

PRÁVNÍ MONOGRAFIE

Lichtenštejnové
v Československu a jejich
právní postavení (1918–1938)

Edice posudků a memorand

Die Liechtenstein in der
Tschechoslowakei und ihr
rechtlicher Status (1918–1938)

Edition von Gutachten und Memoranden

Ondřej Horák, Ferdinand Trauttmansdorff et al.

Lichtenštejnové v Československu
a jejich právní postavení (1918–1938)
Edice posudků a memorand

Die Liechtenstein in der Tschechoslowakei
und ihr rechtlicher Status (1918–1938)
Edition von Gutachten und Memoranden

Lichtenštejnové
v Československu
a jejich právní postavení
(1918–1938)

Edice posudků a memorand

Die Liechtenstein
in der Tschechoslowakei
und ihr rechtlicher
Status (1918–1938)

Edition von Gutachten
und Memoranden

Ondřej Horák, Ferdinand Trauttmansdorff et al.

Vzor citace/Zitervorschlag:

HORÁK, O., TRAUTTMANSDORFF, F. et al. *Lichtenštejnové v Československu a jejich právní postavení (1918–1938). Edice posudků a memorand. Die Liechtenstein in der Tschechoslowakei und ihr rechtlicher Status (1918–1938). Edition von Gutachten und Memoranden.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2024. 612 s.

Publikace vychází s podporou Fondu pro bilaterální vztahy v rámci EHP a Norských fondů 2014-2021 (projekt „The Liechtensteins in Czechoslovakia and Central European Legal Science“; reg. č. EHP-BFNU-PDINKM-3-083-2022).

Die Publikation erscheint mit Unterstützung des Fonds für bilaterale Beziehungen im Rahmen der EWR- und Norwegen-Fonds 2014-2021 (das Projekt „The Liechtensteins in Czechoslovakia and Central European Legal Science“; Reg. Nr. EEA-BFNU-PDINKM-3-083-2022).

Recenzenti/Rezensenten:

PhDr. Pavel Dufek, Ph.D.

PhDr. Gustav Novotný, CSc.

prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

© Arthur Brunhart, Stefan Frey, Ondřej Horák, Tomáš Knoz, Thomas Krzenck, Jan Marčík, David Marhold, Petr Osina, Lukáš Ryšavý, Marek Starý, Arthur Stögmann, Barbora Švejnhová, Ferdinand Trauttmansdorff, 2024

ISBN 978-80-7676-824-6 (váz.)

ISBN 978-80-7676-826-0 (pdf)

www.wolterskluwer

OBSAH/INHALTSVERZEICHNIS

Předmluva	XIII
Vorwort	XV

I. ÚVODNÍ STUDIE / EINFÜHRUNGSSTUDIEN .....

1	Meziválečná pozemková reforma, československá právní věda a Lichtenštejnové	3
	Die Bodenreform der Zwischenkriegszeit, die tschechoslowakische Rechtswissenschaft und die Liechtenstein	24
	<i>Ondřej Horák</i>	
2	Anwendung der Bodenreform auf die Besitzungen des Fürsten von Liechtenstein: Völkerrechtliche Rahmenbedingungen, Souveränität, Neutralität und Exterritorialität	53
	Aplikace pozemkové reformy na majetek knížete z Lichtenštejna: mezinárodněprávní rámec, suverenita, neutralita a exterritorialita	82
	<i>Ferdinand Trauttmansdorff</i>	
3	Lichtenštejnové a fenomén „odčiňování Bílé hory“ na prahu 20. století ..	107
	Die Liechtenstein und das Phänomen der „Wiedergutmachung für den Weißen Berg“ an der Schwelle des 20. Jahrhunderts	126
	<i>Tomáš Knoz</i>	

II. EDICE POSUDKŮ A MEMORAND / EDITION VON GUTACHTEN UND MEMORANDEN .....

1	Posudky Miloslava Stiebera (2. duben a 15. prosinec 1919)	155
	Gutachten von Miloslav Stieber (2. April und 15. Dezember 1919)	162
2	Posudky Josefa Pekaře (duben a listopad 1919)	171
	Gutachten von Josef Pekař (April und November 1919)	185
3	Posudky Jana Kaprase (duben a prosinec 1919)	205
	Gutachten von Jan Kapras (April und Dezember 1919)	215

4	Posudek Josefa Auštěckého (2. duben 1919)	227
	Gutachten von Josef Auštěcký (2. April 1919)	231
5	Posudky Antonína Hobzy (30. březen a 21. listopad 1919)	237
	Gutachten von Antonín Hobza (30. März und 21. November 1919)	251
6	Memorandum der liechtensteinischen Regierung an die Pariser Friedenkonferenz (20. Mai 1919)	269
	Memorandum lichtenštejnské vlády Pařížské mírové konferenci (20. květen 1919)	277
7	Memorandum von Maximilian Saxl (13. Juli 1919)	283
	Memorandum Maximiliana Saxla (13. červenec 1919)	302
8	Memorandum der liechtensteinischen Regierung an die Pariser Friedenkonferenz (September 1919)	319
	Memorandum lichtenštejnské vlády Pařížské mírové konferenci (září 1919)	331
9	Posudek Karla Kadlece (27. listopad 1919)	341
	Gutachten von Karel Kadlec (27. November 1919)	343
10	Posudek Jana Bedřicha Nováka (27. listopad 1919)	345
	Gutachten von Jan Bedřich Novák (27. November 1919)	349
11	Posudek Jana Krčmáře a Emila Svobody (2. prosinec 1919)	355
	Gutachten von Jan Krčmář und Emil Svoboda (2. Dezember 1919)	365
12	Posudek Gustava Friedricha (pravděpodobně 1920)	377
	Gutachten von Gustav Friedrich (wahrscheinlich 1920)	387
13	Gutachten von Leo Strisower (4. März 1921)	401
	Posudek Leo Strisowera (4. březen 1921)	413
14	Memorandum von Franz Wien-Claudi, Felix Knoll und Erwin Loewenfeld (wahrscheinlich 1925)	423
	Memorandum Franze Wien-Claudiho, Felixe Knolla a Erwina Loewenfelda (pravděpodobně 1925)	451
15	Posudek Jaromíra Sedláčka (30. březen 1928)	475
	Gutachten von Jaromír Sedláček (30. März 1928)	486

III. BIOGRAFIE AUTORŮ POSUDKŮ / BIOGRAFIEN VON AUTOREN DER GUTACHTEN	501
Josef Auštěcký	507
Gustav Friedrich	509
Kamil Henner	512
Antonín Hobza	515
Jiří Hoetzel	518
Karel Kadlec	522
Jan Kapras	526
Felix Knoll	531
Jan Krčmář	533
Erwin Hugo Loewenfeld	537
Jan Bedřich Novák	540
Josef Pekař	544
Maximilian Saxl	548
Jaromír Sedláček	550
Miloslav Stieber	555
Leo Strisower (Leon Stryzower)	558
Emil Svoboda	561
Josef Šusta	566
Franz Wien-Claudi	570
Franz Wilhelm	573
Ediční poznámka a zásady překladu	575
Redaktionelle Anmerkungen und Übersetzungsgrundsätze	578
Vybrané prameny a literatura / Ausgewählte Quellen und Literatur	581
Summary	585
Résumé	587
Jmenný rejstřík	589
Namensregister	593

*Věnováno Kláře Holcové († 20), která tragicky zahynula
po střelbě na pražské filozofické fakultě v prosinci 2023.*

*Gewidmet Klára Holcová († 20), die im Dezember 2023
bei einem Amoklauf an der Prager Philosophischen
Fakultät tragisch ums Leben kam.*

PŘEDMLUVA

Předkládaná publikace představuje jeden z hlavních výstupů dvouletého projektu *The Liechtensteins in Czechoslovakia and Central European Legal Science*.¹ Jde o první díl dvojjazyčného vydání posudků a dalších dokumentů k právnímu postavení Lichtenštejnů v Československu: zahrnuje tři úvodní studie (zasazující problematiku meziválečné pozemkové reformy, Lichtenštejnů a editovaných pramenů do širšího právního, politického a sociálního kontextu), edici dvaceti dokumentů a dvacet medailonů autorů posudků, memorand a souvisejících textů. Může být přínosná nejen pro poznání česko-lichtenštejnských vztahů po roce 1918, ale také pro dějiny právního myšlení, protože k vypracování posudků byli oslovení přední právníci a historici středoevropského prostředí.

Při přípravě publikace jsme se nechali inspirovat edičními projekty institucí *Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein* a *Liechtensteinisches Landesarchiv*.² Důvodem byla jak provázanost autorská a tematická, tak možnost případného zařazení některých textů do publikační platformy e-archiv.li. Vycházeli jsme samozřejmě také z dosavadní publikační činnosti provázané s *Česko-lichtenštejnskou komisí historiků*, zejména jejího bývalého spolupředsedy Petera Geigera a spolupracovníků Václava Horčíčky, Susanne Keller-Giger a Ruperta Quaderera.³

V porovnání s výše uvedenými edičními projekty k lichtenštejnským dějinám, které se vyznačují širokým časovým i tematickým záběrem, byl řešený projekt zaměřený na úzce vymezený problém, což autorům umožnilo jít do větší hloubky. Museli jsme přesto také provést reprezentativní výběr editovaných textů. V rámci prvního dílu byly využity materiály patnácti archivů z pěti různých zemí, kromě lichtenštejnských a rakouských šlo o archiválie českého původu, uložené zejména v Archivu Poslanecké sněmovny v Praze, v Národním archivu v Praze a v Moravském zemském archivu v Brně. Podařilo se nám objevit prameny považované za ztracené (zvláště posudky pro výbor po pozemkovou reformu Národního shromáždění) či prameny dosud neznámé (např. originál Strisowerova posudku a jeho stručný dodatek).

---

¹ Projekt byl podpořený z Fondu pro bilaterální vztahy v rámci EHP a Norských fondů 2014–2021 (reg. č. EHP-BFNU-PDINKM-3-083-2022).

² FREY, Stefan, OSPELT, Lukas (eds.). *Wirtschaftskrise, Nationalsozialismus und Krieg. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte 1928 bis 1950*. Vaduz; Zürich: Verlag des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein; Chronos, 2011. 704 s.; OSPELT, Lukas, VOGT, Paul (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte zwischen 1900 und 1930*. Vaduz; Zürich: Verlag des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein; Chronos, 2015. 784 s.

³ Publikace komise jsou dostupné z: <https://www.flcz-historikerkommission.com/veroeffentlichungen>.

Zvýšená pozornost byla věnována také přípravě medailonů autorů posudků, řada životopisných informací dosud nebyla publikována. Mohli jsme přitom navázat na dlouhodobé aktivity *The European Society for History of Law*, zejména na rozsáhlý encyklopedický projekt, jehož tři svazky jsou zaměřené biograficky.⁴

Stěžejním partnerem řešeného projektu byla *Česko-lichtenštejnská komise historiků* za spolupředsednictví Tomáše Knoze a Arthura Brunharta. Část členů komise, včetně obou zmíněných předsedů, se na přípravě publikace přímo podílela, část nám dávala cennou zpětnou vazbu. Oslovili jsme však také další odborníky, kteří se tématu věnují, ať už již s nabídkou spoluautorství, recenzentství nebo jiné spolupráce. Významný podíl na celé publikaci mají také členové výzkumné skupiny pro dějiny středoevropské právní vědy, která byla v roce 2024 zřízena na olomoucké právnické fakultě, zejména Jan Marčík a David Marhold.

Doprovodné úvodní studie reprezentují různé přístupy k problematice, jak v rovině kladení otázek, tak v rovině metodologické. Studie zároveň reflektují i případné rozdílné názory, ke kterým jednotliví autoři dospívají.

Je nám milou povinností poděkovat všem kolegyním a kolegům z archivů, knihoven a univerzitních pracovišť, kteří nám byli při řešení projektu nápomocni, zejména Michaele Hashemi, Radce Kociánové, Radku Černochovi, Pavlu Dufkovi, Janu Chodějovskému, Arthuru Stögmanni, Sophii Wistavel a Guidu Wolfingerovi.

Pozořice – Kleinriedenthal, 29. června 2024

Ondřej Horák a Ferdinand Trauttmansdorff

---

⁴ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír, HORÁK, Ondřej, KOLUMBER, David (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin. Sv. XXIII–XV. Biografie právníků A–J, K–Ř, S–Ž*. Plzeň; Ostrava: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk; KEY Publishing s. r. o., 2022–2024. 855, 882, 858 s.

VORWORT

Die vorliegende Publikation ist eines der wichtigsten Ergebnisse des zweijährigen Projekts *The Liechtensteins in Czechoslovakia and Central European Legal Science*.¹ Es handelt sich um den ersten Band einer zweisprachigen Ausgabe von Gutachten und weiteren Dokumenten über den rechtlichen Status der Liechtenstein in der Tschechoslowakei: er enthält drei einleitende Studien (die die Frage der Bodenreform der Zwischenkriegszeit, der Liechtenstein und der hier vorgestellten Quellen in einen breiteren rechtlichen, politischen und sozialen Kontext stellen), zwanzig edierte Dokumente und zwanzig Medaillons der Verfasser der Gutachten, Memoranden und damit zusammenhängender Texte. Der Band kann nicht nur für das Verständnis der tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen nach 1918 gewinnbringend sein, sondern auch für die Geschichte des Rechtsdenkens, da führende Juristen und Historiker des mitteleuropäischen Umfelds gebeten wurden, Gutachten zu verfassen.

Bei der Erstellung der Publikation haben wir uns von den Editionsprojekten des *Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein* und des *Liechtensteinischen Landesarchivs* inspirieren lassen.² Den Grund hierfür bildeten sowohl die autorenmäßige und inhaltliche Kohärenz als auch die Möglichkeit, einige Materialien und Texte in der Publikationsplattform des Liechtensteinischen Landesarchivs [e-archiv.li](#) einzubringen. Natürlich haben wir zum Teil ausführlich auch auf die bisherigen Publikationsaktivitäten im Rahmen der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission zurückgegriffen, insbesondere auf jene des ehemaligen Ko-Vorsitzenden Peter Geiger und der MitautorInnen Václav Horčíčka, Susanne Keller-Giger und Rupert Quaderer.³

Im Gegensatz zu den oben erwähnten Publikationsprojekten zur liechtensteinischen Geschichte, die sich durch eine breite zeitliche und thematische Vielfalt auszeichnen, wurde dieses spezielle Projekt eng fokussiert, was uns eine größere Vertiefung ermöglicht hat. Dessen ungeachtet mussten wir zugleich eine repräsentative Auswahl aus den edierten Quellen treffen. Für Band 1 wurde das Material

---

¹ Das Projekt wurde durch den Fonds für bilaterale Beziehungen im Rahmen der EWR- und Norwegen-Fonds 2014-2021 (Reg. Nr. EEA-BFNU-PDINKM-3-083-2022) unterstützt.

² FREY, Stefan, OSPELT, Lukas (eds.). *Wirtschaftskrise, Nationalsozialismus und Krieg. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte 1928 bis 1950*. Vaduz; Zürich: Verlag des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein; Chronos, 2011. 704 S.; OSPELT, Lukas, VOGT, Paul (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte zwischen 1900 und 1930*. Vaduz; Zürich: Verlag des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein; Chronos, 2015. 784 S.

³ Die Veröffentlichungen der Kommission sind abrufbar unter: <https://www.flcz-historikerkommission.com/veroeffentlichungen>.

von fünfzehn Archiven aus fünf verschiedenen Ländern verwendet; neben liechtensteinischen und österreichischen Quellen handelt es sich um Archivalien tschechischer Provenienz, vor allem aus dem Archiv der Abgeordnetenversammlung in Prag, dem Nationalarchiv Prag und dem Mährischen Landesarchiv in Brünn. Es ist uns gelungen, verloren geglaubte Quellen (insbesondere die Stellungnahmen für den für die Bodenreform zuständigen Ausschuss der Nationalversammlung) oder bisher unbekannte Quellen (z. B. das Original des Strisower–Gutachtens und seinen kurzen Zusatz) zu entdecken.

Verstärkte Aufmerksamkeit wurde auch der Erstellung von Medaillons der Autoren der Gutachten gewidmet, zu denen zahlreiche biographische Informationen bislang noch nicht veröffentlicht wurden. Dabei konnten wir an die langjährigen Aktivitäten *The European Society for History of Law* anknüpfen, insbesondere an das umfangreiche enzyklopädische Projekt, in dem drei Bände biographisch ausgerichtet sind.⁴

Die *Liechtensteinisch-tschechische Historikerkommission* unter dem gemeinsamen Vorsitz von Tomáš Knoz und Arthur Brunhart agierte als Hauptpartner des Projekts. Einige Kommissionsmitglieder, darunter die beiden genannten Vorsitzenden waren direkt an der Vorbereitung der Publikation beteiligt, andere lieferten uns wertvolle Hinweise. Wir haben uns darüber hinaus auch an andere Experten gewandt, die sich mit dem Thema befassen, sei es als Mitautoren, Gutachter oder in anderer Form Beitragende. Die Mitglieder der Forschungsgruppe für die Geschichte der mitteleuropäischen Rechtswissenschaft, die 2024 an der Juristischen Fakultät in Olomouc gegründet wurde, haben ebenfalls einen wichtigen Beitrag zu dieser Publikation geleistet, insbesondere Jan Marčík und David Marhold.

Die begleitenden einführenden Studien stellen unterschiedliche Zugänge zum Thema dar, sowohl in Bezug auf die Fragestellung als auch auf die Methodik. Die Studien spiegeln somit zugleich die unterschiedlichen Auffassungen der einzelnen Autoren wider.

Es ist uns eine angenehme Pflicht, allen Kolleginnen und Kollegen aus Archiven, Bibliotheken und Universitäten zu danken, die uns bei diesem Projekt unterstützt haben, insbesondere Michaela Hashemi, Radka Kociánová, Radek Černoch, Pavel Dufek, Jan Chodějovský, Arthur Stögmann, Sophie Wistavel und Guido Wolfinger.

Pozořice – Kleinriedenthal, 29. Juni 2024

Ondřej Horák und Ferdinand Trauttmansdorff

---

⁴ SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír, HORÁK, Ondřej, KOLUMBER, David (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin. Sv. XXIII–XXV. Biografie právníků A–J, K–Ř, S–Ž* [Enzyklopädie der tschechischen Rechtsgeschichte, Bd. XXIII–XXV. Biographien der Juristen A–J, K–Ř, S–Ž]. Plzeň; Ostrava: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk; KEY Publishing s. r. o., 2022–2024. 855, 882, 858 S.

I.

**ÚVODNÍ STUDIE /
EINFÜHRUNGSSTUDIEN**

1 MEZIVÁLEČNÁ POZEMKOVÁ REFORMA, ČESKOSLOVENSKÁ PRÁVNÍ VĚDA A LICHTENŠTEJNOVÉ

Ondřej Horák

Úvodní poznámky

V rámci této úvodní studie bude představena problematika státních zásahů do vlastnictví a poskytování náhrady v rámci pozemkové reformy meziválečného Československa. Nejprve budou přiblíženy proměny právní úpravy zásahů do vlastnických vztahů v česko-rakouském prostředí (na institutech konfiskace a vyvlastnění), následně bude zaměřena pozornost na meziválečnou pozemkovou reformu (s důrazem na její konfiskační, právně-dogmatický a mezinárodněprávní rozměr) a poslední část bude věnovaná dobové instrumentalizaci tématu Bílé hory v souvislosti s pozemkovou reformou, prezentovanou jako „odčinění kriv pobělohorských“, přičemž působení Karla z Lichtenštejna se mělo stát hlavním argumentem k vyvlastnění majetku Lichtenštejnů bez náhrady.¹

---

¹ Příspěvek navazuje na některé starší práce autora – srov. zvl. HORÁK, Ondřej. *Lichtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*. Praha: Libri, 2010, a *Brněnská normativní civilistika (postavy – projekty – polemiky)*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 118 a násl., je však výrazně prohlouben. Problematice vztahů Československa, Lichtenštejna a knížecí rodiny po první světové válce (včetně pozemkové reformy) se věnovala již řada autorů, zvl. L. Dallabona, P. Geiger, V. Horčíčka, S. Keller-Giger, V. Mittermair a R. Quaderer (srov. mj. KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER, Rupert. *Lichtenštejnsko, české země a Československo. Historie mezinárodních vztahů*. Vaduz: Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Lichtenstein, 2015. Edice Česko-lichtenštejnské komise historiků; svazek 6). Komplexně k problematice Lichtenštejnů v Československu ve 20. století srov. HORČÍČKA, Václav. *Lichtenštejnové v Československu*. Praha: Agentura Pankrác, 2014. Ke Karlu z Lichtenštejna srov. mj. příspěvky T. Knoze a A. Stögmanna in *Studia historica Brunensia*, 2017, roč. 64, č. 1 (Fürstenhaus Liechtenstein – Böhmische Länder – Fürstentum Liechtenstein. Ad honorem Thomas Winkelbauer); nejnověji srov. VAŘEKA, Marek. *Kníže Karel I. z Lichtenštejna 1569–1627. Finance, majetek, politika*. České Budějovice: Veduta, 2024.

Vyvlastnění bez náhrady a konfiskace

Pojem „vyvlastnění bez náhrady“ se zdá být ze současné perspektivy *contradictio in adjecto*.² S vyvlastněním máme jako základní pojmové znaky spojeny veřejný zájem a poskytnutí adekvátní náhrady. I když se s obdobným přístupem můžeme setkat v českých zemích již ve středověku, vznikl moderní institut vyvlastnění až v éře velkých kodifikací z přelomu 18. a 19. století, přičemž se navazovalo zejména na učení Hugo Grotia o *dominiu eminens* a ochraně nabytých práv.³

Kontroverznost otázky náhrady je patrná i z kodifikační geneze obecného zákoníku občanského (ABGB) z roku 1811. Zatímco ještě Codex Theresianus (II. 3. 25–26) a Hortenova osnova (II. 2. § 2) upravovaly institut vyvlastnění bez povinnosti poskytnout náhradu, Martiniho osnova (II. 3. § 12) a Haličský občanský zákoník (II. § 84) už podmiňovaly vyvlastnění poskytnutím přiměřené náhrady, což odpovídá také finální úpravě v § 365 ABGB. Z inspiračních zdrojů bývá uváděna Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 (čl. 17) a Allgemeines Landrecht für die preussischen Staaten z roku 1794 (ALR-Einl. § 74–75), které náhradu přiznávaly.⁴

Tento liberální přístup byl dále potvrzen rakouskými ústavami a zejména státním základním zákonem č. 142/1867 ř. z. (čl. 5), který prostřednictvím recepční normy platil v českých zemích i po roce 1918. Přijetím ústavní listiny z 29. února 1920 (§ 109 odst. 2) však nastala zásadní změna, umožňující výrazné zásahy do soukromého vlastnictví bez adekvátní náhrady.⁵ Jednalo se o dobově nejvýraznější

² Podrobněji k zásahům do vlastnictví a zejména k vyvlastnění srov. HORÁK, Ondřej. *Vlastnictví a vyvlastnění z právněhistorické perspektivy*. In: GRYGAR, Tomáš et al. *Vyvlastnění a vyvlastňovací řízení*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 1–28, zvl. s. 6 a násl.

³ K vývoji do konce 18. století, zejména v západní Evropě srov. REYNOLDS, Susan. *Before Eminent Domain. Toward a History of Expropriation of Land for the Common Good*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2010. Nověji: SCHMOECKEL, Mathias. § 1 Omnia sunt regis: Vom allgemeinen Eigentum des Königs zur Enteignung des Bürgers. Ein Überblick zur Geschichte der Enteignung bis zum 18. Jahrhundert. In: DEPENHEUER, Otto, SHIRVANI, Foroud (eds.). *Die Enteignung. Historische, vergleichende, dogmatische und politische Perspektiven auf ein Rechtsinstitut*. Berlin; Heidelberg: Springer, 2017, s. 3–23.

⁴ K problematice blíže: SWOBODA, Ernst. *Entwicklung und Begriff der Enteignung*. *Gerichts-Zeitung*, 1919, roč. 70, č. 31–32, s. 241–246, zvl. s. 243; MEISSEL, Franz-Stefan, OBERHAMMER, Paul. *Historische Grundlagen des Enteignungsrechts*. *Österreichische Juristen-Zeitung*, 1996, roč. 51, s. 921–933, a *Die Entwicklung des Enteignungsrechts in Österreich seit dem 18. Jahrhundert*. In: *L'expropriation. Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions LXVII*. Bruxelles: De Boeck, 2000, s. 237–267.

Skutečný inspirační zdroj sice není možné jednoznačně prokázat, zdá se však, že východiskem redaktorů bylo učení o *dominiu eminens* rozpracované a rozšířené H. Grotiem (což nedůvodně zpochybňují Meissel a Oberhammer), ale důraz kladený na poskytnutí náhrady vycházel od K. A. Martiniho /HARRAS-HARRASOWSKY, Philipp von (ed.). *Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen*. Bd. IV. Wien: C. Gerold's Sohn, 1886, s. 133, pozn. 3/.

⁵ § 109 (1) *Soukromé vlastnictví lze omezit jen zákonem*. (2) *Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá*. V důvodové zprávě k vládnímu návrhu Ústavní listiny se u § 109 dodává: „Podle předpisu odstavce 2. §u 109. ústavní listiny může obyčejný zákon vyřknouti, že vyvlastnění může se dít bez náhrady. Zásadou ovšem zůstává, že vyvlastnění děje se za náhradu – výjimky z této zásady může však

modifikaci tradičního katalogu základních práv a svobod.⁶ Je symptomatické, že tato úprava byla doslovně převzata do Ústavy 9. května, která byla přijata již po převzetí moci komunisty v roce 1948.

Kromě Československa zakotvily možnost vyvlastnění bez náhrady ve svých ústavách také některé další země, zvláště Německo (čl. 153 výmarské ústavy z roku 1919), kde byl tento institut po nástupu nacismu hojně využíván.

Vyvlastnění bez náhrady znamenalo tu více tu méně zastřenou konfiskaci. Právo platné v českých zemích v 19. století trest propadnutí či zabavení majetku v zásadě neznalo (trestní zákony z roku 1803, 1852 a 1855 obsahovaly pouze propadnutí věci). Odejmutí majetku odsouzenému mohlo být dosaženo pouze nepřímou, prostřednictvím náhrady škody (srov. § 366 a 370 trestního řádu z roku 1873).

Až v době první světové války bylo přijato císařské nařízení č. 156/1915 ř. z., o ručení za náhrady škody při zrádných činech spáchaných za válečných dob, podle kterého byly konfiskovány majetky nepřátel státu a velezrádců. Také tento předpis se snažil svoji trestněprávní (konfiskační) podstatu zastříti: *de iure* šlo o nahrazení škody státu, která však nemusela být přímo nebo nepřímou způsobena jednáním zločince, ale měla mu být jako „zadostiučinění za porušení práva přirčknuta přiměřená náhrada dle volného uvážení soudu, když ocenil veškeré okolnosti“ (§ 1).

V Československu byl trest zabavení majetku staronově zakotven v řadě speciálních předpisů (v zákonu o trestání válečné lichvy z roku 1919, v zákonu na ochranu republiky z roku 1923 či v zákonu o obraně z roku 1936). V případě zákona na ochranu republiky byla použita konstrukce trestu jako náhrady škody činem způsobené (obdoba myšlenky výše uvedeného císařského nařízení z roku 1915). Ustanovení o propadnutí věci pak obsahovala více než desítky zákonů (z části recipovaných, z části nově přijatých).

Meziválečná pozemková reforma

Pozemková reforma byla jedním z prvních a zásadních problémů, které musela mladá republika řešit. V meziválečném Československu představovala největší státně-mocenský zásah do soukromého vlastnictví.⁷

---

stanoviti již zákon občejný. Tímto předpisem má býti urychleno a usnadněno uzákoňování národohospodářsky významných problémů souvisejících s prováděním různých pozemkových reforem. Srov. WEYR, František, NEUBAUER, Zdeněk (eds.). *Ústavní listina Československé republiky. Její znění s poznámkami*. Praha; Brno: Orbis, 1931, s. 143.

⁶ Blíže srov. HORÁK, Ondřej. Katalog základních práv a svobod v tzv. prosincové ústavě z roku 1867 a v československé ústavní listině z roku 1920 se zvláštním zohledněním majetkového práva. (Teoretické aspekty, právní úpravy, aplikační praxe). In: *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku. Sborník příspěvků ke 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání*. Ostrava: KEY Publishing, 2007, s. 82–99.

⁷ Problematice meziválečné pozemkové reformy se věnovala již řada autorů, mj. J. Balcar, A. Doležalová, P. Dufek, V. Horčíčka, K. Kaucká, A. Kubačák, V. Lacina, J. Michl, G. Novotný, M. Otáhal, J. Pšeničková, J. Rychlík a L. Slezák. Blíže srov. HORÁK, Ondřej. *Zásahy státu do soukromoprávních*

Po první světové válce se pozemkové reformy prosadily ve dvaadvaceti evropských státech, zejména pak v zemích „na východ od Labe“, kde velkostatky, a tomu úměrně i politická moc, byly často v rukou německé nebo maďarské šlechty. Z velkých zemí (nad milion obyvatel) se neprosadily jen ve Francii a Švýcarsku. Kromě Ruska, kde probíhala v letech 1928 až 1934 kolektivizace půdy, dochází jinde v Evropě k posílení drobných a středních rolníků na úkor pozemkového vlastnictví velkostatků. Z třinácti zemí střední a východní Evropy (opět bez Ruska) byla pozemková reforma v ČSR po Rumunsku druhou nejrozsáhlejší, podle procenta zabrané půdy na celkové výměře pak ČSR náleželo po Lotyšsku a Estonsku třetí místo.⁸

Jednotlivé reformy měly svá specifika, avšak všechny směřovaly ke stejnému cíli – ke snížení sociálního napětí na venkově a k rozšíření malé a střední držby půdy na úkor velkého pozemkového vlastnictví. V národnostně smíšených oblastech získávaly také částečně nacionální charakter: s tímto trendem se můžeme setkat například v Polsku ve vztahu k běloruskému a ukrajinskému obyvatelstvu nebo v Rumunsku k maďarskému obyvatelstvu.

V pozadí československé pozemkové reformy stály protišlechtické nálady, mocenské soupeření politických stran i nacionální pnutí. Jednotlivé strany k ní přistupovaly s rozdílnými představami: ke sporům docházelo především mezi agrárníky a sociálními demokraciemi. Ta prosazovala požadavek zabránění půdy nad 100 ha (její radikální křídlo dokonce pouze nad 50 ha) a současně také vyvlastnění velkostatků bez náhrady. Zároveň požadovala, aby zabraná půda nebyla parcelována, ale přešla v podobě velkých celků do správy zemědělských družstev. Nakonec však zvítězilo stanovisko agrární strany – parcelace velkostatků a přidělení jejich půdy do soukromého vlastnictví.

Meziválečná pozemková reforma bývá vymezována léty 1919 (přijetí záborového zákona) a 1935 (zánik Státního pozemkového úřadu). V politické rovině můžeme spatřovat počátek reformy už v tzv. Washingtonské deklaraci z 18. října 1918, podle které měly být provedeny dalekosáhlé sociální a hospodářské reformy, zejména vyvlastnění velkostatků pro domácí kolonizaci.⁹

---

vztahů. In: VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. I. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 347–368; DOLEŽALOVÁ, Antonie. Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Jahre 1918. Soziale, politische, ökonomische and nationale Dimension dem Eigentumswechsell. In: GOSEWINKEL, Dieter, HOLEC, Roman, ŘEZNÍK, Miloš (eds.). *Eigentumsregime und Eigentumskonflikte im 20. Jahrhundert. Deutschland und die Tschechoslowakei im internationalen Kontext*. Essen: Klartext, 2018, s. 11–44; KAUCKÁ, Kristýna. „Taková tlačenice na jednom dvorečku!“ aneb První pozemková reforma na velkostatech Křivoklát, Plasy a Radnice (1918–1938). Praha: Národní zemědělské muzeum, 2018.

⁸ Srov. MASLOV, Sergej S. *Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách poválečné Evropy*. Praha: [Státní pozemkový úřad], 1927; SERING, Max (ed.). *Die agrarischen Umwälzungen im ausserrussischen Osteuropa*. Berlin; Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1930. Nověji: ROSZ-KOESKI, Wojciech. *Land reforms in East Central Europe after World War One*. Warsaw: Institute of political studies PAS, 1995.

⁹ Srov. KLIMEK, Antonín a kol. (eds.). *Vznik Československa 1918*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994, s. 317–320.

V průběhu tohoto období, zejména však v letech 1919 až 1920, byla přijata skupina právních předpisů vytvářejících právní rámec reformy. Již dne 9. listopadu 1918 byl přijat stručný zákon č. 32 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, který představoval počátek reformy v právní rovině. Obstavení se nedopatřením týkalo pouze českých zemí, pro Slovensko a Podkarpatskou Rus byla dodatečně přijata obdobná úprava (§ 4 zákona z 10. prosince 1918 č. 64 Sb. z. a n.). Dne 16. dubna 1919 pak následoval zákon č. 215 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového (tzv. záborový zákon), který vlastní pozemkovou reformu zahájil. Charakteristickou vlastností záborového zákona bylo, že sám pozemkovou reformu neprováděl, pouze ji umožňoval.

Záboru podléhal majetek větší než 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy, což více než 4 miliony hektarů půdy (zhruba 29 % veškeré půdy v ČSR). Kromě majetku příslušníků nepřátelských států, příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, šlechtických nadací, zrádců apod., které měly být převzaty bez náhrady (§ 9), byla uzákoněna zásada náhrady za převzatý majetek. Stát zatím pozemkový majetek záborovým zákonem nevyvlastňoval, byl pouze oprávněn zabraný majetek přejímat a přidělovat.

Po ústředním záborovém zákoně následovala řada dalších právních předpisů, které ho rozváděly a doplňovaly. Jedním z nich byl také zákon ze dne 27. května 1919 č. 318 Sb. z. a n., o zajištění půdy drobným pachtýřům. Tento zákon umožňoval, aby vykoupili pozemky, na kterých nejméně od října 1901 hospodařili.

K provádění pozemkové reformy byl zřízen Pozemkový úřad; zákonem ze dne 11. června 1919 č. 330 Sb. z. a n. byla upravena jeho pravomoc a působnost. Státní pozemkový úřad (dále také SPÚ) reprezentoval stát ve všech záležitostech spojených s prováděním pozemkové reformy. Na jeho činnost stejně jako na celou reformu měla rozhodující vliv agrární strana, přičemž také funkci prezidenta zastávali agráři, nejprve do roku 1926 Karel Viškovský a pak až do roku 1935 Jan Voženík.

Po dlouhých jednáních na záborový zákon navázal přidělový zákon z 30. ledna 1920 č. 81 Sb. z. a n., který stanovil zásady pro nabývání půdy. Preferována byla parcelace a přidělování půdy jednotlivcům do vlastnictví, zpravidla jako tzv. rodinný nedíl (§ 30 a násl.), nově však byl vytvořen také institut tzv. zbytkového statku (§ 24). Umožněno bylo (vedle výměry do 500 ha podle § 11 záborového zákona) také propuštění dalšího zabraného majetku bývalým vlastníky (§ 20).

Poslední v řadě velkých zákonů byl náhradový zákon z 8. dubna 1920 č. 329 Sb. z. a n., který upravoval způsob převzatí zabraného majetku a výši náhrady původním majitelům. Náhrada odpovídala průměrné ceně v letech 1913 až 1915 při prodeji z volné ruky, u celků s vyšší rozlohou se měla dále snižovat. Vzhledem ke znehodnocení hodnoty koruny se jednalo o cenu nižší než tu, kterou by měla půda při prodeji v době záboru. Oceněním převzatých nemovitostí byl pověřen SPÚ, který také jednal s původními majiteli, seznamoval je s oceněním a případně s nimi uzavíral dohodu o ceně. Teprve převzetím zabraného majetku došlo k jeho vyvlastnění.

Pozemková reforma nebyla v meziválečné éře dokončena. V 30. letech byly uzavírány takzvané generální dohody o odkladu v dokončení pozemkové reformy, podle kterých byla půda prozatím ponechána vlastníkům v nerušeném užívání do roku 1955, resp. 1967 (šlo o 212 304 ha, z toho 6 658 ha zemědělské půdy). Ještě k 1. lednu 1938 zbývalo v záboru přibližně deset procent veškeré zabrané půdy (435 668 ha, z toho 25 262 ha zemědělské půdy). Z celkové zabrané půdy o výměře 4 068 370 ha (1 312 721 ha zabírala půda zemědělská) bylo vlastníkům nakonec ponecháno 1 831 920 ha, z toho však jen 418 858 ha půdy zemědělské. Noví nabyvatelé získali 1 800 782 ha půdy, z toho 868 601 ha zemědělské.¹⁰

Meziválečná pozemková reforma a vyvlastnění bez náhrady

Kromě převažujícího vyvlastňování (převzetí za náhradu) se v rámci meziválečné pozemkové reformy (1919–1935) uplatňovaly také postupy konfiskační (převzetí bez náhrady). Otázku náhrad provázely ostré spory už od počátku příprav reformního zákonodárství. Socialistické strany (Čsl. strana socialistická a radikální část sociální demokracie) se stavěly převážně proti náhradám, občanské strany byly v zásadě pro náhradu.¹¹

Ve výboru pro pozemkovou reformu Národního shromáždění bylo nakonec dne 14. dubna 1919, tedy dva dny před projednáváním záborového zákona v Národním shromáždění, šestnácti hlasy agrárníků, národních demokratů a lidovců proti dvanácti hlasům zástupců sociálních demokratů, českých socialistů a pokrokové strany rozhodnuto pro vyvlastnění za náhradu. Ve stejný den byly sporné otázky dále projednávány na schůzce předsedů klubů. Také následující den, protože agrární straně záleželo na jednomyslném přijetí zákona, se sešel výbor pro pozemkovou reformu, který nakonec našel kompromis přijatelný pro všechny – jak v otázce hranice záboru, tak i náhrady.¹² Ferdinand Peroutka to glosoval: „Byla tedy původní agitační idea vyvlastnění bez náhrady poražena společným úsilím mužů rozvážných a rozumných.“¹³

Uzákoněný záborový zákon (č. 215/1919 Sb. z. a n.) měl rámcový (převážně programový a zmocňovací) charakter, konkrétní podoba a rozsah převzetí bez náhrady závisely na prováděcích zákonech. Podle § 9 záborového zákona měl být bez

¹⁰ Srov. PAVEL, Antonín. Československá pozemková reforma. *Pozemková reforma*, 1938, roč. 19, č. 3, s. 33–39.

¹¹ K představám prvorepublikových politiků a politických stran srov. zvl. MICHL, Jaroslav. Revoluční ovzduší zrodu první československé pozemkové reformy a jeho odraz u českých politických stran. *Historie a musejnictví*, 1956, roč. 29, s. 61–70, 101–116 a 205–220; LACINA, Vlastislav. Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 1978, roč. 5, s. 123–144.

¹² Srov. OTÁHAL, Milan. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha: ČSAV, 1963, zvl. s. 172.

¹³ PEROUTKA, František. *Budování státu*. Díl II. 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 560.

náhrady převrat 1) majetek příslušníků nepřátelských států; 2) majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské; 3) majetek nadací spočívajících na právech ze šlechtictví zrušeného zákonem č. 61/1918 Sb. z. a n.; 4) majetek, jehož užívání se zakládá na výkonu funkcí, úřadů a důstojenství cizozemských, nebo který s takovou funkcí, úřadem nebo důstojenstvím jest spojen (v úvahu přicházely především statky vratislavského biskupství a ostráhomského arcibiskupství; případně i rytířských řádů, zvl. Německých rytířů); 5) majetek bezprávně nabytý (myšleny byly pobělohorské konfiskáty a bezprávně svedená selská půda); 6) majetek osob, které se hrubě provinily proti československému národu ve světové válce (např. byl zmiňován rakouský ministr zahraničí Otakar hrabě Czernin); 7) majetek, který měl státu připadnout jako splátka na dávku z majetku.¹⁴

Lichtenštejnský případ bylo možné teoreticky zahrnout hned do čtyř z výše uvedených kategorií (pokud pomineme majetek jako splátku na dávku z majetku, který nesplňuje „konfiskační“ charakter): předně pod „důstojenství cizozemské“ (sub 4), což jako jediný případ připouštěl ve svém posudku vypracovaném na popud Lichtenštejnů také prof. Jaromír Sedláček¹⁵; dále pod „příslušníky nepřátelských států“ (sub 1), pokud by byla zpochybněna neutralita Lichtenštejnského knížectví během světové války a pokud by se na něj nahlíželo jako na pouhý satelit Rakousko-Uherska¹⁶, o „majetek bezprávně nabytý“ (sub 5), což by se týkalo zejména majetků pocházejících z pobělohorských konfiskací, a konečně o „nepřátele národa“ (sub 6), což rezonovalo v části společnosti (ovšem v případě Jana II. neoprávněně).

Podle náhradového zákona (č. 329/1920 Sb. z. a n.) měl být bez náhrady převzat už pouze majetek příslušníků nepřátelských států a bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, pokud to nezakazovaly mírové smlouvy (§ 35), a také nadací spojených s právy ze šlechtictví, pokud byly ministerstvem jako nadačním úřadem zrušeny (§ 36).¹⁷ Protože však likvidaci majetku příslušníků poražených států zakazovaly mírové smlouvy (čl. 297 Versailleské, čl. 267 Saint-Germainské, čl. 250 Trianonské a čl. 177 Neuilleské mírové smlouvy) a protože se většina nadací transformovala (ztratila šlechtický charakter, změnila název), byl fakticky konfiskován pouze majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny, což bylo v návaznosti na

¹⁴ Z dobové literatury srov. KRČMÁŘ, Jan (ed.). *Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n. Zákon rámcový*. Praha: Bursík & Kohout, 1919, s. 36 a násled.; LINHART, Bedřich. Zabránění velkostatků bez náhrady. *Naše doba*, 1920, roč. 27, s. 247–255, 349–356 a 426–440, a KALOUSEK, Vratislav. Rodinný statut dynastie Habsbursko-Lotrinské. *Sborník věd právnických a státních*, 1923, roč. 23, s. 117–142 (s. 121–142 vlastní text statutu).

¹⁵ SEDLÁČEK, Jaromír. *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého*. Sv. I. *Tištěný posudek*. Olomouc: nákl. vl., 1928, s. 133.

¹⁶ Tuto argumentaci ve svých posudcích z 30. března a 21. listopadu 1919 zastával Antonín Hobza, profesor mezinárodního práva na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a sekční šéf na ministerstvu zahraničních věcí. Viz dokumenty č. 5.1 a 5.3.

¹⁷ V úvahu přicházel zejména Tereziánský ústav šlechtičen na Hradě pražském (Cerhenice, Ledec-Vrbice, Karlštejn), Nadace hraběte J. J. Caretto-Millesimo (Běstvína-Hoješín, Ronov nad Doubravou), Strakova nadace (Větrný Jeníkov, Lipnice nad Sázavou, Okrouhlice) a Ústav šlechtičen „Marie Školské“ v Brně (Medlánky, Nové Město na Moravě) a Nadace býv. císaře Ferdinanda II. a pensijní fond Tereziánské akademie ve Vídni (Nový Jičín).

mírové smlouvy řešeno zákonem č. 354/1921 Sb. z. a n., o převzetí statků a majetku, případných podle mírových smluv čl. státu.¹⁸

Rozhodovalo o tom ministerstvo vnitra v dohodě s ministerstvem zahraničí, sporné případy řešil Nejvyšší správní soud: v případě arcivévodky Bedřicha, arcivévodkyně Klotildy, dále arcivévodů Josefa Ferdinanda a Huberta Salvátora z vedlejší (toskánské) větve rodu dospěl k tomu, že patří k příslušníkům Habsbursko-Lotrinské dynastie, naopak u bavorské královny Marie Terezie, roz. arcivévodkyně rakouské, rozhodnutí ministerstva zrušil. Spory Habsburků s Československem se řešily také na mezinárodní úrovni, a to smíšeným Československo-maďarským rozhodčím soudem se sídlem v Haagu, zřízeným podle čl. 239 Trianonské mírové smlouvy.¹⁹

Nejspornějším případem, řešeným ještě v letech 2007–2011 opakovaně před českými soudy (včetně soudu Ústavního), byla situace Maxmiliána a Arnošta z Hohenbergu, nezletilých dětí arcivévodky Františka Ferdinanda d'Este a hraběnky Žofie Chotkové, kterým byly konfiskovány statky Chlum a Konopiště. Podle názoru Nejvyššího správního soudu (Boh. adm. 1465/1922) by sice do panovnické rodiny neměli být počítáni, ale protože byli (na základě pozměňovacího návrhu poslance Theodora Bartoška z Volné myšlenky) v zákoně č. 354 výslovně uvedeni, byl jejich majetek také zkonfiskován.²⁰

Podle § 35 odst. 2 náhradového zákona mělo být zvláštním zákonem ještě rozhodnuto „o selské půdě bezprávně svedené a případech podobných“. Sociálně-demokratický klub se v roce 1921 ještě snažil prosadit vydání zákona (resp. jeho přípravu vládou) o převzetí velkostatků a majetku určeného v § 9 záborového zákona bez náhrady (a to se zvláštním zřetelem na majetek Lichtenštejnů), ovšem bez úspěchu.²¹

¹⁸ K projednávání návrhu zákona srov. stenoprotokoly z 83. schůze PS NS z 5. srpna 1921, dostupné z: www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/083schuz/s083009.htm, dále srov. zprávu ústavního a právního výboru o vládním návrhu zákona o převzetí statků a majetku případných podle mírových smluv Československé republice, dostupnou z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2816_00.htm

¹⁹ K tomu podrobně: VACULČÍK, Viktor. *Habsburger v. Tschechoslowakei 1918–1938*. Bratislava: Epos, 2014. Příslušníkům bývalé panovnické rodiny sice nebyla za převzaté majetky placena náhrada, Československo však muselo obdobě jako u státního majetku přispět jejich protihodnotou do reparací za Rakousko. Na haagských konferencích (ze srpna 1929 a ledna 1930) nám nakonec byly platy za státní statky ve výši asi 24,5 miliard Kč škrtnuty. Blíže např. KOUKAL, Antonín. Účast profesora JUDra Jana Krčmáře na t. zv. východních reparacích. In: *JUDr. Jan Krčmář. Soubor článků o jeho osobnosti a díle, vydaný u příležitosti 60. narozenin*. Praha: V. Linhart, 1937, s. 182–184.

²⁰ K tomu kriticky: PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923, s. 63–67. Polemicky s Pekařem: HERBEN, Jan. *Nové učení o české šlechtě*. Praha: nákl. vl., 1923, s. 3–20. K Hohenbergům srov. NA, f. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, G IV, kart. 332 (Rakousko), č. 76. Z archiválií vyplývá, že úředníci ministerstva zemědělství uvažovali o možných způsobech, jak snížit ceny přebíraných velkostatků Chlum a Konopiště případajících do reparací, a to včetně jednání se zástupci bývalých vlastníků.

²¹ K podání poslaneckého návrhu došlo 28. března 1921 (srov. http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1981_00.htm) a 19. května 1921 byl přikázán do právního a zemědělského výboru (srov. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/067schuz/s067010.htm>).

Meziválečná pozemková reforma a dobová právní věda

Prvorepubliková literatura o pozemkové reformě je poměrně rozsáhlá i různorodá. Psali ji zástupci několika politických a názorových proudů, obhájci zájmů šlechty, němečtí autoři dokládající národnostní nespravedlnosti a v neposlední řadě také právní teoretici. Její výběrový soupis (zachycující i některé zahraniční práce) byl v roce 1938 uveřejňován na pokračování v časopisu *Pozemková reforma*, který v letech 1920 až 1938 vydával Státní pozemkový úřad (19 ročníků). Nutno ovšem zdůraznit, že jde o soupis výběrový – řada právních prací, zvláště časopiseckých, v něm bohužel zachycena není.

Pozemková reforma se dobově stala jedním z nejexponovanějších právních témat. Věnovali se mu civilisté Jan Krčmář (1877–1950), Jaromír Sedláček (1885–1945) a Emil Svoboda (1878–1948), národohospodáři a agraristé František Bilovský (1876–1956), Ladislav František Dvořák (1888–1953), Cyril Horáček (1862–1943), Dobroslav Krejčí (1869–1936), Josef Macek (1887–1972) a Camillo Worliczek (1892–1951), internacionalisté Antonín Hobza (1876–1954), Bohumil Kučera (1894–1980) a Michail Arturovič Zimmermann (1887–1935), konstitucionalisté Jiří Hoetzel (1874–1961) a František Weyr (1879–1951), i právní historici Kamil Henner (1861–1928), Karel Kadlec (1865–1928), Jan Kapras (1880–1947) a Miloslav Stieber (1865–1934).²²

Záběr jejich aktivit byl poměrně široký. Nešlo jen o odborné publikace, ať už v podobě monografií (Sedláček), učebnic (Horáček, Krejčí, Krčmář, Bilovský),

²² Srov. zvl. BILOVSKÝ, František. *Základy práva soukromého se zřetelem na potřeby zemědělců a lesníků*. 2. vyd. Brno: Spolek posluchačů zemědělského inženýrství, 1946; HORÁČEK, Cyril. *Učebnice národohospodářské politiky. Sv. II, Politika zemědělská a ostatních druhů prvovýroby*. Praha: Všehrd, 1914; KADLEC, Karel. *Agrární reforma v Československu, Rumunsku a Jugoslávii. Sborník věd právních a státních*, 1924, roč. 24, s. 233–361; KRČMÁŘ, Jan (ed.). *Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n. Zákon rámcový*. Praha: Bursík & Kohout, 1919; KREJČÍ, Dobroslav. *Učebnice zemědělské politiky. Pro potřebu právníků i zemědělců. Sv. I, Úvod o politice vůbec a národohospodářské i zemědělské zvláště – zemědělská politika týkající se půdy*. Brno: Čsl. akad. spol. „Právník“, 1928; KREJČÍ, Dobroslav (ed.). *Zákony o pozemkové reformě s příslušnými nařízeními. Díl I. Zábor pozemkového majetku*. Brno: Barvič & Novotný, 1921; MACEK, Josef. *Znárodnění a zlidovění české půdy*. Praha: A. Svěcený, 1918; SEDLÁČEK, Jaromír. *Pozemková reforma. Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922; STIEBER, Miloslav. *Pozemková reforma. Právník*, 1919, roč. 58, s. 177–183, 215–221, 248–257 a 277–290; VONDRUŠKA, Edvard (ed.). *Sbírka zákonů a nařízení o pozemkové reformě. Část I–V*. Praha: SPÚ, 1920, 1921, 1923, 1926 a 1932; WEYR, František. *Právní postavení majitelů pozemků na území čs. republiky, pokud jsou tito majitelé státními občany německými, a pokud pozemky ty podléhají ustanovení § 1 zákona ze dne 16. dubna 1919 čís. 387 [správně čís. 215] Sb. z. a nař. (zákona záborového). Sborník věd právních a státních*, 1922, roč. 22, s. 379–392; WORLICZEK, Camillo. *Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1925; ZIMMERMANN, Michail A. *Maďarsko a rumunská pozemková reforma*. Bratislava: Obchodná a priemyselná komora, 1928.

komentářů (Krejčí, Krčmář, Veith-Vít), sbírek judikatury (Pilík) a desítek článků, ale také o spolupráci při přípravě zákonů (Krčmář, Sedláček, Svoboda)²³, zastupování před smíšenými rozhodčími soudy (Hermann-Otavský, Hobza, Krčmář) či o odborné expertízy („dobrá zdání“), ať už k některým problematickým otázkám, např. k vyvlastnění bez náhrady (Henner, Hobza, Hoetzel, Kadlec, Kapras, Krčmář a Stieber), nebo ke konkrétním případům, např. tzv. koburskému sporu (Krčmář, Kafka a Svoboda)²⁴. Pozemková reforma byla diskutována v rámci výuky a studenti se jí zabývali v rámci svých seminárních prací (zvl. v semináři z občanského práva prof. Sedláčka nebo semináři z národohospodářské politiky prof. Krejčího, kde se srovnávala čsl. pozemková reforma s ostatními státy). Jako zajímavost můžeme zmínit, že ve studijním roce 1925/26 byla udělena cena za seminární práci Josefu Zhánělovi na téma *Srovnání naší poválečné reformy pozemkové s rakouskou*, podanou pod heslem „Pravda vítězí“, a při příležitosti první slavnostní promoce (*sub auspiciis*) na Masarykově univerzitě (11. června 1927) si Theodor Uhde vybral pro disertaci téma *O rolnických nedělech*, které zpracovával v Sedláčkově semináři.²⁵

Meziválečná pozemková reforma a mezinárodní právo

Největší diskuze se na domácí i mezinárodní scéně v meziválečné éře vedly v souvislosti s prováděním pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků.²⁶ S jistým zjednodušením je možné shrnout, že na straně jedné vystupovali autoři „ze státní sféry“ (včetně soudců), kteří upozorovali význam mezinárodního práva v rámci pozemkových reforem, na straně druhé autoři „z akademické sféry“, kteří význam mezinárodního práva uznávali, i když měli různé názory na řešení sporných otázek (někteří autoři, jako Bohumil Kučera, pak obě role propojovali). Významný podíl v dobových diskusích připadl brněnským normativistům.²⁷

²³ Srov. KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III.* Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, s. 31 a 73–77.

²⁴ *Ibidem*, s. 222–223.

²⁵ Srov. SEDLÁČEK, Jaromír. *Dějiny fakulty ve školních letech 1925/26 až 1926/27. Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně*, 1927, roč. 6, s. 272 a 275–276.

²⁶ K tomu: KUBAČÁK, Antonín. *Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky. Vědecké práce Národního zemědělského muzea*, 1991–1992, roč. 29, s. 33–72; nověji: KAUCKÁ, Kristýna. *První československá pozemková reforma před Společností národů. Majetkoprávní spory s říšskoněmeckými a maďarskými velkostatkáři. Moderní dějiny*, 2015, roč. 23, č. 1, s. 127–154, a HORČIČKA, Václav a kol. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*. Praha: Agentura Pankrác, 2021.

²⁷ F. Weyr i J. Sedláček byli uvedeni na seznamu kandidátů československé státní příslušnosti pro mezinárodní smírčí a rozhodčí instituce (spolu s dvacetipěti dalšími předními právníky z justičního i akademického prostředí, z civilistů tam byli také J. Krčmář, K. Hermann-Otavský, O. Sommer a E. Svoboda). Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 116. Za informaci děkuji K. Kaucké.

Brněnský profesor František Weyr se speciálně vyjadřoval k otázce, jak se liší právní postavení německých a československých státních občanů podle záborového zákona. Mj. v něm uváděl: „Smlouva versailleská nám brání, abychom odňali příslušníkům německým majetek bez náhrady. [...] Nelze mít za to, že by mírové smlouvy chtěly korigovati vnitrostátní zákonodárství, a to tak, že by rozhodčí soud měl zkoumat (a kritizovat) příslušné vnitrostátní zákony, zdali přisoudili ‚oprávněným‘ slušnou náhradu čili nic. Příslušný passus citovaného článku 297 mírové smlouvy [...] svědčí naopak spíše názoru, že rozhodčí soud jest povolán stanoviti korektiv v konkrétních případech, t. j. když příslušnými vnitrostátními instancemi nebyla stanovena podle vnitrostátního řádu právního ‚slušná náhrada‘.“²⁸

Skutečná polemika se však rozproudila až v roce 1927 v návaznosti na rozhodování Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti ve sporech mezi Německem a Polskem. Vedla se mezi Vladimírem Vochočem (1894–1985), blízkým žákem a spolupracovníkem Antonína Hobzy, pozdějším docentem mezinárodního práva na pražské právnické fakultě a dlouholetým zaměstnancem ministerstva zahraničních věcí²⁹, Antonínem Horákem (1860–1948), radou Nejvyššího soudu a později senátním prezidentem³⁰, na straně jedné, a brněnským profesorem Jaromírem Sedláčkem na straně druhé.

J. Sedláček v novinovém článku ve *Venkově* referoval o dvou rozsudcích mezinárodních soudů (Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti ve sporu Německa s Polskem ve věci továrny v Charzówě a rumunsko-maďarského smírčího soudu ve sporu Emericha Kuliho proti Rumunsku ve věci pozemkové reformy) a uváděl, že se začíná formovat ustálená praxe mezinárodních soudů, že „cizinec má býti chráněn proti zákonodárství státu podle zásad mezinárodního práva“ a „expropiace se nezamítá, ale náhrada za odňatou věc má býti spravedlivá“. Dále se stručně vyjádřil také k poměru mezinárodního a vnitrostátního práva v dobové právní vědě: „Touto praxí mezinárodních soudů odmítá se dualistická konstrukce práva státního a mezinárodního a zavádí se konstrukce monistická ve prospěch suverenity mezinárodního práva. Pro naše právníky je věc poněkud nezvyklá, poněvadž tito byli zvyklí se pohybovati v rámci starší dualistické konstrukce, jak dokazují rozhodnutí našich nejvyšších soudů, i teorie u nás pluje ve vodách dualistických s výjimkou profesora Weyra, jenž je monista, ale ve prospěch státního práva, pokud se mne týče, zastával jsem již od řady let názor, jenž je nyní s důrazem pronášen mezinárodními soudy.“ A obecněji shrnoval: „Nebylo by rozumné snad proti této praxi se zcela stavěti, jak s několika stran s dosti velkým rozčilením bylo proneseno, [...] ale ji rozumně rozvésti tak, aby znamenala skutečně pokrok ve směru k ideálu mezinárodní

²⁸ WEYR, Právní postavení majitelů pozemků na území čs. republiky, pokud jsou tito majitelé státními občany německými, s. 391.

²⁹ V letech 1926–1929 byl V. Vochoč tajemníkem A. Hobzy, který působil jako zástupce československé republiky při smíšených rozhodcích soudech československo-maďarském a československo-německém. Blíže: HÁJEK, Adam. *JUDr. Vladimír Vochoč. Československý konzul v Marseille 1938–1941*. Rigorózní práce, FF UK v Praze. Praha 2009, s. 28.

³⁰ Byl také autorem oslavných a vlasteneckých protirakouských básní a překladatelem beletrie z ruštiny (Lermontova, Puškina aj.). Srov. NAVRÁTIL, Michal (ed.). *Almanach československých právníků*. Praha: nákl. vl., 1930, s. 146.

spravedlnosti, na níž nám, kteří nepatříme ani mezi velmoci, ani mezi státy izolované, velmi mnoho musí záležeti.³¹

Na článek rychle a ostře reagoval (velmi dobře informovaný) V. Vochoč: „V předvěčrejšim ‚Venkově‘ (22. března) uveřejnil prof. dr. Jaromír Sedláček článek ‚Pozemková reforma a mezinárodní právo‘, který nepochybně u každého, kdo jen poněkud věnoval této otázce svoji pozornost, musí vyvolati největší podivení nad autorovými názory právními, tak i úsudky politickými. [...] Věřu že tomu je docela jinak! Autor omylem tu píše: ‚nastanou-li spory proti Československu‘. Spory ty už *nastaly*. Československo jest už zažalováno pro svoji pozemkovou reformu, soudní řízení jest již v proudu; a otázka, kterou tyto žaloby vyvolávají a vyvolaly [...] zní jedině a pouze takto: Jest rozhodčí smíšený soud československo-německý, jest rozhodčí soud československo-maďarský *příslušný* pro žaloby z pozemkové reformy československé? O tuto otázku jde již ve sporech zahájených, a československá vláda svými zástupci energicky tu praví: Nikoliv, rozhodčí smíšené soudy, které zřídily mírové smlouvy, nejsou k tomu, aby posuzovaly československou pozemkovou reformu. Toto stanovisko je opřeno nejenom vážnými důvody věcnými, nýbrž prvními autoritami světovými na poli mezinárodního práva, jakými jsou na př. Politis, Duguit, Jéze, Basdevant a jiní. [...] Že názory prof. Sedláčka přišly jako na zavolanou Němcům a Maďarům v boji proti československé vládě, bylo ostatně již konstatováno z místa zvláště kompetentního (dr. Wien-Claudi, předseda německé právnické společnosti po přednášce prof. Ericha Kaufmana, konané dne 23. t. m. v Německém domě).³²

V replice Sedláček uvádí: „Pan Dr. Vlad. Vochoč odpověděl na můj článek [...], což je v jádře velmi potěšitelné, učinil to však způsobem podrážděným [...], a tak prospěl málo věci, zajisté velmi důležité. [...] Poněvadž podle své thèse dovede Dr. Vochoč hájiti věc státu jen po otázku příslušnosti mezinárodního soudu, je-li však zatlačen z této posice, je zbaven vší obrany, neboť nemá jasného noetického hlediska, které by mu ukazovalo cestu. Zde prakse spočívá na noetice a nikoli noetika na praksi, jak se naivně domnívá. [...] Dr. Vochoč přehlíží, že hledisko moje a hledisko Němců je zásadně rozdílné, ovšem v konstrukci se blíží moje hledisko hledisku Verdrossovu, ale na to V. nemyslí a podle všeho ani jeho poslední velké práce nezná.³³

Za připomenutí stojí také Vochočova duplika, kterou mu již *Venkov* odmítl, ale vyšla v *Národním osvobození*: „Názory páně profesorovy [...] pokládám z důvodů, jejichž vážnost a početnost jsem dostatečně snad už naznačil, za právnický stejně neudržitelné, jako politicky lehkomyšlné. [...] Nejnovější výtěžky vědy právní,

³¹ SEDLÁČEK, Jaromír. Pozemková reforma a mezinárodní právo. *Venkov*, 22. března 1927, č. 68, s. 3. V německém překladu v LI LA, V 013/0002, *Bodenreform und das internationale Recht* (datováno – ovšem nepřesně – 31. března 1927).

³² VOCHOČ, Vladimír. Mezinárodní právo a pozemková reforma. *Venkov*, 24. března 1927, č. 70, s. 3–4, cit. s. 3.

³³ SEDLÁČEK, Jaromír. Pozemková reforma a mezinárodní právo. *Venkov*, 29. března 1927, č. 74, s. 3.

noetika, theorie hierarchie norem, dualism práva mezinárodního (?), poslední velká práce Verdrossova – mám z těchto všech formulací nepříjemný dojem, že vynikající vlastností p. prof. Sedláčka jest začarovávati s oblibou konkrétní praktické otázky, vyžadující method práva pozitivního, v oblaka theoretická, tak říkajíc spekulativní. [...] Pozemková reforma a mezinárodní právo – toť v prvé řadě otázka příslušnosti rozhodujících soudů. *Hic Rhodus, hic salta*.³⁴

Do diskuze se zapojil zevrubným článkem ještě A. Horák, který také popíral příslušnost mezinárodní jurisdikce a speciálně pak smíšených rozhodčích soudů při provádění československé pozemkové reformy.³⁵ Ke své motivaci mj. uvádí: „Čsl. stát je v plném právu a musí se bránit. [...] Věc je nadmíru, ba nesmírně důležitá. Jde v celku o spor ohromného dosahu, o jaký v dějinách práva a soudní praxe ještě nikdy nešlo. [...] Věc je skutečně z míry nebezpečná, protože západ, který nás soudí, nemá pochopení pro naše vnitrostátní potřeby a přikázané jimi sociálněreformní snahy, demokratické dílo naší agrární reformy. [...] Polsko podlehlo ve svém sporu s Německem, ačkoli mělo [...] ve věci samé právo tak jasné a spravedlivé jako nebeské slunce. Jako nebeské slunce, pravím, které zastříti nemůžeš, kdežto naše právo, ježto neplatí plnou cenu, dopouští prima facie zdánlivě pochybnosti a teprve, když mu nitro prozkoumáš, vidíš, že je skrz naskrz poctivé a pravé. Opravdu nelze zůstatí mezinárodní jurisdikci bez kontroly veřejnosti, a jestli kde, tedy právě zde je třeba kritiky jako soli.“³⁶ Podrobně glosoval polemiku Sedláčka a Vochoče³⁷ a následně kriticky rozebral nálezy Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti v Haagu.

Problematicke vyvlastnění z mezinárodněprávní perspektivy se v meziválečné éře dále věnoval B. Kučera³⁸, na což po roce 1945 navázal při přípravě posudků týkajících se konfiskace majetku Lichtenštejnů. Po podrobném rozboru mezinárodněprávní teorie i praxe v závěru článku shrnuje, že „je patrné, že nová teorie, jež chce zabezpečiti cizincům přednostní postavení vůči tuzemcům, nenachází v pozitivním právu mezinárodním naprosto žádné opory“ a že „přiznati cizincům to, co pro ně reklamuje nová teorie, která operuje přirozeno-právními postuláty, znamenalo by ohroziti sebezachování státu.“³⁹

³⁴ VOCHOČ, Vladimír. Mezinárodní právo a pozemková reforma. *Národní Osvobození*, 9. dubna 1927, č. 98, s. 4.

³⁵ HORÁK, Antonín. I. Nepříslušnost mezinárodní jurisdikce ve věcech čsl. pozemkové reformy a naše obrany proti osobování si této pravomoci. II. Kritický rozbor nálezů Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti v Haagu ve sporu Německa s Polskem ze dne 25. srpna 1925 č. 6 sb. a ze dne 25. května 1926 č. 7 sb. (případ zvaný chořovský). *Sborník věd právních a státních*, 1927, roč. 27, s. 129–220.

³⁶ *Ibidem*, s. 130–132.

³⁷ *Ibidem*, s. 145–149.

³⁸ Srov. KUČERA, Bohumil. Problém vyvlastnění v právu mezinárodním. *Právník*, 1929, roč. 68, s. 499–506, 513–532 a 555–560. Šlo v zásadě o přednášku v Právnícké jednotě v Praze ze dne 11. dubna 1929.

³⁹ *Ibidem*, s. 560.

Majetek bezprávně nabytý a Lichtenštejnové

Politické strany se sice lišily v otázce poskytování náhrad, shodovaly se však v (re)konfiskaci majetku půdy pocházející z pobělohorských konfiskací, uveďme zejména sociální demokracii (XII. sjezd strany v prosinci 1918, tisk NS č. 118 z 3. prosince 1918), stranu československých socialistů a národní demokracii.⁴⁰

Ani tady však názory politiků nebyly jednotné, např. poslanec za národní demokracii Vladimír Fáček, který zahajoval rozpravu na 1. schůzi subkomitétu pro náhradu konané 31. března 1919, uváděl, že „z důvodů všeobecné spravedlnosti ani tuto výminku s dobrým svědomím nemohu připustiti, poněvadž by zase vedla k velkým nespravedlnostem a nahodilým nerovnostem“ a „když jdeme zpět do historie, vidíme, že všechen majetek z velké části vznikl násilím a že majetek předků šlechtických, který nebyl po bělohorské bitvě konfiskován, má v tom ohledu asi stejný původ jako ten, který byl konfiskován“.⁴¹

O kategorii pobělohorských konfiskátů se vedly největší spory také na odborné úrovni.⁴² V souvislosti s přípravou zákonů pozemkové reformy a zejména s provedením § 9 záborového zákona o převzetí bez náhrady byla oslovena řada odborníků (především profesorů Karlovy univerzity, z nichž někteří ovšem současně působili také na ministerstvech), jejichž posudky se ve větší či menší míře dotýkaly také Lichtenštejnů.⁴³

Torzovité dochování pramenů, kdy chybí mj. většina zápisů z jednání subkomitétu pro náhradu výboru pro pozemkovou reformu Národního shromáždění⁴⁴, sice ztěžuje představení pozadí vzniku posudků, ale kombinací materiálů z několika různých archivů (zejména Archivu Poslanecké sněmovny, Národního archivu, Moravského zemského archivu, Masarykova ústavu a Archivu AV ČR) se podařilo nejen představit základní obrysy, ale také řadu zajímavostí.⁴⁵

⁴⁰ MICHL, *Revoluční ovzduší*, s. 104, 113, 115 a 209.

⁴¹ Srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, inv. č. 626, kart. 17, Stenografický protokol o schůzi, s. 7–8.

⁴² Srov. mj. LINHART, *Zabrání velkostatků bez náhrady*, zvl. s. 432–440.

⁴³ Srov. zvl. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, inv. č. 4585, kart. 90 (originály a opisy), a NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500 (jen opisy). Vybrané pasáže (týkající se Lichtenštejnů) z posudků srov. sněmovní tisk č. 1981 (dostupný z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1981_00.htm) a Entwurf einer Note des liechtensteinischen Geschäftsträgers in Bern, Emil Beck, an den Schweizer Bundespräsidenten Giuseppe Motta, 15. únor 1920. LI LA, V 002/0170/14 (dostupné z: www.e-archiv.li/D46074). Originály většiny posudků se bohužel zřejmě nezachovaly, např. Pekařova dobrá zdání z roku 1919 nebyla k dohledání už v době, když připravoval publikaci o pozemkové reformě (1923). Za pomoc s rešerší děkujeme dr. Pavlu Dufkovi, Ph.D., z Národního archivu.

⁴⁴ Výbor pro pozemkovou reformu se sešel na 57 schůzích (od 26. března 1919 do 8. dubna 1920), subkomitét pro náhradu na 28 schůzích (od 31. března 1919 do 23. března 1920). Blíže: <https://digibadatelna.psp.cz/vademecum/permalink?xid=40e2ee18795b4995a696a85c5cfa30a5>

⁴⁵ Legislativní činnost Státního pozemkového úřadu (zejména přípravu náhradového zákona) a s tím spojené spolupůsobení expertů stručně představil na 43. schůzi výboru pro pozemkovou reformu (konané 14. ledna 1920) odborový rada ministerstva zemědělství J. Macek. Srov. Archiv PS,

Výborem pro pozemkovou reformu byli nejprve osloveni historik Josef Pekař, právní historici Jan Kapras a Miloslav Stieber, ředitel měšťanské školy Josef Auštěcký a konstitucionalista Jiří Hoetzel, v té době působící také jako sekční šéf ministerstva vnitra. Všichni (kromě Kaprase) vystoupili na 3. schůzi subkomitétu pro náhradu konané 2. dubna 1919. Pekař měl svůj posudek již v písemné podobě, obdobně i Stieber (5 s.) a Auštěcký (5 s.), Hoetzel ho v písemné podobě (2 s.) dodal dodatečně. Stručně se v něm věnoval zásahům jak na základě zákonného zmocnění, tak zákonodárnou cestou, přičemž by se podle něj věcně („z hlediska zákonodárné morálky“) dalo odůvodnit odnětí vlastnictví bez náhrady u „všech těch činitelů, kteří způsobili hospodářské i morální ohrožení našeho státu“, což jsou „zajisté všichni činitelé, kteří mají vinu na vzniku a vedení světové války“.⁴⁶

Stieber se zabýval otázkou náhrady při vyvlastnění z historické perspektivy a komplikacemi spojenými s případnými konfiskacemi, „jednotejné vyvlastňování“ považoval za nejjednodušší způsob řešení.⁴⁷ Auštěcký navrhol zřídit „zvláštní komisi historicko-právní, která by případ od případu vyšetřovala“ a před kterou by také náleželo „projednati zvláštní případy ne příliš čestně nabytých statků, zvláště Liechtensteinských, Dietrichsteinských aj.“⁴⁸ Kapras se ve svém posudku (4 s.) věnoval zejména problematice „starých knížecích lén koruny české“, (zahrnujících také „liechtensteinské statky na Opavsku a Krnovsku“), u nichž doporučoval zabránění bez náhrady.⁴⁹

V návaznosti na první návrhy záborového zákona (zejména agrárníků o konfiskaci majetku příslušníků panovnických rodin)⁵⁰ a na posudky expertů (zejména Stieberta, Auštěckého a Kaprase) vznikl někdy na počátku dubna návrh subkomitétu pro

f. Revoluční národní shromáždění, inv. č. 611, kart. 16, těsnopisecká zpráva, s. 17–19 (dostupné z: <https://digibadatelna.psp.cz/vademecum/permalink?id=fac5e2ec16f948e39356847695a5934a>).

⁴⁶ Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, inv. č. 4585, kart. 90, *Dobré zdání o otázce, může-li stát zasahovati do soukromých práv občanů také jiným jednáním než právním*, strojopisný originál, 14. dubna 1919, s. 2.

⁴⁷ STIEBER, Miroslav. *Dobré zdání o konfiskaci statků, odňatých v době pobělohorské*, strojopisný originál, 2. dubna 1919, s. 5. Viz dokument č. 1.1.

⁴⁸ AUŠTĚCKÝ, Josef. *Dobrozdání o možnosti zabavení statků z konfiskací pobělohorských bez náhrady*, rukopisný originál, 2. dubna 1919, s. 3 a 5. Viz dokument č. 4.

⁴⁹ KAPRAS, Jan. *O možnosti zabránění starých konfiskací pobělohorských bez náhrady*, rukopisný originál, nedatováno, s. 3–4. Viz dokument č. 3.1.

⁵⁰ V návrhu agrárníků ze dne 20. března 1919 se v § 1 uvádí: „Nemovitý majetek členů bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské a nebo potomků kteréhokoliv člena jejího, jakož i členů kteréhokoliv panovnické rodiny říšskoněmecké včetně knížectví Lichtensteinského, který leží v obvodu republiky československé, prohlašuje se za propadlý ve prospěch republiky československé.“, v § 5 (na návrh dr. Viškovského): „Za nemovitosti převzaté dle § 2. poskytnuta bude náhrada dle ustanovení vydaných zvláštním zákonem. Z náhrady budou vyjmuty nemovitosti, které přešly na předky nynějších držitelů z majetku odebraného za 30 leté války z důvodů politických nebo náboženských.“ (Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 92, inv. č. 4637, Příloha Zápisu 34. konference klub. předsedů ze dne 20. března 1919 u předsedy NSČ. Dostupné z: <https://digibadatelna.psp.cz/vademecum/permalink?id=2a6dec851c754afe943f0a94552916e6&scan=9#scan9>). V pozdějším (nedatovaném) variantním návrhu bylo v § 1 vypuštěno „včetně knížectví Lichtensteinského“, naopak v § 5 (na návrh dr. Viškovského a dr. Němce) bylo doplněno: „Totéž platí i o statcích, které se dostaly předkům nynějších majetníků bezprávním zřízením z majetku bývalé koruny české.“ Archiv

náhradu, který se stal předobrazem pozdějšího § 9 záborového zákona, přičemž Lichtenštejnové v něm ještě byli (na rozdíl od zestručněného schváleného znění) řazeni po bok bývalé panovnické rodiny.⁵¹

Na žádost prezidia ministerské rady⁵² podalo ministerstvo zemědělství z 3./6. září 1919 (č. 16166/19) pětistránkový posudek s návrhem, aby byla vytvořena komise expertů z řad historiků a právníků „k přípravě elaborátu historického, právního a politického“ pro zákony ohlášené v § 9 záborového zákona.⁵³ Ministerská rada se však usnesla na vytvoření meziministerské komise, která by za spolupráce s experty vypracovala dobrozdání k vyvlastnění bez náhrady podle § 9 záborového zákona. Jejím zřízením byl pověřen předseda pozemkového úřadu a byla v ní zastoupena ministerstva zahraničních věcí, financí, vnitra, zemědělství, školství a národní osvěty, spravedlnosti a pozemkový úřad. Konaly se však pouze tři schůze meziministerské komise (1. porada znalců byla svolána na sobotu 8. listopadu, porada celé komise pak na pondělí 10. listopadu) a práce byla raději svěřena přímo samotným expertům z řad historiků, právních historiků a právníků, kteří po užších vzájemných poradách, kterým měl předsedat kanonista Kamil Henner, připravili své posudky. Kolik času znalci na jejich zpracování měli, není zřejmé, z délky posudků i hloubky zpracování však je patrné, že je připravovali pod časovým tlakem.

Z oslovených odborníků musíme předně uvést historika Josefa Pekaře, který patřil k nejznámějším kritikům pozemkové reformy.⁵⁴ Ve svých pracích přesvědčivě ukazoval, jak je z historického i etického hlediska problematické vydávat

PS, f. Revoluční národní shromáždění, inv. č. 4583, kart. 90, v obsahovém listu označen jako „Zásady“, strojopis, nedatováno.

⁵¹ V návrhu se uváděly tři kategorie majetků, které se měly vyvlastnit bez náhrady: „a.) nemovitý majetek bývalého panovníka a členů bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, dále panovnické rodiny Koburské a Lichtensteinské, jakož i jiných členů panovnických rodin říše německé, který se prohlašuje se vším příslušenstvím tímto zákonem za propadlý bez náhrady ve prospěch státu na odčinění škod, jež válkou světovou, těmito rodinami zaviněnou, způsobeny byly zemím, náležejícím republice československé. b.) půda oněch statků, jež nabyta byla za posledních tří set let, a to od 8. listopadu 1620, jejich vlastníky nebo jejich přímými předky bezprávným osvojením, nebo připadla jim bezplatně z konfiskací, provedených z příčin politických a náboženských. V případech, kde rozsah takto nabyté půdy nebude lze zjistiti, vyměří se za vyvlastněný celek snížená náhrada. Původní majitelé a jejich potomci nemají nároku na vrácení této půdy ani na náhradu. c.) pozemky starých knížecích lén koruny české, které přešly na nynější držitele nebo jejich předky bezplatně a které rakouským zákonem byly zbaveny svazku lenního.“ Ibidem, *Návrh subkomitétu pro pozemkovou reformu pro náhradu*, strojopis, nedatováno.

⁵² Na řadě materiálů je uvedeno č. j. pres. 1585/19 Pozvání znalců k přípravě zákona náhradového.

⁵³ MÚA AV ČR, f. Antonín Hobza, inv. č. 366, Posudek ministerstva zemědělství, opis, nedatováno, s. 5. Ve vztahu k Lichtenštejnům se v posudku pouze upozorňovalo, že „v území čs. republiky jsou také statky některých panovnických rodin říšskoněmeckých a j. (Hohenzollern, Schaumburg Lippe, Koburg, neutrální kníže Lichtenstein)“ (s. 4).

⁵⁴ Srov. PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923. Kniha obsahuje řadu statí (rozšířených, příp. opravených), které byly původně uveřejňovány v nedělní příloze Národních Listů ve dnech 24. prosince 1922 až 11. března 1923 pod tituly *O některých předpokladech pozemkové reformy* a *Kritické poznámky k pozemkové reformě*, dále novou stať *Konopiště* a v příloze dvě „dobrá zdaní“ z dubna a listopadu 1919 vyžádaná výborem pro pozemkovou reformu Národního shromáždění. Srov. PITHART, Petr. Kavalír Josef Pekař. In: KANTŮRKOVÁ, Eva (ed.). *Pekařovské studie*. Praha: Academia, 1995, s. 123–145.

pozemkovou reformu za „odčinění křivd bělohorských“. Stavěl se zásadně proti vyvlastnění bez náhrady, upozorňoval i na další nespravedlnosti a právní omyly spojené s reformou. Snahu o „ztrestání a napravení křivd a násilí“ sice považoval za odůvodněnou, po třech stoletích však neproveditelnou, pokud neměla být spáchána řada křivd nových. U námi sledované problematiky je zajímavé, že jednu výjimku profesor Pekař ve svém prvním posudku přesto uváděl – a to právě mimořádného královského místodržícího v Čechách knížete Karla z Lichtenštejna. A k tomu vysvětluje: „Byl v podvodech těchto přímo zúčastněn a částečně se jimi obohatil – takže v dlouholetých trapných procesech za krále Leopolda I. musil syn jeho značný díl podvodně získané kořisti státu nahraditi. Jeho rod v přímém potomstvu vymřel r. 1712; dnešní knížata Lichtenštejnové pocházejí tuším od bratra jeho. Jest věcí juristů, aby uvážili, zda na místě po mém soudu prakticky neproveditelné nápravy křivd v starých případech jednotlivých, by nebylo možno spokojiti se *trestem jaksi manifestačním* v tomto případě, po případě uvážiti i případ Eggenbergův.“

Ve druhém posudku pak Pekař rekapituluje: „... navrhoval jsem v prvním svém dobrém zdání *pokutu jaksi manifestační*: potrestání hlavního představitele jak tehdejší absolutistické zvlé vlády, tak předního účastníka ne-li náčelníka korupční kliky, která nejvíce zlého napáchala, tj. knížete Karla z Lichtenštejna, který jako plnomocný zástupce králův potrestání odboje na péči měl. Nelze ho ovšem trestati jinak než v potomcích jeho, tedy zabráním bez náhrady při nejmenším těch statků, jež předkové jeho (nejsou to již předkové přímé linie) z kořisti pobělohorské, z části podvodem, získali rodu svému. Nebude-li s ohledem na zvláštní právní postavení rodiny Lichtenštejnské taková manifestační pokuta možná, nelze mimo ni doporučiti podobné pokutování v jiném případě; jiného v každém ohledu tak reprezentativního vinníka *není*; v žádném jiném případě by postup tak mimořádný nemohl býti podepřen odůvodněním tak přesvědčivým a tak s neobyčejností pokuty smířujícím.“⁵⁵

Obdobně uvažovali i další oslovení odborníci, kteří na Pekařův posudek v různé podobě navazovali: Josef Šusta (obecné dějiny) v jednodstavcovém vyjádření z 28. listopadu 1919, v němž plně podpořil Pekařovy názory,⁵⁶ Karel Kadlec (slovenské dějiny) v poznámkách z 27. listopadu 1919 (1 s.), Jan Kapras (československé právní dějiny) v posudku z 3. prosince 1919 (4 s.) a Miloslav Stieber (středoevropské právní dějiny) v posudku z 15. prosince 1919 (3 s.).

K. Kadlec podpořil Pekařův názor, že velkostatky nelze zabírat bez náhrady ve smyslu revize pobělohorských poměrů, důrazně se však vyslovoval právě pro konfiskaci lichtenštejnských majetků: „Co se však týče kníž. majetku Liechtensteinského, pokládám nejen za možné, nýbrž přímo doporučuju, aby knížecí rodině Liechtensteinské zabrán byl bez náhrady ve prospěch republiky veškeren nemovitý majetek, pocházející z pobělohorských konfiskací, a mimo to i majetek na Krnovsku, jímž

⁵⁵ PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, s. 71–72 a 77. Srov. dokument č. 1–2.

⁵⁶ Krčmář vzpomínal, že Pekař a Šusta patřili k „nejtužším protivníkům“ sociálně-demokratického poslance F. Biňovce, podle něhož měla být „náhrada za převzatý majetek co nejmenší a kruh držebnosti převzaté bez náhrady co nejširší“, a že „jejich stanovisko k pozemkové reformě bylo vůbec negativní“. KRČMÁŘ, *Paměti II*, s. 75.

jako lenním knížectvím tento nohsleda Ferdinanda II. r. 1622 byl obdařen. Zabráni bez náhrady bude jen spravedlivým trestem za zločinnou činnost Karla knížete z Liechtensteina proti českému státu, trestem, kterým se rodině Liechtensteinské odejme po právu to, čím se bezdůvodně na újmu české šlechty a českého státu obohatila. Trest ten bude ještě velmi malý, poněvadž i když statky neprávem nabyté budou zabrány, zbudou rodině pořád ještě užítky z těchto statků za celá tři století.“⁵⁷

J. Kapras pak přímo ke Karlu z Lichtenštejna dodával: „... již před bitvou bělohorskou silně se zúčastnil všech akcí protinárodní strany dvorské a katolické a to mu vyneslo právě udělení Opavska /1613/. Po bitvě bělohorské on byl hlavním a vynikajícím činným účastníkem na neblahé éře pobělohorské. On nezúčastnil se snad jen jako jiné rody nabytím statků, nýbrž na jeho hlavu spadá do jisté míry i zodpovědnost za celou exekuci tehdy provedenou, za nastolení pobělohorského absolutistického režimu a konečně i za hospodářský bankrot země zaviněný dlouhou mincí, na níž on sám byl hlavním účastníkem. Krátce nikdo z tehdejších osob mimo panovníka samého neměl takovou vinu na pobělohorském osudu našeho národa jako právě Karel z Liechtensteina.“⁵⁸

Konečně M. Stieber uváděl, že snaha o odčinění bezpráví by znamenala zabývat se především samotnými konfiskacemi. Pokud by se takovými statky chtěla dnes obohatit republika, stala by se vlastně nástupcem pobělohorského bezpráví. Snazší by to bylo v případě obdarování komorními statky podporovatelů Ferdinanda II., ovšem i to by vyžadovalo individuální přístup a sledování osudů těchto statků.“⁵⁹

Až dodatečně připravil na Pekařovu žádost Jan Bedřich Novák, ředitel Českého zemského archivu, posudek z 27. listopadu 1919 (3 s.), v němž z archivářské pozice upozorňoval především na komplikace, které by byly spojené se skutečnou snahou o nápravu pobělohorských křivd. K vypracování poznámek k Pekařovu posudku byl osloven také Václav Novotný (české dějiny), který však zřejmě na výzvu Pozemkového úřadu nezareagoval.⁶⁰

Z profesorů pražské právnické fakulty se na vypracování posudků k provedení záborového zákona dále podíleli Antonín Hobza v posudcích z 30. března 1919 (4 s.) a z 21. listopadu 1919 (9 s.), Jan Krčmář a Emil Svoboda v posudku z 2. prosince 1919 (10 s.), který však byl vypracován především J. Krčmářem,⁶¹ a K. Henner v posudku z 5. prosince 1919 (5 s.), kde se věnoval církevnímu majetku s důrazem na vratislavské biskupství⁶². Jejich názory, pokud se dotýkaly Lichtenštejnů, budou blíže představeny v rámci předmluvy F. Trauttmansdorffa.

⁵⁷ KADLEC, Karel. *Poznámky k dobrému zdání prof. Dr. J. Pekaře ze 23. listopadu 1919 o půdě neprávem nabyté*, strojopisný opis, 27. listopad 1919, s. 1. Viz dokument č. 9.

⁵⁸ KAPRAS, Jan. *Dobrozdání*, 3. prosinec 1919, s. 2. Viz dokument č. 3.2.

⁵⁹ STIEBER, Miloslav. *Dobré zdání o majetku, v době bělohorské bezprávně nabytém*, strojopisný opis, 15. prosinec 1919, s. 2. Viz dokument č. 1.2.

⁶⁰ Archiv NM, f. Josef Pekař, dopis K. Viškovského adresovaný J. Pekařovi z 25. listopadu 1919.

⁶¹ Srov. KRČMÁŘ, *Paměti II*, s. 75.

⁶² NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500, HENNER, Kamil. *Dobrozdání*, strojopisný opis, 5 prosinec 1919, 5 s.; MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, překlad posudku do němčiny.

Způsob zapojení A. Hobzy, který v té době působil také na ministerstvu zahraničních věcí, není zřejmý. Jeho posudky vznikaly pravděpodobně nezávisle na ostatních autorech, kterým však byly známy (ve svém posudku na něj odkazuje např. Krčmář). Odpovídalo by to Hobzovu osobnostnímu založení. Patřil k nejvíce konfliktním představitelům meziválečné právní vědy – vědecké i osobní spory měl nejen mezifakultně (zvl. s F. Weyrem a brněnskými normativisty), ale i v rámci fakulty (např. s J. Krčmářem, O. Sommerem a E. Svobodou, kteří byli orientováni civilisticky), včetně svých žáků (L. Voštou), kvůli neshodám odešel z ministerstva zahraničních věcí (mj. podporoval právní uznání sovětského režimu).

Uvedené posudky sice nebyly zveřejněny, Lichtenštejnům však nebyly neznámé⁶³ a argumentačně se na výtky připravovali. K vypracování „právních“ posudků byli osloveni přední advokáti a univerzitní profesori jak z Československa (J. Sedláček), tak z Rakouska (M. Saxl, L. Strisower), přičemž jejich posudky budou blíže představeny v rámci předmluvy F. Trauttmansdorffa.

K vypracování „historického“ posudku oslovil v roce 1920 lichtenštejnský justiční rada a pražský advokát Viktor Kaplan prof. Gustava Friedricha, který se zevrubně vyjádřil přímo k otázce, „zda lze z historie zdůvodnit, že na pozemkový majetek knížecí rodiny Lichtenštejnské je možno, alespoň částečně, nahlížeti jako na majetek bezprávně nabytý“?⁶⁴ Dále Franz Wilhelm, správce Domáciho archivu ve Vídni, zpracoval přehled o nabývání lichtenštejnských majetků na území Československa. Vyšel z materiálů des Hofkammerarchivs und des fürstlichen Hausarchivs, zřetelně však navázal také na Kraetzlovy Schematismy (8. Aufl. Brünn 1914). Upravenou verzi po zpracování připomínek odeslal 30. června 1921.⁶⁵

G. Friedrich ve svém posudku uvedl řadu oprávněných výhrad – podrobně se věnoval nabývání některých majetků či následného řešení sporů a vyrovnání se s fiskem ze strany Karla Eusebia, ukázal na absurditu „manifestační pokuty“ s odkazem na Karla z Lichtenštejna, zdůraznil problematičnost jeho odpovědnosti (zjišťování viny by vyžadovalo podrobné studium, byl vykonavatelem vůle císaře, snažil se o zmírnění trestů), upozorňoval na negativní reakci zahraničí v případě provedení konfiskace.

⁶³ Knížecím právním zástupcům v Praze se je podařilo neoficiálně získat, ale pouze na několik hodin. Srov. pozn. 1 k dokumentu Entwurf einer Note des liechtensteinischen Geschäftsträgers in Bern, Emil Beck, an den Schweizer Bundespräsidenten Guiseppa Motta. LI LA, V 002/170/14 (dostupné z: www.e-archiv.li/D46074). Posudky byly pravděpodobně opsány a následně přeloženy do němčiny (rukopisy a strojopisy překladů posudků srov. MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6).

⁶⁴ FRIEDRICH, Gustav. *Gutachten*, strojopisný opis, [1920], 16 s. Viz dokument č. 12. Dále srov. MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 222, dopis V. Kaplana adresovaný G. Friedrichovi z 18. ledna 1923.

⁶⁵ LI LA, V 013/0001, WILHELM, Franz. *Erwerbungs-geschichte der fürstlich Liechtenstein'schen Herrschaften und Güter in Gebiete des čechoslovakischen Staates* (20 s.); Příloha 1: *Übersicht über den Güterbesitz des fürstlich Liechtensteijn'schen Hauses unmittelbar vor der Schlacht am Weissen Berge* (2 s.); Příloha 2: *Daten über die Vermögensverhältnisse des Fürsten Karl von Liechtenstein vor Antritt der Statthalter-schaft in Böhmen* (2 s.) strojopisný originál, 30. června 1921. MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, překlady textů do češtiny.

Nejméně pramenně doložené je pak vlastní projednávání textace náhradového zákona, které probíhalo v únoru a březnu 1920 v subkomitétu pro náhradu výboru pro pozemkovou reformu Národního shromáždění (diskuse se z autorů posudků účastnili Hobza, Kadlec, Krčmář, Stieber a Šusta). Z dokumentů dochovaných ve fondu Státního pozemkového úřadu vyplývá, že úprava převzetí bez náhrady byla postupně revidována („objevilo se nutným obmezití převzetí bez náhrady na relativně úzký obor případů“) a zřejmě na Pekařův návrh bylo ustanovení o bezprávně nabytém majetku zcela vypuštěno.⁶⁶

Lichtenštejnský majetek z pobělohorských konfiskací

U argumentace pobělohorskými konfiskacemi se vycházelo vstříc dobovým náladám, i když si oslovení odborníci byli samozřejmě vědomi, že Lichtenštejnové vlastnili řadu statků už před Bílou horou a že většina konfiskátů byla získána úplatně.⁶⁷

V novější literatuře (Pircher, Knoz, Winkelbauer) se uvádí, že z celkové rozlohy statků, které Lichtenštejnové (resp. panující kníže) vlastnili na konci 19. století, bylo přibližně 41 % získáno právě mezi lety 1620–1650.⁶⁸ Výsledná statistika se

⁶⁶ NA, f. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, inv. č. 188, kart. 300. Karton obsahuje návrhy beznáhradových ustanovení a krátké rukopisné poznámky k jejich projednávání, pocházející zřejmě od odborového rady SPÚ Edvarda Vondrušky, který byl hlavním autorem osnovy náhradového zákona (srov. KRČMÁŘ, *Paměti II*, s. 75). V prvním Vondruškově rukopisném konceptu i navazující strojopisné verzi se dokonce v § 39 objevilo speciální „lichtenštejnské“ ustanovení („Bez náhrady přejímá stát čs. r. do svého vlastnictví veškerý nemovitý majetek knížecí rodiny Liechtensteinské jako bezprávně nabytý zločinnou činností Karla z Liechtenteina v době pobělohorských konfiskací proti českému národu. Rozsah tohoto majetku určí a popíše komise jmenovaná ministerskou radou.“) a v navazujícím § 40 speciální ustanovení o Bedřichu Habsburském („Bez náhrady přejímá stát čs. r. do svého vlastnictví veškerý majetek bývalého arciknížete Bedřicha Habsburka z důvodu, že provinil se hrubě proti československému národu ve světové válce. Z majetku toho vyloučena býti může pouze ta část majetku, kterou držel Bedřich Habsburk jako člen panovnické rodiny. Za tuto část zaplácena bude státem náhrada reparační komisi ve smyslu mírové smlouvy atd.“); obě ustanovení jsou citována podle rukopisného konceptu (s. 13). Na čí popud byla obě uvedená ustanovení vypuštěna, není z dochovaných pramenů zřejmé.

⁶⁷ Ve starším článku se místo správného „entgeltlich“ nachází „durch Bestechung“, autor bohužel přehlédl nesprávný překlad (v originálu „úplatně“). HORÁK, Ondřej. Das Fürstenhaus Liechtenstein und die tschechoslowakische Rechtswissenschaft. In: VÁŘEKA, Marek, ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.). *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone*. Ostrava; Varduz: Ostravská univerzita; Liechtensteinisches Landesmuseum, 2013, s. 388.

⁶⁸ PIRCHER, Wolfgang. *Verwüstung und Verschwendung. Adeliges Bauen nach der Zweiten Türkenbelagerung*. Wien: F. Deuticke, 1984, s. 38 (vycházel z údajů obsažených v 5. vyd. *Schematismu* F. Kraetzla z roku 1891); WINKELBAUER, Thomas. Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice“. Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin. In: KOMLOSY, Andrea, BŮŽEK, Václav, SVÁTEK, František (eds.). *Kultury na hranici. Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel*. Wien: Promedia, 1995,

samožřejmě může lišit podle zvolených kritérií (měl by se zohlednit pouze pozemkový majetek panujícího knížete nebo i ostatních příslušníků rodiny; co s majetkem pořízeným z výtěžku panství získaných po Bílé hoře; apod.).

Výsledek 41 % získáme z rozlohy lichtenštejnských statků, které byly získány v letech 1620–1650 a zůstaly v držení rodiny až do přelomu 19. a 20. století (76 185 ha), a z celkové rozlohy statků panujícího knížete (184 412 ha). Pokud bychom zahrnuli pouze jeho statky v českých zemích (155 147 ha), půjde o 49 %, pokud zohledníme i panství Velké Losiny (6 403 ha), pak 51 %, pokud započítáme všechny majetky všech členů knížecí rodiny (207 959 ha), 39,7%.⁶⁹

Na zjištění okolností pobělohorských lichtenštejnských akvizic či jen na zjištění skutečného rozsahu majetku pocházejícího z pobělohorských konfiskací však po vzniku Československa opravdový zájem nebyl, působení Karla z Lichtenštejna se mělo stát reprezentativní záminkou ke konfiskaci majetku rodiny. Z úvah odborníků oslovených československou stranou se zdá, že Lichtenštejnům vyhradili roli „symbolické oběti“, kterou by se radikální nálady ve společnosti „usmířily“.

Shrnutí

Vznik Československa umožnil provedení rozsáhlé pozemkové reformy. Jako sporná vystupovala zejména otázka náhrady za převzaté majetky. Politici sice prosadili do záborového zákona (1919) jako zásadu vyvlastňování za náhradu, současně ji však prolomili sedmi kategoriemi majetku, za který se náhrada dát nemusela (včetně majetku „bezprávně nabytého“, čímž bylo cíleno zejména na majetek pocházející z pobělohorských konfiskací). Lichtenštejnský případ bylo možné teoreticky zahrnout hned do čtyř (pěti) z těchto kategorií.

Oslovení odborníci se vyjadřovali proti vyvlastňování bez náhrady, výjimku však připouštěli u Lichtenštejnů, kteří měli být „manifestačně“ potrestáni za aktivity Karla z Lichtenštejna. Na počátku jejich úvah stála Pekařova stručná zmínka v posudku z dubna 1919, kterou další autoři posudků rozvíjeli. Zdá se však, že právě na Pekařův popud bylo nakonec od rekonfiskace majetků pocházejících z pobělohorských konfiskací zcela upuštěno. Nakonec však bylo převzetí bez náhrady provedeno pouze u příslušníků Habsbursko-Lotrinské dynastie a majetky ostatních velkých pozemkových vlastníků včetně Lichtenštejnů byly přebírány za náhradu.

s. 219; KNOZ, Tomáš. Lichtenštejnové, Morava a Valtice v 1. polovině 17. století (základní obrysy problematiky). In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.). *Město Valtice*. Břeclav: Moraviapress, 2001, s. 305.

⁶⁹ Podle údajů: KRAETZL, Franz. *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtensteinsche Güterbesitz, Statistisch-geschichtlich dargestellt*. 8. Aufl. Brünn: nákl. vl., 1914, zvl. s. 114–117.

1 DIE BODENREFORM DER ZWISCHENKRIEGSZEIT, DIE TSCHECHOSLOWAKISCHE RECHTSWISSENSCHAFT UND DIE LIECHTENSTEIN

Ondřej Horák

Vorbemerkungen

In dieser einführenden Studie stehen die Problematik der staatlichen Eingriffe in das Vermögen sowie die Gewährung von Entschädigungen im Rahmen der Bodenreform in der Zwischenkriegs-tschechoslowakei im Mittelpunkt. Zunächst gilt dabei die Aufmerksamkeit den Veränderungen der juristischen Regelungen innerhalb der Eingriffe in die Grundbesitzverhältnisse im tschechisch-österreichischen Milieu (anhand der Rechtsinstitute Konfiskation und Enteignung), nachfolgend richtet sich unser Augenmerk auf die Bodenreform in der Zwischenkriegsrepublik (unter Betonung ihrer konfiszierenden, rechtlich-dogmatischen und international-juristischen Dimension). Im letzten Teil geht es um die zeitgenössische Instrumentalisierung des Themas „Weißer Berg“ im Kontext der – als „Wiedergutmachung für das Unrecht der Zeit nach der Schlacht am Weißen Berg“ präsentierten – Bodenreform, wobei das Wirken Karls von Liechtenstein als Hauptargument für eine entschädigungslose Enteignung der Liegenschaften der Liechtenstein dienen sollte.¹

---

¹ Der vorliegende Beitrag knüpft an einige ältere Arbeiten des Autors an – vgl. v. a. HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století* [Die Liechtenstein zwischen Konfiskation und Enteignung. Ein Beitrag zu den Nachkriegseingriffen in den Grundbesitz in der Tschechoslowakei in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts]. Praha: Libri, 2010, und *Brněnská normativní civilistika (postavy – projekty – polemiky)* [Die Brünner normative Zivilistik (Persönlichkeiten – Projekte – Polemiken)]. Praha: Wolters Kluwer, 2019, S. 118f., wurde jedoch grundlegend thematisch vertieft. Mit der Frage der Beziehungen der Tschechoslowakei, Liechtensteins und des Fürstentums nach dem Ersten Weltkrieg (einschließlich der Bodenreform) haben sich zahlreiche Autoren befasst, insbesondere L. Dallabona, P. Geiger, V. Horčíčka, S. Keller-Giger, V. Mittermair und R. Quaderer (vgl. u. a. KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER, Rupert. *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen*

Entschädigungslose Enteignung und Konfiszierung

Der Terminus „entschädigungslose Enteignung“ scheint hier aus der aktuellen Perspektive eine *contradictio in adjecto* zu sein.² Mit der Enteignung verbunden finden wir als grundlegende begriffliche Merkmale ein öffentliches Interesse und die Gewährung einer adäquaten Entschädigung. Auch wenn wir in den böhmischen Ländern bereits im Mittelalter auf ein ähnliches Vorgehen stoßen, entstand das moderne Institut der Enteignung erst in der Ära der großen Kodifikationen an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert, wobei man hier insbesondere an die Lehre von Hugo Grotius vom *dominium eminens* sowie dem Schutz erworbener Rechte anknüpfte.³

Der kontroverse Charakter der Frage nach einer Entschädigung leitet sich auch aus der kodifizierenden Genese des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches (ABGB) von 1811 ab. Während noch der Codex Theresianus (II. 3. 25–26) und der Horten-Entwurf (II. 2. § 2) das Institut der Enteignung ohne die Verpflichtung, Ersatz zu bieten, regelten, bestimmten der Martini-Entwurf (II. 3. § 12) und das Galizische Bürgerliche Gesetzbuch (II. § 84) bereits, dass eine Enteignung eine angemessene Entschädigung bieten müsse, was auch der finalen Korrektur in § 365 des ABGB entsprach. Als inspirierende Quellen werden hier die Deklaration der Menschen- und Bürgerrechte aus dem Jahre 1789 (Art. 17) und das Allgemeine Landrecht für die preußischen Staaten von 1794 (*ALR*-Einl. § 74–75) genannt, die eine Entschädigung anerkannten.⁴

Beziehungen. Vaduz: HVFL, 2013. Veröffentlichungen der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission; Band 6). Komplex zur Problematik der Liechtenstein in der Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert vgl. HORČÍČKA, Václav. *Lichtenštejnové v Československu* [Die Liechtenstein in der Tschechoslowakei]. Praha: Agentura Pankrác, 2014. Zu Karl von Liechtenstein vgl. u. a. die Studien von T. Knoz und A. Stögmann in *Studia historica Brunensia*, 2017, Jg. 64, Nr. 1 (Fürstenhaus Liechtenstein – Böhmisches Länder – Fürstentum Liechtenstein. Ad honorem Thomas Winkelbauer); zuletzt vgl. VAŘEKA, Marek. *Kníže Karel I. z Lichtenštejna 1569–1627. Finance, majetek, politika* [Fürst Karl I. von Liechtenstein 1569–1627. Finanzen, Vermögen, Politik]. České Budějovice: Veduta, 2024.

² Eingehender zu den Eingriffen in den Besitz und insbesondere zur Enteignung vgl. HORÁK, Ondřej. *Vlastnictví a vyvlastnění z právněhistorické perspektivy* [Besitz und Enteignung aus rechtshistorischer Perspektive]. In: GRYGAR, Tomáš et al. *Vyvlastnění a vyvlastňovací řízení*. Praha: Wolters Kluwer, 2021, S. 1–28, bes. S. 6f.

³ Zur Entwicklung bis zum Ende des 18. Jahrhunderts, insbesondere in Westeuropa, vgl. REYNOLDS, Susan. *Before Eminent Domain. Toward a History of Expropriation of Land for the Common Good*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2010. Zuletzt vgl. SCHMOECKEL, Mathias. § 1 Omnia sunt regis: Vom allgemeinen Eigentum des Königs zur Enteignung des Bürgers. Ein Überblick zur Geschichte der Enteignung bis zum 18. Jahrhundert. In: DEPENHEUER, Otto, SHIRVANI, Foroud (Hg.). *Die Enteignung. Historische, vergleichende, dogmatische und politische Perspektiven auf ein Rechtsinstitut*. Berlin; Heidelberg: Springer, 2017, S. 3–23.

⁴ Zur Problematik eingehender: SWOBODA, Ernst. Entwicklung und Begriff der Enteignung. *Gerichts-Zeitung* 1919, Jg. 70, Nr. 31–32, S. 241–246, v. a. S. 243; MEISSEL, Franz-Stefan, OBERHAMMER, Paul. Historische Grundlagen des Enteignungsrechts. *Österreichische Juristen-Zeitung*, 1996, Jg. 51, s. 921–933, und Die Entwicklung des Enteignungsrechts in Österreich seit dem.

Diese liberale Herangehensweise wurde darüber hinaus durch die österreichischen Verfassungen und insbesondere das Staatsgrundgesetz Nr. 142/1867 RGBl. (Art. 5) bestätigt, das mit Hilfe einer Rezeptionsnorm in den böhmischen Ländern auch nach 1918 galt. Durch die Annahme der Verfassungsurkunde vom 29. Februar 1920 (§ 109 Abs. 2) trat dann allerdings eine grundlegende Veränderung ein, die bedeutende Eingriffe in das Privateigentum ohne adäquate Entschädigung ermöglichte.⁵ Es handelte sich um die damals am stärksten ausgeprägte Modifikation des traditionellen Katalogs der Grund- und Freiheitsrechte.⁶ Symptomatisch erscheint, dass diese Regelung wortwörtlich in die Verfassung vom 9. Mai 1948 übernommen wurde, die bereits nach der Machtübernahme durch die Kommunisten im Jahre 1948 ihre Verabschiedung erfuhr.

Außer der Tschechoslowakei verankerten die Möglichkeit einer entschädigungslosen Enteignung in ihren Verfassungen auch einige weitere Länder, insbesondere Deutschland (Art. 153 der Weimarer Verfassung aus dem Jahre 1919), wo dieses Institut nach dem Machtantritt der Nationalsozialisten in vielfacher Weise Anwendung fand.

Die entschädigungslose Enteignung bedeutete – hier mehr, dort weniger – eine verschärfte Konfiszierung. Das in den böhmischen Ländern im 19. Jahrhundert geltende Recht kannte die Strafe eines Verfalls bzw. einer Konfiszierung des Eigentums

18. Jahrhundert. In: *L'expropriation. Recueils de la Société Jean Bodin pour l'histoire comparative des institutions LXVII*. Bruxelles: De Boeck, 2000, S. 237–267.

Eine wirkliche Inspirationsquelle lässt sich nicht eindeutig ausmachen, es hat allerdings den Anschein, dass für die Redakteure die von H. Grotius ausgearbeitete und erweiterte Lehre vom *dominium eminens* den Ausgangspunkt bildete (was unbegründet Meissel und Oberhammer bestreiten), wobei die auf die Gewährung einer Entschädigung gelegte Betonung von K. A. Martini ausging /HARRAS-HARRASOWSKY, Philipp von (Hg.). *Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen*. Bd. IV. Wien: C. Gerold's Sohn, 1886, S. 133, Anm. 3/.

⁵ § 109 (1) Das Privateigentum kann nur durch das Gesetz beschränkt werden. (2) Die Enteignung ist nur auf der Grundlage des Gesetzes und gegen Entschädigung möglich, sofern nicht durch das Gesetz bestimmt bzw. geregelt wird, dass keine Entschädigung gewährt werden muss.

In der Begründung zum Regierungsentwurf der Verfassungsurkunde wird bei § 109 hinzugefügt: „Nach der Vorschrift Abs. 2 bei § 109 der Verfassungsurkunde kann das allgemeine Gesetz festlegen, dass die Enteignung ohne Entschädigung vorgenommen werden kann. Grundsatz bleibt jedoch, dass die Enteignung gegen eine Entschädigung erfolgt – Ausnahmen von diesem Prinzip kann jedoch bereits das allgemeine Gesetz festlegen. Durch diese Vorschrift soll die Gesetzgebung nationalökonomisch bedeutsamer Probleme, die mit der Durchführung verschiedener Bodenreformen zusammenhängen, beschleunigt und erleichtert werden.“ Vgl. WEYR, František, NEUBAUER, Zdeněk (Hg.). *Ústavní listina Československé republiky. Její znění s poznámkami* [Die Verfassungsurkunde der Tschechoslowakischen Republik. Deren Wortlaut mit Anmerkungen]. Praha; Brno: Orbis, 1931, S. 143.

⁶ Eingehender hierzu vgl. HORÁK, Ondřej. Katalog základních práv a svobod v tzv. prosincové ústavě z roku 1867 a v československé ústavní listině z roku 1920 se zvláštním zohledněním majetkového práva. (Teoretické aspekty, právní úpravy, aplikační praxe) [Der Katalog der grundlegenden Rechte und Freiheiten in der sog. Dezemberverfassung von 1867 und in der tschechoslowakischen Verfassungsurkunde aus dem Jahre 1920 unter besonderer Berücksichtigung des Eigentumsrechtes. (Theoretische Aspekte, rechtliche Regelungen, Applikation in der Praxis)]. In: SCHELLE, Karel, VOJÁČEK, Ladislav (Hg.). *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku. Sborník příspěvků ke 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání*. Ostava: KEY Publishing, 2007, S. 82–99.

im Grunde genommen nicht (die Strafgesetze aus den Jahren 1803, 1852 und 1855 enthielten lediglich den Verfall einer Sache). Die Entziehung des Eigentums bei einem Verurteilten konnte lediglich indirekt, durch ein Ersetzen des Schadens, durchgesetzt werden (vgl. § 366 und 370 der Strafordnung aus dem Jahre 1873).

Erst in der Zeit des Ersten Weltkrieges kam es zum Erlass der Kaiserlichen Verordnung Nr. 156/1915 RGBl., über die Haftung für Schadenersatz bei verräterischen, in Kriegszeiten begangenen Handlungen, der zufolge der Besitz von Staatsfeinden und Hochverrätern zu konfiszieren sei. Auch diese Vorschrift bemühte sich, ihren strafrechtlichen (konfiszierenden) Charakter zu verschleiern: *de iure* handelte es sich um einen Schadenersatz, der freilich direkt oder indirekt nicht durch die Handlungen eines Verbrechers hervorgerufen sein musste, doch galt, diesem als „Sühne für die Rechtsverletzung nach freiem, durch die Würdigung aller Umstände geleitetem Ermessen des Gerichts eine angemessene Entschädigung“ dem Staat zuzusprechen (§ 1).

In der Tschechoslowakei wurde die Strafe der Eigentumskonfiskation erneut in einer Reihe spezieller Vorschriften verankert (Gesetz über die Bestrafung des Kriegswuchers aus dem Jahre 1919, Gesetz zum Schutz der Republik aus dem Jahre 1923 bzw. Gesetz zur Verteidigung aus dem Jahre 1936). Im Falle des Gesetzes zum Schutz der Republik griff man auf die Konstruktion der Strafe als Ersatz für den durch die Tat hervorgerufenen Schaden zurück (analog zum Gedanken in der oben erwähnten Kaiserlichen Verordnung aus dem Jahre 1915). Die Bestimmung über den Verfall einer Sache enthielt dann mehr als zehn zum Teil rezipierte, zum Teil neu verabschiedete Gesetze.

Die Bodenreform der Zwischenkriegszeit

Die Bodenreform stellte eines der ersten und grundlegendsten Probleme dar, die die junge Republik lösen musste. In der Zwischenkriegs-tschechoslowakei war sie der größte Eingriff seitens der Staatsmacht in das Privateigentum.⁷

---

⁷ Der Problematik der Bodenreform in der Zwischenkriegszeit widmeten sich bereits zahlreiche Autoren, u. a. J. Balcar, A. Doležalová, P. Dufek, V. Horčíčka, K. Kaucká, A. Kubačák, V. Lacina, J. Michl, G. Novotný, M. Otáhal, J. Pšeničková, J. Rychlík und L. Slezák. Eingehender hierzu vgl. HORÁK, Ondřej. *Zásahy státu do soukromoprávních vztahů* [Die Eingriffe des Staates in die privatrechtlichen Beziehungen]. In: VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (Hg.). *Vývoj soukromého práva na území Českých zemí*. I. Teil. Brno: Masarykova univerzita, 2012, S. 347–368; DOLEŽALOVÁ, Antonie. Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Jahre 1918. Soziale, politische, ökonomische and nationale Dimension der Eigentumswechsel. In: GOSEWINKEL, Dieter, HOLEC, Roman, ŘEZNÍK, Miloš (Hg.). *Eigentumsregime und Eigentumskonflikte im 20. Jahrhundert. Deutschland und die Tschechoslowakei im internationalen Kontext*. Essen: Klartext, 2018, S. 11–44; KAUCKÁ, Kristýna. „*Taková tlačenice na jednom dvorečku!*“ aneb *První pozemková reforma na velkostatech Křivoklát, Plasy a Radnice (1918–1938)* [„Ein solches Gedränge auf einem derart kleinen Hof!“ oder Die erste Bodenreform auf den Großgrundbesitzungen Pürklitz, Plaß und Radnitz (1918–1938)]. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2018.

Nach dem Ersten Weltkrieg wurden in 22 europäischen Staaten Landreformen verwirklicht, insbesondere in Ländern „östlich der Elbe“, wo sich der Großgrundbesitz – und dementsprechend die politische Macht – häufig in den Händen des deutschen oder ungarischen Adels befand. Unter den großen Ländern (über 1 Million Einw.) blieben lediglich Frankreich und die Schweiz ausgenommen. Neben Russland, wo in den Jahren 1928–1934 eine Kollektivierung des Bodens durchgeführt wurde, kam es auch andernorts in Europa zu einer Stärkung von Klein- und Mittelbauern zu Lasten des Bodeneigentums von Großgrundbesitzern. Von 13 Ländern Mittel- und Osteuropas (wiedermum ohne Russland) war die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach Rumänien die zweitemfangreichste, nach Prozenten des beschlagnahmten Bodens stand die ČSR an dritter Stelle nach Lettland und Estland.⁸

Die einzelnen Reformen besaßen ihre jeweilige Spezifik, doch verfolgten sie alle das gleiche Ziel – die Verringerung der sozialen Spannungen auf dem Lande und die Ausweitung des Klein- und Mittelbesitzes an Boden zu Lasten des Großgrundbesitzes. In den ethnisch-nationalen Mischgebieten erhielten die Reformen zudem teilweise einen nationalen Charakter: Eine derartige Entwicklung finden wir beispielsweise in Polen mit Blick auf die Beziehungen zur weißrussischen und ukrainischen Bevölkerung oder in Rumänien gegenüber der ungarischen Bevölkerung.

Im Hintergrund der tschechoslowakischen Bodenreform standen gegen den Adel gerichtete Stimmungen, das machtpolitischen Ringen der politischen Parteien sowie ethnisch-nationale Spannungen. Die einzelnen Parteien gingen mit unterschiedlichen Vorstellungen an die Bodenreform heran: Zu Auseinandersetzungen kam es vornehmlich zwischen Agrariern und Sozialdemokratie. Innerhalb letzterer setzte sich die Forderung nach einer Beschlagnahme von Bodenbesitz über 100 ha durch (deren radikaler Flügel forderte sogar eine Konfiskation von 50 ha überschreitendem Besitz) und zugleich eine entschädigungslose Enteignung des Großgrundbesitzes. Zugleich verlangte die Partei, den konfiszierten Boden nicht zu parzellieren, vielmehr sollte dieser in Form von Großgütern in die Verwaltung landwirtschaftlicher Genossenschaften übergehen. Am Ende freilich siegte der Standpunkt der Agrarier – die Parzellierung von Großgütern und die Überführung ihres Bodens in Privateigentum.

Die Bodenreform der Zwischenkriegszeit wird für gewöhnlich durch die Jahre 1919 (Verabschiedung des Beschlagnahmegesetzes) und 1935 (Auflösung des Staatlichen Bodenamts) begrenzt. Auf politischer Ebene begann die Reform bereits mit der sog. Washingtoner Deklaration vom 18. Oktober 1918, wonach weitreichende soziale und wirtschaftliche Reformen, insbesondere eine Enteignung der

⁸ Vgl. MASLOV, Sergej S. *Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách poválečné Evropy* [Das Prinzip des Privateigentums in den Bodenreformen im Nachkriegseuropa]. Praha: [Státní pozemkový úřad], 1927; SERING, Max (Hg.). *Die agrarischen Umwälzungen im ausserrussischen Osteuropa*. Berlin; Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1930. Neuerdings vgl. ROSZKOEski, Wojciech. *Land reforms in East Central Europe after World War One*. Warsaw: Institute of political studies PAS, 1995.

Großgrundbesitzer für die einheimische Kolonisation, durchgeführt werden sollten.⁹

Im Verlaufe dieses Zeitraumes, insbesondere jedoch in den Jahren 1919–1920, erfolgte die Annahme einer ganzen Reihe von – den rechtlichen Rahmen der Reform bildenden – Vorschriften. Bereits am 9. November 1918 wurde ein kurzes Gesetz Nr. 32 Slg. d. G. u. V., über die Verbotslegung des Großgrundbesitzes, verabschiedet, es markierte den Beginn der Reform auf rechtlicher Ebene. Die Verbotslegungen betrafen versehentlich ausschließlich die böhmischen Länder, für die Slowakei und die Karpatenukraine wurden nachträglich eine ähnliche Regelung verabschiedet (§ 4 des Gesetzes vom 10. Dezember 1918 Nr. 64 Slg. d. G. u. V.). Am 16. April 1919 folgte dann das Gesetz Nr. 215 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes (sog. Beschlagnahmegesetz), das die eigentliche Bodenreform einleitete. Ein charakteristisches Merkmal des Beschlagnahmegesetzes war, dass dieses die Bodenreform nicht selbst praktisch regelte, sondern diese lediglich ermöglichte.

Der Beschlagnahme unterlag ein Besitz von mehr als 150 ha landwirtschaftlichen oder 250 ha jeglichen Bodens. Dies betraf zusammen mehr als vier Millionen ha an Boden (annähernd 29 % sämtlichen Bodens in der ČSR). Vermögen von Angehörigen feindlicher Staaten, Angehörigen der ehemaligen Herrscherfamilie Habsburg-Lothringen, adeligen Stiftungen, Verrätern u. ä. sollte entschädigungslos übernommen werden (§ 9). Für anderes Vermögen wurde das Prinzip der Entschädigung gesetzlich verankert. Der Staat enteignete den Grundbesitz durch das Beschlagnahmegesetz nicht, er war lediglich berechtigt, den beschlagnahmten Besitz zu übernehmen und aufzuteilen.

Zahlreiche weitere rechtliche Vorschriften entwickelten das Beschlagnahmegesetz weiter. Eine war das Gesetz vom 27. Mai 1919 Nr. 318 Slg. d. G. u. V., über die Sicherstellung des Bodens für Kleinpächter. Es ermöglichte Kleinpächtern, Boden, auf dem sie seit mindestens Oktober 1901 gewirtschaftet hatten, zu erwerben.

Zur Durchführung der Bodenreform wurde das Staatliche Bodenamt (SPÚ) eingerichtet, das Gesetz vom 11. Juni 1919 Nr. 330 Slg. d. G. u. V. regelte dessen Rechtsgewalt. Es repräsentierte den Staat in allen mit der Durchführung der Bodenreform verbundenen Angelegenheiten. An seiner Tätigkeit hatte – wie an der gesamten Reform – die Agrarpartei einen entscheidenden Anteil. Die Agrarier stellten auch den SPÚ-Präsidenten, zunächst bis 1926 Karel Viškovský, danach bis 1935 Jan Voženílek.

Nach längeren Verhandlungen knüpfte an das Beschlagnahmegesetz das Zuteilungsgesetz vom 30. Januar 1920 Nr. 81 Slg. d. G. u. V. an, welches die Prinzipien für einen Erwerb von beschlagnahmtem Boden formulierte. Präferiert wurde eine Parzellierung und Zuteilung des Bodens an Einzelpersonen zu Besitzzwecken, in der Regel als sog. Familienheimstätte (§ 30f.), ein Novum stellte darüber hinaus das

⁹ Vgl. KLIMEK, Antonín a kol. (Hg.). *Vznik Československa 1918* [Die Entstehung der Tschechoslowakei 1918]. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1994, S. 317–320.

Institut des sog. Restgutes dar (§ 24). Ermöglicht wurde auch (neben einem Umfang bis zu 500 ha gemäß § 11 des Beschlagnahmegesetzes) eine Freigabe weiteren beschlagnahmten Bodens an die ehemaligen Besitzer (§ 20).

Den Abschluss in der Reihe der großen Gesetze bildete das Entschädigungsgesetz vom 8. April 1920 Nr. 329 Slg. d. G. u. V., das die Art der Übernahme des beschlagnahmten Vermögens und die Höhe der Entschädigung für die ursprünglichen Besitzer regelte. Die Entschädigung entsprach dem Durchschnittspreis in den Jahren 1913–1915 bei einem Verkauf aus freier Hand. Bei Flächen mit größerer Ausdehnung sollte sich dieser Durchschnittspreis weiter verringern. Angesichts der Kronenabwertung lag der Preis unterhalb des damaligen aktuellen Verkehrswertes. Eine Bewertung der übernommenen Immobilien vertraute man dem SPÚ an, das auch mit den ehemaligen Besitzern verhandelte, diese über die Bewertung informierte und gegebenenfalls mit ihnen einen Vertrag über den Preis schloss. Erst mit der Übernahme des beschlagnahmten Besitzes galt dieser als enteignet.

Die Bodenreform erfuhr im Grunde genommen in der Zwischenkriegsära keinen Abschluss. In den 1930er Jahren schloss man sog. Generalverträge über die Aufschiebung der Beendigung der Bodenreform ab: Diesen zufolge wurden bestimmte Flächen vorläufig den Eigentümern zu ununterbrochener Nutzung bis zum Jahre 1955 bzw. 1967 belassen. Es handelte sich hierbei um insgesamt 212.304 ha, davon 6.658 ha landwirtschaftlichen Bodens. Am 1. Januar 1938 befanden sich noch annähernd zehn Prozent sämtlichen konfiszierten Bodens in Beschlagnahmung, nämlich 435.668 ha, davon 25.262 ha Landwirtschaftsland. Aus der Gesamtmasse des beschlagnahmten Bodens in einem Umfang von 4.068.370 ha (davon waren 1.312.721 ha Landwirtschaftsland) wurden den Eigentümern letztlich 1.831.920 ha belassen (davon jedoch lediglich 418.858 ha landwirtschaftliche Nutzfläche). Die neuen Besitzer erhielten 1.800.782 ha Boden, darunter 868.601 ha landwirtschaftliche Nutzfläche.¹⁰

Die Bodenreform der Zwischenkriegszeit und die entschädigungslose Enteignung

Neben der dominierenden Enteignung (Übernahme gegen Entschädigung) kamen im Rahmen der in der Zwischenkriegszeit durchgeführten Bodenreform (1919–1935) auch Konfiszierungen zur Anwendung (Übernahme ohne Entschädigung). Die Frage der Entschädigungen begleiteten scharfe Auseinandersetzungen bereits seit dem Beginn der Vorbereitungen der auf Reformen hinauslaufenden Gesetzgebung. Die sozialistischen Parteien (Československá strana socialistická [Tschechoslowakische Sozialistische Partei] und der radikale Teil der Sozialdemokratie) wandten sich

¹⁰ Vgl. PAVEL, Antonín. Československá pozemková reforma [Die tschechoslowakische Bodenreform]. *Pozemková reforma*, 1938, Jg. 19, Nr. 3, S. 33–39.

überwiegend gegen Entschädigungen, die bürgerlichen Parteien sprachen sich im Grundsatz für eine Entschädigung aus.¹¹

Im Ausschuss für die Bodenreform in der Nationalversammlung votierte man schließlich am 14. April 1919, also zwei Tage vor der Behandlung des Gesetzes über die Beschlagnahme innerhalb der Nationalversammlung, mit 16 Stimmen der Agrarier, der Nationalen Demokraten und der Mitglieder der Volkspartei gegenüber zwölf Stimmen der Vertreter der Sozialdemokraten, tschechischen Sozialisten und der Fortschrittspartei für eine Enteignung gegen Entschädigung. Am gleichen Tag wurden sämtliche strittigen Fragen in der Versammlung der Klubvorsitzenden weiter behandelt. Auch am darauffolgenden Tag traf sich, da die Agrarpartei auf einer einstimmigen Verabschiedung des Gesetzes beharrte, der Ausschuss für die Bodenreform, der schließlich einen für alle Parteien akzeptablen Kompromiss fand – sowohl in der Frage der Begrenzung der Konfiszierungen, als auch in jener einer Entschädigung.¹² Ferdinand Peroutka notierte hierzu in einer Glosse: „So wurde also die ursprüngliche Agitationsidee einer entschädigungslosen Enteignung durch die gemeinsamen Anstrengungen besonnener und kluger Männer besiegt.“¹³

Das Beschlagnahmegesetz (Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V.) besaß einen – vornehmlich programmatischen und ermächtigenden – Rahmencharakter, dessen konkretes Aussehen ebenso wie der Umfang der Übernahme ohne Entschädigung von den Durchführungsgesetzen abhing. § 9 des Beschlagnahmegesetzes zufolge sollten ohne Entschädigungen enteignet werden 1) der Besitz von Angehörigen feindlicher Staaten; 2) der Besitz von Angehörigen der ehemaligen kaiserlichen Familie der Habsburger-Lothringer; 3) der Besitz von Stiftungen, die auf den per Gesetz Nr. 61/1918 Slg. d. G. u. V. beseitigten adeligen Rechten beruhten; 4) der Besitz, dessen Nutzung auf der Ausübung von Funktionen, Ämtern und ausländischen Würden fußte, oder der mit einer solchen Funktion, einem Amt oder einer Würde verbunden war (in Betracht kamen vor allem Güter des Bistums Breslau und des Erzbistums Gran/Esztergom; gegebenenfalls auch von Ritterorden, v. a. des Deutschen Ordens); 5) unrechtmäßig erworbener Besitz (im Blickpunkt standen hier Konfiszierungen nach der Schlacht am Weißen Berg 1620 und unrechtmäßig erworbener Bauernboden); 6) der Besitz von Personen, die sich grob gegen das tschechoslowakische Volk im Weltkrieg vergangen hatten (Erwähnung fand in diesem Zusammenhang der österreichische Außenminister Otakar Graf

¹¹ Zu den Vorstellungen der Politiker in der Ersten Republik sowie der politischen Parteien vgl. v. a. MICHL, Jaroslav. *Revoluční ovzduší zrodu první československé pozemkové reformy a jeho odraz u českých politických stran* [Das revolutionäre Klima der Genese der ersten tschechoslowakischen Bodenreform und deren Echo unter den politischen Parteien]. *Historie a musejnickví*, 1956, Jg. 29, S. 61–70, 101–116 und 205–220; LACINA, Vlastislav. *Boj o uzákonění pozemkové reformy v letech 1918 a 1919* [Der Kampf um die gesetzliche Verankerung der Bodenreform in den Jahren 1918 und 1919]. *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 1978, Jg. 5, S. 123–144.

¹² Vgl. OTÁHAL, Milan. *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR* [Der Kampf um die Bodenreform in der ČSR]. Praha: ČSAV, 1963, v. a. S. 172.

¹³ PEROUTKA, František. *Budování státu. Díl II* [Der Aufbau des Staates. Teil II]. 3. Aufl. Praha: Lidové noviny, 1991, S. 560.

Czernin); 7) der Besitz, der dem Staat als Abschlag für die Vermögensabgabe zufallen sollte.¹⁴

Die Causa der Liechtenstein ließ sich theoretisch gleich in vier der oben aufgeführten Kategorien einordnen (sofern wir den Besitz als Abschlag für die Vermögensabgabe betrachten, der nicht einen „konfiszierenden“ Charakter erfüllt): zunächst unter „ausländische Würde“ (sub 4), was als einzigen Fall in seinem auf Initiative der Liechtenstein erstellten Gutachten auch Prof. Jaromír Sedláček einräumte¹⁵; des Weiteren unter „Angehörige feindlicher Staaten“ (sub 1), sofern man die Neutralität des Fürstentums Liechtenstein im Verlaufe des Ersten Weltkrieges in Frage stellte und die Liechtenstein als reinen Satelliten Österreich-Ungarns betrachten wollte¹⁶, über „unrechtmäßig erworbenen Besitz“ (sub 5), was insbesondere aus den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg stammende Besitzungen beträfe, und schließlich unter „Volksfeinde“ (sub 6), was in einem Teil der Gesellschaft rasoniere (allerdings im Falle Johanns II. zu Unrecht).

Dem Entschädigungsgesetz zufolge (Nr. 329/1920, Slg. d. G. u. V.) sollte nunmehr lediglich der Besitz von Angehörigen feindlicher Staaten und der ehemaligen Herrscherfamilie Habsburg-Lothringen entschädigungslos enteignet werden, sofern dies nicht die Friedensverträge (§ 35) verboten, zudem auch Stiftungen der Verbündeten mit aus dem Adelsstand resultierenden Rechten, sofern diese durch das Ministerium wie das Stiftungsamt aufgehoben worden waren (§ 36).¹⁷ Da jedoch die Friedensverträge eine Liquidierung des Besitzes von Angehörigen der besiegten Staaten verboten (Art. 297 des Versailler Vertrages, Nr. 267 des Vertrages von Saint-Germain, Art. 250 des Vertrages von Trianon und Art. 177 des Vertrages von Neuilly-sur-Seine), und da die meisten Stiftungen umgewandelt wurden (sie verloren ihren adeligen Charakter, der Name änderte sich), wurde faktisch lediglich

¹⁴ Aus der zeitgenössischen Literatur vgl. KRČMÁŘ, Jan (Hg.). *Zákon o zabrání velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n. Zákon rámcový* [Das Gesetz über die Beschlagnahme von Großgrundbesitz vom 16. April 1919 Nr. 215, Slg. d. G. u. V.]. Praha: Bursík & Kohout, 1919, S. 36f.; LINHART, Bedřich. *Zabráni velkostatků bez náhrady* [Die entschädigungslose Beschlagnahme von Großgütern]. *Naše doba*, 1920, Jg. 27, S. 247–255, 349–356 und 426–440, sowie KALOUSEK, Vratislav. *Rodinný statut dynastie Habsbursko-Lotrinské* [Das Familienstatut der Dynastie Habsburg-Lothringen]. *Sborník věd právních a státních*, 1923, Jg. 23, S. 117–142 (S. 121–142 eigentlicher Text des Statuts).

¹⁵ SEDLÁČEK, Jaromír. *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého. Sv. I. Tištný posudek* [Die Rechtsposition der Familie der Fürsten von und zu Liechtenstein nach tschechoslowakischem Recht. Bd. I. Gedruckte Stellungnahme]. Olomouc: Selbstverlag, 1928, S. 133.

¹⁶ Diese Argumentation brachte in seinen Gutachten vom 30. März und 21. November 1919 Antonín Hobza vor, Professor für internationales Recht an der Juristischen Fakultät der Karls-Universität und Sektionschef im Außenministerium. Siehe Dokumente Nr. 5.1 und 5.3.

¹⁷ In Betracht kamen insbesondere das Theresianische Institut der Edelfrauen auf der Prager Burg (Cerhenice, Ledč-Vrbice, Karlštejn), die Stiftung des Grafen J. J. Caretto-Millesimo (Běstvina-Heješín, Ronov nad Doubravou), die durch den Grafen Straka gegründete Stiftung (Větrný Jeníkov, Lipnice nad Sázavou, Okrouhlice) und das Institut der Edelfrauen „Marie Školská“ in Brünn (Medlánky, Nové Město na Moravě) sowie die Stiftung des einstigen Kaisers Ferdinand II. und der Pensionsfond der Theresianischen Akademie in Wien (Nový Jičín).

der Besitz der Angehörigen der ehemaligen Herrscherfamilie konfisziert, was in Anknüpfung an die Friedensverträge durch das Gesetz Nr. 354/1921, Slg. d. G. u. V., über die Übernahme der Güter und des Besitzes, die nach den Friedensverträgen dem tschechoslowakischen Staat zugefallen sind, geregelt wurde.¹⁸

Hierüber entschied das Innen- in Absprache mit dem Außenministerium, strittige Fragen löste das Oberste Verwaltungsgericht: im Falle des Erzherzogs Friedrich, der Erzherzogin Clothilde, der Erzherzöge Josef Ferdinand und Hubert Salvator aus der toskanischen Nebenlinie der Familie wurde entschieden, dass diese zu den Angehörigen der Dynastie Habsburg-Lothringen zu zählen seien, demgegenüber hob man die Entscheidung des Ministeriums im Falle der bayerischen Königin Maria Theresia, geb. Erzherzogin von Österreich, auf. Die Streitigkeiten zwischen den Habsburgern und der Tschechoslowakei erfuhren dann auf internationaler Ebene eine Lösung, und zwar durch das gemischte Tschechoslowakisch-ungarische Schiedsgericht mit Sitz in Haag, das gemäß Art. 239 des Friedensvertrages von Trianon eingerichtet worden war.¹⁹

Den strittigsten Fall, der noch in den Jahren 2007–2011 wiederholt vor tschechischen Gerichten (das Verfassungsgericht eingeschlossen) den Gegenstand von Verhandlungen bildete, stellte die Situation Maximilians und Ernsts von Hohenberg dar, der minderjährigen Kinder Erzherzogs Franz Ferdinands d'Este und der Gräfin Sophie Chotek, denen man die Güter Chlumetz (Chlum) und Konopischt (Konopiště) konfisziert hatte. Nach Auffassung des Obersten Verwaltungsgerichts (Boh. adm. 1465/1922) hätten diese zwar nicht der Herrscherfamilie zugerechnet werden dürfen, doch da sie – auf der Grundlage eines Änderungsantrags des Abgeordneten Theodor Bartošek von den Freidenkern (Volná myšlenka) – im Gesetz Nr. 354 explizit genannt wurden, fiel deren Besitz ebenfalls unter die Konfiskation.²⁰

¹⁸ Zur Behandlung des Gesetzesentwurfes vgl. die Stenografischen Protokolle der 83. Versammlung der Abgeordnetenversammlung der Nationalversammlung vom 5. August 1921; zugänglich unter: www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/083schuz/s083009.htm, des Weiteren vgl. die Nachricht des Verfassungs- und Rechtsausschusses über den Regierungsentwurf des Gesetzes über die Übernahme der Güter und des Besitzes, die nach den Friedensverträgen der Tschechoslowakischen Republik zugefallen sind; zugänglich unter: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2816_00.htm

¹⁹ Hierzu ausführlich: VACULČÍK, Viktor. *Habsburger v. Tschechoslowakei 1918–1938*. Bratislava: Epos, 2014. Den Angehörigen der ehemaligen Herrscherfamilie wurde zwar aus dem übernommenen Besitz keine Entschädigung gezahlt, die Tschechoslowakei musste jedoch ähnlich wie bei Staatseigentum durch deren Gegenwert einen Beitrag leisten zu den Reparationen Österreichs. Auf den Haager Konferenzen (von August 1929 und Januar 1930) wurden der Tschechoslowakei am Ende die Zahlungen für Staatsgüter in Höhe von ungefähr 24,5 Milliarden Kronen erlassen. Eingehender hierzu KOUKAL, Antonín. Účast profesora JUDr. Jana Krčmáře na t. zv. východních reparacích [Die Teilnahme von Prof. JUDr. Jan Krčmář an den sog. Ost-Reparationen]. In: *JUDr. Jan Krčmář. Soubor článků o jeho osobnosti a díle, vydaný u příležitosti 60. narozenin*. Praha: V. Linhart, 1937, S. 182–184.

²⁰ Hierzu kritisch: PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform]. Praha: Vesmír, 1923, S. 63–67. Polemisch gegen Pekař: HERBEN, Jan. *Nové učení o české šlechtě* [Die neue Lehre über den böhmischen Adel]. Praha: Selbstverlag, 1923, S. 3–20. Zu den Hohenbergern vgl. NA, F. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, G IV, Kart. 332 (Österreich), Nr. 76. Aus den Archivalien geht hervor, dass die Beamten des Landwirtschaftsministeriums

Nach § 325 Absatz 2 des Entschädigungsgesetzes sollte durch ein Sondergesetz „über den rechtlos zusammengeführten bäuerlichen Boden und ähnliche Fälle“ entschieden werden. Der sozialdemokratische Klub bemühte sich noch im Jahre 1921 um die Verabschiedung eines Gesetzes (bzw. deren Vorbereitung durch die Regierung) über die Übernahme von Großgütern und den in § 9 des Gesetzes über die entschädigungslose Beschlagnahme (und zwar unter besonderer Betonung des Besitzes der Liechtenstein) bestimmten Besitz, allerdings ohne Erfolg.²¹

Die Bodenreform der Zwischenkriegszeit und die zeitgenössische Rechtswissenschaft

Die Literatur zur Bodenreform in der Ersten Tschechoslowakischen Republik erweist sich als recht umfanglich und heterogen. Als Verfasser finden wir Repräsentanten mehrerer politischer und ideologischer – die Interessen des Adels verteidigender – Strömungen, deutsche Autoren, die die ethnisch-nationale Ungerechtigkeit nachzuweisen suchten und nicht zuletzt auch Rechtstheoretiker. Deren Auswahlverzeichnis, das auch einige ausländische Arbeiten umfasst, wurde im Jahre 1938 in mehreren Teilen in der Zeitschrift *Pozemková reforma* (Die Bodenreform) veröffentlicht, die in den Jahren 1920 bis 1938 das Státní pozemkový úřad (Staatliches Bodenamt, 19 Jahrgänge) herausgab. Notwendigerweise muss betont werden, dass es sich hierbei um ein Auswahlverzeichnis handelt – eine Reihe juristischer Abhandlungen, insbesondere in Form von Zeitschriftenbeiträgen, fand darin leider keine Berücksichtigung.

Die Bodenreform bildete seinerzeit eines der exponiertesten rechtlichen Themen. Diesem widmeten sich Zivilisten wie Jan Krčmář (1877–1950), Jaromír Sedláček (1885–1945) und Emil Svoboda (1878–1948), die Nationalökonomien und Agrarier František Bilovský (1876–1956), Ladislav František Dvořák (1888–1953), Cyril Horáček (1862–1943), Dobroslav Krejčí (1869–1936), Josef Macek (1887–1972) und Camillo Worliczek (1892–1951), die Internationalisten Antonín Hobza (1876–1954), Bohumil Kučera (1894–1980) sowie Michail Arturovič Zimmermann (1887–1935), die Anhänger des Konstitutionalismus Jiří Hoetzel (1874–1961) und František Weyr (1879–1951), sowie die Rechtshistoriker Kamil Henner (1861–1928), Karel Kadlec (1865–1928), Jan Kapras (1880–1947) und Miloslav Stieber (1865–1934).²²

über Möglichkeiten nachdachten, wie die Preise der übernommenen Großgüter Chlumetz und Konopischt, die unter die Reparationen fielen, verringert werden könnten, wozu auch Verhandlungen mit den Vertretern der ehemaligen Besitzer geführt wurden.

²¹ Zur Einreichung des Abgeordnetenentwurfs kam es am 28. März 1921 (vgl. http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1981_00.htm), am 19. Mai 1921 wurde dieser dem Rechts- und Landwirtschaftsausschuss übergeben (vgl. <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/067schuz/s067010.htm>).

²² Vgl. bes. BILOVSKÝ, František. *Základy práva soukromého se zřetelem na potřeby zemědělců a lesníků* [Die Grundlagen des Privatrechts mit Fokus auf die Bedürfnisse der Landwirte und

Der Umfang ihrer Aktivitäten war relativ breit gefächert. Es handelte sich dabei nicht allein um fachwissenschaftliche Publikationen, sei es nun in Gestalt von Monographien (Sedláček), Lehrbüchern (Horáček, Krejčí, Krčmář, Bilovský), Kommentaren (Krejčí, Krčmář, Veith-Vít), Judikatur-Sammlungen (Pilík) sowie Dutzenden Artikeln, sondern auch um die Zusammenarbeit bei der Vorbereitung der Gesetze (Krčmář, Sedláček, Svoboda)²³ der Vertretung vor gemischten Schiedsgerichten (Hermann-Otavský, Hobza, Krčmář) oder um fachliche Expertisen („Gutachten“), sei es zu einigen problematischen Fragen, beispielsweise zur entschädigungslosen Enteignung (Henner, Hobza, Hoetzel, Kadlec, Kapras, Krčmář und Stieber) oder zu konkreten Fällen, etwa dem sogenannten Koburger Streit (Krčmář, Kafka und Svoboda)²⁴. Die Bodenreform wurde innerhalb des Lehrbetriebs diskutiert und

Forstbeschäftigten]. 2. Aufl. Brno: Spolek posluchačů zemědělského inženýrství, 1946; HORÁČEK, Cyril. *Učebnice národohospodářské politiky. Sv. II, Politika zemědělská a ostatních druhů prvovýroby* [Lehrbuch der nationalökonomischen Politik. Bd. II, Die Landwirtschaftspolitik und jene der übrigen Arten der Urproduktion]. Praha: Všehrd, 1914; KADLEC, Karel. *Agrární reforma v Československu, Rumunsku a Jugoslavii* [Die Agrarreform in der Tschechoslowakei, Rumänien und Jugoslawien]. *Sborník věd právních a státních*, 1924, Jg. 24, S. 233–361; KRČMÁŘ, Jan (Hg.). *Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n. Zákon rámcový* [Gesetz über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes vom 16. April 1919 Nr. 215 Slg. d. G. u. V. Rahmengesetz]. Praha: Bursík & Kohout, 1919; KREJČÍ, Dobroslav. *Učebnice zemědělské politiky. Pro potřebu právníků i zemědělců. Sv. I, Úvod o politice vůbec a národohospodářské i zemědělské zvláště – zemědělská politika týkající se půdy* [Lehrbuch der Landwirtschaftspolitik. Für den Bedarf von Juristen und Landwirten. Bd. I, Einführung in die Politik im Allgemeinen sowie die nationalökonomische und landwirtschaftliche Politik im Besonderen – die den Boden betreffende Landwirtschaftspolitik]. Brno: Čsl. akad. spol. „Právník“, 1928; KREJČÍ, Dobroslav (Hg.). *Zákony o pozemkové reformě s příslušnými nařízeními. Díl I. Zábor pozemkového majetku* [Die Gesetze zur Bodenreform und die zugehörigen Verordnungen. Teil I. Die Beschlagnahme des Bodenbesitzes]. Brno: Barvič & Novotný, 1921; MACEK, Josef. *Znárodnění a zlidovění české půdy* [Die Verstaatlichung und Vervolkständlichung des tschechischen Bodens]. Praha: A. Svěcený, 1918; SEDLÁČEK, Jaromír. *Pozemková reforma. Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí* [Die Bodenreform. Fünf zivilisatorische Überlegungen über die Beschlagnahme von Großgrundbesitz sowie darüber, was mit der Beschlagnahme zusammenhängt]. Brno: Barvič & Novotný, 1922; STIEBER, Miloslav. *Pozemková reforma* [Die Bodenreform]. *Právník*, 1919, Jg. 58, S. 177–183, 215–221, 248–257 und 277–290 (ebenfalls Sonderdruck; 1919, 42 S. einschließlich des Textes des Beschlagnahmegesetzes); VONDRUŠKA, Edvard (Hg.). *Sbírka zákonů a nařízení o pozemkové reformě. Část I–V* [Sammlung der Gesetze und Verordnungen zur Bodenreform. Teil I–V]. Praha: SPÚ, 1920, 1921, 1923, 1926 und 1932; WEYR, František. *Právní postavení majitelů pozemků na území čs. republiky, pokud jsou Tito majitelé státními občany německými, a pokud pozemky ty podléhají ustanovení § 1 zákona ze dne 16. dubna 1919 čís. 387 [správně čís. 215] Sb. z. a nař. (zákona záborového)* [Die Rechtsstellung der Besitzer von Liegenschaften auf dem Gebiet der tschechoslowakischen Republik, sofern diese Besitzer deutsche Staatsbürger sind, und sofern die Liegenschaften der Bestimmung § 1 des Gesetzes vom 16. April 1919 Nr. 387, Slg. d. G. u. V. (Beschlagnahmegesetz) unterliegen]. *Sborník věd právních a státních [Pocta Heyrovské-ho]*, 1922, Jg. 22, S. 379–392; WORLICZEK, Camillo. *Grundlagen, Grundgedanken und Kritik der tschechoslowakischen Bodenreform*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1925; ZIMMERMANN, Michail A. *Maďarsko a rumunská pozemková reforma* [Ungarn und die rumänische Bodenreform]. Bratislava: Obchodná a priemyselná komora, 1928.

²³ Vgl. KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III.* [Memoiren. Teil II. Fast ein Staatsmann. Teil III.]. Hg. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, S. 31 a 73–77.

²⁴ Ibidem, S. 222–223.

die Studenten befassten sich mit dieser im Rahmen ihrer Seminararbeiten (besonders im Seminar zum bürgerlichen Recht von Prof. Sedláček oder innerhalb der Lehrveranstaltungen zur nationalökonomischen Politik von Prof. Krejčí, wo es darüber hinaus um einen Vergleich der tschechoslowakischen Bodenreform mit jener in den übrigen Staaten ging). Interesse verdient die Tatsache, dass im Studienjahr 1925/26 Josef Zháněl dessen Seminararbeit zum Thema *Srovnání naší poválečné reformy pozemkové s rakouskou* (Ein Vergleich unserer Nachkriegs-Bodenreform mit derjenigen in Österreich) unter der Losung „Pravda vítězí“ (Die Wahrheit siegt) ausgezeichnet wurde und dass anlässlich der ersten feierlichen Promotion (*sub auspiciis*) an der Masaryk-Universität (11. Juni 1927) Theodor Uhde für seine Dissertation das Thema *O rolnických nedělech* (Über die bäuerlichen Heimstätte) wählte, das er im Seminar von Sedláček erarbeitet hatte.²⁵

Die Bodenreform der Zwischenkriegszeit und das internationale Recht

Die größten Diskussionen spielten sich auf nationaler wie internationaler Bühne im Zusammenhang mit der Durchführung der den Besitz ausländischer Staatsbürger betreffenden Bodenreform ab.²⁶ Vereinfachend ließe sich resümieren, dass sich auf der einen Seite Autoren „aus der staatlichen Sphäre“ zu Wort meldeten (einschließlich Richter), die die Bedeutung des – die Bodenreformen betreffenden – internationalen Rechts in den Hintergrund rückten, auf der anderen Seite Autoren „aus dem akademischen Bereich“, die die Bedeutung des internationalen Rechts anerkannten, auch wenn sie verschiedene Auffassungen hinsichtlich der Lösung strittiger Fragen vertraten (einige Autoren wie Bohumil Kučera verknüpften sodann beide Rollen). Ein bedeutender Anteil in den zeitgenössischen Diskussionen fiel den Brüner Vertretern des Normativismus zu.²⁷

²⁵ Vgl. SEDLÁČEK, Jaromír. Dějiny fakulty ve školních letech 1925/26 až 1926/27 [Geschichte der Fakultät in den Schuljahren 1925/26 bis 1926/27]. *Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně*, 1927, Jg. 6, S. 272 und 275–276.

²⁶ Vgl. KUBAČÁK, Antonín. Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky [Die Durchführung der Bodenreform des Besitzes ausländischer Staatsangehöriger im Zeitraum der Ersten Republik]. *Vědecké práce Národního zemědělského muzea*, 1991–1992, Jg. 29, S. 33–72; zuletzt hierzu: KAUCKÁ, Kristýna. První československá pozemková reforma před Společností národů. Majetkoprávní spory s říšskoněmeckými a maďarskými velkostatkáři [Die erste tschechoslowakische Bodenreform vor den Vereinten Nationen. Die eigentumsrechtlichen Streitfälle, reichsdeutsche und ungarische Großgrundbesitzer betreffend]. *Moderní dějiny*, 2015, Jg. 23, Nr. 1, S. 127–154, und HORČIČKA, Václav et al. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků* [Fremde Herren auf tschechischem Boden. Die Bodenreform in der Zwischenkriegszeit in der Zwischenkriegszeit auf Gütern ausländischer Staatsangehöriger]. Praha: Agentura Pankrác, 2021.

²⁷ F. Weyr und J. Sedláček werden im Verzeichnis der Kandidaten tschechoslowakischer Staatsangehörigkeit für die internationalen Vergleichs- und Schiedsinstitutionen angeführt (gemeinsam mit 25

Der Brünner Professor František Weyr äußerte sich speziell zu der Frage, wie sich die rechtliche Stellung der deutschen und tschechoslowakischen Staatsangehörigen nach dem Beschlagnahmegesetz voneinander unterscheidet. Dabei führt er unter anderem aus: „Der Versailler Vertrag hindert uns, den deutschen Staatsangehörigen den Besitz entschädigungslos zu konfiszieren. [...] Man kann nicht annehmen, die Friedensverträge würden die innerstaatliche Gesetzgebung zu korrigieren beabsichtigen, und zwar dergestalt, dass ein Schiedsgericht die entsprechenden innerstaatlichen Gesetze prüfen (und kritisieren) solle, ob sie den „Berechtigten“ eine entsprechende Entschädigung zugesprochen habe oder eben nicht. Der entsprechende Passus des zitierten Artikels 297 des Friedensvertrages [...] lässt freilich eher die Auffassung erkennen, das Schiedsgericht sei befugt, ein Korrektiv in konkreten Fällen festzulegen, d. h., wenn durch die zuständigen nationalen Instanzen gemäß der innerstaatlichen Rechtsordnung keine ‚entsprechende Entschädigung‘ festgelegt wurde.“²⁸

Eine wahre Polemik brach erst im Jahre 1927 in Anknüpfung an die Entscheidung des Ständigen Internationalen Gerichtshofes im Streit zwischen Deutschland und Polen aus. Der Streit entbrannte zwischen Vladimír Vochoč (1894–1985), einem engen Schüler und Mitarbeiter von Antonín Hobza, und dem späteren Dozenten für internationales Recht an der Juristischen Fakultät Prag und langjährigem Mitarbeiter des Ministeriums für auswärtige Angelegenheiten²⁹, Antonín Horák (1860–1948), Rat am Obersten Gericht und später Senatspräsident³⁰, auf der einen sowie dem Brünner Professor Jaromír Sedláček auf der anderen Seite.

J. Sedláček hatte in einem Zeitungsartikel im *Venkov* (Das flache Land) über zwei Urteile internationaler Gerichte (Ständiger Internationaler Gerichtshof im Streit zwischen Deutschland und Polen in der Frage der Fabrik in Chorzów und des rumänisch-ungarischen Schiedsgerichts in der Streitfrage Emerich Kuli versus Bodenreform) berichtet und festgehalten, es beginne sich die ständige Praxis der internationalen Gerichte herauszubilden, der zufolge „ein Ausländer vor der Gesetzgebung des Staates nach den Grundsätzen des internationalen Rechts zu

---

weiteren führenden Juristen aus dem Justiz- und akademischen Milieu, von den Zivilisten werden dort zudem J. Krčmař, K. Hermann-Otavský, O. Sommer und E. Svoboda genannt. Archiv MZV, F. VI. sekce MZV 1918–1939, Kart. 116. Für diese Information danke ich K. Kaucké.

²⁸ WEYR, Právní postavení majitelů pozemků na území čs. republiky, pokud jsou tyto majitelé státními občany německými [Die Rechtsstellung der Besitzer von Liegenschaften auf dem Gebiet der tschechoslowakischen Republik, sofern diese Besitzer deutsche Staatsbürger sind], S. 391.

²⁹ In den Jahren 1926–1929 war V. Vochoč Sekretär A. Hobzas, der als Vertreter der Tschechoslowakischen Republik an den gemischten internationalen tschechoslowakisch-ungarischen und tschechoslowakisch-deutschen Schiedsgerichten wirkte. Eingehender hierzu: HÁJEK, Adam. *JUDr. Vladimír Vochoč. Československý konzul v Marseille 1938–1941*. Rigorózní práce [JUDr. Vladimír Vochoč. Tschechoslowakischer Konsul in Marseille 1938–1941. Prüfungsarbeit], FF UK v Praze. Praha 2009, S. 28.

³⁰ Er war auch Verfasser verherrlichender und patriotischer, antiösterreichischer Gedichte sowie Übersetzer russischer Belletristik (Lermontov, Puschkin u. a.). Vgl. NAVRÁTIL, Michal (Hg.). *Almanach československých právníků* [Almanach der tschechoslowakischen Juristen]. Praha: nákl. vl., 1930, S. 146.

schützen sei“ und „die Expropriation abgelehnt werde, eine Entschädigung für eine konfiszierte Sache jedoch gerecht sein solle“. Darüber hinaus äußerte er sich kurz zum Verhältnis von internationalem und nationalem Recht innerhalb der damaligen Rechtswissenschaft: „Durch diese Praxis der internationalen Gerichte wird die dualistische Konstruktion des staatlichen und internationalen Rechts ad absurdum geführt und eine monistische Konstruktion zu Gunsten der Souveränität des internationalen Rechts tritt an deren Stelle. Für unsere Juristen ist die ganze Sache ein wenig ungewöhnlich, zumal diese es gewohnt waren, sich im Rahmen der älteren dualistischen Konstruktion zu bewegen, wie dies die Entscheidungen unserer obersten Gerichte zeigen, und die Theorie bei uns bewegt sich in dualistischen Wassern mit Ausnahme von Professor Weyr, der ein Monist ist, aber zu Gunsten des Staatsrechts, sofern es mich betrifft, habe ich schon seit etlichen Jahren jene Auffassung vertreten, die jetzt mit Nachdruck durch die internationalen Gerichte verfolgt wird.“ Und allgemeiner resümierte er: „Wäre es nicht vielleicht vernünftiger sich ganz gegen diese Praxis zu positionieren, wie dies von einigen Parteien mit großer Aufregung getan wurde, [...] und diese vernünftig dergestalt darzulegen, dass sie in der Tat einen Fortschritt in Richtung des Ideals einer internationalen Gerechtigkeit bedeuten würde, an der uns, die wir weder zu den Großmächten gehören, noch zu den isolierten Staaten, sehr viel gelegen sein muss.“³¹

Auf den Artikel reagierte umgehend und in scharfer Form (der sehr gut informierte) V. Vochoč: „Im vorgestrigen ‚*Venkov*‘ (22. März) hat Prof. Dr. Jaromír Sedláček einen Artikel unter der Überschrift ‚*Pozemková reforma a mezinárodní právo*‘ [Die Bodenreform und das internationale Recht] veröffentlicht, der unbestritten bei jedem, der nur ein wenig dieser Frage seine Aufmerksamkeit widmet, das größte Erstaunen hinsichtlich der juristischen Ansichten des Autors wird hervorrufen müssen, ebenso über die politischen Urteile. [...] Ich glaube, es verhält sich ganz anders! Der Autor schreibt zu Unrecht: ‚sofern Streitigkeiten mit der Tschechoslowakei entstehen sollten‘. Diese sind bereits *zum Vorschein gekommen*. Die Tschechoslowakei ist bereits wegen ihrer Bodenreform verklagt worden, Gerichtsverfahren sind bereits im Gange, und die Frage, die diese Anschuldigungen hervorrufen und hervorgerufen haben [...], klingen eindeutig und nur dergestalt: Ist das tschechoslowakisch-deutsche Schiedsgericht, ist das tschechoslowakisch-ungarische Schiedsgericht *zuständig* für die aus der tschechoslowakischen Bodenreform resultierenden Klagen? Um diese Frage geht es bereits in den begonnenen Streitigkeiten, und die tschechoslowakische Regierung beharrt durch ihre Vertreter energisch darauf: Keineswegs, die Schiedsgerichte, die die Friedensverträge installiert haben, sind nicht dazu da, die tschechoslowakische Bodenreform zu beurteilen. Dieser Standpunkt stützt sich nicht allein auf ernsthafte sachliche Gründe,

³¹ SEDLÁČEK, Jaromír. *Pozemková reforma a mezinárodní právo* [Die Bodenreform und das internationale Recht]. *Venkov*, 22. März 1927, Nr. 68, S. 3. In deutscher Übersetzung in LI LA, V 013/0002, *Bodenreform und das internationale Recht* (ungenau datiert auf den 31. März 1927).

sondern auf weltweit führende Autoritäten auf dem Felde des internationalen Rechts wie beispielsweise Politis, Duguit, Jéze, Basdevant und andere [...] Dass die Auffassungen Prof. Sedláčeks den Deutschen und Ungarn in ihrem Kampf gegen die tschechoslowakische Regierung wie gerufen schienen, wurde im Übrigen bereits von besonders kompetenter Position aus festgestellt (Dr. Wien-Claudi, Vorsitzender der deutschen Juristengesellschaft nach einer Vorlesung Prof. Erich Kaufmanns am 23. d. M. im Deutschen Haus).³²

In seiner Replik führt Sedláček aus: „Herr Dr. Vlad. Vochoč hat auf meinen Artikel geantwortet [...], was im Kern sehr erfreulich ist, doch tat er dies in einer gereizten Art [...], und so hat er wenig zur Sache beigetragen, so wichtig diese auch ist. [...] Doch weiß Dr. Vochoč seiner These folgend die Angelegenheit des Staates lediglich in der Frage der Zuständigkeit des internationalen Gerichts zu verteidigen, sofern er jedoch von dieser Position verdrängt wird, bricht die ganze Verteidigung zusammen, da sie keinerlei klare noetische Sicht enthält, die ihm den Weg weisen würde. Hier beruht die Praxis auf der Noetik und keineswegs die Noetik auf der Praxis, wie er naiverweise annimmt [...] Dr. Vochoč übersieht, dass mein Standpunkt und die Sichtweise der Deutschen sich grundlegend voneinander unterscheiden, allerdings nähert sich mein Standpunkt in der Konstruktion jenem von Verdross an, doch denkt V. hieran nicht und allem Anschein nach kennt er dessen jüngste große Arbeiten nicht.“³³

Erwähnung verdient darüber hinaus auch Vochočs Duplik, deren Abdruck ihm zwar der *Venkov* verweigerte, doch erschien diese dann in der *Národní osvobození* (Nationale Befreiung). „Die Ansichten des Herrn Professors [...] halte ich aus Gründen, deren Ernsthaftigkeit und Umfang ich bereits ausreichend angedeutet habe, für rechtlich ebenso unhaltbar, wie auch für politisch leichtfertig. [...] Die neuesten Erträge der Rechtswissenschaft, der Noetik, der Theorie der Hierarchie der Normen, des Dualismus des internationalen Rechts (?), die letzte große Arbeit von Verdross – ich habe mit Blick auf alle diese Formulierungen den unangenehmen Eindruck, es ist eine herausragende Eigenschaft des Herrn Prof. Sedláček, konkrete praktische, die Methoden des positiven Rechts erfordernde Fragen zu verteufeln und, rein spekulativ, in eine Wolke der Theorie zu kleiden. [...] Die Bodenreform und das internationale Recht – das ist in erster Linie eine Frage der Zuständigkeit der entscheidenden Gerichte. *Hic Rhodus, sic salta*.“³⁴

In die Diskussion brachte sich mit einem ausführlichen Artikel noch A. Horák ein, der zudem die Zuständigkeit der internationalen Jurisdiktion in Abrede stellte und speziell jene der gemischten Schiedsgerichte während der Durchführung der

³² VOCHOČ, Vladimír. Mezinárodní právo a pozemková reforma [Das Internationale Recht und die Bodenreform]. *Venkov*, 24. března 1927, Nr. 70, S. 3–4, Zitat auf S. 3.

³³ SEDLÁČEK, Jaromír. Pozemková reforma a mezinárodní právo [Die Bodenreform und das internationale Recht]. *Venkov*, 29. März 1927, Nr. 74, S. 3.

³⁴ VOCHOČ, Vladimír. Mezinárodní právo a pozemková reforma [Das Internationale Recht und die Bodenreform]. *Národní Osvobození*, 9. April 1927, Nr. 98, S. 4.

tschechoslowakischen Bodenreform.³⁵ Bezüglich seiner Motivation führt er unter anderem aus: „Der tschechoslowakische Staat ist in vollem Recht und muss sich verteidigen. [...] Die Angelegenheit ist über alle Gebühr, ja ungemein wichtig. Es geht im Ganzen um einen Streit von ungeheurer Tragweite, um den es in der Geschichte des Rechts und der gerichtlichen Praxis noch niemals zuvor gegangen ist. [...] Die Sache ist in der Tat sehr gefährlich, da der Westen, der über uns urteilt, keinerlei Verständnis für unsere innerstaatlichen Bedürfnisse und die ihm auferlegten sozial-reformerischen Bemühungen, das demokratische Werk der Agrarreform hat. [...] Polen ist in seinem Streit mit Deutschland unterlegen, wenngleich [...] in der Sache das Selbstbestimmungsrecht klar und gerecht ist wie die himmlische Sonne. Als himmlische Sonne, die Du nicht verdecken kannst, wohingegen unser Recht, das nicht vollwertig gilt, prima facie scheinbar Zweifel gestattet und erst, wenn Du das Innerste erforschst, ist es durch und durch ehrenwert und wahr. In der Tat kann die internationale Jurisdiktion nicht ohne Kontrolle seitens der Öffentlichkeit bleiben, und wenn irgendwo, dann ist gerade hier Kritik als berechtigt angebracht.“³⁶ Ausführlich glossierte er die Polemik von Sedláček und Vochoč³⁷ und analysierte nachfolgend die Urteile des Ständigen Internationalen Gerichtshofes in Haag.

Der Problematik der Enteignung aus international-rechtlicher Perspektive widmete sich in der Zwischenkriegszeit B. Kučera³⁸, woran der Autor nach 1945 bei der Vorbereitung der aus der Konfiskation des Besitzes der Liechtenstein betreffenden Urteile anknüpfte. Nach einer genauen Analyse der international-rechtlichen Theorie und Praxis resümiert er am Ende des Beitrags, dass „erkennbar ist, dass die neue Theorie, die den Ausländern eine Vorrangstellung gegenüber Einheimischen zu sichern beabsichtigt, im positiven internationalen Recht einfach keinerlei Stütze findet“ und dass „Ausländern zuzugestehen, was für diese die neue Theorie reklamiert, die mit naturrechtlichen Postulaten operiert, die Souveränität des Staates gefährden würde.“³⁹

³⁵ HORÁK, Antonín. I. Nepříslušnost mezinárodní jurisdikce ve věcech čl. pozemkové reformy a naše obrany proti osobování si této pravomoci. II. Kritický rozbor nálezů Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti v Haagu ve sporu Německa s Polskem ze dne 25. srpna 1925 č. 6 sb. a ze dne 25. května 1926 č. 7 sb. (případ zvaný chořovský). [Die Nichtzuständigkeit der internationalen Jurisdiktion in Fragen der tschechoslowakischen Bodenreform und unserer Verteidigung gegen eine sich diese Rechtsgewalt aneignende Anmaßung. II. Eine kritische Analyse der Urteile des Ständigen internationalen Gerichtshofes in Haag im Streit zwischen Deutschland und Polen vom 25. August 1925 Nr. 6 Gesetzsammlung und vom 25. Mai 1926 Nr. 7 Gesetzsammlung (Der Fall Chorzóv)]. *Sborník věd právních a státních*, 1927, Jg. 27, S. 129–220.

³⁶ *Ibidem*, S. 130–132.

³⁷ *Ibidem*, S. 145–149.

³⁸ Vgl. KUČERA, Bohumil. Problém vyvlastnění v právu mezinárodním [Das Problem der Enteignung im internationalen Recht]. *Právník*, 1929, Jg. 68, S. 499–506, 513–532 und 555–560. Es handelte sich um eine Vorlesung in der Právníká jednota (Juristenvereinigung) in Prag am 11. April 1929.

³⁹ *Ibidem*, S. 560.

Der unrechtmäßig erworbene Besitz und die Liechtenstein

Die politischen Parteien unterschieden sich zwar in der Frage der Gewährung von Entschädigungen, stimmten allerdings in der (Re)Konfiszierung von aus den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg 1620 stammendem Bodenbesitz überein. Verwiesen sei hier auf die Sozialdemokratie (XII. Parteitag im Dezember 1918, Druck der Nationalversammlung Nr. 118 vom 3. Dezember 1918), die Partei der Tschechoslowakischen Sozialisten und die Nationalen Demokraten.⁴⁰

Doch auch so wichen die Auffassungen der Politiker voneinander ab. So führte beispielsweise der Abgeordnete der Nationaldemokraten, Vladimír Fáček, der die Debatte auf der 1. Sitzung des Unterausschusses für die Entschädigung am 31. März 1919 eröffnete, aus, dass „aus Gründen allgemeiner Gerechtigkeit er auch diese Ausnahme nicht mit gutem Gewissen zulassen könne, zumal dies wiederum zu großen Ungerechtigkeiten und zufälligen Ungleichheiten führen würde“ und „wenn wir in die Geschichte zurückblicken, wissen wir, dass der gesamte Besitz zu einem Großteil durch Gewalt entstanden ist und dass das Eigentum der adeligen Vorfahren, welches nach der Schlacht am Weißen Berg nicht konfisziert wurde, in dieser Hinsicht in etwa den gleichen Ursprung hat wie jenes, das der Konfiskation anheimfiel“.⁴¹

Hinsichtlich der Kategorie der Konfiskate nach dem Weißen Berg wurden auch auf wissenschaftlicher Ebene die größten Kontroversen ausgetragen.⁴² Im Zusammenhang mit der Vorbereitung der Gesetze zur Bodenreform und insbesondere mit der Durchführung von § 9 des Beschlagnahmegesetzes über die entschädigungslose Übernahme äußerten sich zahlreiche Experten (vor allem Professoren der Karls-Universität, von denen einige zugleich auch in Ministerien arbeiteten), deren Gutachten mehr oder weniger auch die Liechtenstein betrafen.⁴³

Die einem Torso gleichende Quellenüberlieferung, in der unter anderem die Mehrzahl der Einträge aus den Beratungen des Unterausschusses für die Entschä-

⁴⁰ MICHL, *Revoluční ovzduší* [Die revolutionäre Atmosphäre], S. 104, 113, 115 und 209.

⁴¹ Vgl. Archiv PS, F. *Revoluční národní shromáždění*, Inv.-Nr. 626, Kart. 17, Stenografisches Sitzungsprotokoll, S. 7–8.

⁴² Vgl. u. a. LINHART, *Zabrání velkostatků bez náhrady* [Die entschädigungslose Beschlagnahme von Großgütern], v. a. S. 432–440.

⁴³ Vgl. v. a. Archiv PS, F. *Revoluční národní shromáždění*, Inv.- Nr. 4585, Kart. 90 (Originale und Abschriften), und NA, F. *Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935*, Kart. 500 (nur Abschriften). Zu ausgewählten (die Liechtenstein betreffenden) Passagen aus den Gutachten vgl. der Parlamentsdruck Nr. 1981 (zugänglich unter http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1981_00.htm) und den Entwurf einer Note des liechtensteinischen Geschäftsträgers in Bern, Emil Beck, an den Schweizer Bundespräsidenten Giuseppe Motta, 15. Februar 1920. LI LA, 002/0170/14 (zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074). Die Originale der meisten Gutachten haben sich offenkundig leider nicht erhalten, so z. B. Pekařs Gutachten aus dem Jahre 1919, das bereits zu jener Zeit nicht mehr auffindbar war, als er eine Publikation über die Bodenreform (1923) vorbereitete. Für die Unterstützung bei den Recherchen danken wir PhDr. Pavel Dufek, Ph.D., vom Nationalarchiv.

digung innerhalb des Gremiums für die Bodenreform der Nationalversammlung fehlt⁴⁴, erschwert zwar die konkrete Vorstellung mit Blick auf den Hintergrund der Entstehung der Gutachten, doch mit Hilfe einer Kombination der Materialien aus verschiedenen Archiven (insbesondere des Archivs der Abgeordnetenversammlung, des Nationalarchivs, des Mährischen Landesarchivs, des Masaryk-Instituts und Archivs der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik) ist es gelungen, nicht allein die grundlegenden Konturen sichtbar zu machen, sondern zugleich auch zahlreiche interessante Details offenzulegen.⁴⁵

Vom Ausschuss für die Bodenreform wurden zunächst der Historiker Josef Pekař, die Rechtshistoriker Miloslav Stieber und Jan Kapras, der Direktor der Bürgerschule Josef Auštěcký und der Konstitutionalist Jiří Hoetzel, der zu jener Zeit auch als Sektionschef im Innenministerium arbeitete, angesprochen. Alle (außer Kapras) traten auf der 3. – am 2. April 1919 abgehaltenen – Sitzung des Unterausschusses für die Entschädigung auf. Pekař hatte sein Gutachten bereits in Schriftform vorliegen, ebenso auch Stieber (5 S.) a Auštěcký (5 S.), während Hoetzel sein zweiseitiges Gutachten nachträglich einreichte. In knapper Form widmete er sich darin den Eingriffen sowohl auf der Grundlage der gesetzlichen Legitimation, wie auch durch den legislativen Weg, wobei sich seiner Auffassung nach sachlich („und auch aus Sicht der legislativen Moral“) ein entschädigungsloser Besitzentzug bei „allen jenen Handlungsträgern [begründen ließe], die eine wirtschaftliche und moralische Gefährdung unseres Staates bewirkt haben, was „mit Sicherheit sämtliche Akteure [sind], die eine Schuld an der Entstehung und Führung des Weltkrieges tragen“.⁴⁶

Stieber befasste sich mit der Frage einer Entschädigung bei Enteignung aus historischer Perspektive sowie den mit etwaigen Konfiskationen verbundenen Komplikationen, wobei er eine „einheitliche Enteignung“ für die einfachste Lösungsform hielt.⁴⁷ Auštěcký unterbreitete den Vorschlag, eine „besondere historisch-juristische Kommission (zu gründen), die jeden einzelnen Fall gesondert prüfen sollte“ und vor der auch „Sonderfälle von keineswegs ehrenvoll erworbener Gütern, insbesondere

⁴⁴ Der Ausschuss für die Bodenreform kam zu 57 Sitzungen zusammen (vom 26. März 1919 bis 8. April 1920), der Unterausschuss für die Entschädigung zu 28 Sitzungen (vom 31. März 1919 bis 23. März 1920). Näher hierzu: <https://digibadatelna.psp.cz/vademecum/permalink?xid=40e2ee-18795b4995a696a85c5cfa30a5>.

⁴⁵ Die legislative Tätigkeit des Staatlichen Bodenamts (insbesondere die Vorbereitung des Entschädigungsgesetzes) und das damit verbundene Zusammenwirken der Experten stellte auf der 43. Sitzung des Ausschusses für die Bodenreform, die am 14. Januar 1920 stattfand, der Sektionsrat J. Macek kurz vor. Vgl. Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Inv.-Nr. 611, Kart. 16, stenografischer Bericht über die Sitzung, S. 17–19 (abrufbar unter: <https://digibadatelna.psp.cz/vademecum/permalink?xid=fac5e2ec16f948e39356847695a5934a>).

⁴⁶ Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Inv.-Nr. 4585, Kart. 90, *Dobré zdání o otázce, může-li stát zasahovati do soukromých práv občanů také jiným jednáním než právním* [Gutachten über die Frage, ob der Staat in die privaten Rechte der Bürger auch in einem anderen als einem juristischen Verfahren eingreifen kann], maschinenschriftliches Original, 14. April 1919, S. 2.

⁴⁷ STIEBER, Miroslav. *Dobré zdání o konfiskaci statků, odňatých v době pobělohorské* [Gutachten über die Konfiskation der in der Zeit nach dem Weißen Berg beschlagnahmten Güter], maschinenschriftliches Original, 2. dubna 1919, S. 5. Siehe Dokument Nr. 1.1.

der Liechtenstein, Dietrichstein und anderer“ untersucht werden sollten.⁴⁸ In seinem Gutachten (4 S.) widmete sich Kapras insbesondere der Problematik der „alten fürstlichen Lehen der Böhmisches Krone“ (darunter auch der „lichtensteinischen Güter in Troppau und Jägerndorf“), deren entschädigungslose Konfiskation er empfahl.⁴⁹

In Anknüpfung an die ersten Entwürfe des Beschlagnahmegesetzes (insbesondere der Agrarier über die Konfiskation des Eigentums von Mitgliedern der Herrscherfamilien)⁵⁰ und an die Meinungen von Experten (insbesondere von Stieber, Auštěcký und Kapras) formulierte irgendwann Anfang April das Subkomitee für eine Entschädigung einen Vorschlag, der das Vorbild für den späteren § 9 des Beschlagnahmegesetzes bildete, wobei die Liechtenstein darin (im Unterschied zur verkürzten und dann verabschiedeten Fassung) an der Seite der ehemaligen Herrscherfamilie auftauchten.⁵¹

⁴⁸ AUŠTĚCKÝ, Josef. *Dobrozdání o možnosti zabavení statků z konfiskací pobělohorských bez náhrady* [Gutachten zur Möglichkeit einer entschädigungslosen Beschlagnahme der nach dem Weißen Berg konfiszierten Güter], handschriftliches Original, 2. April 1919, S. 3 und 5. Siehe Dokumente Nr. 4.

⁴⁹ KAPRAS, Jan. *O možnosti zabavení starých konfiskací pobělohorských bez náhrady* [Über die Möglichkeit einer entschädigungslosen Beschlagnahme der alten Konfiskationen nach dem Weißen Berg], handschriftliches Original, undatiert, S. 3–4. Siehe Dokument Nr. 3.1.

⁵⁰ Im Entwurf der Agrarier vom 20. März 1919 heißt es in § 1: „Unbewegliches Vermögen von Mitgliedern der ehemaligen Herrscherfamilie Habsburg-Lothringen oder der Nachkommen jedes beliebigen Mitglieds derselben sowie von Mitgliedern jeder beliebigen reichsdeutschen Herrscherfamilie, einschließlich des Fürstentums Lichtenstein, das auf dem Gebiet der Tschechoslowakischen Republik liegt, wird zugunsten der Tschechoslowakischen Republik für verfallen erklärt“, in § 5 (auf Vorschlag von Dr. Viškovský): „Für die gemäß § 2 übernommenen Immobilien wird eine Entschädigung gemäß den Bestimmungen eines Sondergesetzes geleistet.“ Von der Entschädigung ausgenommen sind Immobilien, die an die Vorfahren der jetzigen Eigentümer aus den während des 30jährigen Krieges aus politischen oder religiösen Gründen beschlagnahmten Besitztümern übergegangen sind. (Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 92, Inv.-Nr. 4637, Příloha Zápisu 34. konference klub. předsedů ze dne 20. března 1919 u předsedy NSČ; zugänglich unter: <https://digibadatelna.psp.cz/vademecum/permalink?xid=2a6dec851c754afe943f0a94552916e6&scan=9#scan9>).

In einem späteren (undatierten) Variantenvorschlag wurde in § 1 „einschließlich des Fürstentums Lichtenstein“ gestrichen, dagegen wurde in § 5 (auf Vorschlag von Dr. Viškovský und Dr. Němec) Folgendes hinzugefügt: „Das Gleiche gilt auch für diejenigen Güter, die an die Vorfahren der heutigen Besitzer durch eine rechtswidrige Verfügung aus dem Besitz der ehemaligen Böhmisches Krone gelangten.“ Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, inv. č. 4583, kart. 90, im Inhaltsverzeichnis als „Zásady“ (Grundsätze) bezeichnet, Maschinenschrift, undatiert.

⁵¹ Der Vorschlag listete drei Kategorien von Vermögenswerten auf, die entschädigungslos enteignet werden sollten: a.) Immobilien des ehemaligen Monarchen und der Mitglieder des ehemaligen habsburgisch-lothringischen Herrscherhauses, weiterhin der Herrscherfamilien Coburg und Liechtenstein wie auch anderer Mitglieder von Herrscherfamilien des Deutschen Reiches, der diesem Gesetz zufolge mit allem Zubehör zugunsten des Staates als entschädigungslos verfallen erklärt wird, um die im Weltkrieg durch diese Familien verursachten Schäden an den zur Tschechoslowakischen Republik gehörenden Ländereien zu ersetzen. b.) der Boden derjenigen Güter, die in den letzten dreihundert Jahren, nämlich seit dem 8. November 1620, von ihren Besitzern oder ihren direkten Vorfahren durch unrechtmäßige Adoption erworben wurden oder die diesen aus Konfiskationen aus politischen und religiösen Gründen unentgeltlich zugefallen sind. In Fällen, in denen der Umfang des erworbenen Grundstücks nicht ermittelt werden kann, wird für den enteigneten Gesamtbesitz

Auf Bitte des Präsidiums des Ministerrats⁵² verfasste das Landwirtschaftsministerium am 3./6. September 1919 (Nr. 16166/19) ein fünfseitiges Gutachten mit dem Vorschlag, eine Expertenkommission aus den Reihen der Historiker und Juristen „zur Vorbereitung eines historischen, juristischen und politischen Elaborats“ für die in § 9 des Beschlagnahmegesetzes verkündeten Gesetze zu bilden.⁵³ Der Ministerrat verständigte sich allerdings auf die Bildung einer interministeriellen Kommission, die unter Mitarbeit von Experten Gutachten zur entschädigungslosen Enteignung nach § 9 des Beschlagnahmegesetzes erstellen sollte. Mit deren Einrichtung wurde der Vorsitzende des Bodenamts beauftragt, vertreten waren hier die Ministerien für Auswärtige Angelegenheiten, der Finanzen, des Inneren, der Landwirtschaft, des Schulwesens und der nationalen Aufklärung (Kultur), der Justiz und das Bodenamt. Allerdings fanden lediglich drei Sitzungen der innerministeriellen Kommission statt (Die 1. Beratung der Experten wurde für Sonnabend, den 8. November, einberufen, eine Versammlung der gesamten Kommission fand freilich erst am 10. November statt) und die Arbeit wurde eher den Fachleuten aus den Reihen der Historiker, Rechtshistoriker und Juristen selbst anvertraut, die nach internen gegenseitigen Beratungen, denen der Kanonist Kamil Henner vorsitzenden sollte, ihre Gutachten vorbereiteten. Wieviel Zeit den Experten für die Erstellung der Gutachten zur Verfügung stand, wird nicht ersichtlich, aus der Länge der Gutachten und der inhaltlichen Tiefe der Erarbeitungen lässt sich jedoch ableiten, dass sie diese unter enormem Zeitdruck erstellten.

Unter den ausgewählten Kennern müssen wir an erster Stelle den Historiker Josef Pekař erwähnen, der zu den bekanntesten Kritikern der Bodenreform zählte.⁵⁴

---

eine verminderte Entschädigung festgesetzt. Die ursprünglichen Eigentümer und ihre Nachkommen haben weder einen Anspruch auf die Rückgabe dieses Bodens noch eine Entschädigung. c.) Ländereien der alten fürstlichen Lehen der Böhmisches Krone, die unentgeltlich an die jetzigen Inhaber oder deren Vorfahren übergangen und denen nach österreichischem Recht die Lehensbindung entzogen wurde.“ Ibidem *Návrh subkomitétu pro pozemkovou reformu pro náhradu* [Vorschlag des Subkomitees für die Bodenreform für eine Entschädigung], Maschinenschrift, undatiert.

⁵² Auf zahlreichen Materialien ist angegeben č. j. pres. 1585/19 Einladung der Experten zur Vorbereitung des Entschädigungsgesetzes.

⁵³ MÚA AV ČR, F. Antonín Hobza, Inv.-Nr. 366, Gutachten des Landwirtschaftsministeriums, Abschrift, undatiert, S. 5. Mit Blick auf die Liechtenstein wird im Gutachten lediglich darauf hingewiesen, dass „auf dem Gebiet der tschechoslowakischen Republik auch die Güter einiger reichsdeutscher und anderer Herrscherfamilien (Hohenzollern, Schaumburg Lippe, Koburg, des neutralen Fürsten Liechtenstein)“ liegen (S. 4).

⁵⁴ Vgl. PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform]. Praha: Vesmír, 1923. Das Buch beinhaltet zahlreiche (erweiterte bzw. überarbeitete) Aufsätze, die ursprünglich in der Sonntagsbeilage der *Národní listy* zwischen dem 24. Dezember 1922 und dem 11. März 1923 unter dem Titel *O některých předpokladech pozemkové reformy* [Über einige Voraussetzungen der Bodenreform] und *Kritické poznámky k pozemkové reformě* [Kritische Anmerkungen zur Bodenreform] veröffentlicht worden waren, des Weiteren den neuen Aufsatz *Konopiště* [Konopischt] sowie in der Beilage zwei Gutachten vom April und November 1919, die der Ausschuss für die Bodenreform in der Nationalversammlung angefordert hatte. Vgl. PITHART, Petr. Kavalír Josef Pekař [Der Kavalier Josef Pekař]. In: KANTŮRKOVÁ, Eva (Hg.). *Pekařovské studie*. Praha: Academia, 1995, S. 123–145.

In seinen Arbeiten hatte Pekař überzeugend aufgezeigt, wie problematisch es war, aus historischer und ethischer Sicht eine Bodenreform als „Wiedergutmachung für das nach der Schlacht am Weißen Berg erlittene Unrecht“ durchzuführen. Der Autor stellte sich grundsätzlich gegen eine entschädigungslose Enteignung und machte zudem auf einige weitere Ungerechtigkeiten sowie mit der Reform verbundene rechtliche Irrtümer aufmerksam. Das Bemühen um eine „Bestrafung und Wiedergutmachung der Ungerechtigkeiten sowie der Gewalt“ hielt er zwar für legitim, nach drei Jahrhunderten jedoch für nicht mehr realisierbar, sofern nicht zahlreiche neue Ungerechtigkeiten begangen werden sollten. Mit Blick auf die von uns behandelte Thematik erscheint interessant, dass Josef Pekař dennoch in seinem Gutachten eine Ausnahme einräumte – und zwar gerade im Falle des außerordentlichen königlichen Statthalters in Böhmen Fürst Karl von Liechtenstein. Pekař erklärte hierzu: „Er nahm an diesen Betrügereien direkt teil und hat sich durch diese partiell bereichert, so dass in den langwierigen peniblen Prozessen während der Regierungszeit König Leopolds I. sein Sohn einen bedeutenden Teil der fälschlicherweise erworbenen Beute dem Staat ersetzen musste. Seine Familie starb in direkter Nachfolge im Jahre 1712 aus; die heutigen Fürsten Liechtenstein stammen meiner Meinung nach von seinem Bruder ab. Es ist Sache der Juristen darüber nachzudenken, ob anstelle der meiner Meinung nach praktisch nicht durchführbaren Wiedergutmachung des Unrechts in alten Einzelfällen es nicht möglich sein sollte, sich mit *einer Art gleichsam manifestativer Bestrafung* in diesem Falle zufrieden zu geben, nach Möglichkeit auch den Fall Eggenberg abzuwägen.“

In einem zweiten Gutachten rekapitulierte Pekař sodann: „... ich habe in meinem ersten Gutachten *eine gewissermaßen manifestative Sühne* vorgeschlagen: die Bestrafung des Hauptrepräsentanten sowohl der damaligen absolutistischen Regierungswillkür, als auch des Hauptteilnehmers, wenn nicht Anführers der Korruptionsclique, der das meiste Böse verbrochen hat, nämlich des Fürsten Karl von Liechtenstein, der als bevollmächtigter Vertreter des Königs die Bestrafung des Aufstands in Böhmen übernommen hatte. Man kann ihn natürlich nicht anders als in seinen Nachkommen strafen, d. h. durch Beschlagnahme zumindest jener Güter ohne Entschädigung, die die Vorfahren (wenn gleich dies schon nicht mehr Vorfahren der direkten Linie sind) aus der Beute nach dem Weißen Berge zum Teile auf betrügerische Weise ihrem Geschlechte erworben haben. Erweist sich aber, mit Rücksicht auf die besondere Rechtsstellung der Familie Liechtenstein eine solche manifestative Buße als unmöglich, so kann man die Durchführung einer ähnlichen Bestrafung in keinem anderen Falle empfehlen; *es gibt keinen anderen in jeder Beziehung so repräsentativen Schuldtragenden*, in keinem anderen Falle könnte ein so außergewöhnliches Vorgehen mit solch überzeugender und mit der Ungewöhnlichkeit der Buße übereinstimmender Begründung unterstützt werden.“⁵⁵

⁵⁵ PEKAŘ, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform], S. 71–72 und 77. Vgl. Dokument Nr. 2.1 und 2.2.

In ähnlicher Weise äußerten sich auch weitere der angesprochenen Experten, die an Pekařs Urteil in unterschiedlicher Weise anknüpften: Josef Šusta (Allgemeine Geschichte) in einer einen Absatz umfassenden Stellungnahme vom 28. November 1919, in der er voll und ganz Pekařs Auffassungen unterstützt⁵⁶, Karel Kadlec (Slawische Geschichte) in Anmerkungen vom 27. November 1919 (1 S.), Jan Kapras (Tschechoslowakische Rechtsgeschichte) in einem Gutachten vom 3. Dezember 1919 (4 S.) und Miloslav Stieber (Mitteleuropäische Rechtsgeschichte) in einem Gutachten vom 15. Dezember 1919 (3 S.).⁵⁷

K. Kadlec unterstützte Pekařs Auffassung, dass Großgüter nicht ohne Entschädigung im Sinne einer Revision der Verhältnisse nach der Schlacht am Weißen Berg konfisziert werden könnten, dezidiert sprach er sich jedoch gerade für eine Konfiszierung der liechtensteinischen Besitzungen aus: „Was jedoch den fürstlich liechtensteinischen Besitz betrifft, halte ich es nicht nur für möglich, sondern ich empfehle nach geradezu, der fürstlichen liechtensteinischen Familie den gesamten, aus den Konfiskationen nach dem Weißen Berg stammenden unbeweglichen Besitz entschädigungslos zu Gunsten der Republik zu beschlagnahmen, und außerdem auch den Jägerndorfer Besitz, welcher dem Fürsten Karl, der den Fußtapfen Ferdinands II. eifrig folgte, im Jahre 1622 als Lehensfürstentum zum Geschenk gemacht wurde. Eine entschädigungslose Beschlagnahme wäre nicht allein eine gerechte Strafe für die verbrecherische Tätigkeit des Fürsten Karl von Liechtenstein gegen den böhmischen Staat, eine Strafe, durch die wir der Familie Liechtenstein zu Recht das wegnehmen, womit sie sich grundlos zu Lasten des böhmischen Adels und des böhmischen Staates bereichert hat. Diese Strafe wird eine noch viel zu geringe sein, weil, auch wenn die zu Unrecht erworbenen Güter beschlagnahmt werden, die Familie noch den Nutzen aus diesen Gütern für drei Jahrhunderte gezogen hat.“⁵⁸

J. Kapras fügte mit Blick auf Karl von Liechtenstein dann direkt hinzu: „... bereits vor der Schlacht am Weißen Berge eifrig an allen gegen unser Volk gerichteten Aktionen der katholischen Hofpartei, und gerade dies brachte ihm die Belehnung mit Troppau ein (1613). Nach der Schlacht am Weißen Berge war er der hauptsächlichste und besonders tätige Teilnehmer in der unglückseligen Ära nach dieser Schlacht. Er beteiligte sich nicht nur etwa wie andere Familien an der Erwerbung der Güter, sondern auf sein Haupt fällt bis zu einem gewissen Grade die Verantwortung für die ganze damals durchgeführte Exekution, für das dem Weißen Berge

⁵⁶ Krčmář erinnerte sich, dass Pekař und Šusta zu den „erbittertsten Gegnern“ des sozialdemokratischen Abgeordneten F. Biňovec gehörten, demzufolge „die Entschädigung für den übernommenen Besitz so gering wie möglich und der Kreis des entschädigungslos übernommenen Besitztums so breit wie möglich“ sein sollte, und dass „deren Standpunkt zur Bodenreform überhaupt negativ gewesen sei“. KRČMÁŘ, *Paměti II* [Memoiren II], S. 75.

⁵⁷ Aus der Literatur vgl. SLEZÁK, Lubomír. Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy [Schöpfer, Kritiker und Gegner der Bodenreform]. *Moderní dějiny*, 1993, Jg. 1, S. 197–217, v. a. S. 208.

⁵⁸ KADLEC, Karel. *Poznámky k dobrému zdání prof. Dr. J. Pekaře ze 23. listopadu 1919 o půdě neprávem nabyté* [Anmerkungen zum Gutachten Prof. Dr. J. Pekařs vom 23. November 1919 über unrechtmäßig erworbenen Boden], maschinenschriftliche Abschrift, 27. November 1919, S. 1. Siehe Dokument Nr. 9.

folgende absolutistische Regime, und endlich auch für den wirtschaftlichen Bankrott des Landes durch die schlechte Münze, an der er selbst hauptsächlich beteiligt war. Kurz: niemand von den damals lebenden Personen, außer dem Herrscher selbst, hatte eine solche Schuld an dem Geschick unseres Volkes nach dem Weißen Berge, wie eben Karl von Liechtenstein.⁵⁹

Stieber führte am Ende aus, eine Wiedergutmachung des Unrechts würde vor allem bedeuten, sich mit den Konfiskationen selbst zu beschäftigen. Sofern sich die Republik heute durch diese Güter bereichern wolle, mutiere sie im Grunde genommen zum Nachfolger des Unrechts nach dem Weißen Berg. Leichter wäre dies im Falle der Beschenkung der Unterstüzer Ferdinands II. mit Kammergütern, doch auch dies würde ein individuelles Herangehen und eine genaue Untersuchung des Schicksals dieser Güter erfordern.⁶⁰

Erst nachträglich verfasste auf Bitten Pekařs Jan Bedřich Novák, Direktor des Böhmisches Landesarchivs, am 27. November 1919 ein Gutachten (3 S.), in dem er aus archivalischer Sicht vor allem auf die Komplikationen hinwies, die mit dem wahren Bemühen um eine Wiedergutmachung des nach dem Weißen Berg begangenen Unrechts in Verbindung stünden. Um Anmerkungen zu Pekařs Gutachten wurde darüber hinaus auch Václav Novotný (tschechische Geschichte) ersucht, der allerdings offenkundig nicht auf die Bitte des Bodenamts reagierte.⁶¹

Von den Professoren der Prager Juristischen Fakultät beteiligten sich an der Erstellung von Expertisen für die Durchführung des Beschlagnahmegesetzes darüber hinaus Antonín Hobza in Gutachten vom 30. März 1919 (4 S.) und vom 21. November 1919 (9 S.), Jan Krčmář und Emil Swoboda in einem Gutachten vom 2. Dezember 1919 (10 S.), das jedoch vornehmlich J. Krčmář formulierte,⁶² sowie K. Henner in einem Gutachten vom 5. Dezember 1919 (5 S.), in dem er sich dem Kirchenbesitz unter besonderer Akzentuierung des Bistums Breslau widmete.⁶³ Deren Auffassungen, sofern sie die Liechtenstein betrafen, wurden innerhalb der von F. Trauttmansdorff verfassten Einführungsstudie näher vorgestellt.

Die Art und Weise der Einbindung A. Hobzas, der zu dieser Zeit auch im Außenministerium tätig war, ist nicht ersichtlich. Seine Gutachten entstanden vermutlich unabhängig von den anderen Verfassern, denen sie jedoch bekannt waren (in seinem Gutachten verweist hierauf beispielsweise Krčmář). Dies würde Hobzas persönlicher Veranlagung entsprechen. Hobza gehörte zu den umstrittensten Vertretern der Rechtswissenschaft in der Zwischenkriegszeit – wissenschaftliche und persönliche

⁵⁹ KAPRAS, Jan. *Dobrozdání* [Gutachten], maschinenschriftliche Abschrift, 3. Dezember 1919, S. 2. Siehe Dokument Nr. 3.2

⁶⁰ STIEBER, Miloslav. *Dobré zdání o majetku, v době bělohorské bezprávně nabytém* [Gutachten über den Besitz, der in der Zeit nach der Schlacht am Weißen Berg unrechtmäßig erworben wurde], maschinenschriftliche Abschrift, 15. Dezember 1919, S. 2. Siehe Dokument Nr. 1.2

⁶¹ Archiv NM, F. Josef Pekař, Brief K. Viškovskýs an J. Pekař vom 25. November 1919.

⁶² Vgl. KRČMÁŘ, *Paměti II* [Memoiren II], s. 75.

⁶³ NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500, HENNER, Kamil. *Dobrozdání* [Gutachten], maschinenschriftliche Abschrift, 5. Dezember 1919, 5 S.; MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, Übersetzung des Gutachtens ins Deutsche.

Dispute trug er nicht allein zwischen den Fakultäten aus (besonders mit F. Weyr und den Brüner Normativisten), sondern auch innerhalb der Fakultät selbst (etwa mit J. Krčmář, O. Sommer und E. Swoboda, die ihre zivilistische Orientierung offenbarten), seine Schüler (L. Vošta) eingeschlossen. Aufgrund von Unstimmigkeiten schied er aus dem Außenministerium aus (so unterstützte er beispielsweise eine rechtliche Anerkennung des sowjetischen Regimes).

Die erwähnten Gutachten wurden zwar nicht veröffentlicht, doch waren sie den Liechtenstein nicht unbekannt⁶⁴, die sich argumentativ auf die Vorwürfe vorbereiten konnten. Zur Ausarbeitung der „juristischen“ Gutachten wurden führende Anwälte und Universitätsprofessoren sowohl aus der Tschechoslowakei (J. Sedláček) als auch aus Österreich (M. Saxl, L. Strisower) kontaktiert, wobei deren Expertisen innerhalb der Einführungsstudie F. Trauttmansdorff eingehender vorstellte.

Zwecks Ausarbeitung eines „historischen“ Gutachtens wandte sich der liechtensteinische Justizrat und Prager Rechtsanwalt Viktor Kaplan im Jahre 1920 an Professor Gustav Friedrich, der sich detailliert direkt zur Frage äußerte, „ob sich aus der Geschichte begründen lässt, dass man den Grundbesitz der fürstlich Liechtensteinischen Familie wenigstens teilweise als unrecht erworbenen Besitz ansehen könne?“⁶⁵

Des Weiteren erstellte Franz Wilhelm, Verwalter des Heimatarchivs in Wien, eine Übersicht über die Beschlagnahmung liechtensteinischer Besitzungen auf dem Territorium der Tschechoslowakei. Er ging dabei von den Materialien des Hofkammerarchivs und des fürstlichen Hausarchivs aus, knüpfte jedoch sichtbar auch an Kraetzls Schematismus an (8. Aufl. Brünn 1914). Eine korrigierte Fassung schickte er nach der Einarbeitung von Anmerkungen am 30. Juni 1921 ab.⁶⁶

G. Friedrich trug in seinem Gutachten zahlreiche berechtigte Einwände vor – in ähnlicher Weise befasste er sich mit der Beschlagnahmung einiger Besitzungen bzw. der nachfolgenden Regelung von Streitigkeiten und dem Ausgleich mit dem Fiskus vonseiten Karl Eusebius', er machte auf die Absurdität der „manifestativen

⁶⁴ Den Rechtsvertretern der Liechtenstein in Prag gelang es, inoffiziell an diese zu gelangen, wenn auch nur für wenige Stunden. Vgl. die Anm. 1 zum Dokument Entwurf einer Note des liechtensteinischen Geschäftsträgers in Bern, Emil Beck, an den Schweizer Bundespräsidenten Guisepppe Motta. LI LA, V 002/0170/14; zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074. Die Gutachten wurden vermutlich kopiert und nachfolgend ins Deutsche übertragen (handschriftliche und maschinenschriftliche Übersetzungen der Gutachten vgl. MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6).

⁶⁵ FRIEDRICH, Gustav. *Gutachten*, maschinenschriftliche Abschrift, [1920], 16 S. Siehe Dokument Nr. 12. Weiter vgl. MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 222, Brief V. Kaplans an G. Friedrich vom 18. Januar 1923.

⁶⁶ LI LA, V 013/0001, WILHELM, Franz. *Erwerbungs-geschichte der fürstlich Liechtenstein'schen Herrschaften und Güter im Gebiete des čechoslovakischen Staates* (20 S.); Beilage 1: *Übersicht über den Güterbesitz des fürstlich Liechtenste[n]schen Hauses unmittelbar vor der Schlacht am Weissen Berge* (2 S.); Beilage 2: *Daten über die Vermögensverhältnisse des Fürsten Karl von Liechtenstein vor Antritt der Statthalterschaft in Böhmen* (2 S.), maschinenschriftliches Original, 30. Juni 1921. MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, Übersetzung von Texten ins Tschechische.

Strafe“ unter Verweis auf Karl von Liechtenstein aufmerksam und unterstrich den problematischen Charakter seiner Verantwortung (die Feststellung einer Schuld würde ein genaues Studium erfordern, er sei der Vollstrecker des Willens des Kaisers gewesen und sich um eine Abschwächung der Strafen bemüht) und verwies zugleich auf die negativen ausländischen Reaktionen im Falle einer Realisierung der Konfiskation.

Quellenmäßig am wenigsten belegt ist sodann die eigentliche Behandlung der Textierung des Entschädigungsgesetzes, die im Februar und März 1920 im Unterausschuss für die Entschädigung des Ausschusses für die Bodenreform der Nationalversammlung stattfand (an der Diskussion nahmen von den Verfassern der Gutachten Hobza, Kadlec, Krčmář, Stieber und Šusta teil). Aus den in den Beständen des Staatlichen Bodenamts überlieferten Dokumenten geht hervor, dass die Regelung der entschädigungslosen Enteignung schrittweise eine Revidierung erfuhr („auf den Plan trat eine notwendige Beschränkung der entschädigungslosen Übernahme auf einen relativ engen Bereich von Fällen“), und offensichtlich auf Vorschlag Pekařs wurde die Bestimmung über die unrechtmäßig erfolgte Beschlagnahme von Besitz vollständig gestrichen.⁶⁷

Der Liechtensteinische Besitz aus der Zeit der Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg

Bei der Argumentation in der Frage der Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg kam man den zeitgenössischen Stimmungen entgegen, auch wenn sich die zu Wort gemeldeten Fachleute selbstverständlich darüber im Klaren waren, dass die

⁶⁷ NA, F. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, Inv.-Nr. 188, Kart. 300. Der Karton enthält die Vorschläge entschädigungsloser Bestimmungen und kurze handschriftliche Anmerkungen für deren Behandlung, die offenkundig vom Abteilungsleiter des SPÚ, Edvard Vondruška, stammten, der als Hauptverfasser des Konzepts des Entschädigungsgesetzes gilt (vgl. KRČMĀŘ, *Paměti II* [Memoiren II], S. 75). Im ersten handschriftlichen Konzept Vondruškas und der hieran anknüpfenden maschinenschriftlichen Version tauchte am Ende in § 39 eine spezielle „liechtensteinische“ Bestimmung auf („Der tschechoslowakische Staat übernimmt entschädigungslos in seinen Besitz sämtliche Liegenschaften der Fürstenfamilie Liechtenstein, die durch die verbrecherische Tätigkeit Karls von Liechtenstein in der Zeit der Konfiskationen nach dem Weißen Berg gegen das tschechische Volk unrechtmäßig erworben wurden. Den Umfang dieses Besitzes bestimmt und beschreibt eine durch den Ministerrat ernannte Kommission.“) und im sich anschließenden § 40 eine spezielle Verfügung über Friedrich von Habsburg („Ohne Entschädigung übernimmt der tschechoslowakische Staat in seinen Besitz sämtliches Eigentum des ehemaligen Erzherzogs Friedrich von Habsburg, da dieser sich in grober Weise gegen das tschechoslowakische Volk im Weltkrieg schuldig gemacht hat. Von diesem Besitz ausgeschlossen werden kann lediglich jener Teil des Eigentums, den Friedrich von Habsburg als Mitglied der Herrscherfamilie besaß. Für diesen Teil wird durch den Staat eine Entschädigung an die Reparationskommission im Sinne des Friedensvertrages etc. bezahlt.“); beide Bestimmungen werden nach dem handschriftlichen Konzept (S. 13) zitiert. Auf wessen Veranlassung beide Bestimmungen gestrichen wurden, geht aus den erhaltenen Quellen nicht hervor.

Liechtenstein zahlreiche Güter bereits vor der Schlacht am Weißen Berg in Besitz hielten und dass die Mehrzahl der Konfiskationen entgeltlich erworben wurden.⁶⁸

In der neueren Literatur (Pircher, Knoz, Winkelbauer) wird darauf verwiesen, dass aus der Gesamtlage der Besitzungen, die die Liechtenstein (bzw. der regierende Fürst) Ende des 19. Jahrhunderts besaßen, annähernd 41 Prozent gerade in den Jahren 1620–1650 an diese Familie gelangten.⁶⁹ Die maßgebende Statistik kann sich selbstverständlich entsprechend den gewählten Kriterien unterscheiden (soll lediglich der Grundbesitz des regierenden Fürsten oder auch der übrigen Familienangehörigen dargestellt werden; was ist mit dem angehäuften Besitz aus dem Erlös der nach der Schlacht am Weißen Berg erworbenen Herrschaften; usw.).

Das Ergebnis von 41 Prozent erhalten wir aus der Lage der liechtensteinischen Güter, die in den Jahren 1620–1650 erworben wurden und die bis zur Wende vom 19. zum 20. Jahrhunderts im Besitz der Familie verblieben (76.185 ha) sowie dem Gesamtumfang der Besitzungen des regierenden Fürsten (184.412 ha). Sofern wir lediglich dessen Güter in den böhmischen Ländern summieren würden (155.147 ha), wären es 49 %, wenn wir aber auch die Herrschaft Groß Ullersdorf berücksichtigen (6.403 ha), dann sind es 51 %, ziehen wir sämtliche Besitzungen aller Mitglieder der fürstlichen Familien (207.959 ha) in Betracht, dann ergeben sich 39,7 %.⁷⁰

An einer Feststellung der Umstände der liechtensteinischen Akquisitionen nach der Schlacht am Weißen Berg bzw. lediglich einer Feststellung des wahren Umfangs des aus den Konfiskationen nach 1620 resultierenden Besitzumfangs bestand nach der Gründung der Tschechoslowakei kein wirkliches Interesse, das Wirken Karls von Liechtenstein sollte einen repräsentativen Vorwand für die Konfiszierung des Besitzes der Familie darstellen. Aus den durch die tschechoslowakische Seite geäußerten Überlegungen der Fachleute scheint hervorzugehen, dass sie den Liechtenstein die Rolle eines „symbolischen Opfers“ vorbehielten, dass die radikalen Stimmungen in der Gesellschaft „befrieden“ sollte.

⁶⁸ In einem älteren Artikel befindet sich das Wort „durch Bestechung“, der Autor hat allerdings die fehlerhafte Übersetzung übersehen (im Original „úplatně“, d. h. entgeltlich). Vgl. HORÁK, Ondřej. Das Fürstenhaus Liechtenstein und die tschechoslowakische Rechtswissenschaft. In: VAŘEKA, Marek, ZÁŘICKÝ, Aleš (Hg.). *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmischen Krone*. Ostrava; Vaduz: Ostravská univerzita; Liechtensteinisches Landesmuseum, 2013, S. 388.

⁶⁹ PIRCHER, Wolfgang. *Verwüstung und Verschwendung. Adeliges Bauen nach der Zweiten Türkenbelagerung*. Wien: F. Deuticke, 1984, S. 38 (Pircher geht von den Angaben in der 5. Aufl. von Fr. Kraetzls 1891 erschienenem *Schematismus* aus); WINKELBAUER, Thomas. Lichtenštejnové jako „šlechta nezající hranice“. Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin. In: KOMLOSY, Andrea, BŮŽEK, Václav, SVÁTEK, František (Hg.). *Kultury na hranici. Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel*. Wien: Promedia, 1995, S. 219; KNOZ, Tomáš. Lichtenštejnové, Morava a Valtice v 1. polovině 17. století (základní obrysy problematiky) [Die Liechtenstein, Mähren und Feldsberg in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts (ein grundlegender Abriss der Problematik)]. In: KORDIOVSKÝ, Emil (Hg.). *Město Valtice*. Břeclav: Moraviapress, 2001, S. 305.

⁷⁰ Entsprechend der Angaben bei KRAETZL, Franz. *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtensteinsche Güterbesitz, Statistisch-geschichtlich dargestellt*. 8. Aufl. Brünn: Selbstverlag, 1914, v. a. S. 114–117.

Zusammenfassung

Die Entstehung der Tschechoslowakei ermöglichte die Durchführung einer umfangreichen Bodenreform. Als strittig erwies sich insbesondere die Frage der Entschädigung für beschlagnahmten Besitz. Die Politiker setzten zwar im Beschlagnahmengesetz (1919) als Grundsatz eine Enteignung gegen Entschädigung durch, zugleich jedoch durchbrachen sie dieses Prinzip mit Hilfe von sieben Besitzkategorien, bei denen eine Entschädigung nicht zwingend gegeben sein musste (einschließlich des „unrechtmäßig erworbenen“ Besitzes, womit man insbesondere auf den aus Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg stammenden Besitz zielte). Der Fall der Liechtenstein ließ sich theoretisch gleich vier (fünf) Kategorien zuordnen.

Die Stellungnahmen von Fachleuten sprachen sich gegen eine entschädigungslose Enteignung aus, eine Ausnahme gestatteten sie allerdings bei den Liechtenstein, die „manifestativ“ für die Aktivitäten Karls von Liechtenstein bestraft werden sollten. Am Beginn ihrer Überlegungen stand Pekařs kurze Erwähnung im Gutachten vom April 1919, die die anderen Verfasser der Gutachten ausweiteten. Es hat freilich den Anschein, dass gerade auf Pekařs Anregung von einer Re-Konfiskation der aus den Konfiskationen nach dem Weißen Berg stammenden Besitzungen gänzlich Abstand genommen wurde. Am Ende jedoch wurde die Übernahme ohne Entschädigung lediglich bei Angehörigen der Dynastie Habsburg-Lothringen realisiert, während der Besitz der übrigen großen Grundbesitzer, einschließlich der Liechtenstein, gegen eine Entschädigung enteignet wurde.

Přeložil Thomas Krzenck

2 ANWENDUNG DER BODENREFORM AUF DIE BESITZUNGEN DES FÜRSTEN VON LIECHTENSTEIN: VÖLKERRECHTLICHE RAHMENBEDINGUNGEN, SOUVERÄNITÄT, NEUTRALITÄT UND EXTERRITORIALITÄT

Ferdinand Trauttmansdorff

Vorbemerkungen

Diese Einführung konzentriert sich auf die völkerrechtlichen Rahmenbedingungen für Vermögenseingriffe in Großgrundbesitz im Rahmen der tschechoslowakischen Bodenreform, soweit sie in den hier vorgestellten Gutachten behandelt werden. Dabei geht es primär um die Frage der Enteignung der ausgedehnten Besitzungen des Fürsten von Liechtenstein als größter ausländischer Grundeigentümer in der jungen Tschechoslowakischen Republik (ČSR). Hier spielte der rechtliche Status des Fürsten und des Fürstentums im Rahmen des Völkerrechts und in der Rechtsordnung der nach dem ersten Weltkrieg neu entstandenen ČSR eine wichtige Rolle. Anerkennung bzw. Nichtanerkennung der Souveränität Liechtensteins und seiner Neutralität während des ersten Weltkriegs und die in diesem Zusammenhang vorgebrachten rechtlichen Argumente waren dabei von entscheidender Bedeutung.

Diese Einführung stützt sich neben den veröffentlichten Gutachten und weiteren Dokumenten besonders auf bereits bestehende spezifische Literatur zum Thema, wie sie bereits in einigen Studien enthalten ist, die in den 8 Bänden der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission veröffentlicht wurden sind. Es sind dies vor allem die Studien von Rupert Quaderer, Susanne Keller-Giger und Ondřej Horák in den Bänden 2, 4 und 6 der Veröffentlichung der Historikerkommission und Teile des Synthesebands (Bd. 8).¹

---

¹ HORÁK, Ondřej. Kontinuitäten und Diskontinuitäten bei den Eingriffen in den Grundbesitz in der Nachkriegs-Tschechoslowakei und das Fürstenhaus Liechtenstein. In: Liechtensteinisch-Tschechische

Die ersten gesetzlichen Maßnahmen zur Bodenreform und damit zur Begrenzung der Nutzung ausländischen Grundbesitzes, seiner Beschlagnahme und zu seiner Enteignung wurden unmittelbar nach dem Kriegsende erlassen. Damals bestimmte noch die revolutionäre Stimmung und der überwiegende Einfluss der tschechischen und slowakischen Volksgruppe die Haltung der entscheidenden politischen Kräfte. Dennoch zeigten die in diesem Zusammenhang auch noch vor Erlassung der Verfassungsurkunde im Februar 1920 erstellten Rechtsmeinungen und Gutachten ein Bemühen, auch bei revolutionären Hauptanliegen wie der Bodenreform in einem rechtlich nachvollziehbaren Rahmen zu bleiben.

Die Diskussionen unter Experten über die Rechtsgrundlagen der Enteignungen begannen bereits in den ersten Monaten nach Kriegsende. Die ersten Beschlüsse zu Vermögenseingriffen wurden bereits unmittelbar nach Kriegsende in einer nationalistisch beeinflussten Grundstimmung gegen den in meist ausländischen Händen befindlichen Großgrundbesitz gefasst. Was die Besitzungen des Fürsten von Liechtenstein anbelangt, so stand schon sehr früh die Frage rechtlicher Grundlagen für möglichst entschädigungslose Enteignungen ausländischer Großgrundbesitzer im Vordergrund. Die Experten setzten sich dabei zunächst mit rechtlichen und historischen Begründungen für eine entschädigungslose Enteignung auseinander, vor allem im Zusammenhang mit dem bereits am 16. April 1919 erlassenen sog. Beschlagnahmegesetz Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V. Dessen § 9 sah für bestimmte Tatbestände eine entschädigungslose Enteignung vor.² Dabei hatten die Expertendiskussionen besonders auch den fürstlich liechtensteinischen Großgrundbesitz und die für diesen in Frage kommenden Tatbestände dieser Bestimmung im Auge: Unter die Bestimmung des § 9 fielen vor allem zwei Arten von Grundbesitz, die für den Grundbesitz des Fürsten von Liechtenstein relevant waren:

- der Besitz von Angehörigen feindlicher Staaten und
- unrechtmäßig erworbener Besitz (vor allem mit Blick auf Konfiszierungen nach der Schlacht am Weissen Berge 1620).

Das Beschlagnahmegesetz wurde als Rahmengesetz erlassen, das mittels Durchführungsbestimmungen umzusetzen war. Daher konzentrierten sich die frühen Gutachten, die die Interessen der tschechoslowakischen Seite verfolgten, auf die Frage der Umsetzung dieser Bestimmungen. Dabei standen zunächst die historischen Fragen betreffend den „unrechtmäßigen Erwerb“ von Besitzungen (im Besonderen durch die Familie Liechtenstein) im Vordergrund. Hier ging es vor allem um Besitzungen, die, im Gefolge der Schlacht vom Weißen Berge 1620, aus dem konfiszierten Eigentum von Aufständischen unter den böhmischen Landständen erworben wurden. In der nationalistischen Grundstimmung zu Ende des

---

Historikerkommission (Hg.). *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz: HVFL, 2013, S. 55–68; die relevanten Publikationen von Quaderer und Keller-Giger werden bei den jeweiligen Stellen zitiert. Siehe weiters Einführungsstudie HORÁK, Ondřej. Die Bodenreform der Zwischenkriegszeit, die tschechoslowakische Rechtswissenschaft und die Liechtenstein (im Folgenden auch als „HORÁK, Einführungsstudie“ zitiert).

² Zur Problematik eingehender: HORÁK, Einführungsstudie, S. 27f.

ersten Weltkriegs wurden die in diesem Zusammenhang im 17. Jhd. durchgeführten Konfiskationen und Eigentumsübergänge in ein historisches Narrativ als „traumatische“ Ereignisse zu Lasten der böhmischen Länder und der tschechischen und slowakischen „Nation“ einbezogen. Unabhängig von der Art und Gültigkeit des privatrechtlichen Erwerbs wurden daher diese Eigentumsübergänge an kaisertreue neue Eigentümer weitgehend als staatsrechtliches Unrecht, nämlich als Vergehen gegen die böhmische Krone und die tschechoslowakische Nation, angesehen. Deshalb stand der „unrechtmäßige Erwerb“ dieser Besitzungen von Anfang an politisch im Vordergrund.

Diese Frage wurde vor allem in den hier veröffentlichten Gutachten von Josef Pekař, in den von diesem im November 1919 kurzfristig angeforderten zusätzlichen Stellungnahmen von Karel Kadlec (nur am Rande auch in der Stellungnahme von Jan B. Novák), bei Jan Kapras und zum Teil in grundsätzlicher und abwägender Weise bei Jan Krčmář und Emil Svoboda angesprochen. Auch das sich primär mit völkerrechtlichen Fragen beschäftigende Gutachten von Prof. Dr. Antonín Hobza vom 21. November 1919 geht in grundsätzlicher Weise auf die historischen Fragen ein. Lediglich ein die liechtensteinischen Interessen vertretendes Gutachten beschäftigt sich vornehmlich mit diesen Fragen, nämlich das Gutachten von Gustav Friedrich.

Die Einführungsstudien von Ondřej Horák und Tomáš Knoz beschäftigen sich mit den diesbezüglichen Ausführungen in den verschiedenen Gutachten betreffend die historischen Rückkoppelungen zu verschiedenen nach 1620 erworbenen liechtensteinischen Besitzungen, die als unrechtmäßig erworben angesehenen wurden.

Die Bedeutung des Völkerrechts, der Souveränität und Neutralität des Fürstentums Liechtenstein sowie des völkerrechtlichen Status des Fürsten im Zusammenhang mit der Bodenreform

In der hier versuchten Einführung soll primär auf diejenigen Aspekte der hier vorgestellten Gutachten eingegangen werden, welche die völkerrechtlichen Rahmenbedingungen und Beschränkungen betreffen, die bei den Eingriffen in das Vermögen des Fürsten von Liechtenstein im Zuge der Durchführung der Bodenreform zu beachten waren. Dabei stand, wie gesagt zunächst die Frage einer entschädigungslosen Enteignung im Sinne des § 9 Abs. 1 des obzitierten Beschlagnahmengesetzes im Vordergrund. Die völkerrechtlichen Rahmenbedingungen für staatliche Vermögensgriffe ergaben sich aus dem folgenden Elementen:

- die Position des Fürsten als ausländischer Grundbesitzer,
- die Frage der Souveränität des Fürstentums Liechtenstein, ihre rechtlich-historischen Grundlagen insbesondere im Verhältnis zu Österreich -Ungarn und ihre

Anerkennung bzw. Nichtanerkennung durch die ČSR und andere europäische Staaten sowie den Völkerbund,

- die Stellung des regierenden Fürsten als Staatsoberhaupt eines souveränen Staates und somit ausländischer Souverän und die daraus folgende Frage des ihm zukommenden Status der Exterritorialität bzw. die Frage der Stellung der fürstlichen Besitzungen als „Krongut“,
- die Einordnung des Fürstentums Liechtenstein als Staat, mit dem sich die ČSR im Kriegszustand sah, versus die Anerkennung seiner Neutralität während des ersten Weltkriegs und die Konsequenzen insbesondere für die Möglichkeit einer entschädigungslosen Enteignung liechtensteinischer Güter.

Das Völkerrecht enthielt auch zur damaligen Zeit den auch im Privatrecht zu findenden Grundsatz, dass Enteignungen nur im öffentlichen Interesse und gegen eine volle Entschädigung durchgeführt werden dürfen.³

Weitere Beschränkungen, die im Völkerrecht gründen, ergaben sich aus völkerrechtlichen – einschließlich vertraglichen – Regeln, welche die Behandlung von Angehörigen von Feindstaaten bzw. anderen – insbesondere neutralen oder alliierten – Staaten betreffen. Neben dem allgemeinen Kriegsrecht⁴ waren nach dem ersten Weltkrieg insbesondere die Pariser Friedensverträge relevant.

Infolgedessen standen die diplomatischen Bemühungen beider Seiten im Vordergrund, auf der Pariser Friedenskonferenz und im Rahmen des Völkerbundes ihre Standpunkte auf diplomatischer Ebene durchzusetzen. Liechtenstein ging es dabei zunächst überhaupt um die Aufnahme in den Völkerbund, ein letztlich erfolgloses Unterfangen. Auch bilateral bemühte sich Liechtenstein um die Anerkennung einer diplomatischen Vertretung durch die Schweiz. Dabei hatte für Liechtenstein die internationale Anerkennung seiner Souveränität und Neutralität, auch in ihrer Bedeutung über den Schutz des in der Tschechoslowakei gelegenen fürstlichen Eigentums hinaus, höchste Priorität. Die tschechoslowakische Seite war ihrerseits bemüht, die Anerkennung Liechtensteins als souveräner Staat und seines Fürsten als Souverän durch die ČSR und die Aufnahme diplomatischer Beziehungen möglichst bis zum Abschluss der Bodenreform hinauszuziehen.⁵ Ein Sonderstatus des Fürsten und seines Eigentums bei der Durchsetzung der Bodenreform war für die tschechoslowakische Führung vor allem innenpolitisch unakzeptabel. Die tschechoslowakische

---

³ Ibidem, S. 22–23; s. a. § 365 des damals in der ČSR noch gültigen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuchs in Verbindung mit § 5 des österr. Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867 RGBI. Nr. 142/1867.

⁴ Z. B. Schutz des feindlichen Privateigentums gem. Art. 23g und Art. 46 des Abkommens über die Gesetze und Gebräuche des Landkriegs (Haager Landkriegsordnung) vom 18. Oktober 1907.

⁵ QUADERER, Rupert. Liechtenstein und die Tschechoslowakei nach dem ersten Weltkrieg. In: KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER, Rupert. *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz: HVFL, 2013; zusammenfassende Behandlung der Thematik im Zusammenhang mit Bemühungen um die Errichtung einer diplomatischen Vertretung, S. 230–250, sowie 250–284; zur Haltung des Außenministers Edvard Beneš in der Frage der Nichtanerkennungspolitik spezifisch etwa S. 234.

Diplomatie zeigte sich dabei insbesondere im Zusammenwirken mit Frankreich als sehr effektiv.⁶

Diese das Völkerrecht betreffenden Fragen wurden in den frühen Gutachten der tschechoslowakischen Seite angesprochen. Dabei ging es – wie oben gesagt – zunächst um die Frage einer entschädigungslosen Enteignung im Sinne des § 9 Entschädigungsgesetz. Die hier abgedruckten Gutachten des anerkannten tschechoslowakischen Völkerrechtlers Antonín Hobza vom März und November 1919 können dabei auch insgesamt als die für den offiziellen tschechoslowakischen Standpunkt relevantesten angesehen werden. Sie dienten zum Teil auch als Basis für die völkerrechtsrelevante Argumentation in Gutachten, welche die liechtensteinischen Standpunkte vertreten. In keinem anderen tschechischen Gutachten wurden die völkerrechtsrelevanten Fragen so explizit angesprochen wie hier. Lediglich im Gutachten von J. Krčmář / E. Svoboda vom Dezember 1919 wurde speziell auf die Frage der Zulässigkeit einer entschädigungslosen Enteignung nach dem Vertrag von St. Germain eingegangen. Danach gab es keine weiteren Gutachten mehr, die tschechoslowakische Standpunkte zu den hier angesprochenen völkerrechtlichen Fragen vertraten und so relevant gewesen wären, dass sie hier zu veröffentlichen waren. Ein Grund dafür könnte im Abebben der grundsätzlichen Auseinandersetzung zur Frage der völkerrechtlichen Zulässigkeit einer entschädigungslosen Enteignung zu Lasten der fürstlich liechtensteinischen Güter ab etwa 1920 liegen, da die „Macht des Faktischen“ bereits im Vordergrund stand. Dazu gehörten das Inkrafttreten der hinsichtlich entschädigungsloser Enteignung restriktiven Friedensverträge samt Minderheitenschutzbestimmungen, die Sorge um die Kreditwürdigkeit der ČSR u.s.w. Dies beeinflusste schließlich den Inhalt des am 8. April 1920 angenommenen Entschädigungsgesetzes, mit dem Enteignungen grundsätzlich gegen Entschädigung durchzuführen waren.⁷ In der Folge ging es eher um die Frage des Umfangs der tatsächlichen Enteignungen und die Frage der Höhe der Entschädigung und damit im Zusammenhang stehende Rechtsfragen. Die Verhandlungen und Auseinandersetzungen zwischen dem die Enteignungen durchführenden tschechoslowakischen Bodenamt und der liechtensteinischen Zentralkanzlei über die Entschädigungshöhe waren offenbar eher faktischer Natur.

Besonders sensibel war die Frage der Behandlung des Fürsten von Liechtenstein bei der Enteignung seiner Güter bzw. deren Vermeidung u. a. durch die Nichtanerkennungspolitik der ČSR. Die ČSR verweigerte eine Anerkennung Liechtensteins als souveräner Staat und die Aufnahme diplomatischer Beziehungen de facto beharrlich bis 1938.⁸ Im Zuge zunehmender Akzeptanz der Souveränität und auch der Neutralität Liechtensteins durch andere Staaten verlor die anfangs von

⁶ Ibidem, S. 248, 279f.

⁷ DALLABONA, Lucia. *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des fürstlich-liechtensteinischen Besitzes*. Diplomarbeit, Wirtschaftsuniversität Wien, Jänner 1973, S. 19f.

⁸ QUADERER, op. cit. in Anm. 5, zur negativen Haltung des tschechischen Außenministers Edvard Beneš gegenüber Souveränität Liechtensteins und Aufnahme in den Völkerbund u. a. S. 279f.

A. Hobza vertretene Frage, ob Liechtenstein als mit der ČSR im Kriegszustand befindlich anzusehen war, an realer Bedeutung für die Umsetzung der Bodenreform. Außenminister Beneš und die tschechoslowakische Diplomatie nährten jedoch weiterhin Zweifel an der Souveränität und Neutralität Liechtensteins zur Begründung der Nichtanerkennungspolitik und Ablehnung der Aufnahme diplomatischer Beziehungen. Dies wiederum diente wie bemerkt besonders auch der Verhinderung einer Sonderstellung der Fürsten von Liechtenstein bei der Durchführung der Bodenreform.

Unter den einen liechtensteinischen Standpunkt vertretenden Gutachten beschäftigten sich sowohl die Denkschrift von Maximilian Saxl vom Juli 1919 (als Antwort auf des Kurzgutachten von A. Hobza vom März 1919) als auch das Gutachten von Leo Strisower vom März 1921 ausführlich mit den Fragen der Souveränität und Neutralität des Fürstentums Liechtenstein sowie mit dem Thema der Exterritorialität seines Fürsten. Die beiden für die Pariser Friedenskonferenz in Mai und September 1919 von Prinz Eduard von Liechtenstein verfassten Memoranden befassten sich ausführlich mit den Themen Souveränität und Neutralität und brachten hierzu einige historische Ausführungen, faktische Informationen und darauf bezogene Argumente vor. Das über 150-seitige Gutachten von Jaromír Sedláček beschäftigte sich mit der Geschichte der liechtensteinischen Besitzungen und berührte völkerrechtliche Fragen nur am Rande. Es wird daher hier auch nur als Zusammenfassung veröffentlicht. Die ausführliche Denkschrift der Rechtsanwälte Franz Wien-Claudi (Prag), Felix Knoll (Karlsbad) und Erwin Loewenfeld (Berlin) zur Frage Enteignung und Entschädigung von Ausländern wurde zwar im Interesse Schweizer Grundbesitzer ausgearbeitet. Sie ist jedoch auch für die völkerrechtlichen und staatsrechtlichen Fragen betreffend die Anwendung der Bodenreform auf den Fürsten von Liechtenstein in vielerlei Hinsicht relevant und aussagekräftig: neben der Frage nach der völkerrechtlichen Begründung für ein Verbot entschädigungsloser Enteignung ausländischen Besitzes im Völkerrecht stehen hier auch die völkerrechtlichen Grundlagen für eine „angemessene Entschädigung“ für Enteignungen ausländischer Staatsbürger zur Diskussion.

Historischer Kontext der Bodenreform allgemein

Nach dem ersten Weltkrieg gab es in den meisten neu entstandenen mittel- und osteuropäischen Staaten mit verschiedener Intensität den Ruf nach Bodenreformen. Angesichts der besonderen historischen Entwicklungen, die zur Gründung der ČSR führten, war dieser Ruf in der neu entstandenen tschechoslowakischen Republik ganz besonders stark.⁹ So wurde auch in der Tschechoslowakei schon in den ersten

⁹ Siehe DOLEŽALOVÁ, Antonie. Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Jahre 1918. Soziale, politische, ökonomische and nationale Dimension dem Eigentumswechselln. In: GOSEWINKEL, Dieter, HOLEC, Roman, ŘEZŇÍK, Miloš (Hg.). *Eigentumsregime und Eigentumskonflikte im*

Tagen nach dem „Umbruch“, d. h. der Entstehung der unabhängigen Tschechoslowakischen Republik, die ersten politischen und gesetzlichen Schritte zur Durchführung einer Bodenreform gesetzt.

Der Revolutionäre Nationalausschuss setzte den ersten Schritt bereits am 9. November 1918, das heißt nur 12 Tage nach Gründung der Republik am 28. Oktober 1918 mit dem Gesetz über die Verbotslegung des Großgrundbesitzes.¹⁰

Der politische Druck in Richtung Bodenreform lag auf der Hand. Wie in vergleichbaren Fällen wurde der aus dem Feudalsystem gewachsene meist aristokratische Großgrundbesitz und die daraus folgende ungleiche Verteilung von Landbesitz nach dem Zusammenbruch der großen Monarchien Österreich-Ungarn, Deutschland und Russland in deren Nachfolgestaaten von den meisten politischen Kräften als ungerecht, nicht mehr zeitgemäß und dringend reformbedürftig wahrgenommen. Sozialistische, kommunistische sowie auch kleinbäuerliche (Agrarier) und bürgerliche Kräfte betrieben diese Reformen und andere trugen sie weitgehend mit. Die zumindest teilweise Befreiung vom Großgrundbesitz und dessen Verstaatlichung bzw. Aufteilung war damit von Anfang an ein wesentliches Element der nationalen Selbstverwirklichung der nach dem Weltkrieg vor allem aus dem Habsburgerreich hervorgegangenen neuen Staaten. Dies galt ganz besonders für die Tschechoslowakei.

Die auf wirtschaftlichen und sozialen Ansprüchen gründenden Reformansätze vermischten sich dort in besonderer Weise mit nationalistischen Ansprüchen. So war der Großgrundbesitz zu einem wesentlichen Teil ethnischen Gruppen (deutsch- und magyarsprachigen Bewohnern der ČSR) zuzuordnen, die der seit Jahrzehnten angestrebten nationalen Selbstverwirklichung der Mehrheitsbevölkerung tatsächlich oder vermeintlich im Wege standen. Ein Großteil der große Güter besitzenden Familien wurden vom Namen und ihrer ethnischen Affinität her primär als deutsch- oder ungarischsprachige aristokratische Familien verortet. Diese Familien verkörperten geradezu das zu diesem Zeitpunkt vor allem in der tschechischen Mehrheitsbevölkerung vormals Böhmens und Mährens und in der Mehrheitsbevölkerung der nachmaligen Slowakei vorherrschende Gefühl von jahrhundertelanger Fremdbestimmung. Diese Wahrnehmung wurde genährt durch das Verlangen nach nationaler Selbstbestimmung und einem slawisch-nationalen Bewusstsein, das sich seit etwa Mitte des 19. Jahrhunderts besonders stark entwickelt hat und das sich nun endlich in einem Nationalstaat mit tschechischer und slowakischer Mehrheit zu verwirklichen versprach. Dieser Mehrheit stand eine starke deutsch- und ungarischsprachige Minderheit gegenüber, die zusammen mehr als ein Drittel der Gesamtbevölkerung zählte.¹¹

---

20. Jahrhundert. *Deutschland und die Tschechoslowakei im internationalen Kontext*. Essen: Klartext, 2018, S. 11–44.

¹⁰ Gesetz Nr. 32 Slg. d. G. u. V. vom 9. November 1918, in Kraft am 18. November 1918.

¹¹ Zur nationalen Dimension der Bodenreform: BALCAR, Jaromír. Instrument im Volkstumskampf? Die Anfänge der Bodenreform in der Tschechoslowakei 1919/20. *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 1998, Jg. 46, Hf. 3, S. 391–428. Zur Minderheitenfrage: PETRAŠ, René. *Menšiny*

Die Enteignung zumindest wesentlicher Teile vor allem der deutsch- und ungarisch-sprachigen Großgrundbesitzer entsprach daher offensichtlich einem weitgehenden Konsens jener gesellschaftlichen und politischen Kräfte, welche die politische Entscheidungsfindung in den ersten Monaten und Jahren der Existenz der tschechoslowakischen Republik bestimmten.¹² Diese setzten sich auf parlamentarischer Ebene in der Revolutionären Nationalversammlung bis zur Annahme der Verfassungsurkunde¹³ und der Durchführung der ersten allgemeinen Wahlen im April 1920 im Wesentlichen aus den Abgeordneten tschechischer und slowakischer Parteien, wie sie sich aus den Reichsratswahlen 1910 ergeben haben, zusammen. Sie vertraten im Wesentlichen die Interessen der tschechisch-slowakischen Mehrheit¹⁴, zumal in ihnen deutsche oder magyrische Parteien nicht vertreten waren. Unter den Parteien waren die Sozialdemokraten und Agrarier die Initiatoren der Bodenreform.¹⁵

Angeichts dieses Konsenses bedurfte die Durchführung einer Bodenreform als solche zu Beginn keiner besonderen juristischen Rechtfertigung, soweit es sich um den Besitz tschechoslowakischer Staatsbürger handelte.

Soweit es sich jedoch um Großgrundbesitz in den Händen ausländischer Staatsbürger handelte, so erlaubte das Völkerrecht auch damals schon Enteignungen ausländischen Grundbesitzes grundsätzlich nur unter bestimmten Bedingungen, einschließlich der allgemeinen Pflicht zu einer angemessenen Entschädigung. Eine Wegnahme durch den Staat ohne direkte Entschädigung an den Enteigneten bedurfte einer speziellen rechtlichen Grundlage.

Bereits im April 1919 sah § 9 des Beschlagnahmegesetzes für bestimmte Tatbestände die entschädigungslose Enteignung vor. Dazu gehörte der Besitz der Angehörigen von Feindstaaten. Nachdem tschechische Legionen bereits während des 1. Weltkrieges an der Seite der Entente kämpften, wurde der tschechoslowakische Nationalrat (Exilregierung unter Tomáš G. Masaryk) spätestens ab September 1918

---

v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana. Praha: Karolinum, 2009.

¹² Es handelt sich dabei auf Regierungsebene um den unmittelbar nach dem Ende des Weltkrieges de facto die Politik innerhalb der ČSR vorgebenden „Pětka“ [„5er Club“] um Präsident Masaryk, Alois Rašín, Antonín Švehla, Jiří Stříbrný, Jan Šrámek und Rudolf Bechyň und dem revolutionären Nationalausschuss. Siehe auch PAYRLEITNER, Alfred. *Österreicher und Tschechen*. Wien: Böhlau, 2003, S. 162.

¹³ Verfassungsurkunde der tschechoslowakischen Republik vom 29. Februar 1920, Gesetz Nr. 121 Slg. d. G. u. V.

¹⁴ Die revolutionäre Nationalversammlung bestand auf der Basis des Gesetzes über die provisorische Verfassung vom 13. November 1918 (Gesetz Nr. 37/1918 Slg. d. G. u. V.) aus 256 Mitgliedern, die nach demselben Schlüssel zu kooptieren waren, wie der am 13. Juli 1918 konstituierte Tschechoslowakische Nationalausschuss (ursprüngl. 38 Mitglieder), der sich aus den tschechischen und slowakischen Parteien auf der Basis der Ergebnisse der Reichsratswahlen 1911 zusammensetzte. Sie löste am 14. November 1918 den bis dahin als im Exil gegründeten, als Regierungsorgan tätigen, tschechischen Nationalrat unter Vorsitz von Tomáš G. Masaryk ab.

¹⁵ Siehe HOENSCH, Jörg K. *Geschichte der Tschechoslowakei*. 3. Aufl. Stuttgart: Kohlhammer, 1992, S. 42

von den Alliierten einschließlich der USA als kriegführende Macht und de facto Regierung anerkannt. Damit konnte sich die Tschechoslowakei mit ihrer Gründung am 28. Oktober 1918 auch formal als kriegführende Macht gegenüber Österreich-Ungarn und Deutschland betrachten.¹⁶ Deutsche und österreichische Staatsangehörige waren daher Angehörige von Feindstaaten. Die ČSR wurde später Unterzeichnerstaat sowohl des Vertrags von Versailles als auch des Vertrags von St. Germain. Der Versailler Vertrag erlaubte allerdings in seinem Art. 297 die „Liquidierung“ des Eigentums deutscher Staatsbürger nur im Rahmen eines bestimmten Verfahrens. Der Vertrag von St. Germain hingegen ließ eine solche entschädigungslose Enteignung in seinem Art. 267 für österreichische Staatsbürger überhaupt nicht zu. Damit stellte sich grundsätzlich die Frage der Zulässigkeit von entschädigungslosen Enteignungsmaßnahmen jedenfalls für österreichische Staatsangehörige.

Der Grundbesitz des Fürsten von Liechtenstein und die Bodenreform

Dem Grundbesitz des Fürsten von Liechtenstein kam in dieser Konstellation im Zusammenhang mit der Umsetzung der Bodenreform eine ganz besondere Stellung zu. Diese ergab sich neben den jahrhundertealten besonderen Beziehungen zwischen den Ländern des Königreiches Böhmen und der Familie Liechtenstein, die auf das 13. Jahrhundert zurückgeht, aus den folgenden wesentlichen Elementen, die in den Gutachten behandelt und hier eingeführt werden sollen:

- Die Größe und historische Bedeutung des Besitzes: dieser Besitz mit etwa 160.000 ha. an Forst- und Landwirtschaftsbesitz war einer der größten zusammenhängenden Besitzungen auf dem Gebiet der neuerstandenen Tschechoslowakei (eigentlich der größte in einer Hand – nämlich der des Fürsten – befindliche). Daher bestand von Anfang an ein bedeutendes politisches Interesse an der Einbeziehung dieser Besitzungen in die Bodenreform, ohne dass diesen dabei eine Sonderstellung zukam. Dieses Interesse war in der Folge ein wesentliches Motiv für die Nichtanerkennungspolitik der ČSR gegenüber dem Fürstentum Liechtenstein.¹⁷
- Die besondere Stellung des fürstlich liechtensteinischen Besitzes: Sie ergab sich vor allem auch aufgrund der historischen Verbindung zur Schlacht am Weissen Berge 1620 und ihren Folgen und aufgrund der Art des Erwerbs wichtiger Teile der liechtensteinischen Besitzungen im Gefolge der Niederschlagung des Aufstands der böhmischen Landstände. Damit wurde die Frage verbunden, ob sich

---

¹⁶ Ibidem, S. 20ff.

¹⁷ QUADERER, op. cit. in Anm. 5; siehe grundsätzlich HORÁK, Ondřej. Die rechtlichen Aspekte der Eingriffe des Staates in das Vermögen des Fürsten von Liechtenstein. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (Hg.). *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz: HVFL, 2013, S. 96f.

daraus eine rechtliche Grundlage ergibt, die liechtensteinischen Besitzungen sozusagen als „manifestive Strafe“ (Pekař) für vermeintlich begangenes Unrecht sogar entschädigungslos zu enteignen, obwohl dem das allgemeine Völkerrecht entgegensteht.

- Der Fürst von Liechtenstein war kein tschechoslowakischer Staatsbürger, damit war sein Besitz der eines Ausländers in der Tschechoslowakei, auf den im Zusammenhang mit Enteignungen die Regeln des Völkerrechts – insbesondere die Leistung einer Entschädigung – anzuwenden waren.
- Das Fürstentum Liechtenstein wies schon vor dem Ende des ersten Weltkriegs wesentliche Merkmale eines als souverän und unabhängig wahrgenommenen Staates auf. Gleichwohl stand das Fürstentum und der regierende Fürst bis zum Ende des ersten Weltkriegs in einem besonderen Verhältnis zum österreichisch-ungarischen Kaiserreich. Die ČSR weigerte sich unter Verweis auf dieses Sonderverhältnis bis zum Abschluss der Bodenreform, Liechtenstein als unabhängigen Staat anzuerkennen und diplomatische Beziehungen zu unterhalten. Liechtenstein seinerseits strebte neben seiner vollen Anerkennung als souveräner Staat einen Beitritt zum Völkerbund an. Mangels einer solchen Anerkennung stellte sich u. a. die Frage, ob auf Liechtenstein und seine Staatsbürger der für Österreich gültige Vertrag von St. Germain anwendbar war.
- War Liechtenstein unabhängig von der Anerkennung durch die ČSR ein souveräner und unabhängiger Staat, war der Fürst ein ausländisches Staatsoberhaupt. Beim Umgang mit dem fürstlichen Besitz in der ČSR war daher grundsätzlich sein völkerrechtlicher Status als ausländischer Souverän zu berücksichtigen. Damit verbunden war vor allem die Frage der Berücksichtigung der völkerrechtlichen Regeln betreffend die „Exterritorialität“ des Fürsten und seines Besitzes bzw. Eigentums.
- Ein wesentlicher Teil des Einkommens aus den in der ČSR gelegenen Besitzungen des Fürsten diente der Wahrnehmung seiner Funktion als Staatsoberhaupt. Auch hat der Fürst das nach dem ersten Weltkrieg in wirtschaftlichen Schwierigkeiten befindliche Fürstentum aus diesen Einkünften unterstützt.¹⁸ Es stellt sich daher die Frage, ob und in welchem Ausmaß den fürstlichen Besitzungen der Status eines nicht zu enteignenden Krongutes zukommt.
- Das Fürstentum begriff sich bereits im ersten Weltkrieg als neutraler Staat. Dies war von entscheidender Relevanz für die Frage, ob das Fürstentum Liechtenstein als Staat anzusehen war, mit dem sich die junge Tschechoslowakei im Kriegszustand befindet. Die Frage der Neutralität war daher wesentlicher Gegenstand der diplomatischen Bemühungen Liechtensteins gegenüber der Pariser Friedenskonferenz.

---

¹⁸ QUADERER, Rupert. „Die Sehnsucht nach Deinem Geld ist unermesslich“. Das Fürstenhaus als finanzieller Nothelfer Liechtensteins in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (Hg.). *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz: HVFL, 2013, S. 25ff.

Der Fürst als ausländischer Grundbesitzer – völkerrechtliche Konsequenzen und Rahmenbedingungen für den nationalen Gesetzgeber in Bezug auf die Umsetzung der Bodenreform und ihre Behandlung in den Gutachten und Memoranden

Nur ein kleinerer Teil der hier vorgestellten tschechoslowakischen Gutachten beschäftigt sich mit den völkerrechtlichen Aspekten und der Frage, ob sie durch den tschechoslowakischen Gesetzgeber zu berücksichtigen sind. Die Auseinandersetzung mit der Frage, wie sehr völkerrechtliche Verpflichtungen von staatlichen Gerichten zu berücksichtigen sind, wurde unter tschechoslowakischen akademischen und praktischen Juristen („Monisten“ wie J. Sedláček und F. Weyr einerseits und „Dualisten“ wie V. Vochoč und A. Horák andererseits) zum Teil sehr grundsätzlich geführt (dazu siehe vor allem die Ausführungen in der Einführungsstudie von O. Horák). Die hier vorgestellten Gutachten und Memoranden, welche die liechtensteinischen Interessen vertreten, setzten sich naturgemäß in vertiefterer Form primär mit der völkerrechtlichen Stellung des Fürstentums Liechtenstein und des Fürsten auseinander.

Auf tschechoslowakischer Seite wurden diese Fragen vor allem bei A. Hobza und in Teilbereichen bei J. Pekař und J. Krčmář / E. Svoboda abgehandelt.

Die Frage der völkerrechtlichen Grenzen einer – vor allem entschädigungslosen – Enteignung wird in den beiden hier vorgestellten Gutachten von Professor Antonín Hobza ausführlich behandelt.¹⁹ Für die völkerrechtlichen Fragen ist das Kurzgutachten vom 30. März 1919 und das ausführlichere Gutachten vom 21. November 1919 von besonderer Relevanz.

Im Kurzgutachten vom 30. März 1919 kommt Hobza auf lediglich drei Seiten in einer eher summarischen und grundsätzlichen Argumentation zum Schluss, dass der Fürst von Liechtenstein in der Tschechoslowakei keinerlei Anspruch auf völkerrechtlich begründete Exterritorialität hat, die einer Enteignung überhaupt im Wege stehen könnte. Er begründet dies damit, dass der Fürst keines der drei Kriterien als Voraussetzung für den Anspruch auf Exterritorialität erfüllt – Souveränität seines Staates, Abwesenheit eines Kriegszustandes und Nichtbestehen eines persönlichen Unterwerfungsverhältnisses des Fürsten unter einen anderen Staat.

¹⁹ Prof. Hobza verfasste zwei mit 30. März 1919 datierte Kurzgutachten. Das erste Kurzgutachten ist von völkerrechtlicher Relevanz und wird daher hier wiedergegeben. Das zweite Kurzgutachten bejaht lediglich die Frage, ob das allgemein formulierte Gesetz vom 10. Dezember 1918 Slg. d. G. u. V. Nr. 61, welches allen „Bürgern“ auf dem Gebiet der Tschechoslowakei das Tragen von Adelstiteln verbietet, auch für den Fürsten von Liechtenstein gilt. Diese Frage wird in einer extensiven Betonung der Souveränität der tschechoslowakischen innerstaatlichen Rechtsordnung beantwortet, ohne auf den Status des Fürsten einzugehen.

Wesentlich ausführlicher und weniger summarisch gestaltete sich das 6 Monate nach Erlassung des Beschlagnahmegesetzes mit 21. November 1919 datierte Gutachten Prof. Hobza's.²⁰ Dabei ging es also zunächst um die Frage, inwieweit die Tatbestände des § 9 dieses Gesetzes, die eine entschädigungslose Enteignung trotz scheinbar entgegenstehender völkerrechtlicher Beschränkungen rechtfertigen würden, auf den Fürsten von Liechtenstein und seinen Besitz anwendbar waren.

Die Ausführungen Hobza's betreffen besonders die Enteignung von Großgrundbesitz so weit als möglich ohne Entschädigungen. Die Enteignungen liechtensteinischer Güter sind nach Erlassung des Entschädigungsgesetzes 1920 letztlich grundsätzlich gegen Entschädigungen durchgeführt wurden. Die Argumentation Hobzas ist dennoch sehr grundsätzlich und aussagekräftig. Sie reflektiert auch die geschichtliche Situation der jungen ČSR, das neu entstandene Selbstverständnis nationaler Souveränität und die Motive der Autoren der Bodenreformgesetze. In den beiden relevanten Gutachten von Prof. Hobza lag bei aller juristischen Sorgfalt und Klarheit spürbar und sichtbar ein deutlicher Anspruch zugrunde, die Souveränität Liechtensteins, seine Neutralität im ersten Weltkrieg und eine sich daraus ableitende besondere rechtliche Stellung des Fürsten von Liechtenstein zu delegitimieren²¹.

Prof. Hobza, ein ausgewiesener Völkerrechtsexperte, führt in seinem ausführlicheren Gutachten vom November 1919 vor allem diejenigen Argumente aus, die auf die Eingrenzung völkerrechtlicher Schranken gerichtet sind, die einer entschädigungslosen Enteignung ausländischer Grundbesitzer durch Ausführungsgesetze im Sinne von § 9 des oberwähnten Beschlagnahmegesetzes entgegenstehen würden. Dabei interpretiert er die Beschränkungen, die das Völkerrecht hierbei dem nationalen Gesetzgeber auferlegt, sehr restriktiv und unter Betonung der Souveränität und Gestaltungsfreiheit des tschechoslowakischen Gesetzgebers.

Einige Elemente der bei Hobza zum Ausdruck kommenden Positionen korrespondieren, was die Stellung des Fürsten und des Fürstentums von Liechtenstein betrifft, offensichtlich mit der von der tschechoslowakischen Außenpolitik und Diplomatie auch in den Folgejahren vertretenen Haltung. Die Regierung der ČSR setzte

²⁰ HOBZA, Antonín. *Posudek o provedení § 9 zákona z 16. 4. 1919 č. 215 Sb. z. a n. o zabrání velkého majetku pozemkového* [Gutachten über die Ausführung des § 9 des Gesetzes vom 16. April 1919 Nr. 215 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes], maschinenschriftliche Abschrift, 21. November 1919. 9 S. Siehe Dokument Nr. 5.3.

²¹ In diesem Zusammenhang ist ein internes Memorandum des fürstlichen Finanzkonsulenten Dr. Siebenschnein über ein vertrauliches Gespräch mit Prof. Hobza vom 26. Juni 1919 beachtlich. Danach stünde Letzterer zwar zu seinen theoretischen Aussagen in seinem Gutachten vom März 1919, räumte aber ein, dass „zahlreiche Argumente vorgebracht werden könnten, die sich gegen die von ihm aufgestellten Behauptungen und aus diesen Behauptungen gezogenen Schlüsse ins Treffen führen ließen“. Hobza schlug dafür einen ihm geeignet erscheinenden jungen Rechtsanwalt vor. Gleichzeitig wies der Genannte darauf hin, dass auch die Pariser Friedenskonferenz einen fürstlichen Vertreter nicht zulassen werde, da „Liechtenstein kein neutraler Staat war, sondern mit dem Successionsstaat Deutsch-Österreich identisch, zu den kriegführenden besiegten Staaten gehöre.“ S. Beilage zur „sehr vertraulichen“ Notiz von Kabinettsdirektor Martin für Prinz Eduard vom 20. Juli 1919, bezeichnet mit „ad 115/2“ einliegend im Karton des HAL Wien, Nr. 1616 mit Akten der liechtensteinischen Gesandtschaft Wien.

ihren Einfluss im Rahmen der Pariser Friedenskonferenz dafür ein, die Anerkennung der Souveränität und Neutralität Liechtensteins und damit im Zusammenhang die Mitgliedschaft Liechtensteins im Völkerbund, hintan zu halten.²²

Hobza geht in seinem Gutachten von November 1919 auf folgende Themen besonders ein:

- Primat des öffentlichen Rechts gegenüber dem Privatrecht bei der Beurteilung, ob Eigentum als unrechtmäßig erworben anzusehen ist
- Welche Möglichkeiten hat der nationale Gesetzgeber, auch entschädigungslose Enteignungen trotz der völkerrechtlichen Regeln vorzusehen, die solchen Enteignungen entgegenstehen, im Besonderen:
  - Das völkerrechtliche Prinzip, dass Enteignungen von Ausländern nur gegen angemessene Entschädigung rechtmäßig sind;
  - Die Bestimmungen der Pariser Friedensverträge betreffend die „Liquidierung“²³ von Vermögen von Angehörigen von Staaten, mit denen die Tschechoslowakei im Kriegszustand war;
  - Frage der Bedeutung des Vertrags von St. Germain, der ein Verbot solcher „Liquidierungen“ gegen österreichische Staatsangehörige enthält und damit im Zusammenhang, ob der Fürst von Liechtenstein überhaupt als Österreicher zu behandeln ist;
- Das besondere Verhältnis des Fürsten von Liechtenstein und des Fürstentums zu Österreich während des ersten Weltkriegs und damit im Zusammenhang
  - ob sich die ČSR mit Liechtenstein im Kriegszustand befand oder ob letzteres als neutrale Macht zu verstehen war;
  - welche Auswirkungen dieses besondere Verhältnis zu Österreich auf die Behandlung des Fürsten von Liechtenstein als Staatsoberhaupt eines souveränen Staates hatte;
- Die Frage, ob Liechtenstein insgesamt als souveräner Staat anzusehen war und ob und inwieweit der regierende Fürst von Liechtenstein als Staatsoberhaupt eines souveränen Staates enteignet werden kann bzw. dem der völkerrechtliche Status der Exterritorialität entgegensteht

Die beiden Gutachten von Prof. Dr. Josef Pekař vom April und 23. November 1919, in denen insbesondere für die liechtensteinischen Güter in Nachfolge der von Karl I. von Liechtenstein erworbenen Güter eine „manifestive“ Bestrafung vorgeschlagen wird, gehen auf die möglichen völkerrechtlichen Grenzen einer solchen

---

²² QUADERER, op. cit. in Anm. 5, S. 234; KELLER-GIGER, Susanne. Bodenreform vor Souveränität. In: In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (Hg.). *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz: HVFL, 2013, S. 45.

²³ Liquidierung bedeutet hier die Möglichkeit der Einziehung von Vermögen von Angehörigen von Staaten, mit denen sich die Alliierten – einschließlich Tschechoslowakei – im Kriegszustand befanden. Eine solche Liquidierung sieht im Vertrag von Versailles (Art. 297) eine lediglich indirekte Entschädigung durch den betreffenden Feindstaat vor; in dem für Österreich gültigen Vertrag von St. Germain ist eine Liquidierung von Vermögen österreichischer Staatsangehöriger grundsätzlich untersagt (Art. 267).

Vorgangsweise nur kurz und implizit verweisend ein. Auch die von Pekař sehr kurzfristig angeforderten und daher nur sehr summarischen Gutachten von Dr. Jan B. Novák und Dr. Karel Kadlec berühren die völkerrechtlichen Grenzen der Anwendung der Bodenreform praktisch nicht. Dasselbe gilt für das lediglich ergänzende und ebenfalls kurzfristig auf Ersuchen von Pekař verfasste historische Gutachten von Dr. Jan Kapras vom 3. Dezember 1919. Lediglich das am 2. Dezember datierte Gutachten von Dr. Jan Krčmář und Dr. Emil Svoboda geht detaillierter auf die Frage ein, inwiefern der Vertrag von St. Germain einer legislativen oder justiziellen Umsetzung zweier Tatbestände im § 9 des Beschlagnahmegesetzes Nr. 215 Slg. d. G. u. V. vom 16. April 1919 entgegenstehen könnte. Die beiden Tatbestände betrafen unrechtmäßig erworbenen Besitz bzw. die Behandlung von Liechtenstein als Feindstaat. Im Besonderen stellte sich dabei die Frage der Behandlung des Fürsten von Liechtenstein als Österreicher.

Die von liechtensteinischer Seite in Auftrag gegebenen Gutachten argumentieren grundsätzlich gegen die von den tschechoslowakischen Gutachtern vertretenen Positionen. Sie wurden meist später als die erwähnten tschechoslowakischen Gutachten und damit grundsätzlich als Antwort auf diese verfasst. So bilden den Kern der Gutachten von Maximilian Saxl (datiert mit 13. Juli 1919 und gedacht als Antwort auf das Kurzgutachten von Prof. Hobza vom 30. März 1919) und Leo Strisower (datiert mit 4. März 1921) Ausführungen, welche die Souveränität Liechtensteins außer Streit zu stellen suchen und damit auch die Position des Fürsten als ausländisches Staatsoberhaupt mit Anspruch auf Exterritorialität. Die Ausführungen in den beiden von Prinz Eduard verfassten Memoranden an die Pariser Friedenskonferenz vom Mai und September 1919 konzentrieren sich neben der Souveränität Liechtensteins vor allem auf die Frage der Neutralität und damit die Abwesenheit eines Kriegszustandes zwischen Liechtenstein und der Tschechoslowakei. Das über 150 S. umfassende, erst im Jahre 1928 veröffentlichte, Gutachten Jaromír Sedláčeks²⁴ beschäftigt sich intensiv und detailliert mit der Frage der rechtlichen Begründung des Vermögens des Fürsten von Liechtenstein in der Vergangenheit bis nach dem ersten Weltkrieg. Weiters sieht er das Vermögen des Fürsten nach dem „Umbruch“ 1918 als „Krongut“ samt rechtlichen und faktischen Konsequenzen an. (Das Gutachten Sedláčeks wird hier wegen seines Umfangs nur als Zusammenfassung präsentiert.)

Nicht abgedruckt wird hier ein vom Rechtsvertreter des regierenden Fürsten in seinem Namen „An den Ministerrat der tschechoslowakischen Republik“ gerichtetes Schreiben, datiert mit 28. September 1919.²⁵ Es enthält in übersichtlicher und

²⁴ SEDLÁČEK, Jaromír. *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtenstejně podle práva československého. Sv. I. Tištný posudek* [Die Rechtsposition der Familie der Fürsten von und zu Liechtenstein nach tschechoslowakischem Recht. Bd. I. Gedruckte Stellungnahme]. Olomouc: Selbstverlag, 1928.

²⁵ Aus dem im liechtensteinischen Hausarchiv in Kopie in Karton 1616 ohne Signatur einliegenden Schreiben an den Ministerrat geht mangels Vorliegens eines Akkreditivschreibens nicht hervor, welcher Rechtsvertreter das Schreiben im Namen des regierenden Fürsten übermittelt hat. Aus den

zusammenfassender Form vor allem die in den Memoranden von Prinz Eduard für die Pariser Friedenskonferenz und im Gutachten von Dr. Saxl enthaltenen Argumente zur Unterstützung der Souveränität des Fürstentums Liechtenstein und der Eigenschaft des Fürsten als Souverän. Auch die im Memorandum vom 20. Mai 1919 enthaltene ausführliche Argumentation zur Neutralität ist in diesem Schreiben in übersichtlicher Form enthalten. Zusätzlich zu den somit in anderen veröffentlichten Dokumenten enthaltenen Argumenten geht das erwähnte Schreiben an den Ministerrat auf die Frage der Krongüter – so wie erst fast neun Jahre später Dr. Sedláček – ein. Obwohl diese Argumentation dem tschechoslowakischen Ministerrat daher bekannt gewesen sein musste, ist nicht erkennbar, dass das Gutachten Hobza's vom November 1919 und die darauffolgenden Kurzgutachten der tschechischen Seite in irgendeiner Weise auf diese Argumente Bezug nehmen würden.

Die im Jahre 1925 im Interesse von Vermögenseingriffen betroffener Schweizer Bürger erstellte Denkschrift von Wien-Claudi, Knoll und Loewenfeld konzentriert sich in sehr detaillierter Form primär auf völkerrechtliche, aber auch privatrechtliche Fragen des Rechts auf Entschädigung.

Das ebenfalls zum Tatbestand des unrechtmäßig erworbenen Besitzes gem. § 9 des Beschlagnahmegesetzes verfasste Gutachten von Prof. Dr. Gustav Friedrich beschäftigt sich lediglich mit einer historischen Beantwortung dieser Frage im Zusammenhang mit den Ereignissen nach 1620 und berührt das Völkerrecht nicht.

Auf der Seite des Fürstentums Liechtenstein können der Betonung von Souveränität und Neutralität und der Anwendung der völkerrechtlicher Beschränkungen auf die Enteignung von Ausländern zweifellos deutliche Motive unterstellt werden.²⁶

Natürlich ging es dem Fürstentum nach dem ersten Weltkrieg ganz allgemein um die gleichberechtigte Aufnahme in den Kreis der souveränen europäischen Staaten. Die Betonung der Souveränität und auch der Neutralität des Kleinstaates am Rhein entsprachen dem Selbstverständnis des Fürstentums Liechtenstein als eigenständiges und selbstbestimmtes Staatsgebilde gerade auch nach dem Untergang des Habsburgerreiches.

Gleichzeitig ging es von Anfang an auch um die Souveränität und Neutralität des Fürstentums wegen der daraus abzuleitenden Hindernisse, die zu erwartenden Vermögenseingriffen in die in der ČSR gelegenen Besitzungen des Staatsoberhauptes des Fürstentums entgegenzuhalten waren, insbesondere einer entschädigungslosen Enteignung.

Die Gefahren, die sich aus der so rasch beschlossenen Bodenreform für den fürstlich-liechtensteinischen Besitz in der Tschechoslowakei ergaben, wurden auf

---

Umständen ist davon auszugehen, dass es sich dabei um den fürstlichen Justizrat Dr. Viktor Kaplan handelte. Siehe dazu auch KELLER-GIGER, Susanne. Zwei Länder – ein Fürstenhaus. In: KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER, Rupert. *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz: HVFL, 2013, S. 75 (unter Verweis auf R. Quaderer).

²⁶ LILA, V 002/0170/05, „Information für Emil Beck“ vom 6. März 1919, enthält Instruktionen für die angestrebte Teilnahme Liechtensteins an der Pariser Friedenskonferenz.

fürstlich-liechtensteinischer Seite spätestens im März 1919, somit schon sehr früh, realisiert.²⁷

Mit dem Wunsch nach besonderer Berücksichtigung der riesigen liechtensteinischen Güter im Rahmen der Bodenreform setzten sich damals in der jungen ČSR sowohl der öffentliche Diskurs als auch die tschechoslowakische Presse gleich nach Kriegsende vor allem mit der Rolle der Familie Liechtenstein nach der Schlacht am Weissen Berge auseinander.

Die Gutachten, die im Interesse des Fürstentums erstellt wurden, wendeten daher naturgemäß einen wesentlichen Teil ihrer historischen und rechtlichen Analysen dafür auf, die Souveränität Liechtensteins und die daraus abzuleitende Exterritorialität bzw. Immunität des Fürsten faktisch und rechtlich abzusichern. Die Argumentation, welche die Neutralität Liechtensteins im ersten Weltkrieg betont, wurde primär an die Adresse der Pariser Friedenskonferenz gerichtet. Sie sollte in ihrer Wirkung einerseits die von Prof. Hobza in Zweifel gezogene Eigenständigkeit und Souveränität des Fürstentums Liechtenstein betonen und, andererseits der nicht nur von Prof. Hobza, sondern auch in der tschechoslowakischen Öffentlichkeit und von Seiten des Prager Außenministeriums unterstellten Einstufung Liechtensteins als Feindstaat entgegenwirken.²⁸ Dies erscheint auch als ein wesentliches Motiv des am 20. Mai 1919 an PM Clemenceau und verschiedene Regierungen europäischer Mächte gesandten Memorandums²⁹ an die Pariser Friedenskonferenz. Auch die Kommentierung des Gutachtens von Prof. Hobza im Text des mit 15. Februar 1920 datierten Entwurfs einer Note des liechtensteinischen Legationsrats in Bern an den Leiter des Politischen Departements in Bern, Giuseppe Motta³⁰, weist auf diese Motivation hin. Das gleiche gilt in weiterer Folge für das im September 1919 erstellte zweite Memorandum an die Friedenskonferenz, für das etwa zur selben Zeit erstellte Schreiben des Fürsten an den Ministerrat der ČSR vom 28. September 1919 und schließlich vor allem auch für das erst 1921 fertiggestellte Gutachten Prof. Leo Strisowers.

---

²⁷ Siehe Informationen für Emil Beck, op. cit. in Anm. 25, a.a.O.

²⁸ Dies geht etwa aus dem 4. Absatz des an PM Clemenceau übermittelten Memorandums vom September 1919 hervor.

²⁹ LI LA, V 002/0045 (zugänglich unter: www.e-archiv.li/D45744).

³⁰ In diesem Notenentwurf werden die Liechtenstein betreffenden Teile der hier veröffentlichten Gutachten der tschechoslowakischen Seite sehr übersichtlich und präzise zusammengefasst, siehe LI LA, V 002/0170/14 (zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074).

Frage des Kriegszustandes und einer möglichen „Liquidierung“ des Eigentums von Angehörigen von Staaten im Kriegszustand mit der Tschechoslowakei

§ 9 des Beschlagnahmegesetzes Nr. 215 Slg. d. G. u. V. vom 16. April 1919 sah als ersten Grund für eine mögliche entschädigungslose Enteignung von ausländischem Grundbesitz die Beschlagnahme des Besitzes von Angehörigen feindlicher Staaten vor, d. h. hier konkret von Staaten, mit denen sich die ČSR im Kriegszustand befand. In seinem ausführlicheren Gutachten vom 21. November 1919 vertrat Prof. Hobza mit seiner Autorität als anerkannter Völkerrechtler die Meinung, dass Liechtenstein keine volle Souveränität besaß und daher im ersten Weltkrieg auch nicht neutral sein konnte.³¹ Der persönliche Status des Fürsten sei im Wesentlichen durch sein Verhältnis zu Österreich bestimmt. Auch der Status der Exterritorialität des regierenden Fürsten von Liechtenstein sei von Österreich nur innerstaatlich, das heißt innerhalb der österr.-ungarischen Monarchie durch Verordnung – und damit nicht auf der Basis des Völkerrechts – begründet worden.

Daher sei die ČSR frei, souverän darüber zu entscheiden, ob sie sich mit Liechtenstein im Kriegszustand befände oder nicht.³² Lt. Hobza hätte sich Liechtenstein mangels eigener Souveränität mit Österreich-Ungarn in einen Kriegszustand begeben. Damit hätte nach Hobza's Auffassung die Möglichkeit bestanden, auch den Besitz des Fürsten von Liechtenstein durch eigene Gesetzgebung entschädigungslos zu enteignen.³³ Dabei ging er allerdings auf die Frage nicht ein, wie diese Möglichkeit, Liechtensteiner einfach als Angehörige eines Feindstaates zu enteignen, im Verhältnis zu anderen völkerrechtlichen Bestimmungen, hier im Besonderen zu dem in der Haager Landkriegsordnung enthaltenen Kriegsrecht und zu den diesbezüglichen Bestimmungen in den Friedensverträgen, stand.

Diese Thematik wurde im Gutachten Prof. Hobza's vom November 1919 und auch im gleich darauf am 2. Dezember 1919 verfassten Gutachten von Dr. Jan Krčmář (und Emil Svoboda) – beide zur Frage der Anwendbarkeit des § 9 des Beschlagnahmegesetzes vom 16. April 1919 – im Zusammenhang mit der

³¹ Gutachten von Prof. Hobza vom 30. März 1919, 6. Seite unter „ad 2)“.

³² Es liegt auf der Hand, dass dieser Satz aus der Hand eines anerkannten Völkerrechtlers dieser Zeit ungewöhnlich klingt. Denn selbst wenn Liechtenstein nur eine Teilsouveränität zuerkannt worden wäre, hätte die Tschechoslowakei zuvor auf internationaler Ebene klarzustellen gehabt, dass sie sich mit dem Fürstentum Liechtenstein im Kriegszustand befindet. Das Außenministerium der ČSR hat dies wohl in Anlehnung an Hobza's Auffassung in Stellungnahmen gegenüber der Pariser Friedenkonferenz vertreten; siehe hier veröffentlichtes Memorandum Liechtensteins von September 1919, S. 2.

³³ Hobza bleibt die Begründung schuldig, warum und inwieweit das völkerrechtliche Kriegsrecht im Falle des Kriegszustandes mit Liechtenstein eine Konfiskation liechtensteinischen Eigentums überhaupt zuließe. Wären jedoch der Fürst und andere Liechtensteiner als Österreicher zu betrachten, hätte das Konfiskationsverbot des Art. 267 St. Germain gegriffen.

Liquidierungsfrage als wichtiger rechtlicher Aspekt der Bodenreform angesprochen.

Die Friedensverträge regelten die „Liquidierung“ von feindstaatlichem Eigentum. Der Begriff bedeutet das Recht eines kriegführenden Staates auf staatliche Übernahme feindstaatlichen Eigentums nach gewissen Verfahren bzw. Einschränkungen, wie sie in den Friedensverträgen für Eigentum von Deutschen und Österreichern vorgesehen wurden. Die Rechtsgrundlage für eine Enteignung („Liquidierung“) von Eigentum deutscher Staatsangehöriger ergab sich aus Art. 297 des Vertrags von Versailles, wobei die Enteignung und Entschädigung an ein bestimmtes Verfahren und Auflagen gebunden war.³⁴ Der Art. 267 des auf Österreich anzuwendenden Vertrags von St. Germain erlaubte jedoch eine solche Konfiskation oder „Liquidierung“ von Eigentum österreichischer Staatsbürger auf dem Gebiet der ehemaligen österreichisch-ungarischen Monarchie mit Ausnahme der habsburgischen Herrscherfamilie überhaupt nicht. Damit stellte sich die Frage, ob der Vertrag von St. Germain einer entschädigungslosen Beschlagnahme oder Einziehung von Eigentum des Fürsten von Liechtenstein im Rahmen einer solchen Liquidierung entgegenstand oder diese einschränkte. Dies wäre dann der Fall, wenn der Fürst im Lichte der Ausführungen bei Hobza (in beiden Gutachten) aufgrund des behaupteten Subjektionsverhältnisses zu Österreich als österreichischer Staatsbürger anzusehen gewesen wäre. Obwohl Hobza nicht ausdrücklich den Fürsten von Liechtenstein als österreichischen Staatsbürger bezeichnet, geht dies implizit aus seiner Argumentation hervor: Sie spricht Liechtenstein im Wesentlichen eine eigene Staatlichkeit ab („Anhängsel oder Pertinenz Österreichs“) und verweist auf die Mitgliedschaft des Fürsten von Liechtenstein im österreichischen Herrenhaus und die Qualifikation des Fürsten als österreichischer Adelliger. Krčmář merkt unter Punkt IV 10. Absatz auf der Grundlage der Ausführungen Hobza's an, dass der Status des Fürsten von Liechtenstein „unklar“ war. Außenminister Edvard Beneš hat nach Berichten der Schweizer Diplomatie noch im April 1921 den Fürsten als österreichischen Staatsbürger bezeichnet.³⁵

Prof. Hobza kam zu dem Ergebnis, dass selbst im Falle einer Anwendbarkeit des Vertrages von St. Germain auf den liechtensteinischen Fürsten dies einer entschädigungslosen Enteignung im Sinne des ersten Tatbestands des Beschlagnahmegesetzes nicht unbedingt entgegenstand. Der ČSR stünde es frei, eine auf alle (auch eigene Staatsbürger) anwendbare generelle Gesetzgebung zur Enteignung von Angehörigen von Feindstaaten zu erlassen, die zwischen ausländischen und inländischen Staatsbürgern nicht unterscheidet. Das Verbot gem. Art. 267 des Vertrages von St. Germain könne nicht dazu führen, österreichische Staatsbürger gegen eine entschädigungslose Enteignung überhaupt zu immunisieren und daher selbst tschechoslowakischen Staatsbürgern gegenüber besser zu stellen.

³⁴ KRČMÁŘ, Jan, VSOBODA, Emil. *Dobré zdání k některým bodům 2. věty § 9 zákona ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n.* [Gutachten zu einigen Punkten des 2. Satzes von § 9 des Gesetzes vom 16. April 1919 Nr. 215 Slg. d. G. u. V.], maschinenschriftliche Abschrift, 2. Dezember 1919, S. 1. Siehe Dokument Nr. 11.

³⁵ Siehe QUADERER, op. cit. in Anm. 5, S. 234f.

Jan Krčmář vertrat demgegenüber die Meinung, dass das Verbot gem. Art 267 des Vertrags von St. Germain jedenfalls bedeutet, dass das Vermögen österreichischer Staatsbürger nicht liquidiert, dh. entschädigungslos enteignet werden kann, nur weil es das Vermögen eines österreichischen Staatsbürgers ist. Eigentlich stünde diese Bestimmung einer Enteignung überhaupt entgegen. Krčmář räumt jedoch ebenso wie A. Hobza ein, dass dies eine nichtdiskriminierende Anwendung des § 9 des Beschlagnahmegesetzes auf In- und Ausländer bei Vorliegen eines der (anderen)³⁶ Tatbestände des § 9 nicht ausschließt. Außerdem sah Krčmář es auch neben einer generellen, nichtdiskriminierenden Durchführungsgesetzgebung als möglich an, daß das Durchführungsgesetz ausdrücklich auf bestimmte Fälle abstellt. Er stellt hier seine Ausführungen in den Kontext der Durchführung des Tatbestandes „unrechtmäßiges Eigentum“ als ein Tatbestand des Beschlagnahmegesetzes.

In Gutachten, die den liechtensteinischen Standpunkt unterstützten, wird auf eine mögliche österreichische Staatsbürgerschaft des Fürsten nicht im Detail eingegangen, möglicherweise wurde dieser Gedanke von vorneherein als absurd angesehen. Zur Frage eines Kriegszustandes zwischen der ČSR und Liechtenstein wurde von liechtensteinischer Seite die Neutralität betont (s. unten Punkt 7).

Die zum Status Schweizer Bürger erstellte Denkschrift von Franz Wien-Claudi, Felix Knoll und Erwin Loewenfeld stellt in detaillierterer Form unter Berufung auf Teile des Haager Kriegsrechts und die Meinung angesehener Völkerrechtler das Recht eines Staates auf entschädigungslose Enteignung von Feindeseigentum überhaupt in Frage. Sowohl das Haager Kriegsrecht (Art. 23g und Art. 46 der Haager Landkriegsordnung) als auch die Praxis zum Haager Seekriegsrecht würden eine entschädigungslose Wegnahme von Eigentum von Feindstaatsangehörigen grundsätzlich nicht erlauben.

Insgesamt besteht der Eindruck, dass die Argumentation Hobzas in der Frage des Kriegszustandes und der Anwendbarkeit der Friedensverträge auf das fürstliche Eigentum im Zusammenhang des § 9 des Beschlagnahmegesetzes auch im Lichte der Gegenargumentation in den „liechtensteinischen“ Rechtmeinungen nicht sehr zwingend ist. Mit der „Anhängsel- oder Pertinenztheorie“ begründet Hobza sozusagen einen Doppelstatus Liechtensteins: Einerseits Staatsgebilde, andererseits Österreich-Ungarn de facto unterworfen, woraus es der ČSR frei stünde, Liechtenstein als mit der ČSR im Kriegszustande befindlich anzusehen und Rechtsfolgen daran zu knüpfen. Dies übersieht jedoch, dass die Zuerkennung eines eigenen Staatscharakters des Fürstentums (Vorliegen der drei Staatselemente) ein zwischenstaatliches, also vom Völkerrecht bestimmtes, Verhältnis begründet. Damit können an einen Kriegszustand nur dann Rechtsfolgen angeknüpft werden, wenn ein solcher tatsächlich besteht. Wenn schon keine Kriegserklärung an Liechtenstein vorlag, so hätte

---

³⁶ Die Anwendung des Tatbestandes „Angehöriger eines Feindstaates“ ist auf tschechische Staatsbürger (sofern sie nicht Mehrfachstaatsbürger sind) kaum denkbar, weshalb hier das Argument einer nicht-diskriminierenden legislativen Behandlung von In- und Ausländern zumindest hinkend erscheint.

es eines sonstigen, für Liechtenstein nachvollziehbaren Aktes bedurft, um einen Kriegszustand zu begründen und um daran das Fürstentum betreffende Rechtsfolgen zu knüpfen.³⁷

Hobza hat allerdings nachvollziehbar auf ein Spezialverhältnis zwischen dem Fürsten von Liechtenstein und dem Fürstentum einerseits und Österreich-Ungarn andererseits hingewiesen. Dieses war offensichtlich geeignet, Zweifel an der vollen Souveränität des Fürstentums und der souveränen Unabhängigkeit des Fürsten gegenüber Österreich-Ungarn (zumindest bis zum Ende der Monarchie) zu nähren. Diese Zweifel konnten, wie auch im Zuge der schwierigen diplomatischen Bemühungen betreffend eine allgemeine formelle Anerkennung der Souveränität und Neutralität des Fürstentums und eine Aufnahme in den Völkerbund sichtbar nicht vollständig ausgeräumt werden. Jedenfalls wurden diese Zweifel offenbar im Zuge der diplomatischen Aktivitäten der ČSR auch von Außenminister Edvard Beneš zur Unterstützung der tschechoslowakischen Nichtanerkennungspolitik gegenüber Liechtenstein genutzt.

Die Neutralität des Fürstentums Liechtenstein während des ersten Weltkriegs

Die Frage der Neutralität des Fürstentums Liechtenstein während des ersten Weltkriegs war in folgenden Punkten von Bedeutung:

- Bestehen oder Nichtbestehen eines Kriegszustandes zwischen dem Fürstentum und der ČSR mit den daraus abzuleitenden Rechtsfolgen
- Stellung des Fürstentums bei den Pariser Friedensverhandlungen und Bedeutung für eine angestrebte Aufnahme in den Völkerbund
- Verbindung der Neutralität mit der Souveränität des Fürstentums und der Anerkennung des Fürsten als souveränes Staatsoberhaupt.

Der Fürst von Liechtenstein und das Fürstentum waren im 1. Weltkrieg mental und politisch durchaus an der Seite Österreich-Ungarns. Liechtenstein verabsäumte es auch, sich am Beginn des Krieges als neutral zu erklären, offenbar überzeugt davon, dass der Krieg nur kurz dauert.³⁸ Angesichts der Behandlung einiger liechtensteinischer Staatsbürger als feindliche Ausländer durch alliierte Staaten zu Anfang des Krieges berief sich Liechtenstein allerdings (übrigens auch mit Kenntnis des kriegführenden österreichischen Staates, da hierfür österreichische diplomatische

---

³⁷ Wie gegenüber Liechtenstein durch Frankreich in Bezug auf die Neutralität in Handelsbeziehungen geschehen (Memorandum Prinz Eduard vom Mai 1919, S. 4, und vom September 1919, Punkt 2).

³⁸ Siehe KELLER-GIGER, Susanne. Zwei Länder – ein Fürstenhaus. In: KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER, Rupert. *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz: HVFL, 2013, S. 58.

Kanäle genutzt wurden³⁹⁾ in mehreren Fällen auf seine Neutralität. Mit Fortschreiten des Krieges näherte sich Liechtenstein zunehmend der neutralen Schweiz an.

In seinen bereits am 6. März 1919 erteilten Instruktionen für den designierten liechtensteinischen Spezialbevollmächtigten an der Pariser Friedenskonferenz, Emil Beck⁴⁰⁾, betont Prinz Eduard das liechtensteinische Interesse an der Anerkennung der Neutralität Liechtensteins (neben der Souveränität). Dabei wird als ein wesentliches Motiv das Interesse sichtbar, dass die liechtensteinischen Güter als Besitz des regierenden Fürsten von Liechtenstein im Hinblick auf die zu erwartende Vermögensabgabe und die drohenden Enteignungen eine besondere Behandlung erfahren mögen. Dies geschah sicherlich zunächst unter dem Eindruck des im Gutachten Prof. Hobza's vom 30. März 1919 vertretenen tschechoslowakischen Standpunkts, dass sich die ČSR mit Liechtenstein im Kriegszustand befände und der dadurch gegebenen Gefahr einer entschädigungslosen Enteignung der fürstlichen Güter. Aber auch allgemein war mit dem Neutralitätsstatus die Erwartung einer erhöhten Chance auf eine Sonderstellung der fürstlichen Güter im Rahmen der Umsetzung der Bodenreform verbunden. Hier besteht jedoch der Eindruck, dass gerade in der Beurteilung durch Prinz Eduard die Neutralität allein in ihren Auswirkungen auf den Rechtsstatus der fürstlichen Güter überbewertet wurde. Die Neutralität wurde daher auch meist im Zusammenhang mit dem Status der Souveränität und Unabhängigkeit des Fürstentums gesehen.

Mit einer Anerkennung der Neutralität wurde vor allem die Erwartung der fürstlich-liechtensteinischen Regierung verbunden, zur Friedenskonferenz zugelassen und damit als gleichberechtigtes Mitglied der Staatengemeinschaft behandelt und schließlich auch in den Völkerbund aufgenommen zu werden.⁴¹⁾

Die Neutralität Liechtensteins wird in den hier vorgestellten tschechischen Gutachten nur in beiden Gutachten von Prof. Hobza angesprochen, dort aber sehr grundsätzlich in Frage gestellt. In seinem ersten Gutachten vom 30. März 1919 unter Punkt 2 knüpfte er dabei pauschal an der seiner Meinung nach engen Verflechtung Liechtensteins mit Österreich im ersten Weltkrieg an. Diese würde die Einhaltung einer Neutralität praktisch unmöglich gemacht haben. Daher befinde sich Liechtenstein der ČSR gegenüber im Kriegszustand.

Die beiden von Prinz Eduard von Liechtenstein verfassten und den wichtigsten europäischen Mächten direkt oder indirekt zugegangenen Memoranden vom Mai und September 1919 (besonders das Memorandum vom 20. Mai 1919) suchen im

³⁹⁾ Liechtenstein nutzte zu seiner diplomatischen Vertretung das österreichisch-ungarische diplomatische Netz, so im Falle der Mitteilung, dass es sich als neutral betrachte, per Verbalnote des Wiener Außenministeriums an die amerikanische Botschaft vom 25. September 1914, Zahl 76617/1914. Dieser Fall wird im Memorandum vom 20. Mai 1919, 2. Seite, erwähnt.

⁴⁰⁾ Siehe von Lukas Ospelt bearbeitete und kommentierte Version, LI LA, V 002/0170/05 (zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46095); zu einer liechtensteinischen Teilnahme an der Friedenskonferenz kam es letztlich nicht.

⁴¹⁾ In Bezug auf die Versuche Liechtensteins, in den Völkerbund aufgenommen zu werden stellte sich die Betonung der Neutralität letztlich eher als Handicap dar. Siehe QUADERER, op. cit. in Anm. 5, S. 283.

Detail durch eine Reihe von dargestellten Fakten nachzuweisen, dass sich Liechtenstein im ersten Weltkrieg neutral verhalten und daher keinesfalls als Staat angesehen werden konnte, der sich mit der ČSR im Kriegszustand befand. Dabei wurden konkrete Maßnahmen und Fälle als Nachweis für die Einhaltung der Neutralität und ihre Respektierung durch andere Staaten – ausgenommen lediglich Frankreich in Bezug auf die Handelsbeziehungen – angeführt.

Das Gutachten Prof. Hobza's vom November 1919 geht auf diese Argumente und vorgebrachten Fakten im Einzelnen nicht ein. Er bemerkt nur, dass sich der Fürst in Fällen „wo es ihm nützte“ auf die Neutralität berufen hätte und einzelne Maßnahmen gesetzt hätte. Liechtenstein hätte aber gar keine eigenständige Politik führen können und auch wären in Liechtenstein Kriegsanleihen gezeichnet worden. Die ČSR wäre vollkommen frei, ihr Verhältnis zu Liechtenstein zu bestimmen und sei hier durch Friedensverträge nicht gebunden. Diese Aussage relativiert Hobza aber de facto im selben Gutachten selbst, wenn er einräumt, dass die Neutralität Liechtensteins von den Alliierten anerkannt werden könne oder die ČSR die Neutralität Liechtensteins anerkenne oder „gezwungen sei“, diese anzuerkennen und daher die Rechtsfolgen zu akzeptieren wären.

Aus dem sich nach seiner Argumentation ergebenden Kriegszustand zwischen der ČSR und Liechtenstein leitet Hobza zwei Rechtsfolgen ab: Erstens keine Exterritorialität des Fürsten, zweitens unterliege der liechtensteinische Besitz in der ČSR dem Kriegsrecht und könne daher auch entschädigungslos enteignet werden, sofern die Bestimmungen von Friedensverträgen dem nicht entgegen stünden. Genau dies wäre allerdings, folgt man der Argumentation von Hobza, dass der liechtensteinische Fürst eigentlich österreichischer Staatsbürger war, insbesondere durch den Vertrag von St. Germain der Fall gewesen.

Im Endergebnis war die Frage der – entschädigungslosen – „Liquidierung“ des Vermögens von (Staats-)angehörigen kriegführender Staaten für das fürstlich liechtensteinische Vermögen – wie unter Punkt 6 gezeigt – faktisch von geringer bzw. keiner Bedeutung. Vor allem drang die vom Prager Außenministerium im Sinne Prof. Hobza's vertretene Haltung, dass Liechtenstein als Kriegspartei und liechtensteinische Staatsangehörige als Angehörige einer solchen anzusehen gewesen wären, letztlich auf der Ebene der europäischen Mächte nicht durch. Die übrigen wesentlichen Alliierten mit teilweiser Ausnahme Frankreichs anerkannten die liechtensteinische Meinung, im ersten Weltkrieg neutral, jedenfalls nicht Kriegspartei, gewesen zu sein. Sie stellten sie trotz gewisser Zurückhaltung bei der ausdrücklichen Anerkennung der uneingeschränkten Souveränität des Landes und Ablehnung seiner Aufnahme in den Völkerbund zumindest nicht ernstlich in Frage.

Die Anerkennung seiner Neutralität war für Liechtensteins Ambitionen, dem Völkerbund beitreten zu wollen, von begrenzter Bedeutung, nach Einschätzung Rupert Quaderer's sogar eher kontraproduktiv.⁴² Letztlich war es vor allem die Kleinheit des Staates, die die Aufnahme in den Völkerbund verhinderte.

---

⁴² Siehe QUADERER, op. cit. in Anm. 5, Zusammenfassung, S. 282f.

Nachdem auch – wie unter Punkt 6 dargestellt – das von tschechoslowakischer Regierungsseite vertretene Bestehen eines Kriegszustands keine tatsächlichen Rechtswirkungen für die fürstlich liechtensteinischen Güter erzeugte, waren die Bemühungen des Fürstentums Liechtenstein zur Anerkennung seiner Neutralität letztlich von begrenzter Bedeutung für die tatsächlichen liechtensteinischen Interessen gegenüber der ČSR.

Die Souveränität des Fürstentums Liechtenstein, die Stellung des regierenden Fürsten als Souverän und die Frage der Exterritorialität

Grundsätzliche Bedeutung: Die Frage der Souveränität Liechtensteins war nicht nur von grundlegender Bedeutung für das Fürstentum und seine Existenz als Staat nach dem Ende der österreichisch-ungarischen Monarchie. Liechtenstein hatte in seinem Selbstverständnis ein mindestens ebenso großes Interesse, als souveräner Staat anerkannt und respektiert zu werden, wie etwa die neu entstandene Tschechoslowakei selbst. Die Respektierung seiner Souveränität war auch von existenzieller Bedeutung für Liechtenstein als Kleinstaat, der bis zum Ende des ersten Weltkrieges mit Österreich sowohl auf der Ebene des Staatsoberhauptes als auch in wichtigen Bereichen der staatlichen Verwaltung eng verflochten war.

Diplomatische Beziehungen: Die mangelnde Anerkennung der Souveränität Liechtensteins durch die ČSR wiederum stand auch der Aufnahme von diplomatischen Beziehungen einschließlich der Einrichtung einer liechtensteinischen diplomatischen Vertretung in Prag im Wege. Diese hätte einer Wahrnehmung der liechtensteinischen Interessen gegenüber der ČSR, einschließlich der Begrenzung der negativen Auswirkungen der Bodenreform auf die liechtensteinischen Güter dienen sollen.⁴³

Schutz gegen Vermögenseingriffe – Exterritorialität: Die liechtensteinischen Bemühungen um die Anerkennung der Souveränität dienten auch der Absicherung des Status des Fürsten als souveränes Staatsoberhaupt samt den daran geknüpften Erwartungen und Hoffnungen in Bezug auf den Schutz des fürstlichen Eigentums gegen Vermögenseingriffe. An die Betonung der Souveränität war auf fürstlich liechtensteinischer Seite die Erwartung geknüpft, dass damit auch ein besonderer Status des Fürsten als Staatsoberhaupt und die Anerkennung seiner Exterritorialität verbunden ist und daraus wieder zumindest ein besonderer Status seiner in der ČSR gelegenen Güter abgeleitet werden kann. Dabei stellte sich die Frage, was Exterritorialität in Bezug auf die Anwendung der Bodenreform auf die in der ČSR gelegenen Güter des Fürsten von Liechtenstein tatsächlich bedeutete.

---

⁴³ Siehe QUADERER, op. cit. in Anm. 5, S. 247.

Aus den Gutachten Prof. Hobzas und den anderen hier dargestellten tschechoslowakischen Gutachten geht klar hervor, dass es für die Führung der Tschechoslowakei politisch unmöglich gewesen wäre, eine Ausnahme der liechtensteinischen Güter von der Bodenreform unter Berufung auf die Exterritorialität zu akzeptieren. Die öffentliche Meinung war gegen den privaten Großgrundbesitz im Allgemeinen eingestellt, mit den liechtensteinischen Besitzungen wurde in weiten Teilen der tschechoslowakischen Öffentlichkeit historisches Unrecht verbunden und die junge ČSR hatte großes Interesse an der Betonung der eigenen Souveränität.

Das Memorandum Prinz Eduards für die Pariser Friedenskonferenz vom September 1919 fasst diese in der ČSR vorherrschende Grundhaltung zusammen, die es in der Folge zu widerlegen sucht:

- Das Fürstentum Liechtenstein sei kein souveräner Staat, sondern ein bloßer Annex Österreichs.
- Es war im 1. Weltkrieg nicht neutral, sondern Kriegsschauplatz.
- Der Fürst war einfacher Untertan Österreichs.

In dieser Grundstimmung und politischen Lage war zu erwarten, dass die Führung der ČSR von Anfang an alles daran setzen würde, eine Ausnahme von oder auch nur eine besondere Behandlung der liechtensteinischen Güter im Zuge der Bodenreform zu verhindern. Die Anerkennung eines Sonderstatus des Fürsten konnte daher nicht erwartet werden, eine Haltung, die – wie Quaderer und Keller-Giger⁴⁴ zeigten – auch auf die Unterstützung wesentlicher alliierter Stimmen zählen konnte.

Zudem verfügte die tschechoslowakische Diplomatie auch durch die enge Verbindung mit Frankreich über einen beachtlichen Einfluss auf der Friedenskonferenz in Paris. Letztere bestimmte die Nachkriegsordnung in Europa und war damit auch für die Anerkennung der Souveränität und Unabhängigkeit des Fürstentums Liechtenstein von entscheidender Bedeutung. Diesen Einfluss wusste die tschechoslowakische Diplomatie einzusetzen, um die liechtensteinische Souveränität und Neutralität so weit in Zweifel zu ziehen, dass sich daraus keine effektive internationale Unterstützung für eine Ausnahme der liechtensteinischen Besitzungen von der Bodenreform gewinnen ließ.⁴⁵

Prof. Hobza stellte bereits in seinem Gutachten vom 30. März 1919 ausdrücklich klar, dass die Nichtanerkennung der Exterritorialität des Fürsten im staatlichen tschechoslowakischen Interesse lag. Dabei stand offenbar die Befürchtung im Vordergrund, dass eine solche Anerkennung als Ausfluss der Stellung des Fürsten als souveränes Staatsoberhaupt seine Güter von der Bodenreform ausnehmen würde. Hobza ging dabei auf die völkerrechtliche Analyse der tatsächlichen Wirkungen einer Exterritorialität aber nicht ein. Er begründete dies auch damit, dass es mangels Souveränität des Fürstentums und aufgrund der engen Verbindungen des Staatsoberhauptes zu Österreich-Ungarn gar keine völkerrechtlich begründete Exterritorialität

---

⁴⁴ Siehe KELLER-GIGER, op. cit. in Anm. 37, S. 78.

⁴⁵ Siehe QUADERER, op. cit. in Anm. 5, S. 205, 211, 227.

gab, sondern diese auf einen innerstaatlichen österreichischen Akt gründete.⁴⁶ Die liechtensteinischen Gutachten, die diese Materie behandelten, begründeten allgemein eine aus dem Völkerrecht abzuleitende Exterritorialität des Fürsten und damit auch seines Besitzes. Sie konnten lediglich allgemeine Aspekte der völkerrechtlich begründeten Exterritorialität einbringen, aber keine differenzierte Darstellung, was Exterritorialität in Bezug auf die Bodenreform tatsächlich bedeuten würde. Das Memorandum für die Pariser Friedenskonferenz vom September 1919 (S. 7 Verweis auf Völkerrechtslehre), das Gutachten Dr. Saxls (S. 33 – extritoriale Person tritt mit Betreten ausländischen Bodens nicht in die Rechtsordnung desselben ein) und die Zusammenfassung des Gutachtens von Sedláček (S. 12 – Exterritorialität des Fürsten für seine Residenz, sein Gefolge⁴⁷) gehen lediglich allgemein auf die Exterritorialität gemäß der damaligen Völkerrechtslehre ein. Somit lag keine auch von der ČSR bzw. allgemein akzeptierte Rechtsmeinung zur Exterritorialität vor, die spezifisch gegen Vermögenseingriffe in die Güter des Fürsten von Liechtenstein gesprochen hätten.

Souveränität des Fürstentums allgemein: Die Frage der Souveränität des Fürstentums Liechtenstein im Allgemeinen, die in beiden Gutachten Prof. Hobza's in Frage gestellt wurde, steht im Zentrum folgender Gutachten und Rechtsmeinungen, welche den Standpunkt der liechtensteinischen Seite vertreten: Die erste ausführliche Rechtsmeinung dazu wird im Gutachten von Dr. Maximilian Saxl (vom Juli 1919 und als Antwort auf das Kurzgutachten Prof. Hobza's vom März 1919 konzipiert) detailliert ausgeführt. Das ausführliche Gutachten von Prof. Strisower, das ebenso wie das Gutachten Saxls sehr detailliert auf die geschichtliche Entwicklung und Begründung der Souveränität Liechtensteins eingeht, wurde erst im März 1921 erstellt. Dazwischen wurde die Souveränität in den beiden Memoranden an die Pariser Friedenskonferenz im Mai und September 1919 und auch im zusammenfassenden Schreiben des Rechtsvertreters des Fürsten an den tschechischen Ministerrat vom September 1919 mit allgemeinen, aber grundsätzlich pertinent erscheinenden Argumenten betont.

Die Behandlung Liechtensteins als nicht souveräner Annex Österreichs setzte sich auf internationaler Ebene nicht durch. Letztlich blieb es aber der Tschechoslowakei vorbehalten, dem Fürstentum Liechtenstein die Anerkennung seiner Souveränität und die Aufnahme diplomatischer Beziehungen bis zum Jahre 1938 zu verweigern. Dies wurde besonders im Zusammenhang mit der Verzögerung bzw. Verhinderung der Errichtung einer liechtensteinischen diplomatischen Vertretung in Prag bzw. der Wahrnehmung der liechtensteinischen Interessen in der ČSR durch die Schweiz deutlich. Auch war diese Haltung Prags einer Aufnahme Liechtensteins in den Völkerbund nicht förderlich.⁴⁸

⁴⁶ Kaiserliche Verfügung gem. Erlass des Ministeriums der Justiz vom 10. August 1851 RGBl. Nr. 183/1851.

⁴⁷ Hier vertritt Sedláček die Haltung, dass dem herrschenden Fürsten gemäß § 2 des Gesetzes vom 15. Juni 1927 Nr. 76/1927 Slg. d. G. u. V. fiskale Exemptionen zustehen, ebenso denjenigen Personen, welche dem Fürsten und seiner Kabinettskanzlei zur privaten Dienstleistung zugeteilt sind.

⁴⁸ Dazu ausführlich QUADERER, op. cit. in Anm. 5, Abschn. B) 228ff. und Abschnitt C) 248ff.

Auf die Behandlung der fürstlichen Güter im Zuge der Bodenreform mag die Souveränitätsfrage vielleicht im Zuge der Verhandlungen zwischen der liechtensteinischen Zentralkommission und den tschechoslowakischen Behörden auch praktische Auswirkungen gehabt haben, die im Einzelnen wohl noch näher zu untersuchen wären. Rechtlich begründete Auswirkungen sind aber nicht nachvollziehbar.

Die Frage der „Krongüter“

Die Frage der Behandlung der fürstlichen Güter in Liechtenstein als „Krongüter“ eines regierenden Fürsten kommt in den hier vorgestellten Gutachten und Rechtsmeinungen auf tschechoslowakischer Seite eigentlich nicht und auch auf liechtensteinischer Seite nur am Rande vor. Lediglich das Gutachten von Professor Jaromír Sedláček behandelt den Primogeniturbesitz des Fürsten mit entsprechender historischer Begründung als Krongut. Das hier nicht im Volltext wiedergegebene Schreiben des Fürsten an den Ministerrat vom 29. September 1919 geht auf diese Thematik ebenfalls in einem eigenen kurzen Abschnitt ein.

Sedláčeks Gutachten aus dem Jahre 1928 setzt sich zu diesem späten Zeitpunkt im Zusammenhang mit der Geschichte des fürstlich liechtensteinischen Primogeniturbesitzes mit der Frage auseinander, inwieweit sich aus dieser Geschichte ergibt, dass dieser Besitz als Krongut anzusehen ist. Von der Herangehensweise an die Frage ist abzuleiten, dass sich Prof. Sedláček bemühte, an die Frage wissenschaftlich-objektiv und nicht advokatorisch heranzugehen.

In diesem doch erst relativ spät erstellten Gutachten kommt er durch Analyse der geschichtlichen Entwicklung des rechtlichen Status des fürstlich liechtensteinischen Besitzes zu folgendem Schluss: der Fürst wurde vom Eigner des Fürstentums mit dessen Selbständigkeit – spätestens jedoch ab der gesetzlichen Anerkennung des liechtensteinischen Hausgesetzes durch Österreich zum Organ des Fürstentums. Sein gesamter bis 1924 auf Fideikommiss gründender Primogeniturbesitz – auch der in den böhmischen Ländern – diente der Wahrnehmung seiner Aufgaben als Staatsoberhaupt und fiel ihm auch nur insoweit zu, als er als Regent des Fürstentums diente. Die österreichische Rechtslage wurde nach Sedláček von der tschechoslowakischen übernommen. Nach Abschaffung des Fideikommisses hätte der Primogeniturbesitz nur mehr die Eigenschaft als Krongut gehabt.

Sedláček kommt daher zu folgender Konklusion:

- Das gewesene Primogeniturs-Fideicommiss ist Krongut; dieses Krongut gehört eigentumsrechtlich dem regierenden Fürsten lediglich als Staatsoberhaupt; es handelt sich somit um ein resolutiv-bedingtes Eigentumsrecht.
- Der Staat Liechtenstein hat Anspruch auf Erhaltung dieser Güter (Krongut), weil diese Güter seine Unabhängigkeit und Integrität, also die fundamentalen Hoheitsrechte des Staates garantieren.
- Diese Güter (Krongut) unterliegen dem allgemeinen tschechoslowakischen Recht, daher auch den Vorschriften, welche die Bodenreform betreffen.

Die Analyse endet mit einem bemerkenswerten Vorschlag: nachdem in den tschechoslowakischen Gesetzen nicht erörtert wird, wie ein Krongut zu behandeln ist, sollte in Analogie zu § 9, 2. Abs. des Beschlagnahmegesetzes auf die Weise vorgegangen werden, dass das Recht des Staates Liechtenstein und seiner Bürger möglichst wenig tangiert werde; dies sollte insbesondere hinsichtlich des Umfangs der Anwendung der Bodenreform und des Ersatzes für Enteignungen gelten.⁴⁹ „Analoges Vorgehen“ heißt hier wohl, dass bei der Überführung von beschlagnahmten Krongütern in das tschechoslowakische Staatseigentum die Verbindlichkeiten zu berücksichtigen wären, die der Fürst als Regent zur Erhaltung seines Fürstentums hat. Dies erscheint als interessanter Lösungsvorschlag. Inwieweit dieser Vorschlag tatsächlich bei den Verhandlungen zwischen der Zentralkanzlei des Fürsten und dem staatlichen Bodenamt berücksichtigt wurde, erschiene eine nähere Untersuchung wert.

Schließlich beschäftigt sich ein eigener Abschnitt des Schreibens des Fürsten (durch seinen Rechtsvertreter) an den tschechoslowakischen Ministerrat vom 26. September 1919 mit der Eigenschaft der Primogeniturgüter als Krongut. Dieses geht von einer möglichen Einführung einer Vermögensabgabe auf die liechtensteinischen Güter und einer zumindest teilweisen Enteignung aus. Es geht auf die vor allem völkerrechtlichen Hindernisse ein, die einem solchen Vermögenseingriff entgegenstünden. Dabei wird geschichtlich weit zurückgegriffen und darauf verwiesen, dass bereits im kaiserlichen Diplom vom 23. Januar 1719 die dauernde Vereinigung des reichsunmittelbaren Besitzes mit der Primogenitur verfügt wurde. Dies erfolgte aus dem Grunde, dass der mit der Reichsfürstentumswürde untrennbar vereinigte Primogeniturbesitz die Gewähr geboten hat, dass daraus „die Bedürfnisse des Reichsfürstentums gedeckt werden können.“ „Keinesfalls könnten von einer Vermögensabgabe die Krongüter betroffen werden, da hierdurch die Interessen der Staatsbürger des Fürstentums Liechtenstein direkt geschädigt würden.“ Dies treffe besonders für die finanziell schwierigen Zeiten nach dem ersten Weltkrieg zu.⁵⁰

Zusammenfassung

Die Themen internationaler Rechtsstatus des Fürsten von Liechtenstein sowie die Souveränität und Neutralität des Fürstentums bildeten einen wichtigen Bestandteil einer Reihe der hier vorgestellten Gutachten. Den Ton gaben von Anfang an die beiden Gutachten von Prof. Antonín Hobza von März und November 1919 mit der grundsätzlichen Infragestellung sowohl eines besonderen völkerrechtlichen Status des Fürsten von Liechtenstein als auch der Souveränität und Neutralität seines

⁴⁹ § 9 Abs. 2 des Beschlagnahmegesetzes vom 16. April 1919 Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V. besagt folgendes: „Bei der Übernahme des beschlagnahmten Guts ist so vorzugehen, dass Personen, für die an das beschlagnahmte Gut Rechte gebunden sind, sowie Personen, die aus dem Dienst-, Verordnungs- und Mietverhältnis ein Recht gegen den Voreigentümer haben, nicht verkürzt werden.“

⁵⁰ Siehe Memorandum, op. cit. in Anm. 25, S. 14–18.

Landes an. Diese Haltung entsprach der öffentlichen Meinung in der neu entstandenen ČSR und lag den innen- und außenpolitischen Bemühungen der ČSR zugrunde, einer besonderen Behandlung der fürstlich liechtensteinischen Güter im Zuge der Durchführung der Bodenreform oder gar deren Ausnahme davon entgegenzuwirken. Dies geschah sowohl im Rahmen der Pariser Friedenskonferenz, im Zuge der Bemühungen Liechtensteins um die Aufnahme in Völkerbund und im Zusammenhang mit den Bemühungen Liechtensteins, gegenüber Prag diplomatisch vertreten zu werden.

Dementsprechend groß war das Interesse des Fürstentums Liechtenstein an einer Betonung seiner Souveränität und Neutralität und der Stellung des Fürsten als ausländischer Souverän. Alle im Interesse des Fürstentums 1919 bis 1921 erstellten Gutachten und die beiden für die Kenntnisnahme durch die Teilnehmer an der Pariser Friedenskonferenz ausgearbeiteten Memoranden dienten diesem Anspruch. Die erst im Jahre 1928 erstellte Rechtsmeinung von Prof. Jaromír Sedláček, die auch auf die historische Begründung einer Behandlung der fürstlichen Güter als Krongut einging, versuchte eine differenzierte, historische Darstellung im Rahmen der geltenden tschechoslowakischen Rechtsordnung.

Alle diese Gutachten und Rechtsmeinungen geben interessante Einblicke in die historische Situation unmittelbar nach Gründung der ČSR, in die sich daraus ergebenden rechtlichen, insbesondere völkerrechtlichen, Argumentationen auf der Basis der jeweiligen Interessenslagen.

Abgesehen von den diplomatischen und politischen Wirkungen der wiedergegebenen Rechtsmeinungen lässt sich insgesamt nur feststellen, dass alle diese Rechtsmeinungen offensichtlich wenige konkrete Auswirkungen auf die tatsächliche Behandlung der liechtensteinischen Güter im Zuge der Bodenreform hatten. Dies gilt vor allem für die Frage einer entschädigungslosen Enteignung der fürstlichen Güter als auch für den liechtensteinischen Anspruch auf Ausnahme der fürstlichen Güter von der Bodenreform oder deren Sonderbehandlung. Weder das Argument der Exterritorialität noch der Souveränität des Fürsten und der Erklärung seiner Güter als Krongut führten nachweislich zu einer Behandlung außerhalb der allgemeinen tschechoslowakischen Gesetzgebung. Hier erschiene es jedoch interessant, zugängliche Unterlagen über die Verhandlungen zwischen den fürstlich liechtensteinischen Vertretern und dem staatlichen Bodenamt bzw. Landwirtschaftsministerium näher auf faktische Auswirkungen der in den Gutachten behandelten Rechtsfragen zu untersuchen, wie es Susanne Keller-Giger im Zusammenhang mit den Gütern in Schwarzkošeletz getan hat. Es ist nicht auszuschließen, dass etwa eine Unsicherheit über die internationale Anerkennung des besonderen Status des regierenden Fürsten, seines Eigentums und der als Krongüter zu qualifizierenden Besitzungen im Ergebnis zu einer schonenderen Behandlung der fürstlich-liechtensteinischen Güter im Verhältnis zu anderen Gütern geführt haben. Insofern könnten die rechtlichen Argumente durchaus auch indirekte faktische Auswirkungen gehabt haben.⁵¹

---

⁵¹ Darauf weist etwa die Einigung des Landwirtschaftsministeriums mit den fürstlichen Vertretern auf eine erhöhte Entschädigungssumme für enteignete liechtensteinische Güter vom Juli 1933 hin: dabei

Auf internationaler Ebene stand die negative Haltung der ČSR gegenüber der liechtensteinischen Souveränität und Neutralität im Laufe der Zeit im Verhältnis zur Haltung der übrigen Staaten zunehmend isoliert da. Lediglich die Fraye der Aufnahme Liechtensteins in den Völkerbund wurde durch diese Haltung negativ beeinflusst.

Přeložil Lukáš Ryšavý

---

verlangte das Landwirtschaftsministerium im Gegenzug zur festgelegten erhöhten Entschädigungssumme einen Verzicht des Fürsten auf alle Ansprüche aus dem Titel der fremden Staatsangehörigkeit, der Souveränität und Exterritorialität, siehe KELLER-GIGER, op. cit. in Anm. 37, S. 144f.

2 APLIKACE POZEMKOVÉ REFORMY NA MAJETEK KNÍŽETE Z LICHTENŠTEJNA: MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ RÁMEC, SUVERENITA, NEUTRALITA A EXTERITORIALITA

Ferdinand Trauttmansdorff

Úvodní poznámky

Tato úvodní studie se zaměřuje na mezinárodně právní rámec pro majetkové zásahy do velkých pozemkových majetků v kontextu československé pozemkové reformy, pokud se jimi zabývají editované odborné posudky. Primární je otázka vyvlastnění rozsáhlých majetků knížete z Lichtenštejna jako největšího zahraničního pozemkového vlastníka v mladé Československé republice (ČSR). Důležitou roli hrálo právní postavení knížete a knížectví v rámci mezinárodního práva a v právním řádu nově vzniklé ČSR po první světové válce. Rozhodující význam mělo uznání či neuznání suverenity Lichtenštejnska a jeho neutrality během první světové války a právní argumenty uváděné v této souvislosti.

Kromě publikovaných odborných stanovisek a dalších dokumentů se tento úvod opírá zejména o existující specifickou literaturu k danému tématu, jak ji obsahují některé studie publikované již v 8 svazcích Lichtenštejnsko-české komise historiků (Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission). Jedná se především o studie Ruperta Quaderera, Susanne Keller-Giger a Ondřeje Horáka ve svazcích 2, 4 a 6 v rámci edice Veröffentlichungen der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission a části souhrnného svazku (svazek 8).¹

První zákonná opatření k pozemkové reformě a tím k omezení užívání cizího majetku, jeho záboru a vyvlastnění byla přijata ihned po skončení války. V té době ještě postoj rozhodujících politických sil určovala revoluční nálada a převažující

¹ HORÁK, Ondřej. Kontinuity a diskontinuity v poválečných zásazích do pozemkového vlastnictví v Československu a Lichtenštejně. *Časopis Matice moravské*, 2013, roč. 132, suppl. 3, s. 45–55; relevantní publikace od Quaderera a Keller-Giger jsou citovány v příslušných pasážích. Dále viz úvodní studii HORÁK, Ondřej. Meziválečná pozemková reforma, československá právní věda a Lichtenštejně (dále také jako „HORÁK, Úvodní studie“).

vliv českého a slovenského etnika. Právní stanoviska a expertízy vypracované v této souvislosti ještě před přijetím Ústavní listiny v únoru 1920 se však snažily zůstat v právně srozumitelném rámci i v případech hlavních revolučních zájmů, jako byla pozemková reforma.

Diskuse mezi odborníky o právním základu vyvlastnění začala již v prvních měsících po skončení války. První rozhodnutí o zásahu do majetku byla učiněna již bezprostředně po skončení války v nacionalisticky ovlivněné náladě proti velkým pozemkovým majetkům, které byly převážně ve vlastnictví cizích státních příslušníků. Pokud jde o majetky knížete z Lichtenštejna, stála velmi brzy v popředí otázka právního základu pro vyvlastnění zahraničních velkostatkářů, pokud možno bez náhrady. Odborníci se nejprve zabývali právními a historickými důvody vyvlastnění bez náhrady, zejména v souvislosti s tzv. záborovým zákonem (zákon č. 215/1919 Sb. z. a n.), který byl přijat 16. dubna 1919. Jeho § 9 umožňoval v určitých případech vyvlastnění bez náhrady.² V této souvislosti se také odborné diskuse zaměřily zejména na velkostatky Lichtenštejnů a na skutečnosti, které pro ně z tohoto ustanovení připadaly v úvahu: ustanovení § 9 se vztahovalo zejména na dvě kategorie majetku, které byly relevantní z pohledu majetku knížete z Lichtenštejna:

- majetek příslušníků nepřátelských států a
- bezprávně nabytý majetek (především s ohledem na konfiskace po bitvě na Bílé hoře v roce 1620).

Záborový zákon byl přijat jako rámcový zákon, který má být prováděn prostřednictvím prováděcích předpisů. Proto se první odborné posudky, které sledovaly zájmy československé strany, zaměřily na otázku provádění těchto ustanovení. Pozornost byla zpočátku zaměřena na historické otázky týkající se „bezprávného nabytí“ majetku (zejména rodem Lichtenštejnů). Jednalo se především o majetky získané z konfiskovaného majetku povstalců z řad českých stavů v důsledku bitvy na Bílé hoře v roce 1620. V nacionalistických náladách na konci první světové války byly konfiskace a majetkové přesuny provedené v této souvislosti v 17. století zahrnuty do historického narativu jako „traumatické“ události v neprospěch českých zemí a českého a slovenského „národa“. Bez ohledu na povahu a platnost soukromoprávního nabytí byly tyto převody majetku na nové vlastníky loajální císaři do značné míry vnímány jako státoprávní křivda, totiž jako provinění proti české koruně a českému národu. „Bezprávné nabytí“ tohoto majetku bylo proto od samého počátku politicky v popředí zájmu.

Touto otázkou se zabývaly především zde publikované posudky Josefa Pekaře, doplňující stanoviska – vyžádaná Pekařem v krátkém čase v listopadu 1919 – Karla Kadlece (jen okrajově i stanovisko Jana B. Nováka), Jana Kaprase, a zčásti zásadním a uvážlivým způsobem Jan Krčmář a Emil Svoboda. Rovněž posudek prof. Dr. Antonína Hobzy z 21. listopadu 1919 zaměřující se primárně na pohled

² K problematice blíže: HORÁK, Úvodní studie, s. 6 a násl.

mezinárodního práva se zásadním způsobem zabývá historickými otázkami. Pouze jeden posudek hájící zájmy Lichtenštejska se zabývá především těmito otázkami, a to posudek Gustava Friedricha.

Úvodní studie Ondřeje Horáka a Tomáše Knoze se zabývají příslušnými vyjádřeními v různých posudcích týkajících se historických ohlasů ohledně různých lichtenštejských majetků získaných po roce 1620, které byly považovány za bezprávně nabyté.

Význam mezinárodního práva, suverenity a neutrality Lichtenštejského knížectví jakož i postavení knížete podle mezinárodního práva v souvislosti s pozemkovou reformou

Tato úvodní studie je zaměřena především na ty aspekty zde prezentovaných posudků, které se týkají mezinárodního právního rámce a omezení, jež bylo třeba dodržet při zásazích do majetku knížete z Lichtenštejna v průběhu provádění pozemkové reformy. V popředí stála především otázka vyvlastnění bez náhrady ve smyslu § 9 odst. 1 výše uvedeného záborového zákona. Mezinárodní právní rámec pro zásahy státu do majetku vyplýval z těchto prvků:

- postavení knížete jako zahraničního pozemkového vlastníka,
- otázka suverenity Lichtenštejského knížectví, jeho právně-historických základů, zejména ve vztahu k Rakousku-Uhersku, a jeho uznání či neuznání ze strany ČSR a dalších evropských států i Společnosti národů,
- postavení vládnoucího knížete jako hlavy státu suverénního státu, a tedy cizího suveréna, a z toho vyplývající otázka jemu příslušejícího statusu exterritoriality, resp. otázka postavení knížecího majetku jako „majetku koruny“;
- klasifikace Lichtenštejského knížectví jako státu, s nímž se ČSR nacházela ve válečném stavu versus uznání jeho neutrality během první světové války a důsledky zejména pro možnost vyvlastnění lichtenštejského majetku bez náhrady.

Mezinárodní právo obsahovalo i v tehdejší době zásadu, kterou lze rovněž nalézt v soukromém právu, že vyvlastnění lze provést pouze ve veřejném zájmu a za plnou náhradu³.

Další omezení vycházející z mezinárodního práva vyplývala z mezinárodních pravidel – včetně smluvních –, týkajících se zacházení s příslušníky nepřátelských států nebo jiných států, zejména neutrálních nebo spojeneckých. Kromě

³ Ibidem, s. 2–3; viz také § 365 obecného zákoníku občanského (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch), tehdy ještě platného v ČSR, ve spojení s § 5 rakouského základního zákona státního (Staatsgrundgesetz) ze dne 21. prosince 1867, zákon č. 142/1867 ř. z.

všeobecného válečného práva⁴ byly po první světové válce důležité zejména Pařížské mírové smlouvy.

Výsledkem bylo diplomatické úsilí obou stran prosadit svá stanoviska na diplomatické úrovni na Pařížské mírové konferenci a v rámci Společnosti národů. Původním cílem Lichtenštejnska bylo především přijetí do Společnosti národů, což se nakonec nepodařilo. Lichtenštejnsko rovněž vyvíjelo bilaterální úsilí o uznání diplomatického zastoupení Švýcarskem. Pro Lichtenštejnsko bylo i z hlediska významu důležitější mezinárodní uznání jeho suverenity a neutrality než ochrana knížecího majetku nacházejícího se v Československu. Československá strana se snažila, aby uznání Lichtenštejnska jako suverénního státu a jeho knížete jako suveréna ze strany ČSR a navázání diplomatických vztahů bylo odloženo až do doby po ukončení pozemkové reformy⁵. Zvláštní postavení knížete a jeho majetku při provádění pozemkové reformy bylo pro československé vedení především z vnitropolitického hlediska nepřijatelné. Československá diplomacie se v tomto ohledu ukázala jako velmi účinná, zejména ve spolupráci s Francií⁶.

Tyto otázky týkající se mezinárodního práva byly řešeny v prvních posudcích československé strany. Jak bylo uvedeno výše, jednalo se nejprve o otázku vyvlastnění bez náhrady ve smyslu § 9 záborového zákona. Zde otištěné posudky uznávaného československého odborníka na mezinárodní právo Antonína Hobzy z března a listopadu 1919 lze přitom celkově považovat za nejrelevantnější pro oficiální československé stanovisko. Částečně sloužily také jako základ pro mezinárodněprávní argumentaci v posudcích reprezentujících lichtenštejnské stanovisko. V žádném jiném českém posudku nebyly otázky týkající se mezinárodního práva řešeny tak explicitně jako zde. Pouze posudek Jana Kramáře / Emila Svobody z prosince 1919 se výslovně zabýval otázkou přípustnosti vyvlastnění bez náhrady podle Saint-Germainské smlouvy. Poté již neexistovaly žádné další odborné posudky, které by reprezentovaly československé postoje k otázkám mezinárodního práva, jimiž se zde zabýváme, a které by byly natolik relevantní, aby zde byly publikovány. Jedním z důvodů může být i opadnutí zájmu o vypořádání se s otázkou mezinárodněprávní přípustnosti vyvlastnění bez náhrady na úkor knížecího lichtenštejnského majetku přibližně od roku 1920, neboť „síla faktického“ již byla v popředí. K tomu patřil vstup mírových smluv v platnost, které byly vůči vyvlastnění bez náhrady restriktivní, včetně ustanovení o ochraně menšin, obavy o kredibilitu ČSR apod. To nakonec ovlivnilo obsah náhradového zákona ze dne 8. dubna 1920, podle

⁴ Např. ochrana soukromého majetku nepřítelů podle čl. 23g a čl. 46 úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války (Haagský Řád války pozemní) ze dne 18. října 1907.

⁵ QUADERER, Rupert. Liechtenstein und die Tschechoslowakei nach dem ersten Weltkrieg. In: KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER, Rupert. *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz: HVFL, 2013; souhrnné zpracování tématu v souvislosti se snahou o zřízení diplomatického zastoupení, s. 230–250 a 250–284; o postoji ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše k otázce politiky uznávání konkrétně např. s. 234.

⁶ Ibidem, s. 248, 279 a násl.

něhož se mělo vyvlastnění provádět zásadně za náhradu.⁷ Následně se jednalo spíše o otázku rozsahu skutečného vyvlastnění, otázku výše náhrady a související právní otázky. Jednání a spory mezi československým pozemkovým úřadem provádějícím vyvlastnění a lichtenštejnskou ústřední kanceláří o výši náhrady byly zřejmě spíše faktické povahy.

Obzvláště citlivá byla otázka zacházení s knížetem z Lichtenštejna při vyvlastňování jeho majetku, resp. vyhnutí se takovému zacházení, mimo jiné v důsledku neuznávací politiky ze strany ČSR. ČSR vytrvale odmítala uznat Lichtenštejnsko jako suverénní stát a navázat s ním diplomatické styky de facto až do roku 1938⁸. S ohledem na rostoucí uznání suverenity a neutrality Lichtenštejnska ostatními státy ztratila pro provádění pozemkové reformy reálný význam původně A. Hobzou prozrazovaná otázka, zda má být Lichtenštejnsko považováno za stát, který se nachází ve válečném stavu s ČSR. Ministr zahraničí Beneš a československá diplomacie však nadále živilo pochybnosti o suverenitě a neutralitě Lichtenštejnska, aby ospravedlnili politiku neuznání a odmítnutí navázání diplomatických vztahů. To zase, jak bylo poznamenáno, sloužilo zejména k tomu, aby se zabránilo zvláštnímu postavení lichtenštejnských knížat při provádění pozemkové reformy.

Mezi posudky reprezentujícími lichtenštejnský pohled se jak memorandum Maximiliana Saxla z července 1919 (v reakci na stručný posudek A. Hobzy z března 1919), tak posudek Leo Strisowera z března 1921 podrobně zabývaly otázkami suverenity a neutrality Lichtenštejnského knížectví, jakož i tématem exteritoriality jeho knížete. Dvě memoranda sepsaná v květnu a září 1919 princem Eduardem z Lichtenštejna pro Pařížskou mírovou konferenci se podrobně zabývala otázkami suverenity a neutrality a předložila k nim několik historických vysvětlení a faktických informací a související argumenty. Více než 150stránkový posudek Jaromíra Sedláčka se zabýval historií lichtenštejnských statků a otázek mezinárodního práva se dotýkal jen okrajově. Proto je zde publikován pouze jako shrnutí. Podrobné memorandum advokátů Franze Wien-Claudiho (Praha), Felixe Knolla (Karlovy Vary) a Erwina Loewenfelda (Berlín) k otázce vyvlastnění a odškodnění cizích státních příslušníků bylo sice vypracováno v zájmu švýcarských vlastníků půdy, je však v mnoha ohledech relevantní a přesvědčivé i pro mezinárodněprávní a státoprávní otázky týkající se aplikace pozemkové reformy na lichtenštejnského knížete: kromě otázky mezinárodněprávního odůvodnění zákazu vyvlastnění cizího majetku bez náhrady v mezinárodním právu je zde pozornost zaměřena také na mezinárodněprávní základy „přiměřené náhrady“ za vyvlastnění cizích státních příslušníků.

⁷ DALLABONA, Lucia. *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem 1. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des fürstlich-liechtensteinischen Besitzes*. Diplomová práce, Wirtschaftsuniversität Wien, leden 1973, s. 19 a násl.

⁸ QUADERER, op. cit. v pozn. 5, k negativnímu postoji českého ministra zahraničí Edvarda Beneše ke svrchovanosti Lichtenštejnska a jeho přijetí do Společnosti národů viz také s. 279 a násl.

Historický kontext pozemkové reformy obecně

Po první světové válce se ve většině nově vzniklých střeoevropských a východoevropských států s různou intenzitou ozývalo volání po pozemkových reformách. Vzhledem ke zvláštnímu historickému vývoji, který vedl ke vzniku ČSR, bylo toto volání obzvláště silné v nově vzniklé Československé republice.⁹ První politické a právní kroky k provedení pozemkové reformy tak byly i v Československu podniknuty již v prvních dnech po „převratu“, tj. po vzniku samostatné Československé republiky.

První krok učinil revoluční Národní výbor již 9. listopadu 1918, tedy pouhých 12 dní po vzniku republiky 28. října 1918, a to zákonem o obstavení velkostatků.¹⁰

Politický tlak na pozemkovou reformu byl zřejmý. Stejně jako ve srovnatelných případech bylo většinou šlechtické velkostatkářství, vyrůstající z feudálního systému, a z toho vyplývající nerovnoměrné rozdělení vlastnictví půdy po rozpadu velkých monarchií Rakouska-Uherska, Německa a Ruska v jejich nástupnických státech vnímáno většinou politických sil jako nespravedlivé, neodpovídající již době a naléhavě potřebující reformu. O tyto reformy usilovaly socialistické, komunistické, ale i maloroľnické (agrární) a buržoazní síly a ostatní je do značné míry podporovaly. Alespoň částečné osvobození od velkostatků a jejich znárodnění či rozdělení tak bylo od začátku zásadním prvkem národní seberealizace nových států, které vznikly po světové válce zejména z habsburské říše. To platilo zejména pro Československo.

Reformní přístupy založené na hospodářských a sociálních požadavcích se zde zvláštním způsobem mísily s požadavky nacionalistickými. Podstatná část velkostatků tak patřila etnickým skupinám (německy a maďarsky mluvícím obyvatelům ČSR), které skutečně nebo domněle stály v cestě národní seberealizaci, o kterou většinové obyvatelstvo po desetiletí usilovalo. Velká část rodin vlastnicích velkostatky byla z hlediska svého jména a etnické příbuznosti řazena především mezi německy nebo maďarsky mluvící šlechtické rody. Tyto rody prakticky ztělesňovaly převládající pocit staleté cizí nadvlády, který v té době panoval zejména mezi českým většinovým obyvatelstvem někdejších Čech a Moravy a u většinové populace pozdějšího Slovenska. Toto vnímání bylo podněcováno touhou po národním sebeurčení a slovansko-národním vědomím, která se zvláště silně rozvíjela zhruba od poloviny 19. století a která nyní konečně mohla najít naplnění v národním státě s českou a slovenskou většinou. Proti této většině stála silná německy a maďarsky mluvící menšina, která dohromady tvořila více než třetinu z celkového počtu obyvatel.¹¹

⁹ Blíže DOLEŽALOVÁ, Antonie. Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Jahre 1918. Soziale, politische, ökonomische and nationale Dimension dem Eigentumswechsell. In: GOSEWINKEL, Dieter, HOLEC, Roman, ŘEZNÍK, Miloš (eds.). *Eigentumsregime und Eigentumskonflikte im 20. Jahrhundert. Deutschland und die Tschechoslowakei im internationalen Kontext*. Essen: Klartext, 2018, s. 11–44.

¹⁰ Zákon č. 32/1918 Sb. z. a n. ze dne 9. listopadu 1918; účinnosti nabyl dne 18. listopadu 1918.

¹¹ K národnostnímu rozměru pozemkové reformy: BALCAR, Jaromír. Instrument im Volkstumskampf? Die Anfänge der Bodenreform in der Tschechoslowakei 1919/20. *Vierteljahreshefte für*

Vyvlastnění alespoň podstatné části zejména německy a maďarsky mluvících velkostatkářů tedy zjevně odpovídalo širokému konsensu těch společenských a politických sil, které určovaly politické rozhodování v prvních měsících a letech existence Československé republiky.¹² Na parlamentní úrovni se v Revolučním národním shromáždění jednalo v podstatě až do přijetí ústavní listiny¹³ a konání prvních všeobecných voleb v dubnu 1920 o česky mluvící a v menší míře slovensky mluvící osobnosti z řad poslanců českých a slovenských stran, jak vzešly z voleb do Říšské rady v roce 1910. Zastupovaly v podstatě zájmy česko-slovenské většiny¹⁴, zejména proto, že v nich nebyly zastoupeny německé ani maďarské strany. Z těchto stran byli iniciátory pozemkové reformy sociální demokraté a agráři.¹⁵

Vzhledem k tomuto konsensu nevyžadovalo provádění pozemkové reformy jako takové na počátku žádné zvláštní právní zdůvodnění, pokud se jednalo o majetek československých občanů.

Pokud se však jednalo o velké pozemkové majetky v rukou cizích státních příslušníků, připouštělo již tehdy mezinárodní právo vyvlastnění cizího majetku zásadně jen za určitých podmínek, včetně obecné povinnosti poskytnout přiměřenou náhradu. Odnětí majetku státem bez přímé náhrady vyvlastňované osobě vyžadovalo vlastní právní základ.

Již v dubnu 1919 stanovil § 9 záborového zákona vyvlastnění bez náhrady za určitých podmínek, resp. pro určité kategorie majetku. Vyvlastnění bez náhrady tak bylo například možné ohledně majetku příslušníků nepřátelských států. Poté, co české legie bojovaly po boku Dohody již během první světové války, byla Československá národní rada nejpozději od září 1918 uznána Spojenci včetně USA jako válečná mocnost a de facto jako vláda. Tím se mohlo Československo po svém vzniku 28. října 1918 i formálně považovat za válečnou mocnost proti Rakousku-Uhersku a Německu.¹⁶ Němečtí a rakouští občané byli tedy příslušníky nepřátelských států. ČSR se později stala signatářským státem Versailleské i Saint-Germainské smlouvy.

Zeitgeschichte, 1998, roč. 46, seš. 3, s. 391–428. K menšinové problematice: PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum, 2009.

¹² Na vládní úrovni to byl „Pětka“ kolem prezidenta Masaryka, Aloise Rašína, Antonína Švehly, Jiřího Stříbrného, Jana Šrámka a Rudolfa Bechyně a revoluční Národní výbor, který de facto určoval politiku v ČSR bezprostředně po skončení světové války. Viz také PAYRLEITNER, Alfred. *Österreicher und Tschechen*. Wien: Böhlau, 2003, s. 162.

¹³ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

¹⁴ Na základě zákona o prozatímní ústavě z 13. listopadu 1918 (zákon č. 37/1918 Sb. z. a n.) se revoluční Národní rada skládala z 256 členů, kteří měli být kooptováni podle stejného klíče jako československý Národní výbor ustavený 13. července 1918 (původně 38 členů), který byl složen z českých a slovenských stran na základě výsledků voleb do Říšské rady z roku 1911. Dne 14. listopadu 1918 nahradila Československou národní radu, která byla předtím založena v exilu jako vládní orgán pod předsednictvím Tomáše G. Masaryka.

¹⁵ Viz HOENSCH, Jörg K. *Geschichte der Tschechoslowakei*. 3. Aufl. Stuttgart: Kohlhammer, 1992, s. 42.

¹⁶ *Ibidem*, s. 20 a násl.

Versailleská smlouva však ve svém čl. 297 umožňovala „likvidaci“ majetku německých občanů pouze v rámci specifického postupu. Naproti tomu smlouva ze Saint Germain ve svém čl. 267 takové vyvlastnění bez náhrady vůči rakouským občanům vůbec nepřipouštěla. Tím v zásadě vyvstávala otázka přípustnosti vyvlastnění bez náhrady ohledně rakouských státních příslušníků.

Pozemkový majetek knížete z Lichtenštejna a pozemková reforma

Pozemkový majetek knížete z Lichtenštejna měl za této konstelace v souvislosti s prováděním pozemkové reformy zcela zvláštní postavení. Vedle staletého zvláštního vztahu mezi zeměmi Českého království a rodem Lichtenštejnů, který sahá až do 13. století, to vyplývalo z následujících podstatných prvků, jimiž se zabývají posudky a které zde budou představeny:

- Velikost a historický význam majetku: S přibližně 160 000 ha lesního a zemědělského majetku bylo toto panství jedním z největších souvislých majetků na území nově vzniklého Československa (vlastně největším v jedné ruce – totiž v ruce knížete). Proto byl od samého počátku značný politický zájem na zahrnutí tohoto majetku do pozemkové reformy, aniž by mu bylo přiznáno zvláštní postavení. Tento zájem byl následně klíčovým motivem neuznávací politiky ČSR vůči Lichtenštejnskému knížectví¹⁷.
- Zvláštní postavení lichtenštejnského knížecího majetku: Vzniklo především díky historickému spojení s bitvou na Bílé hoře v roce 1620 a jejími důsledky a na základě způsobu nabytí významných částí lichtenštejnského majetku v důsledku potlačení českého stavovského povstání. S tím byla spojena otázka, zda je možno z této skutečnosti vyvodit právní základ pro vyvlastnění lichtenštejnského majetku i bez náhrady, takřkajíc jako „manifestační trest“ (Pekař) za údajně spáchané bezpráví, ačkoli je to v rozporu s obecným mezinárodním právem.
- Lichtenštejnské knížectví nebylo československým občanem, jeho majetek byl tedy majetkem cizince v Československu, na kterého se v souvislosti s vyvlastněním vztahovala pravidla mezinárodního práva – zejména poskytnutí náhrady.
- Již před koncem první světové války mělo Lichtenštejnské knížectví podstatné znaky státu, který byl vnímán jako suverénní a nezávislý. Přesto mělo knížectví a vládnoucí kníže až do konce první světové války zvláštní vztah k rakousko-uherskému císařství. S odkazem na tento zvláštní vztah odmítla ČSR až do dokončení pozemkové reformy uznat Lichtenštejnsko jako nezávislý stát a udržovat s ním diplomatické styky. Lichtenštejnsko kromě svého plného uznání

¹⁷ QUADERER, op. cit. v pozn. 5; viz zásadně HORÁK, Ondřej. Právní aspekty státních zásahů do majetku knížecího rodu Lichtenštejnů. *Časopis Matice moravské*, 2013, roč. 132, suppl. 6, s. 94 a násl.

jako suverénního státu usilovalo také o vstup do Společnosti národů. Vzhledem k tomu, že k takovému uznání nedošlo, vyvstala mimo jiné otázka, zda se na Lichtenštejnsko a jeho občany vztahuje smlouva ze Saint Germain, která se vztahovala na Rakousko.

- Pokud bylo Lichtenštejnsko – bez ohledu na uznání ze strany ČSR – suverénním a nezávislým státem, byl kníže hlavou cizího státu. Při nakládání s knížecím majetkem v ČSR bylo proto nezbytné zohlednit jeho postavení zahraničního suveréna v souladu s mezinárodním právem. S tím souvisela především otázka zohlednění pravidel mezinárodního práva týkajících se „exteritoriality“ knížete a jeho majetku či vlastnictví.
- Podstatná část příjmů z majetku knížete v ČSR sloužila k výkonu jeho funkce hlavy státu. Kníže z těchto příjmů podporoval také knížectví, které se po první světové válce ocitlo v hospodářských potížích.¹⁸ Vyvstává proto otázka, zda a do jaké míry mají knížecí statky status korunního majetku, který nelze vyvlastnit.
- Knížectví se již během první světové války považovalo za neutrální stát. To mělo rozhodující význam pro otázku, zda má být Lichtenštejnské knížectví považováno za stát, s nímž je mladé Československo ve válečném stavu. Otázka neutrality byla proto hlavním předmětem diplomatického úsilí Lichtenštejnska na Pařížské mírové konferenci.

Kníže jako zahraniční pozemkový vlastník – mezinárodněprávní důsledky a rámcové podmínky pro vnitrostátního zákonodárce s ohledem na provádění pozemkové reformy a její zpracování v posudcích a memorandech

Pouze menší část zde prezentovaných československých posudků se zabývá mezinárodněprávními aspekty a otázkou, zda je má československý zákonodárce zohlednit. Řešení otázky, do jaké míry by měly být mezinárodněprávní závazky zohledněny vnitrostátními soudy, bylo naopak mezi československými akademickými i praktickými právníky („monisty“ jako byli J. Sedláček a F. Weyr na straně jedné a „dualisty“ jako byli V. Vochoč a A. Horák na straně druhé) diskutováno zevrubně (viz zejména výklad v úvodní studii O. Horáka). Naproti tomu zde představené posudky a memoranda hájící zájmy Lichtenštejnska se přirozeně hlouběji zabývají postavením Lichtenštejnského knížectví a knížete podle mezinárodního práva.

¹⁸ QUADERER, Rupert. „Touha po tvých penězích je nezměrná“. Knížecí rod jako pomocník Lichtenštejnska ve finanční nouzi po první světové válce. *Časopis Matice moravské*, 2013, roč. 132, suppl. 6, s. 25 a násl.

Na československé straně se těmito otázkami zabývali především A. Hobza a v dílčích oblastech J. Pekař a J. Krčmař / E. Svoboda.

Otázkou mezinárodněprávních mezí vyvlastnění – především vyvlastnění bez náhrady – se podrobně zabývají dva zde prezentované posudky profesora Antonína Hobzy.¹⁹ Jedná se o krátký posudek ze dne 30. března 1919 a podrobnější posudek ze dne 21. listopadu 1919. Krátký posudek ze dne 30. března 1919 a podrobnější posudek ze dne 21. listopadu 1919 mají zvláštní význam pro otázky mezinárodního práva.

Ve stručném posudku z 30. března 1919 dospívá Hobza na pouhých třech stranách v poněkud souhrnné a základní argumentaci k závěru, že lichtenštejnský kníže nemá v Československu nárok na mezinárodněprávně odůvodněnou exteritorialitu, která by mohla stát v cestě vyvlastnění. Odůvodňuje to tím, že kníže nesplňuje žádné ze tří kritérií, které jsou podmínkou vzniku nároku na exteritorialitu – suverenity jeho státu, absence válečného stavu a neexistence osobního vztahu podřízenosti knížete jinému státu.

Posudek profesora Hobzy z 21. listopadu 1919, tedy šest měsíců po vydání záborového zákona, byl mnohem podrobnější a méně souhrnný.²⁰ Nejprve se jednalo o otázku, do jaké míry se na knížete z Lichtenštejna a jeho majetek vztahují ustanovení § 9 tohoto zákona, která ospravedlňují vyvlastnění bez náhrady navzdory zdánlivě protichůdným mezinárodněprávním omezením.

Hobza ve svých posudcích pojednává zejména o vyvlastnění, pokud možno bez náhrady. Je pravda, že vyvlastnění lichtenštejnského majetku bylo po přijetí náhradového zákona z roku 1920 provedeno nakonec zásadně za náhradu. Hobzova argumentace je však přesto velmi zásadní a přesvědčivá. Odráží také historickou situaci mladé ČSR, nově vznikající sebeпоjetí národní suverenity a motivy autorů zákonů o pozemkové reformě. V obou relevantních posudcích profesora Hobzy byl přes veškerou právní pečlivost a jasnost znatelný a viditelný požadavek delegitimizace suverenity Lichtenštejna, jeho neutrality v první světové válce a z toho odvozeného zvláštního právního postavení lichtenštejnského knížete.²¹

¹⁹ Prof. Hobza vypracoval 30. března 1919 dva krátké posudky. První stručný posudek je významný z hlediska mezinárodního práva, a proto je zde přiblížen. Druhý krátký posudek pouze kladně odpovídá na otázku, zda se obecně formulovaný zákon z 10. prosince 1918, zákon č. 61/1918 Sb. z. a n., který zakazuje všem „občanům“ na území Československa užívat šlechtické tituly, vztahuje i na knížete z Lichtenštejna. Tato otázka je zodpovězena s rozsáhlým důrazem na suverenity československého vnitrostátního právního řádu, aniž by se řešilo postavení knížete.

²⁰ HOBZA, Antonín. *Posudek o provedení § 9 zákona z 16. 4. 1919 č. 215 Sb. z. a n. o zabránění velkého majetku pozemkového*, strojopisný opis, 21. listopad 1919. 9 s. Viz dokument č. 5.3.

²¹ V této souvislosti stojí za zmínku interní memorandum knížecího finančního konzulenta Dr. Siebenscheina o důvěrném rozhovoru s profesorem Hobzou z 26. června 1919. Stojí v něm sice za svými teoretickými výroky ve znaleckém posudku z března 1919, ale připouští, že „lze předložit četné argumenty, které by mohly být použity proti jeho tvrzením a závěrům z těchto tvrzení vyvozeným“. Navrhl mladého právníka, který se mu pro tento účel zdál vhodný. Hobza zároveň upozornil, že ani Pařížská mírová konference nepřipustí knížecího zástupce, protože „Lichtenštejnsko nebylo neutrálním státem, ale bylo totožné s nástupnickým státem německo-rakouským a bylo jedním z válčících poražených států.“ Viz příloha k „velmi důvěrné“ zprávě ředitele kabinetu Martina princí Eduardovi

Prof. Hobza, významný odborník na mezinárodní právo, rozvádí ve svém podrobnějším posudku z listopadu 1919 především ty argumenty, jejichž cílem je omezit mezinárodněprávní překážky, které by bránily vyvlastnění cizího majetku bez náhrady na základě prováděcích zákonů v souladu s § 9 výše uvedeného záborového zákona. Omezení, která mezinárodní právo v tomto ohledu ukládá vnitrostátnímu zákonodárci, přitom vykládá velmi restriktivně a ve prospěch suverenity.

Některé prvky postojů vyjádřených u Hobzy zjevně korespondují, pokud jde o postavení knížete a Lichtenštejnského knížectví, s postojem zastávaným československou zahraniční politikou a diplomacií i v následujících letech. Vláda Československé republiky využila svého vlivu na Pařížské mírové konferenci, aby zabránila uznání suverenity a neutrality Lichtenštejnska a v souvislosti s tím i jeho členství ve Společnosti národů.²²

Ve svém posudku z listopadu 1919 se Hobza zabývá zejména těmito tématy:

- Přednost veřejného práva před právem soukromým při posuzování, zda má být majetek považován za bezprávně nabytý;
- Jaké možnosti má vnitrostátní zákonodárce, aby stanovil i vyvlastnění bez náhrady, přestože existují pravidla mezinárodního práva, která jsou s takovým vyvlastněním v rozporu, zejména:
  - Zásada mezinárodního práva, že vyvlastnění cizích státních příslušníků je zákonné pouze za přiměřenou náhradu;
  - Ustanovení pařížských mírových smluv o „likvidaci“²³ majetku příslušníků států, s nimiž bylo Československo ve válečném stavu;
  - Otázka významu Saint-Germainské smlouvy, která obsahuje zákaz takových „likvidací“ vůči rakouským státním příslušníkům, a v souvislosti s tím, zda má být lichtenštejnský kníže vůbec považován za rakouského státního příslušníka.
- Zvláštní vztah lichtenštejnského knížete a knížectví k Rakousku během první světové války a v souvislosti s tím,
  - zda byla ČSR ve válečném stavu s Lichtenštejnskem, nebo zda mělo být Lichtenštejnsko považováno za neutrální mocnost;
  - jaký vliv měl tento zvláštní vztah na zacházení s lichtenštejnským knížetem jako s hlavou suverénního státu.
- Otázka, zda mělo být Lichtenštejnsko jako celek považováno za suverénní stát a zda a do jaké míry může být vládnoucí lichtenštejnský kníže jako hlava

z 20. července 1919, označená „ad 115/2“, vložená do kartonu HAL Vídeň, č. 1616 se spisy lichtenštejnského vyslanectví Vídeň.

²² QUADERER, op. cit. v pozn. 5, s. 234; KELLER-GIGER, Susanne. Bodenreform vor Souveränität. In: KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER, Rupert. *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz: HVFL, 2013, s. 45.

²³ Likvidací se zde rozumí možnost konfiskace majetku občanů států, s nimiž byli Spojenci – včetně Československa – ve válečném stavu. Ve Versailleské smlouvě (čl. 297) bylo v případě takové likvidace stanoveno pouze nepřímé odškodnění ze strany dotčeného nepřátelského státu; v Saint-Germainské smlouvě, která se vztahuje na Rakousko, je likvidace majetku rakouských občanů zásadě zakázána (čl. 267).

suverénního státu vyvlastněn, nebo zda tomu brání status exterritoriality podle mezinárodního práva.

Dva posudky prof. Dr. Josefa Pekaře z dubna a 23. listopadu 1919, v nichž je navrhován „manifestační trest“ zejména pro lichtenštejnské majetky v nástupnictví po majetcích nabytých Karlem I. z Lichtenštejna, jen stručně a implicitně odkazují na možné meze takového postupu podle mezinárodního práva. Posudky Dr. Jana B. Nováka a Dr. Karla Kadlece, které si Pekař vyžádal ve velmi krátké době, a jsou proto jen velmi souhrnné, se rovněž prakticky nedotýkají mezinárodněprávních mezí aplikace pozemkové reformy. Totéž platí toliko o doplňujícím historickém posudku Dr. Jana Kaprase z 3. prosince 1919, který byl rovněž sepsán v krátké době na Pekařovu žádost. Pouze posudek Dr. Jana Krčmáře a Dr. Emila Svobody z 2. prosince 1919 se podrobněji zabývá otázkou, do jaké míry mohla Saint-Germainská smlouva stát v cestě legislativnímu nebo justičnímu provedení dvou skutkových okolností uvedených v § 9 záborového zákona č. 215 Sb. z. a n. z 16. dubna 1919. Tyto dvě skutečnosti se týkaly bezprávně nabytého majetku a zacházení s Lichtenštejnem jako s nepřátelským státem. Zejména se pak jednalo o otázku zacházení s lichtenštejnským knížetem jako s rakouským státním příslušníkem.

Posudky, které si nechalo vypracovat Lichtenštejnsko, směřují argumentaci zásadně opačným směrem. Většinou byly vypracovány později než výše zmíněné československé posudky, a tedy v podstatě jako reakce na ně. Jádrem znaleckých posudků Maximiliana Saxla (z 13. července 1919 a koncipován jako odpověď na krátký posudek profesora Hobzy z 30. března 1919) a Leo Strisowera (ze 4. března 1921) jsou tedy vyjádření, která se snaží postavit suverenitu Lichtenštejnska mimo pochybnost, a tím i postavení knížete jako hlavy cizího státu s nárokem na exterritorialitu. Dvě memoranda sepsaná princem Eduardem v květnu a září 1919 pro Pařížskou mírovou konferenci se kromě suverenity Lichtenštejnska zaměřují především na otázku neutrality a tím na neexistenci válečného stavu mezi Lichtenštejnem a Československem. Více než 150stránkový posudek Jaromíra Sedláčka²⁴ publikovaný teprve v roce 1928 se intenzivně a podrobně zabývá otázkou právního odůvodnění majetkových poměrů knížete z Lichtenštejna v minulosti až do období po první světové válce. Sedláček považuje majetek knížete po „převratu“ v roce 1918 za „korunní statek“ se všemi právními a faktickými důsledky. (Sedláčkův posudek je zde s ohledem na jeho obsáhlost uváděn pouze jako shrnutí.)

Není zde otištěn dopis adresovaný právním zástupcem vládnoucího knížete jeho jménem „Ministerské radě Československé republiky“ z 28. září 1919.²⁵ Obsahuje v přehledné a shrnující formě především argumenty na podporu suverenity

²⁴ SEDLÁČEK, Jaromír. *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého. Sv. I. Tištěný posudek.* Olomouc: nákl. vl., 1928.

²⁵ Vzhledem k absenci pověřovací listiny není z dopisu ministerské radě, který je uložen v lichtenštejnském Domácím archivu v kopii v kart. 1616 bez podpisu, zřejmé, který právní zástupce dopis jménem vládnoucího knížete předal. Z okolností lze předpokládat, že to byl knížecí justiční rada Dr. Viktor Kaplan. Viz KELLER-GIGER, Susanne. *Zwei Länder – ein Fürstenhaus.* In: KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER, Rupert. *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die*

Lichtenštejnského knížectví a postavení knížete jako suveréna obsažené v memorandech prince Eduarda pro Pařížskou mírovou konferenci a v posudku Dr. Saxla. Podrobná argumentace k neutralitě obsažená v memorandu z 20. května 1919 je v tomto dopise rovněž uvedena v přehledné formě. Kromě argumentace obsažené v jiných publikovaných dokumentech se dopis ministerské radě zabývá navíc otázkou korunních statků – stejně jako o téměř devět let později Dr. Sedláček. Ačkoli tedy musela být tato argumentace československé ministerské radě známa, není zřejmé, že by Hobzův posudek z listopadu 1919 a následné krátké posudky české strany na tyto argumenty jakkoli reagovaly.

Memorandum Wien-Claudiiho, Knolla a Loewenfelda, které bylo sepsáno v roce 1925 v zájmu švýcarských občanů postižených zásahy do majetku, se velmi podrobně zaměřuje především na mezinárodněprávní, ale i soukromoprávní otázky práva na odškodnění.

Posudek prof. Dr. Gustava Friedricha, sepsaný rovněž k problematice bezprávně nabytého majetku podle § 9 záborového zákona, se zabývá pouze historickou odpovědí na tuto otázku v souvislosti s událostmi po roce 1620 a problematice mezinárodního práva se nevěnuje.

Na straně Lichtenštejnského knížectví lze důrazu na suverenitu a neutralitu a na uplatňování mezinárodněprávních omezení ohledně vyvlastnění cizinců přisoudit bezpochyby jasné motivy.²⁶

Po první světové válce šlo samozřejmě knížectví obecně o rovnoprávné přijetí do okruhu suverénních evropských států. Důraz na suverenitu a také na neutralitu malého státu na Rýně odpovídal sebepojetí Lichtenštejnského knížectví jako nezávislého a samostatného státního útvaru, zejména po pádu habsburské říše.

Současně šlo přitom od samého počátku také o suverenitu a neutralitu knížectví kvůli překážkám, které ze suverenity a neutrality byly vyvozovány, a které měly zabránit očekávaným zásahům do majetku hlavy knížectví nacházejícího se v ČSR, zejména pak vyvlastnění bez náhrady.

Nebezpečí, která pro knížecí lichtenštejnský majetek v Československu vyplývala z velmi rychle přijaté pozemkové reformy, si knížecí lichtenštejnská strana uvědomila nejpozději v březnu 1919, tedy velmi brzy.²⁷

Touha po zvláštním zohlednění obrovských lichtenštejnských statků v rámci pozemkové reformy se tehdy v mladé ČSR řešila jak ve veřejném diskurzu, tak v československém tisku bezprostředně po skončení války, a to zejména v souvislosti s rolí Lichtenštejnů po bitvě na Bílé hoře.

Posudky, které byly vypracovány v zájmu knížectví, přirozeně věnují podstatnou část svých historických a právních analýz faktickému a právnímu zajištění suverenity Lichtenštejnska a z ní odvozené exteritoriality, resp. imunity knížete.

Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen. Vaduz: HVFL, 2013, s. 75 (s odkazem na R. Quaderera).

²⁶ LI LA, V 002/0170/05, „Information für Emil Beck“ ze dne 6. března 1919, obsahuje pokyny k zamýšlené účasti Lichtenštejnska na Pařížské mírové konferenci.

²⁷ Viz Informationen für Emil Beck, op. cit. v pozn. 25.

Argumentace zdůrazňující neutralitu Lichtenštejska v první světové válce byla určena především Pařížské mírové konferenci. Na jedné straně byla zaměřena proti zpochybňování nezávislosti a suverenity Lichtenštejského knížectví, jak činil profesor Hobza, a na straně druhé měla zabránit zařazení Lichtenštejska mezi nepřátelské státy, jak činil nejenom prof. Hobza, ale i československá veřejnost a pražské ministerstvo zahraničí.²⁸ To se také jeví jako zásadní motiv memoranda²⁹ pro Pařížskou mírovou konferenci, které bylo 20. května 1919 zasláno premiéru Clemenceauovi a vládám různých evropských mocností. Na tuto motivaci poukazuje i komentář k posudku profesora Hobzy obsažený v textu návrhu nóty lichtenštejského legačního rady v Bernu vedoucímu politického oddělení v Bernu Giuseppe Mottovi³⁰ z 15. února 1920. Totéž platí následně i pro druhé memorandum mírové konferenci, sepsané v září 1919, pro dopis knížete ministerké radě ČSR z 28. září 1919, který byl napsán přibližně ve stejnou dobu, a konečně především také pro posudek prof. Leo Strisowera, který byl vypracován až v roce 1921.

Otázka válečného stavu a případné „likvidace“ majetku příslušníků států nacházejících se ve válečném stavu s Československem

Ustanovení § 9 záborového zákona č. 215 Sb. z. a n. ze dne 16. dubna 1919 stanovilo jako první důvod možného vyvlastnění cizího majetku bez náhrady převzetí majetku příslušníků nepřátelských států, tedy konkrétně těch států, s nimiž byla ČSR ve válečném stavu. Profesor Hobza ve svém podrobnějším posudku z 21. listopadu 1919 se svou autoritou uznávaného odborníka na mezinárodní právo vyjádřil názor, že Lichtenštejsko nemá plnou suverenitou, a proto nemohlo být v první světové válce neutrální.³¹ Osobní postavení knížete je pak v podstatě určeno jeho vztahem k Rakousku. Status exterritoriality vládnoucího knížete z Lichtenštejna byl Rakouskem stanoven také pouze vnitrostátně – tzn. v rámci rakousko-uherské monarchie nařízením – a tedy nikoli na základě mezinárodního práva.

ČSR se tedy mohla svobodně a suverénně rozhodnout, zda se nachází s Lichtenštejskem ve válečném stavu či nikoliv.³² Podle Hobzy Lichtenštejsko z důvodu

²⁸ To vyplývá například ze 4. odstavce memoranda ze září 1919 předaného premiéru Clemenceauovi.

²⁹ LI LA, V 002/0045 (dostupné z: www.e-archiv.li/D45744).

³⁰ V tomto návrhu nóty jsou velmi přehledně a přesně shrnuty části zde publikovaných posudků československé strany týkající se Lichtenštejska, viz LI LA, V 002/0170/14 (dostupné z: www.e-archiv.li/D46074).

³¹ Posudek prof. Hobzy ze dne 30. března 1919, s. 6, bod „ad 2“.

³² Je zřejmé, že toto konstatování zní neobvykle od uznávaného odborníka na mezinárodní právo té doby. Vždyť i kdyby byla Lichtenštejsku přiznána pouze částečná suverenita, muselo by dát Československo na mezinárodní úrovni předem najevo, že je s Lichtenštejským knížectvím ve válečném

nedostatku vlastní suverenity následovalo Rakousko-Uhersko do válečného stavu. To by podle Hobzy umožnilo vyvlastnit bez náhrady také majetek lichtenštejnského knížete prostřednictvím vlastního zákonodárství.³³ Nezabýval se však přítomnou otázkou, jak by možnost vyvlastnění Lichtenštejnů jednoduše jako příslušníků nepřátelského státu obstála ve vztahu k ostatním ustanovením mezinárodního práva, zejména pak k válečnému právu obsaženému v Haagském Řádu války pozemní a k příslušným ustanovením v mírových smlouvách.

Tato problematika byla diskutována vedle posudku prof. Hobzy z listopadu 1919 i v posudku Dr. Jana Krčmáře (a Emila Svobody) sepsaném bezprostředně poté dne 2. prosince 1919 – oba k otázce aplikovatelnosti § 9 záborového zákona ze dne 16. dubna 1919 – v souvislosti s otázkou likvidace jako důležitým právním aspektem pozemkové reformy.

Mírové smlouvy upravovaly „likvidaci“ majetku nepřátelského státu. Tímto pojmem se rozumí právo válečného státu na státní převzetí majetku nepřátelského státu podle určitých postupů, resp. omezení, jak je stanoveno v mírových smlouvách ohledně majetku náležejícího německým a rakouským příslušníkům. Právní základ pro vyvlastnění („likvidaci“) majetku německých státních příslušníků vyplýval z čl. 297 Versailleské smlouvy, podle kterého bylo vyvlastnění a náhrada vázáno na určitý postup a podmínky.³⁴ Čl. 267 Saint-Germainské smlouvy, který se vztahoval na Rakousko, však takovou konfiskaci nebo „likvidaci“ majetku rakouských občanů na území bývalé rakousko-uherské monarchie, s výjimkou habsburské panovnické rodiny, vůbec neumožňoval. To vyvolalo otázku, zda Saint-Germainská smlouva vylučuje nebo omezuje, aby v rámci takové likvidace došlo k převzetí nebo zabavení majetku patřícího knížeti z Lichtenštejna bez náhrady. Tak by tomu bylo v případě, pokud by měl být kníže ve světle Hobzových výroků (v obou posudcích) považován na základě údajného subjektivního vztahu k Rakousku za rakouského občana. Přestože Hobza lichtenštejnského knížete výslovně neoznačuje za rakouského občana, vyplývá to implicitně z jeho argumentace: v podstatě popírá vlastní státnost Lichtenštejnska („přívěsek nebo pertinence Rakouska“) a poukazuje na členství lichtenštejnského knížete v rakouské Panské sněmovně a na kvalifikaci knížete jako rakouského šlechtice. Krčmář na základě Hobzových výroků v bodě IV 10. odstavce poznamenává, že postavení knížete z Lichtenštejna bylo „nejasnější“. Podle švýcarských diplomatických zpráv označil ministr zahraničí Edvard Beneš knížete za rakouského občana ještě v dubnu 1921.³⁵

---

stavu. Ministerstvo zahraničních věcí ČSR, pravděpodobně v návaznosti na Hobzův názor, to prezentovalo ve svých stanoviscích na Pařížské mírové konferenci; viz zde zveřejněné memorandum Lichtenštejnska ze září 1919.

³³ Hobza však již nevysvětluje, proč a do jaké míry by mezinárodní válečné právo vůbec připouštělo konfiskaci lichtenštejnského majetku v případě válečného stavu s Lichtenštejnem. Pokud by však kníže a další příslušníci Lichtenštejnska byli považováni za rakouské státní příslušníky, uplatnil by se zákaz konfiskace v souladu s čl. 267 Saint-Germainské smlouvy.

³⁴ KRČMÁŘ, Jan, SVOBODA, Emil. *Dobré zdání k některým bodům 2. věty § 9 zákona ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n., strojopisný opis*, 2. prosinec 1919, s. 1. Viz dokument č. 11.

³⁵ Viz QUADERER, op. cit. v pozn. 5, s. 234 a násl.

Profesor Hobza dospěl k závěru, že i kdyby se na lichtenštejského knížete vztahovala Saint-Germainská smlouva, nemuselo by to být nutně v rozporu s vyvlastněním bez náhrady ve smyslu první skutkové okolnosti záborového zákona. ČSR by mohla přijmout obecný právní předpis týkající se vyvlastnění občanů nepřátelských států, který by se vztahoval na všechny (včetně vlastních občanů) a který by nerozlišoval mezi cizími a domácími státními příslušníky. Zákaz podle čl. 267 Saint-Germainské smlouvy nemůže vést k tomu, aby byli rakouští občané proti vyvlastnění bez náhrady zcela imunní a tím se jim dostalo lepšího postavení než samotným československým občanům.

Jan Krčmář naproti tomu zastával názor, že zákaz podle čl. 267 Saint-Germainské smlouvy v každém případě znamená, že majetek rakouských občanů nemůže být předmětem likvidace, tj. vyvlastněn bez náhrady, jenom na základě toho, že se jedná o majetek rakouského státního příslušníka. Ve skutečnosti by toto ustanovení bránilo jakémukoli vyvlastnění. Krčmář však stejně jako A. Hobza připouští, že to nevyklučuje nediskriminační použití § 9 záborového zákona na vlastní a cizí státní příslušníky v případě, že bude splněna některá z (jiných)³⁶ skutkových okolností uvedených v § 9. Krčmář navíc kromě obecné nediskriminační prováděcí legislativy považoval za možné, aby byl prováděcí zákon výslovně zaměřen na konkrétní případy. Své závěry zde dává do souvislosti s provedením skutkové okolnosti „bezprávného nabytí“ jako okolnosti podle záborového zákona.

V posudcích, které podporovaly lichtenštejské stanovisko, není případné rakouské občanství knížete vůbec zmiňováno; možná byla tato myšlenka od počátku považována za absurdní. V otázce válečného stavu mezi ČSR a Lichtenštejnem byla z lichtenštejské strany zdůrazňována neutralita (viz bod 7 níže).

Memorandum Franze Wien-Claudiho, Felixe Knolla a Erwina Loewenfelda o postavení švýcarských občanů detailnějším způsobem zpochybňuje právo státu vyvlastnit nepřátelský majetek bez náhrady a odvolává se na části haagského válečného práva a názory uznávaných odborníků na mezinárodní právo. Jak haagské válečné právo (čl. 23g a čl. 46 Haagského Řádu války pozemní), tak praxe týkající se haagského práva pro válku námořní by v zásadě neumožňovaly odnětí majetku příslušníkům nepřátelského státu bez náhrady.

Celkově lze nabytí dojmu, že Hobzova argumentace k otázce válečného stavu a aplikovatelnosti mírových smluv na knížecí majetek v kontextu § 9 záborového zákona není příliš přesvědčivá, a to ani ve světle protiargumentů obsažených v „lichtenštejských“ právních názorech. Hobza pomocí „teorie přívěsku nebo pertinence“ zakládá takřkajíc dvojí status Lichtenštejska: na jedné straně státní útvar, na druhé straně fakticky podřízené Rakousku-Uhersku, z čehož by ČSR mohla svobodně usuzovat, že je Lichtenštejsko ve válečném stavu s ČSR, a vyvozovat z toho právní důsledky. To však přehlíží skutečnost, že přiznání vlastního státního

³⁶ Použití skutkové okolnosti „příslušník nepřátelského státu“ na české občany (pokud nemají vícenásobnou státní příslušnost) je stěžejí myslitelné, protože se argument o nediskriminačním legislativním zacházení s vlastními a cizími státními příslušníky jeví přinejmenším jako zavádějící.

charakteru knížectví (přítomnost tří státních prvků) zakládá vztah mezi státy, tj. vztah určený mezinárodním právem. Právní důsledky lze tedy s válečným stavem spojovat pouze tehdy, pokud takový stav skutečně existuje. Pokud však nedošlo k vyhlášení války Lichtenštejnsku, byl by ke vzniku válečného stavu a k tomu, aby s ním mohly být spojeny právní důsledky postihující knížectví, nutný nějaký jiný akt srozumitelný pro Lichtenštejnsko.³⁷

Hobza však pochopitelně poukazoval na zvláštní vztah mezi knížetem z Lichtenštejna a knížectvím na jedné straně a Rakousko-Uherskem na straně druhé. Tento vztah mohl zjevně vzbuzovat jisté pochybnosti o plné suverenitě knížectví a svrchované nezávislosti knížat vůči Rakousko-Uhersku (přínejmenším do konce monarchie). Tyto pochybnosti se nepodařilo zcela rozptýlit, což se projevilo i v průběhu obtížného diplomatického úsilí o dosažení všeobecného formálního uznání suverenity a neutrality knížectví a v souvislosti s přijetím do Společnosti národů. V každém případě byly tyto pochybnosti zjevně využity v průběhu diplomatických aktivit ČSR a zejména ministra zahraničí Edvarda Beneše k podpoře československé politiky neuznání vůči Lichtenštejnsku.

Neutralita Lichtenštejnského knížectví během první světové války

Otázka neutrality Lichtenštejnského knížectví během první světové války byla významná z těchto hledisek:

- Existence či neexistence válečného stavu mezi knížectvím a ČSR s právními důsledky z toho plynoucími;
- Postoj knížectví při pařížských mírových jednáních a význam pro zamýšlené přijetí do Společnosti národů;
- Spojení neutrality se suverenitou knížectví a s uznáním knížete jako svrchované hlavy státu.

Lichtenštejnský kníže a knížectví stáli v 1. světové válce mentálně i politicky jednoznačně na straně Rakouska-Uherska. Lichtenštejnsko také na začátku války nevyhlásilo neutralitu, zřejmě v přesvědčení, že válka bude trvat jen krátce.³⁸ Vzhledem k tomu, že spojenecké státy zacházely na počátku války s některými lichtenštejnskými občany jako s nepřátelskými cizinci, se však Lichtenštejnsko ve vícero případech dovolávalo své neutralitě (mimočodem také s vědomím válčícího rakouského státu, neboť k tomuto účelu byly využity rakouské diplomatické

³⁷ Stejně jako učinila Francie vůči Lichtenštejnsku, pokud jde o neutralitu v obchodních vztazích. (Memorandum prince Eduarda z května 1919, s. 4, a ze září 1919, bod 2).

³⁸ Viz KELLER-GIGER, Susanne. Zwei Länder – ein Fürstenhaus. In: KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER, Rupert. *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz: HVFL, 2013, s. 58.

kanály³⁹). S postupující válkou se Lichtenštejnsko stále více přibližovalo neutrálnímu Švýcarsku.

Princ Eduard ve svých instrukcích udělených designovanému zvláštnímu lichtenštejnskému zmocněnci na Pařížské mírové konferenci Emilu Beckovi již 6. března 1919⁴⁰ zdůrazňuje lichtenštejnský zájem na uznání neutrality Lichtenštejnska (vedle suverenity). V této souvislosti se jako zásadní motiv ukazuje zájem na tom, aby se lichtenštejnským statkům jakožto majetku vládnoucího knížete z Lichtenštejna dostalo zvláštního zacházení s ohledem na očekávané majetkové odvody a hrozbu vyvlastnění. Stalo se tak jistě zpočátku pod dojmem československého hlediska reprezentovaného v posudku profesora Hobzy z 30. března 1919, že je ČSR ve válečném stavu s Lichtenštejnskem, a z toho plynoucího nebezpečí vyvlastnění knížecích statků bez náhrady. Ale i obecně bylo se statutem neutrality spojeno očekávání zvýšené šance na zvláštní postavení knížecích majetku v rámci provádění pozemkové reformy. Vzniká zde však dojem, že právě hodnocení samotné neutrality princem Eduardem bylo z hlediska dopadu na právní postavení knížecích statků přeceněno. Neutralita byla proto také většinou vnímána v souvislosti se statutem suverenity a nezávislosti knížectví.

S uznáním neutrality se zvýšila šance Lichtenštejnska na to, že s ním bude zacházeno jako s rovnoprávným členem společenství států a že bude přijato do Společnosti národů.⁴¹

Ve zde předložených českých posudcích se lichtenštejnskou neutralitou zabývají pouze oba posudky profesora Hobzy, ve kterých je ale velmi zásadním způsobem zpochybňována. Ve svém prvním posudku z 30. března 1919 se přitom v bodě 2 všeobecně zmiňuje o – podle jeho názoru – úzkém propojení Lichtenštejnska s Rakouskem v první světové válce. Toto úzké spojení prakticky znemožnilo zachování neutrality, a proto je Lichtenštejnsko ve válečném stavu s ČSR.

Dvě memoranda z května a září 1919 (zejména memorandum z 20. května 1919), sepsaná princem Eduardem z Lichtenštejna a zasláná přímo či nepřímo nejvýznamnějším evropským mocnostem, se snaží na řadě předložených faktů podrobně dokázat, že se Lichtenštejnsko během první světové války chovalo neutrálně, a proto nemohlo být v žádném případě považováno za stát, který byl ve válečném stavu s ČSR. Přitom byly uváděny konkrétní opatření a případy jako důkaz dodržování neutrality a jejího respektování ostatními státy – s výjimkou Francie, pokud jde o obchodní vztahy.

³⁹ Lichtenštejnsko využívalo pro své diplomatické zastoupení rakousko-uherskou diplomatickou síť, jako v případě oznámení, že se považuje za neutrální, ústní nótou vídeňského ministerstva zahraničí americkému vyslanectví z 25. září 1914, číslo 76617/1914. Tento případ je zmíněn v memorandu z 20. května 1919, s. 2.

⁴⁰ Viz verze upravená a komentovaná Lukášem Ospeltem, LI LA, V 002/0170/05 (dostupné z: www.e-archiv.li/D46095); k účasti Lichtenštejnska na mírové konferenci nakonec nedošlo.

⁴¹ Pokud jde o snahu Lichtenštejnska o přijetí do Společnosti národů, důraz na neutralitu se nakonec ukázal být spíše překážkou. Viz QUADERER, op. cit. v pozn. 5, s. 283.

Posudek profesora Hobzy z listopadu 1919 se těmito argumenty a předloženými fakty podrobně nezabývá. Pouze poznamenává, že kníže se dovolával neutrality v případech, „kdy to pro něj bylo užitečné“, a přijímal jednotlivá opatření. Lichtenštejnsko však vůbec nemohlo vést samostatnou politiku a válečné dluhopisy se upisovaly i v Lichtenštejnsku. ČSR si tak mohla zcela svobodně určit svůj vztah k Lichtenštejnsku a nebyla vázána mírovými smlouvami. Sám Hobza však toto tvrzení v témže posudku de facto relativizuje, když připouští, že lichtenštejnskou neutralitu mohou spojenci uznat, resp. že ČSR lichtenštejnskou neutralitu uzná nebo bude k jejímu uznání „donucena“, a právní důsledky by musely být akceptovány.

Z válečného stavu mezi ČSR a Lichtenštejnskem, který vyplývá z jeho argumentace, vyvozuje Hobza dva právní důsledky: Za prvé, žádná exterritorialita knížete; za druhé, lichtenštejnský majetek v ČSR podléhá válečnému právu, a proto může být vyvlastněn i bez náhrady, pokud tomu nebrání ustanovení mírových smluv. Pokud bychom se však řídili Hobzovou argumentací, že lichtenštejnský kníže byl ve skutečnosti rakouským občanem, pak by tomu tak bylo právě na základě Saint-Germainské smlouvy.

Otázka „likvidace“ majetku (státních) příslušníků válčících států bez náhrady, však měla v konečném důsledku pro knížecí lichtenštejnský majetek – jak je uvedeno v bodě 6 – fakticky malý, resp. žádný význam. Především však nakonec na úrovni evropských mocností nepřevážilo stanovisko zastávané pražským ministerstvem zahraničí ve smyslu profesora Hobzy, že Lichtenštejnsko má být považováno za válčící stranu a lichtenštejnští občané za příslušníky této válčící strany. Ostatní velcí spojenci, s částečnou výjimkou Francie, uznali názor Lichtenštejnska, že bylo v první světové válce neutrální, nebo alespoň nebylo válčící stranou. Přinejmenším jej vážně nezpochybovali, a to přes jistou zdrženlivost při výslovném uznání svrchovanosti země a odmítnutí jejího přijetí do Společnosti národů.

Uznání neutrality mělo pro ambice Lichtenštejnska vstoupit do Společnosti národů jen omezený význam a podle Ruperta Quaderera bylo dokonce spíše kontra-produktivní⁴². Nakonec to byla především malá velikost státu, která stála v cestě přijetí do Společnosti národů.

Vzhledem k tomu, že existence válečného stavu prosazovaná československou vládou – jak je uvedeno v bodě 6 – neměla pro lichtenštejnský knížecí majetek žádné skutečné právní důsledky, mělo úsilí Lichtenštejnského knížectví o uznání jeho neutrality v konečném důsledku jen omezený význam pro skutečné zájmy Lichtenštejnska vůči ČSR.

⁴² Viz QUADERER, op. cit. v pozn. 5, shrnutí, s. 282 a násl.

Suverenita Lichtenštejského knížectví, postavení vládnoucího knížete jako suveréna a otázka exteritoriality

Zásadní význam: Otázka suverenity Lichtenštejska měla zásadní význam nejen pro knížectví a jeho existenci jako státu po zániku rakousko-uherské monarchie. Lichtenštejsko mělo ve svém sebepojetí přinejmenším stejně velký zájem na tom, aby bylo uznáno a respektováno jako suverénní stát, jako například nově vzniklé Československo. Respektování jeho suverenity mělo také existenciální význam pro Lichtenštejsko jako malý stát, který byl až do konce první světové války úzce provázán s Rakouskem jak na úrovni hlavy státu, tak v důležitých oblastech státní správy.

Diplomatické vztahy: Neuznání suverenity Lichtenštejska ze strany ČSR zase stálo v cestě navázání diplomatických vztahů, včetně zřízení lichtenštejského diplomatického zastoupení v Praze. To mělo sloužit k ochraně zájmů Lichtenštejska ve vztahu k ČSR, včetně omezení negativních dopadů pozemkové reformy na lichtenštejský majetek.⁴³

Ochrana proti zásahům do majetku – exteritorialita: Snaha Lichtenštejska o uznání suverenity sloužila také k zajištění statusu knížete jako svrchované hlavy státu, spolu s očekáváním a nadějemi, které se s ním spojovaly, pokud jde o ochranu knížecího majetku před majetkovými zásahy. Na lichtenštejské knížecí straně byl důraz na suverenitu kladen s očekáváním, že s ní může být spojeno i zvláštní postavení knížete jako hlavy státu a uznání jeho exteritoriality, a z toho zase může být odvozeno přinejmenším zvláštní postavení jeho majetku nacházejícího se v ČSR. Vystala přitom otázka, co vlastně znamená exteritorialita v souvislosti s uplatněním pozemkové reformy na majetek knížete z Lichtenštejna nacházející se v ČSR.

Z posudků profesora Hobzy a dalších zde prezentovaných československých posudků je zřejmé, že pro vedení Československa by bylo politicky nemožné akceptovat vynětí lichtenštejských statků z pozemkové reformy s odvoláním na exteritorialitu. Veřejné mínění se obecně stavělo proti soukromým velkostatkům, s lichtenštejskými statky spojovala velká část československé veřejnosti historickou křivdu a mladá ČSR měla velký zájem na zdůraznění vlastní suverenity.

Memorandum prince Eduarda pro Pařížskou mírovou konferenci ze září 1919 shrnuje tento základní postoj převládající v ČSR, který se následně snaží vyvrátit:

- Lichtenštejské knížectví není suverénním státem, ale pouhým přívěskem Rakouska.
- V první světové válce nebylo neutrální, ale bylo účastníkem války.
- Kníže byl prostým poddaným Rakouska.

S ohledem na tuto celkovou náladu a politickou situaci se dalo očekávat, že vedení ČSR udělá od počátku vše pro to, aby zabránilo vynětí lichtenštejského

⁴³ Viz QUADERER, op. cit. v pozn. 5, s. 247.

majetku z pozemkové reformy či jenom dokonce jeho zvláštnímu zacházení. Uznání zvláštního statusu knížete se proto nedalo očekávat, což byl postoj, který – jak ukázali Quaderer a Keller-Giger⁴⁴ – mohl počítat i s podporou podstatných spojeckých hlasů.

Československá diplomacie měla navíc díky svým úzkým vazbám na Francii značný vliv na mírové konferenci v Paříži, která rozhodovala o poválečném uspořádání v Evropě, a tím měla rozhodující význam i pro uznání suverenity a nezávislosti Lichtenštejnského knížectví. Tento vliv uměla československá diplomacie využít k tomu, aby zpochybnila suverenitu a neutralitu Lichtenštejnska do té míry, že nebylo možné získat účinnou mezinárodní podporu pro vynětí lichtenštejnského majetku z pozemkové reformy.⁴⁵

Prof. Hobza již ve svém posudku z 30. března 1919 výslovně uvedl, že neuznání exterritoriality knížete je v československém státním zájmu. Přitom stála zřejmě v popředí obava, že by takové uznání jako projev postavení knížete jakožto svrchované hlavy státu vedlo k vynětí jeho majetku z pozemkové reformy. Hobza se přitom ale nezabýval analýzou skutečných účinků exterritoriality podle mezinárodního práva. Zdůvodnil to i tím, že vzhledem k nedostatku suverenity knížectví a vzhledem k úzkým vazbám hlavy státu na Rakousko-Uhersko se vůbec nejednalo o exterritorialitu založenou na mezinárodním právu, nýbrž založenou na vnitrostátním rakouském aktu.⁴⁶ Lichtenštejnské posudky, které se touto problematikou zabývaly, obecně odůvodňovaly exterritorialitu knížete, a tedy i jeho majetku, na základě mezinárodního práva. Byly však schopny přednést pouze obecné aspekty mezinárodněprávní exterritoriality, nikoli však diferencovaný popis toho, co by exterritorialita skutečně znamenala ve vztahu k pozemkové reformě. Memorandum pro Pařížskou mírovou konferenci ze září 1919 (s. 7 odkaz na nauku mezinárodního práva), posudek Dr. Saxla (s. 33 – exterritoriální osoba při vstupu na území cizího státu nevstupuje do jeho právního řádu) a shrnutí Sedláčkova posudku (s. 12 – exterritorialita knížete pro jeho rezidenci, jeho průvod⁴⁷) se exterritorialitou zabývají pouze obecně podle tehdejší nauky mezinárodního práva. Neexistoval tedy ohledně exterritoriality žádný právní názor, který by byl akceptován také ČSR, resp. obecně, a který by se specificky vyjadřoval proti zásahům do majetku knížete z Lichtenštejna.

Suverenita knížectví obecně: Otázka suverenity Lichtenštejnského knížectví obecně, která byla zpochybněna v obou posudcích profesora Hobzy, je ústředním bodem následujících posudků a právních názorů, které představují stanovisko lichtenštejnské strany: První podrobný právní názor na tuto otázku je detailně popsán v posudku Dr. Maximiliana Saxla z července 1919, který byl koncipován jako

⁴⁴ Viz KELLER-GIGER, op. cit. v pozn. 37, s. 78.

⁴⁵ Viz QUADERER, op. cit. v pozn. 5, s. 205, 211, 227.

⁴⁶ Císařské nařízení na základě výnosu ministerstva spravedlnosti ze dne 10. srpna 1851, č. 183/1851 ř. z.

⁴⁷ Sedláček zde argumentuje tím, že vládnoucí kníže má nárok na osvobození od daně podle § 2 zákona ze dne 15. června 1927 č. 76/1927 Sb. z. a n., a stejně tak i osoby, které jsou knížeti a jeho kabinetní kanceláři přiděleny k soukromé službě.

odpověď na stručný posudek prof. Hobzy z března 1919. Podrobný posudek prof. Strisowera, který se stejně jako Saxlův posudek velmi detailně zabývá historickým vývojem a odůvodněním suverenity Lichtenštejnska, byl vypracován až v březnu 1921. Mezitím byla otázka suverenity zdůrazněna ve dvou memorandech pro Pařížskou mírovou konferenci v květnu a září 1919 a také v shrnujícím dopise právního zástupce knížete československé ministerské radě ze září 1919 s obecnými, ale zásadně relevantními argumenty.

Zacházení s Lichtenštejnskem jako s nesuverénním přívěskem Rakouska se na mezinárodní úrovni neprosadilo. Nakonec však bylo ponecháno na Československu, aby Lichtenštejnskému knížectví odepřelo uznání jeho suverenity a navázání diplomatických styků až do roku 1938. To se projevilo zejména v souvislosti se zpožděním, resp. znemožněním zřízení lichtenštejnského diplomatického zastoupení v Praze, resp. v souvislosti se zastupováním lichtenštejnských zájmů v ČSR Švýcarskem. Tento postoj Prahy také zrovna nepřispěl k přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů.⁴⁸

Otázka suverenity mohla mít také praktické dopady na nakládání s knížecím majetkem v průběhu pozemkové reformy při jednáních mezi lichtenštejnským ústředním ředitelstvím a československými úřady, což by bylo zřejmě třeba podrobněji prozkoumat. Právně odůvodněné dopady však nejsou pochopitelné.

Otázka „korunních statků“

Otázka zacházení s knížecími statky v Lichtenštejnsku jako s „korunními statky“ vládnoucího knížete se ve zde prezentovaných posudcích a právních stanoviscích na československé straně vlastně neobjevuje a na lichtenštejnské straně jenom okrajově. Pouze posudek profesora Jaromíra Sedláčka považuje knížecí primogeniturní majetek s odpovídajícím historickým odůvodněním za korunní majetek. Dopis knížete ministerské radě ze dne 29. září 1919, který zde není otištěn v plném znění, se tomuto tématu rovněž věnuje v samostatné krátké části.

Sedláčkův posudek z roku 1928 se v této pozdní době zabývá v souvislosti s historií majetku lichtenštejnské knížecí primogenitury otázkou, do jaké míry z této historie vyplývá, že má být tento majetek považován za korunní statek. Z přístupu k dané otázce lze usuzovat, že se prof. Sedláček snažil přistupovat k této otázce vědecky objektivně, nikoliv obhajovacím způsobem ve prospěch některé ze stran.

V tomto přeci jenom relativně pozdě vypracovaném posudku dospívá na základě analýzy historického vývoje právního postavení knížecího lichtenštejnského majetku k následujícímu závěru: Kníže se z vlastníka knížectví stal orgánem knížectví v důsledku jeho samostatnosti – nejpozději však od zákonného uznání lichtenštejnského rodového zákona Rakouskem. Celý jeho primogeniturní majetek, který byl až do roku 1924 založen na fideikomisu – včetně majetku v českých zemích – sloužil

⁴⁸ K tomu podrobněji Quaderer, op. cit. v pozn. č. 5, oddíl B) s. 228 a násl. a oddíl C), s. 248 a násl.

výkonu jeho funkce hlavy státu a připadal mu také jen potud, pokud vykonával funkci regenta knížectví. Rakouský právní stav byl podle Sedláčka převzat do československého právního prostředí. Po zrušení fideikomisu by měl primogeniturní majetek už jen status korunního statku.

Sedláček proto dochází k tomuto závěru:

- Dřívější primogeniturní fideikomis je korunním statkem; tento korunní majetek náleží z hlediska vlastnického práva vládnoucímu knížeti pouze jako hlavě státu; jedná se tedy o rezolutivně podmíněné vlastnické právo.
- Lichtenštejnský stát má právo na zachování tohoto majetku (korunní statek), protože tento majetek zaručuje jeho nezávislost a celistvost, tj. základní svrchovaná práva státu.
- Tyto statky (korunní statek) podléhají obecnému československému právu, tedy i předpisům, které se týkají pozemkové reformy.

Analýza končí pozoruhodným návrhem: Protože československé zákony nehovoří o tom, jak se má zacházet s korunním statkem, mělo by se analogicky v souladu s § 9 odst. 2 záborového zákona postupovat tak, aby bylo co nejméně dotčeno právo lichtenštejnského státu; to mělo platit zejména, pokud jde o rozsah uskutečnění pozemkové reformy a pokud jde o náhradu za vyvlastnění.⁴⁹ „Analogický postup“ zde pravděpodobně znamená, že při převodu zabraného korunního majetku do majetku československého státu by se musely zohlednit závazky, které má kníže jako regent ohledně zachování svého knížectví. To se jeví jako zajímavý návrh řešení. Do jaké míry byl tento návrh skutečně zohledněn při jednáních mezi ústřední kanceláří knížete a československým pozemkovým úřadem, by zřejmě stálo za bližší prozkoumání.

Postavením primogeniturního majetku jako korunního statku se konečně zabývá i samostatná část dopisu knížete (prostřednictvím jeho právního zástupce) československé ministerské radě z 26. září 1919. V dopise se vychází z možného zavedení majetkového poplatku z lichtenštejnských statků a alespoň částečného vyvlastnění. Zabývá se především mezinárodněprávními překážkami, které by takovému zásahu do majetku bránily. Vrací se přitom daleko do historie a poukazuje na to, že již císařským diplomem z 23. ledna 1719 bylo nařízeno trvalé sjednocení bezprostředního říšského majetku s primogeniturou. Důvodem byla skutečnost, že majetek primogenitury, který byl nerozlučně spojen s titulem říšského knížete, poskytoval záruku, že „mohou být pokryty potřeby říšského knížectví“. „Korunní statky nemohly být v žádném případě postiženy dávkou z majetku, protože by tím byly přímo poškozeny zájmy státních občanů Lichtenštejnského knížectví.“ To platilo zejména ve finančně obtížných dobách po první světové válce.⁵⁰

⁴⁹ § 9 odst. 2 záborového zákona ze dne 16. dubna 1919 č. 215/1919 Sb. z. a n. stanoví následující: „Při převzetí zabraného majetku jest postupovati tak, aby osoby, pro které na zabraném majetku vážnou práva, jakož i osoby, které mají proti dosavadnímu vlastníku právo z poměru služebního, zaopatřovacího a pachtovního, nebyly zkráceny.“

⁵⁰ Viz Memorandum, op. cit. v pozn. 24, s. 14–18.

Shrnutí

Témata mezinárodněprávního postavení lichtenštejnského knížete a suverenity a neutrality knížectví tvořila důležitou součást řady zde prezentovaných posudků. Tón od počátku udávaly oba posudky profesora Antonína Hobzy z března a listopadu 1919, které zásadním způsobem zpochybňovaly jak zvláštní mezinárodněprávní status lichtenštejnského knížete, tak i suverenitu a neutralitu jeho země. Tento postoj odpovídal veřejnému mínění v nově vzniklé ČSR a byl základem vnitropolitického i zahraničněpolitického úsilí ČSR zabránit zvláštnímu zacházení s knížecími lichtenštejnskými statky při provádění pozemkové reformy. K tomu docházelo jak v rámci Pařížské mírové konference, tak v průběhu snah Lichtenštejnska o přijetí do Společnosti národů a také v souvislosti se snahou Lichtenštejnska o diplomatické zastoupení vůči Praze.

Lichtenštejnské knížectví proto mělo velký zájem na zdůraznění své suverenity a neutrality a postavení knížete jako zahraničního suveréna. Tomuto účelu sloužily všechny posudky vyhotovené v zájmu knížectví v letech 1919 až 1921 a memoranda vypracována pro informovanost účastníků Pařížské mírové konference. Právní posudek profesora Jaromíra Sedláčka, který byl vypracován až v roce 1928 a který se zabýval i historickým odůvodněním zacházení s knížecím majetkem jako s korunními statky, se pokusil o diferencované, historické podání v rámci platného československého práva.

Všechny tyto posudky a právní stanoviska poskytují zajímavý vhled do historické situace bezprostředně po vzniku ČSR a do výsledných právních, zejména mezinárodněprávních, argumentací vycházejících z příslušných zájmů.

Kromě diplomatických a politických dopadů prezentovaných právních stanovisek lze celkově konstatovat pouze to, že všechna tato právní stanoviska měla zjevně jen málo konkrétních dopadů na skutečné nakládání s lichtenštejnským majetkem v průběhu pozemkové reformy. To platí především pro otázku vyvlastnění knížecích statků bez náhrady, jakož i pro lichtenštejnský nárok na vynětí knížecích statků z pozemkové reformy nebo na zvláštní zacházení s nimi. Ani argument exterritoriality, ani suverenity knížete a prohlášení jeho statků za korunní majetek nevedly k odlišnému zacházení mimo rámec obecné československé legislativy. Zde by však bylo zajímavé blíže prozkoumat dostupné podklady o jednáních mezi zástupci Lichtenštejnského knížectví a státním pozemkovým úřadem, resp. ministerstvem zemědělství, aby se zjistily faktické dopady právních otázek, jimiž se znalecké posudky zabývají; tak to učinila například Susanne Keller-Giger v souvislosti s majetky v Kostelci nad Černými lesy. Nelze vyloučit, že určitá nejistota ohledně mezinárodního uznání zvláštního statusu vládnoucího knížete, jeho majetku a statků, které mají být kvalifikovány jako korunní statky, mohla vést k tomu, že se s lichtenštejnskými knížecími statky zacházelo ve vztahu k ostatním statkům mírněji. V tomto ohledu mohly mít právní argumenty i nepřímé faktické dopady.⁵¹

⁵¹ Nasvědčuje tomu například dohoda mezi ministerstvem zemědělství a knížecími zástupci o zvýšené částce náhrady za vyvlastněný lichtenštejnský majetek z července 1933: výměnou za stanovenou

Ve vztahu k postoji ostatních států byl negativní postoj ČSR vůči lichtenštejnské suverenitě a neutralitě v průběhu času na mezinárodní úrovni stále izolovanější. Negativně bylo tímto postojem ovlivněno pouze odmítnutí přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů.

---

zvýšenou částku náhrady požadovalo ministerstvo zemědělství, aby se kníže vzdal všech nároků vyplývajících z titulu cizí státní příslušnosti, suverenity a exterritoriality, viz KELLER-GIGER, op. cit. v pozn. 37, s. 144 a násl.

3 LICHTENŠTEJNOVÉ A FENOMÉN „ODČIŇOVÁNÍ BÍLÉ HORY“ NA PRAHU 20. STOLETÍ

Tomáš Knoz

Úvodní poznámky

Cílem předkládané stati je zasadit právní posudky, které vznikaly po roce 1918 při aplikaci norem pozemkové reformy v mladé Československé republice na majetek Knížecího domu Lichtenštejnů, do širšího politického a sociálního kontextu. V době vzniku Československa již byla po několik desetiletí v plném proudu debata o smyslu českých dějin, o charakteru moderního českého národa i budoucí formě českého (či československého) státu. Tato debata se neomezovala na stránky odborných historických časopisů a publikací. Naopak, často přerůstala do podoby politické publicistiky a programových statí politických subjektů, takže ji lze sledovat v dobových novinách i v nejrůznějších stranických a vzdělávacích příručkách. Jejím typickým rysem je filozofický historismus, formulující ideové postuláty na základě dějinných osudů českého národa a státu, často z bělohorského období. Podle obvyklých dobových vzorců to byla porážka stavovského povstání na Bílé hoře a potrestání jeho účastníků, co způsobilo úpadek české státnosti a české kultury. Nebylo proto divu, že vina byla přisuzována nejen císaři Ferdinandu II. a jezuitům, ale také knížeti Karlovi z Lichtenštejna. Obnova české státnosti na počátku 20. století byla proto charakterizována jako princip „odčiňování Bílé hory“, jehož součástí bylo také částečné vyvlastnění majetku rodu Lichtenštejnů.¹

---

¹ Tato studie navazuje na starší autorovy výzkumy publikované především v knize KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno: Matice moravská, 2006. Dále pak ze statí KNOZ, Tomáš. Místa lichtenštejnské paměti. Úvodní teze. *Časopis Matice moravské*, 2012, roč. 131, suppl. 3, s. 23–45; KNOZ, Tomáš. Die Rolle Karls I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg. *Studia historica Brunensia*, 2017, roč. 64, s. 123–169; KNOZ, Tomáš. The Phenomenon of the White Mountain in the Process of Modern Czech National and State Formation. In: *La chiesa di Santa Maria della Vittoria a Roma* (v tisku).

Tomáš Garrigue Masaryk: Bílá hora a „idea národa českého“

Dne 22. prosince 1918, v roce třístého výročí stavovského povstání a zároveň pouhý den po návratu z emigrace přednesl Tomáš Garrigue Masaryk Národnímu shromáždění na Pražském hradě poselství, které začal známým citátem z Komenského *Kšaftu umírající matky Jednoty bratrské*. Šlo o uplatnění národního historismu, který si pro formulování programu nového státu bral argumenty z období, které považoval v českých dějinách a zároveň ve vztahu k aktuální situaci za klíčové, tedy období Bílé hory:

„Věřím i já Bohu, že po přejítí vichřic hněvu, hřichy našimi na naše hlavy uvedenému, vláda věcí tvých k tobě zase se navrátí, ó lide český, a pro tuto naději tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdělila, a přes těžké a nesnadné časy přechovala, nýbrž i v čemkoli dobrém skrze práci mých synů a požehnání Boží, rozhojnění jsem přijala, to všecko tobě odkazuji.“²

Dne 29. února 1920, v roce třístého výročí bitvy na Bílé hoře, přijalo Národní shromáždění ústavu Československé republiky, jejíž preambule je dosti explicitním příkladem aplikace dobového myšlení o dějinách v aktuálním ústavním právu:

„My, národ Československý, chtějíce upevniti dokonalou jednotu národa, zavésti spravedlivé řády v republice, zajistiti pokojný rozvoj domoviny československé, prospěti obecnému blahu všech občanů tohoto státu a zabezpečiti požehnání svobody příštím pokolením, přijali jsme ve svém Národním shromáždění dne 29. února 1920 Ústavu pro Československou republiku, jejíž znění následuje. Přitom my, národ Československý, prohlašujeme, že chceme usilovati, aby tato ústava i všechny zákony naší země prováděny byly v duchu našich dějin stejně jako v duchu moderních zásad, obsažených v hesle sebeurčení; neboť chceme se přičleniti do společnosti národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový.“

Masaryk již v roce 1895 (ačkoliv v té době nebyla republikánská budoucnost českého/československého státu ani zdaleka jistá) vyslovil tezi, v níž v podstatě vylučuje šlechtu z kolektivu českého národa. Hovoří o jejím úpadku, nenárodnosti, jejímu postoji „proti základním požadavkům českého programu kulturního“. Předmětem jeho kritiky je sociální diferenciacce (Masaryk hovoří o „sociální roztrpčenosti“), v podstatě jde o kritiku právní nerovnosti, z níž vyplývá sociální nerovnost. To mají být dvě základní kritéria definice moderního národa.³ Druhým důležitým

² Poselství prezidenta republiky. *Pražské noviny*, 23. prosince 1918, 239, č. 350, s. 1–3. Pracováno s online verzí publikovanou Masarykovým ústavem a archivem: <https://masaryk.mua.cas.cz/Archive/Detail/2101>. Staženo: 11. listopadu 2023.

³ V českém prostředí se zabýval vznikem moderního (nejen) českého národa v minulých desetiletích zejména Miroslav Hroch, nověji také Miloš Řezník. HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dilem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009; HROCH, Miroslav. Formování národa jako zápas o moc. In: POKORNÝ, Jiří, VELEK, Luboš, VELKOVÁ, Alice (eds.). *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století. Pocta Jiřímu Kořalkovi k 75. narozeninám*. Praha: Karolinum 2007, s. 29–37;

předmětem kritiky je klerikalismus šlechty a spojení s katolickou církví. Masaryk přitom právě katolicismus kategorizuje jako protipól modernity, a proto jej staví mimo požadavek modernity a tím i mimo český kulturní program a mimo kategorii „českého myšlení“. Z toho pro Masaryka vyplývají tři závěry: 1. Šlechtický klerikalismus vs. český liberalismus: „Šlechta se poddává duchovnímu vedení výbojného klerikalismu, a tím přichází v rozpor se svobodomyšlnými zásadami českého lidu.“ 2. Kulturní program šlechty vs. kulturní program lidu: „Na programě mezinárodním, nelidovém a klerikálním česká šlechta nemůže být úspěšným politickým vůdcem českého lidu, neboť žádný politický program nemůže být v zásadním rozporu s programem kulturním. Ani program státoprávní tu nestačí, konečný politický cíl a prostředky nemohou být v naprostém nesouladu, a cíl prostředků neposvěcuje.“ 3. Tradicionalismus vs. modernita: „Česká šlechta si ve své výlučnosti žije pořád tradicemi předosmačtyřicátými (z doby před rokem 1848), feudálními.“⁴

V Masarykově prezentaci modernity jako filozofickém a národním programu a zasazení této modernity do protikladu k šlechtickému tradicionalismu je nicméně také ukryt určitý horizont historismu, jehož explicitní vyjádření lze nalézt například v textu *Palackého idea národa českého*.⁵ V textu, který byl poprvé vydán časopisec-ky roku 1895 a knižně 1912 a který měl od počátku i německou jazykovou mutaci, se Masaryk pokouší analyzovat Palackého pojetí dějin.⁶ Přichází s ideou českých dějin jako náboženských dějin. Za vrchol českých dějin přitom označuje bratrství, které považuje za výraz češství (bratrství jako česká forma reformace), propojující ideály humanitní a demokratizační tendence. Ostatně Masarykův pohled, jenž propojoval jeho filosofické a sociologické myšlení s praktickou politikou, nebyl v dané době ojedinělý. Masaryk se opíral o historické výzkumy a interpretace Jaroslava Golla,⁷ zájem o bratrství 15. a 16. století se objevuje i u některých příslušníků

HROCH, Miroslav. Několik poznámek k problému: historické vědomí a zájem rodícího se národa. *Husitský Tábor*, 1985, roč. 8, s. 185–194; ŘEZNÍK, Miloš. Historické formy kolektivních identit, moderní národ a teritoriální patriotismus. Úvod do problematiky. In: ELBEL, Martin (ed.). *Limity a možnosti historického poznání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 145–156; ŘEZNÍK, Miloš. Miroslav Hroch a evropské studium formování moderního národa. *Střed*, 2011, roč. 3, sv. 2, s. 82–105; SOUKUPOVÁ, Blanka. Moderní česká národní identita a její nejvýraznější součásti: (90. léta 19. století až září 1938). In: DOLEŽALOVÁ, Antonie et al. *Střední Evropa na cestě od minulosti k budoucnosti*. Praha: Centrum středoevropských studií, 2014, s. 39–54.

⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*. Praha: Čas, 1895 (citováno podle Praha: Melantrich, 1969, s. 196–197, také 108–109); HOFFMANN, Roland J. T. G. *Masaryk und die tschechische Frage. 1. Nationale Ideologie und politische Tätigkeit bis zum Scheitern des Deutsch-tschechischen Ausgleichsversuchs vom Februar 1909*. München: Oldenbourg, 1988.

⁵ O tom KUTHAN, Jiří. *Aristokratická sídla období romantismu a historismu*. Praha: Akropolis, 2001.

⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Palackého idea národa českého*. Praha: Grosman a Svoboda, 1912 (citováno podle 5. vyd. Praha: Čin, 1947).

⁷ GOLL, Jaroslav. *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder*. Bd. I., II. Prag: J. Otto, 1878–1882; GOLL, Jaroslav. *Chelčický a Jednota v XV. století*. Praha: Historický klub, 1916; GOLL, Jaroslav. Příspěvky k životopisu Komenského. In: GOLL, Jaroslav. *Výbrané spisy drobné*. Praha: Historický klub, 1929, s. 185–203.

mladší generace, např. u Kamila Krofty (Kamil Krofta byl autorem studie *O bratrském dějepisectví*).⁸ Byl vlastně „náboženským“ pendantem paralelní interpretace dějin 16. století v dobovém myšlení o dějinách, který neměl výhradně nacionální charakter a který 16. století hodnotil prostřednictvím rozvoje stavovství, které mělo být předstupněm moderního parlamentarismu. Například moravské stavovství 16. století tak mohlo být na sklonku 19. a na počátku 20. století oslavováno stejně tak Němci Peterem Ryt. Chlumeckým⁹ a Christianem d'Elvertem,¹⁰ jako Čechy Vincencem Brandlem¹¹ a Františkem Kameníčkem.¹² Přírozeným ukončením období „vrcholu českých dějin“ mezi husitstvím a protireformací či mezi stavovstvím a absolutismem (oba pojmy užívá i Masaryk) potom byl buď nástup Habsburků na český trůn 1526 (k tomuto letopočtu ukončil Palacký své dějiny národa českého v Čechách a v Moravě, což zdůrazňoval i Masaryk), či ještě spíše bitva na Bílé hoře.

Kníže Karel z Lichtenštejna bývá v rakouské i české historiografii pravidelně považován za zosobnění fenoménu bitvy na Bílé hoře a následných perzekucí nekatolíků. Bitva na Bílé hoře, k níž došlo 8. listopadu 1620, náležela v české národní historiografii i v jejím moderním aplikovaném politickém a kulturním výkladu mezi nejdůležitější konstitutivní události. Nezáleželo přitom, zda v případě bitev šlo o tzv. „velká vítězství“ (bitva u Sudoměře, bitva na Vítkově, bitva u Domažlic, bitva u Zborova), nebo o tzv. „velké porážky“ (bitva na Moravském poli, bitva u Lipan, bitva na Bílé hoře, bitva sedláků u Chlumce), nýbrž o její interpretaci a zařazení v rámci českého dějinného mýtu.¹³ V „bělohorské“ historiografii se v plné míře

⁸ KROFTA, Kamil. *O bratrském dějepisectví*. Praha: J. Laichter, 1946.

⁹ WURMOVÁ, Milada. Petr rytíř Chlumecký – archivář. K 110. výročí jeho smrti. *Sborník archivních prací archivu ministerstva vnitra*, 1973, roč. 23, č. 1, s. 192–214; ADÁMEK, Jiří. Petr rytíř Chlumecký, archivář, historik a politik. In: SMUTNÁ, Kateřina, ŠTARHA, Ivan (eds.). *155 let archivnictví v českých zemích. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 155. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně ve dnech 31. května–1. června 1994*. Brno: Moravský zemský archiv, 1995, s. 97–103; ŘEPA, Milan. Historiografie druhé poloviny 19. století jako pramen pro poznání kolektivní totožnosti moravských Němců. *Muzeum Brněnska: Sborník*, 2009, s. 132–137.

¹⁰ BARTEČEK, Ivo. Christian Friedrich d'Elvert – historik Moravy a Slezska. *Slezský sborník = Acta Silesiaca*, 1994, roč. 92, č. 3–4, s. 195–201.

¹¹ CIBULKA, Pavel. Vincenc Brandl (1836–1901). In: CHOCHOLÁČ, Bronislav, JAN, Libor, MALÍŘ, Jiří (eds.). *Osobnosti moravských dějin*. Sv. 2. Brno: Maticе moravská, 2019, s. 199–224.

¹² PÁNEK, Tomáš. František Kameníček (1856–1930). *Brno v minulosti a dnes*, 2011, roč. 24, s. 249–279; KNOZ, Tomáš. Historik zemských sněmů a reformátor matičního časopisu. František Kameníček (1856–1930). In: CHOCHOLÁČ, Bronislav, JAN, Libor, MALÍŘ, Jiří (eds.). *Osobnosti moravských dějin*. Sv. 2. Brno: Maticе moravská, 2019, s. 257–278.

¹³ FRAIS, Josef. *Slavné prohry, slavná vítězství Koruny české. Deset vybraných kapitol z dějin českého válečnictví*. Praha: Československý spisovatel, 2012. S Tomášem Garriguem Masarykem a jeho rodinou byl úzce spjat i jeden ze zakladatelů moderní české poezie Josef Václav Sládek. V roce 1883 vydal sbírku *Na prahu ráje*, která obsahovala i dvě básně věnované „velkým českým porážkám“ – bitvě u Lipan a bitvě na Bílé hoře. Zajímavostí je, že čeští žáci si jeho báseň Bílá hora kaligraficky přepisovali do svých sešitů: Boj ztracen byl, / – jen tři sta reků stojí u obory. / „Tedy vzdejte se! Jsou zbytečné to vzdory!“ / Tři sta jich o zed' opírá se zády [...]. SLÁDEK, Josef Václav. *Na prahu ráje*. Praha: Lumír, 1883, s. 45. Zmíněný školní sešit je uložen ve sbírkách Masarykova muzea v Hodoníně – Vlastivědného muzea Kyjov.

naplnilo Masarykovo přání, aby bylo navázáno na dílo Palackého. Prakticky všichni významní čeští historikové, působící během prvních dvou desetiletí 20. století, se tak či onak zabývali problematikou bitvy na Bílé hoře a obdobím bitvy na Bílé hoře a mnozí z nich místo bitvy dokonce vložili do názvu svých stěžejních prací. Kromě Ernesta Denise lze zmínit Masarykova přítele a spolupracovníka Jaroslava Golla (*Poměry evropské po bitvě na Bílé hoře*, 1875),¹⁴ Kamila Kroftu (*Bílá hora*, 1913),¹⁵ Jana Opočenského (*Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé hoře*, 1914),¹⁶ Zdeňka Nejedlého (*Bílá hora, Habsburg a český národ*, 1920),¹⁷ Josefa Pekaře (*Bílá hora. Její příčiny i následky*, 1921).¹⁸ Pojem Bílá hora přitom začal sloužit jako základní mezník v českých dějinách, rozhraničujícím bratrské a stavovské období míru, tolerance a rozkvětu od úpadkové a reakční doby katolické protireformace a habsburského absolutismu.¹⁹

Od nynějška vlastně až do počátku devadesátých let 20. století, kdy došlo k zásadní internacionalizaci české historiografie a s tím i ke změně její terminologie a sémantiky, se používaly pojmy „předbělohorská doba“²⁰ a „pobělohorská doba“ jako principiální periodizační entity českých a středoevropských dějin.²¹ Ještě ve dvacátých letech 20. století se začal prosazovat pojem „bělohorská doba“ jako označení pro soubor historických jevů a procesů „sedlového času“ (*Sattelzeit*) první poloviny 17. století.²² Pojmem „Bílá hora“ přitom nebyla chápána pouze „osudná bitva“ sama o sobě, nýbrž i další s ní související události a procesy, vykládané jako cesta od „samostatnosti české“ k letům národní poroby („tři sta let jsme trpěli“).

¹⁴ GOLL, Jaroslav. *Poměry evropské po bitvě na Bílé hoře*. *Časopis Musea Království českého*, 1875, roč. 49, č. 4, s. 359–372.

¹⁵ KROFTA, Kamil. *Bílá hora*. Praha: J. Otto, 1914.

¹⁶ OPOČENSKÝ, Jan. *Bílá hora a česká historiografie*. Blatná: nákl. vl., 1913; OPOČENSKÝ, Jan. *Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé hoře*. Praha: Topič, 1914.

¹⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Bílá hora, Habsburg a český národ*. Praha: Mladé proudy, 1920.

¹⁸ PEKAŘ, Josef. *Bílá hora. Její příčiny i následky*. Praha: Vesmír, 1921.

¹⁹ V širším kontextu srov. PETRÁŇ, Josef. Na téma mýtu Bílé hory. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.). *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi, ab eius college amicisque ad annum sexagesimum dedicata*. Praha: Karolinum, 1993, s. 141–162; RYCHLÍK, Jan. Bitva na Bílé hoře a mýtus o třistaleté porobě (transformace mýtu v dějinném vývoji). In: RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2001, s. 85–94; KOLDINSKÁ, Marie. Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století. In: MIKULEC, Jiří, POLÍVKA, Miloslav (eds.). *Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*. Sv. 2. Praha: Historický ústav AV ČR, 2007, s. 934–939.

²⁰ JANÁČEK, Josef. *České dějiny. Doba předbělohorská*. Kniha 1, díl 1, 1526–1547. 2. vyd. Praha: Academia, 1971.

²¹ MAUR, Eduard. Problémy famí organizace pobělohorských Čech. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (ed.). *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi, ab eius college amicisque ad annum sexagesimum dedicata*. Praha: Karolinum, 1993, s. 163–176. Pro oblast dějin kultury mj. SEHNAL, Jiří. Pobělohorská doba. In: ČERNÝ, Jaromír et al. *Hudba v českých dějinách. Od středověku do nové doby*. Praha: Supraphon, 1983, s. 45–209.

²² VÁLKA, Josef. *Česká společnost v 15.–18. století. I. Předbělohorská doba*. Praha: SPN, 1972; VÁLKA, Josef. *Česká společnost v 15.–18. století. II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“*. Praha: SPN, 1983.

V kategorii událostí šlo především o triádu Pražská defenestrace 23. května 1618 – Bitva na Bílé hoře 8. listopadu 1620 – Staroměstská exekuce 21. června 1621 jako triadickou klasifikaci Vzepětí – Porážka – Potrestání.²³

Při určitém zjednodušení lze říci, že v období kolem roku 1918 lze mezi nejvýznamnějšími představiteli české historiografie nalézt jedinou osobnost, která se pustila do polemiky s gollovsko-masarykovským výkladem fenoménu Bílé hory (Antonín Gindely i Antonín Rezek, dva čeští historikové reprezentující v druhé polovině 19. století oficiální „prorakouskou“ historiografii, již byli v této době po smrti). Touto osobností byl Josef Pekař.²⁴ Profesor rakouských dějin na české větvi Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze a vydavatel Českého časopisu historického sice přivítal vznik Československé republiky, nicméně neztotožnil se s nastupujícím „oficiálním“ výkladem historických souvislostí tohoto vzniku, včetně výkladu stavovského povstání a Bílé hory. Předmětem jeho kritiky nebyla Gollova škola, nýbrž spíše Masarykova aplikace jejich přístupů, včetně teorie o humanistickém poslání českých náboženských dějin. Součástí Pekařova sporu „o smysl českých dějin“, publikovaném mimo jiné roku 1921 v jeho rozsáhlé studii *Bílá hora. Její příčiny i následky*, bylo (dnes již v českém prostředí vcelku všeobecně známé) sdělení, že v bělohorských událostech nešlo o spor mezi češtvím a němectvím ve smyslu obvyklého výkladu, protože zatímco oba defenestrování císařští místodržící (Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata z Chlumu – a vlastně i jejich zachránkyně Polyxena Pernštejnská z Lobkovic) byli reprezentanty staré české šlechty, vůdci povstání (Linhart Colona z Felsu, Jindřich Matyáš z Thurnu a Jáchym Ondřej Šlik) byli představiteli protestantského křídla německojazyčné šlechty v Čechách.²⁵

²³ KNOZ, Tomáš. Der böhmische Aufstand 1618 als europäische Krise. *Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, 2020, Bd. 119, S. 121–143.

²⁴ Osobností Josefa Pekaře se zabývala v minulosti řada českých historiků, u. a. KALISTA, Zdeněk. *Josef Pekař*. Praha: Torst, 1994; HANZAL, Josef. *Josef Pekař*. Praha: Mladá fronta, 1992; ŠMAHEL, František. Historik Josef Pekař. *Od Ještěda k Troskám*, 2006, roč. 13 (29), č. 1, s. 44–50; v souvislosti s pojednávaným tématem si zaslouží zvláštní pozornost článek Jaroslava Mezníka, v němž Pekařovo dílo prozkoumává z perspektivy historických mýtů. Srov. MEZNÍK, Jaroslav. Josef Pekař a historické mýty. In: KANTŮRKOVÁ, Eva (ed.). *Pekařovské studie*. Praha: Academia, 1995, s. 76–93.

²⁵ PEKAŘ, Josef. *Bílá hora. Její příčiny i následky*. Praha: Vesmír, 1921; PEKAŘ, Josef. *O smyslu českých dějin*. 4. vyd. Praha: Rozmluvy, 2013. Ferdinand Seibt se zabýval také otázkou "češtví" a "němectví" v českém stavovském povstání jako alternativou k běžnému výkladu české historiografie. Určitou slabinou jeho výkladu však je, že Seibt se omezil výhradně na počet německy mluvících povstalců a česky mluvících císařských úředníků (tj. na postřeh Josefa Pekaře z počátku 20. století) a nepřistoupil k relevantním historiografickým a historicko-filozofickým analýzám tohoto problému. Německá verze knihy vyšla až v roce 1974 a v přepracované podobě v roce 1993. Srov. SEIBT, Ferdinand. *Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft in der Mitte Europas*. München: List, 1974, 2. vyd. München: Piper, 1993. Citováno podle českého vydání SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha: Academia, 1996, s. 159–170. Srov. dále SEIBT, Ferdinand. *Deutsche, Tschechen, Sudetendeutsche: Analysen und Stellungnahmen zu Geschichte und Gegenwart aus fünf Jahrzehnten*. München: Oldenbourg, 2002.

Ernest Denis: Internacionalizace „konce samostatnosti české“

Vše uvedené potvrzovalo ostatně i dílo francouzského historika Ernesta Denise. Denis naplňoval veškeré touhy českých intelektuálů po internacionalizaci tématu osudů Čechů v období Bílé hory. Byl představitelem francouzské historiografie, a dokonce profesorem pařížské Sorbonny. Dlouhodobě se přitom zabýval slovan-ským prostorem a zaměření na české dějiny znamenalo představit české dějiny širokému evropskému publiku (na sklonku 19. století založil a redigoval revue *La Nation Tchèque*). A naopak, pro české čtenáře znamenala skutečnost, že se jejich věci ujal francouzský vzdělanec, potvrzení tezí, které v období národního probuzení formulovali čeští historikové a čeští intelektuálové. Navíc podobně jako oni, také Ernest Denis překračoval hranici mezi katederní vědou a společenskou angažovaností. Spíše politický, nežli historický koncept Denisova díla byl ještě posílen a „počeštěn“ českým překladem Jindřicha Vančury.²⁶ Ernest Denis přijížděl do Čech ještě před vznikem republiky (poprvé navštívil Prahu již roku 1872, tehdy také učil češtinu) a prováděl zde nejen historické výzkumy, nýbrž navazoval zde také společenské a politické kontakty, později včetně Masaryka. Ernest Denis byl pozván do Prahy krátce po vzniku Československé republiky, symbolicky přijel právě na výročí bitvy na Bílé hoře 8. listopadu 1920. Mělo jít o zpřítomnění ducha Palackého a o symbolické „odčinění Bílé hory“. Do jeho pomníku v Nîmes byla při jeho zřízení roku 1925 příznačně umístěna zemina z Bílé hory.

Vydání Denisova díla a pořízení jeho českého překladu naplňovalo Masarykovo přání, že je nutno na Palackého chronologicky navázat, aby se prokázal propastný rozdíl mezi dobou bratrství a dobou protireformace a absolutismu. Zároveň potvrzovalo dva výše zmiňované mezníky a jejich interpretaci: *Konec samostatnosti české a Čechové po Bílé hoře* (v češtině 3. přehlédnuté vydání bylo publikováno prakticky ihned po vzniku Československé republiky roku 1921).²⁷ Spis *Konec samostatnosti české* přitom nikoliv náhodou končí Pražskou defenestrací, tedy iniciačním momentem celé soustavy událostí a historických procesů, které souborně nazýváme „Fenomén Bílé hory“. Dílo rodáka z Nîmes potvrzovalo platnost interpretací Palackého, Golla a Masaryka (některé prameny z doby po roce 1918 Denise přímo označují za pokračovatele Palackého; podobně jako pro Palackého či Masaryka je i pro Denise typické, že dráhu vědce spojil s praktickými politickými aktivitami, mj. spojenými s cestou k založení českého státu na základě české historické státnosti). Pro jeho propojení s historizujícími myšlenkami Palackého, Golla a Masaryka je příznačné, že také on vnímal předbělohorskou dobu „Jednoty bratrské“ za zlatý věk v českých dějinách a že naopak

²⁶ OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Český překlad Denisova díla v kontextu sporu o smysl českých dějin. *Dějiny a současnost*, 2001, roč. 23, č. 5, s. 28–32.

²⁷ *Ibidem*, s. 28–32.

pobělohorskou dobu označoval pojmem „katolický absolutismus“, v němž propojil náboženské a ústavněprávní historické procesy.²⁸

Hodnocení knížete Karla z Lichtenštejna v knize jinak dosti pročesky a proprotestantsky radikálního evangelíka Denise vlastně vůbec není příliš jednoznačně negativní, byť ani on neopomíná připomenout Lichtenštejnův oportunismus: „Na Moravě zápasy náboženské nenabýly téže zuřivosti jako v Čechách, a mimo to Lichtenštejn, jemuž se nedostalo vychování od jezuitů, nesdílel jejich přesvědčení nesmiřitelné. Lnul dosti k zemi, aby předvídal a obával se zkázy, jež by způsobena byla náhlou restaurací (...) Jakmile zpozoroval, že z pokusů o zdržení proudu reakce hrozí mu nebezpečí, že jím bude stržen, vykonal ochotně rozkazy, ke kterým nebyl by radil, staraje se již jen, aby zachytil co možná nejvíce z proudu zlata, krve a bláta, jenž plynul jeho rukama.“ Ale také: „Za této doby (po nástupu do funkce místodržitele) Lichtenštejn připravoval prostředky rozhodné; zabavoval statky náčelníků, kteří se nejvíce provinili.“ Připouštěl sice, že rozkazy vycházely z Vídně a že se Lichtenštejn skutečně přimlouval za některé povstalce, na druhé straně ovšem připomínal také jeho vlastní iniciativy v tomto směru, a především snahu na celém procesu se obohatit.²⁹

V každém případě, pro vytvoření si obrazu dějinné role Bílé hory a Karla z Lichtenštejna měly Denisovy formulace zásadní význam.

Kamil Krofta: Debata o Bílé hoře mezi historickou vědou a zahraniční politikou

Mohlo by se zdát, že téma Bílé hory je výhradní záležitostí katederní historiografie a že je čistě české. Přesto se ovšem – byť v modifikované podobě – v inkriminované době po roce 1918 dostalo i na pole mezinárodních vztahů a na jednání o uspořádání poválečné Evropy, a to i díky politice tehdejšího ministra zahraničí Edvarda Beneše ve vztahu k Lichtenštejnům a Lichtenštejnsku.³⁰

²⁸ CHROBÁK, Tomáš. Blizký cizinec Ernest Denis. *Slovanský přehled. Review for Central, Eastern and Southeastern European History*, 1998, roč. 84, č. 4, s. 417–423; FAUCHER, Evžen Václav. TGM a Ernest Denis. In: BROKLOVÁ, Eva (ed.). *T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce 19. století do německé okupace Československa. Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého kolokvia pořádaného ve dnech 31. května – 2. června 1996 v Praze ve vile Lanna*. Praha: Ústav T. G. Masaryka AV ČR, 1998 s. 36–41; EBERHARD, Winfried. Ernest Denis' Konzeption der böhmischen Geschichte und ihre Funktion in der tschechischen Geschichtswissenschaft. In: NEUMÜLLER, Michael, SEIBT, Ferdinand (eds.). *Frankreich und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge zum französischen Einfluss in Ostmitteleuropa. Vorträge der Tagungen des Collegium Carolinum in Bad Wiessee*. München: Oldenbourg, 1990, S. 49–66; OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Husitství, Ernest Denis a spor o smysl českých dějin. *Husitský Tábor*, 2004, roč. 14, s. 83–112; OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Český překlad Denisova díla v kontextu sporu o smysl českých dějin. *Dějiny a současnost*, 2001, roč. 23, č. 5, s. 28–32.

²⁹ DENIS, Ernest. *Čechy po Bílé hoře*. Díl I. Kniha 1. Praha: Šolc a Šimáček, 1921, s. 19–25.

³⁰ QUADERER, Rupert. Beneš zastává „našemu přijetí nepřátelské stanovisko“. *Lichtenštejnsko, Společnost národů a Československo. Časopis Matice moravské*, 2012, roč. 131, suppl. 3, s. 73–106.

Významné místo v doširoka rozvinutém diskursu „odčiňování Bílé hory“ po celou první polovinu 20. století zaujímal další z významných diplomatů, Kamil Krofta. Jeho výjimečnost spočívala ve skutečnosti, že propojoval oblasti odborného vědeckého výzkumu, publicistiky a špičkové diplomacie. Kamil Krofta byl profesorem rakouských dějin na Karlově univerzitě, své zdejší působení přitom mohl opírat o studium ve vídeňském Ústavu pro rakouský dějezpyt, práci v Zemském archivu v Praze a studium ve vatikánských archivech. Podobně jako Jaroslav Goll nebo Josef Pekař se zaměřoval na studium raného novověku a jako jeden z významných fenoménů českých dějin vnímal Jednotu bratrskou a Komenského jako vyvrcholení husitství (*O bratrském dějepisectví*). Byl jedním ze zakladatelů sociálních dějin v českém prostředí (*Dějiny selského stavu*) a podobně jako Pekař se zaměřoval na objasnění „osudné role Bílé hory“ v českých dějinách (*Bílá hora*). Kroftovou výhodou bylo, že vedle výzkumné práce měl příležitost přímo oslovovat široké publikum přednáškami pro veřejnost a publicistikou.

Právě tyto prostředky mu umožnily sledovat propojení „minulosti a přítomnosti“ a formulovat tezi o dějinných kořenech českého národa a jeho aktuální proměně v československý národ a jeho vůdčí roli v novém státě („demokratický nacionalismus“).³¹ Pozice velvyslance ve Vatikánu a dlouhodobé působení ve vrcholných pozicích na ministerstvu zahraničních věcí až po funkci ministra zahraničí na sklonku třicátých let mu umožnilo jeho odborné teze uplatňovat rovněž v zahraniční politice Československé republiky. I Kamil Krofta sice interpretoval roli Bílé hory jako „osudovou“ a následující období jako „nesvobodný stav“,³² zároveň ovšem odmítal vnímat tyto události černobílou optikou. Odkazoval na skutečnost, že ani po Bílé hoře nedošlo k zásadní změně státoprávního postavení českých zemí v rámci habsburské monarchie, ani k okamžitému omezení českého jazyka a likvidaci české kultury – to vše se podle něj dělo spíše postupně. Pokud jde o roli Karla z Lichtenštejna, jako negativní vnímal jeho pozici v čele tribunálu vedoucího k exekuci na Staroměstském náměstí, stejně tak ovšem neopomněl zaznamenat i jeho snahu o zmírnění některých trestů a zachování dosavadních práv a náboženských svobod v Českém království: „Kdežto duchovní rádcové vítězného Ferdinanda II. naléhali hned po Bílé hoře na velmi ostrý a rozhodný postup proti nekatolíkům, soudil místodržící Lichtenštejn, že třeba zprvu postupovat opatrněji. Souhlasil sice s názorem, že se nesmí v zemi dále trpět vyznání bratrské ani české konfese, ale chtěl, aby bylo povoleno přijímat pod obojí těm, kdo by se smířili s římskou a podřídili arcibiskupovi.“³³ Také v tomto případě lze Kroftův názor na Karla z Lichtenštejna hodnotit v kontextu jeho

³¹ KROFTA, Kamil. *Naše minulost a přítomnost*. Praha: Orbis, 1936.

³² KROFTA, Kamil. *Z dob naší první republiky*. Praha: J. Laichter, 1939, s. 34; KROFTA, Kamil. *Bílá hora*. Praha: J. Otto, 1914.

³³ KROFTA, Kamil. *Dějiny Československé*. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1946, s. 454. Podobné závěry lze nalézt i v Nových československých dějinách Ladislava Hosáka. Také tato syntéza byla vydána po skončení války, vychází ovšem ještě z meziválečného historického narativu. HOSÁK, Ladislav. *Nové československé dějiny*. Praha: Komenium, 1947, zde především s. 289–293. Hosák nazývá kapitolu o porážce a potrestání stavovského povstání, kde mimo jiné charakterizuje roli Karla z Lichtenštejna, „Vítězství reakce“.

charakteristiky role šlechty při budování moderní české společnosti.³⁴ Tu definoval podobně jako Masaryk – moderní stát si podle něj Čechové a Slováci vybudovali prakticky bez podílu vysoké šlechty, ačkoliv její předkové bývali pokládáni za hlavní představitele starého českého státu, za vlastní nositele jeho historických práv, což samozřejmě předurčilo právní a sociální změny po roce 1918.³⁵ Od poloviny třicátých let si Krofta také díky svému působení v zahraniční politice byl nadto více nežli jiní vědom změn v Německu po roce 1933, které znamenaly proměnu historického kontextu českých dějin v jejich dosavadních rakousko-habsburských horizontech a také změnu vztahu mezi Čechoslováky a Němci v Československé republice. Jak se ukázalo, tato změna poměrů a vztahů se bezprostředně dotkla i rodu Lichtenštejnů.

Karel Stloukal: Karel z Lichtenštejna jako příčina výzvy na souboj

Poté, co roku 1912 vydal významný český historik a politik Karel Stloukal (ředitel Archivu Národního muzea v Praze) zásadní životopis Karel z Lichtenštejna, dostalo se mu blahopřání od celé řady kolegů za jeho analytické zhodnocení osobnosti českého místodržícího a vladaře Lichtenštejnského knížecího rodu, založené na studiu pramenů v Praze, ve Vídni i ve Vatikánu, publikované na stránkách *Českého časopisu historického* a vzápětí také samostatně.³⁶ Excelentní analýza kariéry raněnovověkého velmože však Stloukalovi přinesla také celou řadu svárů a potíží. Dostal se do sporu s tehdejším ředitelem Lichtenštejnského domácího archivu Franzem Wilhelmem, který měl podle vlastních Stloukalových slov o něm navíc „cosi naku-kat knížeti“. Jan II. z Lichtenštejna se prý roku 1913 vyjádřil, že „kdyby toto (Karel Stloukal) napsal o něm, vyzval by ho na souboj“.

Důvodem ostré reakce Franze Wilhelma a knížete Jana II. z Lichtenštejna bylo, že Karel Stloukal ve svých pracích kladl vinu za krach stavovského povstání a za jeho potrestání na Staroměstském povstání právě Karlovi z Lichtenštejna. Zdůraznil, že to byl Lichtenštejn, vedený touhou po kariéře, kdo císaři Ferdinandovi II. předložil seznam rebelů, započal se zatýkáním a později také předsedal exekučnímu tribunálu. I když Stloukal k ospravedlnění Karla z Lichtenštejna uznal, že nejspíše ve snaze alespoň některým povstalcům umožnit útek se zatýkáním otálel, ve prospěch zatčených a odsouzených českých pánů již neučinil žádný výrazný krok.³⁷

³⁴ Není přitom bez zajímavosti, že ve studii *Nesmrtelný národ*, v níž Kamil Krofta obšírně reaguje na dosavadní stav diskuse o roli Bílé hory a podává svůj vlastní výklad pobělohorských státoprávních a kulturních proměn v českých zemích, včetně četných odkazů na osobnosti zasahující do dobových procesů, jméno Lichtenštejn zcela absentuje. KROFTA, Kamil. *Nesmrtelný národ. Od Bílé hory k Palackému*. Praha: J. Laichter, 1940.

³⁵ KROFTA, Kamil. *Z dob naší první republiky*. Praha: J. Laichter, 1939, s. 35.

³⁶ STLOUKAL, Karel. *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1569–1607)*. Praha: nákl. vl., 1912.

³⁷ STLOUKAL, Karel. *Bílá hora a Staroměstské náměstí*. Praha: Státní nakladatelství, 1921, s. 36–37.

Kroměřížský historik Jindřich Slovák v této době vydává edici pobělohorského konfiskačního a úpadkového protokolu, což je raně novověký protostatistický pramen zaznamenávající osoby postižené konfiskacemi císaře Ferdinanda II., jejich majetky a nabyvatele konfiskátů. Explicitně se tím (podobně jako František Hrubý) snaží dokázat, že Lichtenštejnové (a Ditrichštejnové) se v 17. století neoprávněně obohatili a že je nyní potřeba provést vyvlastnění jejich majetku.³⁸ Z materiálů, zachovaných v Domácím archivu Lichtenštejnů a datovaných na přelomu desátých a dvacátých let 20. století, nicméně, vyplývá, že snad ještě více než František Hrubý vadili Lichtenštejnům a jejich aparátu názory dalších dvou historiků pocházejících z Moravy a publikujících paralelně v odborném tisku a v novinách – Hugo Trauba a Karla Stloukala. Hugo Traub byl o něco méně známý brněnský historik, tajemník Matrice moravské a učitel dějepisu, který své názory na bělohorskou dobu a na roli Karla z Lichtenštejna vtiskl především do přehledných národně laděných učebnic českých a evropských dějin.³⁹ Karel Stloukal měl ve sledovaném období za sebou biografii mladého Karla z Lichtenštejna (1912), vytvořenou na základě studia ve Vatikánském archivu a v Domácím archivu Lichtenštejnů, v nichž při určité míře zjednodušení vyobrazil Karla z Lichtenštejna jako pragmatického kariéristu. Jinými spisy, které se soustřeďovaly na analýzu státoprávních myšlenek Tomáše Garrigue Masaryka (Stloukal je publikoval v nakladatelství Národně demokratické strany), potom vytvořil osu mezi fenoménem Bílé hory a budováním nového státu na národnostně českém a sociálně republikánském principu.⁴⁰

František Hrubý: Bílá hora a parcelace lichtenštejnské půdy

Postoj, který ještě více souzněl s dobovým entusiasmem zakladatelů Československé republiky, dlouhodobě zastával pozdější ředitel Moravského zemského archivu a profesor Masarykovy univerzity v Brně František Hrubý. Na počátku dvacátých let přivítal připravovanou parcelaci lichtenštejnských majetků v rámci první pozemkové reformy. V článku uveřejněném v Lidových novinách konfrontoval dva moravské historické rody, Lichtenštejny a Žerotíny. Žerotínové pro něj představovali tradici české šlechty, která v podstatě odpovídala aktuálním národním a republikánským idejím. Lichtenštejny naopak představil jako aktivní organizátory a zároveň profitéry z pobělohorských konfiskací, s jejich majetkovými zisky zároveň spojuje proces poněmčování oblastí někdejších žerotínských držav na Moravskotřebovsku a Zábřežsku. Je patrné, že Hrubý do tohoto závěru promítá subjektivní pohled na věc, velmi podobné formulace se objevují i v jeho deníku z mládí, které prožil právě v oblasti severní

³⁸ SLOVÁK, Jindřich. *O konfiskovaných statcích na Moravě*. Brno: Moravsko-slezská revue, 1919; SLOVÁK, Jindřich. *Pobělohorský konfiskační protokol moravský z r. 1623*. Kroměříž: nákl. vl., 1920.

³⁹ TRAUB, Hugo. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. III. díl. Nový věk. Od roku 1648 až po naše časy*. Brno: A. Piša, 1923.

⁴⁰ STLOUKAL, Karel. *Bílá hora a Staroměstské náměstí*. Praha: Státní nakladatelství, 1921.

Moravy.⁴¹ Pozemkovou reformu vnímá jako přirozenou cestu k revizi konfiskačního procesu z období po roce 1620 a jeho pozdějších důsledků. Metodologická, interpretační a pramenná základna pro tento závěr je v podstatě totožná s tou, kterou v průběhu dvacátých a na počátku třicátých let uplatňuje ve svých stěžejních odborných statích a knihách na toto téma, především v článcích *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání* (1922)⁴² a *Odhady konfiskovaných moravských velkostatků* (1927),⁴³ v edici *Moravské korespondence a akta* (1934 a 1937), a především v monografii *Ladislav Velen ze Žerotína* (1930), v níž opět bezprostředně konfrontuje politické působení Lichtenštejnů a Žerotínů v bělohorském období ústící v konfiskaci a nabytí pozemkových majetků na severozápadě Moravy a v níž dokumentuje žerotínsko-lichtenštejnský spor, tematizovaný již v článku z roku 1922.⁴⁴

Hrubý vypočítal, o jaké majetky mělo jít a jakého majetku tímto způsobem Lichtenštejnové nabyli, a ve svých novinových statích zdůvodnil tůžnost vyvlastnění a parcelace jejich půdy jako formu „odčinění Bílé hory“ a také řešení, kterým mělo být přidělení této půdy budoucím reemigrantům z Ameriky (Hrubý zdůraznil vztah k pobělohorské době tím, že osady Čechoameričanů často nesou název „Komenský“ a svou emigraci tak odvozují od emigrace pobělohorských českých protestantů).

Josef Pekař: Bílá hora a nebezpečí pozemkové reformy

Zatímco Hrubý se tímto způsobem zapojuje do hlavního proudu českých intelektuálů používajících ke zdůvodnění kroků při zakládání nového státu historickou argumentaci, Hrubého učitel Josef Pekař zůstává v tomto ohledu poněkud skeptičtější.

V době vzniku republiky byl již Josef Pekař na prahu svých padesátin jedním z nejvlivnějších českých historiků. Jako konzervativně a národně orientovaný historik stál v určité opozici k Masarykovu pojetí dějin, katolickou církev jako „matřičkový katolík“ hájil spíše z pozic nacionálních nežli náboženských.⁴⁵ To samozřejmě ovlivnilo i jeho postoje k fenoménu Bílé hory, k jehož studiu se dostal i díky svým starším pracím o národních i sociálních dějinách bělohorské doby (za zásadní

⁴¹ Moravský zemský archiv (MZA), Osobní archiv Františka Hrubého. Za laskavou informaci děkuji Dr. Tomáši Borovskému. BOROVSKEÝ, Tomáš, LACH, Jiří. Josef Šusta a František Hrubý. In: BOROVSKEÝ, Tomáš, LACH, Jiří (eds.). *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*. Brno: Matice moravská, 2006, s. 9–57.

⁴² HRUBÝ, František. Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání. *Časopis Matice moravské*, 1922, roč. 46, s. 107–169.

⁴³ HRUBÝ, František. Odhady konfiskovaných moravských velkostatků (1622–1633). *Časopis Matice moravské*, 1927, roč. 51, s. 124–149.

⁴⁴ HRUBÝ, František. K parcelaci lechtenštejnských velkostatků v Mor. Třebové a Zábřehu. Z historie jich konfiskace. I–II. *Lidové noviny*, 13. a 20. června 1922, č. 292 a 304, s. 11; HRUBÝ, František. *Ladislav Velen ze Žerotína*. Praha: Historický klub, 1930.

⁴⁵ K tomu: PLOCEK, Josef. *Josef Pekař brání církev katolickou*. In: Web: Sdružení křesťanských seniorů. <http://www.krestanstiseniori.cz/aktualne/myslenky-a-nazory/2014/josef-pekar-brani-cirkev-katolickou>.

Pekařův počín v tomto ohledu lze považovat jeho dvousvazkové dílo *Kniha o Kosti* z let 1909–1911,⁴⁶ v níž anticipoval hned několik historiografických metod: dějiny šlechty, hospodářské a sociální dějiny a mikrohistorii). Vliv Josefa Pekaře, s nímž vstupoval do boje o „smysl českých dějin“,⁴⁷ nespočíval pouze v jeho pozici profesora Karlovy univerzity a šéfredaktora Českého časopisu historického, Pekař byl také autorem nejrozšířenějších učebnic českých dějin, díky čemuž jeho interpretace českých dějin zapustila hluboké kořeny i mezi mládež a širokou veřejnost.⁴⁸

Podobně jako jeho žák František Hrubý, také Josef Pekař shledával bezprostřední souvislost mezi minulostí a současností. Uvedená skutečnost je jasně patrná ve slovech, jimiž roku 1920 ve stejnojmenné knize otevíral svůj výklad o Bílé hoře: „Dnes je tomu tři sta let... Tisíce Čechů naučilo se sestavovat se u toho dne, jehož temný stín pokryl tři století, s myšlenkou naplněnou lítostí nebo kletbou. V úzkostech vězení, ve strádáních vyhnanství, v zoufalství nad zkázou vlasti a ponížením národa nesly se myslí jejich ke dni velké Viny, jenž jest počátek a dvéře všechněch našich následujících běd a neřestí.“ Podle vyjádření Pekaře (na základě odkazu na Komenského) po stavovském povstání přišla Bílá hora „a po ní nové Bílé hory“, které předurčily dlouholetý úpadek českého národa.⁴⁹

O to intenzivněji přivítal vznik samostatné Československé republiky 28. října 1918 jako jednoznačné „odčinění Bílé hory“: „Jen několik dní nás dělí od druhého výročí naší mladé svobody – a za několik dní dalších vstoupí mezi nás třistaleté výročí Bílé hory. Tak potkávají se budou oba tyto velké dny vzpomínkové, den zničení a den znovuzrození. [...] Při tom den bělohorský bude nadále shromažďovati hněvy proti tyranii, proti vítězství fanatismu a duchovnímu násilí, ale zazní doň zároveň výkřik radosti ze dne 28. října, ohlašující, že okovy Bílé hory jsou rozbity, rozbity, doufejme úplně a trvale. [...] Temný stín Bílé hory bude vždy účinným kontrastem k jasu 28. října, k svátku osvobození.“⁵⁰

V knize *Bílá hora. Její příčiny i následky* Josef Pekař tematizoval i problematiku pobělohorských konfiskací, které jednoznačně odsoudil: „Daleko hroznějším trestem než popravu a věznění byly konfiskace. Byl to víc než trest – byl to zločin; aspoň způsob, jakým toto pokutování bylo prováděno v praxi, prozrazuje mnohonásobně, že to, co mělo být trestem, stalo se namnoze loupeží a podvodem.“ Za jednoho z předních profitérů z pobělohorských konfiskací přitom označil knížete Karla z Lichtenštejna: „V těchto nekalých praktikách měli vynikající účast právě někteří z nejpřednějších plnomocníků nebo úředníků císařských, zejména kníže

⁴⁶ PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti*. 2 sv. Praha: Historický klub, 1909–1911.

⁴⁷ PEKAŘ, Josef. *Smysl českých dějin*. Praha: nákl. vl., 1929; srov. též PEKAŘ, Josef. *O periodisaci českých dějin. Přednáška pronesená při rektorské instalaci dne 5. prosince 1931*. Praha: Historický klub, 1932. K tomu HAVELKA, Miloš (ed.). *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*. (Edice textů. Úvodní studie, poznámky a medailony ke stejnojmenné edici). Praha: Torst, 1995.

⁴⁸ PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních*. Praha: Historický klub, 1922. K problematice učebnic Josefa Pekaře a jejich kontextu ZAVADIL, Nikola. *Nástup Habsburků na český trůn*. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2021.

⁴⁹ PEKAŘ, Josef. *Bílá hora. Její příčiny i následky*. Praha: Vesmír, 1921, s. 7.

⁵⁰ Ibidem, s. 53.

Lichtenštejn. Trestními revizemi pozdějšími, táhnoucími se do doby Leopoldovy, podařilo se poměrně jen nepatrnou část nepoctivých machinací zjistiti a ztrestati.“⁵¹

Pendantem k jeho odborné publikaci *Bílá hora. Její příčiny i následky* se v oblasti aplikované historiografie stalo souhrnné vydání souboru statí *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* z roku 1923 (původně vlastně expertní posudky). Zde na rozdíl od svých teoretických studií Pekař zaujímá stanovisko k praktickému uplatnění historických postulátů, jež by měly právní konsekvence. Uznává sice, že bezmála tři čtvrtiny pozemkového majetku se k roku 1919 nacházelo v rukou rodin, které je získaly z pobělohorských konfiskací. Zároveň ovšem z této skutečnosti odmítá vyvozovat zásadní konsekvence – mimo jiné i proto, že v období po roce 1620 došlo k většině majetkových převodů v souladu s dobovým právním řádem. Varuje před likvidací české šlechty a tím i ztrátou elit a historické continuity. Na téma aplikace vyvlastnění pozemkového majetku bez odškodnění například konstatuje: „Myšlenka, jež se po převratu vracela znovu a znovu, aby totiž panství a statky, jež pocházejí z konfiskací pobělohorských, byly vzaty a vyvlastněny dnešním držitelům jejich bez náhrady, je přímo pošetilá.“⁵² Z publikovaných textů vyplývá, že Josef Pekař je schopen celou problematiku vnímat nejen úzkým pohledem Bílé hory, ale v širokém historickém kontextu, a dokonce také v kontextu aktuálního politického dění.

V souladu s míněním Hrubého i většiny dobové společnosti nicméně i Pekař soudí, že existují i výjimečné případy, kde je pozemková reforma spravedlivá a do jisté míry nutná, a sice právě kauza Lichtenštejnů. „Soudím, že ve vyložených zlořádech a lépe řečeno zločinech, tkví vina největší. I zde vinu všestranně postihnouti a zejména trestati nelze. Ale i tu lze ukázati na osobu, která úřadem svým především nese (ovšem vedle císaře a rádců jeho, již strpěli, že věci dospěly k těmto koncům) vinu hlavní – je to mimořádný královský místodržící kníže Karel z Lichtenštejna. Byl v podvodech těchto přímo zúčastněn a částečně se jimi obohatil – takže v dlouholetých trapných procesech za krále Leopolda I. musil syn jeho značný díl podvodně získané kořisti státu nahraditi. Rod v přímém potomstvu vymřel roku 1712; dnešní knížata Lichtenštejnové pocházejí tuším od bratra jeho.“⁵³

Franz Wilhelm: „Richtigstellung“ jako lichtenštejnská protiargumentace

Lichtenštejnské rodové dějepisectví mělo k roku 1919 svého vlastního „Františka Palackého“, kterým byl historik umění a estetik Jacob Falke (byť například Karel Stloukal dílo Jacoba Falka hodnotí jako spíše chronologický archivářský záznam). V sedmdesátých letech 19. století podal chronologicky řazený výklad dějin rodu, v němž se objevují jisté prvky návaznosti na „barokní“ apoteotickou historiografii

⁵¹ Ibidem, s. 92–98.

⁵² PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923, s. 6.

⁵³ Ibidem, s. 71–72.

a také prvky apologie Karla I. z Lichtenštejna. Po roce 1918 se apologická rovina ještě rozvinula. Lichtenštejnové v té době s obavami sledovali výpady směřující proti jejich rodu. V rodovém archivu jsou z této doby soustředěny četné výstřižky z novin, obsahující kritické články (především šlo o České slovo jako orgán národních socialistů a Právo lidu jako orgán sociálních demokratů), v nichž jsou dějiny Lichtenštejnů líčeny jako dějiny národního útisku a germanizace a o knížeti Karlovi z Lichtenštejna se zde píše jako o „historickém nepříteli českého národa“. „Historicky“ se zde zdůvodňuje příprava pozemkové reformy na lichtenštejnských majetcích. Zároveň se začíná psát o nutnosti počestění Lednice a připojení Valtic (ležících historicky na teritoriu Dolních Rakous) k Moravě, resp. k Československé republice.⁵⁴

Zásadní role v apologii Lichtenštejnů byla ovšem přidělena řediteli jejich Domáčího archivu Franzí Wilhelmovi.

Po skončení války, na počátku dvacátých let Wilhelm dostane za úkol vyhotovit historický přehled majetku knížat Lichtenštejnů, kterým bude možno doložit, že většinu majetku Lichtenštejnové nezískali z konfiskací, ale již před Bílou horou jako věno po Boskovicích, anebo na základě koupí. Pokud získali majetek po konfiskovaných „rebelech“, nebylo to přímo jako politická odměna, ale buď jako koupeň, nebo jako náhrada honoráře. To je v přímém rozporu s vývody Hrubého v článku o parcelaci i v pozdějších odborných statích.

Jestliže jsou stati Františka Hrubého na počátku dvacátých let ovlivněny loajalitou ke vznikající Československé republice, v případě jeho protějšku Franze Wilhelma jde o loajalitu zaměstnance lichtenštejnského knížete. Šlo o navázání na tradici fungující několik století, kdy historikové byli podobně jako umělci zaměstnanci knížecí rodiny a jejich úkolem bylo vytváření obrazu rodu, byť tento obraz nebyl vždy konstruován jen prvoplánově. Knížeti z Lichtenštejna muselo být jasné hned po říjnu 1918, tedy ještě poměrně dlouho před schválením první pozemkové reformy, že situace rodu nebude za nových poměrů jednoduchá.⁵⁵ Po vyhlášení reformy, která se v případě Lichtenštejnů ve své ideové části odvolávala na aktivity Karla I. z Lichtenštejna v období kolem roku 1618, byl knížecí historik Franz Wilhelm pověřen, aby vypracoval dokument opřený o odbornou historickou argumentaci, který by teze autorů reformy vyvracel.

Wilhelm sestavil několikastránkový materiál nazvaný *Erwerbungs-geschichte der fürstlich Liechtenstein'schen Herrschaften und Güter im Gebiete des čechoslovakischen Staates*, který stručně shrnuje historii nabytí lichtenštejnských majetků, s důrazem na roli starobylého rodového dědictví (především v případě Lednice; Valtice v daný okamžik ještě neležely na území příslušejícím k Československu) a na roli předbělohorských majetkových zisků plynoucích z věn lichtenštejnských manželek (především Bučovice, Pozořice, Černá Hora, Úsov). Z průvodního dopisu

⁵⁴ GERŠIČ, Miroslav. Připojení Valticka k Československu. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.). *Město Valtice*. Brno: Moraviapress, 2001, s. 358–360.

⁵⁵ Vypovídá o tom například dopis, v němž byl kníže informován o nuceném ubytování jednotky Československé armády na zámku v Nových Zámčích u Nesovic na Bučovickém panství, na něž se spolu s tamními správci pokoušel najít adekvátní reakci.

je patrné, že byl Wilhelm pověřen, aby v časově blízkém termínu dodal také podobně koncipovaný detailní přehled majetkových zisků rodu Lichtenštejnů.⁵⁶ Pravděpodobně právě tímto avizovaným dokumentem je obsáhlý a detailně koncipovaný německý a posléze do francouzštiny převedený strojopis, nazvaný *Historique de l'acquisition de domaines propriétés de la maison princiers de Liechtenstein sur le territoires de l'Etat Tchecoslovaque*.⁵⁷

Daný dokument se vyznačuje několika důležitými charakteristikami, jež jsou relevantní pro chápání rodové paměti. V první řadě jde o přesnost, s níž jsou využity prameny. Druhou je důraz na zaznamenání způsobu a doby nabytí jednotlivých lichtenštejnských majetků. V souladu s obvyklým vnímáním rodových dějin ve vztahu k držávám, jež lze ve vztahu k Lichtenštejnům sledovat v dlouhém trvání (a jež například Ondřej Horák ve své disertační práci o moderních lichtenštejnských konfiskacích považuje za jeden ze stěžejních bodů jejich rodových dějin, charakterizovaným konfrontací suchých právních pojmů s velkými emocemi⁵⁸), lze u jednotlivých lokalit analyzovat několikery způsob nabytí: 1. staré rodové majetky, které Lichtenštejnové získali ve středověku za služby českým králům a moravským markrabatům (např. Mikulov, Lednice, Valtice); 2. majetky získané bučovickým dědictvím (např. Úsov, Bučovice, Pozořice s Vranovem); 3. majetky získané koupí: v tomto případě lze rozlišit majetky získané koupí od představitelů významných českých či moravských šlechtických rodů, často na pozadí příbuznosti nebo společenského partnerství (např. Prostějov, Plumlov), a drobnější či větší koupě sloužící k prostorovému uzavření a sjednocení jednotlivých rodových držav, časově se tyto koupě podle dokumentu týkají především období kolem roku 1600 a kolem roku 1730, nicméně nikoliv výhradně (např. znovunabytí Lednice, Břeclav, Šternberk); 4. zisky z pobělohorských konfiskací: ty jsou popsány také velmi podrobně, a to včetně základních informací o majetkových a politických souvislostech před jejich získáním ze strany Lichtenštejnů; jejich zisk bývá hodnocen v kontextu bodu 1 jako zisk za službu panovníkovi a státu nebo v kontextu bodu 3 jako koupě od císařské dvorské komory nebo od předchozího držitele, např. Albrechta z Valdštejna (např. Krnov, Moravská Třebová).⁵⁹

⁵⁶ LIECHTENSTEIN. The Princely Colléctions. Hausarchiv der Regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein. (HAL) Wien, Herrschaften (H), kart. 1616, Velké Losiny (Gross Ullersdorf), Erwerbungs-geschichte.

⁵⁷ LI LA, V 013/0001, Erwerbungs-geschichte, 1921; HAL Wien, FA, kart. 482, Karl I. von Liechtenstein, Biographica, Historique de l'acquisition.

⁵⁸ HORÁK, Ondřej. *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*. Praha: Libri, 2010.

⁵⁹ LI LA, V 013/0001, Erwerbungs-geschichte, 1921; HAL Wien, FA, kart. 482, Karl I. von Liechtenstein, Biographica, Historique de l'acquisition. K majetkové politice Lichtenštejnů v bělohorském období srov. také MERKI, Christoph Maria. Lichtenštejnské majetky a práva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od pozdního středověku až do 20. století. In: LÖFFLER, Josef, MERKI, Christoph Maria. *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa*. Vaduz: Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein, 2015, s. 13–143.

Zatímco v uvedených dokumentech předložil Franz Wilhelm faktografický materiál, založený na datech poskytnutých archivními prameny, v paralelně připravovaných studiích věnovaných souvislostem mezi pobělohorskými konfiskacemi a první pozemkovou reformou již otevřeněji podporuje pozice lichtenštejnského knížete. Wilhelm v těchto svých textech, označovaných pojmem „Richtigstellung“, vyjadřuje dva základní postoje: 1. Zatímco argumenty stavící se na stranu knížete Lichtenštejna jsou založeny na historických faktech a jsou opřeny o odborné historické výzkumy, v případě argumentů stavících se na podporu pozemkové reformy jde o žurnalistické a politicky motivované postoje (že tyto postoje zastávají i relevantní historikové typu Pekaře či Hrubého, není bráno v potaz), 2. Politická motivace protilichtenštejnských postojů má konkrétní politické zázemí, a to v sociální demokracii.⁶⁰

Jan Kapras, Gustav Friedrich a další: Posudky mezi historiografií, právem a politikou

Součástí široké diskuse o dějinné roli Bílé hory, pobělohorských konfiskací i rodu Lichtenštejnů na osudy českých zemí v pobělohorské době byly i historicko-právní posudky, které vypracovali čeští historikové, archiváři, právní historikové a právníci a jež v mnohých ohledech navazovaly na dvě vyjádření Josefa Pekaře a které se po formální stránce podobaly i vyjádřením Franze Wilhelma. Do uvedeného procesu byli vtaženi skutečně významní vědci, mnozí z nich profesori Karlovy univerzity

⁶⁰ Dne 23. února 1928 obdržel Franz Wilhelm od knížete Johanna II. zvláštní vyznamenání za „besondere Arbeitsleistungen“, které vykonal ve prospěch Lichtenštejnského knížecího domu a které se týkají „vornehmlich Erhebungen aus dem Archive im Zusammenhange mit der Durchführung der Bodenreform auf den fürstlichen Gütern in der ČSR“. Franz Wilhelm ve svých článcích „Richtigstellung“ po roce 1918 odmítá především názory Dr. Hugo Trauba a Dr. Karla Stloukala (srov. např. STLOUKAL, Karel. *Bílá hora a Staroměstské náměstí*. Praha: Státní nakladatelství, 1921), které označuje za „šovinistické, diktované nenávisť“, ale také spisovatele Gustava Poláčka, který v tiskovém orgánu sociální demokracie publikoval článek „Majetek Lichtenštejnů“. HAL WIEN, FA, kart. 479, dokument (WILHELM, Franz): Richtigstellung. V lichtenštejnských materiálech se nachází celá řada dokumentů (z období po roce 1918 i po roce 1945), které dokládají, že lichtenštejnská správa podrobně sledovala československou publicistiku zabývající se jejich věcí, včetně komentářů k činnosti Karla I. z Lichtenštejna v době po Bílé hoře. V tomto ohledu sledovala například publicistickou činnost Jaroslava Hrubanta, jehož články si nechávala překládat do němčiny. Zároveň vypracovávala dokumenty a články, v nichž byly zdůrazňovány Karlovy pozitivní skutky vůči účastníkům stavovského povstání a jejich příbuzným, které pak nechala publikovat v příhodných československých novinách a časopisech. Celá záležitost historiograficko-právně-publicistického souboje po roce 1918, resp. 1945 je nicméně komplikovaná a vyžádala by si samostatné publikování. HAL WIEN, FA, kart. 647, mj. dokument „Zeitung ‚Svobodné Slovo‘ vom 15. August 1945. Einmarsch der Liechtensteinsischen in Böhmen. JUDr. u. PhDr. Jar. Hrubant“. Hrubant náležel k nejradikálnějšímu kritikům působení Lichtenštejnů v českých zemích. Ke své kritice využíval tzv. historických argumentů, prvoplánově argumentoval chováním Karla I. z Lichtenštejna po Bílé hoře. Nebyť pobělohorských konfiskací, byli by Lichtenštejnové podle něj „unbedeutende deutsche Familie aus Oesterreich“. O Lichtenštejnech psal jako o „páté koloně“. HRUBANT, Jaroslav. *Lichtenštejnové. K dějinám páté kolony u nás*. Praha: nákl. vl., 1945.

a představitele významných vědeckých institucí: kromě Josefa Pekaře právní historikové Miloslav Stieber, Jan Kapras a Karel Kadlec, archiváři a historikové Gustav Friedrich a Jan Bedřich Novák. Autoři, nejednou s odkazem na dílo Tomáše V. Bílka a Josefa Pekaře, se zpravidla zabývali otázkou, zda příslušníci pobělohorské šlechty v procesu pobělohorských konfiskací nabyli své statky oprávněně, a pokud nikoliv, zda je možno je bez náhrady vyvlastnit. Meritorně nebo nepřímou se přitom zabývali i specifickým případem Lichtenštejnů. Právní formě předání někdejšího konfiskovaného majetku do rukou státu se nejpodrobněji věnuje právní historik Jan Kapras, který celý problém pojímá v kontextu vývoje českého lenního práva. Dochází k názoru, že lichtenštejnské majetky na Opavsku a Krnovsku, stejně jako někdejší moravskotřebovské panství, byly Karlovi z Lichtenštejna ve dvacátých letech 17. století uděleny formou panovnického léna – z toho vyvozuje i právo na aktuální vyvlastnění těchto statků bez náhrady. Uvedené lichtenštejnské majetky přitom označuje pojmem „jmění bezprávně nabyté“.⁶¹ Bez zajímavosti není ani text dodaný Miloslavem Stieberem, který v souladu s názorem Josefa Pekaře i Gustava Friedricha na jedné straně považuje vyvlastnění majetku v případě Lichtenštejnů za možné (a to bez ohledu na skutečnost, že jde o zahraniční suverény), na druhé straně varuje před faktickým pokračováním v konfiskačních postupech bělohorských vítězů a novými křivdami.⁶²

Ještě dále jde v těchto úvahách Gustav Friedrich, který o vypracování posudku nebyl požádán příslušným výborem Národního shromáždění, nýbrž lichtenštejnskou stranou. Ten jednoznačně konstatuje, že vina za podobu pobělohorských událostí včetně konfiskace majetku české šlechty je Karlovi z Lichtenštejna přikládána spíše na základě obecně přijímaného stereotypu, než na základě nezvratných historických důkazů. „Špatnou památku knížete Karla z Lichtenštejna mezi jeho potomky způsobila jeho činnost pobělohorská, kdy jako mimořádný místodržící v Království českém prováděl z pověření císařova potrestání povstalců a pacifikaci země. Jest prokázáno, že sám kníže svěřený úkol pokládal za obtížný, plný zodpovědnosti a sám si přál od něj býti brzy osvobozen. Obecné mínění však při posuzování této jeho činnosti neví či zapomíná, že ve svém úřadě nejednal samostatně, nýbrž vždy dle pokynů a rozkazů císařových. Z jeho zpráv a dopisů, které císaři posílal, je zřejmé, že varoval před ukvapeným postupem proti zajatým povstalcům. V reakci na císařův záměr uložit účastníkům povstání tresty bez dalšího vyšetřování upozornil, že by bylo v rozporu s právním pořádkem stanovit trest bez jakéhokoli vyšetřování.“⁶³

Naopak, pravděpodobně nejradikálnější v neprospěch Lichtenštejnů je vyjádření Karla Kadlece: „Co se však týče knížecího majetku Liechtensteinského, pokládám nejen za možné, nýbrž přímo doporučuji, aby knížecí rodině Liechtensteinské zabrán byl bez náhrady ve prospěch republiky veškeren nemovitý majetek, pocházející z pobělohorských konfiskací, a mimo to i majetek na Krnovsku, jímž jako lenním

⁶¹ KAPRAS, Jan. *Dobrozdání*, strojopisný opis, 3. prosinec 1919. 4 s. Viz dokument č. 3.2.

⁶² STIEBER, Miloslav. *Dobré zdání o majetku, v době bělohorské bezprávně nabytém*, strojopisný opis, 15. prosinec 1919. 3 s. Viz dokument č. 1.2.

⁶³ FRIEDRICH, Gustav. *Gutachten*, strojopisný opis, [1920]. 16 s. Viz dokument č. 12.

knížectvím tento nohsleda Ferdinanda II. roku 1622 byl obdařen. Zabraní bez náhrady bude jen spravedlivým trestem za zločinnou činnost Karla knížete z Liechtensteina proti českému státu, trestem, kterým se rodině Liechtensteinské odejme po právu to, čím se bezdůvodně na újmu české šlechty a českého státu obohatila. Trest ten bude ještě velmi malý, poněvadž i když statky neprávem nabyté budou zabráný, zbudou rodině pořád ještě užitky z těchto statků za celá tři století.“⁶⁴

Shrnutí

Předložený text samozřejmě nemohl poskytnout komplexní pohled na problematiku pojmu „odčičňování Bílé hory“, na aktualizaci událostí z první poloviny 17. století po třech stech letech v době vzniku Československé republiky 1918 a na hodnocení osobnosti Karla z Lichtenštejna v těchto událostech. Historický výzkum, soustředěný na otázku významu Bílé hory pro české dějiny, na pobělohorské konfiskace a na proměny šlechtických elit v českých zemích, sice navazoval na starší bádání, v době krize Rakouského císařství a vzniku Československé republiky nicméně akceleroval a stal se integrální součástí širokých úvah o dějinné i aktuální roli českého národa a české/československé státnosti. Vzhledem k tomu, že veškeré uvedené události personifikoval kníže Karel z Lichtenštejna a že knížecí rod Lichtenštejnů a jeho aktuální představitel Jan II. z Lichtenštejna byl i roku 1918 největším pozemkovým vlastníkem ve vznikajícím Československu, zdála se otázka revize pobělohorských pozemkových zisků Lichtenštejnů nevyhnutnou, což odbornou diskusi směřovalo k aktualizaci dějinných procesů, a na jedné straně k historizujícím kriminalizacím a na druhé straně k historizujícím apologiím.

Pojem „odčičňování Bílé hory“ se v období po roce 1918 stane prakticky synonymem pozemkové reformy a znovu se pak v české historiografii, politice a publicistice objeví i po roce 1945.⁶⁵

⁶⁴ KADLEC, Karel. *Poznámky k dobrému zdání prof. Dr. J. Pekaře ze 23. listopadu 1919 o půdě neprávem nabyté*, strojopisný opis, 27. listopad 1919, s. 1. Viz dokument č. 9.

⁶⁵ Srov. HRUBANT, Jaroslav. *Liechtensteinové. K dějinám páté kolony u nás*. Praha: nákl. vl., 1945. V poválečném období to zdaleka nebyla jen nacionální či komunistická historiografie, která polemizovala s německonacionální, konzervativní či nacionálněsocialistickou historiografií předchozího období. Jeden z těchto polemických spisů – obhajující „masarykovskou“ interpretaci českých dějin – pocházel také od Pekařova žáka, katolického kulturního historika a pozdějšího dlouholetého politického vězně komunistické éry Zdeňka Kalisty. Srov. KALISTA, Zdeněk. *Co nám lhali o našich dějinách*. Třebechovice pod Orebem: A. Dědourek, 1947. Pokud jde o období před bitvou na Bílé hoře, odkazuje Kalista na českou (Husovu) prehistorii německé reformace. Kalista reagoval na interpretaci kulturních dějin v českých zemích jako dějin německé kultury, která vynikla zejména v době okupace Československa. KLETZL, Otto. *Die deutsche Kunst in Böhmen und Mähren*. Berlin: Deutscher Kunstverlag, 1941; KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz. Ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*. Olmütz: Laurenz Kullil, 1943.

3 DIE LIECHTENSTEIN UND DAS PHÄNOMEN DER „WIEDERGUTMACHUNG FÜR DEN WEISSEN BERG“ AN DER SCHWELLE DES 20. JAHRHUNDERTS

Tomáš Knoz

Vorbemerkungen

Das Ziel der hier präsentierten Studie besteht darin die Rechtsgutachten, die nach 1918 bei der Applikation der Normen der Bodenreform in der jungen Tschechoslowakischen Republik mit Blick auf den Besitz des Fürstenhauses Liechtenstein zum Tragen kamen, in einen breiteren politischen und sozialen Kontext einzuordnen. Zur Zeit, als die Tschechoslowakei entstand, tobte die Debatte über den Sinn der tschechischen Geschichte, über den Charakter der modernen tschechischen Nation und die künftige Form eines tschechischen (oder tschechoslowakischen) Staates bereits seit mehreren Jahrzehnten. Diese Debatte beschränkte sich nicht allein auf die Seiten historischer Fachzeitschriften und Publikationen. Im Gegenteil: häufig fand sie ihren Niederschlag in Gestalt der politischen Publizistik und programmatischer Artikel politischer Handlungsträger, so dass sie sich in den damaligen Zeitungen sowie den unterschiedlichsten Partei- und Bildungshandbüchern verfolgen lässt. Ein typisches Merkmal ist der – die ideologischen Postulate auf der Grundlage des geschichtlichen Schicksals des tschechischen Volkes und Staates formulierende – geistige Historismus, der häufig aus der Zeit nach der Schlacht am Weißen Berg stammte. Den herkömmlichen Zeitmustern folgend handelte es sich um die Niederlage der Ständeaufstands am Weißen Berg und die Bestrafung seiner Teilnehmer, was einen Verfall der tschechischen Staatlichkeit und der tschechischen Kultur zur Folge hatte. Es erstaunte daher keineswegs, dass die Schuld nicht allein Kaiser Ferdinand II. und den Jesuiten zugeschoben wurde, sondern zugleich dem Fürsten Karl von Liechtenstein. Die Wiederherstellung der tschechischen Staatlichkeit zu Beginn des 20. Jahrhunderts charakterisierte man deshalb als Prinzip der „Wiedergutmachung für den Weißen Berg“, dessen Bestandteil zugleich auch die partielle Enteignung des Besitzes der Familie Liechtenstein bildete.¹

¹ Der hier präsentierte Text knüpft an ältere Forschungen des Autors an, die vornehmlich in der Monographie KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti*,

Tomáš Garrigue Masaryk: Der Weiße Berg und die „Idee der tschechischen Nation“

Am 22. Dezember 1918, im Jahr der 300. Wiederkehr des Ständeaufstands und zugleich nur einen Tag nach seiner Rückkehr aus dem Exil, hielt Tomáš Garrigue Masaryk vor der Nationalversammlung auf der Prager Burg eine Rede, die er mit einem bekannten Zitat aus Comenius' *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské* (Testament der sterbenden Mutter der Brüder-Unität) einleitete. Es ging dabei um die Geltendmachung eines nationalen Historismus, der für die Formulierung des Programms des neuen Staates Argumente aus einer Ära verwendete, die in der tschechischen Geschichte und zugleich im Verhältnis zur aktuellen Situation als Schlüsselmomente angesehen wurden. Konkret gemeint war hier die Zeit des Weißen Berges:

„Auch ich glaube Gott, dass, nach dem Vorübergehen der durch unsere Sünden auf unsere Häupter hereingebrochenen Zornesstürme, die Herrschaft über deine Angelegenheiten zu dir zurückkehren wird, oh Volk von Böhmen, und für diese Hoffnung mache ich dich zum Erben von allem, was ich von meinen Vorfahren geerbt und trotz schwerer und mühevoller Zeiten bewahrt habe, denn auch in allem Guten habe ich durch die Arbeit meiner Söhne und den Segen Gottes Vermehrung erfahren, und dies alles überlasse ich dir.“²

Am 29. Februar 1920, im Jahr der 300. Wiederkehr der Schlacht am Weißen Berg, verabschiedete die Nationalversammlung die Verfassung der Tschechoslowakischen Republik, deren Präambel ein explizites Beispiel für die Applikation des zeitgenössischen Geschichtsdenkens im aktuellen Verfassungsrecht verkörpert:

„Wir, das čechoslovakische Volk, haben in der Absicht, die vollkommene Einheit des Volkes zu festigen, eine gerechte Ordnung in der Republik einzuführen, die ruhige Entwicklung der čechoslovak(ischen) Heimat zu sichern, das allgemeine Wohl aller Bürger dieses Staates zu fördern und die Segnungen der Freiheit den künftigen Geschlechtern zu sichern, in unserer Nationalversammlung am 29. Februar 1920 die Verfassung der Čechoslovakischen Republik angenommen, deren Wortlaut folgt.

---

obecné aspekty [Die Konfiskationen nach dem Weißen Berg. Mährischer Verlauf, mitteleuropäische Zusammenhänge, allgemeine Aspekte]. Brno: Maticе moravská, 2006, publiziert wurden. Vgl. darüber hinaus unter Einzelstudien KNOZ, Tomáš. Erinnerungsorte der Liechtenstein. Einleitende Thesen. In: *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Landern*. Vaduz: HVFL, 2012, S. 11–31; KNOZ, Tomáš. Die Rolle Karls I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg. *Studia historica Brunensia*, 2017, Jg. 64, S. 123–169; KNOZ, Tomáš. The Phenomenon of the White Mountain in the Process of Modern Czech National and State Formation. In: *La chiesa di Santa Maria della Vittoria a Roma* (im Druck).

² Das tschechische Originalzitat lautet: „*Věřím i já Bohu, že po přejítí vichřic hněvu, hřichy našimi na naše hlavy uvedenému, vláda věcí tvých k tobě zase se navrátí, ó lide český, a pro tuto naději tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdědila, a přes těžké a nesnadné časy přechovala, nýbrž i v čemkoli dobrém skrze práci mých synů a požehnání Boží, rozhojněni jsem přijala, to všecko tobě odkazuji.*“ Poselství prezidenta republiky [Sendschreiben des Präsidenten der Republik]. *Pražské noviny*, 23. Dezember 1918, Nr. 350, S. 1–3. Nach der vom Masaryk-Institut und dem Masaryk-Archiv publizierten online-Version: <https://masaryk.mua.cas.cz/Archive/Detail/2101>.

Hiebei erklären wir, das čechoslovakische Volk, bemüht sein zu wollen, dass diese Verfassung und alle Gesetze unseres Landes in gleicher Weise im Geiste unserer Geschichte, wie im Geiste der im Prinzip der Selbstbestimmung enthaltenen Grundsätze durchgeführt werden, denn wir wollen uns der Gesellschaft der Völker als gebildetes, friedliebendes, demokratisches und fortschrittliches Mitglied anschließen.“

Tomáš G. Masaryk hatte bereits im Jahre 1885 (wenngleich zu dieser Zeit eine republikanische Zukunft des tschechischen bzw. tschechoslowakischen Staates bei weitem nicht sicher war) jene These formuliert, in der er im Prinzip den Adel aus der Gemeinschaft des tschechischen Volkes ausschloss. Masaryk spricht hierbei von dessen Abstieg, seiner Nichtzugehörigkeit zur Nation, seiner „gegen die grundlegenden Forderungen des tschechischen Kulturprogramms“ gerichteten Haltung. Den Gegenstand seiner Kritik bildet die soziale Differenzierung (Masaryk spricht von der „sozialen Erbitterung“), wobei es im Grunde genommen um eine Kritik der rechtlichen Ungleichheit, aus der eine soziale Ungleichheit erwächst, geht. Dies sollen die beiden grundlegenden Kriterien der Definition einer modernen Nation sein.³ Den zweiten wichtigen Gegenstand der Kritik stellen der Klerikalismus des Adels und dessen Verbindung zur katholischen Kirche dar. Masaryk sieht hierbei den Katholizismus als Gegenpol zur Modernität, so dass der Adel außerhalb der Forderung der Modernität und damit zugleich außerhalb des tschechischen Kulturprogramms und der Kategorie des „tschechischen Denkens“ steht. Hieraus leiten sich Masaryk zufolge drei Schlussfolgerungen ab. 1. Adeligter Klerikalismus versus tschechischer Liberalismus: „Der Adel unterwirft sich der geistigen Führung des aggressiven Klerikalismus, und gerät dadurch in einen Gegensatz zu den liberalen Grundsätzen des

³ Im tschechischen Milieu beschäftigte sich mit der Entstehung der modernen, nicht allein tschechischen Nation, in den zurückliegenden Jahrzehnten vornehmlich Miroslav Hroch, in jüngster Zeit auch Miloš Řezník. Vgl. u. a. HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů* [Die Nationen sind kein Werk des Zufalls. Ursachen und Voraussetzungen der Bildung moderner europäischer Staaten]. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009; HROCH, Miroslav. *Formování národa jako zápas o moc* [Die Formierung der Nation als Machtkampf]. In: POKORNÝ, Jiří, VELEK, Luboš, VELKOVÁ, Alice (Hg.). *Nationalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století. Pocta Jiřímu Kořalkovi k 75. narozeninám* [Nationalismus, Gesellschaft und Kultur in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Festschrift für Jiří Kořalka zum 75. Geburtstag]. Praha: Karolinum, 2007, S. 29–37; HROCH, Miroslav. *Několik poznámek k problému: historické vědomí a zájem rodícího se národa* [Einige Anmerkungen zum Problem: historisches Bewusstsein und das Interesse der entstehenden Nation]. *Husitský Tábor*, 1985, Jg. 8, S. 185–194; ŘEZNÍK, Miloš. *Historické formy kolektivních identit, moderní národ a teritoriální patriotismus. Úvod do problematiky* [Historische Formen kollektiver Identitäten, moderne Nation und territorialer Patriotismus. Einführung in die Problematik]. In: ELBEL, Martin (Hg.). *Limity a možnosti historického poznání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, S. 145–156; ŘEZNÍK, Miloš. *Miroslav Hroch a evropské studium formování moderního národa* [Miroslav Hroch und das europäische Studium der Formierung der modernen Nation]. *Střed*, 2011, Jg. 3, Bd. 2, S. 82–105; SOUKUPOVÁ, Blanka. *Moderní česká národní identita a její nejvýraznější součásti: (90. léta 19. století až září 1938)*. [Die moderne tschechische nationale Identität und deren am meisten entwickelte Bestandteile: (neunziger Jahre des 19. Jh. bis September 1938)]. In: DOLEŽALOVÁ, Antonie et al. *Střední Evropa na cestě od minulosti k budoucnosti*. Praha: Centrum středoevropských studií, 2014, S. 39–54.

tschechischen Volkes.“ 2. Kulturprogramm des Adels versus Kulturprogramm des Volkes: „Aufgrund seines internationalen, gegen das Volk gerichteten und klerikalen Programms kann der böhmische Adel kein erfolgreicher politischer Führer des tschechischen Volkes sein, da keinerlei Programm sich in einem grundlegenden Widerspruch zum Kulturprogramm befinden darf. Nicht einmal das staatsrechtliche Programm genügt hier, das politische Endziel und die Mittel können nicht in einem erkennbaren Gegensatz stehen, und das Ziel heiligt eben nicht die Mittel.“ 3. Traditionalismus versus Modernität: „Der böhmische Adel lebt in seiner Exklusivität fortwährend in den feudalen Traditionen der Zeit vor 1848.“⁴

In Masaryks Präsentation der Modernität als philosophisches und nationales Programm, die sich in einem sichtbaren Gegensatz zum adeligen Traditionalismus befindet, verbürgt sich dessen ungeachtet ein gewisser Horizont des Historismus, der sich u. a. explizit – um ein Beispiel anzuführen – im Text von Palackýs *Palackého idea národa českého* (Idee der tschechischen Nation) artikuliert.⁵ In besagtem Text, der erstmals als Zeitschriftenartikel im Jahre 1895 und dann als Buch 1912 erschien (und der von Beginn an auch eine deutschsprachige Ausgabe einschloss), unterzieht Masaryk Palackýs Geschichtsauffassung einer Analyse.⁶ Er argumentiert dabei mit der Idee der tschechischen Historie als konfessioneller Geschichte. Den Höhepunkt der tschechischen Geschichte sieht Masaryk hier in den Böhmisches Brüdern, die er als Ausdruck des Tschechentums bezeichnet (das Brüderwesen als tschechische Form der Reformation), das humanistische Ideale und Demokratisierungstendenzen miteinander verband. Im Übrigen erwies sich Masaryks Auffassung, die dessen philosophisches und soziologisches Denken mit der praktischen Politik verband, in der damaligen Zeit keineswegs als einzigartig. Masaryk stützte sich auf die historischen Forschungen und Interpretationen von Jaroslav Goll,⁷ ein Interesse an den Böhmisches Brüdern findet sich darüber hinaus auch bei einigen Angehörigen der jüngeren Generation, etwa bei Kamil Krofta, Autor einer Studie zur Geschichtsschreibung der Brüderunität.⁸ Es handelte sich im Prinzip um ein „religiöses“ Pendant der parallelen Interpretation der Geschichte des 16. Jahrhunderts im zeitgenössischen

⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození* [Die tschechische Frage. Bemühungen und Sehnsüchte der nationalen Wiedergeburt]. Praha: Čas, 1895 (zitiert nach der Ausgabe Praha: Melantrich, 1969, S. 196–197, auch 108–109); HOFFMANN, Roland. *T. G. Masaryk und die tschechische Frage. I. Nationale Ideologie und politische Tätigkeit bis zum Scheitern des Deutsch-tschechischen Ausgleichsversuchs vom Februar 1909*. München: Oldenbourg, 1988.

⁵ Hierzu vgl. KUTHAN, Jiří. *Aristokratická sídla období romantismu a historismu* [Adelssitze in der Zeit der Romantik und des Historismus]. Praha: Akropolis, 2001.

⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Palackého idea národa českého* [Palackýs Idee der tschechischen Nation]. Praha: Grosman a Svoboda, 1912 (zitiert nach 5. Ausgabe. Praha: Čin, 1947).

⁷ GOLL, Jaroslav. *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der böhmischen Brüder*. Bd. I., II. Prag: J. Otto, 1878–1882; GOLL, Jaroslav. *Chelčický a Jednota v XV. století* [Chelčický und die Unität im 15. Jahrhundert]. Praha: Historický klub, 1916; GOLL, Jaroslav. *Príspevky k životopisu Komenského* [Beiträge zur Biographie von Comenius]. In: GOLL, Jaroslav. *Výbrané spisy drobné*. Praha: Historický klub, 1929, S. 185–203.

⁸ KROFTA, Kamil. *O bratrském dějepisectví* [Über die Geschichtsschreibung der böhmischen Brüder]. Praha: J. Laichter, 1946.

Diskurs über die Geschichte, der keinen ausgesprochen nationalen Charakter besaß und der das 16. Jahrhundert mit Hilfe des Ständewesens interpretierte, in dem man eine Vorstufe des modernen Parlamentarismus erblickte. So konnte beispielsweise das mährische Ständewesen des 16. Jahrhunderts am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts sowohl durch Deutsche wie Peter Ritter Chlumecký⁹ und Christian d'Elvert¹⁰ als auch durch Tschechen wie Vinzenz Brandl¹¹ und František Kameníček¹² gefeiert werden.

Einen natürlichen Abschluss der Ära des „Höhepunkts der tschechischen Geschichte“ zwischen Hussitentum und Gegenreformation bzw. zwischen Ständewesen und Absolutismus (beide Termini verwendet auch Masaryk) bildete dann die Thronbesteigung der Habsburger in Böhmen 1526 (Mit diesem Ereignis schloss Palacký seine *Geschichte des tschechischen Volkes in Böhmen und Mähren*, was auch Masaryk unterstrich) bzw. eher noch die Schlacht am Weißen Berg.

Fürst Karl von Liechtenstein gilt in der österreichischen und tschechischen Historiographie in der Regel als Inkarnation des Phänomens der Schlacht am Weißen Berg und der nachfolgenden Persekutionen der Nichtkatholiken. Die Schlacht am Weißen Berg, zu der es am 8. November 1620 kam, zählt in der nationalen tschechischen Geschichtsschreibung und in deren daraus abgeleiteter politischer und kultureller Interpretation zu den bedeutendsten konstitutiven Ereignissen. Keineswegs entscheidend war dabei, ob es sich im Falle von Schlachten um sog. „große Siege“ (Schlacht bei Sudoměř, Schlacht auf dem Veitsberg, Schlacht bei Taus, Schlacht bei Zborov) oder um sog. „entscheidende Niederlagen“ (Schlacht auf dem Marchfeld, Schlacht bei Lipany, Schlacht am Weißen Berg, Bauernschlacht bei Chlumec) handelte. Vielmehr ging es um deren Interpretation und Einordnung innerhalb

⁹ WURMOVÁ, Milada. Petr rytíř Chlumecký – archivář. K 110. výročí jeho smrti [Peter Ritter Chlumecký. Zum 110. Todestage]. *Sborník archivních prací archivu ministerstva vnitra*, 1973, Jg. 23, Nr. 1, S. 192–214; ADÁMEK, Jiří. Petr rytíř Chlumecký, archivář, historik a politik [Peter Ritter Chlumecký. Archivar, Historiker und Politiker]. In: SMUTNÁ, Kateřina, ŠTARHA, Ivan (Hg.). *155 let archivnictví v českých zemích. Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti 155. výročí založení Moravského zemského archivu v Brně ve 31. května–1. června 1994*. Brno: Moravský zemský archiv, 1995, S. 97–103.

ŘEPA, Milan. Historiografie druhé poloviny 19. století jako pramen pro poznání kolektivní totožnosti moravských Němců [Die Historiographie der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts als Quelle für das Studium der kollektiven Identität der Deutschmährer]. *Muzeum Brněnska: Sborník*, 2009, S. 132–137.

¹⁰ BARTEČEK, Ivo. Christian Friedrich d'Elvert – historik Moravy a Slezska [Christian Friedrich d'Elvert – Historiker Mährens und Schlesiens]. *Slezský sborník = Acta Silesiaca*, 1994, Jg. 92, Nr. 3–4, S. 195–201.

¹¹ CIBULKA, Pavel. „Uprímný národovec a přítel pravdy“. Vincenc Brandl (1836–1901). [„A sincere nationalist and friend of truth“. Vincenc Brandl (1836–1901)]. In: CHOCHOLÁČ, Bronislav, JAN, Libor, MALÍŘ, Jiří (Hg.). *Osobnosti moravských dějin*. Sv. 2. Brno: Maticе moravská, 2019, S. 199–224.

¹² PÁNEK, Tomáš. František Kameníček (1856–1930). *Brno v minulosti a dnes*, 2011, Jg. 24, S. 249–279; KNOZ, Tomáš. „Badatel o zemských sněmeh a reformátor Časopisu Maticе moravské“. František Kameníček (1856–1930) [Historiker der Landtage und Reformator der Zeitschrift von Maticе moravská]. In: CHOCHOLÁČ, Bronislav, JAN, Libor, MALÍŘ, Jiří (Hg.). *Osobnosti moravských dějin*. Sv. 2. Brno: Maticе moravská, 2019, S. 257–278.

des tschechischen historischen Mythos.¹³ In der Historiographie der Zeit um die Schlacht am Weißen Berg erfüllte sich in vollem Umfang Masaryks Wunsch, an das Werk von Palacký anzuknüpfen.

Praktisch alle bedeutenden tschechischen Historiker, die in den beiden ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts wirkten, beschäftigten sich auf diese oder jene Weise mit der Problematik der Schlacht am Weißen Berg und dem Zeitraum der Schlacht selbst, wobei viele von ihnen den Ort der Schlacht selbst in den Titel ihrer maßgeblichen Arbeiten einfließen ließen. Neben Ernest Denis sei an dieser Stelle auf Masaryks Freund und Mitarbeiter Jaroslav Goll (Die europäischen Verhältnisse nach der Schlacht am Weißen Berg, 1875),¹⁴ Kamil Krofta (Bílá Hora – Der Weiße Berg, 1913),¹⁵ Jan Opočenský (Die Gegenreformation in Böhmen nach der Schlacht am Weißen Berg, 1914),¹⁶ Zdeněk Nejedlý (Der Weiße Berg, Habsburg und die tschechische Nation, 1920)¹⁷ sowie Josef Pekař (Der Weiße Berg, seine Ursachen und Folgen, 1921)¹⁸ verwiesen. Der Begriff „Weißer Berg“ begann in diesem Kontext als grundlegender Wendepunkt in der tschechischen Geschichte zu dienen, der die Ära der Böhmisches Brüder und des Ständewesens, d. h. von Frieden, Toleranz und Blüte, von jener Verfalls- und reaktionären Zeit der katholischen Gegenreformation und des habsburgischen Absolutismus trennte.¹⁹

¹³ FRAIS, Josef. *Slavné prohry, slavná vítězství Koruny české. Deset vybraných kapitol z dějin českého válečnictví* [Berühmte Niederlagen, ruhmreiche Siege der Böhmisches Krone. Zehn ausgewählte Kapitel aus der Geschichte des tschechischen Militärwesens]. Praha: Československý spisovatel, 2012. Mit Tomas Garrigue Masaryk und seiner Familie war darüber hinaus einer der Begründer der modernen tschechischen Dichtung, Josef Václav Sládek, eng verbunden. Im Jahre 1883 veröffentlichte dieser die Sammlung *Na prahu ráje*, zu der auch zwei, „großen böhmischen Niederlagen“ – der Schlacht bei Lipany und der Schlacht am Weißen Berg – gewidmete Gedichte gehörten. Interesse verdient, dass die tschechischen Schüler sein Gedicht „Weißer Berg“ mit Schönschrift in ihre Hefte übertrugen: Boj ztracen byl, a na útěku řady, / – jen tři sta reků stojí u obory. / „Teď vzdejte se! Jsou zbytečné to vzdory!“ / Tři sta jich o zed' opírá se zády [...]. SLÁDEK, Josef Václav. *Na prahu ráje*. (An der Schwelle zum Paradies), Praha: Lumír, 1883, s. 45. Das erwähnte Schülerschreibheft wird in den Sammlungen des Masaryk-Museums in Hodonin – Heimatkundliches Museum Kyjov aufbewahrt.

¹⁴ GOLL, Jaroslav. Poměry evropské po bitvě na Bílé hoře [Die europäischen Verhältnisse nach der Schlacht am Weißen Berg]. *Časopis Musea Království českého*, 1875, Jg. 49, Nr. 4, S. 359–372.

¹⁵ KROFTA, Kamil. *Bílá hora* [Der Weiße Berg]. Praha: J. Otto, 1914.

¹⁶ OPOČENSKÝ, Jan. *Bílá hora a česká historiografie* [Der Weiße Berg und die tschechische Historiographie]. Blatná: Selbstverlag, 1913; OPOČENSKÝ, Jan. *Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé hoře* [Die Gegenreformation nach der Schlacht am Weißen Berg]. Praha: Topič, 1914.

¹⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Bílá hora, Habsburg a český národ* [Der Weiße Berg, Habsburg und die tschechische Nation]. Praha: Mladé proudy, 1920.

¹⁸ PEKAŘ, Josef. *Bílá hora. Její příčiny a následky* [Der Weiße Berg, seine Ursachen und Folgen]. Praha: Vesmír, 1921.

¹⁹ In breiterem Kontext vgl. PETRÁŇ, Josef. Na téma mýtu Bílé hory [Zum Thema Mythos Weißer Berg]. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (Hg.). *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemica Miloslava Vlk, archiepiscopo Pragensi, ab eius college amicisque ad annum sexagesimum dedicata*. Praha: Karolinum, 1993, S. 141–162; RYCHLÍK, Jan. Bitva na Bílé hoře a mýtus o třistaleté porobě (transformace mýtu v dějinném vývoji) [Die Schlacht am Weißen Berg und der Mythos einer 300jährigen Knechtschaft]. In: RAŠTICOVÁ, Blanka (Hg.). *Literární mystifikace, etnické mýty a jejich úloha při formování národního vědomí*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2001, S. 85–94, sowie KOLDINSKÁ, Marie. Bělohorský mýtus v českém historickém povědomí 20. století [Der Mythos

Seit dieser Zeit bis im Grunde genommen zum Beginn der neunziger Jahre des 20. Jahrhunderts, als es zu einer grundlegenden Internationalisierung der tschechischen Historiographie kam und damit auch zu einer Veränderung ihrer Terminologie und Semantik, fanden die Begriffe „Ära vor der Schlacht am Weißen Berg“ (tschech. *přebělohorská doba*)²⁰ und „Ära nach der Schlacht am Weißen Berg“ (tschech. *pobělohorská doba*)²¹ als grundlegende Periodisierungs-Entitäten der tschechischen und mitteleuropäischen Geschichte Verwendung. Bereits in den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts begann sich der Terminus „bělohorská doba“ (also „Zeit des Weißen Berges“)²² als Beschreibung für die Gesamtheit der historischen Erscheinungen und Prozesse der „Sattelzeit“ der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts durchzusetzen. Unter dem Terminus „Weißer Berg“ verstand man in diesem Zusammenhang nicht allein die „Schicksalsschlacht“ als solche, sondern zugleich weitere, damit zusammenhängende Ereignisse und Prozesse, die als Weg von der „tschechischen Eigenständigkeit“ zu den Jahren der nationalen Knechtschaft („300 Jahre mussten wir leiden“) führten. In der Kategorie der Ereignisse ging es vor allem um die Trias Prager Defenestration vom 23. Mai 1618 – Schlacht am Weißen Berg am 8. November 1620 – Altstädter Exekution am 21. Juni 1621 als dreifache Klassifikation Auflehnung – Niederlage – Bestrafung.²³

Mit einer gewissen Vereinfachung ließe sich sagen, dass sich in der Zeit um das Jahr 1918 unter den bedeutendsten Repräsentanten der tschechischen Historiographie lediglich eine einzige Persönlichkeit finden lässt, die in die Polemik um die Interpretation des Phänomens Weißer Berg, wie sie Goll und Masaryk vornahmen, eingriff (Antonín Gindely und Antonín Rezek, zwei die offizielle „pro-österreichische“ Geschichtsschreibung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts repräsentierende tschechische Historiker, waren zu diesem Zeitpunkt bereits verstorben). Bei

---

Weißer Berg im tschechischen historischen Bewusstsein des 20. Jahrhunderts]. In: MIKULEC, Jiří, POLÍVKA, Miloslav (Hg.). *Per saecula ad tempora nostra: sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*. Bd. 2. Praha: Historický ústav AV ČR, 2007, S. 934–939.

²⁰ JANÁČEK, Josef. *České dějiny. Doba přebělohorská*. Kniha 1, díl 1, 1526–1547 [Tschechische Geschichte. Die Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg. Buch 1, Teil 1: 1523–1547]. 2. Ausgabe. Praha: Academia, 1971.

²¹ MAUR, Eduard. *Problémy farní organizace pobělohorských Čech [Probleme der Pfarrorganisation in Böhmen nach der Schlacht am Weißen Berg]*. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka (Hg.). *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemica Miloslao Vlč, archiepiscopo Pragensi, ab eius college amicisque ad annum sexagesimum dedicata*. Praha: Karolinum, 1993, S. 163–176. Für den Bereich der Kulturgeschichte u. a. SEHNAL, Jiří. *Pobělohorská doba [Die Zeit nach der Schlacht am Weißen Berg]*. In: ČERNÝ, Jaromír et al. *Hudba v českých dějinách. Od středověku do nové doby*. Praha: Supraphon, 1983, S. 45–209.

²² VÁLKA, Josef. *Česká společnost v 15.–18. století. I. Přebělohorská doba*. [Die böhmische Gesellschaft im 15.–18. Jh. I. Die Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg]. Praha: SPN, 1972; VÁLKA, Josef. *Česká společnost v 15.–18. století. II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“* [Die böhmische Gesellschaft im 15.–18. Jh. II. Das Zeitalter des Weißen Berges. Gesellschaft und Kultur des Manierismus]. Praha: SPN, 1983.

²³ KNOZ, Tomáš. *Der böhmische Aufstand 1618 als europäische Krise. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, 2020, Bd. 119, S. 121–143.

dieser Persönlichkeit handelte es sich um Josef Pekař.²⁴ Der Professor für österreichische Geschichte an der tschechischen Carolo-Ferdinanda in Prag und Herausgeber des *Český časopis historický* (der Tschechischen Historischen Zeitschrift) begrüßte zwar die Gründung der Tschechoslowakischen Republik, dessen ungeachtet identifizierte er sich nicht mit der aufkommenden „offiziellen“ Interpretation der historischen Zusammenhänge dieser Gründung, was auch die Interpretation des Ständeaufstands und der Schlacht am Weißen Berg einschloss. Den Gegenstand seiner Kritik bildete nicht die Goll-Schule, sondern eher Masaryks Applikation ihrer Herangehensweisen, einschließlich der Theorie von einer humanistischen Botschaft der tschechischen Religionsgeschichte. Einen Bestandteil von Pekařs Streit über den „Sinn der tschechischen Geschichte“ – publiziert u. a. im Jahr 1921 in seiner umfangreichen Studie „Der Weiße Berg, seine Ursachen und Folgen“ – bildete die (heute im tschechischen Milieu insgesamt allgemein bekannte) Aussage, bei den Ereignissen um die Schlacht am Weißen Berg sei es nicht um einen Streit zwischen Tschechen- und Deutschtum im Sinne einer gewöhnlichen Interpretation gegangen, zumal die beiden aus dem Fenster geworfenen kaiserlichen Statthalter (Jaroslav Bořita von Martinitz und Wilhelm Slavata von Chlum – und eigentlich auch deren Beschützerin Polyxena von Pernstein und Lobkowitz) Repräsentanten des alteingesessenen böhmischen Adels gewesen seien, während es sich bei den Anführern des Aufstands (Leonhard Colonna von Fels, Heinrich Matthias von Thurn und Joachim Andreas Schlick) um Vertreter des protestantischen Flügels des deutschsprachigen Adels in Böhmen gehandelt habe.²⁵

²⁴ Mit der Persönlichkeit Josef Pekařs befassten sich in der Vergangenheit zahlreiche tschechische Historiker, u. a. KALISTA, Zdeněk. *Josef Pekař*. Praha: Torst, 1994; HANZAL, Josef. *Josef Pekař*. Praha: Mladá fronta, 1992; ŠMAHEL, František. Historik Josef Pekař [Der Historiker Josef Pekař]. *Od Ještěda k Troskám*, 2006, Bd. 13 (29), Nr. 1, S. 44–50. Im Zusammenhang mit dem hier behandelten Thema verdient besondere Beachtung ein Aufsatz von Jaroslav Mezník, der Pekařs Werk aus der Perspektive historischer Mythen untersuchte. Vgl. MEZNÍK, Jaroslav. *Josef Pekař a historické mýty* [Josef Pekař und die historischen Mythen]. In: KANTŮRKOVÁ, Eva (Hg.). *Pekařovské studie*. Praha: Academia, 1995, S. 76–93.

²⁵ PEKAŘ, Josef. *Bílá hora. Její příčiny a následky* [Der Weiße Berg. Seine Ursachen und Folgen]. Praha: Vesmír, 1921; PEKAŘ, Josef. *O smyslu českých dějin* [Über den Sinn der tschechischen Geschichte]. 4. Ausgabe. Praha: Rozmluvy, 2013. Mit der Frage des „Tschechentums“ und „Deutschtums“ im böhmischen Ständeaufstand befasste sich alternativ im Vergleich zur gängigen Interpretation der tschechischen Historiographie auch Ferdinand Seibt. Als gewisse Schwäche seiner Darstellung ließe sich jedoch anmerken, dass sich Seibt ausschließlich auf die Zahl der deutsch sprechenden Aufständischen und die tschechisch sprechenden kaiserlichen Beamten (also jene Feststellung, die bereits zu Beginn des 20. Jahrhunderts Josef Pekař getroffen hatte) beschränkte und nicht zu darauf aufbauenden relevanten historiographischen und geschichtsphilosophischen Analysen dieses Problems schritt. Die deutsche Fassung des Buches erschien erst 1974 sowie in überarbeiteter Form 1993. Vgl. SEIBT, Ferdinand. *Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft in der Mitte Europas*. München: List, 1974, 2. Ausgabe: München: Piper, 1993. Zitiert nach der tschechischen Ausgabe SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy* [Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft inmitten Europas]. Praha: Academia, 1996, S. 159–170. Vgl. darüber hinaus SEIBT, Ferdinand. *Deutsche, Tschechen, Sudetendeutsche: Analysen und Stellungnahmen zu Geschichte und Gegenwart aus fünf Jahrzehnten*. München: Oldenbourg, 2002.

Ernest Denis: Die Internationalisierung des „Endes der tschechischen Eigenständigkeit“

Alle hier genannten Fakten bestätigte im Übrigen auch das Werk des französischen Historikers Ernest Denis. Letzterer erfüllte sämtliche Sehnsüchte der tschechischen Intellektuellen nach einer Internationalisierung des Schicksals der Tschechen im Zeitraum der Schlacht am Weißen Berg. Denis galt als ein Repräsentant der französischen Historiographie, und lehrte schließlich sogar als Professor an der Pariser Sorbonne. Dabei beschäftigte er sich mit dem slawischen Raum, wobei die Ausrichtung auf die tschechische Geschichte bedeutete, diese einem breiteren europäischen Publikum vor Augen zu führen (im ausgehenden 19. Jahrhundert gründete und redigierte Denis die Revue *La Nation Tschèque*). Umgekehrt hatte dies für die tschechischen Leser zur Folge, dass sich ein französischer Gelehrter ihrer Sache annahm, also eine Bestätigung der Thesen, die im Zeitalter der nationalen Wiedergeburt tschechische Historiker und Intellektuelle formulierten. Darüber hinaus überschritt auch Ernest Denis gleich diesen die Grenze zwischen Katheder-Wissenschaft und gesellschaftlichem Engagement. Das eher politische als historische Konzept von Denis' Werk wurde zudem noch durch die tschechische Übersetzung Jindřich Vančuras verstärkt und „bohemisiert“.²⁶ Ernest Denis kam noch vor der Entstehung der Republik nach Böhmen (er hatte Prag bereits im Jahre 1872 besucht und in der Landeshauptstadt auch Tschechisch gelernt) und widmete sich dabei nicht allein historischen Forschungen, sondern knüpfte hier darüber hinaus auch gesellschaftliche und politische Kontakte, später sogar zu Masaryk. Ernest Denis erhielt kurz nach der Gründung der Tschechoslowakischen Republik eine Einladung nach Prag, symbolisch fiel seine Ankunft gerade auf den Jahrestag der Schlacht am Weißen Berg am 8. November 1920. Es sollte sich um die Vergegenwärtigung des Geistes von Palacký und um die symbolische „Wiedergutmachung für den Weißen Berg“ handeln. In das Denkmal für Denis in Nîmes wurde bei dessen Errichtung im Jahre 1925 bezeichnenderweise Erde vom Weißen Berg eingefügt.

Die Herausgabe des Werkes von Denis und die Realisierung seiner tschechischen Übersetzung erfüllte Masaryks Wunsch nach der Notwendigkeit, chronologisch an Palacký anzuknüpfen, um so den abgrundtiefen Unterschied zwischen der Zeit der Brüderunion und der Gegenreformation und des Absolutismus deutlich zu machen. Zugleich bestätigte es die beiden oben erwähnten Marksteine und deren Interpretation: das Ende der tschechischen Eigenständigkeit und der Tschechen nach dem Weißen Berg (in tschechisch erschien die dritte Revision der Ausgabe praktisch unmittelbar nach der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik im Jahre 1921).²⁷ Die Schrift „Das Ende der tschechischen Eigenständigkeit“ (Konec

²⁶ OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Český překlad Denisova díla v kontextu sporu o smysl českých dějin [Die tschechische Übersetzung von Denis' Werk im Kontext des Streits um den Sinn der tschechischen Geschichte]. *Dějiny a současnost*, 2001, Jg. 23, Nr. 5, S. 28–32.

²⁷ *Ibidem*, S. 28–32.

samostatnosti České) endet dabei keineswegs zufällig mit dem Prager Fenstersturz, also dem initiierenden Moment des gesamten Systems von Ereignissen und historischen Prozessen, die wir systematisierend das „Phänomen Weißer Berg“ nennen. Das Werk des in Nîmes Gebürtigen bestätigte die Gültigkeit der Interpretationen von Palacký, Goll und Masaryk (einige Quellen aus der Zeit nach 1918 bezeichnen Denis direkt als Fortsetzer Palackýs; ähnlich wie Palacký oder Masaryk ist auch für Denis bezeichnend, dass er seine Laufbahn als Wissenschaftler mit praktischen politischen Aktivitäten verknüpfte, die unter anderem mit dem Weg zur Gründung eines tschechischen Staates auf der Grundlage der tschechischen historischen Staatlichkeit verbunden sind). Seine Verflechtung mit den historisierenden Gedanken Palackýs, Golls und Masaryks erweist sich darüber hinaus dergestalt als charakteristisch, dass auch Denis die Ära vor dem Weißen Berg wie die „Brüderunität“ als goldenes Zeitalter in der tschechischen Geschichte begriff und dass er demgegenüber die Zeit nach der Schlacht am Weißen Berg mit dem Begriff „katholischer Absolutismus“ beschrieb, wobei er konfessionelle und verfassungsrechtliche Prozesse miteinander verband.²⁸

Die Bewertung des Fürsten Karl von Liechtenstein im Buch des ansonsten ziemlich pro-tschechischen und pro-evangelischen radikalen Protestanten Denis fällt im Grunde genommen gar nicht eindeutig negativ aus, wenngleich auch der Autor nicht vergisst an den Opportunismus des Liechtensteiners zu erinnern: „In Mähren erreichten die religiösen Auseinandersetzungen keineswegs jenen Fanatismus wie in Böhmen, und darüber hinaus teilte der Liechtenstein, der keine Erziehung durch die Jesuiten genossen hatte, nicht deren unversöhnliche Überzeugung. Er hing ziemlich an dem Land, so dass er den Zusammenbruch vorhersehen und fürchten konnte, die eine plötzliche Restaurierung anrichten würde [...]. Er führte bereitwillig Befehle aus, die er selbst nicht erteilt hätte, und achtete lediglich darauf, so viel wie möglich von dem Strom aus Gold, Blut und Schlamm einzufangen, der durch seine Hände floss.“ Aber auch: „Der Liechtensteiner bereitete in dieser Zeit (nach Übernahme der Funktion eines Statthalters) entscheidende Maßnahmen vor; er beschlagnahmte

²⁸ CHROBÁK, Tomáš. Blízky cizinec Ernest Denis [Der nahe Fremde Ernest Denis]. *Slovanský přehled. Review for Central, Eastern and Southeastern European History*, 1998, Jg. 84, Nr. 4, S. 417–423; FAUCHER, Evžen Václav. TGM a Ernest Denis [TGM und Ernest Denis]. In: BROKLOVÁ, Eva (Hg.). *T. G. Masaryk a situace v Čechách a na Moravě od konce 19. století do německé okupace Československa. Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého kolokvia pořádaného ve dnech 31. května – 2. června 1996 v Praze ve vile Lanna*. Praha: Ústav T. G. Masaryka AV ČR, 1998, S. 36–41; EBERHARD, Winfried. Ernest Denis' Konzeption der böhmischen Geschichte und ihre Funktion in der tschechischen Geschichtswissenschaft. In: NEUMÜLLER, Michael, SEIBT, Ferdinand (Hg.). *Frankreich und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge zum französischen Einfluss in Ostmitteleuropa: Vorträge der Tagungen des Collegium Carolinum in Bad Wiessee*. München: Oldenbourg, 1990, S. 49–66; OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Husitství, Ernest Denis a spor o smysl českých dějin [Der Hussitismus, Ernest Denis und der Streit um den Sinn der tschechischen Geschichte]. *Husitský Tábor*, 2004, Jg. 14, S. 83–112; OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Český překlad Denisova díla v kontextu sporu o smysl českých dějin [Die tschechische Übersetzung von Denis' Werk im Kontext des Streits um den Sinn der tschechischen Geschichte]. *Dějiny a současnost*, 2001, Jg. 23, Nr. 5, S. 28–32.

die Ländereien der Rädelsführer, die sich am meisten schuldig gemacht hatten.“ Denis räumte zwar ein, dass die Befehle aus Wien kamen und dass Karl von Liechtenstein in der Tat für einige Rebellen sein Wort einlegte, auf der anderen Seite erinnerte er jedoch auch an dessen eigene Initiativen in dieser Richtung, vor allem an das Bemühen, von dem gesamten Prozess zu profitieren.²⁹

In jedem Fall besaßen Denis‘ Formulierungen für die Formierung des Bildes der Rolle des Weißen Berges und Karls von Liechtenstein grundlegende Bedeutung.

Kamil Krofta: Die Debatte über den Weißen Berg zwischen Geschichtswissenschaft und Außenpolitik

Es könnte der Eindruck entstehen, dass es sich bei dem Thema Weißer Berg ausschließlich um eine Angelegenheit der Katheder-Geschichtsschreibung handle und dass diese rein tschechischer Natur sei. Dessen ungeachtet spiegelte sich diese – wenngleich in modifizierter Form – in der inkriminierten Zeit nach 1918 zugleich auf dem Feld der internationalen Beziehungen bei den Verhandlungen um eine Nachkriegsordnung Europas, und dies auch dank der Politik des damaligen Außenministers Edvard Beneš in den Beziehungen zu den Liechtenstein und dem gleichnamigen Fürstentum.³⁰

Einen bedeutenden Platz im breit entwickelten Diskurs über die „Wiedergutmachung für den Weißen Berg“ nahm in der gesamten ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts ein weiterer bedeutender Diplomat ein – Kamil Krofta. Dessen Singularität beruhte in der Tatsache, dass dieser die Bereiche fachwissenschaftliche Forschung, Publizistik und Spitzendiplomatie miteinander zu verbinden verstand. Kamil Krofta war Professor für österreichische Geschichte an der Karlsuniversität, sein damaliges Wirken konnte er dabei auf das eigene Studium am Institut für österreichische Geschichtsforschung, die Arbeit im Landesarchiv in Prag und seine Forschungsaufenthalte in vatikanischen Archiven stützen. Ähnlich wie Jaroslav Goll oder Josef Pekař richtete er dabei den Blick auf das Studium der Frühen Neuzeit, und als eines der bedeutenden Phänomene der böhmisch-tschechischen Geschichte begriff er die Unität der Böhmisches Brüder sowie Comenius als Höhepunkt des Hussitismus (*O bratrském dějepisectví* [Über die Geschichtsschreibung der Brüder]). Krofta gilt als einer der Begründer der Sozialgeschichte im böhmischen Milieu (*Dějiny selského stavu* [Geschichte des Bauernstands]) und ähnlich wie Pekař orientierte er sich auf eine Klärung der „Schicksalsrolle des Weißen Berges“

---

²⁹ DENIS, Ernest. *Čechy po Bílé hoře* [Böhmen nach dem Weißen Berg]. Díl I. Kniha 1. Praha: Šolc a Šimáček, 1921, S. 19–25.

³⁰ QUADERER, Rupert. Beneš vertrete „einen unserer Aufnahme feindlichen Standpunkt“ – Liechtenstein, der Volkerbund und die Tschechoslowakei. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (Hg.). *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz: HVFL, 2012, S. 83–122.

in der böhmisch-tschechischen Geschichte (*Bílá hora* [Der Weiße Berg]). Kroftas Vorteil bestand darin, dass er neben der Forschungsarbeit die Gelegenheit besaß, sich einem breiten Publikum gegenüber durch Vorlesungen für die Öffentlichkeit und durch die Publizistik verständlich zu machen. Gerade diese Mittel ermöglichten es ihm, „Vergangenheit und Gegenwart“ miteinander zu verbinden und eine These über die historischen Wurzeln der tschechischen Nation und deren aktuelle Transformation in eine tschechoslowakische Nation sowie deren führende Rolle im neuen Staat zu formulieren („demokratischer Nationalismus“).³¹ Die Position eines Gesandten im Vatikan, das langjährige Wirken in führenden Positionen im Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten bis hin zum Amt des Außenministers in den ausgehenden 1930er Jahren ermöglichten es ihm, seine fachlichen Thesen auch in der Außenpolitik der Tschechoslowakischen Republik zur Geltung zu bringen. Kamil Krofta interpretierte die Rolle des Weißen Berges ebenfalls als „schicksalhaft“ und den nachfolgenden Zeitabschnitt als „Zustand der Unfreiheit“³² zugleich jedoch lehnte er es ab, diese Ereignisse aus einer Schwarzweißoptik zu betrachten. Er verwies auf die Tatsache, dass es weder nach der Schlacht am Weißen Berg zu einer grundlegenden Veränderung der staatsrechtlichen Stellung der böhmischen Länder innerhalb der Habsburgermonarchie kam, noch zu einer sofortigen Begrenzung der tschechischen Sprache und einer Liquidierung der tschechischen Kultur – dies geschah seiner Auffassung nach eher schrittweise. Sofern es um die Rolle Karls von Liechtenstein geht, interpretierte Krofta dessen Position an der Spitze des zu den Exekutionen auf dem Altstädter Ring führenden Tribunals, wobei er zugleich auch dessen Bemühen um eine Milderung einiger Strafen und die Wahrung der bisherigen Rechte und religiösen Freiheiten im Königreich Böhme nicht anzumerken vergaß: „Während die geistlichen Berater des siegreichen Ferdinand II. unmittelbar nach dem Weißen Berg auf einem sehr scharfen und entschlossenen Vorgehen gegen die Nichtkatholiken bestanden, hielt der Statthalter Liechtenstein es für notwendig, anfänglich vorsichtiger vorzugehen. Obwohl er der Meinung zustimmte, dass weder die Konfession der Brüdergemeine noch jene der böhmischen Konfession im Land länger geduldet werden dürfe, wollte er, dass diejenigen, die sich mit der römischen Konfession versöhnen und sich dem Erzbischof unterwerfen würden, das Abendmahl unter beiden Gestalten empfangen sollten.“³³ Auch in diesem Falle lässt

³¹ KROFTA, Kamil. *Naše minulost a přítomnost* [Unsere Vergangenheit und Gegenwart]. Praha: Orbis, 1936.

³² KROFTA, Kamil. *Z dob naší první republiky* [Aus den Zeiten unserer Ersten Republik]. Praha: J. Laichter, 1939, S. 34; KROFTA, Kamil. *Bílá hora* [Der Weiße Berg]. Praha: J. Otto, 1914.

³³ KROFTA, Kamil. *Dějiny Československé* [Tschechoslowakische Geschichte]. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1946, S. 454. Ähnliche Schlussfolgerungen lassen sich auch in der „Neuen Tschechoslowakischen Geschichte“ (*Nové československé dějiny*) von Ladislav Hosák finden. Auch diese Synthese wurde nach Kriegsende herausgegeben, fußte allerdings offenkundig noch auf dem historischen Narrativ der Zwischenkriegszeit. HOSÁK, Ladislav. *Nové československé dějiny* [Neue Tschechoslowakische Geschichte]. Praha: Komenium, 1947, hier v. a., S. 289–293. Hosák titulierte das Kapitel über die Niederlage und die Bestrafung des Ständeaufstands, in dem er u. a. die Rolle Karls von Liechtenstein charakterisiert, „Vítězství reakce“ [Der Sieg der Reaktion].

sich Kroftas Interpretation Karls von Liechtenstein im Kontext seiner Charakteristik der Rolle des Adels beim Aufbau der modernen tschechischen Gesellschaft bewerten.³⁴ Diese definierte er ähnlich wie Masaryk – den modernen Staat errichteten ihm zufolge Tschechen und Slowaken praktisch ohne Beteiligung des Hochadels, wengleich deren Vorfahren als Hauptvertreter des alten böhmischen Staates galten, als eigentliche Träger seiner historischen Rechte, was selbstverständlich die rechtlichen und sozialen Veränderungen nach 1918 antizipierte.³⁵ Seit Mitte der dreißiger Jahre war sich Krofta auch dank seines Wirkens in der Außenpolitik darüber hinaus weitaus stärker als andere der Veränderungen in Deutschland nach dem Jahre 1933 bewusst, die eine Veränderung des historischen Kontexts der tschechischen Geschichte in deren bisherigen österreichisch-habsburgischen Horizonten und zugleich eine Veränderung des Verhältnisses zwischen Tschechoslowaken und Deutschen in der Tschechoslowakischen Republik bedeuteten. Wie sich zeigte, betraf diese Veränderung der Verhältnisse und Beziehungen unmittelbar auch die Familie Liechtenstein.

Karel Stloukal: Karl von Liechtenstein als Ursache der Aufforderung zu einem Duell

Nachdem im Jahre 1912 der bedeutende tschechische Historiker und Politiker Karel Stloukal (Direktor des Archivs am Nationalmuseum in Prag) eine grundlegende Biographie Karls von Liechtenstein vorgelegt hatte, empfing er von zahlreichen Kollegen Glückwunschsreiben für seine – auf Quellenstudien in Prag, Wien und Vatikan fußende – analytische Bewertung der Persönlichkeit des böhmischen Staatshalters und Regenten des Fürstenhauses Liechtenstein, die auf den Seiten des *Český časopis historický* und bald darauf auch separat erschien.³⁶ Die exzellente Analyse der Karriere des frühneuzeitlichen Magnaten brachte Stloukal freilich auch zahlreiche verbale Wortgefechte und Schwierigkeiten. Er geriet in Konflikt mit dem damaligen Direktor des liechtensteinischen Hausarchivs Franz Wilhelm, der den eigenen Worten Stloukals zufolge ihm zudem „etwas über den Prinzen einreden wolle“. Johann II. von Liechtenstein äußerte angeblich im Jahre 1913, dass „wenn

³⁴ Interesse dabei verdient, dass in der Studie „Das unsterbliche Volk“ (*Nesmrtelný národ*), in der Kamil Krofta ausführlich auf den bisherigen Stand der Diskussion über die Rolle des Weißen Berges eingeht und seine eigene Interpretation der staatsrechtlichen und kulturellen in den böhmischen Ländern nach dem Weißen Berg liefert, einschließlich zahlreicher Verweise auf in die zeitgenössischen Prozesse eingreifenden Persönlichkeiten, den der Name Liechtenstein nicht einmal auftaucht. KROFTA, Kamil. *Nesmrtelný národ. Od Bílé hory k Palackému* [Das unsterbliche Volk. Vom Weißen Berg bis zu Palacký]. Praha: J. Laichter, 1940.

³⁵ KROFTA, Kamil. *Z dob naší první republiky* [Aus den Zeiten unserer Ersten Republik]. Praha: J. Laichter, 1939, S. 35.

³⁶ STLOUKAL, Karel. *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1569–1607)* [Karl von Liechtenstein und dessen Beteiligung an der Regierung Rudolfs II. (1569–1607)]. Praha: Selbstverlag, 1912.

jener (Karel Stloukal) so etwas über ihn schreiben sollte, er ihn zu einem Duell herausfordern würde“.

Ein Grund für die scharfe Reaktion Franz Wilhelms und des Fürsten Johann II. von Liechtenstein war, dass Karel Stloukal in seinen Arbeiten die Schuld für das Scheitern des Ständeaufstands und für die Bestrafung der Rebellen auf dem Altstädter Ring gerade Karl von Liechtenstein zuschob. Er betonte dabei, dass es der von der Sehnsucht nach Karriere getriebene Liechtensteiner war, der Kaiser Ferdinand II. das Verzeichnis der Rebellen vorlegte, mit den Gefangennahmen begann und später auch dem Exekutionstribunal vorsah. Auch wenn Stloukal zur Rechtfertigung Karls von Liechtenstein anerkannte, dass dieser vermutlich im Bestreben, zumindest einigen Aufständischen die Flucht zu ermöglichen, mit den Gefangennahmen zauderte, zu Gunsten der Inhaftierten und verurteilten böhmischen Herren jedoch bereits keinerlei nennenswerten Schritt mehr unternahm.³⁷

Der aus Kremsier (Kroměříž) stammende Historiker Jindřich Slovák edierte in dieser Zeit das in der Zeit nach 1620 angelegte „Konfiskations- und Konkursprotokoll“, eine frühneuzeitliche proto-statistische Quelle, die die durch die Konfiskationen Kaiser Ferdinands II. geschädigten Personen, deren Besitzungen und die Gewinner ihrer beschlagnahmten Güter namentlich umfasste. Explizit bemüht sich Slovák hier (ähnlich wie František Hrubý) aufzuzeigen, dass sich die Liechtenstein (und Dietrichstein) im 17. Jahrhundert zu Unrecht bereichert hätten und dass nunmehr eine Enteignung ihrer Güter erforderlich sei.³⁸ Aus den im Hausarchiv der Liechtenstein aufbewahrten und in die Wende vom ersten zum zweiten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts datierten Materialien geht dessen ungeachtet hervor, dass wohl noch weitaus stärker als František Hrubý zwei weitere aus Mähren stammende Historiker, die zeitgleich in der Fachpresse und in Zeitungen publizierten, die Liechtenstein und deren Apparat attackierten – Hugo Traub und Karel Stloukal. Hugo Traub war der etwas weniger bekannte Brüner Historiker, Sekretär der wissenschaftlichen Vereinigung *Matice moravská* und Geschichtslehrer, der mit seinen Ansichten über die Zeit um 1620 und die Rolle Karls von Liechtenstein vor allem Übersichtsdarstellungen national ausgerichteter Lehrbücher der tschechischen und europäischen Geschichte seinen Stempel aufdrückte.³⁹ Karel Stloukal wiederum hatte zu dieser Zeit bereits eine Biographie des jungen Karl von Liechtenstein (1912) veröffentlicht, die auf dem Aktenstudium in der Bibliotheca Apostolica Vaticana und im Hausarchiv der Liechtenstein basierte, wobei der Autor ein in gewissem Sinne

³⁷ STLOUKAL, Karel. *Bílá hora a Staroměstské náměstí* [Der Weiße Berg und der Altstädter Ring]. Praha: Státní nakladatelství, 1921, S. 36–37.

³⁸ SLOVÁK, Jindřich. *O konfiskovaných statcích na Moravě* [Über die konfiszierten Güter in Mähren]. Brno: Moravsko-slezská revue, 1919; SLOVÁK, Jindřich. *Pobělohorský konfiskační protokol moravský z r. 1613* [Das Mährische Konfiskationsprotokoll nach der Schlacht am Weißen Berg aus dem Jahre 1623]. Kroměříž: Selbstverlag, 1920.

³⁹ TRAUB, Hugo. *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních. III. díl. Nový věk. Od roku 1648 až po naše časy* [Allgemeine Geschichte für die höheren Mittelschulklassen. III. Teil. Neuzeit. Vom Jahre 1648 bis in unsere Zeit]. Brno: A. Píša, 1923.

vereinfachendes Bild Karls von Liechtenstein als eines pragmatischen Karrieristen zeichnete. In anderen Schriften, die sich auf eine Analyse der staatsrechtlichen Gedanken von Tomáš Garrigue Masaryk (Stloukal publizierte diese im Verlag der Nationalen Demokratischen Partei) konzentrierten, schuf der Verfasser gleichsam eine Verbindungslinie zwischen dem Phänomen Weißer Berg und der Gründung des neuen Staates, der national auf dem Prinzip des Tschechentums und sozial auf jenem des Republikanismus fußte.⁴⁰

František Hrubý: Der Weiße Berg und die Parzellierung des liechtensteinischen Bodens

Eine Einstellung, die noch stärker mit dem zeitgenössischen Enthusiasmus der Gründer der Tschechoslowakischen Republik in Einklang stand, vertrat lange der spätere Direktor des Mährischen Landesarchivs und Professor an der Masaryk-Universität in Brünn František Hrubý. Zu Beginn der 1920er Jahre begrüßte er die Parzellierung der liechtensteinischen Besitzungen im Rahmen der ersten Bodenreform. In einem in der Tageszeitung *Lidové noviny* veröffentlichten Beitrag stellte er die beiden mährischen historischen Geschlechter gegenüber, die Liechtenstein und die Žerotín. Die Žerotíner repräsentierten für Hrubý die Tradition des böhmischen Adels, der im Wesentlichen den aktuellen nationalen und republikanischen Ideen entsprach. Die Liechtenstein hingegen waren für den Historiker die aktiven Organisatoren und zugleich Profiteure der Konfiskationen nach dem Weißen Berg, mit deren Besitzgewinnen er zugleich den Prozess der Germanisierung der Gebiete der einstigen Güter der Žerotíner um Mährisch Trübau (Moravská Třebová) und Hohenfurth an der March (Zábřeh) verband. Augenscheinlich ist, dass sich in Hrubýs Schlussfolgerungen die subjektive Meinung zum Thema spiegelt, sehr ähnliche Formulierungen tauchen auch in seinem Tagebuch aus der Jugend auf, die er gerade im Gebiet Nordmährens verlebte.⁴¹ Die Bodenreform verstand Hrubý als natürlichen Weg hin zu einer Revision des Konfiskationsprozesses aus dem Zeitraum nach dem Jahr 1620 und seiner späteren Folgen. Die methodologische, interpretatorische und quellenmäßige Grundlage für die Schlussfolgerung erweist sich im Grunde genommen identisch mit jener, die Hrubý im Verlaufe der zwanziger und zu Beginn der dreißiger Jahre in seinen wesentlichen Fachartikeln und Büchern zu diesem Thema zum Ausdruck brachte, vornehmlich in den Aufsätzen *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání* (Der mährische Adel des Jahres 1619, dessen Besitz

⁴⁰ STLOUKAL, Karel. *Bílá hora a Staroměstské náměstí* [Der Weiße Berg und der Altstädter Ring]. Praha: Státní nakladatelství, 1921.

⁴¹ Moravský zemský archiv (MZA), Osobní archiv Františka Hrubého. Für den freundlichen Hinweis danke ich Dr. Tomáš Borovský. BOROVSKÝ, Tomáš, LACH, Jiří. Josef Šusta a František Hrubý. In: BOROVSKÝ, Tomáš, LACH, Jiří (Hg.). *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*. Brno: Matice moravská, 2006, S. 9–57.

und konfessionelles Bekenntnis, 1922)⁴² und *Odhady konfiskovaných moravských velkostatků* (Schätzungen der konfiszierten mährischen Großgrundbesitzungen, 1927),⁴³ in der Edition *Moravské korespondence a akta* (Mährische Korrespondenzen und Akten, 1934 und 1937), und vor allem in der Monographie *Ladislav Velen ze Žerotína* (Ladislaus Velen von Žerotín, 1930). In letzterer stellt Hrubý wiederum unmittelbar das politische Wirken der Liechtenstein und der Žerotín im Zeitraum der Schlacht am Weißen Berg einander gegenüber, als die Entwicklung in einer Konfiskation und Beschlagnahme von Landbesitz in Nordwestmähren mündete und er dokumentiert zugleich den Streit zwischen beiden Adelsgeschlechtern, den er bereits in einem Aufsatz im Jahre 1922 thematisiert hatte.⁴⁴

Hrubý listete auf, um welche Liegenschaften es gehen sollte und welchen Besitz die Liechtenstein auf diese Weise erwarben und in seinen Zeitungsartikeln begründete er die Notwendigkeit eine Enteignung und Parzellierung ihres Bodens als Form der „Wiedergutmachung für den Weißen Berg“. Darüber hinaus zeigte er auch die Lösung auf, mit der dieser Boden künftigen Re-Immigranten aus Amerika (Hrubý begründete das Verhältnis in der Zeit nach dem Weißen Berg damit, dass die Siedlungen der Amerika-Tschechen häufig den Namen „Comenius“ führten und sie ihre Emigration so von der Emigration der böhmischen Protestanten nach dem Weißen Berg herleiteten).

Josef Pekař: Der Weiße Berg und die Gefahr einer Bodenreform

Während Hrubý sich auf diese Weise in die Hauptströmung der tschechischen Intellektuellen, die zur Begründung der Schritte bei der Gründung des neuen Staates eine historische Argumentation benutzten, eingliederte, blieb dessen Lehrer Josef Pekař in dieser Hinsicht ein weniger skeptischer.

Zur Zeit der Entstehung der Republik gehörte der sich bereits an der Schwelle der Fünfziger befindende Josef Pekař zu den einflussreichsten tschechischen Historikern. Als konservativ und national orientierter Vertreter seiner Zunft stand er in gewisser Opposition zu Masaryks Geschichtsauffassung, wobei er die katholische

⁴² HRUBÝ, František. Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání [Der mährische Adel des Jahres 1619, sein Besitz und sein religiöses Bekenntnis]. *Časopis Matice moravské*, 1922, Nr. 46, S. 107–169.

⁴³ HRUBÝ, František. Odhady konfiskovaných moravských velkostatků (1622–1633) [Schätzungen der konfiszierten mährischen Großgrundbesitzungen (1622–1633)]. *Časopis Matice moravské*, 1927, Jg. 51, S. 124–149.

⁴⁴ HRUBÝ, František. K parcelaci lechtenštejných velkostatků v Moravské Třebové a Zábřehu. Z historie jich konfiskace [Zur Parzellierung der liechtensteinischen Großgrundbesitzungen in Mährisch Trübau und Hohenstadt an der March]. I–II. *Lidové noviny*, 13. und 20. Juni 1922, Jg. 304, S. 11; HRUBÝ, František. *Ladislav Velen ze Žerotína* [Ladislaus Velen von Žerotín]. Praha: Historický klub, 1930.

Kirche als „Matrikel-Katholik“ eher von nationalen als von religiösen Positionen aus verteidigte.⁴⁵ Dies beeinflusste selbstverständlich auch seine Haltung gegenüber dem Phänomen Weißer Berg, zu dessen Studium er zugleich dank seiner älteren Arbeiten über die nationale und soziale Geschichte der Zeit um die Schlacht am Weißen Berg gelangte (als grundlegende Tat Pekařs lässt sich in dieser Hinsicht sein Werk *Kniha o Kosti* [Buch über die Burg Kost] aus den Jahren 1909–1911 ansehen,⁴⁶ in dem er gleich mehrere historiographische Methoden antizipierte: die Geschichte des Adels, Wirtschafts- und Sozialgeschichte sowie Mikrohistorie). Der Einfluss Josef Pekařs, durch den er in den Kampf um den „Sinn der tschechischen Geschichte“ eintrat,⁴⁷ beruhte zweifellos nicht allein auf seiner Position als Professor an der Karls-Universität und als Chefredakteur des *Český časopis historický*, sondern Pekař war zudem Verfasser verschiedenster Lehrbücher der tschechischen Geschichte, dank derer seine Interpretation der tschechischen Geschichte auch unter der Jugend und der breiten Öffentlichkeit tiefe Wurzeln schlug.⁴⁸

Ähnlich wie sein Schüler František Hrubý erblickte auch Josef Pekař einen unmittelbaren Zusammenhang zwischen Vergangenheit und Gegenwart. Diese Tatsache lässt sich klar in seinen Worten erblicken, mit denen er im Jahre 1920 in dem gleichnamigen Buch seine Interpretation des Weißen Berges darlegte: „Heute sind es dreihundert Jahre her... Tausende von Tschechen haben gelernt, sich um diesen Tag zu versammeln, dessen dunkler Schatten sich über drei Jahrhunderte erstreckte, mit einem Gedanken voller Bedauern oder Fluch. In der Angst des Gefängnisses, in den Nöten des Exils, in der Verzweiflung über die Zerstörung des Heimatlandes und die Demütigung der Nation wurden ihre Gedanken zum Tag der großen Schuld getragen, der der Anfang und die Tür aller unsere nachfolgenden Leiden und Laster ist.“ Der Äußerung Pekařs zufolge (auf der Grundlage des Verweises auf Comenius) folgten nach dem Ständeaufstand der Weiße Berg „und danach neue Weiße Berge“, die den langanhaltenden Niedergang der tschechischen Nation vorherbestimmten.⁴⁹

⁴⁵ Hierzu: PLOCEK, Josef. *Josef Pekař brání církev katolickou* [Josef Pekař verteidigt die katholische Kirche]. In: Web: Sdružení křesťanských seniorů. <http://www.krestanstiseniori.cz/aktualne/myslenky-a-nazory/2014/josef-pekar-brani-cirkev-katolickou>. Hinzugefügt: 16. 5. 2014.

⁴⁶ PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti* [Das Buch über die Burg Kost]. 2 sv. Praha: Historický klub, 1909–1911.

⁴⁷ PEKAŘ, Josef. *Smysl českých dějin* [Der Sinn der tschechischen Geschichte]. Praha: Selbstverlag, 1929; vgl. darüber hinaus auch PEKAŘ, Josef. *O periodisaci českých dějin. Přednáška pronesená při rektorské instalaci dne 5. prosince 1931* [Über die Periodisierung der tschechischen Geschichte. Bei der Einführung des Rektors am 5. Dezember 1931 vorgetragene Rede]. Praha: Historický klub, 1932. Hierzu HAVELKA, Miloš (Hg.). *Spor o smysl českých dějin 1895–1938* [Der Streit um den Sinn der tschechischen Geschichte 1895–1938]. Praha: Torst, 1995.

⁴⁸ PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních* [Tschechoslowakische Geschichte für die höheren Klassen der Mittelschulen]. Praha: Historický klub, 1922. Zur Problematik der Lehrbücher Josef Pekařs und ihrem Kontext ZAVADIL, Nikola. *Nástup Habsburků na český trůn*. Magisterská diplomová práce [Der Machtantritt der Habsburger auf dem böhmischen Thron. Diplom-Magisterarbeit]. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2021.

⁴⁹ PEKAŘ, Josef. *Bílá hora. Její příčiny a následky* [Der Weiße Berg. Seine Ursachen und Folgen]. Praha: Vesmír, 1921, S. 7.

Umso intensiver begrüßte Pekař die Entstehung der eigenständigen Tschechoslowakischen Republik am 28. Oktober 1918 als eindeutige „Wiedergutmachung für den Weißen Berg“: „Nur noch wenige Tage trennen uns vom zweiten Jahrestag unserer jungen Freiheit – und in ein paar weiteren Tagen wird der dreihundertste Jahrestag des Weißen Berges Einzug in unsere Mitte halten. So werden diese beiden großen Gedenktage, der Tag der Zerstörung und der Tag der Wiedergeburt, zusammentreffen. [...] Gleichzeitig wird der Tag des Weißen Berges auch weiterhin die Wut gegen die Tyrannei, gegen den Sieg des Fanatismus und der spirituellen Gewalt zusammenführen, aber gleichzeitig wird darin der Freudenschrei des 28. Oktober zu hören sein, der verkündet, dass die Ketten des Weißen Berges zerbrochen sind, zerbrochen, wir hoffen vollständig und dauerhaft. [...] Der dunkle Schatten des Weißen Berges wird für immer ein wirkungsvoller Kontrast zur Helligkeit des 28. Oktober, dem Tag der Befreiung, sein.“⁵⁰

In seiner Monographie *Bílá hora. Její příčiny a následky* [Der Weiße Berg. Seine Ursachen und Folgen] thematisierte Josef Pekař auch die Problematik der Konfiskationen nach dem Weißen Berg, die er eindeutig verurteilte: „Die Beschlagnahme war eine weitaus schlimmere Strafe als Hinrichtungen und Inhaftierungen. Es war mehr als eine Strafe – es war ein Verbrechen; zumindest die Art und Weise, wie diese Bestrafung in der Praxis vollstreckt wurde, zeigt vielfach, dass sich das, was als Strafe gedacht war, als großer Raub und Betrug entpuppte.“ Als einen der führenden Profiteure der Konfiskationen nach dem Weißen Berg bezeichnete Pekař dabei den Fürsten Karl von Liechtenstein. „An diesen unlauteren Praktiken hatten gerade einige der prominentesten Bevollmächtigten oder kaiserlichen Beamten, insbesondere der Fürst von und zu Liechtenstein, herausragenden Anteil. Späteren Strafrevisionen, die bis in die Zeit Leopolds zurückreichen, gelang es lediglich, einen relativ kleinen Teil der unlauteren Machenschaften aufzudecken und zu ahnden.“⁵¹

Das Pendant zu seiner wissenschaftlichen Publikation „*Bílá hora. Její příčiny a následky*“ bildete im Bereich der applizierten Historiographie die Herausgabe eines Sammelbandes von Aufsätzen mit dem Titel „*Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*“ [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform] aus dem Jahre 1923 (ursprünglich eigentlich Expertengutachten). Hier bezieht Pekař im Unterschied zu seinen theoretischen Studien Stellung zur praktischen Geltendmachung historischer Postulate, die rechtliche Konsequenzen nach sich ziehen sollten. Er anerkennt zwar, dass nahezu drei Viertel des Grundbesitzes sich im Jahre 1919 in Händen von Familien befanden, die diesen aus den Konfiskationen nach dem Weißen Berg erhielten. Zugleich jedoch lehnte es Pekař ab, aus dieser Tatsache grundlegende Konsequenzen zu ziehen – unter anderem auch deshalb, da im Zeitraum nach 1620 die meisten Besitzverschiebungen im Einklang mit der zeitgenössischen Rechtsordnung erfolgten. Pekař warnt vor einer Liquidierung des böhmischen Adels und damit verbunden

⁵⁰ Ibidem, S. 53.

⁵¹ Ibidem, S. 92–98.

auch einem Verlust der Eliten und der historischen Kontinuität. Mit Blick auf die Applikation einer entschädigungslosen Enteignung konstatiert er beispielsweise: „Die Idee, die nach dem Putsch immer wieder aufkam, dass nämlich die Herrschaften und Ländereien, die aus den Beschlagnahmungen nach dem Weißen Berg stammten, ihren heutigen Besitzern entschädigungslos weggenommen und enteignet wurden, erscheint geradezu aberwitzig.“⁵² Aus den publizierten Texten geht hervor, dass Josef Pekař sich in der Lage zeigte, die gesamte Problematik nicht allein aus dem engen Blickwinkel des Weißen Berges wahrzunehmen, sondern in einem breiten historischen Kontext, und schließlich auch im Zusammenhang mit dem aktuellen politischen Geschehen.

Im Einklang mit der Auffassung Hrubýs und einem Großteil der zeitgenössischen Gesellschaft glaubte auch Pekař dessen ungeachtet, dass es Ausnahmefälle gäbe, in denen eine Bodenreform gerecht und in gewissem Umfang auch notwendig erscheint, was gerade die Causa Liechtenstein anbetrifft: „Ich bin der Meinung, dass die größte Schuld in den Verfehlungen und, besser gesagt, in den Verbrechen liegt. Auch hier kann Schuld nicht allgemein belegt und insbesondere bestraft werden. Aber auch hier lässt sich auf jene Person verweisen, die durch ihr Amt in erster Linie die Hauptschuld trägt (neben dem Kaiser und seinen Beratern, die bereits zu leiden hatten, dass die Dinge zu jenem Ende gelangten) – es ist der außerordentliche königliche Stellvertreter, nämlich Fürst Karl von Liechtenstein. Er war an diesen Betrügereien direkt beteiligt und hat sich teilweise dadurch bereichert – so musste sein Sohn in den langwierigen peinlichen Prozessen unter König Leopold I. einen erheblichen Teil der betrügerisch erlangten Staatsbeute ersetzen. Die Familie starb 1712 in direkter Nachkommenschaft aus; die heutigen Fürsten von Liechtenstein stammen vermutlich von seinem Bruder ab.“⁵³

Franz Wilhelm: „Richtigstellung“ als liechtensteinische Gegenargumentation

Die Familiengeschichtsschreibung derer von Liechtenstein besaß für das Jahr 1919 ihren eigenen „František Palacký“ – nämlich Jacob Falke (wenngleich beispielsweise Karel Stloukal das Werk von Jacob Falke eher als chronologisch-archivalisches Aufzeichnen charakterisierte). In den siebziger Jahren des 19. Jahrhunderts hatte Falke eine chronologisch ausgerichtete Interpretation der Geschichte der Familie verfasst, in der gewisse Elemente der Anknüpfung an die „barocke“ – auf eine Apotheose zielende – Historiographie und zugleich Elemente einer Apologie Karls I. von Liechtenstein zum Vorschein kommen. Nach 1918 dehnte sich diese apologetische Ebene noch weiter aus. Die Liechtenstein beobachteten in dieser Zeit mit

⁵² PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform]. Praha: Vesmír, 1923, S. 6.

⁵³ *Ibidem*, S. 71–72.

Sorge die gegen ihre Familie gerichteten verbalen Angriffe. Im Hausarchiv finden sich aus dieser Zeit zahlreiche Zeitungsausschnitte, die kritische Artikel enthalten (vor allem handelte es sich um die Zeitung *České slovo* / Das tschechische Wort als Organ der Nationalen Sozialisten und das *Právo lidu* / Volksrecht als Organ der Sozialdemokraten) und in denen die Geschichte der Familie Liechtenstein als Historie nationaler Unterdrückung und Germanisierung geschildert wird, und die Rede vom „historischen Feind des tschechischen Volkes“ ist. „Historisch“ begründet wird die Vorbereitung der Bodenreform auf den liechtensteinischen Gütern. Zugleich wird die Notwendigkeit einer Tschechisierung von Eisgrub (Lednice) und der Angliederung der historisch auf dem Territorium von Niederösterreich gelegenen Stadt Feldsberg (Valtice) an Mähren bzw. an die Tschechoslowakische Republik hervorgehoben.⁵⁴

Eine wesentliche Rolle innerhalb der Apologie der Familie Liechtenstein fiel dem Direktor ihres Hausarchivs, Franz Wilhelm, zu.

Nach Kriegsende erhielt Wilhelm zu Beginn der zwanziger Jahre die Aufgabe, einen historischen Überblick über den Besitz der Fürsten Liechtenstein zu erstellen, mit dem belegt werden sollte, dass die meisten Güter der Fürstenfamilie nicht aus Konfiskationen hervorgegangen seien, sondern bereits vor der Schlacht am Weißen Berg als Lehen der Herren von Boskowitz oder aber per Kaufvertrag dem Adelsgeschlecht gehört hätten. Sofern sie Güter aus dem konfiszierten Besitz der „Rebellen“ erworben hätten, habe es sich nicht um einen politischen Lohn gehandelt, sondern diese Güter seien per Kauf oder als Ersatz für Schulden in ihren Besitz gelangt. Diese Auffassung stand in direktem Gegensatz zu den Schlussfolgerungen Hrubýs in dem Artikel über die Parzellierung sowie in nachfolgenden wissenschaftlichen Aufsätzen.

Waren die Aufsätze František Hrubýs zu Beginn der 1920er Jahre durch die Loyalität gegenüber der entstehenden Tschechoslowakischen Republik geprägt, handelte es sich im Falle seines Gegenspielers Franz Wilhelm um die Loyalität eines Angestellten des Fürsten von Liechtenstein. Es ging dabei um eine Anknüpfung an die über mehrere Jahrhunderte fungierende Tradition, als Historiker ähnlich wie Künstler als Beschäftigte der Fürstenfamilie agierten und deren Aufgabe darin bestand, ein Bild der Familie zu schaffen, wengleich ein solches Bild nicht immer nur an erster Stelle stand. Dem Fürsten von Liechtenstein musste gleich nach dem Oktober 1918 klar sein, und zwar noch ziemlich lange vor der Verabschiedung der ersten Bodenreform, dass die Situation der Familie unter den neuen Verhältnissen nicht leicht sein würde.⁵⁵ Nach der Verkündung der Reform, die im Falle der Liechtenstein in ihrem ideologischen Teil Bezug nahm auf die Aktivitäten Karls I.

⁵⁴ GERŠIČ, Miroslav. Připojení Valticka k Československu [Der Anschluss von Feldsberg an die Tschechoslowakei]. In: KORDIOVSKÝ, Emil (Hg.). *Město Valtice*. Brno: Moraviapress, 2001, S. 358–360.

⁵⁵ Hiervon zeugt beispielsweise ein Brief, in dem der Fürst über die erzwungene Unterbringung einer Einheit der Tschechoslowakischen Armee auf Schloss Neuschloss [Nové Zámky] bei Nessowitz [Nesovice] in der Herrschaft Butschowitz informiert wurde, worauf er mit den dortigen Verwaltern den Versuch unternahm, eine adäquate Lösung zu finden.

von Liechtenstein im Zeitraum um das Jahr 1618, erhielt der in fürstlichen Diensten stehende Historiker Franz Wilhelm den Auftrag, ein auf fachwissenschaftlicher historischer Argumentation fußendes Dokument auszuarbeiten, welches die Thesen der Verfasser des Reformtextes widerlegen sollte. Wilhelm stellte ein mehrseitiges Material unter dem Titel „*Erwerbungsgeschichte der fürstlich Liechtenstein'schen Herrschaften und Güter im Gebiete des čechoslovakischen Staates*“ zusammen und fasste hier kurz die Erwerbsgeschichte der liechtensteinischen Güter zusammen, wobei er die Rolle des altehrwürdigen Familienerbes unterstrich (besonders im Falle von Eisgrub [Lednice]; Feldsberg [Valtice] gehörte zum damaligen Zeitpunkt auf dem zur Tschechoslowakei gehörenden Territorium) und er hob zugleich die Rolle der aus den Leibgedingen der liechtensteinischen Gemahlinnen hervorgehenden Besitzzuwächsen aus der Zeit vor dem Weißen Berg hervor (vor allem Butschowitz [Bučovice], Poserschitz [Pozořice], Schwarzenberg [Černá Hora], Mährisch Aussee [Úsov]). Aus dem Begleitschreiben geht hervor, dass Wilhelm beauftragt war, innerhalb kurzer Frist ebenfalls eine ähnlich konzipierte Übersicht über die Besitzgewinne der Familie Liechtenstein zu erstellen.⁵⁶ Vermutlich handelt es sich bei dem damit gemeinten Dokument um das umfangreiche und detailliert konzipierte, in deutscher und auch französischer Sprache verfasste maschinenschriftliche Dokument mit dem Titel *Historique de l'acquisition de domaines propriétés de la maison princiers de Liechtenstein sur le territoires de l'Etat Tchecoslovaque*.⁵⁷ Dieses Dokument zeichnet sich durch einige wichtige Charakteristika aus, die für das Verständnis der Familienmemoria Relevanz besitzen. An erster Stelle steht die Präzision, mit der die Quellen ausgewertet werden. Darüber hinaus geht es um die Betonung der Notierung der Art und Weise sowie der Zeit des Erwerbs der einzelnen liechtensteinischen Güter. Im Einklang mit der gewöhnlichen Wahrnehmung der Familiengeschichte im Verhältnis zu den Liegenschaften, die sich im Verhältnis zu den Liechtenstein in der Langzeitperspektive verfolgen lässt (und die beispielsweise Ondřej Horák in seiner Dissertation über die modernen liechtensteinischen Konfiskationen als eines der Schlüsselmomente ihrer Familiengeschichte ansieht, charakterisiert durch eine Konfrontation zwischen trockenen Rechtstermini und großen Emotionen⁵⁸), lassen sich bei den einzelnen Lokalitäten mehrerlei Formen des Erwerbs feststellen: 1. Alte Familienbesitzungen, die die Liechtenstein im Mittelalter als Lohn für Dienste gegenüber den böhmischen Königen und mährischen Markgrafen erhielten (zum Beispiel Nikolsburg [Mikulov], Eisgrub und Feldsberg); 2. durch das Butschwitzer Erbe erworbene Güter (etwa Mährisch Aussee, Butschowitz, Poserschitz mit Frain

⁵⁶ LIECHTENSTEIN. The Princely Colléctions. Hausarchiv der Regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein. (HAL) Wien, Herrschaften (H), Kart. 1616, Velké Losiny (Gross Ullersdorf), Erwerbungs-geschichte.

⁵⁷ LI LA, V 013/0001, Erwerbungs-geschichte, 1921; HAL Wien, FA, Kart. 482, Karl I. von Liechtenstein, Biographica, Historique de l'acquisition.

⁵⁸ HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století* [Die Liechtenstein zwischen Konfiskation und Enteignung. Ein Beitrag zu den Nachkriegseingriffen in den Grundbesitz in der Tschechoslowakei in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts]. Praha: Libri, 2010.

[Vranov]); 3. durch Kauf erworbene Liegenschaften: in diesem Fall lassen sich durch Kauf von Vertretern bedeutender böhmischer beziehungsweise mährischer Adelsgeschlechter – häufig vor dem Hintergrund von Verwandtschaft oder gesellschaftlicher Partnerschaft – erworbene Besitzungen unterscheiden (beispielsweise Prossnitz [Prostějov], Plumenau [Plumlov]), und kleinere oder größere, der territorialen Arrondierung und Vereinigung der einzelnen Familienbesitzungen dienende Käufe, wobei zeitlich diese Käufe dem Dokument zufolge vor allem den Zeitraum um 1600 und um das Jahr 1730 betrafen, keineswegs jedoch ausnahmslos (etwa der Neuerwerb von Eisgrub, Lundenburg [Břeclav], Sternberg [Šternberk]) 4. Gewinne aus den Konfiskationen nach dem Weißen Berg: diese werden sehr ausführlich beschrieben, einschließlich der grundlegenden Informationen über die besitzmäßigen und politischen Zusammenhänge vor deren Gewinn durch die Liechtenstein; deren Erwerb wird für gewöhnlich im Kontext zu Punkt 1 als Gewinn für den Dienst gegenüber dem Herrscher und dem Staat oder im Kontext zu Punkt 3 als Kauf von der kaiserlichen Hofkammer oder dem vorherigen Besitzer, etwa Albrechts von Wallenstein (unter anderem Jägerndorf [Krnov], Mährisch Trübau) bewertet.⁵⁹

Während in den erwähnten Dokumenten Franz Wilhelm Faktenmaterial präsentierte, das auf den durch die Archivquellen gebotenen Daten basierte, unterstützte er in den parallel vorbereiteten – den Zusammenhängen zwischen den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg und der ersten Bodenreform gewidmeten – Studien bereits sichtbarer die Positionen des Fürsten von Liechtenstein. Wilhelm äußerte in seinen Texten unter der Überschrift „Richtigstellung (der sozialdemokratischen Fälschungen)“ zwei grundlegende Positionen. 1. Während die sich auf die Seite des Fürsten Liechtenstein stellenden Argumente auf historischen Fakten begründet sind und sich auf wissenschaftliche Forschungen stützen, handelt es sich im Falle der sich für eine Bodenreform aussprechenden Argumente um journalistische und politisch motivierte Argumente (explizit werden hier Josef Pekař und František Hrubý genannt). 2. Die politische Motivation der anti-liechtensteinischen Haltungen fußt auf einem konkreten politischen Hinterland, und zwar jenem der Sozialdemokratie.⁶⁰

⁵⁹ HAL Wien, FA, Kart. 482, Karl I. von Liechtenstein, Biographica, Historique de l'acquisition de domaines propriétés de la maison princière de Liechtenstein sur le territoire de l'Etat Tchécoslovaque. Zur Besitzpolitik der Liechtenstein im Zeitraum des Weißen Berges vgl. darüber hinaus auch MERKI, Christoph Maria. Lichtenštejnské majetky a práva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od pozdního středověku až do 20. století. In: LÖFFLER, Josef, MERKI, Christoph Maria. *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa*. Vaduz: Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein, 2015, S. 13–143.

⁶⁰ Am 23. Februar 1928 erhielt Franz Wilhelm von Fürst Johann II. eine Auszeichnung für „besondere Arbeitsleistungen“, die er für das Wohl des Fürstenhauses Liechtenstein erbracht hatte und die „vornehmlich Erhebungen aus dem Archive im Zusammenhange mit der Durchführung der Bodenreform auf den fürstlichen Gütern in der ČSR“ betrafen. Franz Wilhelm lehnte in seinen Artikeln unter dem Stichwort „Richtigstellung“ nach 1918 vornehmlich die Auffassungen von Dr. Hugo Traub und Dr. Karel Stloukal ab (vgl. exemplarisch STLOUKAL, Karel. *Bílá hora a Staroměstské náměstí* [Der Weiße Berg und der Altstädter Ring]. Praha: Státní nakladatelství, 1921), die er als „chauvinistische, diktierete Gehässigkeit“ bezeichnete, aber auch den Schriftsteller Gustav Polacek,

Jan Kapras, Gustav Friedrich und andere: Gutachten zwischen Historiographie, Recht und Politik

Einen Bestandteil der breiten Diskussion über die historische Rolle des Weißen Berges, der Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg und der Familie Liechtenstein am weiteren Schicksal der böhmischen Länder in der Zeit nach 1620 bildeten auch die historisch-juristischen Gutachten, die tschechische Historiker, Archivare, Rechtshistoriker und Juristen erstellten, die in vielerlei Hinsicht an die beiden Stellungnahmen Josef Pekařs anknüpften und in formaler Hinsicht auch den Äußerungen von Franz Wilhelm ähnelten. In den genannten Prozess waren in der Tat bedeutende Wissenschaftler involviert, viele von ihnen Professoren der Karls-Universität und Vertreter renommierter wissenschaftlicher Institutionen: neben Josef Pekař die Rechtshistoriker Miloslav Stieber, Jan Kapras und Karel Kadlec, die Archivare und Historiker Gustav Friedrich und Jan Bedřich Novák. Die Autoren beschäftigten sich in der Regel, wiederholt unter Verweis auf das Werk von Tomáš V. Bílek und Josef Pekař, mit der Frage, ob die Angehörigen des Adels nach dem Weißen Berg im Prozess der nach 1620 stattfindenden Konfiskationen ihre Güter rechtmäßig erworben hatten und wenn nicht, ob diese entschädigungslos enteignet werden könnten. Meritorisch oder indirekt befassten sie sich dabei auch mit dem spezifischen Fall der Liechtenstein. Der rechtlichen Form der Übergabe des vormals konfiszierten Besitzes in die Hände des Staates widmete sich am eingehendsten der Rechtshistoriker Jan Kapras, der das gesamte Problem im Kontext der Entwicklung des böhmischen Lehnrechts beurteilte. Dabei gelangte er zu der Auffassung, dass die liechtensteinischen Liegenschaften in Troppau und Jägerndorf, ebenso wie

---

der im Zeitungsorgan der Sozialdemokratie den Artikel „Majetek Lichtenštejnů“ [Das Vermögen der Liechtenstejn]. HAL Wien, FA, Kart. 479, Dokument (WILHELM, Franz): Richtigstellung, publiziert hatte. In den liechtensteinischen Schriftstücken finden sich zahlreiche Dokumente (aus dem Zeitraum nach 1918 und nach 1945), die belegen, dass die liechtensteinische Verwaltung sehr genau die tschechoslowakische Publizistik verfolgte, die sich mit ihren Angelegenheiten befasste, einschließlich der Kommentare zur Tätigkeit Karls I. von Liechtenstein in der Zeit nach dem Weißen Berg. In dieser Hinsicht verfolgten sie beispielsweise die publizistische Tätigkeit von Jaroslav Hrubant, dessen Artikel man ins Deutsche übersetzen ließ. Zugleich wurden Dokumente und Artikel erarbeitet, in denen Karls positive Handlungen gegenüber den Teilnehmern des Ständeaufstands und deren Verwandte, die man dann in geeigneten tschechoslowakischen Tageszeitungen und Zeitschriften veröffentlichen ließ. Die ganze Angelegenheit dieses historiographisch-juristisch-publizistischen Duells nach 1918 bzw. nach 1945 erweist sich dessen ungeachtet als kompliziert und würde eine eigenständige Publikation erfordern. HAL Wien, FA, Kart. 647, u. a. das Dokument „Zeitung ‚Svobodné Slovo‘ vom 15. August 1945. Einmarsch der Liechtensteinischen in Böhmen. JUDr. u. PhDr. Jar. Hrubant“. Hrubant gehörte zu den radikalsten Kritikern des Wirkens der Liechtenstein in den böhmischen Ländern. Für seine Kritik nutzte er sogenannte historische Argumente, vordergründig argumentierte er mit dem Verhalten Karls I. von Liechtenstein nach dem Weißen Berg. Hätte es die Konfiskationen nach dem Weißen Berg nicht gegeben, wären die Liechtenstein ihm zufolge eine „unbedeutende deutsche Familie aus Österreich“ geblieben. Die Liechtenstein bildeten seiner Meinung nach eine „fünfte Kolonne“. HRUBANT, Jaroslav. *Liechtensteinové. K dějinám páté kolony u nás* [Die Liechtenstein. Zur Geschichte der fünften Kolonne bei uns]. Praha: Selbstverlag, 1945.

die vormalige Herrschaft Mährisch Trübau, Karl von Liechtenstein in den 1620er Jahren in Form eines herrscherlichen Lehens verliehen worden waren – hieraus leitete er zugleich das Recht auf eine aktuelle, entschädigungslose Enteignung dieser Güter ab. Die genannten liechtensteinischen Besitzungen bezeichnete er dabei mit dem Begriff „unrechtmäßig erworbener Besitz“ (jmění bezprávně nabyté).⁶¹ Interesse verdient auch der von Miloslav Stieber eingereichte Text, der im Einklang mit der Auffassung von Josef Pekař und Gustav Friedrich auf der einen Seite die Enteignung des Besitzes im Falle der Liechtenstein für möglich hält (und dies ohne Rücksicht auf die Tatsache, dass es sich um ausländische Souveräne handelt), auf der anderen Seite warnt er vor einer faktischen Fortsetzung im Stile der Konfiskationshandlungen der Sieger vom Weißen Berg sowie der Schaffung neuen Unrechts.⁶²

Noch weiter geht in seinen Überlegungen Gustav Friedrich, der zur Erstellung eines Gutachtens nicht durch den zuständigen Ausschuss der Nationalversammlung gebeten wurde, sondern auf Veranlassung der liechtensteinischen Partei, und der eindeutig konstatierte, dass die Schuld für die Form der Ereignisse nach dem Weißen Berg, einschließlich der Konfiskation der Liegenschaften des böhmischen Adels, Karl von Liechtenstein eher auf der Grundlage eines allgemein verstandenen Stereotyps als auf der Basis unwiderlegbarer historischer Beweise zugeschoben wurde. „Die schlechte Erinnerung an Fürst Karl von Lichtenstein unter seinen Nachkommen wurde durch seine Aktivitäten nach dem Weißen Berg hervorgerufen, als er als außerordentlicher Statthalter im Königreich Böhmen in kaiserlichem Auftrag die Bestrafung der Aufständischen und die Befriedung des Landes durchführte. Es ist erwiesen, dass der Fürst selbst die ihm übertragene Aufgabe als schwierig und verantwortungsvoll empfand und dass er selbst sich eine baldige Befreiung davon wünschte. Die allgemeine Meinung weiß jedoch bei der Beurteilung seiner Tätigkeit nicht oder lässt außer Acht, dass er in seinem Amt nicht selbständig, sondern stets nach den Weisungen und Befehlen des Kaisers handelte. Aus seinen Berichten und Briefen, die er an den Kaiser sandte, geht hervor, dass er vor einem übereilten Vorgehen gegen die gefangenen Rebellen warnte. Als Reaktion auf die Absicht des Kaisers, die am Aufstand Beteiligten ohne weitere Ermittlungen zu bestrafen, wies er darauf hin, dass dies gegen die Rechtsordnung verstoße, Strafen ohne weitere Ermittlungen zu verhängen.“⁶³

Demgegenüber ist die vermutlich radikalste – zu Ungunsten der Liechtenstein geäußerte – Meinung wohl die Äußerung von Karel Kadlec: „Was jedoch den fürstlich liechtensteinischen Besitz betrifft, halte ich es nicht nur für möglich, sondern ich empfehle nach geradezu, der fürstlichen liechtensteinischen Familie

⁶¹ KAPRAS, Jan. *Dobrozdání* [Gutachten], maschinenschriftliche Abschrift, 3. Dezember 1919. 4 S. Siehe Dokument Nr. 3.2.

⁶² STIEBER, Miloslav. *Dobré zdání o majetku, v době bělohorské bezprávně nabytém* [Gutachten über den Besitz, der in der Zeit nach der Schlacht am Weißen Berg unrechtmäßig erworben wurde], maschinenschriftliche Abschrift, 15. Dezember 1919. 3 S. Siehe Dokument Nr. 1.2.

⁶³ FRIEDRICH, Gustav. *Gutachten zum Grundbesitz*, maschinenschriftliche Abschrift, [1920]. 16 S. Siehe Dokument Nr. 12.

den gesamten, aus den Konfiskationen nach dem Weißen Berg stammenden unbeweglichen Besitz entschädigungslos zu Gunsten der Republik zu beschlagnahmen, und außerdem auch den Jägerndorfer Besitz, welcher dem Fürsten Karl, der den Fußtapfen Ferdinands II. eifrig folgte, im Jahre 1622 als Lehensfürstentum zum Geschenk gemacht wurde. Eine entschädigungslose Beschlagnahme wäre nicht allein eine gerechte Strafe für die verbrecherische Tätigkeit des Fürsten Karl von Liechtenstein gegen den böhmischen Staat, eine Strafe, durch die wir der Familie Liechtenstein zu Recht das wegnehmen, womit sie sich grundlos zu Lasten des böhmischen Adels und des böhmischen Staates bereichert hat. Diese Strafe wird eine noch viel zu geringe sein, weil, auch wenn die zu Unrecht erworbenen Güter beschlagnahmt werden, die Familie noch den Nutzen aus diesen Gütern für drei Jahrhunderte gezogen hat.“⁶⁴

Zusammenfassung

Die hier präsentierten Überlegungen vermochten natürlich keine komplexe Übersicht über die Problematik des Begriffes „Wiedergutmachung für den Weißen Berg“, die Aktualisierung der Ereignisse aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts 300 Jahre später in der Zeit der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik im Jahre 1918 sowie mit Blick auf eine Bewertung der Persönlichkeit Karls von Liechtenstein im Verlaufe dieser Geschehnisse zu bieten. Die historische Forschung, die sich mit der Frage der Bedeutung des Weißen Berges für die tschechische Geschichte, der Konfiskation nach der Schlacht 1620 sowie den Metamorphosen der adeligen Eliten in den böhmischen Ländern beschäftigt, konnte zwar an ältere Forschungen anknüpfen, die sich dessen ungeachtet in der Zeit der Krise des österreichischen Kaisertums und der Entstehung der Tschechoslowakischen Republik beschleunigte und fortan einen integralen Bestandteil breitangelegter Bemühungen hinsichtlich der geschichtlichen und aktuellen Rolle der tschechischen Nation sowie der tschechischen/tschechoslowakischen Staatlichkeit bildete. Angesichts der Tatsache, dass alle erwähnten Ereignisse Fürst Karl von Liechtenstein personifizierte und dass das Fürstenhaus Liechtenstein sowie dessen aktueller Repräsentant Johann II. von Liechtenstein auch im Jahre 1918 der größte Grundbesitzer in der entstehenden Tschechoslowakei war, schien die Frage einer Revision der nach dem Weißen Berg erfolgten Liegenschaftserwerbungen der Liechtenstein folgerichtig, was die fachliche Diskussion in Richtung einer Aktualisierung der historischen Prozesse lenkte, auf der einen Seite zu geschichtlichen Kriminalisierungen und auf der anderen Seite zu historisierenden Apologien führte.

---

⁶⁴ KADLEC, Karel. *Poznámky k dobrému zdání prof. Dr. J. Pekaře ze 23. listopadu 1919 o půdě neprávem nabyté* [Anmerkungen zum Gutachten Prof. Dr. J. Pekařs vom 23. November 1919 über unrechtmäßig erworbenen Boden], maschinenschriftliche Abschrift, 27. November 1919, S. 1. Siehe Dokument Nr. 9.

Der Begriff „Wiedergutmachung für den Weißen Berg“ wurde nach 1918 praktisch zu einem Synonym für die Bodenreform und taucht nachfolgend erneut in der tschechischen Historiographie, Politik und Publizistik auch nach 1945 auf.⁶⁵

Přeložil Thomas Krzenek

---

⁶⁵ Vgl. z. B. HRUBANT, Jaroslav. *Liechtensteinové. K dějinám páté kolony u nás* [Die Liechtenstein. Zur Geschichte der fünften Kolonne bei uns.]. Praha: Selbstverlag, 1945. In der Nachkriegszeit war es keineswegs nur die nationale bzw. kommunistische Geschichtsschreibung, die gegen die deutsch-nationale, konservative oder nationalsozialistische Historiographie der Vorgängerzeit polemisierte. Eine dieser – die „masaryk’sche“ Deutung der tschechischen Geschichte verteidigende – polemischen Schriften stammte beispielsweise auch von dem Pekař-Schüler, dem katholischen Kulturhistoriker und späteren langjährigen politischen Häftling Zdeněk Kalista in der kommunistischen Ära. Vgl. KALISTA, Zdeněk. *Co nám lhali o našich dějinách* [Was haben sie man uns über unsere Geschichte für Lügen erzählt]. Třebechovice pod Orebem: A. Dědourek, 1947. Mit Blick auf die Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg verweist Kalista etwa auf die böhmische (Hus’sche) Vorgeschichte der deutschen Reformation. Kalista reagierte auf die Interpretation der Kulturgeschichte in den böhmischen Ländern als Geschichte der deutschen Kultur, die sich vornehmlich in der Zeit der Okkupation der Tschechoslowakei markant durchgesetzt habe. KLETZL, Otto. *Die deutsche Kunst in Böhmen und Mähren*. Berlin: Deutscher Kunstverlag, 1941; KUX, Johann. *Die deutschen Siedlungen um Olmütz. Ein volksbodengeschichtliches Quellenwerk bis 1918*. Olmütz: Laurenz Kullil, 1943.

II.

**EDICE POSUDKŮ
A MEMORAND /
EDITION VON GUTACHTEN
UND MEMORANDEN**

1 POSUDKY MILOSLAVA STIEBERA (2. DUBEN A 15. PROSINEC 1919)

Právní historik prof. JUDr. Miloslav Stieber (1865–1934) patřil spolu s Josefem Pekařem, Josefem Auštěckým, Jiřím Hoetzelem a Janem Kaprasem k expertům, kteří byli osloveni již výborem pro pozemkovou reformu Národního shromáždění.¹ Zatímco první posudek (datovaný 2. dubna 1919) odevzdal jako jeden z prvních, druhý posudek (datovaný 15. prosince 1919) odevzdal jako poslední z posuzovatelů.

V posudcích propojuje historicko-právní a pozitivně-právní hledisko. Na rozdíl od jiných autorů posudků sice Lichtenštejn nezmiňuje výslovně, ale zjevně na ně cílí v posledním odstavci druhého posudku.

V návrhu nóty z 15. února 1920 lichtenštejnského chargé d'affaires v Bernu Emila Becka švýcarskému spolkovému prezidentovi Giuseppe Mottovi není Stieberův druhý posudek (stejně jako Kaprasův) zmíněn², i když v rámci přípravných prací na nótě byl výtah z posudku pořízený.³

Gustav Friedrich si ve svých rukopisných poznámkách ke Stieberovu druhému posudku zapsal „velmi dobré vesměš“ a jako shrnutí hlavní myšlenky, že „autor zrazuje před novým bezprávím a hroznou neslibnou prací“.⁴

1.1 Posudek Miloslava Stiebera (2. duben 1919)⁵

Dobré zdání

JUDr. Miloslava Stiebera, univerzitního profesora v Praze, o konfiskaci statků, odňatých v době pobělohorské

Otázka konfiskace statků, odňatých v době pobělohorské, může být řešena buď podle platného právního řádu, nebo podle řádu, který chce zákonodárce nově upravit.

¹ Hoetzel, Pekař, Stieber a Auštěcký (v tomto pořadí) vystoupili na 3. schůzi subkomitétu pro náhradu konané 2. dubna 1919. Srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 17, inv. č. 628, Stenografický protokol o schůzi, s. 1.

² LI LA, V 002/0170/14; dostupné z: www.e-archiv.li/D46074.

³ Srov. LI LA, V 003/0089, Auszug, s. 10 [nesprávně paginováno jako s. 9] (Aktenzeichen der liechtensteinischen Gesandtschaft in Wien: Beilage 121/2-20).

⁴ MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 290, s. 8.

⁵ Český strojopisný originál (5 s.), český strojopisný opis (3 s.): Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 90, inv. č. 4585. Přepsala B. Švejnhová, přeložil Th. Krzenck, edičně (podle originálu) připravili O. Horák a J. Marčík.

Platný řád, založený na ochraně soukromého vlastnictví, i běžná nauka musí nám dáti odpověď zápornou. Od konfiskací pobělohorských uplynulo již skoro 300 let. Doba tato musila zhojiti i každou bezprávnou věc. Právní řád vybudován jest v první řadě pro lidi. Podle věků lidských řídí se lhůty, kterými se práva nabývají nebo pozbývají. Nabyli-li někdo i nesprávně nějaké nemovitosti, může ji od něho oprávněný do třiceti let zpět požadovati.⁶ Dnešní držitelé konfiskovaných statků z doby pobělohorské drží své velkostatky platně. Kdyby stát chtěl je odňati, mohl by tak učiniti pouze v řízení vyvlastňovacím, daje jim za ně náhradu.⁷ Otázka náhrady při vyvlastnění byla kdysi sporná.⁸ Škola italských právníků z 11. a 12. [1] století, zvaná glossa, byla proti náhradě. Císařskému právu vyvlastňovacímu nestálo pranic v cestě. Teprve v 14. století začali nástupci glosátorů postglosátoři připouštěti odškodněnou.⁹ Pevný směr nauce o vyvlastnění dává zakladatel vědy mezinárodního práva Hugo Grotius. Komu stát odejme jeho vlastnictví, tomu má dáti odškodněnou.¹⁰ Odtud přešlo právo vyvlastňovací i s náhradou do ústavních listin a občanských

⁶ Autor zde zřejmě odkazuje na úpravu vydržecí lhůty k nemovitostem v § 1468 obecného zákoníku občanského (1811): „Kde nejsou ještě zavedeny řádné veřejné knihy a nabytí nemovitých věcí jest prokazováti soudními spisy a jinými listinami, nebo není-li věc zapsána na jméno toho, kdo držení práva nad ní vykonává; skončuje se vydržení teprve po třiceti letech.“

⁷ Rakouskému vyvlastňovacímu řízení se věnoval Jiří Pražák (1846–1905) ve své monografii *Das Recht der Enteignung in Österreich. Unter Berücksichtigung der auswärtigen Gesetzgebungen und der heimischen Spruchpraxis* (Prag: H. Mercy, 1877. 252 s.). K problematice náhrady: idem. Nárok expropriata na vyplacení přiměřené náhrady (úryvek ze spisu většního). *Právník*, 1875, roč. 14, s. 145 an., 222 an., 258 an., 297 an., 334 an., 373 an., 407 an.; k úpravě vyvlastnění v meziválečném Československu: UHLÍŘ, Josef. Vyvlastnění podle práva československého. *Veřejná správa*, 1931, roč. 1, č. 3–6, s. 150 an., 212 an., 237 an., 285 an.; blíže též heslo HOETZEL, Jiří. Vyvlastnění. In: HOETZEL, Jiří, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Sv. V. Brno: Rovnost, 1948, s. 487–502.

⁸ K vyvlastnění ve starověkém Římě v domácí literatuře: KOVÁČIKOVÁ, Jana. Emptio ab invito: expropriacia ako fenomén práva starovekého Ríma. In: BĚLOVSKÝ, Petr, STLOUKALOVÁ, Kamila (eds.). *Caro amico. 60 kapitol pro Michala Skřejpka aneb římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium, 2017, s. 234–240; k dalším pojmům (publicatio, confiscatio): BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1995, s. 190.

⁹ Jde sice o zjednodušení, protože otázky spojené s vyvlastňováním nebyly mezi glosátory či postglosátory řešeny jednotně, přesto můžeme (obdobně jako Stieber) shrnout, že se původně zdůrazňovalo učení (vycházející ze Starého zákona), že všechny statky patří panovníkovi die Lehre, dass alle Güter dem Fürsten gehören (*omnia sunt principis*) a až později došlo k zúžení této zásady a k přenesení důrazu na poskytnutí náhrady za odňatý majetek. Problematika zásahů do vlastnictví má důležité souvislosti (viz slavný spor Inneriových žáků Bulgara a Martina o to, zda je císař *dominus mundi* a jaké z toho plynou důsledky), protože odráží chápání panovnické moci císaře Herrschaftsmacht des Kaisers (*princeps legibus solutus*) či význam přirozeného práva (panovník sice není omezený „zákonem“, ale je vázaný „právem“). K tomu blíže: SCHMOECKEL, Mathias. § 1 Omnia sunt regis: Vom allgemeinen Eigentum des Königs zur Enteignung des Bürgers. Ein Überblick zur Geschichte der Enteignung bis zum 18. Jahrhundert. In: DEPENHEUER, Otto, SHIR-VANI, Forud (eds.). *Die Enteignung. Historische, vergleichende, dogmatische und politische Perspektiven auf ein Rechtsinstitut*. Berlin; Heidelberg: Springer, 2017, s. 3–23.

¹⁰ Autor zde odkazuje na učení Hugo Grotia (1583–1645) o vrchním vlastnictví (*dominium eminens*) a ochraně nabytých práv (*iura quaesita*), kterou rozpracoval ve svém díle *De iure belli ac pacis* (1625).

zákoníků (code civil čl. 545¹¹, obč. zák. rak. § 365¹²) všechna literatura, která se věci zabývá, považuje náhradu za samozřejmou.

V době, kdy se ku vyvlastnění velkostatků vůbec přistupuje a kdy se asi také přistoupí ku vyvlastnění majetku mrtvé ruky¹³, může zákonodárce také zabývat se otázkou, má-li ponechati dnešním držitelům konfiskované statky z doby pobělohorské. Tato otázka, myslím, nebyla by však kladena dosti dobře. Nejdříve bylo by se ptáti, z jakého důvodu chce stát tyto statky odebrati. Předpokládejme napřed, že by zde takový důvod byl anebo že by si jej zákonodárce utvořil, co by se odnětím těchto statků docílilo? Nic jiného, než že by dnešní stát [2] československý nastoupil jen neblahé dědictví bělohorského výbojce. Naše republika měla by jen ve svých rukou konfiskace, které tak štědrrou rukou provedl svými pochopy Habsburk Ferdinand II. Čest našich dějin musila by nám zahrazovati tuto cestu. I bylo by se věci chopiti jinak. Kdyby se mělo tím, přes co již věky přešly, hýbati, muselo by se jíti ke kořenu samého zla; provésti rehabilitaci všech konfiskovaných a prohlásiti všechny bělohorské konfiskace za neplatné! Postup tento nebyl by v životě právním žádná novota. Nesčíslné jsou případy toho, že panovníci ruší a v nicotnost uvádějí práva, privilegia a rozsudky dřívější. Novum by bylo pouze to, že se tu skoro až za tři sta let sahá. Domysleme nyní účinky tohoto aktu. Stejně s prohlášením neplatnosti konfiskací mohla by býti prohlášena neplatnost všech právních jednání, kterými se konfiskované statky dostaly do rukou osob jiných. Hledíc k účinkům těchto právních jednání a dalším převodům nabytých statků, dají se dnešní držitelé těchto statků zařaditi do čtyř skupin. Mohou to býti ještě ty původní osoby, které statků nabyly v době pobělohorské [3], jako kláštery, kapitoly, biskupství. Mohou to býti šlechtické rodiny s konfiskovanými statky, organizovanými ve fideikomisy, tedy jako právnické osoby také ještě původní osoby.¹⁴ Mohou to býti dědicové původních nabyvatelů a konečně úplně cizí osoby, na které se statek několikerým převodem dostal. Tyto poslední osoby musily by jistě býti

¹¹ Jde o čl. 545 francouzského Code civil (1804). V Stieberově originálu uvedeno „code civile“.

¹² Podle § 365 obecného zákoníku občanského (1811): „Žádá-li toho obecné dobro, musí člen státu za přiměřené odškodnění i úplné vlastnictví věci postoupiti.“

¹³ Označení „mrtvá ruka“ je nejčastěji užíváno v souvislosti s katolickou církví jako vlastníkem nemovitostí, jejichž zcizování bylo omezeno kanonickým právem. K dobovému výkladu pojmu: HENNER, Kamil. *Základy práva kanonického. Část druhá. Právo platné*. 2. vyd. Praha: nákl. vl., 1923, s. 308. Označení je užíváno také v souvislosti s nezczitelným nadačním majetkem (obecně k nakládání s majetkem podle vůle zesnulé osoby).

¹⁴ K fideikomisu (svěření): KAPRAS, Jan. *Velkostatky a fideikomisy v českém státě*. Zvláštní otisk z „Právnických rozhledů“. Praha: nákl. vl., 1918. 21 s.; KRČMÁŘ, Jan. Fideikomisy. In: HÁCHA, Emil, HOBZA, Antonín, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Sv. I. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1927, s. 594–598; z novějších prací: MACKOVÁ, Marie. Šlechtický fideikomis v Čechách 19. století (na příkladu hrabat z Althannu). *Theatrum historiae*, 2021, č. 28, s. 125–156. V případě Lichtenštejnů došlo ke vzniku rodinného fideikomisu rodovou smlouvou, uzavřenou roku 1606. Blíže: MERKI, Christoph Maria, LÖFFLER, Josef. *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa*. Vaduz: Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein, 2016, zvl. s. 72–73; SCHMID, Georg. Das Hausrecht der Fürsten von Liechtenstein. *Jahrbuch des historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, 1978, Bd. 78, S. 1–181.

vyloučeny, poněvadž s konfiskacemi již více nic co činiti nemají. Účinnost neplatnosti vůči prvním dvěma skupinám neměla by obtíží. Pro skupinu třetí mohla by pak účinnost býti vyslovena do všech kolen potomních. Osoby nebo potomci osob, kterým byly statky v pobělohorské době konfiskovány, neměly by na jejich vrácení dnešního dne ovšem prážádného práva. Ale rehabilitace konfiskovaných, o níž jsem se dříve zmínil, musila by stát nutiti k tomu, aby jim toto právo dal. Statky musily by býti vyhlášeny, aby se k nim oprávnění hlásili. Byla by to některá česká a také německá města a také některé německé šlechtické rody. Velká většina statků zůstala by bez nápadníků, poněvadž větší část rodů již vymřela. Statky připadly by státu jako odúmrti. [4]

O tom, zda by se této právní konstrukce s úspěchem dalo užití, není ještě dnes možno učiniti si správných úsudků, Jsouť poměry, týkající se pobělohorských konfiskací, nanejvýš spletité. Jen některé statky přešly pouhým darováním. Většina jich byla koupena. Z kupní ceny sráženy dluhy, které povstaly z peněžních pomoci, poskytlých králi na vedení války. Někdy byl statek sice koupen, ale část kupní ceny darována. Materiál tento musel by býti teprve sbírán a tříděn. Pomůckou byly by pro poměry v Čechách Bílkovy Dějiny konfiskací¹⁵, ale nikoli ve všem postačitelnou. Pro Moravu vůbec taková pomůcka schází, ač tam 138 statků v ceně asi sto milionů korun bylo konfiskováno.¹⁶ Jistě by bylo také, potřebí, aby se u jednotlivých statků sledovaly zápisy deskové od doby bělohorské až do doby dnešní. To vyžadovalo by značné námahy i času. Teprve na základě všeho sebraného materiálu bylo by si učiniti úsudek, jaký výsledek by celá akce měla a zda by se vůbec odporučovala. Jednostejné vyvlastňování jest jistě nejjednodušší způsob řešení.

V Praze, dne 2. dubna 1919.

Stieber v. r.

¹⁵ BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha: Museum Království českého, 1882–1883.

¹⁶ K moravským konfiskacím: KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno: Matice moravská, 2006. 993 s.

1.2 Posudek Miloslava Stiebera (15. prosinec 1919)¹⁷

Dobré zdání

*JUDr. Miloslava Stiebera, univerzitního profesora v Praze,
o majetku, v době bělohorské bezprávně nabytém*

Ve věci této podal jsem již své dobré zdání subkomitétu pozemkového výboru pro náhradu.¹⁸ Rekapituluji je v hrubých rysech a doplňuji takto:

Majetek, kterým stranici Ferdinanda II. byli v době pobělohorské nadáni, jest původu dvojího. Skytly jej jednak konfiskace statků Ferdinandových protivníků, jednak majetek královské komory. Statky z konfiskací nepřešly na nabyvatele pouze dary. Vedle obdarování byly tu i koupě, někdy obojí společně. Někdy odpočítávaly se také obnosy, které Ferdinandovi před válkou se poskytly.¹⁹ Majetek tento nalézá se dnes buď ještě v rukou potomků původních nabyvatelů, nebo osob úplně cizích, na něž mnohými majetkovými převody přešel, nebo ve vlastnictví církve. Poněvadž u církve jde o neumírající osobu, mohlo by se ještě dnes mluvit o původně obdarovaném, ač právě církvi z konfiskací nejméně se dostalo.²⁰ Při druhém statku musela by jistě držba osob cizích ze všelikého postihu býti vyloučena, neboť by zasáhl osoby úplně nevinné. Kdyby se však i nějaká rodová, vina potomkům původně obdarovaných měla příkládati, bylo by nutno, aby se o jejich majetku konala podrobná studia a zkoumal jeho původ průběhem všech století až do doby dnešní. Teprve na základě sebraného materiálu bylo by možno pak o celé úspěšnosti postihu vysloviti svůj úsudek. Kdyby se však i materiál všecken sebral, musily by se nejen všechny akty, kterými konfiskovaný majetek přešel na původní nabyvatele, prohlásiti za neplatné, nýbrž

¹⁷ Český strojopisný opis (3 s.): NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500; německý strojopisný dobový překlad: MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, fol. 30v–32r. Přepsala B. Švejnhová, dobový překlad revidoval a ediční poznámky přeložil Th. Krzenek, edičně připravili O. Horák a J. Marčík.

¹⁸ Viz dokument č. 1.1.

¹⁹ K oceňování a prodeji konfiskátů KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, s. 602–621; též BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. CXXVII–CXXX.

²⁰ Autor posudku poznamenává, že z hlediska nabytých statků nebyly majetkové přírůstky církve takového rozsahu, jako tomu bylo u jiných nabyvatelů. Za jednu z příčin lze označit upřednostňování světské konkurence z řad císařových příznivců na úkor církevních institucí, ke kterému nezdůvodně došlo. Císař se však v takových případech snažil tyto instituce kompenzovat jinými způsoby, případně celou záležitost vyřešit kompromisem (např. závazkem nabyvatele k budoucí podpoře). Blíže KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, s. 144–158, 642–657. Do procesu na Moravě ve prospěch církevních institucí mnohdy svou přímluvou či autoritou svého úřadu vstupoval moravský gubernátor a olomoucký biskup František z Ditrichštejna, který sám v tomto období zaznamenal značné majetkové zisky. Ke vztahům mezi Karlem z Lichtenštejna a Františkem z Ditrichštejna srov. KNOZ, Tomáš. Liechtenstein, Dietrichstein, Wallenstein – Drei Wege zum Erfolg. In: VAŘEKA, Marek, ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.). *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone*. Ostrava; Vaduz: Ostravská univerzita; Liechtensteinisches Landesmuseum, 2013, s. 119–146; k převodům konfiskátů na duchovní osoby a instituce také BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. CXXV–XCCVII.

i všechny příští akty, kterými přešel mezi živými, nebo na případ smrti na jejich nástupce. Takovýto postup nebyl by historicky žádným ojedinělým zjevem. Stávalo se leckdy, že [1] vladař všechna práva dříve udělená odvolával, je rušil a za neplatná prohlašoval. Kdyby se Národní shromáždění Československé republiky k tomu odhodlalo, nemohlo by se však při tomto aktu zastaviti. Nebylo tak křivdou nabytí statků konfiskovaných jako konfiskace samy. Kdo by chtěl křivdu napravovati, musel by na kořen její jíti a konfiskacemi se zabývati. Konfiskace musil by dnešní suverén prohlásiti za neplatné a pro případné potomky konfiskovaných nové nabývací právo konstruovati. Kdyby se Republika československá chtěla obohacovati ze statků, jež z konfiskací pobělohorských na jednotlivé osoby přešly, přejímala by tím jen smutné dědictví bělohorského výboje. Pro technické obtíže a také pravděpodobný malý výtěžek nesnadné práce, neodporučovalo by se tedy, aby se touto otázkou hýbalo.²¹

Snažší by byla věc při statku, který darováním z komory královské nebo lénem na ty které pomahače Ferdinanda II. přešel. Než i o tomto statku musila by konána býti podrobná stadia od jeho prvotního přechodu až do doby dnešní. Musil by se při něm zjišťovati majetek nově nabytý, přikoupený apod.

Obdarování, které se za služby rodu Habsburskému v době pobělohorské stalo, mohl by dnešní suverén odvolati a důsledkem toho všechny nápotomní převody zrušiti. Odvolání daru neodůvodňoval bych však zákonodárstvím doby předbělohorské. Stavěl bych se na legitimitu českého povstání proti Ferdinandovi II. Legitimita tato byla již Československou republikou uznána v tryzně bělohorských mučedníků na Staroměstském náměstí.²²

Kdyby při tomto odvolání šlo snad o nějakého příslušníka cizího státu nebo snad o samého suveréna, nebylo by tu žádné překážky.²³ Podle jednotného mínění v právu mezinárodním veřejném i soukromém, a také podle běžného zákonodárství (na obč. zák. § 300, code civil čl. 3, codice civile čl. 7)²⁴ podléhají [2] pozemky právu

²¹ V roce 1929 se ustavila *Jednota potomků pobělohorských exulantů-pokutníků a přátel rodopisu v Praze*, která následujícího roku začala vydávat vlastní časopis. Dožadovali se provedení § 9 záborového zákona, nechťeli však vrácení všech statků, ale „jen poměrnou náhradou za utrpenou újmu od toho, kdo z pobělohorské kořisti dosud těží a může takovou náhradou bez ohrožení vlastní existence poskytnout“. Konkrétně usilovali o vydání zvláštního zákona, jímž by byl „zřízen zvláštní reparační fond, do kterého by plynuly náhrady za 'majetek bezprávně nabytý', jak by byly procesem nebo znaleckým posudkem určeny, dále přebytky z pozemkové a lesní reformy jako příspěvek státu za bývalé císařské statky, pocházející z konfiskací pobělohorských a převzaté pak republikou“. Co chceme? *Sborník Jednoty potomků pobělohorských exulantů-pokutníků a přátel rodopisu v Praze*, 1930, roč. 1, č. 2, s. 2–3.

²² Tryzna, pořádaná Ministerstvem školství a národní osvěty, na památku popravených vůdců povstání se konala 21. června 1919. Z domácí politické reprezentace se jí zúčastnil prezident republiky T. G. Masaryk a část ministrů vlády Karla Kramáře (kterou již na počátku července téhož roku nahradila vláda Vlastimila Tusara) s poslanci. Slavnostní řeč pronesl předseda Revolučního národního shromáždění František Tomášek (celý projev In: *Nová doba. Deník Československé strany sociálně-demokratické na českém západě*, 1919, roč. 25, č. 171, s. 1, sl. 3, s. 2, sl. 1–2).

²³ Zde naráží na případ Lichtenštejnů, resp. Jana II. z Lichtenštejna (* 5. října 1840 na zámku Lednice, † 11. února 1929 na zámku Valtice).

²⁴ Podle zmíněného § 300 obecného zákoníku občanského (1811) jsou nemovitě věci „podřízeny zákonům okrsku, ve kterém leží“, obdobně podle čl. 3 francouzského Code civil (1804), v dobovém opisu uvedeno „code civile“, a čl. 7 italského Codice civile (1865).

místa, kde se nalézají, také expropriaci. Akt podobný rovnal by se pro vnitrostátní právo jen aktu mezistátního práva, který připojil k Francii zase odcizené Elzasy a Lotrinky.²⁵

V Praze, dne 15. prosince 1919.

Dr. Stieber, v. r.

---

²⁵ Povinnost odstoupení Alsaska-Lotrinska Francii stanovila Německu Versailleská mírová smlouva (1919). Otázce legitimacy tohoto kroku se věnuje sama smlouva (část III., oddíl V.), kdy deklaruje uznání mravního závazku napravit křivdu, které se mělo Německo dopustit v roce 1871 na právu Francie a na vůli alsaského a lotrinského obyvatelstva, odloučeného od své vlasti. Francie tato území ztratila v důsledku prusko-francouzské války, mírovou smlouvou z Frankfurtu nad Mohanem (1871). K průběhu vyjednávání PROKŠ, Petr. *Vítězové & poražení*. Praha: Naše vojsko, 2016, s. 190–199.

1 GUTACHTEN VON MILOSLAV STIEBER (2. APRIL UND 15. DEZEMBER 1919)

Der Rechtshistoriker Prof. JUDr. Miloslav Stieber (1865–1934) gehörte zusammen mit Josef Pekař, Josef Aušteký, Jiří Hoetzel und Jan Kapras zu jenen Fachleuten, die bereits durch den Ausschuss für die Bodenreform in der Nationalversammlung um eine Stellungnahme gebeten worden waren.¹ Während er das erste Gutachten (vom 2. April 1919) als einer der ersten erstellte, reichte er sein zweites Gutachten (vom 15. Dezember 1919) als letzter der Gutachter ein.

In den Gutachten verknüpft Stieber den rechtshistorischen mit dem positivistisch-juristischen Standpunkt. Im Unterschied zu anderen Gutachtern-Autoren erwähnt er zwar die Liechtenstein nicht ausdrücklich, wendet sich diesen jedoch unverkennbar im letzten Abschnitt des zweiten Gutachtens zu.

Im Entwurf der Note vom 15. Februar 1920 des liechtensteinischen Geschäftsträger in Bern, Emil Beck, an den Schweizer Bundespräsidenten Giuseppe Motta findet Stiebers zweites Gutachten (ebenso wie jenes von Kapras) keinerlei Erwähnung², auch wenn innerhalb der vorbereitenden Arbeiten zur Note ein Auszug aus dem Gutachten eingefügt wurde.³

Gustav Friedrich fügte in seinen handschriftlichen Anmerkungen zu Stiebers zweitem Gutachten die Fußnote hinzu „durchwegs sehr gut“ und als Zusammenfassung des Hauptgedankens, dass der „Autor vor dem neuen Unrecht und einer erschreckend schwierigen Arbeit warnt“.⁴

---

¹ Hoetzel, Pekař, Stieber a Aušteký (in dieser Reihenfolge) traten auf der, am 2. April 1919 stattgefundenen, dritten Zusammenkunft des Unterausschusses für die Entschädigung auf. Vgl. Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 17, Inv.-Nr. 628, Stenografisches Sitzungsprotokoll, S. 1.

² LI LA, V 002/0170/14; zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074.

³ Vgl. LI LA, V 003/0089, Auszug, S. 10 [falsch paginiert S. 9] (Aktenzeichen der liechtensteinischen Gesandtschaft in Wien: Beilage 121/2-20).

⁴ MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 290, S. 8.

1.1 Gutachten von Miloslav Stieber (2. April 1919)⁵

Gutachten

von JUDr. Miloslav Stieber, Universitätsprofessor in Prag, über die Konfiskation der in der Zeit nach dem Weißen Berg beschlagnahmten Güter

Die Frage der Konfiskation der in der Zeit nach dem Weißen Berg beschlagnahmten Güter kann entweder gemäß der geltenden Rechtsordnung oder entsprechend derjenigen Ordnung, die der Gesetzgeber neu regeln will, gelöst werden. Die auf dem Schutz des Privateigentums fußende, gültige Ordnung und die konventionelle Wissenschaft müssen uns eine negative Antwort liefern. Seit den Konfiskationen nach dem Weißen Berg sind fast 300 Jahre vergangen. Eine solche Zeitspanne musste auch jede rechtlose Angelegenheit heilen. Die Rechtsordnung ist in erster Linie für die Menschen geschaffen. Die Fristen, in denen Rechte erworben oder verwirkt werden, richten sich nach dem Alter der Menschen. Sofern eine Person auch zu Unrecht bestimmte Liegenschaften erlangt hat, können diese von ihm zu Recht innerhalb von 30 Jahren zurückgefordert werden.⁶ Die heutigen Eigentümer der konfiszierten Güter aus der Zeit nach dem Weißen Berg besitzen ihre Güter rechtmäßig. Wollte der Staat ihnen diese entziehen, könnte er dies lediglich durch einen Enteignungsakt tun und ihnen hierfür eine Entschädigung zahlen.⁷ Die Frage einer solchen Entschädigung bei einer Enteignung war dereinst seit umstritten.⁸

⁵ Tschechisches maschinenschriftliches Original (5 S.), tschechische maschinenschriftliche Abschrift (3 S.): Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 90, Inv.-Nr. 4585. Übertragen von J. Marčík, die Übersetzung stammt von Th. Krzenek, die Edition (auf der Grundlage des Originals) besorgten O. Horák und J. Marčík.

⁶ Der Autor verweist hier offenkundig auf die Anpassung der Einhaltefrist für Liegenschaften in § 1468 des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches (1811): „Wo noch keine ordentlichen öffentlichen Bücher eingeführt sind und die Erwerbung unbeweglicher Sachen aus den Gerichtsakten und anderen Urkunden zu erweisen ist oder wenn die Sache auf den Namen desjenigen, der die Besitzrechte darüber ausübt, nicht eingetragen ist, wird die Ersitzung erst nach 30 Jahren vollendet.“

⁷ Mit der österreichischen Enteignungsregelung befasste sich Jiří Pražák (1846–1905) in seiner Monographie *Das Recht der Enteignung in Österreich. Unter Berücksichtigung der auswärtigen Gesetzgebungen und der heimischen Spruchpraxis* (Prag: H. Mercy, 1877. 252 S.). Zur Problematik der Entschädigung: idem. Nárok expropriata na vyplacení přiměřené náhrady (úryvek ze spisu většího) [Der Anspruch des Expropriaten auf Zahlung einer angemessenen Entschädigung (Ausschnitt aus einer größeren Schrift)]. *Právník*, 1875, Jg. 14, S. 145f., 222f., 258f., 297f., 334f., 373f., 407f.; zur Korrektur der Enteignung in der Zwischenkriegs-Tschechoslowakei: UHLÍŘ, Josef. Vyvlastnění podle práva československého [Die Enteignung gemäß des tschechoslowakischen Rechts]. *Veřejná správa*, 1931, Jg. 1, Nr. 3–6, S. 150f., 212f., 237f., 285f.; eingehender zu auch das Lemma bei HOETZEL, Jiří. Vyvlastnění [Enteignung]. In: HOETZEL, Jiří, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Bd. V. Brno: Rovnost, 1948, S. 487–502.

⁸ Zur Enteignung im antiken Rom in der einheimischen Literatur: KOVÁČIKOVÁ, Jana. Emptio ab invito: expropriácia ako fenomén práva starovekého Ríma [Emptio ab invito: Expropriation als Rechtsphänomen im antiken Rom]. In: BĚLOVSKÝ, Petr, STLOUKALOVÁ, Kamila (eds.). *Caro amico. 60 kapitol pro Michala Skřejпка aneb římské právo napříč staletími*. Praha: Auditorium,

Die Schule der italienischen Rechtsgelehrten aus dem 11. und 12. [1] Jahrhundert, die sogenannten Glossatoren, sprachen sich gegen eine Entschädigung aus. Dem kaiserlichen Enteignungsgesetz standen keine Raufhandel im Wege. Erst im 14. Jahrhundert begannen die Nachfolger der Glossatoren, die Post-Glossatoren, eine Entschädigung einzuräumen.⁹ Eine feste Richtung lieferte der Enteignungslehre der Begründer des internationalen Rechts Hugo Grotius. Demjenigen, dem der Staat sein Eigentum wegnimmt, demjenigen steht eine Entschädigung zu.¹⁰ Von hier aus gelangte das Entschädigungsrecht auch mit einer Abgeltung in die Verfassungsurkunden und bürgerlichen Gesetzbücher (Code civil Art. 545¹¹, Bürgerliches Gesetzbuch Österreichs § 365¹²), und sämtliche Literatur, die sich mit dieser Frage beschäftigt, hält eine Entschädigung für selbstverständlich.

In einer Zeit, in der man an die Frage der Enteignung des Großgrundbesitzes generell herangeht und in der wohl zugleich die Enteignung des Besitzes der Toten Hand auf dem Plan steht¹³, kann sich der Gesetzgeber auch mit der Frage beschäftigen, ob er den heutigen Besitzern die in der Zeit nach dem Weißen Berg

2017, S. 234–240; zu den weiteren Termini (publicatio, confiscatio): BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje* [Die Geschichte des römischen Rechts in seinen drei Phasen]. Praha: Academia, 1995, S. 190.

⁹ Es handelt sich zwar um eine Vereinfachung, da die mit der Enteignung verbundenen Fragen zwischen den Glossatoren bzw. Post-Glossatoren nicht einheitlich gelöst wurden, dennoch können wir (ähnlich wie Stieber) resümieren, dass ursprünglich die (vom Alten Testament ausgehende) Lehre betont wurde, dass alle Güter dem Fürsten gehören (*omnia sunt principis*) und dass erst später eine Kontraktion dieses Grundsatzes sowie eine Hinwendung zur Akzentuierung der Zahlung einer Entschädigung für beschlagnahmten Besitz zu beobachten ist. Die Problematik der Eingriffe in das Eigentum vereint in sich wichtige Zusammenhänge (vgl. den berühmten Streit der Schüler des Irnerius von Bologna, Bulgarus und Martinus, darüber, ob der Kaiser *dominus mundi* sei und welche Schlussfolgerungen sich daraus ergeben), zumal sich hier die Auffassung der Herrschaftsmacht des Kaisers spiegelt (*princeps legibus solutus*) bzw. die Bedeutung des Naturrechts (der Herrscher wird zwar durch das „Gesetz“ nicht eingeschränkt, ist jedoch durch das „Recht“ gebunden). Hierzu eingehender SCHMOECKEL, Mathias. § 1 *Omnia sunt regis*: Vom allgemeinen Eigentum des Königs zur Enteignung des Bürgers. Ein Überblick zur Geschichte der Enteignung bis zum 18. Jahrhundert. In: DEPENHEUER, Otto, SHIRVANI, Foroud (eds.). *Die Enteignung. Historische, vergleichende, dogmatische und politische Perspektiven auf ein Rechtsinstitut*. Berlin; Heidelberg: Springer, 2017, S. 3–23.

¹⁰ Der Autor verweist hier auf die Lehre von Hugo Grotius (1583–1645) über das Obereigentum (*dominium eminens*) und den Schutz erworbener Rechte (*iura quaesita*), die er in seinem Werk *De iure belli ac pacis* (1625) entwickelte.

¹¹ Es geht hier um Art. 545 des französischen Code civil (1804). In Stiebers Original heißt es „code civile“.

¹² Nach § 365 des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches (1811): „Wenn es das allgemeine Beste erheischt, muss ein Mitglied des Staates gegen eine angemessene Schadloshaltung selbst das vollständige Eigentum einer Sache abtreten.“

¹³ Die Bezeichnung „Tote Hand“ wird am häufigsten im Zusammenhang mit der katholischen Kirche als Eigentümer von Liegenschaften verwendet, deren Entfremdung das kanonische Recht begrenzte. Zur zeitgenössischen Auslegung des Begriffs: HENNER, Kamil. *Základy práva kanonického. Část druhá. Právo platné* [Die Grundlagen des kanonischen Rechts. Zweiter Teil. Das geltende Recht]. 2. Aufl. Praha: Selbstverlag, 1923, S. 308. Die Bezeichnung findet zugleich im Zusammenhang mit dem unveräußerlichen Stiftungsbesitz Verwendung (allgemein mit dem Umgang mit Besitz entsprechend des Willens einer verstorbenen Person).

konfiszierten Güter belassen kann. Diese Frage wäre meiner Meinung nach jedoch nicht ausreichend überzeugend formuliert. Zuerst ist zu fragen, aus welchem Grunde der Staat diese Liegenschaften konfiszieren will. Nehmen wir zunächst an, dass es einen solchen Grund gäbe oder dass der Gesetzgeber ihn schaffen würde: Was ließe sich durch die Wegnahme dieser Güter erreichen? Nichts anderes, als dass der heutige tschechoslowakische Staat [2] lediglich das unrühmliche Erbe des Siegers vom Weißen Berg anträte. Unsere Republik hielte lediglich jene Konfiskationen in ihren Händen, die so mit freigiebiger Hand der Habsburger Ferdinand II. durch seine Handlanger durchführen ließ. Die Ehre unserer Geschichte sollte uns diesen Weg versperren. Es wäre also besser, die Sache anders anzugehen. Sofern man sich dergestalt, ungeachtet der bereits verflommenen Jahrhunderte, bewegen würde, müsste man zur Wurzel des Bösen selbst vordringen; eine Rehabilitierung aller Konfiskationen durchsetzen und sämtliche Konfiskationen in der Zeit des Weißen Berges für ungültig erklären! Ein derartiges Vorgehen wäre im Rechtsleben keineswegs ein Novum. Es finden sich ungezählte Beispiele dafür, dass die Herrscher Rechte, Privilegien und frühere Urteile verletzen und diese für nichtig erklären. Ein Novum wäre lediglich, dass man hier nach fast 300 Jahren eingriffe. Denken wir nur die Auswirkungen eines solchen Akts. Ebenso wie mit der Erklärung der Unwirksamkeit der Konfiskationen könnte zugleich eine Ungültigkeit sämtlicher Rechtshandlungen proklamiert werden, durch die die konfiszierten Güter in die Hände anderer Personen gelangten. Mit Blick auf die Folgen derartiger Rechtshandlungen und die weiteren Überführungen der beschlagnahmten Güter, lassen sich die heutigen Besitzer dieser Güter in vier Gruppen einteilen. Es können noch die ursprünglichen Personen sein, die die Güter in der Zeit nach dem Weißen Berg erwarben [3], etwa Klöster, Kapitel, Bistümer. Es kann sich um adelige Familien mit konfiszierten – in Fideikommissen organisierten – Gütern handeln, also um juristische Personen oder auch noch ursprüngliche Personen.¹⁴ Weiterhin können es die Erben der ursprünglichen Erwerber sein sowie schließlich völlig fremde Personen, an die die Herrschaft durch mehrfache Transaktion fiel. Diese zuletzt genannten Personen müssten ohne Zweifel ausgenommen werden, zumal sie mit den Konfiskationen mehr oder

¹⁴ Zum Fideikommiss: KAPRAS, Jan. *Velkostatky a fideikomisy v českém státě*. Zvláštní otisk z „Právnických rozhledů“ [Großgrundherrschaften und Fideikommiss im böhmischen (tschechischen) Staat. Sonderdruck aus „Juristische Rundschau“]. Praha: Selbstverlag, 1918. 21 S.; KRČMÁŘ, Jan. Fideikomisy [Fideikommiss]. In: HÁCHA, Emil, HOBZA, Antonín, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Bd. I. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1927, S. 594–598; unter den neueren Arbeiten vgl.: MAK-KOVÁ, Marie. Šlechtický fideikomis v Čechách 19. století (na příkladu hrabat z Althannu) [Der adelige Fideikommiss in Böhmen im 19. Jahrhundert (am Beispiel der Grafen von Althann)]. *Theatrum historiae*, 2021, Nr. 28, S. 125–156. Im Falle der Liechtenstein erfolgte die Gründung eines Familien-Fideikommiss durch einen, im Jahre 1606 geschlossenen Familienvertrag. Näher hierzu: /MERKI, Christoph Maria, LÖFFLER, Josef. *Lichtenštejnové v českých zemích od středověku do 20. století. Majetky, práva, správa* [Die Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins das 20. Jahrhundert]. Vaduz: Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein, 2016, v. a. S. 72–73; SCHMID, Georg. Das Hausrecht der Fürsten von Liechtenstein. *Jahrbuch des historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, 1978, Bd. 78, S. 1–181.

weniger nichts zu tun haben. Die Wirksamkeit gegenüber den beiden ersten Gruppen dürfte keinerlei Schwierigkeiten bereiten. Für die dritte Gruppe könnte hingegen die Wirksamkeit dann in allen nachkommenden Generationen zum Ausdruck kommen. Personen oder Nachfahren von Personen, denen Güter in der Zeit nach dem Weißen Berg konfisziert wurden, hätten freilich mit dem heutigen Tag keinerlei Recht auf deren Rückgabe. Eine Rehabilitierung der Konfiszierten, von der ich bereits zuvor gesprochen habe, müsste den Staat dazu zwingen, besagten Personen dieses Recht zuzuerkennen. Die Liegenschaften müssten angemeldet werden, damit die betreffenden Personen für diese Ansprüche anmelden könnten. Es ginge hier um einige tschechische und auch deutsche Städte und zugleich einige deutsche Adelsgeschlechter. Die große Mehrheit der Güter bliebe ohne Bewerber, zumal der größere Teil der Familien bereits ausgestorben ist. Die Güter fielen dem Staat als Heimfall zu. [4]

Darüber, ob diese juristischen Konstruktionen mit Erfolg angewendet werden könnten, lassen sich heute noch keine gültigen Urteile fällen. Zudem sind die Verhältnisse, die die Konfiskationen nach dem Weißen Berg betreffen, in höchstem Maße verworren. Lediglich einige Güter wurden verschenkt, die Mehrzahl hingegen käuflich erworben. Vom Kaufpreis wurden die Schulden abgezogen, welche aus den dem König für die Kriegsführung gewährten Finanzhilfen resultierten. Mitunter wurde das Gut zwar käuflich erworben, ein Teil des Kaufpreises freilich geschenkt (d. h. erlassen – Th. K.). Dieses Material müsste zuerst gesammelt und gegliedert werden. Ein Hilfsmittel wären für die Verhältnisse in Böhmen Bíleks *Dějiny konfiskací* [Geschichte der Konfiskationen]¹⁵, die sich freilich keineswegs in allen Fällen als ausreichend erweist. Für Mähren fehlt ein derartiges Hilfsmittel gänzlich, wengleich dort 138 Güter zu einem Preis von annähernd 100 Millionen Kronen konfisziert wurden.¹⁶ Feststünde auch die Notwendigkeit, bei den einzelnen Gütern die Einträge in den Landtafeln seit der Zeit des Weißen Berges bis in die Gegenwart zu verfolgen. Dies würde bedeutende Aufwendungen und Zeit in Anspruch nehmen. Erst auf der Grundlage des gesamten, so zusammengetragenen Materials ließe sich ein Urteil fällen, welches Ergebnis die gesamte Aktion hätte und ob sich dies überhaupt lohne. Eine einheitliche Enteignung wäre zweifellos die einfachste Art der Lösung.

Prag, den 2. April 1919.

Stieber m. p.

¹⁵ BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618]. Praha: Museum Království českého, 1882–1883.

¹⁶ Zu den mährischen Konfiskationen: KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty* [Die Konfiskationen nach dem Weißen Berg. Mährischer Verlauf, mitteleuropäische Zusammenhänge, allgemeine Aspekte]. Brno: Maticе moravská, 2006. 993 S.

1.2 Gutachten von Miloslav Stieber (15. Dezember 1919)¹⁷

Gutachten

von JUDr. Miloslav Stieber, Universitätsprofessor in Prag, über den Besitz der in der Zeit nach der Schlacht am Weißen Berge zu Unrecht erworben wurde

In dieser Sache habe ich bereits mein Gutachten dem Subkomitee für Entschädigung des Bodenausschusses übergeben.¹⁸ Ich rekapituliere es in groben Umrissen und ergänze es dahin:

Der Besitz, den die Parteigänger Ferdinands II. in der Zeit nach der Schlacht am Weißen Berge geschenkt erhalten haben, ist zweierlei Ursprungs:

Diesen bildeten einmal die Konfiskation der Güter von Ferdinands Widersachern, zum anderen das Eigentum der königlichen Kammer. Die Güter, die aus der Konfiskation herrührten, gingen auf ihre Erwerber nicht nur als Geschenk über. Neben der Schenkung gab es auch den Kauf, zuweilen beides gemeinsam. Mitunter wurden auch Beträge eingerechnet, die Ferdinand vor dem Krieg als Darlehen erhalten hatte.¹⁹ Dieser Besitz befindet sich heute entweder noch in der Hand der Nachkommen der ursprünglichen Erwerber, oder in der Hand völlig fremder Personen, auf die er auf Grund vieler Vermögensübertragungen übergang, oder in der Hand der Kirche. Da es sich bei der Kirche um eine fortlebende Person handelt, kann man noch heute von den ursprünglich Beschenkten reden, obgleich die Kirche aus den Konfiskationen am wenigstens erhalten hat.²⁰ Bei der zweiten Gruppe

¹⁷ Tschechische maschinenschriftliche Abschrift (3 S.): NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500; zeitgenössische deutsche maschinenschriftliche Übersetzung: MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, fol. 30v–32r. Übertragen von B. Švejnhová, die zeitgenössische Übersetzung revidierte und die editorischen Anmerkungen übersetzte Th. Krzenck, die Edition besorgten O. Horák und J. Marčík.

¹⁸ Siehe Dokument Nr. 1.1.

¹⁹ Zu Bewertung und Verkauf der Konfiskate KNOZ, *Pobělohorské konfiskace* [Die Konfiskationen nach dem Weißen Berg], S. 602–621; darüber hinaus vgl. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. CXXVII–CXXX.

²⁰ Der Autor des Gutachtens führt an, dass aus Sicht der beschlagnahmten Güter die besitzmäßigen Zuwächse der Kirche keineswegs einen derartigen Umfang erreichten, wie dies bei anderen Erwerbern der Fall war. Als eine der Ursachen hierfür lässt sich die Bevorzugung der weltlichen Konkurrenz aus den Reihen der kaiserlichen Gönner zu Lasten kirchlicher Institutionen nennen, wie dies wiederholt geschah. Der Kaiser bemühte sich jedoch in derartigen Fällen diese Institutionen auf andere Art und Weise zu entschädigen oder die ganze Angelegenheit durch einen Kompromiss zu regeln (etwa eine Verpflichtung des Erwerbers für eine künftige Unterstützung). Eingehender hierzu KNOZ, *Pobělohorské konfiskace* [Die Konfiskationen nach dem Weißen Berg], S. 144–158, 642–657. In den Prozess in Mähren zu Gunsten kirchlicher Institutionen griff durch seine Fürsprache bzw. kraft der Autorität seines Amtes der mährische Gubernator und Olmützer Bischof Franz von Dietrichstein ein, der selbst in diesem Zeitraum bedeutende Besitzgewinne verzeichnen konnte. Zu den Beziehungen zwischen Karl von Liechtenstein und Franz von Dietrichstein vgl. KNOZ, Tomáš. Liechtenstein, Dietrichstein, Wallenstein – Drei Wege zum Erfolg. In: VAŘEKA, Marek, ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.). *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone*.

von Gütern müsste sicher der Besitz der fremden Personen von einem wie immer gearteten Regress ausgeschaltet werden, da man sonst völlig Unschuldige treffen würde. Wenn man aber irgendeine Familienschuld den Nachkommen der ursprünglich Beschenkten zur Last legen wollte, wäre in Bezug auf ihren Besitz ein genaues Studium vorzunehmen und seine Herkunft im Verlaufe der ganzen Jahrhunderte bis in unsere Zeit zu überprüfen. Erst aufgrund des gesammelten Materials wäre es dann möglich, über den gesamten Erfolg des Regresses sein Urteil abzugeben. Doch auch wenn man das gesamte Material sammeln würde, müsste man nicht nur alle Akte, durch die der konfiszierte Besitz auf den ursprünglichen Erwerber kam, für ungültig erklären, sondern darüber hinaus alle folgenden Akte, durch die er auf die Lebenden übergang, oder im Todesfalle auf seine Nachfolger. Ein solcher Vorgang wäre historisch keine vereinzelt dastehende Erscheinung. Es geschah mitunter, dass [1] ein Herrscher alle früher erteilten Rechte widerrief, sie aufhob und für ungültig erklärte. Wenn sich die Nationalversammlung der Č.S.R. hierzu entschließen würde, könnte sie aber nicht bei diesem Akt stehen bleiben. Denn das Unrecht bestand nicht so sehr in dem Erwerb der konfiszierten Güter, als in den Konfiskationen selbst. Wer aber dieses Unrecht wiedergutmachen wollte, müsste auf seine Wurzel zurückgehen und sich mit den Konfiskationen selbst befassen. Die Konfiskation müsste der heutige Souverän für ungültig erklären und im Nachhinein ein neues Erwerbsrecht an dem konfiszierten Gut konstruieren. Wenn sich die Č.S.R. mit den Gütern bereichern wollte, die aus den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg auf einzelne Personen übergingen, würde sie damit nur das traurige Erbe des Eroberers vom Weißen Berg antreten. Angesichts der technischen Schwierigkeiten und auch des wahrscheinlich geringen Erfolgs der nicht leichten Arbeit, dürfte es also nicht empfehlenswert sein, sich mit dieser Frage zu beschäftigen.²¹

Leichter scheint die Sache bei einem Gute, das durch Geschenk aus der königlichen Kammer oder durch Lehen auf diejenigen, die Helfer Ferdinands II. waren,

---

Ostrava; Vaduz: Ostravská univerzita; Liechtensteinisches Landesmuseum, 2013, S. 119–146; zu den Übersreibungen von Konfiskaten an geistliche Personen und Institutionen darüber hinaus BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. CXXV–XCCVII.

²¹ Im Jahre 1929 konstituierte sich die *Jednota potomků pobělohorských exulantů-pokutníků a přátel rodopisu v Praze* [Gesellschaft der Nachfahren der Exulanten-Bestraften und Freunde der Genealogie in Prag], die im darauffolgenden Jahr begann, eine eigene Zeitschrift herauszugeben. Darin forderte man die Umsetzung von § 9 des Beschlagnahmegesetzes, allerdings wurde auf eine Rückgabe aller Güter verzichtet, man wollte lediglich „eine angemessene Entschädigung für erlittene Schäden durch diejenigen, die bislang von der Beute nach dem Weißen Berg profitieren und die eine solche Entschädigung ohne die Gefahr für die eigene Existenz zu leisten vermögen“. Konkret trat die Gesellschaft für den Erlass eines Sondergesetzes ein, durch das ein „eigener Reparationsfond eingerichtet wird, in den die Entschädigungen für ‚zu Unrecht erworbenen Besitz‘ fließen sollen, wie dieser durch einen Prozess oder ein Fachgutachten bestimmt werden könnte, darüber hinaus auch Überschüsse aus der Boden- und Waldbodenreform als Beitrag des Staates für die ehemaligen, aus den Konfiskationen nach dem Weißen Berg stammenden und dann durch den Staat übernommenen kaiserlichen Güter“. Co chceme? [Was wollen wir?] *Sborník Jednoty potomků pobělohorských exulantů-pokutníků a přátel rodopisu v Praze*, 1930, Jg. 1, Nr. 2, S. 2–3.

übergang. Doch auch über ein solches Gut müssten genaue Studien von seinem ersten Übergang bis zur heutigen Zeit angefertigt werden. Es müsste bei ihm der neu erworbene Besitz, der dazu gekauft und dgl. festgestellt werden.

Die Schenkung, die für dem Habsburgischen Geschlecht geleistete Dienste in der Zeit nach dem Weißen Berg erfolgte, könnte der heutige Souverän widerrufen, und infolge dessen alle späteren Übertragungen aufheben. Den Widerruf der Schenkungen würde er aber nicht mit der Gesetzgebung der Zeit vor Weißen Berg begründen. Er würde sich vielmehr auf die Legitimität des böhmischen Aufstandes gegen Ferdinand II. berufen. Diese Legitimität wurde von der Č.S.R. bereits in Gestalt der Totenfeier für die Märtyrer von Weißen Berg auf dem Altstädter Ring anerkannt.²²

Sollte es sich bei dieser Berufung vielleicht um einen fremden Staatsangehörigen oder möglicherweise auch um einen Souverän selbst handeln würde, wäre dies keinerlei Hindernis.²³ Nach einhelliger Meinung im internationalen öffentlichen wie privaten Recht, aber auch gemäß der laufenden Gesetzgebung (a. b. G. B. § 300, Code civil Art. 3, Codice civile Art. 7)²⁴ unterliegen [2] Grundstücke dem Recht des Ortes, wo sie sich befinden, ebenso der Expropriation. Ein ähnlicher Akt würde für das innerstaatliche Recht nur jenem Akt des Völkerrechtes gleichen, welcher mit Frankreich wieder das entfremdete Elsass und Lothringen vereinigte.²⁵

Prag, den 15. Dezember 1919.

Dr. Stieber m. p.

²² Die vom Ministerium für Schulwesen und nationale Bildung veranstaltete Totenfeier zu Ehren der hingerichteten Anführer des Aufstandes fand am 21. Juni 1919 statt. Von den einheimischen politischen Repräsentanten nahmen der Präsident der Republik T. G. Masaryk und einige Minister der Regierung von Karel Kramář (die Anfang Juli des gleichen Jahres durch Vlastimil Tusar ersetzt wurde) sowie Abgeordnete teil. Die Festansprache hielt der Vorsitzende der Revolutionären Nationalversammlung František Tomášek (die gesamte Ansprache in *Nová doba. Deník Československé strany sociálně-demokratické na českém západě*, 1919, Jg. 25, Nr. 171, S. 1, Spalte 3, S. 2, Spalte 1–2).

²³ Hier der Hinweis auf den Fall der Liechtenstein bzw. Johanns II. von Liechtenstein (* 5. Oktober 1840 im Schloss Eisgrub, † 11. Februar 1929 im Schloss Feldsberg).

²⁴ Dem erwähnten § 300 des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches (1811) zufolge sind Liegenschaften „den Gesetzen des Bezirkes unterstellt, in dem sie sich befinden“, ähnlich gemäß Art. 3 des französischen Code civil (1804), ursprünglich in der zeitgenössischen deutschen Übersetzung als „Code civile“ bezeichnet, sowie Art. 7 des italienischen Codice civile (1865).

²⁵ Die Verpflichtung eines Abtritts von Elsass-Lothringen legte Deutschland der Versailler Friedensvertrag (1919) auf. Der Frage der Legitimität dieses Schrittes widmet sich der Vertrag selbst (Teil III. Abschnitt V.), wo die Anerkennung der ethischen Verpflichtung das Unrecht sühnen soll, das Deutschland im Jahre 1871 zu Lasten Frankreichs und des Willens der von ihrer Heimat abgetrennten Bevölkerung von Elsass-Lothringen begangen hat. Frankreich hatte diese Gebiete im Gefolge des Deutsch-Französischen Krieges und des in Frankfurt am Main geschlossenen Friedensvertrages (1871) verloren. Zum Verlauf der Verhandlungen PROKŠ, Petr. *Vítězové & poražení* [Sieger und Besiegte]. Praha: Naše vojsko, 2016, S. 190–199.

2 POSUDKY JOSEFA PEKAŘE (DUBEN A LISTOPAD 1919)

Prof. PhDr. Josef Pekař (1870–1937), jeden z nejvýznamnějších českých historiků, vyznačující se širokým záběrem, polemickým zaměřením i smyslem pro aktuálnost, se řadí k neznámějším kritikům pozemkové reformy. Spolu s Miloslavem Stieberem, Josefem Auštickým, Jiřím Hoetzelem a Janem Kaprasem patřil k expertům, kteří byli osloveni již výborem pro pozemkovou reformu Národního shromáždění.¹ Oba své posudky odevzdal jako jeden z prvních posuzovatelů (první posudek je sice nedatovaný, ale byl dokončen na počátku dubna 1919²; druhý posudek byl datovaný pravděpodobně 23. listopadu 1919³).

Pekařovy posudky můžeme považovat za výchozí a určující – formálně byly v rámci opisů či překladů řazeny jako první a obsahově na ně ostatní autoři v různé míře navazovali, nejstručněji Josef Šusta ve svém jednodstavcovém vyjádření z 28. listopadu 1919.⁴

V návrhu nóty z 15. února 1920 lichtenštejnského chargé d'affaires v Bernu Emila Becka švýcarskému spolkovému prezidentovi Giuseppe Mottovi byl Pekařův druhý posudek (na rozdíl od Kaprasova či Stieberova) podrobně představen a byly z něj také citovány vybrané pasáže, zejména ty, které se dotýkaly Lichtenštejnů.⁵

Gustav Friedrich si ve svých rukopisných výpiscích udělal k Pekařovu druhému posudku šest poznámek (více jich měl už jen k Hobzovu posudku), jako poslední

¹ Oslovení Pekaře bylo (na návrh prof. B. Němce) dohodnuto již na 1. ustavující schůzi výboru pro pozemkovou reformu 26. března 1919 (srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 14, inv. č. 569, Protokol o schůzi, s. 1–2) a Pekař se v roli experta účastnil hned 2. schůze komise 28. března 1919 (srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 14, inv. č. 570, Stenografický protokol o schůzi, s. 1 a 42). Dále vystoupil (spolu s Hoetzelem, Stieberem a Auštickým) na 3. schůzi subkomitétu pro náhradu 2. dubna 1919 (srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 17, inv. č. 628, Stenografický protokol o schůzi, s. 1).

² Ve sněmovním archivu bylo podle Pekaře zjištěno, že opis byl pořízený 4. dubna 1919. Srov. PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. 3. vyd. Praha: Vesmír, 1923, s. 68.

³ V této publikaci (na s. 80) sice Pekař uvedl datum 22. listopadu 1919, ale zřejmě šlo o přepsání, protože ve všech (nám známých) opisech jeho posudku i v posudku Kadlece, který na Pekařův text odkazoval, je datum 23. listopadu 1919.

⁴ Šusta pouze uvedl: „Podepsaný prohlašuje, že se úplně shoduje s vývody p. prof. Dr. J. Pekaře ve věci převzetí některých velkostatků bez náhrady, a že nemá, čím by je věcně doplnil.“ NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500.

⁵ LI LA, V 002/0170/14; dostupné z: www.e-archiv.li/D46074.

si napsal „pokuta manifestační?!“.⁶ Posudky Pekaře (už po jeho smrti) podrobně komentoval Justin V. Prášek.⁷

Při dodatečném vydání posudků tiskem v příloze publikace *Omyly a nebezpeční pozemkové reformy*, která v roce 1923 vyšla ve třech vydáních, Pekař na úvod uvedl: „Otiskuji oba memoriály z oklepků strojových; originály jejich nepodařilo se v archivu sněmovním nalézt. Tyto oklepky nejsou, jak pochopitelně, prosty chyb písarských; proto jsem opravil, co nutně a jasně opravy potřebovalo, ale kontextu jsem se nedotkl, asi tam, kde mně věta není ve všem srozumitelná.“⁸ Editorům se podařilo dohledat alespoň rukopisný originál prvního posudku. Je jistým paradoxem, že nejen ve srovnání s originálem, ale i s opisem najdeme v tištěném vydání některá nová přepsání (např. „konfiskaci fridlanské“ nebo „jistou dobou byl odhodláni“⁹). Originál a tištěná verze prvního posudku se nepatrně liší (jak tím, co bylo v opisech nedopatřením vynecháno, tak Pekařovými úpravami, na které je v našich poznámkách upozorněno), zajímavé mohou být také záměrné posuny v kurzívně zvýrazněných slovech (jako příklad toho, co původně a co s odstupem považoval Pekař za důležité); opis a tištěná verze druhého posudku se také mírně liší, přičemž je možné (kvůli absenci originálu) odhalit pouze Pekařovy úpravy (v poznámkách je na ně upozorněno).

2.1 Posudek Josefa Pekaře (počátek dubna 1919)¹⁰

Byla mi dána otázka, „možno-li zabavit“ – rozumím: bez náhrady – „ony statky, jež nacházejí se v držení nynějších majitelů z konfiskací pobělohorských“?

Otázka není historická, nýbrž politická – rozumím jí proto tak, že historik má vyložití politikovi, co potřeba je k jeho informaci, aby v problém, o nějž jde, viděl jasně. Ale rozumím jí zároveň tak, že páni poslanci přejí si slyšeti také mínění historikovo o mravní a právní stránce problému.

Předem třeba zdůraznit, že *skoro tři čtvrtiny* všech velkostatků v Čechách, [něco méně]¹¹ na Moravě a ve Slezsku, nacházejí se v držení nynějších majitelů z konfiskací pobělohorských.¹² Jsou-li v držení *týchž* rodin, jež získaly je z konfiskací, či

⁶ MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 290, s. 7.

⁷ PRÁŠEK, Justin V. Revindikace pobělohorských konfiskací. (Z archivních spisů Jednoty Starých českých rodů v Praze). *Sborník Jednoty Starých českých rodů v Praze*, 1937, č. 1–4, s. 3–6, 18–25, 33–41 a 49–65.

⁸ PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, s. 68.

⁹ *Ibidem*, s. 69 a 72.

¹⁰ Český rukopisný originál (5 s.), český strojopisný opis (3 s.): Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 90, inv. č. 4585; přetištěno PEKAŘ, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, s. 68–73. Přepsal J. Marčík, přeložil Th. Krzenek, edičně (podle rukopisu) připravili O. Horák, J. Marčík a M. Starý.

¹¹ Slova „něco méně“ Pekař do tištěné verze (s. 69) doplnil, v originálu uvedena nebyla.

¹² Nutno zdůraznit, že Pekařem uváděný zlomek představuje jen velmi hrubý, byť expertní odhad (znovu opakovaný v jeho spisu PEKAŘ, Josef. *Bílá Hora. Její příčiny a následky*. Praha: Vesmír,

dostaly-li se prodejem nebo dědictvím do rukou rodin *jiných*, je *produkt náhody*, jež, tuším, nemůže býti normou při postupu právním. Konfiskacím pobělohorským nepropadly vůbec především jen statky královské, statky duchovní¹³ (arcibiskupské, jezuitské atd.) a statky Čechů věrných víře katolické a domu habsburskému.¹⁴ Tedy zejména tyto poslední nekonfiskované statky by měly dnes podle některých návrhů, pp. poslanci předložených, nárok na privilegium býti vyvlastněny za náhradu, kdežto statky, z konfiskační masy pocházející, by měly potrestány býti vyvlastněním bez náhrady!

Je vidno, že touto cestou postupovati nelze – tak to jistě není v úmyslech Národního shromáždění. Nelze tak postupovati také z *jiných* důvodů. Privil jsem, že skoro tři čtvrtiny velkostatku našeho prošly konfiskacemi pobělohorskými – ale předkové nynějších vlastníků nabyli jich v největším počtu případů, tj. hádám v 90 % případů, řádnou cestou práva. *Koupili je* z konfiskační masy nebo obdrželi na účet svých pohledávek u krále; celkem *málo* je případů, kdy je dostali od krále darem z milosti za zvlášť věrné služby,¹⁵ nebo kdy je dostali pod jiným titulem jako na příklad tam, kde šlo o zveličení statků duchovních;¹⁶ byly i případy, kdy část kupní sumy byla z milosti slevena.¹⁷ Mám vskutku za to, že v poslaneckých kruzích je rozšířen omyl, že česká šlechta pobělohorská konfiskované statky dostala *darem*, že se rozdělila o jmění odsouzcenců a vyhnanců. Tak tomu vskutku až na jistý počet výminek *není* – a soudím, že není možná trestati českou šlechtu za to, že statky, jež král. komora

---

1923, s. 95–96). Rozsah českých konfiskací lze sice do značné míry úplně vyčíst z obsáhlého přehledu, který sestavil BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha: nákladem Museum Království českého. 1882–1883, a řadu obecnějších postřehů k českým poměrům obsahuje i kniha KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno: Matice moravská, 2006. 993 s., neexistuje ale práce, která by přesvědčivě vyčísnila vztah mezi državou předbělohorskou a na počátku 20. století, což by ostatně bylo srovnání plně složitých metodických úskalí.

¹³ V tištěné verzi (s. 69) je uvedeno „statky církevní“ a v následujícím odstavci „statků církevních“.

¹⁴ Ve skutečnosti byly z nejrůznějších důvodů ponechány statky i některým evangelickým stavům, kteří se v povstání neangažovali vůbec, nebo jen okrajově.

¹⁵ Velkou část těchto případů soustředil BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. CXIII–CXXV. Ne vždy je ovšem snadné rozlišit, zda šlo o dar v pravém slova smyslu, nebo o postoupení, jímž měly být kompenzovány pohledávky „obdarovaných“ za poskytnuté služby. Jako příklady posledně uvedené varianty lze uvést postoupení statků Nové Hradky, Rožmberk, Libějovice, Žumberk a Cuknětejn generálu Karlovi Bonaventurovi hraběti Buquoyovi či panství Ostrov nad Ohří plukovníkovi Juliovi Jindřichovi, knížeti sasko-lauenburskému.

¹⁶ Pražskému arcibiskupství byly např. darovány statky Týn nad Vltavou, Hněvkovice, Kletečná a Zachotín, Červená Řečice, Nový Rychnov a Rožmitál pod Třemšínem, jejichž hodnota byla odhadnuta (jistě velmi umírněně) na 322 930 kop míšeňských grošů, přičemž královská komora zároveň převzala všechny starší závazky, kterými byly zatíženy. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. CXXV.

¹⁷ Exemplární případ představuje nejvyšší pražský purkrabí Adam mladší z Valdštejna, jemuž byly prodány statky konfiskované Václavovi staršímu Berkovi z Dubé. Ty byly oceněny na 310 863 kop míšeňských grošů, tedy více než 360 000 zlatých. Adamovi ale byly prodány za mnohem nižší sumu 260 000 zlatých, z níž 240 000 zlatých (!) mu císař s odkazem na jeho věrné služby odpustil. Za obrovský majetkový komplex tak Adam zaplatil ne více než 20 000 zlatých, tedy stěží 5 % jejich skutečné ceny. Bližší údaje má: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 16–19.

nabízela ke koupi, kupovala, a že se tak přičiňovala, aby aspoň větší část jejich zůstala v českých rukou. Při konfiskaci *fridlandské*, již trestáno bylo r. 1634 spiknutí Albrechta z Valdštejna, Trčků a Kinských,¹⁸ šlo bohužel v první řadě o nápadníky nečeské, vojenské důstojníky cizího původu a zdá se, že tu spolupůsobil i tendence, vyloučit tuto bohatou konfiskační [1] kořist z českého trhu a prodávati nebo darovati rozsáhlé statky šlechtě cizí. Zde bylo také procento darování z milosti za věrné služby značně větší, než při konfiskaci pobělohorské (Gallas, Buttler, Strozzi, Morzin, Piccolomini, Leslie aj.), dosahujíc při hrubém odhadu snad polovice všeho konfiskovaného majetku.

Rozlišiti statky, jež byly darovány z milosti (za věrné služby od krále Ferdinanda II.), od těch, jež byly řádně koupeny, by bylo možné, ač práce by byla nesnadná. Neboť v hojných případech je titul darování spojen s titulem nároků za vojenské služby, obsahu někdy víc materiálního než právního.¹⁹ Pokus takový vyžadoval by měsíce pilné práce. A nová nesnáze počala by se v těch případech, kdy statek, jenž darem dostal se pobělohorskému šlechtici, přešel později prodejem do rukou jiných, nebo částečně prodejem, částečně dědictvím, dostal se jiným rodinám, a kdy břemena od počátku na statku tkvící nebo později rozličně naň vtělená by otázkou postížitelné trestní hodnoty komplikovala způsobem nejpovážlivějším.

Rozumím-li dobře důvodům, jež některé členy Národního shromáždění vedly k myšlence, vyvlastnit statky z konfiskací pocházející bez náhrady, záležely důvody ty v přání, aby osvobozená vlast po třech stech letech pokusila se nějakým způsobem ztrestat nebo napravit křivdy a násilí, jež bylo vytrpěti Čechům za hrůzného trestného režimu Ferdinanda II. Tuto touhu není možná pokládat za neodůvodněnou; otázka jen je, pokud a jak dnes, po třech stech letech, je možná jí vyjiti skutkem vstříc. K cíli, tuším, dojdeme nejspíše, pokusíme-li se stanoviti zodpovědnost za zločiny spáchané. V první řadě padá zodpovědnost na krále *Ferdinanda II.* a není zajisté třeba mnohých slov k dotvrzení toho. Požadavek, aby statky býv. domu panovnického byly – s výslovným poukazem na zločiny, jež Ferdinand II. spáchal proti zdatu a budoucnosti českého státu²⁰ – konfiskovány beze vší náhrady, plyne z toho s dostatečnou přesvědčivostí. V druhé řadě padá vina na *rádce* Ferdinandovy. Zde však vůle k trestání naráží již na mnohé překážky. Mezi rádci Ferdinandovými byly osoby světské i duchovní, říšští Němci i Rakušané i jiní cizinci vedle pánů českých. Někteří z oněch, tj. nečeských rádců, dostali sic také statky v českých zemích, ale většinou [2] rodiny jejich vymřely, také míru viny mezi jednotlivé rádce Ferdinandovy, pokud jde o králův postup v českém státě, vyšetřiti

¹⁸ Otázka Valdštejnova provinění a jeho míry nebyla dodnes uspokojivě a nezvratně rozklíčována. Autor posudku sám byl ovšem autorem rozsáhlého spisu PEKAŘ, Josef. *Dějiny valdštejnského spiknutí (1630–1634). Kritický pokus*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895. 507 s., který je dodnes možno považovat za nejpodrobnější a nejzrevrubnější pokus argumentačně Valdštejnovu zradu dokázat. Valdštejnské konfiskace popsal podrobně: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 732–832; idem. *Beiträge zur Geschichte Waldstein's*, Prag: Selbstverlag, 1886, S. 133–215.

¹⁹ V tištěné verzi (s. 70) je uvedeno „v tom někdy i nároků právně pochybných“.

²⁰ V této pasáži použil Pekař pojem „zločin“ ve výsostně politickém, nikoli právním významu.

a rozdělití bylo by spojeno s velkými nesnáze a stěží vedlo k výsledku, jenž by mohl býti dostatečným základem pro postup právní. Při českých rádcích králových pak slušelo by vzít v úvahu, co podnikli, aby trestání, vykořisťování a zneprávnění země nebylo ještě větší. Předním rádcem a důvěrníkem Ferdinandovým byl kn. Eggenberg. Ten také dostal od Ferdinanda II. odměnou v Čechách – ale ne ze statků konfiskovaných, nýbrž ze společného jmění krále a české země – dar největší: největší české panství vůbec, rozlohou malému kraji se rovnající, dominium Krumlovské.²¹ To počátkem 18. století po vymření Eggenbergů dostalo se dědicvím rodu kn. Schwarzenbergů.²²

Vedle viny zodpovědné hlavy státu a rádců jeho padá vina za zločiny spáchané na *správní úřady*, pověřené trestáním rebelů v zemích českých.²³ Nejkriklavěji vyvinuly se poměry v té příčině v Čechách: zde ohromný konfiskacemi přivoděný převod víc než dvou třetin všeho pozemkového majetku království byl spojen s *podvody* nejhoršího druhu. Záležely zejména v úředních odhadech statku hluboko pod cenou skutečnou, v prodejších přátelům z protekce, v placení statků v znehodnocené měně, konečně v nevyplácení podílů konfiskace ušetřených. U sta statků, zejména menších, záležela totiž praxe konfiskační v tom, že obviněný byl odsouzen na příklad jedné třetiny statku. V takovém případě byl zabrán statek *celý*, úředně prodán (obyčejně pod cenou), ale dvě třetiny výtěžku, trestanému Čechu náležející, zůstala česká komora tj. král. český erár, odsouzenému *dlužna* a to snad většinou *na věky*. Nešetrné hospodaření císařského dvora a ohromné potřeby válečné (spolu s *podvody*) pohlcovaly totiž rychle všechny velké příjmy z konfiskací plynoucí a v tom bohužel i peníze, jež měly býti vráceny obviněným za nezabavené části statků jejich. Výsledek tohoto hospodaření byl, že král. český erár (česká komora) byl po konfiskacích na tom finančně hůř, než před nimi a vyšel z války s ohromným dluhem, pro nějž nebylo žádné úhrady. Česká komora byla vskutku insolventní a dávala si proto od českého sněmu co rok odhlasovati ve vši formě *moratorium*, což trvalo až do počátku 19. století. Hlavním dluhem jejím byly pohledávky ubohých [3] vdov, sirotků a potom dědiců jejich, dědiců trestaných českých rebelů, dílem dávno v cizině, v exiliu žijících a marně se domáhajících, aby aspoň dostali splátky na své pohledávky. Protože dlužné úroky se k jistně připisovaly, rostl tento dluh české komory čím dále tím více; činil-li r. 1653 8½ mil. zl. (tj. asi 102 mil. K v hodnotě

²¹ Krumlovské panství daroval Ferdinand II. svému rádcí, Janu Oldřichovi z Eggenbergu, již v roce 1622, teprve 15. dubna 1628 byl ale vydán darovací list, jímž byla celá Eggenbergova jihočeská država povýšena na knížectví, s jehož držbou byl spojen vévodský titul. Koncept tohoto majestátního listu je v NA Praha, f. Česká dvorská kancelář, sign. IV D 1, kart. 427, inv.č. 752.

²² Knížecí rod Eggenbergů vymřel Janem Kristiánem II. v roce 1717. Krumlovsko nicméně od roku 1710 držela v souladu s poslední vůlí Jana Kristiána I. jeho vdova Marie Arnoštka rozená ze Schwarzenbergu († 1719), po jejíž smrti připadl tento majetek – opět ve smyslu ustanovení závěti Jana Kristiána I. – na jejího synovce Adama Františka ze Schwarzenbergu († 1732). Viz blíže: KUBÍKOVÁ, Anna. *Eggenberkové. Z bankéřské lavice na knížecí stolec*. Praha: Lidové noviny, 2016, s. 136–137 a 158–159.

²³ Dlužno dodat, že raně novověké právo – ostatně stejně jako dnešní – neuvažovalo o možnosti samostatné odpovědnosti úřadu jakožto státní instituce za jakýkoliv zločin.

předválečné), činil r. 1711 22 mil. (asi 220 mil. K).²⁴ Poznamenávám, že v té době činil veškerý roční státní důchod habsburského mocnářství asi tutéž sumu. Tenkrát byl kurs takového úpisu, tj. židé kupovali pohledávky starých českých panských rodin na českou komoru královskou, za 10 % nominale.

Soudím, že ve vyložených zlořádech a lépe řečeno zločinech, tkví vina největší. I zde vinu dnes všestranně postihnouti a zejména trestati nelze. Ale i tu lze ukázati na osobu, která úřadem svým *především* nese (vedle císaře ovšem i rádců jeho, již strpěli, že věci dospěly k těmto koncům) vinu hlavní – je to mimořádný král. místodržící v Čechách kn. *Karel z Lichtenštejna* († 1627). Byl v podvodech těchto přímo zúčastněn a částečně se jimi obohatil – takže v dlouholetých trapných procesech za krále Leopolda I. musil syn jeho značný díl podvodně získané kořisti státu nahraditi.²⁵ Jeho rod v přímém potomstvu vymřel r. 1712;²⁶ dnešní knížata Lichtenštejnové pocházejí tuším od bratra Gundakara.²⁷

Jest věcí juristů, aby uvážili, zda na místě po mém soudu prakticky neproveditelné nápravy křivd v sterých případech jednotlivých, by nebylo možno spokojiti se trestem jaksi manifestačním v tomto případě, po případě uvážiti i případ Eggenberguv.²⁸

Přístupovati i ke konfiskacím fridlandským se stanoviska trestající spravedlnosti, tedy s měřítkem mravním, je sotva možné. Valdštejn připravoval zradu na císaři, ale nikoliv jako český vlastenec, nýbrž jako chorobný ctižálostivec. Sám zavedl ve svém knížectví úřední řeč německou. Je pravda, že k němu upínalo své naděje vlastenecké doufání české emigrace a že tím duchem byli více nebo méně dotčeni i jeho spoluspiklenci Trčka a Kinský. Ale zdá se také nepochybně, že hlavní dědici jejich, Gallas a Piccolomini, jistou dobou byli odhodláni jíti s Valdštejnem proti císaři; mravně měli sotva právo na kořist, již se jim dostalo. Přes to pochybuji, že by v tomto případě bylo lze trestání potomků nebo dědiců jejich představit i Evropě jako čin mstícího práva. [4]

Pokud česká šlechta vůbec, přímo i nepřímě, je spoluvina na neštěstí národa a státu našeho v době pobělohorské nebo na nemravném kořistnictví, jemuž část její tenkrát podlehla, nelze po mém skromném soudu dnes vyšetřovati a trestati individuálně – a to jak se zřetelem k veliké rozdílnosti časové, jež nás dělí od osob

²⁴ Tyto údaje zopakoval autor posudku později ve své knize PEKARŮ, Josef. *Bílá Hora. Její příčiny a následky*, s. 95.

²⁵ K vyrovnání mezi Karlovým synem Karlem Eusebiem a císařem fiskem blíže: HAUPT, Herbert. *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684. Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit*. München: Prestel, 2007, S. 141–145. I když lze jen těžko zpochybnit, že měl Lichtenštejn z vývoje událostí po roce 1620 nezanedbatelný osobní a majetkový prospěch, z Pekařem užitě formulace je patrné, že jeho odpovědnost primárně spojuje spíše s mimořádným místodržitelským úřadem, který byl Lichtenštejnovi rozhodnutím Ferdinanda II. svěřen.

²⁶ V roce 1712 vymřelo potomstvo Karla z Lichtenštejna v mužské linii, a to jeho vnukem, knížetem Janem Adamem Ondřejem. Ten měl ale kromě dvou v mládí zemřelých synů též pět dcer, z nichž poslední, Marie Terezie provdaná princezna savojsko-carignanská, zemřela až v roce 1772.

²⁷ V tištěné verzi (s. 72) je uvedeno pouze „od bratra jeho“. Dnešní Lichtenštejnové jsou potomky Karlova mladšího bratra, knížete Gundakara z Lichtenštejna († 1658).

²⁸ V opisu je kurzívně vyznačeno „v tomto“, v tištěném vydání „trestem jaksi manifestačním“.

i poměrů, tak se zřetelem k obavě, že by tím způsobeno bylo více křivd než trestem zahlazeno. Zlomení politické moci šlechty, k němuž došlo vyvrácením monarchie, zrušení titulů a vyvlastnění statků jejich nad výměru určitou je – po mém soudu – trestem takového dosahu a významu, že chtít ještě více bylo by jednáním zbytečně krutým a ukvapeným. Český historik vznáší na českou šlechtu žalobu především ne proto, že [zavinila]²⁹ nebo strpěla převrat pobělohorský (tenkrát zajisté fanaticismus náboženský vedl k činům nepředloženým a v důsledcích svých osudným *obě* strany), ale proto, že samostatnosti státu českého v století 18.–19. nedovedla obhájit. Neboť jen šlechta byla vlastně politickým národem českým, a na ni padá zodpovědnost. Tato šlechta ve své většině nedovedla také zachovati si české vědomí a českou národnost. Vše lze, pravda, vysvětliti a tím pomoci omluviti, lze poukázati na to, že tato šlechta při prvé příležitosti pokusila se dobrou polovinou svou strážiti jařmo habsburské a opatřiti si jiného pána – myslím na plán přijmouti proti Marii Terezii za krále Karla [Albrechta] Bavorského³⁰ – lze poukázati na státoprávní zápas její s dvorem v době Leopolda II., potom Ferdinanda V., konečně na zásluhy historické šlechty o český program státoprávní v 2. polovici 19. století³¹ – ale vše to vůči *výsledkům* úsilí jejího jak po stránce státoprávní, tak národnostní, tak kulturně-politické vede přece k úsudku, že pasiv je v národním účtu jejím více, než aktiv. Proto zlomení mocenského postavení šlechty v našem životě, přes to, že on tolik sytil se historií českou, kdy šlechta jediná mluvila jménem jeho a přes to, že po jistou dobu čekal právě od šlechty hlavní pomoc v boji státoprávním, bude v české přítomnosti vítáno s obecným téměř souhlasem.

Ale nesoudím, že by bylo jíti v tom nad mez výše vytčenu.

Pekař, v. r.

²⁹ V originálu je uvedeno „pomáhala“.

³⁰ K osobnosti Karla VII. Albrechta Bavorského (1597–1645) a jeho vládě v Čechách blíže: HLAVÁČKA, Milan. *Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále*. Praha: Akropolis, 1997. 155 s. Otázka aktivní podpory bavorské kandidatury českou šlechtou je ovšem do budoucna otevřena dalšímu, podrobnějšímu výzkumu.

³¹ Představitelé této politické koncepce z řad české šlechty (označování jako státoprávní šlechta) byli soustředěni ve Straně konzervativního velkostatku (*Konservativer Großgrundbesitz*). K politickému programu české státoprávní šlechty: GEORGIEV, Jiří. *Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 375 s.; k českému státnímu právu: KALOUSEK, Josef. *České státní právo*. Praha: Bursík & Kohout, 1892. 653 s.

2.2 Posudek Josefa Pekaře (23. listopad 1919)³²

Dobré zdání o půdě neprávem nabyté

I.

Podle § 9 zákona z 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového má býti bez náhrady zabrán také majetek bezprávně nabytý. Podepsaný byl vyzván, aby zodpověděl otázku, zda možno je za takový bezprávně nabytý majetek považovati velkostatky, jejichž vlastnictví sahá svým původem do doby velkého převratu po Bílé Hoře, kdy většina české šlechty byla králem Ferdinandem z trestu za povstání zbavena svých statků a kdy tyto statky dostaly se v držení nových majetníků, tj. předků nebo právních předchůdců vlastníků dnešních.

Právník nepochybně zodpoví tuto otázku bez rozpaků *záporně*. Řekne: Staly-li se snad v době nám časově tak vzdálené akty protiprávní, jsou dávno podle platného práva *promlčeny*. Dnešní majitelé velkostatků českých zemí drží statky své plným právem, v českých zemích není bezprávně nabytého majetku.

Velká část naší veřejnosti nespokojila by se tímto striktně právnickým stanoviskem. Spatřuje ve velkém politickém převratu, jehož svědky jsme byli, ve vyvrácení panství Habsburského nad zeměmi českými, restituci právního a mravního pořádku, panovníky Habsburskými opětovně jednostrannými právními akty porušeného a má za to, že tento převrat má býti dotvrzen a dokonán nápravou všech nezákonností a křivd, jimiž Habsburkové, opírajíce se o pouhou moc, provinili se na národě našem. K těmto nezákonnostem počítá především (pomíjejíc trestné konfiskace z doby Ferdinanda I. i Marie Terezie) hrozný trest za povstání české z let 1618–1620, [73] jímž v Čechách z pokuty zabrány králem³³ skoro tři čtvrtiny půdy v zemi, na Moravě pak a ve Slezsku skoro polovice všech statků zemských.

Tomuto nazírání nelze čeliti paragrafy platného práva. Ono vyvívá z mravního citu, jenž si je vědom své převahy nad pozitivním právem, jenž chce tvořiti právo nové a jenž podpírán je psychologii převratové doby, v níž i nemožné jeví se možným.

Podepsaný, dbaje etických východisek názoru právě vyloženého, pokusí se proto řešiti otázku, zda velkostatky v českých zemích z konfiskací pocházející jsou zbožím bezprávně nabytým, jako otázku spornou nebo otevřenou.

Prvá otázka, již si tu třeba klásti, jest, jak jeví se problém, řešíme-li jej právními fakty a názory doby, do níž náleží. V Čechách – nikoliv na Moravě a ve

³² Český strojopisný opis (13 s.): Archiv NM, f. Jan Kapras, kart. 116, inv. č. 5239; český strojopisný opis (10 s.): Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 370; NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500; přetištěno PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. 3. vyd. Praha: Vesmír, 1923, s. 73–80; německý strojopisný dobový překlad: MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, fol. 1r–9r. Přepsal J. Marčík, dobový překlad revidoval a ediční poznámky přeložil Th. Krzenek, edičně (podle tiskové verze) připravili O. Horák, J. Marčík a M. Starý.

³³ Ve strojopisných opisech je na tomto místě uvedeno, že byly „zabrány právem“; v opisu z Archivu NM to je tužkou dodatečně opraveno na „králem“.

Slezsku – platil od r. 1608 zákon, že český státní občan, provinil-li se velezradou, nemá býti trestán na svém majetku.³⁴ V duchu jeho jeví se české konfiskace pobělohorské porušením platného práva (konfiskace v Čechách z let 1632–1634, v tom zejména rozsáhlé konfiskace pro spiknutí Albrechta z Valdštejna, však jenom tehdy, popřeme-li dnes i platnost Obnoveného zřízení zemského z r. 1627). Poznamenati však sluší, že odbojní stavové čeští sami r. 1619–20, dokud užívali nejvyšší moci, nevázali se zákonem z r. 1608, konfiskující statky svých katolických protivníků pro velezradu a že vítěz bělohorský postavil se na stanovisko, že stavovská obec česká (event. moravská, slezská) propadla ohavnou rebelií veškerá svá dosavadní práva ústavní a politická, provinilí jednotlivci pak hrdly i statky svými. Náзор ten srovnával se s právním citem i právní praxí doby; v českých zemích jen *rozsah trestu udivoval* sousedství; princip jeho nemohl býti v té době pokládán za nesprávný. České rebelanty z let 1618–1620 král Ferdinand II. dal aspoň odsouditi cestou práva, ač soudem mimořádným, jehož ústava neznala³⁵; Albrechta z Valdštejna, Trčku, Kinského aj. dal roku 1634 zabít bez žaloby a rozsudku.³⁶

Necht' však na základě toho, co pověděno, rozhodneme jakkoliv – tedy třebaš v tom smyslu, že král konfiskoval proti právu nebo že ohromný rozsah konfiskací byl zločinem – zůstane přece nepochybné, že *největší* část statků, jež konfiskacemi přešly do rukou nových držitelů, představuje majetek řádně, to jest *právně nabytý*. Noví vlastníci těch statků je získali v letech 1621 a násl. *koupí* nebo také na účet svých pohledávek u krále nebo zároveň pod obojím titulem; *jen menší část* (asi šestina až pětina z pobělohorských konfiskací v Čechách a ovšem asi polovina z konfiskací valdštejnských a většina ze statků trčkovských z r. 1634 v Čechách) obdržela je [74] darem, cele neb částečně. Ti, kdo konfiskované statky si zakoupili nebo na účet svých pohledávek dostali, nemohou zajisté trestání býti za vinu, jež nebyla jejich, nýbrž – připustíme-li takovou vinu – byla vinou královské moci české, event. král. komory, čili jak bychom dnes řekli ministerstva financí. U těch, kteří

³⁴ O tomto „zákonu“ (ve skutečnosti přesněji císařském privilegii) podrobněji zejména: GLÜCKLICH, Julius. Majestát Rudolfa II. z roku 1608 o nekonfiskování statků. In: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*. II. Praha: Historický klub, 1930, s. 15–29.

³⁵ Dvanáctičlenná exekuční komise (někdy označovaná jako mimořádný soud či tribunál) zahájila svou činnost na Pražském hradě v březnu r. 1621. Předsedou byl Karel z Lichtenštejna (k jejímu složení: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. XXXIV). Komisi vynesené nálezy byly potvrzovány, případně zmírňovány císařem ve spolupráci se zvláštní dvorskou komisí (k jejímu složení: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. XLV). Autor posudku zde naráží na skutečnost, že samotný proces nebyl v souladu se zemským právem, což bylo zdůvodňováno tím, čemu se sám autor věnoval výše, a sice, že dle mínění císařského dvora stavové těchto práv, svými skutky pozbyli. Blíže: PETRÁŇ, Josef. *Staroměstská exekuce*. Praha: Karolinum, 2022, s. 263–274; k činnosti komise: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. XXXIV–L; k procesu na Moravě: KNOZ, *Pobělohorské konfiskace*, s. 98–101.

³⁶ Valdštejnovu likvidaci rozebral z právního pohledu naposledy: KAMPMANN, Christoph. *Reichsrebellion und kaiserliche Acht. Politische Straffjustiz im Dreissigjährigen Krieg und das Verfahren gegen Wallenstein 1634*. Münster: Aschendorff, 1992. XIV, 281 S.; idem. Vídeňský dvůr a Valdštejnův pád. Říšské právo a politická trestní justice v 17. století. *Folia Historica Bohemica*, 1998, roč. 19, s. 117–146.

konfiskované statky *dostali darem*, tj. hlavně u osob a ústavů církevních, bylo by lze, pokud jde o konfiskace v Čechách z let 1621–1627, eventuálně hájiti názoru, že tu jde o statky nabyté způsobem nesprávným. Ale sluší uvést důležitý fakt, že se církev darování takových statků domáhala *titulem právním*, chtějíc, aby jí bylo *vráceno* to, co jí proti právu, pouhým násilím odňala *revoluce husitská*.³⁷ Církevní ústavy si nebyly tenkrát již plně vědomy, jak ohromný byl majetek jejich v Čechách před bouří husitskou (pokrýval přes třetinu země), ale i to, nač nároky činily, bylo jim většinou odepřeno, protože splniti žádosti všechny nebylo by možné (jak bylo tenkrát pověděno) „sine ingenti confusione rei publicae“.

Z toho všeho vyplývá, že by Národní shromáždění, kdyby se usneslo zjednatí průchod právu před třemi sty léty mocí vítěze pošlapanému, stálo v podstatě před otázkou, zda nemají býti za statky bezprávně nabyté považovány ony statky, jež vítěz pobělohorský *rozdal darem* z masy konfiskační a to buď s vyloučením statků quasi vrácených církvi nebo bez vyloučení jejich. V prvním případě by šlo o počet statků celkem neveliký; pravím z povrchního odhadu asi o *jednu dvacetinu českých velkostatků* (neboť na Moravě a ve Slezsku rozdáno bylo statků velmi málo; Slovensko ovšem zůstává v otázce této vůbec stranou). Hlavní díl jejich pochází z konfiskace fridlandské z r. 1634; tu tedy by musela přítomnost také spiknutí Valdštejnské, jež pokud jde o nositele myšlenky jeho, Albrechta z Valdštejna, nemělo motivu národně českého nebo politicky českého, prohlásiti za potrestané proti právu. Ale i pokud jde o panství takto darem od Ferdinanda II. rozličně rozdaná, sluší uvážiti, že během bezmála tří set potomních let dostala se většina jejich do rukou rodin *jiných*, dílem dědictvím, většinou prodejem (dostala se také ústavům nadačním aj.). Kdo by chtěl dnešním právním nástupcům v držení těchto statků statky tyto odniti, musil by nepochybně *dáti náhradu* těm, jejichž předkové je rádně zakoupili a stanul by před otázkou, zda statky, jež nápadem dědickým přešly do rukou jiné rodiny a potom třeba znovu do rukou ještě jiné rodiny, možno přičísti k těm, jež třeba považovati za nabyté proti právu? S vyloučením statků, jejichž vlastnictví pochází z koupě, zmenšil by se počet panství, o něž by šlo, podstatně. A kdyby Národní shromáždění omezilo se na dominia a statky z darování v letech 1621–1624 pošlá a dosud v téže rodině se nacházející [75], zbylo by mu k právní nápravě (nečítaje ovšem statky darované církvi) pouze několik málo objektů.

Z toho, co pověděno, vyplývá, že myšlenka, přezkoušeti dnes právní podklad vlastnických titulů k velkostatkům pocházejícím z masy konfiskační, provedena v praxi, *nevedla by nikterak k výsledkům, jež má na mysli populární, neinformovaná představa*.

Také poukaz na podivné důsledky její, popatříme-li na situaci se stanoviska politické a mravní účelnosti, vede k podobným negativním výsledkům.

Eventuálním prohlášením statků Ferdinandem II. zkonfiskovaných (v tom neb onom rozsahu) za majetek bezprávně nabytý, potrestání by byli ti, jejichž provinění záleželo pouze v tom, že statek takový od komory královské buď koupili, nebo

³⁷ K tomu blíže: KRÁSL, František. *Arnošt hrabě Harrach, kardinál svaté církve římské a kníže arcibiskup pražský*. Praha: Arcibiskupská tiskárna, 1886, zejm. s. 483–499.

od krále přijali darem; nikoliv však viník vlastní, jenž konfiskoval a oloupil většinu české šlechty o její dědictví, tj. Ferdinand II. Odměnění pak výkupem s plnou náhradou by byli majitelé statků takových, jež konfiskovány vůbec nebyly, tj. ti, jejichž předkové nebo právní předchůdci v době českého povstání stáli na straně Ferdinanda II. *proti* českému odboji. Trest Ferdinanda II. sluší spatřovati ve vysvození českého státu z rukou Habsburků; třeba také ovšem žádati zabránění panství císařských (cis. domu) v českých zemích bez náhrady.³⁸

Kdyby rozhodnutí klonilo se k myšlence, aby byly zabráním bez náhrady trestány jen rodiny, jež *nepřetržitě* od doby Ferdinanda II. sedí na statku z konfiskace pocházejícím, snad dokonce bez ohledu, koupily-li jej řádně či dostaly-li jej darem, došlo by k *nesnesitelné* pro právní citění *anomalii*, že cizí nebo novotné rodiny, jež se zakoupily v Čechách teprve později, byly by odměněny výkupem za náhradu a staré české rodiny³⁹ byly by trestány ztrátou starého rodového majetku. Jinými slovy: trest by nesla většinou *stará česká šlechta*, jež po tři sta let event. po dobu mnohem delší trpěla s královstvím vše dobré i zlé – a šlechta *maďarská*, jež na svých rozsáhlých dominiích přičinila se nad jiné o ztročení poddaného lidu, byla by odměněna výkupem s náhradou! Konečně třeba položití důraz na to, že by právní revise spletitých majetkových poměrů v třicetileté válce v souvislosti s mnohonásobnými změnami ve velikosti, hodnotě, zatížení i právní povaze (na př. vznikem fideikomisů později) u jednotlivých statků a panství, jež nahromadila doba tří set let potomních, byla dílem *technicky obrovským*. Netřeba vylučovati možnost, že by toto dílo bylo lze historicky i juristicky z valné části – úplně jistě nikoliv – zmocí. Ale vyžadovalo by to úmorné práce celé komise odborníků (opravdu odborníků) po [76] *dlouhá léta*, a soudní nebo zákonné provedení výsledku té práce neobešlo by se bez právního odporu postižených. Došlo by krátce k velikému počtu procesů, procesů nesmírně spletitých a dlouho trvalých, jež by konečné provedení pozemkové reformy v sterých případech prodloužily neobyčejně a zatížily nesmírně úřady a soudy.

Tatáž úvaha se namítá, položíme-li si otázku, zda by nebylo radno právním přezkoumáním zjistiti a napravit všechno, co při odhadu, prodeji nebo postupu konfiskovaných statků stalo se proti právu. Je známo, že obrovský převrat v majetkových poměrech v zemích českých, jenž s nesmírnými konfiskacemi souvisel, že ten tanec milionů zplodil *korupci*, jejíž zločinné řádění stejnou měrou asi poškozovalo jak královskou komoru, tak právní nároky trestaných Čechů a příbuzných jejich. Statky se odhadovaly někdy podvodně hluboko pod cenou, jindy platily znehodnocenou mincí (až 7½krát pod normální cenou). Hlavní však bylo, že odsouzeným

³⁸ Zabránění majetků příslušníků dynastie Habsbursko-Lotrinské předpokládal již § 9 z. č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového (zákon záborový), provedeno bylo § 35 z. č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový).

³⁹ Ve strojopisných opisech jsou na tomto místě uvedeny příklady takových rodin: „...došlo by k nesnesitelné anomalii, že cizí nebo novotné rodiny – jako na př. Rohanové nebo Aehrenthalové, jež se zakoupily v Čechách teprve v první polovici devatenáctého století byly by odměněny výkupem za náhradu a staré české rodiny, jako na př. Waldštýnové v Mnichově Hradišti, byly by trestány ztrátou starého rodového majetku.“

Čechům nedostalo se, a to snad většinou, kvóty jim náležející za nekonfiskovanou část statku jejich (zněli-li rozsudek např. na konfiskaci $\frac{1}{3}$ majetku, byl zabrán a prodán *majetek všečen*, ale $\frac{2}{3}$ výtěžku měly být vráceny odsouzenému), nebo že věřitelé, ba ani vdovy a sirotci nemohli dosíci nápadů, jež jim byly na statcích konfiskovaných knihovně zajištěny. Dotkl jsem se dosahu a významu této hlavní loupeže, zaviněné jednak korupcí zúčastněných, jednak a snad hlavně nepořádkem a nedostatkem peněz v královské komoře, podrobněji v prvním svém dobrém zdání. Dodávám, že fakta tato byla dobře známa Ferdinandu II.⁴⁰ i jeho nástupcům a že rozličné komise opětovně byly zřízeny, aby postaraly se o nápravu, pokud vím s výsledkem nevalným. Opakuji, že vyšetření a napravení všech těchto křivd mám z důvodů v předešlém odstavci vyložených za *technicky nemožné*.

Právní citění naše bouří se ovšem při myšlence, že by všechny tyto skutky loupeže a násilí měly zůstat nepomstěny. Protože – jak za to mám – individuální trestání není již možné, navrhoval jsem v prvním svém dobrém zdání *pokutu jaksi manifestační*: potrestání hlavního představitele jak tehdejší absolutistické zvučely vlády, tak předního účastníka ne-li náčelníka korupční kliky, která nejvíce zlého napáchala, tj. knížete Karla z Lichtenštejna, který jako plnomocný zástupce králův potrestání odboje v Čechách na péči měl. Nelze ho ovšem trestati jinak než v potomcích jeho, tedy zabráním bez náhrady při nejmenším těch statků, jež předkové jeho (nejsou to již předkové přímé linie) z kořisti pobělohorské, z části podvodem, získali rodu svému.⁴¹ Nebude-li s ohledem na zvláštní právní postavení rodiny Lichtenštejnské taková manifestační pokuta možná, nelze [77] mimo ni doporučiti podobné pokutování v jiném případě; jiného v každém ohledu tak reprezentativního viníka *není*; v žádném jiném případě by postup tak mimořádný nemohl být podepřen odůvodněním tak přesvědčivým a tak s neobyčejností pokuty smiřujícím.

II.

Majetkem bezprávně nabytým, jehož vyvlastnění beze vsí náhrady má zákon z 16. dubna 1919⁴² na mysli, rozumí se také půda poddanská ve vsích i městech poddanských, kterou neprávem vrchnosti připojily k svým dvorům. K osvětlení otázek s tímto zjevem souvisejících třeba povědět toho: Veškerá půda zemí našich rozpadala se až do roku 1848 ve dva právní celky:

- a) v půdu svobodnou, tj. půdu náležitou k hospodářství panskému (šlechtickému), zvanou *dominikálem*, jenž byl v *zásadě* prost kontribuce a

⁴⁰ Ve strojopisných opisech je na tomto místě uvedeno, že tato fakta byla dobře známa „vládě Ferdinanda II.“.

⁴¹ Autor posudku se zde vyhnul otázce, nakolik je spravedlivé trestat Lichtenštejny, kteří nejsou přímí potomci knížete Karla, a stejně tak ponechal stranou svých úvah skutečnost, že v roce 1665 udělil Leopold I. Karlovu synovi Karlovi Eusebiovi generální absolutorium a vzdal se všech dalších nároků na náhradu škody, která fisku činností Karla z Lichtenštejna vznikla. Znovu mu také předal jako dědičný majetek panství Kostelec nad Černými lesy, jehož držba Lichtenštejny byla zpochybněna poukazem na to, že ho Karel z Lichtenštejna koupil od Albrechta z Valdštejna, který podle vývodů fiskálních úředníků neměl k takovému prodeji právo.

⁴² Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon).

b) v půdě nesvobodnou, tj. půdě selskou a městskou, zvanou *rustikálem*, kontribuci podléhající. Velikost obou těchto vrstev půdy byla v rozličných dobách minulosti různá. To souviselo zajímavě s měnicími se hospodářskými a sociálními stavy doby. Ve XIII. až XIV. století jeví se šlechtě, která jediná (kromě sousedů měst královských) byla přímou nebo nepřímou vlastníci vsí půdy zemské, hospodářsky výhodnější rozmnožovat počet vesnic, nebo zveličovat rozsah jejich, ano i parcelovat vlastní dvory v selské osady. Tenkrát chtěla šlechta žítí hlavně z *renty*, z ročních úroků plynoucích jí ze vsí vzniklých na půdě jí náležité. Od druhé polovice XV. století nastává obrat: renta nenáhlým poklesem kupní síly peněz stávala se příjmem nedostatečným a také kulturně proměňovala doba znenáhla šlechtice-rytíře v šlechtice-hospodáře a spekulanta. Šlechta krátce vracela se k hospodářství, zveličovala nebo zakládala dvory, rybníky, pivovary a jiné. V té době jistě již mnoho půdy selské propadlo dominikálu. Zjistiti tyto přesuny podrobně dnes *není možno* (mimo případy ojedinělé).

Ve válce a po válce třicetileté přispělo zrušení země (vsí byly leckde cele nebo částečně pustý), že *svádění* (tak se to zvalo) půdy rustikální k dominikálu přibývalo. Lze míti za to, že docházelo k němu víc z hospodářské péče event. nutnosti, než ze zjištěného úmyslu vrchností: vrchnost považovala za svou povinnost zabrániti tomu, aby opuštěná půda selská zarostla lesem. Pravidlem sháněla pro ni nové selské hospodáře, nebo připojila ji ke svému dvoru, bylo-li to možno, nebo (přikupujíc, co bylo třeba, nebo dávajíc náhradu sedlákům jinde) zakládala ve vsích částečně pustých nové dvory. [78] Dálo se to i se šetřením všech podmínek právních i s pominutím jejich. Poněvadž však půda selská byla kontribuční a půda panská nikoliv, neviděla berní správa takové svádění selské půdy ráda, event. starala se o to, aby je měla v evidenci, tak, aby vrchnost z půdy svedené, to jest půdy právně stále selské, musila platiti selskou kontribuci nadále. Rozumí se, že při primitivnosti tehdejší kontroly katastrální podařila se úřadům tato evidence jen částečně. To jest: část selské půdy byla svedena bez vědomí úřadů. Ale to neznamena již, že svedena byla bezprávně: i v takovém případě (ne ovšem ve všech případech) vrchnost za zabranou půdu poskytla obvyklou náhradu v penězích nebo v půdě na jiném místě. Berní katastry od r. 1654 vedou svedenou půdu v evidenci, ovšem velmi chatrně; od roku 1713 (počátek katastru tak zvaného tereziánského) je tato evidence dosti úplná. Z dat těchto katastrů vysvítá, že před rokem 1654 svedly vrchnosti přes 39.000 korců orné půdy – skutečný rozsah svedený byl jistě několikanásob větší. Tereziánský katastr z r. 1757 počítá, že v Čechách vydá rozsah půdy svedené 232.000 korců, tj. 4.2 % všeho rustikálu.

Komise katastrální měly také péči o to, aby za půdu tajně svedenou byla zaplácena všechna ušlá kontribuce a za půdu bezprávně svedenou (tj. bez náhrady sedlákům) byla vyplácena jak náhrada, tak pokuta. Dodávám mimochodem, že poslední náš katastr, jenž zjišťoval poměr dominikálu a rustikálu, tj. katastr Josefinský, nalezl v Čechách 58.5 % rustikálu, 41.5 % dominikálu.

Katastrální materiály české a nepochoybně i moravské a slezské jsou hlavním naším pramenem pro poznání a studium této věci. Jak z výkladu zřejmo, obsahují

data o svedeních, jež neměla povahy protiprávní, nebo o takových, kde křivda byla právně odstraněna, nebo aspoň právně rozsouzena (leckde nepochybně proti právu). Chtítí dnes prostudovati znovu všechny případy svedení neoprávněného a užití výsledků k řešení pozemkové reformy, má podepsaný za podnikání *technicky beznadějně a v právních resultátech velmi pochybné*. Studium takové vyžadovalo by dlouhá léta času a vedlo k jistým výsledkům jen tam, kde vedle katastrálního úředního materiálu se zachovaly i gruntovní knihy rychetní a registry vrchnostenských kancelářů. Knihy rychetní jsou zachovány z části již z 16.–17. stol., většinou teprve asi od polovice XVIII. století. Vrchnostenské registry většinou od konce XVIII. století. Výsledek – poněvadž svedení úředně nekontrolovaná náležejí hlavně do XVII. století – byl by tedy minimální; katastrální materiály, jež jsou zachovány skoro úplně od r. 1654 počínaje, samy, jak vyloženo, k řešení nepostačují. Místní tradice po vsích a městech o svedené půdě jsou [79] velkou většinou rázu pochybného; v paměti žije fakt, ale obyčejně se neví, že vrchnost právním podmínkám svedení tak nebo onak (někdy jen se švindlem) dosti učinila. Jisto je, že šetření o takových udáních vedlo by k namáhavým vyhledáváním v archivech a velkou většinou k negativnímu výsledku. Výminku mohou tvořiti jen města se zachovalými archivy, kde právní křivdy obce vedeny byly v evidenci.⁴³

Z vyložených důvodů má podepsaný za to, že pozemkový úřad učiní nejlépe, vyloučí-li zásadně šetření o křivdách při svedení půdy poddanské ze svého programu a obíráti se bude jen případy, kde strana bude s to, aby své nároky sama nepochybnými průvody z archivního materiálu dovodila.⁴⁴ Okolnost, že cílem pozemkové reformy jest z velkého dílu proměna bývalého dominikálu v rustikál, proměna, již úchvaty minulosti mnohonásob budou napraveny, usnadní mu toto stanovisko. Zejména na Slovensku bude zredukování půdy dominikální požehnaným skutkem dějinné spravedlivosti. Neboť v Uhrách daleko větší měrou než v českých zemích jsou dějiny velkostatku zároveň dějinami rozsáhlé beztravné loupeže selské půdy. Lze říci dokonce, že zejména na Slovensku maďarský velkostatek magnátský vyhladil stav selský, vytlačiv poddaného Slováka na nejhorší půdu domkářskou a chalupnickou. Tam také z důvodů národně politických je vyvlastnění velkostatků nejvíce potřebí.

V P r a z e, dne [23.] listopadu 1919.

J. Pekař v. r.

⁴³ Pramenům uloženým v českém zemském archivu a možnostem jejich využití pro tyto účely se ve svém posudku zabýval jeho tehdejší ředitel J. B. Novák (viz dokument č. 10). K jeho podání byl vyzván právě na základě žádosti J. Pekaře.

⁴⁴ Pekařovo doporučení nebylo akceptováno zcela, neboť v § 35 náhradového zákona se objevila následující věta: „Zvláštním zákonem bude rozhodnuto o selské půdě bezprávně svedené a případech podobných.“ Tento zvláštní zákon však vydán nebyl. Sluší se doplnit, že J. V. Prášek popřel kategoricky, že by „svedený“ rustikál vůbec bylo možno považovat za bezprávně nabytý majetek (srov. PRÁŠEK, Revindikace pobělohorských konfiskací, s. 34–35).

2 GUTACHTEN VON JOSEF PEKAŘ (APRIL UND NOVEMBER 1919)

Prof. PhDr. Josef Pekař (1870–1937), einer der bedeutendsten tschechischen Historiker, der sich durch ein breitgefächertes Forschungsspektrum, eine polemische Ausrichtung sowie das Gespür für aktuelle Fragen auszeichnete, zählt zu den bekanntesten Kritikern der Bodenreform. Gemeinsam mit Miloslav Stieber, Josef Auštěcký, Jiří Hoetzel und Jan Kapras gehörte er zu jenen Experten, die bereits durch den Ausschuss für die Bodenreform in der Nationalversammlung um ein Gutachten gebeten wurde.¹ Seine beiden Expertisen reichte er als einer der ersten Gutachter ein (das erste Gutachten ist zwar undatiert, wurde jedoch Anfang April 1919 fertiggestellt²; das zweite Gutachten stammt vermutlich vom 23. November 1919³).

Pekařs Gutachten können wir als Ausgangsexpertise und als prägend ansehen – formal wurden sie innerhalb der Abschriften oder Übersetzungen als erste angefertigt und inhaltlich knüpften die übrigen Autoren in unterschiedlichem Umfang hieran an, am kurzgefasstesten Josef Šusta in seiner, lediglich einen Absatz umfassenden Stellungnahme vom 28. November 1919.⁴

Im Entwurf der Note vom 15. Februar 1920 des liechtensteinischen Geschäftsträger in Bern, Emil Beck, an den Schweizer Bundespräsidenten Giuseppe Motta wurde Pekařs zweites Gutachten (im Unterschied zu denjenigen von Kapras bzw.

---

¹ Die Hinzuziehung von Pekař wurde (auf Vorschlag von Prof. B. Němec) bereits auf der 1. konstituierenden Sitzung des Ausschusses für die Bodenreform am 26. März 1919 vereinbart (vgl. Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 14, Inv.-Nr. 569, Sitzungsprotokoll, S. 1–2) und Pekař nahm als Experte gleich an der zweiten Sitzung der Kommission am 28. März 1919 teil (vgl. Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 14, Inv.-Nr. 570, Stenografisches Sitzungsprotokoll, S. 1 a 42). Er sprach auch (zusammen mit Hoetzel, Stieber und Auštěcký) auf der 3. Sitzung des Subkomitees für die Entschädigung am 2. April 1919 (vgl. Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 17, Inv.-Nr. 628, Stenografisches Sitzungsprotokoll, S. 1).

² Im Parlamantsarchiv stellte man laut Pekar fest, dass die Abschrift am 4. April 1919 angefertigt wurde. Vgl. PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform]. 3. Aufl. Praha: Vesmír, 1923, S. 68.

³ In dieser Publikation nannte Pekař zwar (auf S. 80) das Datum 22. November 1919, doch handelte es sich offenbar um eine Transkription, zumal in allen (uns bekannten) Abschriften seines Gutachtens und auch der Expertise von Kadlec, der auf den Pekař-Text verwies, als Datum der 23. November 1919 erscheint.

⁴ Šusta vermerkte lediglich: „Der Ausfertigende erklärt, dass er voll und ganz mit den Ausführungen des Herrn Prof. Dr. J. Pekař in der Frage der entschädigungslosen Übernahme einiger Großgrundbesitzungen übereinstimmt, und dass er nichts hat, was er sachlich hinzufügen könnte.“ NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500.

Stieber) eingehend vorgestellt und daraus ausgewählte Passagen zitiert, insbesondere jene, die die Liechtenstein betrafen.⁵

Gustav Friedrich fügte in seinen handschriftlichen Exzerpten Pekařs zweitem Gutachten sechs Anmerkungen hinzu (mehr finden sich lediglich zu Hobzas Expertise), als letztes notierte er „manifestative Strafe?!!“⁶ Die Gutachten Pekařs kommentierte (bereits nach dessen Tod) eingehend Justin V. Prášek.⁷

Bei der nachträglichen Veröffentlichung der Gutachten durch die Presse in der Beilage der Publikation *Omyly a nebezpeční pozemkové reformy* [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform], die im Jahre 1923 in drei Auflagen erschien, schrieb Pekař im Vorwort: „Ich gebe beide Memorialie aus den maschinenschriftlichen Kopien wieder; deren Originale ließen sich im Parlamentsarchiv nicht auffinden. Diese Abschriften sind verständlicherweise nicht frei von Schreibfehlern; daher habe ich sie korrigiert, dort wo es definitiv und eindeutig einer / Korrektur bedurfte, jedoch habe ich den Kontext nicht berührt, lediglich dort, wo mir ein Satz nicht vollständig verständlich erschien.“⁸ Den Editoren ist es gelungen, zumindest das handschriftliche Original des ersten Gutachtens zu finden. Es ist ein gewisses Paradox, dass wir nicht allein im Vergleich mit dem Original, sondern auch mit der Abschrift in der Druckfassung einige neue Transkriptionen finden (beispielsweise die „Friedländer Konfiskation“ oder „eine gewisse Zeit war er entschlossen“⁹). Original sowie gedruckte Version des ersten Gutachtens unterscheiden sich nur unwesentlich (sowohl durch das, was in den Abschriften versehentlich ausgelassen wurde, als auch durch Pekařs Modifikationen, auf die wir in unseren Anmerkungen hinweisen), allerdings können auch absichtliche Verschiebungen in den kursiv geschriebenen Worten interessant sein (als Beispiel, was Pekař ursprünglich und was mit Abstand für wichtig erachtete); Abschrift und Druckfassung des zweiten Gutachtens weichen ebenfalls leicht voneinander, wobei aufgrund des Fehlens des Originals ist es lediglich möglich, die Modifikationen von Pekař aufzuzeigen (in den Anmerkungen wird hierauf hingewiesen).

⁵ LI LA, V 002/0170/14; zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074.

⁶ MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 290, S. 7.

⁷ PRÁŠEK, Justin V. Revindikace pobělohorských konfiskací. (Z archivních spisů Jednoty Starých českých rodů v Praze) [Die Revindikation der Konfiskationen nach dem Weißen Berg (In den archivalischen Schriften der Vereinigung der Alten böhmischen Geschlechter in Prag)]. *Sborník Jednoty Starých českých rodů v Praze*, 1937, Nr. 1–4, S. 3–6, 18–25, 33–41 und 49–65.

⁸ PEKAŘ, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform], S. 68.

⁹ *Ibidem*, S. 69 und 72.

2.1 Gutachten von Josef Pekař (Anfang April 1919)¹⁰

Mir wurde die Frage gestellt, ob man „jene Güter, die sich im Besitz der jetzigen Eigentümer der Konfiskationen nach dem Weißen Berg befinden beschlagnahmen könne“ – will heißen: ohne Entschädigung?

Die Frage ist keine historische, sondern eine politische – ich interpretiere sie deshalb dergestalt, dass der Historiker dem Politiker erklären soll, was für seine Information notwendig ist, damit er bei dem Problem, um das es geht, klarsehe. Doch verstehe ich sie zugleich dergestalt, dass die Herren Abgeordneten auch die Meinung eines Historikers über die moralische und rechtliche Seite des Problems zu hören wünschen.

Zuvörderst muss betont werden, dass sich *nahezu drei Viertel* aller Großgrundbesitzungen in Böhmen, [etwas weniger]¹¹ in Mähren und Schlesien, im Besitz der jetzigen Eigentümer der Konfiskationen nach dem Weißen Berg befinden.¹² Sofern sie sich im Besitz *dieser* Familien befinden, die diese aus den Konfiskationen erwarben, bzw. sofern sie durch Verkauf oder Erbschaft in die Hände *anderer* Familien gelangten, handelt es sich *um ein Produkt des Zufalls*, welches, wie mir scheint, nicht die Norm bei einem juristischen Vorgehen darstellen kann. Den Konfiskationen nach dem Weißen Berg fielen überhaupt keineswegs in erster Linie nur königliche Güter, geistliche¹³ Besitzungen (erzbischöfliche, jesuitische etc.) sowie Güter von dem katholischen Glauben und dem Hause Habsburg treu ergebenden

¹⁰ Tschechisches handschriftliches Original (5 S.), tschechische maschinenschriftliche Abschrift (3 S.): Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 90, Inv.-Nr. 4585; Wiederveröffentlichung in PEKAŘ, *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform], S. 68–73. Übertragen von J. Marčík, die Übersetzung stammt von Th. Krzenck, die Edition (auf der Grundlage des Originals) besorgten O. Horák, J. Marčík und M. Starý.

¹¹ Pekař fügte der gedruckten Fassung (S. 69) die Worte „etwas weniger“ hinzu, die freilich im Original nicht erwähnt werden.

¹² Notwendigerweise muss betont werden, dass das von Pekař erwähnte Bruchstück lediglich eine sehr grobe, wengleich fachliche Schätzung darstellt (erneut wiederholt in dessen Schrift PEKAŘ, Josef. *Bílá Hora. Její příčiny a následky* [Der Weiße Berg. Dessen Ursachen und Folgen]. Praha: Vesmír, 1923, S. 95–96). Der Umfang der böhmischen Konfiskationen lässt sich zwar in bedeutendem Umfang vollständig aus der breitangelegten Übersicht ableiten, die BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618]. Praha: Museum Království českého, 1882–1883 zusammenstellte, eine Reihe allgemeiner Beobachtungen mit Blick auf die böhmischen Verhältnisse bietet zudem die Monographie von KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty* [Die Konfiskationen nach dem Weißen Berg. Mährischer Verlauf, mitteleuropäische Zusammenhänge, allgemeine Aspekte]. Brno: Matice moravská, 2006. 993 S., doch findet sich keine Untersuchung, die überzeugend das Verhältnis zwischen dem Besitz vor dem Weißen Berg und zu Beginn des 20. Jahrhunderts beziffern würde, wobei im Übrigen ein Vergleich auf komplizierte methodische Klippen stoßen würde.

¹³ In der gedruckten Fassung (S. 69) heißt es „kirchliche Güter“ und im nachfolgenden Absatz „der kirchlichen Güter“.

Böhmen zum Opfer.¹⁴ Daher sollten insbesondere diese letzten nichtkonfiszierten Güter einigen, von den Herren Abgeordneten vorgelegten Vorschlägen zufolge, den Anspruch auf das Privileg besitzen, gegen Entschädigung enteignet zu werden, während jene, aus der Konfiskationsmasse stammenden Güter den Eigentümern zur Strafe entschädigungslos enteignet werden sollten.

Daraus ist zu ersehen, dass man diesen Weg nicht beschreiten kann – dies steckt auch nicht hinter den Überlegungen der Nationalversammlung. Dergestalt lässt sich zudem auch aus *anderen* Gründen nicht vorgehen. Ich habe gesagt, dass nahezu drei Viertel unseres Großgrundbesitzes von den Konfiskationen nach dem Weißen Berg erfasst wurden – die Vorfahren der jetzigen Eigentümer erlangten diesen [Besitz – Th. K.] in den allermeisten Fällen, das heißt ich vermute in 90% der Fälle, auf dem legalen Weg des Rechts. Die haben diesen aus der Konfiskationsmasse *gekauft* oder gemäß der Rechnung für ihre Forderungen beim König erhalten; insgesamt *gering* ist die Zahl der Fälle, in denen sie diesen [Besitz – Th. K.] vom König als Geschenk aus Gnade für besonders treue Dienste erhielten,¹⁵ oder diesen unter einem anderen Titel zum Beispiel dann erhielten, in denen es um eine Vergrößerung der geistlichen Güter ging;¹⁶ auch gab es Fälle, in denen ein Teil der Kaufsumme gnadenhalber herabgesetzt wurde.¹⁷ Ich glaube in der Tat, dass in einigen Abgeordnetenkreisen der Irrtum verbreitet ist, der böhmische Adel nach dem Weißen Berg habe die konfiszierten Güter *per Geschenk* erhalten, und der Besitz der Verurteilten und Vertriebenen sei aufgeteilt worden. Dem war freilich bis auf eine gewisse Zahl von Ausnahmen *nicht* der Fall – ich bin der Meinung, dass es nicht möglich ist den böhmischen

¹⁴ In Wirklichkeit wurden aus unterschiedlichen Gründen die Güter auch einigen evangelischen Ständen belassen, die sich überhaupt nicht am Aufstand beteiligt hatten oder dies nur sehr marginal taten.

¹⁵ Einen Großteil dieser Fälle sammelte BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. CXIII–CXXV. Nicht immer lässt sich freilich leicht unterscheiden, ob es sich um ein Geschenk im wahren Wortsinn handelte, oder um eine Überlassung, durch die die Forderungen der „Beschenkten“ für gebotene Dienste kompensiert werden sollten. Als Beispiele für die zuletzt genannte Variante lassen sich die Überlassung der Güter Gratzen (Nové Hradý), Rosenberg (Rožmberk), Libejowitz (Libějovice), Schumberg (Žumberk) und Zuckenstein (Cukněstěj) an General Karl Bonaventura Graf Buquoy bzw. der Herrschaft Schlackenwerth (Ostrov nad Ohří) an Oberst Julius Heinrich, Herzog von Sachsen-Lauenburg, anführen.

¹⁶ Dem Prager Erzbistum wurden beispielsweise die Güter Moldautein (Týn nad Vltavou), Hniekowitz (Hněvkovice), Kletschen (Kletečná) und Sachotin (Zachotín), Roth Retschitz (Červená Řečice), Neureichenau (Nový Rychnov) und Rozmítal (Rožmítal pod Třemšínem) geschenkt, deren Wert man auf (sicherlich sehr maßvoll) 332 930 Schock Meißner Groschen schätzte, wobei die königliche Kammer sämtliche älteren Verpflichtungen übernahm, die auf den genannten Gütern lasteten. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. CXXV.

¹⁷ Ein exemplarisches Beispiel verkörpert der Prager Oberstburggraf Adam der Jüngere von Wallenstein, dem die Wenzel d. Ä. Berka von Duba konfiszierten Güter verkauft wurden. Deren Wert schätzte man auf 310 863 Schock Meißner Groschen, also auf mehr als 360 000 Goldtaler. Adam wurden diese jedoch für die wesentlich niedrigere Summe von 260 000 Goldtalern verkauft, von denen ihm der Kaiser unter Hinweis auf seine treuen Dienste 240 000 Goldtaler (!) erließ. Für den riesigen Güterkomplex bezahlte Adam also nicht mehr als 20 000 Taler, was 5% von deren wahren Wert ausmachte. Nähere Angaben bei BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. 16–19.

Adel dafür zu bestrafen, dass er die Güter, die die königliche Kammer zum Kauf anbot, kaufte und dass er sich so befließigte, dass zumindest der größere Teil von ihnen in böhmischer [tschechischer – Th. K.] Hand verblieb. Bei der *Friedländer* Konfiskation, mit der im Jahre 1634 die Verschwörung Albrechts von Wallenstein, der Trčka und Kinský bestraft wurde,¹⁸ handelte es sich leider um nichtböhmische Prätendenten, Militärbefehlshaber landfremder Herkunft, und es hat den Anschein, dass hier auch die Tendenz mitwirkte, diese reiche Konfiskations- [1] Beute vom böhmischen Markt auszuschließen und die umfangreichen Güter dem fremden Adel zu verkaufen oder zu schenken. Auch wurde hier ein Prozentsatz für treue Dienste erheblich größer, als bei der Konfiskation nach dem Weißen Berg (Gallas, Buttler, Strozzi, Morzin, Piccolomini, Leslie u. a.) verschenkt, bei grober Schätzung vielleicht die Hälfte des ganzen konfiszierten Besitzes erreichend.

Güter zu unterscheiden, die aus Gnade (für treue Dienste durch König Ferdinand II.) verschenkt wurden, von denjenigen, die ordnungsgemäß per Kauf erworben wurden, wäre möglich, wenngleich diese Arbeit sich keineswegs leicht gestalten würde. In vielen Fällen nämlich ist der Titel der Schenkung verbunden mit dem Prädikat von Ansprüchen für militärische Dienste, deren Inhalt zuweilen eher materieller als rechtlicher Natur ist.¹⁹ Ein derartiger Versuch würde Monate voll intensiver Arbeit erfordern. Eine weitere Schwierigkeit bestünde in jenen Fällen, in denen das Gut, das ein Adelliger nach dem Weißen Berg als Geschenk erhalten hat, später durch Verkauf in andere Hände übergang, oder aber teilweise durch Verkauf, teilweise durch Erbschaft an andere Familien gelangte, und auch dass die von Beginn an auf dem Gut ruhenden Bürden oder spätere, in verschiedener Weise in dieses inkorporierte Lasten die Frage eines verfolgbaren Strafgehalts in bedenklichster Art und Weise komplizieren würde.

Sofern ich die Gründe gut verstehe, die einige Mitglieder der Nationalversammlung zu dem Gedanken geführt haben, die aus den Konfiskationen stammenden Besitzungen entschädigungslos zu enteignen, wurzeln diese Gründe in dem Wunsch, die befreite Heimat solle nach dreihundert Jahren versuchen, in irgendeiner Form das Unrecht und die Gewalt zu bestrafen, welches die Tschechen während des furchtbaren Strafregimes Ferdinands II. erlitten haben. Diese Sehnsucht lässt sich nicht als unbegründet bezeichnen; die Frage ist nur, wie und wie gerade heute, nach 300 Jahren, man dem hier durch eine Tat dem entgegentreten

¹⁸ Die Frage der Schuld Wallensteins und ihres Ausmaßes wurde bis heute nicht zufriedenstellend und unwiderlegbar geklärt. Der Autor des Gutachtens selbst war zugleich Verfasser einer umfangreichen Abhandlung. Vgl. PEKAŘ, Josef. *Dějiny valdštejnského spiknutí (1630–1634). Kritický pokus* [Die Geschichte der Verschwörung Wallensteins (1630–1634). Ein kritischer Versuch]. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895. 507 s. Die Monographie lässt sich bis heute als gründlichster und ausführlichster Versuch bezeichnen, argumentativ Wallensteins Verrott aufzuzeigen. Die Wallenstein'schen Konfiskationen beschrieb eingehend BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. 732–832; idem. *Beiträge zur Geschichte Waldstein's*. Prag: Selbstverlag, 1886, S. 133–215.

¹⁹ In der gedruckten Fassung (S. 70) heißt es „hierbei zuweilen auch von juristisch zweifelhaften Ansprüchen“.

kann. An dieses Ziel gelangen wir, wie ich glauben am ehesten, wenn wir versuchen die Verantwortung für die begangenen Verbrechen festlegen. In erster Linie fällt die Verantwortung auf König *Ferdinand II.*, und man bedarf sicherlich nicht vieler Worte, um dies zu begründen. Die Forderung, dass die Güter des ehemaligen Herrscherhauses – unter ausdrücklichem Verweis auf die Verbrechen, die Ferdinand II. gegen das Wohl und die Zukunft des tschechischen Staates begangen hat²⁰ – entschädigungslos konfisziert wurden, geht hieraus mit ausreichender Überzeugungskraft hervor. In zweiter Reihe fällt die Schuld auf die *Ratgeber* Ferdinands. Hier allerdings stößt der Wille zur Bestrafung bereits auf zahlreiche Hindernisse. Unter Ferdinands Räten befanden sich neben den böhmischen Herren weltliche und geistliche Personen, Reichsdeutsche und Österreicher sowie andere Ausländer. Einige von ihnen, nämlich von den nichtböhmischen Räten, erhielten zwar ebenfalls Güter in den böhmischen Ländern, doch zumeist [2] sind deren Familien ausgestorben, und auch das Ausmaß der Schuld zwischen den einzelnen Räten Ferdinands, sofern es um das königliche Vorgehen im böhmischen Staat handelt, wäre zu untersuchen und zu differenzieren und mit großen Schwierigkeiten verbunden und führte kaum zu einem Ergebnis, welches eine ausreichende Grundlage für ein juristisches Vorgehen darstellen könnte. Bei den böhmischen königlichen Ratgebern müsste sodann in Erwägung gezogen werden, was sie unternahmen, um Bestrafung, Ausbeutung und Rechtsmissbrauch des Landes nicht noch größer erscheinen zu lassen. Ein führender Rat und Vertrauter Ferdinands war *Fürst Eggenberg*. Dieser erhielt auch von Ferdinand II. Entlohnung in Böhmen – freilich nicht aus den konfiszierten Gütern, sondern aus dem gemeinsamen Vermögen des Königs und des böhmischen Landes – und zwar das größte Geschenk: die größte böhmische Herrschaft überhaupt, durch ihre Ausdehnung einem kleinen Kreis vergleichbar, das Krumauer Dominium.²¹ Dieses fiel zu Beginn des 18. Jahrhunderts nach dem Aussterben der Eggenberger durch Erbschaft an die Familie der Fürsten Schwarzenberg.²²

Neben der Schuld des verantwortlichen Oberhauptes des Staates und der Räte fällt die Schuld für die begangenen Verbrechen auch an die *Verwaltungsbehörden*,

²⁰ In dieser Passage benutzte Pekař den Begriff „Verbrechen“ in einer eindeutig politischen, keineswegs rechtlichen Bedeutung.

²¹ Die Herrschaft Krumau schenkte Ferdinand II. seinem Rat, Johann Ulrich von Eggenberg, bereits im Jahre 1622, doch erst am 15. April 1628 wurde der Schenkungsbrief ausgefertigt, mit dem die gesamten Eggenbergischen Besitzungen in Südböhmen zum Fürstentum aufstiegen, wobei hiermit auch der Herzogstitel verbunden war. Das Konzept dieses Majestätsbriefes befindet sich im NA Praha, F. Česká dvorská kancelář, Sign. IV D 1, Kart. 427, Inv.-Nr. 752.

²² Die Fürstenfamilie Eggenberg starb mit Johann Christian II. im Jahre 1717 aus. Krumau hielt dessen ungeachtet seit 1710 im Einklang mit dem letzten Willen Johann Christians I. dessen Witwe Marie Ernestine geb. von Schwarzenberg († 1719) in Besitz, nach deren Tod die Güter – wiederum im Sinne der testamentarischen Verfügung Johann Christians I. – an deren Neffen Adam Franz von Schwarzenberg († 1732) fielen. Eingehender hierzu: KUBÍKOVÁ, Anna. *Eggenberkové. Z bankéřské lavice na knížecí stolec* [Die Eggenbergs. Von der Bankiersbank auf den Fürstenthron], Praha: Lidové noviny, 2016, S. 136–137 und 158–159.

die mit der Bestrafung der Rebellen in den böhmischen Ländern beauftragt waren.²³ Am haarsträubendsten entwickelten sich die Verhältnisse in dieser Hinsicht in Böhmen: die hier durch die Konfiskationen herbeigeführte Überführung von mehr als zwei Dritteln des gesamten Grundbesitzes war mit *Betrügereien* der schlimmsten Art verbunden. Diese beruhten insbesondere in den amtlichen Schätzungen der Güter weit unter ihrem wahren Wert, im Verkauf an Freunde aus Protektion, in der Bezahlung der Güter in devalvierter Währung, schließlich in der Nichtauszahlung der eingesparten Anteile der Konfiskation. Bei hundert Gütern, insbesondere kleineren, hing diese Konfiskationspraxis damit zusammen, dass der Beschuldigte beispielsweise zum Entzug eines Drittels des Besitzes verurteilt wurde. In einem solchen Fall wurde das *gesamte* Gut beschlagnahmt, amtlich verkauft (für gewöhnlich unter dem Preis), doch zwei Drittel des Erlöses, die dem bestraften Tschechen zustanden, verblieben bei der böhmischen Kammer, das heißt das königliche böhmische Ärar dem Verurteilten *schuldig* blieb, und dies wohl zumeist *für immer*. Das verschwenderische Wirtschaften des kaiserlichen Hofes sowie die gewaltigen Kriegskosten verschlangen (zusammen mit den Betrügereien) nämlich rasch alle großen Einnahmen, die aus den Konfiskationen flossen und damit leider auch jene Gelder, die den Beschuldigten für die nicht konfiszierten Teile ihrer Güter hätten zurückerstattet werden sollen. Das Resultat eines solchen Wirtschaftens war, dass der König, das böhmische Ärar (böhmische Kammer) nach den Konfiskationen diesbezüglich schlechter dastand, als zuvor und dass man aus dem Krieg mit gewaltigen Schulden hervorging, für die es keinerlei Deckung gab. Die böhmische Kammer war in der Tat insolvent und ließ deshalb vom böhmischen Landtag für ein Jahr ein *Moratorium* verkünden, was dann bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts fort dauerte. Deren Hauptschuld bildeten jene Forderungen frommer [3] Witwen, Waisen und deren Erben, der Erben der bestraften böhmischen Rebellen, zum Teil schon seit langem im Ausland, im Exil lebend und vergeblich diese [Forderungen – Th. K.] geltend machend, damit sie zumindest Teile ihrer Forderungen erhielten. Da sie die Schuldzinsen zur Sicherheit hinzurechneten, wuchs diese Schuldensumme der böhmischen Kammer umso mehr; betrug sie im Jahre 1653 8 ½ Millionen Gulden (das sind etwa 102 Millionen Kronen des Vorkriegswertes), dann stieg die Summe im Jahre 1711 auf 22 Millionen (etwa 220 Millionen Kronen).²⁴ Ich verweise darauf, dass in dieser Zeit die gesamte staatlichen Jahreseinnahmen der Habsburgermonarchie in etwa diese Summe ausmachten. Damals war dies der Kurs einer solchen Obligation, das heißt die Juden kauften die Forderungen der alten böhmischen Herrenfamilien an die königliche böhmische Kammer, für zehn Prozent des Nominalwertes.

Ich folgere, dass in den dargestellten Missbräuchen oder besser noch gesagt: Verbrechen, die größte Schuld wurzelt. Auch hier lässt sich allseitig die Schuld

²³ Notwendigerweise hinzugefügt werden muss, dass das frühneuzeitliche Recht – im Übrigen ebenso wie das heutige – nicht die Möglichkeit einer eigenständigen Verantwortung des Amtes als staatlicher Institution für jedwede Art von Verbrechen in Erwägung zog.

²⁴ Diese Angaben wiederholte der Verfasser des Gutachtens später in seiner Monographie PEKAŘ, *Bílá Hora. Její příčiny a následky* [Der Weiße Berg. Dessen Ursachen und Folgen], S. 95.

heute nicht belegen und insbesondere bestrafen. Aber auch hier kann auf jene Person gezeigt werden, die durch ihr Amt *vor allem* (allerdings neben dem Kaiser und seinen Räten, die zuließen, dass die Dinge zu diesem Ende gelangten) *trägt* – dies ist der außerordentliche königliche Statthalter in Böhmen Fürst *Karl von Liechtenstein* († 1627). Er nahm an diesen Betrügereien direkt teil und hat sich durch diese partiell bereichert, so dass in den langwierigen peniblen Prozessen während der Regierungszeit König Leopolds I. sein Sohn einen bedeutenden Teil der fälschlicherweise erworbenen Beute dem Staat ersetzen musste.²⁵ Seine Familie starb in direkter Nachfolge im Jahre 1712 aus;²⁶ die heutigen Fürsten Liechtenstein stammen meiner Meinung nach von seinem Bruder Gundaker ab.²⁷

Es ist Sache der Juristen darüber nachzudenken, ob anstelle der meiner Meinung nach praktisch nicht durchführbaren Wiedergutmachung des Unrechts in alten Einzelfällen es nicht möglich sein sollte, sich mit einer Art gleichsam manifestativer Bestrafung in diesem Falle zufrieden zu geben, nach Möglichkeit auch den Fall Eggenberg abzuwägen.²⁸

Den Friedländer Konfiskationen vom Standpunkt einer bestrafenden Gerechtigkeit gegenüberzutreten, also durch einen moralischen Maßstab, erscheint kaum möglich. Wallenstein bereitete den Verrat am Kaiser vor, keineswegs jedoch als böhmischer [tschechischer – Th. K.] Patriot, sondern als dahinsiechender Ehrgeizling. Er selbst führte in seinem Fürstentum als Amtssprache Deutsch ein. Die Wahrheit ist, dass die böhmische Emigration ihre patriotischen Hoffnungen auf ihn richtete und dass durch diesen Geist mehr oder weniger auch seine Mitverschwörer Trčka und Kinský betroffen waren. Zugleich scheint es auch unbestritten, dass ihre Hauptberben, Gallas und Piccolomini, eine gewisse Zeit lang geneigt waren, sich mit Wallenstein gegen den Kaiser zu stellen; moralisch besaßen sie kaum das Recht auf Beute, die ihnen dann zufiel. Darüber hinaus bezweifle ich, dass in diesem Falle eine Bestrafung ihrer Nachkommen oder Erben Europa als Tat eines rachsüchtigen Rechts erklärt werden könnte. [4]

²⁵ Zu einem Ausgleich zwischen Karls Sohn Karl Eusebius und dem Kaiser durch den Fiskus eingehender HAUPT, Herbert. *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684. Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit*. München: Prestel, 2007, S. 141–145. Auch wenn sich nur schwerlich bezweifeln lässt, dass der Liechtensteiner aus der Entwicklung der Ereignisse nach 1620 einen unübersehbaren persönlichen und besitzmäßigen Erfolg für sich verbuchen konnte, wird aus der durch Pekař benutzten Formulierung deutlich, dass er seine Verantwortung primär eher mit dem außerordentlichen Amt des Statthalters verbindet, welches Karl von Liechtenstein durch die Entscheidung Ferdinands II. übertragen wurde.

²⁶ Im Jahre 1712 starben die Nachfahren Karls von Liechtenstein im Mannesstamm aus, und zwar in der Person seines Enkels, des Fürsten Johann Adam Andreas. Dieser besaß allerdings neben zwei bereits in der Jugend verstorbenen Söhnen zugleich fünf Töchter, von denen die letzte, Maria Theresia, verheiratete Prinzessin von Savoy-Carignan, erst im Jahre 1772 verstarb.

²⁷ In der gedruckten Fassung (S. 72) heißt es lediglich „von seinem Bruder“. Die heutigen Liechtenstein sind Nachfahren von Karls jüngerem Bruder, dem Fürsten Gundaker von Liechtenstein († 1658).

²⁸ In der Abschrift kursiv als „in diesem Falle“ gekennzeichnet, in der gedruckten Ausgabe „mit einer Art gleichsam manifestativer Bestrafung“.

Sofern der böhmische Adel überhaupt, direkt oder indirekt, eine Mitschuld am Unglück der Nation und unseres Staates in der Zeit nach dem Weißen Berg oder an der unsittlichen Beutegier trägt, der ein Teil von diesem damals erlag, lässt sich meinem bescheidenen Urteil nach heute nicht mehr untersuchen und individuell bestrafen – und dies mit Blick auf die große zeitliche Differenz, die uns von den Personen und Verhältnissen trennt, wie auch angesichts der Befürchtung, damit könnte mehr Unrecht geschaffen als Strafe getilgt werden. Der Zusammenbruch der politischen Macht des Adels, zu dem es durch die Beseitigung der Monarchie, die Abschaffung aller Titel und die Enteignung ihrer Güter über einen bestimmten Umfang hinaus kam, ist – meinem Urteil zufolge – eine Strafe eines derartigen Umfangs und von solcher Bedeutung, dass ein noch mehr wollen eine unnötig grausame und übereilte Handlung darstellen würde. Der tschechische Historiker klagt den böhmischen Adel vor allem nicht deshalb an, dass er der Umsturz nach dem Weißen Berg (damals verleitete sicherlich ein religiöser Fanatismus zu unüberlegten und in ihren Folgen schicksalhaften Taten auf *beiden* Seiten), [verschuldet]²⁹ oder geduldet hat, sondern deshalb, weil er die Eigenständigkeit des böhmischen Staates im 18.–19. Jahrhundert nicht zu verteidigen verstand. Denn allein der Adel bildete das eigentliche politische tschechische Volk, und somit fällt auf ihn die Verantwortung. Dieser Adel vermochte in seiner Mehrheit auch nicht das tschechische Bewusstsein und die tschechische Nationalität zu wahren. Die Wahrheit ist, dies alles lässt sich erklären und damit auch entschuldigen, zugleich muss darauf verwiesen werden, dass dieser Adel bei der ersten sich bietenden Gelegenheit zur guten Hälfte den Versuch unternahm, das habsburgische Joch abzuschütteln und sich einen anderen Herrn zu suchen – ich denke an den Plan, gegen Maria Theresia König Karl [Albrecht] von Bayern zu erwählen³⁰ – und man kann auf seinen staatsrechtlichen Kampf gegen den Hof in der Zeit Leopolds II., nachfolgend Ferdinands V. verweisen, und schließlich auf die Verdienste des historischen Adels um das tschechische staatsrechtliche Programm in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts³¹ – doch alles dies steht den *Ergebnissen* seiner Bemühungen sowohl unter staatsrechtlicher als auch nationaler und ebenso kultur-politischer Betrachtung gegenüber, und führt dessen ungeachtet zu dem Urteil, dass die Passiva in seiner nationalen Rechnung größer sind als seine

²⁹ Im Original steht „geholfen“.

³⁰ Zur Persönlichkeit Karl VII. Albrechts von Bayern (1597–1645) und seiner Regierung in Böhmen näher HLAVÁČKA, Milan. *Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále* [Karl Albrecht. Die Geschichte des zweiten Winterkönigs Karl Albrecht], Praha: Akropolis, 1997. 155 s. Die Frage der aktiven Unterstützung einer bayerischen Kandidatur durch den böhmischen Adel müssen freilich auch künftige nähere Untersuchungen klären.

³¹ Die Vertreter dieser politischen Konzeption aus den Reihen des böhmischen Adels (bezeichnet als staatsrechtlicher Adel) versammelten sich in der Partei des konservativen Großgrundbesitzes. Zum politischen Programm des böhmischen staatsrechtlichen Adels: GEORGIEV, Jiří. *Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848* [Bis auf jene Hälsen und Güter? Konservatives Denken und die Frage der Selbstverwaltung in den politischen Strategien des böhmischen staatsrechtlichen Adels]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 375 S.; zum böhmischen Staatsrecht: KALOUSEK, Josef. *České státní právo*. Praha: Bursík & Kohout, 1892. 653 S.

Aktiva. Daher wird der Bruch der machtpolitischen Stellung des Adels in unserem Leben ungeachtet der Tatsache, dass er so eng in der tschechischen Geschichte verwurzelt ist, in der einzig der Adel in ihrem Namen sprach und ungeachtet, dass über eine gewisse Zeit gerade vom Adel die entscheidende Hilfe im staatsrechtlichen Kampf erwartet wurde, in der tschechischen Gegenwart mit nahezu allgemeiner Zustimmung begrüßt.

Ich denke nicht, dass man über die oben erläuterte Grenze hinausgehen sollte.

Pekař, m. p.

2.2 Gutachten von Josef Pekař (23. November 1919)³²

Gutachten über den zu Unrecht erworbenen Boden

I.

Nach § 9 des Gesetzes vom 16. April 1919 über die Beschlagnahme des Grossgrundbesitzes, soll ohne Entschädigung auch der zu Unrecht erworbene Besitz beschlagnahmt werden. Der Unterfertigte ist aufgefordert worden, auf die Frage Antwort zu geben, ob es möglich sei, als solchen zu Unrecht erworbenen Besitz jene Güter anzusehen, deren Eigentumserwerb in die Zeit des großen Umsturzes nach der Schlacht am „Weißen Berge“ zurückgeht, wo dem größten Teil des böhmischen Adels durch König Ferdinand, als Strafe für den Aufstand, seine Güter konfisziert wurden, und wo diese Güter in den Besitz neuer Inhaber kamen, und zwar der Vorfahren oder Rechtsvorgänger der heutigen Eigentümer.

Ein Jurist beantwortet diese Frage zweifellos ohne in Verlegenheit zu geraten, mit „Nein“. Er sagt, wenn vielleicht in einer Periode, die uns zeitlich so weit entfernt liegt, Akte, die gegen das Recht verstießen vorgekommen sind, so sind sie längst nach dem bestehenden Rechte verjährt. Die heutigen Besitzer der im Gebiete der böhmischen Länder gelegenen großen Güter haben diese zu vollem Recht inne (in den böhmischen Ländern gibt es daher keinen zu Unrecht erworbenen Besitz).

Ein großer Teil unserer Öffentlichkeit würde sich aber mit diesem streng juristischen Standpunkt nicht zufrieden geben. Er erblickt in dem großen politischen Umsturz, dessen Zeugen wir waren, in der Beseitigung der Habsburgerherrschaft in den böhmischen Ländern, die Wiederherstellung der rechtlichen und moralischen

³² Tschechisches maschinenschriftliche Abschrift (13 S.): Archiv NM, F. Jan Kapras, Kart. 116, Inv.-Nr. 5239; tschechisches maschinenschriftliche Abschrift (10 S.): Archiv MZV, F. VI. sekce MZV 1918–1939, Kart. 370; NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500; Wiederveröffentlichung in PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* [Irrtümer und Gefahren der Bodenreform]. 3. Aufl. Praha: Vesmír, 1923, S. 73–80. Übertragen von J. Marčík, die zeitgenössische Übersetzung revidierte und die editorischen Anmerkungen übersetzte Th. Krzenek, die Edition (nach der Druckversion) besorgten O. Horák, J. Marčík und M. Starý.

Ordnung, die durch die Habsburgischen Machthaber wiederholt durch einseitige Rechtsakte durchbrochen wurde, und steht auf dem Standpunkte, dass dieser Umsturz durch die Korrektur aller Ungesetzlichkeiten und Ungerechtigkeiten befestigt und vollendet werde, durch die sich die Habsburger, allein auf ihre Macht stützend, an unserem Volke versündigten. Zu diesen Ungerechtigkeiten zählt vor allen (wenn man die Strafkonfiskationen zur Zeit Ferdinands I. und Maria Theresias außer Acht lässt) die furchtbare Rache für den böhmischen Aufstand 1618–1620 [73], durch die in Böhmen annähernd $\frac{3}{4}$ des Bodens im Lande, in Mähren und in Schlesien beinahe die Hälfte aller Güter des Landes, vom König als Strafe beschlagnahmt wurden.³³

Dieser Anschauung darf man aber nicht mit den Paragraphen des geltenden Rechtes entgegentreten. Sie entspringt aus dem sittlichen Gefühl, welches sich seines Übergewichtes über das positive Recht bewusst ist, welches ein neues Recht schaffen will, und welches durch die Psychologie der Revolutionszeit unterstützt wird, der das Unmögliche möglich erscheint.

Daher will der Unterfertigte, den ethischen Ausgangspunkt der eben erläuterten Ansicht beachten und aus diesem Grunde die Frage, ob der aus den Konfiskationen herrührende Großgrundbesitz in den böhmischen Ländern eine zu Unrecht erworbene Sache darstellt, als eine strittige oder offene Frage zu lösen suchen.

Die erste Frage, die man sich hier vorlegen muss, ist die: Wie stellt sich das Problem dar, wenn wir an eine Lösung mit Hilfe der rechtlichen Fakten und Anschauungen der Zeit, in die es fällt, herausgehen? In Böhmen – nicht aber in Mähren und Schlesien – galt vom Jahre 1608 ab ein Gesetz, dass der böhmische Staatsbürger, wenn er sich des Hochverrates schuldig machte, nicht an seinem Vermögen bestraft werden sollte.³⁴ Im Geiste dieses Gesetzes stellen sich die Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berge als eine Verletzung des geltenden Rechtes dar (die Konfiskationen in Böhmen in den Jahren 1632–1634, und unter ihnen hauptsächlich die ausgedehnte Konfiskation nach der Verschwörung Albrechts von Waldstein, aber nur dann, wenn wir heute auch die Gültigkeit der „Verneuten Landesordnung“ aus dem Jahre 1627 leugnen). Doch muss hier hervorgehoben werden, dass die aufrührerischen böhmischen Stände selbst im Jahre 1619, als sie noch die höchste Macht besaßen sich nicht an das Gesetz vom Jahre 1608 hielten und die Güter ihrer katholischen Widersacher wegen Hochverrates konfiszierten. Der Sieger vom Weißen Berge stellte sich nun auf den Standpunkt, die böhmische (und eventuell auch die mährische und schlesische) Ständegemeinde hätte durch ihre revolutionären Umtriebe alle ihre bisherigen verfassungsmässigen und politischen Rechte verwirkt, die

³³ In den maschinenschriftlichen Abschriften wird an dieser Stelle festgehalten, dass diese „rechtmässig konfisziert“ wurden; in der Abschrift aus dem Archiv des Nationalmuseums ist mit Stift nachträglich korrigiert „durch den König“.

³⁴ Über dieses „Gesetz“ (in Wahrheit exakter ein kaiserliches Privilegium) eingehender insbesondere GLÜCKLICH, Julius. Majestát Rudolfa II. z roku 1608 o nekonfiskování statků [Der Majestätsbrief Rudolfs II. aus dem Jahre 1608 über das Nichtkonfisizieren der Güter]. In: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*. II. Praha: Historický klub, 1930, S. 15–29.

einzelnen Schuldtragenden aber ihren Hals und ihre Güter. Diese Anschauung stand im Einklang mit dem Rechtsgefühl und der rechtlichen Praxis jener Zeit. Was die Nachbarschaft in Erstaunen versetzte, war lediglich der *Umfang der Bestrafung* in den böhmischen Ländern. Das Prinzip selbst konnte in jener Zeit nicht als ungerecht angesehen werden. Die böhmischen Aufständischen der Jahre 1618–1620 ließ König Ferdinand II. zumindest auf dem Wege des Rechts aburteilen (wenn auch durch ein Sondergericht, das die Verfassung nicht kannte)³⁵, Albrecht von Waldstein aber, Trčka, Kinský und andere ließ er im Jahre 1634 ohne Klage und Urteil ermorden.³⁶

Mögen wir aber auf Grund des Vorgebrachten so oder so entscheiden – ja also sogar in dem Sinne, dass der König die Konfiskation zu Unrecht durchführte, oder dass der ungeheure Umfang der Konfiskation verbrecherisch gewesen wäre – so bleibt es doch unzweifelhaft, dass der *größte* Teil der Güter, die durch die Konfiskation in die Hände neuer Besitzer kamen, ein *ordnungsgemäßes Eigentum* darstellt, das heißt ein Eigentum, das *zu Recht erworben* wurde. Die neuen Eigentümer dieser Güter erwarben sie in den Jahren nach 1621 durch Kauf, oder auch auf Kosten ihrer Forderungen an den König oder gleichzeitig aus beiden Titeln; *nur der kleinere Teil* (etwa 1/6 – 1/5 aus den böhmischen Konfiskationen nach dem Weißen Berge, allerdings etwa die Hälfte aus den Waldstein'schen Konfiskationen und der grösste Teil der Güter Trčkas im Jahre 1634) erhielt sie [74] geschenkt, ganz oder teilweise. Diejenigen, die die konfiszierten Güter kauften, oder auf das Konto ihrer Forderungen bekamen, können sicherlich nicht für eine Schuld gestraft werden, die nicht die ihre war, denn – lassen wir selbst eine solche Schuld zu – so war es die Schuld der böhmischen Krone – eventuell der königlichen Kammer, oder, wie wir heute sagen würden, des Finanzministeriums. Bei denen, die diese Güter *als Geschenk* erhielten, d. h. hauptsächlich bei kirchlichen Personen und Anstalten (soweit es die

³⁵ Die zwölköpfige Exekutionskommission (zuweilen als Sondergericht bzw. Tribunal bezeichnet) begann ihre Tätigkeit auf der Prager Burg im März des Jahres 1621. Vorsitzender war Karl von Liechtenstein (zu dessen Zusammensetzung: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. XXXIV). Die durch die Kommission gefällten Urteile wurden konfirmiert, gegebenenfalls durch den Kaiser in Zusammenarbeit mit einer höfischen Sonderkommission abgemildert (zu deren Zusammensetzung wiederum: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. XLV). Der Verfasser des Gutachtens weist hier auf die Tatsache hin, dass der Prozess selbst nicht im Einklang mit dem Landesrecht stand, was dadurch begründet wurde, was dadurch, wie der Verfasser selbst oben dargelegt hat, gerechtfertigt wurde, dass nämlich nach Auffassung des kaiserlichen Hofes die Stände diese Rechte durch ihr Handeln verwirkt hätten. Eingehender hierzu: PETRÁŇ, Josef. *Staroměstská exekuce* [Die Altstädter Exekution]. Praha: Karolinum, 2022, S. 263–274; zur Tätigkeit der Kommission: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. XXXIV–L; zum Prozess in Mähren: KNOZ, *Pobělohorské konfiskace* [Die Konfiskationen nach dem Weißen Berg], S. 98–101.

³⁶ Die Ermordung Wallensteins analysierte aus juristischer Sicht zuletzt KAMPMANN, Christoph. *Reichsrebellion und kaiserliche Acht. Politische Strafjustiz im Dreissigjährigen Krieg und das Verfahren gegen Wallenstein 1634*. Münster: Aschendorff, 1992. XIV, 281 S.; idem. *Vídeňský dvůr a Valdštejnův pád. Říšské právo a politická trestní justice v 17. století*. [Der Wiener Hof und Wallensteins Sturz. Reichsrecht und politische Strafjustiz im 17. Jahrhundert]. *Folia Historica Bohemica*, 1998, Jg. 19, S. 117–146.

Konfiskationen in Böhmen der Jahre 1621–1627 betrifft), könnte man eventuell zu der Ansicht gelangen, es handle sich um Güter, die auf unrechte Art erworben wurden. Aber hier muss man als wichtiges Faktum anführen, dass sich die Kirche um die Schenkung solcher Güter auf Grund eines *Rechtstitels* bewarb, indem sie verlangte, es möge ihr zurückerstattet werden, was ihr zu Unrecht nur auf Grund reiner Gewalt die *hussitische Revolution* entrissen hatte.³⁷ Die kirchlichen Anstalten waren sich damals noch nicht voll bewusst, wie ungeheuer ihr Besitz in Böhmen vor dem hussitischen Aufstand gewesen war (er machte über 1/3 des Landes aus) aber auch das, worauf sie Anspruch erhoben, wurde ihnen zum grössten Teil abgeschlagen, da (wie man damals sagte) eine Erfüllung aller ihrer Wünsche nicht möglich gewesen wäre „sine ingenti confusione rei publicae“.

Aus all dem geht hervor, dass die Nationalversammlung, wenn sie den Beschluss fassen würde, dem Recht, das vor 300 Jahren durch die Macht des Siegers mit Füßen getreten wurde, Geltung zu verschaffen, vor allem vor der Frage stünde, ob man nicht als zu Unrecht erworbene Güter jene bezeichnen solle, die der Sieger vom Weissen Berge *als Geschenk* aus der Konfiskationsmasse verteilte, und zwar entweder mit oder ohne Ausschluss jener, die gleichsam der Kirche zurückgegeben wurden. Im ersteren Falle würde es sich um eine geringe Zahl von Gütern handeln, ich schätze nach flüchtigem Überblick etwa *annähernd 1/20 des böhmischen Grundbesitzes* (denn in Mähren und Schlesien wurde sehr wenig an Gütern verschenkt, die Slowakei fällt in dieser Frage überhaupt außer Betracht). Ihr Hauptteil stammt aus der friedländischen Konfiskation des Jahres 1634. Es müsste daher die Gegenwart auch die Waldstein'sche Verschwörung, die – wenigstens soweit es sich um den Träger der Idee Albrecht von Waldstein handelt – keinerlei national – oder politisch – tschechisches Motiv hatte, als zu Unrecht bestraft erklären; außerdem muss soweit es sich überhaupt um Herrschaften handelt, die so nach verschiedenen Seiten von Ferdinand II. als Geschenk gegeben wurden, erwogen werden, dass im Verlaufe von beinahe 300 Jahren, die inzwischen vergangen sind, die Mehrzahl von ihnen in die Hände *anderer* Familien kam, teils durch Erbgang, hauptsächlich aber durch Verkauf (teils wurden sie auch für Stiftungen verwendet). Wer den heutigen Rechtsnachfolgern im Besitze dieser Güter sie abnehmen wollte, der müsste ohne Zweifel denen, deren Vorfahren sie ordnungsgemäß durch Kauf erwarben, eine *Entschädigung* zahlen, und stünde nun vor der Frage, ob die Güter, die zufälligerweise durch Erbgang in die Hände eines anderen Geschlechtes kamen, und dann möglicherweise in die Hände noch einer dritten Familie, zu jenen zu rechnen seien, die man eventuell als zu Unrecht erworben betrachten würde. Durch den Ausschluss der Güter, deren Eigentum aus einem Kaufe herrührt, würde sich die Zahl der Herrschaften, um die es sich handelt, um ein bedeutendes verringern. Und wenn gar die Nationalversammlung sich auf die Domänen und Güter beschränken würde,

³⁷ Hierzu näher: KRÁSL, František. *Arnošt hrabě Harrach, kardinál svatě církve římské a kníže arcibiskup pražský* [Ernst Graf Harrach, Kardinal der heiligen römischen Kirche und Fürsterzbischof von Prag]. Praha: Arcibiskupská tiskárna, 1886, insbes. S. 483–499.

die aus den Schenkungen der Jahre 1621–1624 herkommen und sich noch im Besitz derselben Familie befinden [75], verblieben ihr zu jener „Wiederherstellung von Rechtswegen“ (unter Weglassung der Güter die der Kirche geschenkt wurden selbstverständlich) bloss eine kleine Anzahl Objekte.

Aus dem Gesagten geht hervor, dass der Gedanke, heute den rechtlichen Untergrund der Eigentumstitel der Güter, die aus den Konfiskationen herkommen zu überprüfen, in seiner praktischen Durchführung *keineswegs zu jenen Erfolgen führen würde, die sich die populäre, nicht informierte Meinung vorstellt*.

Auch der Hinweis auf die Folgen, wenn wir auf die Situation vom Standpunkte der politischen und moralischen Zweckmäßigkeit blicken, führt zu ähnlichen negativen Resultaten.

Durch eine eventuelle Erklärung der von Ferdinand II. konfiszierten Güter in dem oder jenem Umfange als zu Unrecht erworbener Besitz würden diejenigen bestraft werden, deren Verschulden lediglich darin läge, dass sie ein solches Gut entweder von der königlichen Kammer kauften oder vom König zu Geschenk nahmen, keineswegs aber der eigentliche Schuldtragende, d. h. Ferdinand II., der den größten Teil des böhmischen Adels durch räuberische Konfiskation um sein Erbe brachte. Belohnt aber mit dem Abkauf zu vollem Preise wären dann die Besitzer jener Güter, die überhaupt nicht konfisziert wurden, mit anderen Worten die, deren Vorfahren oder Rechtsvorgänger in der Zeit des böhmischen Aufstandes auf der Seite Ferdinands II. standen, gegen die böhmischen Rebellen. Die Strafe Ferdinands II. muss man natürlich der Befreiung des tschechischen Staates aus den Händen der Habsburger erblicken; ja man muss sogar auch die Beschlagnahme des kaiserlichen Grundbesitzes (und dessen des Kaiserhauses) ohne Entschädigung fordern.³⁸

Wenn sich die Entscheidung dem Gedanken zuwenden würde, mit der Beschlagnahme ohne Ersatz jene Familien zu bestrafen, die *ohne Unterbrechung* seit der Zeit Ferdinands auf den Gütern sitzen, die aus der Konfiskation stammen (vielleicht auch ohne Rücksicht darauf, ob sie diese ordnungsmässig kauften oder als Geschenk erhielten) würde es zu der für das Rechtsgefühl *unerträglichen Anomalie* kommen, so dass landfremde oder neue Familien, die sich erst später in Böhmen Güter erwarben, durch einen Aufkauf als Entschädigung belohnt und alte tschechische Familien³⁹ mit dem Verlust des alten Familienbesitzes bestraft würden.

Mit anderen Worten: die Strafe würde vor allem der *alte böhmische Adel* davontragen, der durch 300 Jahre, ja vielleicht durch noch viel längere Zeit mit dem

³⁸ Von einer Konfiskation des Besitzes der Angehörigen der Dynastie Habsburg-Lothringen ging bereits § 9 des Gesetzes Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes (Beschlagnahmegesetz), wurde § 35 des Gesetzes Nr. 329/1920 Gesetzsammlung vollzogen, über die Übernahme und Entschädigung für konfiszierten Bodenbesitz (Entschädigungsgesetz).

³⁹ In den maschinschriftlichen Abschriften sind an dieser Stelle Beispiele derartiger Familien angeführt: „würde es zu der für das Rechtsgefühl unerträglichen Anomalie kommen, dass fremde oder neue Geschlechter – wie z. B. die Rohans oder Aehrenthals –, die sich in Böhmen erst in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts einkauften, mit dem Abkauf zu voller Entschädigung belohnt würden, während alte böhmischen Geschlechter (wie z. B. die Waldsteins in Münchengrätz) mit dem Verlust ihres alten Familienbesitzes gestraft würden.“

Königsreich alles Wohl und Weh durchmachte, und der *magyarische* Adel, der sich auf seinen weitverzweigten Dominien mehr als alle anderen in der Versklavung des untertänigen Volkes hervortat, wäre wiederum durch den Abkauf bei voller Entschädigung belohnt! Endlich muss man noch Gewicht darauf legen, dass die juristische Revision der verwickelten Besitzverhältnisse im 30jährigen Krieg in Verbindung mit den vielgestaltigen Änderungen in Größe, Wert die noch durch den rechtlichen Charakter erschwert werden (z. B. durch das Aufkommen der Fideikomisse bei den einzelnen Gütern und Herrschaften, die die Zeit von 300 verflossenen Jahren anhäuften) *technisch ein Riesenwerk* wäre. Man kann die Möglichkeit nicht ausschließen, dass dieses Werk historisch und juristisch zu einem ansehnlichen Teil – vollständig sicher niemals – zu bewältigen wäre. Aber es würde die aufreibende Arbeit einer ganzen Kommission von Fachmännern (und zwar wirklichen Fachmännern) [76] durch *lange Jahre* erfordern, und die gerichtliche oder gesetzliche Durchführung des Erfolges dieser Arbeit ginge nicht ohne juristischen Widerstand der Betroffenen ab. Kurz, es käme zu einer grossen Anzahl Prozessen und zwar zu ungeheuer verwickelten und lange dauernden Prozessen, welche schliesslich die Durchführung der Bodenreform in hunderten von Fällen ungewöhnlich verzögern, und die Gerichte und Behörden übermässig belasten würden.

Dasselbe Bedenken taucht auf, wenn wir uns die Frage vorlegen, ob es nicht ratsam wäre, durch rechtliche Überprüfung alles das festzustellen und zu korrigieren, was bei Abschätzen, Verkauf oder Abtretung der konfiszierten Güter zu Unrecht geschah. Es ist bekannt, dass der riesige Umsturz der Vermögensverhältnisse in den böhmischen Ländern, der mit den ungeheuren Konfiskationen zusammenhing, dass dieser Tanz der Millionen eine *Korruption* zeugte, deren verbrecherisches Tun in gleichem Masse sowohl die königliche Kammer, als auch die Rechtsansprüche der bestraften Böhmen sowie ihrer Verwandten schädigte. Die Güter wurden mitunter in betrügerischer Weise tief unter dem Preis eingeschätzt, ein anderes Mal zahlte man wieder mit verschlechterter Münze ($7\frac{1}{2}$ mal unter dem normalen Werte). Die Hauptsache aber war, das – vielleicht zum grössten Teile – den verurteilten Böhmen nicht die Quoten zufielen, die ihnen für den nicht konfiszierten Teil ihrer Güter gebührten (lautete z. B. das Urteil auf Konfiskation von $\frac{1}{3}$ des Besitzes, so wurde der *ganze Besitz* beschlagnahmt und verkauft, aber $\frac{2}{3}$ des Erlöses sollten dem Verurteilten zurückgegeben werden) oder dass die Gläubiger, ja nicht einmal die Witwe oder die Waisen den Anteil erzielen konnten, der ihnen auf den konfiszierten Gütern per Grundbuch zugesichert war. Ich habe den Inhalt und die Bedeutung dieser Haupttrübereien, die einesteils durch die Korruption der Beteiligten, andererseits aber, und vielleicht hauptsächlich, durch die Unordnung und den Geldmangel in der königlichen Kammer verschuldet wurden, eingehender in meinem ersten Gutachten behandelt; ich füge hinzu, dass diese Fakten Ferdinand II.⁴⁰ wohl bekannt waren, und auch seinen Nachfolgern, und dass verschiedene Kommissionen zum

⁴⁰ In den maschinenschriftlichen Abschriften wird an dieser Stelle angeführt, dass diese Fakten der 2Regierung Ferdinands II.“ wohl bekannt waren.

wiederholten Mal eingesetzt wurden, um sich mit ihrer Korrektur zu beschäftigen, soviel ich weiß mit geringem Erfolge. Ich wiederhole, dass ich die Untersuchung und Wiedergutmachung alles dieses Unrechtes aus den im vorhergehenden Absatz angeführten Gründen für *technisch unmöglich* halte.

Unser rechtliches Empfinden freilich bäumt sich gegen den Gedanken auf, dass alle diese räuberischen und gewalttätigen Taten ohne Sühne bleiben sollten und weil – wie ich meine – eine individuelle Bestrafung schon nicht mehr möglich ist, habe ich in meinem ersten Gutachten eine gewissermaßen *manifestative* Sühne vorgeschlagen: die Bestrafung des Hauptrepräsentanten sowohl der damaligen absolutistischen Regierungswillkür, als auch des Hauptteilnehmers, wenn nicht Anführers der Korruptionsclique, der das meiste Böse verbrochen hat, nämlich des Fürsten Karl von Liechtenstein, der als bevollmächtigter Vertreter des Königs die Bestrafung des Aufstands in Böhmen übernommen hatte. Man kann ihn natürlich nicht anders als in seinen Nachkommen strafen, d. h. durch Beschlagnahme zumindest jener Güter ohne Entschädigung, die die Vorfahren (wenn gleich dies schon nicht mehr Vorfahren der direkten Linie sind) aus der Beute nach dem „Weißen Berge“ zum Teile auf betrügerische Weise ihrem Geschlechte erworben haben.⁴¹ Erweist sich aber, mit Rücksicht auf die besondere Rechtsstellung der Familie Liechtenstein eine solche manifestative Buße als unmöglich [77], so kann man die Durchführung einer ähnlichen Bestrafung in keinem anderen Falle empfehlen; es gibt keinen anderen in jeder Beziehung so repräsentativen Schuldtragenden, in keinem anderen Falle könnte ein so außergewöhnliches Vorgehen mit solch überzeugender und mit der Ungewöhnlichkeit der Buße übereinstimmender Begründung unterstützt werden.

II.

Als „zu Unrecht erworbener“ Boden, dessen Enteignung ohne jede Entschädigung das Gesetz vom 16. April 1919⁴² im Sinne hat, wird auch der untertänige Boden (in grundherrlichen Dörfern und Städten) verstanden, den die Grundherrschaft mit Unrecht zu ihren Höfen zuschlug. Zur Erläuterung dieser Fragen, die mit dieser Erscheinung zusammenhängen, sei folgendes hervorgehoben:

Der gesamte Boden unserer Länder zerfiel bis zum Jahre 1848 in zwei rechtlich verschieden gestellte Gruppen:

- a) in den freien Boden, d. h. jenen, der zur herrschaftlichen (adeligen) Wirtschaft gehörte, das sogenannte „*Dominikalland*“, das im Prinzip abgabefrei (kontributionsfrei) war, und

⁴¹ Der Verfasser des Gutachtens wich hier der Frage aus, inwieweit es gerechtfertigt sei jene Liechtenstein zu bestrafen, die nicht direkte Nachfahren des Fürsten Karl sind, ebenso ließ er in seinen Überlegungen die Tatsache beiseite, dass im Jahre 1665 Leopold I. Karls Sohn Karl Eusebius ein Generalabsolutorium erteilte und auf alle weiteren Ansprüche hinsichtlich einer Wiedergutmachung für den Schaden, der dem Fiskus durch die Tätigkeit Karls von Liechtenstein entstanden war, verzichtete. Erneut verließ er ihm auch als erblichen Besitz die Herrschaft Schwarzkostelez (Kosteletz nad Černými lesy).

⁴² Gesetz Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes (Beschlagnahmengesetz).

- b) in den unfreien Boden, d. h. den bäuerlichen und städtischen Boden, das sogenannte „*Rustikalland*“, das der Kontribution unterworfen war. Die Größe dieser beiden Gruppen von Boden war in verschiedenen historischen Zeiten unterschiedlich. Das hing interessanterweise mit den Veränderungen der wirtschaftlichen und sozialen Zustände der Zeit zusammen. Im XIII. bis XIV. Jahrhundert schien es dem Adel, der allein (außer in der Umgebung der königlichen Städte) direkt oder indirekt der Eigentümer alles Bodens im Lande war, wirtschaftlich günstiger, die Zahl der Dörfer zu vermehren oder ihren Umfang zu vergrößern, ja auch die eigenen Höfe der Dorfansiedelungen zu parzellieren, denn damals wollte der Adel hauptsächlich von seinen *Renten* leben, von den Abgaben, die er aus den Dörfern erhielt, die auf seinem Boden entstanden. Von der II. Hälfte des XV. Jahrhundert an wendet sich das Blatt. Die Rente wurde infolge des allmählichen Sinkens der Kaufkraft des Geldes zu einem ungenügenden Einkommen, und auch kulturell veränderte die Zeit den Adel, der bis dahin in „ritterlicher“ Lebensweise gelebt hatte, langsam in einen Adel um, der sich mit Wirtschaft und Spekulation befasste. Kurz, der Adel wendete sich der Wirtschaft zu, vergrößerte seine Höfe oder legte neue an, ebenso Fischteiche, Bräuhäuser und dergleichen. In dieser Zeit verfiel sicher bereits ein großer Teil bäuerlichen Bodens dem Dominikalland. Diese Übergänge im Detail festzustellen, ist heute *unmöglich*, ausser in vereinzelt Fällen.

Im und nach dem 30jährigen Krieg wirkte die Verödung des Landes (die Dörfer waren mitunter ganz oder teilweise verlassen) begünstigend, so dass die „*Einziehung*“, wie man dies nannte (Rustikalboden zu Dominikalboden) überhandnahm. Man muss annehmen, dass es hierzu mehr aus wirtschaftlicher Sorge, eventuell aus Not, denn aus gewinnsüchtigen Motiven der Grundherrschaft kam. Der Grundherr hielt es für seine Pflicht, zu verhindern, dass der verödete bäuerliche Boden von Wald überwachsen werde. In der Regel suchte er für ihn neue bäuerliche Bewirtschafter, oder vereinigte ihn mit seinem Hofe, wenn dies möglich war, oder er richtete in den teilweise verlassenen Dörfern neue Höfe [78], indem er dazukaufte, was nötig war, oder den Bauern einen Ersatz anderswo gab. Dies geschah sowohl mit Beachtung aller Rechtsbedingungen, als auch mit ihrer Außerachtlassung. Weil aber der bäuerliche Boden kontributionspflichtig, der herrschaftliche es aber nicht war, sah die Steuerverwaltung eine derartige Überführung von bäuerlichen Boden nicht gern und sorgte eventuell dafür, dass sie ihn soweit in Evidenz behielt, dass der Grundherr von dem erwähnten Boden, der juristisch ja bäuerlicher Boden blieb, die bäuerliche Kontribution weiterhin zahlen müsse. Es versteht sich von selbst, dass bei der Primitivität der damaligen Katasterkontrolle den Ämtern diese Evidenz nur teilweise gelang d. h. ein Teil des bäuerlichen Bodens wurde ohne Wissen der Behörde überführt, aber das bedeutet noch nicht, dass er zu Unrecht überführt wurde. Auch in so einem Falle (freilich nicht in allen Fällen) vergütete die Grundobrigkeit für den beschlagnahmten Boden den gewöhnlichen Ersatz in Geld oder in Boden an einer anderen Stelle. Die Steuerkataster seit dem Jahre 1654 führen

den überführten Boden in Evidenz (freilich äußerst mangelhaft) vom Jahre 1713 (sog. Theresianischer Kataster) ist diese Evidenz genügend vollständig. Aus den Daten dieser Kataster geht hervor, dass vor dem Jahre 1654 die Grundobrigkeit etwa 39 000 Strich Ackerbodens überführte, in Wirklichkeit betrug der Umfang der Überführung sicher einige Male mehr. Der Theresianische Kataster aus dem Jahre 1713 rechnet, dass der Umfang des überführten Bodens (in Böhmen) 232 000 Strich ausmache, d. h. 4,2 % des gesamten Rustikalbodens.

Der Katasterkommissionen oblag es auch dafür zu sorgen, dass für den geheim überführten Boden alle aufgelaufenen Kontributionen bezahlt würden und dass für den zu Unrecht überführten Boden (d. h. ohne Entschädigung der Bauern) sowohl eine Entschädigung als auch eine Buße gezahlt würde. Ich erwähne nebenbei, dass unser letzter Kataster nämlich der Josefinische nur das Verhältnis zwischen Dominikal- und Rustikalboden feststellte, und in Böhmen mit 58,5 % Rustikal- und 41,5 % Dominikalboden bezifferte.

Das Katastermaterial Böhmens und zweifellos auch Mährens und Schlesiens sind unsere Hauptquelle für die Erkenntnis und das Studium dieser Sache. Wie aus dem Erläuterten eingesehen werden kann, enthält es Daten über Überführungen, die nicht den Charakter der Rechtswidrigkeit trugen oder über solche, wo das Unrecht im Rechtswege beseitigt, oder wenigstens urteilsmässig entschieden wurde (mitunter zweifellos zu Unrecht). Heute aufs neue alle Fälle der unberechtigten Überführung durchzustudieren, und die Resultate zur Lösung der Bodenreform verwenden zu wollen, hält der Unterfertigte für ein *technisch hoffnungsloses und in seinen juristischen Resultaten äußerst zweifelhafte Unterfangen*. Ein solches Studium würde die Zeit langer Jahre beanspruchen und würde zu sicheren Resultaten nur dann führen, wenn neben dem amtlichen Katastermaterial noch die Grundbücher, die Akten und Registraturen der grundherrlichen Kanzleien erhalten wären. Die Quellen der erwähnten Art sind zum größten Teil erst von etwa der Hälfte des XVIII. Jahrhunderts vorhanden. Die grundherrlichen Registraturen um größten Teil vom Ende des XVIII. Jahrhunderts. Der Effekt wäre also minimal, da die amtlich nicht kontrollierte Überführung hauptsächlich ins XVII. Jahrhundert fällt; das Katastermaterial ist zwar beinahe vollständig seit dem Jahre 1654 erhalten, genügt aber, wie gezeigt, allein zur Lösung der Frage nicht. Die Ortstraditionen in den Dörfern und Städten über die Einziehung des Bodens ist [79] zum allergrößten Teil zweifelhaften Charakters. Im Gedächtnis lebt zwar das Faktum, aber gewöhnlich weiß man nicht, ob die Grundobrigkeit den rechtlichen Bedingungen der Überführung so oder so (mitunter auch nur durch Schwindel) genüge tat. Sicher ist, dass die Forschung auf Grund solcher Anzeigen zu mühseligen Erhebungen in den Archiven führen würde, und zum größten Teil zu negativen Resultaten. Eine Ausnahme könnten nur Städte mit gut erhaltenen Archiven bilden, wo die Rechtsbeugungen von der Gemeinde festgehalten wurden.⁴³

⁴³ Den im Böhmisches Landesarchiv aufbewahrten Quellen sowie den Möglichkeiten ihrer Auswertung für diese Zwecke widmete sich in seinem Gutachten dessen damaliger Direktor J. B. Novák (siehe

Aus den angeführten Gründen steht der Unterfertigte auf dem Standpunkt, dass Bodensamt täte besser daran, wenn es prinzipiell die Nachforschungen nach Rechtsbeugungen bei der Einziehung von untertänigen Boden aus seinem Programm ausscheiden und sich nur mit solchen Fällen beschäftigen würde, wo die Partei im Stande ist, ihre Ansprüche selbst durch unzweifelhafte Nachweise aus dem Archivmaterial zu belegen.⁴⁴ Der Umstand, dass das Ziel der Bodenreform zum größten Teil eine Umänderung des ehemaligen Dominikal- in Rustikalboden ist, eine Änderung, durch die schon an und für sich die Usurpationen der Vergangenheit vielfach korrigiert werden, würde ihm diesen Standpunkt erleichtern. Insbesondere in der Slowakei wird durch die Reduktion des Dominikalbodens eine segensreiche Tat geschichtlicher Gerechtigkeit ausgeübt werden. Denn in Ungarn ist die Geschichte des Großgrundbesitzes noch in viel höherem Maße als in den böhmischen Ländern zugleich die Geschichte eines ausgedehnten, straflosen Raubes an bäuerlichem Boden. Schließlich muss man sagen, dass insbesondere in der Slowakei der Großgrundbesitz der magyarischen Magnaten den Bauernstand zum größten Teil ausrottete, indem er die hörigen Slowaken auf den schlechtesten Häuslerboden herunterdrückte. Dort ist auch aus national – politischen Gründen die Enteignung des Großgrundbesitzes am notwendigsten.

Prag, den [23.] November 1919.

J. Pekař m. p.

Dokument Nr. 10). Um seine Expertise wurde er gerade auf der Grundlage einer Bitte J. Pekařs gebeten.

⁴⁴ Pekařs Empfehlung fand keine vollständige Akzeptanz, zumal in § 35 des Entschädigungsgesetzes nachfolgender Satz auftauchte: „Durch ein Sondergesetz wird über den zu Unrecht zusammengeführten bäuerlichen Boden und ähnliche Fälle entschieden.“ Dieses Sondergesetz kam freilich nicht zustande. Es lohnt sich hier hinzuzufügen, dass J. V. Prásek kategorisch bestritt, ein „zusammengelegter“ Rustikalboden könnte überhaupt als zu Unrecht erworbener Besitz tituliert werden (vgl. PRÁSEK, Revindikace pobělohorských konfiskací [Die Revindikation der Konfiskationen nach dem Weißen Berg], S. 34–35).

3 POSUDKY JANA KAPRASE (DUBEN A PROSINEC 1919)

Právní historik prof. JUDr. Jan Kapras (1880–1947) patřil spolu s Josefem Pekařem, Miloslavem Stieberem, Josefem Auštěckým a Jiřím Hoetzlem k expertům, kteří byli osloveni již výborem pro pozemkovou reformu Národního shromáždění.¹ První posudek připravil Kapras pravděpodobně také na počátku dubnu 1919², druhý posudek (datovaný 3. prosince 1919) dokončil jako poslední z posuzovatelů oslovených Státním pozemkovým úřadem, jejichž posudky se bezprostředně týkaly Lichtenštejnů, a reagoval v něm tak nejen na posudek Josefa Pekaře z 23. listopadu 1919, ale také na posudek Jana Krčmáře z 2. prosince 1919.

Text prvního posudku rozdělil na dvě části. V první části stručně přiblížil dějiny konfiskací v českých zemích (včetně odkazů na literaturu), revindikace konfiskovaných statků však (vzhledem k předestřeným důvodům) v obecné rovině nedoporučoval, ve druhé části naopak uváděl majetky (včetně majetků Lichtenštejnů na Opavsku a Krnovsku), které se podle jeho názoru měly zabírat bez náhrady.

Text druhého posudku rozdělil na pět částí, přičemž navázal na systematiku § 9 záborového zákona o převzetí majetku bez náhrady. Věnoval se 1) komorním statkům na Těšínsku, což odpovídá kategorii majetku „příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské“, 2) šlechtickým nadacím, a 3) Karlu z Lichtenštejna, což odpovídá kategorii „majetek bezprávně nabytý“, dále představil obecnější úvahy 4) o konfiskaci, a 5) o českých lénech.

V návrhu nóty z 15. února 1920 lichtenštejnského chargé d'affaires v Bernu Emila Becka švýcarskému spolkovému prezidentovi Giuseppe Mottovi není Kaprasův posudek zmíněn³, i když v rámci přípravných prací na nótě byl výtah z posudku pořízený.⁴

¹ Kapras, Pekař, Stieber a Auštěcký měli původně vystoupit na 3. schůzi subkomitétu pro náhradu 2. dubna 1919, jak vyplývá ze sdělení poslance F. Modráčka na 3. schůzi výboru pro pozemkovou reformu z 29. března 1919 (srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 14, inv. č. 571, Stenografický protokol o schůzi, s. 2), Kapras se však schůze nakonec neúčastnil (srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 17, inv. č. 628, Stenografický protokol o schůzi, s. 1).

² Kapras svůj posudek sepsal zřejmě na začátku dubna spolu s ostatními experty, což by naznačovala úvodní věta posudku J. Auštěckého (viz dokument č. 4).

³ LI LA, V 002/0170/14; dostupné z: www.e-archiv.li/D46074.

⁴ Srov. LI LA, V 003/0089, Auszug, s. 9 (Aktenzeichen der liechtensteinischen Gesandtschaft in Wien: Beilage 121/2-20).

Gustav Friedrich ve svých rukopisných poznámkách ke Kaprasovu posudku upozornil na omyl v osobě, která skládala v březnu 1859 lenní přísahu (viz níže pozn. 38).⁵

3.1 Posudek Jana Kaprase (pravděpodobně počátek dubna 1919)⁶

O možnosti zabránění starých konfiskací pobělohorských – bez náhrady

I.

Především musíme si uvědomiti, že konfiskace pobělohorské nejsou jedinými, nýbrž že konfiskací podobných je řada. Začínají rokem 1547, kdy zabrány statky městům královským, následují pak konfiskace za odboje českého samého nejprve provedené císařem, potom zase českými stavy. Pak přijde teprve konfiskace pobělohorská a po ní ještě dále konfiskace po válce dánské,⁷ po saském vpádu⁸ a po exekuci proti Valdštejnovi⁹. Závěr tvoří teprve konfiskace za Marie Terezie provedená proti přívržencům protikrále Karla Bavorského.¹⁰

Konfiskace ty stihly největší měrou Čechy samy. Tam byla vskutku zabráněna největší část půdy, skoro 800 statků a panství tak, že jen 147 větších, mimo některé menší, zůstalo v rukou původních držitelů. Moravské konfiskace rozměrem nedosahují českých. Opavské jsou značné, jsou však teprve z doby po vpádu Mansfeldově. Na Těšínsku, kde byl v čele katolický kníže,¹¹ k větším konfiskacím nedošlo.

⁵ MÚAAV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 290, s. 8.

⁶ Český rukopisný originál (4 s.), český strojopisný opis (3 s.): Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 90, inv. č. 4585; Přípravné rukopisné materiály (4 s.): Archiv NM, f. Jan Kapras, kart. 64, inv. č. 3955. Přepsal J. Marčík, přeložil Th. Krzenek, edičně (podle originálu) připravili O. Horák, J. Marčík a M. Starý.

⁷ Ke konfiskacím po válce dánské: BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, Praha: Museum Království českého, 1882, s. CXLIII–CXLVI.

⁸ Ke konfiskacím po saském vpádu: REZEK, Antonín. *Dějiny Saského vpádu do Čech (1631–1632) a návrat emigrace*. Praha: I. L. Kober, 1889, s. 168–173; BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. CXLIII–CXLVI.

⁹ Blíže: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. CXLVI–CXLVII.

¹⁰ K potrestání přívrženců protikrále Karla Albrechta Bavorského: HLAVAČKA, Milan. *Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále*. Praha: Akropolis, 1997, s. 142–146.

¹¹ Zmíněným knížetem byl Fridrich Vilém Těšínský (1601–1625), jehož smrtí vymřela mužská linie těšínských Piastovců. Byl vychován v cizině a vlády v Těšínském knížectví se ujal až roku 1624. Do té doby knížectví spravovala jeho sestra Alžběta Lukrécie, provdaná za Gundakara z Lichtenštejna. K těšínským statkům se J. Kapras blíže vyjádřil ve svém posudku ze 3. prosince 1919 (srov. dokument č. 3.2, pozn. 26–29).

O českých konfiskacích máme zprávy podrobné (Bílek¹², Tiefertunk¹³), stejně o opavských (Zukal¹⁴), o moravských takových zpráv není (D'Elvert¹⁵).

Statky, které zůstaly v rukou dosavadních držitelů, byly jednak katolických přívrženců Ferdinanda II., jednak však také protestantských rebelů, kteří se ve víře i jinak přizpůsobili novým poměrům a získali u dvora přímluvčích a tím pardonu.

Ze statků konfiskovaných byla část darována za služby Ferdinandu II. prokázané, nebo za náklady v jeho prospěch učiněné, část byla prodána pod cenou ne vždy cestou zcela legální, [1] a jen zbytek byl prodán za cenu odhadní, která byla vlastně sama o sobě nízká.

Převážná většina všech takto konfiskovaných statků změnila však nejrozmanitějším způsobem svého držitele, u jiných, zvláště na Moravě všeobecně, bylo by velmi těžko zjistit skutečné tehdejší poměry.

Také otázka viny na celé exekuci pobělohorské, pokud nejde jen o Ferdinanda II. a několik jeho nejbližších rádců, byla by věcí nesmírně těžko proveditelnou.

Jsem tedy o otázce samé toho mínění, že revindikace konfiskací zákonnou cestou byla by možná a byla by také proveditelná, a jsem také toho přesvědčení, že by značná, ano možno s klidem říci i převážná část šlechty pro své chování od dob bělohorských až do dob posledních let světové války, by zasloužila, aby revindikace taková byla provedena, přece však bych neodporučoval provedení všeobecné, a to proto:

- 1) že provedení bylo by nesmírně obtížné a výsledky jeho nerovnaly by se nákladům práce, času a peněz na to obětovaných,
- 2) že západní cizina při své zvláštní, nám dosti cizí mentalitě, nepochopila by nikdy, že jde o akt skutečné spravedlnosti, nýbrž považovala by to za porušení právních poměrů a řádů rázu, abych tak řekl, bolševického, a tím bychom zahraniční situaci svou ztížili. [2]

¹² BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha: Museum Království českého, 1882–1883.

¹³ TIEFTRUNK, Karel. *Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. L. 1547*. Praha: nákl. vl., 1872. 395 s.

¹⁴ ZUKAL, Josef. *Slezské konfiskace 1620–1630. Pokutování provinilých šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1916. 168 s.

¹⁵ D'ELVERT, Christian. *Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhunderte*. Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Bd. 16. Brünn: Verlag der histor. statist. Sektion, 1867. 938 s.; idem. *Beiträge zur Geschichte der böhmischen Länder, insbesondere Mährens, im siebzehnten Jahrhunderte*. Bd. IV. Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Bd. 23. Brünn: Verlag der histor. stat. Sektion, 1878. 795 s.; K tomu nověji: KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno: Maticе moravská, Masarykova univerzita, 2006. 993 s.; Die Rolle Karls I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg. *Studia historica Brunensia*, 2017, roč. 64, č. 1, S. 123–169.

II.

Za to doporučoval bych bez náhrady zabrání určitých větších komplexů, a to:

- 1) Statky císařské a členů císařského domu (v tom i statky Bedřichovy na Těšínsku)¹⁶ z důvodu viny na válce světové.
- 2) Stará knížecí léna koruny české, která dostali držitelé jich svého času docela bez zásluhy a bezplatně, a která svého času v šedesátých letech byla nezákonným způsobem parlamentem cislejtanským bez ohledu na práva české koruny zbavena svazku lenního.¹⁷ Zákonným ustanovením mohly by tyto statky býti zase prohlášeny za státní statky. Jde tu o statky:
  - a) Arciknížete Bedřicha na Těšínsku (také sub 1. uvedený), které dostal arcikníže Karel r. 1825 darem ve formě léna¹⁸ (ovšem až bude o Těšínsku rozhodnuto).
  - b) Lichtensteinské statky na Opavsku¹⁹ a Krnovsku²⁰, které dostal darem (ve formě léna) Karel z Lichtensteina r. 1613 a 1622 z veliké části za účast na boji proti českému státu, jeden z hlavních viníků celé pobělohorské exekuce.

¹⁶ Jde o statky arcivévody Bedřicha Rakousko-Těšínského (1856–1936), který byl posledním habsburským vlastníkem Těšínské komory (fakticky do roku 1918, de iure do roku 1922). K následnému procesu s ním: VACULČÍK, Viktor. *Habsburger v. Tschechoslowakei 1918–1938*. Bratislava: Epos, 2014, zvl. s. 185–201; k jeho osobě: PERNES, Jiří. *Habsburkové bez trůnu*. Praha: Iris, 1995, s. 166–179.

¹⁷ Alodifikace (neboli rušení lenních vztahů) byla zahájena zákonem ze 17. prosince 1862, č. 103 ř. z., o částečném zrušení svazku manského, podle kterého se měla alodifikace provést za náhradu a také bylo zakázáno zřizování nových lén. Ostatní léna pak byla, v návaznosti na čl. 7 státního základního zákona z 21. prosince 1867 č. 142/1867 ř. z., zrušena zákony z 12. května 1869, č. 103–112 ř. z., vydanými speciálně pro jednotlivé země (č. 103 pro Moravu, č. 106 pro Čechy a č. 107 pro Slezsko). Alodifikace se prováděla postupně a nepodléhala jí úřední léna a léna řádu německých rytířů. Srov. ČÁDA, František. Lenní právo. In: HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Sv. II. Brno: Polygraphia; R. M. Rohrer, 1932, s. 487–494. J. Kapras alodifikaci zmiňuje také ve svém posudku ze 3. prosince 1919. Uvádí, že byla provedena protiústavně a tyto statky je třeba přirknout českému státu bez náhrady, neboť stále tvoří součást korunního či státního jmění českého státu (k tomu srov. dokument č. 3.2, zejm. pozn. 45–46).

¹⁸ Arcivévoda Karel Ludvík Rakousko-Těšínský (1771–1847), syn císaře Leopolda II. (1747–1792). J. Kapras jej zmiňuje také ve svém posudku ze 3. prosince 1919, kde uvádí, že léno obdržel již roku 1822, což odpovídá roku úmrtí těšínského vévody Alberta Kazimíra Sasko-Těšínského (1738–1822), na jehož přání mělo léno po jeho smrti přejít na arcivévodu Karla (srov. dokument č. 3.2, pozn. 29). J. Kapras ve své práci *Z dějin českého Slezska* (Opava: Matice Opavská, 1922, s. 26–27) uvádí, že se Karel léna ujal roku 1825.

¹⁹ Udělení Opavska bylo Karlovi z Lichtenštejna přislíbeno 28. prosince 1613 a byly přesně specifikovány podmínky jeho převodu. Samotný lenní list byl ale vystaven teprve 4. ledna 1614. Moderní edice obou dokumentů je v KOZÁK, Petr (ed.). *Červená kniha Opavského knížectví*. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2015, s. 211–223.

²⁰ Také zde platí, že o předání Krnovska Lichtenštejnovi bylo sice rozhodnuto již v roce 1622 (srov. KAPRAS, *Z dějin českého Slezska*, s. 16–17), samotné udělení léna ale proběhlo až diplomem z 13. května 1623. PŠTROS, Eduard. *Die böhmischen Kronlehen im Königreiche Böhmen, Markgrathume Mähren und Herzogthume Schlesien*. Prag: F. A. Credner, 1861, s. 93–97, č. 4c; BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen: K. Prochaska 1874, s. 359–363. V literatuře se lze setkat také s rokem 1621 (srov. KREBS, Julius. *Acta publica. Verhandlungen und Correspondenzen der schlesischen Fürsten und Stände*. V. Bd. Breslau: Josef

To by se týkalo také statků na Opavsku a Krnovsku *pruském*, které nám pravděpodobně bude přičteno.²¹

c) Biskupství vratislavského²², které zůstaly po roce 1742 u Opavska, tvoříce nejsevernější část Českého Slezska. Z nich část bude pravděpodobně odstoupena Německu, něco však zůstane u českého státu.

d) Arcibiskupství olomouckého.²³ [3]

Výslovně podotýkám, že statky sub *c) a d)* uvedené nepodléhaly u nás nikdy pravidlům statků církevních, nýbrž jako knížecí léna zásadám těchto. Jich původ jest sice starší prvních dvou, také však základ jeho je darování.

Ovšem při arcibiskupství olomouckém bylo by třeba *za jistou část* dáti náhradu, která by tvořila materiální základ arcibiskupského úřadu.

3.2 Posudek Jana Kaprase (3. prosinec 1919)²⁴

Dobrozdání prof. Dr. Jana Kaprasa

Podle přípisu ze dne 23. listopadu 1919 a staršího vyzvání o podání dobrého zdání k § 9 záborového zákona²⁵ dovoluje si podepsaný podati některé doplňky k dobrému

---

Max & Komp., 1880, S. 167–168). Udělení Opavska i Krnovska se J. Kapras stručně věnoval také ve svém posudku ze 3. prosince 1919. K okolnostem nabytí Opavska srov. dokument č. 3.2, pozn. 34.

²¹ K připojení východní části Krnovska (Hlubčicka) a dalších oblastí pruského Slezska k Československu, které prosazoval na Pařížské mírové konferenci Edvard Beneš a kde Kapras působil jako jeden z odborných poradců, nakonec nedošlo (dále viz pozn. 48). Srov. VÁCHA, Zdeněk. *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, s. 157–166, zvl. s. 159 a 165.

²² K poměru vratislavského biskupa k České koruně srov. ZUBER, Rudolf. *Jesenicko v období feudalismu do roku 1949*. Ostrava: Profil, 1966, s. 73. Statky vratislavského biskupství, které se po územních úpravách ocitly na území ČSR, byly v březnu 1919 sekvestrovány a o jejich dalším osudu probíhala jednání mezi ČSR a Svatým stolcem. Za účelem provedení pozemkové reformy pak byla uzavřena dohoda mezi pozemkovým úřadem a ministerstvem zahraničních věcí s vratislavským arcibiskupstvím (1934); k církevně-politickému vývoji na našem území: KONÍČEK, Jirí. *Modus vivendi v historii Svatého stolce a Československa. Církevně-politický vývoj v letech 1918–1993*. 2. vyd. Olomouc: Společnost pro dialog církve a státu, 2005. 308 s.

²³ Základem lenního poměru olomouckého biskupa k českému králi a České koruně je listina Karla IV. ze 7. dubna 1348. K meziválečné pozemkové reformě na statcích olomouckého arcibiskupství: NĚMEC, Vít. První pozemková reforma na statcích olomouckého arcibiskupství za Antonína Cyrila Stojana (1921–1923). *Studia Theologica*, 2017, roč. 19, č. 4, s. 263–281.

²⁴ Český strojopisný opis (4 s.): Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 370; NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500; německý strojopisný dobový překlad: MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, fol. 27v–30r. Přepsali B. Švejnhová a J. Marčík, dobový překlad revidoval a ediční poznámky přeložil Th. Krzenck, edičně připravili O. Horák, J. Marčík a M. Starý.

²⁵ Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového. Jeho § 9 se týkal náhrady za majetek, který měl československý stát převzít, a zejména rámcově vymezoval případy, v nichž neměla být náhrada poskytnuta.

zdání prof. Krčmáře, pokud týkají se právní historie. Doplňky ty zároveň doplňují i dobré zdání prof. Pekaře v některých směrech.

Jde tu o tyto věci:

1) *Ad komorní statky těšínské*. Statky tyto jsou zbytkem starého knížectví Těšínského. Těšínsko tvořilo od XIV. století knížecí české léno v rukách rodu Piastovského.²⁶ Rod ten v XVII. století vymřel a země jako uprázdněné léno spadla na českou korunu, tvoříc součást českých státních statků.²⁷ Disponoval jím pak od té doby král český dávaje ho „z královské moci české“ příslušníkům svého rodu. Tak je dostal jako léno darem 1722 rod lotrinský²⁸, 1766 Marie Kristina, dcera Marie Terezie, a 1822 arcikníže Karel, v jehož rodě pak zůstalo již jako dědičné léno.²⁹ Po Karlovi nastoupil v ně 1847 jeho syn Albrecht, jemuž bylo také 18. července 1858 Františkem Josefem I. výslovně jako králem českým z královské moci české a jako součástka koruny české, lénem uděleno. Od r. 1828 knížecí léno těšínské bylo zapsáno do českých dvorských desk a kompetence všechna také přenesena na české úřady.³⁰ Osvobození tohoto léna či alodifikace³¹ jeho stala se způsobem právo i ústavu českou porušujícím (o tom níže).

Zabrání těchto statků bude však možné pouze dle mírové smlouvy jako statků členů panujícího rodu, [1] nicméně bude důležitě před reparační komisí domáhati se toho, že statky ty tvořily a vzdor nesprávnému osvobození tvoří dosud součást korunního či státního jmění českého státu a že tedy třeba je přirknouti českému státu bez náhrady.³²

2) *Ad šlechtické nadace* doporučuje se permutace ve smyslu účelu příbuzného, např. studijní zase ve studijní, avšak pro všechny bez rozdílu. Přitom bude lze alespoň částečně vyhraditi tyto permutované nadace Moravě, kde je nadání málo a veliký jinak v Čechách počet tzv. volně propůjčitelných tam úplně chybí. Upozorňuji,

²⁶ Lenni hold za Těšínské vévodství, vzniklé oddělením od velkého Opolska, složil již v devadesátých letech 13. století Měšek I. Václavovi II., znovu pak v roce 1327 Kazimír I. Janovi Lucemburskému.

²⁷ V mužské linii vymřeli těšínská Piastovci v roce 1625, svá práva však hájila sestra posledního knížete, Alžběta Lukrécie, provdaná z Lichtenštejna († 1653), které byla nakonec držba Těšínského knížectví doživotně ponechána.

²⁸ V letech 1722–1729 je měl v držení Leopold Lotrinský, v letech 1729–1765 František Štěpán Lotrinský a v letech 1765–1766 Josef II., od kterého je koupila Marie Terezie a dala své dceři.

²⁹ Arcivévoda Karel Ludvík Rakousko-Těšínský (1771–1847) byl synem císaře Leopolda II. (1747–1792). Se svolením císaře Těšínsko obdržel na přání těšínského vévody Alberta Kazimíra Sasko-Těšínského (1738–1822), manžela Marie Kristiny Habsbursko-Lotrinské (1742–1798) po jeho smrti. J. Kapras ve své práci *Z dějin českého Slezska* (Opava: Maticce Opavská, 1922, s. 26–27) uvádí, že se Karel tohoto léna ujal v roce 1825.

³⁰ Informace týkající se těšínského léna v 18. a 19. století čerpal Kapras pravděpodobně ze spisu PŠTROS, Eduard. *Die böhmischen Kronlehen im Königreiche Böhmen, Markgraffthume Mähren und Herzogthume Schlesien*. Prag: F. A. Credner, 1861, s. 17–20.

³¹ Alodifikací se J. Kapras zabýval již ve svém posudku z dubna 1919 (blíže dokument č. 3.1, pozn. 17).

³² K tomu blíže: VACULČÍK, *Habsburger v. Tschechoslowakei 1918–1938*, zvl. s. 185–201, kde přibližuje proces s arcivévodou Bedřichem (1856–1936), který byl posledním habsburským vlastníkem Těšínské komory (fakticky do roku 1918, de iure do roku 1922); k jeho osobě: PERNES, *Habsburové bez trůnu*, s. 166–179.

že velmi mnoho těchto nadání šlechtických je právě pobělohorského původu od Ferdinanda II., dokonce některé i z konfiskací samých.

3) *Ad kníže Karel z Lichtensteina* nutno upozornit, že především Lichtensteinové byli dávno před tím, nežli nabyli svého knížectví a následkem toho zvláštního svého postavení, obyvateli a stavy českého státu, podřízení plně jak svou osobou, tak i svým majetkem jeho zákonům.³³ V rámci jeho dostali svůj původní knížecí titul a k tomu i pouhé *české* nikoliv suverénní knížectví Opavské (1613).

Karel z Lichtensteina již před bitvou bělohorskou silně se zúčastnil všech akcí protinárodní strany dvorské a katolické a to mu vyneslo právě udělení Opavska (1613).³⁴ Po bitvě bělohorské on byl hlavním a vynikajícím činným účastníkem na neblahé éře pobělohorské. On nezúčastnil se snad jen jako jiné rody nabytím statků, nýbrž na jeho hlavu spadá do jisté míry i zodpovědnost za celou exekuci tehdy provedenou, za nastolení pobělohorského absolutistického režimu a konečně i za hospodářský bankrot země zaviněný dlouhou mincí, na níž on sám byl hlavním účastníkem. Krátce nikdo z tehdejších osob mimo panovníka samého neměl takovou vinu na pobělohorském osudu našeho národa jako právě Karel z Lichtensteina.³⁵

Přitom nabyl z pobělohorských konfiskací řadu [2] statků, z nichž zvláště dva veliké komplexy vynikají. Předně mu bylo znovu (1622) uděleno Opavsko a k tomu přidáno i Krnovsko, konfiskované právě rodu Hohenzollern,³⁶ za druhé pak mu [byl] udělen rozsáhlý komplex statků kolem Moravské Třebové, a to právem lenním.³⁷ Oba tyto komplexy zůstaly odtud nepřetržitě v rukou rodu Lichtensteinů

³³ Ve středověku a raném novověku bylo ale obyvatelské právo spojeno s jednotlivými zeměmi, tvořícími soustátí České koruny. Lichtenštejnové se tak od poloviny 13. století počítali ke šlechtě moravské. Obyvatelem Českého království se stal právě až Karel z Lichtenštejna, který 29. dubna 1602 zpečetil tzv. revers k zemi a následně se 21. června přiznal při úřadu desk zemských. NA, f. Reversy k zemi, inv. č. 199; f. Desky zemské, sign. DZV 131, fol. D 25r–D 25v.

³⁴ Posudek zde sklouzává k přílišnému zjednodušení, zejména použití termínu „protinárodní“ zde pak má vysloveně politický rozměr a málo odpovídá dobové realitě. Udělení Opavska Lichtenštejnovi bylo ve skutečnosti jednak odměnou za Karlovu podporu císaře Matyáše v jeho bratrském konfliktu s Rudolfem II. na přelomu první a druhé dekády 17. století, jednak obratným tahem, který měl posílit kontrolu Habsburků nad oblastí Horního Slezska, do něž mělo být definitivně integrováno i Opavské knížectví, jehož stavové se tomu usilovně bránili.

³⁵ Kapras zde vyšel z poněkud šablonovitého, veskrze negativního hodnocení Karlovy dějinné úlohy, které dobovou českou politikou silně rezonovalo. Zajímavým pokusem ukázat vícevrstevnatost Karlovy osobnosti je stať KNOZ, Tomáš. Čtyři tváře Karla z Lichtenštejna. *Dějiny a současnost*, 2021, roč. 42, č. 3, s. 10–14.

³⁶ Udělení Krnovska a Opavska se J. Kapras věnoval již ve svém posudku z dubna 1919 (srov. dokument č. 3.1, pozn. 19–20).

³⁷ HIKL, Rudolf. *Moravská Třebová. Náčrt jejích dějin*. Moravská Třebová: Okresní osvětová rada, 1949, s. 58, uvedl nesprávně, že Karel z Lichtenštejna dostal Třebovou lénem 15. března 1622. Ve skutečnosti Ferdinand II. v březnu 1622 rozhodl o darování panství Moravská Třebová a Zábřeh se všemi k nim připojenými menšími statky. Viz např. HRUBÝ, František. *Ladislav Velen ze Žerotína*. Praha: Historický klub, 1930, s. 135. Teprve následně byly tyto majetky převedeny na léno. V NA, f. Česká dvorská kancelář, sign. II A 4, inv. č. 597, kart. 198, je koncept lenního listu na panství Moravská Třebová a Zábřeh a další majetky s datem 13. května 1623, avšak s připojenou kancelářskou poznámkou, že byl vydán v pozměněné podobě až 19. července 1624. Tuto definitivní verzi edičně zpřístupnil PŠTROS, *Die böhmischen Kronlehen im Königreiche Böhmen, Markgraffthume Mähren*

a udělovány jim králem českým jako česká léna. Naposledy skládal ještě 16. března 1859 František³⁸ kníže Lichtenstein přísahu věrnosti českému králi z Mor. Třebové a 29. prosince 1860 dostal indult lenní o Opavsku a Krnovsku z královské moci české.³⁹ Také tady osvobození obou těchto komplexů stalo se způsobem nesprávným (viz níže), takže lze k nim přihlížeti jako k českým státním statkům.

4) *Ad konfiskace vůbec* nutno zvláště důrazně upozorniti především k tomu, že konfiskace bělohorské tvoří jen jeden článek v řetěze konfiskačním, který začíná konfiskací Ferdinanda I. Statků městských 1547, jde na Bílou Horu a konfiskace po zavraždění Valdštejna, a končí teprve dosti velkými konfiskacemi Marie Terezie 1742 po vypuzení Francouzů z Prahy. Tento konfiskační materiál je jen nepatrně zpracován, namnoze pak dokonce není ani úplně zachován.⁴⁰

5) *Ad česká léna vůbec*. Korunní léna česká tvořila i podle obnoveného zřízení zemského součást korunního či státního majetku českého, kterým nemohl panovník český nakládati volně, nýbrž jen za souhlasu českého sněmu, jak ukazuje praxe pobělohorská sama.⁴¹ Značná část těchto lén byla však průběhem doby osvobozena, takže začátkem druhé polovice XIX. Století zůstaly jen některé drobné statky v Čechách a potom veliká léna knížecí opavsko-krnovské, těšínské, olomoucké a vedle toho veliký komplex kolem Moravské Třebové. Děje se zmínka také o lénech vratislavského biskupa, to byla však věc celkem sporná, neboť již v první

---

und Herzogthume Schlesien, s. 97–99, č. 5a. (Nezpečetěný a nepodepsaný lenní list je v NA, f. Česká dvorská kancelář, Listiny, inv. č. 145.) K lenním statkům Lichtenštejnů na Moravě a ve Slezsku srov. NA, f. Česká dvorská kancelář, sign. II A 4, inv. č. 587, kart. 172–173, inv. č. 597, kart. 198, inv. č. 606, kart. 206. Bohatství mladších písemností z 19. století je soustředěno v NA, f. Česká léna, inv. č. 531–574, kart. 164–200, inv. č. 917–918, kart. 269–271, inv. č. 1094–1097, kart. 309–313.

³⁸ Lenní přísahu skládal panující kníže Jan II. z Lichtenštejna (* 5. října 1840 na zámku Lednice, † 11. února 1929 na zámku Valtice), starší bratr Františka I. z Lichtenštejna (* 28. srpna 1853 na zámku Liechtenstein u Mödlingu, † 25. července 1938 na zámku Valtice).

³⁹ Tato data převzal autor patrně z již citovaného spisu (PŠTROS, *Die böhmischen Kronlehen im Königreiche Böhmen, Markgraffthume Mähren und Herzogthume Schlesien*, s. 27 a 33), kde je na s. 100–101 pod č. 5b též celý text poslední lenní přísahy za moravské statky. Správně k ní ovšem došlo nikoli 16., jak uvedl Kapras, ale 26. března 1859.

Před rokem 1918 byla lenní přísaha Jana II. z Lichtenštejna Františku Josefu I. „jakožto panujícímu králi v Čechách“ dokonce zařazena do edice dokumentů o historickém státním právu jako jeden z důležitých argumentů dokládajících právní trvání českého státu. Srov. ČERNÝ, Jan Matouš (ed.). *Boj za právo. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848. S výklady historickými*. Část II. Praha: Bursík & Kohout, 1893, s. 1142–1143.

⁴⁰ Materiály k českým konfiskacím ze 17.–18. století jsou koncentrovány především v NA, f. Stará manipulace, sign. B 1, kart. 66–84 (materiály spojené se soudním řízením proti přívržencům Karla Albrechta Bavorského) a sign. C 215, kart. 344–524 (konfiskační materiály pobělohorské včetně konfiskací navazujících na zavraždění Albrechta z Valdštejna).

⁴¹ Do českého obnoveného zřízení zemského z roku 1627 byl výslovně pojat pouze obecný závazek panovníka neodcizovat statky příslušející ke Království českému (čl. A XXII). Další platnost privilegií, vážících se k nutnosti souhlasu zemského sněmu s případným ztenčováním České koruny (zejména majestátu Vladislava II. z roku 1499, převzatého následně i do tzv. Vladislavského zemského zřízení), lze však dovodit z majestátu císaře Ferdinanda II. vydaného 29. května 1627 a potvrzujícího všechna starší zemská privilegia, neodporující Obnovenému zřízení zemskému. Blíže k tomu KALOUSEK, Josef. *České státní právo*. Praha: Bursík & Kohout, 1892, s. 438–441, 600–602.

polovici XIX. století statky jeho [3] v českém státě zapsány jsou do desk jako alodní.⁴²

Uvnitř těchto lén třeba však lišiti léna, která jako feuda oblata⁴³ byla původním vlastnictvím vasalovým a teprve později se z vlastnictví stala lény. Sem patří biskupství olomoucké a patřily by také, přiznala-li by se jim lenní kvalita i pro druhou polovici XIX. století, statky biskupa vratislavského. Ostatní léna svrchu uvedena jsou však králem přímo udělena nebo dána, tak Těšínsko 1822, Opavsko-Krnovsko a komplex Moravsko-Třebovský 1622.⁴⁴

Osvobození těchto lén v XIX. [století], mělo-li mítí právní platnost, nemohlo se státi bez souhlasu českého sněmu.⁴⁵ Říšská rada učinila usnesení o tom způsobem nesporně porušujícím českou ústavu, jak i nadále trvala tato po roce 1848. Tak na to také zcela správně hned při projednávání zákona onoho v říšské radě Dr. Pražák poukázal.⁴⁶ Zvláště ovšem nemohl důvod soukromoprávní povahy léna, na který tehdejší německo-centralistická majorita kladla veliký důraz, platiti o svrchu uvedených lénech knížecích, na jichž veřejnoprávní povahu již zřízení zemská kladla důraz.

Při Opavsku a Krnovsku nesmí se vedle toho zapomenouti na ony části, které na Hlučínsku a snad i na Hlubčicku⁴⁷ k nám zase po 170 letém bezprávném odtržení se vracejí. U těchto tří skupin velkostatků: komorní statky těšínské, komorní statky

⁴² Alod (allod, alodium, zpupný majetek) znamená svobodný šlechtický nemovitý majetek, se kterým může vlastník v zásadě bez omezení (ve srovnání s lenním či svěřenským majetkem) nakládat mezi živými i pro případ smrti. Stručnou charakteristiku viz též ADAMOVÁ, Karolina. Alod. In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Sv. I. A–Č. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 251–252. Ke statkům vratislavského biskupství Kapras ve svých rukopisných poznámkách dodává, že mělo jít o „zbytek starého kníže[ctví] Niského, který byl [r.] 1742 připojen k Opav[sku a] tvořil jeho nejsever[nější] část“ (op. cit. v pozn. 6, s. 4).

⁴³ Opakem je *feudum datum*, kdy lenní pán (senior) poskytuje léno ze svého alodu.

⁴⁴ V případě Moravské Třebové se Kapras mýlil, neboť příslušný komplex statků byl Lichtenštejnovi nejprve předán jako zpupný majetek a teprve následně došlo k jeho udělení lénem. Šlo tedy o *feudum oblatum*. Nabízí se hypotéza, že Lichtenštejn o tuto změnu právního statusu sám požádal, aby nově získané statky vymanol z pravomoci zemských úřadů, podobně jako to udělal Albrecht z Valdštejna se svými statky českými.

⁴⁵ Že byla alodifikace v šedesátých letech 19. století provedena „proti ústavě české“ napsal autor posudku již před I. světovou válkou ve svém stěžejním syntetickém díle KAPRAS, Jan. *Právní dějiny zemí Koruny české*. Díl I. Praha: Unie, 1913, s. 125.

⁴⁶ Projednávání vládní předlohy zákona o částečném zrušení svazku manského (č. 103/1862 ř. z.) proběhlo na 23. až 29. sezení Poslanecké sněmovny Říšské rady v dnech 13. června až 25. července 1861. Srov. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten in der I. Reichsraths-Session*. I. Bd. (1–50). Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1862, s. 483–635, k minoritnímu stanovisku Aloise Pražáka (* 21. února 1820 v Uherském Hradišti, 30. ledna 1901 ve Vídni) zvl. s. 614–620 (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0001&page=626&size=30>).

⁴⁷ V době, kdy Kapras svůj posudek psal, nebylo ještě jasné, jak dopadne plebiscit ohledně příslušnosti části Horního Slezska, předpokládaný čl. 88 Versaillské smlouvy. Podle čl. 83 téže smlouvy měla v případě, že by se většina zdejšího obyvatelstva vyslovila pro příslušnost k Polsku, část Hlubčicka připadnout k Československu. Ohledně Hlučínska tak bylo rozhodnuto bez ohledu na výsledek tohoto plebiscitu.

opavsko-krnovské a skupina moravsko-třebovská, které vesměs vznikly pouhým darováním královým ze státního jmění českého, bylo by nejspíše lze, bez ohledu na nesprávné osvobození jich od lenního svazku českého, provésti a odůvodniti zabrání bez náhrady.⁴⁸

V Praze, dne 3. prosince 1919.

Dr. jur. J. Kapras, v. r.

---

⁴⁸ Pamatováno na to bylo již v návrhu tzv. hospodářského zákona (zřejmě ze září 1918), jehož autory byli Jaroslav Preiss a Vilém Pospíšil, kde se v § 72 uvádí: „Velkostatky nebo jiné majetky, které byly lenním vlastnictvím koruny české a které prodány anebo jiným způsobem převedeny byly bez svolení zákonodárné korporace anebo v odporu s jich zřizovací listinou na osobu třetí, spadají dnem vydání tohoto zákona zpět na erár říše české. Totéž platí i o majetcích, které těmito vlastníky neoprávněnými byly prodány dále. Ministerstvu spravedlnosti se ukládá vyšetřiti poměry prodeju lenních statků české koruny za posledních 60 let.“ HODÁČ, František. Doklady o přípravách k politickému a hospodářskému převratu. *Obzor národohospodářský*, 1926, roč. 31, s. 35.

3 GUTACHTEN VON JAN KAPRAS (APRIL UND DEZEMBER 1919)

Der Rechtshistoriker Prof. JUDr. Jan Kapras (1880–1947) gehörte zusammen mit Josef Pekař, Miloslav Stieber, Josef Auštecký und Jiří Hoetzel zu jenen Fachleuten, die bereits durch den Ausschuss für die Bodenreform in der Nationalversammlung um eine Stellungnahme gebeten worden waren.¹ Das erste Gutachten erstellte Kapras vermutlich ebenfalls Anfang April 1919², das zweite Gutachten (vom 3. Dezember 1919) beendete er als letzter der durch das Staatliche Bodenamt beauftragten Gutachter, deren Expertisen unmittelbar die Liechtenstein betrafen, und reagierte darin nicht allein auf das Gutachten Josef Pekařs vom 23. November 1919, sondern auch auf jene Stellungnahme Jan Krčmářs vom 2. Dezember 1919.

Den Text des ersten Gutachtens gliederte er in zwei Teile. Im ersten Teil behandelte Kapras in knapper Form die Geschichte der Konfiskationen in den böhmischen Ländern (einschließlich der Verweise auf die Literatur), eine Revindikation der konfiszierten Güter hingegen empfahl er auf allgemeiner Ebene (angesichts der vorgebrachten Gründe) nicht, im zweiten Teil hingegen zählte er jene Besitzungen auf (einschließlich der Liegenschaften der Liechtenstein in Troppau und Jägerndorf), die seiner Auffassung nach entschädigungslos eingezogen werden sollten.

Den Text des zweiten Gutachtens untergliederte Kapras in fünf Teile, wobei er an die Systematik von § 9 des Konfiskationsgesetzes über die entschädigungslose Übernahme des Besitzes anknüpfte. Er widmete sich dabei 1) den Kammergütern im Teschener Land, was der Kategorie des Besitzes von „Angehörigen der ehemaligen Herrscherfamilie Habsburg-Lothringen“, 2) den adeligen Stiftungen, und 3) Karls von Liechtenstein, was der Kategorie „zu Unrecht erworbener Besitz“ entspricht, darüber hinaus stellte er allgemeinere Überlegungen 4) über die Konfiskation und 5) über die böhmischen Lehen an.

Im Entwurf der Note vom 15. Februar 1920 des liechtensteinischen Geschäftsträger in Bern, Emil Beck, an den schweizerischen Bundespräsidenten Guiseppe

---

¹ Kapras, Pekař, Stieber a Auštecký sollten ursprünglich auf der dritten Zusammenkunft des Unterausschusses für die Entschädigung am 2. April 1919 auftreten, wie aus der Mitteilung des Abgeordneten F. Modráček auf der dritten Zusammenkunft des Ausschusses für die Bodenreform am 29. März 1919 hervorgeht (vgl. Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 14, Inv.-Nr. 571, Stenografisches Sitzungsprotokoll, S. 2), Kapras nahm jedoch nicht an der Zusammenkunft teil (vgl. Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 17, Inv.-Nr. 628, Stenografisches Sitzungsprotokoll, S. 1).

² Kapras verfasste sein Gutachten offenkundig Anfang April zusammen mit den übrigen Experten, was der Eingangssatz im Gutachten von J. Auštecký andeuten könnte (siehe Dokument Nr. 4).

Motta wird Kapras' Gutachten (im Unterschied zu den übrigen) nicht erwähnt³, auch wenn innerhalb der vorbereitenden Arbeiten an der Note ein Auszug aus dem Gutachten Aufnahme fand.⁴

Gustav Friedrich hat in seinen handschriftlichen Anmerkungen zu Kapras' Gutachten auf den Irrtum in der Person verwiesen, die im März 1859 den Lehnseid leistete (vgl. weiter unten Anm. 38).⁵

3.1 Gutachten von Jan Kapras (vermutlich Anfang April 1919)⁶

Über die Möglichkeit der Beschlagnahme der Konfiskationen nach dem Weißen Berg – ohne Entschädigung

I.

Zunächst müssen wir uns darüber im Klaren sein, dass die Konfiskationen nach dem Weißen Berg nicht die einzigen sind, sondern dass es *viele ähnliche Beschlagnahmen* gibt. Sie beginnen im Jahr 1547, als die Güter der königlichen Städte beschlagnahmt wurden, gefolgt von Konfiskationen aufgrund des böhmischen Widerstands selbst, zunächst durch den Kaiser, dann durch die böhmischen Stände. Dann folgen zunächst die Konfiskationen nach dem Weißen Berg und daran anschließend die Beschlagnahmen nach dem Dänischen Krieg,⁷ nach der sächsischen Invasion⁸ und nach der Hinrichtung Wallensteins⁹. Den Schlusspunkt bilden die gegen die Anhänger des Gegenkönigs Karl Albrechts von Bayern unter Maria Theresia durchgeführten Konfiskationen.¹⁰

³ LI LA, V 002/0170/14; zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074.

⁴ Vgl. LI LA, V 003/0089, Auszug, S. 9 (Aktenzeichen der liechtensteinischen Gesandtschaft in Wien: Beilage 121/2-20).

⁵ MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 290, S. 8.

⁶ Tschechisches handschriftliches Original (4 S.), tschechische maschinenschriftliche Abschrift (3 S.): Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 90, Inv.-Nr. 4585. Vorbereitende handschriftliche Materialien (4 S.): Archiv NM, F. Jan Kapras, Kart. 64, Inv.-Nr. 3955. Übertragen von J. Marčík, die Übersetzung stammt von Th. Krzenck, die Edition (auf der Grundlage des Originals) besorgten O. Horák, J. Marčík und M. Starý.

⁷ Zu den Konfiskationen nach dem Dänischen Krieg: BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618]. Praha: Museum Království českého, 1882, S. CXLIII–CXLVI.

⁸ Zu den Konfiskationen nach dem sächsischen Einfall: REZEK, Antonín. *Dějiny Saského vpádu do Čech (1631–1632) a návrat emigrace* [Die Geschichte des sächsischen Einfalls in Böhmen (1631–1632) und die Rückkehr der Emigranten]. Praha: I. L. Kober, 1889, S. 168–173; BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. CXLIII–CXLVI.

⁹ Eingehender hierzu: BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618], S. CXLVI–CXLVII.

¹⁰ Zur Bestrafung der Anhänger des Gegenkönigs Karl Albrecht von Bayern: HLAVAČKA, Milan. *Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále* [Karl Albrecht. Die Geschichte des zweiten Winterkönigs]. Praha: Akropolis, 1997, S. 142–146.

Die Konfiskationen erfassten im größten Ausmaß Böhmen selbst. Tatsächlich wurde dort der größte Teil des Bodens beschlagnahmt, fast 800 Güter und Herrschaften, so dass, neben einigen kleineren, nur 147 größere in den Händen der ursprünglichen Besitzer verblieben. Die mährischen Konfiskationen erreichen nicht den Umfang der böhmischen. Die Beschlagnahmungen in Troppau waren beträchtlich, stammen aber erst aus der Zeit nach dem Mansfeldischen Einfall. In Teschen, das von einem katholischen Fürsten regiert wurde,¹¹ kam es zu keinen größeren Enteignungen.

Über die böhmischen Konfiskationen liegen uns ausführliche Berichte vor (Bílek¹², Tieftrunk¹³), ebenso über die Troppauer (Zukal¹⁴), während über die mährischen Beschlagnahmungen derartige Berichte fehlen (D'Elvert¹⁵).

Die in den Händen der Vorbesitzer verbliebenen Güter gehörten einerseits katholischen Anhängern Ferdinands II., andererseits aber auch protestantischen Aufständischen, die sich im Glauben und auch sonst an die neuen Verhältnisse anpassten und sich Fürsprecher am Hof sicherten und damit eine Begnadigung.

Ein Teil der beschlagnahmten Güter wurde für Ferdinand II. geleistete Dienste oder für die zu seinen Gunsten entstandenen Kosten verschenkt, ein Teil auf nicht immer legalem Wege unter dem normalen Preis verkauft [1], und lediglich der Rest zu einem Schätzpreis, der an sich schon niedrig lag.

Allerdings wechselte die überwiegende Mehrheit aller auf diese Weise beschlagnahmten Liegenschaften auf unterschiedlichste Weise ihre Besitzer, für andere, was

¹¹ Bei dem genannten Fürsten handelte es sich um Friedrich Wilhelm von Teschen (1601–1925), mit dessen Tod die männliche Linie der Teschener Piasten ausstarb. Er erhielt seine Erziehung im Ausland und übernahm erst im Jahre 1624 die Regierung im Herzogtum Teschen. Bis zu diesem Zeitpunkt hatte dessen Schwester Elisabeth Lucrezia, verheiratet mit Gundaker von Liechtenstein, das Herzogtum verwaltet. Zu den Teschener Gütern äußerte sich J. Kapras in seinem Gutachten vom 3. Dezember 1919 eingehender (vgl. Dokumente Nr. 3.2, Anm. 26–29).

¹² BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Die Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach 1618]. Praha: Museum Království českého, 1882–1883.

¹³ TIEFTRUNK, Karel. *Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. L. 1547* [Der Widerstand der böhmischen Stände gegen Ferdinand I. im Jahre 1547]. Praha: nákl. vl., 1872. 395 S.

¹⁴ ZUKAL, Josef. *Slezské konfiskace 1620–1630. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově* [Die schlesischen Konfiskationen 1620–1630. Die Bestrafung des schuldigen Adels in Jägerndorf, Troppau und Hotzenplotz nach der Schlacht am Weißen Berg und dem Mansfeldischen Einfall]. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1916. 168 S.

¹⁵ D'ELVERT, Christian. *Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhunderte*. Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Bd. 16. Brünn: Verlag der histor. statist. Sektion, 1867. 938 s.; idem. *Beiträge zur Geschichte der böhmischen Länder, insbesondere Mährens, im siebzehnten Jahrhunderte*. Bd. IV. Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Bd. 23. Brünn: Verlag der histor. stat. Sektion, 1878. 795 s. Hierzu neuerdings: KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský příběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty* [Die Konfiskationen nach dem Weißen Berg. Mährischer Verlauf, mitteleuropäische Zusammenhänge, allgemeine Aspekte]. Brno: Matice moravská; Masarykova univerzita, 2006. 993 S.; Die Rolle Karls I. von Liechtenstein bei den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg. *Studia historica Brunensia*, 2017, Jg. 64, Nr. 1, S. 123–169.

insbesondere in Mähren der Fall war, dürfte es sehr schwierig sein, die tatsächlichen Verhältnisse zu diesem Zeitpunkt herauszufinden.

Auch die Frage nach der Schuld an den gesamten Exekutionen nach dem Weißen Berg, sofern es nicht nur um Ferdinand II. und einige seiner engsten Berater geht, wäre äußerst schwierig zu beantworten.

Ich bin daher gerade hinsichtlich der Frage selbst der Meinung, dass eine Revindikation der Konfiskationen mit rechtlichen Mitteln möglich und auch durchführbar wäre, und ich bin auch der Überzeugung, dass ein beträchtlicher, ja, man kann mit Sicherheit sagen, sogar der Großteil des Adels angesichts seines Verhalten seit den Zeiten des Weißen Berges bis zu den letzten Jahren des Weltkriegs eine solche Revindikation verdienen würde, dessen ungeachtet würde ich jedoch keine allgemeine Umsetzung empfehlen, und zwar aus folgenden Gründen:

- 1) da die Umsetzung äußerst schwierig wäre und ihre Ergebnisse nicht den dafür aufgewendeten Arbeits-, Zeit- und Geldkosten entsprechen würden,
- 2) da das westliche Ausland mit seiner eigentümlichen, uns völlig fremden Mentalität niemals begreifen würde, dass es sich hier um einen Akt wahrer Gerechtigkeit handelte, sondern es sozusagen als einen Verstoß gegen gesetzliche Bedingungen und Anordnungen, ich würde es so formulieren, bolschewistischer Natur betrachten, sodass wir damit unsere Situation im Ausland erschweren würden. [2]

II.

Hierzu würde ich die entschädigungslose Enteignung bestimmter größerer Komplexe empfehlen, nämlich:

- 1) Güter des Kaisers und der Mitglieder des Kaiserhauses (hierin eingeschlossen auch die Güter Friedrichs in Teschen)¹⁶ aufgrund der Schuld im Weltkrieg.
- 2) Die alten fürstlichen Lehen der Böhmisches Krone, die ihren Besitzern einst völlig unbegründet und unentgeltlich überlassen wurden und denen einst in den sechziger Jahren vom cisleithanischen Parlament die Lehensbindung widerrechtlich entzogen wurde, ohne Rücksicht darauf die Rechte der Böhmisches Krone.¹⁷ Durch gesetzliche Regelung könnten diese Güter wieder zu Staatsgütern erklärt werden. Es geht hierzu um die Güter:

¹⁶ Es handelt sich um die Güter des Erzherzogs Friedrich von Österreich-Teschen (1856–1936), der der letzte habsburgische Besitzer der Teschener Kammer war (faktisch bis zum Jahre 1918, de iure bis 1922). Zum nachfolgenden Prozess gegen ihn: VACULČÍK, Viktor. *Habsburger v. Tschechoslowakei 1918–1938*. Bratislava: Epos, 2014, bes. S. 185–201; zu seiner Person: PERNES, Jiří. *Habsburkové bez trůnu* [Die Habsburger ohne Thron]. Praha: Iris, 1995, S. 166–179.

¹⁷ Die Allodifikation (oder die Aufhebung sämtlicher Lehensverhältnisse) begann durch das Gesetz vom 17. Dezember 1862 Nr. 103 RGBL., über die teilweise Beseitigung des Lehensverbandes, der zufolge die Allodifikation gegen eine Entschädigung verlaufen sollte, wobei zugleich die Einrichtung neuer Lehen verboten wurde. Die übrigen Lehen wurden, in Anknüpfung an den Artikel 7 des staatlichen Grundgesetzes vom 21. Dezember 1867 Nr. 142 RGBL., durch die Gesetze vom 12. Mai 1869, Nr. 103–112 RGBL., speziell für die einzelnen Länder (Nr. 103 für Mähren, Nr. 106 für Böhmen und Nr. 107 für Schlesien) erlassen, beseitigt. Die Allodifikation verlief schrittweise, wobei

- a) Erzherzog Friedrichs in Teschen (auch unter 1 erwähnt), die Erzherzog Karel im Jahr 1825 als Lehen gegeben wurden¹⁸ (allerdings erst, wenn über Teschen eine Entscheidung getroffen wird).
- b) Die Güter der Liechtenstein in Troppau¹⁹ und Jägerndorf²⁰, die Karl von Liechtenstein 1613 und 1622 als Geschenk (in Form eines Lehens) erhielt, zu einem Großteil wegen aufgrund seiner Teilnahme am Kampf gegen den böhmischen Staat, einer der Hauptschuldigen der ganzen Exekutionen nach dem Weißen Berg. Dies würde auch für Güter in der Troppauer Region und Kreis *preußisch* Jägerndorf gelten, die uns voraussichtlich zugesprochen werden.²¹

dies aber nicht behördliche Lehen und jene des Deutschen Ordens betraf. Vgl. ČADA, František, Lenní právo [Lehensrecht]. In: HÁCHA, Emil, Hoetzel, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Bd. II. Brno: Polygraphia; R. M. Rohrer, 1932, S. 487–494. J. Kapras erwähnt die Allodifikation auch in seinem Gutachten vom 3. Dezember 1919. Dabei führt er aus, diese sei verfassungswidrig durchgeführt worden und diese Güter müssten dem tschechischen Staat entschädigungslos zufallen, zumal sie auch weiterhin einen Bestandteil des Kron- bzw. Staatsbesitzes des tschechischen Staates bildeten (hierzu vgl. Dokument Nr. 3.2, insbes. Anm. 45–46).

- ¹⁸ Erzherzog Karl Ludwig von Österreich-Teschen (1771–1847) war der Sohn Kaiser Leopolds II. (1747–1792). J. Kapras erwähnt diesen auch in seinem Gutachten vom 3. Dezember 1919, wo er angibt, dieser habe das Lehen bereits im Jahre 1822 erhalten, was dem Todesjahr des Teschener Herzogs Albert Kasimir von Sachsen-Teschen (1738–1822) entspricht, auf dessen Wunsch das Lehen nach seinem Tode an Erzherzog Karl fallen sollte (vgl. Dokument Nr. 3.2, Anm. 29). J. Kapras gibt in seiner Studie *Z dějin českého Slezska* [Aus der Geschichte Böhmischeschlesiens] (Opava: Matice Opavská, 1922, S. 26–27) an, Karl habe das Lehen im Jahre 1825 empfangen.
- ¹⁹ Die Verleihung von Troppau wurde Karl von Liechtenstein am 28. Dezember 1613 in Aussicht gestellt, wobei man genau die Bedingungen der Überführung spezifizierte. Die Ausfertigung des Lehensbriefes selbst erfolgte jedoch erst am 4. Januar 1614. Eine moderne Edition beider Dokumente findet sich bei KOZÁK, Petr (ed.). *Červená kniha Opavského knížectví* [Das Rote Buch des Herzogtums Troppau]. Opava: Zemský archiv, 2015, S. 211–223.
- ²⁰ Auch hier gilt, dass über die Übergabe von Jägerndorf zwar bereits im Jahre 1622 entschieden wurde (vgl. KAPRAS, *Z dějin českého Slezska* [Aus der Geschichte Böhmischeschlesiens], S. 16–17), die Belehnung selbst jedoch mit dem Diplom vom 13. Mai 1623 stattfand. PŠTROS, Eduard. *Die böhmischen Kronlehen im Königreiche Böhmen, Markgrathume Mähren und Herzogthume Schlesien*. Prag: F. A. Credner, 1861, S. 93–97, č. 4c; BIERMANN, Gottlieb. *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen: K. Prochaska 1874, s. 359–363. In der Literatur stößt man auch auf das Jahr 1621. (vgl. KREBS, Julius. *Acta publica. Verhandlungen und Correspondenzen der schlesischen Fürsten und Stände*. V. Bd. Breslau: Josef Max & Komp., 1880, S. 167–168). Der Verleihung von Troppau und Jägerndorf widmete sich J. Kapras kurz auch in seinem Gutachten vom 3. Dezember 1919. Zu den Umständen des Erwerbs von Troppau vgl. Dokument Nr. 3.2, Anm. 34.
- ²¹ Zur Angliederung des östlichen Teils von Jägerndorf (Leobschütz) sowie weiterer Gebiete Ostschlesiens an die Tschechoslowakei, die auf der Pariser Friedenskonferenz Edvard Beneš durchsetzte und bei der Kapras als einer der Fachberater tätig war, kam es am Ende nicht (weiter siehe Anm. 48). Vgl. VÁCHA, Zdeněk. *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919* [Ich bitte Sie als exzellenten Experten ... Die Organisation der Sachverständigenarbeit für die tschechoslowakische Delegation auf der Pariser Friedenskonferenz in den Jahren 1918–1919]. Praha: Masarykův ústav und Archiv AV ČR, 2012, S. 157–166, bes. S. 159 und 165.

- c) Das Bistum Breslau²², das nach 1742 bei Troppau verblieb, bildete den nördlichsten Teil Böhmisches-Schlesiens. Ein Teil davon wird voraussichtlich an Deutschland abgetreten, ein Teil verbleibt jedoch beim tschechischen Staat.
- d) Erzbistum Olmütz.²³ [3]

Ich weise ausdrücklich darauf hin, dass die unter *c)* und *d)* genannten Güter nie den Regeln der geistlichen Güter unseres Landes, sondern als fürstliche Lehen deren Grundsätzen unterlagen. Obwohl ihr Ursprung älter ist als die ersten beiden, fußen sie jedoch ebenfalls auf einer Schenkung.

Im Fall des Erzbistums Olmütz wäre jedoch eine Entschädigung *für einen bestimmten Teil* erforderlich, der die materielle Grundlage des erzbischöflichen Amtes bilden würde.

3.2 Gutachten von Jan Kapras (3. Dezember 1919)²⁴

Gutachten von Prof. Jan Kapras

Auf Grund der Zuschrift vom 23. November 1919 und einer älteren Aufforderung, ein Gutachten zu § 9 des Beschlagnahmegesetzes²⁵ abzugeben, erlaubt sich der Unterfertigte einige Ergänzungen zum Gutachten von Prof. Krčmář zu geben, was die

²² Zum Verhältnis des Breslauer Bischofs zur Böhmisches Krone vgl. ZUBER, Rudolf. *Jesenicko v období feudalismu do roku 1949* [Das Altvatergebirge im Zeitraum des Feudalismus bis zum Jahre 1949]. Ostrava: Profil, 1966, S. 73. Die Güter des Bistums Breslau, die sich nach den territorialen Regulierungen auf dem Gebiet der ČSR befanden, wurden im März 1919 sequestriert, über deren weiteres Schicksal fanden Verhandlungen zwischen der Tschechoslowakei und dem Heiligen Stuhl statt. Zum Zwecke der Bodenreform wurde sodann 1934 ein Vertrag zwischen dem Bodenamt und dem Außenministerium mit dem Erzbistum Breslau geschlossen; zur kirchenpolitischen Entwicklung auf tschechischem Gebiet: KONÍČEK, Jiří. *Modus vivendi v historii Svatého stolce a Československa. Církevně-politický vývoj v letech 1918–1993* [Der Modus vivendi in der Geschichte des Heiligen Stuhls und der Tschechoslowakei. Die kirchenpolitische Entwicklung in den Jahren 1918–1993]. 2. Aufl. Olomouc: Společnost pro dialog církve a státu, 2005. 308 S.

²³ Die Grundlage für das Lehensverhältnis des Olmützer Bischofs gegenüber dem böhmischen König und der Böhmisches Krone bildet eine Urkunde Karls IV. vom 7. April 1348. Zur Bodenreform in der Zwischenkriegszeit auf den Gütern des Olmützer Erzbistums: NĚMEC, Vít. *První pozemková reforma na statcích olomouckého arcibiskupství za Antonína Cyrila Stojana (1921–1923)* [Die erste Bodenreform auf den Gütern des Olmützer Erzbistums unter Antonin Cyrill Stojan (1921–1923)]. *Studia Theologica*, 2017, Jg. 19, Nr. 4, S. 263–281.

²⁴ Tschechische maschinenschriftliche Abschrift (4 S.): Archiv MZV, F. VI, sekce MZV 1918–1939, Kart. 370; NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500; zeitgenössische deutsche maschinenschriftliche Übersetzung: MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, Fol. 27v–30r. Übertragen von B. Švejnhová und J. Marčík, die zeitgenössische Übersetzung revidierte und die editorischen Anmerkungen übersetzte Th. Krzenck, die Edition besorgten O. Horák, J. Marčík und M. Starý.

²⁵ Gesetz Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes. Dessen § 9 betraf die Substitution für den Besitz, den der tschechoslowakische Staat übernehmen sollte, und

rechtsgeschichtliche Seite betrifft. Diese Nachträge ergänzen gleichzeitig das Gutachten von Prof. Pekař in einigen Punkten.

Es handelt sich um nachstehende Punkte:

1) *Ad Teschener Krongüter*: Diese Güter sind ein Überrest des alten Fürstentums Teschen. Teschen war im XIV. Jahrhundert ein böhmisches Fürstenlehen in der Hand des Geschlechtes der Piasten.²⁶ Dieses Geschlecht starb im XVII. Jahrhundert aus, und Teschen fiel als erledigtes Lehen der böhmischen Krone anheim, da es einen Teil der böhmischen Krongüter bildete.²⁷ Über dieses Lehen verfügte seit dieser Zeit der böhmische König, indem dieser es „aus königlich böhmischer Macht“ Angehörigen seines Geschlechtes zu Lehen gab. So erhielt es 1722 das Geschlecht der Lothringen schenkungsweise zu Lehen.²⁸ 1766 fiel es an Maria Christine, die Tochter Maria Theresias, und 1822 an Erzherzog Karl, in dessen Geschlecht es nun als Erblehen verblieb.²⁹ Nach dessen Tode folgte ihm hierin 1847 sein Sohn Albrecht, dem dieser Besitz am 18. Juli 1858 durch Franz Josef I. ausdrücklich als durch den böhmischen König aus böhmischer Königsmacht und als ein Teil des böhmischen Krongutes zu Lehen vergeben wurde. Vom Jahre 1828 an war das Teschener Fürstenlehen in den böhmischen Hof Tafeln eingetragen und alle Kompetenzen wurden auf die böhmische Behörde übertragen.³⁰ Die Befreiung dieses Lehens, oder seine Allodifikation³¹ geschah auf eine das Recht und die Böhmisches Verfassung verletzende Art (hierüber Näheres unten).

Die Beschlagnahme dieser Güter wird aber lediglich auf Grund des Friedensvertrages als Güter der Angehörigen des Herrscherhauses möglich sein [1]. Aber nichts desto weniger wird es der Reparationskommission gegenüber wichtig sein, die Ansicht zu vertreten, dass diese Güter trotz ihrer widerrechtlichen Allodifikation

---

insbesondere grenzte es den Rahmen für jene Fälle ein, in denen keine Entschädigung geboten werden sollte.

²⁶ Die Lehenshuldigung für das durch die Trennung von Groß Oppeln entstandene Herzogtum Teschen leistete bereits in den 1290er Jahren Mesko I. gegenüber Wenzel II., erneut dann Kasimir I. gegenüber Johann von Luxemburg.

²⁷ In männlicher Linie starben die Teschener Piasten im Jahre 1625 aus, doch verteidigte deren Rechte die Schwester des letzten Herzogs, Elisabeth Lukrezia, verheiratete von Liechtenstein (†1653), der man schließlich zeitlebens den Besitz des Fürstentums Teschen überließ.

²⁸ In den Jahren 1722–1729 besaß dieses Leopold Josef Karl von Lothringen, 1729–1765 Franz Stefan von Lothringen und in den Jahren 1765–1766 Josef II., von dem es Maria Theresia erwarb und an ihre Tochter Maria Christine vermachte.

²⁹ Erzherzog Karl Ludwig von Österreich-Teschen (1771–1847) war der Sohn Kaiser Leopolds II. (1747–1792). Mit kaiserlicher Zustimmung erhielt er Teschen auf Wunsch des Teschener Herzogs Albert Kasimir von Sachsen-Teschen (1738–1822), des Gemahls von Marie Christine von Habsburg-Lothringen (1742–1798), nach dessen Tod. J. Kapras gibt in seiner Untersuchung *Z dějin českého Slezska* [Aus der Geschichte Böhmisches-Schlesiens] (Opava: Matice Opavská, 1922, S. 26–27) an, Karl habe dieses Lehen im Jahre 1825 in Empfang genommen.

³⁰ Die das Lehen Teschen im 18. und 19. Jahrhundert betreffenden Nachrichten entnahm Kapras vermutlich der Schrift PŠTROS, Eduard. *Die böhmischen Kronlehen im Königreiche Böhmen, Markgraffthume Mähren und Herzogthume Schlesien*. Prag: F. A. Credner, 1861, S. 17–20.

³¹ Mit der Allodifikation befasste sich J. Kapras bereits in seinem Gutachten vom April 1919 (eingehender Dokument Nr. 3.1, Anm. 17).

noch einen Bestandteil des Kron- oder Staatsvermögens des čsl. Staates bilden und dass sie daher dem tschechoslowakischen Staate ohne Entschädigung zugesprochen werden müssen.³²

2) *Ad adelige Stiftungen*: Es empfiehlt sich die Permutation im Sinne eines verwandten Zweckes, z. B. einer Studien- wieder in eine Studienstiftung, die natürlich für alle ohne Unterschied zugänglich wäre. Dabei kann man wenigstens teilweise diese permutierten Stiftungen Mähren zukommen lassen, wo es wenige Stiftungen gibt, und die in Böhmen große Zahl der sogenannten frei verleihbaren Stiftungen völlig fehlt. Ich mache darauf aufmerksam, dass sehr viele dieser adeligen Stiftungen ihrem Ursprung nach gerade aus der Zeit nach dem Weißen Berge stammen, von Ferdinand II. gegründet, einige am Ende sogar aus den Konfiskationen selbst.

3) *Ad Fürst Karl von Liechtenstein*: Hier muss man darauf aufmerksam machen, dass vor allem die Liechtenstein schon lange, bevor sie ihr Fürstentum erlangten und infolge dessen ihre eigene besondere Rechtsstellung, Einwohner und Stand Böhmens waren, in Bezug auf ihre Person und auf ihren Besitz den Gesetzen dieses Landes völlig unterworfen.³³ In seinem Rahmen erhielten sie ihren ursprünglichen Fürstentitel und dazu auch das rein *böhmische*, keineswegs souveräne Fürstentum Troppau (1613).

Karl von Liechtenstein beteiligte sich bereits von der Schlacht am Weißen Berge eifrig an allen gegen unser Volk gerichteten Aktionen der katholischen Hofpartei, und gerade dies brachte ihm die Belehnung mit Troppau ein (1613).³⁴ Nach der Schlacht am Weißen Berge war er der hauptsächliche und besonders tätige Teilnehmer in der unglückseligen Ära nach dieser Schlacht. Er beteiligte sich nicht nur etwa wie andere Familien an der Erwerbung der Güter, sondern auf sein Haupt fällt bis zu einem gewissen Grade die Verantwortung für die ganze damals durchgeführte Exekution, für das dem Weißen Berge folgende absolutistische Regime, und endlich auch für den wirtschaftlichen Bankrott des Landes durch die schlechte Münze, an

³² Eingehender hierzu: VACULČÍK, *Habsburger v. Tschechoslowakei 1918–1938*, bes. S. 185–201, wo der Prozess gegen Erzherzog Friedrich (1856–1936), den letzten habsburgischen Besitzer des Teschener Kammerguts (faktisch bis zum Jahre 1918, de jure bis 1922). zu seiner Person: PERNES, *Habsburkové bez trůnu* [Die Habsburger ohne Thron], S. 166–179.

³³ In Mittelalter und Früher Neuzeit war das Wohnrecht mit den einzelnen – die Länder der Böhmisches Krone bildenden – Ländern verbunden. Die Liechtenstein zählten sich so seit der Mitte des 13. Jahrhunderts zum mährischen Adel. Bewohner des Königreichs Böhmen wurde jedoch erst Karl von Liechtenstein, der am 29. April 1602 den sog. Revers für das Land besiegelte und nachfolgend am 21. Juni beim Amt der Landtafeln sein Bekenntnis offenbarte. NA, F. Reversy k zemi, Inv.-Nr. 199; F. Desky zemské, Sign. DZV 131, Fol. D 25r – D 25v.

³⁴ Das Gutachten neigt zu einer übermäßigen Vereinfachung, insbesondere die Verwendung des Terminus „antinational“ (protinárodní) besitzt hier eine ausgesprochen politische Dimension und entspricht nur wenig der zeitgenössischen Realität. Bei der Verleihung von Troppau an Karl von Liechtenstein handelte es sich in Wahrheit zum einen um eine Entlohnung für die Unterstützung von Kaiser Matthias in dessen Bruderkrieg gegen Rudolf II. an der Wende von der ersten zur zweiten Dekade des 17. Jahrhunderts durch Karl, zum anderen um einen Schachzug mit dem Ziel, die Kontrolle der Habsburger über die Gebiete Oberschlesiens zu verstärken, in die auch das Herzogtum Troppau endgültig – ungeachtet des energischen Widerstands der dortigen Stände – integriert werden sollte.

der er selbst hauptsächlich beteiligt war. Kurz: niemand von den damals lebenden Personen, außer dem Herrscher selbst, hatte eine solche Schuld an dem Geschick unseres Volkes nach dem Weißen Berge, wie eben Karl von Liechtenstein.³⁵

Dazu erwarb er aus den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berge eine Reihe [2] von Gütern, von denen hauptsächlich 2 große Komplexe herausragen: Erstens wurde ihm erneut Troppau verliehen (1622) und dazu noch Jägerndorf, dass man eben dem Geschlechte der Hohenzollern konfisziert hatte³⁶, zum anderen wurde ihm der ausgedehnte Güterkomplex um Mährisch Trübau verliehen, und zwar zu Lehensrecht.³⁷ Diese beiden Komplexe blieben von dieser Zeit an ununterbrochen in der Hand der Liechtenstein'schen Familie und wurden ihr von dem böhmischen Könige als böhmische Lehen verliehen. Zuletzt legte noch Franz Fürst von Liechtenstein³⁸ am 16. März 1859 den Treueid in die Hand des böhmischen Königs ab, für das Lehen Mährisch Trübau, und am 29. Dezember 1860 bekam er den lehensmässigen Indult in Bezug auf Troppau und Jägerndorf, aus königlich böhmischer Macht.³⁹ Aber auch hier geschah die Allodialisierung dieser beiden Komplexe auf

³⁵ Kapras ging hier von einer etwas schablonenhaften, durchwegs negativen Bewertung von Karls historischer Rolle aus, die die zeitgenössische tschechische Politik stark räsonierte. Ein interessanter Versuch die Vielschichtigkeit von Karls Persönlichkeit deutlich zu machen, ist der Aufsatz von KNOZ, Tomáš. Čtyři tváře Karla z Lichtenštejna [Die vier Gesichter Karls von Liechtenstein]. *Dějiny a současnost*, 2021, Jg. 42, Nr. 3, S. 10–14.

³⁶ Der Verleihung von Jägerndorf und Troppau widmete sich J. Kapras bereits in seinem Gutachten vom April 1919 (vgl. Dokument Nr. 3.1, Anm. 19–20).

³⁷ HIKL, Rudolf. *Moravská Třebová. Náčrt jejích dějin* [Mährisch Trübau. Abriss seiner Geschichte]. Moravská Třebová: Okresní osvětová rada, 1949, S. 58, gibt zu Unrecht an, dass Karl von Liechtenstein Mährisch Trübau am 15. März 1622 als Lehen erhielt. In Wahrheit entschied Ferdinand II. im März 1622 über eine Vergabe der Herrschaften Mährisch Trübau und Hohenstadt an der March mit sämtlichen, diesen inkorporierten kleineren Gütern. Vgl. u. a. HRUBÝ, František. *Ladislav Velen ze Žerotína* [Ladislav Velen von Zierotin]. Praha: Historický klub, 1930, S. 135. Erst im Anschluss wurden diese Besitzungen in Lehen überführt. Im NA, F. Česká dvorská kancelář, Sign. II A 4, Inv.-Nr. 597, Kart. 198 befindet sich das Konzept des Lehensbriefes für die Herrschaft Mährisch Trübau und Hohenstadt an der March (Zábřeh) mit Datum vom 13. Mai 1623, jedoch mit dem beigegeführten Kanzleivermerk, dass dieser in veränderter Form erst am 19. Juli 1624 ausgestellt wurde. Die endgültige Gestalt machte editorisch zugänglich PŠTROS, *Die böhmischen Kronlehen im Königreiche Böhmen, Markgrathume Mähren und Herzogthume Schlesien*, S. 97–99, Nr. 5a. (Der nicht besiegelte und nicht unterzeichnete Lehensbrief befindet sich im NA, F. Česká dvorská kancelář, Listiny, Inv.-Nr. 145.) Zu den Lehensgütern der Liechtenstein in Mähren und Schlesien vgl. NA, F. Česká dvorská kancelář, Sign. II A 4, Inv.-Nr. 587, Kart. 172–173, Inv.-Nr. 597, Kart. 198, Inv.-Nr. 606, Kart. 206. Ein überaus große Zahl jüngerer Schriftstücke aus dem 19. Jahrhunderts findet sich im NA Archiv Praha, F. Česká léna, Inv.-Nr. 531–574, Kart. 164–200, Inv.-Nr. 917–918, Kart. 269–271, Inv.-Nr. 1094–1097, Kart. 309–313.

³⁸ Den Lehenseid leistete der regierende Fürst Johann II. von Liechtenstein (* 5. Oktober 1840 im Schloss Eisgrub, † 11. Februar 1929 im Schloss Feldsberg), der ältere Bruder Franz' I. von Liechtenstein (* 28. August 1853 im Schloss Liechtenstein bei Mödling, † 25. Juli 1938 im Schloss Feldsberg).

³⁹ Diese Angaben übernahm der Autor offenkundig aus der bereits zitierten Schrift (PŠTROS, *Die böhmischen Kronlehen im Königreiche Böhmen, Markgrathume Mähren und Herzogthume Schlesien*, S. 27 und 33), wo sich auf S. 100–101 unter Nr. 5b der gesamte Text des letzten Lehenseides für die mährischen Güter findet. Richtigerweise kam es hierzu jedoch keineswegs am 16., wie Kapras angibt, sondern am 26. März 1859.

widerrechtliche Art (siehe unten), sodass man sie als böhmische Staatsgüter betrachten kann.

4) *Ad Konfiskationen überhaupt*: Hier ist es notwendig mit besonderem Nachdruck vor allem darauf hinzuweisen, dass die Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berge nur ein Glied der Kette der Konfiskationen bilden, welche mit den Konfiskationen der städtischen Güter durch Ferdinand I. 1547 begann, am Weißen Berge und mit den Konfiskationen nach der Ermordung Waldsteins fortgesetzt wurde und erst mit den ziemlich ausgedehnten Konfiskationen Maria Theresias im Jahre 1742 nach der Vertreibung der Franzosen aus Prag abschloss. Dieses Konfiskationsmaterial ist nur spärlich durchgearbeitet und zumeist endlich nicht vollständig erhalten.⁴⁰

5) *Ad böhmische Lehen überhaupt*: Die böhmischen Kronlehen bildeten auch nach der Verneuertem Landesordnung einen Teil des böhmischen Kron-beziehungsweise Staatsbesitzes, über den der böhmische Herrscher nicht frei verfügen konnte, sondern nur mit Zustimmung des böhmischen Landtages, wie auch die Praxis nach dem Weißen Berge selbst zeigt.⁴¹ Ein bedeutender Teil dieser Lehen wurde aber im Laufe der Zeit frei, sodass zu Beginn der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts nur einige unbedeutende Güter in Böhmen und dann die großen Fürstenlehen Troppau, Jägerndorf, Teschen und Olmütz und außerdem der grosse Komplex um Mährisch Trübau übrig blieben. Es bezieht sich diese Bemerkung auch auf die Lehen des Breslauer Bischofs; das war jedoch eine Sache die im Großen und Ganzen strittig blieb, denn schon in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden seine Güter [3] im böhmischen Staate als Allod in die Landtafeln eingetragen.⁴²

Vor dem Jahre 1859 fand der Lehenseid Johanns II. von Liechtenstein gegenüber Franz Josef I. „als regierendem König in Böhmen“ am Ende Aufnahme in die Edition von Dokumenten über das historische Staatsrecht als eines der wichtigeren – das Fortbestehen des böhmischen Staates bezeugenden – Argumente. Vgl. ČERNÝ, Jan Matouš (ed.). *Boj za právo. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848. S výklady historickými* [Der Kampf um das Recht. Sammelband der politischen Akte in den Angelegenheiten des Staates und der tschechischen Nation seit 1848. Mit historischen Darlegungen]. Teil II. Praha: Bursík & Kohout, 1893, S. 1142–1143.

⁴⁰ Die Schriftstücke zu den böhmischen Konfiskationen aus dem 17.–18. Jahrhundert finden sich vor allem im Nationalarchiv Prag: NA, F. Stará manipulace, Sign. B 1, Kart. 66–84 (mit der gerichtlichen Regelung der gegen die Anhänger Karl Albrechts von Bayern verbundene Dokumente) und Sign. C 215, Kart. 344–524 (Konfiskationsdokumente der Zeit nach dem Weißen Berg, einschließlich der an die Ermordung Albrechts von Wallenstein anknüpfenden Konfiskationen).

⁴¹ In die Verneuerte Böhmische Landesordnung aus dem Jahre 1627 wurde expressis verbis lediglich die allgemeine Verpflichtung des Herrschers aufgenommen, zum Königreich Böhmen gehörende Güter nicht zu entfremden (Art. A XXII). Die weitere Gültigkeit der Privilegien, die auf die Notwendigkeit der Zustimmung des Landtages mit einer möglichen Schmäherung der Böhmischen Krone (insbesondere des Majestätsbriefes Vladislavs II. aus dem Jahre 1499, nachfolgend auch in die sog. Vladislavsche Landesordnung übernommen) zielten, lässt sich jedoch aus dem Majestätsbrief Ferdinands II., ausgefertigt am 29. Mai 1627 und der Bestätigung sämtlicher älteren Landesprivilegien, sofern sie nicht der Verneuertem Landesordnung widersprachen, ableiten. Eingehender hierzu KALOUSEK, Josef. *České státní právo* [Das böhmische Staatsrecht]. Praha: Bursík & Kohout, 1892, S. 438–441, 600–602.

⁴² Allod (alodium, lehnfreier Besitz) bedeutet eine freie, adelige Liegenschaft, über den der Besitzer im Grunde genommen ohne Einschränkungen (im Vergleich zu Lehens- oder Fideibesitz) unter

Unter diese Lehen muss man sogar auch diejenigen Lehen rechnen, die als feuda obblata ursprünglich Eigentum des Vasallen waren und erst später aus dem Eigentum zu Lehen wurden.⁴³ Hierher gehört das Bistum Olmütz und hierher würden auch die Lehen des Breslauer Bischofs gehören, wenn man ihre Lehensqualität auch für die zweite Hälfte des XIX. Jahrhunderts anerkennt. Die übrigen oben angeführten Lehen wurden aber vom König direkt verliehen oder geschenkt, so Teschen 1822, Troppau, Jägerndorf und der Komplex von Mährisch Trübau 1622.⁴⁴

Die Befreiung dieser Lehen im XIX. Jahrhundert, sollte sie Rechtsgültigkeit haben, konnte nicht ohne Zustimmung des böhmischen Landtages geschehen.⁴⁵ Der Reichsrat fasste aber einen Beschluss in einer zweifellos die böhmische Verfassung verletzenden Art, wie dies auch weiterhin nach dem Jahre 1848 galt. Darauf wies auch mit Recht gleich bei der Verhandlung dieses Gesetzes im Reichsrat Dr. Pražák hin.⁴⁶ Besonders jedoch konnte der Grund des privatrechtlichen Charakters des Lehens, auf den die damalige deutsch-zentralistische Majorität großes Gewicht legte, nicht für die oben angeführten Fürstenlehen gelten, auf deren öffentlich-rechtlichen Charakter schon die Landesordnung Gewicht legte.

Außerdem darf man bei Troppau und Jägerndorf daneben nicht jene, im Gebiet von Hultschin⁴⁷ und vielleicht auch in Leobschütz gelegenen Teile vergessen, die nach 170jähriger widerrechtlicher Abtrennung zu uns zurückkehren. Bei diesen

---

Lebenden auch für den Todesfall verfügen kann. Vgl. ADAMOVIÁ, Karolina. Alod [Allod]. In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Bd. I. A–Č. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, S. 251–252. Zu den Gütern des Bistums Breslau fügt Kapras in seinen handschriftlichen Anmerkungen (op. cit. in Anm. 6, S. 4) an, dass es um „den Rest des alten Herzogtums Neißة (gehen sollte), dass im Jahre 1742 Troppau zugeschlagen wurde und dessen nördlichsten Teil bildete“.

⁴³ Das Gegenteil ist das *feudum datum*, wobei der Lehensherr (Senior) ein Lehen aus seinem Allod vergibt.

⁴⁴ Im Falle von Mährisch Trübau irrte sich Kapras, denn der entsprechende Komplex von Gütern wurde dem Fürsten Liechtenstein zunächst als Allodialbesitz übergeben und erst nachfolgend kam es zu dessen Lehensvergabe. Es handelte sich nämlich um ein *feudum oblatum*. An dieser Stelle bietet sich die Hypothese an, dass der Fürst von Liechtenstein diese Änderung des Rechtsstatus selbst erbat, um die neu gewonnenen Güter aus der Rechtsgewalt der Landesbehörden herauszunehmen, ähnlich, wie Albrecht von Wallenstein dies mit seinen böhmischen Gütern getan hatte.

⁴⁵ Dass die Allodifikation in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts „wider die böhmische Verfassung“ durchgeführt wurde, schrieb der Autor des Gutachtens bereits vor dem Ersten Weltkrieg in seinem Hauptwerk KAPRAS, Jan. *Právní dějiny zemí Koruny české* [Rechtsgeschichte der Länder der Böhmisches Krone]. Bd. I. Praha: Unie, 1913, S. 125.

⁴⁶ Die Debatte zur Regierungsvorlage des Gesetzes über die teilweise Aufhebung des Lehensverbandes (Nr. 103/1862 RGBl.) fand innerhalb der 23. bis 29. Sitzung der Abgeordnetenkammer des Reichsrats vom 13. Juni bis zum 25. Juli 1861 statt. Vgl. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten in der I. Reichsraths-Session*. I. Bd. (1–50). Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1862, S. 483–635, zur Minderheitsmeinung von Alois Pražák (* 21. Februar 1820 in Ungarisch Hradisch, 30. Januar 1901 in Wien) v. a. S. 614–620 (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0001&page=626&size=30>).

⁴⁷ Zu der Zeit, als Kapras sein Gutachten verfasste, war noch nicht klar, wie das Plebiszit mit Blick auf die Zugehörigkeit Oberschlesiens, laut Artikel 88 des Versailler Vertrages, ausfallen würde. Gemäß Artikel 83 des gleichen Vertrages sollte für den Fall, die Mehrheit der dortigen Bevölkerung würde sich für eine Zugehörigkeit zu Polen entscheiden, ein Teil des Hultschiner Leobschützer Landes an

drei Gruppen von Großgütern: den Teschener Kammergütern, den Kammergütern von Troppau-Jägerndorf und dem Komplex von Mährisch Trübau, welche sämtlich durch einen reinen Schenkungsakt des Königs aus dem Vermögen des böhmischen Staates kamen, könnte man am leichtesten, ohne Rücksicht auf deren unrechtmäßige Befreiung aus dem böhmischen Lehensverband, die Beschlagnahme ohne Entschädigung durchführen und begründen.⁴⁸

Prag, den 3. Dezember 1919.

Dr. Jur. J. Kapras, m. p.

---

die Tschechoslowakei fallen. Über das weitere Schicksal des Hultschiner Landes wurde ohne Rücksicht auf das Ergebnis dieses Plebiszits entschieden.

⁴⁸ Daran wurde bereits im Entwurf des sogenannten Wirtschaftsgesetzes (offenbar vom September 1918) erinnert, dessen Autoren Jaroslav Preiss und Vilém Pospíšil waren, wo es in § 72 heißt: „Großgrundbesitz oder andere Güter, die zum Lehensbesitz der Böhmisches Krone gehörten, und die ohne Zustimmung der gesetzgebenden Körperschaft oder entgegen ihrer Satzung an eine dritte Person verkauft oder auf andere Weise übertragen wurden, fallen mit dem Tag der Verabschiedung dieses Gesetzes wieder in die Hände des Böhmisches Reiches. Gleiches gilt für Güter, die von diesen unberechtigten Eigentümern weiterverkauft wurden. Das Justizministerium hat die Aufgabe, die Verkäufe von Lehen der Böhmisches Krone in den letzten 60 Jahren zu untersuchen.“ HODÁČ, František. *Doklady o přípravách k politickému a hospodářskému převratu* [Hinweise auf Vorbereitungen für einen politischen und wirtschaftlichen Umsturz]. *Obzor národohospodářský*, 1926, Jg. 31, S. 35.

4 POSUDEK JOSEFA AUŠTĚCKÉHO (2. DUBEN 1919)¹

Pedagog a historik Josef Auštěcký ml. (1864–1930), ředitel měšťanské školy v Praze na Vinohradech, patřil k prvním posuzovatelům osloveným výborem pro pozemkovou reformu. Svůj posudek přednesl na 3. schůzi subkomitétu pro náhradu konané 2. dubna 1919.²

Důvod jeho zapojení není zřejmý, zřejmě hrály roli vazby na některého z členů výboru a ochota spolupráce. Je nejméně známou postavou v rámci oslovených expertů, ve srovnání s ostatními autory neměl univerzitní vzdělání. Znamější byl jeho otec Josef Auštěcký (1864–1930), který byl také učitelem, spisovatelem a překladatelem.

Svůj posudek chápal jako doplnění posudku Josefa Pekaře a Jana Kaprase, z úvodního odstavce vyplývá, že mezi oslovenými autory probíhala nějaká forma komunikace. Je zajímavé, že neuvádí Miloslava Stiebera, který na rozdíl od Kaprase na uvedené schůzi také vystoupil.

Za účelem „rekonfiskace“ navrhuje vytvoření zvláštní historicko-právní komise, která by se věnovala případům, kdy byly jednotlivé statky získány pod cenou, případně zcela bezúplatně, nebo nečestně. V posudku stručně zmiňuje Lichtenštejny, speciální pozornost věnuje církevním statkům a kardinálu Ditrichštejnovi.

V souvislosti s církevními statky navrhuje, aby byly postaveny na roveň císařským statkům, a tedy zabráný bez náhrady (v opačném případě, aby každá sporná záležitost byla alespoň projednána zmíněnou komisí). Z autorů, kteří se této problematice ve svých posudcích věnují (většinou jen velmi stručně, podrobněji Pekař a s důrazem na statky vratislavského biskupství Henner³), zaujímá k otázce vyvlastnění majetku církve nejradikálnější postoj.

¹ Český rukopisný originál (5 s.), český strojopisný opis (4 s.): Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění – spisy, kart. 90, inv. č. 4585. Přepsal J. Marčík, přeložil Th. Krzenek, edičně (podle originálu) připravili O. Horák a J. Marčík.

² Srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 17, inv. č. 628, Stenografický protokol o schůzi, s. 1.

³ NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500, HENNER, Kamil. *Dobrozdání*, strojopisný opis, 5. prosinec 1919. 5 s.

Dobrozdání ředitele Josefa Auštického pro subkomitét pro pozemkovou reformu – pro náhradu, o možnosti zabavení statků z konfiskací pobělohorských bez náhrady

(Prosloveno ve schůzi subkomitétu jmenovaného 2. 4. 1919.)

Poněvadž historikové pp. prof. Pekař a Kapras již vše vyčerpali, co o konfiskacích pobělohorských se stanoviska historického povšechně dalo se pověděti, zbývá mi pouze připojit některé doplňky a podrobnosti o věcech, jichž se jmenovaní pp. nedotkli, anebo dotkli jen všeobecně.

Především nesmí býti při celém nynějším uvažování o možnosti konfiskace pobělohorské zpět zabavení zapomináno na to, že nynější konfiskované statky se nikde nekryjí (až *snad* na některé zcela drobné) se statky pobělohorskými v době konfiskací; rozdělením, koupí, odprodáním, dědictvím atd. nastaly takové přesuny v tom kterém majetku, že nebylo by možno konfiskovaný statek vrátiti v takovém rozsahu, v jakém byl konfiskován. To je nemožno již také z té příčiny, že se výměra zemědělská tehdejšího poplužního dvora jistě nerovnála v převážně většině výměře dvora nynějšího. A poněvadž o velikosti tehdejších poplužních dvorů (a tedy i statků) nemáme téměř žádných [1] zpráv, nedá se souditi z rozsahu nynějšího dvora na rozsah dvora tehdejšího. Nelze tedy žádati, aby konfiskovaný statek, který nyní má na příklad 2 poplužní dvory, jako je měl tehdá při konfiskaci, prostě byl vrácen, ježto statek, jak je řečeno, mohl se zvětšiti o podstatné části, které s konfiskací nejsou v souvislosti.⁴ Ještě větší potíže a nemožnosti by vznikly, jak vraceti poplužní dvory, které vznikly teprve po válce třicetileté zpravidla tam, kde bývaly před válkou pouze vesnice s několika poddanými. Možno sice tyto poplužní dvory nové klásti místo bývalých konfiskovaných vesnic a považovati je za konfiskovaný majetek panský – neboť tyto nové dvory vznikly obyčejně na místo zpustlých opuštěných vesnic, opuštěných selských gruntů, kromě toho bývaly ve vsi také statky panské, spravované a obdělávané dominikalisty – ale tato záměna je možná pouze pro povšechný obraz konfiskace, ale nikoli pro přesné stanovení, co vraceti.

Proto přikročí-li se ku vrácení konfiskovaného jmění, nezbyvá nic jiného, než-li přihlížeti k cenám odhadním neb kupním z doby konfiskace. Tato cena dá se stanoviti skoro všude. Kde ji v konfiskačních aktech neb zemských deskách sehnati nelze, musila by se bráti a upraviti cena, při nejbližším předcházejícím prodeji v deskách zemských zaznamenaná, jak to vše ostatně má již Bílek ve svých Dějinách.⁵ [2]

Cena odhadní, stanovená konfiskační komisí byla téměř napořád nízká, někdy tak nízká, že nerovnála se ani ½ ceny, za kterou byl statek krátkou dobu před tím koupen.⁶

⁴ Srov. posudek Jana Bedřicha Nováka ze dne 27. listopadu 1919 (dokument č. 10).

⁵ BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha: nákladem Musea Království českého, 1882–1883.

⁶ K procesu oceňování a následnému prodeji konfiskátů: KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno: Matice moravská, 2006, s. 602–611. Průběh taxace a prodeje na příkladu statku Dřevohostice: idem. *Državy Karla staršího*

Za účelem takové „rekonfiskace“ bylo by třeba zříditi zvláštní komisi historicko-právníkou, která by případ od případu vyšetřovala. Z tohoto konfiskačního šetření mohly by býti propuštěny ty statky, za něž při pobělohorské konfiskaci nový majitel vše řádně zaplatil a při nichž odhadní nebo kupní cena nebyla příliš nízko stanovena.

Za to by tato komise vyšetřila, kolik se má při tom kterém panství nyníšším sraziti s ceny, jež bude za vyvazení stanovena, všude tam, kde nepoměr byl příliš křiklavý. Právě těmito nízkými cenami utrpěli potrestaní velice, zvláště když ještě k tomu odhadní cena, stanovená v minci ještě dobré, placena byla později v četných případech v minci znehodnocené, tzv. dlouhé, která poklesla skoro o 90 % (1 kopa dobrých, rovnající se 7/2 kopě lehkých placena byla kopou lehkých grošů).⁷

Komise ta činila by šetření též o tom, zda byl tehdy statek celý zaplacen, neboť bylo plno případů, kde nový majitel část ba ani celé nezaplatil, nebo si dal od císaře darovati.⁸ [3]

Je rovněž řada případů, kde statek (a často nemalý) byl některým milcům neb rádcům císařovým darován. Statky ty dlužno požadovati zpět, resp. jejich cenu.

Na mnohém statku vážly pohledávky buď cizí nebo trestaného předešlého majitele nebo jeho manželky (často věno), které komise likvidační nemohla od majitelů přes všechno upomínání dostati.

To vyšetřiti a po případech požadovati by bylo rovněž úkolem komise.

Jsem proti tomu, aby statky církevní nebyly postaveny na roveň statkům císařským a aby nebyly konfiskovány bez náhrady. Jestliže císařské statky mají býti konfiskovány bez náhrady – vším právem – protože panovníci toho rodu byli příčinou veškeré naší politické, hospodářské a národní pohromy; nemají býti a nemohou býti z toho vypuštěni hlavní strůjcové všeho – klérus – který vlastně panovníky habsburské vždycky ke všemu protičeskému již od Ferdinanda I. počínajíc ponoukal; v jejich rukou vlastně byli přemnozí Habsburkové pouhým nástrojem⁹ (kardinál

ze Žerotína po Bílé hoře. *Osoby, příběhy, struktury*. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 228–239, 258–284.

⁷ K dlouhé minci a činnosti mincovního konsorcia, jehož členem byl také Karel z Lichtenštejna, blíže NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela. Dlouhá mince v Čechách v létech 1621–1623. *Numismatické listy*, 1946, roč. 1, č. 3, s. 29–35; též BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. CXVI–CXVIII; KOSTLÁN, Antonín. Dlouhá mince v Čechách. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica*, 1989/91, č. 1, s. 101–127. Účastí Karla z Lichtenštejna v mincovním konsorciu se ve svém posudku zabývá Gustav Friedrich (dokument č. 12).

⁸ Srov. např. Moravský konfiskační protokol z roku 1624. In: KNOZ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*, s. 782–791, 795 (218–238).

⁹ Autorův postoj ke konfiskaci církevních statků nebyl v tehdejší společnosti nijak ojedinělý, a to také v souvislosti s probíhajícím procesem odluky církve od státu. Stoupencem myšlenky zabránění církevního majetku bez náhrady byl například právník, poslanec a předseda československé Volné myšlenky Theodor Bartošek (jeho referát in: *Odluka státu od církve. Referáty z XVIII. Světového kongresu Volné myšlenky v Praze roku 1920*. Praha: Volná myšlenka československá, 1920, s. 31–40). Prezident republiky T. G. Masaryk naproti tomu upřednostňoval umírněnou formu rozluky, kdy takovou konfiskací majetku vylučoval; ŽÁK, Petr. *T. G. Masaryk, římskokatolická církev a katolicismus s důrazem na období 1918–1935*. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 44–45. Meziválečnou pozemkovou reformou byly nakonec zasaženy pouze

Dietrichstein¹⁰ byl krvežiznivější, nesmiřitelnější než zpočátku Liechtenstein). Nelze přehlédnouti, že z konfiskací pobělohorských dostali arcibiskup pražský, biskupové, kláštery, jezuitské koleje v Čechách i na Moravě velmi mnoho. Tak na příklad [4] arcibiskup pražský obdržel darem statků za 332 930 kop míš.¹¹ I po všem tom, co kláštery a zvláště Jezuité za Josefa II. ztratily, mají církevní statky v Čechách v rukou dnes ještě 43 000 ha zemědělské půdy (tedy bez lesů počítáno), z čehož je asi 19 000 ha původu konfiskovaného. Mezi statky církevními je právě řada statků konfiskovaných, kde odsouzení nedostali za své zkonfiskované statky ničeho. Jsou to statky, jež r. 1619 čeští stavové odňali církevním institucím, ustanovivše jim pouhý roční deputát 6 % z odhadní ceny, a jež na vedení války prodali soukromým osobám do trvalého držení. Po bitvě bělohorské byly tyto statky oněm majitelům beze vsí náhrady zkonfiskovány, ba majitelé samotní ještě ztrestáni ztrátou 1/3 neb 2/3 vlastního jiného majetku za to, že se opovážili církevní statek koupiti. Jestliže by statky církevní nebyly zabaveny bez náhrady, budiž před onou historicko-právní komisí projednáván každý jednotlivý případ církevního statku, o němž jsem právě promluvil.

Před touto komisí náleželo by projednati zvláštní případy ne příliš čestně nabytých statků, zvláště Liechtensteinských, Dietrichsteinských aj.¹²

Řed. Jos. Auštický, v. r.

---

jednotlivé církevní organizace (nikoliv katolická církev jako jedna osoba); k pozemkové reformě na příkladu statků olomouckého arcibiskupství NĚMEC, Vít. První pozemková reforma na statcích olomouckého arcibiskupství za Antonína Cyrila Stojana (1921–1923). *Studia Theologica*, 2017, roč. 19, č. 4, s. 263–281.

¹⁰ Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636) byl olomouckým biskupem, moravským gubernátorem a jednou z nejvýraznějších postav moravské rekatolizace. K jeho osobě BALCÁREK, Pavel. *Kardinál František Ditrichštejn (1570–1636). Gubernátor Moravy*. České Budějovice: Veduta, 2007. 255 s.; též MLČÁK, Leoš (ed.). *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného věku*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2008. 195 s.

¹¹ Ke zmíněným majetkovým ziskům úřadu pražského arcibiskupa blíže BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. CXXV, 484–485, 1241–1243; též KRÁSL, František. *Arnošt hrabě Harrach, kardinál svatě církve římské a kníže arcibiskup pražský*. Praha: Arcibiskupská knihtiskárna, 1886, s. 483–499. Krásl na s. 491 uvádí odlišnou sumu než Auštický a Bílek, a sice 333 930 kop míš.

¹² Ve vztahu k pobělohorským majetkovým ziskům jsou Karel z Lichtenštejna a František z Ditrichštejna, zosobňující své rody, tradičně uváděni jako ti, kteří z nastalé situace profitovali nejvíce. K jejich majetkovému zázemí, politickým kariérám a obrazu obou těchto osobností a rodů v české historiografii a pamfletistické literatuře KNOZ, Tomáš. *Liechtenstein, Dietrichstein, Wallenstein – drei Wege zum Erfolg*. In: VAŘEKA, Marek, ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.). *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone*. Ostrava: Philosophische Fakultät der Universität Ostrava; Vaduz: Liechtensteinisches Landesmuseum, 2013, s. 119–146.

4 GUTACHTEN VON JOSEF AUŠTĚCKÝ (2. APRIL 1919)¹

Der Pädagoge und Historiker Josef Auštěcký der Jüngere (1864–1930), Direktor der städtischen Realschule in Prag-Weinberge, gehörte zu den ersten vom Ausschuss für die Bodenreform angesprochenen Gutachtern. Seine Expertise trug er auf der dritten Sitzung des Subkomitees für die Entschädigung vor, die am 2. April 1919 stattfand.²

Der Grund für Auštěckýs Involvierung wird nicht ersichtlich, offenkundig spielten die Beziehungen zu einem Ausschussmitglied sowie die Bereitschaft für eine Zusammenarbeit eine Rolle. Auštěcký ist die wohl am wenigsten bekannte Person innerhalb der angesprochenen Experten, im Vergleich zu den übrigen Gutachtern verfügte er über keine universitäre Ausbildung. Einen größeren Bekanntheitsgrad erreichte sein Vater Josef Auštěcký (1827–1871), der ebenfalls Lehrer, Schriftsteller und Übersetzer war.

Sein eigenes Gutachten verstand Auštěcký als Ergänzung der Expertisen von Josef Pekař und Jan Kapras, aus dem einleitenden Abschnitt geht hervor, dass zwischen den hinzugezogenen Autoren eine gewisse Form der Kommunikation stattfand. Interesse verdient, dass hier Miloslav Stieber keine Erwähnung findet, der im Unterschied zu Kapras ebenfalls auf der erwähnten Zusammenkunft auftrat.

Zum Zwecke der „Re-Konfiskation“ schlägt Auštěcký die Einrichtung einer historisch-juristischen Sonderkommission vor, die sich jenen Fällen widmen sollte, in denen es um einzelne, unter Wert erworbene – mitunter völlig kostenlos oder widerrechtlich beziehungsweise unehrenhaft in Besitz gebrachte – Güter ging. Im Gutachten verweist Auštěcký kurz auf die Liechtenstein, spezielle Aufmerksamkeit widmet er den Kirchengütern und Kardinal Dietrichstein.

Im Zusammenhang mit den kirchlichen Gütern schlägt er vor, diese auf eine Stufe mit den kaiserlichen Gütern zu stellen, also entschädigungslos zu enteignen (im umgekehrten Fall sollte jede strittige Angelegenheit zumindest durch die erwähnte Kommission behandelt werden). Von den Autoren, die sich dieser Problematik in ihren Gutachten widmen (die meisten nur sehr knapp, ausführlicher Pekař und mit

---

¹ Tschechisches handschriftliches Original (5 S.), tschechische maschinenschriftliche Abschrift (4 S.): Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění – spisy, Kart. 90, Inv.-Nr. 4585. Übertragen von J. Marčík, die Übersetzung stammt von Th. Krzenck, die Edition (auf der Grundlage des Originals) besorgten O. Horák und J. Marčík.

² Vgl. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, Kart. 17, Inv.-Nr. 628, Stenografisches Sitzungsprotokoll, S. 1.

Verweis auf die Güter des Bistums Breslau Henner³), nimmt Auštěcký in der Frage einer Enteignung des Kirchenbesitzes die radikalste Position ein.

Gutachten des Direktors Josef Auštěcký für das Subkomitee für die Bodenreform – für eine Entschädigung oder die Möglichkeit einer entschädigungslosen Beschlagnahme der nach dem Weißen Berg durchgeführten Konfiskationen

(Vorgetragen in der Sitzung des am 2. 4. 1919 ernannten Subkomitees.)

Da die Herren Historiker, Prof. Pekař und Kapras, bereits alles ausgiebig behandelt haben, was sich über die Konfiskationen nach dem Weißen Berg vom historischen Standpunkt aus sagen lässt, bleibt mir lediglich, einige Ergänzungen und Details über Dinge hinzuzufügen, die die genannten Herren nicht erwähnt oder nur sehr allgemein angesprochen haben.

Vor allem darf jedoch bei allen gegenwärtigen Überlegungen hinsichtlich der Möglichkeit einer Beschlagnahme der Konfiskationen nach dem Weißen Berg nicht außer acht gelassen werden, dass sich die derzeit konfiszierten Güter nirgends (bis vielleicht auf einige sehr kleine) mit denjenigen Herrschaften nach dem Weißen Berg in der Zeit der Konfiskationen decken; durch Aufteilung, Kauf, Abgabe, Erbe usw. haben sich derartige Verschiebungen bei dem jeweils konkreten Besitz ergeben, dass es keinerlei Möglichkeit gäbe, das konfiszierte Gut in genau dem Umfang zurückzugeben, in dem es konfisziert wurde. Dies ist auch bereits aus dem Grunde nicht möglich, da die landwirtschaftliche Nutzfläche des damaligen Gutshofes in der übergroßen Mehrzahl nicht derjenigen des heutigen Hofes entspricht. Da wir zudem von der Größe der damaligen Gutshöfe (und also auch der Güter selbst) nahezu keinerlei [1] Nachrichten besitzen, lässt sich aus dem Umfang des damaligen Hofes nicht auf denjenigen des heutigen Hofes schließen. Es kann daher nicht verlangt werden, dass das konfiszierte Gut, das jetzt beispielsweise zwei Vorwerke umfasst, wie es diese bei der Konfiskation besaß, einfach zurückgegeben wird, während das Gut, wie es heißt, um wesentliche Teile vergrößert sein könnte, die nicht im Zusammenhang mit der Konfiskation stehen.⁴ Weitaus größere Schwierigkeiten und Unmöglichkeiten entstünden, auf welche Art und Weise diejenigen Gutshöfe zurückgegeben werden sollen, die erst nach dem Dreißigjährigen Krieg in der Regel dort entstanden, wo sich vor dem Krieg lediglich Dörfer mit wenigen Untertanen befanden. Es ist zwar möglich, diese neuen Gutshöfe an die Stelle ehemals konfiszierter Dörfer zu setzen und sie als beschlagnahmtes Gutseigentum zu betrachten – zumal diese neuen Gutshöfe für gewöhnlich an der Stelle verlassener, aufgegebener Dörfer und verlassener Bauerngrundstücke entstanden, darüber hinaus gab es im Dorf auch herrschaftliche, von Dominikalisten verwaltete und bewirtschaftete Güter –,

³ NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500, HENNER, Kamil. *Dobrozdání* [Gutachten], maschinenschriftliche Abschrift, 5. Dezember 1919. 5 S.

⁴ Vgl. das Gutachten von Jan Bedřich Novák vom 27. November 1919 (Dokument Nr. 10).

doch dieser Austausch erscheint lediglich für das allgemeine Bild der Konfiskation möglich, keineswegs jedoch für die genaue Festlegung dessen, was zurückgegeben werden soll.

Sofern man daher zur Rückgabe des konfiszierten Besitzes schreitet, bleibt nichts anderes übrig, als auf die Schätz- oder Kaufpreise aus der Zeit der Konfiskation zu schauen. Dieser Preis lässt sich fast überall bestimmen. Wo sich dieser in den Konfiskationsakten oder Landtafeln nicht feststellen lässt, müsste derjenige Preis übernommen und korrigiert werden, der beim nächstliegenden vorangegangenen Verkauf in den Landtafeln eingetragen wurde, wie dies im Übrigen bereits Bílek in seiner „Geschichte“ festhält.⁵ [2]

Der von der Konfiskationskommission fast ausnahmslos niedrig bestimmte Schätzpreis war mitunter derart niedrig angesetzt, dass er nicht einmal $\frac{1}{2}$ des Preises entsprach, für den das Gut kurz zuvor erworben wurde.⁶

Zum Zwecke einer derartigen „Re-Konfiskation“ wäre es erforderlich, eine historisch-juristische Sonderkommission zu gründen, die Fall für Fall untersuchen müsste. Von dieser Prüfung könnten jene Herrschaften ausgenommen werden, für die bei der Konfiskation nach dem Weißen Berg der neue Besitzer alles ordnungsgemäß bezahlte und bei denen Schätz- und Kaufpreis nicht allzu niedrig angesetzt wurden.

Zu diesem Zweck müsste diese Kommission prüfen, wie viel hierbei der jetzigen Herrschaft vom Preis abzuziehen sei, der für eine Ablösung festzulegen ist, und zwar überall dort, wo die Ungleichheit allzu schreiend erscheint. Unter diesen niedrigen Preisen litten gerade die Bestraften sehr, zumal wenn hierzu noch der Schätzpreis, noch bestimmt in einer guten Münze, später in zahlreichen Fällen in einer devalvierten Münze, der sogenannten langen Münze, gezahlt wurde, deren Wert um fast 90 % niedriger lag (1 Schock guter Groschen entsprach $7\frac{1}{2}$ Schock leichter Groschen, bezahlt wurde mit einem Schock leichter Groschen).⁷

⁵ BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Geschichte der Konfiskationen nach 1618]. Praha: nákladem Musea Království českého, 1882–1883.

⁶ Zum Prozess der Schätzung und zum nachfolgenden Verkauf der konfiszierten Güter: KNOZ, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty* [Die Konfiskationen nach dem Weißen Berg. Mährische Verlauf, mitteleuropäische Zusammenhänge, allgemeine Aspekte]. Brno: Matice moravská, 2006, S. 602–611. Zum Verlauf der Taxierung und zum Verkauf am Beispiel der Herrschaft Drewohostitz (Dřevohostice): idem. *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře. Osoby, přiběhy, struktury* [Die Güter Karls des Älteren von Žerotín nach dem Dreißigjährigen Krieg. Personen, Geschichte, Strukturen]. Brno: Masarykova univerzita, 2001, S. 228–239, 258–284.

⁷ Zur langen Münze und zur Tätigkeit des Münzkonsortiums, dem auch Karl von Liechtenstein angehörte, ausführlicher NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela. *Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623* [Die lange Münze in Böhmen in den Jahren 1621–1623]. *Numismatické listy*, 1946, Jg. 1, Nr. 3, S. 29–35; darüber hinaus BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Geschichte der Konfiskationen nach 1618], S. CXVI–CXVIII; KOSTLÁN, Antonín. *Dlouhá mince v Čechách* [Die lange Münze in Böhmen]. *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica*, 1989/91, Nr. 1, S. 101–127. Mit der Tätigkeit Karls von Liechtenstein im Münzkonsortium befasste sich in seinem Gutachten Gustav Friedrich (Dokument Nr. 12).

Diese Kommission würde zudem untersuchen, ob das Gut seinerzeit vollständig bezahlt wurde oder ob es Fälle gab, in denen der neue Besitzer einen Teil oder auch die gesamte Summe nicht bezahlt hat oder ob er die Herrschaft vom Kaiser als Geschenk erhielt.⁸ [3]

Darüber hinaus finden sich zahlreiche Fälle, in denen das Gut (und häufig kein kleines) einigen Höflingen oder kaiserlichen Räten geschenkt wurde. Diese Güter bzw. deren Preise müssen zurückgefordert werden.

Auf zahlreichen Gütern hafteten Forderungen entweder eines Fremden oder eines verurteilten Vorbesitzers bzw. seiner Ehefrau (häufig eine Mitgift), die die Liquidationskommission ungeachtet aller Mahnungen von den Eigentümern nicht durchsetzen konnte.

Es wäre auch die Aufgabe der Kommission, dies zu untersuchen und gegebenenfalls einzufordern.

Ich bin dagegen, die Kirchengüter den kaiserlichen Gütern nicht gleichzustellen und nicht entschädigungslos einzuziehen. Wenn die kaiserlichen Güter entschädigungslos beschlagnahmt werden sollen – und zwar zu Recht –, weil die Monarchen dieser Familie die Ursache all unseres politischen, wirtschaftlichen und nationalen Unglücks darstellten; die wichtigsten Anstifter von allem – der Klerus, der die habsburgischen Herrscher in der Tat stets dazu aufforderte, alles Antitschechische zu tun, beginnend mit Ferdinand I. – sollten und können davon nicht ausgeschlossen werden; in ihren Händen waren die meisten Habsburger eigentlich nur ein Werkzeug⁹ (Kardinal Dietrichstein¹⁰ war zunächst blutrünstiger, unerbittlicher als Liechtenstein). Es ist nicht zu übersehen, dass der Erzbischof von Prag, die Bischöfe, Klöster

⁸ Vgl. beispielsweise das Mährische Konfiskationsprotokoll aus dem Jahre 1624. In: KNOZ, *Pobělohorské konfiskace* [Die Konfiskationen nach dem Weißen Berg], S. 782–791, 795 (218–238).

⁹ Die Haltung gegenüber einer Konfiskation kirchlicher Güter bildete in der damaligen Gesellschaft keineswegs eine Ausnahme, und zwar auch im Zusammenhang mit dem stattfindenden Prozess einer Trennung von Staat und Kirche. Ein Anhänger des Gedankens einer entschädigungslosen Konfiskation von Kirchenbesitz war beispielsweise der Jurist, Abgeordnete und Vorsitzende des tschechoslowakischen Freien Gedankens Theodor Bartošek (sein Referat in: *Odluka státu od církve* [Die Trennung von Staat und Kirche]. *Referáty z XVIII. Světového kongresu Volné myšlenky v Praze roku 1920*. Praha: Volná myšlenka československá, 1920, S. 31–40). Der Präsident der Republik T. G. Masaryk bevorzugte demgegenüber eine friedliche Form der Trennung, wenn er eine solche Konfiskation des Eigentums ausschloss; ŽÁK, Petr. *T. G. Masaryk, římskokatolická církev a katolicismus s důrazem na období 1918–1935*. Diplomová práce [T. G. Masaryk, die römisch-katholische Kirche und der Katholizismus unter besonderer Beachtung des Zeitraums 1918–1935. Diplomarbeit]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, S. 44–45. In der Bodenreform der Zwischenkriegszeit waren am Ende lediglich einzelne kirchliche Organisationen betroffen (keineswegs die katholische Kirche als eine Person); zur Bodenreform am Beispiel der Güter des Erzbistums Olmütz NĚMEC, Vít. *První pozemková reforma na statcích olomouckého arcibiskupství za Antonína Cyrila Stojana (1921–1923)* [Die erste Bodenreform auf den Gütern des Olmützer Erzbistums unter Antonín Cyril Stojan (1921–1923)]. *Studia Theologica*, 2017, Jg. 19, Nr. 4, S. 263–281.

¹⁰ Kardinal Franz von Dietrichstein (1570–1636) war Bischof von Olmütz, mährischer Gubernator und eine der prägnantesten Gestalten der mährischen Rekatholisierung. Zu seiner Person BALCÁREK, Pavel. *Kardinál František Ditrichštejn (1570–1636). Gubernátor Moravy* [Kardinal Franz Dietrichstein (1570–1636). Gubernator Mährens]. České Budějovice: Vedita, 2007. 255 S.; weiterhin MLČÁK, Leoš (ed.). *Kardinál František z Dietrichsteina (1570–1636). Prelát a politik neklidného*

und Jesuitenkollegien in Böhmen und Mähren sehr viel von den Konfiskationen nach dem Weißen Berg profitierten. So erhielt beispielsweise [4] der Erzbischof von Prag als Geschenk Güter für 332.930 Schock Meißner Groschen.¹¹ Auch wenn die Klöster und vor allem die Jesuiten unter Joseph II. viel verloren, verfügen die Kirchengüter in Böhmen heute noch über 43.000 ha landwirtschaftliche Nutzfläche (also ohne Wälder gerechnet), wovon etwa 19.000 ha konfiszierten Ursprungs sind. Unter den Kirchengütern gibt es gerade eine Reihe von konfiszierten Gütern, bei denen die Verurteilten für ihre beschlagnahmten Güter nichts erhielten. Es handelt sich um Güter, die die böhmischen Stände im Jahr 1619 den kirchlichen Institutionen entzogen hatten, indem sie ihnen lediglich eine jährliche Deputation von 6 % des geschätzten Preises auferlegten, und die sie zur Kriegsführung an Privatpersonen zu dauerhaftem Besitz verkauften. Nach der Schlacht am Weißen Berg wurden diese Ländereien jenen Eigentümern entschädigungslos konfisziert, die Eigentümer selbst wurden sogar mit dem Verlust von 1/3 oder 2/3 ihres eigenen übrigen Besitzes bestraft, weil sie es gewagt hatten, Kirchengut zu erwerben. Sofern man die kirchlichen Güter nicht entschädigungslos beschlagnahmt haben sollte, müsste jeder einzelne Fall von Kirchengut, über den ich gerade gesprochen habe, durch diese historisch-juristische Kommission behandelt werden.

Sonderfälle nicht sehr ehrenvoll erworbener Güter, insbesondere solche der Liechtenstein, Dietrichstein usw., sollten vor dieser Kommission behandelt werden.¹²

Dir. Josef Auštěký, m. p.

věku [Kardinal Franz von Dietrichstein (1570–1636). Prälat und Politiker eines unruhigen Zeitalters]. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2008. 195 S.

¹¹ Zu den erwähnten Besitzgewinnen des Amtes des Prager Erzbischofs eingehender BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* [Geschichte der Konfiskationen nach 1618], S. CXXXV, 484–485, 1241–1243; ebenso KRÁSL, František. *Arnošt hrabě Harrach, kardinál svaté církve římské a kníže arcibiskup pražský* [Ernst Graf Harrach, Kardinal der heiligen römischen Kirche und Prager Fürsterzbischof]. Praha: Arcibiskupská knihtiskárna, 1886, S. 483–499. Krásl nennt auf S. 491 die von Auštěký und Bílek abweichende Summe von 333 930 Schock Meißner Groschen.

¹² Im Vergleich zu den Besitzgewinnen nach dem Weißen Berg werden die ihre Familien repräsentierenden Karl von Liechtenstein und Franz von Dietrichstein traditionell als diejenigen genannt, die von der entstandenen Situation am meisten profitierten. Zu deren besitzmäßigen Hinterland, den politischen Karrieren und dem Bild beider Persönlichkeiten und Familien in der tschechischen Historiographie und pamphletistischen Literatur KNOZ, Tomáš. Liechtenstein, Dietrichstein, Wallenstein – drei Wege zum Erfolg. In: VAREKA, Marek, ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.). *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone*. Ostrava: Philosophische Fakultät der Universität Ostrava; Vaduz: Liechtensteinisches Landesmuseum, 2013, S. 119–146.

5 POSUDKY ANTONÍNA HOBZY (30. BŘEZEN A 21. LISTOPAD 1919)

Internacionalista prof. JUDr. Antonín Hobza (1876–1954) původně nepatřil mezi skupinu odborníků oslovených výborem pro pozemkovou reformu Národního shromáždění v otázce zabavení statků bez náhrady. Ke spolupráci byl pravděpodobně vyzván až Státním pozemkovým úřadem, ale okolnosti a způsob jeho zapojení nejsou zřejmé. Zdá se, že jeho posudky vznikaly nezávisle na ostatních autorech, kterým však byly známy (ve svém posudku na něj odkazuje např. Krčmář).

Byl zapojený také do projednávání textace náhradového zákona, které probíhalo v únoru a březnu 1920 v subkomitétu pro náhradu výboru pro pozemkovou reformu Národního shromáždění (diskuse se z autorů posudků dále účastnili Pekař, Kadlec, Krčmář, Stieber a Šusta).¹

Hobza připravil tři posudky týkající se Lichtenštejnů. Dva stručné posudky z 30. března 1919 o exteritorialitě (4 s.) a o titulatuře (2 s.) pro Ministerstvo zahraničních věcí zaměřil přímo na postavení panujícího knížete, i když v případě titulatury měl posudek širší dosah. V obsáhlejší posudku z 21. listopadu 1919 (9 s.) se po obecném uvedení speciálně věnoval otázce lichtenštejnského majetku, která měla mít „zvláště velký význam pro stát“, přičemž v něm navazoval na posudek o exteritorialitě.

V návrhu nóty z 15. února 1920 lichtenštejnského chargé d'affaires v Bernu Emila Becka švýcarskému spolkovému prezidentovi Giuseppe Mottovi byly z Hobzova posudku z 21. listopadu 1919 (obdobně jako u Pekařova a na rozdíl od Kaprasova či Stieberova) také citovány vybrané pasáže.²

Gustav Friedrich si ve svých rukopisných výpiscích udělal k tomuto Hobzovu posudku devět poznámek, přičemž je uvedl následující charakteristikou textu: „Stanovisko práva mezinárodního = velmi závažné o sobě; ale naše malá republika předeforem svazu národů (ať k tomu formálně dojde nebo ne) na to nestačí, aby prosadila svou suverenitu doktrinářsky bezohledně, a bude nucena se přizpůsobit k stanovisku oportunitnímu (Pekař), opatrnému (Henner) a nové mezinárodní úpravy (Krčmář).“³

Právní postavení Lichtenštejnů v Československu bylo předmětem interních polemik také mezi československými úřady⁴, přičemž Hobzovy posudky k titulatuře

¹ NA, f. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, inv. č. 188, kart. 300.

² LI LA, V 002/0170/14; dostupné z: www.e-archiv.li/D46074.

³ MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 290, s. 7–8, cit. s. 7.

⁴ Blíže: Archiv KPR, f. KPR, kart. 260, inv. č. 1505; Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 455; NA, f. Prezidium ministerské rady, kart. 215, sign. 46, sv. 965/11; NA, f. Ministerstvo

i exteritorialitě byly vnímány jako problematické a také byly vývojem záhy překonány.

Jednotná praxe nepanovala dokonce ani v rámci Ministerstva zahraničních věcí, což vedlo jeho právní sekci, vedenou právě A. Hobzou, k vydání oběžníku z 21. prosince 1920, který zřetelně navazoval na jeho posudky.⁵ Oběžník byl sice určen všem odborům a oddělením samotného ministerstva, byl však zaslán také Prezidiu ministerské rady, v jehož konceptu odpovědi z 27. ledna 1921 (3 s.) se mj. uvádělo: „V prvé řadě upozorňuje presidium min. rady na to, že mezinárodní postavení knížectví Liechtensteinského a stanovisko Č.S.R. k němu je věcí povahy eminentně politické a že tudíž rozřešení této otázky nutno ve smyslu § 81 ústavní listiny pokládati za vyhrazené kolektivnímu rozhodnutí vlády. Leč ani názor právní sekce, pokud se týče postavení knížectví Liechtensteinského, nelze označiti jako nesporný, nýbrž naopak je řada otázek, jež právní sekce ve svém přípisě definitivně řeší, v teorii spornou. [...] jest zvláště mezinárodní postavení knížecí Liechtensteinského tak sui generis, že nelze řešiti je s tou snadností, jak právní sekce činí. [...] Naprosto nemožno však souhlasiti s výkladem zákona ze dne 10. 12. 1918, čís. 61 Sb. z. a n., jak jej právní sekce podává. Neobmezené aplikování zákona o zrušení šlechtictví na cizince v republice se zdržující nemá opory v zákoně a vedlo by v praxi k absurdnostem.“⁶

Řešení otázky uznání knížectví iniciovala Kancelář prezidenta republiky, na kterou se (vedle Ministerstva zahraničních věcí) zástupci knížete obrátili. Následně Prezidium ministerské rady oslovilo 21. února 1921 dotčená ministerstva (pod č. j. 4799/21, věc: Žádost knížete Jana z Liechtensteinů o uznání exteritoriality) a 9. března 1921 jejich vyjádření urgovalo. Ministerstvo spravedlnosti v odpovědi z 16. března 1921 (4 s.) sdělovalo, že „nemá dosud důvodů, proč by pochybovalo o plné suverenitě jmenovaného knížectví“⁷ a Ministerstvo zahraničních věcí v odpovědi z 27. května 1921 napsalo, že „knížectví liechtensteinské jako takové a jako odvislé od Rakouska a nyní od Švýcarska není dosud republikou Československou uznáno; Ministerstvo zahraničních věcí činí však nyní zásadní rozhodnutí, že uznáno bude.“ Dále uvádělo, že „sluší spatřovati v otázce liechtensteinské jednu z nejdůležitějších a nejchoulostivějších otázek zejména vnitropolitických“, že trvá

spravedlnosti, kart. 1700, a NA, f. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, G IV, kart. 331. Z literatury srov. zvl. HORČIČKA, Václav. In: Kol. aut. *Šlechta na křížovce. Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století*. Praha: Agentura Pankrác, 2017, s. 67 a násl., a QUADERER, Rupert. In: Kol. aut. *Lichtenštejnsko, české země a Československo. Historie mezinárodních vztahů*. Vaduz: Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Lichtenstein, 2015, s. 194–210.

⁵ NA, f. Prezidium ministerské rady, kart. 215, sign. 46, sv. 965/11, Respektování suverenity panujícího knížete Jana II. z Liechtensteina a předpisy o vývozu a dovozu, č. j. 13943/1920, 21. prosinec 1920, 4 s.

⁶ Ibidem, koncept odpovědi Prezidia ministerské rady adresované Kabinetu ministra věcí zahraničních, č. j. 39725/20, 27. leden 1921, s. 2–3.

⁷ Ibidem, odpověď Ministerstva spravedlnosti adresovaná Prezidiu ministerské rady k č. j. 4799/21, č. j. 9406/21, 16. březen 1921, s. 1.

„zásadně na stanovisku, že uznání knížete Liechtensteina je možné teprve tehdy, až si definitivně zde projednáme sami věc jeho statků a až i s Liechtensteinem v tomto smyslu stane se dohoda“ a že „si vyhrazuje volbu data, kdy uznání knížete Liechtensteina uzná za možné“.⁸

Podrobněji se ke sledované otázce vyjádřilo Ministerstvo zahraničních věcí ve svých stanoviscích ze 14. a 29. března 1923 (věc: Uznání knížectví Liechtensteinského republikou Československou a zřízení liechtenštejnského vyslanectví v Praze).⁹ Ve stanovisku z 29. března bylo ministerstvo ochotno připustit uznání Lichtenštejnska i před dokončením pozemkové reformy, pokud by kníže podal prohlášení ke svému budoucímu právnímu postavení v republice jako hlavy cizího státu. Ministerstvu záleželo na tom, aby československé zákony pro knížete a jeho nástupce platily bez výjimky jako pro každého jiného cizince, zejména pokud šlo o pozemkovou reformu, o daňové otázky (dávku z majetku a přírůstek na majetku apod.) a o zrušení svěřenství. V ostatních výhodách pramenících z postavení hlavy státu nevidělo problém. Ve stanovisku najdeme také text prohlášení, k jehož zformulování se dne 28. března 1923 konala meziministerská porada a které měli panující kníže i lichtenštejnská vláda podepsat.

Již ve stanovisku z 18. dubna 1923 (2 s.) však Ministerstvo zahraničních věcí uvádělo, že by bylo vhodné otázku uznání Lichtenštejnska „nepokládati za naléhavou a dle možnosti řešení její odsunouti na dobu pozdější, až vědomí znovunabyté samostatnosti zahladí v myslích lidu vzpomínky na krivdy utrpěné v dobách podruží habsburského“¹⁰, a v květnu 1924 bylo další jednání týkající se uvedeného prohlášení zastaveno E. Benešem. K navázání diplomatických styků nakonec došlo až v létě 1938.¹¹

Pokud jde o otázku užívání titulů cizinci v Československu, byl upřednostněn přístup Ministerstva vnitra, které titulaturu uznávalo, a ustanovení o zrušení titulů se nakonec neměla vztahovat na cizí státní příslušníky.¹²

⁸ Ibidem, odpověď MZV adresovaná Prezidiu ministerské rady k č. j. 4799/21 a 8660/21, č. j. 14164/21, 27. květen 1921, s. 1, 2 a 4.

⁹ Ibidem, stanovisko MZV adresované Prezidiu ministerské rady, č. j. 39783/23/III/2, 14. březen 1923. 14 s.; stanovisko MZV adresované Prezidiu ministerské rady, Kanceláři prezidenta republiky, všem ministerstvům a Státnímu pozemkovému úřadu, č. j. 53195/III/2-23, 29. březen 1923. 9 s.

¹⁰ Ibidem, stanovisko MZV adresované Prezidiu ministerské rady, Kanceláři prezidenta republiky, všem ministerstvům a Státnímu pozemkovému úřadu, č. j. 1462/23/1, 18. duben 1923, s. 1–2.

¹¹ Shrnutí viz: NA, f. Prezidium ministerské rady, kart. 215, sign. 46, sv. 965/11, věc: Uznání knížectví Liechtensteinského Československou republikou, stanovisko MZV adresované Prezidiu ministerské rady, č. j. 96430/VI-1/38, 2. červenec 1938. 7 s.

¹² Srov. Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 456, inv. č. 1, Exteritorialové a konsulové, Lichtensteinský rod, všeobecné věci, věc: Liechtenstein, otázka titulatury, odpověď MZV adresovaná Čsl. archivu zemědělskému, č. j. 33691/III/21, 23. prosinec 1921.

5.1 Posudek Antonína Hobzy o exteritorialitě (30. březen 1919)¹³

Posudek o nároku knížete z Liechtensteinu na exteritorialitu v území Československé republiky¹⁴

Cizím monarchům na státním území náleží dle práva mezinárodního postavení osob exteritoriálních, předpokládaje mimo jiné:

- 1) že stát, o jehož panovníka se jedná, je plně suverénní,
- 2) že nenastal mezi příslušnými státy poměr válečný,
- 3) že není dotyčný panovník v subjekčním¹⁵ poměru ke státní moci, na jejíž území se nachází.

Ad I. Rodina knížat z Liechtensteinu počítá se sice mezi panující knížata, ale stát, jež panující kníže z L.[iechtensteinu] reprezentuje, *není plně suverénní*. Knížectví Liechtensteinské nemá vlastní diplomatického zastoupení, vlastního celního území, vlastního vojska, vlastní poštovní správy, ani samostatné justice ve vyšších instancích k jiným oborům státního života nehledě. Ve všech zmíněných směrech nahrazoval bývalý stát rakouský, knížectví Liechtensteinskému fakticky nadřízený, svými orgány autonomní státní moc liechtensteinskou. Knížectví bylo jakýmsi *annexem*¹⁶ státu rakouského s rozsáhlou autonomií, ale *nemělo vůbec samostatného mezinárodního života*, tudíž také zevní suverenity nikoli. Již z toho důvodu nemá panující kníže právního nároku na exteritorialitu v oblasti cizího státu.

¹³ Český rukopisný originál (4 s.): Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 455; český strojopisný opis (4 s.): Archiv KPR, f. KPR, kart. 260, inv. č. 1505, Šlechta 1920–47 (E) Kníže Liechtenstein; rukopisný koncept a výpisky (2+1 s.): MÚA AV ČR, f. Hobza Antonín, kart. 6, inv. č. 365. Přepsali B. Švejnohová a D. Marhold, přeložil Th. Krzenek, edičně připravil O. Horák.

¹⁴ Exteritorialita (také extrateritorialita) znamená vynětí z územní výsosti státu. V Rakousku bylo tzv. právo exteritoriality udílono na jeho území usazeným členům panujících nebo dříve panujících rodů, např. Bourbon (1851), Coburg-Gotha (1858), Württemberg (1865), Braganza (1881), Sachsen-Weimar (1883) či Parma (1916). Znamenalo, že osoby a jejich movitý majetek nepodléhaly řádným soudům monarchie, ale úřadu nejvyššího dvorního maršálka (nevztahovala se však na pozemkový majetek včetně svěřenství). Lichtenštejnům náleželo specifické místo: v roce 1851 byla exteritorialita potvrzena knížeti Aloisi II. s nejbližší rodinou (č. 183/1851 ř. z.), v roce 1880 žádal kníže Jan II. o její rozšíření na všechny všechny členy rodu a také na knížecí rezidence, byla však přiznána pouze jeho dvěma mladším sourozencům (č. 134/1880 ř. z.) a byla také uznána u majorátního paláce ve Vídní a zámku v Lednici. Blíže: BUREŠ, Pavel. Exteritorialita. In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Sv. II. D–J. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 452–453; ŽUPANIČ, Jan. Lichtenštejnský rod v Rakousko-Uhersku. K otázce suverénního postavení dynastie. *Časopis Matice moravské*, 2012, roč. 131, Supplementum 3, Místa lichtenštejnské paměti, zvl. s. 64–66, a HORČIČKA, Šlechta na křižovatce, s. 63 a 66. K problematice suverenity a exteritoriality (již od 17. století) srov. HAL Wien, f. FA, kart. 35.

¹⁵ Podřízeném.

¹⁶ Myšlen spíše appendix (lat.) neboli přívěsek, v posudku z listopadu 1919 se mluví také o pertinenci neboli o příslušenství.

Přiznání nebo nepřiznání exterritoriality tomuto knížeti v tom kterém státě není dle toho otázkou práva, nýbrž věci *courtoisie*¹⁷. [1]

Ad 2. Knižectví Liechtensteinské nebylo za světové války neutrální. Stát tento nemá vůbec samostatné politiky mezinárodní, *není politickou osobností mezinárodní*, nýbrž nalézal se ve sféře mezinárodního života státu rakouského, jímž byl na venek nejen diplomaticky zastupován, nýbrž plně reprezentován. Následkem organické spjatosti se státem rakouským stalo se i knížectví Liecht.[ensteinské] r. 1914 chtěj – nechtěj válečným územím. Při daném poměru bylo zhola vyloučeno, aby Rakousko bylo naproti jistým jiným státům ve stavu válečném a knížectví ve stavu mírovém (neutrálním). Důsledek naprosté spojitosti a totožnosti politiky obou těchto států projevil se ostatně i v tom, že za světové války ve státech Rakousku nepřátelských musela býti ochrana občanů rakouských i liechtensteinských přenesena na tytéž státy neutrální. Přitom nepadá stanovisko knížete samo o sobě na váhu, neboť rozhodným může býti toliko skutečný stav styků knížectví Liechtensteinského se státy ostatními. Neutralita knížectví tohoto za války, v níž bylo Rakousko stranou válečnou, dala by se snad konstruovati teoreticky, ale prakticky je zcela nemožnou. Z řečeného vyplývá, že stát československý, jsa ve válečném stavu s Rakouskem, byl a je dosud ve válečném stavu také s knížectvím Liechtensteinským, jehož budoucnost jest ostatně nejistá a jehož samostatnost jest dnes více problematickou než dříve. Kníže nemá tudíž také z tohoto důvodu právního nároku na exterritorialitu v území republiky.

Ad 3. Kníže z Liechtensteinu byl naproti Rakousku v poměru zásadně stejném jako ostatní domácí šlechta. Členové jeho rodiny [2] přijímali rak.[ouské] státní úřady (např. vojenské) a kníže panující sám měl v Rakousku svůj řádný domicil. Nejednalo se tedy o dočasný pobyt na cizím státním území, jak se při exterritorialitě panovníků z pravidla předpokládá. Exterritorialita panovníků musí býti v souvislosti s výkonem jejich vládní moci, čehož při trvalém pobytu není. Panující kníže z Liecht.[ensteinu] byl dokonce členem panské sněmovny – *tedy v subjektivním poměru ke státu rakouskému*, pročež neměl v něm dle práva mezinárodního vůbec právního nároku na exterritorialitu. Tato byla mu přiznána zvláštními správními akty vnitrostátními, byla tedy *založena výlučně státoprávně*. Cís.[ařské] rozhodnutí vyhlášené výnosem min.[isterstva] spravedlnosti z 10. srpna 1851 ř. z. č. 183¹⁸ se o mezinárodním právu vůbec nezmiňuje a připis ministerstva zahran.[ičních] věcí z 24. října 1880 č. 18702/80/7¹⁹ prohlašuje exem[p]ci knížete z lokální jurisdikce „als eine in den völkerrechtlichen Usancen gegründete Folgerung aus der mit

¹⁷ Zdvěřilosti (fr.).

¹⁸ Nejvyšší rozhodnutí z 30. července 1851 vyhlášené výnosem ministerstva spravedlnosti z 10. srpna 1851 č. 183 ř. z., jímž se suverénnímu knížeti z Lichtenštejna pro jeho osobu i rodinu a členům rodu Bourbon starší linie přiznává jurisdikce úřadu nejvyššího dvorního maršálka (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1851&page=1449&size=45>).

¹⁹ Navazuje na nejvyšší rozhodnutí z 3. října 1880 vyhlášené výnosem ministerstva spravedlnosti z 5. listopadu 1880 č. 134 ř. z., o udělení práva exterritoriality princezně Terezii z Lichtenštejna a knížeti Františku z Lichtenštejna (<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=18800004&seite=00000460>).

a.[l]ler[h].[öchster] Entschlieβung vom 30. Juli 1851 anerkannten Exterritorialität des jeweilig herrschenden Fürsten“ a přiznává knížeti ohledně jeho rezidencí ve Vídni a Lednici osvobození od naturálních dávek na základě cit. nejv.[yššího] rozhodnutí z r. 1851 a „dle pojmu exterritoriality ve smyslu obecných ustanovení mezinárodního práva“. ²⁰ Ale poukaz na mezinárodní právo nemá v tomto případě žádného oprávnění, neboť uvedené vnitrostátní akty uznávací byly vydány, jak je z celé situace zřejmo, jen proto, že obecné mezinárodní právo neposkytovalo tu žádné nebo aspoň [3] ne dosti bezpečné opory. ²¹ Pokud pak jde o dávky *naturální* (povinnost ubytovací, příprež, odvod koní aj.) je poukaz na mezinárodní právo přímo nesprávný, neboť osvobození od těchto dávek není vůbec obsaženo v exterritorialitě cizích panovníků; osvobození týká se jen dávek osobních, a také toto osvobození je pouhou mezinárodní *zdvořilostí* a nikoli právní povinností (jako je tomu stran exem[p] ce z teritoriální jurisdikce).

Exterritorialita knížete z L.[iechtensteinu] je tudíž na území bývalého Rakouska pouhým *privilegiem*, které bylo založeno svobodným rozhodnutím rakouských vládních orgánů, a které trvá prozatím u nás v platnosti ve smyslu čl. 2 zákona z 28. října Sb. z. [a n.] č. 11²², pokud republika neučiní opačného rozhodnutí, k němuž je oprávněna. Jde o akt volného uvážení.

Státní zájem mluví proti uznání oné exterritoriality, vysvětlitelné jen zvláštními poměry rakouskými. Doporučuje se, aby příslušné nařízení celého ministerstva (motivované jen všeobecně tím, že nárok na exterritorialitu dle práva mezinárodního není v tomto případě prokázán) bylo publikováno ve Sbírce zákonů a nařízení.

V Praze, dne 30. března 1919.

Prof. JUDr. Antonín Hobza

²⁰ Hobza pracoval s opisem, který vystavilo rakouské ministerstvo zahraničí 3. února 1919 (Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 455). Srov. HORČÍČKA, *Šlechta na křižovatce*, s. 66, pozn. 24.

²¹ Mezinárodní právo se sice ve výnosu z roku 1851 výslovně nezmiňuje, ale ze stylizace obou výnosů je patrné jejich rozdílné východisko (mezinárodní x vnitrostátní): přímo v názvu výnosu z července 1851 se mluví o „suverénním knížeti“, přičemž zmiňovaným osobám právo exterritoriality „náleží“ či „přísluší“, naopak podle výnosu z listopadu 1880 se právo exterritoriality „přiznává“. Proto také mohlo být v Rakousku právo exterritoriality prince Františka z Lichtenštejna po rozpadu monarchie zrušeno. Srov. zákon z 3. dubna 1919 č. 210 StGBL., o zrušení exterritoriality, která se nezakládá na mezinárodním právu (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=19190004&seite=00000514>). Srov. také uznání knížecí lichtenštejnské rezidence ve Vídni Rakouskem jako exterritoriální budovy cizího suveréna (HAL Wien, FA, kart. 35; dostupné z: <https://www.e-archiv.li/textDetail.aspx?etID=46029>).

²² V čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, se uvádí: „Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.“ Blíže: VOJÁČEK, Ladislav. *První československý zákon. Pokus o opožděný komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. 379 s.

5.2 Posudek Antonína Hobzy o tituluře (30. březen 1919)²³

Posudek o nároku knížete z Liechtensteinu na užívání plného titulu v republice Československé

Zákon z 10. prosince 1918 Sb. z. [a n.] č. 61 je nejasný.²⁴ Jelikož § 1 nemluví pouze o „občanech“ republiky, nýbrž stanoví zákaz všeobecně, jest mu podříditi všechny osoby na území republiky se nacházející nebo před jejími úřady jednající, ať se pokládají za tuzemce nebo za cizince. Restriktivní výklad²⁵ není nijak odůvodněn. Kde kogentní zákon²⁶ nerozeznává, nesmí ani praxe rozeznávat. Výjimky z této zásady jsou přípustny ohledně příslušníků těch států, jimž exem[p]ce z oněch ustanovení byla přiznána, ať cestou dohody od ministerstva k ministerstvu (ve formě obyčejné administrativní smlouvy mezinárodní), ať jednostranným aktem republiky Československé. Tento akt by ovšem vyžadoval formy zákona. Doporučovalo by se, aby dodatkem k zákonu z 10. prosince 1918 bylo k tomu zmocněno ministerstvo vnitra v souhlasu s ministerstvem zahraničních věcí.

Občanství nemůže nyní (v provizoriu) při výkladu § 1 rozhodovati již proto, že není ještě zákonem upraveno. O každém z bývalých šlechticů rakouské monarchie nelze s jistotou prohlásiti, jakou má té doby státní příslušnost, protože hranice nových států nejsou dosud definitivně určeny a podmínky jich občanství všude stanoveny.²⁷

Pokud zákon není změněn, nemá např. ani Francouz ani Angličan práva na užívání titulů zakázaných v Českosloven-[1]ské republice. Nutno přesně lišiti právo a politiku. Trpění cizích titulatur proti zákonu (snad z důvodu zvláštní zdvořilosti ku příslušníkům států spřátelených) podkopávalo by autoritu práva, která zejména ve státu novém musí býti hájena za všech okolností.

Z důvodů uvedených nemá žadatel nároku na užívání svého šlechtického titulu v republice.

V Praze, dne 30. března 1919.

Prof. JUDr. Antonín Hobza v. r.

²³ Český strojepisný opis (2 s.): Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 455 (pro edici); Archiv KPR, f. KPR, kart. 260, inv. č. 1505, Šlechta 1920–47 (E) Kníže Liechtenstein (pro paginaci). Přepsala B. Švejnhová, přeložil Th. Krzenek, edičně připravil O. Horák.

²⁴ K zákonu č. 61/1918 Sb. z. a n., jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly, blíže: GÁBRIŠ, Tomáš. *Rytieri v republice. Zrušenie šľachtických titulov v Československu*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, zvl. s. 116 a násl.

²⁵ Zužující výklad.

²⁶ Od kogentní normy se není možné odchýlit; je charakteristická pro oblast veřejného práva.

²⁷ Nová úprava byla přijata ústavním zákonem č. 236/1920 Sb. z. a n., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé. Blíže: EMMERT, František. *Státní občanství na území České republiky v minulosti a současnosti*. Praha: Leges, 2016, zvl. s. 23 a násl.

5.3 Posudek Antonína Hobzy (21. listopad 1919)²⁸

Posudek

o provedení § 9 zákona ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového

Případy, v nichž zákon záborový v § 9 nařizuje převzetí majetku *bez náhrady*, jsou různé hlavně co *do motivů*, jež zákonodárci tanuly na mysli. Jsou to: bezprávné a nevlastenecké činy majitelů nebo jich předchůdců, válečný stav naproti státu, je- muž příslušejí majitelé, zánik právních předpokladů následkem nových právních zásad (u šlechtických nadací), zájem státu na podřízení celého státního území plné suverenitě státní moci (majetek cizích funkcionářů), a konečně ohled na finanční předpisy o dávce z majetku. Všem těmto případům je společným *veřejnoprávní charakter*. Jde o to, aby majetková situace, jak se vyvinula na základě práva soukromého, změněna byla v těch kterých směrech zákonem v zájmu státu z důvodů čistě veřejnoprávních. Právo soukromé musí tu ustoupiti právu veřejnému a suverénní státní moci, ve které i právo soukromé má svůj jediný právní základ.

Z tohoto poznání vyplývá jako logický důsledek, že objektivní právo soukromé, ať přítomné, ať minulé, nemůže býti zákonodárci v žádném směru překážkou, rovněž nikoliv subjektivní práva soukromá nabytá na jeho základě. Ale právo soukromé nemůže býti také měřítkem ani vhodným hlediskem pro posuzování zákonodárné akce, o níž běží. Proto *civilistické nazírání* na otázky řešené v § 9 cit. zákona bylo by omylem ve věci zásadní důležitosti, bylo by vlastně nepochopením věci, o níž jde.

Různost veřejnoprávního a soukromoprávního posuzování [1] přímo se vnučuje při otázce zabrání statků *bezprávně nabytých*. Kdyby bezprávnost měla tu býti pojímána jenom civilisticky, nemělo by smyslu sahati k formě zákona za účelem nápravy, poněvadž by měly stačiti k tomu řádné soudy. Je nepochybné, že tu může jíti vůbec jen *o bezprávnost veřejnoprávní*, o případy z minulosti, kdy formálně správné soukromoprávní nabytí velkostatku spočívalo na vadném, bezprávném nebo násilném aktu tehdejších nositelů státní, popřípadě patrimoniální moci. Jde o perzekuční a jiné protiprávní akty v minulosti, na jejichž základě se prováděly soukromoprávně snad bezvadné převody majetku koupí, darováním apod. – jde o akty namířené proti právům národa nebo koruny české, popřípadě o akty odporující tehdejšímu veřejnoprávnímu citění. Prohlásiti dodatečně takové minulé veřejnoprávní akty zákonem

²⁸ Český strojopisný opis (9 s., nedatováno, nesignováno, s rukopisnými revizemi autora): MÚA AV ČR, f. Hobza Antonín, kart. 6, inv. č. 366; český strojopisný opis (9 s.): NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500; rukopisné koncepty (5 s., datace, 2 s.): MÚA AV ČR, f. Hobza Antonín, kart. 6, inv. č. 365; německý strojopisný dobový překlad: MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, fol. 15r–20v. Přepsali M. Míková a D. Marhold, přeložil Th. Krzenek, edičně připravil (podle strojopisu včetně rukopisných revizí) O. Horák.

za neplatné, a to i se všemi soukromoprávními jich důsledky, je nesporným právem suverénního národa. Byly-li takové akty i po stránce soukromoprávní vadné nebo bezprávné, je tím více oprávněna jich anulace v době nynější. Ale zjištění a průkaz takových dle tehdejšího práva soukromého neplatných převodů majetku je dnes holoou nemožností, vyjma případy ojedinělé.

Je, tuším, z uvedeného jasno, že by námitky čistě soukromoprávní proti provedení § 9 cit. zákona neměly prostě smyslu. Nebylo by tudíž odůvodněno poukazovati k tomu, že např. majitelé velkostatků v době pobělohorské konfiskovaných nabyli jich *řádnoú cestou*, že je koupili, získali výměnou, darováním apod., jelikož tu bezvadná soukromoprávní forma sama o sobě nemůže býti rozhodnou. Rovněž žádné váhy neměla by námitka promlčení. Námitky soukromoprávní mají vůbec smysl jen z hlediska určitého pozitivního soukromého práva a jsou nemístné tam, kde jde o zrušení určitých subjektivních práv soukromých z vyšších důvodů státních.

Z hlediska *práva mezinárodního* je situace zabrání [2] velkého majetku pozemkového tato:

Jde o nemovitý *majetek cizinců*, neboť ohledně státních příslušníků má stát úplně volnou ruku. Mírové smlouvy s Německem a Rakouskem nutí k jistým modifikacím zásad § 9, a to hlavně po té stránce, že je dle článku 297 h) [bodu] 2 mírové smlouvy s Německem²⁹ možna naproti příslušníkům Německa toliko válečná likvidace *proti náhradě* (jejíž výše je přezkoumatelna smíšeným rozhodcím soudem dle ustanovení mírové smlouvy), kdežto dle článku 267³⁰ mírové smlouvy s Rakouskem je

²⁹ Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919, publikovaná pod č. 217/1921 Sb. z. a n., čl. 297 h) bod 2: „[...] Jestliže byly provedeny likvidace v nových státech, které podpisují tuto smlouvu jako mocnosti spojené a sdružené, nebo ve státech, které nejsou účastny náhrad, jež má platiti Německo, musí býti výtěžek likvidací provedených v těchto státech vyplacen přímo vlastníkům, při čemž arci práva daná komisi reparační touto smlouvou, a zejména články 235 a 260, zůstávají vyhrazena. Dokáže-li vlastník před smíšeným rozhodcím soudem, který se zavádí Oddílem VI této Části, anebo před rozhodcím, kterého pojmenuje tento soud, že podmínky prodejové nebo opatření učiněná státem, o který jde, nesrovnávají se s jeho obecným zákonodárstvím, byly nespravedlivým způsobem na újmu ceně, soud nebo rozhodčí budou moci přiznati oprávněnému slušnou náhradu, kterou zaplatí onen stát.“ *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1921, s. 849.

³⁰ Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Leye dne 10. září 1919, publikovaná pod č. 507/1921 Sb. z. a n.), čl. 267: „Majetek, práva a zájmová účastenství rakouských příslušníků nebo společností podřízených jejich doзору, ležící na území bývalého mocnářství rakousko-uherského, nebudou přes ustanovení článku 249 a přílohy k Oddílu IV podrobeny záboru ani likvidaci podle těchto ustanovení.

Tento majetek, práva a zájmová účastenství budou vráceny oprávněným, jsouce zproštěny všech opatření toho druhu nebo jakéhokoli jiného opatření, učiněného o nakládání, vnučené správě nebo sekvestraci od 3. listopadu 1918 až do té doby, kdy tato smlouva nabude působnosti. Budou vráceny ve stavu, v jakém byly, když se stala opatření, o která jde.

Mezi statky, práva a zájmová účastenství zde vzpomenutá nenáleží majetek, o kterém jedná článek 208 Části IX (Klausule finanční).

Tento článek se nikterak nedotýká ustanovení přílohy III k prvému Oddílu Části VIII (Náhrada škod) o vlastnictví rakouských příslušníků k lodím a člunům.“ *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1921, s. 2195.

likvidace statků, pokud jsou na území bývalého mocnářství Rakousko-Uherského (neplatí tedy např. o statcích Rakušanů v Ratibořsku), naproti příslušníkům rakouským *vůbec vyloučena*.

Přítom však nesmí býti přehlédnuto, že tu jde jenom o *likvidaci válečnou*, to jest likvidaci

- 1) namířenu proti občanům státu nepřátelského jako takovým,
- 2) ničím jiným neodůvodněnou než válečným stavem.

Jde tedy o akt *výjimečný* (který neplatí ohledně tuzemců) a mimo to akt věcně nemotivovaný, opírající se jen o válečný stav.

Těmito ustanoveními *není* dotčena likvidace, a to i *bez náhrady*,

- 1) která by zákonem byla nařízena naproti veškerému obyvatelstvu ve státě (bez rozeznávání tuzemců a cizinců),
- 2) která by zákonem *všeobecně* byla nařízena z jakéhokoliv důvodu, třeba jen proti určité kategorii osob (např. proti všem osobám, jichž statky pocházejí z těch a oněch minulých aktů, které se dopustily těch a oněch činů apod.).

Mírové smlouvy nechtěly ničeho měniti na staré zásadě práva mezinárodního: *immobilia sunt obnoxia territorio*³¹. Úplná rovnost cizího majetku s tuzemským je jedním z cílů, k nimž směřuje právo mezinárodní, bylo by však proti jeho duchu, kdy-[3]by chtěl snad někdo dovozovati z mírových smluv zvláštní privilegované postavení jakéhokoliv majetku cizího naproti tuzemskému, což by vedlo vlastně k exteritorialitě cizího nemovitého majetku, již právo mezinárodní nezná.

Z toho plyne: *i majetek rakouských příslušníků může býti státem Československým likvidován, a to i bez náhrady, pokud jen podmínky likvidace jsou stejné jako ohledně tuzemců*.

Dále z toho plyne, že výkon práva *opce*³² např. ve prospěch Rakouska nemá pro naši otázku žádného významu (měl by význam jen tehdy, kdyby ten který majetek cizí, např. rakouský, byl u nás v privilegované právní pozici) – a že je tedy pouhou právníčkou samozřejmostí, co mírová konference odpověděla na dotaz našeho zahraničního ministra v té věci.

V důsledku těchto zásad jsou citovaným zákonem právoplatně pro stát také zabrány velkostatky, jež slouží církevním účelům a jež jsou spravovány církevními funkcionáři sídlícími mimo území státní, např. církevní velkostatky v tuzemských částech diecése Vratislavské. Zábor tento může býti realizován, aniž by v tom mohlo býti spatřováno porušení mezinárodního práva. Doporučuje se prováděti zákon záborový ohledně těchto velkostatků úplně stejně jako u velkostatků jiných a nečekati snad, až vyjednávání o změně hranic diecésních dospěje k pozitivnímu výsledku. Je

³¹ Nemovitosti podléhají právu země (lat.).

³² Jeden ze způsobů nabývání státního občanství, jde o právo volby mezi dvěma či více státními občanstvími. Nad rámec zákona č. 236/1920 Sb. z. a n. (viz pozn. 27) řešila otázku státního občanství ve vztahu k Rakouské republice smlouva mezi Republikou československou a Republikou rakouskou o státním občanství a ochraně menšin, podepsaná dne 7. června 1920 v Brně (tzv. brněnská smlouva), publikovaná pod č. 107/1921 Sb. z. a n.

naopak třeba, aby akcí záborovou vykonán byl tlak na jednání o změně diecésních obvodů, která je nezbytně nutná v zájmu bezpečnosti státu.

Zvláště velký význam pro stát má otázka nemovitého majetku *liechtensteinského* na území Československé republiky.³³

Panující kníže z Liechtensteinu měl v Rakousku dvojí právní postavení; byl jednak domácím šlechticem (má na území bývalého státu Rakouského rozsáhlé statky, sídlí trvale ve Vídni, byl členem *panské* sněmovny apod.), jednak suverénem státu Liechtensteinského. Jelikož byl nesporně v sub-[4]jekčním³⁴ poměru k Rakouskému státu, neměl dle práva mezinárodního nároku na *exteritorialitu*. Tato byla mu však z *courtoisie*³⁵ a pro zvláštní zásluhy o Rakouský stát přiznána vnitrostátními akty správními (cís.[sařským] rozhodnutím z 30. července 1851, vyhlášeným výnosem ministerstva spravedlnosti z 10. srpna 1851 ř. z. č. 183, a výnosem minist. [erstva] zahraničních věcí z 24. října 1880 č. 18702/80/7).³⁶ Exteritorialita týkala se také jeho rezidencí ve Vídni a v Lednici na Moravě, s čímž bylo spojeno osvobození od naturálních dávek (povinnosti ubytovací, přípráže, odvodu koní). Odvolání se na mezinárodní právo v cit. výnosu min.[isterstva] zahraničních věcí není odůvodněno a, pokud jde o otázku rezidencí, je dokonce úplně nesprávné, neboť exteritorialita dle práva mezinárodního netýká se vůbec věcných práv k nemovitostem ani dávek naturálních ani reálných daní. I tu platí zásada: nemovitosti podléhají právu země.

Pro posouzení právní situace nemovitostí panujícího knížete z Liechtensteinu, které jsou na území Československé republiky a které reprezentují dle dnešního kursu přes 5 miliard korun českosl.[ovenských], je v první řadě nutno zaujati stanovisko k těmto prejudiciálním³⁷ otázkám:

- 1) zdali a pokud má kníže z Liechtensteinu u nás nárok na exteritorialitu,
- 2) zdali knížectví Liechtensteinské je k Československé republice v poměru válečném nebo mírovém.

Ad 1) Dle obecných zásad práva mezinárodního má nárok na exteritorialitu v cizím státě pouze panovník, jenž jest plně suverénním, lépe řečeno: jenž zastupuje *stát plně suverénní*. Knížectví Liechtensteinské není však plně suverénním státem následkem své odvislosti, a to historické, právní i politické od Rakouska, které obstarává pro Liechtensteinsko justici ve vyšších instancích (ve Vídni a Innomosti)³⁸³⁹

³³ Rukopisné koncepty dochované v Hobzově osobním fondu (viz pozn. 28) zachycují pouze následující část posudku věnovanou Lichtenštejnům.

³⁴ Podřízeném.

³⁵ Zdvořilostí (fr.).

³⁶ Viz dokument č. 5.1, pozn. 18 a 19.

³⁷ Předběžným (lat.).

³⁸ Innsbruck, tradiční centrum Tyrolska, dnes hlavní město rakouské spolkové země Tyrolsko.

³⁹ Soudní dvůr I. stolice byl ve Vaduzu, II. stolice ve Vídni, jeho soudci však byli jmenováni knížetem a nebyli v nějakém poměru k rakouskému soudnictví, III. instance byla podle justiční smlouvy s Rakouskem z 3. srpna 1884 č. 8/1884 z. z. svěřena zvláštnímu senátu u vrchního zemského soudu v Innsbrucku. Všechny tři soudní stolice byly považovány za soudní orgány knížectví a rozhodovaly jménem panujícího knížete. Srov. KRAETZL, Franz. *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtenstein'sche Güterbesitz. Statistisch-geschichtlich dargestellt.*

a na území liechtensteinském službu celní (knížectví je součástí rakouského celního území), službu bezpečnostní pomoci vlastního četnictva i *vojska*, službu poštovní a jiné. Rakousko [5] zastupovalo až do konce války světové knížectví Liechtensteinské také diplomaticky a konsulárně v cizích státech. Liechtensteinsko je státek, jenž nestačí na krytí výloh vlastní organizace a jehož existence byla dosud umožněna právě jenom přimknutím na státní organizaci rakouskou. Liechtensteinsko tvoří ve skutečnosti pouhý *annex* nebo *pertinenci* Rakouského státu. Tím nemá však být řečeno, že Liechtensteinsko není vůbec státem, nebo že všechny mezinárodní právní normy, které zavazují Rakousko, zavazují také eo ipso⁴⁰ Liechtensteinsko. Je tu stát, ale závislý na Rakousku do té míry, že nemůže žít úplně samostatným mezinárodním životem. Panující kníže vystupuje na území Československé republiky nikoliv jako úplně samostatný suverén, nýbrž jako panovník ne zcela suverénního státu a zároveň jako *bývalý domácí šlechtic*. Z toho důvodu není Československá republika dle práva mezinárodního povinna přiznati mu postavení exteritoriální osoby, a to ani tehdy, kdyby jiné státy mu ji přiznaly.⁴¹

Ad 2) Již z řečeného vyplývá, že Liechtensteinsko nemůže mít samostatné mezinárodní politiky a že musí, pokud nynější právní situace trvá, chtít nechtět sdílet mezinárodní situaci rakouskou. Z toho plyne, že vstupem Rakouska do války světové muselo se také Liechtensteinsko ocitnouti ve válečném stavu. Tomu nasvědčuje již zmíněná jednotnost celního území s rakouskou administrativou na území Liechtensteinském a zejména *velmi čilé upisování válečných půjček rakouských v Liechtensteinsku*. Na věci ničeho nemění skutečnost, že se kníže odvolával na svou neutralitu tam, kde mu to prospívalo, a že tu a tam byl vydán zákaz průvozu cizího zboží územím Liechtensteinska. Rovněž nemohou dosavadní právní situace knížectví změnit nynější pokusy o zřízení vlastního diplomatického zastoupení aspoň v některých státech, aby se vzbudilo zdání samostatného mezinárodního života Liechtensteinska.⁴² Tých cíl sledují skutečné nebo domnělé pokusy o přimknutí Liechtensteinska ke Švýcarsku, o nichž referují poslední dobou noviny.⁴³ [6]

7. Aufl. Brunn: Selbstverlag, 1903, s. 48–49 (dostupné z: https://www.eliechtensteinsia.li/viewer/image/000475480/1/LOG_0000/).

⁴⁰ K určitému následku dochází automaticky, bez nutnosti splnění dalších podmínek.

⁴¹ Za suverénní a nezávislý stát Lichtenštejnsko považovali např. Velká Británie, Francie či Itálie. Srov. HORČIČKA, *Šlechta na křižovatce*, s. 69; blíže: MITTERMAIR, Veronika. Die Neutralität Liechtensteins zwischen öffentlichem und fürstlichem Interesse. In: BRUNHART, Arthur (ed.). *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte. III. 19. Jahrhundert: Modellfall Liechtenstein*. Zürich: Chronos Verlag, 1999, s. 43–97.

⁴² Ke zřízení diplomatického zastoupení došlo v květnu 1919 ve Vídni (zrušeno k 1. březnu 1923, do července 1921 ho vedl JUDr. Eduard z Lichtenštejna) a následně v srpnu 1919 v Bernu (do roku 1933 ho vedl JUDr. Emil Beck). Blíže: <https://www.e-archiv.li/>

⁴³ Na základě jednání z října 1919 (blíže: <https://www.e-archiv.li/textDetail.aspx?backurl=auto&etID=46587&eID=8>) začalo Švýcarsko zastupovat zájmy svého menšího souseda ve státech, kde nemělo Lichtenštejnsko svou vlastní diplomatickou misi (podle lichtenštejnských materiálů to měla k datu 12. prosince 1919 být Anglie, Francie, Německo, Itálie, Řecko, Švédsko, Polsko, Španělsko, Rumunsko, Holandsko a Ekvádor, 25. dubna 1920 také USA). K tomu srov. úzeji zaměřenou rešerši

Československá republika má úplnou volnost v posuzování svého poměru k Liechtensteinsku. Není v tom směru vázána žádnou dosavadní mírovou smlouvou. Rozhodnutí, žije-li s Liechtensteinskem dosud ve válce nebo v míru, je jejím výhradním právem, které plyne z její suverenity.

Velké dohodové státy jsou na této otázce desinteresovány. U nás má však tato otázka s ohledem na velký nemovitý majetek liechtensteinský na našem státním území zcela mimořádnou důležitost.

Posuzování této otázky v dohodových státech za války nebylo jednotné. Kdežto projevy některých státníků zdály se nasvědčovati neutralitě Liechtensteinska, byla francouzská vláda, jak se zdá, jiného názoru. V r. 1916 sdělila totiž vládě Švýcarské, že „dle jejího názoru knížectví Liechtensteinské následkem své příslušnosti k celnímu území rakouskému není s to, aby svá práva hájilo a své povinnosti jako neutrální stát plnilo, protože se považuje v ohledu obchodním za zemi nepřátelskou“.

Válečný stav s Liechtensteinskem má pro naši republiku význam ve dvojím směru.

- 1) vylučuje exteritorialitu, i kdyby jinak byla odůvodněna,
- 2) způsobuje, že liechtensteinský majetek na půdě republiky podléhá *válečnému právu* a může býti na jeho základě zabrán, sekvestrován, nebo likvidován, pokud tu nebude výslovného zákazu mezinárodním aktem / mírovou konferencí, jež ostatně předpokládá by *souhlas* státu Československého.

V případě, že republika uzná nebo bude nucena uznati *neutralitu* knížectví Liechtensteinského, bude situace majetku liechtensteinského u nás z hlediska práva mezinárodního taková:

- 1) konfiskace majetku toho, pokud by se zakládala na speciálním zákonném předpisu čelícím přímo proti knížeti, je zásadně vyloučena s ohledem na právo mezinárodní. [7]
- 2) Možné je sestátnění majetku toho (popř. jeho příslušné části) *bez náhrady* na základě zákona, jež *abstraktně* toto sestátnění nařizuje *ve všech případech*, kde splněny jsou určité podmínky zákonem tím stanovené – kde se tedy nerozeznává mezi tuzemci a cizozemci. Jdeť tu *o obecné* opatření, nikoliv opatření namířené proti cizinci jako takovému. Kdyby např. stanovil prováděcí zákon k záborovému zákonu ze dne 16. dubna 1919, že bez náhrady nabývá stát vlastnictví k velkostatkům, které byly ve smyslu historického českého státního práva nabyty bezprávně v době pobělohorské, bude toto ustanovení proveditelné i ohledně toho kterého majetku liechtensteinského. Podobně, kdyby např. totéž stanoveno bylo ohledně nemovitého majetku osob, resp. rodin, které se v téže době nejvíce provinily proti samostatnosti nebo těm kterým právům koruny České a které budou určeny forem zvláště k tomu ustanoveným.

MZV, která tyto údaje potvrzuje: Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 455, inv. č. 58, Exteritorialové, Lichtensteinský rod, věc: Uznání suverenity, č. j. 33913/III-2/24, s. 11–13.

3) *V každém případě může býti státem za náhradu převzat (a jest již zabrán dle § 1 cit. zákona⁴⁴) veškeren velký pozemkový majetek liechtensteinský na území republiky. Jedinou výjimku by tvořil majetek exteritoriální, pokud by tu byl, ale z majetku liechtensteinského u nás žádná část exteritoriality na základě práva mezinárodního nepožívá, jak bylo již shora uvedeno. Ustanovení ohledně Lednice jako akt vnitrostátní je kdykoliv zrušitelné cestou zákona.*⁴⁵

Bylo by pro republiku výhodno, aby majetek, jehož dosavadní vlastník je jako hlava cizího státu mezinárodním činitelem, byl za všech okolností likvidován, třeba proti náhradě. Vyžaduje toho bezpečnost státu. To platí jak o knížeti z Liechtensteinu, tak o členech panujících (nebo bývalých panujících) rodin ostatních. Varoval bych před přílišnou úzkostlivostí a *nerozhodností tam*, kde jde o suverenitu státu. I [8] zde platí zásada, že hoden není práva, kdo nemá odvahy k jeho obraně. Mimo to jde o zjednání pevného základu pro eventuální narovnání mezi zúčastněnými stranami.

[nepodepsáno]

---

⁴⁴ V § 1 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, se uvádí: „Aby byla provedena úprava pozemkového vlastnictví, zabírá se státem velký majetek pozemkový (§ 2), ležící v území Československé republiky, v to čítajíc velký majetek vázaný, a zřizuje se úřad pozemkový.“

⁴⁵ Hobza nepracoval přímo s vyhláškou ministerstva spravedlnosti z 5. listopadu 1880 č. 134 ř. z., ale pouze s přípisem ministerstva zahraničních věcí z 24. října 1880 č. 18702/80/7, protože publikovaný předpis otázku rezidencí neřešil (a nebylo tedy ani nutné ustanovení o Lednici rušit).

5 GUTACHTEN VON ANTONÍN HOBZA (30. MÄRZ UND 21. NOVEMBER 1919)

Der Völkerrechtler Prof. JUDr. Antonín Hobza (1876–1954) gehörte ursprünglich nicht zur Gruppe der Fachleute, die der Bodenreform-Ausschuss der Nationalversammlung in der Frage der Enteignung ohne Entschädigung angesprochen hatte. Er wurde wahrscheinlich erst vom Staatlichen Bodensamt zur Mitarbeit eingeladen, jedoch bleiben die Umstände und die Art und Weise seiner Einbindung unklar. Es hat den Anschein, dass seine Gutachten vermutlich unabhängig von den anderen Verfassern entstanden, denen sie freilich bekannt waren (in seinem Gutachten verweist hierauf beispielsweise Krčmář).

Er war auch an der eigentlichen Behandlung der Abfassung des Entschädigungsgesetzes beteiligt, die im Februar und März 1920 im Subkomitee für die Entschädigung des Ausschusses für die Bodenreform der Nationalversammlung stattfand (an der Diskussion nahmen von den Verfassern der Gutachten Pekař, Kadlec, Krčmář, Stieber und Šusta teil).¹

Hobza bereite drei Stellungnahmen zu den Liechtenstein vor. Zwei kurze Gutachten vom 30. März 1919 zur Exterritorialität (4 S.) und zur Titulatur (2 S.) für das Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten befassten sich direkt mit der Stellung des regierenden Fürsten, wobei im Falle der Titulatur die Stellungnahme einen größeren Umfang einnahm. In einem umfangreicheren Gutachten vom 21. November 1919 (9 S.) ging er nach einer allgemeinen Einleitung, aufbauend auf der Stellungnahme zur Exterritorialität, speziell auf die Frage des liechtensteinischen Vermögens ein, das von „besonderer Bedeutung für den Staat“ sei.

Im Entwurf der Note vom 15. Februar 1920 des liechtensteinischen Geschäftsträgers in Bern, Emil Beck, an den Schweizer Bundespräsidenten Giuseppe Motta wurden aus Hobzas Gutachten vom 21. November 1919 (ähnlich wie bei Pekař und im Unterschied zu Kapras oder Stieber) ausgewählte Passagen zitiert.²

Gustav Friedrich fügte in seinen handschriftlichen Exzerpten zu diesem Gutachten von Hobza neun Anmerkungen hinzu, wobei er diese mit folgender Charakterisierung des Textes einleitete: „Die Meinung des Völkerrechts = an sich sehr bedeutsam; aber unsere kleine Republik ist vor dem Forum des Völkerbundes (ob es diesem förmlich beitrifft oder nicht) nicht ausreichend, um ihre eigene Souveränität doktrinär ohne Rücksicht durchzusetzen, und sie wird gezwungen sein, sich dem

¹ NA, F. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, Inv.-Nr. 188, Kart. 300.

² LI LA, V 002/0170/14; zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074.

opportunistischen (Pekař), vorsichtigen (Henner) und dem Standpunkt der neuen internationalen Meinung (Krčmář) anzupassen.“³

Der rechtliche Status der Liechtenstein in der Tschechoslowakei bildete auch den Gegenstand interner Kontroversen zwischen den tschechoslowakischen Behörden⁴, wobei die Gutachten von Hobza zur Titulatur und Exterritorialität als problematisch empfunden und bald von der Entwicklung überholt wurden.

Auch innerhalb des Außenministeriums herrschte keine einheitliche Praxis, was die von A. Hobza geleitete juristische Abteilung dazu veranlasste, am 21. Dezember 1920 ein Rundschreiben herauszugeben, das gerade an Hobzas Gutachten anknüpfte.⁵ Obwohl das Rundschreiben an alle Abteilungen und Referate des Ministeriums selbst gerichtet war, wurde es auch an das Präsidium des Ministerrats gesandt, in dessen Antwortentwurf vom 27. Januar 1921 (3 S.) es unter anderem hieß: „Zunächst macht das Präsidium des Ministerrats darauf aufmerksam, dass der internationale Status des Fürstentums Liechtenstein und der Standpunkt der Č.S.R. dazu eine Angelegenheit von eminent politischer Natur ist und dass die Regelung dieser Frage daher im Sinne von § 81 der Verfassungsurkunde als der kollektiven Entscheidung der Regierung vorbehalten angesehen werden muss. Aber auch die Auffassung der juristischen Abteilung zur Stellung des Fürstentums Liechtenstein kann nicht als unumstritten bezeichnet werden, sondern im Gegenteil, eine Reihe der Fragen, die die juristische Abteilung in ihrem Anhang abschließend löst, sind in der Theorie umstritten. [...] es ist besonders der internationale Status des Fürstentums Liechtenstein sui generis, der nicht mit der Leichtigkeit gelöst werden kann, wie es die juristische Abteilung tut. [...] Der Auslegung des Gesetzes vom 10. Dezember 1918, Nr. 61 Slg. d. G. u. V., wie dies die juristische Abteilung tut, kann jedoch unmöglich zugestimmt werden. Die uneingeschränkte Anwendung des Gesetzes über die Abschaffung des Adels auf die in der Republik ansässigen Ausländer entbehrt jeder rechtlichen Grundlage und würde in der Praxis zu Absurditäten führen.“⁶

Eine Lösung der Frage der Anerkennung des Fürstentums initiierte die Kanzlei des Präsidenten der Republik, an die sich (neben dem Außenministerium) auch die Vertreter des Fürsten wandten. In der Folge wandte sich das Präsidium des Ministerrats

³ MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 290, S. 7–8, Zitat auf S. 7.

⁴ Eingehender hierzu: Archiv KPR, F. KPR, Kart. 260, Inv.-Nr. 1505; Archiv MZV, F. VI. sekce MZV 1918–1939, Kart. 455; NA, F. Prezidium ministerské rady, Kart. 215, Sign. 46, Bd. 965/11; NA, f. Ministerstvo spravedlnosti, kart. 1700, a NA, F. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, G IV, Kart. 331. Aus der Literatur vgl. v. a. HORČIČKA, Václav. In: *Šlechta na křižovatce. Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století* [Adel am Scheideweg. Die Liechtenstein, Schwarzenberg und Colloredo-Mansfeld in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts]. Praha: Agentura Pankrác, 2017, S. 67f. und QUADERER, Rupert. In: *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2013, s. 228–248.

⁵ NA, F. Prezidium ministerské rady, Kart. 215, Sign. 46, Bd. 965/11, Respektierung der Souveränität des regierenden Fürsten Johann II. von Liechtenstein sowie Vorschriften über Aus- und Einfuhr, Az.13943/1920, 21. Dezember 1920. 4 S.

⁶ Ibidem, Konzept der Antwort des Präsidiums des Ministerrats adressiert an das Kabinett des Ministers für Auswärtige Angelegenheiten, Az. 39725/20, 27. Januar 1921, S. 2–3.

am 21. Februar 1921 an die betroffenen Ministerien (unter Az 4799/21, Betr.: Antrag des Fürsten Johann von Liechtenstein auf Anerkennung der Exterritorialität) und bat am 9. März 1921 um eine Stellungnahme. Das Justizministerium erklärte in seiner Antwort vom 16. März 1921 (4 S.), dass es „bislang keinerlei Gründe gäbe, an der vollen Souveränität des genannten Fürstentums zu zweifeln“⁷, und das Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten schrieb in seiner Antwort vom 27. Mai 1921, dass „das Fürstentum Liechtenstein als solches und als von Österreich abhängig und nunmehr von der Schweiz von der Tschechoslowakischen Republik noch nicht anerkannt worden ist; das Auswärtige Amt trifft nun aber die grundsätzliche Entscheidung, dass er anerkannt wird“. Es erklärte weiter, dass „es sich ziemt, die Liechtenstein-Frage als eine der wichtigsten und heikelsten Fragen insbesondere der Innenpolitik zu betrachten“, dass es „auf dem grundsätzlichen Standpunkt beharrt, dass eine Anerkennung des Fürsten von Liechtenstein erst dann möglich ist, wenn wir selbst die Frage seiner Güter hier endgültig erörtert haben und wenn eine entsprechende Vereinbarung mit Liechtenstein getroffen ist“ und dass es sich „die Wahl des Zeitpunktes vorbehält, zu dem es die Anerkennung des Fürsten von Liechtenstein für möglich hält“.⁸

Das Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten äußerte sich in seinen Stellungnahmen vom 14. und 29. März 1923 ausführlicher zu dieser Frage (Betr.: Anerkennung des Fürstentums Liechtenstein durch die Tschechoslowakische Republik und Errichtung einer liechtensteinischen Botschaft in Prag).⁹ In seiner Stellungnahme vom 29. März zeigte das Ministerium seine Bereitschaft, die Anerkennung Liechtensteins noch vor Abschluss der Bodenreform zuzulassen, sofern der Fürst eine Erklärung über seine künftige Rechtsstellung in der Republik als Oberhaupt eines ausländischen Staates abgibt.

Dem Ministerium war es ein Anliegen, dass die tschechoslowakischen Gesetze für den Fürsten und seine Nachfolger ausnahmslos wie für jeden anderen Ausländer gelten sollten, insbesondere in Bezug auf die Bodenreform, Steuerfragen (Vermögenssteuer und Kapitalerträge usw.) und die Abschaffung der Treuhandgesellschaften. Die übrigen Vorteile, die sich aus der Stellung des Staatsoberhauptes ergeben, sah es nicht als Problem an. Der Text der Erklärung, die am 28. März 1923 Gegenstand einer interministeriellen Sitzung war und vom Fürsten und der liechtensteinischen Regierung unterzeichnet werden sollte, findet sich ebenfalls in der Stellungnahme.

Bereits in seiner Stellungnahme vom 18. April 1923 (2 S.) hielt das Außenministerium jedoch fest, dass es ratsam sei, die Frage der Anerkennung Liechtensteins „nicht als dringlich zu betrachten und ihre Lösung möglichst auf einen späteren

⁷ Ibidem, Antwort des Justizministeriums an das Präsidium des Ministerrats zu Az 4799/21, Az 9406/21, 16. März 1921, S. 1.

⁸ Ibidem, Antwort des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten, adressiert an das Präsidium des Ministerrats zu Az. 4799/21 und Az 14164/21, 27. Mai 1921, S. 1, 2 und 4.

⁹ Ibidem, Standpunkt des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten, adressiert an das Präsidium des Ministerrats, Az. 39783/23/III/2, 14. März 1923. 14 S.; Standpunkt des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten, adressiert an das Präsidium des Ministerrats, die Kanzlei des Präsidenten der Republik, sämtliche Ministerien sowie das Staatliche Bodenamt, Az. 53195/III/2-23, 29. März 1923. 9 S.

Zeitpunkt zu verschieben, wenn das Bewusstsein der wiedergewonnenen Unabhängigkeit die Erinnerung an das in der Zeit der habsburgischen Unterjochung erlittene Unrecht im Bewusstsein des Volkes auslöschen wird“¹⁰, und im Mai 1924 wurden weitere Verhandlungen über die Erklärung von E. Beneš ausgesetzt. Erst im Sommer 1938 wurden schließlich diplomatische Beziehungen aufgenommen.¹¹

Was die Frage der Verwendung von Titeln durch Ausländer in der Tschechoslowakei betrifft, so wurde der Ansatz des Innenministeriums favorisiert, der Titel anerkennt, und die Bestimmungen über die Abschaffung von Titeln sollten nicht für ausländische Staatsangehörige gelten.¹²

5.1 Gutachten von Antonín Hobza zur Exterritorialität (30. März 1919)¹³

Gutachten

über den Anspruch des Fürsten von Liechtenstein auf Exterritorialität auf dem Territorium der Tschechoslowakischen Republik¹⁴

Ausländischen Monarchen auf dem Staatsgebiet steht nach internationalem Recht die Stellung exterritorialer Personen zu, was unter anderem voraussetzt:

¹⁰ Ibidem, Standpunkt des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten, adressiert an das Präsidium des Ministerrats, die Kanzlei des Präsidenten der Republik, sämtliche Ministerien sowie das Staatliche Bodenamt, Az. 1462/23/1, 18. April 1923, S. 1–2.

¹¹ Zusammenfassung siehe: NA, F. Prezidium ministerské rady, Kart. 215, Sign. 46, Bd. 965/11, Betr.: Anerkennung des Fürstentums Liechtenstein durch die Tschechoslowakische Republik, Standpunkt des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten, adressiert an das Präsidium des Ministerrates, Az. 96430/VI-1/38, 2. Juli 1938, 7 S.

¹² Vgl. Archiv MZV, F. VI. sekce MZV 1918–1939, Kart. 456, Inv.-Nr. 1, Exterritoriale und Konsuln, die Familie Liechtenstein, allgemeine Angelegenheiten, betr: Liechtenstein, Frage der Titulatur, Antwort des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten, adressiert an das Tsch. Agrarchiv, Az. 33691/III/21, 23. Dezember 1921.

¹³ Tschechisches handschriftliches Original (4 s.): Archiv MZV, F. VI. sekce MZV 1918–1939, Kart. 455; tschechische maschinenschriftliche Abschrift (4 s.): Archiv KPR, F. KPR, Kart. 260, Inv.-Nr. 1505, Šlechta 1920–47 (E) Kníže Liechtenstein; handschriftliches Konzept und Exzerpten (2+1 S.): MÚA AV ČR, F. Hobza Antonín, Kart. 6, Inv.-Nr. 365. Übertragen von B. Švejnohová und D. Marhold, die Übersetzung stammt von Th. Krzenck, die Edition besorgte O. Horák.

¹⁴ Exterritorialität (auch Extraterritorialität) bedeutet den Ausschluss von der territorialen Souveränität des Staates. In Österreich wurde das so genannte Exterritorialitätsrecht den Mitgliedern der herrschenden oder ehemals herrschenden Familien gewährt, die sich auf dem Staatsgebiet niedergelassen hatten, z. B. den Bourbonen (1851), Coburg-Gotha (1858), Württemberg (1865), Braganza (1881), Sachsen-Weimar (1883) oder Parma (1916). Es bedeutete, dass Personen und ihr bewegliches Vermögen nicht den ordentlichen Gerichten der Monarchie unterstanden, sondern dem Amt des Oberhofmarschalls (es galt jedoch nicht für Grundbesitz, einschließlich Fideikommiss). Den Liechtenstein gebührte ein besonderer Platz: 1851 wurde Fürst Alois II. die Exterritorialität bestätigt (Nr. 183/1851 RGBL.), 1880 beantragte Fürst Johann II. die Ausdehnung auf alle Familienmitglieder sowie auf die fürstlichen Residenzen, doch wurde sie nur seinen beiden jüngeren Geschwistern gewährt (Nr. 134/1880 RGBL.) und auch dem Majorats-Palais in Wien und dem Schloss in Eisgrub

- 1) dass der Staat, um dessen Herrscher es sich handelt, voll souverän ist,
- 2) dass zwischen den betreffenden Staaten kein Kriegszustand eingetreten ist,
- 3) dass der betreffende Herrscher nicht in einem Subjektionsverhältnis¹⁵ zur Staatsmacht steht, auf deren Territorium er sich befindet.

Ad 1. Die Familie der Fürsten von Liechtenstein zählt zwar zu den regierenden Fürsten, doch der Staat, den der regierende Fürst von Liechtenstein repräsentiert, *ist nicht voll souverän*. Das Fürstentum Liechtenstein besitzt *keine* eigene diplomatische Vertretung, kein eigenes Zollgebiet, kein eigenes Heer, weder eine eigene Postverwaltung noch eine eigenständige Justiz in höheren Instanzen, unabhängig von den anderen Bereichen des staatlichen Lebens. In allen den erwähnten Richtungen nahm der ehemalige österreichische Staat, dem Fürstentum Liechtenstein faktisch übergeordnet, durch seine Organe die autonome staatliche Macht Liechtensteins wahr. Das Fürstentum bildete gleichsam einen *Annex*¹⁶ des österreichischen Staates mit umfangreicher Autonomie, jedoch führte er *keinerlei eigenständiges internationales Leben*, somit [besaß er – Th. K.] auch keinerlei äußere Souveränität. Schon aus diesem Grund besitzt der regierende Fürst keinerlei Rechtsanspruch auf Exterritorialität auf dem Gebiet eines ausländischen Staates. Eine Anerkennung oder Nichtanerkennung der Exterritorialität für diesen Fürsten ist demzufolge in diesem Staat keine juristische Frage, sondern eine Sache der *Courtoisie*¹⁷. [1]

Ad 2. Das Fürstentum Liechtenstein war während des Weltkrieges nicht neutral. Dieser Staat betreibt überhaupt über keine eigenständige internationale Politik, *er ist keine internationale politische Persönlichkeit*, sondern er bewegte sich in der Sphäre des internationalen Lebens des österreichischen Staates, durch den er nach außen nicht allein diplomatisch vertreten, sondern zugleich voll repräsentiert wurde. In Folge der organischen Verhaftung mit dem österreichischen Staat wurde auch das Fürstentum Liechtenstein im Jahre 1914, ob gewollt oder ungewollt, zu einem Kriegsgebiet. Angesichts des herrschenden Verhältnisses war vollkommen ausgeschlossen, dass sich Österreich gegenüber gewissen anderen Staaten in einem Kriegs- und das Fürstentum sich in einem Friedenszustand (oder neutralen Zustand) befand. Das Ergebnis der vollkommenen Verflechtung und Identität der Politik dieser beiden Staaten zeigte sich im Übrigen auch darin, dass im Verlaufe des Weltkrieges in Österreich gegenüber feindlich gesinnten Staaten der Schutz österreichischer

---

zuerkannt. Eingehender hierzu: BUREŠ, Pavel. Exterritorialita [Exterritorialität]. In: SCHELLE, K., TAUCHEN, J. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Bd. II. D–J. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, S. 452–453; ŽUPANIČ, Jan. Das Haus Liechtenstein in Österreich-Ungarn. Zur Frage der souveränen Stellung eines aristokratischen Geschlechts. In: *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz: HVFL, 2012, v. a. S. 74–76, a HORČIČKA, *Šlechta na křižovatce* [Adel am Scheideweg], S. 63 a 66. Zur Problematik der Souveränität und Exterritorialität (seit dem 17. Jahrhundert) vgl. HAL Wien, F. FA, Kart. 35.

¹⁵ Abhängiges oder untergeordnetes Verhältnis. Im Original ist der Begriff „v subjekčním poměru“ geschrieben.

¹⁶ Gemeint ist eher der Appendix (lat.) oder das Anhängsel; das Gutachten vom November 1919 spricht auch von Pertinenz oder Zubehör.

¹⁷ Höflichkeit (fr.).

und liechtensteinischer Bürger auf ebendiese neutralen Staaten übertragen werden musste. Hierbei fällt der Standpunkt des Fürsten als solchem nicht ins Gewicht, da als ausschlaggebend allein der wahre Stand der Beziehungen des liechtensteinischen Fürstentums mit anderen Staaten entscheidend sein kann. Eine Neutralität des Fürstentums während des Krieges, in dem Österreich eine Kriegspartei war, ließe sich möglicherweise theoretisch konstruieren, praktisch hingegen ist dies völlig unmöglich. Aus dem Gesagten geht hervor, dass der tschechoslowakische Staat, sich mit Österreich im Kriegszustand befindend, sich auch mit dem liechtensteinischen Fürstentum, dessen Zukunft im Übrigen unklar ist und dessen Eigenständigkeit heute noch problematischer als früher erscheint, im Kriegszustand befand und weiterhin befindet. Der Fürst besitzt folglich auch aus diesem Grund keinen Rechtsanspruch auf eine Exterritorialität auf dem Territorium der Republik.

Ad 3. Der Fürst von Liechtenstein stand gegenüber Österreich grundsätzlich im gleichen Verhältnis wie der übrige einheimische Adel. Die Mitglieder seiner Familie [2] bekleideten die österreichischen Staatsämter (etwa militärische) und der regierende Fürst selbst besaß in Österreich sein rechtmäßiges Domizil. Es handelte sich hierbei nicht um einen zeitweiligen Aufenthalt auf fremdem Staatsgebiet, wie dies für den Fall der Exterritorialität von Herrschern in der Regel vorausgesetzt wird. Die Exterritorialität der Herrscher muss im Zusammenhang mit dem Vollzug ihrer Regierungsmacht stehen, die bei dauerhaftem Aufenthalt nicht gegeben ist. Der regierende Fürst von Liechtenstein war schließlich Mitglied des Herrenhauses – *stand also in einem Subjektionsverhältnis zum österreichischen Staat*, deshalb besaß er hier nach internationalem Recht überhaupt keinen Anspruch auf Exterritorialität. Diese wurde ihm durch besondere innerstaatliche Verwaltungsakte zuerkannt, war folglich *ausschließlich staatsrechtlich begründet*. Die durch Erlass des Ministeriums der Justiz vom 10. August 1851 RGBl. Nr. 183¹⁸ verkündete kaiserliche Verfügung spricht überhaupt nicht über internationales Recht und die Note des Ministeriums für auswärtige Angelegenheiten vom 24. Oktober 1880 Nr. 18702/80/7¹⁹ erklärt die Exemption des Fürsten aus der lokalen Jurisdiktion heraus als eine in den völkerrechtlichen Usancen gegründete Folgerung aus der mit allerhöchster Entschließung vom 30. Juli 1851 anerkannten Exterritorialität des jeweilig herrschenden Fürsten und erkennt dem Fürsten angesichts seiner Residenz in Wien und Eisgrub eine Befreiung von Naturalabgaben auf der Grundlage der zitierten allerhöchsten Entscheidung aus dem Jahre 1851 und „nach dem Begriff

¹⁸ Erlass des Justizministeriums vom 10. August 1851 Nr. 182 RGBl., wirksam für den ganzen Umfang des Reiches, womit die Allerhöchste Entschließung vom 30. Juli 1851 kundgemacht wird, mittelst welcher dem souveränen Fürsten von Liechtenstein für sich und seine Familie und den Gliedern des Hauses Bourbon älterer Linie der Gerichtsstand des Obersthofmarschall-Amtes bewilliget wird (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=rgb&datum=18510004&seite=00000517&size=45>).

¹⁹ Angeknüpft wird hier an die Allerhöchste Entschließung vom 3. Oktober 1880, verkündet durch die Kundmachung des Justizministeriums vom 5. November 1880 Nr. 134 RGBl., betreffend die Zuerkennung des Rechtes der Exterritorialität an die Prinzessin Therese von Liechtenstein und den Prinzen Franz von Liechtenstein (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=rgb&datum=18800004&seite=00000460&size=45>).

der Exterritorialität im Sinne allgemeiner Bestimmungen des internationalen Rechts zu“.²⁰ Allerdings besitzt der Verweis auf internationales Recht in diesem Fall keinerlei Berechtigung, da die angedeuteten innerstaatlichen Anerkennungs-Akte, wie aus der ganzen Situation offensichtlich, nur deshalb erlassen wurden, da das allgemeine internationale Recht hier keine oder zumindest [3] keine ausreichend sichere Stütze bot.²¹ Sofern es um *Naturalabgaben* geht (Residenzpflicht, Vorspann, Abgabe von Pferden u. a.) ist der Hinweis auf internationales Recht direkt unbegründet, da die Befreiung von diesen Abgaben in der Exterritorialität ausländischer Herrscher gar nicht enthalten ist; die Befreiung betrifft lediglich persönliche Abgaben, insofern ist die Befreiung eine reine internationale *Höflichkeit* und keineswegs eine rechtliche Verpflichtung (wie dies betreffs der Exemption aus der territorialen Jurisdiktion der Fall ist).

Die Exterritorialität des Fürsten von Liechtenstein ist folglich auf dem Territorium des ehemaligen Österreichs ein reines *Privilegium*, begründet durch die freie Entscheidung österreichischer Regierungsorgane, und die bei uns bislang in Gültigkeit im Sinne des Art. 2 des Gesetzes vom 28. Oktober Slg. d. G. u. V. Nr. 11²² fortbesteht, sofern die Republik keine gegenteilige Entscheidung trifft, wozu sie berechtigt ist. Es handelt sich um einen Akt freien Ermessens.

Das staatliche Interesse spricht gegen eine Anerkennung jener Exterritorialität, erklärbar ausschließlich durch die besonderen österreichischen Verhältnisse. Es wird empfohlen, eine entsprechende Verordnung des gesamten Ministeriums (motiviert im Allgemeinen nur dadurch, dass der Anspruch auf Exterritorialität gemäß internationalem Recht in diesem Fall nicht gegeben ist) in der Sammlung der Gesetze und Verordnungen zu publizieren.

Prag, den 30. März 1919.

Prof. JUDr. Antonín Hobza

²⁰ Hobza arbeitete hier mit einer Abschrift, die das Deutschösterreichische Staatsamt für Äußeres 3. Februar 1919 angefertigt hatte (Archiv MZV, F. VI. sekce MZV 1918–1939, Kart. 455). Vgl. HORČIČKA, *Šlechta na křižovatce* [Adel am Scheideweg], S. 66, Anm. 24.

²¹ Zwar wird das Völkerrecht im Erlass vom 1851 nicht explizit erwähnt, doch zeigt die Stilisierung des Erlasses und der Kundmachung ihre unterschiedlichen Ausgangspunkte (international x national): Der Titel des Erlasses vom Juli 1851 bezieht sich direkt auf den „souveränen Fürsten“, wobei den genannten Personen das Exterritorialitätsrecht „zusteht“ oder „zukommt“, während die Kundmachung vom November 1880 das Exterritorialitätsrecht „zuerkennt“. Dies ist auch der Grund, warum das Exterritorialitätsrecht von Fürst Franz von Liechtenstein in Österreich nach der Auflösung der Monarchie abgeschafft werden konnte. Vgl. Gesetz vom 3. April 1919 Nr. 210 StGBI., über die Abschaffung der nicht im Völkerrecht begründeten Exterritorialität (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=sgb&datum=19190004&seite=00000514>). Vgl. auch die Anerkennung die fürstlich-liechtensteinischen Residenz in Wien von Österreich als exterritoriales Gebäude eines fremden Souveräns (HAL Wien, FA, Kart. 35; zugänglich unter: <https://www.e-archiv.li/textDetail.aspx?etID=46029>).

²² In Art. 2 des Gesetzes Nr. 11/1918 Slg. d. G. u. V., betreffend die Errichtung des selbständigen tschechoslovakischen Staates, heißt es: „Sämtliche bisherige Landes- und Reichsgesetze und Verordnungen bleiben vorläufig in Kraft.“ *Sammlung der Gesetze und Verordnungen des tschechoslovakischen Staates*. Jg. 1918. Prag: Staatsdruckerei, 1918, S. 9. Eingehender hierzu: VOJÁČEK, Ladislav. *První československý zákon. Pokus o opožděný komentář* [Das erste tschechoslowakische Gesetze. Versuch eines verspäteten Kommentars]. Praha: Wolters Kluwer, 2018. 379 S.

5.2 Gutachten von Antonín Hobza zur Titulatur (30. März 1919)²³

Gutachten

über den Anspruch des Fürsten von Liechtenstein auf Verwendung seines vollen Titels in der Tschechoslowakischen Republik

Das Gesetz vom 10. Dezember 1918 Slg. d. G. u. V. Nr. 61 ist unklar.²⁴ Da § 1 nicht allein von „Bürgern“ der Republik spricht, sondern allgemein ein Verbot festlegt, dem sich sämtliche auf dem Territorium der Republik befindliche oder vor deren Behörden handelnde Personen unterzuordnen haben, egal, ob sie sich nun als Einheimische oder als Ausländer ansehen. Die restriktive Interpretation²⁵ ist auf keinerlei Weise begründet. Wo das kogente Gesetz²⁶ nicht unterscheidet, darf auch die Praxis nicht unterscheiden. Ausnahmen von diesem Grundsatz sind mit Blick auf Angehörige jener Staaten erlaubt, denen Exemption von jenen Bestimmungen zuerkannt wurde, sei es auf dem Wege eines Vertrages von Ministerium zu Ministerium (in Gestalt eines allgemeinen administrativen internationalen Vertrages), oder durch einen einseitigen Akt der Tschechoslowakischen Republik. Dieser Akt freilich würde die Form eines Gesetzes erfordern. Es wäre zu empfehlen, dass durch einen Nachtrag zum Gesetz vom 10. Dezember 1918 hierzu das Ministerium des Inneren im Einklang mit dem Ministerium für auswärtige Angelegenheiten bevollmächtigt würde.

Die Staatsbürgerschaft kann jetzt (als Provisorium) bei der Interpretation von § 1 schon deshalb nicht entscheiden, weil dies noch nicht per Gesetz geregelt ist. Es lässt sich nicht über jeden ehemaligen Adeligen der österreichischen Monarchie mit Sicherheit sagen, welche Staatsangehörigkeit er damals besaß, da die Grenzen der neuen Staaten bislang nicht festgelegt und die Bedingungen ihrer Staatsbürgerschaft überall bestimmt sind.²⁷

²³ Tschechische maschinenschriftliche Abschrift (2 S.): Archiv MZV, F. VI. sekce MZV 1918–1939, Kart. 455 (Edition); Archiv KPR, F. KPR, Kart. 260, Inv.-Nr. 1505, Šlechta 1920–47 (E) Kníže Liechtenstein (Pagination). Übertragen von B. Švejnová, die Übersetzung stammt von Th. Krzenck, die Edition besorgte O. Horák.

²⁴ Zum Gesetz Nr. 61/1918 Slg. d. G. u. V., betreffend die Abschaffung des Adels, der Orden und Titel, siehe: GÁBRIŠ, Tomáš. *Rytieri v republice. Zrušení šlechtických titulů v Československu* [Ritter in der Republik. Die Abschaffung der Adelstitel in der Tschechoslowakei]. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, bes. S. 116f.

²⁵ Einengende Interpretation.

²⁶ Von der zwingenden Norm kann nicht abgewichen werden; sie ist charakteristisch für den Bereich des öffentlichen Rechts.

²⁷ Die neue Regelung wurde durch das Verfassungsgesetz Nr. 236/1920 Slg. d. G. u. V., das die bestehenden Bestimmungen über den Erwerb und Verlust der Staatsbürgerschaft und das Heimatrecht in der Tschechoslowakischen Republik ergänzte und änderte, verabschiedet. Eingehender dazu: EM-MERT, František. *Státní občanství na území České republiky v minulosti a současnosti* [Die Staatsbürgerschaft in der Tschechischen Republik in Vergangenheit und Gegenwart]. Praha: Leges, 2016, bes. S. 23f.

Sofern das Gesetz nicht verändert wird, besitzt beispielsweise weder ein Franzose noch ein Engländer das Recht zur Führung in der Tschechoslowakischen [1] Republik verbotener Titel. Es ist notwendig, genau Recht und Politik voneinander zu unterscheiden. Die Duldung ausländischer Titel, die dem Gesetz entgegenstehen (möglicherweise aus Gründen besonderer Höflichkeit gegenüber den Angehörigen befreundeter Staaten) würde die Autorität des Gesetzes untergraben, die vor allem im neuen Staat unter allen Umständen verteidigt werden muss.

Aus den geschilderten Gründen besitzt der Antragsteller keinen Anspruch auf die Verwendung seines Adelstitels in der Republik.

Prag, den 30. März 1919.

Prof. JUDr. Antonín Hobza m. p.

5.3 Gutachten von Antonín Hobza (21. November 1919)²⁸

Gutachten

über die Ausführung des § 9 des Gesetzes vom 16. April 1919 Nr. 215 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes

Die Fälle, in denen das Beschlagnahmegesetz in § 9 eine Übernahme des Besitzes *ohne Entschädigung* festlegt, sind gerade mit Blick *auf die Motive*, die dem Gesetzgeber vorschweben, sehr vielfältig. Es sind: gesetzlose und unpatriotische Taten der Besitzer oder ihrer Vorfahren, der Kriegszustand gegenüber dem Staat, dem die Besitzer angehören, der Wegfall der juristischen Voraussetzungen infolge neuer Rechtsgrundsätze (bei adeligen Stiftungen), das Interesse des Staates an der Unterordnung des gesamten Staatsterritoriums unter die volle Souveränität der Staatsmacht (der Besitz ausländischer Funktionsträger), und schließlich die Rücksicht auf die finanziellen Vorschriften hinsichtlich der Vermögenssteuer. Allen diesen Fällen gemeinsam ist der *öffentlich-rechtliche Charakter*. Es geht darum, dass sich die Eigentumssituation, wie sie sich auf der Grundlage des Privatrechts entwickelt hat, die Veränderung in allen jenen Richtungen per Gesetz im Interesse des Staates aus rein öffentlich-rechtlichen Gründen geschah. Das Privatrecht muss sich hier dem öffentlichen Recht und der souveränen Staatsmacht

²⁸ Tschechische maschinenschriftliche Abschrift (9 S., undatiert, unsigniert, mit handschriftlichen Revisionen des Verfassers): MÚA AV ČR, F. Hobza Antonín, Kart. 6, Inv.-Nr. 366; Tschechische maschinenschriftliche Abschrift (9 S.): NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500; handschriftliche Konzepte (5 S., Datation, 2 S.): MÚA AV ČR, F. Hobza Antonín, Kart. 6, Inv.-Nr. 365; zeitgenössische deutsche maschinenschriftliche Übersetzung: MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, Fol. 15r–20v. Übertragen von M. Míková und D. Marhold, die Übersetzung stammt von Th. Krzenck, die Edition besorgte (auf der Grundlage der Abschrift mit handschriftlichen Revisionen) O. Horák.

unterordnen, in der auch das Privatrecht seine einzige juristische Grundlage besitzt.

Aus dieser Erkenntnis geht als logisches Ergebnis hervor, dass das objektive Privatrecht, und sei es auch der Vergangenheit angehörend, in keinerlei Hinsicht ein Hindernis sein kann, ebenso keinerlei auf dessen Grundlage erworbenes subjektives Privatrecht. Das Privatrecht kann auch weder Maßstab noch geeigneter Standpunkt für die Beurteilung legislativer Aktionen sein, von denen es handelt. Aus diesem Grunde würde *zivilistische Anschauung* auf die in § 9 des zitierten Gesetzes gelösten Fragen einen Irrtum in einer Sache von grundlegender Bedeutung darstellen und würden im Grunde genommen ein Unverständnis der Angelegenheit offenbaren, um die es geht.

Die Heterogenität der öffentlich-rechtlichen und privatrechtlichen Beurteilung [1] drängt sich direkt bei der Frage der Beschlagnahme der *zu Unrecht erworbenen* Güter auf. Sofern man hier die Rechtlosigkeit lediglich zivilistisch interpretierte, würde es keinen Sinn machen, zur Form des Gesetzes zum Zwecke einer Korrektur zu greifen, weil hierfür ordentliche Gerichte ausreichen. Unbestritten ist, dass es hier überhaupt allein *um eine öffentlich-rechtliche Gesetzlosigkeit* gehen kann, um Fälle aus der Vergangenheit, in der formal rechtlich der privatrechtliche Erwerb eines Großgrundbesitzes auf einem verkündeten, widerrechtlichen oder gewaltsamen Akt der damaligen Träger der staatlichen, gegebenenfalls patrimonialen Gewalt beruhte. Es geht um die Persekution und andere rechtlose Akte in der Vergangenheit, auf deren Grundlage die möglicherweise einwandfreien privatrechtlichen Überführungen des Besitzes durch Kauf, durch Schenkungen und ähnliches durchgeführt wurden – es geht um gegen die Rechte des Volkes oder der Böhmisches Krone gerichtete Akte, mitunter um Akte, die dem damaligen öffentlich-rechtlichen Empfinden widersprachen. Nachträglich derartige, in der Vergangenheit stattgefundenere öffentlich-rechtliche Akte per Gesetz als ungültig zu erklären, und dies mit allen ihren privatrechtlichen Folgen, ist das unbestrittene Recht einer souveränen Nation. Sofern derartige Akte auch unter privatrechtlichen Aspekten fehlerhaft oder rechtlos waren, umso mehr ist deren Annullierung in der heutigen Zeit gerechtfertigt. Die Feststellung und der Nachweis derartiger, dem damaligen Privatrecht nach ungültiger Besitzüberführungen ist heute eine reine Unmöglichkeit, einzelne Fälle einmal ausgenommen.

Aus dem Gesagten geht – so glaube ich – klar hervor, dass rein privatrechtliche Einwände gegen die Durchführung von § 9 des zitierten Gesetzes einfach keinen Sinn machen. Es wäre somit begründet darauf hinzuweisen, dass zum Beispiel die Besitzer von Großgrundbesitzungen in der Zeit nach den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berg diese *auf legalem Wege* erwarben, dass sie diese kauften, durch Tausch, Schenkung und ähnliches erhielten, weil diese vollkommen privatrechtliche Form als solche nicht entscheidend sein kann. Privatrechtliche Einwände ergeben lediglich dann einen Sinn unter dem Aspekt eines bestimmten positiven Privatrechts, und sie sind dort fehl am Platze, wo es um die Beseitigung bestimmter subjektiver Privatrechte aus höheren staatlichen Gründen geht.

Aus Sicht des *internationalen Rechts* ist die Situation der Beschlagnahme [2] von Großgrundbesitz die folgende:

Es handelt sich um unbewegliches *Vermögen von Ausländern*, folglich besitzt der Staat mit Blick auf die Staatsangehörigen der Staat völlig freie Hand. Die Friedensverträge mit Deutschland und Österreich zwingen zu bestimmten Modifikationen der Grundsätze von § 9, und zwar hauptsächlich dergestalt, dass gemäß Artikel 297 h) [Punkt] 2 des Friedensvertrages mit Deutschland²⁹ gegenüber deutschen Reichsangehörigen lediglich eine Kriegs-Liquidation *gegen Entschädigung* möglich ist (deren Höhe durch einen gemischten Schiedsgerichtshof gemäß der Bestimmungen des Friedensvertrages überprüft werden kann) während gemäß Artikel 267 des Friedensvertrages mit Österreich³⁰ die Liquidierung der Güter, sofern sie auf dem Territorium der ehemaligen Monarchie Österreich-Ungarn liegen (was beispielsweise nicht für Güter von Österreichern im Gebiet Ratibor gilt), gegenüber österreichischen Angehörigen *überhaupt ausgeschlossen* ist.

Hierbei darf jedoch keineswegs übersehen werden, dass es hier lediglich um die Liquidierung durch den Krieg geht, das heißt *um eine Liquidation*, die

- 1) gegen Bürger eines feindlichen Staates als solche gerichtet ist,
- 2) die ausschließlich durch den Kriegszustand begründet wird.

²⁹ Gesetz über den Friedensschluß zwischen Deutschland und den alliierten und assoziierten Mächten vom 16. Juli 1919, Nr. 6958 RGBl., Art. 297 h) Punkt 2: „[...] Bei Liquidationen in den neuen Staaten, die als alliierte und assoziierte Mächte Signatarstaaten des gegenwärtigen Vertrags sind, oder bei Liquidationen in den Staaten, die an den von Deutschland zu zahlenden Wiedergutmachungen keinen Anteil haben, ist der Erlöb aus den von der Regierung dieser Staaten vorgenommenen Liquidationen unmittelbar an die Eigentümer zu zahlen; dabei bleiben jedoch die dem Wiedergutmachungsausschuß nach dem gegenwärtigen Verträge, insbesondere nach den Artikeln 235 und 260 zustehenden Rechte vorbehalten. Weist der Eigentümer vor dem in Abschnitt VI dieses Teiles vorgesehenen Gemischten Schiedsgerichtshof oder vor einem von diesem Gericht ernannten Schiedsrichter nach, daß die Verkaufsbedingungen oder irgendwelche von der Regierung des betreffenden Staates außerhalb seiner allgemeinen Gesetzgebung ergriffene Maßnahmen den Preis unbillig beeinträchtigt haben, so ist der Gerichtshof oder der Schiedsrichter befugt, dem Berechtigten eine angemessene Entschädigung zuzubilligen, die ihm der genannte Staat zu zahlen hat.“ *Reichsgesetzblatt*. Jg. 1919. Berlin: Reichsministerium des Innern, 1919, S. 1133.

³⁰ Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye vom 10. September 1919, Nr. 303/1920 StGBL., Art. 267: „Ungeachtet der Bestimmungen des Artikels 249 und der Anlage zu Abschnitt IV unterliegen das auf den Gebieten der ehemaligen österreichisch-ungarischen Monarchie gelegene Eigentum, Rechte und Interessen der österreichischen Staatsangehörigen oder der von solchen kontrollierten Gesellschaften nicht der in diesen Bestimmungen vorgesehenen Beschlagnahme oder Liquidierung. Dieses Eigentum, diese Rechte und Interessen werden den Berechtigten frei von jeder derartigen Maßnahme oder von jeder anderen Verfügung bezüglich Enteignung, Zwangsverwaltung oder Sequester, die seit dem 3. November 1918 und bis zum Inkrafttreten des gegenwärtigen Vertrages getroffen wurden, zurückgestellt werden. Sie werden in dem Zustande zurückerstattet werden, in dem sie sich vor Anwendung der in Frage stehenden Maßnahmen befunden haben.

Die Vermögen, Rechte und Interessen, von denen der vorliegende Artikel handelt, umfassen nicht jenes Eigentum, das unter den Artikel 208 des Teiles IX (Finanzielle Klauseln) fällt.

Die Bestimmungen der Anlage III des Abschnittes I des Teiles VIII (Wiedergutmachungen) in bezug auf das Eigentum österreichischer Staatsangehöriger an Schiffen und Booten werden durch den vorliegenden Artikel nicht berührt.“ *Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich*. Jg. 1920. Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1920, S. 1177.

Es handelt sich um einen *außerordentlichen* Akt (der nicht mit Blick auf Einheimische gilt) und darüber hinaus um keinen sachlich motivierten Akt, sondern ausschließlich um einen, sich auf den Kriegszustand stützenden [Akt – Th. K.].

Durch diese Bestimmungen ist die Liquidation *nicht* betroffen, und zwar auch *ohne Entschädigung*,

- 1) die per Gesetz gegen die gesamte Bevölkerung im Staat gerichtet wäre (ohne Unterscheidung von Einheimischen und Ausländern),
- 2) die per Gesetz *allgemein* aus einem beliebigen Grund ausschließlich gegen eine bestimmte Kategorie gerichtet wäre (etwa gegen alle Personen, deren Güter aus diesen und jenen vergangenen Akten stammten, die sich dieser und jener Taten und ähnlichem schuldig gemacht haben usw.).

Die Friedenverträge beabsichtigten nicht, irgendetwas an dem alten Grundsatz des internationalen Rechts zu ändern: *immobilia sunt obnoxia territorio*³¹. Die völlige Gleichheit von fremdem und einheimischem Eigentum ist eines der Ziele, auf die das internationale Recht orientiert, doch würde es seinem Geist widersprechen, wenn [3] möglicherweise irgendjemand aus den Friedenverträgen eine besonders privilegierte Stellung jedweden ausländischen oder einheimischen Eigentums ableiten wollte, was im Grunde zu einer Exterritorialität ausländischen, nicht beweglichen Besitzes führen würde und was das internationale Recht nicht kennt.

Daraus geht hervor: *auch das Eigentum österreichischer Staatsangehöriger kann durch den Tschechoslowakischen Staat liquidiert werden, und dies auch ohne Entschädigung, sofern die Bedingungen der Liquidierung auch gegenüber Einheimischen die gleichen sind.*

Weiterhin geht daraus hervor, dass die Exekution als *Option*³² beispielsweise zu Gunsten Österreichs für unsere Frage keinerlei Bedeutung besitzt (nur dort Bedeutung haben würde, sofern sich dieser ausländische Besitz, etwa der österreichische, bei uns in einer privilegierten Rechtsposition befände) – und dass es lediglich eine reine juristische Selbstverständlichkeit darstellt, was die Friedenskonferenz auf die Interpellation unseres Außenministeriums in dieser Angelegenheit geantwortet hat.

In der Konsequenz dieser Grundsätze ist es durch das zitierte Gesetz für den Staat rechtsgültig, auch Großgrundbesitzungen zu konfiszieren, die kirchlichen Zwecken dienen und die durch außerhalb des Staatsgebietes ansässige Kirchenfunktionäre verwaltet werden, zum Beispiel kirchliche Großgüter in den einheimischen Teilen der Diözese Breslau. Diese Annektierung kann realisiert werden, ohne dass dabei eine Verletzung des internationalen Rechts erblickt werden könnte. Es empfiehlt sich das Beschlagnahmegesetz in der Frage der Großgrundbesitzungen ebenso wie

³¹ Immobilien unterliegen dem Landesrecht (lat.).

³² Eine der Möglichkeiten, die Staatsangehörigkeit zu erwerben, ist das Recht, zwischen zwei oder mehreren Staatsangehörigkeiten zu wählen. Neben dem Gesetz Nr. 236/1920 Slg. d. G. u. V. (siehe Fußnote 27) wurde die Frage der Staatsbürgerschaft in Bezug auf die Republik Österreich in dem am 7. Juni 1920 in Brünn unterzeichneten Vertrag zwischen der Tschechoslowakischen Republik und der Republik Österreich über die Staatsbürgerschaft und den Minderheitenschutz (sog. Brünner Vertrag) geregelt, der unter Nr. 107/1921 Slg. d. G. u. V. veröffentlicht wurde.

bei anderen Großgütern umzusetzen und nicht abzuwarten, bis die Verhandlungen über eine Änderung der Diözesangrenzen zu einem positiven Ergebnis führen. Es ist vielmehr notwendig, dass durch die Aktion der Beschlagnahme Druck auf die Verhandlungen über eine Veränderung der Diözesangrenzen, die im Interesse des Staates unzweifelhaft notwendig sind, ausgeübt wird.

Besonders große Bedeutung für den Staat besitzt die Frage des *liechtensteini-schen* Besitzes auf dem Territorium der Tschechoslowakischen Republik.³³

Der regierende Fürst von Liechtenstein besaß in Österreich eine zweifache Rechtsstellung; er war zum einen galt er als einheimischer Adeliger (er besaß auf dem Territorium des ehemaligen österreichischen Staates umfangreiche Güter, residierte dauerhaft in Wien, war Mitglied des *Herrenhauses* usw.) zum anderen war er Souverän des Staates Liechtenstein. Wenngleich er unbestritten in einem Sub-[4]jektionsverhältnis³⁴ zum österreichischen Staat stand, hatte er nach internationalem Recht keinen Anspruch *auf Exterritorialität*. Diese wurde ihm jedoch aus *Courtoisie*³⁵ und aufgrund besonderer Verdienste für den Staat Österreich durch innenpolitische Verwaltungsakte zuerkannt (kaiserliche Verordnung vom 30. Juli 1851, bekanntgemacht durch einen Erlass des Justizministeriums vom 10. August 1851 RGBI. Nr. 183, und durch eine Verordnung des Ministeriums für Äußeres vom 24. Oktober 1880 Nr. 18702/80/7).³⁶ Die Exterritorialität betraf dabei auch dessen Residenz in Wien sowie in Eisgrub in Mähren, mit der die Befreiung von Naturalabgaben (Residenzpflichten, Vorspannen, Ablieferung von Pferden verbunden war). Eine Berufung auf internationales Recht im zitierten Erlass des Ministeriums des Äußeren ist nicht begründet und, sofern es um die Frage der Residenz geht, ist diese völlig inkorrekt, da die Exterritorialität dem internationalen Recht zufolge in keiner Weise weder sachliche Rechte auf Liegenschaften noch Natural- oder aber Realsteuern berührt. Auch hier gilt der Grundsatz: Die Immobilien unterliegen dem Recht des Landes.

Für eine Beurteilung der rechtlichen Situation der Liegenschaften des regierenden Fürsten Liechtenstein, die auf dem Territorium der Tschechoslowakischen Republik liegen und die nach dem heutigen Kurs über 5 Milliarden tschechoslowakische Kronen repräsentieren, muss in erster Linie ein Standpunkt zu nachfolgenden präjudizierenden³⁷ Fragen eingenommen werden:

- 1) ob und wenn ja der Fürst von Liechtenstein bei uns einen Anspruch auf Exterritorialität besitzt,
- 2) ob sich das Fürstentum Liechtenstein gegenüber der Tschechoslowakischen Republik in einem Kriegs- oder einem Friedenszustand befindet.

³³ Die in Hobzas persönlicher Hinterlassenschaft erhaltenen handschriftlichen Konzepte (siehe Anm. 28) enthalten lediglich den folgenden, den Liechtenstein gewidmeten Teil des Gutachtens.

³⁴ Abhängiges oder untergeordnetes Verhältnis. Im Original ist der Begriff „v subjekčním poměru“ geschrieben.

³⁵ Höflichkeit (fr.).

³⁶ Siehe Dokument Nr. 5.1, Anm. 18 und 19.

³⁷ Vorläufigen (lat.).

Ad 1) Nach den allgemeinen Grundsätzen des internationalen Rechts besitzt einen Anspruch auf Exterritorialität in einem fremden Staat lediglich der Herrscher, der ein voller Souverän ist, besser gesagt: der *den Staat voll souverän* vertritt. Das Fürstentum Liechtenstein ist freilich kein voll souveräner Staat in Folge seiner Abhängigkeit, und Zwar der historischen, juristischen und politischen [Abhängigkeit – Th. K.] von Österreich, das für Liechtenstein die Justiz in höheren Instanzen wahrnimmt (in Wien und Innsbruck³⁸)³⁹ und auf dem liechtensteinischen Territorium den Zolldienst (das Fürstentum ist Teil des österreichischen Zollgebietes), den Sicherheitsdienst mit Hilfe einer eigenen Gendarmerie und des *Heeres*, den Postdienst und andere [Dienste – Th. K.]. Österreich [5] hat bis zum Ende des Krieges das weltliche Fürstentum Liechtenstein zudem diplomatisch und konsularisch in anderen Staaten vertreten. Liechtenstein ist ein Zwergstaat, der nicht die Auslagen der eigenen Organisation decken kann und dessen Existenz bislang gerade allein durch Anlehnung an die staatliche Organisation Österreichs ermöglicht wurde. Liechtenstein verkörpert in Wirklichkeit einen reinen *Annex* oder eine *Pertinenz* des Österreichischen Staates. Damit soll freilich nicht gesagt werden, dass Liechtenstein überhaupt kein Staat ist, sondern dass sämtliche internationalen Rechtsnormen, die Österreich verpflichten, eo ipso⁴⁰ auch Liechtenstein verpflichten. Es ist ein Staat, abhängig von Österreich in dem Maße, dass er kein völlig eigenständiges internationales Leben führen kann. Der regierende Fürst tritt auf dem Territorium der Tschechoslowakischen Republik keineswegs als völlig eigenständiger Souverän auf, sondern als Herrscher eines nicht ganz souveränen Staates und zugleich als *ehemaliger einheimischer Adeliger*. Aus diesem Grunde ist die Tschechoslowakische Republik nach dem internationalen Recht nicht verpflichtet, ihm die Position einer exterritorialen Person zuzuerkennen, und zwar nicht einmal dann, wenn andere Staaten ihm diese [Position – Th. K.] zuerkennen würden.⁴¹

Ad 2) Bereits aus dem Gesagten geht hervor, dass Liechtenstein keine eigenständige internationale Politik verfolgen kann und dass es, solange die aktuelle rechtliche Situation fortbesteht, ob es will oder nicht die internationale Situation Österreichs teilen muss. Daraus leitet sich ab, dass mit dem Eintritt Österreichs in den Weltkrieg auch Liechtenstein in den Kriegszustand geraten musste. Hiervon zeugt die bereits

³⁸ Innsbruck, traditionelles Zentrum Tirols, heute Hauptstadt des österreichischen Bundeslandes Tirol.

³⁹ Das Gericht erster Instanz befand sich in Vaduz, das Gericht zweiter Instanz in Wien, aber seine Richter wurden vom Fürsten ernannt und standen in keinem Verhältnis zur österreichischen Justiz; die dritte Instanz war gemäß Justizvertrag mit Österreich vom 3. August 1884, LGBl. Nr. 8 Gesetzbuch, einer besonderen Kammer des Oberlandesgerichts Innsbruck anvertraut. Alle drei Gerichte galten als Justizbehörden des Fürstentums und entschieden im Auftrag des Landesfürsten. Vgl. KRAETZL, Franz. *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtenstein'sche Güterbesitz*. 7. Aufl. Brunn: Selbstverlag, 1903, S. 48–49 (zugänglich unter: https://www.eliechtensteinsia.li/viewer/image/000475480/1/LOG_0000/).

⁴⁰ Eine bestimmte Folge tritt automatisch ein, ohne dass andere Bedingungen erfüllt sein müssen.

⁴¹ Als souveränen und unabhängigen Staat betrachteten Liechtenstein u. a. Großbritannien, Frankreich oder Italien. Vgl. HORČIČKA, *Šlechta na křižovatce* [Adel am Scheideweg], S. 69; eingehender hierzu: MITTERMAIR, Veronika. Die Neutralität Liechtensteins zwischen öffentlichem und fürstlichem Interesse. In: BRUNHART, Arthur (ed.). *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte. III. 19. Jahrhundert: Modellfall Liechtenstein*. Zürich: Chronos Verlag, 1999, S. 43–97.

erwähnte Homogenität des gesamten Territoriums durch die österreichische Administrative auf dem Gebiete Liechtensteins und insbesondere die *sehr muntere Zeichnung von österreichischen Kriegsanleihen in Liechtenstein*. An der Sache ändert auch die Tatsache nichts, dass sich der Fürst dort auf seine Neutralität berief, wo ihm dies nützlich schien, und dass er hier und dort ein Verbot des Transports ausländischer Waren über das Territorium Liechtensteins erließ. Ebenso können auch die jetzigen Versuche zur Einrichtung einer eigenen diplomatischen Vertretung zumindest in einigen Staaten, um den Anschein eines eigenständigen internationalen Lebens Liechtensteins zu erwecken, nichts an der juristischen Situation des Fürstentums ändern.⁴² Dieses Ziel verfolgen die wahren oder angeblichen Versuche einer Anbindung Liechtensteins an die Schweiz, von denen in der letzten Zeit die Zeitungen berichten.⁴³ [6]

Die Tschechoslowakische Republik hat die vollständige Freiheit in der Beurteilung ihres Verhältnisses gegenüber Liechtenstein. Sie ist in dieser Hinsicht an keinen bisherigen Friedensvertrag gebunden. Die Entscheidung, ob sie sich mit Liechtenstein im Krieg oder im Frieden befindet, ist ihr alleiniges Recht, welches ihrer Souveränität entspringt.

Die großen Entente-Staaten sind an dieser Frage nicht interessiert. Bei uns besitzt hingegen diese Frage mit Blick auf das große bewegliche Vermögen Liechtensteins auf unserem Staatsgebiet eine außerordentlich große Bedeutung.

Die Beurteilung dieser Frage in den Entente-Staaten während des Krieges erwies sich als keineswegs einheitlich. Während die Bekundungen einiger Staatsmänner auf eine Neutralität Liechtensteins hinauszulaufen schienen, vertrat die französische Regierung eine andere Auffassung. Im Jahre 1916 teilte sie nämlich der Schweizer Regierung mit, dass ihrer Ansicht nach das Fürstentum Liechtenstein infolge seiner Zugehörigkeit zum Zollgebiet Österreich sie dessen Rechte nicht verteidigen könne und vielmehr die eigenen Pflichten als neutraler Staat erfülle, weshalb man in handelspolitischer Hinsicht Liechtenstein als feindliches Land betrachte.

Der Kriegszustand mit Liechtenstein besitzt für unsere Republik in doppelter Hinsicht Bedeutung.

- 1) Er schließt die Exterritorialität aus, auch wenn diese anders begründet wäre,
- 2) er bewirkt, dass der liechtensteinische Besitz auf dem Boden der Republik dem *Kriegsrecht* unterliegt und auf dessen Grundlage konfisziert, sequestriert oder

⁴² Eine diplomatische Vertretung wurde im Mai 1919 in Wien (aufgelöst am 1. März 1923, geleitet von JUDr. Eduard von Liechtenstein bis Juli 1921) und dann im August 1919 in Bern (geleitet von JUDr. Emil Beck bis 1933) errichtet. Eingehender hierzu: <https://www.e-archiv.li/>

⁴³ Auf der Grundlage der Verhandlungen vom Oktober 1919 (siehe: <https://www.e-archiv.li/textDetail.aspx?backurl=auto&etID=46587&eID=8>) begann die Schweiz, die Interessen des kleinen Nachbarn in Ländern zu vertreten, in denen Liechtenstein keine eigene diplomatische Vertretung unterhielt (nach den liechtensteinischen Unterlagen waren dies am 12. Dezember 1919 England, Frankreich, Deutschland, Italien, Griechenland, Schweden, Polen, Spanien, Rumänien, Holland und Ecuador, am 25. April 1920 auch die USA). Vgl. die enger gefassten Recherchen des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten, die diese Daten bestätigen: Archiv MZV, F. VI. sekce MZV 1918–1939, Kart. 455, Inv.-Nr. 58, Exterritoriale, die Familie Liechtenstein, betr.: Anerkennung der Souveränität, Az. 33913/III-2/24, S. 11–13.

liquidiert werden kann, sofern nicht ein ausdrückliches Verbot durch einen internationalen Akt / eine Friedenskonferenz besteht, was im Übrigen eine *Zustimmung* des Tschechoslowakischen Staates voraussetzen würde.

Für den Fall, dass die Republik die *Neutralität* des Fürstentums Liechtenstein anerkennt oder gezwungen wird, diese anzuerkennen, stellt sich die Situation des liechtensteinischen Besitzes bei uns aus Sicht des internationalen Rechts wie folgt dar:

- 1) Eine Konfiskation des Besitzes ist, sofern sie sich auf eine spezielle gesetzliche – unmittelbar gegen den Fürsten gerichtete – Vorschrift gründet, grundsätzlich mit Blick auf das internationale Recht ausgeschlossen. [7]
- 2) Möglich ist eine Verstaatlichung all dessen (gegebenenfalls seines zugehörigen Teils) *ohne Entschädigung* auf der Grundlage des Gesetzes, dass *abstrakt* eine solche Verstaatlichung *in allen Fällen* vorschreibt, in denen bestimmte per Gesetz festgelegte Bedingungen erfüllt sind – dort, wo nicht zwischen Einheimischen und Ausländern unterschieden wird. Es handelt sich hier *um eine allgemeine* Maßnahme, keineswegs um eine gegen einen Ausländer als einem solchen gerichtete Verfügung. Wenn beispielsweise das Durchführungsgesetz zum Beschlagnahmegesetzes vom 16. April 1919 festgelegt hat, dass der Staat entschädigungslos den Besitz von Großgrundbesitzungen enteignen kann, die im Sinne des historischen tschechischen Staatsrechts unrechtmäßig in der Zeit nach dem Weißen Berg beschlagnahmt wurden, dann wird diese Bestimmung auch angesichts des liechtensteinischen Eigentums ausführbar sein. Ähnlich, wenn dies zum Beispiel mit Blick auf den unbeweglichen Besitz von Personen festgelegt würde, respektive von Familien, die sich in dieser Zeit am stärksten gegenüber der Eigenständigkeit oder jenen Rechten der Böhmisches Krone schuldig gemacht haben, werden hierfür besondere, diesbezügliche Bestimmungen getroffen.
- 3) *In jedem Fall kann der Staat diesen (Besitz – Th. K.) gegen eine Entschädigung übernehmen* (und er wurde bereits gemäß § 1 des zitierten Gesetzes beschlagnahmt⁴⁴) *sämtlichen liechtensteinischen Großgrundbesitz auf dem Territorium der Republik*. Die einzige Ausnahme würde exterritoriales Eigentum bilden, sofern es dies hier gäbe, doch aus dem liechtensteinischen Besitz fällt bei uns kein Teil unter die Exterritorialität auf der Grundlage des internationalen Rechts, wie bereits weiter oben dargelegt wurde. Die Bestimmungen mit Blick auf Eisgrub sind ein innerstaatlicher Akt und können jederzeit auf gesetzlichem Wege rückgängig gemacht werden.⁴⁵

⁴⁴ Im § 1 des Gesetzes Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes, heißt es: „Zur Durchführung der Regelung des Grundeigentums wird vom Staat der in Gebiete der Čechoslovakischen Republik liegende große Grundbesitz (§ 2) einschließlich des gebundenen großen Besitzes in Beschlagnahme genommen und ein Bodenamt errichtet.“ *Sammlung der Gesetze und Verordnungen des čechoslovakischen Staates*. Jg. 1919. Prag: Staatsdruckerei, 1919, S. 323.

⁴⁵ Hobza arbeitete nicht direkt mit der Kundmachung des Justizministeriums vom 5. November 1880 Nr. 134 RGBl., sondern lediglich mit der Note des Ministeriums für Auswärtige Angelegenheiten

Es wäre für die Republik von Vorteil, wenn der Besitz, dessen bisheriger Eigentümer als Haupt eines fremden Staates ein internationaler Exponent ist, unter allen Umständen liquidiert würde, etwa gegen eine Entschädigung. Dies erfordert die Sicherheit des Staates. Dies gilt sowohl für den Fürsten von Liechtenstein wie auch für die Mitglieder der herrschenden (oder ehemals herrschenden) übrigen Familien. Ich möchte vor einer allzu großen Ängstlichkeit und *Unentschiedenheit dort* warnen, wo es um die Souveränität des Staates geht. Auch hier gilt der Grundsatz, dass ein Gesetz nicht würdig erscheint, wenn sich kein Mut zu seiner Verteidigung findet. Darüber hinaus geht es um die Herstellung einer festen Grundlage für einen eventuellen Kompromiss zwischen den teilnehmenden Parteien.

[ohne Unterschrift]

---

vom 24. Oktober 1880 Nr. 18702/80/7, weil die publizierte Rechtsvorschrift die Frage der Residenzen nicht behandelte (und es sich nicht als notwendig erwies, die Bestimmung über Eisgrub aufzuheben).

6 MEMORANDUM DER LIECHTENSTEINISCHEN REGIERUNG AN DIE PARISER FRIEDENKONFERENZ (20. MAI 1919)¹

Das an den Vorsitzenden der Friedenskonferenz, den französischen Ministerpräsidenten Georges Clemenceau², gerichtete Memorandum wurde von Prinz Eduard von Liechtenstein³ verfasst und von Prinz Franz von Liechtenstein⁴ mit dem Namen von Landesverweser Prinz Karl von Liechtenstein⁵ unterfertigt.⁶

¹ Eine maschinenschriftliche deutsche Fassung des Memorandums (8 S.): MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6. Das Memorandum wurde auch im *Liechtensteiner Volksblatt* abgedruckt (Nr. 44, 4. Juni 1919, S. 1f.). Entwürfe unter LI LA, V 003/0045, Aktenzeichen: 57/19; eine Edition bei OSPELT, Lukas, VOGT, Paul (eds.), *Krieg, Souveränität und Demokratisierung. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte zwischen 1900 und 1930*. Vaduz; Zürich: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2015, S. 396–400, Dok. 111 (zugänglich unter: www.e-archiv.li/D45744). Eine französische Fassung unter LI LA, RE 1919/2906 ad 589. Die finalisierte Fassung unterscheidet sich an etlichen Stellen. Darauf wurde in einer Fußnote hingewiesen. Der Text in der Kursivschrift entspricht den unterstrichenen Ausschnitten im Entwurf. In der finalisierten Fassung gibt es keine Notizen und Unterstreichungen. Das Memorandum wurde am 20. Mai 1919 von Wien aus an Georges Clemenceau, den Vorsitzenden der Pariser Friedenskonferenz und französischen Ministerpräsidenten, abgesandt. Weiters erhielt das Memorandum die USA und verschiedene europäische Staaten, unter anderem Großbritannien, Italien, Deutschland, Schweden, die Niederlande und der Papst. Vgl. LI LA, V 003/0045; LI LA, SF 01/1919/036, Prinz Eduard von Liechtenstein an den deutschen Gesandten in Wien, 16. Juni 1919; LI LA, V 003/0049; LI LA, RE 1919/3026 ad 589, Liechtensteinische Gesandtschaft Wien an den apostolischen Nuntius in Wien, 16. Juni 1919. Die Übersetzung stammt von D. Marhold, die Anmerkungen bereitete S. Frey vor, die Edition besorgten S. Frey, D. Marhold und F. Trauttmansdorff.

² Georges Clemenceau, * 28. September 1851 in Mouilleron-en-Pareds (Vendée), † 24. November 1929 in Paris. 1906–1909, 1917–1920 französischer Ministerpräsident.

³ Eduard von Liechtenstein, * 2. September 1872 in Ljubljana, † 8. März 1951 in Monte Carlo. Rechtsstudium in Wien, Freiburg, Graz und Innsbruck, 1898 Dr. iur. 1897–1918 im österreichischen Verwaltungsdienst. 1919–1921 liechtensteinischer Gesandter in Wien.

⁴ Franz von Liechtenstein, * 24. Januar 1868 in Wien, † 26. August 1929 in Graz. 1886–1896 Dienst im österreichischen Militär. 1907–1918 Mitglied des österreichischen Herrenhauses. 1923 verzichtete er vor allem aus steuerlichen Gründen zugunsten seines Neffen Franz Josef auf die Anwartschaft auf die Regenschaft in Liechtenstein und auf das Majorat.

⁵ Karl von Liechtenstein, * 16. September 1878 auf Schloss Frauenthal (Steiermark), † 20. Juni 1955 ebd. Rechtsstudium in Wien, anschließend im österreichischen Verwaltungsdienst. 1918–1920 Landesverweser in Vaduz.

⁶ LI LA, RE 1919/4654 ad 589, Prinz Eduard von Liechtenstein an die liechtensteinische Regierung, 6. September 1919; LI LA, V 003/0058, Vermerk von Prinz Eduard von Liechtenstein auf Couvert „Originalexemplar der Note an Clemenceau“.

Das Memorandum bringt an die Adresse der Pariser Friedenskonferenz ausschließlich Argumente vor, die beweisen sollen, dass das Fürstentum während des Ersten Weltkriegs und bereits zuvor neutral gewesen sei. Liechtenstein hätte seit dem Ende des Deutschen Bundes 1866 keinem Bündnis mehr angehört.

Zunächst wird auf 5 Einzelfälle eingegangen, welche die tatsächliche Einhaltung der Neutralität durch das Fürstentum Liechtenstein während des ersten Weltkriegs beweisen sollen. Auch weitere Fälle der Beschränkung des Warenverkehrs und der Verstärkung der Grenzwaiche gegenüber Österreich werden angeführt. Auch einige Fälle, in denen zum Schutze von liechtensteinischen Bürgern gegenüber Ententemächten die Neutralität Liechtensteins betont wurde, werden dargestellt. Die Schweiz, Großbritannien und Russland hätten die liechtensteinische Neutralität politisch anerkannt. Frankreich habe allerdings erklärt, dass Liechtenstein aufgrund seiner Zugehörigkeit zum österreichischen Zollgebiet in kommerzieller Hinsicht als Feindesland zu betrachten sei. Obwohl Liechtenstein gegen diese Erklärung protestiert habe, seien Importe aus der Schweiz verunmöglicht worden. Liechtenstein sei deshalb gezwungen gewesen, weiterhin Handel mit Österreich zu betreiben.

Die Regierung hofft abschließend, zur Friedenskonferenz zugelassen zu werden, um die Interessen des Landes vertreten zu können. Zudem äußert die Regierung den Wunsch, dass das Land in den Völkerbund aufgenommen werde.

Aide Mémoire

Das souveräne Fürstentum Liechtenstein besteht seit dem Jahre 1719 und erlangte als Mitglied des von Kaiser Napoleon I. gegründeten Rheinbundes durch die Rheinbundakte vom 12. Juli⁷ 1806⁸ volle Souveränität, welche durch die Wiener Kongress-Akte vom 9. Juni 1815⁹ eine weitere Bestätigung fand. Es bildet seit 1862 eine konstitutionelle Monarchie mit eigener gesetzgebender Versammlung, Verwaltung und Justiz.¹⁰ Nach Auflösung des Rheinbundes trat das Fürstentum dem „Deutschen Bunde“ (Confédération Germanique) bei, welchem es bis zu dessen Auflösung im Jahre 1866 angehörte. Seither ist das Fürstentum, welches das bis dahin bestandene geringe Militärkontingent aufgelassen hat,¹¹ mit anderen Staaten nicht mehr in ein Bündnisverhältnis getreten.

Demgemäß hat sich das Fürstentum als vollkommen neutral betrachtet und auch während des Weltkrieges stets diese Haltung beobachtet. Der Neutralität des

⁷ Im Original gibt es eine fehlerhafte Angabe („Juni“).

⁸ BRUNHART, Arthur (ed.). *Die Rheinbund-Akte 1806*. Vaduz: Liechtensteinisches Landesmuseum, 2006. 56 S.

⁹ KLÜBER, Johann Ludwig (ed.). *Acten des Wiener Congresses in den Jahren 1814 und 1815*. Bd. 6. Osnabrück: Zeller Verlag, 1966 (Nachdruck der Ausgabe von 1815–1835), S. 12–96.

¹⁰ Am 26. September 1862 hatte Fürst Johann II. eine konstitutionelle Verfassung erlassen, die zwischen seinen Vertretern und dem landständischen Verfassungsausschuss ausgehandelt worden war.

¹¹ Liechtenstein hatte das Militär-Kontingent 1868 aufgelöst.

Fürstentumes wurde durch eine Reihe konkreter Akte Ausdruck gegeben und wurde dieselbe auch von den kriegführenden Mächten mehrfach anerkannt. Die fürstliche Regierung gibt sich die Ehre, nachstehend die wichtigsten Akte, durch die das Fürstentum seine strikte Neutralität bewiesen hat, hier zusammenfassend anzuführen:

Die fürstliche Regierung hat

1. den zu Kriegsbeginn aus Österreich ausgewiesene-[1]nen französischen und englischen Lehrschwestern im Fürstentume bereitwillig Asyl geboten und auch wiederholt Angehörige der Ententestaaten aufgenommen;
2. den in wiederholten Fällen aus dem Gebiete der Mittelmächte entwichenen Kriegsgefangenen freien Durchgang gewährt;
3. gegen das Ansuchen des österreichisch-ungarischen Kriegsministeriums um Überstellung der sich im Fürstentume aufhaltenden Stellungsflüchtigen eine ablehnende Haltung eingenommen und das grundsätzliche Begehren des Gerichtes des Militärkommandos in Innsbruck vom 27. Jänner 1916 um Auslieferung österreichischer Deserteure unter Berufung auf die Neutralität abgelehnt;¹²
4. dem Ansuchen der Spinnweberei Rankweil-Hohenems in Vorarlberg um Gestattung der Ausfuhr in Liechtenstein lagernder Rohbaumwolle nach Österreich keine Folge gegeben;¹³
5. der Firma Jenny Spörry & Co. in Vaduz die Weiterbegebung der für ihre Spinnerei aus England bezogenen Maschinenteile an kriegführende Staaten untersagt.

Auch in sonstiger Hinsicht hat die fürstliche Regierung den Warenverkehr nach Österreich den durch die Neutralitätspflichten bedingten Beschränkungen unterworfen, indem sie dem bereits vor dem Kriege bestandenen Ausfuhrverbote für Holz eine Reihe weiterer Ausfuhrverbote folgen ließ, welche sich nicht bloß auf das in den ersten Kriegsjahren aus der Schweiz bezogene Mehl und die von dort im kleinen Grenzverkehr eingeführten Waren, sondern in der Folge auch auf alle wichtigeren Lebens- und Futtermittel sowie sonstigen Bedarfsartikel wie besonders Wolle und Baumwollwaren aller Art erstreckte. [2]

Diesen Verboten hat die fürstliche Regierung durch Aufstellung und sukzessive Verstärkung einer eigenen Grenzwaache gegen Österreich sowie durch wiederholte Verschärfung der Strafsätze für etwaige Übertretungen vermehrten Nachdruck gegeben.

Die fürstliche Regierung hat weiters einer Reihe im Auslande wohnhafter Liechtensteinscher Staatsbürger über deren Ansuchen amtliche Bestätigungen über die Neutralität des Fürstentumes ausgefertigt und es auch nicht unterlassen, dieselbe bei gegebenen Anlässen den Ententestaaten und der Schweiz gegenüber gleichfalls

¹² Vgl. LI LA, RE 1916/0407 ad 207, k.u.k. Gericht des Militärkommandos Innsbruck an die liechtensteinische Regierung, 27. Januar 1916, ediert bei OSPELT, VOGT (eds.), *Krieg, Souveränität und Demokratisierung*, S. 291–293, Dok. 64, sowie in www.e-archiv.li/D45504; LI LA, RE 1916/0407 ad 207, Liechtensteinische Regierung an k.u.k. Gericht des Militärkommandos Innsbruck, 29. Januar 1916.

¹³ Vgl. LI LA, RE 1915/2477.

zu betonen, so in ihrer Note an das amerikanische Konsulat in St. Gallen vom 18. August 1914, Zahl 2243,¹⁴ worin dessen Intervention zu Gunsten der Freigabe mehrerer in Frankreich irrigerweise internierter Liechtensteiner erbeten wurde, weiters in jener an den Herrn Präsidenten des Ministerrates der ägyptischen Regierung in Cairo vom 12. Dezember 1914, Zahl 3262,¹⁵ welche das Ansuchen der Firma Jenny Spörry & Co. in Liechtenstein um Gestattung des Bezuges von Rohbaumwolle zum Gegenstande hatte, sowie in der Note an das schweizerische Oberkriegskommissariat in Bern vom 28. Jänner 1915, Zahl 304, worin um die Überlassung von Brotmehl für Liechtenstein angesucht wurde.¹⁶

Weiters hat die fürstliche Hofkanzlei auf eine im Wege des k.u.k. Ministeriums des Äussern in Wien an sie gelangte Anfrage der Botschaft der Vereinigten Staaten von Amerika in Wien durch die Verbalnote des genannten Ministeriums vom 25. September 1914, Zahl 76617/1914/7,¹⁷ mitteilen lassen, dass sich das Fürstentum Liechtenstein im gegenwärtigen Kriege als neutral betrachtet.¹⁸ [3]

[Mittels Verbalnote vom 20. August 1915, Zahl 77284/7, hat das k.u.k. Ministerium des Äussern der amerikanischen Botschaft in Petrograd weiters das Ersuchen der fürstlichen Hofkanzlei vermittelt, dass die Liechtensteinischen Staatsbürger im Allgemeinen und Josef Beck in Ekaterinodar¹⁹ im Besonderen als Angehörige eines neutralen Staates erklärt und behandelt werden.]²⁰

Diese Schritte hatten auch Erfolg: die anfänglich in Frankreich internierten Liechtensteiner wurden wieder in ihre Heimat entlassen, die Besitzungen des in Paris wohnhaften Liechtensteiner Franz Paul Fischer²¹ dortselbst wie in Saigon und Cochinchina²² der für die Besitzungen von Angehörigen Frankreich bekriegender Staaten verfügten Sequestrierung nicht unterzogen²³ und der Firma Jenny Spörry & Co. in Vaduz der Bezug ägyptischer Baumwolle auf Grund der Erklärung der fürstlichen Regierung, den Wiederexport zu verhindern, bis zu der im Mai 1915 auch für Italien und die Schweiz erfolgten Einstellung der Baumwolleneinfuhr aus Ägypten gestattet.²⁴

Weiters hat das schweizerische Oberkriegs-Kommissariat mit Note 6. Februar 1915 mitgeteilt, dass es ihm mit Rücksicht auf die Neutralität des Fürstentumes und

¹⁴ LI LA, RE 1914/2243 ad 2131.

¹⁵ LI LA, SF 05/1914/3262.

¹⁶ LI LA, RE 1915/0304.

¹⁷ In der finalisierten Fassung (MZA, *Liechtensteiner Volksblatt*) erscheint die Zahl in der oben angegebenen Form. In der Fassung in LI LA fehlt jedoch der letzte Teil der Nummer (d. h. „/7“).

¹⁸ LI LA, V 003/0040/1, Verbalnote des k.u.k. Ministeriums des Äussern an die US-amerikanische Botschaft in Wien, 25. September 1914, ediert bei OSPELT, VOGT (eds.), *Krieg, Souveränität und Demokratisierung*, S. 281f., Dok. 52, sowie in www.e-archiv.li/D45463.

¹⁹ Irrig für Johann Beck, * 19. Juli 1858 in Triesenberg, † 23. März 1918 in Sotschi. Bauingenieur. 1884 Auswanderung nach Russland, später Eröffnung eines Baugeschäfts in Ekaterinodar (heute Krasnodar).

²⁰ In der finalisierten Fassung fehlt dieser Abschnitt im Ganzen.

²¹ Franz Paul Fischer, * 18. Juni 1865, † 1. Dezember 1957. Deutscher Kaufmann, 1883 Einbürgerung in Vaduz.

²² Französische Kolonie, die den Süden Vietnams und Teile Kambodschas umfasste.

²³ Vgl. LI LA, RE 1914/3046 ad 2131; LI LA, RE 1915/2130.

²⁴ Vgl. LI LA, SF 05/Jenny & Spörry Vaduz/1915/1617.

die freundnachbarlichen Beziehungen zu der Schweiz gestattet sei, das Fürstentum unter der Bedingung mit Weizen zu versehen, dass dieser im Lande konsumiert werde.²⁵ Für die strikte Einhaltung dieser Bedingung hat die fürstliche Regierung nicht bloß durch entsprechende Grenzabspernung und Strafbestimmung, sondern auch besonders dadurch Vorsorge getroffen, dass jeweils nur die dem dringendsten Bedarfe entsprechenden Mengen zur Verteilung gebracht wurden, sodass eine Weiterbegebung praktisch nicht in Frage kommen konnte.

Auch die Ententemächte haben die Neutralität des Fürstentumes anerkannt. In dieser Hinsicht wird zunächst auf die Notiz der „The Times“ in ihrer Nummer 40700 vom 18. November 1914, Seite 12, Spalte 2 hingewiesen,²⁶ laut welcher Sir Edward Grey²⁷ namens der englischen Regierung im Parlamente eine ausdrückliche bezügliche Erklärung abgegeben hat. [4]

Gelegentlich eines Ansuchens der fürstlichen Regierung um Entlassung des in England internierten liechtensteinischen Staatsbürgers Robert Hämmerle²⁸ hat das Foreign Office laut an die amerikanische Botschaft in London gerichteter Note vom 27. Oktober 1915, Zahl 153724/15, ausgesprochen, dass der Genannte nicht als feindlicher Staatsbürger, sondern lediglich wegen seiner „feindlichen Verbindungen“ (Hostiles associations) in Haft genommen worden sei.²⁹ Ein weiterer Beweis, dass die englische Regierung das Fürstentum auch in der Folge als neutral anerkannte, ist darin zu erblicken, dass das königlich großbritannische Auswärtige Amt laut Note an die königlich schwedische Gesandtschaft in London vom 13. Dezember 1918, Nummer 117945/1203/P, die Freilassung des Genannten unter der Voraussetzung in Aussicht stellte, dass die fürstliche Regierung für dessen Verbleiben im Lande büрге;³⁰ auf Grund der bezüglichen im Wege der großbritannischen Gesandtschaft in Bern übermittelten Erklärung der fürstlichen Regierung vom 11. Dezember 1918, Zahl 5293,³¹ wurde Hämmerle auch tatsächlich in seine Heimat entlassen.

Die kaiserlich russische Regierung hat nach einer Mitteilung des k.u.k. Ministeriums des Äußeren vom 14. Dezember 1915, Zahl 116293/7, an die fürstliche Hofkanzlei einer Verbalnote der amerikanischen Botschaft in Wien vom 27. November 1915, Zahl 3982, zufolge, dem in Ekaterinodar wohnhaften liechtensteinischen Staatsangehörigen Johann Beck eine Bestätigung über die ihrerseits erfolgte Anerkennung der Neutralität Liechtensteins zukommen lassen.³²

²⁵ LI LA, RE 1915/0454 ad 304.

²⁶ *The Times*, Nr. 40'700, 18. November 1914, S. 12, „The prince of Liechtenstein“, ediert bei OSPELT, VOGT (eds.), *Krieg. Souveränität und Demokratisierung*, S. 283, Dok. 54, sowie in www.e-archiv.li/D45458.

²⁷ Edward Grey, * 25. April 1862 in London, † 5. September 1933 in Fallodon (Northumberland). 1885–1916 Unterhausabgeordneter (Liberal Party), 1905–1916 britischer Außenminister.

²⁸ Irrig für Albert Hemmerle, * 7. August 1895, † 5. Oktober 1957. Ab 1914 Matrose auf einem deutschen Schiff. 1915 bis Anfang 1919 in Großbritannien interniert.

²⁹ LI LA, RE 1915/4367 ad 2962.

³⁰ LI LA, RE 1919/ad 1070.

³¹ LI LA, RE 1918/5293 ad 3542.

³² LI LA, RE 1915/4461 ad 2720.

Nach einer an die fürstliche Hofkanzlei gerichteten Note der schweizerischen Gesandtschaft in Wien vom 26. Februar 1916, C 19.15.243, hat die französische Regierung [5]

jedoch durch ihren Botschafter in Bern der schweizerischen Regierung allerdings mitgeteilt, dass das Fürstentum Liechtenstein nach ihrer Auffassung durch seine Zugehörigkeit zum österreichischen Zollgebiet außerstande sei, seine Rechte zu verteidigen und die Pflichten eines neutralen Staates zu erfüllen, weshalb dasselbe *in kommerzieller Hinsicht* als Feindesland betrachtet werde.³³

Gegen diese inhaltlich der zitierten Note auch von der Anschauung der schweizerischen Regierung abweichende, die Neutralität des Fürstentumes nachträglich, jedoch einzig nach der angegebenen Richtung hin bestreitende Auffassung hat die fürstliche Regierung bei der französischen Botschaft in Bern Vorstellungen erhoben, wobei zugleich um Bekanntgabe jener Bedingungen angesucht wurde, unter welchen die weitere Approvisionierung des Fürstentumes im Wege der Schweiz gestattet werden würde. Gleichzeitig wurde der Bereitwilligkeit Ausdruck gegeben, jede gewünschte Kontrolle über die Verwendung der eingeführten Waren einzuräumen.³⁴ Diese Vorstellungen stützten sich im Wesentlichen darauf, dass das Fürstentum trotz seiner Zugehörigkeit zum österreichischen Zollgebiete seine wirtschaftliche Selbständigkeit gewahrt und durch die bereits im vorstehenden angeführten Verbote des Warenverkehrs nach Österreich auch in kommerzieller Hinsicht seine Pflichten als neutraler Staat korrekt erfüllt habe. Diese wirtschaftliche Selbständigkeit hat die fürstliche Regierung trotz des gegen die erwähnten Ausfuhrverbote von der österreichischen Regierung erhobenen Einspruches nachdrücklichst bestätigt, indem sie gegenüber dem Standpunkte der österr. Regierung, welche diese Ausfuhrverbote als dem bestehenden Zollvertrage³⁵ zuwiderlaufend erklärte, sich auf [6] die Bestimmung des Artikels 23 dieses Vertrages stützte, nach welchem der freie Verkehr zwischen Liechtenstein und Vorarlberg nur in jenem Masse stattzuhaben hat, als der freie Verkehr zwischen letzterem Lande und den übrigen Teilen der österreichisch-ungarischen Monarchie gestattet sei. Durch die infolge des Krieges eingetretene Wirtschaftsgrenze zwischen beiden Teilen der Monarchie sei auch für Liechtenstein die Möglichkeit gegeben worden, seine Grenze gegen Vorarlberg und damit gegen Österreich abzuschließen.³⁶

³³ LI LA, SF 13/1916/0961 ad 31.

³⁴ LI LA SF 13/1916/3342 ad 31, Leopold von Imhof, fürstlicher Landesverweser, an Jean Baptiste Paul Beau, den französischen Botschafter in der Schweiz, 15. September 1916, ediert in www.e-archiv.li/D45538.

³⁵ Am 5. Juni 1852 hatten Österreich und Liechtenstein einen Zollvertrag abgeschlossen, der 1863 und 1876 erneuert wurde, vgl. Vertrag zwischen Seiner Majestät dem Kaiser von Österreich und apostolischen König von Ungarn und Seiner Durchlaucht dem souveränen Fürsten von Liechtenstein über die Fortsetzung des durch den Vertrag vom 5. Juni 1852 gegründeten Österreichisch-Liechtensteini-schen Zoll- und Steuervereines vom 2. Dezember 1876, LGBl. 1876, Nr. 3.

³⁶ Vgl. LI LA, SF 13/1915/3851 ad 304, Leopold von Imhof, fürstlicher Landesverweser, an die fürstliche Hofkanzlei, 9. November 1915.

Auch der Bestand eines Postübereinkommens mit Österreich³⁷ vermochte diesen Pflichten keinen Eintrag zu tun, da der Post- und Telefonverkehr im Lande von jeder Zensur freigeblichen ist und lediglich Österreich die Post nach und aus Liechtenstein in gleicher Weise auf österreichischem Gebiete der Zensur unterwarf, wie dies bei allen kriegführenden Staaten neutralen Ländern gegenüber der Fall war. Die Unterbrechung des telefonischen Verkehrs zwischen Liechtenstein und Österreich wurde seitens der Obertelegraphen-Direktion in Bern einvernehmlich mit der schweizerischen Militär-Behörde laut Zuschrift vom 23. Juli 1915, Zahl 581.8, zur Bedingung der Wiederzulassung des vorher seitens der Schweiz abgeschnittenen Telefon-Verkehrs zwischen Liechtenstein und der Schweiz gemacht,³⁸ und wurde letzterer Verkehr auf dieser Basis auch tatsächlich wieder aufgenommen.

Die französische Regierung hat gegenüber den Ausführungen der fürstlichen Regierung im Gegenstande nicht neuerlich Stellung genommen und das Ersuchen um weitere Belieferung des Landes mit Lebensmitteln aus der Schweiz nicht beantwortet; die fürstliche Regierung war daher in [7] die schließliche Zwangslage versetzt, das zu der Fleischversorgung des Landes nicht benötigte Vieh, für welches übrigens in der Schweiz keine günstige Absatzmöglichkeit bestand, nebst geringen Mengen von Bodenerzeugnissen an Österreich abzugeben, um von dort im Kompensationswege jene Lebensnotwendigkeiten wie Mehl, Zucker, Petroleum zu erlangen, deren Weiterbezug aus der Schweiz dem Lande verwehrt war. Dessungeachtet hat jedoch das Fürstentum auch nach Einstellung der Lebensmittelzuschüsse aus der Schweiz diesem Lande seine sonstigen Überschüsse an Landesprodukten wie Holz, Torf, Streu etc. weiter zugänglich gemacht und, von den notwendigen Kompensationsartikeln abgesehen, die Absperrungsmaßnahmen gegen Österreich in vollem Umfange aufrecht erhalten. Die fürstliche Regierung glaubt sohin die volle Neutralität des Landes auch in kommerzieller Hinsicht nicht in geringerem Masse wie andere in diesem Kriege neutral gebliebene Staaten wie Dänemark, Holland, Schweden und die Schweiz beobachtet und gewahrt zu haben.

Unter den dargestellten Umständen glaubt die fürstliche Regierung, sich der sicheren Erwartung hingeben zu dürfen, die Friedenskonferenz werde dem Fürstentume Liechtenstein als neutralem Staate durch Zulassung einer Vertretung zur Friedenskonferenz in Versailles die Möglichkeit bieten, seine staatlichen Interessen, welche durch die bevorstehende politische Neugestaltung, insbesondere durch die allfällige staatsrechtliche Stellung des dem Fürstentume benachbarten Landes Vorarlberg, und die Möglichkeit der Bildung neuer Zollgebiete auf dem durch den mit Österreich-Ungarn abgeschlossenen Zollvertrag umfassten [8] Territorium in einschneidender Weise berührt werden, an maßgebender Stelle zur Geltung zu

---

³⁷ Übereinkommen zwischen der k. k. österreichischen und der fürstlichen liechtensteinischen Regierung betreffend die Verwaltung des Post- und Telegraphen- und Telephondienstes im Fürstentum Liechtenstein vom 4. Oktober 1911, LGBl. 1911, Nr. 4.

³⁸ LI LA, SF 03/1915/2167.

bringen, sowie dem Fürstentume durch Aufnahme in den Völkerbund die Gewähr einer gedeihlichen politischen und wirtschaftlichen Entwicklung schaffen.³⁹

Vaduz, am 20. Mai 1919.
[ohne Unterschrift]

---

³⁹ Konkrete Antworten auf das Memorandum blieben weitestgehend aus. Eine Einladung an die Friedenskonferenz erfolgte nicht. Hingegen wurde im Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye die liechtensteinisch-österreichische Staatsgrenze bestätigt, vgl. LI LA, SF 01/1919/046, Prinz Eduard von Liechtenstein an Prinz Karl von Liechtenstein, 26. Juni 1919, ediert in www.e-archiv.li/D45741.

6 MEMORANDUM LICHTENŠTEJNSKÉ VLÁDY PAŘÍŽSKÉ MÍROVÉ KONFERENCI (20. KVĚTEN 1919)¹

Memorandum adresované předsedovi mírové konference, francouzskému ministerskému předsedovi Georgesu Clemenceauovi,² napsal princ Eduard z Lichtenštejna³ a jménem zemského správce prince Karla z Lichtenštejna⁴ jej podepsal⁵ princ František z Lichtenštejna.⁶

Memorandum předložilo Pařížské mírové konferenci výhradně argumenty, jež mají prokázat, že knížectví bylo během 1. světové války i před ní neutrální. Lichtenštejnsko nevstoupilo od zániku Německého spolku v roce 1866 do žádného spojeneckého svazku.

¹ Strojopisné německé znění memoranda (8 s.): MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolo-
dějích, kart. 95, sign. 13/6. Memorandum bylo též otištěno v *Liechtensteiner Volksblatt* (č. 44, 4. čer-
vna 1919, s. 1 an.). Návrhy v LI LA, V 003/045, č. spisu: 57/19; editováno v OSPELT, Lukas, VOGT,
Paul (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung. Dokumente zur liechtensteinischen Geschich-
te zwischen 1900 und 1930*. Vaduz; Zürich: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein,
2015, s. 396–400, dok. 111 (dostupné z: www.e-archiv.li/D45744). Francouzské znění v LI LA, RE
1919/2906 ad 589. Konečné znění se na několika místech liší, na což bude upozorněno poznámkou pod
čarou. Text v kurzivě odpovídá podtrženým částem v návrhu memoranda. Konečná verze neobsahuje
poznámky ani podtržení. Memorandum bylo odesláno 20. května 1919 z Vídně Georgesu Clemen-
ceauovi, předsedovi Pařížské mírové konference a francouzskému ministerskému předsedovi. Dále jej
obdrželi USA a různé evropské státy, mj. Velká Británie, Itálie, Německo, Švédsko, Nizozemí a papež.
Srov. LI LA, V 003/0045; LI LA, SF 01/1919/036, Princ Eduard z Lichtenštejna německému velvy-
slanci ve Vídni, 16. června 1919; LI LA, V 003/0049; LI LA, RE 1919/3026 ad 589, Lichtenštejnské
velvyslanectví ve Vídni apoštolskému nunciovi ve Vídni, 16. června 1919. Přeložil D. Marhold, po-
známky napsal S. Frey, edičně připravili S. Frey, D. Marhold a F. Trauttmansdorff.

² Georges Clemenceau, * 28. září 1851 ve Moulleron-en-Pareds (Vendée), † 24. listopadu 1929 v Pa-
říži. 1906–1909, 1917–1920 francouzský ministerský předseda.

³ Eduard z Lichtenštejna, * 2. září 1872 v Lublani, † 8. března 1951 v Monte Carlu. Studium práv ve
Vídni, Freiburgu, Štýrském Hradci a Innsbrucku, roku 1898 Dr. iur. 1897–1918 ve službách rakous-
ké státní správy. 1919–1921 lichtenštejnský vyslanec ve Vídni.

⁴ Karel z Lichtenštejna, * 16. září 1878 na zámku Frauenthal (Štýrsko), † 20. června 1955 tamtéž. Studi-
um práv ve Vídni, následně ve službách rakouské státní správy. 1918–1920 zemský správce ve Vaduzu.

⁵ LI LA, RE 1919/4654 ad 589, Princ Eduard z Lichtenštejna lichtenštejnské vládě, 6. září 1919;
LI LA, V 003/0058. Poznámka prince Eduarda z Lichtenštejna na obálce „Originalexemplar der
Note an Clemenceau“ [tj. originál nóty Clemenceauovi, D.M.].

⁶ František z Lichtenštejna, * 24. ledna 1868 ve Vídni, † 26. srpna 1929 ve Štýrském Hradci.
1886–1896 služba v rakouské armádě. 1907–1918 člen rakouské Panské sněmovny. Roku 1923 se
především z daňových důvodů vzdal ve prospěch svého synovce Františka Josefa nástupnického
práva na vládu v Lichtenštejnsku a na majorát.

Nejprve je probráno pět jednotlivých případů, které mají dokázat skutečné dodržování neutrality Lichtenštejnského knížectví během 1. světové války. Uvedeny jsou i další případy omezení pohybu zboží a posílení pohraniční stráže vůči Rakousku. Je představeno i několik případů, v nichž se neutralita Lichtenštejnska zdůrazňuje za účelem ochrany lichtenštejnských občanů vůči mocnostem Dohody. Švýcarsko, Velká Británie a Rusko politicky uznaly lichtenštejnskou neutralitu. Francie však prohlásila, že s ohledem na svou příslušnost k rakouskému celnímu území se má Lichtenštejnsko považovat z obchodního hlediska za nepřátelský stát. Přestože Lichtenštejnsko proti tomuto prohlášení protestovalo, byl znemožněn dovoz ze Švýcarska. Lichtenštejnsko tak bylo nuceno pokračovat v obchodování s Rakouskem.

Na závěr vyjadřuje vláda naději, že bude přijata na mírovou konferenci, aby mohla hájit zájmy své země. Nadto vláda vyjadřuje přání, aby byla země přijata do Společnosti národů.

Aide Mémoire

Svrchované Lichtenštejnské knížectví existuje od roku 1719 a jako člen Rýnského spolku založeného císařem Napoleonem I. nabylo na základě Rýnských spolkových akt z 12. července⁷ 1806⁸ plně suverenity, která byla dále stvrzena Akty vídeňského kongresu z 9. června 1815.⁹ Od roku 1862 je konstituční monarchií s vlastním zákonodárným shromážděním, správou a soudnictvím.¹⁰ Po rozpuštění Rýnského spolku přistoupilo knížectví k „Německému spolku“ (Confédération Germanique), k němuž náleželo až do jeho rozpuštění roku 1866. Od té doby již knížectví, které zrušilo svůj do té doby existující malý vojenský kontingent,¹¹ nevstoupilo do spojeneckého svazku s jinými státy.

Knížectví se tudíž pokládalo za plně neutrální a tento postoj zachovávalo též po celou dobu světové války. Neutralita knížectví byla vyjádřena řadou konkrétních aktů a byla též mnohokrát uznána válčícími mocnostmi. Knižecí vláda si níže dovojuje uvést zde ve stručnosti akty, které prokázaly striktní neutralitu knížectví:

Knížecí vláda

1. ochotně nabídla francouzským a anglickým sestrám-učitelkám vypovězeným [1] na počátku války z Rakouska azyl v knížectví a opakovaně též přijala příslušníky států Dohody;
2. opakovaně poskytla volný průchod válečným zajatcům, kteří uprchli z území Ústředních mocností;

⁷ V originálu je chybně uveden červen.

⁸ BRUNHART, Arthur (ed.). *Die Rheinbund-Akte 1806*. Vaduz: Liechtensteinisches Landesmuseum, 2006. 56 s.

⁹ KLÜBER, Johann Ludwig (ed.). *Acten des Wiener Congresses in den Jahren 1814 und 1815*. Bd. 6. Osnabrück: Zeller Verlag, 1966 (dotisk vydání z let 1815–1835), s. 12–96.

¹⁰ Dne 26. září 1862 vyhlásil kníže Jan II. konstituční ústavu, která byla vyjednána mezi jeho zástupci a ústavním výborem zemských stavů.

¹¹ Lichtenštejnsko rozpustilo vojenský kontingent roku 1868.

3. zaujala odmítavý postoj vůči žádosti rakousko-uherského ministerstva války o předání dezertérů, kteří se zdržují v knížectví a odmítla zásadní požadavek soudu vojenského velitelství v Innsbrucku z 27. ledna 1916 o vydání rakouských dezertérů s odvoláním na neutralitu;¹²
4. nevyhověla žádosti přádelny Rankweil-Hohenems ve Vorarlbersku o povolení vývozu surové bavlny do Rakouska, která byla uskladněna v Lichtenštejnsku;¹³
5. zakázala firmě Jenny Spörry & Co. ve Vaduzu vývoz strojních součástek, které získala pro svou přádelnu z Anglie, do dalších válčících států.

Též v jiných ohledech podrobila knížecí vláda pohyb zboží do Rakouska potřebným omezením vyplývajících ze závazků neutrality tím, že po zákazu vývozu dřeva, který existoval již před válkou, následovala řada dalších zákazů, které se vztahovaly nejen na mouku získávanou v prvních válečných letech ze Švýcarska a na zboží odsud dovážené v rámci drobného pohraničního styku, ale následně i na všechny důležitější potraviny a krmiva, jakož i na další jiné spotřební zboží, především na vlnu a bavlněné zboží všeho druhu. [2]

Knížecí vláda kladla na tyto zákazy zvýšený důraz zřízením a postupným posilováním vlastní pohraniční stráže vůči Rakousku, stejně tak prostřednictvím opakovaného zostření trestní sazby za případné porušení zákona.

Dále knížecí vláda vystavila řadě v zahraničí žijících lichtenštejnských občanů na jejich žádost úřední potvrzení o neutralitě knížectví a nezdráhala se při daných příležitostech totéž zdůraznit státům Dohody i Švýcarsku, jako např. ve své nótě americkému konzulátu v St. Gallenu z 18. srpna 1914, č. 2243,¹⁴ v níž bylo požádáno o intervence ve prospěch propuštění ve Francii mylně internovaných Lichtenštejnců, dále též v nótě panu ministerskému předsedovi egyptské vlády v Káhiře z 12. prosince 1914, č. 3262,¹⁵ týkající se žádosti firmy Jenny Spörry & Co. v Lichtenštejnsku o povolení nákupu surové bavlny, stejně tak v nótě švýcarskému Vrchnímu válečnému komisariátu v Bernu z 28. ledna 1915, č. 304, v níž žádala o poskytnutí chlebové mouky pro Lichtenštejnsko.¹⁶

Knížecí dvorská kancelář dále na dotaz velvyslanectví USA ve Vídni předaného c. k. Ministerstvem zahraničních věcí ve Vídni sdělila prostřednictvím verbální notejmenovaného ministerstva z 25. září 1914, č. 76617/1914/7,¹⁷ že Lichtenštejnské knížectví se v současné válce považuje za neutrální.¹⁸ [3]

¹² Srov. LI LA, RE 1916/0407 ad 207, C. k. soud vojenského velitelství v Innsbrucku lichtenštejnské vládě, 27. ledna 1916, editováno v OSPELT, VOGT (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung*, s. 291–293, dok. 64, rovněž i www.e-archiv.li/D45504; LI LA, RE 1916/0407 ad 207, Lichtenštejnská vláda c. k. soudu vojenského velitelství v Innsbrucku, 29. 1. 1916.

¹³ Srov. LI LA, RE 1915/2477.

¹⁴ LI LA, RE 1914/2243 ad 2131.

¹⁵ LI LA, SF 05/1914/3262.

¹⁶ LI LA, RE 1915/0304.

¹⁷ V konečném znění (MZA, *Liechtensteiner Volksblatt*) se číslo objevuje ve shora uvedené formě. Ve znění v lichtenštejnském archivu chybí poslední část čísla (tj. „/7“).

¹⁸ LI LA, V 003/0040/1, Ústní nota c. k. Ministerstva zahraničních věcí adresovaná Americkému velvyslanectví ve Vídni, 25. září 1914, editováno v OSPELT, VOGT (eds.). *Krieg, Souveränität und*

[Ústní nótou z 20. srpna 1915, č. 77284/7 zprostředkovalo dále c. k. Ministerstvo zahraničních věcí americkému velvyslanectví v Petrohradu žádost knížecí dvorské kanceláře, aby lichtenštejnští občané obecně a v konkrétním případě Josef Beck v Jekatěrinodaru¹⁹ byli prohlášeni za příslušníky neutrálního státu, a aby tak s nimi bylo zacházeno.]²⁰

Taktéž tyto kroky slavily úspěch: Lichtenštejnci, kteří byli zprvu internováni ve Francii, byli propuštěni zpět do své vlasti; majetek v Paříži žijícího Lichtenštejnce Franze Paula Fischera²¹ tam nepodléhal, stejně jako v Saigonu a Kočincíně,²² sekvestraci majetku občanů s Francií válčících států²³ a firma Jenny Spörry & Co. ve Vaduzu směla na základě prohlášení knížecí vlády o zamezení reexportu nakupovat egyptskou bavlnu, dokud nebyl v květnu 1915 zastaven dovoz bavlny z Egypta též pro Itálii a Švýcarsko.²⁴

Dále švýcarský Vrchní válečný komisariát sdělil v nótě ze 6. února 1915, že s ohledem na neutralitu knížectví a dobré sousedské vztahy se Švýcarskem je umožněno zásobovat knížectví pšenicí pod podmínkou, že bude zkonsumováno v této zemi.²⁵ Knížecí vláda zajistila striktní dodržení této podmínky nejen odpovídajícím uzavřením hranic a stanovením trestu, ale zejména i tím, že se rozdělovalo pouze množství odpovídající nejnütnější potřebě, a tedy další distribuce prakticky nepřipadala v úvahu.

Neutralitu knížectví uznaly rovněž i mocnosti Dohody. V tomto ohledu se odkazuje především na noticku v „The Times“, č. 40700 z 18. listopadu 1914, s. 12, sl. 2,²⁶ podle níž na půdě parlamentu učinil sir Edward Grey²⁷ jménem anglické vlády výslovné prohlášení v tomto smyslu. [4]

Při příležitosti žádosti knížecí vlády o propuštění v Anglii internovaného lichtenštejnského občana Roberta Hämmerleho²⁸ prohlásila Foreign Office podle nóty adresované americkému velvyslanectví v Londýně z 27. října 1915, č. 153724/15, že jmenovaný byl vzat do vazby nikoliv jako nepřátelský občan, ale toliko z důvodu jeho „nepřátelských vazeb“ (hostiles associationis).²⁹ Další důkaz, že anglická vláda

Demokratisierung, s. 281 an., dok. 52, rovněž i www.e-archiv.li/D45463.

¹⁹ Chybně – Johann Beck, * 19. července 1858 v Triesenbergu, † 23. března 1918 v Soči. Stavební inženýr. Roku 1884 se vystěhoval do Ruska, později otevření stavebního podniku v Jekatěrinodaru (dnes Krasnodar).

²⁰ V konečném znění chybí tato část úplně.

²¹ Franz Paul Fischer, * 18. června 1865, † 1. prosince 1957. Německý obchodník, roku 1883 nabytí občanství ve Vaduzu.

²² Francouzská kolonie, která zahrnovala jih Vietnamu a části Kambodže.

²³ Srov. LI LA, RE 1914/3046 ad 2131; LI LA, RE 1915/2130.

²⁴ Srov. LI LA, SF 05/Jenny & Spörry Vaduz/1915/1617.

²⁵ LI LA, RE 1915/0454 ad 304.

²⁶ *The Times*, č. 40.700, 18. listopadu 1914, s. 12, „The prince of Liechtenstein“, editováno v OSPELT, VOGT (eds.), *Krieg, Souveränität und Demokratisierung*, s. 283, dok. 54, rovněž i www.e-archiv.li/D45458.

²⁷ Edward Grey, * 25. srpna 1862 v Londýně, † 5. září 1933 ve Fallodonu (Northumberland). 1885–1916 poslanec Dolní sněmovny (Liberal Party), 1905–1916 britský ministr zahraničních věcí.

²⁸ Chybně – Albert Hemmerle, * 7. srpna 1895, † 5. října 1957. Od roku 1914 námořník na německé lodi. Od roku 1915 do začátku roku 1919 internován ve Velké Británii.

²⁹ LI LA, RE 1915/4367 ad 2962.

napříště uznala neutralitu knížectví, lze spatřovat v tom, že královské Ministerstvo zahraničních věcí Velké Británie přislíbilo podle nóty adresované švédskému velvyslanectví v Londýně z 13. prosince 1918, č. 117945/1203/P, propuštění jmenovaného pod podmínkou, že se knížecí vláda zaručí za jeho setrvání v zemi,³⁰ na základě prohlášení knížecí vlády z 11. prosince 1918, č. 5293,³¹ předaného britským velvyslanectvím v Bernu, byl Hämmerle skutečně propuštěn do vlasti.

Podle sdělení c. k. Ministerstva zahraničních věcí knížecí dvorské kanceláři z 14. prosince 1915, č. 116293/7, poskytla carská vláda Ruska s odvoláním na ústní nótu amerického velvyslanectví ve Vídni z 27. listopadu 1915, Z. 3982, Johannu Beckovi, v Jekatěrinodaru žijícímu lichtenštejnskému občanu, potvrzení o uznání neutrality Lichtenštejnska.³²

Dle nóty švýcarského velvyslanectví ve Vídni adresované knížecí dvorské kanceláři z 26. února 1916, C 19.15.243, však francouzská vláda [5] prostřednictvím svého velvyslance v Bernu sdělila švýcarské vládě, že dle jejího názoru není Lichtenštejnské knížectví vzhledem ke své příslušnosti k rakouské celní unii schopno hájit svá práva a plnit své povinnosti neutrálního státu, a proto bude z *obchodního hlediska* považováno za nepřátelskou zemi.³³

Knížecí vláda vznesla u francouzského velvyslanectví v Bernu námitky proti této citované nótě, jejíž obsah se odlišuje též od názoru švýcarské vlády, a která následně zpochybňuje neutralitu knížectví, avšak pouze v naznačeném směru; současně přitom žádá o sdělení těch podmínek, za nichž by bylo umožněno další zásobování knížectví prostřednictvím Švýcarska. Zároveň byla projevena ochota poskytnout jakoukoliv požadovanou kontrolu nad využitím dováženého zboží.³⁴ Tyto představy se v podstatě opírají o skutečnost, že si knížectví přes svou příslušnost k rakouskému celnímu území udrželo svou hospodářskou nezávislost a řádně plnilo své povinnosti neutrálního státu i z obchodního hlediska prostřednictvím již výše zmíněných zákazů pohybu zboží. I přes námitku rakouské vlády proti zmíněným zákazům potvrdila knížecí vláda tuto hospodářskou nezávislost co možná nejdůrazněji tím, že se postavila stanovisku rakouské vlády, která tyto zákazy označila za příčící se celní smlouvě;³⁵ opírajíc se [6] o čl. 23 této smlouvy, podle níž se má volný pohyb mezi Lichtenštejnem a Vorarlberskem uskutečňovat pouze do té míry, v jaké je volný pohyb povolen mezi druhým jmenovaným územím a ostatními částmi rakousko-uherské monarchie. V důsledku války vznikla hospodářská hranice

³⁰ LI LA, RE 1919/ad 1070.

³¹ LI LA, RE 1918/5293 ad 3542.

³² LI LA, RE 1915/4461 ad 2720.

³³ LI LA, SF 13/1916/0961 ad 31.

³⁴ LI LA SF 13/1916/3342 ad 31, Leopold von Imhof, knížecí zemský správce Jeanu Baptistovi Paulu Beauovi, francouzskému velvyslanci ve Švýcarsku, 16. září 1916, editováno na www.e-archiv.li/D45538.

³⁵ Dne 5. června 1852 uzavřely Rakousko a Lichtenštejnsko celní smlouvu, která byla obnovena v letech 1863 a 1876, srov. smlouva mezi Jeho Veličenstvem císařem rakouským a apoštolským králem uherským a Jeho Jasností svrchovaným knížetem lichtenštejnským z 2. prosince 1876 o pokračování rakousko-lichtenštejnské celní a daňové unie založenou smlouvou z 5. června 1852, č. 3/1876 z. z.

mezi oběma částmi monarchie, což taktéž Lichtenštejnsku umožnilo uzavřít hranice s Vorarlberskem, a tedy i Rakouskem.³⁶

Ani existence poštovní úmluvy s Rakouskem³⁷ nebyla s to tyto závazky narušit, neboť poštovní a telefonní provoz v zemi zůstal bez jakékoliv cenzury; pouze Rakousko podrobilo na rakouském území poštu do a z Lichtenštejnska cenzuře stejně, jako tomu bylo u všech válčících států vůči neutrálním zemím. Jako podmínku k opětovnému povolení telefonního styku mezi Lichtenštejnskem a Švýcarskem, který byl dříve přerušen, stanovilo Vrchní telegrafní ředitelství v Bernu ve shodě se Švýcarským vojenským úřadem dle dopisu z 23. července 1915, č. 581.8, přerušení telefonního styku mezi Lichtenštejnskem a Rakouskem;³⁸ tento provoz byl na daném základě též skutečně obnoven.

Francouzská vláda nezaujala k vyjádřením knížecí vlády žádné nové stanovisko a na žádost o další zásobování země potravinami ze Švýcarska neodpověděla; knížecí vláda proto byla postavena do [7] situace, kdy byla nucena předat Rakousku dobytek, který nebyl potřebný pro zásobování země masem, a pro nějž ostatně nebyla možnost výhodného odbytu ve Švýcarsku, a to společně s malým množstvím půdních produktů, aby odsud jako náhradu získali nezbytné potraviny jako mouka, cukr, petrolej, jejichž dodávky byly zemi ze Švýcarska odepřeny. I přes zastavení dodávek potravin ze Švýcarska poskytovalo knížectví nadále této zemi ostatní přebytky svých produktů jako dřevo, rašelina, stelivo apod.; kromě nezbytných kompenzačních artiklů byla v plném rozsahu zachována blokádní opatření vůči Rakousku. Knižecí vláda tedy věří, že zachovávala a hájila plnou neutralitu země taktéž z obchodního hlediska, v nemenší míře než jiné v této válce neutrální státy jako Dánsko, Holandsko, Švédsko a Švýcarsko.

Za uvedených okolností se knížecí vláda domnívá, že může s jistotou očekávat, že mírová konference nabídne Lichtenštejnskému knížectví coby neutrálnímu státu prostřednictvím přijetí zástupce na tuto konferenci možnost hájit své národní zájmy, které jsou dotčeny nastávající politickou rekonstrukcí, zejm. státoprávním postavením sousední země Vorarlberska a možností vytvoření nové celní unie na [8] území, jichž se dotýká uzavřená celní smlouva s Rakousko-Uherskem, jakož i zaručit knížectví prosperující politický a hospodářský rozvoj prostřednictvím jeho přijetí do Společnosti národů.³⁹

Vaduz, 20. května 1919.
[nepodepsáno]

³⁶ Srov. LI LA, SF 13/1915/3851 ad 304, Leopold von Imhof, knížecí zemský správce knížecí dvorské kanceláři, 9. listopadu 1915.

³⁷ Úmluva mezi c. k. rakouskou a knížecí lichtenštejnskou vládou o správě poštovní, telegrafní a telefonní služby v Lichtenštejnském knížectví ze 4. října 1911, č. 4/1911 z. z.

³⁸ LI LA, SF 03/1915/2167.

³⁹ Konkrétní odpovědi na memorandum vesměs chyběly. K pozvání na mírovou konferenci nedošlo. Naproti tomu byla smlouvou ze Saint-Germain-en-Laye potvrzena lichtenštejnsko-rakouská státní hranice, srov. LI LA, SF 01/1919/046, Princ Eduard z Lichtenštejna princí Karlu z Lichtenštejna, 26. června 1919, editována na www.e-archiv.li/D45741.

7 MEMORANDUM VON MAXIMILIAN SAXL (13. JULI 1919)¹

Die Denkschrift von Dr. Saxl als Antwort auf das Kurzgutachten von Prof. Antonín Hobza vom 30. März 1919 verfasst,² in welchem Prof. Hobza die Anwendung des völkerrechtlichen Instituts der Exterritorialität auf den regierenden Fürsten von Liechtenstein aus drei Gründen verneint: weil er 1) die volle Souveränität des Fürstentums und 2) die Neutralität des Fürstentums im ersten Weltkrieg in Frage stellt und er 3) dem Fürsten von Liechtenstein u. a. wegen einer Art von Unterwerfungsverhältnis (Subjektionsverhältnis) zur Österr.-ungarische Monarchie die Eigenschaft des Staatsoberhauptes eines souveränen Staates abspricht.

Im Abschnitt I begründet Saxl die volle Souveränität des Fürstentums Liechtenstein ausführlich mit historischen Argumenten und versucht damit der Auffassung Hobzas entgegenzutreten, dass die Stellung des Fürstenhauses Liechtenstein dem des sonstigen Adels in Österreich gleiche. Dabei wird zunächst die am 1. August 1806 Lossagung der im Rheinbund unter dem Protektorat Kaiser Napoleons vereinigten Reichsfürsten, unter Ihnen des Fürsten von Liechtenstein vom Deutschen Reich als Schlüssel zur Souveränität hervorgehoben. Durch den Pariser Frieden 1814 wurde Liechtenstein Mitglied des Deutschen Bundes, einem „völkerrechtlichen“ Verein der souveränen Fürsten und freien Städte Deutschlands. Im Sinne des Art. 13 der Bundesakte des Deutschen Bundes erließ Johann Josef als regierender Fürst die (oktroiierte) Verfassung des Fürstentums Liechtenstein vom 9. November 1818. Die daraus hervorgehende Souveränität Liechtensteins sei für die Zeit des Bestehens des Rheinbundes unbestreitbar.

In Abschnitt II argumentierte Saxl unter Berufung auf die herrschende Völkerrechtslehre, dass die volle Souveränität Liechtensteins auch durch gewisse Verpflichtungen nach außen, wie gewisse Schutzverhältnisse und auch Verwandtschaften persönliche Dienst- und untergeordnete Besitzverhältnisse des Regenten nicht beeinträchtigt worden sei und verweist auf andere Beispiele wie Monaco, die Stadt Krakau, St. Marino und Andorra. Lediglich die „restliche Dependenz“ eines Staates von einer Obergewalt eines anderen Staates würde die Souveränität beeinträchtigen.

¹ Deutsches machinenschriftliches Original (48 S.): HAL Wien, F. FA, Kart. 35. Übertragen von B. Švejnová und D. Marhold, die Übersetzung und die Anmerkungen stammen von D. Marhold, die Edition besorgten D. Marhold und F. Trauttmansdorff.

² Vgl. Dokument Nr. 5.1 (*Posudek o nároku knížete z Lichtensteinu na exterritorialitu v území Československé republiky*, 30. März 1919).

Im Gegensatz zu Hobza's Ausführungen regle das Fürstentum alle von Hobza genannten inneren Bereiche souverän und selbständig. Saxl verweist auch auf das neue, liberale Staatsgrundgesetz Liechtensteins aus dem Jahre 1882. Liechtenstein sei auch nach außen souverän, daran ändere auch die zeitweise Abtretung der Wahrnehmung diplomatischer Kontakte und des aktiven Gesandtschaftsrechts durch Österreich gegen Entgelt nichts. Dies sei auch erst nach dem Ende des deutschen Bundes der Fall gewesen, zu welchem Liechtenstein noch eine Gesandtschaft unterhielt. Saxl führt weiters eine Reihe von durch Liechtenstein abgeschlossener völkerrechtlicher Verträge an. Von einer von Hobza behaupteten de facto – Eingliederung des liechtensteinischen Regierungsapparates in den österreichischen Staatsmechanismus könne daher keine Rede sein.

Die Regelung gemäß dem österreichischen Gesetz vom 12. Jänner 1893 RGBL. Nr. 15/1893, welche die Regelung der Nachfolge von in Österreich gelegenen Besitzungen durch das liechtensteinische Hausgesetz von der Anwendung der einschlägigen Bestimmungen des österreichischen Zivilrechts ausnimmt, sei ein weiterer Ausdruck der liechtensteinischen Souveränität und der Anerkennung der Souveränität des Fürsten v. Liechtenstein durch Österreich. Es handle sich dabei um eine Rücksichtnahme der österreichischen Rechtsordnung auf fremde Staatsinteressen, die von Hobza nicht richtig eingeordnet würde. Hobza sei im Übrigen der einzige bekannte Völkerrechtslehrer, der die Souveränität Liechtensteins in Frage stellen würde.

Im Abschnitt III beschäftigt sich Saxl mit dem Rechtsinstitut der Exterritorialität und ihrer Anwendung auf den regierenden Fürsten von Liechtenstein. Er verweist auf die geänderte Auffassung in der Völkerrechtslehre, nach der Exterritorialität bedeute, dass der Fürst von der Rechtsordnung des Staates (teilweise) ausgenommen ist, in dem er sich aufhält. Von einem Monarchen wird angenommen, dass er sich immer im Dienst befindet, weshalb die Exterritorialität unabhängig vom Zweck des Aufenthalts wirke. Die Exterritorialität sei auch Emanation der Souveränität des Herkunftsstaates, weshalb er der Rechtsordnung des Empfangsstaates nur so weit unterworfen sein könne, als darunter die Souveränität des Herkunftsstaates nicht ernstlich in Frage gestellt würde. Er tritt auch der Aberkennung des Exterritorialitätsstatus durch Hobza und dessen Argument entgegen, dass der Fürst durch seine Berufung in das Herrenhaus in ein Subjektionsverhältnis zu Österreich gelangt sei. Dies sei laut Hobza gar nicht möglich, da es dem Fürsten nach Völkerrecht und als konstitutioneller Herrscher gar nicht möglich sei, sich als Staatsoberhaupt freiwillig einer fremden Staatsmacht zu unterstellen. Außerdem sei im Zusammenhang mit der Aufnahme ins Herrenhaus bestätigt worden, dass weder der Fürsten noch seinem Nachfolger die österreichische Staatsbürgerschaft zukomme. Die Exterritorialität des Fürsten sei unbestreitbar, da über die Souveränität Liechtensteins kein Zweifel besteht.

Im Abschnitt IV geht Saxl auf die Neutralität ein und dass diese unbestreitbar sei, weil über die Souveränität Liechtensteins kein Zweifel bestehe. Er verweist weiters auf das kurz zuvor von Prinz Eduard verfasste Aide Memoire an die Pariser Friedenskonferenz vom Mai 1919. Schließlich geht er noch auf das Argument

Hobzas ein, dass die Vertretung österreichischer und liechtensteinischer Interessen im Ausland ein und derselben neutralen Macht unterstellt werden mussten. Dem pflichtet Saxl implizit bei, es fehle jedoch der Beweis eines Neutralitätsbruchs. Die Abschlussbemerkungen Saxls unterstreichen nochmals, dass das Argument Hobzas, Liechtenstein sei dem österreichischen Kaiserstaate angegliedert gewesen und daher im Kriegszustand mit der CSR, als widerlegt an. Die weiteren Abschlussbemerkungen fassen scheinbar etwas verklausuliert zusammen, dass Hobzas Gutachten die völkerrechtliche Stellung des regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein in der CSR als die dem Repräsentanten eines völkerrechtlich vollsouveränen Staates zukommende nicht werde verändern können. Dies gelte auch für die Auffassung Saxls, dass die Beschlagnahme der in der CSR gelegenen fürstlichen Immobilien als flagrante Verletzung des Völkerrechtes anzusehen sei.

Der Anspruch Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein³ auf Exterritorialität in der tschechoslovakischen Republik.

Denkschrift

erstattet anlässlich des Gutachtens des Herrn Professor Antonin Hobza⁴
 dto. Prag, 22. Juni 1919⁵
 von Dr. Maximilian Saxl, Rechtsanwalt in Wien

I.

Die territoriale Grundlage der im Jahre 1723 vollzogenen Aufnahme des (dem seit 1623 reichsfürstlichen Zweige des Hauses angehörenden) Josef Johann Anton Fürsten von Liechtenstein⁶ in den Reichsfürstenrat⁷ erfolgte auf Grund der kaufweisen Erwerbung der dem Grafen Hohenems gehörigen reichsunmittelbaren Grafschaft Vaduz und der Herrschaft Schellenberg (1699)⁸ und nach Gewährung eines Darlehens

³ Johann II. von Liechtenstein, * 5. Oktober 1840 im Schloss Eisgrub (tsch. Lednice, Mähren), † 11. Februar 1929 im Schloss Feldsberg (tsch. Valtice, Tschechoslowakei). 1858–1929 regierender Fürst des Fürstentums Liechtenstein. Seit 1861 erbliches Mitglied des österreichischen Herrenhauses. Förderer von Kunst und Wissenschaft. Ehrenmitglied der Akademie der Wissenschaften in Wien.

⁴ Siehe Biografien von Autoren der Gutachten.

⁵ Gutachten, auf das Saxl reagiert, wurde von A. Hobza am 30. März 1919 verfasst. Ein derart datiertes Dokument ist nicht bekannt. Es könnte sich um einen Irrtum von Saxl handeln, oder es könnte um das Datum des Erhalts des Gutachtens handeln.

⁶ Irrig – Josef Johann Adam von Liechtenstein, * 25. Mai 1690 in Wien, † 17. Dezember 1732 in Feldsberg (tsch. Valtice). 1721–1732 regierender Fürst des Fürstentums Liechtenstein. Sohn von Anton Florian von Liechtenstein (1656–1721), der seit 1719 erster regierender Fürst des Fürstentums Liechtenstein war.

⁷ Der Reichsfürstenrat (auch als Fürstenbank bezeichnet) war neben dem Kurfürstenkollegium und dem Reichsstädtekollegium eines der drei Kollegien im Reichstag des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation. Es setzte sich aus der weltlichen und der geistlichen (oder auch kirchlichen) Bank zusammen.

⁸ Erwerb der Herrschaft Schellenberg im Jahre 1699, Erwerb der Grafschaft Vaduz im Jahre 1712. Durch ihre Vereinigung und die Erhebung im Jahre 1719 durch Kaiser Karl VI. wurde das Fürstentum Liechtenstein gegründet.

von 250.000 Gulden an den schwäbischen Kreis⁹. Landes-[1]hoheit (souveraineté seigneuriale) im Sinne der staatsrechtlichen Auffassung von Beaumanoir¹⁰,¹⁰ hatte das Haus seit Jahrhunderten. Nun kam auch (durch die Erwerbung der obangeführten reichsunmittelbaren Güter) zur Reichsstandschaft das reichsunmittelbare Land,¹¹ die dritte Voraussetzung für Session und Votum im Reichsfürstenrate hinzu.¹¹) [2]

Ob trotz der feststehenden Tatsache, dass schon zur Zeit des westfälischen Friedens die landesherrliche Gewalt zu einer wahren monarchistischen Staatsgewalt umge-[3]det [wahrsch. umgebildet, D.M.] war¹²), die Souveränität der Landesherren im staats- und völkerrechtlichen Sinne behauptet werden könne, mag dahingestellt bleiben; weil die plenitudo majestatis caesareae nur dem Scheine nach¹³ vorhanden war, [4] hatte die Staatslehre des 17. Jahrhunderts dem Kaiser die Souveränität aberkannt. Doch hat die Frage hier nur untergeordnetes Interesse.

Der Verfall des heiligen römischen Reiches deutscher Nation, der im Art. 7 des Pressburger Friedens vom 28. September 1805¹² in überaus drastischer Weise zum Ausdruck kommt führt unter Napoleons Protektorat zur Schaffung des Rheinbundes.

Ein Bund deutscher souveräner Staaten unter einem Protektor.

Die Rheinbundmitglieder, unter ihnen der Fürst von Liechtenstein, zeigen am 1. August 1806 ihre Lossagung vom [5] deutschen Reichsverbände an und Franz II. legt fünf Tage später die deutsche Kaiserkrone nieder.

Jedem Bundesfürsten wird sowohl in der Bundesakte als auch von dem Protektor eine gänzliche und absolute Souveränität zugeschrieben.¹³

Der Abschluss des Bündnisses zwischen Russland und Preußen gegen Napoleon (28. Feber 1813)¹⁴ hat durch den allmaligen Beitritt der Mitglieder des Reinbundes die Auflösung des Letzteren stillschweigend zur Folge gehabt. Durch Art. 8 des ersten Pariser Friedens vom 30. Mai 1814 wird festgesetzt, dass die deutschen Staaten unabhängig und durch [6] einen Föderativverband vereinigt sein sollen.¹⁵,¹⁵ Nach der ausdrücklichen Erklärung der deutschen Bundesakte von 1814¹⁶ und der Wiener

⁹ Siehe Versprechen des Schwäbischen Kreises, das Haus Liechtenstein nach dem Erwerb reichsunmittelbarer Territorien bei der Aufnahme in den Fürstenstand des Heiligen Römischen Reichs zu unterstützen und die geliehene Summe von 250.000 Gulden zurückzuerstatten aus 25. November 1707 (eine Edition in www.e-archiv.li/D46129).

¹⁰ Philippe de Beaumanoir, * um 1250, † 7. Juni 1296. Französischer Jurist und Dichter. Verfasser der hier zitierten Publikation *Coutumes de Beauvaisis* (Gewohnheiten des Beauvaisis).

¹¹ Unter dem Begriff „Reichsunmittelbarkeit“ verstand man eine Rechtsstellung von Personen und Gütern (Territorien), die unmittelbar dem Kaiser (oder dem König) des Heiligen Römischen Reichs unterworfen und unterstanden waren, also keinem anderen Landesherrn.

¹² Irrig – Der Friede von Pressburg wurde erst am 26. Dezember 1805, also nach der Schlacht bei Austerlitz (am 2. Dezember 1805), geschlossen. Gemäß Art. 7 nahmen die Kurfürsten von Bayern und Württemberg den Königstitel an, ohne jedoch aufzuhören, Mitglieder des deutschen Bundes zu sein. Kaiser Franz II. musste diese Erhebung und die volle Souveränität der neuen Könige anerkennen.

¹³ Schon zu Beginn der Deutschen Bundesakte werden die Fürsten Deutschlands als souverän bezeichnet.

¹⁴ Vertrag von Kalisch (Kalisz, heute Polen).

¹⁵ Irrig – Art. 6.

¹⁶ Irrig – Die Deutsche Bundesakte wurde erst am 8. Juni 1815 verabschiedet. Gemäß Art. 1 vereinigten sich die souveränen Fürsten und freien Städte Deutschlands, mit Einschluss des österreichischen

Schlussakte vom Jahre 1820 (Art. 1)¹⁷ ist der deutsche Bund ein völkerrechtlicher Verein der souveränen Fürsten und freien Städte Deutschlands. Träger der Bundesgewalt ist die Gesamtheit der verbündeten Fürsten und freien Städte, Repräsentant dieser Träger der Bundesgewalt und ausschließliches Organ des Verbandes die Bundesversammlung oder der Bundestag, unter dem Präsidium Österreichs, doch ohne Einräumung einer bevorzugten Stellung. In der 16. Kurie der Bundesversammlung sind die kleinen Fürstentümer vereint, die Hohenzoller'schen Lande,^{VII)} Liechten-[7]stein, die Reuß'schen Fürstentümer, Schaumburg-Lippe, Lippe und Waldeck, später noch (zufolge Bundesbeschlusses vom 17. Mai 1838) Hessen-Homburg.¹⁸

Es ist eine bleibende Vereinigung vollsouveräner Staaten zu bestimmten politischen Zwecken, mit organischen Einrichtungen für die Wirksamkeit der Bundesgewalt. Die volle Souveränität der (im Bunde vereinigten) deutschen Staaten äußert sich auch in ihren Beziehungen zu auswärtigen Mächten. Sie erhielten alle völkerrechtlichen Befugnisse und dürften nur keine Verbindungen mit fremden Staaten eingehen, welche gegen die Sicherheit des Bundes oder einzelner Bundesstaaten gerichtet waren.^{VIII)} [8]

Der Norm des Art. 13 der Bundesakte „In allen Staaten wird eine landständische Verfassung stattfinden“^{IX)} entspricht Johann Josef¹⁹ als regierender Fürst des Fürstentums Liechtenstein durch die (oktroierte) Verfassung vom 9. November 1818.^{X)}²⁰ In der Bundesversammlung vom 26. Jänner 1860 abgeänderten Matrikel des deutschen Bundes^{XI)} erscheint Liechtenstein als 26. unter den 37 Mitgliedern des Bundes.^{XII)}

Angesichts dieser politischen Verhältnisse des Bundes konnte naturgemäß ein Zweifel an der völker- und staatsrechtlichen Souveränität des Fürstentums Liechtenstein [9] zur Bundeszeit nicht aufkommen und ist selbstverständlich auch niemals erhoben worden.^{XIII)}

Kaisers und der Könige von Preußen, Dänemark (für Holstein) und der Niederlande (für Luxemburg), zu einem beständigen Bund, welcher der Deutsche Bund heißen sollte.

¹⁷ Gemäß Art. 1 ist der Deutsche Bund ein völkerrechtlicher Verein der deutschen souveränen Fürsten und freien Städte. Sein Zweck ist die Bewahrung der Unabhängigkeit und Unverletzlichkeit ihrer im Bunde begriffenen Staaten sowie die Erhaltung der inneren und äußeren Sicherheit Deutschlands (vgl. auch der Art. 2 der Deutschen Bundesakte).

¹⁸ Der Bundestag in Frankfurt am Main bestand aus dem Plenum und dem Engeren Rat. Im Plenum hatte jedes Mitglied mindestens eine Stimme. Im Engeren Rat gab es insgesamt 17 Stimmen, wobei größere Staaten über 11 Virilstimmen und kleinere Staaten über 6 Kurialstimmen verfügten. Die 16. Kurie, bestehend aus dem Fürstentum Liechtenstein und anderen kleineren Staaten, repräsentierte die 16. Stimme im Engeren Rat.

¹⁹ Johann I. Josef von Liechtenstein, * 26. Juni 1760 in Wien, † 20. April 1836 in Wien. 1805–1836 regierende Fürst des Fürstentums Liechtenstein. Österreichischer Feldmarschall, Teilnehmer der Schlacht bei Austerlitz. Nach der Schlacht handelte er als Gesandter Österreichs Waffenstillstand. Als Vertreter Österreichs unterzeichnete er den Pressburger Friedensvertrag.

²⁰ In 17 Artikeln der Verfassung wurde insbesondere die Stellung des neuen Landtags geregelt. Dieser besteht aus zwei Landständen (Geistlichkeit und Landmannschaft). Der Fürst von Liechtenstein behielt jedoch die Mehrheit der Befugnisse, wodurch der Landtag de facto lediglich zu einem Beratungskörper des Herrschers wurde. Gemäß der Verfassung wurde das österreichische Gericht als die dritte und oberste Gerichtsstelle festgelegt.

II.

Hobza leugnet die völkerrechtliche Souveränität des Fürstentum Liechtenstein. Wäre seine Bestreitung berechtigt, dann müssten seit der Auflösung des deutschen Bundes in den Beziehungen des Fürstentums Liechtenstein zu anderen Staaten (speziell zu Österreich oder der Schweiz) Verhältnisse eingetreten sein, aus denen vom Standpunkte des Völker- und Staatsrechts auf die Erlöschung der Souveränität des Fürstentums Liechtenstein geschlossen werden könnte. [10]

Um zu dieser Frage Stellung zu nehmen, dürfte es geboten sein, den Begriff der Souveränität, und zwar vornehmlich den der völkerrechtlichen ins Auge zu fassen.

Die Definition der Souveränität bei v. Liszt^{XIV},²¹ als „höchste nach außen wie im Innern selbstständige von keinem Höheren abhängige Herrschermacht“ mit der modernen Völkerrechtslehre in Übereinstimmung, lässt die Begriffs Umschreibung des Jean Bodin²² als unabhängige und unteilbare Gebiets Herrschaft (*Les Six Livres de la République*, 1577) nachklingen. Sie unterscheidet sich von der Begriffsbestimmung Vattels,²³ des größten französischen Völkerrechtslehrers des 18. [11] Jahrhunderts^{XV} nur insofern, als die Letztere das Postulat der nach außen selbstständigen Herrschermacht nicht express, sondern nur implizite zum Ausdruck bringt^{XVI} denn die Autorität geschaffen „pour ordonner et diriger ce que chacun doit faire relativement au but de l'association“²⁴ muss eine selbstherrliche sein, da andernfalls nichts sie, sondern die von außen einwirkende Autorität dirigiert. „Die höchste Gewalt“ sagt einer der größten Völkerrechtslehrer der Gegenwart Ferdinand v. Martitz^{XVII},²⁵ „muss, um als Staatsgewalt zu gelten, eine souveräne sein, d. h. [12] im Verhältnisse zu den Volksgenossen über Inhalt und Umfang ihrer Wirksamkeit kraft eigenen Rechtes mit Ausschließlichkeit bestimmen. Hiebei mag sie verpflichtet sein, die Motive ihrer Entschlüsse von einer fremden Autorität zu empfangen und es besteht die Möglichkeit, dass sie völkerrechtlich gebunden ist, Regierungsakte nach dem Willen einer übergeordneten Macht vorzunehmen oder zu unterlassen. Ihre Souveränität wird dadurch nicht aufgehoben.“ Weder Maß der politischen Macht, noch die Familienverhältnisse des Staatsoberhauptes, noch die Garantie einer Selbstständigkeit^{XVIII} noch Schutzverhältnis können der Souveränität Eintrag tun. [13]

Ebensowenig Dienst- und untergeordnete Besitzverhältnisse, wenn entweder der Regent eines souveränen Staates für seine Person oder dessen Familie in einem

²¹ Franz von Liszt * 2. März 1851 in Wien, † 21. Juni 1919 in Seeheim (Deutschland). Professor für Strafrecht und Völkerrecht an den Universitäten in Graz, Marburg, Halle und Berlin. Verfasser der hier zitierten Publikation „Das Völkerrecht. Systematisch dargestellt“. Politiker (Abgeordneter des Preußischen Abgeordnetenhauses und des Reichstags).

²² Jean Bodin, * 1529 oder 1530 in Angers, † 1596 in Laon. Französischer Jurist und Staatstheoretiker.

²³ Emer de Vattel (auch Emmerich von Vattel) * 25. April 1714 in Couvet (Schweiz), † 28. Dezember 1767 in Neuenburg (Neuchâtel, Schweiz). Rechtsphilosoph und Diplomat. Verfasser der hier zitierten Publikation „Le droit des gens, ou Principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains“.

²⁴ „Um anzuordnen und zu leiten was ein jeder in Bezug auf das Ziel der Vereinigung zu tun hat.“

²⁵ Ferdinand von Martitz, * 27. April 1839 in Insterburg (heute Tschernjachowsk, Russland), † 28. Juli 1921 in Berlin. Professor des Staats- und Völkerrechts an den Universitäten in Königsberg, Freiburg, Tübingen und Berlin. Mitglied des Institut de Droit International. Mitglied des Haager Schiedshofes.

anderen souveränen Staate sich befindet, sind von Nachteil für die Unabhängigkeit desselben Staates, welchem er vorsteht.

Das Protektorat Napoleons über den Rheinbund hat die volle Souveränität der einzelnen Rheinbundstaaten nicht tangiert. Die Republik Ragusa stand unter dem Schutze der [osmanischen, D.M.] Pforte.²⁶ Sardinien erklärt unter den 8. November 1817, dass das Fürstentum Monaco souverän sei und dass in dessen Gebiet ihm weiter kein Recht zustehe als in der Stadt Monaco Besatzung zu haben und den Platzkommandanten zu ernennen. [14] Es ist „trotz seiner regen Beziehungen zu Frankreich (mit dem es teilweise gemeinschaftliche Verwaltung hat) ein völlig unabhängiger Staat“^(XIX); völkerrechtlich ist dies während des Weltkrieges durch seine Kriegserklärung an die Zentralmächte anerkannt. Die Stadt Krakau nebst ihrem Gebiete wird in der Schlussakte des Wiener Kongresses^(XX) als eine freie und unabhängige Stadt erklärt, unter Russlands, Österreichs und Preußens Schutz. Durch das Protektorat Italiens ist die Souveränität von San Marino nicht tangiert. Andorra steht seit Jahrhunderten im Schutzverhältnisse zu fremden Staaten.^(XXI) [15]

Nur die restliche Dependenz eines Staates von der Obergewalt eines anderen macht das Staatswesen zu einem abhängigen oder halbsouveränen. Dies war beispielsweise der Fall bei der Republik Polen durch Artt. 6–8 des Allianzvertrages mit Russland von demselben abhängig geworden war und zur Bundeszeit betreffe der Herrschaft Kniphausen, über die der Graf von Bentinck die Landesregierung in dem Maße wieder erhielt, wie sie ihm vor der Auflösung des deutschen Reiches zugestanden. In Bezug auf ihn und die Herrschaften Kniphausen trat Oldenburg in das ehemalige Verhältnis von Kaiser und Reich so dass also die Herrschaft Kniphausen als souveräner Staat erschien. [16] Halbsouverän waren auch aus den oben pg. angeführten Gründen die Standesherrn im alten Reiche.

Ein Abhängigkeitsverhältnis zu einem anderen Staate hat für das Fürstentum Liechtenstein niemals bestanden und besteht auch heute nicht.

Das Fürstenhaus hat im verfassungsmäßigen Gesetzgebungswege seine inneren Verhältnisse unabhängig von dem Willen eines anderen Staates stets vollkommen souverän geregelt. Liechtenstein ist eine konstitutionelle Monarchie. Seine von liberalem Geiste erfüllte Verfassung und Verwaltung beruht derzeit auf dem Staatsgrundgesetze vom 26. September 1862 (Anlage A). [17]

Ohne Einfluss eines dritten Staates, insbesondere ohne rechtliche (und faktische) Beeinflussung durch Österreich regelt es – die Darstellung seines Verwaltungsrechtes in der Anlage B zeigt, dass die gegenteilige Ansicht Hobzas jeder Grundlage entbehre – vollkommen souverän seine Landesfinanzen, seine Polizei, sein Gemeinwesen, sein Armeewesen, seine Landeskultur, seinen Verkehr und Handel, seine Schule und seine Justizverwaltung.^(XXII) [18]

Es war und ist auch nach außen vollkommen souverän.

²⁶ Die Hohe Pforte bezeichnete die osmanische Regierung. Ursprünglich handelte es sich um die Bezeichnung eines Istanbuler Tores.

Zur Bundeszeit hat Liechtenstein^{xxiii)} zum Bundesheere 40 Mann beige stellt. Liechtenstein hat 1866 Preußen den Krieg erklärt.^{xxiv)} Nach Auflösung des deutschen Bundes hätte [19] naturgemäß die Miliz nur eine überflüssige dem von spruchwörtlich gewordener Fürsorge für sein Land erfüllten Souverän lästige Stafage gebildet, denn an eine bewaffnete Abwehr feindlicher Angriffe seitens eines ihm gegenüber übermächtigem Nachbarstaat wäre nicht zu denken.

Während es in der Bundesversammlung durch einen Gesandten^{xxv)} vertreten war, hat es nach Auflösung des deutschen Bundes von dem aktiven Gesandtschaftsrechte nur ausnahmsweise Gebrauch gemacht. Der kleine, vorwiegend auf Ackerbau und Viehzucht angewiesene nur mit den Nachbarstaaten kommerziell in Verbindung stehende Staat bedurfte keiner besonderen diplomatischen Vertretung. Das jus legationis activum als wesentliche Bedingung [20] der völkerrechtlichen Souveränität käme der These gleich, die den Verkehr mit Mitmenschen zu einer Existenzbedingung einer physischen Person macht.

Soweit eine Vertretung der Angehörigen des Fürstentums im Auslande erforderlich ist, wird sie beim Mangel eigener Vertretung zufolge des von Hobza zitierten Erlasses des Ministeriums des Äußern von den österreichischen Missionen im Auslande besorgt gegen dem, „dass die fürstliche Regierung für die hiebei etwa erwachsenden Auslagen und subsidiär auch für die von den Fürstlich Liechtenstein'schen Staatsangehörigen zu leistenden Gebühren aufzukommen habe. Dass durch diese vertragsmäßige Übung der Souveränität dem Fürstentum Abbruch geschähe, lässt sich vernünftigerweise nicht behaupten.“ [21]

Die Emanation der selbstständigen Staatspersönlichkeit „Für den kleinen Staat der sprechenden Zeichen staatlicher Freiheit und Selbstbestimmung“ kommt in einer Reihe völkerrechtlicher Verträge zum Ausdruck, so beispielsweise

- 1) im Staats- (Allianz-) Verträge zwischen den österreichischen und Liechtensteinischen Bevollmächtigten Franz Freiherr Binder von Kriegelstein und Engelbrecht von Floret, de dato Frankfurt a. M. 7. Dezember 1813 (im fürstlichen Liechtensteinischen Archiv, 48),
- 2) im Traktat mit Russland, unterzeichnet von Kaiser Alexander I., de dato Frankfurt a. M. 27. November / 7. Dezember 1813, bezüglich des Abschlusses der großen Allianz (Original daselbst, H 36). [22]
- 3) in der russischen Ratifikationsurkunde, unterzeichnet von Kaiser Alexander I., de dato Basel 1. Jänner 1814, über die Akzession des regierenden Fürsten Johann von Liechtenstein zur Allianz gegen Frankreich und Anerkennung der Souveränität des fürstlichen Hauses und Staates (Original daselbst).
- 4) im Traktat mit Preußen, unterzeichnet von König Friedrich Wilhelm III., de dato Hauptquartier Freiburg 10. Jänner 1814, samt Nebenverträgen wegen Abschlusses der großen Allianz (Original daselbst).
- 5) im Staatsvertrage Kaiser Franz I. von Österreich mit dem Fürsten Johann I. von Liechtenstein, de dato Paris 20. Mai 1814, wegen Beitrittes des Letzteren zum deutschen Bunde, nebst Nebenverträgen hinsichtlich des Abschlusses der großen Allianz (Original daselbst). [23]

- 6) in der russischen Ratifikationsurkunde, unterzeichnet von Kaiser Alexander I., de dato Paris 5. September 1815 über den Beitritt des regierenden Fürsten von Liechtenstein zur Quadrupel-Allianz gegen Kaiser Napoleon I. vom Jahre 1815 (Original daselbst).
- 7) im Akzeptationsvertrage des Königs George IV. von Großbritannien und Irland, bezüglich der vom souveränen Fürsten von Liechtenstein vollzogenen Akzession zu den Beschlüssen des Wiener Kongresses, de dato Carlton House 26. Oktober 1816 (Original im fürstlichen liechtensteinischen Archiv H) usw.

Auch die mit Österreich-Ungarn abgeschlossenen Verträge bezeugen die vollständige staats- und völkerrechtliche Unabhängigkeit des Fürstentums, so der Zollvertrag vom 3. Dezember 1876, LGBI. Nr. 3²⁷ [24] samt Additionalkonvention vom 27. November 1888, LGBI. Nr. 2 ex 1889,²⁸ der Justizvertrag vom 3. August 1884, LGBI. Nr. 8 ex 1884,²⁹ das Postübereinkommen vom 4. Oktober 1911, Nr. 4 LGBI.³⁰

Mit dem Gesetze vom 17. August 1900 LGBI. Nr. 2 ex 1900³¹ wird der zwischen dem Kaisertume Österreich und dem Fürstentume Liechtenstein einerseits und den durch die allgemeine Münzkonvention vom 30. Juli 1838 unter sich verbundenen deutschen zollfreien Staaten andererseits abgeschlossenen Münzvertrage dto. 24. Jänner 1857 in Wirksamkeit gesetzt.³²

Handels- und Zollverträge mit der Schweiz werden von Österreich erst nach Zustimmung Liechtensteins ratifiziert, so der Handelsvertrag vom 9. März 1906

²⁷ Vertrag vom 3. Dezember 1876 zwischen Österreich-Ungarn und Fürstentum Liechtenstein über die Erneuerung, beziehungsweise Fortsetzung des zwischen Österreich-Ungarn und Liechtenstein bestehenden Zoll- und Steuervereines vom 23. Dezember 1863 (R. G. Bl. Nr. 47 ex 1864), Nr. 143/1876 RGBI. (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18760004&seite=00000326>), LGBI. 1876 Nr. 3 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1876003000>).

²⁸ Additionalkonvention mit dem Fürstentume Liechtenstein vom 27. November 1888, wegen Abänderung der Bestimmung des Art. XVIII, Punkt d) des Vertrages vom 3. Dezember 1876, über die Erneuerung, beziehungsweise Fortsetzung des zwischen Österreich-Ungarn und Liechtenstein bestehenden Zoll- und Steuervereines, Nr. 70/1889 RGBI. (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18890004&seite=00000227>), LGBI. 1889 Nr. 2 (zugänglich unter: <https://gesetze.li/chrono/1889002000>).

²⁹ Staatsvertrag vom 19. Januar 1884, mit dem Fürstentume Liechtenstein, bezüglich der Justizverwaltung im diesem Fürstentume, Nr. 124/1884 RGBI. (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18840004&seite=00000393>), LGBI. 1884 Nr. 8 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1884008000>). Gemäß Art. 1 wurde festgelegt, dass das k. k. Oberlandesgericht für Tirol und Vorarlberg weiterhin die Funktion einer dritten Instanz in Bezug auf die Rechtsangelegenheiten des Fürstentums Liechtenstein in Zivil- und Strafsachen ausübt, wie es ihm durch das Hofdekret vom 13. Februar 1818, Nr. 1418 JGS, übertragen wurde.

³⁰ Übereinkommen zwischen der k. k. österreichischen und der fürstlichen liechtensteinischen Regierung betreffend die Verwaltung des Post- und Telegraphen- und Telefondienstes im Fürstentum Liechtenstein vom 22. Oktober 1911, LGBI. 1911 Nr. 4 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1911004000>).

³¹ Gesetz vom 17. August 1900 betreffend Einführung der Kronenwährung als Landeswährung, LGBI. 1900 Nr. 2 (zugänglich unter: <https://gesetze.li/chrono/1900002000>).

³² Unter dem oben angeführten Link ist auch der Münzvertrag vom 24. Januar 1857 verfügbar.

samt Erklärung vom 28. Juni 1906 Nr. 156 und 158 RGBl.³³ [25] und das Viehseuchen-Übereinkommen vom 9. März 1906 Nr. 157 RGBl. als völkerrechtliche Akzessionsverträge.³⁴

So sieht im Lichte realer Verhältnisse die von Hobza behauptete „Eingliederung“ des liechtensteinischen Regierungsapparates in den österreichischen Staatsorganismus aus.

Das Fürstentum Liechtenstein hat vollkommen souverän die Voraussetzungen für die Vollstreckbarkeit ausländischer Erkenntnisse geregelt. So schreibt beispielsweise das Gesetz vom 16. Dezember 1891 Nr. 9 LGBl.³⁵ vor, dass die Vollstreckung eines ausländischen Urteils nur gegen Nachweis der formellen Rezi-[26]prociat statthaft und des von dem forum contractus gefällten Urteils nur zulässig sein soll, wenn die Voraussetzung für dieses forum durch eine ausdrückliche Erklärung des Verpflichteten festgestellt sind und dem Vollstreckungsorgane ausgewiesen werden. Dieses vom österreichischen Justizministerium den österreichischen Gerichten mittels Verordnung vom 5. Jänner 1882 RGBl. Nr. 12 behufs Beobachtung der Gegenseitigkeit mitgeteilte Gesetz hat in Gemäßheit des neuen Vollstreckungsgesetzes vom 13. Juli 1897 Nr. 4 LGBl.³⁶ subsidiäre Anwendung zu finden.

Mit der Auflösung des deutschen Bundes, dessen öffentliches Recht weder auf den norddeutschen Bund, noch auf das deutsche Reich^{XXVI}) übergeht, weil weder das eine [27] noch das andere Staatsgebilde (noch viel weniger aber Österreich) Rechtsnachfolge des deutschen Bundes ist entfällt die Möglichkeit, dem für die Mediatisierten rücksichtlich ihrer (bestehenden) Familienverträge vorbehaltenen, für die souveräne Familie wohl nur kraft eines nicht nur in zivil- sondern auch in staatsrechtlichen Fragen überaus bedenklichen argumentum a minori ad majus – was für die mediatisierte Familie Rechtens ist, muss im höheren Maße für die souveräne gelten – möglicherweise anwendbaren § 14 der deutschen Bundeakte³⁷ für neue Haussatzungen Geltung zu verschaffen, denn das Grundgesetz des deutschen Bundes ist aus dem obangeführten staatsrechtlichen Motive zerfallen, und hiemit hat auch das Hofdekret vom [28] 19. September 1836 Nr. 156 JGS sein Anwendungsgebiet verloren; (cf. § 58 des Einführungsgesetzes zum deutschen bürgerl.

³³ Handelsvertrag zwischen Österreich-Ungarn und der Schweiz vom 9. März 1906, Nr. 156/1906 RGBl. (<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=19060004&seite=00000917>); Erklärung vom 28. Juni 1906 zwischen Österreich-Ungarn und der Schweizerischen Eidgenossenschaft, betreffend die Abänderung des Artikels 16 des am 9. März 1906 unterzeichneten Handelsvertrages, Nr. 158/1906 RGBl. (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1906&page=1007&size=45>).

³⁴ Viehseuchenübereinkommen vom 9. März 1906 zwischen Österreich-Ungarn und der Schweiz, Nr. 157/1906 RGBl. (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1906&page=1002&size=45>).

³⁵ Gesetz vom 16. Dezember 1891 betreffend die Vollstreckung auswärtiger zivilgerichtlicher Urteile in Liechtenstein, LGBl. 1891 Nr. 9 (zugänglich unter: <https://gesetze.li/chrono/1891009000>).

³⁶ Gesetz vom 13. Juli 1897 betreffend die im Fürstentum Liechtenstein vollstreckbaren österreichischen Exekutionstitel, LGBl 1897 Nr. 4 (zugänglich unter: <https://gesetze.li/chrono/1897004000>).

³⁷ Artikel 14 der Bundesakte regelt die neue Rechtsstellung der ehemaligen Reichsstände. Unter anderem wurden die noch bestehende Familienverträge aufrechterhalten.

Gesetzbuche³⁸) es besteht daher weder in Deutschland noch in Österreich derzeit eine Möglichkeit, der von dem allgemeinen Rechte abweichenden neuen Familiensatzung auf Grund des § 14 der deutschen Bundesakte Rechtswirksamkeit zu sichern.

Die für den regierenden Herrn als den Chef eines souveränen Hauses unerträgliche Besorgnis, die Nachfolge in die in Österreich gelegenen Besitzungen nicht nach den Normen seines Hausrechtes, sondern nach dem gemeinen Rechte des österreichischen Kaiserstaates geregelt zu wissen, reifte seinen Entschluss, zu erwirken (österr. Gesetz vom 12. Jänner [29] 1893 Nr. 15 RGBl.³⁹) dass für die Sukzession in diese Güter an Stelle des österr. bürgerl. Gesetzbuches⁴⁰ die Hausgesetze seines souveränen Fürstenhauses in Geltung treten, ein, um mit Hermann Schulze zu sprechen, signifikanter Ausdruck des Rechtsbewusstseins, dass sein souveränes Haus betreffs der Succession in diese Güter – in allen übrigen Realvermögen betreffenden Rechtsfragen kann nach unverrückbaren völkerrechtlichen Grundsätzen das österreichische Recht nicht ausgeschaltet werden – nicht an fremdes Recht gebunden sein dürfte.

In der Inartikulierung der Hausgesetzgebung des Fürstenhauses Liechtenstein in das Recht des vormaligen österreichischen Kaiserstaates liegt aber gleichzeitig die Anerkennung [30] der völkerrechtlichen Stellung des Fürstenhauses Liechtenstein^{xxvii}) und zwar [31] selbst dann, wenn man in dieser Inartikulierung nur den Akt einer im Verkehre zweier Staaten zu Tage tretenden völkerrechtlichen Courtoisie erblicken wollte.^{xxviii}) [32]

III.

Die Begriffsbestimmung der Exterritorialität als des Rechtszustandes, in dem sich die im fremden Staate aufhaltenden, den wesentlichen Äußerungen der Staatsgewalt nicht unterstehenden Personen befinden, ist ein Gemeingut der völkerrechtlichen Literatur.^{xxix})

Die auf Hugo Grotius^{xxx}),⁴¹ zurückzu-[33]führende und nahezu die ganze völkerrechtliche Literatur des vorigen Jahrhunderts beherrschende Fiktion, dass der Exterritoriale seine Heimat überhaupt nicht verlassen habe, ist der Erkenntnis gewichen, dass die Exterritorialität genießende Person – in ersten Linie kommt hier der im Auslande weilende Monarch oder Präsident der Republik als der oberste

³⁸ Gemäß dieser Bestimmung bleiben die Vorschriften der Landesgesetze sowie die Vorschriften der Hausverfassungen unberührt. Dies gilt in Bezug auf die Familienverhältnisse und der Güter jener Häuser, die ehemals reichsständisch waren und seit 1806 mittelbar geworden sind oder denen gleichgestellt wurden.

³⁹ Gesetz vom 12. Januar 1893, betreffend die Genehmigung des fürstlich Liechtenstein'schen Familienvertrages vom 1. August 1842, Nr. 15/1893 RGBl. (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18930004&seite=00000014>).

⁴⁰ Beziehungsweise die allgemeingültigen Rechtsnormen des Erbrechts gemäß § 531 ff. des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches (1811).

⁴¹ Hugo Grotius, * 10. April 1583 in Delft, † 28. August 1645 in Rostock. Niederländischer Philosoph und Jurist. Gilt als „Vater“ der Völkerrechtslehre. Vertreter der Naturrechtslehre. Grundwerke: *Mare liberum* (1609), *De jure belli ac pacis* (1625).

[Repräsentant] des fremden Staates, aus dessen Macht und Repräsentationsbefugnissen der Gesandte seine Stellung ableitet in Betracht, – mit dem Betreten des fremden Staates nicht auch in die Rechtsordnung desselben eintritt.

Der Grund der partiellen Verneinung der Territorialgewalt liegt in dem homogenen Verkehrsbedürfnisse der Staaten, also in der Wech-[34]seitigkeit der Letzteren.

Was nun die hier allein interessierende Exterritorialität des Souveräns betrifft, so ist gesetzlich daran festzuhalten – in dieser Richtung besteht Übereinstimmung in der Völkerrechtslehre – dass der Monarch, wie sich von Holtzendorff⁴² i.c. in Übereinstimmung mit der Weltliteratur des Völkerrechtes ausdrückt, „immer im Dienste ist“ und dass ihm der Charakter der Staatlichkeit daher insoweit innewohnt, als er tatsächlich Inhaber der obersten Regierungsgewalt (King in fact, actually King) ist. Es wird daher im fremden Staatsgebiete auch dann der Vorteile der Exterritorialität teilhaftig, „wenn er dort nicht ausdrücklich zum Zwecke der Vornahme von Regierungshandlungen weilt, denn sein dauernder amtlicher Charakter kann jederzeit wirksam werden und jeder traditionellen zum Schutze des internationalen Verkehrs dienenden [35] Rechtseinrichtung bedürfen“.⁴³

Er ist daher im Auslande verweilend niemals Privatmann und „eine Scheidung zwischen seiner staatsrechtlichen und privaten Persönlichkeit unter Berufung auf das hiesige Recht ist völkerrechtlich unannehmbar.“⁴⁴ Hiezu kommt aber noch folgendes:

Seine völkerrechtliche Exterritorialität ist im modernen Staate die Emanation der Souveränität des von ihm repräsentierten Landes. Er kann daher grundsätzlich dem Territorialrechte des Empfangsstaates, um den im Gesandtschaftsrechte geläufigen Ausdruck zu gebrauchen, nur insoweit unterworfen sein, als hiedurch die Souveränität des Letzteren nicht würde ernstlich in Frage gestellt sein. [36a]

Die Anschauung Hobzas, dass die Exterritorialität des regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein nicht vertreten werden könnte, weil derselbe gegenüber dem österreichischen Staate in dem gleichen Rechtsverhältnisse ist, wie der übrige heimische Adel, ist bereits frühererorts widerlegt worden. Nach Auflösung des deutschen Bundes hat keines der (27) in Österreich wohnhaften oder begüterten mediatisierten Häuser, von denen einzelne, so z. B. das fürstliche Haus Schwarzenberg dortselbst Latifundien besitzen, die den Gebietsumfang des einstmaligen Königreiches Sachsen übersteigen, die staatliche Anerkennung seines Hausrechtes zu erwirken vermocht, ungeachtet in dieser Richtung vielfache Versuche unternommen worden sind, während für die Succession in den [36b] in Österreich gelegenen Realbesitz des regierenden Fürsten Liechtenstein das österreichische bürgerliche Recht zessiert und das Hausrecht seines souveränen fürstlichen Hauses zur Anwendung gelangt.

⁴² Franz von Holtzendorff, * 14. Oktober 1829 in Vietmannsdorf, † 4. Februar 1889 in München. Deutscher Jurist, sowohl Strafrechtslehrer als auch Staats- und Völkerrechtslehrer. Autor des Werkes *Handbuch des Völkerrechts*.

⁴³ Vgl. Dokument Nr. 8 (*Memorandum der liechtensteinischen Regierung an die Pariser Friedenkonferenz*, September 1919).

⁴⁴ Ebenda.

Auch der zur vermeintlichen Begründung eines Subjektionsverhältnisses des regierenden Herrn gegenüber dem österreichischen Staate oder gar eines unstrittigen Subjektionsverhältnisses beliebte Hinweis auf die Würde eines Mitgliedes des vormaligen österreichischen Herrenhauses des regierenden Fürsten Johann von und zu Liechtenstein als Familienhauptes seines Hauses ist im höchsten Grade verunglückt. Bei der Erlassung des dieser Verleihung an das jeweilige Familienhaupt zugrunde-[37]liegenden Handschreibens vom 18. April 1860 ist (was bei der Zuerkennung der Würde eines Herrenhausmitgliedes an die in Österreich über großen fideikommissarischen Grundbesitz verfügenden, jedoch nicht in Österreich heimatsberechtigten Häupter des fürstlichen Hauses Portia – Ferdinand und Ludwig – im Jahre 1891 und 1902 vom vormaligen k. k. Ministerium des Innern ausdrücklich hervorgehoben wird,) in Erwägung gezogen worden, dass auch der jeweilige Nachfolger des regierenden Fürsten Johann von und zu Liechtenstein nicht im Besitze der österreichischen Staatsbürgerschaft sein wird. Nach dem bei der Aus-[38]legung in erster Linie ins Auge zu fassenden Geiste und Zwecke des Staatsgrundgesetzes über die Berufung der großjährigen Häupter jeder inländischen durch ausgedehnten Grundbesitz hervorragenden Adelsgeschlechter, denen der Kaiser die erbliche Reichsratswürde verleiht, ist zweifellos das Wort „Inländischen“ dem Worte „ausgedehnten“ nachzusetzen und daher zu interpretieren „jener durch ausgedehnten inländischen Grundbesitz hervorragenden Adelsgeschlechter“.

Doch kann aus der Berufung des regierenden Fürsten Johann II. in das österreichische Herrenhaus auf ein Subjektionsverhältnis derselben gegenüber dem österreichischen Staate nicht geschlossen werden, denn nicht durch das infolge dieser Berufung nach der vereinzelt dastehenden Anschauung Hobzas geschaffene Subjektionsverhältnis [39] ist die Souveränität des Fürsten oder richtiger des Fürstentums alteriert, sondern umgekehrt, weil Johann II. souveräner Fürst von Liechtenstein ist, konnte er nach den anerkannten Grundsätzen des Staats- und Völkerrechtes in ein Subjektionsverhältnis zu einem anderen Staate gar nicht kommen.

Dem gleichen Missgeschicke verfällt, wie bereits frühererorts dargetan das Argument Hobzas, dass die hohen militärischen und staatsdienstlichen Würden, die die Mitglieder seines Hauses, wie Clio verzeichnet zu ihrem eigenen unvergänglichen Ruhme und zum Ruhme des heiligen römischen Reiches deutscher Nation und Österreich in Österreich bekleidet, der Souveränität des gegenwärtigen Familienhauptes irgendwie Eintrag tun könnte. [40]

Selbst aber wenn die ins Auge gefassten, die Person des regierenden Herrn betreffenden Argumente völkerrechtlich prinzipiell beachtbar wären, könnten sie nur auf eine der beiden folgenden Erwägungen zurückzuführen sein:

- 1) dass der regierende Herr durch seine Unterordnung gegenüber Österreich der (die) Souveränität des Fürstentums, dessen konstitutioneller Herrscher er ist, präjudiziert, oder
- 2) dass er durch diese Unterordnung die in ihm und nicht in seinem Fürstentume verkörperte Souveränität aufgegeben habe.

Das Erstere kann unmöglich der Fall sein, denn er ist als konstitutioneller Herrscher Repräsentant der Souveränität seines Landes und er kann dieselbe, wenn man so sagen darf, als der eine Faktor der Souveränität durch seine – ge-[41]zeigtermaßen niemals erfolgte und auch seitens des österreichischen Staates niemals behauptete – Unterordnung unter den Letzteren nicht alterieren, denn es handelt sich um den völkerrechtlichen Anspruch des Fürstentums Liechtenstein und nicht um den persönlichen Anspruch des Repräsentanten.

Das zweite im Munde des Staatsrechtslehrers einer Republik, der in thesi die Freiheit des Sternenbanners⁴⁵ nicht zu genügen scheint, ist vom Standpunkte des öffentlichen Rechtes nicht diskutierbar, denn sie schraubt den Souveränitätsbegriff noch auf die Zeit vor dem Sonnenkönig zurück.

Die Exterritorialität des regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein ist unbestreitbar, weil über die völkerrechtliche Souveränität des Fürstentums kein [42] Zweifel besteht.

IV.

Hobza⁴⁶ verneint die Neutralität des Fürstentums Liechtenstein im Weltkriege durch den Hinweis auf die Eingliederung desselben in den vormaligen österreichischen Kaiserstaat. Seine These fällt daher mit dem Nachweise der Souveränität des Fürstentums in sich zusammen.

Zu der Frage, ob das Fürstentum Liechtenstein im Weltkriege die völkerrechtliche Neutralität bewahrt habe, Stellung zu nehmen, hieße im Angesichte des der ersteren von dem Wiener Gesandten der fürstlichen Regierung dem Prinzen Eduard von und zu Liechtenstein⁴⁷ gewidmeten an die Pariser Friedens Konferenz zu Händen des Vorsitzenden dem französischen Minister Präsidenten Clemenceau⁴⁸ gerichteten lichtvollen Aide memoire⁴⁹ (Anlage C) die bescheidenen Ausführungen dieser Denkschrift [43] mit dem Fluche der Paraphrase zu belasten. Stellung ist hier bloß zu nehmen zu der Äußerung Hobzas, dass im Weltkriege die Liechtensteinischen, sowie die österreichischen Staatsangehörigen ohne Unterschied im feindlichen Auslande unter dem Schutze eines und desselben neutralen Staates gestellt werden mussten.⁵⁰ Soweit die österreichischen und ungarischen Legationen vertragsmäßig die Vertretung des Fürstentums Liechtenstein übernommen hatten, oblag es ihnen – und nur in diesem Sinne kann von dem Hobza diesfalls behaupteten einer Vertragspflicht entspringenden Zwange beigespflichtet werden

⁴⁵ Bezeichnung der Flagge der Vereinigten Staaten (engl. „Star-Spangled Banner“ oder „Stars and Stripes“).

⁴⁶ Vgl. Dokument Nr. 5.1.

⁴⁷ Eduard von Liechtenstein, *2. September 1872 in Ljubljana, †8. März 1951 in Monte Carlo. Rechtstudium in Wien, Freiburg, Graz und Innsbruck, 1898 Dr. iur. 1897–1918 im österreichischen Verwaltungsdienst. 1919–1921 liechtensteinischer Gesandter in Wien.

⁴⁸ Georges Clemenceau, *28. September 1851 in Mouilleron-en-Pareds (Vendée), †24. November 1929 in Paris. 1906–1909, 1917–1920 französischer Ministerpräsident.

⁴⁹ Vgl. Dokument Nr. 6.

⁵⁰ Vgl. Dokument Nr. 5.1.

den Schutz Liechtensteinischer Staatsangehöriger dem für die eigenen bestellten zu überantworten.

Von einem dem Fürstentume Liechtenstein zur Last fallenden Neutralitätsbruche weiß Hobza nichts zu berichten. [44]

Er glaubt denselben auf die These stützen zu können, dass das Fürstentum dem österreichischen Kaiserstaate angegliedert ist und dass der tschechoslovakische Staat gegen die österreichische Monarchie Krieg geführt hat.

Das erste Argument ist widerlegt.

Zu dem Letzteren habe ich – die Unmöglichkeit diesfalls neue Einwände vorzubringen vollauf erkennend – Folgendes zu bemerken:

Mag auch in der Gründung der tschechoslovakischen Republik der Entente weitbewegender Macht sinnbildlicher Ausdruck sein, weder das seit den griechischen Denkern bis auf den heutigen Tag festgestehende Axiom, dass jedem Staatswesen drei Grundelemente zu eigen: [45]

- das Staatsvolk,
- das räumlich begrenzte Staatsgebiet und
- die Staatsgewalt.

Noch die selbst für den Chroniken unverrückbare, weil geschichtlich feststehende Tatsache, dass bis zum Niederbruche der Zentralmächte, „die obbezeichneten drei Grundelementen jedes Staatswesen zu den staatlichen Faktoren der österreichischen Monarchie gehört haben,“ vermag sie zu ändern. Wenn nun Hobza das zweite Argument, es habe der tschechoslovakische Staat mit der österreichischen Monarchie Krieg geführt, zum Grundpfeiler seines Gutachtens macht, dass die in der tschechoslovakischen Republik gelegenen fürstlichen Güter der Beschlagnahme unterliegen, dann dürfte er, der Rechtslehrer der Prager Universität, wie ich vermute, [46] wohl Bedenken tragen, die von ehrfurchtsgebietendem sittlichem Ernst erfüllten Worte der Wiener Juristenfakultät, es dürfte die unparteiische und gewissenhafte Beantwortung von Rechtsfragen mit Fug von Jenen erwartet werden, „welche ihr ganzes Leben und ihre beste Kraft der Begründung und Darstellung des Rechtes gewidmet haben“ gleich dem damaligen Decan Josef Unger⁵¹ mit seiner Unterschrift zu decken.

Sein Gutachten wird die völkerrechtliche Stellung des regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein in der tschechoslovakischen Republik als die dem Repräsentanten eines völkerrechtlich vollsouveränen Staates zukommende ebensowenig zu alterieren vermögen, als die hier vertretene Anschauung, dass die Beschlagnahme der in der tschechoslovakischen Republik gelegenen fürstlichen Immobilien als flagrante Verletzung des Völkerrechtes zu [47] ernstlich in Zweifel gezogen werden kann.

Wien, am 13. Juli 1919

[ohne Unterschrift]

⁵¹ Joseph Unger, *2. Juli 1828 in Wien, †2. Mai 1913 in Wien. Österreichischer Jurist und Politiker. 1871–1879 Minister ohne Geschäftsbereich. Mitglied des Abgeordnetenhauses und des Herrenhauses. Reichsgerichtspräsident. Privatrechtslehrer und Vertreter der historischen Rechtsschule.

Anmerkungen:

- I) Johann Jakob Moser,⁵² *Von denen teutschen Reichsständen*, pg. 83: „Bereits anno 1641 u. 1654 wurde dem Hause die ‚Admission ad Sessionem et votum‘ in den Reichsfürstentrat, wann es sich fürstentmässig im Reiche begütert haben würde beigelegt und von denen Kurfürsten, Fürste und Ständen des Reiches willfährig sekundiert worden.“ Das Kommissionsdekret des Kaisers vom 7. April 1723, *ibid.* 239; cf. auch Moser, *Teutsches Staatsrecht*, Band V., pg. 279. Pfeffinger, *Vitr(iarius) illustratus*, II., pg. 548 ff.
- II) *Coutumes de Beauvoisis*, edit Beugnot (Paris 1842) II, pg. 22; cf. Esmein, *Cours elementair d'histoire de droit francais*, III. Aufl., pg. 139 ff u. 180.
- III) Hiedurch war – heute wohl, um mit Zöpfl⁵³ zu reden, „in die Rumpelkammer des Reichsstaatsrechtes gehörig“ – das Konnubium mit jenen landesherrlichen Familien, die (wie beispielsweise das Haus Zollern) eine Ehe mit einer Dame aus der Familie eines sogenannten Personalisten als nicht den Anforderungen des strengsten Ebenbursrechtes entsprechend ansahen, geschaffen. Schulze, *Das preußische Staatsrecht*, II. Aufl., Bd. I., pg. 184; Rönne, *Das Staatsrecht der preußischen Monarchie*, IV. Aufl., Bd. I., pg. 166 etc. Cf. *Urteil der Juristenfakultät in Jena betreffend den reichsgräflich Bentinck'schen Sukzessionsfall (Jenaer Urteil vom 20. April 1842)*, zum Drucke befördert von Dr. C. F. Dieck, pg. 258 und 259 und Saxl, *Die Standesverhältnisse der Grafen von Dohna im 18. Jahrhundert*, pg. 7 u. Pütter, *Über Missheiraten teutscher Fürsten und Grafen*, pg. 341 ff. Die – selbst vom strengen Ebenbursrechte weit abweichende Eheschließungspraxis des neuen Hauses bleibt, weil die interne Regelung der Ebenbursfrage res mere domestica, unbeachtet (Das holstein'sche Gesamthaus kennt – bis auf das von der jüngeren Cottorp'schen Linie geschaffene Hausgesetz vom 1. September 1872 – keine Ebenbursnormen). Ehen mit bürgerlichen Frauen sind im 17. Jahrhundert zweimal abgeschlossen worden, in der ersten sind „neun Kinder geboren worden, unter welchen die Söhne als Herzoge gleich dem Vater bezeichnet wurden“, *Rechtsgutachten des Kronsyndikates bezüglich der Herzogtümer Schleswig, Holstein und Lauenburg*, pg. 94 (die zweite Ehe blieb kinderlos). Moser, *Familienstaatsrecht II.*, pg. 63; Zöpfl, *Missheiraten*, pg. 110 ff. Falk, *Handbuch des Schleswig-Holsteinischen Privatrechtes*, pg. 174, Anm. 7 weist auf diese zwei Ehen hin zur Begründung seiner Anschauung, dass kein Grund vorhanden sein dürfte, den Kindern einer Mutter bürgerlichen Standes die Sukzessionsfähigkeit abzusprechen. Cf. auch Saxl, *Denkschrift im Oldenburgischen Thronfolgestreite*, pg. 33 ff. und zur *Duplik des Herrn Professor Schicking*, pg. 13. Aus dem Holsteinischen Fürstenhause stammt die Gemahlin des letzten Kaisers aus dem Hause Zollern Wilhelm II.
- IV) Bezeichnete doch der französische Entwurf des Friedensinstrumentes dieselbe als souveraineté; Schröder, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, IV. Aufl., pg. 849; Rehm, *Allgemeine Staatslehre*, pg. 41; cf. Phillimore, *Commentaries upon international Bas.*, Band II., pg. 150 und Bynkershoek, *Traite de juge competent des ambassadeum* (1723), Chap. III.
Die Reichsstände hatten seit dem westfälischen Frieden das aktive und passive Gesandtschaftsrecht (Moser, *Teutsches Staatsrecht XXXVI*, pg. 351).

⁵² Johann Jakob Moser, *18. Januar 1701 in Stuttgart, †30. September 1785 in Stuttgart. Deutscher Jurist und Staatsrechtslehrer. Verfasser der hier zitierten Publikation *Teutsches Staatsrecht* (50 Teile, 1737–1754).

⁵³ Heinrich Zöpfl, *6. April 1807 in Bamberg, †4. Juli 1877 in Heidelberg. Deutscher Jurist und Professor des Staatsrechts an der Universität in Heidelberg. Geheimer Hofrat. Verfasser der hier zitierten Publikation *Über Missheiraten in den deutschen regierenden Fürstenhäusern überhaupt und in dem Oldenburgischen Gesamthause insbesondere* (1853).

- V) I(nstrumentum) P(acis) O(snabrucensis) Art. VIII. § 1 Ut autem provisum sit, ne post-hac in statu politico controversiae suboriantur, omnes et singuli Electores, Principes et status imperii Romani in antiquis suis juribus, praerogativis, liberate, privilegiis, libero juris territorialis tam in ecclesiasticis quam politicis exercitio, ditionibus, regalibus, horumque, omnium possessione, vigore hujus transactionis ita stabilität firmatique sunto, uta nullo unquam sub quoconque praetextu, de facto turbari possintvel debeant.⁵⁴
- VI) Les États d'Allemagne seront indépendants et unis par un lien fédéral.⁵⁵
- VII) Bis zu ihrer Einverleibung in Preußen.
- VIII) Meyer-Anschütz, l.c., pg. 127 ff. Zöpfl, l.c., Bd. I., pg. 281. Zacharia, l.c. I., pg. 195 etc.
- IX) Über die Geschichte dieses Artikels siehe Zacharia, l.c. I., pg. 182; „Sie (die Grundgesetze) verpflichten die Bundesversammlung darüber zu wachen, dass diese Bestimmung nirgends unerfüllt bleibe.“ Schlussakte Art. 54 und Klüber, *Öffentliches Recht des deutschen Bundes I.*, pg. 373.
- X) Abgedruckt bei Pölitz, *Die europäischen Verfassung seit dem Jahre 1789 bis auf die neueste Zeit*, pg. 1092 ff.
- XI) Zöpfl, l.c. II, pg. 921.
- XII) Die Mitglieder des Rheinbundes Ysenburg, von der Leyen, Arenberg und Sayn werden die Mediatisierten, denen der Bund die im Art. 14 der Bundesakte umschriebenen Rechte garantiert, eingereicht.
- XIII) Cf. unten, pg. 40, Anm. 1.
- XIV) *Das Völkerrecht*, V. Aufl., pg. 49.
- XV) *Le droit des gens* (1758), Bd. I., pg. [17]: „Une nation un état est un corps politique, ou une société d'hommes unis ensemble pour procurer leur avantage et leur sûreté à forces réunis. Par cela même que cette multitude forme une société, qui a ses intérêts communs et qui doit agir de concert il est nécessaire quelle établisse une autorité publique pour ordonner et diriger ce que chacun doit faire relativement au but de l'association.“ Cette autorité politique est la Souveraineté et celui où ceux qui la possèdent sont le Souverain.⁵⁶
- XVI) Übereinstimmend Somlo, *Juristische Grundlehre*, pg. 283.
- XVII) In dem Werke *Systematische Rechtswissenschaft*, pg. 434.
- XVIII) Die ja begrifflich die Letztere zur Voraussetzung hat.
- XIX) V. Liszt, l.c. pg. 55, Anm. 7.
- XX) Cf. Klübers *Akten des Wiener Kongresses*, Bd. VI., pg. 22 u. Bd. V., pg. 138.
- XXI) Cf. Jaybert, *Les trois petites republiques San Marin, Andore, Moresnet*.

⁵⁴ „...und es sei gut dafür gesorgt, dass danach keine Streitigkeiten entstehen über den politischen Staat, alle und jeden einzelnen der Kurfürsten, Fürsten und Stände des Römischen Reiches in ihren alten Rechten, Vorrechten, Freiheiten, Privilegien, der freien Ausübung des Territorialrechts sowohl in kirchlichen als auch in politischen Angelegenheiten, im Besitz von Domänen, Regalien und allen ihren Besitztümern; durch die Kraft dieses Vertrages sind sie so stabil und etabliert, dass sie unter keinem wie immer gearteten Vorwand tatsächlich gestört werden können oder sollten.“

⁵⁵ „Die deutschen Staaten werden unabhängig und durch eine föderale Bank geeint sein.“

⁵⁶ „*Le droit des gens* [Das Völkerrecht] (1758), Bd. I., [S. 17]: ‚Eine Nation, ein Staat und eine politische Körperschaft oder eine menschliche Gemeinschaft, die sich zusammenschließt, um mit vereinten Kräften für ihren Vorteil und ihre Sicherheit zu sorgen. Eben dafür bildet diese Vielheit eine Gemeinschaft, die ihre gemeinsamen Interessen hat und die gemeinsam handelt ist es erforderlich, dass sie eine öffentliche Autorität einrichtet, die anordnet und leitet was jeder in Bezug auf das Ziel der Vereinigung zu leisten hat.‘ Diese politische Autorität ist die Souveränität und derjenige oder diejenigen, die sie besitzen, sind der Souverän.“

XXII) „Nur bei ganz kleinen Staaten mag eine Schwierigkeit in Betreff der Beschaffung eines genügenden höchsten Gerichtes eintreten. Teils ist in solchen die erforderliche Anzahl ausgezeichneter Rechtsgelehrter schwer auszufinden, teils vermöchte der Staat den entsprechenden Aufwand nicht zu machen, auch wäre nicht einmal eine hinreichende Beschäftigung für eine solche Behörde vorhanden, während die Unabhängigkeit der Richter eine gleichzeitige Verwendung der Mitglieder zu Verwaltungsgeschäften verböte. Es ist die Erlaubnis, das oberste Gericht eines anderen vollständig gerichteten Staates in Anspruch zu nehmen zur größeren Gleichförmigkeit der Rechtsprechung wegen entschieden vorzuziehen ... dass jedenfalls entsprechende Entschädigung für etwaigen weiteren Aufwand verlangt werden könnte, versteht sich von selbst.“ Robert v. Mohl *Die Pflege der internationalen Gemeinschaft* in seinem monumentalen Werke *Staatsrecht, Völkerrecht und Politik* I., pg. 605 (die Rechtspflege I. u. II. Instanz wird in San Marino unbeschadet seiner Souveränität von zwei auswärtigen Rechtsgelehrten versehen) cf. die oben, pg. 18 zitierte Schrift. Die Erwägungen Robert v. Mohls sind auch für das Finanzwesen maßgebend (cf. hiezu Anlage B, pg. 15).

XXIII) Zöpfl, l.c.

XXIV) Die Beendigung des Kriegszustandes erfolgte formlos (v. Liszt, l.c., pg. 223). Weitere Beispiel einer gleichen Kriegserledigung bei Heffter (*Das europäische Völkerrecht*, VIII. Aufl., pg. 390).

XXV) Zöpfl, l.c., Bd. I., pg. 299, Anm. 4.

XXVI) Meyer-Anschütz, l.c., pg. 176.

XXVII) Bis auf Hobza wurde in der völkerrechtlichen Literatur die Souveränität des Fürstentum Liechtenstein als selbstverständlich behandelt. Hiefür das Zeugnis zweier Publizisten, die zu den größten des verflorbenen Jahrhunderts gehört haben, der Staats- (und Völker) Rechtslehrer Hermann Schulze⁵⁷ und August Wilhelm Heffter.⁵⁸

Hermann Schulze führt in der Vorrede des (im Jahre 1872 veröffentlichten) zweiten Bandes seiner *Hausgesetze der regierenden und souveränen deutschen Fürstenthümer* an, dass „der im ersten (1862 erschienenen) Bande angekündigte Plan, im zweiten Bande unter den Hausgesetzen der regierenden deutschen (das ist dem deutschen Bunde angehörenden und daher souveränen) Fürstenthümer auch die von Österreich und Liechtenstein zu veröffentlichen, nicht mehr verwirklicht werden könne“. Da sich das Werk nur mit den Hausgesetzen der deutschen regierenden Fürstenthümer beschäftigt, so kommen diejenigen Fürstenthümer gar nicht mehr in Betracht, welche entweder die Staatsgewalt verloren haben und deshalb nicht mehr zu den regierenden Fürstenthümern gehören, wie z. B. Nassau oder welche nicht mehr zum deutschen Reiche gehören wie Österreich und Liechtenstein.

Bei Heffter *Sonderrechte der souveränen und mediatisierten Häuser Deutschlands* (1871) findet sich in der Darstellung des Hausrechtes der einzelnen Häuser, Liechtenstein selbstverständlich unter den souveränen (ibid., pg. 273). (Das von Prof. Kneschke im Vereine mit einer Reihe von Gelehrten herausgegebene *Allgemeine deutsche Adelslexikon* – begonnen 1864 – begründet – Band V., pg. 524 – die Kürze des dem „bekanntlich zu den regierenden und souveränen Familien“ gehörenden Hauses Liechtenstein

⁵⁷ Hermann von Schulze-Gävernitz, *24. September 1824 in Jena, †27. Oktober 1888 in Heidelberg. Deutscher Jurist und Staatsrechtslehrer. Professor und Rektor an der Universität in Breslau. Mehrere Publikationen im Gebiet des „Fürstenrechts“.

⁵⁸ August Wilhelm Heffter. *30. April 1796 in Schweinitz (Sachsen-Anhalt), †5. Januar 1880 in Berlin. Deutscher Jurist und Professor des Rechts an den Universitäten in Bonn (auch Rektor), Halle und Berlin (auch Rektor).

gewidmeten Artikels damit, dass dasselbe demnach in andere Werke als in ein Adelslexikon gehört.)

- XXVIII) Hobza unterschätzt die Bedeutung und Tragweite derselben. Wenn ihr auch gleich der Gewohnheit die *opinio necessitatis* fehlt, so rechnet sie doch aus dem Gesichtspunkte der vornehmlich in der Praxis des öffentlichen Rechtes beobachteten Opportunität mit der „freundschaftlichen Rücksichtnahme auf auswärtige Staatsinteressen“ (Holtzendorf, l.c. I, pg. 68). Es würde daher die Konstatierung der Rücksichtnahme des österreichischen Staates auf das Staatsinteresse des Liechtensteinischen vollauf genügen (cf. oben, pg. 34.). Die Rücksichtnahme auf fremdes Staatsinteresse (ob so sehr auf das eigene oder auf das des englischen Königshauses mag dahingestellt bleiben, ist aber ohne Bedeutung) läßt das Hausgesetz von Sachsen-Coburg Gotha, dto. 1. März 1855 – Schulze *Hausgesetze III.*, pg. 265 ff. – im § 48 der ebenso wie bei dem im Texte angeführten Falle im dynastischen Interesse gelegenen Erwartung Ausdruck geben, dass dasselbe in die österreichische Gesetzgebung werde inartikuliert werden, damit die Succession in das in Oberösterreich gelegene Greinburger Fideikommiss des Fürstenhauses nach dem vom österreichischen Gesetze abweichenden Hausrechte geregelt werde. Der Prinz von Wallis, der nachmalige König Eduard VII., hat für sich und seinen Mannstamm auf die Succession in die Sachsen-Coburg Gothaschen Lande und hiemit auch in das Stammgut erst im Jahre 1863 – bedingt – verzichtet (Schulze, l.c., pg. 291).
- XXIX) Cf. Belege hiefür, pg. 44, Anm. 1.
- XXX) *De jure belli ac pacis II.*, cap. 28.

7 MEMORANDUM MAXIMILIANA SAXLA (13. ČERVENEC 1919)¹

Memorandum napsal dr. Saxl jako odpověď na stručný posudek prof. Antonína Hobzy z 30. března 1919,² v němž prof. Hobza popírá užití mezinárodněprávního institutu exterritoriality na osobu vládnoucího knížete z Lichtenštejna, a to ze tří důvodů: protože zpochybňuje 1) plnou suverenitu knížectví a 2) neutralitu knížectví v první světové válce a protože 3) upírá knížeti z Lichtenštejna povahu hlavy státu suverénní země, mj. z důvodu vztahu podřízenosti (subjekčního vztahu) k Rakousko-Uhersku.

Na základě historických argumentů Saxl v části I podrobně zdůvodňuje plnou suverenitu Lichtenštejnského knížectví, a pokouší se tak oponovat Hobzově názoru, že se postavení lichtenštejnského knížecího rodu podobalo postavení jiné šlechty v Rakousku. Nejprve zdůrazňuje, že klíčem k suverenitě bylo odtržení říšských knížat – mj. knížete z Lichtenštejna – sdružených v Rýnském spolku pod protektorátem císaře Napoleona od německé říše 1. srpna 1806. Pařížským mírem z roku 1814 se Lichtenštejnsko stalo členem Německého spolku, „mezinárodního“ spolku suverénních knížat a svobodných měst Německa. Ve smyslu čl. 13 Německých spolkových akt vyhlásil 9. listopadu 1818 Jan Josef, jako vládnoucí kníže, (oktrojovanou) ústavu Lichtenštejnského knížectví. Z ní vyplývající suverenita Lichtenštejnska byla po dobu trvání Rýnského spolku nezpochybnitelná.

V části II Saxl s odvoláním na panující nauku mezinárodního práva veřejného argumentuje, že plná suverenita Lichtenštejnska nebyla narušena ani jistými vnějšími závazky, jako jsou některé ochranné vztahy či osobní služba příbuzných a podřízené majetkové vztahy regentů, a poukazuje na jiné příklady jako Monako, město Krakov, San Marino a Andoru. Toliko „zbytková závislost“ státu na svrchované moci jiného státu by suverenitu narušovala.

Na rozdíl od Hobzových prohlášení si knížectví upravovalo všechny jím zmíněné vnitřní záležitosti suverénně a samostatně. Saxl se též odkazuje na nový liberální státní základní zákon Lichtenštejnska z roku 1882. Lichtenštejnsko bylo suverénní i navenek, na čemž nic nezměnilo ani dočasné postoupení výkonu diplomatických styků a aktivního práva legace Rakousku za úplatu. Tak tomu bylo teprve až po zániku Německého spolku, při němž Lichtenštejnsko udržovalo zastoupení. Saxl

¹ Německý strojepisný originál (48 S.): HAL Wien, f. FA, kart. 35. Přepsali B. Švejnová a D. Marhold, přeložil a poznámky napsal D. Marhold, edičně připravili D. Marhold a F. Trauttmansdorff.

² Srov. dokument č. 5.1 (*Posudek o nároku knížete z Lichtensteinu na exterritorialitu v území Československé republiky*, 30. březen 1919).

rovněž zmiňuje řadu uzavřených smluv ze strany Lichtenštejnska. O faktickém začlenění lichtenštejnského vládního aparátu do rakouského státního mechanismu, jak tvrdí Hobza, tedy nemůže být řeč.

Úprava podle rakouského zákona z 12. ledna 1893 č. 15/1893 ř. z., která prostřednictvím lichtenštejnského rodového práva vyloučila pro sukcesi majetků ležících v Rakousku aplikaci příslušných ustanovení rakouského soukromého práva, byla dalším projevem lichtenštejnské suverenity a uznáním suverenity knížete z Lichtenštejna ze strany Rakouska. Jednalo se o zohlednění rakouského právního řádu na zájmy cizího státu, které by Hobza nesprávně klasifikoval. Hobza byl ostatně jediným známým internacionalistou, který zpochybnil suverenitu Lichtenštejnska.

V části III se Saxl zabývá právním institutem exteritoriality a jeho aplikací na vládnoucího knížete z Lichtenštejna. Poukazuje na pozměněné pojetí v mezinárodněprávní nauce, podle něhož exteritorialita znamená, že kníže je (částečně) vyňat z právního řádu státu, v němž se zdržuje. Předpokládá se, že panovník je vždy ve službě, a proto exteritorialita působí nezávisle na účelu pobytu. Exteritorialita je rovněž emanací suverenity země původu, protože může podléhat právnímu řádu přijímajícího státu pouze do té míry, aby tím nebyla vážně zpochybněna suverenity země původu. Oponuje také zbavení statusu exteritoriality ze strany Hobzy a jeho argumentu, že kníže na základě jmenování do Panské sněmovny vstoupil do subjekčního vztahu vůči Rakousku. To dle Hobzy nebylo vůbec možné a kníže se dle mezinárodního práva veřejného nemohl coby konstituční hlava státu dobrovolně podřídit cizí státní moci. Mimoto se v souvislosti se jmenováním do Panské sněmovny potvrdilo, že ani knížeti, ani jeho nástupci nenáleží rakouské občanství. Exteritorialita knížete byla nepopíratelná, neboť nebylo pochyb o suverenitě Lichtenštejnska.

V části IV se Saxl zabývá neutralitou a tím, že tato neutralita byla nesporná, neboť nebylo pochyb o suverenitě Lichtenštejnska. Dále poukazuje na Aide Memoire z května 1919 adresované Pařížské mírové konferenci, které krátce předtím sepsal princ Eduard. Nakonec se ještě zabývá Hobzovým argumentem, že zastoupení rakouských a lichtenštejnských zájmů v zahraničí muselo být pod ochranou jednoho a téhož neutrálního státu. Saxl se k tomu nepřímou přiklání, avšak neexistoval důkaz o porušení neutrality. Saxlovy závěrečné poznámky opět zdůrazňují, že Hobzův argument o přidružení Lichtenštejnska k rakouskému císařskému státu, kvůli čemuž se má nacházet ve válečném stavu s Československem, je vyvrácen. Další závěrečné poznámky, zdá se, poněkud komplikovaně shrnují, že Hobzův posudek by nemohl změnit mezinárodněprávní postavení vládnoucího knížete z Lichtenštejna v Československu jako představitele mezinárodněprávně plně suverénního státu. To platilo také pro Saxlův názor, že konfiskace knížecích nemovitostí ležících v ČSR je třeba považovat za flagrantní porušení mezinárodního práva veřejného.

**Nárok Jeho Jasnosti vládnoucího knížete Jana II. z Lichtenštejna³
na exetitorialitu v Československé republice.**

Memorandum

předložen na základě stanoviska p. prof. Antonína Hobzy⁴

dto. Praha, 22. června 1919⁵

Dr. Maxmilianem Saxlem, advokátem ve Vídni

I.

Územní základ přijetí knížete Josefa Jana Antonína z Lichtenštejna⁶ (náležícího k větvi rodu, jež od roku 1623 nese titul říšských knížat) do Rady říšských knížat⁷ roku 1723 byl založen na koupí získaném hrabství Vaduz, které patřilo hraběti z Hohenemsu, panství Schellenberg (1699),⁸ a po poskytnutí půjčky 250 000 zlatých Švábskému kraji.^{1).}⁹ Zemskou výsost [1] (souveraineté seigneuriale) ve smyslu státoprávního pojetí Beaumanoira^{10).}¹⁰ měl rod po staletí. Nyní přibyla (nabytím výše uvedených bezprostředních statků) k říšskému stavu i říšská bezprostřední půda,¹¹ třetí předpoklad pro právo zasedat a hlasovat v Radě říšských knížat.¹¹⁾ [2]

Otázku, zda lze navzdory pevně dané skutečnosti, že se již v době vestfálského míru přeměnila [3] zeměpanská moc ve skutečnou monarchistickou státní moc, nadále hovořit o uchování suverenity zeměpána ve smyslu státoprávním a mezinárodněprávním,^{1V)} je možné ponechat otevřenou; protože plenitudo majestatis caesarae existovalo pouze zdánlivě,^{V)} [4] odepřela císaři státoprávní 17. století suverenitu. Tato otázka je tu však pouze podružná.

³ Jan II. z Lichtenštejna, * 5. října 1840 na zámku Lednice, † 11. února 1929 na zámku Valtice. 1858–1929 vládnoucí kníže Lichtenštejnského knížectví. Od roku 1861 dědičný člen rakouské Panské sněmovny. Podporovatel vědy a umění. Čestný člen Akademie věd ve Vídni.

⁴ Viz biografie autorů posudků.

⁵ Posudek, na nějž Saxl reaguje, byl sepsán A. Hobzou 30. března 1919. Není známo, že by existoval takto datovaný dokument. Může jít o Saxlův omyl, případně se může jednat o datum obdržení posudku.

⁶ Chybně – Josef Jan Adam z Lichtenštejna, * 25. května 1690 ve Vídni, † 17. prosince 1732 ve Valticích. 1721–1732 vládnoucí lichtenštejnský kníže. Syn Antonína Floriána z Lichtenštejna (1656–1721), který byl od roku 1719 první vládnoucí kníže Lichtenštejnského knížectví.

⁷ Rada říšských knížat (něm. Reichsfürstenrat/Fürstenbank) byla vedle kolegia kurfiřtů a kolegia říšských měst jedním ze třech kolegií v Římském sněmu Svaté říše římské národa německého. Sestávala ze světské a duchovní (též církevní) lavice.

⁸ Zisk panství Schellenberg roku 1699, zisk hrabství Vaduz 1712. Jejich sjednocením a povýšením císařem Karlem VI. vzniklo roku 1719 Lichtenštejnské knížectví.

⁹ Viz Slib Švábského kraje podpořit rod Lichtenštejnců po zisku bezprostředního území, aby byli přijati do stavu knížat Svaté říše římské a splatit vypůjčenou částku 250 000 zlatých z 25. listopadu 1707 (edice na www.e-archiv.li/D46129).

¹⁰ Philippe de Beaumanoir, * kolem 1250, † 7. června 1296. Francouzský právník a básník. Autor zde citované publikace *Coutumes de Beauvaisis* [Zvyky kraje Beauvaiského].

¹¹ Pod pojmem „říšská bezprostřednost“ chápeme právní postavení osob a statků (teritorií), které jsou bezprostředně podrobeny a podřízeny císaři (či králi) Svaté říše římské, tedy žádnému jinému zeměpánovi.

Pád Svaté říše římské národa německého, který je drastickým způsobem vyjádřen v čl. 7 přešpurského míru z 28. září 1805,¹² vedl k vytvoření Rýnského spolku pod patronací Napoleona.

Spolek německých suverénních států pod protektorem.

Členové Rýnského spolku, a mezi nimi i kníže z Lichtenštejna, oznámili 1. srpna 1806, že se zřikají členství [5] v říšském svazku a František II. se o pět dní později zřekl císařské koruny.

Každému spolkovému knížeti byla přisouzena jak ve Spolkových aktech, tak protektorem plná a absolutní suverenita.¹³

Uzavření spojenectví mezi Ruskem a Pruskem proti Napoleonovi (28. února 1813)¹⁴ mělo po postupném přistoupením členů Rýnského spolku za následek jeho tiché rozpuštění. Čl. 8 prvního pařížského míru z 30. května 1814 stanovil, že německé státy mají být nezávislé a [6] sjednocené ve federativním svazu.^{VI)} ¹⁵ Dle výslovného prohlášení Německých spolkových akt z roku 1814¹⁶ a Vídeňských závěrečných akt z roku 1820 (čl. 1)¹⁷ je Německý spolek mezinárodněprávním sdružením suverénních knížat a svobodných měst Německa. Nositeli spolkové moci jsou veškerá sdružená knížata a svobodná města, reprezentantem těchto nositelů spolkové moci je výlučný orgán spolku – Spolkové shromáždění či Spolkový sněm, jemuž předsedalo Rakousko, avšak bez přiznání výsadního postavení. V 16. kurii Spolkového shromáždění jsou sdružena malá knížectví – Hohenzollernské knížectví,^{VII)} Lichtenštejnsko, [7] Reusská knížectví, Schaumburg-Lippe, Lippe a Waldeck, později (dle spolkového usnesení z 17. května 1838) Hessen-Homburg.¹⁸

Jedná se o trvalý svazek plně suverénních států k určitému politickému účelu s organickými institucemi pro zajištění spolkové moci. Plná suverenita německých států (sdružených ve spolku) se vyjadřuje taktéž v jejich vztazích k cizím mocnostem. Obdržely všechny mezinárodněprávní pravomoci, nesměly však pouze vstupovat do svazků s cizími státy, které byly namířeny proti bezpečnosti spolku nebo jednotlivým spolkovým státům.^{VIII)} [8]

¹² Chybně – Prešpurský mír byl uzavřen až 26. prosince 1805, tedy po bitvě u Slavkova (2. prosince 1805). Dle čl. 7 přijímají württemberský a bavorský kurfiřt titul krále, aniž by však přestali být členy Německého spolku. Císař František II. musel uznat toto povýšení i plnou suverenitu nových králů.

¹³ Již v úvodu Německých spolkových akt se knížata Německa označují za suverénní.

¹⁴ Kališská smlouva (Kalisz, dnes Polsko).

¹⁵ Chybně – čl. 6.

¹⁶ Chybně – Německá spolková akta byla přijata až 8. června 1815. Dle čl. 1 se spojila suverénní knížata a svobodná města Německa, vč. rakouského císaře a pruského krále, králů Dánska (za Holštýnsko) a Nizozemí (za Lucembursko), v trvalý svaz, který se měl nazývat Německý spolek.

¹⁷ Dle čl. 1 je Německý spolek mezinárodněprávním sdružením německých suverénních knížat a svobodných měst. Jeho účelem je zachování nezávislosti a nedotknutelnosti jejich států sdružených ve spolku, stejně tak zachování vnitřní a vnější bezpečnosti Německa.

¹⁸ Spolkový sněm ve Frankfurtu nad Mohanem sestával z pléna a užší rady. Na plénu měl každý člen alespoň jeden hlas. V užší radě bylo celkem 17 hlasů, přičemž větší státy disponovaly 11 virilními hlasy a menší státy disponovaly 6 kuriálními hlasy. Šestnáctá kurie, složená z Lichtenštejnského knížectví a dalších menších států, reprezentovala 16. hlas v užší radě.

Normě čl. 13 Spolkových akt, že „ve všech státech bude přijata zemská ústava“,^{IX)} vyhověl Jan Josef,¹⁹⁾ jako vládnoucí kníže Lichtenštejnského knížectví, vydáním (oktrojované) ústavy z 9. listopadu 1818.^{X)} ²⁰⁾ V matrice Německého spolku,^{XI)} upravené na Spolkovém shromáždění 26. ledna 1860, se Lichtenštejnsko objevuje jako 26. z 37 členů spolku.^{XII)}

Vzhledem k těmto politickým poměrům spolku nemohla přirozeně v době jeho existence vzniknout pochybnost o mezinárodněprávní a státoprávní suverenitě Lichtenštejnského knížectví [9] a samozřejmě nebyla nikdy ani vznesena.^{XIII)}

II.

Hobza popírá mezinárodněprávní suverenitu Lichtenštejnského knížectví. Pokud by jeho popření bylo oprávněné, pak by od rozpuštění Německého spolku musely ve vztazích Lichtenštejnského knížectví k jiným státům (zvláště k Rakousku nebo Švýcarsku) nastat okolnosti, z nichž by bylo možné z hlediska práva státního i mezinárodního dovést zánik suverenity Lichtenštejnského knížectví. [10]

Aby bylo možné se k této otázce vyjádřit, bude nezbytné vzít na zřetel pojem suverenity, a sice zejména mezinárodněprávně.

Von Lisztova²¹⁾ definice suverenity^{XIV)} jako „nejvyšší (panovnické) moci, navenek neodvislé od žádné jiné a uvnitř samostatné“ je ve shodě s moderní naukou mezinárodního práva veřejného; je parafrází definice tohoto pojmu u Jeana Bodina,²²⁾ jako nezávislé a nedělitelné moci nad územím (Les Six Livres de la République, 1577). Liší se od definice Vattela,²³⁾ největšího francouzského učitele mezinárodního práva veřejného 18. století,^{XV)} [11] pouze v tom, že tato nevyjadřuje postulát navenek nezávislé panovnické moci expresivně, ale pouze implicitně,^{XVI)} neboť autoritou vytvořené „pour ordonner et diriger ce que chacun doit faire relativement au but de l'association“²⁴⁾ musí být autokratické, protože jinak jej neřídí ona, ale autorita působící zvenčí. „Nejvyšší moc,“ říká jeden z největších současných učitelů mezinárodního

¹⁹⁾ Jan I. Josef z Lichtenštejna, * 26. června 1760 ve Vídni, † 20. dubna 1836 ve Vídni. 1805–1836 vládnoucí kníže Lichtenštejnského knížectví. Rakouský polní maršál, účastník bitvy u Slavkova. Po bitvě vyjednával jako vyslanec Rakouska klid zbraní. Jako rakouský zástupce podepsal mírovou smlouvu (Prešpurský mír).

²⁰⁾ 17 článků ústavy upravovalo především postavení nového zemského sněmu. Ten sestával ze dvou zemských stavů (duchovenstvo a sedláci). Kníže z Lichtenštejna si však ponechal většinu pravomocí, což ze sněmu fakticky činilo pouze poradní orgán panovníka. Třetí a nejvyšší soudní instancí se dle ústavy stal rakouský soud.

²¹⁾ Franz von Liszt * 2. března 1851 ve Vídni, † 21. června 1919 v Seeheim (Německo). Profesor trestního práva a mezinárodního práva veřejného na univerzitách ve Štýrském Hradci, Marburgu, Halle a Berlíně. Autor zde citované publikace „Das Völkerrecht. Systematisch dargestellt“. Politik (poslanec pruské poslanecké sněmovny a říšského sněmu).

²²⁾ Jean Bodin, * 1529 nebo 1530 v Angers, † 1596 v Laonu. Francouzský právník a teoretik státu.

²³⁾ Emer de Vattel (též Emmerich von Vattel) * 25. dubna 1714 v Couvet (Švýcarsko), † 28. prosince 1767 v Neuchâtel (Švýcarsko). Právní filosof a diplomat. Autor zde citované publikace „Le droit des gens, ou Principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des nations et des souverains“.

²⁴⁾ „Aby přikázal a řídil, co musí každý dělat v souvislosti s účelem sdružení.“

práva veřejného Ferdinand von Martitz,^{XVII), 25} „aby mohla být považována za státní moc, musí být mocí suverénní, tj. [12] ve vztahu ke svým občanům musí z titulu vlastního práva výlučně stanovovat obsah a rozsah své účinnosti. V tomto ohledu může být povinna pro svá rozhodnutí přijímat podněty od cizí autority a existuje možnost, že je mezinárodněprávně vázána vykonávat své vládní akty nebo se zdržet jejich výkonu podle vůle nadřazené moci. Její svrchovanost tím není zrušena.“ Na újmu suverenity nemůže být ani míra politické moci, ani rodinné vztahy hlavy státu, ani záruka samostatnosti,^{XVIII)} ani ochranný vztah. [13]

Stejně tak nejsou na újmu nezávislosti toho státu, jemuž vládne, ani služební, ani podřízené majetkové vztahy, pokud se regent suverénního státu osobně, nebo jeho rodina nachází v jiném suverénním státě.

Napoleonův protektorát nad Rýnským spolkem neovlivňoval plnou suverenitu jednotlivých států Rýnského spolku. Raguská [Dubrovnická, D.M.] republika byla pod ochranou [osmanské, D.M.] porty.²⁶ Sardinie 8. listopadu 1817 prohlásila, že Monacké knížectví je suverénní a že na jeho území jí již nepřísluší žádné právo, jako např. mít ve městě Monaku posádku nebo jmenovat místního velitele. [14] Je „navzdory jeho aktivním vztahům s Francií (s níž má částečně společnou správu) zcela nezávislým státem“^{XXIX)} mezinárodněprávně to bylo uznáno během světové války, když vyhlásilo válku Ústředním mocnostem. Závěrečná akta vídeňského kongresu^{XX)} uznala město Krakov s jeho územím jako svobodné město pod ochranou Ruska, Rakouska a Pruska. Italským protektorátem není dotčena suverenity San Marina. Andora je po staletí v ochranném vztahu s jinými státy.^{XXI)} [15]

Teprve zbytková dependence [závislost, D.M.] jednoho státu na svrchované moci jiného státu činí stát závislým nebo polosuverénním. Tak tomu bylo např. v případě Polské republiky prostřednictvím čl. 6–8 spojenecké smlouvy s Ruskem, na němž se stala závislá, a v času spolku se to týkalo panství Kniphausen, nad nímž hrabě Bentinck opětovně získal zemskou vládu v tom rozsahu, v jakém mu byla udělena v době rozpuštění německé říše. Ve vztahu k němu a panství Kniphausen vstoupil Oldenburg do dřívějšího vztahu císaře a říše, tedy kniphausenské panství se jeví jako suverénní stát. [16] Polosuverénní byly též z důvodů uvedených na dřívější straně mediatizované rody ve staré říši.

Vztah závislosti k jinému státu pro Lichtenštejnské knížectví nikdy neexistoval a neexistuje ani dnes.

Knížecí rod své vnitřní poměry upravoval vždy zcela suverénně cestou ústavního zákonodárného procesu, nezávisle na vůli jiných států. Lichtenštejnsko je konstituční monarchií. Jeho ústava, naplněna duchem liberalismu, a správa se v současné době zakládá na státním základním zákonu z 26. září 1862 (příloha A). [17]

²⁵ Ferdinand von Martitz, * 27. dubna 1839 v Insterburgu (dnes Čerňachovsk, Rusko), † 28. července 1921 v Berlíně. Profesor na univerzitách v Královci, Freiburgu, Tubinkách a v Berlíně. Člen Institut de Droit International. Člen Haagského rozhodčího soudu.

²⁶ Vysoká porta je označení pro osmanskou vládu. Původně se jednalo o jméno jedné z istanbulských bran.

Bez vlivu třetího státu, zejména bez právního (a faktického) ovlivňování Rakouskem, upravuje plně suverénně své státní finance, svou policii, své obecní zřízení, svou armádu, své zemědělství, svoji dopravu a obchod, své školství a svou justiční správu – popis jeho správního práva v příloze B ukazuje, že opačný Hobzův názor postrádá jakýkoliv základ.^{xxii)} [18]

Navenek bylo a je zcela suverénní.

V době spolku dodalo Lichtenštejnsko^{xxiii)} do spolkové armády 40 mužů. Roku 1866 Lichtenštejnsko vyhlásilo válku Prusku.^{xxiv)} Po rozpuštění Německého spolku by [19] milice přirozeně byla jen nadbytečnou a nepohodlnou stafáží panovnickovy pověstné péče o svou zemi, neboť ozbrojená obrana proti nepřátelským útokům mocných sousedních států by byla nemyslitelná.

Zatímco ve Spolkovém shromáždění bylo zastoupeno vyslancem,^{xxv)} využívalo po rozpadu Německého spolku aktivního práva legace pouze ve výjimečných případech. Malý stát, odkázaný převážně na zemědělství a chov dobytka, udržující se sousedními státy pouze obchodní styky, nepotřebuje žádné zvláštní diplomatické zastoupení. *Ius legationis activum* jako podstatná náležitost [20] mezinárodněprávní suverenity by se blížilo tezi, která klade styk s bližními jako podmínku existence fyzické osoby.

Pokud je zastoupení státních příslušníků knížectví v zahraničí nezbytné, pak jej při absenci vlastního zastoupení zajistí, podle Hobzou citovaného výnosu Ministerstva zahraničních věcí, rakouské mise v zahraničí s tím, „že knížecí vláda je povinna uhradit veškeré výdaje, které v této souvislosti vzniknou a subsidiárně též poplatky placené občany Lichtenštejnského knížectví. Nelze rozumně tvrdit, že by tento smluvní výkon svrchovanosti poškozoval knížectví“. [21]

Emanace nezávislé státní osobnosti, „pro malý stát symbolem státní svobody a sebeurčení,“ je vyjádřena v řadě mezinárodních smluv, např.

- 1) ve státní (spojenecké) smlouvě mezi rakouským a lichtenštejnským zmocněncem Franzem svobodným pánem Binder von Kriegelsteinem a Engelbrechtem von Floretem, de dato Frankfurt na Mohanem 7. prosince 1813 (v knížecím lichtenštejnském archivu, 48)
- 2) v traktátu s Ruskem, podepsaný carem Alexandrem I., de dato Frankfurt nad Mohanem 27. listopadu / 7. prosince 1813, týkající se uzavření velké aliance (originál tamtéž, H 36). [22]
- 3) v ruské ratifikační listině, podepsané carem Alexandrem I., de dato Basilej 1. ledna 1814, o přistoupení vládnoucího knížete Jana z Lichtenštejna k alianci proti Francii a uznání suverenity knížecího rodu a státu (originál tamtéž).
- 4) v traktátu s Pruskem, podepsaný králem Fridrichem Vilémem III., de dato hlavní stan Freiburg 10. ledna 1814, s vedlejší smlouvou o uzavření velké aliance (originál tamtéž).
- 5) ve státní smlouvě císaře Františka I. (Rakouského) s knížetem Janem I. z Lichtenštejna, de dato Paříž 20. května 1814, o přistoupení druhého jmenovaného k Německému spolku, spolu s vedlejší smlouvou vzhledem k uzavření velké aliance (originál tamtéž). [23]

- 6) v ruské ratifikační listině, podepsané carem Alexandrem I., de dato Paříž 5. září 1815, o přistoupení vládnoucího knížete z Lichtenštejna ke čtyřspolku proti císaři Napoleonovi I. z roku 1815 (originál tamtéž).
- 7) v přijímací smlouvě krále Velké Británie a Irska Jiřího IV. o přistoupení suverénního knížete z Lichtenštejna k závěrům vídeňského kongresu, de dato Carlton House 26. října 1816 (originál v knížecím lichtenštejnském archivu H) apod.

O plné státoprávní a mezinárodněprávní nezávislosti knížectví svědčí i smlouvy uzavřené s Rakousko-Uherskem, tak jako např. celní smlouva z 3. prosince 1876, č. 3 z. z.²⁷ [24] včetně dodatkové úmluvy z 27. listopadu 1888, č. 2/1889 z. z.,²⁸ justiční smlouva z 3. srpna 1884, č. 8/1884 z. z.,²⁹ poštovní úmluva z 4. října 1911, č. 4 z. z.³⁰

Zákonem ze 17. srpna 1900, č. 2/1900 z. z.³¹ se uvádí v účinnost mincovní smlouva uzavřená 24. ledna 1857 mezi Rakouským císařstvím a Lichtenštejnským knížectvím na straně jedné a německými bezcelními státy vázanými (vše)obecnou mincovní úmluvou z 30. července 1838 na straně druhé.³²

Obchodní a celní smlouvu se Švýcarskem ratifikovalo Rakousko teprve po souhlasu Lichtenštejnska, stejně tak obchodní smlouvu z 9. března 1906 včetně prohlášení z 28. června 1906, č. 156 a 158 ř. z.³³ [25] a smlouvu v pádu dobytka z 9. března 1906, č. 157 ř. z., jako mezinárodněprávní smlouvy o přistoupení.³⁴

²⁷ Smlouva, učiněná 3. prosince 1876 mezi Rakousko-Uherskem a knížectvím Lichtenštejnským o obnovení, potažitě další platnost jednoty celní a berničné mezi Rakousko-Uherskem a Lichtenštejnskem, prodloužené 23. prosince 1863 (č. 47 zák. říšsk. na r. 1864), č. 143/1876 ř. z. (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=18760004&seite=00000326>), č. 3/1876 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1876003000>).

²⁸ Dodatečná úmluva s knížectvím Lichtenštejnským z 27. listopadu 1888, kterou mění se předpis článku XVIII., odstavce d) smlouvy z 3. prosince 1876 o obnově, vztahmo prodloužení celního a berního spolku mezi Rakousko-Uherskem a Lichtenštejnskem uzavřeného, č. 70/1889 ř. z. (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=18890004&seite=00000227>), č. 2/1889 z. z. (dostupné z: <https://gesetze.li/chrono/1889002000>).

²⁹ Státní smlouva z 19. ledna 1884 s knížectvím Lichtenštejnským o soudní správě v tomto knížectví, č. 124/1884 ř. z. (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=18840004&seite=00000393>), č. 8/1884 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1884008000>). Dle čl. 1 se stanovuje, že c. k. vrchní soud zemský pro Tyrolsko a Vorarlbersko bude nadále vykonávat funkci třetí instance Lichtenštejnského knížectví ve věcech civilních i trestních, kterážto funkce mu byla svěřena dvorním dekretem z 13. února 1818, č. 1418 Sb. z. s.

³⁰ Úmluva mezi c. k. rakouskou a knížecí lichtenštejnskou vládou o správě poštovních, telegrafních a telefonních služeb v Lichtenštejnském knížectví z 22. října 1911, č. 4/1911 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1911004000>).

³¹ Zákon ze 17. srpna 1900 o zavedení korunové měny jako měny zemské, č. 2/1900 z. z. (dostupné z: <https://gesetze.li/chrono/1900002000>).

³² Na výše uvedeném odkazu je dostupná též mincovní smlouva z 24. ledna 1857.

³³ Smlouva obchodní mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarskem z 9. března 1906, č. 156/1906 ř. z. (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=19060004&seite=00000917>); Prohlášení z 28. června 1906 mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarským spolkem o změně článku 16 obchodní smlouvy 9. března 1906 podepsané, č. 158/1906 ř. z. (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1906&page=1001&size=45>).

³⁴ Smlouva v pádu dobytka z 9. března 1906 mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarskem, č. 157/1906 ř. z. (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1906&page=996&size=45>).

Takto vypadá ve světle reálných poměrů Hobzou tvrzené „začlenění“ lichtenštejského vládního aparátu do rakouského státního organismu.

Lichtenštejské knížectví upravovalo podmínky vykonatelnosti cizích rozhodnutí zcela suverénně. Tak například zákon z 16. prosince 1891, č. 9 z. z.³⁵ předepisoval, že výkon cizího rozsudku je přípustný pouze po prokázání formální vzájemnosti [26] a že rozhodnutí vydané *forem contractus* má být přípustné pouze tehdy, pokud jsou předpoklady pro toto forum konstatovány výslovným prohlášením povinného a prokázány exekučnímu orgánu. Toto ustanovení, které za účelem dodržení vzájemnosti oznámilo rakouské Ministerstvo spravedlnosti rakouským soudům prostřednictvím nařízení z 5. ledna 1882, č. 12 ř. z., se dle nového exekučního zákona z 13. července 1897, č. 4 z. z.³⁶ použije subsidiárně.

Se zánikem Německého spolku, jehož veřejné právo nepřešlo ani na Severoněmecký spolek, ani na Německou říši,^{XXVI)} neboť ani jeden, [27] ani druhý státní útvar (tím méně však Rakousko) není právním nástupcem Německého spolku, zaniká možnost aplikovat § 14 Německých spolkových akt³⁷ pro nové rodové zákony, který byl ponechán pro mediatizované rody s ohledem na jejich (existující) rodinné smlouvy, a který by pro suverénní rody mohl být užít pouze na základě sporného (nejen v otázkách civilních, ale i státoprávních) argumentu a *minori ad maius* – to, co je legální pro mediatizovaný rod, musí ve větší míře platit pro suverénní rod, neboť základní zákon Německého spolku se z výše uvedeného státoprávního důvodu zborčil, a tím pádem přestal platit i dvorský dekret [28] z 19. září 1836, č. 156 Sb. z. s.; (srov. § 58 Úvodního zákona k německému občanskému zákoníku³⁸) ani v Rakousku, ani v Německu proto není v současné době možné zajistit právní platnost nových rodinných smluv odchylných se od obecného práva na základě § 14 Německých spolkových akt.

Nesnesitelná obava vládnoucího panovníka jako hlavy suverénního rodu, že sukcese statků ležících v Rakousku nebude upravena podle norem jeho rodového práva, ale dle obecného práva rakouského císařství, dospěla k jeho rozhodnutí vydobýt si (rak. zákon z 12. ledna [29] 1893, č. 15 ř. z.³⁹), že se v případě sukcese těchto statků užijí namísto rakouského občanského zákoníku⁴⁰ rodové zákony jeho suverénního knížecího rodu; slovy Hermanna Schulzeho se jedná o příznačný projev právního

³⁵ Zákon z 16. prosince 1891 o výkonu cizích rozhodnutí ve věcech civilního soudnictví v Lichtenštejsku, č. 9/1891 z. z. (dostupné z: <https://gesetze.li/chrono/1891009000>).

³⁶ Zákon z 13. července 1897 o rakouských exekučních titulech vykonatelných v Lichtenštejském knížectví, č. 4/1897 z. z. (dostupné z: <https://gesetze.li/chrono/1897004000>).

³⁷ Čl. 14 Německých spolkových akt upravuje nové právní postavení bývalých říšských stavů. Mj. dosud platné rodinné smlouvy byly zachovány v platnosti.

³⁸ Podle tohoto ustanovení zůstávají ustanovení zemských zákonů a rodinných ústav nedotčena. To platí, pokud jde o rodinné vztahy a statky těch rodů, které dříve náležely k říšským stavům a od roku 1806 se staly mediatizovanými, nebo které s nimi byly zrovnoprávněny.

³⁹ Zákon z 12. ledna 1893 o schválení knížecí Lichtenštejské rodinné smlouvy z 1. srpna 1842, č. 15/1893 ř. z. (dostupné z: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=18930004&seite=00000014>).

⁴⁰ Respektive obecně platné právní normy dědického práva podle § 531 an. obecného zákoníku občanského (1811).

uvědomění si, že jeho suverénní rod by ve vztahu k sukcesi těchto statků neměl být vázán cizím právem – ve všech ostatních otázkách týkající se nemovitostí nelze rakouské právo dle neochvějných zásad mezinárodního práva veřejného vyloučit.

Inartikulace rodového zákonodárství knížecího rodu Lichtenštejnů do práva bývalého rakouského císařství však zároveň představuje uznání [30] mezinárodněprávního postavení Lichtenštejnského knížectví,^{xxvii)} a sice i [31] tehdy, kdybychom v této inartikulaci spatřovali pouze akt courtoise dle mezinárodního práva, který se projevuje při styku dvou států.^{xxviii)} [32]

III.

Definice exteritoriality jako právního stavu, v němž se nacházejí osoby zdržující se v cizím státě, které nepodléhají podstatným projevům státní moci, je v mezinárodněprávní literatuře obecně známá.^{xxix)}

Fikce, kterou lze vysledovat již u Huga Grotia^{xxx)},⁴¹ [33] a která panuje téměř v celé mezinárodněprávní literatuře minulého století, že exteritoriál svou vlast vůbec neopustil, ustoupila poznání, že osoba požívající exteritoriality – v první řadě tu přichází v úvahu monarcha nebo prezident republiky pobývající v zahraničí jakožto nejvyšší reprezentant cizího státu, z jehož moci a zastupitelských pravomocí odvozuje své postavení vyslanec, – nevstupuje vkročením do cizího státu ani do jeho právního řádu.

Důvod částečného popření teritoriální moci spočívá v homogenní potřebě styku mezi státy, tj. v jejich vzájemnosti. [34]

Co se týče (zde toliko zajímavé otázky) exteritoriality svrchovaného panovníka, musí se ze zákona držet toho – v tomto směru panuje v mezinárodněprávní nauce shoda, – že panovník, jak se vyjadřuje Holtzendorff,⁴² l.c., ve shodě se světovou literaturou mezinárodního práva, „je vždy ve službě“ a že je mu proto vlastní charakter státnosti, dokud je fakticky držitelem nejvyšší vládní moci (King in fact, actually King). Na cizím státním území proto požívá výhod exteritoriality i tehdy, „když se v zahraničí nenachází výslovně za účelem provádění vládních úkonů, neboť jeho trvalý úřední charakter může nabýt účinnosti kdykoliv a vyžaduje jakýkoliv tradiční právní institut sloužící [35] k ochraně mezinárodního styku“.⁴³

Při pobytu v zahraničí proto nikdy není soukromou osobou a „rozlišování mezi jeho státoprávní a soukromoprávní osobností je mezinárodněprávně nepřijatelné“.⁴⁴ Platí tu však ještě následující:

⁴¹ Hugo Grotius, * 10. dubna 1583 v Delftu, † 28. srpna 1645 v Rostocku. Nizozemský filosof a právník. Považován za „otce“ mezinárodněprávní nauky. Zástupce přirozenoprávní školy. Základní díla: *Mare liberum* (1609), *De iure belli ac pacis* (1625).

⁴² Franz von Holtzendorff, * 14. října 1829 ve Vietmannsdorfu, † 4. února 1889 v Mnichově. Německý právník, učitel jak trestního, tak státního a mezinárodního práva. Autor díla *Handbuch des Völkerrechts*.

⁴³ Srov. dokument č. 8 (*Memorandum der liechtensteinischen Regierung an die Pariser Friedenkongferenz*, září 1919).

⁴⁴ Tamtéž.

Jeho mezinárodněprávní exteritorialita je v moderním státě emanací suverenity země, již reprezentuje. Zásadně proto může být podroben místnímu právu přijímacího státu, aby bylo užito výrazu obvyklého v diplomatickém právu, pouze do té míry, aby tím nebyla vážně zpochybněna jeho suverenita. [36a]

Hobzův názor, že nelze hájit exteritorialitu vládnoucího knížete z Lichtenštejna, protože tento je vůči rakouskému státu ve stejném právním postavení, jako ostatní domácí šlechta, byl již dříve vyvrácen. Po rozpuštění Německého spolku si žádný z (27) mediatizovaných rodů, které žily v Rakousku, nebo tu měly majetek – z nichž někteří, např. knížecí rod Schwarzenbergů tu vlastnil latifundie přesahující územní rozsah tehdejšího Saského království – nebyl s to vymoci si státní uznání svého rodového práva, navzdory tomu, že v tomto směru byly podniknuty mnohé pokusy, zatímco v případě sukcese [36b] nemovitostí knížete z Lichtenštejna ležících v Rakousku se rakouské občanské právo deroguje a užije se rodové právo jeho vlastního svrchovaného knížecího rodu.

Velmi nezdařilé je taktéž oblíbené odkázání na titul člena bývalé rakouské Panské sněmovny náležející vládnoucímu knížeti Janovi z Lichtenštejna coby hlavě jeho rodu, který měl domněle zakládat subjekční vztah vládnoucího pána vůči rakouskému státu, či snad dokonce nesporný subjekční vztah. Při vydání vlastnoručního listu z 18. dubna 1860, [37] o nějž se toto udělení příslušné hlavě rodu opírá (což výslovně zdůraznilo bývalé c. k. Ministerstvo vnitra v letech 1891 a 1902 při udělení titulu člena Panské sněmovny hlavám knížecího rodu Portiů – Ferdinandu a Ludvíkovi – kteří měli v Rakousku rozsáhlé fideikomisní statky, ale neměli zde domovské právo), se přihlíží k tomu, že příslušný nástupce vládnoucího knížete Jana z Lichtenštejna rovněž nebude mít rakouské státní občanství. Podle ducha a účelu, [38] ke kterým je třeba při výkladu přihlížet především, státního základního zákona o jmenování zletilých hlav zdejších rodů šlechtických, držení rozsáhlých statků vynikajících, jímž císař uděluje dědičné členství v Říšské radě, je nepochybně zapotřebí slovo „zdejších“ [resp. tuzemských, D.M.] klást za slovo „rozsáhlých“, a vykládat tedy jako „těch šlechtických rodů, které se vyznačují rozsáhlým tuzemským nemovitým majetkem“.

Ze jmenování vládnoucího knížete Jana II. do rakouské Panské sněmovny nelze vyvozovat jeho subjekční vztah vůči rakouskému státu, neboť tímto jmenováním se dle ojedinělého Hobzova názoru [39] nezměnila suverenita knížete, resp. knížectví na vztah podřízenosti; ale naopak – proto, že je Jan II. suverénním knížetem Lichtenštejnska, nemohl dle uznávaných zásad státního a mezinárodního práva vůbec vstoupit do subjekčního vztahu vůči jinému státu.

Stejně nešťastný, jak již bylo ukázáno dříve, je i argument Hobzy, že vysoké hodnosti v armádě či úřady ve státní službě, které zastávali členové jeho rodu, jak zaznamenává Clio, pro svou vlastní nehynoucí slávu a pro slávu Svaté říše římské národa německého a Rakouska v Rakousku, by mohly být na újmu svrchovanosti současné hlavy rodu. [40]

I kdyby však uvažované argumenty týkající se osoby vládnoucího panovníka byly v zásadě mezinárodněprávně respektované, mohly by být odvozeny pouze z jedné z následujících úvah:

- 1) že vládnoucí panovník svou podřízeností vůči Rakousku narušuje suverenitu knížectví, jehož je konstitučním vládcem, nebo
- 2) že se touto podřízeností vzdal suverenity, která je ztělesněna v něm, a nikoliv v jeho knížectví.

První úvaha nemůže být tímto případem, neboť on jako konstituční vládce je představitelem suverenity své země a nemůže ji, lze-li to tak říct, změnit jako jeden faktor suverenity svým podřízením se Rakousku – k němuž nikdy nedošlo [41] a rakouský stát ho taktéž nikdy netvrdil – neboť se jedná o mezinárodněprávní nárok Lichtenštejnského knížectví, a nikoliv o osobní nárok jeho představitele.

Druhá úvaha slovy učitele státního práva republiky, kterému zjevně nevyhovuje svoboda „praporu posázeného hvězdami“,⁴⁵ není z hlediska veřejného práva diskutabilní, neboť redukuje pojem suverenity zpět do doby před králem Slunce.

Exteritorialita vládnoucího knížete z Lichtenštejna je nepopíratelná, neboť o mezinárodněprávní suverenitě knížectví není pochyb. [42]

IV.

Hobza⁴⁶ popírá neutralitu Lichtenštejnského knížectví během světové války s odkazem na jeho začlenění do někdejšího rakouského císařství. Jeho teze se proto s důkazem suverenity knížectví hroutí.

Vyjadřovat se k otázce, zda Lichtenštejnské knížectví během světové války zachovalo mezinárodněprávní neutralitu, by ve světle dřívějšího poučného Aidé Memoiré⁴⁷ (příloha C), které vídeňský vyslanec knížecí vlády, princ Eduard z Lichtenštejna,⁴⁸ adresoval Pařížské mírové konferenci k rukám jejího předsedy, francouzskému ministerskému předsedovi Clemenceauovi,⁴⁹ znamenalo zatížit prosté výklady tohoto memoranda [43] prokletím parafráze. Vyjadřovat se je tu třeba pouze k Hobzově tvrzení, že během světové války museli být Lichtenštejnci, stejně jako rakouští státní občané, bez rozdílu, v nepřátelské cizině pod ochranou jednoho a téhož neutrálního státu.⁵⁰ Do té míry, co rakouské a uherské legace smluvně převzaly zastupování Lichtenštejnského knížectví, příslušelo jim – a pouze v tomto smyslu lze dát za pravdu Hobzou tvrzené povinnosti vyplývající ze smluvního závazku – předat ochranu lichtenštejnských státních občanů tomu, kdo byl určen pro jejich vlastní.

⁴⁵ Označení vlajky USA (něm. Sternbanner, angl. Star-Spangled Banner / Stars and Stripes). V češtině nemá obdobný ekvivalent.

⁴⁶ Srov. dokument č. 5.1.

⁴⁷ Srov. dokument č. 6.

⁴⁸ Eduard z Lichtenštejna, * 2. září 1872 v Lublani, † 8. března 1951 v Monte Carlu. Studium práv ve Vídni, Freiburgu, Štýrském Hradci a Innsbrucku, roku 1898 Dr. iur. 1897–1918 ve službách rakouské státní správy. 1919–1921 lichtenštejnský vyslanec ve Vídni.

⁴⁹ Georges Clemenceau, * 28. září 1851 ve Mouilleron-en-Pareds (Vendée), † 24. listopadu 1929 v Paříži. 1906–1909, 1917–1920 francouzský ministerský předseda.

⁵⁰ Srov. dokument č. 5.1.

O porušení neutrality ze strany Lichtenštejnského knížectví Hobza nereferuje. [44]

Domnívá se, že tak může podpořit tezi o přičlenění knížectví k rakouskému císařskému státu a o existenci válečného stavu mezi československým státem a rakouskou monarchií.

První argument je vyvrácen.

K tomu druhému mohu podotknout – plně uznávaje nemožnost vznést v tomto případě nové námitky – následující:

Přestože založení Československé republiky může být symbolickým vyjádřením dalekosáhlé moci Dohody, nepopírá to ani ustálený axiom platící od dob řeckých myslitelů až do dnešní doby, totiž že každému státu jsou vlastní tři základní prvky: [45]

- státní obyvatelstvo,
- prostorově ohraničené státní území a
- státní moc.

Dokonce ani pro kroniky neochvějná – historicky pevně daná – skutečnost, totiž že až do rozpadu Ústředních mocností „ony tři výše uvedené základní prvky každého státu náležely ke státním faktorům rakouské monarchie,“ nemohou cokoliv změnit. Pokud nyní Hobza činí z druhého argumentu, tedy že československý stát vedl válku proti rakouské monarchii, základní kámen svého memoranda, a knížecí statky ležící v Československé republice tudíž podléhají konfiskaci, pak by zřejmě, jak se domnívám, měl on, profesor práva na pražské univerzitě, [46] výhrady ke slovům vídeňské právnické fakulty, naplněné pietní morální vážností, že nestranné a svědomité zodpovězení právních otázek lze očekávat od těch, „kteří celý svůj život a své nejlepší síly zasvětili tvorbě a výkladu práva,“ stejně jako tehdejší děkan Josef Unger.⁵¹

Jeho posudek nebude s to cokoliv změnit na mezinárodněprávním postavení vládnoucího knížete z Lichtenštejna v Československé republice jako představitele (dle mezinárodního práva) plně suverénního státu, stejně jako zde hájený názor, že konfiskace knížecích nemovitostí ležících v Československé republice lze zpochybnit pro flagrantní porušení mezinárodního práva [47].

Vídeň, 13. červenec 1919

[nepodepsáno]

⁵¹ Joseph Unger, * 2. července 1828 ve Vídni, † 2. května 1913 ve Vídni. Rakouský právník a politik. 1871–1879 ministr bez portfeje. Člen Poslanecké i Panské sněmovny. Prezident říšského soudu. Profesor soukromého práva a představitel historickoprávní školy.

Poznámky:

- I) Johann Jakob Moser,⁵² *Von denen teutschen Reichsständen*, s. 83: „Již v letech 1641 a 1654 bylo rodu uděleno ‚Admission ad Sessionem et votum‘ v Radě říšských knížat, pokud by se s ohledem na majetek stal knížecí v říši a byl-li by ochotně podporován kurfiřty, knížaty a říšskými stavy.“ Císařský komisionální dekret z 7. dubna 1723, ibid. 239; srov. též Moser, *Teutsches Staatsrecht*, sv. V., s. 279. Pfeffinger, *Vitr(iarius) ill(ustratus)*, II., s. 548 an.
- II) *Coutumes de Beauvoisis*, editoval Beugnot (Paříž 1842) II, s. 22; srov. Esmein, *Cours elementair d'histoire de droit francais*, III. vyd., s. 139 an. a s. 180.
- III) Tím vzniklo konnubium – dnes, abychom použili slova Zöpfla,⁵³ „patřící do odkladiště říšského státního práva“ – mezi těmi panovnickými rody, které (jako např. rod Zollernů) považovaly sňatek s dámou z rodiny tzv. personalisty za nesplňující požadavky nejprísnějšiho práva rovnorodosti. Schulze, *Das preußische Staatsrecht*, II. vyd., sv. I., s. 184; Rönne, *Das Staatsrecht der preußischen Monarchie*, IV. vyd., sv. I., s. 166 apod. Srov. *Urteil der Juristenfakultät in Jena betreffend den reichsgräfllich Bentinck'schen Sukzessionsfall (Jenský rozsudek z 20. dubna 1842)*, k tisku připravil Dr. C. F. Dieck, s. 258 a 259 a Saxl, *Die Standesverhältnisse der Grafen von Dohna im 18. Jahrhundert*, s. 7 a Pütter, *Über Missheiraten teutscher Fürsten und Grafen*, s. 341 an. Praxe uzavírání sňatků nového rodu, která se značně odchyluje od přísného práva rovnorodosti, zůstává nepovšimnuta, neboť vnitřní úprava otázky rovnorodosti je res mere domestica (holštýnský rod jako celek neznal až do rodových zákonů vytvořených mladší Cottorskou linií z 1. září 1872 žádné normy rovnorodého práva). Sňatek s měšťankou byl v 17. století uzavřen dvakrát. V prvním z nich se „narodilo devět dětí, mezi nimiž byli synové označeni za vévody stejně jako jejich otec“, *Rechtsgutachten des Kronsyndikates bezüglich der Herzogtümer Schleswig, Holstein und Lauenburg*, s. 94 (druhé manželství zůstalo bezdětné). Moser, *Familienstaatsrecht II.*, s. 63; Zöpfl, *Missheiraten*, s. 110 an. Falck, *Handbuch des Schleswig-Holsteinischen Privatrechtes*, s. 174, v pozn. 7 odkazuje na tato dvě manželství, aby odůvodnil svůj názor, že by neměl být dán žádný důvod upírat dětem matky s měšťanským stavem způsobilost k sukcesi. Srov. též Saxl, *Denkschrift im Oldenburgischen Thronfolgestreite*, s. 33 an. a *Duplik des Herrn Professor Schicking*, s. 13. Z holštýnského knížecího rodu pocházela manželka posledního císaře z rodu Zollernů, Viléma II.
- IV) Francouzský návrh mírové listiny to označuje jako souveraineté; Schröder, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, IV. vyd., s. 849; Rehm, *Allgemeine Staatslehre*, s. 41; srov. Phillimore, *Commentaries upon international Bas.*, sv. II., s. 150 a Bynskerhoek, *Traite de jure competent des ambassadeum* (1723), kap. III. Říšské stavy měly od vestfálského míru aktivní a pasivní právo legace (Moser, *Teutsches Staatsrecht XXXVI*, s. 351).
- V) I(nstrumentum) P(acis) O(snabrucensis) Art. VIII. § 1 Ut autem provisum sit, ne posthac in statu politico controversiae suboriantur, omnes et singuli Electores, Principes et status imperii Romani in antiquis suis juribus, praerogativis, liberate, privilegiis, libero juris territorialis tam in ecclesiasticis quam politicis exertitio, ditionibus, regalibus,

⁵² Johann Jakob Moser, * 18. ledna 1701 ve Stuttgartu, † 30. září 1785 ve Stuttgartu. Německý právník a učitel státního práva. Autor zde citované publikace *Teutsches Staatsrecht* (50 dílů, 1737–1754).

⁵³ Heinrich Zöpfl, * 6. dubna 1807 v Bamberku, † 4. července 1877 v Heidelbergu. Německý právník a profesor státního práva na univerzitě v Heidelbergu. Tajný dvorní rada. Autor zde citované publikace *Über Missheiraten in den deutschen regierenden Fürstenhäusern überhaupt und in dem Oldenburgischen Gesammthause insbesondere* (1853).

horumque, omnium possessione, vigore hujus transactionis ita stabilität firmitate sunto, uta nullo unquam sub quoconque praetextu, de facto turbari possintvel debeant..⁵⁴

- VI) Les États d'Allemagne seront indépendants et unis par un lien fédéral.⁵⁵
- VII) Až do svého připojení k Prusku.
- VIII) Meyer-Anschütz, l.c., s. 127 an. Zöpfl, l.c., sv. I., s. 281. Zacharia, l.c. I., s. 195 apod.
- IX) K historii tohoto článku viz Zacharia, l.c., I., s. 182; „Tyto (základní zákony) zavazují Spolkové shromáždění, aby dohlédlo, že ustanovení nezůstane nikde nenaplněno.“ Závěrečná akta čl. 54 a Klüber, *Öffentliches Recht des deutschen Bundes I.*, s. 373.
- X) Vydal Pölitz, *Die europäischen Verfassung seit dem Jahre 1789 bis auf die neueste Zeit*, s. 1092 an.
- XI) Zöpfl, l.c. II, s. 921.
- XII) Členové Rýnského spolku Ysenburg, von der Leyen, Arenberg a Sayn se řadí k mediatizovaným rodům, jimž spolek garantuje práva vymezená v čl. 14 Německých spolkových akt.
- XIII) Srov. dole, s. 40, pozn. 1.
- XIV) *Das Völkerrecht*, V. vyd., s. 49.
- XV) *Le droit des gens* (1758), sv. I., s. [17]: „Une nation un état est un corps politique, ou une société d'hommes unis ensemble pour procurer leur avantage et leur sûreté à forces réunis. Par cela même que cette multitude forme une société, qui a ses intérêts communs et qui doit agir de concert il est nécessaire quelle établisse une autorité publique pour ordonner et diriger ce que chacun doit faire relativement au but de l'association.“ Cette autorité politique est la Souveraineté et celui où ceux qui la possèdent sont le Souverain.⁵⁶
- XVI) Shodně Somlo, *Juristische Grundlehre*, s. 283.
- XVII) V jeho díle *Systematische Rechtswissenschaft*, s. 434.
- XVIII) Což poslední výše uvedená pojmově předpokládá.
- XIX) Von Liszt, l.c., s. 55, pozn. 7.
- XX) Srov. Klüberovo *Akten des Wiener Kongresses*, sv. VI., s. 22 a sv. V., s. 138.
- XXI) Srov. Jaybert, *Les trois petites republicues San Marin, Andore, Moresnet*.
- XXII) „Pouze u zcela malých států mohou nastat obtíže se zřízením dostatečného nejvyššího soudu. Zčásti je složité najít v takových státech potřebný počet vynikajících právníků, zčásti by stát nebyl schopen nést odpovídající náklady; pro takový orgán by nebyl ani dostatek činnosti, přičemž nezávislost soudců by bránila jejich současnému využívání pro správní záležitosti. Je rozhodně vhodnější využít nejvyšší soud jiného plně vyvinutého státu z důvodu větší jednotnosti rozhodovací praxe ... rozumí se samo sebou, že může být požadována přinejmenším odpovídající náhrada za případné náklady.“ Robert v. Mohl, *Die Pflege der internationalen Gemeinschaft* v jeho monumentálním díle *Staatsrecht, Völkerrecht und Politik I.*, s. 605 (soudnictví I. a II. instance v San Marinu

⁵⁴ „Aby však bylo zajištěno, aby do budoucna v říši nevznikaly spory, i všichni jednotliví kurfiřti, knížata a stavy Říše římské buďtež mocí tohoto smíru tak ustálení a upevnění ve svých dávných právech, výsadách, svobodě, privilegiích, svobodném výkonu územního práva, regálů a moci jak církevní, tak politické, a v držbě všech těchto oprávnění, aby nikdy nikým pod jakoukoliv záminkou ohledně této skutečnosti nemohly a nesměly být zpochybněny.“

⁵⁵ „Státy Německa budou nezávislé a sjednocené federálním svazkem.“

⁵⁶ „*Le droit des gens* [Právo národů] (1758), sv. I., s. [17]: „Národ, stát, je politický útvar nebo společenství lidí spojených dohromady, aby spojenými silami zajistili své výhody a své bezpečí. Právě proto, že toto množství tvoří společenství, které má své společné zájmy a které musí jednat ve shodě, je nutné, aby byla zřízena veřejná autorita pro nařizování a řízení toho, co má každý dělat ve vztahu k cíli tohoto sdružení.“ Tato politická autorita je suverenitou a ten, kdo ji drží, je suverénem.“

- zajišťují navzdory jeho suverenitě dva cizozemští právníci) srov. s. 18 citovaný spis. Úvahy Roberta v. Mohla jsou směrodatné též pro finančnictví (srov. příloha B, s. 15).
- XXIII) Zöpfl, l.c.
- XXIV) Válečný stav byl ukončen neformálně (v. Liszt, l.c., s. 223). Další případ stejného ukončení války u Hefftera (*Das europäische Völkerrecht*, VIII. vyd., s. 390).
- XXV) Zöpfl, l.c., sv. I., s. 299, pozn. 4.
- XXVI) Meyer-Anschütz, l.c., s. 176.
- XXVII) Až do Hobzy se v mezinárodněprávní literatuře považovala suverenita Lichtenštejnského knížectví za samozřejmou. Zde je vyjádření dvou autorů, kteří patřili k největším osobnostem minulého století, profesorů státního (a mezinárodního) práva Hermanna Schulzeho⁵⁷ a Augusta Wilhelma Hefftera.⁵⁸
- Hermann Schulze v předmluvě k druhému svazku svých *Hausgesetze der regierenden und souveränen deutschen Fürstenthäuser* (vydanému roku 1872) uvádí, že „plán ohlášený v prvním svazku (vydaném roku 1862) publikovat ve svazku druhém mezi rodové zákony vládnoucích německých (tj. náležejících do Německého spolku, a proto tedy suverénních) knížecích rodů taktéž ty rakouské a lichtenštejnské již nebylo možné uskutečnit“. S ohledem na to, že se dílo zabývá pouze rodovými zákony německých vládnoucích knížecích rodů, nepřipadají již v úvahu ty knížecí rody, které buď ztratily státní moc, a tudíž již nepatří k vládnoucím knížecím rodům, jako např. Nasavsko (Nassau), nebo které již nenáleží k německé říši, jako např. Rakousko a Lichtenštejnsko.
- V Heffterově *Sonderrechte der souveränen und mediatisierten Häuser Deutschlands* (1871) se při popisu rodového práva jednotlivých rodů nachází Lichtenštejnsko pochopitelně mezi suverénními (ibid., s. 273). (*Allgemeine deutsche Adelslexikon* – započatý r. 1864 – vydaný prof. Kneschkem ve spolupráci s řadou odborníků odůvodňuje – ve svazku V., s. 524 – stručnost článku věnovaného rodu Lichtenštejnů náležejícího „jak známo k vládnoucím a suverénním rodům“ tím, že tento proto patří do jiných děl než do lexikonu šlechty.)
- XXVIII) Hobza podceňuje význam a dosah tohoto problému. Ačkoliv stejně jako u obyčejně postrádá opinio necessitatis, počítá přesto z hlediska účelnosti s „přátelským zřetelem k cizím státním zájmům“ pozorovatelného zejména v mezinárodněprávní praxi (Holzendorff, l.c. I, s. 68). Plně tedy postačí konstatování, že rakouský stát bere ohled na státní zájmy Lichtenštejnska (srov. výše, s. 34). Zřetel na cizí státní zájmy (ať už k vlastním, nebo k zájmům anglického královského rodu; otázka může zůstat nerozhodnuta, neboť to není důležité) vyjadřuje rodový zákon Sachsen-Coburg-Gotha, dto. 1. března 1855 – Schulze, *Hausgesetze III.*, s. 265 an. – v § 48 vyjadřuje oprávněné očekávání, které je stejně jako v případě uvedeného textu v zájmu dynastie, že toto bude inartikulováno do rakouského práva, v důsledku čehož sukcese greinburského fideikomisu knížecího rodu ležícího v Horních Rakousích bude upravena dle rodového práva odchylujícího se od rakouského práva. Princ z Walesu, budoucí král Eduard VII. se roku 1863 – podmíněně – vzdal dědictví v sasko-kobursko-gothajské zemi pro sebe a svou mužskou nástupnickou linii (Schulze, l.c., s. 291).
- XXIX) Srov. doklady o tomto, s. 44, pozn. 1.
- XXX) *De iure belli ac pacis II.*, kap. 28.

⁵⁷ Hermann von Schulze-Gävernitz, * 24. září 1824 v Jeně, † 27. října 1888 v Heidelbergu. Německý právník a učitel státního práva. Profesor a rektor na univerzitě ve Vratislavi. Víceru publikací v oblasti „knížecího práva“.

⁵⁸ August Wilhelm Heffter. * 30. dubna 1796 ve Schweinitzu (Sasko-Anhaltsko), † 5. ledna 1880 v Berlíně. Německý právník a profesor práva na univerzitách v Bonnu (též rektor), Halle a Berlíně (též rektor).

8 MEMORANDUM DER LIECHTENSTEINISCHEN REGIERUNG AN DIE PARISER FRIEDENSKONFERENZ (SEPTEMBER 1919)¹

Das an den Vorsitzenden der Friedenskonferenz, den französischen Ministerpräsidenten Georges Clemenceau², gerichtete Memorandum wurde von Prinz Eduard von Liechtenstein³ verfasst und von diesem mit dem Namen von Landesverweser Prinz Karl von Liechtenstein⁴ unterzeichnet.

Zunächst bedauert die liechtensteinische Regierung, dass auf das Memorandum vom 10. Mai 1919 betreffend die Neutralität Liechtensteins und Zulassung zur Teilnahme an der Pariser Friedenskonferenz noch keine Antwort erfolgt sei. Sie hoffe aber, dass sich die Konferenz nach Abschluss der Verhandlungen mit Österreich auch verstärkt liechtensteinischen Anliegen widmen könne, insbesondere der Unterstützung seiner Forderungen gegenüber bestimmten Nachfolgestaaten Österreich-Ungarns. Dies setze jedoch die Anerkennung der Neutralität und die Gewährung eines Schutzes durch den Völkerbund voraus. So weigere sich die ČSR bisher, der Errichtung einer liechtensteinischen Gesandtschaft in Prag vor Anerkennung seiner Neutralität durch die Friedenskonferenz zuzustimmen, da sich die ČSR gem. dem Prager Außenministerium als mit Liechtenstein im Kriegszustand befindlich sehe.

Die liechtensteinische Regierung weist daher gegenüber der Pariser Friedenskonferenz die in der tschechoslowakischen Presse und von hohen und höchsten

---

¹ Maschinenschriftlicher Entwurf mit handschriftlichen Korrekturen (14 S.; undatiert, wahrscheinlich Anfang September 1919): LI LA, RE 1919/4654 ad 589 (zugänglich unter: www.e-archiv.li/D45749). Weitere Entwürfe: LI LA, V 003/0058. Die französische Fassung vom 9. September 1919: LI LA, V 003/0058; LI LA, V 002/0169. Die deutsche Fassung vom 9. September 1919: MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6. Die Übersetzung stammt von D. Marhold, die Edition (auf der Grundlage des maschinenschriftlichen Entwurfs) besorgte S. Frey.

² Georges Clemenceau, *28. September 1851 in Mouilleron-en-Pareds (Vendée), †24. November 1929 in Paris. 1906–1909, 1917–1920 französischer Ministerpräsident.

³ Eduard von Liechtenstein, *2. September 1872 in Ljubljana, †8. März 1951 in Monte Carlo. Rechtsstudium in Wien, Freiburg, Graz und Innsbruck, 1898 Dr. iur. 1897–1918 im österreichischen Verwaltungsdienst. 1919–1921 liechtensteinischer Gesandter in Wien.

⁴ Karl von Liechtenstein, *16. September 1878 auf Schloss Frauenthal (Steiermark), †20. Juni 1955 ebd. Rechtsstudium in Wien, anschließend im österreichischen Verwaltungsdienst. 1918–1920 Landesverweser in Vaduz.

Repräsentanten der tschechoslowakischen Regierung vorgebrachten Argumente zur Entkräftung der liechtensteinischen Neutralität und Souveränität zurück. Das Memorandum fasst diese Argumente in drei wesentlichen Punkten zusammen und beantwortet diese:

- 1) *Das Fürstentum Liechtenstein ist kein souveräner Staat, sondern ein bloßer Annex Österreichs:* Zu diesem Thema bringt das Memorandum eine Reihe von Fakten vor, die zusätzlich zur Anerkennung der Grenze zwischen Österreich und Liechtenstein im Staatsvertrag von St. Germain zur Begründung der liechtensteinischen Souveränität heranzuziehen seien, darunter eine Reihe von zwischenstaatlichen Verträgen des Fürstentums u. a. auch mit Österreich- Ungarn.
- 2) *Das Fürstentum Liechtenstein war im Weltkriege nicht neutral, sondern ist im Jahre 1914 gleichzeitig mit dem österreichischen Staatsgebiete Kriegsschauplatz geworden:* Während des Ersten Weltkriegs sei Liechtenstein strikt neutral gewesen, und seine Neutralität sei von Großbritannien, Russland zumindest in politischer Hinsicht und mit Ausnahme von Wirtschaftsbeziehungen auch von Frankreich anerkannt worden. Dazu verweist das Memorandum auf die detaillierteren Ausführungen im Memorandum vom Mai 1919 und führt weitere Argumente an, welche die Behauptung widerlegen sollen, dass Liechtenstein sich im Kriegszustand befunden hätte.
- 3) *Der regierende Fürst von Liechtenstein stand dem österreichischen Staate gegenüber nicht in dem Verhältnisse eines fremden Staatsoberhauptes, sondern in dem eines einfachen Untertanen:* Diese Behauptung wird im Memorandum nochmals im Sinne der Gutachten Prof. Hobza's in 4 Unterelemente aufgegliedert. Die darin zusammengefassten Auffassungen werden als durchwegs missverständlich dargestellt, indem die Gegenargumente entsprechend detailliert vorgebracht werden. Dies alles zeige, dass der Fürst von Liechtenstein in der österreichischen Monarchie anstatt als untertäniger Adeliger als fremder Souverän anerkannt gewesen sei.

Die Regierung betont abschließend, dass Liechtenstein Wert auf die formelle Anerkennung seiner Neutralität durch die Pariser Friedenskonferenz legt, und bringt den ausdrücklichen Wunsch vor, über einen Beitritt zum Völkerbund in Verhandlungen zu treten.

***An die Pariser Friedenskonferenz zu Handen ihres Präsidenten
des Herrn Minister-Präsidenten Clemenceau***

Die fürstliche Regierung hat sich erlaubt, unterm 20. Mai l. J. der Pariser Friedenskonferenz ein Aide Mémoire zu unterbreiten,⁵ in welchem sie auf die vom Fürstentume während des Krieges beobachtete und von den alliierten Großmächten mehrfach anerkannte strikte Neutralität hinwies. Hiebei sprach die fürstliche Regierung die Hoffnung aus, die hohe Konferenz werde dem Fürstentume, welches durch

---

⁵ Siehe Dokument Nr. 6.

die Auflösung der österr.-ungar. Monarchie in seinen vitalsten wirtschaftlichen und rechtlichen Lebensbedingungen berührt ist, durch Zulassung eines Vertreters zur hohen Pariser Friedenskonferenz und Zulassung zum Völkerbund die Möglichkeit geben, seine wirtschaftliche und staatliche Zukunft zu sichern. Eine Antwort auf dieses Memorandum, das auch den Regierungen der alliierten Großstaaten durch ihre Wiener Vertretungen übermittelt wurde, ist bisher nicht erfolgt.

Die fürstliche Regierung verkennt nicht, dass die hohe Friedenskonferenz bisher durch die Verhandlungen mit Deutschland und Österreich vollkommen in Anspruch genommen war, und glaubt, darin die Ursache für das Ausbleiben der Antwort erkennen zu dürfen. Trotzdem glaubt sie, jetzt, wo der Abschluss des Friedens auch mit Österreich erfolgt ist, doch wieder die Aufmerksamkeit der Friedenskonferenz auf sich und ihre Angelegenheiten lenken zu dürfen.

Die Auflösung der österreichisch-ungarischen Monarchie hat den zwischen ihr und dem Fürstentum bestandenen Zollvertrag⁶ in sich zusammenfallen lassen. Die Gleichheit der [1] Währung in Österreich und Liechtenstein hat die völlige Entwertung der Zahlungsmittel des Fürstentums, trotz seiner Neutralität und trotzdem seine finanzielle Lage es in keiner Weise rechtfertigt, zur Folge gehabt; dies wird von der Bevölkerung umso härter empfunden, als das Fürstentum für seinen Lebensmittelbezug vielfach auf die Schweiz und die Länder der lateinischen Münzkonvention sowie die assoziierten Staaten der Entente, wie die tschechoslovakische Republik und das Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen, angewiesen ist. Mit diesen letzteren besitzt das Fürstentum auch insofern Beziehungen, als es durch den ehemals mit Österreich-Ungarn bestandenen Zollvertrag, dessen Weiterführung mit Deutschösterreich allein das Fürstentum nicht anstrebt,⁷ eine Reihe von finanziellen Forderungen an die Gesamtheit der Nationalstaaten zu stellen hat.⁸ Die für die finanzielle Lage des Landes hochbedeutsame glückliche Durchsetzung dieser Forderungen hängt jedoch zum großen Teile von der offiziellen Anerkennung der Neutralität des Fürstentums durch die hohe Friedenskonferenz sowie späterhin von der Gewährung des durch den Völkerbund garantierten Schutzes der kleinen Staaten ab, da in verschiedenen Kreisen die Tendenz zu bestehen scheint, Liechtenstein als einen der Entente und daher auch den Assoziierten feindlichen Staat hinzustellen

⁶ Am 5. Juni 1852 hatten Österreich und Liechtenstein einen Zollvertrag abgeschlossen, der 1863 und 1876 erneuert wurde, vgl. Vertrag zwischen Seiner Majestät dem Kaiser von Österreich und apostolischen König von Ungarn und Seiner Durchlaucht dem souveränen Fürsten von Liechtenstein über die Fortsetzung des durch den Vertrag vom 5. Juni 1852 gegründeten Österreichisch-Liechtensteinischen Zoll- und Steuervereines vom 2. Dezember 1876, Liechtensteinisches Landesgesetzblatt 1876, Nr. 3. Diesen hatte Liechtenstein am 12. August 1919 gekündigt, vgl. LI LA, RE 1919/3979 ad 4/3761, ediert bei OSPELT, Lukas, VOGT, Paul (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte zwischen 1900 und 1930*. Vaduz; Zürich: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2015, hier S. 407–409, Dok. 119, sowie in www.e-archiv.li/D45316.

⁷ Zu dieser Passage bemerkte Prinz Karl von Liechtenstein in einem Telegramm vom 22. September 1919 (LI LA, RE 1919/4654 ad 589), sie könne „besser wegbleiben“.

⁸ Zu den liechtensteinischen Bemühungen, die dem Fürstentum zustehenden Zolleinnahmen von den Nachfolgestaaten Österreich-Ungarns zu erhalten, vgl. LI LA, V 003/0047.

und auf diese Weise in seinen berechtigten Interessen zu schädigen. Ein Beweis für diese Auffassung ist, dass die wiederholten Bemühungen der fürstlichen Regierung, bei der tschechoslowakischen Regierung in Prag eine fürstliche Gesandtschaft zu errichten, die wegen der wirtschaftlichen Interessen des Fürstentums für dieses von der größten Bedeutung ist, bisher zu keinem Resultate geführt haben. Das Ministerium des Äußern in Prag widersetzte sich bis jetzt, indem es die Unmöglichkeit der Zulassung einer Gesandtschaft, ins solange die formelle Anerkennung der Neutralität des Fürstentums durch die Friedenskonferenz in Paris nicht erfolgt sei, betonte, weil die tschechoslowakische Republik sich als mit dem Fürstentume im Kriegszustande [2] befindlich betrachte. Das Ministerium in Prag stützt sich hiebei auf eine Reihe von Gründen, welche die fürstliche Regierung nicht unwidersprochen lassen kann, namentlich da der Gedanke nicht abzuweisen ist, dass die Vertreter der tschechoslowakischen Regierung auch gegenüber der Pariser Friedenskonferenz sich auf dieselben Argumente stützen, ohne dass das Fürstentum in der Lage wäre, seinen Standpunkt durch eigene Vertreter geltend zu machen; das wiederholte Erscheinen von offenbar inspirierten Artikeln in der tschechoslowakischen nationalistischen und sozialistischen Presse, in welchen immer wieder auf Grund der erwähnten Argumente die entschädigungslose Konfiskation des fürstlichen Besitzes in der Tschechoslovakei als des Besitzes eines feindlichen Souveräns propagiert wird, lassen die Befürchtungen der fürstlichen Regierung umso begründeter erscheinen. Die Bevölkerung Liechtensteins erblickt jedoch in der Souveränität und Unabhängigkeit des Fürstentums sein höchstes Gut, für dessen Sicherung wieder die Erhaltung der in der tschechoslowakischen Republik gelegenen fürstlichen Besitzungen unentbehrlich ist, da der regierende Fürst, welcher verfassungsgemäß eine Zivilliste aus seinem Lande nicht bezieht, in weitestgehender Weise auf Grund seines nach den geltenden familienrechtlichen Bestimmungen dem jeweiligen Regierer des Fürstentums zugehörigen Familienbesitzes für die Bedürfnisse seines Landes aufkommt.

Wie die Zeitungen gemeldet haben, hat der Vorsitzende der Pariser Friedenskonferenz, Seine Exzellenz der Herr Ministerpräsident Clemenceau, einer Abordnung Luxemburgs gegenüber den festen Willen der Friedenskonferenz betont, die Selbstbestimmung und das Recht auf Selbständigkeit auch der kleinsten Völker wahren zu wollen. Das Fürstentum Liechtenstein glaubt, dass daher auch seine diesbezüglichen berechtigten Ansprüche bei der verehrlichen Friedenskonferenz Achtung und Unterstützung finden dürften, und hat der Landtag des Fürstentums die fürstliche Regierung aufgefordert, mit einer neuerlichen Note an die hohe Friedenskonferenz heranzutreten.⁹ [3]

Die in den oberwähnten Artikeln der tschechoslowakischen Presse enthaltene und von einzelnen der höchsten Funktionäre der Prager Regierung vertretene Auffassung gipfelt in folgenden Sätzen:

⁹ LI LA, LTA 1919/S04, Protokoll der Sitzung des liechtensteinischen Landtags vom 28. August 1919, ediert in www.e-archiv.li/D45721.

1. Das Fürstentum Liechtenstein ist kein souveräner Staat, sondern ein bloßer Annex Österreichs.
2. Das Fürstentum Liechtenstein war im Weltkriege nicht neutral, sondern ist im Jahre 1914 gleichzeitig mit dem österreichischen Staatsgebiete Kriegsschauplatz geworden.
3. Der regierende Fürst von Liechtenstein stand dem österreichischen Staate gegenüber nicht in dem Verhältnisse eines fremden Staatsoberhauptes, sondern in dem eines einfachen Untertanen.

Aus diesen drei Erwägungen ergäbe sich für die čechoslovakische Republik die Berechtigung, die auf ihrem Boden gelegenen fürstlichen Güter als feindliches Vermögen zu betrachten und vom Staate entschädigungslos zu konfiszieren.

Diese Behauptungen sind umso erstaunlicher, als sie den wohlüberlegten Ansichten der bedeutendsten Staatsmänner der Entente, deren genaue Kenntnis der tatsächlichen Verhältnisse nicht bezweifelt werden kann, schroff widersprechen.

ad 1.) Die Souveränität des Fürstentums Liechtenstein wurde von der Friedenskonferenz bereits ausdrücklich anerkannt, indem sie im Artikel 1 des II. Teiles der Friedensbedingungen für Österreich als Grenze Österreichs „mit der Schweiz und Liechtenstein die gegenwärtige Grenze“ festsetzt.¹⁰

Die fürstliche Regierung glaubt daher nicht erst bemüht zu sein, die von allen hervorragenden Völkerrechtslehrern anerkannte Souveränität des Fürstentums weitausholend beweisen zu müssen, sie erlaubt sich jedoch, kurz auf [4] die Rheinbundakten vom Jahre 1806,¹¹ auf die Deutsche Bundesakte vom Jahre 1814¹² und die Wiener Schlussakte vom Jahre 1815¹³ hinzuweisen, durch welche die volle Souveränität des Fürstentums begründet wurde, sowie auf die Tatsache, dass seitdem keine Verhältnisse eingetreten sind, welche diese in Frage gestellt oder aufgehoben hätten.

Das Fürstentum hat seine inneren Verhältnisse unabhängig von dem Willen eines anderen Staates stets vollkommen souverän geregelt. Liechtenstein ist eine konstitutionelle Monarchie, deren Verfassung und Verwaltung auf den Staatsgrundgesetzen vom 26. September 1862 beruht.¹⁴ Ohne Einfluss eines zweiten Staates, insbesondere ohne rechtliche und faktische Beeinflussung durch Österreich, regelt es aus eigener Machtvollkommenheit seine Landesfinanzen, seine Polizei, sein Gemeinwesen, sein Armenwesen, seine Landeskultur, seinen Verkehr und Handel, seine Schule und seine Justizverwaltung; seine erste gerichtliche Instanz befindet sich im Lande, die zweite Instanz besteht aus vom Fürsten ernannten Mitgliedern und steht

¹⁰ Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye vom 10. September 1919, Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich 1920, Nr. 303.

¹¹ *Die Rheinbund-Akte 1806*. Vaduz: Liechtensteinisches Landesmuseum, 2006.

¹² Deutsche Bundesakte vom 8. Juni 1815, LI LA, SgRV 1815/1.

¹³ KLÜBER, Johann Ludwig (ed.). *Acten des Wiener Congresses in den Jahren 1814 und 1815*. Osnabrück: Zeller, 1966 (Nachdruck der Ausgabe von 1815–1835), Bd. 6, S. 12–96.

¹⁴ Am 26. September 1862 hatte Fürst Johann II. eine konstitutionelle Verfassung erlassen, die zwischen seinen Vertretern und dem landständischen Verfassungsausschuss ausgehandelt worden war.

in keinerlei Verbindung mit irgend einem österreichischen Gerichte. Lediglich die dritte Instanz ist auf Grund eines mit Österreich abgeschlossenen Justizvertrages einem beim Oberlandesgericht Innsbruck gebildeten eigenen Senat anvertraut.¹⁵ Alle diese Instanzen fällen ihr Urteil auf Grund der Gesetze des Fürstentums und im Namen Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten. Das Fürstentum war und ist auch nach außen vollkommen souverän, und vertritt verfassungsgemäß der Landesfürst den Staat in seinem Verhältnis gegen auswärtige Staaten. Der Schutz und die Vertretung seiner Staatsbürger im Auslande war auf Grund besonderen Vertrages zwar den k.u.k. österr.-ungarischen Missionen anvertraut,¹⁶ doch gegen dem, dass die fürstliche Regierung für die hiebei etwa erwachsenden Auslagen und subsidiär auch für die von den liechtensteinischen Staatenangehörigen zu leistenden Gebühren aufzukommen habe; dass durch diese vertragsmäßige Übung der Souveränität des Fürstentums Abbruch geschehen sei, kann vernünftigerweise [5] nicht behauptet werden, namentlich da ja auch andere, viel größere Staaten als Liechtenstein, deren Souveränität niemand in Zweifel zieht, unter Umständen in einzelnen Staaten die Vertretung der Interessen ihrer Bürger einer anderen Macht anvertrauen.

Die Emanation der freien und selbständigen Staatspersönlichkeit, für den kleinen Staat das sprechendste Zeichen staatlicher Freiheit und Selbstbestimmung, kommt für Liechtenstein in einer Reihe völkerrechtlicher Verträge zum Ausdruck, so beispielsweise in dem Traktat mit Russland, unterzeichnet von Kaiser Alexander I. de dato Frankfurt am Main 27.XI. / 7.XII.1813 bezüglich Abschlusses der großen Allianz, und Traktat mit Preußen, unterzeichnet von König Friedrich III.¹⁷ de dato Hauptquartier, Freiburg 10.I.1814, samt Nebenverträgen wegen Abschluss der großen Allianz, im Akzeptationsvertrag des Königs Georg IV. von Großbritannien und Irland bezüglich der vom souveränen Fürsten von Liechtenstein vollzogenen Akzession zu den Beschlüssen des Wiener Kongresses de dato Carlton House, 26. Oktober 1816, verschiedene Verträge mit der Schweiz usw., usw.

Das Fürstentum Liechtenstein hat vollkommen souverän die Voraussetzungen für die Vollstreckbarkeit ausländischer Erkenntnisse geregelt und die Vollstreckung eines ausländischen Urteiles von dem Nachweis der formellen Reziprozität abhängig gemacht.

Auch die mit Österreich-Ungarn abgeschlossenen Verträge bezeugen die vollständige staats- und völkerrechtliche Unabhängigkeit des Fürstentums, so der Zollvertrag vom 3. Dezember 1876 samt Additionalkonvention vom 27. November 1888,¹⁸ der

¹⁵ Staatsvertrag bezüglich der Justizverwaltung im Fürstentum Liechtenstein vom 19. Januar 1884, liechtensteinisches Landesgesetzblatt 1884, Nr. 8.

¹⁶ Vgl. LI LA, RE 1919/6087 ad 589.

¹⁷ Friedrich Wilhelm III., * 3. August 1770 in Potsdam, † 7. Juni 1840 in Berlin. 1797–1840 König von Preußen.

¹⁸ Additionalkonvention wegen Abänderung der Bestimmung des Art. XVIII, Punkt d) des Vertrages vom 3. Dezember 1876 über die Erneuerung bzw. Fortsetzung des zwischen Österreich-Ungarn und Liechtenstein bestehenden Zoll- und Steuervereines vom 27. November 1888, Liechtensteinisches Landesgesetzblatt 1889, Nr. 2.

Justizvertrag vom 3. August 1884,¹⁹ das Postübereinkommen vom 4. Oktober 1911.²⁰ Dass diese mit der österreichischen Monarchie geschlossenen Verträge keine „Eingliederung“ des liechtensteinischen Regierungs-[6] Apparates in den österreichischen Staat zur Folge hatten, sondern die Souveränität desselben voll gewahrt blieb, wird am besten durch die Tatsache bewiesen, dass Verträge, die von Österreich-Ungarn geschlossen werden sollten und durch die das Fürstentum Liechtenstein auf Grund des bestehenden Zollvereines in seinen Interessen berührt wurde, erst dann ratifiziert werden konnten, wenn dasselbe seine Zustimmung hierzu gegeben hatte, so der Handelsvertrag mit der Schweiz vom 6. März 1906 samt Erklärung vom 28. Juni 1906, Nr. 156 und 158 RGBl., und das Viehseuchenübereinkommen vom 9. März 1906, Nr. 157 RGBl., als völkerrechtliche Akzessionsverträge.²¹

In sämtlichen Punkten seines staats- und völkerrechtlichen Lebens beweist das Fürstentum Liechtenstein seine vollkommene, unbestreitbare Souveränität. Die fürstliche Regierung hat sich hier begnügt, einzelne der wichtigsten Beweise kurz- und streifen; falls der Wunsch geäußert werden sollte, diesbezüglich eingehender orientiert zu werden, wird es ihr eine Ehre sein, ein umfassendes Memorandum zur Verfügung zu stellen, in welchem die diesbezüglichen Verhältnisse sowie sämtliche anderen in dieser Note behandelten Fragen lichtvoll und mit genauesten wissenschaftlichen Belegen auseinandergesetzt werden.

ad 2.) Auch bezüglich der Neutralität des Fürstentums Liechtenstein steht die von der fürstlichen Regierung bekämpfte Auffassung in Widerspruch mit dem Standpunkte, den die führenden Staatsmänner der Entente selbst eingenommen haben. Sir Edward Grey²² hat im britischen Parlamente die Neutralität des Fürstentums ausdrücklich anerkannt (The Times Nr. 40700 vom 18.XI.1914, Seite 12, Spalte 2),²³ und wurde demgemäß dem Fürstentume der Import ägyptischer Baumwolle bis zum Mai 1915, in welchem Zeitpunkte derselbe auch für Italien und die

¹⁹ Der Justizvertrag vom 19. Januar 1884 (vgl. Anm. 15) wurde nach der Zustimmung durch den Liechtensteinischen Landtag am 3. August 1884 kundgemacht.

²⁰ Übereinkommen zwischen der k. k. österreichischen und der fürstlichen liechtensteinischen Regierung betreffend die Verwaltung des Post- und Telegraphen- und Telephonienstes im Fürstentum Liechtenstein vom 4. Oktober 1911, Liechtensteinisches Landesgesetzblatt 1911, Nr. 4.

²¹ Handelsvertrag und Viehseuchenübereinkommen zwischen Österreich-Ungarn (gleichzeitig in Vertretung des Fürstentums Liechtenstein) einerseits und der Schweiz andererseits vom 9. März 1906, Liechtensteinisches Landesgesetzblatt 1906, Nr. 8; Handelsvertrag zwischen Österreich-Ungarn und der Schweiz vom 9. März 1906, Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder 1906, Nr. 156; Viehseuchenübereinkommen vom 9. März 1906 zwischen Österreich-Ungarn und der Schweiz, Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder 1906, Nr. 157; Erklärung vom 28. Juni 1906 zwischen Österreich-Ungarn und der Schweizerischen Eidgenossenschaft betreffend die Abänderung des Artikels 16 des am 9. März 1906 unterzeichneten Handelsvertrages, Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder 1906, Nr. 158.

²² Edward Grey, *25. April 1862 in London, †5. September 1933 in Fallodon (Northumberland). 1885–1916 Unterhausabgeordneter (Liberal Party), 1905–1916 britischer Außenminister.

²³ „The Times“, Nr. 40700, 18.11.1914, S. 12, „The prince of Liechtenstein“, ediert bei OSPELT, VOGT (eds.), *Krieg, Souveränität und Demokratisierung*, S. 283, Dok. 54, sowie in www.e-archiv.li/D45458.

Schweiz eingestellt wurde, gestattet. Die russische [7] Regierung unter Minister des Äußern Sasanow²⁴ ließ laut einer Verbalnote der amerikanischen Botschaft in Wien vom 27. November 1915 dem in Ekaterinodar wohnhaften liechtensteinischen Staatsangehörigen Johann Beck²⁵ eine Bestätigung zukommen, in welcher die Anerkennung der Neutralität des Fürstentums ausgesprochen wurde.²⁶ Die französische Regierung entließ im Jahre 1915 die anfänglich in Frankreich internierten Liechtensteiner in ihre Heimat und unterließ gegenüber den Staatsangehörigen des Fürstentums die für die Besitzungen der mit Frankreich im Kriegszustande befindlichen Staaten verhängte Sequestrierung; die spätere Einschränkung der Anerkennung der Neutralität durch Frankreich bezog sich lediglich auf das kommerzielle Gebiet, ohne die Neutralität in politischer Beziehung in Zweifel zu ziehen.²⁷

Die fürstliche Regierung hat sich beehrt, in ihrem Memorandum an die Friedenskonferenz vom 20. Mai den ausführlichen Nachweis der vom Geiste striktester Neutralität diktierten Haltung des Fürstentums zu erbringen und glaubt daher, hier mit einem Hinweis auf dasselbe sich begnügen zu dürfen. Es hat während der ganzen Dauer des Krieges alles vermieden, was als eine Begünstigung oder als ein feindlicher Akt irgendeiner der kriegführenden Mächte gegenüber gedeutet werden könnte, und es ebenso verstanden, jede fremde Einmischung in seine inneren Verhältnisse oder wie immer geartete Beschränkung seiner Souveränität von sich ferne zu halten. Die Behauptung, dass das Fürstentum Kriegsschauplatz gewesen und als im Kriegszustande mit der tschechoslovakischen Republik zu betrachten sei, ist demnach vollkommen unhaltbar. Weder wurde der Krieg zwischen den beiden Staaten erklärt, noch wurde von einem derselben ein Akt begangen, welcher ohne formelle Erklärung den Kriegszustand begründet hätte. In wirtschaftlicher Beziehung hat das Fürstentum keinen wie immer gearteten Schritt vollzogen, der in diesem Sinne gedeutet werden könnte; in militärischer Beziehung schließt sich dies aber von Vorneherein aus, da dasselbe seit dem Jahre 1866 keine bewaffnete [8] Macht mehr besitzt,²⁸ Truppen der kriegführenden Staaten jedoch niemals seinen Boden betreten haben. In dieser Hinsicht hat das Fürstentum selbst im Frieden jedweden Schritt österreichischer oder schweizerischer militärischer oder polizeilicher Organe auf seinem Gebiete strengstens zurückgewiesen, im Gegensatz beispielsweise zum Fürstentume Monaco, in dessen Hauptstadt Frankreich vertragsgemäß Besatzungsrecht ausübt und den Platzkommandanten ernennt, ohne dass jedoch die Souveränität Monacos dadurch berührt würde, welches sogar während des nunmehr beendeten Weltkrieges mit eigener Kriegserklärung in die Reihe der kriegführenden Staaten trat.

²⁴ Sergei Dmitrijewitsch Sasanow, * 10. August 1860 bei Rjasan, † 25. Dezember 1927 in Nizza. 1910–1916 russischer Außenminister.

²⁵ Johann Beck, * 19. Juli 1858 in Triesenberg, † 23. März 1918 in Sotschi. Bauingenieur. 1884 Auswanderung nach Russland, später Eröffnung eines Baugeschäfts in Ekaterinodar (heute Krasnodar).

²⁶ LI LA, RE 1915/4461 ad 2720.

²⁷ Vgl. LI LA, SF 13/1916/0961 ad 31, Jean Baptiste Paul Beau, französischer Gesandter in Bern, an den Schweizer Bundesrat Arthur Hoffmann, 16. Februar 1916, ediert in www.e-archiv.li/D45482.

²⁸ Liechtenstein hatte das Militär-Kontingent 1868 aufgelöst.

ad 3.) Ebenso hinfällig wie die beiden ersten Behauptungen ist die letzte, dass der regierende Fürst von Liechtenstein im Verhältnisse eines Untertanen gegenüber der österreichischen Monarchie sich befunden habe, wofür folgende Argumente ins Treffen geführt werden:

- a) Der regierende Fürst von Liechtenstein sei in Österreich kein fremder Souverän, sondern ein Mitglied der österreichischen Aristokratie mit allen Rechten und Pflichten derselben gewesen.
- b) Er sei als Mitglied des österreichischen Herrenhauses unstreitbar in einem Subjektionsverhältnisse zum österreichischen Staate gestanden.
- c) Dies beweist, dass er nicht berechtigt war, daselbst die Exterritorialität zu verlangen, welche ihm nur durch spezielle Verwaltungsakte der österreichischen Regierung und auf Grund ihres freien Ermessens zuerkannt worden sei,²⁹ diese sei daher nur staatsrechtlich, nicht aber völkerrechtlich begründet gewesen.
- d) Überdies sei dieselbe in Österreich nicht vollständig gewesen, da auf dem Gebiete des fürstlichen Familienrechtes sich nach Umständen die souveräne österreichische Regierungsgewalt betätige.

Diese Anschauungen beruhen zum Teile auf Unkenntnis der tatsächlichen Verhältnisse, zum Teile auf Missver- [9] ständnissen und Trugschlüssen.

ad a) Die persönliche Stellung des regierenden Fürsten von Liechtenstein als fremder Souverän wurde nicht nur im Kaisertume Österreich-Ungarn, sondern in allen Staaten in persönlicher Beziehung wie auch rücksichtlich der Hofrangordnung voll anerkannt, wenn der Fürst in seiner bekannten persönlichen Bescheidenheit und Anspruchslosigkeit auch faktisch von den ihm zustehenden Ehrenrechten eines Souveräns nur äußerst seltenen Gebrauch gemacht haben mag. Aber auch die Stellung der gesamten Agnaten des fürstlichen Hauses und ihrer Ehegattinnen war von jener des Adels am österreichischen Hofe eine grundverschiedene, in dem sie als Mitglieder eines souveränen Hauses vor den höchsten Hofchargen und sogar vor den Familienchefs der mediatisierten Fürstenhäuser rangierten.

ad b) Auch der Umstand, dass der regierende Fürst Mitglied des Herrenhauses war, bedingt kein wie immer geartetes Subjektionsverhältnis unter den österreichischen Staat, da die Regierung, wie aus diesbezüglichen Akten des österreichischen Ministeriums des Innern klar hervorgeht, Persönlichkeiten, welche nicht österreichische Staatsbürger waren, wie beispielweise Se. kgl. Hoheit den Prinzen Philipp

²⁹ 1851 bewilligte Österreich dem souveränen Fürsten von Liechtenstein für sich und seine Familie sowie den Gliedern des Hauses Bourbon älterer Linie den Gerichtsstand des Obersthofmarschall-Amtes, der Personen, denen das Recht der Exterritorialität zusteht, vorbehalten war (Erlass des Justizministeriums vom 10. August 1851, mit dem die Allerhöchste Entschliebung vom 30. Juli 1851 kundgemacht wird, Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich 1851, Nr. 183). 1880 gestand Österreich der Schwester von Fürst Johann II., Prinzessin Therese von Liechtenstein (1850–1938), und seinem Bruder, dem späteren Fürsten Franz I. (1853–1938), das Recht der Exterritorialität zu (Kundmachung des Justizministeriums vom 5. November 1880, Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder 1880, Nr. 134).

von *Koburg*³⁰ und verschiedentliche Mitglieder des fürstlichen Hauses *Porcia* – teils italienische, teils ungarische Staatsbürger –, mit vollem Bewusstsein und unter ausschließlicher aktenmäßiger Betonung ihrer nicht österreichischen Staatsbürgerschaft auf Grund ihres ausgedehnten in Österreich befindlichen Grundbesitzes in das Herrenhaus berief, ja in einem konkreten Falle sogar anlässlich der Verzichtleistung eines erblichen Herrenhausmitgliedes auf die österreichische Staatsbürgerschaft ausdrücklich erklärte, dass die Beibehaltung der erblichen Herrenhauswürde in Österreich durch den Verzicht auf die Staatsbürgerschaft [10] in keiner Weise alteriert werde. Die Souveränität des regierenden Fürsten von Liechtenstein wird daher durch seine Mitgliedschaft zum österreichischen Herrenhause, in welchem ihm bei dessen Schaffung zugleich mit den Erzherzogen ein Sitz angeboten wurde, ebenso wenig berührt wie durch die Tatsache, dass Mitglieder seines Hauses in österreichischen Diensten standen. Ähnliche Fälle haben sich nicht nur beim Hause Liechtenstein, sondern auch bei zahlreichen anderen regierenden Familien ereignet; es soll hiebei aus früherer Zeit nur an den bekannten kaiserlichen Feldmarschall, den Prinzen Eugen von Savoyen³¹, der durch Jahrzehnte seine Dienste einem ausländischen Monarchen leistete, ohne dass dadurch die Souveränität des Hauses Savoyen tangiert worden wäre, in neuerer Zeit an den österreichischen Feldzeugmeister, Herzog von Württemberg,³² erinnert werden, durch dessen Dienste im Auslande die Souveränität des königlichen Hauses Württemberg wohl auch von Niemand in Zweifel gezogen wurde.

ad c) Nach der übereinstimmenden Ansicht aller Völkerrechtslehrer ist die völkerrechtliche Exterritorialität eines Staatsoberhauptes im Auslande die Emanation der Souveränität des von ihm repräsentierten monarchischen oder republikanischen Staates, und, da die Souveränität des Fürstentums Liechtenstein de facto wie de jure unzweifelhaft besteht, ist auch die Exterritorialität seines Herrschers im Auslande, also auch in Österreich und in der Čechoslovakei, völkerrechtlich begründet. Ebenso wenig besteht eine Meinungsverschiedenheit unter den verschiedenen Völkerrechtsgelehrten in der Anerkennung der Tatsache, dass dem Monarchen im Auslande der Charakter der Exterritorialität insoweit innewohnt, als er tatsächlich Inhaber der Obersten Regierungsgewalt ist, und dass er derselben auch dann teilhaftig ist, wenn er im Auslande nicht ausdrücklich zum Zwecke der Vornahme von Regierungshandlungen weilt, denn sein dauernder amtlicher Charakter kann jederzeit wirksam werden und jeder traditio-[11]nellen, zum Schutze des internationalen Verkehrs dienenden Rechtseinrichtung bedürfen. Er ist daher im Auslande weilend niemals Privatmann, und eine Scheidung zwischen seiner staatsrechtlichen und privaten Persönlichkeit ist völkerrechtlich unannehmbar.

³⁰ Prinz Philipp von Sachsen-Coburg und Gotha, * 28. März 1844 in Paris, † 4. Juli 1921 in Coburg. Im Gegensatz zu seinem Vater August (1818–1881) war er nicht Mitglied des österreichischen Herrenhauses.

³¹ Eugen von Savoyen, * 18. Oktober 1663 in Paris, † 21. April 1736 in Wien. Als Feldherr der Habsburger an den Türkenkriegen und am Spanischen Erbfolgekrieg beteiligt.

³² Herzog Wilhelm von Württemberg, * 20. Juli 1828 in Karlsruhe (heute Pokój, Polen), † 6. November 1896 in Meran. Österreichischer und württembergischer General.

ad d) Auch die Behauptung, die Durchführung der Exterritorialität des Fürsten in Österreich sei nicht vollständig gewesen, beruht ebenfalls auf einem Missverständnis und Trugschluss. Sie stützt sich darauf, dass das Hausgesetz des Fürsten von Liechtenstein in das Recht des vormaligen österreichischen Kaiserstaates inartikuliert wurde. Die Ursache davon ist, dass der Großteil der Besitzungen des Fürsten von Liechtenstein auf dem Gebiete der ehemaligen österreichischen Monarchie liegt und dass daher die Gefahr bestand, dass die Nachfolge in die in Österreich gelegenen Besitzungen nicht nach den Normen des fürstlichen Hausrechtes, sondern nach dem gemeinen Rechte des österreichischen Kaiserstaates geregelt würde; der regierende Fürst hat daher erwirkt, dass mit österreichischen Gesetze vom 12.I.1893³³ für die Sukzession in diese Güter das österreichische Gesetz außer Kraft gesetzt werde und an seine Stelle die Hausgesetze seines souveränen Fürstenhauses in Geltung treten, ein signifikanter Ausdruck des Rechtsbewusstseins, dass sein souveränes Haus betreffs der Sukzession in diese Güter – in allen übrigen, Realvermögen betreffenden Rechtsfragen kann nach unverrückbaren Völkerrechtsgrundsätzen das österreichische Recht nicht ausgeschaltet werden – nicht an fremdes Recht gebunden sein dürfe. Diese Inartikulierung ist daher kein Beweis gegen die Souveränität und Exterritorialität des Fürstenhauses, sondern im Gegenteil eine vollgültige und ausdrückliche Anerkennung seiner völkerrechtlichen Stellung, und zwar selbst dann, wenn man in ihr nur den Akt einer im Verkehr zweier Staaten zutage tretenden völkerrechtlichen Courtoisie erblicken wollte. Besonders [12] hervorgehoben zu werden verdient, dass trotz mehrfacher diesbezüglicher Bemühungen keinem der mediatisierten Fürstengeschlechter, geschweige denn einem der einheimischen Adelsgeschlechter, eine ähnliche Inartikulierung ihrer Hausgesetze zugestanden wurde.

Aus all diesem geht klar hervor, dass der von der Friedenskonferenz im Friedensvertragsentwurf eingenommene Standpunkt bezüglich der Souveränität des Fürstentums Liechtenstein ebenso wie die von England, Russland, den Vereinigten Staaten von Amerika und Frankreich bis 1916 durch wiederholte Akte der Anerkennung ausgedrückte Anschauung von seiner Neutralität durchaus den Tatsachen entspricht und alle entgegengesetzten Anschauungen jeder Grundlage entbehren. *Trotzdem legt das Fürstentum Liechtenstein Wert auf eine formelle Anerkennung seiner Neutralität durch die Friedenskonferenz*, da die Gefahr besteht, dass man ein Schweigen der Konferenz als eine Entscheidung zu Ungunsten des Fürstentums auffassen könnte, wodurch Schädigungen desselben im angedeuteten Sinne eintreten könnten, und außerdem die Regierung der tschechoslovakischen Republik der Errichtung einer fürstlichen Gesandtschaft in Prag ihre Zustimmung verweigert, solange die diesbezüglichen Verhältnisse durch eine Entscheidung von Paris nicht geklärt worden sind. *Vor allem aber hegt das Fürstentum Liechtenstein auf*

³³ Gesetz vom 12. Januar 1893 betreffend die Genehmigung des fürstlich Liechtenstein'schen Familienvertrages vom 1. August 1842, Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder 1893, Nr. 15.

Grund seiner Souveränität und Neutralität den Wunsch, gleich den anderen neutralen Staaten wegen seines Eintrittes in den Völkerbund in Verhandlung zu treten, da es – sofern die Bestimmungen desselben ihm nicht allzu große Lasten auferlegen – seine künftige staatliche und nationale Entwicklung unter dessen Schutz zu stellen beabsichtigt. Über einstimmigen Beschluss des Landtages beehrt sich die fürstliche Regierung daher, diese neuerliche Note der hohen Friedenskonferenz mit der Bitte zu unterbreiten, [13] dieselbe einer geneigten Antwort zu würdigen.³⁴

Genehmigen Herr Präsident die Versicherung meiner hohen Achtung.

Der fürstliche Landesverweser:
Karl Prinz v. Liechtenstein

---

³⁴ Das Memorandum wurde nicht abgesandt. Prinz Eduard von Liechtenstein hatte es mit Schreiben vom 6. September 1919 an Prinz Karl von Liechtenstein übermittelt (LI LA, RE 1919/4654 ad 589). In Vaduz traf das Dokument erst am 20. September 1919 ein. Prinz Karl reagierte mit einem Telegramm vom 22. September 1919 (LI LA, RE 1919/4654 ad 589), in dem er mitteilte, er sei mit dem Memorandum einverstanden, und einen kleinen Änderungsvorschlag machte (siehe Anm. 7). Prinz Eduard unterbreitete das Memorandum am 7. September 1919 Fürst Johann II. (LI LA, RE 1919/4654 ad 589, Prinz Eduard an Prinz Karl, 6. September 1919), der jedoch zögerte, das Memorandum abschicken zu lassen (LI LA, RE 1919/4654 ad 589, Prinz Eduard an Prinz Karl, 19. September 1919; LI LA, RE 1919/4980 ad 589, Prinz Eduard an Prinz Karl, 2. Oktober 1919). Schließlich wurde entschieden, das Memorandum lediglich „in vertraulicher Weise der französischen Regierung inoffiziell“ zu übermitteln, „um die Suszeptibilität der Tschechoslowakei nicht zu wecken“, vgl. LI LA, V 002/0170/14, Entwurf einer Note von Emil Beck, dem liechtensteinischen Geschäftsträger in Bern, an den Schweizer Bundespräsidenten Giuseppe Motta, 15. Februar 1920, ediert bei OSPELT, VOGT (eds.), *Krieg, Souveränität und Demokratisierung*, S. 464–469, Dok. 139, sowie in www.e-archiv.li/D46074.

8 MEMORANDUM LICHTENŠTEJNSKÉ VLÁDY PAŘÍŽSKÉ MÍROVÉ KONFERENCI (ZÁŘÍ 1919)¹

Memorandum adresované předsedovi mírové konference, francouzskému ministerskému předsedovi Georgesu Clemenceauovi,² napsal princ Eduard z Lichtenštejna³ a tento jej jménem zemského správce prince Karla z Lichtenštejna⁴ podepsal.

Lichtenštejnská vláda předně lituje, že dosud neobdržela žádnou odpověď na memorandum z 20. května 1919 týkající se neutrality Lichtenštejnska a schválení jeho účasti na Pařížské mírové konferenci. Doufala však, že by konference po ukončení jednání s Rakouskem mohla věnovat větší pozornost též lichtenštejnským záležitostem, zejména podpoře jeho nároků vůči určitým nástupnickým státům Rakouska-Uherska. To by však předpokládalo uznání neutrality a poskytnutí ochrany ze strany Společnosti národů. Československo se dosud zdráhalo souhlasit se zřízením lichtenštejnského velvyslanectví v Praze před tím, než mírová konference uzná neutralitu knížectví, neboť se dle mínění pražského Ministerstva zahraničních věcí se Československo považovalo být s Lichtenštejnskem ve válečném stavu.

Lichtenštejnská vláda proto vůči Pařížské mírové konferenci odmítá argumenty vyslovené v československém tisku a argumenty vyslovené vysokými, resp. nejvyššími představiteli československé vlády k vyvrácení lichtenštejnské neutrality a suverenity. Memorandum shrnuje tyto teze a reaguje na ně ve třech klíčových bodech:

- 1) *Lichtenštejnské knížectví není suverénním státem, ale pouhým anexem Rakouska*: V této věci předkládá memorandum řadu skutečností, které by vedle uznání hranice mezi Rakouskem a Lichtenštejnskem ve smlouvě ze St. Germain měly dokládat lichtenštejnskou suverenitu, včetně řady mezinárodních smluv uzavřených Lichtenštejnskem mj. s Rakousko-Uherskem.

¹ Strojopisný návrh memoranda s rukopisnými korekturami (14 s.; nedatováno, pravděpodobně začátek září 1919): LI LA, RE 1919/4654 ad 589 (dostupné z: www.e-archiv.li/D45749). Další návrhy: LI LA, V 003/0058. Francouzské znění z 9. září 1919: LI LA, V 003/0058; LI LA, V 002/0169. Německé znění z 9. září 1919: MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6. Přeložil D. Marhold, edičně (podle strojopisného návrhu) připravil S. Frey.

² Georges Clemenceau, * 28. září 1851 ve Mouilleron-en-Pareds (Vendée), † 24. listopadu 1929 v Paříži. 1906–1909, 1917–1920 francouzský ministerský předseda.

³ Eduard z Lichtenštejna, * 2. září 1872 v Lublani, † 8. března 1951 v Monte Carlu. Studium práv ve Vídni, Freiburgu, Štýrském Hradci a Innsbrucku, roku 1898 Dr. iur. 1897–1918 ve službách rakouské státní správy. 1919–1921 lichtenštejnský vyslanec ve Vídni.

⁴ Karel z Lichtenštejna, * 16. září 1878 na zámku Frauenthal (Štýrsko), † 20. června 1955 tamtéž. Studium práv ve Vídni, následně ve službách rakouské státní správy. 1918–1920 zemský správce ve Vaduzu.

- 2) *Lichtenštejnské knížectví nebylo ve světové válce neutrální, nýbrž se roku 1914 stalo současně s rakouským státním územím válečným bojištěm*: Během 1. světové války bylo Lichtenštejnsko striktně neutrální a jeho neutralitu uznala Velká Británie, Rusko přinejmenším v politické rovině a s výjimkou obchodních vztahů i Francie. Zde se memorandum odkazuje na detailnější vysvětlení v memorandu z května 1919 a uvádí další argumenty, které mají vyvracet tvrzení, že se Lichtenštejnsko nacházelo ve válečném stavu.
- 3) *Vládnoucí kníže z Lichtenštejna nebyl vůči rakouskému státu ve vztahu cizí hlavy státu, ale ve vztahu prostého poddaného*: Toto tvrzení je v memorandu na základě posudku prof. Hobzy rozčleněno na čtyři podbody. Názory obsažené v tomto posudku memorandum shrnuje a představuje jako veskrze nesprávné, přičemž protiargumenty jsou předloženy odpovídajícím způsobem. To vše ukazovalo, že kníže z Lichtenštejnska byl v rakouské monarchii namísto poddaného šlechtice uznán za cizího svrchovaného panovníka.

Závěrem vláda zdůrazňuje, že Lichtenštejnsko klade důraz na formální uznání své neutrality Pařížskou mírovou konferencí a vyjadřuje výslovné přání zahájit jednání o přistoupení do Společnosti národů.

***Pařížské mírové konferenci k rukám jejího předsedy
pana ministerského předsedy Clemenceaua***

Knížecí vláda si dovolila dne 20. května tohoto roku předložit Pařížské mírové konferenci Aide Mémoire,⁵ v němž poukazovala na striktní neutralitu, již knížectví během války zachovalo a kterou opakovaně uznaly spojenecké mocnosti. Zde knížecí vláda vyslovila naději, že ctěná konference umožní knížectví, které je dotčeno v důsledku zániku rakousko-uherské monarchie ve svých nejdůležitějších hospodářských a právních životních podmínkách, připuštěním zástupce u ctěné Pařížské mírové konference a přijetím do Společnosti národů možnost zajistit svou hospodářskou a státní budoucnost. Odpověď na toto memorandum, které bylo zprostředkováno též vládám spojeneckých velmocí prostřednictvím jejich vídeňských zastoupení, nebylo dosud obdrženo.

Knížecí vláda si je vědoma toho, že ctěná mírová konference byla dosud plně zaneprázdněna vyjednáváním s Německem a Rakouskem, a věří, že v tomto lze rozpoznat příčinu chybějící odpovědi. Přesto se domnívá, že nyní, když je dosaženo ujednání míru s Rakouskem, může soustředit pozornost mírové konference na sebe a své záležitosti.

Rozpad rakousko-uherské monarchie způsobil zánik celní smlouvy⁶ mezi ní a knížectvím. Rovnoprávnost [1] měny v Rakousku a Lichtenštejnsku vedla k úplnému

⁵ Srov. dokument č. 6.

⁶ Dne 5. června 1852 uzavřely Rakousko a Lichtenštejnsko celní smlouvu, která byla obnovena v letech 1863 a 1876, srov. smlouva mezi Jeho Veličenstvem císařem rakouským a apoštolským králem uherským a Jeho Jasností suverénním knížetem lichtenštejnským z 2. prosince 1876 o pokračování rakousko-lichtenštejnské celní a daňové unie založenou smlouvou z 5. června 1852, č. 3/1876 z. z.

znehodnocení platidla v knížectví, navzdory své neutralitě a navzdory tomu, že jeho finanční situaci to nijak neospravedlňuje; obyvatelstvo to pociťuje o to tíživěji, že knížectví, pokud jde o zásobování potravinami, je odkázáno na Švýcarsko a země latinské mincovní konvence, jakož i na spojenecké státy Dohody jako ČSR či Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. S posledně jmenovanými má též vztahy v tom smyslu, že musí vznášet řadu finančních požadavků⁷ vůči souboru národních států prostřednictvím celní smlouvy, která dříve existovala s Rakousko-Uherskem a o jejíž pokračování s Německým Rakouskem knížectví samo neusiluje.⁸ Úspěšné prosazení těchto požadavků, které je pro finanční situaci země zcela zásadní, však z velké části závisí na oficiálním uznání neutrality knížectví ctěnou mírovou konferencí, jakož i později Společností národů garantované ochraně malých států, neboť se zdá, že v různých krizích existuje tendence vykreslit Lichtenštejnsko jako stát nepřátelský vůči Dohodě, tedy i vůči spojencům, a poškodit tím jeho oprávněné zájmy. Důkazem pro tento názor je skutečnost, že opakované snahy knížecí vlády, zřídit u československé vlády v Praze své velvyslanectví, což je vzhledem k hospodářským zájmům knížectví mimořádně důležité, dosud nepřinesly žádný výsledek. Ministerstvo zahraničních věcí v Praze se tomu dosud vzpírá, přičemž zdůrazňuje nemožnost povolení velvyslanectví do doby formálního uznání neutrality mírovou konferencí v Paříži, neboť Československá republika se považovala být ve válečném stavu s knížectvím. [2] Ministerstvo v Praze se tu opírá o řadu důvodů, které knížecí vláda nemůže nechat nezpochybněné, zvláště pokud není možné odmítnout myšlenku, že zástupci československé vlády se na Pařížské mírové konferenci budou opírat o stejné argumenty, aniž by knížectví mohlo prostřednictvím vlastních zástupců prosazovat své stanovisko; opakovaný výskyt očividně inspirovaných článků v československém nacionalistickém a socialistickém tisku, v němž se opakovaně na základě uvedených argumentů propaguje konfiskace knížecích majetků v Československu bez náhrady jako majetek nepřátelského panovníka, činí obavy knížecí vlády ještě oprávněnější. Obyvatelstvo Lichtenštejnska však v suverenitě a nezávislosti knížectví spatřuje svůj nejvyšší statek, pro jehož zabezpečení je nezbytné udržení majetku nacházejícího se v Československu, neboť vládnoucí kníže, který dle ústavy nedostává od své země žádnou finanční podporu, hradí dle platných ustanovení rodinného práva potřeby své země v nejvyšší možné míře z rodinného majetku náležejícího stávajícímu vladaři knížectví.

Jak oznámily noviny, předseda Pařížské mírové konference, Jeho Excellence ministerský předseda Clemenceau, zdůraznil lucemburské delegaci pevnou vůli

Tuto vypověděl Lichtenštejn 12. srpna 1919, srov. LI LA, RE 1919/3979 ad 4/3761, editováno v OSPELT, Lukas, VOGT, Paul (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte zwischen 1900 und 1930*. Vaduz; Zürich: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2015, s. 407–409, dok. 119, rovněž i www.e-archiv.li/D45316.

⁷ K této pasáži poznamenal princ Karel z Lichtenštejna v telegramu z 22. září 1919 (LI LA, RE 1919/4654 ad 589), že by bylo „lepší zůstat stranou“.

⁸ K lichtenštejnským snahám získat knížectví náležející příjmy z cel od nástupnických států Rakousko-Uherska viz LI LA, V 003/0047.

mírové konference hájit sebeurčení a právo na nezávislost i těch nejmenších národů. Lichtenštejnské knížectví se proto domnívá, že by i jeho oprávněné nároky měly v tomto ohledu najít u ctihodné mírové konference respekt a podporu. Zemský sněm knížectví vyzval knížecí vládu, aby se na ctěnou mírovou konferenci obrátila s novou nótou.⁹ [3]

Názor obsažený ve výše zmíněných člancích československého tisku a zastávané některými nejvyššími činiteli pražské vlády vrcholí následujícími tezemi:

1. Lichtenštejnské knížectví není suverénním státem, nýbrž pouhým anexem Rakouska.
2. Lichtenštejnské knížectví nebylo ve světové válce neutrální, nýbrž se roku 1914 stalo současně s rakouským státním územím bojištěm.
3. Vládnoucí lichtenštejnský kníže nebyl vůči rakouskému státu ve vztahu cizí hlavy státu, ale ve vztahu prostého poddaného.

Z těchto tří úvah mělo pro Československou republiku vyplývat oprávnění považovat knížecí statky ležící na jejím území za nepřátelský majetek a bez náhrady jej konfiskovat.

Tato tvrzení jsou o to pozoruhodnější, že jsou v příkrém rozporu s dobře promyšlenými názory nejvýznamnějších státníků Dohody, o jejichž přesné znalosti skutečných poměrů nelze pochybovat.

ad 1) Suverenita Lichtenštejnského knížectví již byla výslovně uznána mírovou konferencí, která pro Rakousko v čl. 1 části II. [Saintgermainské, D.M.] mírové smlouvy stanovila jako hranice Rakouska „se Švýcarskem a Liechtensteinskem hranici nynější“.¹⁰

Knížecí vláda se proto nedomnívá, že je nutné dlouze dokazovat suverenitu knížectví, kterou uznávají všichni významní znalci mezinárodního práva veřejného; dovoluje si však krátce odkázat na [4] Rýnská spolková akta z r. 1806,¹¹ na Německá spolková akta z r. 1814¹² a Závěrečná akta vídeňského kongresu z r. 1815,¹³ jimiž byla založena plná suverenita knížectví, stejně tak na skutečnost, že od té doby nenastaly žádné okolnosti, které by ji zpochybňovaly nebo zrušily.

Knížectví si své vnitřní poměry vždy upravovalo zcela suverénně, nezávisle na vůli jiného státu. Lichtenštejnsko je konstituční monarchií, jejíž ústava a správa spočívá na státních základních zákonech z 26. září 1862.¹⁴ Bez vlivu jiného státu,

⁹ LI LA, LTA 1919/S04, Protokol ze zasedání lichtenštejnského Zemského sněmu z 28. srpna 1919, editováno na www.e-archiv.li/D45721.

¹⁰ Smlouva ze Saint-Germain-en-Laye z 10. září 1919, č. 303/1920 StGBL.;v ČSR z. č. 507/1921 Sb. z. a n.

¹¹ BRUNHART, Arthur (ed.). *Die Rheinbund-Akte 1806*. Vaduz: Liechtensteinisches Landesmuseum, 2006. 56 s.

¹² Německá spolková akta z 8. června 1815, LI LA, SgRV 1815/1.

¹³ KLÜBER, Johann Ludwig (ed.). *Acten des Wiener Congresses in den Jahren 1814 und 1815*. Bd. 6. Osnabrück: Zeller Verlag, 1966 (dotisk vydání z let 1815–1835), s. 12–96.

¹⁴ Dne 26. září 1862 vyhlásil kníže Jan II. konstituční ústavu, která byla vyjednána mezi jeho zástupci a ústavním výborem zemských stavů.

zejména bez právního a faktického ovlivnění ze strany Rakouska, upravuje na základě vlastní pravomoci své finance, policii, obecní zřízení, chudinství, zemědělství, dopravu a obchod, své školství a své soudnictví; jeho první soudní instance se nachází v zemi, druhá se skládá z členů jmenovaných knížetem a nemá žádný vztah k žádnému rakouskému soudu. Pouze třetí instance je na základě justiční smlouvy uzavřené s Rakouskem svěřena zvláštnímu senátu zřízenému u Vrchního zemského soudu v Innsbrucku.¹⁵ Všechny tyto instance vynáší své rozsudky na základě zákonů knížectví a ve jménu Jeho Jasnosti vládnoucího knížete. Knižectví bylo a je zcela suverénní i ve vnějších vztazích a stát ve vztahu k jiným státům zastupuje v souladu s ústavou kníže. Ochrana a zastupování vlastních občanů v zahraničí byly na základě zvláštní smlouvy svěřeny c. k. rakousko-uherským misím,¹⁶ avšak s tím, že knížecí vláda musela hradit veškeré výdaje vzniklé v této souvislosti a subsidiárně také poplatky hrazené lichtenštejnskými občany; nelze rozumně tvrdit, že by výkon této smlouvy způsobil zánik suverenity knížectví, [5] zejména proto, že jiné, mnohem větší státy než Lichtenštejnsko, jejichž suverenitu nikdo nezpochybňuje, svěřují za určitých okolností v jednotlivých zemích zastupování zájmů svých občanů jiné moci.

Emanace svobodné a nezávislé státní osobnosti, pro malý stát nejcharakterističtější znak státní svobody a sebeurčení, je pro Lichtenštejnsko vyjádřena v řadě mezinárodněprávních smluv; např. v traktátu s Ruskem podepsaný carem Alexandrem I., de dato Frankfurt nad Mohanem 27. listopadu / 7. prosince 1813 s odvoláním na uzavření velké aliance a v traktátu s Pruskem podepsaný králem Friedrichem III.,¹⁷ de dato hlavní velitelství, Freiburg 10. ledna 1814, včetně vedlejších smluv o uzavření velké aliance, v akceptační smlouvě krále Jiřího IV. z Velké Británie a Irska týkající se přistoupení suverénního knížete z Lichtenštejnska k závěrům vídeňského kongresu, de dato Carlton House 26. října 1816, v různých smlouvách se Švýcarskem apod. apod.

Lichtenštejnské knížectví si zcela suverénně upravilo podmínky vykonatelnosti cizích nálezů a podmínilo výkon cizího rozhodnutí prokázáním formální vzájemnosti.

Taktéž smlouvy uzavřené s Rakousko-Uherskem svědčí o úplné státní a mezinárodněprávní nezávislosti knížectví, např. celní smlouvy z 3. prosince 1876 včetně dodatkové úmluvy z 27. listopadu 1888,¹⁸ justiční smlouva z 3. srpna 1884,¹⁹ poštovní úmluva z 4. října 1911.²⁰ Že tyto s rakouskou monarchií uzavřené smlouvy nevedly k „začlenění“ lichtenštejnského vládního [6] aparátu do rakouského

¹⁵ Státní smlouva o výkonu soudnictví v Lichtenštejnském knížectví z 19. ledna 1884, č. 8/1884 z. z.

¹⁶ Srov. LI LA, RE 1919/6087 ad 589.

¹⁷ Fridrich Vilém III., * 3. srpna 1770 v Postupimi, † 7. června 1840 v Berlíně. 1797–1840 pruský král.

¹⁸ Dodatková úmluva o změně čl. XVIII, písm. d) smlouvy z 3. prosince 1876 o obnovení, resp. pokračování stávající celní a daňové unie mezi Rakousko-Uherskem a Lichtenštejnskem z 27. listopadu 1888, č. 2/1889 z. z.

¹⁹ Justiční smlouva z 19. ledna 1884 (srov. pozn. 15) byla vyhlášena 3. srpna 1884 po schválení lichtenštejnským Zemským sněmem.

²⁰ Úmluva mezi c. k. rakouskou a knížecí lichtenštejnskou vládou o správě poštovní, telegrafní a telefonní služby v Lichtenštejnském knížectví z 4. října 1911, č. 4/1911 z. z.

státu, nýbrž že jeho suverenita byla plně zachována, nejlépe dokládá skutečnost, že smlouvy, které měly být uzavřeny Rakousko-Uherskem a jimiž byly dotčeny zájmy Lichtenštejnského knížectví na základě existující celní unie, mohly být ratifikovány až poté, co s ním Lichtenštejnsko vyslovalo souhlas, jako např. obchodní smlouva se Švýcarskem z 6. března 1906 včetně prohlášení z 28. června 1906, č. 156 a 158 ř. z. a úmluva o nemocech dobytka z 9. března 1906, č. 157 ř. z., jako mezinárodní smlouvy o přistoupení.²¹

Lichtenštejnské knížectví prokazuje svou plnou, nepopiratelnou suverenitu ve veškerých bodech svého státního a mezinárodněprávního života. Knížecí vláda se tu spokojila s tím, že zběžně zmínila jednotlivé důležité důkazy; pokud by bylo projeveno přání se v tomto ohledu orientovat podrobněji, bude jí ctí poskytnout obsáhlé memorandum, v němž budou vysvětleny příslušné okolnosti, jakož i jiné otázky projednané v této notě jasným způsobem a na základě nejpřesnějších vědeckých důkazů.

ad 2) Taktéž pokud jde o neutralitu Lichtenštejnského knížectví, stojí názor, proti němuž se staví knížecí vláda, v rozporu se stanoviskem, které přijali sami přední státníci Dohody. Sir Edward Grey²² výslovně uznal neutralitu knížectví v britském parlamentu (The Times, č. 40700 z 18. září 1914, s. 12, sl. 2)²³ a knížectví byl tudíž povolen dovoz egyptské bavlny až do května 1915, kdy byl zastaven i pro Itálii a Švýcarsko. Ruská [7] vláda prostřednictvím ministra zahraničních věcí Sazonova²⁴ poskytla dle verbální noty amerického velvyslanectví ve Vídni z 27. listopadu 1915 potvrzení v Jekatěrinodaru žijícímu lichtenštejnskému příslušníkovi Johannu Beckovi,²⁵ v němž bylo vysloveno uznání neutrality knížectví.²⁶ Francouzská vláda propustila roku 1915 ve Francii zprvu internované Lichtenštejnce zpět do své vlasti a upustila od uvalení sekvestrace na občany knížectví, která byla uvalena na majetky [občanů, D.M.] států válčících s Francií; pozdější omezení uznání neutrality Francií se vztahovalo toliko na oblast obchodu, aniž by byla zpochybněna neutralita v politickém ohledu.²⁷

²¹ Obchodní smlouva a smlouva v pádu dobytka mezi Rakousko-Uherskem (současně zastupující Lichtenštejnské knížectví) na straně jedné a Švýcarskem na straně druhé z 9. března 1906, č. 8/1906 ř. z.; Obchodní smlouva mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarskem z 9. března 1906, č. 156/1906 ř. z.; smlouva v pádu dobytka z 9. března 1906 mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarskem, č. 157/1906 ř. z.; Prohlášení z 28. června 1906 mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarským spříseženstvím o změně čl. 16 obchodní smlouvy podepsané 9. března 1906, č. 158/1906 ř. z.

²² Edward Grey, * 25. dubna 1862 v Londýně, † 5. září 1933 ve Fallodonu (Northumberland). 1885–1916 poslanec Dolní sněmovny (Liberal Party), 1905–1916 britský ministr zahraničních věcí.

²³ The Times, č. 40.700, 18. listopadu 1914, s. 12, „The Prince of Liechtenstein“, editováno v OSPULT, VOGT (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung*, s. 283, dok. 54, rovněž i www.e-archiv.li/D45458.

²⁴ Sergej Dmitrijevič Sazonov, * 10. srpna 1860 u Rjazaně, † 25. prosince 1927 v Nice. 1910–1916 ruský ministr zahraničí.

²⁵ Johann Beck, * 19. července 1858 v Triesenbergu, † 23. března 1918 v Soči. Stavební inženýr. Roku 1884 se vystěhoval do Ruska později otevření stavebního podniku v Jekatěrinodaru (dnes Krasnodar).

²⁶ LI LA, RE 1915/4461 ad 2720.

²⁷ Srov. LI LA, SF 13/1916/0961 ad 31, Jean Baptiste Paul Beau, francouzský vyslanec v Bernu členovi švýcarské Spolkové rady Arthuru Hoffmannovi, 16. února 1916, editováno na www.e-archiv.li/D45482.

Knížecí vláda si dovolila ve svém memorandu adresovaném mírové konferenci z 20. května podat podrobný důkaz o postoji knížectví diktovaného v duchu nejprísnejší neutrality, a domnívá se proto, že se tu může spokojit s poukazem na něj. Po celou dobu trvání války se vyhýbalo všemu, co by mohlo být vykládáno jako podpora nebo nepřátelský akt vůči kterékoliv z válčících mocností a vyhnulo se též jakémukoliv cizímu vměšování do svých vnitřních záležitostí nebo jakémukoliv omezování své suverenity. Tvrzení, že knížectví bylo bojištěm a mělo být považováno za nacházející se ve válečném stavu s Československou republikou, je proto zcela neudržitelné. Mezi oběma státy nebyla ani vyhlášena válka, ani nebyl žádným z nich spáchán akt, který by založil válečný stav i bez formálního vyhlášení. Z hospodářského hlediska neučinilo knížectví vůbec žádný krok, který by bylo možné interpretovat v tomto smyslu; z vojenského hlediska je to však vyloučeno již od počátku, neboť od roku 1866 nedisponuje žádnou ozbrojenou [8] silou;²⁸ vojska válčících států však nikdy nevstoupila na jeho území. V tomto ohledu striktně odmítalo samo knížectví i v době míru jakýkoliv pohyb rakouských nebo švýcarských vojenských či policejních orgánů na svém území, na rozdíl např. od Monackého knížectví, v jehož hlavním městě vykonává Francie okupační právo a v souladu se smlouvou jmenuje místního velitele, aniž by tím však byla dotčena suverenity Monaka, které se dokonce za nyní ukončené světové války připojilo k válčícím státům vlastním vyhlášením války.

ad 3) Stejně bezpředmětné jako obě první tvrzení je i to poslední, že se vládnoucí kníže z Lichtenštejna nacházel v poddanském vztahu vůči rakouské monarchii, pro které jsou předloženy následující argumenty:

- a) Vládnoucí kníže z Lichtenštejna nebyl v Rakousku cizím svrchovaným panovníkem, ale členem rakouské aristokracie se všemi jejími právy a povinnostmi.
- b) Jako člen rakouské Panské sněmovny se nesporně nacházel v subjekčním vztahu [tj. ve vztahu podřízenosti, D.M.] vůči rakouskému státu.
- c) To dokazuje, že tam nebyl oprávněn požadovat exterritorialitu, která mu byla přiznána pouze speciálními správními akty rakouské vlády a na základě jejího volného uvážení;²⁹ ta tedy byla založena pouze podle vnitrostátního práva, nikoliv podle práva mezinárodního.
- d) Nadto tato nebyla v Rakousku úplná, neboť v oblasti knížecího rodinného práva působila za určitých okolností suverénní rakouská vládní moc.

Tyto názory vycházejí zčásti z neznalosti skutečných poměrů, zčásti z nedorozumění [9] a chybných závěrů.

²⁸ Lichtenštejnsko rozpustilo vojenský kontingent roku 1868.

²⁹ Roku 1851 Rakousko uznalo nad knížetem z Lichtenštejna pro sebe a jeho rodinu, jakož i nad členy starší linie rodu Bourbonů jurisdikci úřadu nejvyššího dvorského maršálka, která byla vyhrazena osobám s právem exterritoriality (výnos Ministerstva spravedlnosti z 10. srpna 1851, kterým se vyhlašuje Nejvyšší usnesení z 30. července 1851, v Rakousku č. 183/1851). Roku 1880 přiznalo Rakousku sestře Jana II., princezně Tereze Lichtenštejnské (1850–1938) a jejímu bratrovi, pozdějšímu knížeti Františkovi I. (1853–1938) právo exterritoriality (vyhláška Ministerstva spravedlnosti z 5. listopadu 1880, v Rakousku č. 134/1880).

ad a) Osobní postavení vládnoucího knížete z Lichtenštejna jako cizího suveréna bylo plně uznáno nejen v rakousko-uherském císařství, ale i ve všech státech, a to jak po stránce osobní, tak i s ohledem na dvorskou hierarchii, třebaže kníže při své známé osobní skromnosti a nenáročnosti využíval čestná práva, která mu jako svrchovanému panovníkovi náležela de facto pouze výjimečně. Těž postavení všech agnátů knížecího rodu a jejich manželek se zásadně lišilo od postavení ostatní šlechty na rakouském dvoře, v němž se jako příslušníci svrchovaného panovnického rodu řadili před nejvyšší dvorské hodnosti, a dokonce i před hlavy rodů mediatizovaných knížecích rodů.

ad b) Těž skutečnost, že vládnoucí kníže byl členem Panské sněmovny, nepředpokládá žádný subjekční vztah vůči rakouskému státu, neboť vláda, jak jasně vyplývá z příslušných spisů rakouského Ministerstva vnitra, jmenovala na základě [vlastnictví, D.M.] rozsáhlých statků nacházejících se v Rakousku do Panské sněmovny osoby, které nebyly rakouskými státními příslušníky, jako např. Jeho královskou Výsost prince Filipa *Koburského*³⁰ a různé členy knížecího rodu *Porcia* – zčásti italské, zčásti uherské státní příslušníky – s plným vědomím a s výhradním zdůrazněním jejich nerakouské státní příslušnosti; v jednom konkrétním případě se při příležitosti renunciace [tj. vzdání se, D.M.] rakouského občanství ze strany jednoho z dědičných členů Panské sněmovny dokonce výslovně prohlásilo, že se na zachování dědičného titulu člena Panské sněmovny v Rakousku zřeknutím se občanství [10] nic nemění. Suverenita vládnoucího knížete z Lichtenštejna tedy není dotčena jeho členstvím v rakouské Panské sněmovně, v níž mu bylo při jejím vytvoření nabídnuto místo současně s arcivévodou, jakož ani skuteností, že členové jeho rodu působili v rakouských službách. Podobné případy se vyskytly nejen u rodu Lichtenštejnů, ale i u řady jiných vládnoucích rodů; z dřívějších dob tu lze připomenout známého císařského polního maršála, prince Evžena Savojského,³¹ který po desetiletí poskytoval služby cizímu monarchovi, aniž by tím byla dotčena suverenita savojského rodu; z novějších dob rakouského polního zbrojmistra, vévodu z Württemberku,³² jehož službami v zahraničí nebyla svrchovanost královského rodu Württemberků taktéž nikým zpochybněna.

ad c) Podle jednomyslného názoru všech znalců mezinárodního práva veřejného je mezinárodněprávní exteritorialita hlavy státu v zahraničí emancipací suverenity monarchistického nebo republikánského státu, který reprezentuje, a protože suverenita Lichtenštejnského knížectví de facto a stejně tak de iure nepochybně existuje, je exteritorialita jeho vládce v zahraničí, tedy i v Rakousku a Československu, založena podle mezinárodního práva. Stejně tak neexistuje rozpor v názorech mezi různými znalci mezinárodního práva na uznání skutečnosti, že panovníkovi náleží

³⁰ Filip Sasko-Kobursko-Gothajský, * 28. března 1844 v Paříži, † 4. července 1921 v Coburgu. Na rozdíl od svého otce Augusta (1818–1881) nebyl členem rakouské Panské sněmovny.

³¹ Evžen Savojský, * 18. října 1663 v Paříži, † 21. dubna 1736 ve Vídni. Jako habsburský vojevůdce se účastnil tureckých válek a války o španělské dědictví.

³² Vévoda Vilém z Württembergu, * 20. července 1828 v Carlsruhe (dnes Pokój, Polsko), † 6. listopadu 1896 v Meranu. Rakouský a württemberský generál.

v zahraničí charakter exteritoriality, dokud je fakticky držitelem nejvyšší vládní moci a že se na ní podílí i tehdy, když se v zahraničí nenachází výslovně za účelem provádění vládních úkonů, neboť jeho trvalý úřední charakter může nabýt účinnosti kdykoliv a vyžaduje jakýkoliv tradiční [11] právní institut sloužící k ochraně mezinárodního styku. Při pobytu v zahraničí proto nikdy není soukromou osobou a rozlišování mezi jeho státoprávní a soukromou osobností je mezinárodněprávně nepřijatelné.

ad d) Taktéž tvrzení, že realizace exteritoriality knížete v Rakousku nebyla úplná, se zakládá na nedorozumění a chybném závěru. Opírá se o to, že byl rodový zákon knížete z Lichtenštejna inartikulován do práva tehdejšího rakouského císařského státu. Důvodem je skutečnost, že větší část majetků knížete z Lichtenštejna leží na území bývalé rakouské monarchie a že proto existovalo nebezpečí, že by sukcese majetků ležících v Rakousku byla upravena nikoliv dle norem knížecího rodového práva, ale dle obecného práva rakouského císařského státu; vládnoucí kníže si proto vymohl, že rakouskými zákony z 12. ledna 1893³³ bude pro sukcesi těchto statků rakouské právo derogováno a namísto něj vstoupí v platnost rodové zákony jeho suverénního knížecího rodu, což bylo významným projevem právního vědomí, že jeho suverénní rod by stran sukcese těchto statků neměl být vázán cizím právem – ve všech ostatních právních otázkách týkajících se nemovitého majetku nelze podle neochvějných mezinárodněprávních pravidel rakouské právo vyloučit. Tato inartikulace tedy není žádným důkazem proti suverenitě a exteritorialitě knížecího rodu, ale naopak plným a výslovným uznáním jeho mezinárodněprávního postavení, a to i tehdy, pokud bychom v ní chtěli vidět pouze akt mezinárodní zdvořilosti, který se objevuje ve styku dvou států. Zvláště [12] je třeba zdůraznit, že navzdory opakovaným snahám nebyla v tomto směru podobná inartikulace vlastních rodových zákonů přiznána žádné z mediatizovaných knížecích dynastií, natož některé z domácích šlechtických dynastií.

Z toho všeho je zřejmé, že stanovisko přijaté mírovou konferencí v návrhu mírové smlouvy ohledně suverenity Lichtenštejnského knížectví, stejně tak i názor na jeho neutralitu vyjádřený Anglií, Ruskem, USA a až do roku 1916 Francií prostřednictvím jejich opakovaných aktů uznání vskutku odpovídá skutečnosti a všechny opačné názory postrádají jakýkoliv základ. *Přesto klade Lichtenštejnské knížectví důraz na formální uznání jeho neutrality mírovou konferencí, neboť tu existuje nebezpečí, že by mlčení konference mohlo být vykládáno jako rozhodnutí v neprospěch knížectví, což by mohlo vést k jeho poškození v naznačeném smyslu, a nadto vláda Československé republiky odmítá dát souhlas k vytvoření knížecího velvyslanectví v Praze, dokud nejsou rozhodnutím z Paříže vyjasněny příslušné poměry. Především si však Lichtenštejnské knížectví na základě své suverenity a neutrality přejí zahájit jednání o svém vstupu do Společnosti národů, stejně jako ostatní neutrální státy, neboť má v úmyslu – za předpokladu, že její cíle pro něj nebudou příliš*

³³ Zákon z 12. ledna 1893 č. 15 ř. z., o schválení knížecí Liechtensteinské rodinné smlouvy z 1. srpna 1842.

velkým břemenem – postavit svůj budoucí stát a národní rozvoj pod její ochranu. Na základě jednomyslného usnesení Zemského sněmu si proto knížecí vláda dovoluje předložit ctěné mírové konferenci tuto novou nótu s prosbou, [13] aby jí byla dána příznivá odpověď.³⁴

Přijměte, pane předsedo, ujištění o mé vysoké úctě.

Knížecí zemský správce:
princ Karel z Lichtenštejna

---

³⁴ Memorandum nebylo odesláno. Princ Eduard z Lichtenštejna jej zprostředkoval dopisem z 6. září 1919 princovi Karlu z Lichtenštejna (LI LA, RE 1919/4654 ad 589). Do Vaduzu dokument dorazil teprve 20. září 1919. Princ Karel reagoval telegramem z 22. září 1919 (LI LA, RE 1919/4654 ad 589), v němž sdělil, že s memorandem souhlasí a navrhl drobné změny (viz pozn. 7). Princ Eduard předložil memorandum 7. září 1919 knížeti Janu II. (LI LA, RE 1919/4654 ad 589, Princ Eduard princovi Karlovi, 6. září 1919), který však s odesláním memoranda váhal (LI LA, RE 1919/4654 ad 589, Princ Eduard princovi Karlovi, 19. září 1919; LI LA, RE 1919/4980 ad 589, princ Eduard princovi Karlovi, 2. října 1919). Nakonec bylo rozhodnuto memorandum toliko předat „francouzské vládě důvěrným způsobem, neoficiálně“, „aby nepopudili Československo“, srov. LI LA, V 002/0170/14, návrh nóty Emila Becka, lichtenštejnského chargé d'affaires v Bernu, švýcarskému prezidentu Giuseppe Mottovi, 15. února 1920, editováno v OSPELT, VOGT (eds.). *Krieg. Souveränität und Demokratisierung*, s. 464–469, dok. 139, rovněž i www.e-archiv.li/D46074.

9 POSUDEK KARLA KADLECE (27. LISTOPAD 1919)¹

Právní historik prof. JUDr. Karel Kadlec (1865–1928) připravil stručný posudek, který rozdělil do tří odstavců. Blíže se vyjádřil pouze k lichtenštejskému majetku, jehož převzetí bez náhrady doporučoval.

V návrhu nóty z 15. února 1920 lichtenštejského chargé d'affaires v Bernu Emila Becka švýcarskému spolkovému prezidentovi Giuseppe Mottovi byly z Kadlecova posudku (na rozdíl od Kaprasova či Stieberova) citovány vybrané pasáže.²

Gustav Friedrich si ve svých rukopisných poznámkách ke Kadlecovu posudku zapsal větu „aby knížecí rodině Liechtensteinské zabrán byl bez náhrady ve prospěch republiky veškeren nemovitý majetek, pocházející z pobělohorských konfiskací, a mimo to i majetek na Krnovsku“, zřejmě jako shrnutí hlavní myšlenky posudku.³

Ve vztahu k uvedeným pojmům můžeme doplnit, že Kadlecova terminologie („zabrání bez náhrady“) nebyla přesná (v případě „zaboru“ nešlo ještě o odejmutí majetku, ale pouze o veřejnoprávní omezení stávajícího vlastníka), a že v žádném z posudků nebyla řešena problematika movitých věcí (jak tzv. živého a mrtvého inventáře, tak vybavení nesloužícímu k vlastnímu hospodaření).

Poznámky k dobrému zdání prof. Dr. J. Pekaře ze 23. listopadu 1919 o půdě neprávem nabyté

Souhlasím v celku ve všem s dobrým zdáním zmíněným. Mám za nevhodné chtít zabíratí bez náhrady velkostatky, jichž vlastnictví sahá svým původem do doby převratu pobělohorského.

Co se však týče kníž.[ecího] majetku Liechtensteinského, pokládám nejen za možné, nýbrž přímo doporučuju, aby knížecí rodině Liechtensteinské zabrán byl bez náhrady ve prospěch republiky veškeren nemovitý majetek, pocházející z pobělohorských konfiskací, a mimo to i majetek na Krnovsku, jímž jako lenním knížec-tvím tento nohsleda Ferdinanda II. r. 1622 byl obdařen. Zabráni bez náhrady bude

¹ Český strojepisný opis (1 s.): NA, f. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, inv. č. 188, kart. 300; NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500; německý dobový překlad: MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, fol. 9v–10r. Přepsala B. Švejnová, dobový překlad revidoval a ediční poznámky přeložil Th. Krzenck, edičně připravil O. Horák.

² LI LA, V 002/0170/14; dostupné z: www.e-archiv.li/D46074.

³ MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 290, s. 7.

jen spravedlivým trestem za zločinnou činnost Karla knížete z Liechtensteina proti českému státu, trestem, kterým se rodině Liechtensteinské odejme po právu to, čím se bezdůvodně na újmu české šlechty a českého státu obohatila. Trest ten bude ještě velmi malý, poněvadž i když statky neprávem nabyté budou zabráný, zbudou rodině pořád ještě užitky z těchto statků za celá tři století.

Co se týče půdy poddanské, neprávem zabírané k panským dvorům, podpisuju plně dobré zdání prof. Dr. Pekaře.

Na Kr.[álovských] Vinohradech, dne 27. listopadu 1919

Karel Kadlec v. r.

9 GUTACHTEN VON KAREL KADLEC (27. NOVEMBER 1919)¹

Der Rechtshistoriker Prof. JUDr. Karel Kadlec (1865–1928) bereitete ein kurzes Gutachten vor, welches er in drei Absätze untergliederte. Eingehender äußerte er sich lediglich zum liechtensteinischen Besitz, dessen entschädigungslose Übernahme er empfahl.

Im Entwurf der Note vom 15. Februar 1920 des liechtensteinischen Geschäftsträger in Bern, Emil Beck, an den Schweizer Bundespräsidenten Giuseppe Motta wurden aus Kadlec‘ Gutachten (im Unterschied zu Kapras oder Stieber) ausgewählte Passagen zitiert.²

Gustav Friedrich notierte in seinen handschriftlichen Anmerkungen zum Gutachten von Kadlec den Satz, „dass der fürstlichen Familie der Liechtenstein entschädigungslos zu Gunsten der Republik sämtliche Liegenschaften, die aus den Konfiskationen nach dem Weißen Berg stammten, beschlagnahmt werden sollten, darüber hinaus auch der Besitz in Jägerndorf“, offenkundig als Zusammenfassung des Leitgedankens des Gutachtens.³

Mit Blick auf die genannten Begriffe können wir ergänzen, dass Kadlec‘ Terminologie („entschädigungslose Beschlagnahme“) keineswegs präzise war (im Falle der „Beschlagnahme“ handelte es sich nicht um eine Wegnahme des Besitzes, sondern lediglich um eine öffentlich-rechtliche Einschränkung des aktuellen Besitzers), und dass in keinem der Gutachten die Problematik der beweglichen Sachen (wie des sog. beweglichen und toten Inventars, aber auch die nicht der eigentlichen Bewirtschaftung dienenden Ausstattung) gelöst wurde.

Anmerkungen zum Gutachten von Prof. Dr. J. Pekař vom 23. November 1919 über den zu Unrecht konfiszierten Boden

Ich stimme insgesamt in allem dem erwähnten Gutachten zu. Ich halte es für ungeeignet Großgrundbesitzungen entschädigungslos zu konfiszieren, deren Eigentum in seinem Ursprung in die Zeit des Umsturzes nach dem Weißen Berg zurückreicht.

¹ Tschechische maschinenschriftliche Abschrift (1 s.): NA, F. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, Inv.-Nr. 188, Kart. 300; NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500; zeitgenössische deutsche Übersetzung: MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, Fol. 9v–10r. Übertragen von B. Švejnohová, die zeitgenössische Übersetzung revidierte und die editorischen Anmerkungen übersetzte Th. Krzenek, die Edition besorgte O. Horák.

² LI LA, V 002/0170/14; zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074.

³ MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 290, s. 7.

Was jedoch den fürstlich liechtensteinischen Besitz betrifft, halte ich es nicht nur für möglich, sondern ich empfehle nach geradezu, der fürstlichen liechtensteinischen Familie den gesamten, aus den Konfiskationen nach dem Weißen Berg stammenden unbeweglichen Besitz entschädigungslos zu Gunsten der Republik zu beschlagnahmen, und außerdem auch den Jägerndorfer Besitz, welcher dem Fürsten Karl, der den Fußtapfen Ferdinands II. eifrig folgte, im Jahre 1622 als Lehensfürstentum zum Geschenk gemacht wurde. Eine entschädigungslose Beschlagnahme wäre nicht allein eine gerechte Strafe für die verbrecherische Tätigkeit des Fürsten Karl von Liechtenstein gegen den böhmischen Staat, eine Strafe, durch die wir der Familie Liechtenstein zu Recht das wegnehmen, womit sie sich grundlos zu Lasten des böhmischen Adels und des böhmischen Staates bereichert hat. Diese Strafe wird eine noch viel zu geringe sein, weil, auch wenn die zu Unrecht erworbenen Güter beschlagnahmt werden, die Familie noch den Nutzen aus diesen Gütern für drei Jahrhunderte gezogen hat.

Was den Untertanenboden betrifft, der unrechtmäßig den herrschaftlichen Höfen zugeschlagen wurde, unterschreibe ich voll und ganz das Gutachten von Prof. Dr. Pekař.

Na Kr. Vinohradech [Königliche Weinberge], den 27. November 1919

Karel Kadlec m. p.

10 POSUDEK JANA BEDŘICHA NOVÁKA (27. LISTOPAD 1919)¹

Historik a archivář PhDr. Jan Bedřich Novák (1872–1933), ředitel Českého zemského archivu, ve svém posudku upozorňoval („z archivně-praktické stránky“) především na komplikace, které by byly spojené se skutečnou snahou o nápravu pobělohorských křivd (nutnost individuálního přístupu, problematika posouzení ceny konfiskovaných statků a sledování jejich dalších osudů).

Novák původně nepatřil mezi skupinu oslovených odborníků v otázce zabavení statků pocházejících z pobělohorských konfiskací bez náhrady. Pro výbor pro pozemkovou reformu Národního shromáždění připravil na začátku dubna 1919 posudek o restituci půdy zabrané obcím.² Státním pozemkovým úřadem byl až dodatečně vyzván – na základě Pekařovy žádosti – k podání posudku k jeho dobrozdání z 23. listopadu 1919 a přímo Pekařovi také svůj text zaslal.

V návrhu nóty z 15. února 1920 lichtenštejnského chargé d'affaires v Bernu Emila Becka švýcarskému spolkovému prezidentovi Giuseppe Mottovi není Novákův posudek zmíněn³ a nebyl z něj pořízen ani výtah v rámci přípravných prací na nótě.⁴

Gustav Friedrich si ve svých rukopisných poznámkách k posudku zapsal „Novák: pozoruhodno“.⁵

Přípis p. Dr. J. Nováka, ředitele zemského archivu

Byv vyzván Pozemkovým úřadem, abych přičinil své poznámky k dobrozdání o převzetí některých velkostatků bez náhrady, dovoluji si především podotknouti, že mi byla určena příliš krátká lhůta k prostudování a posouzení tak důležité otázky. Dne 25. listopadu odpoledne jsem akt dostal a 27. listopadu musím již odeslati odpověď.⁶

¹ Český strojopisný opis (3 s.): NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500 (pro edici); NA, f. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, inv. č. 188, kart. 300 (pro paginaci); německý strojopisný dobový překlad: MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, fol. 10r–12r. Přepsala B. Švejnová, dobový překlad revidoval a ediční poznámky přeložil Th. Krzenek, edičně připravili O. Horák a J. Marčík.

² Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 90, inv. č. 4585, NOVÁK, Jan Bedřich. *Historické dobrozdání o termínu zákona o vrácení půdy zabrané obcím*, český strojopisný originál, 5. duben 1919, 4 s.

³ LI LA, V 002/0170/14; dostupné z: www.e-archiv.li/D46074.

⁴ Srov. LI LA, V 003/0089, Auszug (Aktenzeichen der liechtensteinischen Gesandtschaft in Wien: Beilage 121/2-20).

⁵ MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 290, s. 7.

⁶ Ke krátké lhůtě na vypracování posudku se na 43. schůzi výboru pro pozemkovou reformu (konané 14. ledna 1920) vymezil odborový rada ministerstva zemědělství J. Macek s tím, že nejde o chybu

Mohl jsem se tudíž opřít jen o své dosavadní zkušenosti, hlavně archivní a z toho hlediska chci odpovědět, máje za to, že hlavně archivně-praktická stránka celé této otázky byla příčinou, že mi bylo zmíněné dobrozdání posláno k nahlédnutí.

Ponechávaje tudíž bez poznámek zejména právní stav věci, který bez toho bude jen s velikými nesnáze řešen, – vždyť celý převrat pobělohorský i s obnoveným zřízením zemským je i z právního hlediska problémem – obrátím se jen k posouzení obtíží, které se vyskytnou při archivní[m] zjišťování jednotlivých případů. Tu pokládám za svou povinnost především prohlásiti, že úplně souhlasím s názorem proneseným v dobrozdání pana prof. Pekaře⁷, že historická revise spletitých poměrů a změn majetkových velkostatkářské půdy v našich zemích od převratu bělohorského po naši dobu by byla dílem technicky obrovským, a že by vyžadovala mnohaleté práce odborníků, než by došlo k pozitivním výsledkům. Přitom je obava, že v mnoha případech pro nedostatek dokladů by zůstalo pátrání bezvýsledným. [1]

Především bylo by nutno prostudovati v každém jednotlivém případě konfiskační procesy po roce 1620 a zjistiti, jaké přehmaty a [neprávnosti]⁸, a těch bylo velmi mnoho, se při nich daly. Dále by bylo nutno při každém velkostatku zjistiti jeho přesný stav v době procesu pobělohorského a jeho tehdejší cenu, aby bylo možno posouditi při jeho prodeji, jak hluboko byl prodán pod cenou. Pod cenou byly totiž prodávány všechny a za špatné peníze většina. Na takový prodej, konaný buď přímo, nebo pod auspiciemi veřejného úřadu, nelze se dívat ze stanoviska pouhého práva soukromého, a nelze tudíž takový prodej pod cenou nebo za nesprávné peníze pokládati za právoplatnou smlouvu. Jsou případy, že i tehdejší česká dvorská komora se stavěla proti podobnému odprodávání zkonfiskovaného majetku (např. Slaný).⁹

Pozemkového úřadu, ale spíše J. Pekaře, na jehož žádost byl Novák ještě dodatečně osloven. Srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, inv. č. 611, kart. 16, těsnopisecká zpráva o schůzi, s. 18 (dostupné z: <https://digibadatelna.psp.cz/vademecum/permalink?xid=fac5e2ec16f948e39356847695a5934a>).

⁷ Viz dokument č. 2.2.

⁸ V opisech z NA je uvedeno „nesprávnosti“ (f. Ministerstvo zemědělství) i „neprávnosti“ (f. Státní pozemkový úřad), v dobového překladu z MZA „Ungerechtigkeiten“ (viz pozn. 1).

⁹ Zájem o trvalé získání města Slaného s jeho statky, obstaveného 11. října 1622 českou komorou, projevil Jaroslav Bořita z Martinic (k pobělohorským majetkovým pohybům na Slánsku KOVAŘÍK, Jiří. Bíla hora a šlechta kraje Slánského. *Slánský obzor*, 1993–1994, roč. 1–2 [101–102], s. 21–32). Svou roli zde sehrál i Karel z Lichtenštejna, jakožto zástupce královské moci, který jednal se zúčastněnými stranami, přičemž byl v některých záležitostech přímo instruován panovníkem. Jaroslav Bořita z Martinic nejprve získal do svého vlastnictví jen část těchto statků, spolu s několika dalšími konfiskáty v okolí a 1. července 1623 bylo Martinicovi město (spolu s Blahoticiemi a Neprobylicemi) zastaveno za 200 000 kop grošů míšeňských. Po uzavření této smlouvy se panovník vyslovil v listu adresovaném Karlu z Lichtenštejna, aby Martinicovi nebylo město dáno do dědičného vlastnictví. Příliš nízké důchody z městských statků a kumulující se dluh komory vůči Martinicovi však nakonec vedly 24. července 1638 k prodeji města i s jeho statky do dědičného vlastnictví jeho dosavadnímu zástavnímu pánu za 283 000 kop grošů míšeňských (Bílek zde uvádí 283 000 zl., podle Kmochové nesprávně; BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 1206); šlo o zástavní sumu rozšířenou o dlužný úrok (blíže KMOCHOVÁ, Romana. „I přišli k nám tito soldáti...“ *Město Slaný za třicetileté války optikou pramenů městské kanceláře*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, s. 84–88, 109–113; KADEŘÁBEK, Josef. *Nerovný boj o víru. Páni z Martinic a rekatolizace města Slaný (1600–1655)*. Praha: Karolinum, 2018. 286 s.).

Každý objekt, který pobělohorskými procesy přešel v držení jiného majitele, nutno od té doby sledovati až po naši dobu, aby se zjistilo, jakým způsobem přešel v držení nynějšího majitele, zda dědictvím, koupí, výměnou, darem a podob. Při tom by se musily podrobně zjistiti všechny změny, které se s takovým objektem staly, zejména, co k němu přibylo ať přikoupením, ať sváděním půdy rustikální, ať investicí (stavbami, meliorací apod.).

Jsou přece časté případy, že k velkostatku prodanému v konfiskačních procesech přibyly v následující době celé řady nových objektů, které při něm původně nebyly; leckterý velkostatek zdvojnásobil od té doby svou plochu. Tu by bylo nutno v každém případě zjišťovati tyto přírůstky. Někdy by šlo o celé dvory a o celé menší přikoupené statky, jindy jen o parcely. Veliké nesnáze by způsobilo zjišťování parcel, kterými byla půda velkostatků arrondována.¹⁰ Často se tak stávalo na úkor majetku obcí. Zemský archiv má již své zkušenosti právě v této věci. Celá řada obcí obrací se totiž od převratu na zemský archiv s dotazy, zda ta či ona parcela nebyla neprávem od obce přivtělena k velkostatku. Při tom obyčejně vychází najevo, že údaje obcí jsou založeny jen na místních většinou nesprávných tradicích, že dokladů vůbec nemají, a v archivu ve velké většině případů zůstává hledání dokladů bez výsledku. Někdy se ovšem podaří po velkém bádání potřebné dokumenty nalézt a zjistiti způsob, jakým se parcela k velkostatku dostala, ale to [2] není pravidlem, spíše výjimkou. Tak při značném přesunu rustikální půdy provedeném při reluici roboty¹¹, kdy často vrchnost za dluhující dávkou ponechala si některé rustikální pozemky, lze se dopátrati výsledků pozitivních (původní akta katastrů tereziánských a archiv rektifikatoria katastru josefského).¹²

Avšak velmi nesnadno, ba většinou nemožno je zjistiti změny takové v XVII. století před sestavením berní rule¹³, a právě v té době bylo velmi mnoho přesunů

¹⁰ V širším smyslu zaokrouhlování (scelování). Jednalo se o způsob úpravy pozemkové držby, při níž docházelo k vytváření větších (kompaktních) pozemkových celků. Účelem bylo zpravidla odstranění rozptýlenosti pozemků a s tím související zvýšení efektivity jejich využívání. Srov. SMETÁČEK, Rudolf. Arrondace. In: HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Sv. I. A–CH. Brno: Polygraphia; R. M. Rohrer, 1929, s. 72–73.

¹¹ Šlo o proces nahrazování naturální roboty peněžitými dávkami. Ve větší míře se objevuje v 18. století, kdy docházelo k lokálnímu zavádění robotní reluce na základě individuálních smluv uzavíraných mezi vrchnostmi a poddanými (v některých případech za zprostředkování či potvrzení krajských úřadů). Přeměnu poddanských povinností na peníze pak stanovil berní a urbáriální patent Josefa II. z 10. února 1789. Ke zrušení patentu však došlo již následujícího roku, a to před uplynutím přechodného období, patentem Leopolda II. z 9. května 1790 (pro Moravu a Slezsko již 19. dubna téhož roku). Blíže KOLLMANN, Josef. Abolice a reluce roboty (1789–1798). *Sborník archivních prací*, 2008, roč. 58, č. 1, s. 3–101; KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu*. Praha: Jan Laichter, 1949, s. 357–364.

¹² Prameny týkající se zmíněných katastrů jsou uloženy v Národním archivu, zejména ve fondech Tereziánský katastr (srov. HRADECKÝ, Emil. Tereziánský katastr. Rozbor fondu. *Sborník archivních prací*, 1956, roč. 6, č. 1, s. 105–136), Tereziánský katastr – Rektifikatorium, Tereziánský katastr – Exaequatorium dominicale, Vrchní komise pro úpravu berní v Čechách a Josefský katastr.

¹³ Berní rula představovala soupis daňových povinností zahrnující rustikální pozemky v Českém království. První berní rula je datována k roku 1654 (tedy k roku, kdy byla dokončena většina prací na

mezi půdou rustikální a dominikální. Oba hlavní archivní fondy zemského archivu, které by tu přišly v úvahu, katastrální akta i gruntovní knihy pocházejí většinou z doby, kdy hlavní pohyb půdy způsobený katastrofou bělohorskou byl již ukončen.¹⁴

Z toho všeho lze viděti, s jakými obtížemi by se všechny takové práce potkávaly a nutno na konci ještě jednou opakovati souhlas s názorem pana prof. Pekaře, že by podnikání takové bylo v mnohých případech technicky beznadějně.

V Praze, dne 27. listopadu 1919

L.S.

Dr. J. Novák
ředitel zemského archivu

---

soupisu). Konečná verze byla schválena českým sněmem zasedajícím od 17. července do 12. září 1656. Potřeba jejího přepracování později dala vzniknout druhé berní rula (1684), kterou následoval první (1748) a druhý (1757) tereziánský katastr rustikální, někdy označovány jako třetí a čtvrtá berní rula. Blíže MOJŽIŠOVÁ, Veronika. Berní rula. In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Sv. I. A–Č. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 338–343.

¹⁴ Fond gruntovních knih v současné době již neexistuje. V šedesátých letech 20. století došlo k roztržštění této sbírky a jednotlivé knihy byly rozvezeny do státních (krajských) archivů. V současné době se tak nacházejí zejména v péči státních oblastních archivů. Ke konci roku 1899 bylo v českém zemském archivu uloženo na 10 520 knih. K vývoji fondu VOLF, Miloslav. Výsledky soupisu gruntovních knih ve Středočeském kraji. *Sborník archivních prací*, 1966, roč. 16, č. 1, s. 59–63.

10 GUTACHTEN VON JAN BEDŘICH NOVÁK (27. NOVEMBER 1919)¹

Der Historiker und Archivar PhDr. Jan Bedřich Novák (1872–1933), Direktor des Böhmisches Landesarchivs (Český zemský archiv), wies in seinem Gutachten („aus archivalisch-praktischer Seite“) vor allem auf die Komplikationen hin, die mit dem realen Bemühen um eine Korrektur des nach der Schlacht am Weißen Berg begangenen Unrechts (Notwendigkeit eines individuellen Vorgehens, Problematik der preislichen Bewertung der konfiszierten Güter und Verfolgung ihres weiteren Schicksals) hin.

Novák gehörte ursprünglich nicht zur Gruppe der kontaktierten Fachleute in der Frage der Beschlagnahme ohne Entschädigung der nach dem Weißen Berg konfiszierten Güter. Anfang April 1919 verfasste er für den Bodenreform-Ausschuss der Nationalversammlung ein Gutachten über die Restitution des den Gemeinden entzogenen Bodens.² Durch das Staatliche Bodenamt wurde er erst nachträglich – auf der Grundlage einer Bitte Pekař – um eine Einschätzung zu dessen Gutachten vom 23. November 1919 gebeten, worauf er Pekař auch seinen Text zusandte.

Im Entwurf der Note vom 15. Februar 1920 des liechtensteinischen Geschäftsträger in Bern, Emil Beck, an den schweizerischen Bundespräsidenten Guiseppa Motta wird Nováks' Gutachten (im Unterschied zu den übrigen) nicht erwähnt³ und innerhalb der vorbereitenden Arbeiten an besagter Note wurde nicht einmal ein Auszug hieraus eingefügt.⁴

Gustav Friedrich fügte in seinen handschriftlichen Anmerkungen zum Gutachten die Fußnote hinzu „Novák: bemerkenswert“.⁵

---

¹ Tschechische maschinenschriftliche Abschrift (3 S.): NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500 (Edition); NA, F. Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, Inv.-Nr. 188, Kart. 300 (Pagination); zeitgenössische deutsche maschinenschriftliche Übersetzung: MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, Fol. 10r–12r. Übertragen von B. Švejnhová, die zeitgenössische Übersetzung revidierte und die editorischen Anmerkungen übersetzte Th. Krzenck, die Edition selbst besorgten O. Horák und J. Marčík.

² Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 90, Inv.-Nr. 4585, NOVÁK, Jan Bedřich. *Historické dobrozdání o termínu zákona o vrácení půdy zabrané obcím* [Historisches Gutachten über den zeitlichen Geltungsbereich des Gesetzes zur Rückgabe des den Gemeinden entzogenen Bodens], tschechisches maschinenschriftliches Original, 5. April 1919. 4 S.

³ LI LA, V 002/0170/14; zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074.

⁴ Vgl. LI LA, V 003/0089, Auszug (Aktenzeichen der liechtensteinischen Gesandtschaft in Wien: Beilage 121/2-20).

⁵ MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 290, S. 7.

Anmerkungen des Herrn Dr. J. Novák, Direktor des Landesarchivs

Aufgefordert durch das Bodenamt, meine Anmerkungen dem Gutachten über die Übernahme einiger Großgüter ohne Entschädigung hinzuzufügen, erlaube ich mir zunächst anzumerken, dass mir eine allzu kurze Frist für ein Studium und Beurteilen einer derart wichtigen Frage bestimmt worden ist. Am Nachmittag des 25. November habe ich die Akte erhalten und am 27. November musste ich bereits eine Antwort zusenden.⁶

Ich konnte mich folglich nur auf meine bisherigen Erfahrungen stützen, hauptsächlich die archivalischen, und von diesem Standpunkt aus will ich antworten, wobei ich voraussetze, dass insonderheit die archivalisch-praktische Seite dieser ganzen Frage den Grund darstellt, weshalb man mir das erwähnte Gutachten zur Einsicht zugesandt hat.

Ich lasse folglich Anmerkungen insbesondere zum juristischen Stand der Angelegenheit beiseite, die zweifelsohne nur mit großen Schwierigkeiten zu lösen sein wird, – stets stellen die gesamte Umwälzung nach dem Weißen Berg und die Verneuerte Landesordnung auch aus rechtlicher Perspektive ein Problem dar – und wende mich nur der Beurteilung der Schwierigkeiten zu, die bei der archivalischen Feststellung der einzelnen Fälle hervortreten.

Ich erachte es hier als meine Pflicht vor allem festzustellen, dass ich vollends mit der im Gutachten von Herrn Prof. Pekař⁷ vorgetragenen Auffassung übereinstimme, dass eine historische Revision der komplizierten Verhältnisse und der besitzmäßigen Veränderungen von Großgrundbesitzboden in unseren Ländern seit dem Umsturz nach dem Weißen Berg bis in unsere Zeit technisch ein gewaltiges Werk darstellt und eine vieljährige Arbeit von Fachleuten erfordern würde, ehe man zu positiven Ergebnissen käme. Dabei besteht die Befürchtung, dass in vielen Fällen angesichts des Mangels an Belegen die Suche ergebnislos verlaufen würde. [1]

Vor allem wäre es notwendig in jedem einzelnen Fall die Konfiskationsprozesse nach dem Jahre 1620 zu studieren und festzustellen, welche Übergriffe und Unrechtmäßigkeiten⁸, und hiervon gab es sehr viele, sich hierbei ereigneten. Weiterhin wäre es notwendig bei jedem Großgrundbesitz dessen genauen Zustand in der Zeit des Prozesses nach dem Weißen Berg sowie seinen damaligen Preis festzustellen, um bei dessen Verkauf zu beurteilen, wie weit dieser unter Preis veräußert worden

⁶ Die kurze Frist für die Erstellung eines Gutachtens begründete auf der (am 14. Januar durchgeführten) 43. Sitzung des Ausschusses für die Bodenreform der Sektionsrat im Landwirtschaftsministerium J. Macek damit, dass es sich nicht um einen Fehler des Bodenamts handele, sondern eher J. Pekař die Verantwortung trage, auf dessen Bitte hin Novák noch nachträglich angesprochen worden sei. Vgl. Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Inv.-Nr. 611, Kart. 16, stenografischer Bericht über die Sitzung, S. 18 (zugänglich unter: <https://digibadatelna.psp.cz/vademecum/permalink?xid=fac5e2ec16f948e39356847695a5934a>).

⁷ Siehe Dokument Nr. 2.2.

⁸ In den Abschriften aus dem NA finden sich die Begriffe „nesprávnosti“ („Inkorrektheit“; F. Ministerstvo zemědělství) und „neprávnosti“ („Unrechtmäßigkeiten“; F. Státní pozemkový úřad), in der zeitgenössischen Übersetzung aus dem MZA „Ungerechtigkeiten“ (siehe Anm. 1).

ist. Unter Preis wurden nämlich alle verkauft und für schlechtes Geld die meisten. Ein solcher Verkauf, der entweder direkt oder unter den Auspizien der öffentlichen Behörde geschah, lässt sich nicht vom Standpunkt des reinen Privatrechts bewerten, und es lässt sich ein derartiger Verkauf unter Preis oder für falsches Geld nicht als rechtsgültiger Vertrag ansehen. Es gibt Beispiele, dass auch die damalige Böhmisches Hofkammer sich gegen einen ähnlichen Abverkauf konfiszierten Besitzes stellte (zum Beispiel Schlan).⁹

Jedes Objekt, das durch die Prozesse nach dem Weißen Berg in den Besitz eines anderen Eigentümers übergang, muss notwendigerweise seit dieser Zeit bis in unsere Zeit verfolgt werden, um sicherzustellen, in welcher Art und Weise es in den Besitz des jetzigen Eigentümers gelangte, ob durch Erbschaft, Kauf, Tausch, Geschenk und ähnliches. Dabei müssten eingehend sämtliche Veränderungen festgehalten werden, die mit diesem Objekt passierten, insbesondere, was zu diesem hinzukam, sei es nun durch Zukauf, Zusammenführung des Rustikal-Bodens oder durch Investitionen (Bauten, Melioration und ähnliches).

Immerhin finden sich zahlreiche Fälle, dass zu einem in den Konfiskationsprozessen verkauften Gut in der nachfolgenden Zeit zahlreiche neue Objekte hinzukamen, die es ursprünglich hier nicht gab; so mancher Großgrundbesitz hat seit dieser Zeit seine Fläche verdoppelt. Hier wäre es in jedem einzelnen Fall notwendig, diese Zuwächse festzuhalten. Mitunter ginge es um ganze Höfe sowie um kleinere hinzugekaufte Güter, andernorts lediglich um Parzellen. Große Schwierigkeit würde die Feststellung der Parzellen hervorrufen, mit deren Hilfe der Boden der

⁹ Interesse an einer dauerhaften Gewinnung der Stadt Schlan (Slaný) und deren Gütern, beschlagnahmt am 11. Oktober 1622 durch die Böhmisches Kammer, signalisierte Jaroslav Bořita von Martinitz (zu den Besitzverschiebungen nach dem Weißen Berg in der Region Schlan KOVAŘÍK, Jiří. *Bílá hora a šlechta kraje Slánského* [Der Weiße Berg und der Adel der Region Schlan]. *Slánský obzor*, 1993–1994, Jg. 1–2 [101–102], S. 21–32). Eine Rolle spielte hier auch Karl von Liechtenstein als Repräsentant der Staatsmacht, der mit den beteiligten Parteien verhandelte, wobei er in einigen Fällen unmittelbar vom Kaiser Instruktionen erhielt. Jaroslav Bořita von Martinitz erhielt zunächst lediglich einen Teil dieser Güter, zusammen mit weiteren Konfiskaten in der Umgebung und am 1. Juli 1623 wurde Martinitz die Stadt (zusammen mit Blahotice und Neprobylice) für 200 000 Schock Meißner Groschen verpfändet. Nach der Unterzeichnung dieses Vertrages ließ der Kaiser in einem an Karl von Liechtenstein adressierten Schreiben wissen, Martinitz solle die Stadt keineswegs als erblichen Besitz erhalten. Die ziemlich geringen Einkünfte aus den städtischen Gütern und die sich anhäufenden Schulden der Kammer gegenüber Martinitz führten allerdings am 24. Juli 1638 zum Verkauf der Stadt und ihrer Güter als erblicher Besitz an den bisherigen Pfandherrn für 283 000 Schock Meißner Groschen (Bílek erwähnt hier 283 000 Goldtaler, nach Kmochová ist dies jedoch falsch; BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, S. 1206); es handelte sich um die Pfandsomme, ergänzt durch den Jahreszins (eingehender hierzu KMOCHOVÁ, Romana. „*J přišli k nám tito soldáti...*“ *Město Slaný za třicetileté války optikou pramenů městské kanceláře* [„Dann kamen diese Soldaten zu uns...“ Die Stadt Schlan im Dreißigjährigen Krieg.] Diplomarbeit. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, S. 84–88, 109–113; KADERÁBEK, Josef. *Nerovný boj o víru. Páni z Martinitz a rekatolizace města Slaný (1600–1655)* [Der ungleiche Kampf um den Glauben. Die Herren von Martinitz und die Rekatholisierung der Stadt Schlan (1600–1655)]. Praha: Karolinum, 2018. 286 S.).

Großgrundbesitzungen arrondiert wurde.¹⁰ Dies geschah häufig zu Lasten des Besitzes der Gemeinden. Das Landesarchiv besitzt bereits seine Erfahrungen gerade in dieser Frage. Zahlreiche Gemeinden wenden sich nämlich nach dem Umsturz an das Landesarchiv mit Anfragen, ob diese oder jene Parzelle nicht zu Unrecht von der Gemeinde einem Großgrundbesitz zugeschlagen wurde. Hierbei wird für gewöhnlich deutlich, dass die Angaben der Gemeinden nur auf lokalen mehrheitlich falschen Traditionen beruhen, die keinerlei Zeugnisse besitzen, so dass in der übergroßen Mehrzahl der Fälle die Suche nach Schriftzeugnissen erfolglos bleibt. Mitunter gelingt es jedoch nach mühseligen Forschungen die erforderlichen Dokumente aufzuspüren und so die Art und Weise festzustellen, wie sich eine Parzelle zu einem Großgrundbesitz entwickelte, doch [2] ist dies keineswegs die Regel, sondern eher die Ausnahme. So lassen sich bei der gewaltigen Verschiebung des Rustikal-Bodens, zu der es bei der Reluierung der Robot-Pflicht kam¹¹, als die Obrigkeit häufig einige Rustikal-Güter als Schuldposten behielt, positive Ergebnisse ausfindig machen (Begleitakten der Theresianischen Kataster und Archiv des Rektifikatoriums des Josephinischen Katasters).¹²

Wenngleich es sehr schwer, ja in der Mehrzahl der Fälle sogar unmöglich ist, derartige Veränderungen im XVII. Jahrhundert vor der Erstellung der *Berní rula* [Steuerrolle – Th. K.] festzustellen¹³, zumal es in dieser Zeit sehr viele Verschie-

¹⁰ Im weiteren Sinne Arrondierung (Zusammenlegung). Es ging um die Art und Weise der Regulierung des Grundbesitzes, bei der es zur Bildung größerer (kompakter) Bodeneinheiten kam. Der Zweck bestand in der Regel in der Beseitigung des Streubesitzes an Gütern und damit zusammenhängend einer Erhöhung der Effektivität ihrer Nutzung. Vgl. SMETÁČEK, Rudolf. Arrondace [Arrondierung]. In: HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Bd. I. A–CH. Brno: Polygraphia; R. M. Rohrer, 1929, S. 72–73.

¹¹ Es handelte sich um den Prozess des Ersatzes der Natural-Robot durch Geldleistungen. In größerem Umfang geschah dies im 18. Jahrhundert, als es zu einer lokalen Einführung der Reluierung der Robot-Pflicht auf der Grundlage individueller – zwischen Obrigkeiten und Untertanen geschlossener – Verträge kam (in einigen Fällen unter Vermittlung bzw. Bestätigung durch die Kreisbehörden). Die Umwandlung der Untertanenpflichten in Geldleistungen bestimmte dann das Steuer- und Urbarial-Patent Josefs II. vom 10. Februar 1789. Die Aufhebung des Patents erfolgte bereits im Folgejahr, und zwar vor Ablauf des Übergangszeitraumes, durch ein Patent Leopolds II. vom 9. Mai 1790 (für Mähren und Schlesien bereits am 19. April des gleichen Jahres). Näher hierzu KOLLMANN, Josef. *Abolice a reluce roboty (1789–1798)* [Abolierung und Reluierung der Robot (1789–1798)]. *Sborník archivních prací*, 2008, Jg. 58, Nr. 1, S. 3–101; KROFTA, Kamil. *Dějiny selského stavu* [Geschichte des Bauernstands]. Praha: Jan Laichter, 1949, S. 357–364.

¹² Die die erwähnten Kataster betreffenden Quellen werden im Nationalarchiv aufbewahrt, insbesondere in den Beständen Tereziánský katastr (vgl. HRADECKÝ, Emil. Tereziánský katastr. Rozbor fondu Das Theresianische Kataster. Analyse der Bestände]. *Sborník archivních prací*, 1956, Jg. 6, S. 105–136), Tereziánský katastr – Rektifikatorium, Tereziánský katastr – Exaequatorium dominicale, Vrchní komise pro úpravu berní v Čechách a Josefský katastr.

¹³ Die Steuerrolle war ein Verzeichnis der auf den Rustikalgütern im Königreich Böhmen lastenden Steuerpflichten. Die erste Steuerrolle ist auf das Jahr 1654 datiert (also jenes Jahr, in dem die meisten Arbeiten an diesem Verzeichnis beendet waren). Die endgültige Version wurde vom böhmischen Landtag verabschiedet, der vom 17. Juli bis 12. September 1656 tagte. Das Bedürfnis einer Überarbeitung des Verzeichnisses ließ später die zweite Steuerrolle entstehen (1684), dieser folgten das erste (1748) und zweite (1757) Theresianische Rustikalkataster, die zuweilen auch als dritte und vierte Steuerrolle bezeichnet werden. Näher hierzu MOJŽISOVÁ, Veronika. *Berní rula* [Steuerrolle]. In:

bungen zwischen Rustikal- und Dominikal-Boden gab. Die beiden Hauptarchivbestände des Landesarchivs, die hier in Erwägung kämen, die Katastralakten und die Grundbücher, stammen zumeist aus einer Zeit, in der die durch die Katastrophe der Schlacht am Weißen Berg hervorgerufene Hauptverschiebung des Bodens bereits beendet war.¹⁴

Aus all dem lässt sich erkennen, mit welchen Schwierigkeiten alle diese Arbeiten verbunden wären und abschließend gilt es noch einmal die Zustimmung zur Auffassung von Herrn Prof. Pekař zum Ausdruck zu bringen, dass ein solches Unterfangen in vielen Fällen technisch hoffnungslos wäre.

Prag, den 27. November 1919

L.S.

Dr. J. Novák
Direktor des Landesarchivs

SHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. Bd. I. A–Č. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, S. 338–343.

¹⁴ Der Bestand an Grundbüchern existiert aktuell nicht mehr. In den 1960er Jahren erfolgte eine Auflösung dieser Sammlung, wobei einzelne Bücher in die Bestände der staatlichen (Bezirks-)Archive übergingen. Heute obliegen diese insbesondere der Obhut der Staatlichen Regionalarchive. Mit Stand Ende 1899 befanden sich im Böhmisches Landesarchiv etwa 10 520 Bücher. Zur Entwicklung des Fonds vgl. VOLF, Miloslav. Výsledky soupisu gruntovních knih ve Středočeském kraji [Die Ergebnisse des Inventars der Grundbücher im Kreis Mittelböhmen]. *Sborník archivních prací*, 1966, Jg. 16, Nr. 1, S. 59–63.

11 POSUDEK JANA KRČMÁŘE A EMILA SVOBODY (2. PROSINEC 1919)¹

Civilisté prof. JUDr. Jan Krčmář (1879–1950) a prof. JUDr. Emil Svoboda (1878–1948) zpracovali sice (formálně) společný posudek (jsou pod ním oba podepsaní), ale jeho hlavním autorem byl J. Krčmář. Je to patrné jak z vlastního posudku (pod názvem je uvedeno „na vyzvání presidenta pozemkového úřadu podává Dr. Jan Krčmář“), tak z jiných posudků a materiálů (včetně těch lichtenštejnských), které zmiňují pouze Krčmáře, vyplývá to také ze srovnání s jeho publikací o zábořovém zákonu² a v neposlední řadě to zmiňuje v pamětech.³

Zapojení obou civilistů do legislativních příprav pozemkové reformy má zajímavé pozadí. Původně byl expertem Národního shromáždění Svoboda, záhy ho však nahradil Krčmář. Svoboda měl sice pro funkci lepší předpoklady (na rozdíl od Krčmáře publikoval k problematice pozemkového práva i sociálních reforem), byl však málo konsenzuální (resp. příliš zásadový). Pozadí výměny osvětlil Krčmář v pamětech,⁴ Svoboda se k tomu dobově vyjádřil časopisecky⁵ a s odstupem (smířlivěji) také ve svých vzpomínkách.⁶

¹ Český strojepisný opis (10 s.): Archiv MZV, f. VI. sekce MZV 1918–1939, kart. 370; NA, f. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, kart. 500; německý strojepisný dobový překlad: MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, fol. 20v–27v. Přepsala B. Švejnhová, dobový překlad revidoval a ediční poznámky přeložil Th. Krzenek, edičně připravil O. Horák.

² KRČMÁŘ, Jan (ed.). *Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n. Zákon rámcový*. Praha: Bursík & Kohout, 1919.

³ V pamětech uvádí, že „posudek podepsaný jménem kolegy Emila Svobody a mým je mojí prací“. Srov. KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III*. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha: Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, s. 75.

⁴ „[E. Svoboda] si se všemi stranami mimo stranu vlastní (byl tehdy národním demokratem) rozlil ocet, protože se zakouzl do formule, že prozatím nelze učiniti více než zákonem projeviti slib expropriace velkého majetku pozemkového. Ta formule se nelíbila, a proto byl nahrazen mnou. [...] Nedbal jsem příliš o formule a podařilo se mně nalézt právní formu pro to, co se naléhavě žádalo.“ KRČMÁŘ, *Paměti II*, s. 31. Srov. Archiv PS, f. Revoluční národní shromáždění, kart. 90, inv. č. 4585, SVOBODA, Emil. *Posudek o návrhu zákona o vyvlastnění nemovitostí*, rukopisný originál, 8. duben 1919, 3 s., KRČMÁŘ, Jan. *Posudek rámcového zákona o pozemkové reformě*, rukopisný originál, 11. duben 1919, 5 s.

⁵ „Nerad kritisuji hotovou a neodčinitelnou věc. Ale nemohu smlčeti, že jsem si nepředstavoval českého zákonodárství tak, jak se projevilo tímto zákonem. Zdá se, že náš zákonodárský sbor nehledí dosud dosti vážně na význam práva; [...] je třeba, aby právní znalci nebyli zváni jen za tím účelem, aby formovali to, co dle vůle té či oné strany má býti právem, nýbrž naopak za tím účelem, aby spolupůsobili při tvoření skutečného, jasného a pevně na vnitřní pravdě zbudovaného práva.“ SVOBODA, Emil. *Zákon o zabránění velkých statků. České právo*, 1919/20, roč. 1, seš. 2, s. 5.

⁶ „Dnes, kdy se na věc mohou dívat s klidem (tehdy bylo hrozivé nebezpečí, aby se ve formě zákonů nepublikovala demagogická hesla – ale jak je vidět z mého posudku, byl dostatek svobody slova

Z posudku dále vyplývá, že oslovení odborníci spolu byli v kontaktu a že se svými texty byli vzájemně obeznámeni (kromě Pekaře, Nováka a Hobzy, kteří odevzdali posudky ještě v průběhu listopadu, je zmíněn také Kapras, jehož posudek je datován 3. prosince 1919).

Posudek byl rozdělen na pět částí, které korespondovaly se systematickou § 9 záborového zákona o převzetí majetku bez náhrady (pominuta zůstala pouze kategorie majetku, jehož užívání se zakládá na výkonu funkcí, úřadů a důstojenství cizozemských, a dále majetek, který měl státu připadnout jako splátka na dávku z majetku). Konkrétně se věnoval 1) majetku příslušníků nepřátelských států, 2) majetku příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské, 3) majetku nadací spočívajících na právech ze šlechtictví, 4) majetku bezprávně nabytému, a 5) majetku osob, které se za světové války hrubě provinily proti československému národu.

V návrhu nóty z 15. února 1920 lichtenštejnského chargé d'affaires v Bernu Emila Becka švýcarskému spolkovému prezidentovi Giuseppe Mottovi byl Krčmářův posudek stručně představen⁷ a zmíněn byl také v rámci přípravných prací na nótě.⁸

Gustav Friedrich si ve svých rukopisných poznámkách k posudku zapsal „Krčmář: rozvážné“.⁹

***Dobré zdání k některým bodům 2. věty § 9 zákona
ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n.***

(na vyzvání prezidenta pozemkového úřadu podává *Dr. Jan Krčmář*)

I. Majetek příslušníků nepřátelských států.

Věc je rozřešena mírovými smlouvami Versailleskou a St. Germainskou a bude rozřešena obdobně mírovými smlouvami ostatními, a to:

1) Článek 297 smlouvy Versaillské pod lit. h odst. 2 (Dans les cas des liquidations effectuées soit dans les nouveaux signataires du présent Traité etc.)¹⁰ nám dává

---

a tisku, aby se takovým pokusům čelilo) – dnes tedy vidím, že i v tom trochu divokém rámcovém zákoně bylo moudré jádro: zakřiknout násilné akce proti velkostatkům, akce bez plánu, bez rozumu, podle nálad a choutek davu, podle osobních ambicí demagogů, s čímž by bylo bývalo spojeno nebezpečí nedozrnlých ztrát hospodářských a kulturních.“ Archiv AV ČR, f. Svoboda Emil, kart. 1, inv. č. 17, SVOBODA, Emil. *Bylo-nebylo*. Strojopis. [1940], s. 405–406.

⁷ LI LA, V 002/0170/14; dostupné z: www.e-archiv.li/D46074.

⁸ Srov. LI LA, V 003/0089, Auszug, s. 9 (Aktenzeichen der liechtensteinischen Gesandtschaft in Wien: Beilage 121/2-20).

⁹ MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 290, s. 8.

¹⁰ Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919, publikované pod č. 217/1921 Sb. z. a n., čl. 297 h) bod 2: „[...] Jestliže byly provedeny likvidace v nových státech, které podpisují tuto smlouvu jako mocnosti spojené a sdružené, nebo ve státech, které nejsou účastny náhrad, jež má platiti Německo, musí býti výtěžek likvidací provedených v těchto státech vyplacen přímo vlastníkům, při čemž arci práva daná komisi reparační touto smlouvou, a zejména články 235 a 260, zůstávají vyhrazena. Dokáže-li vlastník před smíšeným rozhodčím soudem, který se zavádí Oddílem VI této Části, anebo před rozhodčím, kterého pojmenuje tento soud, že podmínky prodejové nebo opatření učiněná státem, o který jde, nesrovnávají se s jeho obecným zákonodárstvím, byly nespravedlivým

právo zlikvidovati majetek příslušníků německých, ale výtěžek likvidací musí býti vydán těmto příslušníkům, přičemž jsou vyhrazena práva komise náhradové požadovati výtěžek likvidací pro sebe ke krytí náhradové povinnosti Německa. Přitom platí, že vlastník může se domáhati nápravy před smíšeným soudem rozhodčím nebo před rozhodčím jmenovaným tímto soudem, jestliže by likvidační opatření byla poskytla vlastníku výsledek příliš nepříznivý. A soud nebo rozhodčí mají právo přiznati vlastníku, slušnou náhradu proti nám.

Z toho jest patrné, že smlouva Versailleská nám brání, abychom odňali příslušníkům německým majetek bez náhrady.

2) Článek 256 smlouvy Versailleské přisuzuje našemu státu státní majetek německý v územích nám postoupených Německem (Hlučínsko a snad kus Hlubčicka).¹¹ Státním majetkem je rozuměti nejen majetek říše a německých států, nýbrž i majetek korunní a soukromý a soukromý majetek bývalého císaře a jiných osob královských. [1]

To jest arci také majetek nepřátelských příslušníků, ale za tento majetek musíme zaplatiti, a to penizem, který nám určí náhradová komise. Suma takto určená, bude připsána k dobru Německa na účtu náhradovém a nám k tíži.

3) Čl. 267 mírové smlouvy St. Germainské nám nejen brání vzítí státním příslušníkům rakouským majetek bez náhrady, čl. ten nám brání sáhnouti na majetek státních příslušníků rakouských jako takových vůbec.¹² Pokud se týká zákona záborového, sluší článek 267 vykládati v souvislosti s článkem 78 odst. 4 a 80 téže

---

způsobem na újmu ceně, soud nebo rozhodčí budou moci přiznati oprávněnému slušnou náhradu, kterou zaplatí onen stát.“ *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1921, s. 849.

¹¹ K připojení Hlubčicka (východní části Krnovska) a dalších oblastí pruského Slezska k Československu, které prosazoval na Pařížské mírové konferenci Edvard Beneš, nakonec nedošlo. V době, kdy Krčmář svůj posudek psal, nebylo ještě jasné, jak dopadne plebiscit ohledně příslušnosti části Horního Slezska, předpokládáný čl. 88 Versailleské smlouvy. Podle čl. 83 téže smlouvy měla v případě, že by se většina zdejšího obyvatelstva vyslovila pro příslušnost k Polsku, část Hlubčicka připadnout k Československu. Ohledně Hlučínska tak bylo rozhodnuto bez ohledu na výsledek tohoto plebiscitu. Srov. VÁCHA, Zdeněk. *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012, s. 157–166, zvl. s. 159 a 165.

¹² Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem, podepsaná v Saint-Germain-en-Leye dne 10. září 1919, publikovaná pod č. 507/1921 Sb. z. a n., čl. 267: „Majetek, práva a zájmová účastenství rakouských příslušníků nebo společností podřízených jejich doзору, ležící na území bývalého mocnářství rakousko-uherského, nebudou přes ustanovení článku 249 a přílohy k Oddílu IV podrobeny záboru ani likvidaci podle těchto ustanovení.

Tento majetek, práva a zájmová účastenství budou vráceny oprávněným, jsouce zproštěny všech opatření toho druhu nebo jakéhokoli jiného opatření, učiněného o nakládání, vnučené správě nebo sekvestraci od 3. listopadu 1918 až do té doby, kdy tato smlouva nabude působnosti. Budou vráceny ve stavu, v jakém byly, když se stala opatření, o která jde.

Mezi statky, práva a zájmová účastenství zde vzpomenuť nenáleží majetek, o kterém jedná článek 208 Části IX (Klausule finanční).

Tento článek se nikterak nedotýká ustanovení přílohy III k prvnímu Oddílu Části VIII (Náhrada škod) o vlastnictví rakouských příslušníků k lodím a člunům.“ *Sbirka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1921, s. 2195.

smlouvy¹³ a s výkladem, který p. ministr zahraničních věcí¹⁴ obdržel od sekretariátu mírové konference v Paříži a který pak předložil zahraničnímu výboru i plénu Národního shromáždění, a to takto:

Nemovitý majetek ležící v území ČSR je podroben teritoriální výsosti ČSR, a to bez rozdílu, zdali jde o majetek tuzemců či cizozemců, a jde-li o cizince, je zase lhotejno, zdali jsou to osoby ipso facto¹⁵ cizí či takové, kte[ré] se stanou cizinci právem opce.¹⁶ Ale dle mírové smlouvy nesmíme o nemovitém majetku Rakušanů vydati nepříznivější ustanovení, jen z toho důvodu, že jsou cizinci.

Tudíž platí zábor vyslovený zákonem ze dne 16. IV. 1919 č. 215 Sb. z. a n. i nadále a právo ČSR převzít zabraný majetek, vyslovené v § 5 cit. zákona může být provedeno a nedostaneme se tím v rozpor s mírovou smlouvou. Zákon o převzetí nesmí však říci: tuzemci náhradu obdrží, cizinci, tj. příslušníci nepřátelského Rakouska, náhrady neobdrží.

Tím je, pokud se týká rakouských příslušníků, vyloučeno provést zásadu § 9 tak, že by se příslušníkům rakouským, protože jsou příslušníky nepřátelského státu, nedostalo náhrady za zabraný majetek.

4) Bulharské smlouvy mírové (uzavřené v Neuilly) dosud nemám, ale pokud věc pro nás je vůbec významná, je patrně řešena obdobně jako ve smlouvě Versailleské. Stejně tomu bude patrně ve smlouvě s [2] Tureckem. Ve smlouvě s Maďarskem

¹³ Čl. 78: „Osoby, kterým je víc než 18 let a které pozbyly své státní příslušnosti rakouské a nabyly ipso facto nového státního občanství podle článku 70, budou po dobu jednoho roku ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, oprávněny optovati pro státní občanství státu, v němž měly právo domovské před tím, než ho nabyly na území postoupeném.

Opce manželova zahrnuje opci manželčinu a opce rodičů zahrnuje opci jejich dětí, kterým ještě není 18 let.

Osoby vykonávší svrchu vzpomenuté právo opění budou povinny do následujících dvanácti měsíců přeložit své bydliště do státu, pro který optovaly.

Bude jim volno podržeti nemovitý majetek, který mají na území druhého státu, kde měly své bydliště před svou opcí.

Mohou odnésti svůj majetek movitý jakéhokoliv druhu. Nebude jim uložena z tohoto důvodu nijaká dávka ani poplatek vývozní ani dovozní.“

Čl. 80: „Osoby, které mají domovské právo na území tvořivším součást bývalého mocnářství rakousko-uherského a které se v něm liší rasou a jazykem od většiny obyvatelstva, budou do šesti měsíců ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, moci optovati pro Rakousko, Itálii, Polsko, Rumunsko, stát srbsko-chorvatsko-slovinský nebo stát československý, podle toho, zda se tam většina obyvatelstva bude skládati z osob mluvících tímž jazykem a patřících k téže rase. Pro výkon práva uznaného tímto článkem budou platiti ustanovení článku 78 o výkonu práva opčního.“ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Praha: Státní tiskárna, 1921, s. 1935–1936 a 1937.

¹⁴ Edvard Beneš, * 28. května 1884 v Kožlanech, † 3. září 1948 v Sezimově Ústí.

¹⁵ K určitému následku dochází automaticky, bez nutnosti splnění dalších podmínek.

¹⁶ Jeden ze způsobů nabývání státního občanství, jde o právo volby mezi dvěma či více státními občanstvími. Nad rámec ústavního zákona č. 236/1920 Sb. z. a n., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé, řešila otázku státního občanství ve vztahu k Rakouské republice smlouva mezi Republikou československou a Republikou rakouskou o státním občanství a ochraně menšin, podepsaná dne 7. června 1920 v Brně (tzv. brněnská smlouva), publikovaná pod č. 107/1921 Sb. z. a n. Blíže: EMMERT, František. *Státní občanství na území České republiky v minulosti a současnosti*. Praha: Leges, 2016, zvl. s. 23 a násl.

jsou navržena ustanovení takřka doslova se shodující s ustanoveními smlouvy St. Germainské.¹⁷

II. Majetek příslušníků býv.[alé] panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské.

Podle článku 208 mírové smlouvy s Rakouskem případně ČSR veškeren majetek korunní a soukromý majetek členů býv.[alé] panovnické rodiny Rakousko-Uherské, ležící v hranicích ČSR. Za tento majetek se příslušníkům této rodiny náhrady nedostane. Ale zaplatit jej musíme, aspoň zpravidla, přece. Hodnota tohoto majetku bude vyceněna komisí náhradovou a bude připsána nám k tíži a k dobru Rakouska na účtu náhradovém. Jen výjimečně podle posledního odst. čl. 208, *a to se svolením náhradové komise*, nebude[me] platiti za majetek, který býval majetkem starého Českého státu, *jestliže hlavní hodnota* tohoto majetku vězí v historických vzpomínkách, které se k němu váží.

Při diskusi před náhradovou komisí bude pak úkolem našich zástupců dokazovati, že ten či onen majetek „státní“ spadá pod poslední odstavec článku 208, že tedy jde o majetek starého státu českého. Tohoto stanoviska bude na příklad možno hájiti nejen pokud se týká pražského hradu, Karlštejna atp., nýbrž i pokud se týká těšínských statků býv.[alého] arcivévodý Bedřicha, poněvadž jde o česká léna atp. Zevrubněji o této věci pojednává také dobré zdání *profesora Kaprasa*.¹⁸

Podle toho je zbytečno prováděti § 9 o převzetí bez náhrady, pokud se týká majetku příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské.

Zdali majetek ten obdržíme bez náhrady či za náhradu, o tom nenaleží rozhodnouti našemu zákonodárci, nýbrž komisi náhradové, ale bude-li nám majetek přisouzen za náhradu, neobdrží náhrady dosavadní vlastníci, nýbrž staneme se do výše ustanovené náhrady dlužníky náhradové komise, jež snad sama nám připíše něco k dobru, [3] dojde-li na nás řada při výplatě náhrad za škody, které jsme utrpěli válkou.

III. Majetek nadací spočívajících na právech ze šlechtictví zrušeného zákonem ze dne 10. prosince 1918 č. 61 Sb. z. a n.

Zde není překážek (jde-li arci o nadace tuzemské) provésti zásadu § 9, pokud – hledíc k ustanovením nadačních listin – již podle zákona ze dne 10. prosince 1918 ten či onen majetek nepřipadl státu jako bonum vacans¹⁹.

Zdali zásada se provede čili nic a jakým způsobem se provede, lépe zdali má býti provedena čili nic a jak má býti provedena, jest otázka oportunity a bude zejména

¹⁷ Srov. čl. 177 písm. i) Mírové smlouvy mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Bulharskem a protokol, podepsané v Neuilly-sur-Seine dne 27. listopadu 1919, publikované pod č. 274/1922 Sb. z. a n., a čl. 250 Mírové smlouvy mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem, protokol a deklarace, podepsané v Trianonu dne 4. června 1920, publikované pod č. 102/1922 Sb. z. a n.

¹⁸ Viz dokument č. 3.2.

¹⁹ Odúmrť či kaducita. Srov. STIEBER, Miroslav. Kaducita. In: HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Sv. I. Brno: Polygraphia; R. M. Rohrer, 1929, s. 127–136.

věcí nadačních orgánů dohlížeti, zdali je lépe zásady provést či ji neprovést a nade permutovat.

IV. Majetek bezprávně nabytý.

Majetkem bezprávně nabytým nesluší rozuměti samozřejmě majetek, kterého kdo získal v rozporu s právem platným v době nabývacího aktu a který drží v rozporu s platným právem soudobým. Kdyby šlo jen o takový majetek, bylo by celé ustanovení buď zbytečné, nebo málo významné, a nebylo by nutno je diskutovati. Imobilmární právní řád opřený o veřejné knihy dává toho pevnou záruku, že takřka každý, kdo za vlastníka nemovitostí platí (je jako vlastník v knihách zapsán), jím podle platného práva také jest. Slovy zákona mělo být řečeno zcela něco jiného, totiž asi to, že mají jimi býti postiženy osoby, jejichž právní pozice s právním řádem sice se shoduje, které však této právní pozice získaly buď způsobem příčícím se ideji spravedlnosti, a to tak, že tato nespravedlnost nebyla zhojena postupem doby, anebo způsobem, který se přičil právu (veřejnému nebo soukromému) platnému v době nabývacího aktu, a to tak, že dnešní pozice není sice protiprávní, ale rovněž je na sporu s onou výše citovanou idejí spravedlnosti.

Aby byl proveden tento pasus § 9, bylo by nutno v náhradovém zákoně samém buď určití normový systém, který by poskytl měřítko, zdali jde o bezprávně nabytí čili nic, nebo prostě vypočítati případy, které sluší pokládati za bezprávně nabytí; do celé [4] soustavy našeho právního řádu by se totiž nehodilo spořádání takové, které by dalo rozhodnutí otázky, zdali jde o nabytí bezprávně čili nic do rukou moci soudcovské nebo dokonce výkonné.

Co do soudců, sluší míti na zřeteli, že funkci soudce kontinentálního, a tedy také našeho, na rozdíl od římského magistrátu a soudce anglického, je zásadně činnost subsumpční²⁰ a nikoliv právotvorná. Tak zvaná pružná ustanovení právní (srov. k tomu Tilsch: Právo občanské. Část všeobecná, s. 49 sl.)²¹ a případy, kdy soudce stárnoucí právo pozvolna mění svým výkladem (srov. k tomu Krčmář: Sborník věd právních a státních XVII, s. 10 sl.)²² nepadají tu na váhu. Tj. soudce kontinentální se nevyslovuje o tom, který stav, ač se snad srovnává s platnou normou, se přičí ideji spravedlnosti, a je proto bezprávným, nýbrž usuzuje, zdali nějaký stav, *byv změřen na platné normě*, jest bezprávným čili nic. Bylo by nanejvýše neoportunní a s hlediska mezinárodní prestiže ČSR nepolitické, vložiti otázce tak choulostivé jako jest ona, o kterou jde, nový a nezvyklý úkol na bedra kteréhokoliv soudce.

Přenechatí pak rozhodnutí o tom, zdali majetek byl bezprávně získán čili nic úřadům správním (moci výkonné), bylo by ještě povážlivější, a to zejména v době,

²⁰ Podřazení zjištěné skutkové podstaty pod odpovídající právní pravidlo.

²¹ Tilsch je nazývá „právní pravidla arbitrární“. Srov. TILSCH, Emanuel. *Občanské právo rakouské. Část všeobecná*. Praha: Unie, 1910; 2. vyd. 1913, s. 49–50; idem. *Občanské právo. Část všeobecná*. 3. vyd. Ed. Emil Svoboda. Praha: Všeřrd, 1925; reprint Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 61–62. K Tilschovi blíže: HORÁK, Ondřej. Emanuel Tilsch a česká civilistika. *Právník*, 2016, roč. 155, č. 4, s. 299–309.

²² Srov. KRČMÁŘ, Jan. Několik poznámek k reformě práva občanského. *Sborník věd právních a státních*, 1917, roč. 17, s. 1–14, zvl. s. 10–12.

kteřá tak jako naše ztratila vědomí jasně ideje právní a právní cítění a jest ochotna směřovati rozmanitě a spolu se týkající sociální tendence s právem a spravedlností. Snadno a bez nutkové potřeby bychom si mohli získati ve světě pověst státu, ve kterém vládne politická justice a nad to snad taková též justice špatná.

Jak již bylo poznamenáno, naskytují se zákonodárci dvě cesty jak provést § 9: buď provést normový systém, který by poskytl měřítko, zdali jde o nabytí bezprávné čili nic, nebo prostě vypočísti případy, které je pokládati za bezprávné nabytí. Má-li býti rozhodnuto o vhodnosti těchto cest, sluší uvážiti, o jaké případy bezprávného nabytí půjde. Jest samozřejmo, že slova zákona nemají toho smyslu, že by se v každém jednotlivém přípa-[5]dě zkoumalo, zdali někdy v šedé dávnověkosti se nevyskytl takový nebo onaký způsob bezpráví. I zde zajisté platí jako jinde jednak „*minima non curat praetor*“²³, jednak [.,τὸ γὰρ ἄπαξ ἢ δίς, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται“].²⁴

Nemůže jíti o nic jiného než o jakési hromadné zjevy, které, ač se vyskytují v dobách dávno již minulých, dodnes budí živý odpor širokých kruhů. Podle toho nesluší uvažovati než o problému konfiskací pobělohorských (jimiž vyrozumíváme také konfiskace valdštejnské z r. 1634) a snad také o problému úchvatů půdy rustikální dominiemi (tzv. svádění půdy dominiemi).

Co do bodu prvního je jasno, že samo faktum, že nějaký majetek pochází z konfiskací pobělohorských, nečiní jej majetkem bezprávně nabytým. Jestliže např. někdo roku 1623 obdržel konfiskovaný majetek třeba darem za služby prokázané Habsburkům proti českým stavům a jestliže od jeho pozdních potomků jej kdosi koupil koncem století XVIII. za plnou cenu a jestliže pak průběhem století XIX. majetek vyměnil několikrátě vlastníka a vždycky za plat, lze stěžít říci, že majetek je v rukou nynějšího majitele majetkem bezprávně nabytým. Úvaha tato vedla by asi na větu, že by za majetek bezprávně nabytý byl prohlášen majetek jen tenkrátě, když pobělohorský akt nabývací přičí se ideji spravedlnosti, popřípadě státnímu právu českému, platnému v době nabytí, a když tato nespravedlnost se dosud udržuje tím, že majetek, přecházející jen posloupností dědickou, zůstal v rodině bezprávného nabyvatele. A nebylo by tu asi potřebí pomýšleti jen na jmění rodinných fideikomisů, ježto *právní forma* rodinného fideikomisu (ostatně hrubě pochybná a sporná) neklade patrně fideikomis po stránce, o kterou jde, jinam, než jmění zpupné (alodní).²⁵

²³ „O maličkosti se prétor nestará“ ve významu, že bagatelní spory nemají být projednávány před soudy.

²⁴ „To, co se stane jednou nebo dvakrát, zákonodárci opomíjejí.“ Zatímco v opisu dochovaném v Archivu MZV bylo uvedeno pouze „řecky nečitelné“, v opisu v NA a v německém překladu v MZA měli jeho pořizovatelé snahu řecký text přepsat. Za dohledání citátu (pravděpodobně D 1, 3, 6, pr. Paul. 17 ad Plaut.) a jeho překlad děkujeme R. Černochovi.

²⁵ K fideikomisům (svěřenství) v českých zemích blíže: GEORGIEV, Jiří. České fideikomisy v posledních letech své existence. (Poznámky k aspektům archivním a právním). *Paginae historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*, sv. 9, 2001, s. 71–97, a BEDNÁŘÍKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 23 a násl.

Dobrá zdání profesorů *Pekaře* a *Kadlece* a ředitele *Nováka* ukázala, jak sluší souditi o větě právě naznačené nebo jí podobné.²⁶ Ukázala, že některé případy, které by ona věta postihla, jsou dosti prozkoumány a jasny (zcela nepochybně snad je-[6]diný případ Liechtensteinů). Ukázala dále, že by bylo snad možno zjistiti i některé jiné případy, že by však bylo potřebí úmorného studia historického, kdyby takové případy měly býti postaveny na jisto. Ona dobrá zdání konečně ukázala, že by ona věta svojí přímočarostí někdy snad napravovala staré křivdy křivdami novými.

Tím vším nabývá aktuality otázka, zdali by se nedoporučovalo, jak zdají se doporučovati dobrá zdání výše citovaná, na místo abstraktní normy, která by měla vzápětí obtížná zkoumání a takové též procesy, postavití několik jmen (nebo snad i jméno jen jediné) a ustanoviti, že tu jde o osoby, jejichž majetek je majetkem bezprávně nabytým. Cesta tato by měla jistě mnoho pro sebe, ale naráží na překážku velmi vážnou. Jakmile by se postupovalo takto individuálně, narazíme na čl. 267 mírové smlouvy s Rakouskem, a pokud se týká majetku liechtensteinského, také na nejasné postavení knížecí rodiny Liechtensteinů. O otázce posléze uvedené přináší podrobné vysvětlené dobré zdání prof. Dr. Hobzy.²⁷

O čl. 267 byla učiněna zmínka již výše. Bylo pověděno, že není na sporu se zákonem záborovým a v zásadě ani s dalšími zákonodárnými akty opřenými o tento zákon. Jakmile bychom však vystoupili individuálně vyslovující konfiskaci proti určitým, pojmenovaným osobám, je dvojí možnost: buď osoby, o které jde, vůbec nejsou podle mírové smlouvy s Rakouskem příslušníky našimi, nýbrž rakouskými (o jiné, aspoň prozatím, asi nepůjde) nebo jimi jsou, ale užijí, aby uvedli v pochybnost platnost konfiskačního aktu, práva opce vyhrazeného jim čl. 80 mírové smlouvy s Rakouskem. V obou případech prohlásí, že konfiskačním aktem bylo porušeno ustanovení čl. 267, ukazující na to, že nejde o generální akt zákonodárný podle správného výkladu mírové smlouvy nevyločený článkem 78 odst. 4 (srov. výše), nýbrž o speciální akt proti Rakušanu, zakázaný článkem 267. Není pochybnost, že bychom se proti takovému výkladu aktu konfiskačního opřeli, a to důvodně. Hledíme-li však k mentalitě vynikajících osobností západoevropských a severoamerických, značně [7] odlišné od mentality naší a nad to nechápající našich dávných bolů, je velmi pochybnost, zdali bychom před Svazem národů (ten dlužno hledíc k čl. 17 mírové smlouvy pokládati příslušným), v němž výše jmenované osoby rozhodují, pronikli s názorem, že konfiskační akt není aktem namířeným proti Rakušanu jako takovému, nýbrž aktem namířeným proti osobě, jejíž státní občanství je lhostejné, jenž se stal proto, aby byla odčiněna křivda dosud čerstvá, ač vznikla před několika sty lety.

Podle toho by se po názoru podepsaných přece jen spíše doporučovala formule všeobecná, která by byla arci stylizována tak, že by postihla jen takové osoby, které výše jmenovaní páni experti míní postihnouti akty individuálními.

²⁶ Viz dokumenty č. 2.1 a 2.2 (Pekař), č. 9 (Kadlec) a č. 10 (Novák).

²⁷ Viz dokument č. 5.3.

Pokud se týká bezprávných úchvatů rustikálu dominiemi, je situace, jak vychází z dobrých zdání prof. *Pekaře* a ředitele *Nováka*, ještě svízelnější.²⁸ Vychází z oněch dobrých zdání najevo, že takové úchvaty se dály, ale zjistiti je, je nadmíru obtížno pro nedostatek spisů, a co se o tom udržuje v podání lidu, nemá na větším díle větší ceny, než kterákoliv lidová zkazka nebo pověst.

Postihnouti tyto věci abstraktní formulí, není překážek, jenže tato formule se asi objeví málo praktickou, hledíc k obtížím průvodním.

V. Majetek osob, které se za světové války hrubě provinily proti československému národu.

Případ je velmi podobný onomu, o kterém bylo promluveno pod č. IV.

I zde platí:

1) že je nutno určití normový systém, podle kterého by bylo rozhodnouti, zdali některá osoba se za světové války hrubě provinila proti československému národu, nebo prostě v zákoně vyjmenovati takové osoby; [8]

2) že postup jmenovaný na druhém místě by zase narazil na čl. 267 mírové smlouvy s Rakouskem.

Vyskytují se arciť také rozdíly. Rozdíl je jednak v tom, že otázku nedávné viny lze snáze zjistiti, než otázku po bezprávném nabytí, o nichž bylo promluveno pod čl. IV, jednak v tom, že působí neobyčejné obtíže stanovití skutkovou podstatu, jejíž existence by měla míti vzápětí [jako důsledek] ztrátu majetku. Obtíže jsou několi-kerého druhu:

1) Mělo-li by ustanovení, o které jde, býti jakkoli účinné, bylo by nutno dáti ustanovení se zpětnou platností, tj. vysloviti trestnost jednání, které v době, kdy bylo spácháno, trestným nebylo, což samo o sobě je věc nadmíru povážlivá a přičí se základním zásadám právním.²⁹

2) Kdybychom se i zbavili těchto pochybností, opřevše se o úvahu historickou, že podobná ustanovení se vyskytují takřka na konci každé velké války, zejména občanské, a připustíme-li, že za světové války se vyskytly zjevy, které ač nebyly trestny, anebo aspoň trestány, v době, kdy se přihodily, jeví se těžkými delikty z hlediska vyšší spravedlnosti a vyžadují tedy spravedlivé odplaty, narazíme na obtíž další. Pojem vyšší spravedlnosti sám je pojmem na větším díle relativním. Vyskytují se činy, které z hlediska vyšší spravedlnosti vlastního jednomu (skupině lidí, národu, třídě), jeví se závadnými, z hlediska však vyšší spravedlnosti vlastního jinému, nezavadnými, ba dokonce čestnými a záslužnými.

3) Ale i když připustíme, že vyskytly se takové činy, které každé osobě ne-předpojaté a prostě jednostranných úsudků musí se jeviti neomluvitelnou křivdou

²⁸ Viz dokumenty č. 2.2 (Pekař) a č. 10 (Novák).

²⁹ Z dobové literatury srov. PROCHÁZKA, Adolf. Problém ústavnosti retroaktivních zákonů. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1934, roč. 17, s. 290–313; idem. Retroaktivita zákonů. In: HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Sv. III. Brno: Polygraphia; R. M. Rohrer, 1934, s. 799–803.

spáchanou na národě československém, sluší uvážiti nebezpečnoství abstraktní formule, které by bylo užito k zachycení těchto jevů. Hrozit' každá nebezpečnostvím, že vypadne příliš pružně a všeobecně a že by ji mohlo býti užito nebo zneužito tam, kam neměla býti vztažena podle úmyslu zákonodárcova, a že by mohla býti aplikována tak, že by ani vykladatel ani ten, kdo mu formuli poskytl, neobstáli před soudem dějin. [9]

Na ty věci by tedy bylo nutně pomýšleti při pokusu o potřebný text.

V Praze, dne 2. prosince 1919.

Dr. Emil Svoboda, v. r.
Krčmář, v. r.

11 GUTACHTEN VON JAN KRČMÁŘ UND EMIL SVOBODA (2. DEZEMBER 1919)¹

Obwohl die Zivilrechtler Prof. JUDr. Jan Krčmář (1879–1950) und Prof. JUDr. Emil Svoboda (1878–1948) ein (formell) gemeinsames Gutachten erstellten (beide unterzeichneten es), war der Hauptautor J. Krčmář. Dies ergibt sich sowohl aus dessen Gutachten selbst (unter dem Titel heißt es „auf Einladung des Präsidenten des Bodenamtes legt dieses Dr. Jan Krčmář vor“) als auch aus anderen Gutachten und Materialien (einschließlich der liechtensteinischen), die lediglich Krčmář erwähnen, es geht zugleich aus einem Vergleich mit seiner Publikation zum Beschlagnahmegesetz hervor,² und nicht zuletzt erwähnt er es in seinen Memoiren.³

Die Einbindung der beiden Zivilrechtler in die legislativen Vorbereitungen für die Bodenreform hat einen interessanten Hintergrund. Svoboda war ursprünglich der Experte der Nationalversammlung, bald darauf ersetzte diesen jedoch Krčmář. Svoboda besaß zwar für die Position die weitaus bessere Qualifizierung (im Unterschied zu Krčmář hatte er über Bodenrecht und Sozialreformen publiziert), doch zeigte er sich nicht sehr konsensfähig (oder besser gesagt: als nicht allzu prinzipienfest). Krčmář erläuterte die Hintergründe des Austauschs in seinen Memoiren, während Svoboda den Austausch in einer Zeitschrift und – mit mehr Abstand – in seinen Memoiren kommentierte,⁴ während sich Svoboda hierzu in jener Zeit in

¹ Tschechische maschinenschriftliche Abschrift (10 S.): Archiv MZV, F. VI. sekce MZV 1918–1939, Kart. 370; NA, F. Ministerstvo zemědělství I – spisy 1918–1935, Kart. 500; zeitgenössische deutsche maschinenschriftliche Übersetzung: MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, Fol. 20v–27v. Übertragen von B. Švejnhová, die zeitgenössische Übersetzung revidierte und die editorischen Anmerkungen übersetzte Th. Krzenck, die Edition besorgte O. Horák.

² KRČMÁŘ, Jan (ed.). *Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n. Zákon rámcový*. [Gesetz über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes vom 16. April 1919 Nr. 215 Slg. d. G. u. V. Rahmengesetz]. Praha: Bursík & Kohout, 1919.

³ In den Memoiren heißt es, dass „das in meinem Namen und im Namen des Kollegen Emil Svoboda unterschriebene Gutachten meine Arbeit ist“. Vgl. KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III*. [Memoiren. Teil II. Fast ein Staatsmann. Teil III.]. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, S. 75.

⁴ „[E. Svoboda] hat es sich mit allen Parteien außer seiner eigenen (er war damals Nationaldemokrat) verscherzt, weil er sich auf die Formel versteifte, dass man vorläufig nicht mehr tun könne, als das Versprechen der Enteignung des Großgrundbesitzes per Gesetz zu formulieren. Diese Formel hat ihm nicht gefallen, und deshalb wurde er von mir abgelöst. [...] Ich habe mich nicht zu sehr um Formeln gekümmert und es ist mir gelungen, eine rechtliche Form für das zu finden, was dringend notwendig war.“ KRČMÁŘ, *Paměti II*, S. 31. Vgl. Archiv PS, F. Revoluční národní shromáždění, Kart. 90, Inv.-Nr. 4585, SVOBODA, Emil. *Posudek o návrhu zákona o vyvlastnění nemovitostí* [Gutachten

einer Zeitschrift⁵ und mit zeitlichem Abstand (versöhnlicher) auch in seinen Erinnerungen äußerte.⁶

Der Bericht zeigt auch, dass die angesprochenen Sachverständigen miteinander in Kontakt standen und mit den Texten der anderen vertraut waren (neben Peškař, Novák und Hobza, die ihre Berichte noch im November vorlegten, wird auch Kapras erwähnt, dessen Bericht auf den 3. Dezember 1919 datiert ist).

Das Gutachten war in fünf Teile gegliedert, die der Systematik des § 9 des Gesetzes über die entschädigungslose Enteignung entsprachen (lediglich die Kategorie des Vermögens, dessen Nutzung auf der Ausübung fremder Funktionen, Ämter und Würden beruhte, sowie das Vermögen, das als Rückzahlung der Vermögensabgabe an den Staat zu übertragen war, wurden ausgelassen). Konkret ging es um 1) Vermögen von Angehörigen feindlicher Staaten, 2) Vermögen von Angehörigen des ehemaligen habsburgisch-lothringischen Königshauses, 3) Vermögen von Stiftungen, die sich auf Adelsrechte stützen, 4) zu Unrecht erworbenes Vermögen und 5) Vermögen von Personen, die während des Weltkrieges schwere Vergehen gegen die tschechoslowakische Nation begangen haben.

Im Entwurf der Note vom 15. Februar 1920 des liechtensteinischen Geschäftsträgers in Bern, Emil Beck, an den Schweizer Bundespräsidenten Giuseppe Motta wurde Krčmářs Gutachten kurz vorgestellt⁷ und fand auch innerhalb der vorbereitenden Arbeiten an der Note Erwähnung.⁸

Gustav Friedrich fügte in seinen handschriftlichen Anmerkungen zum Gutachten die Fußnote hinzu „Krčmář: besonnen“.⁹

---

zum Gesetzentwurf über die Enteignung der Liegenschaften], handschriftliches Original, 8. April 1919, 3 S., KRČMĀŘ, Jan. *Posudek rámcového zákona o pozemkové reformě* [Gutachten zum Rahmengesetz über die Bodenreform], handschriftliches Original, 11. April 1919, 5 S.

⁵ „Ich kritisiere nur ungern eine abgeschlossene und irreparable Sache. Aber ich kann nicht verschweigen, dass ich mir die tschechische Gesetzgebung nicht so vorgestellt habe, wie sie sich in diesem Gesetz manifestiert. Es scheint, dass unsere Legislative die Bedeutung des Rechts noch nicht ernst genug nimmt; [...] es ist notwendig, dass die Rechtsexperten nicht nur zu dem Zweck eingeladen werden, damit sie das formulieren, was die eine oder andere Partei als Gesetz will, sondern im Gegenteil zu dem Zweck, an der Schaffung eines wirklichen, klaren und fest auf innerer Wahrheit beruhenden Rechts mitzuarbeiten.“ SVOBODA, Emil. *Zákon o zabrání velkých statků* [Das Gesetz über die Beschlagnahme von Großgütern]. *České právo*, 1919/20, Jg. 1, H. 2, S. 5.

⁶ „Heute, wo ich die Sache mit Gelassenheit betrachten kann (es bestand seinerzeit die schreckliche Gefahr, dass demagogische Parolen in Form von Gesetzen veröffentlicht wurden – aber wie Sie aus meinem Gutachten ersehen können, gab es genügend Rede- und Pressefreiheit, um solchen Versuchen entgegenzuwirken) – so sehe ich heute, dass selbst in jenem etwas wilden Rahmengesetz ein weiser Kern steckte: Gewaltaktionen gegen die Großgrundbesitzer gutzubeißen, Aktionen ohne Plan, ohne Grund, nach den Launen und Wünschen der Menge, nach den persönlichen Ambitionen von Demagogen, die mit der Gefahr unermesslicher wirtschaftlicher und kultureller Verluste einhergegangen wären.“ Archiv AV ČR, F. Svoboda Emil, Kart. 1, Inv.-Nr. 17, SVOBODA, Emil. *Bylo-nebylo* [Es war einmal]. Maschinenschrift. [1940], S. 405–406.

⁷ LI LA, V 002/0170/14; zugänglich unter: www.e-archiv.li/D46074.

⁸ Vgl. LI LA, V 003/0089, Auszug, S. 9 (Aktenzeichen der liechtensteinischen Gesandtschaft in Wien: Beilage 121/2-20).

⁹ MÚA AV ČR, F. Friedrich Gustav, Inv.-Nr. 290, S. 8.

Gutachten zu einigen Punkten des 2. Satzes von § 9 des Gesetzes vom 16. April 1919 Nr. 215 Slg. d. G. u. V.

(über die Aufforderung des Präsidenten des Bodenamtes
abgegeben von *Dr. Jan Krčmář*)

I. Der Besitz der Angehörigen feindlicher Staaten.

Diese Sache ist durch die Friedensverträge von Versailles und St. Germain behandelt, und wird ähnlich in den übrigen Friedensverträgen behandelt werden und zwar:

1) der Artikel 297 des Versailler Vertrages unter lit. h Abs. 2 (Dans les cas des liquidations effectuées soit dans les nouveaux signataires du présent Traité etc.)¹⁰ gibt uns das Recht, den Besitz der deutschen Reichs-Angehörigen zu liquidieren, aber der Erlös dieser Liquidation muss diesen Staatsangehörigen ausgehändigt werden, wobei der Wiedergutmachungskommission das Recht vorbehalten ist, den Erlös der Liquidation zur Deckung der Ersatzpflicht Deutschlands einzufordern. Dabei gilt, dass der Eigentümer sich bei einem gemischten Schiedsgericht Rechtshilfe verschaffen kann, oder bei einem von diesem Gericht ernannten Schiedsrichter, wenn die Liquidationsverfügung dem Eigentümer einen gar zu geringen Ertrag bieten würde. Das Gericht oder der Schiedsrichter haben das Recht, dem Eigentümer eine gebührende Entschädigung gegen uns zuzuerkennen.

Daraus geht hervor, dass der Versailler Vertrag uns hindert, den deutschen Reichsangehörigen ihren Besitz ohne Entschädigung wegzunehmen.

2) Der Art. 256 des Versailler Vertrages spricht uns den staatlichen Besitz in den an uns von Deutschland abgetretenen Gebieten (Hultschin und ein Stück von Leobschütz) zu.¹¹ Unter staatlichem Besitz ist nicht nur der Besitz des Deutschen Reiches

¹⁰ Gesetz über den Friedensschluß zwischen Deutschland und den alliierten und assoziierten Mächten vom 16. Juli 1919, Nr. 6958 RGBl., Art. 297 h) Punkt 2: „[...] Bei Liquidationen in den neuen Staaten, die als alliierte und assoziierte Mächte Signatarstaaten des gegenwärtigen Vertrags sind, oder bei Liquidationen in den Staaten, die an den von Deutschland zu zahlenden Wiedergutmachungen keinen Anteil haben, ist der Erlöß aus den von der Regierung dieser Staaten vorgenommenen Liquidationen unmittelbar an die Eigentümer zu zahlen; dabei bleiben jedoch die dem Wiedergutmachungsaus-schluß nach dem gegenwärtigen Verträge, insbesondere nach den Artikeln 235 und 260 zustehenden Rechte vorbehalten. Weist der Eigentümer vor dem in Abschnitt VI dieses Teiles vorgesehenen Gemischten Schiedsgerichtshof oder vor einem von diesem Gericht ernannten Schiedsrichter nach, daß die Verkaufsbedingungen oder irgendwelche von der Regierung des betreffenden Staates außerhalb seiner allgemeinen Gesetzgebung ergriffene Maßnahmen den Preis unbillig beeinträchtigt haben, so ist der Gerichtshof oder der Schiedsrichter befugt, dem Berechtigten eine angemessene Entschädigung zuzubilligen, die ihm der genannte Staat zu zahlen hat.“ *Reichsgesetzblatt*. Jg. 1919. Berlin: Reichsministerium des Innern, 1919, S. 1133 (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=dra&datum=1919&page=1335&size=45>).

¹¹ Zur Angliederung von Leobschütz (des östlichen Teils von Jägerndorf) sowie weiterer Gebiete Ostschlesiens an die Tschechoslowakei, die auf der Pariser Friedenskonferenz Edvard Beneš durchsetzte und bei der Kapras als einer der Fachberater tätig war, kam es am Ende nicht. Zu der Zeit, als Kapras sein Gutachten verfasste, war noch nicht klar, wie das Plebiszit mit Blick auf die Zugehörigkeit Oberschlesiens, laut Artikel 88 des Versailler Vertrages, ausfallen würde. Gemäß Artikel 83 des gleichen Vertrages sollte für den Fall, die Mehrheit der dortigen Bevölkerung würde sich für eine Zugehörigkeit zu Polen entscheiden, ein Teil des Leobschützer Landes

und der deutschen Staaten zu verstehen, sondern auch der Kron- und Privatbesitz des ehemaligen Kaisers und anderer königlicher Personen. [1]

Das ist beiläufig der Besitz feindlicher Angehöriger, aber für diesen Besitz müssen wir zahlen, und zwar mit dem Geldbetrag, den uns die Wiedergutmachungskommission auferlegt. Die so bestimmte Summe wird zu Gunsten Deutschlands und zu unseren Lasten bei der Wiedergutmachungsabrechnung gebucht.

3) Der Art. 267 des Friedensvertrages von St. Germain hindert uns nicht nur den österreichischen Staatsangehörigen ihren Besitz ohne Entschädigung abzunehmen, sondern dieser Artikel verwehrt uns, auf den Besitz der österreichischen Staatsangehörigen *als solcher* überhaupt zurückzugreifen.¹² Was das Beschlagnahmegesetz angeht, muss man den Artikel 267 im Zusammenhang mit den Artikeln 78 Abs. 4 und 80 dieses Vertrages¹³, sowie mit der Erläuterung, die der

---

an die Tschechoslowakei fallen. Über das weitere Schicksal des Hultschiner Landes wurde ohne Rücksicht auf das Ergebnis dieses Plebiszits entschieden. Vgl. VÁCHA, Zdeněk. *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919* [Ich bitte Sie als exzellenten Experten ... Die Organisation der Sachverständigenarbeit für die tschechoslowakische Delegation auf der Pariser Friedenskonferenz in den Jahren 1918–1919]. Praha: Masarykův ústav und Archiv AV ČR, 2012, S. 157–166, bes. S. 159 und 165.

¹² Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye vom 10. September 1919, Nr. 303/1920 StGBI., Art. 267: „Ungeachtet der Bestimmungen des Artikels 249 und der Anlage zu Abschnitt IV unterliegen das auf den Gebieten der ehemaligen österreichisch-ungarischen Monarchie gelegene Eigentum, Rechte und Interessen der österreichischen Staatsangehörigen oder der von solchen kontrollierten Gesellschaften nicht der in diesen Bestimmungen vorgesehenen Beschlagnahme oder Liquidierung. Dieses Eigentum, diese Rechte und Interessen werden den Berechtigten frei von jeder derartigen Maßnahme oder von jeder anderen Verfügung bezüglich Enteignung, Zwangsverwaltung oder Sequester, die seit dem 3. November 1918 und bis zum Inkrafttreten des gegenwärtigen Vertrages getroffen wurden, zurückgestellt werden. Sie werden in dem Zustande zurückerstattet werden, in dem sie sich vor Anwendung der in Frage stehenden Maßnahmen befunden haben.

Die Vermögen, Rechte und Interessen, von denen der vorliegende Artikel handelt, umfassen nicht jenes Eigentum, das unter den Artikel 208 des Teiles IX (Finanzielle Klauseln) fällt.

Die Bestimmungen der Anlage III des Abschnittes I des Teiles VIII (Wiedergutmachungen) in bezug auf das Eigentum österreichischer Staatsangehöriger an Schiffen und Booten werden durch den vorliegenden Artikel nicht berührt.“ *Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich*. Jg. 1920. Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1920, S. 1177.

¹³ Art. 78: „Personen über 18 Jahre, die ihre österreichische Staatsangehörigkeit verlieren und von Rechts wegen eine neue Staatsangehörigkeit gemäß Artikel 70 erwerben, können innerhalb eines Zeitraumes von einem Jahre vom Inkrafttreten des gegenwärtigen Vertrages an für die Zugehörigkeit zu dem Staate optieren, in dem sie heimatberechtigt waren, bevor sie das Heimatrecht in dem übertragenen Gebiet erwarben.

Die Option des Ehemanns erstreckt ihre Wirkung auf die Ehegattin und die Option der Eltern erstreckt ihre Wirkung auf Kinder unter 18 Jahren.

Personen, die von dem oben vorgesehenen Optionsrecht Gebrauch gemacht haben, müssen in den folgenden zwölf Monaten ihren Wohnsitz in den Staat verlegen, für den sie optiert haben.

Es steht ihnen frei, das unbewegliche Vermögen zu behalten, das sie in dem Gebiete des anderen Staates besitzen, in dem sie vor der Option wohnten.

Sie dürfen ihr gesamtes bewegliches Vermögen mitnehmen. Es wird aus diesem Anlasse keinerlei Zoll oder Gebühr für die Aus- oder Einfuhr von ihnen erhoben.“

Herr Außenminister¹⁴ vom Sekretariat der Friedenskonferenz in Paris erhielt, und welche er dann dem Außenausschuss und dem Plenum der Nationalversammlung vorgelegt hat, und zwar dergestalt:

Der auf dem Gebiet der čsl. Republik liegende Grundbesitz steht unter der Territorialhoheit der ČSR, und zwar ohne Unterschied, ob es sich um den Besitz von In-oder Ausländern handelt. Handelt es sich um Ausländer, ist es wiederum gleichgültig, ob es sich um Personen handelt, die ipso facto¹⁵ Ausländer handelt, oder solche [Ausländer], die zu ebendiesen auf Grund des Optionsrechtes wurden.¹⁶ Aber nach den Friedensverträgen dürfen in Bezug auf den unbeweglichen Besitz der Österreicher keine schärferen Bestimmungen getroffen werden, allein aus dem Grund, weil sie Ausländer sind.

Daher gilt die im Gesetz vom 16. April 1919 Nr. 215 Slg. d. G. u. V. ausgesprochene Beschlagnahme auch weiterhin, und das Recht der čsl. Republik zur Übernahme des beschlagnahmten Besitzes, dargelegt in § 5 des zit. Gesetzes, kann durchgesetzt werden; wir geraten damit nicht in Widerspruch zu den Bestimmungen des Friedensvertrages. Das Gesetz über die Übernahme darf jedoch nicht aussprechen: die Inländer bekommen eine Entschädigung, die Ausländer, d. h. die Angehörigen des feindlichen Österreichs, bekommen keine Entschädigung.

Damit ist, was die österreichischen Staatsangehörigen anbelangt, ausgeschlossen, das Prinzip von § 9 so durchzuführen, dass den österreichischen Staatsangehörigen, weil sie Angehörige eines feindlichen Staates sind, keine Entschädigung für den beschlagnahmten Besitz zuerkannt wird.

4) Den bulgarischen Friedensvertrag (abgeschlossen in Neuilly) habe ich derzeit nicht zur Hand aber soweit diese Sache für uns überhaupt eine Bedeutung hat, ist sie

---

Art. 80: „Personen, die in einem zur ehemaligen österreichisch-ungarischen Monarchie gehörigen Gebiet heimatberechtigt und dort nach Rasse und Sprache von der Mehrheit der Bevölkerung verschieden sind, können innerhalb eines Zeitraumes von sechs Monaten nach dem Inkrafttreten des gegenwärtigen Vertrages für Österreich, Italien, Polen, Rumänien, den serbisch-kroatisch-slovenischen Staat oder die Tschecho-Slowakei optieren, je nachdem die Mehrheit der Bevölkerung dort aus Personen besteht, welche die gleiche Sprache sprechen und derselben Rasse zugehören wie sie. Die Bestimmungen des Artikels 78, betreffend die Ausübung des Optionsrechtes, sind auf die Ausübung des durch den gegenwärtigen Artikel zuerkannten Rechtes anwendbar.“ *Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich*. Jg. 1920. Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1920, S. 1049 a 1050.

¹⁴ Edvard Beneš, * 28. Mai 1884 in Koschlan, † 3. September 1948 in Alt-Tabor.

¹⁵ Eine bestimmte Folge tritt automatisch ein, ohne dass andere Bedingungen erfüllt sein müssen.

¹⁶ Eine der Möglichkeiten, die Staatsangehörigkeit zu erwerben, ist das Recht, zwischen zwei oder mehreren Staatsangehörigkeiten zu wählen. Neben dem Verfassungsgesetz Nr. 236/1920 Slg. d. G. u. V., das die bestehenden Bestimmungen über den Erwerb und Verlust der Staatsbürgerschaft und das Heimatrecht in der Tschechoslowakischen Republik ergänzte und änderte, wurde die Frage der Staatsbürgerschaft in Bezug auf die Republik Österreich in dem am 7. Juni 1920 in Brünn unterzeichneten Vertrag zwischen der Tschechoslowakischen Republik und der Republik Österreich über die Staatsbürgerschaft und den Minderheitenschutz (sog. Brünner Vertrag) geregelt, der unter Nr. 107/1921 Slg. d. G. u. V. veröffentlicht wurde. Eingehender dazu: EMMERT, František. *Státní občanství na území České republiky v minulosti a současnosti* [Die Staatsbürgerschaft in der Tschechischen Republik in Vergangenheit und Gegenwart]. Praha: Leges, 2016, bes. S. 23f.

offenbar ähnlich gelöst, wie im Versailler Vertrag. Ähnlich wird dies höchstwahrscheinlich im Vertrag mit der [2] Türkei sein. Im Vertrag mit Ungarn schließlich sind Bestimmungen enthalten, die sich fast wörtlich mit denen der Verträge von St. Germain decken.¹⁷

II. Der Besitz der Angehörigen des ehemaligen Herrscherhauses Habsburg-Lothringen.

Nach Art. 208 des Friedensvertrages mit Österreich fällt der čsl. Republik der gesamte unbewegliche Kron- und Privatbesitz der Angehörigen des ehemaligen Herrscherhauses Österreich-Ungarns zu, soweit er auf dem Gebiet der čsl. Republik liegt. Für diesen Besitz bekommen die Angehörigen dieser Familie keine Entschädigung. Aber zahlen müssen wir hierfür, wenigstens in der Regel, doch. Der Wert dieses Besitzes wird durch die Wiedergutmachungskommission ermittelt und zu unseren Lasten und zu Gunsten Österreichs in der Wiedergutmachungsabrechnung festgeschrieben. Nur im Ausnahmefall werden wir im Sinne des letzten Absatzes des Art. 208, *und zwar mit Zustimmung der Wiedergutmachungskommission*, für einen solchen Besitz nichts zahlen, der Eigentum des ehemaligen böhmischen Staates war, wenn *der Hauptwert* dieses Besitzes in historischen Erinnerungen steckt, die mit ihm verknüpft sind.

Bei der Diskussion vor der Wiedergutmachungskommission wird es dann die Aufgabe unserer Vertreter sein, nachzuweisen, dass dieser oder jener staatliche Besitz unter den letzten Absatz des Art. 208 fällt, dass es sich also um Besitz des alten böhmischen Staates handelt. Dieser Standpunkt lässt sich nicht allein, was die Prager Burg, den Karlstein und ähnl. anbelangt, vertreten, sondern auch in Bezug auf die Teschener Güter des ehemaligen Erzherzogs Friedrich, weil es sich hier um böhmische Lehen und ähnl. handelt. Ausführlicher behandelt diese Angelegenheit auch das Gutachten von *Prof. Kapras*.¹⁸

Demzufolge ist es überflüssig § 9 über die Übernahme ohne Entschädigung auszuführen, soweit es sich um den Besitz der Angehörigen des ehemaligen Herrscherhauses Habsburg-Lothringen handelt.

Ob wir diesen Besitz ohne Entschädigung erhalten oder gegen eine Ersatzleistung, darüber obliegt die Entscheidung nicht unserem Gesetzgeber, sondern der Wiedergutmachungskommission. Wenn er uns aber nur gegen Ersatz zugesprochen würde, so erhielten diesen Ersatz nicht die bisherigen Eigentümer, sondern wir würden in der Höhe des bestimmten Ersatzbetrages Schuldner der Wiedergutmachungskommission, welche vielleicht selbst uns etwas zugute schreiben wird, [3] bis bei der Auszahlung des Ersatzes für die Schäden, den wir durch den Krieg erlitten haben, die Reihe an uns kommt.

---

¹⁷ Vgl. Art. 177 i) Staatsvertrag von Neuilly-sur-Seine vom 27. November 1919, Nr. 274/1922 Slg. d. G. u. V., und Art. 250 Staatsvertrag von Trianon vom 4. Juni 1920, Nr. 102/1922 Slg. d. G. u. V.

¹⁸ Siehe Dokument Nr. 3.2.

III. Der Besitz der Stiftungen, basierend auf den Rechten des Adelsstandes, der mit dem Gesetz von 10. Dezember 1918 Nr. 61 Slg. d. G. u. V. aufgehoben wurde

Hier besteht kein Hindernis (es handelt sich wohl um inländische Stiftungen), das Prinzip des § 9 anzuwenden, soweit mit Rücksicht auf die Stiftungsbriefe nicht schon dieser oder jener Besitz nach dem Gesetz vom 10. Dezember 1918 Nr. 61 Slg. d. G. u. V. dem Staat als *bonum vacans*¹⁹ zufiel.

Ob man das Prinzip anwendet oder nicht und auf welche Art und Weise man es anwendet oder besser gesagt: ob man es anwenden soll oder nicht und wie man es anwenden soll, ist eine Frage der Opportunität, und es wird insbesondere Aufgabe der Stiftungsorgane sein darauf zu achten, ob es besser sei, das Prinzip anzuwenden oder dies nicht zu tun und die Stiftungen zu permutieren.

IV. Der zu Unrecht erworbene Besitz.

Unter zu Unrecht erworbenem Besitz darf man selbstverständlich nicht jenen Besitz verstehen, den jemand im Widerstreit mit dem zur Zeit des Erwerbsaktes geltenden Recht erworben hat. Wenn es sich nur um solchen Besitz handeln würde, dann wäre die ganze Bestimmung entweder überflüssig oder sie hätte wenig Bedeutung, und es wäre nicht der Mühe wert, über sie zu diskutieren. Die auf den öffentlichen Büchern fußende immobilienrechtliche Privatrechtsordnung bietet eine feste Garantie dafür, dass nahezu jeder, der als Eigentümer einer Immobilie gilt (d. h. der als solcher in den Büchern eingetragen ist) es nach geltendem Recht auch tatsächlich ist. Mit den Worten des Gesetzes sollte etwas ganz anderes gesagt sein, nämlich in etwa das, dass diejenigen Personen betroffen sein sollten, deren rechtliche Stellung zwar mit der Rechtsordnung im Einklang steht, die jedoch diese Rechtsstellung auf eine Weise erwarben, die jedoch der Idee der Gerechtigkeit widerspricht, und zwar dergestalt, dass diese Ungerechtigkeit nicht mit fortschreitender Zeit geheilt wurde, oder durch eine Art, die dem in der Zeit des Erwerbsaktes geltenden (öffentlichem oder privatem) Recht widerspricht, und zwar dergestalt, dass ihre heutige Position zwar nicht gesetzwidrig, aber doch im Gegensatz zu der oben zitierten Gerechtigkeitsidee steht.

Um diesen Passus des § 9 realisieren zu können, wäre es notwendig im Entschädigungsgesetz selbst entweder ein fest normiertes System zu bestimmen, welches das Kriterium böte, ob es sich um zu Unrecht erworbene Güter handelt oder nicht, oder es müssten einfach jene Fälle aufgezählt werden, die sich als zu Unrecht erworben betrachten lassen. In das ganze [4] System unserer Rechtsordnung ließe sich nämlich eine solche Regelung nicht einfügen, welche eine Entscheidung in der Frage, ob es sich um zu Unrecht erworbenen Besitz handelt oder nicht, in die Hand der Gerichte, ja vielleicht gar der exekutiven Organe legen würde.

Was die Gerichte anbetrifft, muss man im Auge haben, dass die Funktion des kontinentalen Richters, also auch des unseren, im Unterschied zum römischen

¹⁹ Heimfall oder Kaduzität. Vgl. STIEBER, Miroslav. Kaducita [Kaduzität]. In: HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Bd. I. Brno: Polygraphia; R. M. Rohrer, 1929, S. 127–136.

Magistrat und auch dem englischen Richter prinzipiell eine subsumptive²⁰ Tätigkeit, und keine rechtschaffende ist. Die sogenannten flexiblen Rechtsbestimmungen (vgl. hierzu Tilsch: Bürgerliches Recht. Allgemeiner Teil, S. 49f.)²¹ und die Fälle, in denen der Richter das veraltete Recht frei durch seine Auslegung ändert (vgl. hierzu Krčmář: Sborník věd právních a státních XVII, S. 10f.)²² fallen hier nicht ins Gewicht. D. h. der kontinentale Richter urteilt nicht darüber, welcher Tatbestand – mag er sich auch mit dem geltenden Recht decken – der Idee der Gerechtigkeit widerspricht, und daher gesetzwidrig ist, sondern er beurteilt nur, ob irgendein Tatbestand *gemessen an der geltenden Norm* rechtswidrig ist, oder nicht. Es ist daher in höchsten Grad inopportun und vom Standpunkt des internationalen Prestiges der ČSR unpolitisch, eine derart heikle Frage, wie es jene, um die es sich dreht, ist, als neue und ungewohnte Aufgabe einem beliebigen Richter zu überlassen.

Die Entscheidung jedoch darüber, ob ein Besitz zu Unrecht erworben sei oder nicht, den Verwaltungsbehörden zu überlassen (der vollziehenden Gewalt) wäre noch bedenklicher, und dies insbesondere in einer Zeit, welche so wie die unsrige das Bewusstsein für eine klare Rechtsidee und das Rechtsempfinden verloren hat, und die bereit ist, verschiedene miteinander in Konkurrenz miteinander stehende soziale Tendenzen mit Recht und Gerechtigkeit zu vermischen. Leicht könnten wir uns so ohne Notwendigkeit in der Welt den Ruf eines Staates erwerben, in dem eine politische – und vielleicht auch noch eine schlechte – Justiz herrscht.

Wie bereits erwähnt wurde, bieten sich der Legislative zwei Wege zur Durchführung von § 9: entweder ein Normensystem durchzusetzen, das den Maßstab dafür bieten würde, ob es sich um zu Unrecht erworbenen Besitz handelt oder nicht, oder ein bloßes Aufzählen jener Fälle, in denen es sich um zu Unrecht erworbenen Boden handelt. Soll über die Eignung dieser Wege entschieden werden, muss man sich überlegen, um welche Fälle des Erwerbes zu Unrecht es sich handelt. Es ist selbstverständlich, dass sich die Worte des Gesetzes nicht in dem Sinne auffassen lassen, dass man in jedem einzelnen Falle [5] überprüfen sollte, ob irgendwann in dunkler Vergangenheit sich der oder jene rechtswidrige Fall ereignet habe, denn auch hier gilt, wie in jedem anderen Fall zum einen „*minima non curat praetor*“²³, zum anderen [„*τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δις, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται*“].²⁴

²⁰ Unterordnung des festgestellten Sachverhalts unter die entsprechende Rechtsnorm.

²¹ Tilsch bezeichnet sie als „arbiträre Rechtsnormen“. Vgl. TILSCH, Emanuel. *Občanské právo rakouské. Část všeobecná* [Das bürgerliche Recht Österreichs. Allgemeiner Teil]. Praha: Unie, 1910; 2. Aufl. 1913, S. 49–50; idem. *Občanské právo. Část všeobecná* [Bürgerliches Recht. Allgemeiner Teil]. 3. Aufl. Ed. Emil Svoboda. Praha: Všeřhd, 1925; Reprint Praha: Wolters Kluwer, 2012, S. 61–62. Zu Tilsch eingehender: HORÁK, Ondřej. Emanuel Tilsch a česká civilistika [Emanuel Tilsch und die tschechische Zivilistik]. *Právník*, 2016, Jg. 155, Nr. 4, S. 299–309.

²² Vgl. KRČMÁŘ, Jan. Několik poznámek k reformě práva občanského [Einige Anmerkungen zur Reform des Zivilrechts]. *Sborník věd právních a státních*, 1917, Jg. 17, S. 1–14, bes. S. 10–12.

²³ „Der Prätor kümmert sich nicht um Bagatellen“ in dem Sinne, dass Bagatellstreitigkeiten nicht vor Gericht verhandelt werden sollen.

²⁴ „Das, was ein- oder zweimal geschieht, von den Gesetzgebern übersehen.“ Während die im Archiv des Mährischen Landesarchivs aufbewahrte Abschrift nur den Vermerk „Griechisch unleserlich“ trägt, haben die Verfasser der Abschrift im Nationalarchiv und der deutschen Übersetzung im

Es kann sich hier um nichts anderes handeln, als um eine Massenerscheinung, die, obzwar schon in ferner Vergangenheit liegend, bis heute in weiten Kreisen lebendigen Widerstand weckt. Demzufolge ist es unangemessen ausschließlich über das Problem der Konfiskationen nach der Schlacht am “Weißen Berg” (worunter wir auch die Waldsteinsche Konfiskation aus dem Jahre 1634 verstehen) und vielleicht auch über das Problem der Überführung des Rustikal- in Dominikalboden (die sogenannte Zusammenführung zu Dominien) zu sprechen.

Was den ersten Punkt anbelangt, ist klar, dass die Tatsache selbst, dass irgendein Besitz aus den Konfiskationen nach dem “Weißen Berg” herrührt, ihn noch nicht zu einem zu Unrecht erworbenen macht. Wenn jemand z. B. im Jahre 1623 ein konfisziertes Gut als Geschenk für den Habsburgern und gegen die böhmischen Stände geleistete Dienste erhielt, und wenn von den späteren Nachkommen jemand dieses Gut am Ende des 18. Jahrhunderts zu vollem Preis kaufte, und wenn es dann vielleicht im Laufe des 19. Jahrhunderts mehrfach seinen Eigentümer wechselte, stets gegen eine Zahlung, kann man schwerlich behaupten, bei dem Besitz in der Hand des aktuellen Eigentümers handle es sich um einen zu Unrecht erworbenen Besitz. Eine solche Überlegung würde etwa zu dem Gedanken führen, dass ein Besitz lediglich dann als zu Unrecht erworben erklärt werden könnte, wenn der Akt nach dem Weißen Berg der Idee der Gerechtigkeit, eventuell auch dem zu jener Zeit geltenden böhmischen Staatsrecht widerspricht, und wenn sich diese Ungerechtigkeit bis heute dadurch fortbesteht, dass der lediglich durch Erbfolge übergegangene Besitz in der Familie desjenigen verblieb, der ihn zu Unrecht erwarb. Es wäre dabei gar nicht notwendig, ausschließlich an das Vermögen der Familien-Fideikomnisse zu denken, zumal die *Rechtsform* des Fideikommisses (übrigens stark zweifelhaft und strittig) offenkundig das Fideikommiss mit Blick auf den Aspekt, um den es hier geht, nicht anders stellt als das Allod.²⁵

Die Gutachten der Professoren *Pekař* und *Kadlec* sowie des Direktors *Novák* haben gezeigt, wie man über den gerade angedeuteten Satz oder ähnliche [Sätze] urteilen muss.²⁶ Sie haben gezeigt, dass einige Fälle, die jener Satz treffen würde, genügend überprüft und klar sind (vollkommen unzweifelhaft ist heute wohl nur [6] der Fall des Fürsten Liechtenstein). Sie haben weiter gezeigt, dass es vielleicht möglich wäre auch einige andere Fälle festzustellen, es jedoch eines aufreibenden historischen Studiums bedürfte, wenn solche Fälle sichergestellt werden sollten.

Mährischen Landesarchiv versucht, den griechischen Text zu übertragen. Wir danken R. Černoch für das Auffinden des Zitats (wahrscheinlich D 1, 3, 6, pr. Paul. 17 ad Plaut.) und seiner Übersetzung.

²⁵ Zu den Fideikommissen in den böhmischen Ländern eingehender: GEORGIEV, Jiří. České fideikomisy v posledních letech své existence. (Poznámky k aspektům archivním a právním) [Die böhmischen Fideikomnisse in den letzten Jahren ihres Bestehens. (Anmerkungen zu den archivalischen und rechtlichen Aspekten)]. *Paginae historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*, Bd. 9, 2001, S. 71–97, bes. S. 78 ff.; BEDNÁŘIKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku* [Fideikommissfonds. Das Institut für die Wahrung und Überführung des Familienbesitzes]. 2. Aufl. Praha: Wolters Kluwer, 2014, S. 23 ff.

²⁶ Siehe Dokumente Nr. 2.1 a 2.2 (Pekař), Nr. 9 (Kadlec) und Nr. 10 (Novák).

Die Gutachten zeigen schließlich, dass jener Satz in seiner Geradlinigkeit zuweilen altes Unrecht durch neues korrigieren würde.

Durch all dies gewinnt die Frage an Aktualität, ob es sich nicht, wie es die oben erwähnten Gutachten zu empfehlen scheinen, anbieten würde, an die Stelle der abstrakten Norm, welche schwierige Überprüfungen und auch Prozesse zur Folge hätte, einige Namen (oder auch vielleicht den Namen eines einzigen) zu setzen und zu festzulegen, dass es sich hier um Personen handelt, deren Besitz ein zu Unrecht erworbener Besitz ist. Dieser Weg hätte sicher sehr viel für sich, stößt jedoch auf ein sehr erstes Hindernis. Wenn wir derart individuell vorgehen würden, stoßen wir auf den Art. 267 des Friedensvertrages mit Österreich, und was den Besitz des Fürsten Liechtenstein anbelangt, auch auf die unklare Stellung der Familie Liechtenstein. Über die zuletzt angeführte Frage gibt das Gutachten von Prof. Dr. Hobza ausführlich Auskunft.²⁷

Von Art. 267 war bereits weiter oben die Rede. Es wurde dargelegt, dass dieser nicht im Widerspruch zum Beschlagnahmegesetz steht, und im Prinzip nicht einmal zu den anderen legislativen Akten, die sich auf dieses Gesetz stützen. Sobald wir allerdings individuell vorgehen würden und die Konfiskation gegen bestimmte, namentlich genannte Personen ansprechen, gibt es zwei Möglichkeiten: Entweder sind die Personen, um die es sich handelt, nach dem Friedensvertrag mit Österreich gar nicht unsere Staatsangehörige, sondern Angehörige des österreichischen Staates (um andere würde es sich, zumindest vorläufig, vermutlich nicht handeln) oder sie sind es, doch pochen auf das Recht der Option, dass ihnen auf Grund des Art. 80 des Friedensvertrages mit Österreich zusteht, um die Gültigkeit des Konfiskationsaktes in Zweifel zu ziehen. In beiden Fällen erklären sie, dass durch die Konfiskation die Bestimmung des Art. 267 verletzt worden sei, und sie weisen darauf hin, dass es sich nicht um einen generellen legislativen Akt gemäß der richtigen – nicht durch Art. 78 Abs. 4 ausgeschlossenen – Erklärung des Friedensvertrages (siehe oben) handelt, sondern um einen speziellen Akt, gegen einen Österreicher, den Art. 267 verbietet. Außer Zweifel steht, dass wir uns gegen diese Auslegung des Konfiskationsaktes stellen würden, und zwar mit gutem Grund. Wenn wir jedoch die Mentalität der ausschlaggebenden Personen Westeuropas und Nordamerikas bedenken, die sich von unserer Mentalität unterscheidet [7] und darüber hinaus unsere langen Leiden nicht begreift, ist es sehr zweifelhaft, ob wir uns vor dem Forum des Völkerbundes (welches nach Art. 17 des Friedensvertrages zuständig erscheint), in dem die oben erwähnten Personen entscheiden, mit unserer Ansicht durchsetzen würden, dass der Konfiskationsakt kein Akt ist, der sich gegen einen Österreicher als solchen richtet, sondern ein Akt gerichtet gegen eine Person, deren Staatsbürgerschaft keine Rolle spielt, und der deshalb geschah, damit ein noch frisch in der Erinnerung präsent Unrecht gesühnt werde, auch wenn vor einigen Hundert Jahren begangen wurde.

---

²⁷ Siehe Dokument Nr. 5.3.

Demzufolge würde sich nach der Meinung des Unterfertigten wohl eher lediglich eine allgemeine Formel empfehlen, welche vielleicht dergestalt stilisiert werden sollte, dass nur jene Personen, welche die oben erwähnten Herren Experten mit den individuellen Akten zu treffen meinen, betroffen wären.

Was die widerrechtliche Überführung von Rustikal- in Dominikalboden anbelangt, ist die Situation, wie aus dem Gutachten der Herren Prof. Pekař und Direktor Novák hervorgeht, noch schwieriger.²⁸ Es ergibt sich aus jenen Gutachten, dass zwar solche Überführungen stattfanden, jedoch jene Feststellung wegen des Mangels an Aktenmaterial überaus schwierig ist; was hiervon im Gedächtnis der Menschen bewahrt blieb, hat zu einem bedeutenden Teil keinen größeren Wert als eine beliebige im Volk verbreitete Mär oder Sage.

Diese Dinge mit einer abstrakten Formel zu verfolgen, stellt kein Hindernis dar, nur dass diese Formel sich eben mit Rücksicht auf die schwierige Durchführung als wenig praktikabel erweisen dürfte.

V. Der Besitz von Personen, welche sich im Weltkrieg in grober Weise gegen das čechoslowakische Volk vergangen haben.

Der Fall ist sehr ähnlich jenem, über den unter IV berichtet wurde.

Auch hier gilt:

1) Man wird ein bestimmtes Normensystem festlegen müssen, auf dessen Grundlage man entscheiden könnte, ob eine beliebige Person sich schwer gegen das čechoslowakische Volk vergangen hat, oder man wird einfach im Gesetz namentlich solche Personen ausmachen müssen. [8]

2) Der an zweiter Stelle angeführte Vorgang würde wieder Art. 267 des Friedensvertrages mit Österreich entgegenstehen.

Es zeigen sich aber doch Unterschiede. Ein Unterschied ist zum einen darin zu suchen, dass die Frage der jüngst auf sich geladenen Schuld leichter feststellen ist als die Frage des zu Unrecht erworbenen Besitzes, über die unter Art. IV gesprochen wurde, zum anderen darin, dass es ungewöhnliche Schwierigkeiten bereitet, einen Tatbestand zu konstatieren, dessen Existenz den Verlust des Besitzes zur Folge haben könnte. Die Schwierigkeiten sind mannigfacher Art:

1) Sollte die Bestimmung, um die es sich handelt, irgendeinen Zweck haben, so ist es notwendig, eine Regelung mit rückwärtiger Gültigkeit zu treffen, d. h. die Strafbarkeit eines Handelns auszusprechen, das in der Zeit, in der es verübt wurde, noch nicht strafbar war, was an und für sich eine überaus heikle Sache ist, und im Gegensatz zu den bestehenden Rechtsgrundsätzen steht.²⁹

²⁸ Siehe Dokumente Nr. 2.2 (Pekař) und Nr. 10 (Novák).

²⁹ Aus der zeitgenössischen Literatur vgl. PROCHÁZKA, Adolf. Problém ústavnosti retroaktivních zákonů [Das Problem der Verfassungsmäßigkeit rückwirkender Gesetze]. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1934, Jg. 17, S. 290–313; idem. Retroaktivita zákonů [Die Rückwirkung von Gesetzen]. In: HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Bd. III. Brno: Polygraphia; R. M. Rohrer, 1934, S. 799–803.

2) Wenn wir uns auch über diese Zweifel hinwegsetzen und auf die historische Überlegung stützen würden, dass ähnliche Bestimmungen nahezu am Ende eines jeden großen Krieges auftauchten, insbesondere aber eines Bürgerkrieges, und wenn wir einräumen würden, dass während des Weltkrieges Erscheinungen zum Vorschein kamen, die, auch wenn sie in der Zeit, in der sie vorkamen, nicht strafbar waren oder doch wenigstens nicht bestraft wurden, sich diese vom Standpunkt einer höheren Gerechtigkeit als schwere Delikte offenbaren und daher gerechte Vergeltungsmaßnahmen erfordern, so stoßen wir auf eine weitere Schwierigkeit. Der Begriff der höheren Gerechtigkeit selbst ist ein zum größten Teil relativer Begriff. Es gibt Taten, die vom Standpunkt der höheren Gerechtigkeit, die den einen eigen ist (einer Gruppe von Personen, einem Volk, einer Klasse) und fehlerhaft erscheinen, vom Standpunkt der höheren Gerechtigkeit aber, der ein anderer huldigt, als unanfechtbar, ja vielleicht sogar als ehrenhaft und verdienstvoll gelten.

3) Aber auch wenn wir einräumen, dass solche Taten geschahen, die jeder unvoreingenommenen Person ohne Rücksicht auf ein einseitiges Urteil als ein unentschuldigbares Unrecht erscheinen müssten, gilt es doch die Gefahr einer abstrakten Formel in Erwägung zu ziehen, welche zur Erfassung dieser Erscheinungen zur Anwendung gelangen würde. Es besteht die große Gefahr, zu flexibel und allgemein zu wirken und sie vielleicht auch dort angewendet oder besser gesagt missbraucht werden könnte, wo sie nach der Meinung des Gesetzgebers zufolge nicht hätte angewendet werden sollen, und sie könnte so appliziert werden, dass weder der Kommentator noch derjenige, der für ihn die Formel geschaffen hat, vor dem Gericht der Geschichte bestehen würde. [9]

Auf diese Dinge müsste also bei dem Versuch, einen akzeptablen Text zu formulieren, unbedingt geachtet werden.

Prag, den 2. Dezember 1919.

Dr. Emil Svoboda m. p.
Krčmář m. p.

12 POSUDEK GUSTAVA FRIEDRICH (PRAVDĚPODOBŇ 1920)¹

Prof. PhDr. Gustav Friedrich (1871–1943), uznávaný historik a editor, pojal svůj posudek především jako hledání odpovědi na otázku, zda je na lichtenštejnský majetek alespoň zčásti možno nahlížet jako na bezprávně nabytý ve smyslu § 9 záborového zákona (což by znamenalo, že ho může československý stát převzít bez náhrady). V jeho textu je patrná až úzkostlivá snaha nenechat se strhnout masově rozšířenými protilichtenštejnskými náladami, což místy vede k poněkud nekritické obhajobě osoby knížete Karla z Lichtenštejna († 1627), veřejným míněním pasovaného do role největšího pobělohorského zloducha.

V textu posudku se G. Friedrich zabýval 1) Karlovou úlohou v mincovním konsorciu v letech 1622–1623, 2) problematikou slučitelnosti pobělohorských konfiskací s majestátem císaře Rudolfa II. z roku 1608, jímž byla české šlechtě garantována nekonfiskovatelnost statků za politické delikty, 3) rozsahem černokosteleckého fideikomisu, vytvořeného knížetem Karlem z panství Kostelec nad Černými lesy, k nimž připojil drobné statky v okolí, a procesem, který byl o něj veden mezi fiskem a Karlovým synem a dědicem po polovině 17. století, a zakončil ho 4) úvahami o možnosti pojmout zabránění lichtenštejnských statků jako jistou formu manifestačního trestu. Zajímavý je přitom souběh argumentace historické, zdůrazňující především nedostatečné objasnění Karlovy historické úlohy v pobělohorském období, a právní, opírající se o fakt, že veškerá případná narušení principu legality byla později konvalidována rozhodnutími císaře Leopolda I., který v roce 1665 udělil knížeti Karlu Eusebiovi „generální absolutorium“.

G. Friedrich ve svých rukopisných poznámkách stručně komentoval posudky J. Pekaře, K. Kadlece, J. B. Nováka, K. Hennera, A. Hobzy, J. Krčmáře, J. Kaprase

---

¹ Německý strojpisný opis dobového překladu (16 s., nedatováno): LI LA, V 013/0001; český rukopisný koncept (6 s.): MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 290; český strojpisný originál se zřejmě nedochoval. V německém opisu překladu byly vyznačovány i rukopisné vpisky (jejich autor není zřejmý). Přepsaly B. Švejnohová a M. Míková, prepisy revidoval, české znění rekonstruoval a jazykové poznámky doplnil J. Marčík, úvod a věcné poznámky připravili M. Starý a O. Horák, dobový překlad revidoval, úvod a ediční poznámky přeložil Th. Krzenek. Text českého znění byl zrekonstruován za využití německého strojpisného opisu a českého rukopisného konceptu. K označení textových úseků, které byly G. Friedrichem při sestavování konceptu záměrně vypuštěny, je v českém znění užito hranatých závorek. Vysvětlivky nacházející se na konci textu posudku, označené římskými číslicemi, upozorňují na významnější odlišnosti mezi německým opisem a Friedrichovým rukopisným konceptem.

a M. Stiebera, někdy pouze jednoslovně (u Nováka „pozoruhodno“, u Krčmáře „rozvážné“), více poznámek měl pouze k posudkům Pekaře a Hobzy.²

Z korespondence vyplývá, že k vypracování posudku došlo na podnět lichtenštejnského justičního rady V. Kaplana v roce 1920, nedopatřením však byl honorář (3000 Kč) G. Friedrichovi vyplacen až na začátku roku 1923.³

Dobrozdání prof. Dr. Gustava Friedricha

Otázkou jest, zda lze z historie zdůvodnit, že na pozemkový majetek knížecí rodiny Lichtenštejnské je možno, alespoň částečně, nahlížeti jako na majetek bezprávně nabytý, tak aby s ním republika Československá mohla naložiti ve smyslu zákona č. 215 Sb. z. a n. ze dne 16. dubna 1919.¹

Mínění, že by statky knížecího rodu Lichtenštejnského, nebo lépe řečeno jisté jejich části, měly býti konfiskovány bez náhrady, má svůj původ v tom, že části těchto statků pocházejí z konfiskací pobělohorských. Široké kruhy, postrádající dostatečné informace, rády dávají se unášeti citem, zvláště v tak neklidné době, jakou nyní prožíváme, a různé zjevy veřejného života posuzují dle nejasného cítění, jež ztotožňují s ideou práva a spravedlnosti.

Na tak vratkém a nejistém základě spočívá pak nezřídka obecné mínění o činnosti některých osob činně zúčastněných při událostech, které svým rozsahem nebo svými následky vzbuzují zvláštní pozornost i po tak dlouhé době.

Obecné mínění pak, nestarajíc se o přesné doklady, rádo svaluje buď zásluhu, nebo vinu na takových událostech na jisté osobnosti, které stály v popředí a bývá těžkým úkolem historického zkoumání vrátiti zkraslenému obrazu takových historických osobností pravou, skutečnou podobu. K takovým událostem, jimiž se, spíše vášnivě nežli věcně, zabývalo veřejné mínění celých generací našeho národa, patří konfiskace pobělohorské a jiné činy, jimiž císař Ferdinand II., poraziv odboj českých stavů, trestal obyvatelstvo Čech, aby je zastránil a aby upevnil svou moc.

Jaký podíl měly na násilných opatřeních vládních tehdejší doby jednotlivé osoby z okolí císařova a jaký díl zodpovědnosti nese císař sám, jest otázkou zatím nerozřešenou, protože vědomosti o těchto věcech poskytuje nám historiografie, která neměla posud dosti volnosti, aby směla úplně svobodně mluvit, a tak se stalo, že veškerá vina padla na osobu, která nebyla chráněna nedotknutelností člena vládnoucího rodu. Obecně ujalo se mínění, že hlavním původcem všeho utrpení národního byl královský místopředseda kníže Karel z Lichtenštejna.

Avšak nelze [pochybovat], že tento kníže patří k těm osobnostem, na nichž se, spíše na základě tradice než exaktních důkazů, v paměti potomků vrší stíny, a nebude to první případ rehabilitace v dějinách, dokud historiografie, skutečně nesvázaná v žádných ohledech a lépe poučená pečlivým zkoumáním všech pramenů, nebude

² MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 290, s. 7–8.

³ MÚA AV ČR, f. Gustav Friedrich, inv. č. 222, dopis V. Kaplana adresovaný G. Friedrichovi z 18. ledna 1923.

moci svobodně vysloviti svůj soud o všech činech vítěze na Bílé hoře a jeho rádců. I když historiografie nezbavuje knížete veškerých chyb, které mu jednotliví badatelé připisují, je stále zřejmější, že byl pouze oddaným vykonavatelem myšlenek svých panovníků. Jeho oddanost panovníkovi projevila se například v dobrém zdání k reformě císařských úřadů, jež kníže předložil tehdejšímu císaři v letech 1600–1604.⁴ Ač byl sám příslušníkem stavů, uvádí v tomto posudku způsoby, jak by bylo možno čelit rostoucímu vlivu stavů a zabránit jejich zasahování do práv panovníkových. Při hodnocení jeho myšlenek odhalených v tomto dobrém zdání nesmíme opomenout, že Karel z Lichtenštejna byl materiálně zcela nezávislým a již v roce 1600, jakmile byl jmenován tajným radou, disponoval ročním příjmem z vlastních statků, jež benátský vyslanec Piero Duodo odhadl na 60–70.000 tolarů, což na tehdejší dobu představuje hodnotu velmi vysokou, přičemž ve skutečnosti byl, dle svědectví dobových propočtů, téměř dvojnásobný. Jeho půjčky císařské komoře byly značné a již tehdy činily 75 000 tolarů.⁵

Za své zásluhy obdržel 30. března 1607 od císaře Rudolfa II. velký palatinský diplom, jímž jemu a budoucím prvorozeným z rodu jeho krom jiných práv udělil také povolení nárokovat si pro sebe na zlepšení svých feudálních a osobních statků taková léna a zpupné statky, jež (ať už vymřením, či důsledkem špatného chování či proviněním držitelů jejich) připadly císaři, nebo byly svým majitelům odňaty pravomocným rozsudkem, vyhlášením achtu, či jiným právním způsobem a připadly císaři.⁶

Později přidal se ke králi Matyášovi a 20. prosince 1608 od něj obdržel diplom za své služby, jímž byl povýšen do stavu knížecího,⁷ a 4. ledna 1614 od krále obdržel v léno knížectví Opavské.⁸

⁴ Nedatovaný Karlův návrh vydali FELLNER, Thomas, KRETSCHMAYR, Heinrich. *Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung, von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749). 2. Band, Aktenstücke 1491–1681*. Wien: Adolf Holzhausen, 1907, s. 368–371, Nr. 24A. O jeho obsahu podrobně STLOUKAL, Karel. Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596–1607). *Český časopis historický*, 1912, roč. 18, s. 389–398.

⁵ STLOUKAL, Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596–1607), s. 28, odhadl Karlovy příjmy na více než 100 000 tolarů ročně; jeho půjčky císaři v období let 1598–1605 vyšplhaly podle zpráv buchhalterie dvorské komory na úctyhodných 509 442 zlatých. Cenným příspěvkem k poznání Lichtenštejnova ekonomického zázemí je publikace VÁŘEKA, Marek. *Lichtenštejnská panství na Moravě do Bílé hory*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2020, 382 s.

⁶ Blíže BRŇOVJÁK, Jiří. Lichtenštejnové a jejich knížecí tituly v 17.–18. století (1. část). *Genealogické a heraldické listy*, 2017, roč. 37, č. 3, s. 17–18. Privilegium registruje i FRANK, Karl Friedrich von. *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823*. Band 3. Senftenberg: Selbstverlag Schloss Senftenegg, 1972, s. 140, ovšem s chybným údajem, že byl Karlovi udělen nikoli velký, nýbrž pouze malý palatinát.

⁷ Podrobně k tomu opět BRŇOVJÁK, Lichtenštejnové a jejich knížecí tituly v 17.–18. století (1. část), s. 14–19.

⁸ O udělení Opavska Karlovi z Lichtenštejna bylo rozhodnuto již v roce 1613 a 28. prosince byla vystavena listina, v níž byly přesně specifikovány podmínky jeho převodu. Lenní list ale pochází skutečně až ze 4. ledna 1614. Moderní edice obou dokumentů viz KOZÁK, Petr (ed.). *Červená*

Přestože jsou tato ocenění důkazem, že byl oddaným služebníkem panovníkovým, jeho působení na Moravě v letech 1607–1608, kde působil jako vůdce katolické šlechty spolu s Karlem ze Žerotína dokazuje, že hájil prospěch země. V otázkách náboženských byl umírněný a jeho prohlášení, že jest sice katolík, nikoliv však za všech okolností papežsky smýšlející, které jednou pronesl před papežským nunciem, vzbudilo nunciovu nelibost.⁹

Špatnou památku knížete Karla z Lichtenštejna mezi jeho potomky způsobila jeho činnost pobělohorská, kdy jako mimořádný místodržící v Království českém prováděl z pověření císařova potrestání povstalců a pacifikaci země. Jest prokázáno, že sám kníže svěřený úkol pokládal za obtížný, plný zodpovědnosti a *sám si přál od něj býti brzy osvobozen*.¹⁰

Obecně mínění však při posuzování této jeho činnosti neví či zapomíná, že ve svém úřadě nejednal samostatně, nýbrž vždy dle pokynů a rozkazů císařových. Z jeho zpráv a dopisů, které císaři posílal je zřejmé, že varoval před ukvapeným postupem proti zajatým povstalcům. V reakci na císařův záměr uložit účastníkům povstání tresty bez dalšího vyšetřování upozornil, že by bylo v rozporu s právním pořádkem stanovit trest bez jakéhokoli vyšetřování.¹¹

I v jiných ohledech doporučoval odložení procesu se vzbouřenci, dokud se mysl českého lidu, rozjitřená neustálými vojenskými příspěvky a útrapami, trochu neuklidní a nebylo jeho vinou, že jeho rad, které směřovaly k mírnějšímu postupu, nebylo dbáno. Konečně jeho umírněné smýšlení zřejmě také vzbudilo nelibost katolických dvorských kruhů.

Kníže Karel z Lichtenštejna byl viněn z toho, že se během výkonu své úřední funkce obohatil na znehodnocení mince, když mu byl roku 1621 spolu s Albrechtem z Valdštejna a dalšími svěřen mincovní regál.¹² Otázka viny knížete na zhoršení mince nebyla posud vyřešena a její nestranné řešení by mohlo být nalezeno až po důkladném prozkoumání záznamů, z nichž byla větší část zřejmě ztracena při

kniha Opavského knížectví: edice registra komunikace opavských stavů z let 1614–1618 ve věci jejich sporu s Karlem z Lichtenštejna. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2015, s. 211–223.

⁹ STLOUKAL, Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596–1607), s. 403.

¹⁰ Karel z Lichtenštejna byl nejprve substitutem vévody Maxmiliána Bavorského jakožto císařova plnomocného komisaře v Českém království, teprve 17. ledna 1622 byl osobně jmenován císařským místodržícím (v některých pramenech se objevuje též termín gubernátor). Text jmenovacího patentu otiskl D'ELVERT, Christian. *Die Bestrafung der böhmischen Rebellion, insbesondere die Correspondenz Ferdinand II. mit dem Fürsten Liechtenstein*. Brünn: Commission der Buchhandlung A. Nitsch, 1868, s. 109–110, č. LX. Tato poněkud opomíjená edice je nesmírně cenným výchoiskem pro budoucí podrobnější zhodnocení Lichtenštejnova pobělohorského působení v Čechách.

¹¹ Friedrich zde zjevně vychází z toho, co napsal BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha: nákladem Musea Království českého, 1882–1883, s. LIX–LX.

¹² Lichtenštejn i Valdštejn byli členy tzv. mincovního konsorcia, jemuž Ferdinand II. pronajal za 6 milionů zlatých zeměpanský mincovní regál v Čechách, na Moravě a v Dolních Rakousích. Ačkoliv jednání probíhala již v roce 1621, formálně byla smlouva uzavřena až následujícího roku (18. ledna 1622). Hlavou konsorcia byl přitom přinejmenším formálně nizozemský bankéř Hans de Witte – jeho život stejně jako činnost konsorcia zmapoval podrobně ERNSTBERGER, Anton. *Hans de Witte, Finanzmann Wallensteins*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1954. 564 s. Ohledně působení konsorcia však zůstává dodnes řada nezodpovězených, byť zcela zásadních otázek.

zániku bývalého mincovního archivu v Kutné Hoře v minulém století. Určit však, do jaké míry je kníže Karel osobně zodpovědný za kruté následky ražby tzv. dlouhé mince¹³ – i kdyby to bylo podle stavu dochovaných pramenů možné – by však bylo otázkou čistě historickou. Právně byla tato záležitost vyřešena již v 17. století za knížete Karla Eusebia z Lichtenštejna, syna a dědice knížete Karla. Když komise, zřízená císařem Leopoldem I. k urovnání poměrů v české komoře vyčíslila škody, které fiskus utrpěl v důsledku činnosti knížete Karla z Lichtenštejna, jeho syn Karel Eusebius snažil se vyvrátit výpočty komise a nakonec nabídl císaři darování sumy 275.000 zlatých na boj s Turky, pokud se státní pokladna vzdá všech dalších nároků na odškodnění. Nárok fisku na náhradu škody zřejmě nebyl opřen o spolehlivé důkazy, neboť císař se spokojil s odškodněním, které mu nabídl kníže Karel Eusebius a 15. května 1665 vydal knížeti generální absolutorium, jež bylo vloženo v zemské desky, čímž se celá záležitost zdá být právně vyřízena a urovnána.]¹⁴

Jako jiní přívrženci císařovi, nabyl také kníže Karel z Lichtenštejna velkého jmění ze statků císařem odňatých odbojné šlechtě české. Otázku, jde-li tu o majetek nabytý právně, dlužno řešiti toliko dle právních názorů doby tehdejší. A tu bývá obvykle poukazováno k tomu, že Ferdinand II. nebyl ke konfiskacím oprávněn, protože císař Rudolf II. majestátemⁱⁱ daným na hradě Pražském 3. července 1608 udělil všem třem stavům privilegium „od všech a všelijakých pokut propadení statkův mohovitých i nemohovitých, ... v jakýchkoliv příčinách a proviněních jemu náležejících.“ ... upustil tak, že čeští občané, jestliže se provinili velezradou, neměli býti trestáni ztrátou majetku.¹⁵ Proti tomu však nelze zatajovati, že odbojní stavové čeští sami r. 1619, dokud měli moc v rukou, nevázali se tímto majestátem, jenž měl povahu zákona, a sami konfiskovali statky svých katolických protivníků pro velezradu.¹⁶

Když pak císař zvítězil nad vzpourou stavovskou, podal královský místodržící po poradě s nejvyššími úředníky zemskými 31. července 1622ⁱⁱⁱ dobré zdání, v němž císaři mezi jinými sdělil, že privilegium z r. 1608 musí býti nejprve zrušeno, poněvadž jen tak bude možno uskutečnit záměr konfiskovati statky odbojných stavů a jimi zapraviti útraty vzpourou způsobené. Toto dobré zdání bylo císařskou resolucí ze dne 16. září 1622 schváleno.¹⁷ Císař postavil se na stanovisko, že odbojní stavové pozbyli svou vzpourou všech svých dosavadních práv ústavních i politických,

¹³ Blíže KOSTLÁN, Antonín. Dlouhá mince v Čechách. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 1, 1989, s. 101–127.

¹⁴ Podrobněji HAUPT, Herbert. *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684. Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit*. München: Prestel, 2007, s. 141–145.

¹⁵ O Rudolfově listině a různých jejích kontextech podrobněji zejména GLÜCKLICH, Julius. Majestát Rudolfa II. z roku 1608 o nekonfiskování statků. In *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*. II. Praha: Historický klub, 1930, s. 15–29.

¹⁶ Zde je ovšem třeba doplnit, že není vůbec jasné, zda se majestát skutečně vztahoval i na konfiskace prováděné stavy, neboť jeho původním cílem bylo především zabránění posilování mocenského postavení panovníka cestou politických procesů. Polemiku o tom ostatně vedli sami příslušníci stavů již v době povstání – srovnej GLÜCKLICH, Majestát Rudolfa II. z roku 1608 o nekonfiskování statků, s. 23–26.

¹⁷ Friedrich zde opět vyšel z líčení událostí, jak ho podal BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 542–543.

a privilegium odňal.¹⁸ Proti správnosti názoru toho z pohledu tehdejší právní praxe^{iv} nelze činit námitek a ani z tohoto hlediska nebyl čin císařův posuzován hanlivě. Avšak i kdyby se připustilo, že panovník konfiskoval statky odbojných stavů proti právu, nemohou z toho býti odvozovány důsledky proti těm, kdo konfiskované statky od komory královské koupili, a nelze tvrdit, že jich proto nabyli bezprávně. Ke statkům, jež kníže Karel z Lichtenštejna koupil z konfiskací, patřila řada malých statků, které jím byly sloučeny s panstvím Černokosteleckým.

Samo panství Kostelec nad Černými lesy, s nímž Uhříněves se statkem Koloděským^v tvořily jediné těleso, náleželo v době českého povstání ke svěřenství pánů ze Smiřic. Z rodu tohoto žili tehdy dva bratři – Jindřich Jiří a Albrecht Jan. Poněvadž starší z nich, Jindřich Jiří, byl rozumu nedostatečného, vedl správu statků mladší Albrecht Jan, jenž byl jedním z vůdců českého povstání, avšak zemřel již r. 1618. Po bitvě na Bílé hoře ujal se správy statků smiřických Albrecht z Valdštejna, jenž byl po matce s rodem Smiřických blízce spřízněn. Když vítězný císař chtěl statky Smiřických konfiskovati, zjistili komisaři ustanovení k určení^{vi} provinění rebelů, že statky toho rodu jsou dvojí: svěrenské, jež náležely toliko staršimu z obou bratří, Jindřichu Jiřímu, a zpupné, jež byly společným jměním obou bratří.¹⁹ Na základě toho vyložil kníže Karel z Lichtenštejna jako místodržící císaři, že statků svěrenských nelze konfiskovati, poněvadž majitel jejich Jindřich Jiří ze Smiřic ničeho se nedopustil. Potom Valdštejn, jakožto poručník Jindřicha Jiřího, ucházel se u císaře o svolení, aby panství Černokostelecké náležející k Smiřickému svěřenství směl prodati knížeti Karlu z Lichtenštejna. Když císař svolení takové vskutku 20. září 1622 dal,²⁰ uzavřena byla dne 11. listopadu 1622 trhová smlouva, dle níž kníže Karel zmíněné panství koupil za 600.000 kop míšeňských. Kupující hned při koupi na sumu trhovou složil 200.000 kop míšeňských hotově, zbývajících 400.000 pak měl složit ve splátkách^{vii} po 50 tisících kopách počínaje od r. 1623 vždy při sv. Jiří.^{viii} Celková suma pak byla snížena o 266.660 kop, poněvadž statky byly zpustošeny a vypáleny a poddaní na nich byli zchudlí. Smlouva trhová byla vložena do desk zemských 18. února 1623 na základě císařské resoluce z 28. ledna téhož roku.²¹

Nedlouho potom trhovou smlouvou danou 14. srpna 1623 koupil kníže Karel z Lichtenštejna od konfiskačních komisařů císařských a Viléma Slavaty, presidenta

¹⁸ K tomu je ale třeba dodat, že zatímco dobrozdání z 31. července 1622 skutečně obsahovalo doporučení ke zrušení majestátu, císařská resoluce tuto otázku pominula. Kdy byl majestát formálně zneplatněn tak není dodnes jasné. S jistotou to lze o něm říci až v roce 1627, kdy v souvislosti s vydáním Obnoveného zřízení zemského potvrdil Ferdinand II. českým stavům všechna privilegia, která s ním nejsou v rozporu, a výslovně vyloučil pouze dva Rudolfovy majestáty na nekonfiskování statků (1608) a na náboženskou svobodu (1609). KALOUSEK, Josef. *České státní právo*. Praha: Bursík & Kohout, 1892, s. 600–602.

¹⁹ Toto zjištění ale nebylo zcela v souladu s ustanoveními závěti Jaroslava ze Smiřic († 1597), jež svěřenectví vytvářela a jež byla intabulována do NA, f. Desky zemské, sign. DZV 128, fol. E 1v – E 13r. Text je editován v práci BÍLEK, Tomáš Václav. *Beiträge zur Geschichte Waldstein's*. Prag: Selbstverlag: In Commission von Franz Řivnáč, 1886, příloha č. II., s. 219–227.

²⁰ NA Praha, fond Desky zemské, sign. DZV 620, fol. A 21; BÍLEK, *Beiträge zur Geschichte Waldstein's*, příloha č. XVIII, s. 249–250.

²¹ NA Praha, fond Desky zemské, sign. DZV 194, fol. B 16r – B 18v.

Komory Království českého, řadu menších konfiskovaných statků sousedících s panstvím Černokosteckým, a to:

[,p. Jiřika st. Mírky ze Solopisk, tvrz a městys Plaňany, tvrz a ves Přebozy, ves Žhery s poddanými,²²

p. Václava Šťastného Rouse tvrz a ves Nupaky se sousedním dvorem a mlýnem, ves Benice, ves Nedvězí s poddanými,²³

p. Mikuláše Skalského z Dubu tvrz Sluštice s dvorem poplužním a vsí s příslušenstvím, vsi Sluštice, Třebohostice a ves Zlatá s poddanými ..., se všemi příjmy,²⁴

p. Jana Skalského z Dubu tvrz a ves Žežlovice s dvorem poplužním, ves Radimovice ...,²⁵

p. Jana Jindřicha Rozenhajna tvrz ve vsi Kralovice a pustý dvorec ve vsi Babicích ...,²⁶

p. Jindřicha Hlaváče z Vojenic tvrz Cerhenky s dvorem poplužním a ves Cerhenky s poddanými ...,²⁷

p. Jana Sigmunda Mírky ze Solopisk tvrz a ves Sineč s dvorem poplužním a statky ve vsi Chotíš, ve vsi Vitice, ve vsi Sedliště se všemi příjmy ...,²⁸

p. Adama Zápského ze Záp tvrz Dubeč s dvorem poplužním ... městys Dubeč s poddanými, spálený dvůr, zvaný Běchovský, opuštěný mlýn se dvěma koly u Běchovic, ves Měcholupy s poddanými, ves Kyje a ves Hostavice s dvorem poplužním ...,²⁹

p. Zdeňka Čejky z Olbramovic tvrz Vosek s dvorem poplužním, s dvorem, Bělničerovským zvaným, nyní spáleným ...,³⁰

p. starostů a celé obce města Kouřimi, ves Žďanice s poddanými ..., zejména čtyři dvory při městě Kouřimi v Třebovli, Broučkovský, Diblíkovský, Běšínovský,³¹

p. starostů a celé obce města Německého Brodu tvrz Tismice s dvorem poplužním, ves Tismice, ves Nová Ves, ves Štomíř, ves Líblice, ves Vrátkov, Přistoupín, jež tam jest, ves Krupá, a v Pečkách což tam jest.“³²

Suma trhová za tyto statky činila 310.563 kop, 47 grošů, 1 peníz, vše míšeňské.

Císař tuto smlouvu schválil 14. prosince 1623 a nařídil, aby uvedené statky mohly býti knížeti Karlovi do desk zemských vloženy.³³ Kníže pak statky tyto sloučil s panstvím Černokosteckým.^{ix}

²² BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 374.

²³ *Ibidem*, s. 471.

²⁴ *Ibidem*, s. 515–516.

²⁵ *Ibidem*, s. 514–515.

²⁶ *Ibidem*, s. 472.

²⁷ *Ibidem*, s. 145.

²⁸ *Ibidem*, s. 373.

²⁹ *Ibidem*, s. 922.

³⁰ *Ibidem*, s. 63–64.

³¹ *Ibidem*, s. 1111–1112.

³² *Ibidem*, s. 1041–1043. Nešlo ale o statky Německého (Havlíčkov) Brodu, nýbrž Českého Brodu.

³³ Vklad vlastnického práva i samotné smlouvy vztahující se souhrnně na všechny uvedené statky byl proveden 10. ledna 1624. NA Praha, fond Desky zemské, sign. DZV 141, fol. M 2r – M 4r, sign. DZV 292, fol. M 8v – M 12v.

Po zavraždění Valdštejnově namítala komorní prokuratura, když mezi jinými také jeho opatření o majetku Smiřických byla, na základě císařského nařízení, podrobena revizi, že kníže Karel z Lichtenštejna nenabyl panství Černokosteleckého a Uhříněvsi právoplatně, poněvadž prý dle zřízení fideikomisního, které kdysi učinil Jaroslav Smiřický, skutečným majitelem těchto statků byl od roku 1614 Albrecht Jan Smiřický, zvláště z té příčiny, že jeho starší bratr Jindřich Jiří byl nedostatečného rozumu (šiléný), a následkem toho dle mínění prokuratury měly statky ty býti konfiskovány pro účastenství Albrechta Jana Smiřického na vzpouře. Královský fiskus, nedbaje námitek knížete Karla Eusebia, syna a dědice Karla z Lichtenštejna se pak 8. ledna 1653 skutečně také uvázal v držení panství Černokosteleckého a Uhříněvsi. A tu kníže Karel Eusebius nabídl císaři, bude-li mu panství Černokostelecké s Uhříněvsi a Škvorcem ponecháno v dědičné vlastnictví, že zaplatí císařské komoře 400.000 zl. ve zlatě, zřekne se všech svých pohledávek proti dvorní komoře a vydá jí příslušné obligace i jiné listiny pohledávek těch se týkající. Nad to zavazoval se, že do Velikonoc r. 1656 bezplatně dodá do císařských skladišť v Praze, v Olomouci nebo v Brně 20 tisíc měřic žita. Císař přijav nabídku knížete prohlásil dekretem poslaným dne 10. listopadu 1655 české komoře, že za uvedenou cenu panství Černokostelecké s příslušenstvím ponechává knížeti Karlu Eusebiovi a jeho dědicům v pravé dědičné vlastnictví. Kníže odvedl pak slíbených 20 tisíc měřic žita v době mezi 16. únorem a 17. květnem 1656 do císařských skladišť v Brně a v Olomouci a sumu 400 tisíc zlatých složil v pěti splátkách v době od 29. května 1656 do 31. května 1658.³⁴

Také proti právoplatnosti nabytí jiných statků, jež někdy kníže Karel koupil z konfiskací, byly na základě různých denunciací vyslovovány námitky, které však kníže Karel Eusebius vyvrátil. Když pak také požadavky, které fiskus vznesl proti rodu Lichtenštejnskému za mincovní činnost knížete Karla, byly vyrovnány sumou 275.000 zlatých, jak již bylo uvedeno výše, nařídil císař Leopold I. současně s vydáním generálního absolutoria, o němž již byla výše řeč, 15. května 1665, že panství Černokostelecké se vším příslušenstvím nemá již v deskách zemských býti zapsáno jako svěřenství, nýbrž jako statek zpupný (alodní), poněvadž je kníže Karel Eusebius z Lichtenštejna vlastními penězi znovu vykoupil.³⁵

O rádném nabytí ostatních statků knížecího rodu Lichtenštejnského podávají podrobné doklady „Dějiny nabytí panství a statků knížecích v oblasti československého státu“.³⁵ O výše zmíněných statcích pojednal jsem zde obšírněji z té příčiny, aby bylo jasno, že ani tyto statky nelze pokládati za majetek bezprávně nabytý, s nímž

³⁴ Dohoda ohledně Kostelce nad Černými Lesy a k němu přivtělených panství byla mezi císařem a Karlem Eusebiem z Lichtenštejna uzavřena již 28. července 1655. Blíže HAUPT, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684*, s. 126–129. Text císařského dekretu z 10. listopadu 1655 publikoval FALKE, Jakob. *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*. Band II. Wien: Wilhelm Braumüller, 1877, s. 310–312.

³⁵ Srov. MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, [WILHELM, Franz.] *Dějiny nabytí knížecích Liechtenstejnských panství a statků v oblasti československého státu*, český strojopisný dobový překlad, nedatováno (pravděpodobně 1919). 23 s. (bez příloh); rozšířená verze: LI LA, V 013/0001, WILHELM, Franz. *Erwerbungs-geschichte der fürstlich*

by bylo možno naložit ve smyslu § 9 zákona z 16. dubna 1919. Neboť bylo-li proti původnímu nabytí možno činiti jisté námitky týkající se ceny jejich nebo jiné, nelze námitek takových činiti po vyrovnání, jež kníže Karel Eusebius, syn a dědic knížete Karla z Lichtenštejna s královským fiskem uzavřel a kterýmž panství Černokostelecké vlastně ještě jednou zaplatil.

Docela za nemožné považují zabránění bez náhrady pod titulem jakéhosi manifestačního potrestání hlavního prý představitele absolutistické zvláště pobělohorské – knížete Karla z Lichtenštejna. Nehledě k právní absurdnosti takového „manifestačního potrestání“ činnosti jeho, bylo by nutno napřed v každém směru řádným a podrobným studiem pramenů zjistiti jeho skutečnou vinu. A takovéto naprosto přesné zjištění zodpovědnosti jeho za činy vládní, ke kterým docházelo na základě příkazů panovníka, jistě by studium podobné nepřineslo. Naopak – jak již bylo zmíněno na začátku tohoto dobrého zdání – některé zachované listy jeho k císaři dokazují, vyplývá zcela zřetelně, že snažil se krutost císařových úmyslů a rozkazů mírniti.

Nepřineslo by tedy sebedrobnější prozkoumání historických pramenů konec konců jiného výsledku nežli, že kníže Karel, jako místodržící v Čechách, byl pouhým vykonavatelem vůle císaře Ferdinanda. Lze jej odsoudit za to, že snížil se k této službě, avšak nelze jemu přikládati zodpovědnost za kruté tresty, jimiž císař stíhal poražené povstalce.

Přirozeně jest tím méně možno zodpovědnost tu přenášeti na potomstvo knížete Karla.^{xi} Ostatně přímého potomstva knížete Karla dnes již není, vymřel' jeho rod r. 1750 Marií Terezií, dcerou Jana Adama Ondřeje z Lichtenštejna úplně.³⁶ Nyní žijící členové knížecího rodu Lichtenštejnského pocházejí z Karlova bratra Gundakara, jenž se do českého povstání vůbec nezapojil.

Za těchto okolností by zabránění knížecího majetku bez náhrady, byť by se i stalo pod titulem manifestačního trestu za události pobělohorské, jistě nebylo ve světě uznáno za čin právní. Oslňující název „manifestačního trestu“ učinil by snad jistý dojem na široké kruhy obyvatelstva domácího, historicky nedosti informovaného, ale cizina, která by nikdy nedovedla pochopiti citového, či lépe řečeno sentimentálního podkladu takového opatření, neviděla by v něm nic jiného než čin protiprávní, který nestává se lepším tím, že novou křivdou chce odčinit křivdu starou. Nepříznivého dojmu, jež by takové opatření ve světě nezbytně vyvolalo, musí se náš mladý stát vyvarovati. Tím spíše, že jde o majetek panovníka suverénního a neutrálního státu, vůči němuž nutno šetřiti pravidel mezinárodní courtoisie.

Prof. Dr. Gustav Friedrich v. r.

Liechtenstein'schen Herrschaften und Güter im Gebiete des čechoslovakischen Staates, německý strojopisný originál, 30. červen 1921. 20+4 s. (včetně dvou příloh).

³⁶ V konceptu bylo uvedeno „Marií Antonii“, v nedochovaném originálu zřejmě již „Marií Terezií“. Friedrich zde nedopatřením spojil údaje o dvou dcerách Jana Adama Ondřeje z Lichtenštejna († 1712). V roce 1750 zemřela Marie Antonie, manželka uherského šlechtice Marka Czobora z Czoborszentmihály. Poslední příslušnicí této linie Lichtenštejnů byla skutečně její sestra Marie Terezie, manželka Emanuela Tomáše knížete savojsko-carignanského. Ta však zemřela až v roce 1772.

Poznámky:

- i V německém opisu uvedeno v podobě „im Sinne des Gesetzes vom 16.4. 1919 Zl.215 S.d.G.u.V.“, v českém konceptu v podobě „ve smyslu § 9 zákona ze dne 16. dubna 1919 č. 215 sb. z. a n.“.
- ii Pro označení užito termínu „diplom“.
- iii V německém opisu je uvedeno „31. Juni 1622“, což byla zřejmě chyba překladatele, protože v konceptu je správné datum „31. července 1622“.
- iv Formulováno jako „... se stanoviska právního cítění i právní praxe tehdejší ...“.
- v Kromě Kostelce nad Černými lesy, Uhříněvsi a statku Kolodějského v konceptu uveden také „Škvorec“.
- vi Užito výrazu „k likvidaci“.
- vii Užito označení „ve lhůtách“.
- viii Kromě sv. Jiří v konceptu uvedeno také „... a Havle“. Dále doplněno „Již 22. února 1623 Valdštejn jakožto poručník kvitoval knížete Karla z celé summy trhové ...“.
- ix V konceptu navíc dodatek „... z něhož zřídil pro svou rodinu stálé svěřenství“.
- x V konceptu navíc odstavec: „Na Moravě obdržel kníže Karel z Liechtensteinu 15. března 1622 ze statků konfiskovaných panství Moravskou Třebovou, Zábřeh, Koldštýn a Rudu, které předtím patřily Ladislavu Velenovi ze Žerotína a Janu Petřvaldskému. Ačkoliv statky převzal kníže jakožto statky alodní, odhodlal se z neznámých příčin vzdáti se jich vůči císaři a je od něho přijmouti jako léno.“ Text byl při následné korektuře přeškrtnut.
- xi V konceptu dále uvedeno „... jež v osobě jeho syna napravilo nedostatky vytýkané právnímu nabytí statků pocházejících z konfiskací“.

12 GUTACHTEN VON GUSTAV FRIEDRICH (WAHRSCHEINLICH 1920)¹

Prof. PhDr. Gustav Friedrich (1871–1943), ein anerkannter Historiker und Editor, verstand sein Gutachten in erster Linie als Suche nach einer Antwort auf die Frage, ob die liechtensteinischen Liegenschaften zumindest partiell als zu Unrecht erworbener Besitz im Sinne des § 9 des Konfiskationsgesetzes betrachtet werden können (was bedeuten würde, dass der tschechoslowakische Staat diesen entschädigungslos übernehmen könnte). In Friedrichs Text wird das geradezu pedantische Bemühen deutlich, sich nicht durch die verbreiteten anti-liechtensteinischen Stimmungen anstecken zu lassen, was mitunter zu einer doch ein wenig unkritischen Verteidigung der Person des Fürsten Karl von Liechtenstein († 1627) führt, der durch die öffentliche Meinung in die Rolle des größten Unholds nach dem Weißen Berg gedrängt worden war.

Im Text des Gutachtens befasste sich G. Friedrich 1) mit Karls Rolle im Münzkonsortium in den Jahren 1622–1623, 2) mit der Problematik der Kompatibilität der Konfiskation nach dem Weißen Berg mit dem Majestätsbrief Kaiser Rudolfs II. aus dem Jahre 1608, mit dem dem böhmischen Adel die Nichtkonfiskation der Güter für politische Delikte versprochen worden war, 3) mit dem Umfang des Schwarzkosteletzter Fideikommisses, das Karl von Liechtenstein aus der Herrschaft Schwarzkosteletz (Kostelec nad Černými lesy) durch die Eingliederung kleinerer Güter in der Umgebung schuf, und dem Prozess, der hierzu zwischen dem Fiskus und Karls Sohn und Erben nach der Mitte des 17. Jahrhunderts geführt wurde, und 4) schloss Friedrich mit Überlegungen über die Möglichkeit, die Beschlagnahme der liechtensteinischen Güter als eine bestimmte Form einer manifestierenden Bestrafung zu interpretieren. Interesse verdient hierbei die Parallelität der historischen – vor allem die unzureichende Klärung von Karls historischer Rolle in der Zeit vor dem

---

¹ Deutsche maschinenschriftliche Abschrift der zeitgenössischen Übersetzung (16 S., undatiert): LI LA, V 013/0001; tschechisches handschriftliches Konzept (6 S.): MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 290; ein tschechisches maschinenschriftliches Original ist offenbar nicht überliefert. Übertragen von B. Švejnohová und M. Míková, die tschechische Fassung rekonstruierte unter Hinzufügung sprachlicher Anmerkungen J. Marčík, die Einleitung und sachliche Anmerkungen stammen von M. Starý und O. Horák, die zeitgenössische Übersetzung revidierte, die Einleitung und editorischen Fußnoten übersetzte Th. Krzenck. Der Text der tschechischen Fassung wurde unter Heranziehung der deutschen maschinenschriftlichen Abschrift und des tschechischen handschriftlichen Konzepts angefertigt. Zur Kennzeichnung derjenigen Textabschnitte, die G. Friedrich bei der Zusammenstellung des Konzepts gezielt ausließ, werden in der tschechischen Fassung eckige Klammern verwendet. Die mit römischen Ziffern versehenen Erläuterungen befinden sich am Ende des Gutachtens und weisen auf bedeutendere Abweichungen zwischen der deutschen Abschrift und Friedrichs handschriftlichem Konzept.

Weißer Berg betonenden – Argumentation und der juristischen Beweisführung, die sich auf die Tatsache stützte, dass sämtliche eventuellen Verletzungen des Prinzips der Legalität später durch Entscheidungen Kaiser Leopolds I. konvalidiert wurden, der im Jahre 1665 dem Fürsten Karl Eusebius ein „Generalabsolutorium“ erteilte.

G. Friedrich kommentierte in seinen handschriftlichen Anmerkungen in knapper Form die Gutachten von J. Pekař, K. Kadlec, J. B. Novák, A. Hobza, J. Krčmář, J. Kapras und M. Stieber, mitunter nur mit einem Wort (bei Novák „bemerkenswert“, bei Krčmář „besonnen“), ausführlichere Anmerkungen hatte er lediglich zu den Gutachten von Pekař und Hobza.²

Aus der Korrespondenz geht hervor, dass es zum Verfassen des Gutachtens auf Anregung des liechtensteinischen Justizrates V. Kaplan im Jahre 1920 kam, durch ein Versehen wurde das Honorar (3000 Kč) G. Friedrich erst zu Beginn des Jahres 1923 erstattet.³

Gutachten von Prof. Dr. Gustav Friedrich

Die Frage ist, ob sich aus der Geschichte begründen lässt, dass man den Grundbesitz der fürstlich Liechtensteinischen Familie wenigstens teilweise als unrecht erworbenen Besitz ansehen könne, so dass mit ihm die Čsl. Republik im Sinne des Gesetzes vom 16. April 1919 Nr. 215 Slg. d. G. u. V.ⁱ verfahren könnte?

Die Meinung, dass man die Güter des fürstlich Liechtensteinischen Geschlechtes oder besser gesagt – einen bestimmten Teil von ihnen ohne Entschädigung konfiszieren sollte, hat ihren Grund darin, dass ein Teil dieser Güter aus den Konfiskationen nach der Schlacht am Weißen Berge her stammt. Weite Kreise, die einer genauen Information entbehren, lassen sich gerne – insbesondere in einer so bewegten Zeit, wie wir jetzt durchleben – von dem Gefühl beeinflussen, beurteilen verschiedene Erscheinungen des öffentlichen Lebens nach einem unsicheren Gefühl, und bewerten sie auch darnach – einem Gefühl – welche sie mit der Idee von Recht und Gerechtigkeit identifizieren. Auf einer derart verschwommenen und unsicheren Grundlage beruht dann die öffentliche Meinung über die Tätigkeit einiger Personen, die bei gewissen Ereignissen beteiligt waren, welche durch ihren Umfang, oder durch ihre Folgen noch nach langer Zeit eine besondere Aufmerksamkeit hervorrufen.

Die öffentliche Meinung häuft dann, unbesorgt um ernsthafte Belege gerne Verdienste oder Schuld an solchen Ereignissen auf gewisse Persönlichkeiten, die im Vordergrund standen, und es pflegt die schwere Aufgabe der historischen Forschung zu sein, dem verzeichneten Bilde derartiger historischer Persönlichkeiten seine wahre Gestalt zurückzugeben. Zu den Ereignissen, die mehr leidenschaftlich als sachlich von der öffentlichen Meinung behandelt wurden, vom ganzen Volke durch ganze Generationen, gehört die Konfiskation nach der Schlacht am Weißen

² MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 290, S. 7–8.

³ MÚA AV ČR, F. Gustav Friedrich, Inv.-Nr. 222, Brief V. Kaplans an G. Friedrich vom 18. Januar 1923.

Berge, und andere Taten, mit denen Kaiser Ferdinand II. nach der Niederwerfung des Aufstandes der böhmischen Stände die Einwohnerschaft Böhmens strafte, um sie abzuschrecken, und seine Macht zu festigen.

Welchen Anteil an den gewalttätigen Verfügungen der damaligen Zeit einzelne Personen aus der Umgebung des Kaisers hatten, und welchen Teil der Verantwortung man dem Kaiser selbst direkt zusprechen muss, ist eine Frage, die man heute noch nicht als gelöst betrachten kann, denn die Wissenschaft über diese Dinge vermittelt uns die Historiografie, die bisher noch nicht genug Freiheit hatte, dass sie sich trauen könnte, offen zu sprechen, und so geschah es, dass alle Schuld auf eine Person gewälzt wurde, die nicht durch die Unberührbarkeit eines Mitgliedes des Herrscherhauses geschützt war. Allgemein zeigte sich die Meinung, der Haupturheber alles nationalen Leidens wäre der königliche Statthalter Fürst Karl von Liechtenstein gewesen. Aber man kann nicht zweifeln, dass dieser Fürst eine von jenen Persönlichkeiten ist, auf die man – eher auf Grund der Tradition, als auf Grund genauer Beweise – im Gedächtnis der Nachkommenschaft lauter Schatten häuft, und es wird dies nicht der erste Fall einer Rehabilitation in der Geschichte sein, bis die Geschichtsschreibung wirklich ungebunden durch irgend welche Rücksichtnahme und besser belehrt durch genaue Überprüfung aller Quellen wird frei ihr Urteil über alle Taten des Siegers am Weißen Berge und seiner Ratgeber sprechen können. Mag auch die Geschichtsschreibung den Fürsten nicht von allen Fehlern lossprechen, welche ihm von einzelnen Forschern bisher zugeschrieben wurden, so zeigt es sich doch immer mehr, dass er nur ein ergebener Vollführer der Ideen seiner Landesherrn war. Seine Ergebenheit gegenüber dem Landesherrn zeigte sich zum Beispiel in einem Gutachten über eine Reform der kaiserlichen Behörden, das in den Jahren 1600–1604 dem damaligen Kaiser vom Fürsten erstattet wurde.⁴ Obgleich er selbst den Ständen angehört, führt er in diesem Gutachten Mittel an, wie es möglich wäre, dem wachsenden Einfluss der Stände entgegenzutreten, und ihre Einmischung in die Rechte des Landesherrn zu verhindern. In Würdigung seiner in diesem Gutachten geoffenbarten Ideen dürfen wir nicht vergessen, dass Karl von Liechtenstein materiell völlig unabhängig war, und schon im Jahre 1600, kaum dass er zum Geheimrate berufen worden war, ein jährliches Einkommen aus seinen eigenen Gütern besaß, das von dem venezianischen Gesandten Piero Duodo auf 60–70.000 Thaler, was für die damalige Zeit einen sehr hohen Wert repräsentiert, geschätzt wurde und in Wirklichkeit nach dem Zeugnis zeitgenössischer Berechnungen beinahe zweimal so groß war. Seine Darlehen an die kaiserliche Kammer waren groß und betrogen schon damals 75.000 Thaler.⁵

⁴ Den undatierten Vorschlag Karls edierten FELLNER, Thomas, KRETSCHMAYR, Heinrich. *Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abteilung, von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei (1749). 2. Band, Aktenstücke 1491–1681*. Wien: Adolf Holzhausen, 1907, S. 368–371, Nr. 24A. Zu dessen Inhalt ausführlich STLOUKAL, Karel. Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596–1607) [Karl von Liechtenstein und seine Beteiligung an der Regierung Rudolfs II. (1596–1607)]. *Český časopis historický*, 1912, Jg. 18, S. 389–398.

⁵ STLOUKAL, Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596–1607), S. 28, schätzte die Einnahmen auf mehr als 100 000 Taler jährlich; Karls Kredite für den Kaiser im Zeitraum 1598–1605 kletterten den Informationen der Buchhaltung der Hofkammer zufolge auf respektable

Für seine Verdienste erhielt er vom Kaiser Rudolf II. am 30. März 1607 das große Palatin-Diplom, durch welches ihm und den zukünftigen Erstgeborenen seines Geschlechts außer anderen Rechten die Erlaubnis erteilt wurde, zur Verbesserung ihrer Lehens- und Eigengüter solche Lehens – und Allodgüter für sich zu fordern, welche – sei es durch Aussterben, oder infolge eines schlechten Verhaltens oder Verschuldens des Trägers – dem Kaiser heimgefallen waren, oder ihren Besitzern durch rechtsgültiges Urteil, Achtserklärung oder eine andere rechtsgültige Weise weggenommen worden und den Kaiser zugefallen waren.⁶

Später schließt er sich an König Matthias an, und erhielt für seine Dienste von diesem am 20. Dezember 1608 ein Diplom durch welches er in den fürstlichen Stand erhoben wurde,⁷ und am 4. Jänner 1614 bekam er von diesem Herrscher das Fürstentum Troppau zu Lehen.⁸

Obgleich diese Auszeichnungen ein Beweis sind, dass er ein ergebener Diener des Landesherrn war, so ist doch seine Tätigkeit in den Jahren 1607–1608 in Mähren, wo er als Anführer des katholischen Adels gemeinsam mit Karl von Žerotín wirkte, der Beweis, dass er den Vorteil des Landes wahrte. In religiösen Angelegenheiten war er gemäßigt und sein Ausspruch, er wäre zwar katholisch, aber nicht unter allen Umständen päpstlich gesinnt, den er irgendeinmal dem päpstlichen Nuntius gegenüber geäußert, erweckte die Ungunst des Nuntius.⁹

Das schlechte Andenken des Fürsten Karl von Liechtenstein bei der Nachkommenschaft rief seine Tätigkeit nach der Schlacht am Weißen Berge hervor, als er als außerordentlicher Statthalter im Königreiche Böhmen im Auftrage des Kaisers die Bestrafung der Rebellen und die Beruhigung des Landes durchführte. Es ist erwiesen, dass der Fürst selbst die ihm übertragene Aufgabe für ein schweres

---

509 442 Goldtaler. Einen wertvollen Beitrag zur Aufdeckung des wirtschaftlichen Hinterlandes des Liechtensteiners stellt die Publikation VAREKA, Marek. *Lichtenštejnská panství na Moravě do Bílé hory* [Die liechtensteinischen Herrschaften in Mähren bis zur Schlacht am Weißen Berg]. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2020, 382 s. dar.

⁶ Näher hierzu BRŇOVJÁK, Jiří. Lichtenštejnové a jejich knížecí tituly v 17.–18. století (1. část) [Die Liechtenstein und deren Fürstentitel im 17.–18. Jahrhundert (1. Teil)]. *Genealogické a heraldické listy*, 2017, Jg. 37, Nr. 3, S. 17–18. Das Privilegium rekonstruiert auch FRANK, Karl Friedrich von. *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823*. Band 3. Senftenberg: Selbstverlag Schloss Senftenegg, 1972, S. 140, jedoch mit der fehlerhaften Angabe, dass Karl keineswegs das große, sondern lediglich das kleine Palatinat erhalten hätte.

⁷ Eingehender hierzu wiederum BRŇOVJÁK, Lichtenštejnové a jejich knížecí tituly v 17.–18. století (1. část), S. 14–19.

⁸ Über die Verleihung des Troppauer Landes an Karl von Liechtenstein wurde bereits im Jahre 1613 entschieden, am 28. Dezember erfolgte die Ausfertigung jener Urkunde mit den exakt spezifizierten Bedingungen der Überführung. Der Lehensbrief stammt jedoch in der Tat erst vom 4. Januar 1614. Eine moderne Edition beider Dokumente bei KOZÁK, Petr (ed.). *Červená kniha Opavského knížectví: edice registra komunikace opavských stavů z let 1614–1618 ve věci jejich sporu s Karlem z Lichtenštejna* [Das Rotbuch des Herzogtums Troppau: Edition des Registers der Kommunikation der Troppauer Stände aus den Jahren 1614–1616 in der Angelegenheit ihres Streits mit Karl von Liechtenstein]. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2015, S. 211–223.

⁹ STLOUKAL, Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596–1607), S. 403.

Werk hielt, voll von Verantwortung, von welchem er selbst bald befreit zu werden wünschte.¹⁰

Die geläufige Meinung aber weiß bei der Beurteilung dieser seiner Tätigkeit nicht, oder vergisst darauf, dass er in seinem Amte nicht selbstständig handelte, sondern immer nach den Instruktionen und Befehlen des Kaisers. Aus seinen Berichten und Briefen, die er an den Kaiser sandte, geht hervor, dass er vor einem übereilten Vorgehen gegen die gefangenen Aufständischen warnte. Gegenüber der Absicht des Kaisers die Strafen über die Teilnehmer am Aufstande ohne weitere Untersuchung zu verhängen, verwies er darauf, dass es gegen die Rechtsordnung Verstöße, wenn man die Strafe ohne jegliche Untersuchung feststellen würde.¹¹

Auch sonst riet er zu einer Vertagung des Prozesses gegen die Aufrührer, bis sich der Sinn der Bevölkerung Böhmens, der durch die ständigen militärischen Kontributionen und Drangsale erregt war, ein wenig beruhigt hätte, und es ist nicht seine Schuld, dass sein Rat, der zu einem gemäßigeren Vorgehen neigte, nicht beachtet wurde. Seine gemäßigte Denkart erweckte schließlich auch offensichtlich die Abneigung der katholischen Hofkreise.

Dem Fürsten Karl von Liechtenstein wird zum Vorwurf gemacht, dass er sich bei seiner Amtsführung an der Münzverschlechterung bereichert hätte, damals als ihm gemeinsam mit Albrecht von Waldstein und anderen im Jahre 1621 das Münzregal übertragen wurde.¹² Die Frage der Schuld des Fürsten in der Verschlechterung der Münze ist bis heute noch nicht aufgeklärt, und zu ihrer unparteiischen Lösung könnte man wohl erst nach einer gründlichen Überprüfung der Akten schreiten, welche aber wohl zum größten Teile verloren gegangen sind, indem sie der Vernichtung bei der Zerstörung des einstigen Münzarchivs in Kuttentberg im vergangenen Jahrhundert anheimfielen. Aber feststellen, in welcher Masse Fürst Karl persönlich für die grausamen Folgen der Prägung der sogenannten langen

¹⁰ Karl von Liechtenstein agierte zunächst anstelle von Herzog Maximilian von Bayern als bevollmächtigter kaiserlicher Kommissar im Königreich Böhmen, erst am 17. Januar 1622 wurde er persönlich zum kaiserlichen Statthalter ernannt (in einigen Quellen taucht auch der Terminus Gubernator auf). Den Text des Ernennungspatents edierte D'ELVERT, Christian. *Die Bestrafung der böhmischen Rebellion, insbesondere die Correspondenz Ferdinand II. mit dem Fürsten Liechtenstein*. Brünn: Commission der Buchhandlung A. Nitsch, 1868, S. 109–110, Nr. LX. Diese kaum beachtete Edition bildet den ungemein wichtigen Ausgangspunkt für eine künftige eingehendere Bewertung des Wirkens des Liechtensteiners in Böhmen nach der Schlacht am Weißen Berg.

¹¹ Friedrich geht hier offenkundig aus von BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 [Geschichte der Konfiskationen in Böhmen nach dem Jahre 1618]*. Praha: nákladem Musea Království českého, 1882–1883, S. LIX–LX.

¹² Liechtenstein und Wallenstein waren Mitglieder des sog. Münzkonsortiums, dem Ferdinand II. für sechs Millionen Goldtaler das landesherrliche Münzregal in Böhmen, Mähren und Niederösterreich verpachtete. Wenngleich die entsprechenden Verhandlungen bereits im Jahre 1621 stattfanden, wurde der Vertrag formal erst im darauffolgenden Jahr (18. Januar 1622) abgeschlossen. Haupt des Konsortiums war dabei zumindest formal der niederländische Bankier Hans de Witte – dessen Leben beschrieb, ebenso wie die Tätigkeit des Konsortiums, ausführlich ERNSTBERGER, Anton. *Hans de Witte, Finanzmann Wallensteins*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1954. 564 S. Es gibt jedoch noch viele unbeantwortete, wenn auch grundlegende Fragen zur Funktionsweise des Konsortiums.

Münze¹³ verantwortlich zu machen ist – selbst wenn nach dem Stande der erhaltenen Quellen diese Feststellung möglich wäre – wäre eine rein historische Frage. Rechtlich wurde diese Angelegenheit schon im 17. Jahrhundert unter Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein, dem Sohne und Erben des Fürsten Karl erledigt. Als die vom Kaiser Leopold I. zur Regelung der Verhältnisse in der böhmischen Kammer errichtete Kommission den Schaden herausgerechnet hatte, welchen der Fiskus durch die Tätigkeit des Fürsten Karl von Liechtenstein erlitten hatte, da versuchte sein Sohn Karl Eusebius die Berechtigung der Berechnungen der Kommission zu entkräften und schließlich bot er dem Kaiser die Spende einer Summe von 275.000 Gulden an für den Kampf mit der Türkei, wenn sich der Fiskus aller wie immer gearteten weiteren Ansprüche auf die Entschädigung begäbe. Der fiskalische Schadenersatzanspruch mochte wohl nicht auf verlässliche Belege zurückgehen, denn der Kaiser begnügte sich mit der Ersatzleistung, die Fürst Karl Eusebius anbot, und am 15. Mai 1665 gab er dem Fürsten ein General-Absolutorium heraus, das dann auch in die Landtafeln eingetragen wurde, womit diese ganze Angelegenheit rechtlich erledigt und ausgeglichen erscheint.¹⁴

Wie andere Parteigänger des Kaisers, erwarb sich auch Fürst Karl von Liechtenstein ein größeres Vermögen aus den Gütern, die vom Kaiser dem aufständischen böhmischen Adel weggenommen worden waren. Die Frage, ob es sich hier um einen zu Recht erworbenen Besitz handle, muss man nach den Rechtsansichten der damaligen Zeit beurteilen; es pflegt darauf hingewiesen zu werden, dass Ferdinand II. zur Konfiskation nicht berechtigt war, weil Kaiser Rudolf II. in dem auf der Prager Burg am 3. Juli 1608 ausgestellten Majestätsbriefe¹⁵ allen drei Ständen das Privilegium gab, „von allen wie immer gearteten Strafen, die in Konfiskation beweglicher und unbeweglicher Güter bestünden, ----- aus welcher Ursache und aus welchem Verschulden auch immer ihnen aufgelegt worden seien ....“ Nachlass zu erhalten, sodass die böhmischen Staatsbürger, wenn sie Hochverrat beginnen, nicht durch den Verlust ihres Besitzes bestraft werden sollten.¹⁵ Dem gegenüber aber lässt sich nicht verschweigen, dass die aufständischen böhmischen Stände in Jahre 1619 selbst, so lange sie noch die Macht in Händen hatten, sich um dieses Diplom, das den Charakter eines Gesetzes haben sollte, nicht kümmerten, und selbst die Güter ihrer katholischen Gegner wegen Hochverrates konfiszierten.¹⁶

¹³ Näher hierzu KOSTLÁN, Antonín. Dlouhá mince v Čechách. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica*, 1989, Jg. 1, S. 101–127.

¹⁴ Ausführlicher hierzu HAUPT, Herbert. *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684. Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit*. München: Prestel, 2007, S. 141–145.

¹⁵ Zu Rudolfs Urkunde in deren unterschiedlichen Kontexten eingehender v. a. GLÜCKLICH, Julius. Majestát Rudolfa II. z roku 1608 o nekonfiskování statků. In *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*. II. Praha: Historický klub, 1930, S. 15–29.

¹⁶ An dieser Stelle muss jedoch u. a. hinzugefügt werden, dass überhaupt nicht klar ist, ob sich der Majestätsbrief wirklich auch auf die durch die Stände durchgeführten Konfiskationen bezog, zumal dessen ursprüngliches Ziel vor allem in der Verhinderung einer Stärkung der Stellung des Herrschers mit Hilfe politischer Prozesse bestand. Polemiken führten hierüber selbst die Angehörigen

Als der Kaiser den ständischen Aufstand besiegt hatte, erstattet der königliche Statthalter nach einer Beratung mit den höchsten Landesbeamten am 31. Juli 1622ⁱⁱⁱ ein Gutachten, in dem er unter anderem dem Kaiser auseinandersetzte, dass das Privilegium aus dem Jahre 1608 zuerst aufgehoben werden müsse, wenn der Kaiser seine Absicht, die Güter der rebellierenden Stände zur Deckung der Kosten die der Aufstand ihm gebracht hatte, zu konfiszieren, durchführen wollte. Zur Deckung der Kosten die er Aufstand ihm gebracht hatte, die Güter der rebellierenden Stände, zu konfiszieren, durchführen wollte. Dieses Gutachten wurde durch kaiserliche Resolution vom 16. September 1622 bewilligt.¹⁷ Der Kaiser stellte sich auf den Standpunkt, dass die aufrührerischen Stände durch ihren Aufstand alle ihre bisherigen verfassungsrechtlichen und politischen Rechte verloren hätten, und hob das Privilegium auf.¹⁸ Gegen die Berechtigung dieses Vorganges vom Standpunkt der damaligen Rechtspraxis lässt sich kein Einwand erheben,^{iv} und auch von dieser Seite wurde die Tat des Kaisers in der damaligen Zeit nicht abfällig beurteilt. Aber auch wenn man zugeben würde, dass der Herrscher die Güter der aufrührerischen Stände widerrechtlich konfiszieren konnte, können daraus keinerlei Folgen für diejenigen abgeleitet werden, welche die konfiszieren Güter von der königlichen Kammer kauften, und man kann nicht behaupten, dass sie sie deshalb zu unrecht erwarben.

Zu den Gütern, welche der Fürst Karl von Liechtenstein aus der Konfiskationsmasse kaufte, gehörte eine Reine kleiner Güter, welche von ihm mit der Herrschaft Schwarzkosteletz vereinigt wurden.

Die Herrschaft Schwarzkosteletz selbst, mit welcher Auřinowes mit dem Gute Koloděj^v ein einheitliches Ganzes bildeten, gehörte zur Zeit des böhmischen Aufstandes zum Lehen der Herren von Smiřic. Von dieser Familie lebten damals 2 Brüder, Heinrich Georg und Albrecht Johann. Weil der ältere von ihnen – nämlich Heinrich Georg geistig nicht völlig gesund war, führte die Verwaltung der Güter der jüngere Albrecht Johann, der einer der Hauptbeteiligten des böhmischen Aufstandes war, aber schon im Jahre 1618 starb. Nach der Schlacht am Weißen Berge bemächtigte sich der Verwaltung der Güter der Smiřic Albrecht von Waldstein, der durch seine Mutter mit dem Geschlechte der Smiřic verschwägert war. Als der siegreiche Kaiser die Güter der Smiřic konfiszieren wollte, stellten die zur Feststellung^{vi} der

---

der Stände bereits während des Aufstands – vgl. GLÜCKLICH, *Majestát Rudolfa II. z roku 1608 o nekonfiskování statků*, S. 23–26.

¹⁷ Friedrich ging hier wiederum von der Schilderung der Ereignisse aus, wie sie BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, S. 542–543, beschrieb.

¹⁸ Hierzu muss jedoch hinzugefügt werden, dass, während das Gutachten vom 21. Juli 1622 in der Tat eine Empfehlung zur Aufhebung des Majestätsbriefes enthielt, die kaiserliche Resolution diese Frage ausließ. Wann der Majestätsbrief formal für ungültig erklärt wurde, ist bis heute unklar. Mit Sicherheit lässt sich hiervon erst im Jahre 1627 sprechen, als im Zusammenhang mit dem Erlass der Verneuten Landesordnung Ferdinand II. den böhmischen Ständen alle Privilegien konfirmierte, die mit dieser nicht in Widerspruch standen, wobei *expressis verbis* lediglich die beiden rudolfischen Majestätsbriefe über die Nichtkonfiskation von Gütern (1608) und zur Religionsfreiheit (1609) ausgenommen waren. KALOUSEK, Josef. *České státní právo* [Das böhmische Staatsrecht]. Praha: Bursík & Kohout, 1892, S. 600–602.

Schuld der Teilnehmer am Aufstande bestellten Kommissäre fest, dass die Güter dieses Geschlechtes zweierlei Natur sei: Lehensgüter, die nur dem älteren der beiden Brüder Heinrich Georg gehörten und Allodgüter, welche das Gesamteigentum beider Brüder waren.¹⁹ Auf Grund dessen reichte der Fürst Karl von Liechtenstein als Statthalter dem Kaiser einen Bericht ein, dass die Lehensgüter der Smiřic nicht konfisziert werden dürften, da ihr Eigentümer Heinrich Georg von Smiřic nichts verschuldet hätte. Als Waldstein, als Kurator Heinrich Georgs, sich beim Kaiser dann um die Bewilligung bewarb, dass die zum Lehen des Smiřic gehörige Herrschaft Schwarzkosteletz dem Fürsten Karl von Liechtenstein verkauft werden dürfe, gab der Kaiser diese Bewilligung tatsächlich am 20. September 1622²⁰ und es wurde am 11. November 1622 ein Kaufvertrag abgeschlossen, nach welchem der Fürst Karl die erwähnte Herrschaft für 600.000 Meissner Schock kaufte. Der Käufer erlegte gleich beim Kaufe auf die Kaufsumme 200.000 Meissner Schock, den Rest von 400.000 M. Sch. sollte er in Fristen^{vii} zu 50.000 M.Sch. vom Jahre 1623 angefangen immer zu St. Georg erlegen.^{viii} Die gesamte Kaufsumme wurde so dann um 266.660 M.Sch. herabgesetzt, weil die Güter verlassen und ausgebrannt waren, und die Grunduntertanen auf ihnen verarmt waren. Der Kaufvertrag wurde in die Landtafel eingetragen am 18. Februar 1623 auf Grund der kaiserlichen Relation vom 28. Jänner 1623.²¹

Nicht lange nachher kaufte der Fürst Karl von Liechtenstein mit dem Kaufvertrage, gegeben am 14. August 1623 von den Konfiskationskommissären des Kaisers und von Wilhelm Slavata als dem Präsidenten der königl. böhmischen Kammer in Vertretung des Kaisers eine Reihe kleiner konfiszierter Güter, die in der Nachbarschaft von Schwarzkosteletz lagen und zwar:

„des Georg Mirka des älteren von Solopisk Feste Plaňany, Feste Přebozy, Flecken Plaňany, Dorf Přebozy, Dorf Žhery mit den Grunduntertänigen.“²²

des Wenzels Štastný Rousa Feste Nupaky mit dem benachbarten Hofe, Dorf Nupaky, das Dorf Běnis, das Dorf Nedvězdi mit den Grunduntertänigen und mit der Mühle von Nupaky .....²³

des Nikolaus Skalský von Dub Feste Sluštic, den dazugehörigen Hof und das Dorf nebst Zubehör, das Dorf Sluštic, Třebohostic und das Dorf Zlatá mit den Grunduntertänigen .....²⁴, mit allen Einkünften,-----,

¹⁹ Diese Feststellung stand jedoch nicht ganz im Einklang mit den Bestimmungen des Testaments Jaroslavs von Smiřice († 1597), das ein Fideikommiss festlegte und intabuliert wurde. Vgl. NA, F. Desky zemské, Sign. DZV 128, Fol. E 1v – E 13r. Der Text ist ediert bei BÍLEK, Tomáš Václav. *Beiträge zur Geschichte Waldstein's*. Prag: Selbstverlag: In Commission von Franz Řiwnáč, 1886, Beilage Nr. II., S. 219–227.

²⁰ NA, F. Desky zemské, Sign. DZV 620, Fol. A 21; BÍLEK, *Beiträge zur Geschichte Waldstein's*, Beilage Nr. XVIII, S. 249–250.

²¹ NA, F. Desky zemské, Sign. DZV 194, Fol. B 16r – B 18v.

²² BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, S. 374.

²³ *Ibidem*, S. 471.

²⁴ *Ibidem*, S. 515–516.

des Johann Skalský von Dub Feste Žešlovic / Jažlovic / mit dem dazugehörigen Hofe, das Dorf Žežlovic, das Dorf Radimovic.....²⁵

des Johann Heinrich Rosenhan Feste im Dorf Kralowitz und Eindödhof Babický.....²⁶

des Heinrich Hlaváč von Vojenic Feste Cerhýnky, mit dem dazugehörigen Hofe, das Dorf Cerhýnky mit den Grunduntertänigen .....²⁷

des Johann Zikmund Mírka von Solopisk Feste und Dorf Syneč mit dem dazugehörigen Hofe und den Bauernhöfen im Dorf Chotějš, im Dorf Bitic, im Dorf Sedlišť mit allen Einkünften .....²⁸

des Adam Zápský von Záp Feste Dubeč mit dem dazugehörigen Hofe ....., den Flecken Dubeč mit den Grunduntertänigen, den ausgebrannten Hof, der Běchovský genannt wird, die verlassene Mühle mit 2 Rädern bei Běchovic, das Dorf Měcholup mit den Grunduntertänigen, das Dorf Kyje und das Dorf Hostačovic mit dem dazugehörigen Hofe .....²⁹

des Zdeněk Čejka von Olbramovic Feste Osek mit dem dazugehörigen Hofe, mit dem Hofe, der Bělnicerover Hof geheißen, derzeit verbrannt ist.....³⁰

des Bürgermeisters und gesamten Gemeinde der Stadt Kouřim Dorf Ždanice mit den Untertänigen....., insbesondere 4 Höfe bei der Stadt Kouřim in Třeboul, Brožčkov, Diblíkov, Běžínov .....³¹

des Bürgermeisters und der gesamten Gemeinde der Stadt Deutsch Brod Feste Tismitz mit dem dazugehörigen Hofe, das Dorf Tismitz, das Dorf Neudorf, das Dorf Stolmíř, das Dorf Liblic, das Dorf Vratkov, mit Přistoupim, was eben dort ist, das Dorf Krupá, und in Pečka, was eben dort ist.³²

Die Kaufsumme, für welche diese Güter gekauft wurden, betrug 310.563 M.Sch. 47 Groschen, 1 Pfennig, alles Meissner Währung.

Der Kaiser genehmigte am 14. Dezember 1623 diesen Kaufvertrag und ordnete an, die angeführten Güter mögen dem Fürsten Karl von Liechtenstein in die Landtafeln eingetragen werden.³³ Der Fürst verband dann die angeführten Güter mit der Herrschaft Schwarzkostelez.^{ix}

Nach der Ermordung Waldsteins als auf Grund der kaiserlichen Verordnung unter anderen auch seine einstmals im Betreff des Besitzes der Smiřic gemachten Anordnungen überprüft wurden, wendete die Kammer-Prokuratur ein, dass der Verkauf

²⁵ Ibidem, S. 514–515.

²⁶ Ibidem, S. 472.

²⁷ Ibidem, S. 145.

²⁸ Ibidem, S. 373.

²⁹ Ibidem, S. 922.

³⁰ Ibidem, S. 63–64.

³¹ Ibidem, S. 1111–1112.

³² Ibidem, S. 1041–1043. Es ging jedoch nicht um die Güter von Deutsch Brod (Německý Brod, heute Havlíčkův Brod, sondern von Böhmisches Brod (Český Brod).

³³ Die Hinterlegung des Besitzrechtes und des – sich zusammenfassend auf alle erwähnten Güter beziehenden - Vertrages selbst wurde am 10. Januar 1624 durchgeführt. NA, F. Desky zemské, Sign. DZV 141, Fol. M 2r – M 4r, Sign. DZV 292, Fol. M 8v – M 12v.

der Herrschaft Schwarzkosteletz und Auřinowes an den Fürsten von Liechtenstein nicht rechtsgültig geworden sei, weil angeblich nach der Fideikommisserrichtungs-urkunde, die einstmals Jaroslav Smřický gegeben hatte, als tatsächlicher Besitzer dieser Güter vom Jahre 1614 Albrecht Johann Smřický in Betracht kam, und zwar aus dem Grunde, dass der ältere Bruder Heinrich Georg wahnsinnig war: infolgedessen hätten diese Güter nach Meinung der Prokuratur wegen der Beteiligung Albrecht Johann Smřickýs an dem böhmischen Aufstande konfisziert werden sollen. Der königliche Fiskus nahm auf die Einwendungen des Fürsten Karl Eusebius, des Sohnes und Erben Karls von Liechtenstein keine Rücksicht und nahm am 8. Jänner 1653 tatsächlich Besitz von Herrschaft Schwarzkosteletz und Auřinowes; da bot der Fürst Karl Eusebius dem Kaiser an, dass er der kaiserlichen Kamer 400.000 Gulden in Gold zahlen würde, wenn ihm die Herrschaft Schwarzkosteletz mit Auřinowes und Škvorec ins Erbeigentum überlassen würde, und dass er sich auch ausserdem aller seiner Forderungen, die ihm noch gegen die Hofkammer zustünden, begeben werde, und dass er ihr die dazu gehörigen Schuldscheine und andere Schriften, die sich auf diese Forderungen bezögen, herausgeben werde. Außerdem verpflichtete er sich, bis zu Ostern des Jahres 1656 unentgeltlich in die kaiserlichen Lager in Prag, Olmütz oder Brünn 20.000 Metzen Getreide zu liefern. Der Kaiser nahm dieses Anbieten des Fürsten an, und erklärte mit Dekret, das er am 10. November 1655 der böhmischen Kammer sendete, dass er für den angeführten Preis die Herrschaft Schwarzkosteletz mit allem Zubehör dem Fürsten Karl Eusebius und seinen Erben in rechtliches Erbeigentum überlasse. Der Fürst führte dann die versprochenen 20.000 Metzen Korn in 10 Raten in der Zeit zwischen 16. Februar und 17. Mai 1656 in die kaiserlichen Lagerräume in Brünn und Olmütz auch tatsächlich ab, und hinterlegte die Summe von 400.000 Gulden in fünf Abzahlungen in der Zeit vom 29. Mai 1656 bis zum 31. Mai 1658.³⁴

Auch gegen die Rechtsgültigkeit der Erwerbung anderer Güter, die irgendwann Fürst Karl aus der Konfiskationsmasse kaufte, wurden auf Grund verschiedener Denunziationen Einsprüche erhoben, die aber Fürst Karl Eusebius alle widerlegte. Als dann auch die Forderungen, die der Fiskus gegen das Geschlecht der Liechtensteiner auf Grund der Münztätigkeit des Fürsten Karl erhob, durch die Summe von 275.000 Gulden ausgeglichen wurden – wie schon oben erwähnt wurde – ordnete der Kaiser Leopold I. gleichzeitig mit der Herausgabe des General-Absolutoriums (von welchem bereits im Vorhergehenden die Rede war) am 15. Mai 1665 an, dass die Herrschaft Schwarzkosteletz mit allem Zubehör fernerhin nicht mehr in der Landtafel als Lehen eingetragen sein solle, sondern als Allodgut, weil sie Fürst Karl Eusebius mit eigenem Gelde auf's neue herausgekauft hätte.^x

³⁴ Der Vertrag über Schwarzkosteletz und die hieran angeschlossenen Herrschaften wurde zwischen dem Kaiser und Karl Eusebius von Liechtenstein bereits am 28. Juli 1655 geschlossen. Näher hierzu HAUPT, *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684*, S. 126–129. Den Text des kaiserlichen Dekrets vom 10. November 1655 publizierte FALKE, Jakob. *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*. Band II. Wien: Wilhelm Braumüller, 1877, S. 310–312.

Über den ordnungsmäßigen Erwerb der übrigen Güter der fürstlich Liechtensteinischen Familie werden genaue Belege in der „Erwerbungs-geschichte der fürstlichen Herrschaften und Güter im Gebiete des čsl. Staates“ gegeben.³⁵ Über die Herrschaft Schwarzkoštětz und die mit ihr verbundenen Güter wurde schon aus dem Grunde etwas mehr sich verbreitert, damit es klar werde, dass nicht einmal diese Güter für zu unrecht erworbenen Besitz angesehen werden können, mit welchen man im Sinne des § 9 des Gesetzes vom 16. April 1919 verfahren könnte. Denn wenn aus irgendwelcher Ursache man gegen den ursprünglichen Erwerb Einwendungen im Betreff des Preises oder sonst hätte machen können, so ist die Möglichkeit irgendwelcher rechtlicher Einwendungen nach dem Ausgleich den Fürst Karl von Liechtenstein mit dem Fiskus abgeschlossen, und bei dem er die Herrschaft Schwarzkoštětz eigentlich noch einmal bezahlte, unmöglich.

Vollkommen unmöglich ist die Beschlagnahme ohne Ersatzleistung unter dem Titel irgendeiner Manifestationsbestrafung des angeblichen Hauptrepräsentanten der absolutistischen Ära nach der Schlacht am Weißen Berge des Fürsten Karl von Liechtenstein. Abgesehen von der juristischen Absurdität einer solchen „Manifestationsbestrafung“ der Tätigkeit des Fürsten Karl müsste man vor allem durch ein in jeder Beziehung ordentliches und gründliches Quellstudium seine tatsächliche Schuld feststellen. Und eine solche unbedingt genaue Feststellung seiner Verantwortlichkeit für die Taten seiner Regierung, welche sich doch auf Grund des Befehles des Herrschers abspielten, würde ein ähnliches Studium wohl nicht bringen. Im Gegenteil – wie schon zu Beginn dieses Gutachtens erwähnt wurde – beweisen einige von ihm an den Kaiser gesendeten Briefe ganz offenkundig, dass er sich bemühte, die Grausamkeit der kaiserlichen Absichten und Befehle zu mildern. Es kann daher wohl durch ein genaues Studium historischen Quellen sich schließlich und endlich auch kein anderes Ergebnis zeigen als das, dass der Fürst Karl von Liechtenstein als Statthalter in Böhmen der bloße Vollstrecker des Willens des Kaisers Ferdinand war. Man kann ihn verurteilen dafür, dass er sich zu Diensten dieser Art hergab, aber man kann ihn nicht persönlich für die Grausamkeit, der Strafen mit denen der Kaiser die unterlegenen Aufständischen bestrafte, verantwortlich machen. Umso weniger kann man natürlich derartige Verantwortlichkeit auf die Nachkommenschaft des Fürsten Karl übertragen.³⁶ In übrigen gibt es eine direkte Nachkommenschaft jenes schon längst nicht mehr, da sein Ast im Jahre 1750 mit Maria Theresia der Tochter Johann Adam Andreas von Liechtenstein völlig ausstarb.³⁶ Die

³⁵ Vgl. MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, [WILHELM, Franz.] *Dějiny nabytí knížecích liechtensteinských panství a statků v oblasti československého státu*, zeitgenössische tschechische maschinenschriftliche Übersetzung, undatiert (wahrscheinlich 1919). 23 S. (ohne Beilagen); erweiterte Version: LI LA, V 013/0001, WILHELM, Franz. *Erwerbungs-geschichte der fürstlich Liechtenstein'schen Herrschaften und Güter im Gebiete des čechoslovakischen Staates*, deutsches maschinenschriftliches Original, 30. Juni 1921. 20+4 S. (inkl. zwei Beilagen).

³⁶ Im Konzept wurde „Marie Antonie“ vermerkt, im nicht erhaltenen Original wohl aber bereits „Maria Theresia“. Friedrich verband hier durch ein Versehen die Angaben über die beiden Töchter Johann Adam Andreas' von Liechtenstein († 1712). Im Jahre 1750 verstarb Marie Antonie, die Gemahlin

jetzt lebenden Mitglieder des fürstlich Liechtensteinischen Geschlechtes stammen von Karls Bruder Gundacker, welcher bei den tschechischen Wirren gar nicht beteiligt war. Unter solchen Umständen würde eine Beschlagnahme des fürstlichen Besitzes ohne Entschädigung möge sie auch den Titel einer manifestationsweisen Bestrafung wegen der Ereignisse nach der Schlacht am Weißen Berge tragen, sicher von der Welt nicht als eine rechtlich einwandfreie Tat anerkannt werden. Der blendende Name einer „manifestationsweisen Bestrafung“ könnte zwar irgend einen Eindruck auf weite Kreise unserer heimischen Bevölkerung, die ohne genügende historische Information ist, machen, aber das Ausland, welches niemals die gefühlsmäßig – oder besser gesagt – leidenschaftliche Unterlage einer solchen Verfügung begreifen würde, würde in jener Tat nichts anderes – als eine Tat gegen das Recht und ein Unrecht sehen, welches in den Augen derjenigen Leute, die die Sache kühl erwägen, nicht besser werden würde dadurch, dass sie durchgeführt wurde in der Absicht, altes Unrecht gut zu machen. Der unangenehme Eindruck, der durch eine ähnliche Verfügung ohne Zweifel in der Welt hervorgerufen würde, muss von unserem jungen Staat vermieden werden, umso mehr, da durch eine solche Verfügung im gegebenen Falle der Herrscher eines souverainen und neutralen Staates getroffen würde, gegen dem man die Regel der internationalen Courtoisie beachten muss.

Prof. Dr. Gustav Friedrich m. p.

Anmerkungen:

- i In der deutschen Abschrift angegeben in der Form „im Sinne des Gesetzes vom 16.4. 1919 Zl.215 S.d.G.u.V.“, im tschechischen Konzept in der Form „im Sinne § 9 des Gesetzes vom 16. April 1919 Nr. 215 Slg. d. G. u. V.“.
- ii Zur Kennzeichnung wurde der Terminus „Diplom“ verwendet.
- iii In der deutschen Abschrift ist angegeben „31. Juni 1622“, was jedoch auf einen Fehler des Übersetzters zurückgeht, daher findet sich im Konzept das richtige Datum „31. Juni 1622“.
- iv Formuliert als „...vom Standpunkt des Rechtsgefühls und der damaligen Rechtspraxis...“.
- v Neben Schwarzkoletz, Uhříněves und dem Gut Koloděj wird im Konzept auch „Škvorec“ erwähnt.
- vi Benutzt wurde der Ausdruck „zur Liquidierung“.
- vii Verwendung der Bezeichnung „in Raten“.
- viii Neben St. Georg wird im Konzept auch angeführt „... und Gallus“. Weiterhin hinzugefügt „Bereits am 22. Februar 1623 quittierte Wallenstein als Vormund des Fürsten Karl von der Gesamtsumme Marktgelder...“.
- ix Im Konzept darüber hinaus der Zusatz „... hieraus richtete er für seine Familie ein ständiges Fideikommiss ein“.

---

des ungarischen Adligen Marek Czobor von Czoborszentmihály. Die letzte Angehörige dieser Linie der Liechtensteiner war in der Tat deren Schwester Maria Theresia, Gemahlin des Emanuel Thomas, Herzog von Savoyen-Carignan. Diese verstarb jedoch erst im Jahre 1772.

- x Im Konzept darüber hinaus der Abschnitt: „In Mähren erhielt Fürst Karl von Liechtenstein am 15. März 1622 von den konfiszierten Gütern die Herrschaften Mährisch Trübau [Moravská Třebová], Hohenstadt an der March [Zábřeh], Goldenstein [Kolštejn] und Eisenberg [Ruda], die zuvor Ladislaus Velen von Žierotin und Jan Petřvaldský gehört hatten. Wenngleich der Fürst diese Besitzungen als Allodialgüter übernahm, entschloss er sich aus nicht bekannten Gründen auf diese gegenüber dem Kaiser zu verzichten und sie von diesem vielmehr als Lehen zu empfangen.“ Der Text wurde bei der nachfolgenden Korrektur durchgestrichen.
- xi Im Konzept heißt es weiter „... die in Gestalt seines Sohnes die dem rechtlichen Erwerb der aus den Konfiskationen stammenden Güter entgegenstehenden Mängel korrigierte“.

13 GUTACHTEN VON LEO STRISOWER (4. MÄRZ 1921)¹

Im Gegensatz zu dem unmittelbar auf das Kurzgutachten Univ. Prof. Dr. Antonín Hobzas vom 30. März 1919 reagierende Gutachten von Dr. Maximilian Saxl vom Juli dieses Jahres² konnte Prof. Strisower neben einer ebenfalls ausführlichen Rückkoppelung auf die historischen Belege für die Souveränität des Fürstentums Liechtenstein bereits auf die ausdrückliche bzw. implizite Anerkennung der Souveränität Liechtensteins durch den Völkerbund und die Pariser Friedenskonferenz (einschließlich Grenzfestlegung zwischen Österreich und Liechtenstein durch Art. 27 des Vertrages von St. Germain) verweisen. Der Völkerbund hat Liechtenstein zwar wegen seiner mangelnden Fähigkeiten als Kleinstaat die Aufgaben des Völkerbundes wahrzunehmen, nicht aufgenommen, er hat jedoch gleichzeitig seine Souveränität anerkannt. Die ausführlichere Argumentation Prof. Hobzas in seinem dritten Gutachten vom November 1919 konnte von Prof. Strisower bereits ebenfalls berücksichtigt werden.

Im 1. Abschnitt des Gutachtens geht Strisower detailliert auf die Frage der Souveränität Liechtensteins ein. Nach der Feststellung, dass Liechtenstein über die drei Elemente für die Souveränität eines Staates verfüge, bringt Strisower historische Belege für das Bestehen der vollen Souveränität des Fürstentums vor. Er geht daher wie Saxl auf die Mitgliedschaft im Rheinbund und danach im Deutschen Bund nach dem Zusammenbruch des Römischen Reiches Deutscher Nation ein. Die

---

¹ Deutsches machinenschriftliches Original (15 S.): MZA, F. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, Kart. 95, Sign. 13/6, HAL Wien, F. FA, Kart. 35. Eine Kopie unter LI LA, V 003/0337 (undatiert), eine Abschrift unter LI LA, V 013/0002 (datiert); eine Edition (nach der undatierten Kopie) bei OSPELT, Lukas, VOGT, Paul (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte zwischen 1900 und 1930*. Vaduz; Zürich: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2015, S. 560–568, Dok. 173 (zugänglich unter: <https://www.e-archiv.li/D46037>), in den Anmerkungen der Edition von L. Ospelt werden vor allem die Verweise auf das liechtensteinische Archivgut angeführt. Die Übersetzung und die Anmerkungen stammen von D. Marhold, die Edition besorgten D. Marhold und F. Trauttmansdorff.

Aus dem Schreiben der liechtensteinischen Gesandtschaft in Wien an Prof. Strisower vom 24. Februar 1921 (LI LA, V 003/0129) geht hervor, dass auch in Erwägung gezogen wurde, einen französischen und einen italienischen Völkerrechtler hinzuzuziehen, was jedoch nicht geschah. Vgl. auch die kritische Äußerung (5 S.) von Ministerialrat Dr. Gottfried Klein vom Januar oder Februar 1945 (LI LA, V 003/0336) sowohl zum Memorandum vom September 1919 (Dokument Nr. 8) als auch zum Gutachten von Strisower.

² Vgl. Dokument Nr. 7 (*Anspruch Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein auf Exterritorialität in der tschechoslovakischen Republik*, 13. Juli 1919).

Souveränität Liechtensteins sei nach diesem Zusammenbruch quasi notorisch und wer das Gegenteil behaupte, den treffe die Beweislast.

Strisower hebt zunächst hervor, dass allfällige Mängel in der faktischen Souveränität bzw. Unabhängigkeit eines Landes seine rechtliche Souveränität nicht berühren. Die vertragsmäßige Überlassung der Wahrnehmung einzelner Kompetenzen durch einen anderen Staat berühren die Souveränität eines Staates nicht, wenn, wie bei Liechtenstein der Fall, durch eine solche staatsvertragliche Übertragung von Kompetenzen keine Unterwerfung des Verpflichteten unter eine höhere Autorität erfolgt. Zum Zeitpunkt der Erstellung des Gutachtens konnte Strisower auch bereits darauf verweisen, dass der Zollverband mit Österreich, der von Hobza als Beleg für mangelnde Souveränität angesehen wurde, bereits gekündigt war. Am ehesten könne zwar noch die Übernahme der Außenvertretung als Zeichen eines Protektorats und damit einer „Halbsouveränität“ missverstanden werden. Es habe aber zwischen Österreich und Liechtenstein nie ein Protektoratsverhältnis bestanden, sondern nur die Übernahme der Außenvertretung auf Ersuchen des Fürsten. Seit Oktober 1919 hätte im Übrigen – wie zuvor Österreich – die Schweiz die diplomatische Vertretung Liechtensteins übernommen und in Wien und in Bern sei je ein liechtensteinischer Gesandter akkreditiert. Ein Protektoratsverhältnis bestehe daher nicht und die Souveränität Liechtensteins stünde daher außer Frage.

Im Abschnitt 2 geht Strisower auf die Rechtsstellung des Fürsten ein. Zunächst argumentiert er, warum die Rechtsstellung eines Fürsten mit einem Untertanenverhältnis in einem anderen Staate nicht vereinbar war. Im Besondern versuchte er zu belegen, dass der Fürst von Liechtenstein kein österreichischer Staatsbürger – wie von Prof. Hobza in den Raum gestellt – war und sein konnte. Zuletzt setzt sich Strisower eingehend mit der Frage auseinander, ob die auch bei Hobza als Beleg für ein Subjektionsverhältnis des Fürsten zu Österreich angeführte erbliche Mitgliedschaft im österreichischen Herrenhaus zur Annahme des Bestehens einer österreichischen Staatsbürgerschaft des Fürsten von Liechtenstein führt. Er kommt – u. a. nach einer Analyse des § 3 des österreichischen Staatsgrundgesetzes 1867 – zum Ergebnis, dass eine österreichische Staatsbürgerschaft weder Voraussetzung noch Folge einer Mitgliedschaft im Herrenhaus war.

Die Souveränität des Fürsten von Liechtenstein

I.

Die Souveränität des Fürsten beruht auf der Souveränität des liechtensteinischen Staates.

Dass Liechtenstein diejenigen Elemente eines Staates vereinigt, die mit überwiegenden Gründen als die wesentlichen angesehen werden, lässt sich nicht bezweifeln. Es besitzt ein eigenes Staatsgebiet, dessen Absonderung von dem österreichischen Gebiet jüngst in dem Verträge von St. Germain, Art. 27, durch die Bestimmung der österreichischen Grenze gegenüber Liechtenstein betont worden

ist,³ es besitzt ein Staatsvolk und dasjenige, was man ursprüngliche Herrschermacht genannt hat. Die liechtensteinische Staatsgewalt leitet sich nicht von einer anderen ab, beruht nicht, wie die Gewalt irgendeines mit Selbstverwaltung ausgestatteten, in dem häufigen Sinne des Wortes autonomen Verbandes, auf dem Rechte eines anderen Staates, etwa auf österreichischem Recht, die österreichische Verfassung hat sich niemals auf die Ordnung des liechtensteinischen Staates bezogen.

Wohl aber ist anscheinend Zweifel in der Richtung erhoben worden, ob Liechtenstein *Souveränität* oder volle Souveränität besitzt. Nach derjenigen Meinung, welche die Souveränität als ein begriffliches Merkmal [1] jedes Staates auffasst, würde man hiemit Liechtenstein die Eigenschaft als Staat absprechen. Nach der entgegengesetzten Meinung würde ein nicht souveränes Liechtenstein zwar Staat bleiben, jedoch in eine tiefere Stufe von Staaten herabgedrückt werden.

Bei Beurteilung der Frage fällt ins Gewicht, dass Liechtenstein mit Auflösung des alten deutschen Reiches und bis in die neueste Zeit ausdrücklich und förmlich als ein souveräner Staat *bezeichnet* worden ist. Wenn die Unrichtigkeit dieser allseitigen Bezeichnung, etwa ihr Widerspruch mit dem Begriffe der Souveränität, behauptet werden will, so muss für *diese* Behauptung der Beweis erbracht werden. Wichtige Zeugnisse für jene allgemeine Bezeichnung sind bekanntlich aus den Zeiten des Rheinbundes, zu welchem der Fürst von Liechtenstein gehörte, Art. 4 der Akte vom 12. Juli 1806,⁴ wo besagt wird, dass jeder der Verbündeten „la plénitude de la souveraineté“⁵ genießen soll (vgl. Art. 17 ff.), das Schreiben Napoleons an die Reichsversammlung vom 1. August 1806, in dem er erklärt, „die volle und absolute Souveränität jedes der Fürsten, deren Staaten heute Deutschland bilden“ anzuerkennen usw. (*Klüber*,⁶ Staatsrecht des Rheinbundes, Seite 103); aus den Zeiten des Deutschen Bundes die Bundesakte vom 8. Juni 1815, Eingang und Art. 1, wo sich „die souveränen Fürsten und freien Städte Deutschlands“ zum Bunde vereinigen, der dem Art. 1 entsprechenden Art. 53 der Wiener Kongressakte; Art. 1 und 2 (vgl. Art. 57) der Wiener Schlussakte vom 15. Mai 1820. In neuester Zeit haben die Verhandlungen des Völkerbundes über die Aufnahme Liechtensteins zu einer Anerkennung seiner Souveränität durch jene Gesamtheit von Staaten geführt, die den Völkerbund bil-[2]den. Die Aufnahme wurde von der Völkerbundversammlung abgelehnt, gemäß einem Berichte der betreffenden Kommission, der hiefür geltend machte, dass Liechtenstein „nicht in der Lage zu sein schein[e], alle von dem (Völkerbunds)-Vertrage auferlegten Verpflichtungen zu erfüllen“. Zugleich aber nahm

³ Der Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye vom 10. September 1919 bestimmte die neuen Grenzen Österreichs zu anderen Staaten, wobei als Grenze Österreichs zu Liechtenstein die „gegenwärtige Grenze“ festgesetzt werden sollte, Nr. 303/1920 StGBL.; in der Tschechoslowakei Nr. 507/1921 Slg. d. G. u. V.

⁴ Rheinbundakte.

⁵ Volle Souveränität (frz.).

⁶ Johann Ludwig Klüber, * 10. November 1762 in Tann, † 16. Februar 1837 in Frankfurt am Main. Professor des Staatsrechts an der Universität in Erlangen.

die Versammlung „aus Anlass des von der ... (fürstlichen) Regierung gestellten Begehrens um Aufnahme“ eine Resolution an, in der einerseits die Rücksicht auf die Kleinheit des Landes als das bestimmende Moment des Entschlusses, andererseits eine Anerkennung seiner Souveränität zum Ausdruck kommt: „Die Versammlung spricht den Wunsch aus, dass die Spezialkommission, die vom Völkerbundsrate bestimmt werden wird, die Vorschläge betreffend die Modifikationen des Vertrages zu prüfen, prüfen wolle, ob und wie es möglich wäre, souveräne Staaten, die mit Rücksicht auf ihre Kleinheit nicht als ordentliche Mitglieder zugelassen werden können, an den Völkerbund anzuschließen“. In dem Berichte der Kommission heißt es, man könne nicht in Zweifel ziehen, dass im Rechtssinne das Fürstentum Liechtenstein ein souveräner Staat sei (s. den Bericht der Kommission vom 6. Dezember 1920 und die Zuschrift an den Fürsten [Johann II.]⁷ vom 20. Dezember 1920).

Seit altersher wird die Souveränität der Staatsgewalt (oder auch der Gewalt derjenigen Organe, die in den einzelnen Staaten Träger der Staatsgewalt sind), dahin verstanden, dass diese Gewalt die rechtlich höchste und, was damit zusammenfällt, von jeder anderen Gewalt unabhängig ist. Diese Souveränität drückt sich nach außen in den Völkerrechtssätzen aus, die auf ihre Achtung gerichtet sind, und über das Völkerrecht hinaus doch auch auf Grund der rechtlichen Qualifikation, in einem beson-[3]deren sozialen Verhalten anderer Staaten, wie es der überragenden Stellung und Ehre einer souveränen Gewalt entspricht. Ob irgendeinem Gemeinwesen die Souveränität zukommt, bestimmt sich nach Rechtssätzen, ist sie ihm rechtlich zuerkannt, so genießt es sie. Wenn man manchmal, neben der Souveränität dem Rechte nach, von einer faktischen Unabhängigkeit spricht, die dem souveränen Staate zukommen soll, und daher etwa ganz kleinen Staaten die Souveränität absprechen möchte, so berührt man eine heterogene Frage, die mit dem bisher erörterten Begriffe der Souveränität nichts zu tun hat. Sicher ist ein schwacher Staat oft tatsächlich nicht in der Lage, sein Recht mit Gewalt zu schützen, er wird auch vielleicht weniger Rechte erwerben können, mitunter sogar begründeterweise im Rechtserwerbe, namentlich in bezug auf seine Stellung in den großen internationalen Organisationen, hinter den größeren und mächtigeren Staaten hintangesetzt werden; er wird insofern beim Rechtsgenusse und Rechtserwerbe *faktisch* von dem guten Willen der anderen Staaten besonders abhängen. Das sind tatsächliche Nachteile, die übrigens vielleicht durch gewisse tatsächliche Vorteile wieder aufgewogen werden. Aber keinesfalls ändert sich durch diese je nach der individuellen Beschaffenheit des einzelnen Staates sehr abgestuften Momente seine Souveränität. Das Mehr oder Minder von einzelnen Rechten bestimmt nicht die Qualität des Staates und das tatsächliche Unvermögen des Berechtigten, sein Recht durchzusetzen, berührt nicht sein Recht selbst. Es gehört vielmehr zum Wesen der Rechtsordnung, dass das Recht trotz dieser faktischen

⁷ Johann II. von Liechtenstein, * 5. Oktober 1840 im Schloss Eisgrub (tsch. Lednice, Mähren), † 11. Februar 1929 im Schloss Feldsberg (tsch. Valtice, Tschechoslowakei). 1858–1929 regierender Fürst des Fürstentums Liechtenstein. Seit 1861 erbliches Mitglied des österreichischen Herrenhauses. Förderer von Kunst und Wissenschaft. Ehrenmitglied der Akademie der Wissenschaften in Wien.

Ohnmacht geachtet werden soll. [Woodrow] Wilson⁸ sagt in seiner Botschaft vom 23. Jänner 1917 „die Gleichheit der Nationen, auf die der Frieden, wenn er dauerhaft sein soll, gegründet sein muss, muss die Gleich-[4]heit der Rechte sein. Die gegenseitigen Bürgschaften dürfen keinen Unterschied zwischen den kleinen, den mächtigen und den schwachen Völkern weder ausdrücklich anerkennen, noch stillschweigend in sich begreifen“ (*Purlitz*,⁹ Der europäische Krieg VI. 1, Seite 203).

Gegen jene rechtliche Souveränität Liechtensteins können aber keinerlei genügende Gründe vorgebracht werden.

Es hat keine Bedeutung, dass Liechtenstein vertragsgemäß die Ausübung von Verwaltungsbefugnissen in seinem Bereiche in gewissem Umfange Österreich übertragen hat. Mittelst und auf Grund solcher Verträge trat Liechtenstein 1842 in den österreichischen Zollverband ein,¹⁰ wurde der Post-, Telegraphen- und Telefondienst im Fürstentume von der österreichischen Postverwaltung geführt¹¹ und bildet ein österreichisches Gericht die oberste Instanz für das Fürstentum.¹² Aus Gründen praktischer Angemessenheit kommt aber die vertragsmäßige Überlassung von solchen Verwaltungsangelegenheiten an andere Staaten immer vor, ohne dass darin eine Beeinträchtigung der Souveränität erkannt wird; so der Betrieb von Eisenbahnen auf fremden Grenzstrecken mit daran sich schließenden öffentlichrechtlichen Befugnissen oder die Ausübung der Polizei auf hoher See gegen die Schiffe der anderen Staaten, wenn dies wegen gewisser Delikte notwendig wird. Kleine Staaten sind nach der Natur der Sache im besonderen Masse und Umfange veranlasst, solche Hilfe der anderen Staaten in Anspruch zu nehmen, aber es handelt sich immer bloß um völkerrechtliche Bindung nach den allgemeinen völkerrechtlichen Grundsätzen über Staatsverträge, es wird keine höhere Autorität anerkannt, der sich der Verpflichtete unterwirft. Die erwähnten Verträge Liechtensteins (s. zuletzt vor dem Zusammenbruche der österreichisch-ungarischen Mo-[5]narchie den Vertrag vom 3. Dezember

⁸ Woodrow Wilson, * 28. Dezember 1856 in Staunton (Virginia, USA), † 3. Februar 1924 in Washington. 1913–1921 US-Präsident (Demokratische Partei). Professor u. a. der Rechtswissenschaft in Princeton. 1919 Friedensnobelpreis.

⁹ Friedrich Purlitz, deutscher Historiker.

¹⁰ Irrig – Staatsvertrag zwischen Österreich und Liechtenstein vom 5. Juni 1852, wodurch der Beitritt des Fürstentumes Liechtenstein zu dem österreichischen Zoll- und Steuergebiete festgesetzt wird, Nr. 146/1852 RGBL. Kundmachung der Ministerien der Finanzen und des Handels betreffend die Aufnahme des Fürstentumes Liechtenstein in den österreichischen Zollverband, Nr. 147/1852 RGBL.

¹¹ Übereinkommen vom 22. Oktober 1911 zwischen der k. k. österreichischen und der fürstlichen liechtensteinischen Regierung betreffend die Verwaltung des Post- und Telegraphen- und Telefondienstes im Fürstentum Liechtenstein, LGBl. 1911 Nr. 4 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1911004000>).

¹² Staatsvertrag vom 19. Januar 1884, mit dem Fürstentume Liechtenstein, bezüglich der Justizverwaltung im diesem Fürstentume, Nr. 124/1884 RGBL. (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18840004&seite=00000393>), LGBl. 1884 Nr. 8 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1884008000>). Gemäß Art. 1 wurde festgelegt, dass das k. k. Oberlandesgericht für Tirol und Vorarlberg weiterhin die Funktion einer dritten Instanz in Bezug auf die Rechtsangelegenheiten des Fürstentums Liechtenstein in Zivil- und Strafsachen ausübt, wie es ihm durch das Hofdekret vom 13. Februar 1818, Nr. 1418 JGS, übertragen wurde.

1876, öst. RGBl. No. 143, Art. 28,¹³ Übereinkommen vom 4. Oktober 1911, I. LGBl. No. 4, Art. 11, Vertrag vom 19. Jänner 1884, öst. RGBl. No. 124, Art. 4) waren auch binnen nicht langen Fristen *kündbar*. Eine Unterwerfung eines Staates unter den anderen auf Zeit, auf Kündigung, sodass der andere Staat auf dem unterworfenen Gebiete die Staatsgewalt wieder verlieren kann, wieder aufhören soll, dort Staat zu sein, widerspräche aber der Natur des Staates, der auf die Dauer, für die „Ewigkeit“, bestimmt ist. In der Tat ist derzeit der Zollverband mit Österreich durch Kündigung Liechtensteins erloschen, das Land bildet zurzeit ein selbstständiges Zollgebiet und die Besorgung des Telegraphen- und Telefondienstes im Fürstentume wurde mit Übereinkommen vom 10. November 1920 auf die Schweiz übertragen.¹⁴

Am ehesten könnte noch beanstandet werden, dass in gewissem Umfange die Vertretung der liechtensteinischen Angelegenheiten im Auslande von Österreich-Ungarn übernommen wurde, da das Recht der Vertretung nach außen kennzeichnend für das *Protektorat* ist und protegierte Staaten oft zu den „halbsouveränen“ Staaten gezählt werden. Es kann hier der sehr zweifelhafte Begriff der „Halbsouveränität“ bei Seite gelassen werden und ebenso die Frage, ob die protegierten Staaten mit den anderen, die man als halbsouverän bezeichnet, in eine Linie gestellt werden dürfen. Aber zwischen Liechtenstein und Österreich-Ungarn bestand überhaupt kein Protektoratsverhältnis und diese Meinung ist offenbar die allgemeine, da man Liechtenstein bei Aufzählung aller protegierten oder halbsouveränen Staaten nicht anführt (s. z. B. *Bonfils*¹⁵ – *Fauchille*,¹⁶ *Droit international public* 2, No. 177 ff., *Boghitchevitch*,¹⁷ Halbsouveränität, Seite 1 ff.). Die (in einer Abschrift des [6] Entwurfes mir vorliegende) Note des öst.-ung. Ministeriums des Äußern an den fürstlichen Vertreter vom 24. Oktober 1880 besagt, dass den k.u.k. Missionen im Auslande die erforderlichen Instruktionen erteilt werden, damit seitens derselben einerseits dem regierenden Fürsten und seinen Familienangehörigen „bei deren Verweilen im Auslande die ihrer Stellung angemessenen Rücksichten und eventuell der förderlichste Schutz und Beistand entgegengebracht, andererseits die Vertretung der Angehörigen des Fürstentums Liechtenstein im Auslande, wo dieselben keine eigene Vertretung haben, ... übernommen werden“. Die Zirkularnote des Ministeriums des Äußern an

¹³ Vertrag vom 3. Dezember 1876 zwischen Österreich-Ungarn und Fürstentume Liechtenstein über die Erneuerung, beziehungsweise Fortsetzung des zwischen Österreich-Ungarn und Liechtenstein bestehenden Zoll- und Steuervereines vom 23. Dezember 1863 (R. G. Bl. Nr. 47 ex 1864), Nr. 143/1876 RGBl. (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18760004&seite=00000326>), LGBl. 1876 Nr. 3 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1876003000>).

¹⁴ Übereinkommen vom 10. November 1920 zwischen der Fürstlich Liechtensteinischen Regierung und dem Schweizerischen Bundesrat betreffend die Besorgung des Post-, Telegraphen- und Telefondienstes im Fürstentum Liechtenstein durch die schweizerische Postverwaltung und schweizerische Telegraphen- und Telefonverwaltung, LGBl. 1922 Nr. 8 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1922008000>).

¹⁵ Henry Bonfils, * 31. Juli 1835 in Montpellier, † 10. August 1897 in Toulouse. Französischer Jurist und Professor der Rechtswissenschaft an der Universität in Toulouse.

¹⁶ Paul Fauchille, * 11. Februar 1858 in Loos, † 9. Februar 1926 in Fontenay-aux-Roses. Französischer Jurist, Rechtsanwalt. Mitglied des Institut de Droit International.

¹⁷ Miloš Bogičević, * 1876 in Belgrad, † 1837 oder 1938 in Berlin. Serbischer Jurist und Diplomat.

die einzelnen Missionen vom 24. Oktober 1880 (bei *Neumann*¹⁸ et *Plason*,¹⁹ Recueil, Nouvelle suite XI, S. 950 f.) geht sodann davon aus, dass der Fürst das Anliegen vorgebracht habe, dass die Vertretung seiner Angelegenheiten so wie jener seiner Familienmitglieder, welche liechtensteinische Landesangehörige sind, und seiner Untertanen im Auslande durch die k.u.k. Missionen übernommen werden möchten. „Die Erwägung dieses ... Begehrens führte zur Überzeugung, dass dessen Gewährung einem Bedenken nicht unterliegen könne. Die k.u.k. Regierung hat sich schon wiederholt der Aufgabe unterzogen, die Interessen anderer Staaten und ihrer Angehörigen dort, wo dieselben keine eigene Vertretung haben, zu wahren. Sie ist umso mehr in dem Falle, dies in Ansehung des Fürstentums Liechtenstein zu tun“ (im Hinblick auf den Zolleinigungsvertrag und eine Erklärung des Fürsten in Ansehung der Auslagen der Vertretung und der von den Staatsangehörigen zu leistenden Gebühren). Es handelt sich also nur um eine jederzeit rücknehmbare Vertretung derselben Art, wie sie oft im Interesse des in solcher Weise unterstützten Staates bei Mangel einer eigen[7]nen Vertretung ohne Beanspruchung irgendeines Rechts gewährt wird. Seither hat sich die *Schweiz*, ebenfalls auf Ansuchen Liechtensteins, mit Note vom 24. Oktober 1919 bereit erklärt, die Vertretung der liechtensteinischen Interessen in den Ländern zu übernehmen, wo sie einen Vertreter hat und das Fürstentum keinen besitzt, also ebenfalls nur bei Mangel einer eigenen liechtensteinischen Vertretung. Diese Übernahme der Vertretung ist durchgeführt worden. Von liechtensteinischer Seite wurde noch mit Note vom 10. März 1920 ausdrücklich betont, dass dies unbeschadet der Souveränität des Fürstentumes stattfinden soll und vorbehaltlich des Rechtes des Fürsten, eigene Vertretungen zu ernennen, wenn er es für angemessen hält.

Zurzeit ist in Bern und Wien ein liechtensteinischer Gesandter akkreditiert.²⁰ Staatsverträge hat Österreich oder Österreich-Ungarn öfters zugleich in Vertretung Liechtensteins abgeschlossen. Andererseits sind aber auch Verträge von Liechtenstein *direkt* abgeschlossen worden; so, abgesehen von den Verträgen mit Österreich oder Österreich-Ungarn und neben verschiedenen Verträgen aus älterer Zeit, in den letzten Jahrzehnten vor dem Zusammenbruche der Monarchie, mit der Schweiz der Niederlassungsvertrag vom 6. Juli 1874²¹ (*Martens*,²² L.R.G., 2me série, II., Seite

¹⁸ Leopold von Neumann, * 23. Oktober 1811 in Salitschtyky (auch Hinterwalden, Galizien), † 7. Dezember 1888 in Gries (Südtirol). Österreichischer Jurist, Professor der diplomatischen Staatengeschichte und des Völkerrechts an der Universität Wien (auch Rektor) und Politiker. 1848–1849 Mitglied des Reichsrates, seit 1869 Mitglied des Herrenhauses.

¹⁹ Adolf Plason, Ministerialrat im k. u. k. Außenministerium.

²⁰ Emil Beck, * 25. November 1888 in Flims (Schweiz), † 31. Januar 1973 in Bern. 1919–1933 liechtensteinischer Gesandter in Bern. Professor für schweizerisches u. internationales Privatrecht an der Universität in Bern. Prinz Eduard von Liechtenstein * 2. September 1872 in Ljubljana, † 8. März 1951 in Monte Carlo. 1898 Dr. iur. 1897–1918 im österreichischen Verwaltungsdienst. 1919–1921 liechtensteinischer Gesandter in Wien.

²¹ Liechtensteinisch–Schweizerischer Niederlassungsvertrag vom 6. Juli 1874 (vom Fürst Johann II. am 22. September 1874 am Schloss Feldsberg genehmigt), LGBl. 1874 Nr. 1 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1875001000>).

²² Georg Friedrich von Martens, 22. Februar 1756 in Hamburg, † 21. Februar 1821 in Frankfurt am Main. Professor des Natur- und Völkerrechts an der Universität in Göttingen. Diplomat.

72 ff.) und der Vertrag vom 1. Juli 1885 wegen gegenseitiger Zulassung der Ärzte und sonstiger Medizinalpersonen²³ (ebd. XIV, S. 341 ff.). In dem Sanitätsübereinkommen zwischen Österreich-Ungarn und der Schweiz vom 20. März 1896²⁴ wird von den Vertragsschließenden Teilen Liechtenstein der Beitritt vorbehalten, der auch erfolgte (LGBl. No. 6).²⁵

Der Nichtbestand eines Protektoratsverhältnisses steht sonach außer Frage. [8]

II.

Wenn Liechtenstein ein souveräner Staat ist, so ist der regierende Fürst von Liechtenstein souverän. Die Souveränität des Monarchen besteht darin, dass er das höchste unmittelbare Organ, Träger der souveränen Staatsgewalt seines Staates ist.

Mit dieser Rechtsstellung des Fürsten ist aber ein persönliches *Untertanenverhältnis* gegenüber einem *anderen* Staate, wie insbesondere gegenüber dem österreichischen Staate, nicht vereinbar; dieselbe Person auf der einen Seite als fremden *Souverän*, auf der anderen Seite als Staatsbürger unseres Staates aufzufassen, bildet einen inneren Widerspruch. Es ist das Wesen der Staatsbürgerschaft, dass der Staatsbürger seinem Heimatstaate allgemeinen Gehorsam schuldet und wir können daher nicht eine Person zugleich als unseren Staatsbürger und zugleich als Träger einer fremden Staatsgewalt auffassen, für die er und in welcher Eigenschaft er uns nicht unterworfen sein kann. In einzelnen Beziehungen mag er als Privater unserer Gewalt unterstehen, und zwar wie sonst ein Fremder, abgesehen von besonderen völkerrechtlichen Privilegien. Aber er kann nicht zugleich unser Staatsbürger, im vollen allgemeinen Sinne ein Glied unseres Staates, sein. Die Möglichkeit der sogenannten *doppelten Staatsbürgerschaft* bei anderen Personen steht dem nicht entgegen. Denn bei dieser doppelten Staatsbürgerschaft übt *jeder* der beiden Staaten gegen die betreffende Person wirklich die *Fülle* seiner Staatsgewalt, ohne Rücksicht auf den anderen Staat aus, wie gegen einen sonstigen Untertanen. Das Zugeständnis, dass die betreffende Person auch die Staatsbürgerschaft [9] des anderen Staates hat, bedeutet bloß negativ, dass er nicht *völkerrechtlich* gegenüber diesem anderen *Staate* eine ausschließende Gewalt über sie in Anspruch nehmen kann, vielmehr zugeben muss, dass der andere Staat in gleicher Weise gegen sie verfähre. Aber die Herrscherstellung eines fremden Souveräns muss

²³ Übereinkunft vom 1. Juli 1885 zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und der Schweizerischen Eidgenossenschaft über die beiderseitige Zulassung der an den Grenzen domizilierenden Medizinalpersonen zur Berufsausübung, LGBl. 1886 Nr. 1 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1886001000>).

²⁴ Kundmachung der Ministerien des Innern und des Handels vom 30. Juli 1896 betreffend das Übereinkommen zwischen Österreich-Ungarn und der Schweiz, bezüglich der Anwendung besonderer Sanitätsmaßnahmen für den Grenzverkehr und für den Verkehr über den Bodensee bei Choleraepidemie, Nr. 154/1896 RGBl. (zugänglich unter: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18960004&seite=00000495>).

²⁵ Übereinkommen vom 5. August 1896 zwischen Österreich-Ungarn und der Schweiz betreffend die Anwendung besonderer Sanitätsmaßnahmen für den Grenzverkehr und für den Verkehr über den Bodensee bei Choleraepidemie, LGBl. 1896 Nr. 6 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1896006000>).

von uns so anerkannt werden, wie die seines Staates selbst; wir müssen anerkennen, dass er die Staatsgewalt unabhängig auszuüben berufen ist, und uns danach benehmen, so daher, dass er von uns nicht wie ein Untertan beherrscht werden darf.

Im Anschluss an ein englisches Urteil (s. *Phillimore*,²⁶ *International Law* 3, II, § 109, *Westlake*,²⁷ *Private international law* 4, § 191) ist das nach dem eben gesagten widerspruchsvollen Verhältnis, dass ein Souverän zugleich Untertan eines anderen Staates sein könne, öfters angeführt worden. Jenes Urteil des englischen Kanzleigerichtshofes von 1844 wies zwar eine Klage gegen den König von Hannover ab, nahm aber an, dass er als englischer Untertan vor englischen Gerichten geklagt werden könnte, wenn er nicht als König von Hannover oder in seinem Charakter als souveräner Fürst gehandelt, sondern die Sache irgendwelche Akte und Transaktionen betroffen hätte, „die von ihm vorgenommen wurden oder in denen er engagiert sein mochte als ein solcher Untertan. Inbezug auf jeden Akt, den er außerhalb des Königreiches vornahm oder bezüglich dessen es zweifelhaft sein könnte, ob er seinem Charakter als souveräner Fürst oder dem Charakter eines Untertans beigelegt werden sollte, wäre zu präsumieren, dass er eher dem Charakter eines souveränen Fürsten beizulegen sei, als dem Charakter eines Untertans.“ Dieses Urteil, zu dem sich das Haus der Lords in analoger, jedoch minder bestimmten [10] Weise äußerte, beruht aber auf der älteren spezifisch englischen Doktrine, dass die englische Untertanschaft, abgesehen von einer Mitwirkung der Legislative, nicht aufgegeben werden könne. *Nemo potest exuere patriam*.²⁸ Im Sinne dieser Doktrin konnte daher auch ein englischer Untertan durch Annahme einer fremden Krone die englische Untertanschaft nicht aufgeben, die souveräne Gewalt eines Engländers über ein fremdes Land konnte nicht nach ihrem vollen Inhalte anerkannt werden und es mochten sich dann komplizierte Unterscheidungen von der Art ergeben, wie sie in dem angeführten Urteile enthalten sind. Vielleicht ist der erörterte Rechtssatz noch nicht einmal durch die englische Naturalisationsakte von 1870 ganz aufgehoben, aber *Westlake* ist allerdings der Ansicht, dass in der Annahme eines fremden Throns durch einen Engländer jene freiwillige Naturalisation in dem fremden Staate liege, wodurch *jetzt* auch Engländer gemäß dieser Akte die englische Staatsbürgerschaft *verlieren*.

Auf dem Boden des in Betracht kommenden österreichischen Rechts ist aber von einer solchen Doktrin nicht die Rede. Die Anerkennung des Fürsten von Liechtenstein als Souverän eines anderen Staates ist ohne allen Vorbehalt erfolgt und musste notwendigerweise eine österreichische Staatsbürgerschaft ausschließen. So ist denn auch tatsächlich der regierende Fürst nicht als österreichischer Staatsbürger angesehen worden.

Die Argumentationen, welche jetzt dagegen versucht worden sind, bewegen sich vornehmlich um seine Stellung als Mitglied des österreichischen Herrenhauses. Dass

²⁶ Sir Robert Phillimore, * 5. November 1810, † 4. Februar 1885. Englischer Richter und Politiker. Abgeordnete des britischen Unterhauses (House of Commons).

²⁷ John Westlake, * 4. Februar 1828, † 14. April 1913. Englischer Jurist, Professor für Internationales Privatrecht an der Universität Cambridge. 1911 Ehrenpräsident Institut de Droit International.

²⁸ „Niemand kann sich seines Vaterlandes entledigen“ (lat.).

der Familienvertrag vom 1. August 1842²⁹ der Genehmigung durch das österreichische Gesetz vom 12. Jänner 1883 (öst. RGBl. No. 15)³⁰ unterstellt wurde, hat keinerlei Be-[11]deutung. Der Vertrag enthält Bestimmungen über solche Rechtsverhältnisse, die ungeachtet der Stellung des Fürsten als Ausländer dem österreichischen Rechte unterliegen oder bei denen man doch an die Beurteilung nach österreichischem Rechte denken konnte. Es mochte daher mindestens vorsichtig erscheinen, diese Bestimmungen und den Vertrag durch die österreichische Gesetzgebung zu sanktionieren; so die Bestimmungen über eine besondere Sukzession in gewisse Kapitalien, die in Österreich aushafteten, und die Bestimmungen, wodurch dem Allodialerben, dessen Erbrecht, soweit es sich um österreichische Immobilien handelt, dem österreichischen Rechte untersteht, Pflichten und Lasten auferlegt werden.

Ob die erbliche Mitgliedschaft des Herrenhauses die österreichische Staatsbürgerschaft voraussetzte, ist streitig. In der Praxis hat man allgemein auch Ausländer als erbliche Herrenhausmitglieder behandelt (so abgesehen von den Mitgliedern des fürstlichen Hauses Liechtenstein den Fürsten von Fugger-Babenhausen, den Herzog von Beaufort-Spontin, den Prinzen von Schaumburg-Lippe³¹), sowie auch der Fürstbischof von Breslau³² ohne Rücksicht auf seine Staatsbürgerschaft als Herrenhausmitglied anerkannt wurde. Auch das österreichische Reichsgericht hat in der Entscheidung vom 11. Mai 1874 (Sammlung Hye³³ II. No. 55) diesen Standpunkt eingenommen, während allerdings die Entscheidung des Verwaltungsgerichtshofes vom 19. März 1907 (Sammlung Budwinski³⁴ No. 5065 A) aus den alsbald zu besprechenden Gründen mindestens zu dem Ergebnis kam, dass die Statthalterei in der Eigenschaft einer Person als Mitglied des Herrenhauses eine „so maßgebende Bescheinigung des Bestandes der österreichischen Staatsbürgerschaft erblicken (durfte), [12] dass sie ihre Entscheidung (über ein Wahlrecht) auf den Tatbestand des Besitzes der österreichischen Staatsbürgerschaft ... zu stützen berechtigt war und von der Vornahme weiterer Erhebungen sich als enthoben erachten konnte“.

Maßgeblich ist der bekannte Wortlaut des § 3 des Staatsgrundgesetzes vom 21. September 1867, RGBl. No. 141, wonach die zweite Kategorie der Herrenhausmitglieder (nach den Prinzen des kaiserlichen Hauses), die der erblichen Herrenhausmitglieder, von den „großjährigen Häuptionern jener inländischer Adelsgeschlechter (gebildet wird), welche in den durch den Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern durch ausgedehnten Grundbesitz hervorragten und welchen der Kaiser die erbliche Reichsratswürde verleiht“. Staatsbürgerschaft wird hier dem Wortlaut nach

²⁹ Zugänglich unter: www.e-archiv.li/D42786.

³⁰ Irrig – Gesetz betreffend die Genehmigung des fürstlich Liechtenstein'schen Familienvertrages vom 1. August 1842. RGBl. 1893 Nr. 15.

³¹ Zu den erblichen Mitgliedern des Herrenhauses vgl. LANJUS, Friedrich Graf. *Die erbliche Reichsratswürde in Österreich* Haindorf am Kamp Langenlois: Selbstverlag, 1939, S. 75 ff.

³² Vgl. ebenda, S. 177.

³³ Anton Hye von Glunck, * 26. Mai 1807 in Gleink (bei Steyr), † 8. Dezember 1894 in Wien. Österreichischer Jurist und Politik. 1867 Justizminister und Kultus- und Unterrichtsminister (beauftragt).

³⁴ Adam Budwinski, * 27. Januar 1845 in Lemberg, † 1. Januar 1900 in Wien. Richter, Senatspräsident des Verwaltungsgerichtshofes. Autor der Sammlung der Erkenntnisse des k. k. Verwaltungsgerichtshofes.

nicht verlangt, gerade so wenig als bei der dritten Kategorie, den Kirchenfürsten. Dass darin Absicht lag, dass an diese Frage gedacht wurde, ist aus dem Gesetze selbst zu folgern. Bei der nachfolgenden vierten Kategorie wird die Staatsbürgerschaft verlangt: Zu lebenslänglichen Mitgliedern sollen „aus den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern“ ausgezeichnete Männer berufen werden usw. Dass die Frage bei den erblichen Herrenhausmitgliedern übersehen wurde, ist daher gewiss nicht anzunehmen; ohnehin erscheinen bei ihnen zwei Beziehungen zum Inlande, es muss sich um ein inländisches Adelsgeschlecht handeln, der Grundbesitz muss im Inlande liegen; aber die nächstliegende Beziehung, die der Staatsbürgerschaft, wird nicht angeführt. Auch das Verhältnis des Gesetzes zu dem Grundgesetze über die Reichsvertretung nach dem Februarpatente von 1861³⁵ führt zu diesem Schlusse. In diesem Gesetze fehlt bei den erblichen Mit-[13]gliedern die Bedingung, dass der ausgedehnte Gutsbesitz ihres Geschlechtes in den durch den Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern liegen muss, und fehlt bei den lebenslänglichen Mitgliedern auch die Bedingung, dass die ausgezeichneten Männer aus den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern sein müssen. Obwohl also 1867 bei dem neuen Gesetze die Beziehungen zum Inlande nach allen Richtungen neu durchdacht wurden, wurde die österreichische Staatsbürgerschaft bei den erblichen Herrenhausmitgliedern nicht verlangt. – Was man im entgegengesetzten Sinne angeführt hat, erscheint dagegen unmaßgeblich. Dass Art. 3 des Staatsgrundgesetzes über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger vom 21. Dezember 1867, RGBl. No. 142,³⁶ den Eintritt in die *öffentlichen Ämter* für Ausländer von der Erwerbung des österreichischen Staatsbürgerrechtes abhängig macht, gehört nicht hieher, da die Mitgliedschaft des Herrenhauses kein Amt ist. Wenn der Verwaltungsgerichtshof darauf hinweist, dass das Oktoberdiplom mit „behufs einer zweckmäßigen geregelten Teilnahme unserer Untertanen an der Gesetzgebung und ‚Verwaltung‘ erlassen wird“ und das Februarpatent davon spricht, dass durch die Verfassungen „die Vertretungen *unserer Völker* gegliedert, auch ihre Teilnahme an der Gesetzgebung und Verwaltung geordnet ist“, so vertragen sich diese prinzipiellen Erklärungen durchaus damit, dass in der einen oder anderen Beziehung aus besonderen Gründen auch Ausländer zur Teilnahme an der Gesetzgebung und Verwaltung berufen werden.

Auch das Gelöbnis der Treue und des Gehorsams gegen den Kaiser, der Beobachtung der Gesetze und der Erfüllung der Pflichten, welches die Mitglieder des Reichsrates nach § 1 der Gesetze über die Geschäftsordnung vom [14] 31. Juli 1861, RGBl. No. 78,³⁷ vom 15. Mai 1868, RGBl. No. 42,³⁸ und vom 12. Mai 1873, RGBl.

³⁵ Grundgesetz über die Reichsvertretung. RGBl. 1861 Nr. 20.

³⁶ „[...] Für Ausländer wird der Eintritt in dieselben von der Erwerbung des österreichischen Staatsbürgerrechtes abhängig gemacht.“

³⁷ „Die vom Kaiser ernannten Präsidenten der beiden Häuser des Reichsrates haben vor Eröffnung der Session dem Kaiser Treue und Gehorsam, Beobachtung der Gesetze und gewissenhafte Erfüllung ihrer Pflichten in dessen Hände an Eidesstatt zu geloben. [...] Hierauf haben die Vicepräsidenten und die Mitglieder jedes Hauses dieselbe Angelobung über Aufforderung des Präsidenten zu leisten.“

³⁸ „Die beiden Häuser des Reichsrates versammeln sich an dem in der kaiserlichen Einberufung festgesetzten Tage zu der bekannt gegebenen Stunde in ihren Sitzungssälen. [...] Hierauf haben die

No. 94,³⁹ abzulegen hatten, macht denjenigen, der es ablegt, nicht zum Staatsbürger. Trotz einer allgemeinen Fassung handelt es sich selbstverständlich nicht um jeden beliebigen Gehorsam, sondern um den im Rechte begründeten Gehorsam, wie er sich bei Reichsratsmitgliedern z. B. bei der Vertagung und dem Schlusse einer Session äußern mochte. Eine Änderung der Staatsbürgerschaft tritt durch ein solches Gelöbniß ebenso wenig ein, wie z. B. die Organe des Post-, Telegraphen- und Telefondienstes in Liechtenstein, welche österreichische Staatsbürger waren, und nach Art. 5 des Übereinkommens über diesen Dienst vom 22. Oktober 1911 und nach Art. 4 des späteren Übereinkommens mit der Republik, für die Zeit ihrer Dienstleistung in Liechtenstein dem regierenden Fürsten Gehorsam und Treue anzugeloben hatten, dadurch zu Liechtensteinern wurden [sic!].⁴⁰

Wien, 4. März 1921.

Professor Dr. Leo Strisower

Zusatz

zum Gutachten „Die Souveränität des Fürsten von Liechtenstein“⁴¹

Auf Grund der neuen Verfassung vom 5. Oktober 1921 Artikel [101] wird nunmehr die Gerichtsbarkeit in allen Instanzen, auch der obersten, durch lichtensteini- sche Behörden im Fürstentum ausgeübt.⁴²

Am 1. Jänner 1924 hat das Fürstentum einen auf 5 Jahre befristeten und nach Ablauf dieser Zeit von Jahr zu Jahr kündbaren Zollvertrag mit der Schweiz abgeschlossen.

---

neu eintretenden Mitglieder jedes Hauses dem Kaiser Treue und Gehorsam, unverbrüchliche Beobachtung der Staatsgrundgesetze, sowie aller anderen Gesetze und gewissenhafte Erfüllung ihrer Pflichten über Aufforderung des Vorsitzenden an Eidesstatt zu geloben.“

³⁹ Der Abschnitt dieser Bestimmung, der den Eid regelt, bleibt unverändert.

⁴⁰ Hier hat Strisower anscheinend einen Tippfehler gemacht und vergessen, den letzten Satz dieses Satzgefüges zu negieren, wodurch das ganze Argument zusammenfällt (d. h. korrekt „dadurch zu Liechtensteinern nicht wurden“). Gemäß Art. 5 Abs. 2 des genannten Abkommens (Übereinkommen zwischen der k. k. österreichischen und der fürstlichen liechtensteinischen Regierung betreffend die Verwaltung des Post- und Telegraphen- und Telefondienstes im Fürstentum Liechtenstein vom 22. Oktober 1911, LGBl. 1911 Nr. 4) haben diejenigen Angestellten, die österreichische Staatsbürger sind, Seiner Durchlaucht dem regierenden Fürsten Gehorsam und Treue während ihrer Dienstzeit in Liechtenstein zu schwören und werden sodann behufs Ausübung ihres Dienstes von der fürstlichen Regierung mit Legitimationen versehen. Im Gegensatz dazu leisten die liechtensteinischen Untertanen den vorgeschriebenen Diensteid gemäß der in dem Übereinkommen beigefügten Formel (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1911004000>).

⁴¹ Deutsches handschriftliches Original (1 S., undatiert, unsigniert): HAL Wien, F. FA, Kart. 35.

⁴² Vgl. Gerichtsorganisations-Gesetz vom 7. April 1922, LGBl. 1922 Nr. 16 (zugänglich unter: www.gesetze.li/chrono/1922016000).

13 POSUDEK LEO STRISOWERA (4. BŘEZEN 1921)¹

Na rozdíl od posudku dr. Maxmiliána Saxla z července 1919,² který bezprostředně reagoval na krátký posudek prof. dr. Antonína Hobzy z 30. března tohoto roku, se již prof. Strisower mohl vedle podrobné zpětné vazby na historické doklady o svrchovanosti Lichtenštejnského knížectví odkázat na výslovné, resp. implicitní uznání suverenity Lichtenštejnského knížectví Společností národů a Pařížskou mírovou konferencí (včetně stanovení hranice mezi Rakouskem a Lichtenštejnskem v čl. 27 smlouvy ze St. Germain). Společnost národů Lichtenštejnsko sice nepřijala, neboť coby malý stát nebylo schopno plnit úkoly Společnosti národů, současně však uznala jeho suverenitu. Strisower již také mohl zohlednit Hobzovu zevrubnou argumentaci obsaženou v jeho třetím posudku z listopadu 1919.

V 1. části posudku se Strisower detailně zabývá otázkou suverenity Lichtenštejnska. Po konstatování, že Lichtenštejnsko disponuje třemi prvky suverenity státu, předkládá Strisower historické doklady o existenci plně suverenity knížectví. Zabývá se proto, stejně jako Saxl, jeho členstvím v Rýnském spolku a v Německém spolku po rozpadu Svaté říše římské národa německého. Suverenita Lichtenštejnska byla po tomto rozpadu kvazi notorická – a kdo tvrdil opak, měl nést důkazní břemeno.

Strisower nejprve zdůrazňuje, že případné nedostatky ve faktické suverenitě, resp. nezávislosti země nepůsobí na její právní suverenitu. Smluvní postoupení výkonu některých pravomocí na jiný stát se nedotýká suverenity státu, pokud, jako je tomu v případě Lichtenštejnska, takovým přenesením pravomocí prostřednictvím státní smlouvy nenastává podřízení povinné strany vyšší autoritě. Strisower mohl

---

¹ Německý strojopisný originál (15 s.): MZA, f. F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích, kart. 95, sign. 13/6, HAL Wien, f. FA, kart. 35. Kopie v LI LA, V 003/0337 (nedatováno), opis v LI LA, V 013/0002 (datováno); edice nedatované kopie v OSPALT, Lukas, VOGT, Paul (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte zwischen 1900 und 1930*. Vaduz; Zürich: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2015, s. 560–568, dok. 173 (dostupné z: <https://www.e-archiv.li/D46037>), v poznámkách edice L. Ospelta jsou uvedeny především odkazy na lichtenštejnské archiválie. Přeložil a poznámky napsal D. Marhold, edičně připravili D. Marhold a F. Trauttmansdorff.

Z dopisu lichtenštejnského velvyslanectví ve Vídni prof. Strisowerovi z 24. února 1921 (LI LA, V 003/0129) vyplývá, že se zvažovalo také oslovení francouzského a italského odborníka na mezinárodní právo, k čemuž však nedošlo. Srov. také kritické vyjádření (5 s.) ministerského rady dr. Gottfrieda Kleina z ledna či února 1945 (LI LA, V 003/0336) jak k memorandu ze září 1919 (dokument č. 8), tak k posudku Strisowera.

² Srov. dokument č. 7 (*Anspruch Seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein auf Exterritorialität in der tschechoslovakischen Republik*, 13. července 1919).

v době vyhotovení posudku již poukazovat také na to, že celní unie s Rakouskem, kterou Hobza považoval za doklad chybějící suverenity, již byla vypovězena. Převzetí zastoupení v zahraničí by pravděpodobně mohlo být nesprávně chápáno jako znak protektorátu, a tedy „polosuverenity“. Mezi Rakouskem a Lichtenštejnskem však nikdy neexistoval protektorátní vztah, nýbrž pouze převzetí zastoupení v zahraničí na žádost knížete. Švýcarsko ostatně od října 1919 – stejně jako předtím Rakousko – převzalo diplomatické zastoupení Lichtenštejnska a ve Vídni a Bernu byl akreditován lichtenštejnský velvyslanec. Protektorátní vztah tedy neexistoval a suverenity Lichtenštejnska tak nemohla být zpochybněna.

V 2. části se Strisower zabývá právním postavením knížete. Nejprve zdůvodňuje, proč není právní postavení knížete slučitelné s poddanským vztahem k jinému státu. Zejména se pokouší doložit, že kníže z Lichtenštejna nebyl a nemůže být – jak přednesl prof. Hobza – rakouským občanem. Nakonec se Strisower zevrubně zabývá tím, zda dědičné členství v rakouské Panské sněmovně, které Hobza uvádí jako doklad subjekčního vztahu knížete k Rakousku, vede k domněnce, že kníže z Lichtenštejna byl rakouským státním občanem. Dochází k závěru – mj. po analýze § 3 rakouského státního základního zákona z r. 1867, že rakouské občanství nebylo ani předpokladem ani důsledkem členství v Panské sněmovně.

Suverenita knížete z Lichtenštejna

I.

Suverenita knížete se zakládá na suverenitě lichtenštejnského státu.

Nelze pochybovat o tom, že Lichtenštejnsko pojí ty prvky státu, které se s převahou považují za podstatné. Má vlastní státní území, jehož oddělení od rakouského území bylo nedávno zdůrazněno v čl. 27 smlouvy ze St. Germain určením rakouských hranic s Lichtenštejnskem;³ má své státní obyvatelstvo; a to, co se nazývalo původní panovnickou [též vladařskou, D.M.] mocí. Lichtenštejnská státní moc se neodvozuje od žádné jiné; nespočívá, jako moc nějakého samosprávou obdařeného – v běžném slova smyslu – autonomního svazu, na právu jiného státu, například na rakouském právu; rakouská ústava se nikdy nevztahovala na řád lichtenštejnského státu.

Zdá se však, že byly vzneseny pochybnosti v tom směru, jestli má Lichtenštejnsko *suverenitu* nebo úplnou suverenitu. Dle toho názoru, který chápe suverenitu jako pojmový znak [1] každého státu, by tímto Lichtenštejnsku upřel povahu státu. Dle opačného názoru by nesuverénní Lichtenštejnsko sice zůstalo státem, bylo by však degradováno na nižší úroveň států.

Při posuzování této otázky je třeba vzít v úvahu, že Lichtenštejnsko bylo po rozpadu staré německé říše až do nynějška výslovně a formálně *označováno* za suverénní stát. Má-li se tvrdit, že je toto všeobecné označení nesprávné, například pro jeho rozpor s pojmem suverenity, pak je třeba *takové* tvrzení doložit. Významná

³ Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem z 10. září 1919 stanovovala nové hranice Rakouska, přičemž jako hranice mezi Rakouskem a Lichtenštejnskem měla být stanovena „hranice nynější“. V Rakousku č. 303/1920 StGBI.; v ČSR č. 507/1921 Sb. z. a n.

svědectví pro ono všeobecné označení jsou známa z dob Rýnského spolku, k němuž kníže z Lichtenštejna náležel; čl. 4 akt z 12. července 1806,⁴ kde se uvádí, že každý člen spolku [dosl. spojenec, D.M.] má požívat „la plénitude de la souveraineté“⁵ (srov. čl. 17 an.); Napoleonův dopis Říšskému sněmu z 1. srpna 1806, v němž prohlašuje uznání „plné a absolutní suverenity každého z knížat, jejichž státy dnes tvoří Německo“ apod. (*Klüber*,⁶ *Staatsrecht des Rheinbundes*, s. 103); z dob Německého spolku Spolková akta z 8. června 1815, úvod a čl. 1, kde se „suverénní knížata a svobodná města Německa“ sjednocují do spolku, čemuž odpovídá čl. 53 Vídeňských kongresových akt; čl. 1 a 2 (srov. čl. 57) Vídeňská závěrečná akta z 15. května 1820. Nejnověji vedla jednání Společnosti národů o přijetí Lichtenštejnska k uznání jeho suverenity prostřednictvím oněch států, které tvoří Společnost národů [2]. Toto přijetí bylo Shromážděním Společnosti národů odmítnuto v souladu se zprávou dotčené komise, která uváděla, že Lichtenštejnsko „zdá se není schopno splnit všechny závazky uložené Paktem (Společnosti národů)“. Současně však Shromáždění přijalo „u příležitosti (knížecí) vládou podané žádosti o přijetí“ rezoluci, v níž se na jednu stranu vyjadřuje ohled na malost země jako určující moment rozhodnutí, na druhou stranu se vyjadřuje uznání její suverenity: „Shromáždění vyslovuje přání, aby zvláštní komise, která bude ustanovena Radou Společnosti národů k posouzení návrhů týkajících se úprav smlouvy, zvažila, zda a jak by bylo možné zapojit do Společnosti národů suverénní státy, které s ohledem na svou malost nemohou být přijaty za řádné členy.“ Ve zprávě komise se uvádí, že nelze pochybovat, že Lichtenštejnské knížectví je v právním smyslu suverénním státem (viz zpráva komise z 6. prosince 1920 a přepis knížeti [Janu II.]⁷ z 20. prosince 1920).

Suverenita státní moci (nebo též moci těch orgánů, které jsou v jednotlivých státech nositeli státní moci) se odnepaměti chápe tak, že tato moc je právně nejvyšší a – co s tím souvisí – na jiné moci nezávislá. Tato suverenita se navenek projevuje v mezinárodněprávních pravidlech, která se zaměřují na její respektování; a mimo mezinárodní právo, nicméně taktéž na základě právní kvalifikace se projevuje ve zvláštním [3] společenském chování ostatních států, jak to odpovídá výsostnému postavení a cti suverénní moci. To, zda nějakému společenství náleží suverenita, určují právní pravidla; je-li tedy právně uznáno, pak ji požívá. Pokud se někdy vedle suverenity v právním smyslu hovoří o faktické nezávislosti, která má náležet suverénnímu státu a pokud se chce proto upřít suverenita velmi malým státům, dotýká se to nestejnorodé otázky, která s dosud probíraným pojmem suverenity nemá nic společného. Slabý stát jistě není často schopen hájit svá práva silou, možná též bude moct nabývat méně práv, někdy v nabývání práv dokonce oprávněně zaostává za

⁴ Rýnská spolková akta.

⁵ Plnou suverenitu (fr.).

⁶ Johann Ludwig Klüber, * 10. listopadu 1762 v Tann, † 16. února 1837 ve Frankfurtu nad Mohanem. Profesor státního práva na univerzitě v Erlankách (Erlangen).

⁷ Jan II. z Lichtenštejna, * 5. října 1840 na zámku Lednice, † 11. února 1929 na zámku Valtice. 1858–1929 vládnoucí kníže Lichtenštejnského knížectví. Od roku 1861 dědičný člen rakouské Panské sněmovny. Podporovatel vědy a umění. Čestný člen Akademie věd ve Vídni.

většími a silnějšími státy, a to s ohledem na své postavení v mezinárodních organizacích; v tomto ohledu bude v požívání a získávání práv *fakticky* zvláště závislý na dobré vůli ostatních států. To jsou skutečné nevýhody, které mohou být ostatně kompenzovány skutečnými výhodami. V žádném případě však tyto skutečnosti, které se značně liší dle individuální povahy každého státu, nemění jeho suverenitu. Více či méně individuálních práv neurčuje kvalitu státu a faktická nemožnost oprávněného domoci se svého práva, nemá vliv na jeho právo samotné. Součástí podstaty právního řádu je spíše to, aby bylo právo respektováno i přes tuto faktickou bezmocnost. [Woodrow] Wilson⁸ pronesl ve svém poselství z 23. ledna 1917: „Rovnost národů, na níž musí být založen mír, má-li být trvalý, musí být rovností [4] práv. Vzájemné záruky nesmí ani výslovně uznávat, ani mlčky chápat žádné rozdíly mezi malými, mocnými a slabými národy“ (*Purlitz*,⁹ *Der europäische Krieg* VI. 1, s. 203).

Proti právní suverenitě Lichtenštejnska však nelze předložit naprosto žádné dostatečné důvody.

Není důležité, že Lichtenštejnsko do určité míry na svém území smluvně převedlo na Rakousko výkon správních pravomocí. Prostřednictvím a na základě těchto smluv vstoupilo Lichtenštejnsko roku 1842 do rakouské celní unie,¹⁰ poštovní, telegrafní a telefonní služby byly spravovány rakouskou poštovní správou¹¹ a nejvyšší instancí pro knížectví je rakouský soud.¹² Z důvodů praktické přiměřenosti však dochází ke smluvnímu postoupení takových správních záležitostí na jiné státy, aniž by bylo uznáno omezení suverenity; jako je provozování železnic na cizích hraničních trasách s přidruženými veřejnoprávními pravomocemi nebo výkon policie na volném moři vůči lodím jiného státu, je-li to nutné s ohledem na určité delikty. Malé státy jsou přirozeně nuceny ve zvláštní míře a rozsahu takovou pomoc jiných států využít; jedná se však vždy čistě o mezinárodněprávní závazek dle obecných zásad mezinárodního práva o státních [mezinárodních, D.M.] smlouvách, totiž není uznávána žádná vyšší autorita, jíž se povinovává podrobuje. Zmíněné lichtenštejnské smlouvy (viz naposledy před rozpadem rakousko-uherské monarchie [5] smlouva

⁸ Woodrow Wilson, * 28. prosince 1856 v Stauntonu (Virginia, USA), † 3. února 1924 ve Washingtonu. 1913–1921 americký prezident (za demokratickou stranou). Profesor mj. právní vědy na Princetonu. 1919 Nobelova cena za mír.

⁹ Friedrich Purlitz, německý historik.

¹⁰ Chybně – Smlouva státní mezi Rakouskem a Lichtenštejnskem z 5. června 1852, kterouž se ustanovuje, že knížectví Lichtenštejnské přistupuje k rakouskému obvodu celnímu a berníčnímu. V Rakousku č. 146/1852 ř. z. Vyhlášení vydané od ministerium financí a tržby dne 10.6.1852, týkající se pojetí knížectví Lichtenštejnského v rakouský svazek celní. V Rakousku č. 147/1852 ř. z.

¹¹ Úmluva mezi c. k. rakouskou a knížecí lichtenštejnskou vládou o správě poštovních, telegrafních a telefonních služeb v Lichtenštejnském knížectví z 22. října 1911. V Lichtenštejnsku č. 4/1911 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1911004000>).

¹² Státní smlouva z 19. ledna 1884 s knížectvím Lichtenštejnským o soudní správě v tomto knížectví. V Rakousku č. 124/1884 ř. z. V Lichtenštejnsku č. 8/1884 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1884008000>). Dle čl. 1 se stanovuje, že c. k. vrchní soud zemský pro Tyrolsko a Vorarlbersko bude nadále vykonávat funkci třetí instance Lichtenštejnského knížectví ve věcech civilních i trestních, kterážto funkce mu byla svěřena dvorním dekretem ze dne 13. února 1818, č. 1418 Sb. z. s.

z 3. prosince 1876, č. 143 ř. z., čl. 28;¹³ dohoda z 4. října 1911, č. 4 licht. z. z., čl. 11; smlouva z 19. ledna 1884, č. 124 ř. z., čl. 4) byly rovněž *vypověditelné* v krátkých lhůtách. Dočasné podřízení jednoho státu pod stát jiný s možností výpovědi tak, že by tento stát mohl na podřízeném území opět ztratit státní moc a přestat tu tedy být státem, by však odporovalo povaze státu, který je určen k věčnému trvání. Nyní totiž celní unie s Rakouskem vypovězením ze strany Lichtenštejska skutečně zanikla; země tvoří toho času samostatné celní území a obstarání telegrafních a telefonních služeb v knížectví bylo přeneseno dohodou z 10. listopadu 1920 na Švýcarsko.¹⁴

Nejvíce by se dalo namítnout, že zastoupení lichtenštejských záležitostí v zahraničí bylo v určitém rozsahu převzato Rakousko-Uherskem, poněvadž právo zastoupení navenek je charakteristické pro *protektorát* a státy v protektorátním vztahu se často považují za „polosuverénní“ státy. Velmi pochybný pojem „polosuverenita“ zde můžeme ponechat stranou a rovněž tak otázku, zda lze státy v protektorátním vztahu řadit do stejné kategorie s jinými, které se označují jako polosuverénní. Avšak mezi Lichtenštejskem a Rakousko-Uherskem neexistoval vůbec žádný protektorátní vztah a tento názor je zjevně obecně přijímaný, jelikož se Lichtenštejsko neuvádí ve výčtu všech států v protektorátním vztahu nebo polosuverénních států (viz např. *Bonfils*¹⁵ – *Fauchille*,¹⁶ *Droit internationale public* 2, s. 177 an., *Boghitchevitch*,¹⁷ *Halbsouveränität*, s. 1 an.). Nóta rakousko-uherského ministerstva zahraničních věcí knížecímu zástupci (v opisu [6] návrhu mi předloženém) z 24. října 1880 uvádí, že c. k. zahraničním misím jsou uděleny potřebné instrukce, aby se jednak vládnoucímu knížeti a členům jeho rodiny „dostalo při jejich pobytu v zahraničí přiměřené ohleduplnosti a eventuálně byla poskytnuta nejlepší ochrana a pomoc, jednak aby byla převzata zastoupení příslušníků Lichtenštejského knížectví tam v zahraničí, kde nemají zastoupení vlastního.“ Zpráva ministerstva zahraničních věcí jednotlivým misím z 24. října 1880 (u *Neumanna*¹⁸ a *Plasona*,¹⁹ *Recueil, Nouvelle suite XI*, s. 950 an.) poté vychází z toho, že kníže žádal, zda by se zastoupení jeho záležitostí,

¹³ Smlouva, učiněná 3. prosince 1876 mezi Rakousko-Uherskem a knížectvím Lichtenštejským o obnovení, potažité další platnost jednoty celní a berničné mezi Rakousko-Uherskem a Lichtenštejskem, prodloužené dne 23. 12. 1863 (č. 47 zák. říšsk. na r. 1864). V Rakousku č. 143/1876 ř. z. V Lichtenštejsku č. 3/1876 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1876003000>).

¹⁴ Smlouva mezi vládou Lichtenštejského knížectví a švýcarskou Spolkovou radou o obstarání poštovních, telegrafních a telefonních služeb v Lichtenštejském knížectví prostřednictvím švýcarské poštovní správy a švýcarské telegrafní a telefonní správy z 10. listopadu 1920. V Lichtenštejsku č. 8/1922 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1922008000>).

¹⁵ Henry Bonfils, * 31. července 1835 v Montpellier, † 10. srpna 1897 v Toulouse. Francouzský právník a profesor práva na univerzitě v Toulouse.

¹⁶ Paul Fauchille, * 11. února 1858 v Loos, † 9. února 1926 ve Fontenay-aux-Roses. Francouzský právník, advokát. Člen Institut de Droit International.

¹⁷ Miloš Bogičević, * 1876 v Bělehradě, † 1937 nebo 1938 v Berlíně. Srbský právník a diplomat.

¹⁸ Leopold von Neumann, * 23. října 1811 v Zališčykách (též Hinterwalden, Halič), † 7. prosince 1888 v Gries (Jižní Tyrol). Rakouský právník, profesor diplomatických dějin a mezinárodního práva veřejného na Univerzitě ve Vídni (taktéž rektor) a politik. 1848–1849 člen Říšské rady, od 1869 člen Panské sněmovny.

¹⁹ Adolf Plason, ministerský rada na c. k. Ministerstvu zahraničních věcí.

jakož i záležitostí členů jeho rodiny, kteří jsou lichtenštejnskými státními příslušníky, a jeho poddaných v zahraničí, mohlo převzít prostřednictvím c. k. misí. „Zvážení této ... žádosti vedlo k přesvědčení, že k jeho přiznání nelze mít žádné výhrady. C. k. vláda se již opakovaně ujala úkolu chránit zájmy jiných států a jejich příslušníků tam, kde nemají žádné vlastní zastoupení. Tím spíše je ochotna tak učinit v případě Lichtenštejnského knížectví“ (s ohledem na smlouvu o sjednocení cel a vyjádření knížete ohledně výdajů na zastoupení a poplatků, které mají být hrazeny státními příslušníky). Jedná se tak pouze o kdykoliv zrušitelné zastoupení toho druhu, které se často poskytuje v zájmu zastupovaného státu při neexistenci vlastního [7] zastoupení, aniž by si nárokoval jakýkoli právo. Od té doby *Švýcarsko*, rovněž na žádost Lichtenštejnska, prohlásilo nótou z 24. října 1919 připravenost převzít zastoupení lichtenštejnských zájmů tam, kde sami mají své zastoupení a knížectví nikoliv, tedy opět v případě neexistujícího lichtenštejnského zastoupení. Toto převzetí zastoupení bylo provedeno. Z lichtenštejnské strany bylo v nótě z 10. března 1920 výslovně zdůrazněno, že toto se má dít bez ohrožení suverenity knížectví a s výhradou práva knížete jmenovat vlastní zastoupení, pokud tak bude považovat za vhodné.

Toho času je lichtenštejnský velvyslanec akreditován v Bernu a Vídni.²⁰ Státní smlouvy uzavřelo Rakousko nebo Rakousko-Uhersko nejednou současně v zastoupení Lichtenštejnska. Na druhé straně však byly uzavřeny smlouvy též *přímo* Lichtenštejnskem; kromě smluv s Rakouskem či Rakousko-Uherskem a vedle smluv ze starších dob byla v posledních desetiletích před rozpadem monarchie uzavřena se Švýcarskem smlouva o usídlení ze 6. července 1874²¹ (*Martens*,²² L.R.G., 2me série, II., s. 72 an.) a smlouvy z 1. července 1885 o vzájemném přijímání lékařů a jiných zdravotnických odborníků²³ (tamtéž XIV, s. 341 an.). V sanitární úmluvě mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarskem z 20. března 1896²⁴ si smluvní strany vyhradují přistoupení Lichtenštejnska, což se také stalo (č. 6 z. z.).²⁵

Nelze tak pochybovat o neexistenci protektorátního vztahu. [8]

²⁰ Emil Beck, * 25. listopadu 1888 ve Flims (Švýcarsko), † 31. ledna 1973 v Bernu. 1919–1933 lichtenštejnský vyslanec v Bernu. Profesor švýcarského a mezinárodního práva soukromého na univerzitě v Bernu. Princ Eduard z Lichtenštejna * 2. září 1872 v Lublani, † 8. března 1951 v Monte Carlu. 1898 Dr. iur. 1897–1918 ve službách rakouské státní správy. 1919–1921 lichtenštejnský vyslanec ve Vídni.

²¹ Smlouva o usídlení mezi Lichtenštejnskem a Švýcarskem. Schváleno knížetem Janem II. dne 22. září 1874 na zámku Valtice. V Lichtenštejnsku č. 1/1874 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1875001000>).

²² Georg Friedrich von Martens, * 22. února 1756 v Hamburku, † 21. února 1821 ve Frankfurtu nad Mohanem. Profesor přirozeného a mezinárodního práva na univerzitě v Göttingenu. Diplomat.

²³ Dohoda mezi Lichtenštejnským knížectvím a Švýcarskou konfederací o vzájemném přijímání zdravotnického personálu s bydlištěm v pohraničí k výkonu povolání z 1. července 1885. V Lichtenštejnsku č. 1/1886 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1886001000>).

²⁴ Vyhláška ministerií věcí vnitřních a obchodu ze dne 30. července 1896, že učiněna byla úmluva mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarskem o vykonání zvláštních opatření zdravotních pro dopravu na hranicích a pro dopravu přes Bodamské jezero za nebezpečí cholery. V Rakousku č. 154/1896 f. z.

²⁵ Úmluva mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarskem o vykonání zvláštních opatření zdravotních pro dopravu na hranicích a pro dopravu přes Bodamské jezero za nebezpečí cholery z 5. srpna 1896. V Lichtenštejnsku č. 6/1896 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1896006000>).

II.

Je-li Lichtenštejnsko suverénní stát, pak je suverénní i vládnoucí kníže z Lichtenštejna. Suverenita monarchy spočívá v tom, že je nejvyšší bezprostřední orgán, nositel svrchované státní moci svého státu.

S tímto právním postavením knížete však není slučitelný osobní vztah *poddanosti* vůči *jinému* státu, zejména pak vůči státu rakouskému; pokládat totožnou osobu na jedné straně za cizího *suveréna* a na straně druhé za občana našeho státu vytváří vnitřní rozpor. Podstatou státního občanství je, že občan je svému domovskému státu povinen všeobecnou poslušností, a nelze proto považovat tutéž osobu za našeho občana a zároveň jako nositele cizí státní moci, pro kterou a v jejímž postavení nám nemůže podléhat. V individuálních vztazích může naši moci podléhat jako soukromá osoba, a sice podobně jako cizinec, bez ohledu na zvláštní mezinárodněprávní privilegia. Avšak nemůže být zároveň naším občanem, v plném obecném smyslu příslušníkem našeho státu. Možnost tzv. *dvojího státního občanství* u jiných osob tomu neodporuje. Neboť u tohoto dvojího státního občanství *každý* z obou států skutečně vykonává vůči dotyčné osobě svou státní moc v *plném rozsahu*, bez ohledu na druhý stát, jako vůči kterémukoliv jinému poddanému. Ústupek, že dotyčná osoba má též státní občanství [9] jiného státu, znamená pouze negativně, že si nad ní nemůže vůči tomuto druhému státu nárokovat výlučnou moc podle *mezinárodního práva*, spíše však musí připustit, že druhý stát vůči němu jedná stejným způsobem. Avšak vládnoucí postavení cizího suveréna musí být uznáno tak, jako je uznáno postavení jeho státu samotného; musíme uznat, že je povolán vykonávat nezávisle státní moc a že s ním musíme jednat tak, aby námi nebyl podroben jako poddaný.

V souvislosti s jedním anglickým rozsudkem (viz *Phillimore*,²⁶ International Law 3, II, § 109; *Westlake*,²⁷ Private International Law 4, § 191) se často řešil rozporný vztah, že suverén může být zároveň poddaným jiného státu. Onen rozsudek anglického Soudu kancléřství z roku 1844 zamítl žalobu proti králi Hannoveru, připustil však, že by mohl být žalován před anglickými soudy jako anglický poddaný, pokud nejednal jako hannoverský král nebo ve svém postavení coby suverénní vladař, nýbrž týkalo-li by se to některých jednání či transakcí, „které jím byly učiněny nebo v nichž se chtěl angažovat jako takový poddaný. Ve vztahu ke každému jednání, které učinil vně království nebo ohledně takových, kde mohou být pochyby, zda by se měly spojovat s jeho postavením suverénního vládce či s postavením poddaného, presumovalo by se, že tak spíše činil v roli suverénního vládce než z povahy poddaného.“ Tento rozsudek, k němuž se analogicky, avšak méně určitým [10] způsobem vyjádřila Sněmovna lordů, však spočívá na starší specifické anglické doktríně, která praví, že se nelze vzdát anglického poddanství bez spoluúčasti legislativy. *Nemo potest exuere patriam*.²⁸ Ve smyslu této doktríny se proto anglický poddaný

²⁶ Sir Robert Phillimore, * 5. listopadu 1810, † 4. února 1885. Anglický soudce a politik. Poslanec britské Dolní sněmovny (House of Commons).

²⁷ John Westlake, * 4. února 1828, † 14. dubna 1913. Anglický právník, profesor mezinárodního práva soukromého na Univerzitě v Cambridgi. 1911 čestný předseda Institut de Droit International.

²⁸ „Nikdo se nemůže zříci své vlasti“ (lat.).

nemohl přijetím cizí koruny vzdát anglického poddanského vztahu; suverénní moc Angličana nad cizí zemí nemohla být co do obsahu plně uznána a mohly pak vyplynout komplikované rozdíly toho druhu, které jsou obsaženy v uvedeném rozhodnutí. Diskutovaná právní věta nebyla možná zcela zrušena ani naturalizačním zákonem z roku 1870, nicméně Westlake je toho názoru, že v přijetí cizího trůnu Angličanem spočívá ona svobodná naturalizace v cizím státě, čímž Angličan *nyní* podle tohoto zákona *ztrácí* anglické státní občanství.

V prostředí posuzovaného rakouského práva se však o takové doktríně nehovoří. Uznání knížete z Lichtenštejnska jako suveréna jiného státu nastalo bez výhrad a nutně tak muselo vyloučit rakouské státní občanství. A proto skutečně nebyl vládnoucí kníže považován za rakouského státního občana.

Argumenty, které se proti tomu nyní snažily vystupovat, se týkají především jeho postavení coby člena rakouské Panské sněmovny. To, že rodinná smlouva z 1. srpna 1842²⁹ podléhala schválení rakouským zákonem z 12. ledna 1883 (č. 15 ř. z.),³⁰ nehrálo žádnou roli [11]. Smlouva obsahuje ustanovení o takových právních vztazích, které navzdory postavení knížete coby cizince podléhají rakouskému právu nebo u nichž se dalo uvažovat o posouzení dle rakouského práva. Mohlo by se pak zdát přinejmenším obezřetně stvrdit tato ustanovení a smlouvu rakouským zákonodárstvím; jako jsou ustanovení o zvláštní sukcesi určitých kapitálů, které vážly v Rakousku, a ustanovení ukládající povinnosti a břemena dědici alodního jmění, jehož dědičné právo, pokud jde o rakouské nemovitosti, podléhá právu rakouskému.

Je sporné, zda dědičné členství v Panské sněmovně předpokládalo rakouské státní občanství. V praxi se za dědičné členy Panské sněmovny obecně považovali taktéž cizinci (nehledě na členy knížecího rodu Lichtenštejnů, knížata z Fugger-Babenhausen, vévodové z Beaufort-Spontin, princové ze Schaumburg-Lippe³¹), bez ohledu na své státní občanství byl za člena Panské sněmovny uznán i kníže-biskup z Vratislavi.³² Toto stanovisko zaujal taktéž rakouský říšský soud v rozhodnutí z 11. května 1874 (sbírka Hye³³ II. č. 55), zatímco však Správní soudní dvůr ve svém rozhodnutí z 19. března 1907 (sbírka Budwinski³⁴ č. 5065 A) z důvodů, o nichž bude brzy řeč, dospěl minimálně k závěru, že místodržitelství bylo oprávněno považovat status osoby coby člena Panské sněmovny za „natolik rozhodující *potvrzení* rakouského státního občanství, [12] že bylo oprávněno založit své rozhodnutí (o volebním

²⁹ Dostupné z: www.e-archiv.li/D42786.

³⁰ Chybně – Zákon o schválení knížecí Lichtenštejnské rodinné smlouvy ze dne 1. srpna 1842. V Rakousku č. 15/1893 ř. z.

³¹ K dědičným členům Panské sněmovny srov. LANJUS, Friedrich Graf. *Die erbliche Reichsratswürde in Österreich* Haindorf am Kamp Langenlois: Selbstverlag, 1939, s. 75 an.

³² Srov. tamtéž, s. 177.

³³ Anton von Hye, též Anton Hye von Glunek, * 26. května 1807 v Gleinku (Štýr), † 8. prosince 1894 ve Vídni. Rakouský právník a politik. 1867 předlitavský ministr spravedlnosti a ministr kultu a vyučování (pověřen).

³⁴ Adam Budwiński, * 27. ledna 1845 ve Lvově, † 1. ledna 1900 ve Vídni. Soudce, senátní předseda Správního soudního dvora ve Vídni. Autor sbírky rozhodnutí Správního soudního dvora (Budwińskis Sammlung der Erkenntnisse des k. k. Verwaltungsgerichtshofes).

právu) na skutečnosti držení rakouského státního občanství ... a mohl se považovat za osvobozený od provádění dalších šetření“.

Určující je známé znění § 3 státního základního zákona z 21. září 1867, č. 141 ř. z.,³⁵ podle kterého je druhá kategorie – dědičných – členů Panské sněmovny (po „princích císařského domu“) tvořena „zletilými hlavami zdejších rodů šlechtických, které v královstvích a zemích radou říšskou zastoupených rozsáhlými statky vynikají a kterýmž císař Pán důstojenství dědičného rady říšského propůjčí“. Dle doslovného znění se tu státní občanství nevyžaduje, stejně tak jako u kategorie třetí, církevních knížat. Ze samotného zákona lze vyvodit, že záměrem bylo tuto otázku zvážit. U následné čtvrté kategorie se státní občanství vyžaduje: k doživotnímu členství se mohou povolovat význační mužové „z království a zemí zastoupených na říšské radě“ atd. Nelze proto s jistotou předpokládat, že by daná otázka byla u dědičných členů Panské sněmovny přehlížena; tak jako tak se u nich vyskytuje dvojí vztah k tuzemsku – musí se jednat o domácí šlechtický rod a pozemkový majetek se musí nacházet v tuzemsku; nejbližší vztah, státní občanství, se neuvádí. K témuž závěru vede vztah tohoto zákona k základnímu zákonu o zastupitelstvu říšském dle únorové ústavy z roku 1861. V tomto zákonu chybí u dědičných členů [13] podmínka, že se rozsáhlé statky jejich rodu musí nacházet v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených, a u doživotních členů chybí též podmínka, že se musí jednat o význačné muže z království a zemí na říšské radě zastoupených. Ačkoliv tedy byly roku 1867 u nového zákona po všech směrech nově promyšleny vztahy k tuzemsku, nebylo pro dědičné členy Panské sněmovny státní občanství požadováno. – Naproti tomu se nejeví být rozhodující, co bylo uvedeno v opačném smyslu. Skutečnost, že čl. 3 státního základního zákona o všeobecných právech státních občanů z 21. prosince 1867, č. 142 ř. z.,³⁶ podmiňuje přístup cizinců k *veřejným úřadům* nabytím rakouského státního občanství sem nepatří, neboť členství v Panské sněmovně není žádným úřadem. Když Správní soudní dvůr poukazuje na to, že říjnový diplom je vydán „se záměrem účelně upravené účasti našich poddaných na zákonodárství a veřejné správě“ a únorová ústava pak hovoří, že prostřednictvím ústav, „jsou strukturována zastoupení *našich národů*, je také nařízena jejich účast na zákonodárství a veřejné správě,“ tedy tato zásadní vyjádření zcela slučitelná s tím, že tak či onak jsou ze zvláštních důvodů povoláni k účasti na zákonodárství a veřejné správě též cizinci.

Ani slib věrnosti a poslušnosti císaři, dodržování zákonů a plnění povinností, který členové říšské rady museli složit dle § 1 zákonů o jednacím řádu ze dne [14] 31. července 1861, č. 78 ř. z.,³⁷ ze dne 15. května 1868, č. 42 ř. z.³⁸ a ze dne

³⁵ Základní zákon o zastupitelstvu říšském. V Rakousku č. 20/1861 ř. z.

³⁶ „[...] Aby cizozemci veřejných úřadův dojíti mohli, potřebí, aby prvé nabyli rakouského státního práva občanského.“

³⁷ „Presidentové obojí sněmovny rady říšské císařem jmenovaní mají, prvé než sedění se započne, v ruce císařovy na místě přísahy slíbíti, že mu budou věrni a jeho poslušni, že budou zákony zachovávatí a povinnosti své svědomitě plniti [...] Načež vicepresidentové a údové jedné každé sněmovny k vyzvání presidentovu též slibu učiní.“

³⁸ „Obě sněmovny rady říšské shromáždí se v den ve svolání císařském jmenovaný a v hodinu oznámenou ve svých síních zasedacích. [...] Potom slíbí nově vstupující údové obojí sněmovny k vyzvání

12. května 1873, č. 94 ř. z.,³⁹ nečiní z toho, kdo jej složí, státního občana. Přes obecné znění se samozřejmě nejedná o ledajakou poslušnost, nýbrž o tu poslušnost, která je založena právem, jak se může projevit v případech členů říšské rady např. při odročení či ukončení zasedání. Ke změně státního občanství takovou přísahou nedochází, jako je tomu např. u zřízenců poštovní, telegrafní a telefonní služby v Lichtenštejnsku, kteří byli státními občany Rakouska a na základě čl. 5 dohody o této službě ze dne 22. října 1911 a na základě čl. 4 pozdější dohody s republikou, byli po čas jejich služby v Lichtenštejnsku povinni vládnoucímu knížeti přísahat poslušnost a věrnost, čímž se stali Lichtenštejnci [sic!].⁴⁰

Vídeň, 4. března 1921.

prof. Dr. Leo Strisower

Dodatek

k posudku „Suverenita knížete z Lichtenštejna“⁴¹

Na základě nové ústavy z 5. října 1921, čl. [101], vykonávají nyní soudní pravomoc ve všech instancích, včetně té nejvyšší, lichtenštejnské úřady v knížectví.⁴²

Dne 1. ledna 1924 uzavřelo knížectví na dobu pěti let celní smlouvu se Švýcarskem; po uplynutí této doby ji lze každoročně vypovědět.

---

předsedícího na místě přísahy císaři věrnost a poslušnost, a že chtějí základní zákony státní a všechny jiné zákony nepřerušeně zachovávat a povinnosti svědomitě plnit.“

³⁹ Část ustanovení, která upravuje slib, se nezměněna.

⁴⁰ Zde se Strisower zřejmě dopustil chyby v psaní a opomněl negovat poslední větu souvětí, čímž by celý argument padl (tj. správně „čímž se nestali Lichtenštejnci“). Podle čl. 5 odst. 2 zmíněné úmluvy (úmluva mezi c.k. rakouskou a knížecí lichtenštejnskou vládou o správě poštovních, telegrafních a telefonních služeb v Lichtenštejnském knížectví z 22. října 1911, v Lichtenštejnsku vyhlášena jako č. 4/1911 z. z.) musí ti zaměstnanci, kteří jsou rakouskými občany, slíbit po dobu své služby v Lichtenštejnsku poslušnost a věrnost Jeho Jasnosti lichtenštejnskému knížeti a následně je knížecí vláda pověřila k vykonávání této služby. Naproti tomu lichtenštejnští poddaní skládají předepsaný slib dle přílohy této úmluvy. Úmluva dostupná na <https://www.gesetze.li/chrono/1911004000>.

⁴¹ Německý rukopisný originál (1 s., nedatováno, nesignováno): HAL Wien, f. FA, kart. 35.

⁴² Srov. zákon o organizaci soudů ze 7. dubna 1922, č. 16/1922 z. z. (dostupné z: www.gesetze.li/chrono/1922016000).

14 MEMORANDUM VON FRANZ WIEN-CLAUDI, FELIX KNOLL UND ERWIN LOEWENFELD (WAHRSCHEINLICH 1925)¹

Die Denkschrift ist von Dr. Felix Knoll, Rechtsanwalt in Karlsbad, Dr. Franz Wien-Claudi, Prag und Dr. Erwin Loewenfeld als Mitverfasser unterzeichnet.

Die Denkschrift hat nicht die Anwendung der Bodenreform auf die Güter des Fürsten von Liechtenstein, sondern die von der Bodenreform betroffenen Schweizer Bürger im Auge. Dennoch enthält die Denkschrift eine Reihe von Ausführungen, die von allgemeiner Bedeutung für die in dieser Publikation behandelten Themen, vor allem für die Frage der Entschädigung sind.

Die Schrift beginnt mit einer Übersicht über wesentliche Bestimmungen in den Gesetzen, die die Grundlagen für die Bodenreform in der Tschechoslowakei (CSR) nach 1918 bildeten. Es sind dies vor allem das Veräußerungsverbotsgesetz Nr. 32 Slg. d. G. u. V. vom 9. November 1918, das Beschlagnahmegesetz Nr. 215 Slg. d. G. u. V. vom 16. April 1919, der § 109 der Verfassungsurkunde Nr. 121 Slg. d. G. u. V. vom 29. Februar 1920 und das Entschädigungsgesetz vom 28. April 1920 Nr. 329 Slg. d. G. u. V. Die Vorstellung der wesentlichen Bestimmungen wird ergänzt durch wertende Bemerkungen von Dr. Knoll zu Bestimmungen, die scheinbar die Enteigneten begünstigen, aber in ihren konkreten Auswirkungen da facto außer Acht gelassen werden könnten.

Die Denkschrift fasst sodann zusammen, dass Grundbesitz von über 150 ha (landw. Boden) bzw. 250 ha (überhaupt) gegen Entschädigung enteignet werden kann, die jedoch im Ergebnis bei Grundbesitz bis 1000 ha lediglich 1/12 des Wertes, bei Grundstücken über 1000 ha sogar lediglich 1/20 des gemeinen Verkehrswertes betragen würde und die noch dazu in Staatspapieren, die Kursschwankungen unterliegen und u. U. gar nicht veräußerbar seien.

Es frage sich daher, ob Grundbesitzer *Schweizer* Staatsangehörigkeit sich gefallen lassen müssen, ihren in der CSR gelegenen Grundbesitz an den tschechoslowakischen Staat abzutreten, wenn die gesetzlich eingeräumte Entschädigungsleistung zu einer *nahezu vollständigen Vermögenskonfiskation* führt. In der Folge beruft

---

¹ Deutsches maschinschriftliches Original (35 S.): LI LA, V 013/0002. Übertragen von B. Švejnová, die Übersetzung und die Anmerkungen stammen von D. Marhold, die Edition besorgten D. Marhold und F. Trauttmansdorff.

sich die Denkschrift auf die aus der Lehre, der internationalen Judikatur und aus internationalen Verträgen (etwa den Friedensverträgen) hervorgehenden Grundsätze des Völkerrechts einschließlich anwendbarer vertraglicher Bestimmungen etwa in den Friedensverträgen, um zu folgendem Schluss zu kommen: die im Zuge der Bodenreform enteigneten Schweizer Bürger haben Anspruch auf volle Entschädigung der im Zuge der Bodenreform enteigneten Güter, die jedoch innerstaatlich angesichts einschlägiger Verwaltungsjudikatur nicht durchzusetzen sei. Es bleibe der Schweizer Regierung überlassen, diese auf diplomatischem Wege bzw. unter Nutzung der einschlägigen Bestimmungen der Völkerbundsatzung oder im Zuge eines zwischenstaatlichen Schiedsverfahrens geltend zu machen.

Die Geltung des Grundsatzes, wonach die Schweizer Bürger eine dem gemeinen Werte der enteigneten Güter angemessene Entschädigung zu erhalten haben, wird in der Denkschrift ausführlich belegt. Zunächst wird auf den Entschädigungsgrundsatz gem. § 365 des damals in der CSR noch geltenden österreichischen Allg. Bürgerlichen Gesetzbuches (in Verbindung mit § 5 Staatsgrundges. 1867) verwiesen. Danach konzentriert sich die Denkschrift ausführlich auf den Grundsatz des Völkerrechtes, Ausländer seien im Falle der Enteignung zu entschädigen, selbst wenn der Staat seinen eigenen Staatsbürgern eine volle Entschädigung versagt.

Auch das Kriebsrecht verbiete (gem. Art. 23f und 46 der Haager Landkriegsordnung 1907) eine Konfiskation von Feindeigentum und verlange Entschädigung bei Enteignung (sogar im Seekriebsrecht). Dies werde auch durch die Friedensverträge von Brest-Litovsk, St. Germain und Trianon bestätigt, wo neben einem Konfiskationsverbot bei der Anwendung des Instrumentes der Liquidierung die Möglichkeit der Festsetzung einer Entschädigung durch ein gemischtes Schiedstribunal bestehe. Auch auf die Bestimmungen des Versailler Vertrages wurde Bezug genommen.

In der Folge geht die Denkschrift ausführlich auf eine Reihe von Schiedsgerichtsentscheidungen zur Bestätigung des erwähnten Völkerrechtsgrundsatzes ein, ebenso wie auf einschlägige Haltungen eminenten Völkerrechtler etwa im Zusammenhang mit der Monopolisierung von Lebensversicherungsgesellschaften in Italien. Dabei wurden auch Elemente vorgebracht, welche den (von Prof. Hobza angesprochenen) Grundsatz widerlegen, dass Ausländer bei Enteignungen nicht bessergestellt werden könnten als eigene Staatsbürger. Aus all den zitierten Stellen schließt die Denkschrift, dass die CSR im Falle von Enteignungen den Wert der weggenommenen Güter zu entschädigen hat. Dieser Rechtslage stünden die Bodenreformgesetze der CSR entgegen. Sie seien „Ausnahmegesetze“, wie sie in der Form auch im Kriebsrecht nicht zugelassen wären, da sonst Eigentümer neutraler Staaten schlechter gestellt wären als Feindstaatsangehörige. Vielmehr fände die im Rechtsgutachten des Ständigen Internationalen Gerichtshofs zur „Polnischen Ansiedlerfrage“ vom 10. 9. 1923 geäußerte Rechtsmeinung voll auf die tschechoslowakische Bodenreformgesetzgebung auf Schweizer Staatsbürger Anwendung, da es nicht Absicht der Friedensverträge gewesen sein könne, dass selbst Verträge zum Eigentumsübergang mit Angehörigen von Feindstaaten in Kraft bleiben, die

an „Konfiskation grenzende“ Vergütung von lediglich 1/2 bis 1/20tel des gemeinen Wertes an Schweizer Bürger hingegen zulässig sein sollte.

In der Wahrnehmung der Rechte ihrer Bürger könne die Schweiz also entweder im Sinne des Artikels 13 der Völkerbundsatzung verlangen, dass die Frage der Enteignung und Entschädigung Schweizer Bürger in der CSR einer Schiedsgerichtsbarkeit unterbreitet wird, oder sie könne sie als Streitfrage im Sinne des Artikels 15 vor den Völkerbundrat bringen, welcher dann wiederum berechtigt ist, ein Gutachten des Internationalen Haager Gerichtshofes einzuholen.

Denkschrift²

In der Cechoslowakei wurde 12 Tage nach dem 28. Oktober 1918 (dem Gründungstage dieser Republik) am 9. November 1918 das nachstehende am 18. November 1918 in Kraft getretene Gesetz (Nr. 32 Sammlung der Gesetze und Verordnungen) beschlossen:³ „Der cechoslowakische ‚Národní výbor‘ ordnet an:

§ 1

Jede Veräußerung unter Lebenden sowie die Verpfändung und die vertragsmäßige oder exekutive Realbelastung der in der Landtafel verzeichneten Güter ist ohne Einwilligung des Amtes für die Verwaltung der Landwirtschaft ungültig.

§ 2

Eintragungen in die Landtafel über die im § 1 angeführten Rechtshandlungen, die aus vor Geltung dieses Gesetzes datierten Verträgen stammen, sind nicht zulässig.

§ 3

Dieses Gesetz tritt mit dem Tage der Kundmachung in Wirksamkeit.“

² Die Verfasser der ursprünglichen Denkschrift haben bei den Zitaten von Rechtsvorschriften die auf Tschechisch geschriebene Sammlung der Gesetze und Verordnungen in deutscher Übersetzung verwendet. Daher stimmen die einzelnen Bestimmungen nicht vollständig mit der deutschen „Sammlung der Gesetze und Verordnungen des czechoslowakischen Staates“ überein. Bei den meisten handelt es sich um kleinere syntaktische Änderungen bzw. die Verwendung von Synonymen. In der tschechischen Fassung des Memorandums wird hingegen der authentische Text verwendet.

³ Gesetz vom 9. November 1918, Nr. 32/1918 Slg. d. G. u. V., betreffend die Verbotslegung des Großgrundbesitzes, umfasste nur diese oben angeführten Bestimmungen und es wurde mit dem Gesetz vom 24. Juni 1927, Nr. 130/1927 Slg. d. G. u. V. aufgehoben. Der Zweck dieses Gesetzes besteht darin, die Veräußerung von Großgrundbesitz bereits in den Anfängen der jungen Republik zu verhindern. Die Bodenbesitzer konnten mit einer Bodenreform rechnen, was sich auf ihr Verhalten auswirken konnte. PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. Československá politika v letech popřevratových* [Der Aufbau des Staates. Die tschechoslowakische Politik in den Jahren nach dem Umbruch]. Bd. I. Praha: Fr. Borový, 1933, S. 244.

In Ausführung dieses Gesetzes wurde am 16. April 1919, Sammlung der Gesetze und Verordnungen Nr. 215,⁴ ein Gesetz über die Enteignung des Großgrundbesitzes erlassen, welches in den §§ 1 und 2 Nachstehendes festsetzt: „Auf Grund des Beschlusses der Nationalversammlung wird angeordnet:

§ 1

Zur Durchführung der Regelung des Grundeigentums wird der in der Cechoslowakischen Republik gelegene Großgrundbesitz (§ 2) einschließlich des gebundenen [1] Großgrundbesitzes enteignet und ein Bodenamt geschaffen.

§ 2

Unter Großgrundbesitz sind Komplexe von unbeweglichem Gut nebst den damit verbundenen Rechten zu verstehen, wenn das einer einzelnen Person oder denselben Miteigentümern im Gebiete der Cechoslowakischen Republik zu Eigentum zugehörige Ausmaß grösser ist als 150 ha an landwirtschaftlichem Boden (Acker, Wiesen, Gärten Weinberge, Hopfengärten) oder 250 ha Boden überhaupt. Nicht geschiedene Gatten werden als ein und dieselbe Person betrachtet.“

Über die Zulässigkeit der Enteignung von Privateigentum wurde sodann in die Verfassungsurkunde der Cechoslowakischen Republik (Gesetz vom 29. Februar 1920, Sammlung der Gesetze und Verordnungen Nr. 121) nachstehende grundsätzliche Bestimmung, u. zw. in § 109 dieser Verfassungsurkunde aufgenommen:

§ 109

- „(1) Das Privateigentum kann nur durch ein Gesetz beschränkt werden.
(2) Eine Enteignung ist nur auf Grund eines Gesetzes und gegen Entschädigung möglich, sofern nicht durch ein Gesetz bestimmt ist oder werden wird, dass keine Entschädigung zu leisten ist.“⁵

---

⁴ Gesetz vom 16. April 1919, Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des großen Grundbesitzes. Im Sinne der §§ 1 und 15 dieses Gesetzes und auf Grundlage des Gesetzes vom 11. Juni 1919, Nr. 330/1919 Slg. d. G. u. V., über das Bodenamt, wurde das Bodenamt als ein Zentralamt der Tschechoslowakischen Republik eingerichtet. Im Jahre 1935 wurde es gemäß der Regierungsverordnung vom 25. Januar 1935, Nr. 22/1935 Slg. d. G. u. V. aufgelöst und seine Zuständigkeit wurde auf das Agrarministerium übertragen.

⁵ Entschädigung wird regelmäßig gewährt, ist jedoch kein notwendiges Merkmal der Enteignung. Ein notwendiges Merkmal ist es nur im Falle einer Enteignung gemäß § 365 des ABGB. ROUČEK, František. In: ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír (eds.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi* [Kommentar zum tschechoslowakischen ABGB und das bürgerliche Recht in der Slowakei und der Karpatenukraine]. Bd. II. § 285–530. Praha: V. Linhart, 1935, S. 280.

Am 8. April 1920 (Sammlung der Gesetze und Verordnungen Nr. 23⁶) wurde sodann ein weiteres Gesetz über die Übernahme und Entschädigung des beschlagnahmten Großgrundbesitzes (Entschädigungsgesetz) kundgemacht. Dieses Gesetz wurde das Gesetz vom 13. Juli 1922 Sammlung der Gesetze und Verordnungen Nr. 220, teilweise abgeändert und ergänzt.

Die §§ 41–43 des Gesetzes vom Jahre 1920, Nr. 23 verfügen: [2]

„ENTSCHÄDIGUNG FÜR BESCHLAGNAHMTEN BESITZ

§ 41

Die Entschädigung (Übernahmepreis) für einen übernommenen Grundbesitz ist sein Wert, der sich aus dem Durchschnitt der in den Jahren 1913 bis 1915 beim Verkauf von Grundbesitz aus freier Hand im Ausmaß von über 100 Hektar erzielten Preisen ergibt.

Die Regierung wird ermächtigt, für Liegenschaften gleicher Benutzungsart, Gattung, Kultur, Beschaffenheit /Klasse nach dem Wertstafel unter Berücksichtigung des vom Bodenamte nach dem Grundsatz des Abs. 1 ermittelten Wertdurchschnittes im Verordnungswege zu verlautbaren.

Insolange diese Wertstafeln nicht kundgemacht werden, bestimmt das Bodenamt den Übernahmepreis unter Berücksichtigung der Bestimmung der §§ 42 und 43 auf Grund der von beeideten Sachverständigen an Ort und Stelle nach dem Grundsatz des Abs. 1 vorgenommenen Abschätzung der zu übernehmenden Liegenschaften.

Im Hinblick auf das Gesetz vom 10. April 1919, Nr. 187 Slg. d. G. u. V., wird in allen Fällen eine Krone österreichisch-ungarischer Währung für eine tschechoslowakische Krone gerechnet.

§ 42

Bei Komplexen von über 1000 Hektar ist der Gesamtübernahmepreis zu ermäßigen, und zwar im Verhältnisse zur Ermäßigung der gewöhnlichen Preise, wie es sich aus der Wirtschaftsgebahrung auf großen Grundausmassen ergibt, und zwar bei Komplexen

über 1.000 ha bis 2.000 ha bis zu 5 %

über 2.000 ha bis 5.000 ha bis zu 10 %

über 5.000 ha bis 10.000 ha bis zu 15 %

über 10.000 ha bis 20.000 ha bis zu 20 % [3]

über 20.000 ha bis 50.000 bis zu 30 %

über 50.000 ha bis zu 40 %.

⁶ Hier befindet sich offensichtlich ein Tippfehler, denn das genannte Gesetz als Nr. 329 verkündigt wurde (Gesetz vom 8. April 1920, Nr. 329/1920 Slg. d. G. u. V., betreffend die Übernahme des beschlagnahmten Grundbesitzes und die Entschädigung für denselben, sog. Entschädigungsgesetz). Unter der im Original angeführten Vorschrift Nr. 23 findet sich eine Verordnung der Regierung der Čechoslovakischen Republik vom 2. Jänner 1920 über die Erzeugung und Bewirtschaftung von Marmeladen in der Versorgungsperiode 1919/1920.

§ 43

Die Abschätzung der übernommenen Liegenschaften nach den Vorschriften dieses Gesetzes wird vom Bodenamte unter Berücksichtigung der besonderen Eigenschaften der übernommenen Liegenschaften und des Zustandes, in dem sie übernommen worden sind, durchgeführt.

Insbesondere ist bei der Abschätzung auf die nach dem 24. April 1919 durchgeführten Investitionen Rücksicht zu nehmen, wenn ihr Nutzen zur Zeit der Übernahme noch andauert oder sich wahrscheinlich einstellen wird und wenn diese Investitionen die Erreichung der größten Ertragsfähigkeit oder Erhaltung des Besitztums in gutem Zustande bei intensiver Betriebsweise verfolgt haben. Solche Investitionen sind nach den Bau- und Anschaffungskosten mit Abrechnung einer entsprechenden Tilgung nach der Anzahl der Jahre und der Gattung der Einrichtung abzuschätzen.

Der Gesamtübernahmepreis bei ganzen Besitztümern ist in der Regel nicht höher als der Erstehungspreis nach dem 1. Jänner 1900, es sei denn, dass der höhere Übernahmepreis durch vorteilhafte Investitionen begründet wäre, insoweit solche Investitionen noch am Tage der Übernahme den Gesamtwert der Liegenschaft wesentlich erhöhen.

Bei der Übernahme und Abschätzung einzelner Grundstücke ohne Gebäude ist auf den dem Eigentümer durch die Nichtausnutzung der Kosten für die Errichtung von Wirtschaftsgebäuden erwachsenen Schaden gebührende Rücksicht zu nehmen.“

Durch die Novelle vom Jahre 1922, Slg. d. G. u. V. Nr. 220⁷ wurde [4] nach § 42 des alten Gesetzes nachstehender § 42a eingefügt:

§ 42a

„Vom Jahre 1923 angefangen wird der Abzug (§ 42) mit jedem Jahre um ein Zwanzigstel (1/20) erhöht. Für die Anwendung dieser Vorschrift ist das Jahr entscheidend, in welchem bei dem Gerichte die Anzeige des Bodenamtes über die beabsichtigte Übernahme einlangt. Dieses Jahr wird für die Erhöhung des Abzuges angerechnet.

Die Erhöhung des Abzuges wird durch das dem Bodenamte schriftlich gestellte Anbot des Eigentümers des großen Grundbesitzes, dass dieses Amt seinen Grundbesitz nach den Vorschriften dieses Gesetzes übernehmen möge, sistiert, und zwar hinsichtlich jenes Besitzes, den er zur Übernahme anbietet.

---

⁷ Gesetz vom 13. Juli 1922, Nr. 220/1922 Slg. d. G. u. V., durch welches das Gesetz vom 8. April 1920, Slg. d. G. u. V. Nr. 329, betreffend die Übernahme des beschlagnahmten Grundbesitzes und die Entschädigung für denselben, abgeändert und ergänzt wird.

Der Gesamtabzug darf nicht mehr als 40 % des Übernahmepreises betragen.“

Über die Bezahlung des den enteigneten Grundbesitzern vom Staate zu leistenden Übernahmepreises bestimmt § 59 im novellierten Wortlaut des Gesetzes vom Jahre 1922, Nr. 220 der Slg. d. G. u. V. nachstehendes:

§ 59

„Sobald die Entschädigung für den übernommenen Besitz rechtskräftig festgesetzt ist, bildet sie, soweit sie nicht bei der gerichtlichen Verteilung durch Forderungen aus einem gesetzlichen Pfandrechte, von bürgerlichen Gläubigern und Berechtigten sowie durch Forderungen aus einem Versorgungsverhältnis erschöpft worden ist, eine Forderung des gewesenen Eigentümers gegen den Staat. Der Staat ist verpflichtet, sie mit drei vom Hundert jährlich zu verzinsen und entweder bar zu bezahlen oder nach den Vorschriften dieses Gesetzes in das Entschädigungsbuch einzutragen und wenigstens mit einem halben Prozent jährlich zu amortisieren. Die Zinsen werden halbjährlich im Nachhinein gezahlt. [5]

Die Regierung wird ermächtigt, im Verordnungswege den Zinsfuß bis auf vier von vom Hundert zu erhöhen. Die Änderung im Zinsfuß muss auch auf die Verzinsung jener Forderungen der Eigentümer gegenüber dem Staate Anwendung finden, die bereits vor der Änderung des Zinsfußes entstanden sind.“

Die im letzten Satze dieses § 59 angekündigte Regierungsverordnung wurde am 7. August 1922 Slg. d. G. u. V. Nr. 221,⁸ erlassen und bestimmt in Artikel I:

Artikel I

„Der Zinsfuß für die Kapitalisierung der Ansprüche aus Dienst- und Versorgungsverträgen (§ 50, Abs. 1 des Entschädigungsgesetzes) und für die Verzinsung der eine Forderung des gewesenen Eigentümers des übernommenen Besitzes gegen den Staat bildenden Entschädigung für diesen Besitz (§ 59, Abs. 1, des Entschädigungsgesetzes) wird auf vier vom Hundert erhöht. Die Erhöhung des Zinsfußes bezieht sich auch auf die Verzinsung jener Forderungen, die den Eigentümern gegenüber dem Staate aus dem Grunde der Übernahme beschlagnahmten Besitzes vor der Wirksamkeit dieser Verordnung entstanden sind.“

---

⁸ Verordnung der Regierung der Tschechoslovakischen Republik vom 7. August 1922, Nr. 221/1922 Slg. d. G. u. V., womit der Zinsfuß für die Kapitalisierung der Ansprüche aus Dienst- und Versorgungsverträgen und für die Verzinsung der eine Forderung des gewesenen Eigentümers des übernommenen Besitzes gegen den Staat bildenden Entschädigung für diesen Besitz (§§ 50 und 59 des Entschädigungsgesetzes) auf vier vom Hundert erhöht wird.

Über die Art in welcher der Übernahmepreis dem Eigentümer auszubezahlen ist, bestimmt § 61 des Entschädigungsgesetzes im novellierten Wortlaut des Gesetzes vom Jahre 1922 Slg. d. G. u. V. Nr. 220 Folgendes:

§ 61

„Den von der Entschädigung auf den Eigentümer entfallenden Betrag kann das Bodenamt dem Eigentümer bar auszahlen oder als Forderung in das Entschädigungsbuch eintragen lassen. Diese Forderung ist dem Staate gegenüber unkündbar, der Staat kann sie dagegen vierteljährlich kündigen und entweder bar oder mittels amortisabler Teilschuldverschreibungen im gleichen Nennwerte und mit gleichem Zinsfuße bezahlen.“ [6]

Schließlich normiert § 17 erster Satz der Verordnung der Regierung der Cechoslowakischen Republik vom 26. November 1920, über die Entschädigungsbücher und Entschädigungsbanken (Sammlung der Gesetze und Verordnungen Nr. 630⁹): „Die Teilschuldverschreibungen, mit welchen die Entschädigungsbank den gewesenen Eigentümern des übernommenen Bodens (§ 61 Entsch.-Ges.) die Entschädigung auszahlt, sind Inhaberpapiere. Ihre Bezeichnung lautet ‚Ablösungsscheine‘. Die Bedingungen ihrer Verzinsung und Rückzahlung sind auf ihnen abzdrukken.“

Einfügung
des Dr. Felix Knoll zu Seite 10
der Denkschrift.

Lediglich der Vollständigkeit wegen, sei noch auf nachstehende, die Entschädigungsfrage tangierende gesetzliche Bestimmungen hingewiesen, welche einige sehr geringe Begünstigungen für den enteigneten Großgrundbesitz enthalten.

- 1) Hierher gehört die in dem bereits seinem vollen Wortlaut nach zitierten § 43 des Entschädigungsgesetzes enthaltene Bestimmung, laut welcher nach dem 24. April 1919 durchgeführte Investitionen nach ihren Bau- und Anschaffungskosten zu vergüten sind.
- 2) Bezüglich des Rechtes des Cechoslowakischen Staates zugleich mit dem enteigneten Grundbesitz einen angemessenen Teil der zur Bewirtschaftung dienenden lebenden und toten Einrichtung (fundus instructus) fordern zu dürfen,¹⁰ bestimmt § 57 des Entschädigungsgesetzes: [7]

---

⁹ Verordnung der Regierung der Čechoslowakischen Republik vom 26. November 1920, Nr. 630/1920 Slg. d. G. u. V., über die Entschädigungsbücher und Entschädigungsbanken.

¹⁰ Vgl. § 12 des Ges. Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V.: „Bei der Übernahme des beschlagnahmten Besitzes durch den Staat sind die Eigentümer des lebenden und toten Inventars, das bisher der Bewirtschaftung des übernommenen Besitzes diente, verpflichtet, einen verhältnismäßigen Teil dieses Inventars dem Staate zum vollen Preise käuflich zu überlassen.“

„Das Bodenamt ist verpflichtet, für die übernommene lebende und tote Einrichtung dem Eigentümer ihren gemeinen Wert zur Zeit der Übernahme bar zu bezahlen...“

3) Endlich bestimmt § 3 des Gesetzes vom 16. April 1919 Slg. d. G. u. V. Nr. 215:

§ 3

„Von der Beschlagnahme sind ausgeschlossen:

a) rechtlich und wirtschaftlich selbständige Objekte, die der Bewirtschaftung der beschlagnahmten Immobilien nicht dienen...“¹¹

Diese Begünstigungen sind aber so gut wie gänzlich, bedeutungslos.

Zu 1) Nachdem die Bodenbeschlagnahme des czechoslowakischen Großgrundbesitzes schon 12 Tage nach Gründung der Republik verfügt wurde, wurde damit natürlich auch den beschlagnahmten Grundeigentümer jeder Anregung genommen ihren mit einer fast völligen staatlichen Konfiskation bedrohten Besitzstand durch Investitionen zu verbessern.

Eine statistische Feststellung müsste hier ergeben, dass die seitdem im Gesetze angegebenen Stichtage (24. April 1919) auf czechoslowakischen Großgrundbesitzen vorgenommenen Investitionen so ziemlich gleich Null sein dürften.

Zu 2) Die Entschädigung des für den beschlagnahmten Grund seitens des Bodenamtes angeforderten fundus instructus mit dem gemeinen Werte bedeutet im Gegenteil ein Danaergeschenk, da durch diese Gesetzesbestimmung dem Bodenamte die Ermächtigung erteilt ist, den fundus instructus von landwirtschaftlichen Betrieben im Interesse der Grundzuteilungen an kleine Grundbesitzer proportional in Anspruch zu [8] nehmen, ohne Rücksicht darauf, ob der sodann stark reduzierte fundus instructus auch noch zum Fortbetriebe des verbleibenden Restgutes ausreicht oder nicht.

Zweifellos würde sich jeder erfahrene Landwirt auf das heftigste dagegen verhalten, bei Grundabverkäufen kleineren Ausmaßes (zum Beispiel von je 7–10 Hektar) jeweils auch einen proportionalen Teil seines fundus instructus abverkaufen zu müssen.

Er würde Käufern mit dererlei Ansinnen einfach antworten müssen, dass auf diesem Wege der Fortbetrieb seines landwirtschaftlichen Besitzes alsbald ganz unmöglich sein würde.

Zu 3) Was schließlich die nach § 3 des Gesetzes vom 16. April 1919 Sammlung Nr. 215 von der Beschlagnahme ausgeschlossenen (und nur durch ein bodenamtliches Verfahren freizubekommen) rechtlich und wirtschaftlich selbständige Objekte anbelangt, so handelt es sich hier zunächst um herrschaftliche Schlösser und Parkbesitze, welche durch die Aufteilung des umliegenden Grundbesitzes an andere Grundbesitzer vollständig ihren ehemaligen Zweck und Sinn einbüßen,

---

¹¹ Dazu KREJČÍ, Dobroslav. Některá pochybná ustanovení zákona záborového [Einige der fragwürdigen Bestimmungen des Bodenbeschlagnahmegesetzes]. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1921, Jg. 4, Nr. 1, S. 6–12.

daher sozusagen ganz wertlos werden, ferner um Schul- und Amtsgebäude, deren Wert keine Rolle spielt, endlich um Fabriken, Brauereien und andere Industrieunternehmen, welche immer nur in Verbindung mit sehr ausgedehnten Großgrundbesitzen ebenfalls im Verhältnis zu der gesamten bodenämtlichen Aktion keinerlei wesentliche Bedeutung für die Entschädigungsfrage aufweist. [9]

Hiemit ist gezeigt, dass alle diese sehr geringen Begünstigungen bei der Gesamtbeurteilung der uns hier beschäftigenden Entschädigungsfrage mit gutem Gewissen ganz außer Acht gelassen werden können.

Der wesentliche Inhalt der hier zitierten gesetzlichen Bestimmungen und Verordnungen besagt kurz:

In der Tschechoslowakei gelegene Grundkomplexe, welche ein Ausmaß von 150 bzw. 250 Hektar überschreiten, werden (einschließlich dieser 150 bzw. 250 Hektar) vom Staate beschlagnahmt, sind jedoch dem Eigentümer grundsätzlich nur nach dem Friedenspreise (eine österreichisch-ungarische Friedenskrone gegenwärtig beiläufig 1/6tel) einem Sechstel des gemeinen Wertes zu entschädigen.¹² Hiezu kommt jedoch noch, dass der Grundeigentümer nicht einmal die Zahlung diese 1/6tels des gemeinen Wertes in Baarem fordern darf, sondern die Bezahlung dieses Übernahme-preises in staatlichen 4%igen Inhaberpapieren (Teilschuldverschreibungen) erhält. Gegenwärtig wird z. B. die 6%ige czechoslowakische Mehlanleihe an der Prager Börse mit einem Kurse unter 80% des Nominalwertes – die 3 1/2%ige IVte czechoslowakische Staatsanleihe mit einem Kurse von zirka 43 % des Nominalwertes notiert, sodass der Kurswert dieser 4%igen Bodenenteignungs-Teilschuldverschreibungen mit kaum 50 % ihres Nominalwertes einzuschätzen ist.

Hiebei sind jedoch auch noch die sehr erheblichen Abzüge vom Übernahme-preise einzukalkulieren, welche auf Grund der Bestimmungen der §§ 42 und 42a des Entschädigungsgesetzes bei Grundkomplexen von über 1000 Hektar Platz greifen dürfen und bis 40 % des Übernahme-preises ausmachen. [10]

Der dem Grundeigentümer zugebilligte Übernahme-preis von 1/6tel des gemeinen Wertes wird ihm also, falls sein Grundbesitz 1000 Hektar nicht übersteigt, mit einem Staatspapiere entschädigt, welches nur zirka 50 % seines Nominalwertes wert ist, demnach nicht mit 1/6tel, sondern höchstens mit 1/12tel des gemeinen Wertes.

Bei Grundkomplexen über 1000 Hektar können die Abzüge vom Übernahme-preise gemäß § 42 und 42a des Entschädigungsgesetzes bis zu 40 % betragen, sodass

¹² Dieser Preis errechnete sich aus den Durchschnittspreisen zwischen 1913–1915, die beim freihändigen Verkauf von Grundstücken mit einer Fläche von über 100 Hektar erzielt wurden. Zur Erleichterung der Preisgestaltung hat die Regierung spezielle Tabellen veröffentlicht. Weiters dazu z. B. VONDRUŠKA, Edvard. Náhada (přejímací cena) [Die Entschädigung (Übernahme-preis)], Teil des Artikels Pozemková reforma [Die Bodenreform]. In: HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Bd. III. Brno: Polygrafia; R. M. Rohrer, 1934, S. 363–364. VOŽENÍLEK, Jan. *Pozemková reforma v Československé republice* [Die Bodenreform in der Tschechoslowakischen Republik]. Praha: Rolnické tiskárny, 1924, S. 26, 212–213.

also Grundbesitze von über 1000 Hektar nicht einmal mit 1/12tel des gemeinen Wertes, sondern bei einem 40 % Abschlage von 1/12tel nur mit Entschädigungen bis zu 1/20 des gemeinen Wertes vom Staate an sich gelöst werden können – dies alles in einem, weiteren Kursschwankungen ausgesetzten Staatspapiere, das voraussichtlich gar keinen Markt haben und nur sehr schwer und mit großen Verlusten veräußerlich sein wird.

Es fragt sich nun, ob es sich auch czechoslowakische Grundbesitzer *Schweizer* Staatsangehörigkeit gefallen lassen müssen, ihren in der Cechoslowakei gelegenen Grundbesitz um eine solche, *eine nahezu vollständige Vermögenskonfiskation bedeutende Entschädigungsleistung* an den Cechoslowakischen Staat abzutreten.

Ergaben sich Konflikte zwischen der Pflicht zur Achtung vor dem Privateigentum und dem Enteignungsrechte des Staates, so ist allerdings zunächst zu prüfen, ob die Wegnahme durch das öffentliche Bedürfnis gerechtfertigt ist, ob das allgemeine Beste sie erheischt.¹³ Es soll aber hier gar nicht untersucht werden, ob sich die czechoslowakische Bodenreform [11] tatsächlich als ein rein wirtschaftliches und „dem allgemeinen Besten“ dienendes Gesetz darstellt. Ebenso soll nicht erörtert werden, ob diese czechoslowakische Bodenreform nicht vielmehr eine verhüllte Nachkriegsmaßnahme ist, die Nationalisierung von Grund und Boden bezweckt, und die durch den Minoritätsschutzvertrag¹⁴ gewährleisteten Rechte verletzt. Es soll nur die Frage beantwortet werden, ob die in diesem Gesetze für den beschlagnahmten Grundbesitz eingeräumte Entschädigung den sonstigen Grundsätzen des innerstaatlichen Rechtes und den allgemeinen internationalen Rechtsgrundsätzen entspricht. Für den Fall einer solchen vom allgemeinen Besten diktierten Enteignung von Privateigentum, bestimmt zunächst innerstaatlich der § 365 des noch heute in der Cechoslowakei in Geltung gebliebenen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches Nachstehendes:

§ 365

„Wenn es das allgemeine Beste erheischt, muss ein Mitglied des Staates gegen eine angemessene Schadloshaltung¹⁵ selbst das vollständige Eigentum einer Sache abtreten.“¹⁶

¹³ Vgl. § 365 ABGB.

¹⁴ Vertrag zwischen den alliierten und assoziierten Hauptmächten und der Čechoslovakei, unterzeichnet zu Saint-Germain-en-Laye am 10. September 1919, verkündet als Nr. 508/1921 Slg. d. G. u. V.

¹⁵ Unter angemessener Entschädigung versteht man sowohl *damnum emergens* als auch *lucrum cessans*, in Ausnahmefällen auch das *pretium affectionis*; bei der Enteignung eines Teils zudem den reduzierten Preis des Restes. SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnické právo. Komentář k §§ 356–446 všeob. obč. zák. se zřetelem ku právu na Slovensku a Podkarpatské Rusi platnému* [Das Eigentumsrecht. Kommentar zu den §§ 356–446 des ABGB in Bezug auf das in der Slowakei und der Karpatenukraine geltende Recht]. Praha: V. Linhart, 1935, S. 148. Nach anderen Ansichten wird nur Vermögensschaden (lediglich *damnum emergens* a *lucrum cessans*) entschädigt. ROUČEK, SEDLÁČEK (eds.), *Komentář*, S. 281.

¹⁶ František Weyr und Zdeněk Neubauer halten die subsidiäre Anwendung des § 365 ABGB als Gesetz im Sinne des § 109 Abs. 2 der Verfassungsurkunde der ČSR für freiwürdig. WEYR, František, NEUBAUER, Zdeněk (eds.). *Ústavní listina Československé republiky. Její znění s poznámkami* [Die Verfassungsurkunde der Tschechoslowakischen Republik. Deren Wortlaut mit Anmerkungen]. Brno: Orbis, 1931, S. 69. Jaromír Sedláček vertritt hingegen die Auffassung, dass die herrschende

Hiezu kommt, dass zur Zeit der Kundmachung des Bodenbeschlagnahmegesetzes dieses grundlegende Bodenreformgesetz (das alte österr. Staatsgrundgesetzes vom 21. XII. 1867, Nr. 142 RGBL.) bestimmt: „Das Eigentum ist unverletzlich. Eine Enteignung gegen den Willen des Eigentümers kann nur in den Fällen und in der Art eintreten, welche das Gesetz bestimmt.“ (§ 365 a.b.G.B.)¹⁷ [12]

„Die Achtung vor dem Privateigentume, seine Heiligkeit und die Verpflichtung zur Leistung voller Entschädigung in Fällen und in der Art eintreten, welche das Gesetz bestimmt.“ (§ 365 a.b.G.B.) Die Achtung vor dem Privateigentume, seine Heiligkeit und die Verpflichtung zur Leistung voller Entschädigung in Fällen der Enteignung steht in Übereinstimmung mit dem internationalen öffentlichen Rechte aller zivilisierten Länder. Die Unverletzlichkeit des Privateigentums eines Staatsfremden ist eine öffentlich-rechtliche Angelegenheit und es ist ein in Theorie und internationaler Judikatur anerkannter Grundsatz, dass das Eigentum von Ausländern bei der Ausübung des Enteignungsrechtes stets voll respektiert und voll entschädigt werden muss. Es ist Grundsatz des Völkerrechtes, Ausländer im Falle der Enteignung zu entschädigen, mag der Staat auch seinen eigenen Staatsbürgern eine volle Entschädigung versagen. Dieser Völkerrechtssatz hat sich seit dem Ende des 18. Jahrhunderts herausgebildet. Bereits die berühmte „Declaration des droits de l’homme“¹⁸ von 1789 proklamiert in Artikel 17 das Prinzip der Unverletzlichkeit des Privateigentums („La propriété est inviolable et sacrée, nul ne peut en être privé, si ce n’est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l’exige évidemment et sous la condition d’une juste et préalable indemnité.“¹⁹)

Dieser Rechtsgrundsatz ist dann allmählich in die Verfassungen und Gesetzgebungen aller modernen Staaten übergegangen. Auf dieser Grundlage wurde eine große Zahl von Handels- und Niederlassungs-[13]verträgen abgeschlossen, z. B. der Niederlassungsvertrag zwischen dem Deutschen Reich und der Schweiz vom 31. Mai 1890 (Art. 1²⁰). Namentlich bestimmt der Handels- und Schiffahrtsvertrag zwischen dem Deutschen Reich und Japan vom 4. April 1896 in Artikel 1: „Die Angehörigen

---

Lehre diese Bestimmung als ein Gesetz im Sinne von § 109 betrachtet, und sie daher überall dort unmittelbar angewendet werden kann, wo die betreffende Frage nicht durch ein spezielles Gesetz (lex specialis) geregelt ist. SEDLÁČEK, *Vlastnické právo*, S. 145. Nach der von Sedláček in seinem Kommentar (Slg. Vážný Nr. 6543) ausgewählten Rechtsprechung galt für die Bodenreform eine Ausnahme von § 365 ABGB, und zwar wegen des Erfordernisses einer größeren sozialen Gerechtigkeit im Rahmen dieser Reform. Auch Ausländern sollte keine volle Entschädigung gewährt werden. Ebenda, S. 137.

¹⁷ Art. 5 des rezipierten Staatsgrundgesetzes über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger vom 21. Dezember 1867, RGBL. Nr. 142.

¹⁸ Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte.

¹⁹ „Das Eigentum ist unverletzlich und heilig, nichts davon darf weggenommen werden, außer wenn es die öffentliche Notwendigkeit, gesetzlich festgelegt, offensichtlich erfordert und unter der Bedingung einer gerechten und vorausgehenden Entschädigung.“

²⁰ Dieser Artikel bestimmt, dass Deutsche in der Schweiz (und gemäß Art. 3 gleichartig Schweizer in Deutschland) in Bezug auf Personen- und Eigentumsrechte gleichgestellt werden, wie die Angehörige der anderen Schweizer Kantone. Dies betrifft insbesondere das Aufenthaltsrecht sowie die Freiheit Gewerbeausübung (zugänglich unter: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/26/429_338_411/de).

eines jeden der beiden vertragschließenden Teile sollen vollen und uneingeschränkten Schutz für ihre Person und ihr Eigentum genießen.“ Dass im Völkerrecht der Grundsatz des Verbotes, der ganzen oder teilweisen Konfiskation ausländischen Privateigentums anerkannt ist, zeigt namentlich das völkerrechtliche Kriegsrecht.

Vor allem ist bekanntlich im Landkriege selbst im Operationsgebiete wie im okkupierten Gebiete des Gegners das Privateigentum grundsätzlich unverletzlich (Art. 23²¹ und 46²² des Haager Landkriegsordnung²³). Eine Wegnahme darf nur in den völkerrechtlich vereinbarten Fällen erfolgen, eine Konfiskation feindlichen Privateigentums, das sich auf dem eigenen Staatsgebiete befindet, ist dagegen schlechweg verboten. Die gilt selbst für den anglo-amerikanischen Rechtskreis, obgleich dieser sonst am alten Gedanken, dass auch der feindliche Staatsangehörige als Feind zu betrachten ist, festgehalten hat (vgl. darüber Edwin M. Borchard, *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad*, 1922 Seite 39: „The establishment of the limit of rights which the state must grant the alien is the result of the operation of custom and treaty ... it has secured to the alien a certain *minimum of rights* necessary to the enjoyment of life, liberty and *property* ... Thus ... it prevents ... *the confiscation of the property of an alien* who by war has become an alien enemy.“²⁴). Auch in das Recht des Seekrieges ist dieser Grundsatz schon teilweise eingedrungen. Denn das [14] Haager Abkommen über die Behandlung der feindlichen Kauffahrteischiffe beim Ausbruche der Feindseligkeiten vom 18. 10. 1907 in Art. 2 und 3 verfügt, dass in den Fällen dieses Abkommens die feindlichen Handelsschiffe nun entweder unter der Verpflichtung, sie nach dem Kriege zurückzugeben, sonst aber nur gegen Entschädigung angefordert werden können.²⁵

²¹ „Abgesehen von den durch Sonderverträge aufgestellten Verboten, ist namentlich untersagt: [...] g) die Zerstörung oder Wegnahme feindlichen Eigentums, es sei denn, dass die Kriegsnotwendigkeit dies dringend verlangt.“

²² „Die Ehre und die Rechte der Familie, das Leben der Bürger, das Privateigentum, die religiösen Überzeugungen und die gottesdienstlichen Handlungen sollen geachtet werden. Das Privateigentum darf nicht eingezogen werden“ (zugänglich unter: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/23/261_225_251/de).

²³ Anlage zu dem Internationalen Übereinkunft betreffend die Gesetze und Gebräuche des Landkrieges, angenommen auf der zweiten Haager Konferenz im Jahre 1899.

²⁴ „Die Festlegung der Grenze der Rechte, die der Staat dem Ausländer zu gewähren hat, ist das Ergebnis der Wirkung von Gewohnheit und (Staats-) Verträgen ... Es hat dem Ausländer ein gewisses Minimum an Rechten gesichert, die für den Genuss von Leben, Freiheit und Eigentum erforderlich sind ... So ... wird ... die Beschlagnahme des Eigentums eines Ausländers verhindert, der durch den Krieg zu einem Ausländerfeind geworden ist.“

²⁵ Art. 2: „Ein Kauffahrteischiff, das infolge höherer Gewalt den feindlichen Hafen nicht binnen der im vorstehenden Artikel erwähnten Frist hat verlassen können oder dem das Auslaufen nicht gestattet worden ist, darf nicht eingezogen werden. Der Kriegführende darf es nur entweder unter der Verpflichtung, es nach dem Kriege ohne Entschädigung zurückzugeben, mit Beschlagnahme belegen oder gegen Entschädigung für sich requirieren.“

Art. 3: „Die feindlichen Kauffahrteischiffe, die ihren letzten Abfahrtsafen vor dem Beginne des Krieges verlassen haben und in Unkenntnis der Feindseligkeiten auf See betroffen werden, dürfen nicht eingezogen werden. Sie unterliegen nur entweder der Beschlagnahme unter der Verpflichtung, dass sie nach dem Kriege ohne Entschädigung zurückgegeben werden, oder der Requisition oder selbst der Zerstörung gegen Entschädigung und unter der Verpflichtung, dass für die Sicherheit der

Die Entstehungsgeschichte dieses Abkommens wirft ein grelles Licht auf unsere Frage. Der zur Ausarbeitung dieses Abkommens von der Haager Friedenskonferenz eingesetzten Kommission lag nämlich ein französischer und ein schwedischer Vorschlag zugrunde, nach denen die Entschädigung für die Anforderung der Schiffe *auf Grund der Landesgesetze* erfolgen sollte (vgl. die proposition de la Délégation de France: „...Toutefois la sortie du port peut leur être refusée et ils sont alors sujets à réquisitions, moyennant indemnité, conformément aux lois territoriales en vigueur“²⁶). Dagegen machte der deutsche Delegierte Kriege geltend, dass die Frage der Regelung der Entschädigung nicht den Landesgesetzen überlassen werden könne, da in einen solchen Falle die Schiffseigentümer Gefahr laufen, nur eine ungenügende Entschädigung zu erhalten. Ebenso schlug van den Heuvel,²⁷ sowie auch Lammasch²⁸ vor, zu bestimmen, dass eine *volle Entschädigung gezahlt werde müsse*.

Obgleich nun Renault²⁹ geltend machte, dass sich die Ausländer nicht beklagen können, wenn sie in derselben Weise wie die Inländer behandelt werden, würde doch schließlich vom Komitee beschlossen, den Passus, dass die Entschädigung *„conformément aux lois territoriales“*³⁰ zu erfolgen habe, zu streichen, nachdem auch Renault betont hatte, dass die Anforderung eines feindlichen Handelsschiffes im Hafen eines Kriegsführenden [15] zu Beginn der Feindseligkeiten nicht einer Requisition im Feindesland gleichgestellt werden könne. Daher bemerkt der dem Komitee unterbreitete und von der Konferenz angenommene Bericht von Fromageot: „On avait émis tout d’abord quelques doutes sur l’entendue de l’indemnité.

Mais il est aisé de voir, à cet égard, que, comme toute indemnité, celle-ci *doit couvrir la perte éprouvés* par l’ayant droit du fait qui en est la cause...“³¹ (Deuxième conférence de la Paix, Actes et documents, tome III, 1907, Seite 1087).

Personen und die Erhaltung der Schiffspapiere gesorgt wird. Sobald diese Schiffe einen Hafen ihres Landes oder einen neutralen Hafen berührt haben, sind sie den Gesetzen und Gebräuchen des Seekriegs unterworfen“ (zugänglich unter: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/26/545_401_527/de).

²⁶ „Das Verlassen des Hafens kann ihnen jedoch verwehrt werden und sie sind sodann Gegenstand von Beschlagnahmungen, mittels Entschädigungen, im Einklang mit den örtlichen Gesetzen.“

²⁷ Jules Van den Heuvel, * 16. November 1854 in Gent, † 22. Oktober 1926 ebenda. Rechtslehrer und Politiker der Katholischen Partei. Professor für öffentliches Rechts an der Katholischen Universität Löwen. 1899–1907 Justizminister Belgiens. Danach Verleihung des Ehrentitels „Staatsminister“. Der belgische Delegierte beim 2. Haager Konferenz (1907). Mitglied des Ständigen Schiedshofs. Während des ersten Weltkriegs (1915–1918) Abgesandter beim Heiligen Stuhl. Mitglied der belgischen Delegation beim Versailler Friedenskonferenz.

²⁸ Heinrich Lammasch, * 21. Mai 1853 in Seitenstetten, † 6. Jänner 1920 in Salzburg. Österreichischer Völkerrechtslehrer und Politiker. Der letzte Ministerpräsident Cisleithaniens (österreichischer Teil des Österreich-Ungarns). Pazifist und Vertreter der Neutralität Österreichs. Mitglied und Präsident des Ständigen Schiedshofs.

²⁹ Louis Renault, * 21. Mai 1843 in Autun, † 8. Februar 1918 in Barbizon. Französischer Jurist, Professor für Völkerrecht an der Pariser Universität, früher Professor für Römer- und Handelsrecht in Dijon. Mit Moneta aus Italien erhielt 1907 Friedensnobelpreis.

³⁰ D. h. „im Einklang mit dem örtlichen (Landes-)recht“.

³¹ „Man hatte zunächst einige Zweifel betreffend das Verständnis der Entschädigung geäußert. Aber es ist in dieser Hinsicht leicht zu sehen, dass diese, wie jede Entschädigung, den erlittenen Verlust des betreffenden Rechtsinhabers abdecken muss.“

Ein feindliches Handelsschiff darf also in den Fällen des erwähnten Abkommens nur gegen *Ersatz des ganzen Verlustes*, der der Schiffseigentümer durch die Wegnahme erleidet, eingezogen werden, unbekümmert darum, was die nationalen Gesetzgebungen über die Entschädigung bei Requisitionen bestimmen mögen. Nach der Rechtsüberzeugung der auf der zweiten Haager Konferenz versammelten Mächte steht es daher nicht im Ermessen der nationalen Gesetzgebungen, die Höhe der in Rede stehenden Entschädigungen zu bestimmen, vielmehr sind die requirierenden Staaten verpflichtet, die ausländischen Schiffsbesitzer voll zu entschädigen, wie immer auch ihre nationalen Requisitionsgesetze lauten mögen.

Wenn dieser Grundsatz selbst in das Seekriegsrecht eingedrungen ist, das sonst doch noch auf dem Standpunkt des Seebeuterechtes steht, so muss er umso fester im völkerrechtlichen Friedensrecht verankert sein.

II. Der Grundsatz „volle Entschädigung für Ausländer“ ist auch durch die neuen Friedensverträge bekräftigt worden. So bekennt sich Artikel 16 Abs. 2 des deutsch-russischen Schutz-[16]vertrages zum Friedensvertrage von Brest-Litowsk vom 3. März 1918 zum Prinzip der Unzulässigkeit, Vermögensrechte ohne ausreichenden Ersatz zu enteignen.³²

Ebenso bestimmt das deutsch-russische Finanzabkommen zur Ergänzung des deutsch-russischen Schutzvertrages zum Friedensvertrage und Nach-Friedensvertrage von Brest-Litowsk vom 27. August 1918 in Art. 11: „Vermögensgegenstände von Deutschen werden künftig in Russland nur dann enteignet oder sonst der Verfügungsmacht des Eigentümers entzogen werden, wenn die Enteignung oder sonstige Entziehung auf Grund einer für alle Landeseinwohner und Angehörigen eines dritten Staates und für alle Gegenstände der gleichen Art geltenden Gesetzgebungen zugunsten des Staates oder einer Gemeinde erfolgt *und der Eigentümer sofort in bar entschädigt wird.*“ Die Höhe der Entschädigung wird durch eine unparteiische Kommission festgesetzt. Auch die den Weltkrieg abschließenden Friedensverträge von Versailles, St. Germain, Trianon und Neuilly, beruhen auf dem Grundsatz der Unverletzlichkeit des ausländischen, selbst des feindlichen Eigentums. Zwar geben sie den alliierten und assoziierten Mächten grundsätzlich das Recht, das auf ihrem Gebiete befindliche gegnerische Privateigentum zu *liquidieren*. Dieses Recht beruht aber vor allem nicht etwa auf allgemeinem Völkerrechte, sondern fließt aus dem besonderen Vertragstitel der den Weltkrieg abschließenden Friedensverträge. Überdies aber wird dieses Eigentum der Ausländer nicht konfisziert, vielmehr wird der Wert, der nach den Abschätzungs- und Liquidationsgrundsätzen der Gesetzgebung des nehmenden Staates zu ermitteln [17] ist, den besiegten Staaten auf Reparationskonto *gutgeschrieben*.

Da nun aber in den Gesetzgebungen der liquidierenden Staaten der Grundsatz festgelegt ist, dass im Falle einer Enteignung der Enteignete den vollen Gegenwert

³² „Wegen Regelung der Entschädigung für solche Vermögenswerte von Angehörigen des einen Teiles, die abgesehen von den im Artikel 9 § 3 und im Artikel 12 Abs. 2 bezeichneten Fällen im Gebiete des anderen Teiles ohne ausreichenden Ersatz enteignet worden sind, bleibt eine besondere Vereinbarung vorbehalten.“ Deutscher RGBl., Nr. 6355/1918 (zugänglich unter: <https://www.reichsgesetzblatt.de/D/RGBl-D/1918/index.htm>).

in Geld zu erhalten hat, so ist auch in unserem Falle dieser volle Gegenwert anzurechnen. Dazu kommt, dass Art. 232l des Vertrages von Trianon und Art. 249h des Vertrages von St. Germain (vgl. auch Artikel 297h Punkt 2 des Staatsvertrages von Versailles) für die Liquidierungen durch jene Staaten, die keinen Anspruch auf Reparationszahlungen haben, folgende Bestimmung enthält: „Sie le propriétaire établit devant le Tribunal, arbitral mixte prévu par ce Tribunal, que les conditions de la vente ou que des mesures prises par le Gouvernement de l’Etat, dont il s’agit, en de sa législation générale ont été injustement préjudiciables aux prix, le Tribunal ou l’arbitre auront la faculté d’accorder et l’ayant droit une indemnité équitable qui devra être payée par ledit Etat.“³³ Diese Bestimmung geht davon aus, dass die allgemeine Gesetzgebung aller Kulturstaaten eine Enteignung nur im öffentlichen *Wohle gegen volle Entschädigung gestattet*.³⁴

Sollte aber ein Staat ein Ausnahmegesetz in Durchbrechung dieses Grundsatzes zu Ungunsten der feindlichen Staatsbürger erlassen haben, so soll es den Beschädigten freistehen, sich an das gemischte Schiedsgericht zu wenden, um durch dieses die Bestimmung einer angemessenen Entschädigung zu erhalten. Dadurch wird zum Ausdrucke gebracht, dass unser Grundsatz selbst feindlichen Staatsangehörigen gegenüber in Geltung steht. [18]

Selbst Sowjet-Russland hat sich diesem Prinzip unterworfen und z. B. in Art. 6, Abs. 5 des Handelsvertrages mit Italien vom 7. 3. 1924 zugestimmt, dass Requisitionen gegenüber Italienern nunmehr gegen eine angemessene Entschädigung zulässig sind. (vgl. Art. 6 Abs. 5).

Diesem internationalen Grundsatz ist durch die Entscheidungen der internationalen Schiedsgerichtsbarkeit vor und nach dem Kriege Rechnung getragen. Erwähnenswert sind:

- a) 1838 führte der König von Neapel in seinem Staate ein Schwefelmonopol zum Schaden einiger englischer Gesellschaften ein. Auf Begehren der großbritannischen Regierung wurde der Streitfall einem Schiedsgericht unterbreitet, das eine angemessene Entschädigung der geschädigten englischen Gesellschaften verfügte. (La Fontaine, *Pasicrisie internationale*, Seite 97 ff.)
- b) Der amerikanische Staatsbürger Henry Savage führte im Jahre 1851 in Salvador eine größere Menge Pulver ein. Im März erschien ein Dekret, das ein Staatliches Pulvermonopol einführte und den Verkauf aller privaten Pulverlager bei sonstiger Konfiskation binnen 6 Monaten anordnete.

³³ „Wenn der Eigentümer vor dem von diesem Gericht oder einem von diesem eingesetzten gemischten Schiedsgericht nachweist, dass die Verkaufsbedingungen oder die von der Regierung des betreffenden Staates getroffenen Maßnahmen nach ihrer allgemeinen Gesetzgebung in ungerechtfertigter Weise den Preis beeinträchtigt haben, hat das Gericht oder der Schiedsrichter die Möglichkeit, dem Rechtsinhaber eine angemessene Entschädigung zuzuerkennen, die vom Staat zu bezahlen ist.“

³⁴ Nach der von Sedláček in seinem Kommentar (Slg. *Vážný* Nr. 6543) ausgewählten Rechtsprechung kann Art. 297 des Versailler Vertrags nicht auf die Bodenreform angewendet werden. Volle Entschädigung für das beschlagnahmte Eigentum sollte auch Ausländern nicht zustehen. SEDLÁČEK, *Vlastnické právo*, S. 137.

Da Savage nicht imstande war, in dieser Zeit sein Pulverlager abzustößen, wurde es von Salvador konfisziert. Die Vereinigten Staaten begeherten jedoch eine Entschädigung mit der Begründung, dass die Konfiskation dem Grundsatz der Unverletzlichkeit des Privateigentums widerspreche.

Die Staaten einigten sich, dem Streitfall einer gemischten Kommission zu unterbreiten, die am 21. Februar 1865 Salvador zur Zahlung einer angemessenen Entschädigung samt 6 % Zinsen verurteilte; *La prudelle et politis, Recueil des [19] Arbitrages internationaux*, II, b. XII.

- c) Am 12. September 1910 verfügte die revolutionäre portugiesische Regierung die Auflösung einiger religiöser Kongregationen und die Einziehung ihrer Güter. Da unter diesen Ordensleuten auch Personen britischer, französischer und spanischer Staatsangehörigkeit waren, beschwerten sich die betreffenden Staaten wegen der Konfiskation des Privateigentums. Man einigte sich, den Streitfall dem Ständigen Schiedsgerichtshofe im Haag zu unterbreiten, der am 4. September 1920 Portugal zur Zahlung einer entsprechenden Entschädigung verurteilte. (*Rivista di diritto internazionale*, 14. Jahrgang 1921/22, Seite 176 ff.)
- d) Während des Weltkriegs wurden einige Schiffe, die in amerikanischen Häfen auf Rechnung norwegischer Staatsbürger gebaut wurden, von den Vereinigten Staaten angefordert. In der Frage der Entschädigung entspann sich eine Differenz zwischen den Vereinigten Staaten und Norwegen. Man beschloss, den Streitfall dem Ständigen Schiedsgerichtshof im Haag zu unterbreiten, der am 13. Oktober 1922 die Vereinigten Staaten zur Zahlung einer vollen Entschädigung an Norwegen verurteilte. Die Begründung dieses Schiedsspruches ist von der größten Bedeutung, denn in ihr wird klar ausgesprochen, dass eine Enteignung ausländischer Staatsbürger nur gegen volle Entschädigung erfolgen darf. (Vgl. aus dem Schiedsspruche: „The fifth Amendment to the Constution of the United States provides:

No person ... shall be ... deprived of life, liberty, or property without due process of law, not shall [20] private property be taken for public use, without just compensation.

It is common ground that in this respect the public law of the parties is in complete accord with the international public law of all civilized countries ... Whether the action of the United States was lawful or not, just compensation is due to the claimants under the municipal law of the United States, as well as under the international law, based upon the respect for private property...

Just compensation implies a complete restitution of the status quo ante, based not upon future gains of the United States or other Powers, but upon the loss of profits of the Norwegian Owners as compared with other owners similar property.“)³⁵ (*Rivista di diritto Internazionale*, 15. Jahrgang 1923, Seite 516 ff.)

³⁵ „Der fünfte Zusatzartikel zur Verfassung der Vereinigten Staaten bestimmt:

Niemandem ... darf ... das Leben, die Freiheit oder das Eigentum ohne ein vorheriges ordentliches Gerichtsverfahren beraubt werden, und das Privateigentum darf nicht ohne angemessene Entschädigung für öffentliche Zwecke enteignet werden.

Mit der Auffassung des völkerrechtlichen Gewohnheits- und Vertragsrechtes, sowie der internationalen Judikatur deckt sich auch die Lehre der Völkerrechtsdoktrin, die in Zweifelsfällen nach Art. 38 des Statutes für den Ständigen Internationalen Gerichtshof als Bestimmungsmittel der Rechtssätze heranzuziehen ist. So haben sich besonders Anzilotti,³⁶ Asser,³⁷ von Bar,³⁸ Gabba,³⁹ Rolland, Lammasch, Lyon-Caen,⁴⁰ Roguin⁴¹ und Rollin, wie Clunet⁴² und Wehberg,⁴³ sowie De Boeck⁴⁴ für unseren Grundsatz ausgesprochen (vgl. darüber vor allem Clunet, *Consultation pour les sociétés, étrangères d'assurance sur la vie*, 1912; weiteres: *Revue générale de Droit International public*, 1913, Seite 5 ff.)

Es ist unbestritten, dass das öffentliche Recht der Parteien in dieser Hinsicht vollständig mit dem internationalen öffentlichen Recht aller zivilisierten Länder übereinstimmt ... Unabhängig davon, ob das Verhalten der Vereinigten Staaten rechtmäßig war oder nicht, steht den Klägern sowohl nach dem Landrecht der Vereinigten Staaten als auch nach dem Völkerrecht, das auf der Achtung des Privateigentums beruht, eine angemessene Entschädigung zu ...

Gerechte Entschädigung bedeutet eine vollständige Rückgabe des Status quo ante, die nicht auf künftigen Erträgen der Vereinigten Staaten oder anderer Mächte beruht, sondern auf dem Gewinnverlust der norwegischen Eigentümer im Vergleich zu anderen Eigentümern ähnlichen Eigentums.“

- ³⁶ Dionisio Anzilotti, * 20. Februar 1867 in Pescia, † 23. August 1950 ebenda. Italienischer Jurist, Völkerrechtslehrer. Untergeneralsekretär des Völkerbunds (1920–1921). Richter (1922–1946) und Präsident (1928–1930) des Ständigen Internationalen Gerichtshofs.
- ³⁷ Tobias Michael Carel Asser, * 28. April 1838 in Amsterdam, † 29. Juli 1913 in Den Haag. Niederländischer Völkerrechtslehrer. Mitbegründer der *Revue de Droit International* sowie des Institut de Droit International. Verleihung des Ehrentitels „Staatsminister“. Der niederländische Delegierte beim 2. Haager Konferenz (1907). Mit Alfred Hermann Fried erhielt 1911 Friedensnobelpreis für ihren Einfluss bei der Einrichtung des Ständigen Schiedsgerichtshofs in Den Haag.
- ³⁸ Ludwig von Bar, * 24. Juli 1836 in Hannover, † 20. August 1913 in Folkestone (England). Deutscher Straf- und Völkerrechtslehrer. Professor an der Universitäten in Rostock, Breslau (auch zum Rektor gewählt), Göttingen (auch zum Rektor gewählt). Mitglied des Institut de Droit international. Mitglied des Ständigen Schiedshofs.
- ³⁹ Carlo Francesco Gabba, * 14. April 1838 in Lodi, † 19. Februar 1920 in Turin. Italienischer Jurist und Universitätsprofessor. Befasste sich u. a. mit den rückwirkenden Gesetzen.
- ⁴⁰ Charles Lyon-Caen, * 25. Dezember 1843, † 17. Dezember 1935. Französischer Jurist, hohe Stellungen im Staatsdienst.
- ⁴¹ Ernest Roguin, * 27. Mai 1851 in Yverdon-les-Bains, † 5. Mai 1939 in Lausanne. Schweizer Jurist und Diplomat. Mitglied des Institut de Droit International.
- ⁴² Édouard Clunet, * 11. April 1845 in Grenoble, † 8. Oktober 1922 in Straßburg. Französischer Jurist. Verfasser einflussreicher Beiträge im Völkerrecht. Im Jahre 1874 gegründetete der Zeitschrift *Journal du Droit International Privé* (oder einfach als „Clunet“ bezeichnet). Rechtsanwalt von Spionin Mata Hari vor dem Gericht. Mitglied und Präsident (1911) des Institut de Droit International.
- ⁴³ Hans Wehberg, * 15. Dezember 1885 in Düsseldorf, † 30. Mai 1962 in Genf. Deutscher Völkerrechtslehrer und eine bedeutende Persönlichkeit des Pazifismus. Herausgeber der Zeitschrift „Die Friedens-Warte“ (*Journal of International Peace and Organisation*). Verfasser eines Kommentars zur Völkerbundsatzung. 1950–1962 Generalsekretär des Institut de Droit International.
- ⁴⁴ Charles de Boeck, * 29. März 1856 in Bergerac, † 29. September 1939 in Monbazillac (Frankreich). Französischer Völkerrechtslehrer, Professor für Völkerrecht und römisches Recht an der Universität Bordeaux (früher Rechtsschule in Algier und Universität Toulouse). Interessierte sich auch für internationales Privatrecht. In seinem Werk handelte er unter anderem von dem Seebeuterecht oder der Unverletzlichkeit des Privateigentums im Seekriege. Mitglied des Institut de Droit International.

Ebenso schreibt Audinet:⁴⁵ „L’inviolabilité de la propriété individuelle n’est, sans doute, pas sans limites. Le propriétaire peut être privée de son bien lorsque l’intérêt général l’exige, mais c’est la condition qu’il recoive une indemnité dont la valeur [21] égale celle de la chose qui lui est enlevée.

L’Etat qui ne connaîtrait ce principe se placerait, en quelque sorte, en dehors du droit commun. Il est certain, par exemple, que si cet Etat s’emparait d’un immeuble appartenant à un étranger sans en payer le prix, la victime de cette spoliation *obtiendrait l’appui de son gouvernement* pour réclamer soit la restitution de l’immeuble, soit le paiement d’une indemnité.“⁴⁶ (Revue générale Droit International Public 1913, Seite 20 ff.)

Insbesondere aber haben Borchard und Anzilotti dargetan, dass sich die Ausländer keineswegs immer mit der Gleichstellung mit den Inländern begnügen müssen.

So schreibt Borchard:⁴⁷ „The alien ... is not bound to accept the treatment accorded to nationals if such treatment is in violation of the ordinary principles of civilized justice, and not withstanding the fact that the national has no immediate remedy against the injustice.“⁴⁸ (The diplomatic protection of citizens abroad, 1922, Seite 106.)

Anzilotti führt aus: „Esiste ormai una norma consuetudinaria la quale obbliga gli Stati della nostra civiltà ad accordare un minimum di tutela giuridica agli stranieri che ammettono nel territorio; al di sopra di questo minimum si dispiega la vasta rete di rapporti convenzionali, che estendono variamente tale protezione fino al sistema dell’ugualianza coi cittadini. L’ugualianza può ben considerarsi, normalmente, come un maximum: ma sarebbe erroneo desumerne che gli Stati possano valersene per scendere al di sotto del minimum richiesto in ogni caso. Naturalmente il minimum imposto allo Stato nei riguardi degli stranieri, è di regala dallo Stato medesimo volontariamente accordato ai cittadini; ma se eccezionalmente accada che lo Stato prenda delle misure incompatibili con quel minimum che il diritto [22] internazionale gli impone, non basta a legittimare il fatto che esse colpiscono indistintamente cittadini e stranieri.

⁴⁵ Eugène Audinet, * 10. August 1859 in Poitiers, † 20. Dezember 1935 in Aix-en-Provence. Französischer Völkerrechtslehrer. Mitglied des Institut de Droit International.

⁴⁶ „Die Unverletzlichkeit des persönlichen Eigentums ist zweifellos nicht ohne Grenzen. Dem Eigentümer können seine Güter abgenommen werden, wenn es das allgemeine Interesse verlangt, aber unter der Bedingung, dass er eine Entschädigung erhält, deren Wert der enteigneten Sache entspricht. Ein Staat, der dieses Prinzip nicht anerkennt, würde sich eigentlich außerhalb des ‚Droit commun‘ (Gewohnheitsrechts) stellen. Es ist zum Beispiel sicher, dass, wenn ein Staat eine einem Ausländer gehörige Liegenschaft enteignet, ohne des Preis zu bezahlen, das Opfer dieser Eigentumsberaubung die Unterstützung seiner Regierung erhält, um entweder die Restitution der Liegenschaft oder die Bezahlung einer Entschädigung zu erhalten.“

⁴⁷ Edwin Borchard, * 17. Oktober 1884 in New York, † 22. Juli 1951 in Hamden (Connecticut). US-amerikanischer Jurist und Völkerrechtslehrer an der Yale-Universität. Zitiertes Werk *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad, or The Law of International Claims* (1915) verfasste Borchard als seine Dissertationsarbeit. Weiter behandelte er z. B. über die Verurteilung von Unschuldigen (*Convicting the Innocent: Sixty-Five Actual Errors of Criminal Justice*, 1932).

⁴⁸ „Der Ausländer ... braucht die den Staatsangehörigen gewährte Behandlung nicht hinzunehmen, wenn sie gegen die gewöhnlichen Grundsätze der zivilisierten Gerechtigkeit verstößt, ungeachtet der Tatsache, dass der Staatsangehörige keinen unmittelbaren Rechtsbehelf gegen die Ungerechtigkeit hat.“

L'esatta determinazione del minimum di diritti che ogni Stato é internationalmente tenuto a riconoscere agli stranieri presenta ancora molte difficoltà e lascia campo a varie controversie, che non vulnerano il principio, ma ne rendono spesso malsicura l'applicazione, sempre però che vi si possa far rientrare la regola che mi è parso poter ricavare da queste sentenze, vale a dire che lo Stato ha diritto di espropriare, per qualsivoglia ragione de politica interna, la proprietà privata degli stranieri, ma a condizione di convertirla in una congrua somma di danare.⁴⁹ (Rivista di diritto internazionale, 14. Jahrgang 1921/22, Seite 179)

Namentlich beachtlich sind zwei Stellen aus dem genannten Gutachten, welche dazu geführt haben, dass die italienische Regierung von der Monopolisierung der Lebensversicherungsgesellschaften mit Rücksicht auf die andernfalls notwendig gewordene volle Entschädigung abgesehen hat.

1) Clunet sagt in den Konklusion zu dem Gutachten: „Lorsque un Etat, étraîné après la contemplation de son propre intérêt, établit un droit interne en contradiction avec les notions élémentaires de la justice, il n'est pas autorisé à décliner les conséquences de ses actes, *par le motif que les étrangers. Qui en demeurant les victimes non résignées, sont traités, en la circonstance, sur le même pied que le national.*

Si l'Italie s'estime affranchie de cette obligation fondamentale à l'égard de ses propres sujets, le compte est à régler entre eux; les étrangers ne [23] sont pas contraints de subir un sort qui aboutirait à *une véritable confiscation.*⁵⁰

⁴⁹ „Mittlerweile gibt es eine Gewohnheitsrechtsregel, die die Staaten unserer Zivilisation dazu verpflichtet, Ausländern, die sie in ihr Hoheitsgebiet einlassen, ein Mindestmaß an Rechtsschutz zu gewähren; oberhalb dieses Minimums entfaltet sich das weite Netz konventioneller Beziehungen, die diesen Schutz auf verschiedene Weise bis zum System der Gleichheit mit den Bürgern ausdehnen. Die Gleichheit kann in der Regel durchaus als ein Maximum angesehen werden, aber es wäre falsch, daraus zu schließen, dass die Staaten sie in jedem Fall nutzen können, um das erforderliche Minimum zu unterschreiten. Natürlich entspricht das Minimum, das dem Staat in Bezug auf Ausländer auferlegt wird, dem, was vom Staat selbst seinen Bürgern freiwillig gewährt wird; wenn es jedoch ausnahmsweise vorkommt, dass der Staat Maßnahmen ergreift, die mit dem Minimum, das das Völkerrecht ihm auferlegt, unvereinbar sind, reicht es nicht aus, sie zu legitimieren, indem sie sich unterschiedslos auf Bürger und Ausländer auswirken.

Die genaue Bestimmung des Mindestmaßes an Rechten, die jeder Staat international gegenüber Ausländern anzuerkennen verpflichtet ist, birgt noch viele Schwierigkeiten und lässt Raum für verschiedene Kontroversen, die den Grundsatz nicht verletzen, aber oft seine Anwendung unsicher machen; es ist aber immer möglich, auf die Regel zurückzukommen, die mir aus diesen Sätzen ableitbar schien, das heißt, der Staat hat das Recht, aus welchen innenpolitischen Gründen auch immer, das Privateigentum von Ausländern zu enteignen, jedoch unter der Bedingung, dass es in eine angemessene Geldsumme umgewandelt wird.“

⁵⁰ „Wenn ein Staat, verleitet nach der Abwägung seiner eigenen Interessen, ein internes Recht erlässt, das im Widerspruch mit den elementaren Begriffen des Rechts steht, ist es ihm nicht erlaubt, die Konsequenzen dieser Handlungen mit der Begründung abzulehnen, dass Ausländer, indem sie die nicht resignierten Opfer bleiben, unter den gegebenen Umständen auf die gleiche Stufe gestellt werden, wie die Staatsangehörigen.

Wenn Italien sich von dieser grundlegenden Verpflichtung in Bezug auf seine eigenen Staatsangehörigen befreit fühlt, so ist das zwischen dem Staat und diesen zu regeln; die Ausländer sind nicht gezwungen ein Schicksal zu erleiden, das einer wirklichen Konfiskation gleichkommt.“

Anzilotti, der ebenfalls in der Frage der Monopolisierung der Lebensversicherungsgesellschaften gehört worden ist.

„Mais rien n'est plus inconsistant que ce raisonnement là. L'Etat n'est pas obligé à traiter les étrangers comme les nationaux: ni plus ou moins avantageusement que les nationaux; il est tout simplement obligé à les traiter comme l'exigent le droit international général et les conventions particulières avec les autres Etats.“⁵¹

Aus dem Gesagten folgt, dass auch der tschechoslowakische Staat nach allgemeinem Völkerrecht auf keinen Fall berechtigt ist, den Grundbesitz ausländischer Staatsangehöriger anzufordern, wenn er nicht dem Eigentümer eine volle Entschädigung gewährt, d. h. wenn er nicht für die angeforderten Grundstücke einen Preis bezahlt, der dem Enteigneten so viel in Geld gibt, wie er ihm an Boden nimmt.

Dieser klaren Völkerrechtslage stehen die tschechoslowakischen Bodengesetze entgegen.

Diese sind Ausnahmegesetze, was erst kürzlich wieder in der Entscheidung des Höchsten Zivilgerichtshofes in Brünn in Sachen gegen Friedrich Schaumburg-Lippe-Nachod⁵² anerkannt worden ist, mit den Worten: „Die Agrar-Reform ist durch den Umsturz hervorgerufen, aber eine Folge der Niederlage Deutschlands war.“ Derartige Ausnahmegesetze widersprechen vor allem dem § 365 des alten österreichischen ABGB, das von der Tschechoslowakei übernommen wurde.

Wenn man berücksichtigt, dass derartige Ausnahmegesetze und die darin normierte Entschädigungsverpflichtung nicht einmal feindlichen Ausländern gegenüber im [24] Kriege zugelassen sind (vgl. Art. 232i und 349h des Friedensvertrages von Versailles), so wird man begreifen, dass es keinen Zweifel unterliegen kann, dass die Tschechoslowakei nunmehr verpflichtet ist, im Falle der Enteignung solcher, wie der in Rede stehenden Güter eine volle Entschädigung zu bezahlen, da andernfalls die Eigentümer neutraler Staaten schlechter gestellt wären, als solche, welche früher feindlichen Staaten angehört.

Dies kann aber und ist auch niemals die Absicht des internationalen Rechtes bzw. der vertragschließenden Staaten gewesen.

Hiezu kommt noch folgende Erwägung:

Wäre dem nicht so, so wären die ehemaligen Feinde auf Grund der Friedensverträge bessergestellt als die Angehörigen der Alliierten und Assoziierten und als die Angehörigen von neutralen Staaten.

⁵¹ „Aber nichts ist weniger schlüssig als diese Argumentation. Der Staat ist nicht verpflichtet, die Ausländer wie die Staatsangehörigen zu behandeln; nicht mehr oder weniger vorteilhaft wie die Staatsangehörigen. Er ist ganz einfach verpflichtet, sie so zu behandeln, wie es das allgemeine Völkerrecht und die einzelnen Verträge mit anderen Staaten verlangen.“

⁵² Besonders großes Interesse in der Presse weckte die Frage der Enteignung der Grundstücke in Ratibořice, denn für viele Tschechen war es unvorstellbar, dass ein preußischer Adliger Eigentümer der Grundstücke an einem Ort sein könnte, der mit der bedeutenden tschechischen Schriftstellerin Božena Němcová verbunden ist. Z. B. K otázce vyvlastnění Ratibořic [Zur Frage der Enteignung von Ratibořice]. *Večerní České slovo*, 12. März 1924, Jg. 6, Nr. 62, S. 4; Ratibořice (pozemková reforma a Ratibořice) [Ratibořice (Bodenreform und Ratibořice)]. *České slovo*, 31. August 1924, Jg. 16, Nr. 206, S. 8.

Das wäre aber absurd. Die betreffenden Normen der Friedensverträge sind vielmehr nichts anderes als Reception allgemeiner Grundsätze des Völkerrechtes. Der Abteilung für Auswärtiges des Eidgenössischen Departementes in Bern wurde durch Rechtsanwalt Dr. Felix Knoll in einer Eingabe für seine Klienten Georg Jakob Rudolf und Richard Rudolf Daniel Geymüller bereits zwei Enunziationen des Haager Schiedsgerichtshofes vorgelegt und zwar:

- A) Entscheidung des Haager Schiedsgerichtshofes vom 13. Oktober 1922 betreffend die Streitfrage wegen Entschädigung Norwegischer, in den Vereinigten Staaten in Bestellung gegebener Schiffe, die von den Amerikanischen Behörden im Kriege beschlagnahmt wurden im Folgenden kurz „Norwegisch-Amerikanischer Schiedsspruch“ genannt.⁵³
- B) Rechtsgutachten des Ständigen Internationalen Gerichtshofes in Haag von 10. September 1923, Aktenzeichen F.c.VI. Liste III 2. über die [25] Ansiedlerfrage in Polen (im folgenden kurz „Rechtsgutachten in der Polnischen Ansiedlerfrage“ genannt).⁵⁴ Besonders in dem „Norwegisch-Amerikanischen Schiedsspruch“ hat der Ständige Haager Schiedsgerichtshof auf das Nachdrücklichste erklärt, dass das von einem Staate (Amerika) den Staatsangehörigen eines anderen Staates (Norwegen) beschlagnahmte Eigentum nach dem vollen gemeinen Werte zu entschädigen sei.

Doch nicht minder klar und nachdrücklich erscheint dieser Rechtsgrundsatz des Internationalen Privatrechtes auch durch das „Rechtsgutachten in der Polnischen Ansiedlerfrage“ sanktioniert.

Insbesondere führt dieses Rechtsgutachten (gegen Ende seines Abschnittes IV) aus:

Wenn auch der Versailler Friedensvertrag den Grundsatz: „Dass im Falle eines Wechsels der Staatshoheit Privatrechte anzuerkennen sind“ nicht ausdrücklich ausspreche, sei dieser Grundsatz dennoch nicht nur selbstverständlich, sondern werde auch durch den Versailler Friedensvertrag klar anerkannt.

Sodann verweist dieses Rechtsgutachten auf Art. 75 des Versailler Friedensvertrages, nach welchem:

Verträge zwischen Elsass-Lothringern und den früheren Deutschen Behörden grundsätzlich in Kraft bleiben. Nur wenn Frankreich *im allgemeinen Interesse* eine Aufhebung solcher Verträge fordere, so ist dann auch der durch diese Auflösung geschädigten Partei *eine angemessene Entschädigung* zu leisten.

Artikel 75 des Versailler Friedensvertrages stimmt fast wörtlich mit dem in der Cechoslowakei noch geltenden § 365 des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches überein.

⁵³ Norwegian Shipowners' Claims (Norwegen gegen Vereinigte Staaten von Amerika), Fall Nr. 1921-01, Einleitung des Verfahrens am 30. Juni 1921, Entscheidung am 13. Oktober 1922 (zugänglich unter: <https://pca-cpa.org/en/cases/88/>).

⁵⁴ Advisory opinion given by the Court on September 10th 1923 on certain questions relating to settlers of German origin in the territory ceded by Germany to Poland. Collection of Advisory Opinions, 1923. Serie B. N° 6 (zugänglich unter: <https://www.icj-cij.org/pcij-series-b>).

Ferner verweist dieses Rechtsgutachten darauf, dass im § 2 der Anlage zu Abschnitt V (Verträge, [26] Verjährung, Urteile) von Teil X des Versailler Vertrages angeordnet sei, dass folgende Verträge *zwischen früheren Feinden* in Kraft bleiben:

a) Verträge zum Zwecke der Übertragung von Eigentum, Gütern oder von beweglichen oder unbeweglichen Werten, wenn das Eigentum übertragen oder der Gegenstand ausgehändigt worden ist, bevor die Parteien Feinde wurden. Die an diese Zitierungen aus dem Versailler Vertrag geknüpften Schlussfolgerungen des „Rechtsgutachtens in der Polnischen Ansiedlerfrage“ finden vollkommen analog Anwendung auf die uns hier beschäftigende Frage nach der Entschädigung von im Zuge der czechoslowakischen Bodenreform beschlagnahmten Grundbesitze von Schweizer Staatsangehörigen.

Wenn derlei Verträge (welche die Übertragung von Eigentum oder unbeweglichen Werten zum Gegenstande haben), sogar zwischen Feinden in Kraft bleiben, so kann es unmöglich die Absicht der Friedensverträge gewesen sein, dass die Cechoslowakische Republik kraft eingetretenen Wechsels der Staatshoheit nunmehr im Wege eines Bodenbeschlagnahmegesetzes das Recht erlangt haben sollte, wohlervorbene Grundeigentumsrechte von Schweizer Staatsangehörigen im Wege einer an Konfiskation grenzenden Bodenreform um 1/2 bis 1/20tel des gemeinen Wertes dieser Grundstücke an sich lösen zu dürfen.

Die letztzitierte Bestimmung des Versailler Vertrages wurde wörtlich auch in den von der Cechoslowakei unterschriebenen Friedensvertrag enthalten von St. Germain-en-Laye übernommen – enthalten [27] ebenfalls in Teil X Abschnitt V, § 2 Anlage des letzteren Friedensvertrages.

Hiemit springt auch sofort klar in die Augen, dass jene in der Cechoslowakei häufig zu hörende Schlussfolgerung: „Angehörige eines fremden Staates dürfen bei Durchführung der czechoslowakischen Bodenreform für sich keine besseren Rechte beanspruchen, als die Staatsangehörigen des Cechoslowakischen Staates selbst,“ ein offener Fehlschuss ist.

Die Cechoslowakischen Staatsbürger haben nur eben keine rechtliche Waffe gegen ihren eignen Staat – wohl aber die Schweizer Staatsangehörigen durch ihren sie in ihren internationalen Rechten schützenden Heimatstaat!

Es sei nun noch kurz auseinandergesetzt, welche legitimen Wege dem Schweizer Staate zum Schutze der Rechte seiner Staatsangehörigen offen stehen. Es sind dies:

- I. Der diplomatische Weg.
- II. Der gerichtliche Weg (durch Anrufung des Schiedsgerichtshofes in Haag, im Wege der Artikel 13 und 15 der Völkerbundsatzung⁵⁵).

⁵⁵ Im Gegensatz zu Art. 13, der die Schiedsgerichtsbarkeit regelt, befasst sich Art. 15 der Völkerbundsatzung mit der Beilegung einer Streitigkeit vor dem Völkerbundrat. Es ist fraglich, ob dieses Verfahren als gerichtlicher Weg bezeichnet werden kann. Aus heutiger Sicht würde man wohl eher

Die Cechoslowakische Regierung dürfte sowohl einer diplomatischen, wie einer forensischen Demarche zunächst mit der Einwendung begegnen: Es handle sich bei der Bodenenteignung um eine rein interne Angelegenheit der cechoslowakischen Gesetzgebung bzw. um eine Frage, die gemäß Art. 15 drittletzter [achter, D.M.] Absatz der Völkerbundsatzung „nach internationalem Rechte zur ausschließlichen Zuständigkeit“ der Cechoslowakei gehöre.⁵⁶ [28] Diese Einwendung besteht jedoch offenbar nicht zu Recht.

Schon in dem „Rechtsgutachten in der Polnischen Ansiedlerfrage“ sprach der Internationale Schiedsgerichtshof in Haag grundsätzlich aus: *dass auch in der Erlassung eines ordnungsmäßig publizierten Gesetzes die Verletzung der einem Bundesmitgliede des Völkerbundes obliegenden internationalen Verpflichtungen erblickt werden könne*. Ebenso wenig also als das von Polen in der Ansiedlerfrage erlassene Gesetz vom 14. Juli 1920 als eine rein interne Angelegenheit der polnischen Gesetzgebung anerkannt wurde, ebensowenig wird die cechoslowakische Bodenreformgesetzgebung als eine rein interne Angelegenheit dieses Staates anerkannt werden können.

Nun behandelt zwar das Rechtsgutachten in der Polnischen Ansiedlerfrage hauptsächlich eine Frage des (wie von Polen, so auch von der Cechoslowakei geschlossenen) Minderheitenschutzvertrages. Dennoch wird gewiss niemand behaupten wollen, dass der Minderheitenschutz die einzige der Kompetenz des Völkerbundes unterstehende Frage des internationalen Rechtes sei, und dass deshalb, weil Polen, wie die Tschechoslowakei ausdrücklich nur die Bestimmungen dieses Minderheitenschutzvertrages „als Grundgesetze“ mit der Wirkung anzuerkennen erklärten: „dass kein Gesetz, keine Verordnung, oder amtliche Maßnahme mit ihnen in Widerspruch oder in Gegensatz zu ihnen stehen und dass kein Gesetz, keine Verordnung und keine amtliche Maßnahme gegen sie [29] Geltung beanspruchen dürfte.“

Etwa andere von diesem Staate erlassene Gesetze gegen internationale Verpflichtungen, insbesondere gegen den eine Säule des internationalen Privatrechtes bildenden Grundsatz: dass enteignetes Privateigentum nach dem vollen gemeinen Werte zu entschädigen sei – verstoßen dürfe!

Alle dem Völkerbund beigetretenen Staaten, darunter auch die Cechoslowakei haben schon in der Präambel zu der Völkerbundsatzung erklärt: „Zur Förderung der Zusammenarbeit unter den Nationen und für die Gewährleistung des internationalen Friedens und der internationalen Sicherheit ... die Gerechtigkeit herrschen zu lassen und alle Vertragsverpflichtungen in den gegenseitigen Beziehungen der organisierten Völker peinlich zu achten.“

---

den Begriff Schlichtung verwenden. Kommt keine Schlichtung zustande, erstellt der Rat einen Bericht, der die Einzelheiten der Streitigkeit und Lösungsvorschläge enthält. Dieses Verfahren kommt zum Zuge, wenn die Streitigkeit nicht der Schiedsgerichtsbarkeit nach Art. 13 des Übereinkommens unterbreitet werden kann.

⁵⁶ „Macht eine Partei geltend und erkennt der Rat an, dass sich der Streit sich auf eine Frage bezieht, die nach internationalem Recht zur ausschließlichen Zuständigkeit dieser Partei gehört, so hat der Rat dies in einem Bericht festzustellen, ohne eine Lösung vorzuschlagen“ (zugänglich unter: <https://www.versailles-vertrag.de/vv1.htm>).

Der „Norwegisch-Amerikanische Schiedsspruch“ hat ausdrücklich festgestellt, dass von einem Staate den Staatsangehörigen eines anderen Staates beschlagnahmtes Privateigentum nach dem vollen gemeinen Werte zu entschädigen sei. Er hat aber über dies folgende sehr wichtigen Grundsätze ausgesprochen:

Internationales Recht und internationale Rechtspflege beruhen auf dem Grundsätze der Gleichheit der Staaten. Kein Staat kann gegen Bürger eines anderen zivilisierten Staates sein Anforderungsrecht (power of eminent domain) ausüben, ohne das Eigentum der fremden Staatsangehörigen zu respektieren und gerechte Entschädigung zu leisten, [30] wie sie nötigenfalls durch ein unparteiisches Gericht festgesetzt wird.

Ferner: „Landesrecht ist dann nicht anzuwenden, wenn es gegen Rechtsgrundsätze verstoßt, welche allen zivilisierten Völkern gemeinsam sind.“ Das Schiedsgericht war der Meinung, dass in der Frage der Entschädigung bei Wegnahme oder Anforderungen von Eigentum aus Gründen des öffentlichen Interesses ein Konflikt zwischen Landesrecht und Völkerrecht möglich ist, soweit es sich um das Eigentum von Angehörigen befreundeter Staaten handelt, und dass in einem solchen Konflikte das Völkerrecht dem Landesrechte vorangeht.

So muss die Frage:

ob Schweizer Staatsangehörigen seitens der Cechoslowakei daselbst beschlagnahmten Grundbesitz

entweder a) nach Internationalen Rechtsgrundsätzen mit dem vollen gemeinen Werte –

oder b) nach den Rechtsgrundsätzen der Cechoslowakischen Bodengesetzgebung mit 1/12tel bis 1/20tel des gemeinen Wertes zu entschädigen sei, ebenfalls für eine solche internationale Frage erklärt werden, bezüglich welcher sich die Cechoslowakei in der Präambel zur Völkerbundsatzung verpflichtet hat, „Gerechtigkeit herrschen zu lassen und alle Vertragsverpflichtungen peinlich zu achten“.

Es muss daher diese Frage auch gemäß Art. 13 Abs. 1, Völkerbundsatzung für eine jener Fragen erklärt werden, die der schiedsrichterlichen Lösung für den Fall zugänglich ist, als dieselbe auf diplomatischem Wege nicht zufriedenstellend gelöst werden kann. [31]

Was nun den gerichtlichen Weg (Anrufung des Schiedsgerichtshofes in Haag) anbelangt, so muss zunächst auf folgendes hingewiesen werden.

Der einzelne cechoslowakische Grundbesitzer Schweizer Staatsangehörigkeit ist nicht in der Lage, gegen das ihm durch die Bodenreform widerfahrende Unrecht durch ein Rechtsmittel anzukämpfen.

Denn einerseits ist das cechoslowakische Bodenamt gleichzeitig Partei, Behörde und Gericht, vollständig autokratisch und kontrollos.⁵⁷

⁵⁷ In der Stellung einer Verwaltungsbehörde erlässt das Bodenamt einen Bescheid, gegen den in der Regel eine Beschwerde beim Verwaltungsgerichtshof zulässig ist. Als die Partei gibt es nur eine Parteierklärung ab. KAŇKA, Josef. Státní pozemkový úřad [Das Staatliche Bodenamt], Teil des Artikels Pozemková reforma [Die Bodenreform]. In: HÁCHA et al. *Slovník III*, s. 334.

Die theoretisch zugelassenen innerstaatlichen Rechtsmittel (Beschwerde an den Verwaltungsgerichtshof und unter ganz bestimmten Voraussetzungen: Rekurs an das Zivilgericht⁵⁸), versagen praktisch vollkommen.

So hat der Verwaltungsgerichtshof insbesondere Beschwerden gegen die Festsetzung der Höhe der Entschädigungen a limine fori mit der Begründung zurückgewiesen, dass diese Festsetzung durch das Bodenamt nicht in seiner Eigenschaft als Behörde, *sondern* als Partei erfolgt sei: Deshalb sei der Verwaltungsgerichtshof zur Entscheidung nicht zuständig.

Aber auch dem Haager Schiedsgerichtshof gegenüber ist die Stellung eines czechoslowakischen Grundbesitzers Schweizer Staatsangehörigkeit im Vergleiche mit jenen czechoslowakischen Grundbesitzern fremder Staatsangehörigkeit, welche nunmehr ihren Besitz auf dem Gebiete der Cechoslowakei als eines [32] Sukzessionsstaates der ehemals Österreich-ungarischen Monarchie, haben eine wesentlich verschiedene.

Diesen letzteren Staatsangehörigen steht nämlich das Recht zu, das Tribunal arbitral mixte anzurufen (Artikel 257, 304 des Friedensvertrages von Versailles, Artikel 256 des Friedensvertrages von St. Germain-en-Laye, Artikel 239, 250 des Friedensvertrages von Trianon).

Dieses Recht haben aber weder die Staatsbürger, welche den alliierten und assoziierten Mächten noch jene, welche einem neutralen Staat angehören.

Sie sind also auf den Schutz ihres Staates angewiesen.

Die Schweiz ist Mitglied des Völkerbundes. Sie hat daher die im Artikel 13 und 15 der Völkerbundsatzung normierten Rechte.

Sie kann also entweder im Sinne des Artikels 13 verlangen, dass eine Frage der Schiedsgerichtsbarkeit unterbreitet wird, oder sie kann die Streitfrage im Sinne des Artikels 15 vor den Völkerbundrat bringen, welcher wiederum das Gutachten des Internationalen Haager Gerichtshofes einzuholen berechtigt ist.

Unter diesen Umständen ist es sicher ein begründetes Verlangen, wenn die Schweizer Staatsangehörigen, deren Rechte und Interessen durch die czechoslowakische Bodenreform verletzt sind und deren Vermögen und Grundbesitz durch die czechoslowakische Bodenreformgesetzgebung der Gefahr fast gänzlicher Konfiskation ausgesetzt ist, von ihrem Staate verlangen, dass er für [33] ihre Interessen in der in den Friedensverträgen vorgesehenen Art eintrete, also zunächst versuche, auf diplomatischem Wege Abhilfe zu erlangen, und, falls die Streitfrage auf diplomatischem Wege nicht zufriedenstellend geregelt werden kann, dieselbe sodann entweder nach Artikel 13 oder 15 der Behandlung durch den Internationalen Schiedsgerichtshof zuzuführen.

Dass die vorliegende Streitfrage einer schiedsgerichtlichen Lösung zugänglich sei, wurde bereits erörtert, unter Hinweis darauf, dass internationale Privatrechte

⁵⁸ Die Entscheidung des Bodenamtes über den Übernahmepreis kann binnen 30 Tagen mit dem Rekurs beim zuständigen Kreisgericht angefochten werden. LAŠTOVKA, Karel. *Československé správní právo. Část zvláštní* [Tschechoslowakisches Verwaltungsrecht. Besonderer Teil]. Bd. I. Praha: Melantrich, 1936, S. 310.

nicht durch innerstaatliche Gesetzgebung und Maßnahmen verletzt werden dürfen, und dass den Schweizer Staatsangehörigen gegen den Cechoslowakischen Staat doch mindestens die gleichen Rechte zustehen müssen, welche dieser Staat im Friedensvertrage von St. Germain-en-Laye und Trianon seinen ehemaligen Feinden gewährleistet hat.

Da die cechoslowakische Bodenreform seitens des Bodenamtes, besonders in letzter Zeit mit stärkstem Nachdruck und übergroßer Beschleunigung betrieben wird, wäre es im Interesse der schwer bedrohten Schweizer Staatsbürger *dringendst geboten*, dass seitens der hohen Schweizer Regierung schleunigst eingegriffen und eheste Abhilfe angestrebt werde.

Hiebei wird noch darauf hingewiesen, dass eine solche schleunige Intervention auch im überwiegenden Interesse des Cechoslowakischen Staates selbst gelegen wäre, da wohl nach den bisherigen Enunziationen des Haager Schiedsgerichtshofes kein Zweifel bestehen kann, dass auch bezüglich der cechoslowakischen Bodenreform gegen-[34]über Grundbesitzern ausländischer Staatsbürgerschaft der Rechtsgrundsatz, dass das denselben enteignete Privateigentum nach dem vollen gemeinen Werte zu entschädigen sei, zum vollen Siege gelangen muss.

Selbstverständlich würde aber diese Entschädigungsleistung nach dem vollen gemeinen Werte den cechoslowakischen Staat in einem späteren Zeitpunkte umso schwerer treffen, je mehr solche, besonders durch die Arrondierung umfangreicher Grundkomplexe höchst wertvollen, cechoslowakische Großgrundbesitze durch Aufteilung an kapitalschwache Kleingrundbesitzer zerstückelt und fortschreitend entwertet werden.

Bis dat, qui cito dat.⁵⁹

Eine rasche Intervention der Schweizer Regierung läge im Interesse beider Streitteile.

Prag – Karlsbad [ohne Datum⁶⁰]

Dr. Franz Wien-Claudi m. p.
Rechtsanwalt in Prag
m. noe.

⁵⁹ „Doppelt gibt, wer schnell gibt.“

⁶⁰ Diese Denkschrift trägt kein explizites Datum. Sie bezieht jedoch auf Gesetze und Verordnungen aus dem Sommer 1922 sowie eine Entscheidung des Haager Ständigen Schiedsgerichtshofs vom Oktober 1922. Das Rechtsgutachten des Ständigen Internationalen Gerichtshofs zur sogenannten „Polnischen Ansiedlerfrage“ wurde am 10. September 1923 veröffentlicht. Der jüngste ist jedoch der sowjetisch-italienische Handelsvertrages vom 7. März 1924. Nach Václav Horčíčka wurde diese Denkschrift von Knoll et al. im Jahre 1925 ausgefertigt. Siehe HORČIČKA, Václav et al. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků* [Fremde Herren auf tschechischem Boden. Die Bodenreform in der Zwischenkriegs-tschechoslowakei auf Gütern ausländischer Staatsangehöriger]. Praha: Agentura Pankrác, 2021, S. 163, Anm. Nr. 36.

Frau von Dörr,⁶¹ Smilkau

Dr. Felix Knoll m. p.
Rechtsanwalt in Karlsbad
m. noe.

Brüder Geymüller,⁶² Kamenitz a.d. Linde

Dr. Erwin Löwenfeld Berlin m. p.
als Mitverfasser

⁶¹ Die Familie Dörr (auch Doerr) erwarb den Großgrundbesitz (Allo-Herrschaft) Smilkau (mit Heřmaniček, Dědkov, Zvěčov und Zálesí) in den 1870er Jahren. Zum Ende des 19. Jahrhunderts bestand das Vermögen aus dem Schloss Smilkau mit Kapelle, Ziergarten und Parkanlagen und mehr als 1 300 ha an Gründen (Felder, Gärten, Wiesen, Weiden, Wälder, Teiche). PROCHÁZKA, Johann F. *Topographisch-statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen*. Praha: Joh. F. Procházka, 1891, S. 154–155; TITTL, Hynek. *Schematismus velkostatků v království Českém* [Schematismus des Großgrundbesitzes im Königreich Böhmen]. Žižkov: Knihtiskárny Jos. Baštáře, 1894, S. 183–184.

August von Dörr, * 29. Juli 1846 in Frankfurt am Main, † 21. August 1921 in Smilkau. Genealoge, Heraldiker. Sohn von Karl Georg Dörr und Louise Dörr (geb. Likawetz, † 1903). Nach dem Umzug der Familie Dörr von Frankfurt in die Schweiz erlangten sie die schweizerische Staatsbürgerschaft. In der Folge siedelte die Familie weiter nach Böhmen über und ließ sich insbesondere in Smilkau nieder. Im Jahre 1877 vermählte er sich mit Rosa Comploier aus Wien; aus der Ehe gingen zwei Kinder hervor: Sohn Georg (verh. mit Eugenie Pleskot in 1924) und Tochter Angelique (verh. mit Ludwig Freiherr von Callenberg). 1896 wurde August v. D. vom Kaiser Franz Joseph I. nobilitiert. *Wiener Salonblatt*, 29. August 1903, Nr. 35, S. 14; *Wiener Salonblatt*, 3. September 1921, Nr. 18, S. 9; *Wiener Salonblatt*, 24. August 1924, Nr. 16, S. 8; LIFKA, Bohumír. K soupisu novodobého českého heraldického exlibris [Zum Verzeichnis der neuzeitlichen tschechischen heraldischen Exlibris]. *Sborník pro ex libris a jinou užítkovou grafiku*, 1942, Jg. 4, Nr. 1, S. 14; MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti* [Adelsgeschlechter in Böhmen, Mähren und Schlesien vom Weißen Berg bis zur Gegenwart]. Bd I. A–M. Praha: Argo, 2008, S. 188; MARTÍNEK, Jiří. Dörr (též Doerr), (Josef) Agust. In: *Biografický slovník českých zemí*. Heft XIII. Dig–Doš. Praha: Libri, 2010, S. 320.

Daraus lässt sich folgern, dass die im Text genannte Frau von Dörr wahrscheinlich Rosa v. D. ist, die Witwe nach August von Dörr.

⁶² Georg Jakob Rudolf (* 1. Dezember 1891, † 16. April 1962) und Richard Rudolf Daniel Geymüller (* 2. April 1894, † 23. März 1965), Freiherren und Besitzer des Schlosses sowie des Großgrundbesitzes Kamenitz (Kamenice nad Lipou), gehörten zur alten, ursprünglich deutschen Familie Geymüller, die im 17. Jahrhundert die schweizerische Staatsbürgerschaft (Bürgerrecht der Stadt Basel) erwarb. Die jüngere Linie dieser Familie kam nach Wien und Böhmen. Johann Heinrich Geymüller (1754–1824), ein bedeutender Bankier, wurde im Jahre 1810 nobilitiert. Sein Sohn Rudolf erwarb im Jahre 1836 das böhmische Inkolat. In den 1870er Jahren war Rudolf Abgeordneter des Böhmischem Landestags. MAŠEK, *Šlechtické rody*, S. 275.

In der damaligen Tschechoslowakei besaß die Familie seit der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts das Schloss Kamenitz (Kamenice nad Lipou). Die Brüder waren die letzten Besitzer dieses Schlosses aus Familie Geymüller, da es im Mai 1945 beschlagnahmt wurde. Außerdem besaßen Geymüllers die österreichischen Schlösser Pötzleinsdorf bei Wien und Hollenburg bei Krems, wobei letzteres bis heute von der Familie bewohnt wird.

Vor der Bodenreform betrug das Ausmaß des Großgrundbesitzes etwa 5 500 ha (meistens Wälder, etwa ein Drittel Ackerfläche), was ihn zum größten beschlagnahmten Großgrundbesitz der Schweizer Staatsbürger machte. Zu Beginn der Reform waren die Brüder gleichzeitig österreichischer Staatsbürger. Später verzichteten sie auf der öst. Staatsbürgerschaft. Details zu diesem Fall findet sich bei HORČÍČKA et al., *Cizí páni*, S. 160–169.

14 MEMORANDUM FRANZE WIEN-CLAUDIHO, FELIXE KNOLLA A ERWINA LOEWENFELDA (PRAVDĚPODOBŇ 1925)¹

Memorandum podepsali dr. Felix Knoll, advokát v Karlových Varech, dr. Franz Wien-Claudi, advokát v Praze, a dr. Erwin Loewenfeld jako spoluautor.

Nevěnuje se uplatnění pozemkové reformy na statky knížete z Lichtenštejna, jakož spíše občanům Švýcarska, jež tato reforma postihla. Přesto však obsahuje řadu závěrů mající obecný význam pro témata, jimiž se tato publikace zabývá, především k otázce odškodnění.

Spis začíná přehledem stěžejních zákonných ustanovení, která tvořila základ pozemkové reformy v Československu po roce 1918. Jedná se především o zákon z 9. listopadu 1918, č. 32 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků; zákon z 16. dubna 1920, č. 215 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového; § 109 Ústavní listiny z 29. února 1920 a náhradový zákon z 28. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n. Představení klíčových norem doplňují poznámky dr. Knolla k ustanovením, která zdánlivě zvyhodňují vyvlastňované osoby, ale jejichž konkrétní účinky by de facto mohly být přehlédnuty.

Následně memorandum shrnuje, že pozemky o rozloze větší než 150 ha (zemědělská půda), resp. 250 ha (obecně), mohou být vyvlastněny za náhradu. Ta by však u pozemků do 1000 ha činila pouze 1/12 jejich hodnoty a u pozemků nad 1000 ha dokonce jen 1/20 jejich obecné ceny a nadto by byla vyplacena ve státních cenných papírech, které podléhají kurzovním výkyvům a eventuálně mohou být zcela neprodejné.

Vyvstává tedy otázka, zda *švýcarští* občané musí snášet postoupení svého pozemkového vlastnictví, které se nachází v ČSR, československému státu, vede-li zákonem stanovené odškodnění k *téměř úplné konfiskaci majetku*. Následně se memorandum odvolává na zásady mezinárodního práva veřejného vyplývající z nauky, mezinárodní judikatury a mezinárodních smluv (např. mírových smluv), včetně aplikovatelných smluvních ustanovení, jako jsou ustanovení mírových smluv, aby dospělo k závěru, že *švýcarští* státní příslušníci vyvlastnění v souvislosti s pozemkovou reformou mají nárok na plnou náhradu za tento majetek, kterou však s ohledem

---

¹ Německý strojopisný originál (35 s.): Li LA, V 013/0002. Přepsala B. Švejnhová, přeložil a poznámky napsal D. Marhold, edičně připravili D. Marhold a F. Trauttmansdorff.

na příslušnou judikaturu správních soudů nelze vnitrostátně vymáhat. Ponechává se švýcarské vládě, aby tento jejich nárok uplatnila diplomatickou cestou, příp. s využitím příslušných ustanovení Úmluvy o Společnosti národů či v rámci mezinárodního rozhodčího řízení.

Platnost zásady, dle níž mají švýcarští občané obdržet náhradu odpovídající obecné ceně vyvlastněného majetku, je v memorandu podrobně doložena. Nejprve se odkazuje na odškodňovací zásadu obsaženou v § 365 rakouského obecného zákoníku občanského (ve spojení s § 5 státního základního zákona z roku 1867), který byl toho času v Československu stále v platnosti. Dále se zevrubně soustředí na zásadu mezinárodního práva veřejného, že cizinci mají být v případě vyvlastnění odškodněni, přestože stát vlastním občanům plnou náhradu odepře.

Konfiskaci nepřátelského majetku zapovídá rovněž válečné právo (dle čl. 23f a 46 haagského Řádu války pozemní z roku 1907), které v případě vyvlastnění vyžaduje náhradu (stejně tak právo námořní války). To potvrzují i mírové smlouvy z Brestu Litevského, Saint-Germain-en-Laye a Trianonu, kde kromě zákazu konfiskace za použití likvidačního nástroje existuje možnost stanovení náhrady smíšeným rozhodčím soudem. Odvolává se též na ustanovení Versailleské smlouvy.

Memorandum se dále podrobně zabývá řadou rozhodnutí rozhodčích soudů, která potvrzují zmíněnou mezinárodněprávní zásadu, jakož i příslušnými stanovisky význačných odborníků v oblasti mezinárodního práva veřejného, kupř. v souvislosti s monopolizací životních pojišťoven v Itálii. Byly rovněž předloženy prvky vyvracející zásadu (zmněnou prof. Hobzou), že cizinci nemohou v případě vyvlastnění získat lepší postavení než vlastní občané státu. Ze všech zmíněných úryvků se vyvozuje závěr, že Československo je povinno nahradit hodnotu vyvlastněného majetku. Československé zákony o pozemkové reformě stály v rozporu s tímto právním stavem. Jedná se o „výjimečné zákony“, které v takové podobě nebyly přípustné ani ve válečném právu, neboť by jinak příslušníci neutrálních států byli v horším postavení než příslušníci států nepřátelských. Ba naopak, právní názor vyjádřený v posudku k „polské otázce osadníků“ z 10. 9. 1923 by se s ohledem na československé zákony o pozemkové reformě plně vztahoval na situaci švýcarských občanů, neboť záměrem mírových smluv nemohlo být, aby smlouvy o převodu majetku s příslušníky nepřátelských států zůstaly v platnosti, zatímco odškodnění toliko 1/2 až 1/20 obecné ceny švýcarským občanům – které až „hraničilo s konfiskací“ – bylo přípustné.

Švýcarsko by tedy při převzetí práv svých občanů mohlo buď ve smyslu čl. 13 Úmluvy o Společnosti národů požadovat předložení otázky vyvlastnění a odškodnění švýcarských občanů v Československu rozhodčímu soudu, nebo by ji mohlo jako spornou otázku ve smyslu čl. 15 předložit Radě Společnosti národů, jež by pak byla oprávněna si opatřit posudek Mezinárodního soudního dvora v Haagu.

Memorandum²

V Československu byl 12 dní po 28. říjnu 1918 (dni vzniku této republiky), dne 9. listopadu 1918, přijat níže uvedený zákon (č. 32 Sbírký zákonů a nařízení), který vstoupil v účinnost dne 18. listopadu 1918:³ „Národní výbor československý nařizuje:

§ 1

Každé zcizení mezi živými, jakož i zastavení a reální zatížení smluvní i exekuční statků zapsaných do desek zemských bez svolení úřadů pro správu zemědělskou jest neplatné.

§ 2

Zápisy do zemských desk o právních jednáních uvedených v § 1, jež pocházejí ze smluv datovaných před platností tohoto zákona, jsou nepřipustný.

§ 3

Zákon tento nabývá účinnosti dnem vyhlášení.“

K provedení tohoto zákona byl dne 16. dubna 1919 vydán zákon č. 215 Sbírký zákonů a nařízení, o zabrání velkého majetku pozemkového,⁴ který v §§ 1 a 2 stanovuje následující: „Na základě usnesení Národního shromáždění nařizuje se

§ 1

Aby byla provedena úprava pozemkového vlastnictví, zabírá se státem velký majetek pozemkový (§ 2), ležící v území Československé republiky, v to čítajíc velký majetek [1] vázaný, a zřizuje se úřad pozemkový.

² V případě citací právních předpisů využili autoři originálního memoranda původní českou Sbírký zákonů a nařízení v německém překladu. Jednotlivá ustanovení tak zcela neodpovídají německy vydávané „Sammlung der Gesetze und Verordnungen des čechoslowakischen Staates“. Vesměs jde o drobné syntaktické změny či využití synonym. Česká verze memoranda naopak využívá autentický text.

³ Zákon ze dne 9. listopadu 1918, č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků. Obsahuje pouze tato výše uvedená ustanovení a zrušuje se zákonem ze dne 24. června 1927, č. 130/1927 Sb. z. a n. Účelem tohoto zákona bylo zabránit zcizení velkostatků již od okamžiku vzniku mladé republiky. Vlastníci půdy totiž mohly takovou reformu očekávat, což by mohlo ovlivnit jejich hospodářské chování. PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. Československá politika v letech popřevratových*. Díl I. Praha: Fr. Borový, 1933, s. 244.

⁴ Zákon z 16. dubna 1919, č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového. Ve smyslu §§ 1 a 15 tohoto zákona a na základě zákona z 11. června 1919, č. 330/1919 Sb. z. a n., o pozemkovém úřadě, byl zřízen Státní pozemkový úřad jako ústřední správní úřad Československé republiky. Roku 1935 byl tento vládní vyhláškou z 25. ledna 1935, č. 22/1935 Sb. z. a n., zrušen a jeho působnost přešla na Ministerstvo zemědělství.

§ 2

Velkým majetkem pozemkovým jest rozuměti soubory nemovitostí s právy, která jsou spojena s jejich držením, jestliže výměra náležející v území Československé republiky vlastnický jediné osobě nebo týmž spoluvlastníkům je větší než 150 ha půdy zemědělské (rolí, luk, zahrad, vinic, chmelnic), nebo 250 ha půdy vůbec.

Manželé nerozvedení považují se za osobu jedinou.“

Následně bylo v Ústavní listině Československé republiky (zákon č. 121 Sbírky zákonů a nařízení z 29. února 1920) zakotveno níže uvedené zásadní ustanovení o přípustnosti vyvlastnění soukromého majetku, a sice v § 109 této Ústavní listiny:

§ 109

„(1) Soukromé vlastnictví lze omeziti jen zákonem.

(2) Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá.“⁵

8. dubna 1920 pak byl vyhlášen další zákon (č. 23⁶ Sbírky zákonů a nařízení) o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (náhradový zákon). Tento byl částečně pozměněn a doplněn zákonem č. 220 Sbírky zákonů a nařízení z 13. července 1922.

§§ 41–43 tohoto zákona č. 23 z roku 1920 stanovují: [2]

„NÁHRADA ZA ZABRANÝ MAJETEK

§ 41

Náhradou (přejímací cenou) za převzatý pozemkový majetek jest cena jeho vyplývající z průměru cen docilovaných v letech 1913 až 1915 při prodeji statků z volné ruky v rozloze přes 100 ha.

Vláda se zmocňuje, aby nařízením vyhlásila závazné stupnice cen se zřetelem na cenový průměr vyšetřený pozemkovým úřadem dle zásady odst. 1. pro nemovitosti stejného způsobu užívání, druhu kultury, jakosti (třídy dle katastru) a polohy.

Pokud nebudou vyhlášeny tyto stupnice cen, stanoví pozemkový úřad přejímací cenu podle odhadu převzatých nemovitostí přísěžnými znalci na místě samém dle zásady odst. 1, hledíc k ustanovení §§ 42 a 43.

⁵ Odškodnění se poskytuje pravidelně, nejedná se však o nutný znak vyvlastnění. Nutným znakem je však tehdy, jedná-li se o vyvlastnění dle § 365 o. z. o. ROUČEK, František. In: ROUČEK, František, SEDLÁČEK, Jaromír (eds.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Sv. II. § 285–530. Praha: V. Linhart, 1935, s. 280.

⁶ Zde se zřejmě jedná o překlep, neboť předmětný zákon byl vyhlášen pod č. 329 (zákon z 8. dubna 1920 č. 329/1920 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový, tzv. zákon náhradový). V originále citovaný právní předpis č. 23 Sb. z. a n. je nařízením vlády republiky Československé o výrobě marmelád a hospodaření jimi v zásobovacím období 1919/1920.

Se zřetelem na zákon ze dne 10. dubna 1919, č. 187 Sb. z. a n., počítá se ve všech případech jedna koruna měny rakousko-uherské za jednu korunu československou.

§ 42

Při souborech přes 1000 ha budiž celková přejímací cena snížena a to v poměru ku snížení obecných cen vyplývajícímu z hospodaření na velkých pozemkových rozlohách, a to při souborech

přes 1000 ha do 2000 ha až o 5 %

přes 2000 ha do 5000 ha až o 10 %

přes 5000 ha do 10000 ha až o 15 %

přes 10000 ha do 20000 ha až o 20 % [3]

přes 20000 ha do 50000 ha až o 30 %

přes 50000 ha až o 40 %.

§ 43

Ocenění převzatých nemovitostí podle předpisů tohoto zákona provede pozemkový úřad přihledaje k osobitým vlastnostem převzatých nemovitostí a stavu, v jakém byly převzaty.

Zejména budiž vzat zřetel při oceňování na investice provedené po 24. dubnu 1919, jestliže užitek jejich v době převzetí ještě trvá nebo pravděpodobně se dostaví, a jestliže investice ty jediné sledovaly, aby docílena byla větší výnosnost nebo udržen byl dobrý stav majetku při intensivním způsobu hospodaření. Investice takové buďtež oceněny dle nákladů stavebních neb pořizovacích s odpočtením příslušného úmoru dle počtu let a druhu zařízení.“

Celková přejímací cena při celých statcích nebudiž zpravidla vyšší než nabývací cena po 1. lednu 1900, leč že by vyšší přejímací cena odůvodněna byla užitečnými investicemi, pokud investice takové ještě v den převzetí celkovou cenu nemovitostí podstatně zvyšují.

Při převzetí a oceňování jednotlivých pozemků bez budov budiž vzat slušný zřetel na škodu vznikající vlastníku nevyužitkováním nákladů na stavby hospodářských budov.“

Novelou z roku 1922, č. 220 Sb. z. a n.,⁷ byl [4] za § 42 starého zákona vložen § 42a následujícího znění:

§ 42a

„Počínajíc rokem 1923 zvyšuje se srážka (§ 42) každým rokem o jednu dvacetinu (1/20).

⁷ Zákon z 13. července 1922, č. 220/1922 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 8. dubna 1920, č. 329 Sb. z. a n., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový.

Pro použití tohoto předpisu rozhodným jest rok, ve kterém dojde k soudu oznámení pozemkového úřadu o zamýšleném převzetí. Rok ten započítává se do zvýšení srážky.

Zvyšování srážky zastavuje nabídka vlastníka velkého majetku pozemkového učiněná písemně pozemkovému úřadu, aby úřad ten převzal jeho majetek pozemkový podle předpisů tohoto zákona, a to ohledně toho majetku, jež ku převzetí nabídne.

Úhrnná srážka nesmí činiti více než 40 % přejímací ceny.“

Pokud jde o úhradu přejímací ceny, kterou má stát zaplatit majitelům vyvlastněných pozemků, stanovuje § 59 novelizovaného znění zákona z roku 1922, č. 220 Sb. z. a n., následující:

§ 59

„Náhrada za převzatý majetek, jakmile jest pravoplatně určena, tvoří, pokud není vyčerpána při rozvrhu soudními pohledávkami ze zákonného zástavního práva, knihovních věřitelů a oprávněnců a pohledávkami ze zaopatřovacího poměru, pohledávku bývalého vlastníka vůči státu. Stát jest povinen ji zúrokovati třemi ze sta ročně a buď zaplatiti hotově nebo zapsati do náhradové knihy podle předpisů tohoto zákona a umořovati aspoň půl procentem ročně. Úroky platí se pololetně pozadu. [5] Vláda se zmocňuje, aby nařízením zvýšila míru úrokovou až na čtyři ze sta. Změna v míře úrokové musí se týkati také úrokování pohledávek vlastníků vůči státu již před změnou míry úrokové vzniklých.“

Vládní nařízení vyhlášené dle poslední věty tohoto § 59 bylo vydáno dne 7. srpna 1922, č. 221 Sb. z. a n.,⁸ a v čl. I. stanovuje:

Článek I.

„Úroková míra pro kapitalisování nároků ze smluv služebních a zaopatřovacích (§ 50, odst. 1, zákona náhradového) a pro úrokování náhrady za převzatý majetek činí pohledávku bývalého vlastníka majetku toho vůči státu (§ 59, odst. 1, zákona náhradového) zvyšuje se na čtyři ze sta. Zvýšení míry úrokové týká se také úrokování pohledávek vzniklých vlastníků vůči státu z důvodu převzetí zabraného majetku před působností tohoto nařízení.“

O způsobu, jímž je vlastníkovi vyplacena přejímací cena, stanovuje § 61 náhradového zákona v novelizovaném znění zákona č. 220 Sb. z. a n. z roku 1922 následující:

⁸ Nařízení vlády republiky Československé ze 7. srpna 1922, č. 221/1922 Sb. z. a n., jímž zvyšuje se míra úroková pro kapitalisování nároků ze smluv služebních a zaopatřovacích a pro úrokování náhrady za převzatý majetek činí pohledávku bývalého vlastníka majetku toho vůči státu (§§ 50 a 59 náhradového zákona) na čtyři ze sta.

§ 61

„Peníz z náhrady na vlastníka vypadající může pozemkový úřad vyplatiti vlastníků hotově anebo dáti jej zapsati jako pohledávku do náhradové knihy. Pohledávka ta jest vůči státu nevypověditelna, stát může ji však čtvrtletně vypověděti a zaplatiti buď hotově nebo umořitelnými dílčími dluhopisy ve stejné jmenovité hodnotě a se stejnou mírou úrokovou.“ [6]

Konečně pak věta první § 17 nařízení vlády republiky Československé z 26. listopadu 1920 o náhradových knihách a náhradových bankách (č. 630 Sbirky zákonů a nařízení⁹⁾ upravuje: „Dílčí dluhopisy, jimiž by náhradová banka vyplatila náhradu bývalým vlastníkům převzatého majetku pozemkového (§ 61 náhr. zák.), jsou papíry majiteli svědčící. Jejich název jest ‚Výkupní listy‘. Podmínky jejich úrokování a splacení buďtež na nich vytištěny.“

Vložení

dr. Felixe Knolla ke s. 10
memoranda.

Pouze pro úplnost je třeba upozornit na následující zákonná ustanovení, která se dotýkají otázky odškodnění a která obsahují několik drobných úlev pro vyvlastňované velkostatky.

- 1) Patří sem ustanovení § 43 náhradového zákona, již citované v plném znění, dle něhož se investice provedené po 24. dubnu 1919 nahrazují dle jejich stavebních a pořizovacích nákladů.
- 2) Pokud jde o právo československého státu požadovat současně s odejmutou půdou též poměrnou část živého a mrtvého zařízení (fundus instructus) sloužícího k hospodaření na převzatém majetku,¹⁰ stanovuje § 57 náhradového zákona: [7] „Za převzaté živé a mrtvé zařízení povinen jest pozemkový úřad zaplatiti vlastníku jeho obecnou cenu v době převzetí hotovými...“
- 3) Konečně § 3 zákona z 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n. stanovuje:

§ 3

„Ze záboru jsou vyloučeny:

- a) objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech...“¹¹

⁹⁾ Nařízení vlády republiky Československé z 26. listopadu 1920, č. 630/1920 Sb. z. a n., o náhradových knihách a náhradových bankách.

¹⁰⁾ Srov. § 12 z. č. 215/1919 Sb. z. a n.: „Při převzetí zabraného majetku státem jsou vlastníci živého a mrtvého zařízení, jež až dotud sloužilo hospodaření na převzatém majetku, povinni prodati za plnou cenu poměrnou část tohoto zařízení státu.“

¹¹⁾ K tomu KREJČÍ, Dobroslav. Některá pochybná ustanovení zákona záborového. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1921, roč. 4, č. 1, s. 6–12.

Tyto úlevy jsou však téměř zcela bezvýznamné.

Ad 1) S ohledem na to, že zabrání půdy velkostatků v Československu bylo nařízeno již 12 dní po založení republiky, byli vlastníci konfiskovaných pozemků přirozeně zbaveni veškeré motivace zlepšovat investicemi stav svého majetku, je-
muž hrozila téměř úplná konfiskace ze strany státu.

Statistický rozbor by měl prokázat, že investice provedené na československých velkostatech by od data nabytí účinnost uvedeného v zákoně (24. dubna 1919) byly téměř nulové.

Ad 2) Naopak náhrada za fundus instructus, potřebný pro konfiskovaný pozemek, ve výši obecné ceny představuje ze strany pozemkového úřadu danajský dar, neboť toto zákonné ustanovení opravňuje pozemkový úřad, aby v zájmu přidělu půdy drobným pozemkovým vlastníkům naložil s inventářem (fundus instructus) zemědělských podniků proporcionálně, [8] a to bez ohledu na to, zda v tu dobu silně redukováný fundus instructus ještě postačuje k dalšímu provozu zbývajících statků či nikoliv.

Každý zkušený zemědělec by se měl bezpochyby co nejdůrazněji ohradit proti tomu, aby při prodeji pozemku menšího rozsahu (např. po 7–10 ha) musel odprodat poměrnou část svého fundu instructu.

Musel by jednoduše vyhovět takovým požadavkům kupujících, že by tak bylo další provozování jeho zemědělského majetku zanedlouho zcela nemožné.

Ad 3) Konečně, co se týče právně a hospodářsky samostatných objektů vyloučených z konfiskace dle § 3 zákona č. 215 Sb. z. a n., z 16. dubna 1919 (které mohou být osvobozeny pouze řízením před pozemkovým úřadem), jedná se především o panské zámky a parky, které ztrácejí rozdělením okolních statků jiným vlastníkům svůj původní účel a význam. Stávají se takřikajíc téměř bezvýznamné. Kromě toho jde o školní a úřední budovy, jejichž hodnota nehraje žádnou roli a konečně o továrny, pivovary a jiné průmyslové podniky, které jsou vždy spojeny pouze s velmi rozsáhlými velkostatky a rovněž nemají pro otázku náhrady ve vztahu k celkové činnosti pozemkového úřadu žádný podstatný význam. [9]

Z toho plyne, že všechny tyto nepatrné úlevy lze s klidným svědomím při celkovém posouzení otázky odškodnění, již se tu zabýváme, pominout.

Podstatný obsah zde citovaných zákonných ustanovení a nařízení ve stručnosti praví:

Pozemkové komplexy nacházející se v Československu, jejichž velikost přesahuje 150, resp. 250 ha, jsou (včetně těchto 150, resp. 250 ha) konfiskovány státem; vlastníkovi se však má poskytnout odškodnění v zásadě toliko dle mírové ceny, tj. šestina obecné ceny (rakousko-uherská mírová koruna k současné měně přibližně 1/6).¹² Kromě toho však vlastník pozemku nemůže ani požadovat zaplacení této

¹² Jedná se o cenu vypočtenou z průměrných cen mezi lety 1913–1915 dosahovaných při prodeji pozemků v rozloze přes 100 ha z volné ruky. Pro snazší stanovení cen vydala vláda zvláštní tabulky. Dále k tomu např. VONDRUŠKA, Edvard. Náhrada (přejímací cena), část hesla Pozemková

1/6 obecné ceny v hotovosti, ale úhradu této přejímající ceny obdrží ve státních 4% cenných papírech na doručitele (dílčích dlužních úpisech). V současné době se např. československá 6% moučná půjčka na Pražské burze obchoduje s kurzem nižším než 80 % její nominální hodnoty – 3,5% čtvrtá československá státní půjčka za cenu přibližně 43 % její nominální hodnoty; tedy tržní hodnotu těchto 4% dílčích dlužních úpisů lze odhadnout sotva na 50 % jejich nominální hodnoty.

V potaz je však třeba brát i značné srážky z přejímající ceny, které se na základě ustanovení §§ 42 a 42a náhradového zákona mohou vztahovat na pozemkové komplexy o výměře nad 1000 ha a představují až 40 % této ceny. [10]

Priznaná přejímající cena ve výši 1/6 obecné ceny je tedy vlastníkovu pozemku nahrazena, nepřesahuje-li jeho pozemkový komplex 1000 ha, ve státních papírech, které mají hodnotu jen asi 50 % jejich nominální hodnoty, tj. nikoliv 1/6, ale nanejvýš 1/12 obecné ceny.

V případě pozemkových komplexů s rozlohou nad 1000 ha mohou dle §§ 42 a 42a náhradového zákona činit srážky z přejímající ceny až 40 %; tedy za pozemky o rozloze větší než 1000 ha stát nevyplatí ani 1/12 z obecné ceny, nýbrž při 40% srážce z 1/12 toliko do 1/20 obecné ceny – to vše ve státních cenných papírech podléhající dalším kurzovým výkyvům, které pravděpodobně nebudou mít vůbec žádný trh a budou se prodávat velice obtížně a s velikou ztrátou.

Vyvstává tedy otázka, zda taktéž *švýcarští* občané vlastníci československé pozemky musí snášet postoupení svého pozemkového vlastnictví, které se nachází v Československu, československému státu, výměnou za takovou kompenzaci, která představuje *téměř úplnou konfiskaci majetku*.

Pokud by došlo ke kolizi mezi povinností respektovat soukromé vlastnictví a právem státu na vyvlastnění, je třeba nejprve zkoumat, zdali je konfiskace odůvodněna veřejnou potřebou a zda si toho žádá obecné dobro.¹³ Vůbec tu však nebudeme zkoumat, zda československá pozemková reforma [11] skutečně představuje čistě ekonomický zákon sloužící „obecnému dobru“. Nebudeme tu diskutovat ani to, zda tato československá pozemková reforma není spíše skrytým poválečným opatřením, jehož záměrem je znárodnění [nacionalizace, D.M.] půdy, a porušením práv zaručených minoritní smlouvou [malou Saintgermainskou smlouvou, D.M.].¹⁴ Je třeba odpovědět toliko na otázku, zda je toto zákonem omezené odškodnění za zabranou půdu v souladu s ostatními zásadami vnitrostátního a obecnými zásadami mezinárodního práva. V případě takového vyvlastnění soukromého majetku diktované obecným dobrem, stanovuje § 365 o. z. o., v Československu dodnes platného, následující:

---

reforma. In: HÁCHA, Emil, HOETZEL, Jiří, LAŠTOVKA, Karel, WEYR, František (eds.). *Slovník veřejného práva československého*. Sv. III. Brno: Polygrafia; R. M. Rohrer, 1934, s. 363–364. VOŽENÍLEK, Jan. *Pozemková reforma v Československé republice*. Praha: Rolnické tiskárny, 1924, s. 26, 212–213.

¹³ Srov. § 365 o. z. o.

¹⁴ Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919, vyhlášená jako č. 508/1921 Sb. z. a n.

§ 365

„Žádá-li toho obecné dobro, musí člen státu za přiměřené odškodnění¹⁵ i úplné vlastnictví věci postoupiti.“¹⁶

V době vyhlášení záborového zákona stanovoval nadto základní zákon o pozemkové reformě (starý rakouský základní zákon státní z 21. prosince 1867, č. 142 ř. z.): „Jmění jest neporušitelné. Mimo vůli může se někomu odejmouti něco, což jeho jest, jen v těch případech, a tím způsobem, jak ustanovuje zákon.“ (§ 365 o. z. o.)¹⁷ [12]

„Respekt k soukromému vlastnictví, jeho posvátnost a povinnost poskytnout plnou náhradu v případech stanovených zákonem.“ (§ 365 o. z. o.). Respekt k soukromému vlastnictví, jeho posvátnost a povinnost poskytnout plnou náhradu v případě vyvlastnění stojí ve shodě s mezinárodním právem veřejným všech civilisovaných zemí. Nedotknutelnost soukromého vlastnictví cizího státního příslušníka je záležitostí veřejnoprávní a teorií i mezinárodněprávní judikaturou je uznána zásada, že vlastnictví cizince musí být při výkonu vyvlastňovacího práva vždy plně respektováno a plně nahrazeno. V mezinárodním právu veřejném platí zásada, že cizinec je v případě vyvlastnění odškodněn, přestože stát vlastním občanům tuto plnou náhradu odepře. Toto mezinárodněprávní pravidlo se utvářelo od konce 18. století. Princip nedotknutelnosti soukromého vlastnictví proklamovala v čl. 17 již slavná „Declaration des droits de l’homme“¹⁸ z roku 1789 („La propriété est inviolable et sacrée, nul ne peut en être privé, si ce n’est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l’exige évidemment et sous la condition d’une juste et préalable indemnité.“¹⁹).

Tato právní zásada pak postupně přešla do ústav a zákonodárství všech moderních států. Na tomto základě byl uzavřen velký počet obchodních smluv a smluv o usazení, [13] např. smlouva o usazení mezi Německou říší a Švýcarskem z 31. května

¹⁵ Přiměřeným odškodněním se rozumí *damnum emergens* i *lucrum cessans*, mimořádně i *pretium affectionis* a při vyvlastnění části zmenšenou cenu zbytku. SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnické právo. Komentář k §§ 356–446 všeob. obč. zák. se zřetelem ku právu na Slovensku a Podkarpatské Rusi platnému*. Praha: V. Linhart, 1935, s. 148. Dle jiných názorů se nahrazuje již jen majetková újma (toliko *damnum emergens* a *lucrum cessans*). ROUČEK, SEDLÁČEK (eds.). *Komentář*, s. 281.

¹⁶ František Weyr a Zdeněk Neubauer považují subsidiární použití § 365 o. z. o. coby zákona ve smyslu § 109 odst. 2 Ústavní listiny ČSR za sporné. WEYR, František, NEUBAUER, Zdeněk (eds.). *Ústavní listina Československé republiky. Její znění s poznámkami*. Brno: Orbis, 1931, s. 69. Jaromír Sedláček naopak zastává stanovisko, že převládající učení toto ustanovení považuje za zákon ve smyslu § 109, a lze jej proto použít přímo všude tam, kde dotčená otázka není upravena zvláštním zákonem (*lex specialis*). SEDLÁČEK, *Vlastnické právo*, s. 145. Dle judikatury, vybrané Sedláčkem do svého komentáře (Vážný 6543), platila pro pozemkovou reformu výjimka z § 365 o. z. o., a to z důvodu požadavku vyšší sociální spravedlnosti v rámci této reformy. Úplná náhrada neměla připadnout ani cizinci. Tamtéž, s. 137.

¹⁷ Čl. 5 recipovaného státního základního zákona o občanských právech občanů státních z 21. prosince 1867, č. 142 ř. z.

¹⁸ Deklarace práv člověka a občana.

¹⁹ „Vlastnictví je nedotknutelné a posvátné; nikdo ho nesmí býti zbaven, ledaže jde o zákonem stanovený a evidentně vyžadovaný veřejný zájem, a pod podmínkou spravedlivého a předem stanoveného odškodnění.“

1890 (čl. 1²⁰). Zvláště pak obchodní a plavební smlouva mezi Německou říší a Japonskem ze 4. dubna 1896 stanovuje v čl. 1: „Příslušníci každé z obou smluvních stran mají požívat plné a neomezené ochrany své osoby a majetku“. O tom, že mezinárodní právo uznává zásadu zákazu úplné nebo částečné konfiskace cizozemského soukromého vlastnictví, svědčí zejména mezinárodní právo válečné.

Jak známo, soukromé vlastnictví je v pozemní válce, a to jak v prostoru válečných operací, tak i na území okupovaném nepřítelem, zásadně nedotknutelné (čl. 23g²¹ a 46²² Řádu války pozemní²³). K odnětí může dojít pouze v případech dohodnutých podle mezinárodního práva; konfiskace soukromého vlastnictví nepřítele nacházejícího se na území vlastního státu je naproti tomu absolutně zakázána. To platí dokonce i pro anglo-americký právní systém, třebaže se jinak přiklání ke staré myšlence, že též příslušníka nepřátelského státu je třeba považovat za nepřítele (srov. k tomu Edwin M. Borchard, *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad*, 1922, s. 39: „The establishment of the limit of rights which the state must grant the alien is the result of the operation of custom and treaty ... it has secured to the alien a certain *minimum of rights* necessary to the enjoyment of life, liberty and *property* ... Thus ... it prevents ... *the confiscation of the property of an alien* who by war has become an alien enemy.“²⁴). Tato zásada částečně pronikla taktéž do práva námořní války. Haagská úmluva [14] o režimu nepřátelských obchodních lodí na počátku války z 18. října 1907 stanovuje v čl. 2 a 3, že v případech, na které se vztahuje tato úmluva, lze nyní nepřátelské obchodní lodě požadovat buď s povinností vrátit je po skončení války, nebo jinak pouze za náhradu.²⁵

Geneze této dohody objasňuje naši otázku. Komise ustavená Haagskou mírovou konferencí k jejímu vypracování totiž vycházela z francouzského a švédského

²⁰ Tento článek stanovuje, že se s Němci ve Švýcarsku (a dle čl. 3 obdobně se Švýcary v Německu) zachází stejně jako s občany ostatních švýcarských kantonů, co do osobních a majetkových práv. To platí zejména pro právo pobytu či svobodný výkon živnosti.

²¹ „Nehledě k zákazům stanovené zvláštními smlouvami se zejména zapovídá [...] g) ničení nebo odnětí nepřátelského majetku s výjimkou případů, kde toho nezbytně vyžaduje válečná nutnost.“

²² „Čest a práva rodiny, života občanů, soukromý majetek, jakož i náboženské přesvědčení a bohoslužebné úkony musí být respektovány. Soukromý majetek nesmí být konfiskován.“

²³ Příloha Úmluvy o zákonech a obyčejích války pozemní přijaté na druhé Haagské konferenci roku 1899.

²⁴ „Stanovení hranice práv, která stát musí cizinci poskytnout, je výsledkem působení zvyklostí a (mezinárodních) smluv ... To zaručilo cizinci určité minimum práv nezbytných k požitku z života, svobody a majetku ... Tím ... se zabraňuje ... konfiskaci majetku cizince, který se válkou stal cizím nepřítelem.“

²⁵ Čl. 2: „Obchodní loď, která následkem vyšší moci nemohla opustiti nepřátelský přístav ve lhůtě předcházejícím článku dotčené nebo které nebylo dovoleno vyplouti, nesmí být konfiskována. Válečná strana může ji zabaviti buďto toliko s tím závazkem, že ji vrátí po válce bez náhrady nebo ji za náhradu požadovati.“

Čl. 3: „Nepřátelské obchodní lodě, které opustily svůj poslední přístav odjezdu před počátkem války a budou dopadeny na moři, nevědouce o nepřátelství, nesmějí býti konfiskovány. Budou buďto toliko zabaveny se závazkem, aby byly vráceny po válce bez náhrady, nebo budou rekvirovány ano i zničeny za náhradu a se závazkem, že bude pečováno o bezpečnost osob a o zachování lodních papírů. Jakmile tyto lodě připluly do některého přístavu své země nebo některého neutrálního přístavu, jsou podrobeny zákonům a obyčejům námořní války.“ BAJGAR, Jiří a kol. (eds.). *Haagské úmluvy v systému mezinárodního humanitárního práva – II. díl*. Praha: Správa soc. řízení Federálního ministerstva obrany, 1993, s. 42–43.

návrhu, dle nichž by se odškodnění za rekvizici lodí mělo *zakládat na vnitrostátních zákonech* (srov. proposition de la Délégation de France: „... Toutefois la sortie du port peut leur être refusée et ils sont alors sujets à réquisitions, moyennant indemnité, conformément aux lois territoriales en vigueur“²⁶). Německý delegát naproti tomu namítal, že otázku úpravy odškodnění nelze přenechat vnitrostátním zákonům, neboť by v takovém případě podstupovali majitelé lodí riziko, že nebudou dostatečně odškodněni. Stejně tak van den Heuvel,²⁷ jakož i Lammasch²⁸ navrhovali, aby se stanovilo, že *musí být vyplaceno plné odškodnění*.

Ačkoliv Renault²⁹ namítal, že si cizinci nemohou stěžovat, zachází-li se s nimi stejným způsobem jako s tuzemci, usnesla se nakonec komise na vyškrtnutí pasáže, v níž se uvádí, že odškodnění má být poskytnuto „*conformément aux lois territoriales*“³⁰ a to poté, co Renault rovněž zdůraznil, že rekvizici nepřátelské obchodní lodí v přístavu válčící strany [15] na začátku sváru nelze ztotožňovat s rekvizicí na nepřátelském území. Fromageotova zpráva, předložená komisi a přijatá konferencí proto uvádí: „On avait émis tout d’abord quelques doutes sur l’entendue de l’indemnité.

Mais il est aisé de voir, à cet égard, que, comme toute indemnité, celle-ci *doit couvrir la perte éprouvée* par l’ayant droit du fait qui en est la cause...“³¹ (Deuxième conférence de la Paix, Actes et documents, tome III, 1907, strana 1087).

Nepřátelskou obchodní loď lze tedy zabavit v případech uvedených úmluvou pouze proti *náhradě plné ztráty*, kterou vlastník lodí v důsledku jejího zabavení utrpěl. Dle právního názoru mocností přítomných na druhé Haagské konferenci tedy není stanovení příslušné výše náhrady na posouzení národních zákonodárných sborů, nýbrž státy provádějící rekvizici jsou povinny cizozemské vlastníky lodí plně odškodnit, ať už zní jejich vnitrostátní rekviziční zákony jakkoliv.

Pokud tato zásada pronikla dokonce i do práva námořní války, které jinak stále stojí na principu práva na námořní kořist, musí být tím pevněji zakotvena v mezinárodním právu mírovém.

²⁶ „Avšak opuštění přístavu jim může být odepřeno a pak podléhají rekvizicím za předpokladu odškodnění v souladu s účinnými místními zákony.“

²⁷ Jules Van den Heuvel, * 16. listopadu 1854 v Gentu, † 22. října 1926 tamtéž. Učitel práva a politik Katolické strany. Profesor veřejného práva na Katolické univerzitě v Lovaně. 1899–1907 ministr spravedlnosti Belgie. Poté udělení čestného titulu „státní ministr“. Belgický delegát na 2. haagské konferenci (1907). Člen Stálého rozhodčího soudu. Během 1. světové války (1915–1918) vyslanec u Svátého stolce. Člen belgické delegace na Versailleské mírové konferenci.

²⁸ Heinrich Lammasch, * 21. května 1853 v Seitenstettenu, † 6. ledna 1920 v Salzburgu. Rakouský učitel mezinárodního práva veřejného a politik. Poslední předseda vlády Předlitavska (rakouská část Rakousko-Uherska). Pacifista a zastávce neutrality Rakouska. Člen a prezident Stálého rozhodčího soudu.

²⁹ Louis Renault, * 21. května 1843 v Autun, † 8. února 1918 v Barbizonu. Francouzský právník, profesor mezinárodního práva veřejného na pařížské univerzitě, dříve profesor římského a obchodního práva v Dijonu. Společně s Italem Monetou obdržel roku 1907 Nobelovu cenu za mír.

³⁰ Tj. „v souladu s místními zákony“.

³¹ „Zpočátku byly určité pochybnosti ohledně chápání odškodnění. Ale je snadné vidět, že v tomto ohledu, jako každé odškodnění, musí náhrada pokrývat škodu, utrpěnou oprávněným subjektem na základě činu, který ji způsobil.“

II. Zásada „plného odškodnění cizinců“ byla potvrzena též novými mírovými smlouvami. Kupříkladu čl. 16 odst. 2 německo-ruské ochranné smlouvy [16] k brestlitevské mírové smlouvě z 3. března 1918 se tak hlásí k principu nepřipustnosti vyvlastnění bez odpovídající náhrady.³²

Podobně stanovuje německo-ruská finanční dohoda doplňující německo-ruskou ochrannou smlouvu k brestlitevské mírové smlouvě a poválečné mírové smlouvě z 27. srpna 1918 ve svém čl. 11: „Majetek Němců v Rusku bude do budoucna vyvlastněn nebo jinak odňat z dispoziční moci vlastníka pouze tehdy, bude-li vyvlastnění nebo jiné odejmutí provedeno ve prospěch státu nebo obce, na základě právních předpisů, jež se vztahující na všechny obyvatele země nebo příslušníky třetích států a na veškerý majetek stejného druhu, *a bude-li vlastník bezprostředně odškodněn v penězích.*“ Výši náhrady stanoví nezávislá komise. Rovněž mírové smlouvy z Versailles, St. Germain, Trianonu a Neuilly, které ukončily světovou válku, spočívají na zásadě nedotknutelnosti cizího majetku, dokonce i nepřátelského. V zásadě dávají mocnostem spojeným i sdruženým právo *likvidovat nepřátelský soukromý majetek nacházející se na jejich území.* Toto právo však nespočívá na obecném mezinárodním právu, ale vyplývá ze zvláštního smluvního titulu mírových smluv ukončujících světovou válku. Nadto se však tento majetek cizinců nekonfiskuje, ale jeho hodnota stanovená dle legálních zásad pro oceňování a likvidace přijímajícího státu, [17] se *započte* poraženým státům na reparační účet.

Protože však zákonodárství likvidujících států stanovilo zásadu, že v případě vyvlastnění musí expropriát obdržet plnou hodnotu v penězích, musí být taková plná hodnota zahrnuta i v našem případě. Mimoto čl. 232l Trianonské smlouvy a čl. 249h smlouvy ze St. Germain (srov. též čl. 297h bod 2 Versaillské smlouvy) obsahují následující ustanovení o likvidaci ze strany těch států, které nemají nárok na reparační platby: „*Sie le propriétaire établit devant le Tribunal, arbitral mixte prévu par ce Tribunal, que les conditions de la vente ou que des mesures prises par le Gouvernement de l'Etat, dont il s'agit, en de sa législation générale ont été injustement préjudiciables aux prix, le Tribunal ou l'arbitre auront la faculté d'accorder et l'ayant droit une indemnité équitable qui devra être payée par ledit Etat.*“³³ Toto ustanovení vychází z předpokladu, že obecné zákonodárství všech kulturních států povolují vyvlastnění pouze ve veřejném zájmu *oproti plné náhradě.*³⁴

³² „Pro úpravu odškodnění za takový majetek příslušníků jedné strany, který byl na území druhé strany vyvlastněn bez dostatečné náhrady, je vyhrazena zvláštní dohoda, nehledě na případy uvedené v čl. 9 § 3 a čl. 9 odst. 2.“ Německý ř. z., č. 6355/1918 (dostupné z: <https://www.reichsgesetzblatt.de/D/RGBl-D/1918/index.htm>).

³³ „Prokáže-li vlastník před soudem či arbitráží zřízenou tímto soudem, že podmínky prodeje nebo opatření přijatá vládou státu, o něž se jedná, byly ve své obecné úpravě nespravedlivé ohledně ceny, soud či rozhodce bude mít možnost a právo a přiznat spravedlivé odškodné, které bude muset být zapláceno řečeným státem.“

³⁴ Dle judikatury vybrané Sedláčkem do svého komentáře (Vážný 6543) nelze čl. 297 mírové smlouvy Versailleské použít na pozemkovou reformu. Za zabraný majetek neměla případnou plná náhrada ani cizinci. SEDLÁČEK, *Vlastnické právo*, s. 137.

Pokud však stát vydal výjimečný zákon v rozporu s touto zásadou v neprospěch nepřátelských státních příslušníků, mohou se poškození obrátit na smíšený rozhodčí soud, aby jim stanovil přiměřenou náhradu. To je projev skutečnosti, že naše zásada se vztahuje i na příslušníky nepřátelských států. [18]

Dokonce i sovětské Rusko se podřídilo tomuto principu a např. v čl. 6 odst. 5 obchodní smlouvy s Itálií ze 7. března 1924 souhlasilo, že rekvizice vůči Italům jsou napříště přípustné pouze za přiměřenou náhradu (srov. čl. 6 odst. 5).

Tato mezinárodní zásada byla zohledněna v rozhodnutích mezinárodních rozhodčích soudů před válkou i po ní. Za zmínku stojí:

- a) Roku 1838 zavedl neapolský král ve svém státu na úkor některých anglických společností sírový monopol. Spor byl na žádost vlády Velké Británie předložen rozhodčímu soudu, který poškozeným anglickým společnostem přirkl přiměřenou náhradu. (*La Fontaine, Pasicrisie internationale*, s. 97 an.)
- b) Roku 1851 dovezl do Salvadoru americký občan Henry Savage větší množství střelného prachu. V březnu byl vydán dekret zavádějící státní monopol na střelný prach a nařizující prodej všech soukromých skladů střelného prachu do šesti měsíců, jinak budou zabráný.

Jelikož Savage nebyl schopen v této lhůtě svůj střelný prach odprodat, byl mu tento Salvadorem zkonfiskován. Spojené státy však požadovaly odškodnění s odůvodněním, že konfiskace odporuje zásadě nedotknutelnosti soukromého vlastnictví.

Státy se dohodly, že spor postoupí smíšené komisi, která 21. února 1865 uložila Salvadoru povinnost zaplatit přiměřenou náhradu spolu se 6% úrokem; *La prudelle et politis, Recueil des [19] Arbitrages internationaux*, II, b. XII.

- c) 12. září 1910 nařídila revoluční portugalská vláda rozpuštění některých náboženských kongregací a konfiskaci jejich majetku. Jelikož mezi těmito řeholníky byly též občané Británie, Francie a Španělska, stěžovaly si dotčené státy na konfiskaci soukromého majetku. Na základě dohody byl spor postoupen Stálému rozhodčímu soudu v Haagu, který 4. září 1920 uložil Portugalsku povinnost zaplatit odpovídající náhradu. (*Rivista di diritto internazionale*, 14. roč. 1921/22, s. 175 an.)
- d) Spojené státy si během světové války nárokovaly některé lodě postavené v amerických přístavech na náklady norských občanů. V otázce odškodnění vyvstal mezi Spojenými státy a Norskem spor. Bylo rozhodnuto o jeho postoupení Stálému rozhodčímu soudu v Haagu, který 13. října 1922 Spojeným státům nařídil poskytnout norské straně plnou náhradu. Odůvodnění rozhodčího nálezu má mimořádný význam, neboť je v něm jasně vysloveno, že konfiskace majetku cizího občanů je možná pouze oproti plné náhradě. (Srov. rozhodčí nález:

„The fifth Amendment to the Constution of the United States provides: No person ... shall be ... deprived of life, liberty, or property without due process of law, not shall [20] private property be taken for public use, without just compensation.

It is common ground that in this respect the public law of the parties is in complete accord with the international public law of all civilized countries ... Whether the action of the United States was lawful or not, just compensation is due to the

claimants under the municipal law of the United States, as well as under the international law, based upon the respect for private property...

Just compensation implies a complete restitution of the status quo ante, based not upon future gains of the United States or other Powers, but upon the loss of profits of the Norwegian Owners as compared with other owners similar property.“³⁵ (Rivista di diritto Internazionale, 15. roč. 1923, s. 516 an.)

S pojetím mezinárodního obyčejového a smluvního práva, jakož i mezinárodní judikatury, se shoduje též mezinárodněprávní nauka, která se v pochybných případech užije dle čl. 38 Statutu Stálého mezinárodního soudního dvora jako prostředek k určení právních zásad. Ve prospěch této zásady se vyslovili zvláště Anzilotti,³⁶ Asser,³⁷ von Bar,³⁸ Gabba,³⁹ Rolland, Lammasch, Lyon-Caen,⁴⁰ Roguin⁴¹ a Rollin, jakož i Clunet⁴² a Wehberg,⁴³ stejně jako De Boeck⁴⁴ (srov. především Clunet, Con-

³⁵ „Pátý dodatek Ústavy Spojených států stanovuje:

nikdo nesmí být ... zbaven života, svobody nebo majetku bez řádného soudního procesu, ani nesmí být bez spravedlivé náhrady odnímán soukromý majetek pro veřejné účely.

Je nesporné, že v tomto ohledu je veřejné právo stran v naprostém souladu s mezinárodním veřejným právem všech civilizovaných zemí ... At' už bylo jednání Spojených států zákonné, nebo ne, spravedlivá náhrada náleží žalobcům podle vnitrostátního práva Spojených států, jakož i podle mezinárodního práva, založeného na účtě k soukromému vlastnictví ...

Spravedlivá náhrada znamená úplnou restituci předchozího stavu, založenou nikoli na budoucích ziscích Spojených států nebo jiných mocností, ale na ztrátě zisků norských vlastníků ve srovnání s jinými vlastníky podobného majetku.“

³⁶ Dionisio Anzilotti, * 20. února 1867 v Pescii, † 23. srpna 1950 tamtéž. Italský právník, učitel mezinárodního práva veřejného. Náměstek generálního tajemníka Společnosti národů (1920–1921). Soudce (1922–1946) a předseda (1928–1930) Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti.

³⁷ Tobias Michael Carel Asser, * 28. dubna 1838 v Amsterdamu, † 29. července 1913 v Haagu. Nizozemský učitel mezinárodního práva veřejného. Spoluzakladatel Revue de Droit International, jakož i Institutu de Droit International. Udělení čestného titulu „státní ministr“. Nizozemský delegát na 2. haagské konferenci (1907). Společně s Alfredem Hermannem Friedem obdržel roku 1911 Nobelovu cenu za mír pro jejich vliv při zřízení Stálého rozhodčího soudu v Haagu.

³⁸ Ludwig von Bar, * 24. července 1836 v Hannoveru, † 20. srpna 1913 ve Folkestone (Anglie). Německý učitel trestního a mezinárodního práva. Profesor na univerzitách v Rostocku, Vratislavi (též zvolen rektorem), Göttingenu (též zvolen rektorem). Člen Institutu de Droit international. Člen Stálého rozhodčího soudu.

³⁹ Carlo Francesco Gabba, * 14. dubna 1838 v Lodi, † 19. února 1920 v Turíně. Italský právník a univerzitní profesor. Zabýval se mj. retroaktivními zákony.

⁴⁰ Charles Lyon-Caen, * 25. prosince 1843, † 17. prosince 1935. Francouzský právník, vysoké posty ve státní službě.

⁴¹ Ernest Roguin, * 27. května 1851 v Yverdon-les-Bains, † 5. května 1939 v Lausanne. Švýcarský právník a diplomat. Člen Institutu de Droit International.

⁴² Édouard Clunet, * 11. dubna 1845 v Grenoblu, † 8. října 1922 ve Štrasburku. Francouzský právník. Autor několika publikací z oblasti mezinárodního práva veřejného. Roku 1874 založil časopis *Journal du Droit International Privé* (označovaný jednoduše též jako „Clunet“). Advokát špionky Mata Hari v soudním řízení. Člen a předseda (1911) Institutu de Droit International.

⁴³ Hans Wehberg, * 15. prosince 1885 v Düsseldorfu, † 30. května 1962 v Ženevě. Německý učitel mezinárodního práva veřejného.

⁴⁴ Charles de Boeck, * 29. března 1856 v Bergeracu, † 29. září 1939 v Monbazillac (Frankreich). Francouzský učitel mezinárodního práva, profesor mezinárodního práva a římského práva na univerzitě v Bordeaux (dříve právní škola v Alžírě a univerzita v Toulouse). Zajímal se také o mezinárodní

sultation pour les sociétés, étrangères d'assurance sur la vie, 1912; dále: Revue générale de Droit International public, 1913, s. 5 an.)

Audinet⁴⁵ rovněž píše: „L'inviolabilité de la propriété individuelle n'est, sans doute, pas sans limites. Le propriétaire peut être privé de son bien lorsque l'intérêt général l'exige, mais c'est la condition qu'il recoive une indemnité dont la valeur [21] égale celle de la chose qui lui est enlevée.

L'Etat qui ne connaîtrait ce principe se placerait, en quelque sorte, en dehors du droit commun. Il est certain, par exemple, que si cet Etat s'emparait d'un immeuble appartenant à un étranger sans en payer le prix, la victime de cette spoliation *obtiendrait l'appui de son gouvernement* pour réclamer soit la restitution de l'immeuble, soit le payement d'une indemnité.“⁴⁶ (Revue générale Droit International Public 1913, s. 20 an.)

Zejména Borchard a Anzilotti však prokázali, že cizinci se v žádném případě nemusí vždy spokojit s postavením na roveň s tuzemci.

Takto píše Borchard:⁴⁷ „The alien ... is not bound to accept the treatment accorded to nationals if such treatment is in violation of the ordinary principles of civilized justice, and not withstanding the fact that the national has no immediate remedy against the injustice.“⁴⁸ (The diplomatic protection of citizens abroad, 1922, s. 106.).

Anzilotti uvádí: „Esiste ormai una norma consuetudinaria la quale obbliga gli Stati della nostra civiltà ad accordare un minimum di tutela giuridica agli stranieri che ammettono nel territorio; al di sopra di questo minimum si dispiega la vasta rete di rapporti convenzionali, che estendono variamente tale protezione fino al sistema dell' ugualianza coi cittadini. L'ugualianza può ben considerarsi, normalmente, come un maximum: ma sarebbe erroneo desumerne che gli Stati possano valersene per scendere al di sotto del minimum richiesto in ogni caso. Naturalmente il minimum imposto allo Stato nei riguardi degli stranieri, è di regala dallo Stato medesimo

---

právo soukromé. V jeho díle se mj. zabýval právem na námořní kořist nebo nedotknutelností soukromého vlastnictví v námořní válce. Člen Institutu de Droit International.

⁴⁵ Eugène Audinet, * 10. srpna 1859 v Poitiers, † 20. prosince 1935 v Aix-en-Provence. Francouzský učitel mezinárodního práva veřejného. Člen Institutu de Droit International.

⁴⁶ „Nedotknutelnost osobního vlastnictví není bezpochyby neomezená. Vlastník může být zbaven svého majetku, pokud to vyžaduje veřejný zájem, ale jen za podmínky, že obdrží odškodnění, jehož hodnota se rovná hodnotě věci, která mu byla odňata.

Stát, který tento princip neuznává, se určitým způsobem staví mimo obecné právo. Je jisté, že pokud se kupříkladu takový stát zmocní nemovitosti patřící cizinci, aniž by zaplatil její cenu, získala by oběť takové loupeže podporu své vlády, aby mohla požadovat buď vrácení nemovitosti, nebo zaplacení odškodnění.“

⁴⁷ Edwin Borchard, * 17. října 1884 v New Yorku, † 22. července 1951 v Hamden (Connecticut). Americký právník a učitel mezinárodního práva veřejného na Yaleově univerzitě. Citovanou práci *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad, or The Law of International Claims* (1915) napsal jako svou disertační práci. Dále se zabýval např. odsouzením nevinných osob (*Convicting the Innocent: Sixty-Five Actual Errors of Criminal Justice*, 1932).

⁴⁸ „Cizinec ... nemusí akceptovat zacházení poskytované tuzemským příslušníkům, je-li takové zacházení v rozporu s běžnými zásadami civilizované spravedlnosti, a to bez ohledu na skutečnost, že tuzemský příslušník nemá proti nespravedlnosti žádný okamžitý prostředek.“

volontariamente accordato ai cittadini; ma se eccezionalmente accada che lo Stato prenda delle misure incompatibili con quel minimum che il diritto [22] internazionale gli impone, non basta a legittimarle il fatto che esse colpiscono indistintamente cittadini e stranieri.

L'esatta determinazione del minimum di diritti che ogni Stato è internazionalmente tenuto a riconoscere agli stranieri presenta ancora molte difficoltà e lascia campo a varie controversie, che non vulnerano il principio, ma ne rendono spesso malsicura l'applicazione, sempre però che vi si possa far rientrare la regola che mi è parso poter ricavare da queste sentenze, vale a dire che lo Stato ha diritto di espropriare, per qualsivoglia ragione di politica interna, la proprietà privata degli stranieri, ma a condizione di convertirla in una congrua somma di danare.⁴⁹ (Rivista di diritto internazionale, 14. roč. 1921/22, s. 179.)

Pozornost si zaslouží zejména dvě části uvedeného posudku, které vedly italskou vládu k upuštění od monopolizace životních pojišťoven s ohledem na jinak nevyhnutelné plné odškodnění.

1) Clunet v závěru posudku uvádí: „Lorsque un Etat, étraîné après la contemplation de son propre intérêt, établit un droit interne en contradiction avec les notions élémentaires de la justice, il n'est pas autorisé à décliner les conséquences de ses actes, par le motif que les étrangers. *Qui en demeurant les victimes non résignées, sont traités, en la circonstance, sur le même pied que le national.*

Si l'Italie s'estime affranchie de cette obligation fondamentale à l'égard de ses propres sujets, le compte est à régler entre eux; les étrangers ne [23] sont pas contraints de subir un sort qui aboutirait à *une véritable confiscation.*⁵⁰

Anzilotti, který byl rovněž vyslechnut v otázce monopolizace životních pojišťoven.

⁴⁹ „V současnosti existuje obyčejové pravidlo, které zavazuje státy našeho společenství přiznat minimální právní ochranu cizincům, které vpustí na své na území; nad tímto minimem se rozprostírá široká síť smluvních vztahů, které takovou ochranu různě rozšiřují až k systému rovnosti s občany. Rovnost se dá, za normálních okolností, dobře považovat za maximum: bylo by však chybné vyvozovat, že státy ji mohou v každém případě uplatnit k sestoupení pod požadované minimum. Přirozeně je minimem uloženým státu ve vztahu k cizincům postavení přiznané týmž státem dobrovolně svým občanům; pokud se však výjimečně stane, že stát přijme opatření neslučitelná s minimem, které mu ukládá mezinárodní právo, nestačí k jejich ospravedlnění skutečnost, že dopadají bez rozdílu na občany i cizince.

Přesné vymezení minima práv, která je každý stát mezinárodně zavázán přiznat cizincům, představuje ještě řadu problémů a ponechává prostor pro různé spory, které nepodlamují princip, ale často činí jeho aplikaci nejistou, avšak vždy se lze vrátit k pravidlu které se mi zdálo být možno vyvodit z těchto vět, tedy říci, že stát má právo vyvlastnit z jakéhokoli vnitropolitického důvodu soukromý majetek cizinců, avšak za podmínky, že jej převede na přiměřenou částku odškodnění.“

⁵⁰ „Když stát, veden sledováním svého vlastního zájmu, zavede vnitrostátní právo v rozporu s základními představami o spravedlnosti, není oprávněn odmítnout důsledky svých činů s odůvodněním, že s cizinci, kteří se v něm zdržují coby nezřeknuvší se oběti, je v daném případě zacházeno stejně jako s občany. Pokud se Itálie považuje za zproštěnu tohoto základního závazku ve vztahu vůči svým vlastním subjektům, má být vyrovnání provedeno mezi nimi; cizinci nejsou nuceni podstoupit osud, který by fakticky odpoval vyvlastnění.“

„Mais rien n'est plus inconsistant que ce raisonnement là. L'Etat n'est pas obligé à traiter les étrangers comme les nationaux: ni plus ou moins avantageusement que les nationaux; il est tout simplement obligé à les traiter comme l'exigent le droit international général et les conventions particulières avec les autres Etats.“⁵¹

Z výše uvedeného vyplývá, že československý stát si podle obecného mezinárodního práva není v žádném případě oprávněn nárokovat nemovitý majetek cizích státních příslušníků, neposkytne-li jejich vlastníkům plnou náhradu, tzn. pokud expropriátu za požadované pozemky neposkytne peněžní náhradu odpovídající tomu, co mu vezme na půdě.

Československé pozemkové zákony jsou v rozporu s tímto jasným mezinárodněprávním stavem.

Jedná se o výjimečné zákony, což ve svém rozhodnutí znovu uznal teprve nedávno Nejvyšší soud (civilní) v Brně ve věci proti Bedřichu Schaumburg-Lippe-Nachodovi⁵² se slovy: „Pozemkovou reformu sice vyvolal převrat, avšak byla důsledkem porážky Německa.“ Takové výjimečné zákony odporují především § 365 starého rakouského obecného zákoníku občanského, který Československo převzalo.

Uvážíme-li, že takové výjimečné zákony a v nich normovaná povinnost odškodnění nebyla připuštěna ani ve válce [24] vůči nepřátelským cizincům (srov. čl. 232i a 349h mírové smlouvy z Versailles), bude bezesporu pochopitelné, že Československo musí nyní v případě vyvlastnění předmětného majetku poskytnout plnou náhradu, neboť by jinak vlastníci z neutrálních států byly v horším postavení než příslušníci dříve nepřátelských států.

To však nemůže být a nikdy ani nebylo úmyslem mezinárodního práva, resp. smluvních států.

Mimoto je tu následující úvaha:

Pokud by tomu tak nebylo, pak by se dřívější nepřátelé nacházeli na základě mírových smluv v lepším postavení než příslušníci států spojených a sdružených a než příslušníci neutrálních států.

To by však bylo absurdní. Dotčené normy mírových smluv nejsou dokonce ničím jiným než recepcí obecných zásad mezinárodního práva. Advokát dr. Felix Knoll již ve svém podání zahraničnímu oddělení Spolkového ministerstva v Bernu předložil jménem svých klientů Georga Jokoba Rudolfa a Richarda Rudolfa Daniela Geymüllera dva enunciáty haagského rozhodčího soudu, a sice:

⁵¹ „Nic však není tak nekonzistentní jako toto odůvodnění. Stát není zavázán zacházet s cizinci jako s občany: ani více či méně výhodně než s občany; je jednoduše povinen s nimi zacházet tak, jak vyžaduje obecné mezinárodní právo a jednotlivé úmluvy s jinými státy.“

⁵² Značný zájem vyvolala v tisku zvláště otázka vyvlastnění pozemků v Ratibořicích, neboť pro mnohé Čechy bylo nemyšlitelné, aby vlastníkem pozemků v místě spojeném s významnou českou spisovatelkou Boženou Němcovou vlastnil pruský šlechtic. Např. K otázce vyvlastnění Ratibořic. *Večerní České slovo*, 12. březen 1924, roč. 6, č. 62, s. 4; Ratibořice (pozemková reforma a Ratibořice). *České slovo*, 31. srpen 1924, roč. 16, č. 206, s. 8.

- A) Rozhodnutí haagského rozhodčího soudu z 13. října 1922 ve věci sporu o odškodnění norských lodí objednaných v USA, které byly během války zabaveny americkými úřady – dále zkráceně „Norsko-americký rozhodčí nález“.⁵³
- B) Právní posudek Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti v Haagu z 10. září 1923, sp. zn. F.c.VI., seznam III 2., k otázce [25] osadníků v Polsku (dále zkráceně „Právní posudek k polské otázce osadníků“).⁵⁴ Zvláště v „Norsko-americkém rozhodčím nálezu“ prohlásil Stálý rozhodčí soud v Haagu důrazně, že majetek zabavený jedním státem (Amerikou) příslušníkům jiného státu (Norska) má být odškodněn podle jeho obecné ceny v plné výši.

Neméně jasně a důrazně se tato právní zásada mezinárodního práva soukromého potvrzuje i v „právním posudku k polské otázce osadníků“.

V tomto právním posudku se (na konci části IV) zejména uvádí:

Třebaže Versailleská mírová smlouva výslovně neuvádí zásadu, že „v případech změny státní svrchovanosti mají být uznávána soukromá práva,“ je tato zásada nejen samozřejmá, ale Versailleskou mírovou smlouvou jasně uznána.

Tento právní posudek poté odkazuje na čl. 75 Versailleské mírové smlouvy, dle něhož:

Smlouvy mezi Alsasko-Lotrinskem a bývalými německými úřady zůstávají v zásadě v platnosti. Pouze, vyžádá-li si Francie zrušení takové smlouvy v *obecném zájmu*, má pak být straně, jež byla tímto zrušením poškozena, zapláceno *přiměřené odškodnění*.

Čl. 75 Versailleské mírové smlouvy téměř doslova odpovídá § 365 o. z. o., který v Československu platí dodnes.

Dále tento právní posudek poukazuje na to, že se v § 2 přílohy k oddílu V (Smlouvy, [26] promlčení, rozsudky) části X Versailleské mírové smlouvy nařizuje, aby následující smlouvy *mezi bývalými nepřáteli* zůstaly v platnosti:

a) smlouvy, jejichž předmětem je převod statků, majetku, věcí movitých neb nemovitých, jestliže vlastnictví bylo převedeno nebo předmět vydán před tím, nežli se strany staly nepřáteli. Závěry „právního posudku k polské otázce osadníků“, založené na těchto citacích Versailleské mírové smlouvy, lze zcela analogicky přirovnat k námi řešené otázce odškodnění za konfiskované pozemky švýcarských občanů v souvislosti s československou pozemkovou reformou.

Jestliže takové smlouvy (jejichž předmětem je převod majetku nebo nemovitých věcí) zůstávají v platnosti dokonce mezi nepřáteli, pak nemohlo být úmyslem mírových smluv, aby Československá republika nyní, na základě proběhlé změny svrchovanosti, získala prostřednictvím záborového zákona právo postihnout řádně

⁵³ Norwegian Shipowners' Claims (Norsko proti USA), případ č. 1921-01, zahájení řízení 30. června 1921, rozhodnutí 13. října 1922 (dostupné z: <https://pca-cpa.org/en/cases/88/5>).

⁵⁴ Advisory opinion given by the Court on September 10th 1923 on certain questions relating to settlers of German origin in the territory ceded by Germany to Poland. Collection of Advisory Opinions, 1923. Serie B. No 6 (dostupné z: <https://www.icj-cij.org/pcij-series-b>).

nabytá vlastnická práva švýcarských občanů k pozemkům za 1/2 až 1/20 obecné ceny, což hraničí s konfiskací.

Posledně citované ustanovení Versailleské smlouvy bylo doslovně převzato takéž do Československem podepsané smlouvy ze St. Germain-en-Laye – obsahovalo [27] jej rovněž v části X, oddílu V, § 2 přílohy této mírové smlouvy.

Z toho je rázem zřejmé, že v Československu často zaznívající závěr: „Příslušníci cizího státu pro sebe nemohou při provádění pozemkové reformy požadovat žádná lepší práva, než jaká pro sebe mají příslušníci československého státu,“ je zjevně mylný.

Českoslovenští občané nemají žádné právní prostředky vůči vlastnímu státu – švýcarští občané je však mají prostřednictvím svého státu, který chrání jejich mezinárodní práva!

Nyní budou stručně představeny legitimní cesty, které může Švýcarský stát využít k ochraně práv svých státních příslušníků. Jsou jimi:

I. Diplomatická cesta.

II. Soudní cesta (dovoláním se k rozhodčímu soudu v Haagu na základě čl. 13 a 15 Úmluvy o Společnosti národů⁵⁵).

Československá vláda by zpočátku diplomatické i soudní demarši oponovala námitkou, že se v případě pozemkové konfiskace jedná čistě o vnitřní záležitost československého zákonodárství, resp. o otázku, která dle předpředposledního [osmého, D.M.] odstavce čl. 15 Úmluvy o Společnosti národů⁵⁶ spadá „dle mezinárodního práva do výlučné pravomoci“ Československa. [28] Tato výhrada je však zjevně neoprávněná.

Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti v Haagu již v „právním posudku k polské otázce osadníků“ v zásadě uvedl: *že i vydání řádně publikovaného zákona* lze považovat za porušení příslušných mezinárodních povinností člena Společnosti národů. Stejně jako zákon z 14. července 1920 vydaný Polskem v otázce osídlenců nebyl uznán za čistě vnitřní záležitost polského zákonodárství, nemůže být ani československý zákon o pozemkové reformě uznán za čistě vnitřní záležitost tohoto státu.

Právní posudek k polské otázce osadníků se zabývá především otázkou tzv. minoritní Saintgermainské smlouvy (uzavřené jak Polskem, tak i Československem). Zajisté nebude chtít nikdo tvrdit, že ochrana menšin je jedinou otázkou

⁵⁵ Oproti čl. 13, upravující rozhodčí řízení, se čl. 15 Úmluvy o Společnosti národů věnuje řešení sporu před Radou Společnosti národů. Je sporné, zda lze toto řízení označit za soudní cestu. Z dnešního pohledu bychom nejspíše užili pojem konciliace. Není-li dosažen smír, usnese se Rada na zprávě, jež obsahuje okolnosti sporu a navrhovaná řešení. Tohoto postupu se užije, nepodléhá-li spor rozhodčímu řízení dle čl. 13 Úmluvy.

⁵⁶ „Tvrdí-li některá strana a uzná-li Rada, že se spor týká otázky, kterou mezinárodní právo přenechává výhradně její pravomoci, zjistí to Rada ve svém referátě, aniž dá pokyny o jeho řešení“ (dostupné z: <https://www.versailles-vertrag.de/vv1.htm>).

mezinárodního práva spadající do kompetence Společnosti národů, protože jak Polsko, tak Československo výslovně uznalo ustanovení této minoritní smlouvy za „základní zákony“: „že žádný zákon, žádné nařízení, ani žádný úkon úřední nebude v odporu nebo nesouhlase s těmito ustanoveními a že žádný zákon, žádné nařízení, ani žádný úkon úřední proti nim [29] nebude mítí moci.“

Snad jiné zákony vydané tímto státem by mohly porušovat mezinárodněprávní závazky, zejména pak zásadu tvořící pilíř mezinárodního práva soukromého: že vlastněný soukromý majetek má být odškodněn dle obecné ceny v plné výši!

Všechny státy přistoupiť do Společnosti národů, včetně Československa, již v preambuli k Úmluvě o Společnosti národů deklarovaly: „K rozvoji součinnosti mezi národy a k tomu, aby se jim zaručil mír a bezpečnost ... dbáti spravedlnosti a svědomitě zachovávatí všechny smluvní závazky uložené smlouvami ve vzájemných stycích organizovaných národů.“

„Norsko-americký rozhodčí náález“ výslovně konstatoval, že soukromý majetek konfiskovaný jedním státem má být plně odškodněn dle obecné ceny. Vyslovil však tyto velmi důležité zásady:

Mezinárodní právo a mezinárodní soudnictví spočívají na zásadě rovnosti států. Žádný stát nemůže vůči občanu jiného civilizovaného státu vykonávat požadovací právo (power of eminent domain), aniž by respektoval majetek cizího státního příslušníka a poskytl spravedlivou náhradu, [30] jak ji v případě potřeby stanoví nestranný soud.

Dále: „Vnitrostátní právo nelze aplikovat, porušuje-li právní zásady společně všem civilizovaným národům.“ Rozhodčí soud byl toho názoru, že v otázce odškodnění za odejmutý nebo požadovaný majetek z důvodů veřejného zájmu je možný střet mezi právem vnitrostátním a mezinárodním, jde-li o majetek příslušníků spřátelených států, a že v takovém střetu má mezinárodní právo přednost před vnitrostátním.

Proto je třeba si položit otázku:

zda tu má být švýcarským občanům nahrazen konfiskovaný nemovitý majetek ze strany Československa

buď a) dle mezinárodněprávních zásad za plnou obecnou cenu –

nebo b) dle právních zásad československých zákonů o pozemkové reformě za 1/12 až 1/20 obecné ceny; což lze rovněž prohlásit za takovou otázku mezinárodní povahy, neboť Československo se v preambuli Úmluvy o Společnosti národů zavázalo „dbáti spravedlnosti a svědomitě zachovávatí všechny smluvní závazky uložené smlouvami ve vzájemných stycích organizovaných národů“.

Tato otázka proto musí být dle čl. 13 odst. 1 Úmluvy rovněž prohlášena za jednu z těch otázek, které lze řešit rozhodčím řízením v případě, nelze-li ji uspokojivě vyřešit diplomatickou cestou. [31]

Co se snad týče soudní cesty (dovolání se ke Stálému rozhodčímu dvoru v Haagu), je třeba nejprve poukázat na následující skutečnosti.

Československý vlastník půdy švýcarské státní příslušnosti není coby jednotlivec v pozici, v níž by mohl proti křivdě, která mu byla způsobena pozemkovou reformou, podniknout právní kroky.

Je tomu tak proto, že československý pozemkový úřad je současně stranou, úřadem i soudem; zcela autokratický a bez kontroly.⁵⁷

Teoreticky přípustné vnitrostátní opravné prostředky (stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu a za zcela specifických podmínek i rekurs k civilnímu soudu⁵⁸) v praxi naprosto selhávají.

Konkrétně Nejvyšší správní soud zamítl stížnosti proti stanovení výše odškodnění a *limine fori* s odůvodněním, že toto určení učinil pozemkový úřad nikoliv jako správní orgán, *nybrž* jako strana: Nejvyšší správní soud proto nebyl příslušný rozhodnout.

Postavení československého vlastníka půdy švýcarské státní příslušnosti vůči haagskému rozhodčímu soudu je však podstatně odlišně taktéž ve srovnání s československými vlastníky půdy cizí státní příslušnosti, kteří mají nyní svůj majetek na území Československa [32] jako nástupnického státu rakousko-uherské monarchie.

Těmto posledně jmenovaným náleží právo obrátit se na Tribunal arbitral mixte (čl. 257, 304 Versaillské mírové smlouvy, čl. 256 St. Germainské mírové smlouvy, čl. 239, 250 Trianonské mírové smlouvy).

Toto právo však nemají státní občané mocností spojených a sdružených, jakož ani občané neutrálního státu.

Jsou tak odkázáni na ochranu vlastního státu.

Švýcarsko je členem Společnosti národů. Má tak práva stanovená ve čl. 13 a 15 Úmluvy o Společnosti národů.

Může tedy buď požadovat, aby byla sporná věc ve smyslu čl. 13 přeložena rozhodčímu řízení, nebo může ve smyslu čl. 15 předložit spor Radě společnosti národů, která je zase oprávněna vyžádat si stanovisko haagského dvora mezinárodní spravedlnosti.

Za těchto okolností je jistě oprávněné, aby švýcarští občané, jejichž práva a zájmy byly československou pozemkovou reformou porušeny a jejichž majetek a pozemky jsou československými zákony o pozemkové reformě vystaveny nebezpečí téměř úplné konfiskace, požadovali od svého státu [33] ochranu zájmů způsobem stanoveným v mírových smlouvách; tj. že se nejprve pokusí dosáhnout nápravy diplomatickou cestou, a pokud se spor nepodaří uspokojivě diplomatickou cestou vyřešit, předloží jej dle čl. 13 nebo 15 Mezinárodnímu rozhodčímu soudu.

Již bylo vyloženo, že daný spor lze řešit arbitrážně – s poukazem, že mezinárodní soukromá práva nesmí být porušována vnitrostátním zákonodárstvím a opatřeními a že švýcarským státním příslušníkům musí vůči československému státu náležet přinejmenším stejná práva, která tento stát zaručil mírovými smlouvami ze St. Germain-en-Laye a Trianonu svým bývalým nepřátelům.

⁵⁷ V postavení správního úřadu vydává pozemkový úřad správní rozhodnutí, proti němuž je zpravidla přípustná stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu. Jako strana činí pouze prohlášení strany. KAŇKA, Josef. Státní pozemkový úřad, část hesla Pozemková reforma. In: HÁCHA et al., *Slovník III*, s. 334.

⁵⁸ Proti rozhodnutí pozemkového úřadu o přejímací ceně bylo možné podat do 30 dnů stížnost k příslušnému krajskému soudu. LAŠTOVKA, Karel. *Československé správní právo. Část zvláštní*. Díl I. Praha: Melantrich, 1936, s. 310.

S ohledem na to, že pozemkový úřad, zvláště v poslední době, provádí československou pozemkovou reformu s největší razancí a přílišným spěchem, bylo by v zájmu těžce ohrožených švýcarských občanů *nanejvýš vhodné*, aby ctěná švýcarská vláda neodkladně zakročila a usilovala o co nejrychlejší nápravu.

Dále je tu třeba upozornit na to, že takováto rychlá intervence by byla i v nejvyšším zájmu samotného československého státu, neboť po předchozích enunciacích Haagského rozhodčího soudu nemůže být pochyb o tom, že i v případě československé pozemkové reformy [34] se má zcela naplnit zásada, že vyvlastněný soukromý majetek cizích státních příslušníků musí být odškodněn dle obecné ceny v plné výši.

Československý stát by přirozeně později zasáhlo plnění tohoto odškodného dle obecné ceny v plné výši tím citelněji, čím více by se tyto československé velkostatky – mající vysokou hodnotu zejména v důsledku scelení rozsáhlých pozemkových komplexů – rozdrobily a postupně znehodnotily rozdělením drobným pozemkovým vlastníkům s malým kapitálem.

Bis dat, qui cito dat.⁵⁹

Rychlý zásah švýcarské vlády by byl v zájmu obou stran sporu.

Praha – Karlovy Vary [nedatováno⁶⁰]

Dr. Franz Wien-Claudi v. r.

Advokát v Praze

m. noe.

paní von Dörr,⁶¹ Smilkov

⁵⁹ „Dvojnásob dává, kdo rychle dává.“

⁶⁰ Toto memorandum není datováno. Zmiňuje však zákony a nařízení z léta 1922 a rozhodnutí haagského Stálého rozhodčího soudu z října 1922. Posudek Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti k tzv. „polské otázce osadníků“ byl vydán 10. září 1923. Nejmladší je však sovětsko-italská obchodní smlouva ze 7. března 1924. Dle Václava Horčíčky bylo memorandum Knolla a spol. vyhotoveno v roce 1925. Viz HORČÍČKA, Václav et al. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*. Praha: Agentura Pankrác, 2021, s. 163, pozn. č. 36.

⁶¹ Rodina Dörr (též Doerr) získala velkostatek (alodní panství) Smilkov (s Heřmaničkem, Dědkovem, Zvěčovem a Zálesím) v 70. letech 19. století. Ke konci 19. století sestával jejich majetek ze smilkovského zámku s kaplí, okrasnými zahradami a parky a více než 1 300 ha pozemků (pole, zahrady, louky, pastviny, lesy, rybníky). PROCHÁZKA, Johann F. *Topographisch-statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen*. Praha: Joh. F. Procházka, 1891, s. 154–155; TITTL, Hynek. *Schematismus velkostatků v království Českém*. Žižkov: Knihtiskárny Jos. Baštáře, 1894, s. 183–184.

August von Dörr, * 29. července 1846 ve Frankfurtu nad Mohanem, † 21. srpna 1921 ve Smilkově. Genealog a heraldik. Syn Karla Jiřího Dörra a Louise Dörrové (roz. Likawecové, † 1903). Po přestěhování Dörrů z Frankfurtu do Švýcarska získala rodina švýcarské občanství. Následně přesídlili do Čech a usadili se zejména ve Smilkově. Roku 1877 se August v. D. oženil s Rosou Comploierovou z Vídně; z manželství vzešly dvě děti: syn Jiří (Georg; uzavřel sňatek s Evženií Pleskotovou roku 1924) a dcera Angelika (Angélique; provdána za Ludvíka svobodného pána Callenberg). Roku 1896 byl August v. D. císařem Františkem Josefem I. povýšen do šlechtického stavu. MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Díl I. A–M. Praha: Argo, 2008, s. 188; MARTÍNEK, Jiří. Dörr (též Doerr), (Josef) Agust. In: *Biografický slovník*

Dr. Felix Knoll v. r.
Advokát v Karlových Varech
m. noe.
Bratři Geymüllerovi,⁶² Kamenice nad Lipou
Dr. Erwin Loewenfeld, Berlín v. r.
Spoluautor

českých zemí. XIII. sešit. Dig–Doš. Praha: Libri, 2010, s. 320; *Wiener Salonblatt*, č. 35, 29. srpen 1903, s. 14; *Wiener Salonblatt*, č. 18, 3. září 1921, s. 9; *Wiener Salonblatt*, č. 16, 24. srpen 1924, s. 8. LIFKA, Bohumír. K soupisu novodobého českého heraldického exlibris. *Sborník pro ex libris a jinou užítkovou grafiku*, 1942, roč. 4, č. 1, s. 14.

⁶² Georg Jakob Rudolf (* 1. prosince 1891, † 16. dubna 1962) a Richard Rudolf Daniel Geymüller (* 2. dubna 1894, † 23. března 1965), svobodní páni a vlastníci zámku a velkostatku Kamenice nad Lipou, patřili ke staré, původně německé rodině Geymüllerů, která v 17. století obdržela občanství Švýcarska (města Basileje). Mladší větev přesídlila do Vídně a Čech. Johann Heinrich Geymüller (1754–1824), významný bankéř, byl roku 1810 nobilitován. Jeho syn Rudolf obdržel roku 1836 český inkolát. V 70. letech 19. století byl Rudolf poslancem českého zemského sněmu. MAŠEK, *Šlechtické rody*, s. 275.

V tehdejší Čkoslovensku vlastnila rodina od první poloviny 19. století zámek Kamenice. Bratři byli jeho poslední vlastníci z rodu Geymüllerů, neboť ten byl v květnu 1945 konfiskován. Mimoto vlastnili Geymüllerové rakouské zámky Pötzleinsdorf u Vídně a Hollenburg u Kremže, který rodina obývá dodnes.

Před pozemkovou reformou činila rozloha velkostatku asi 5 500 ha (většinou lesy, asi třetina zemědělská půda), což z něj činilo největší velkostatek konfiskovaný švýcarským občanům. Na počátku reformy byli bratři rovněž rakouskými občany. Později se jej zřekli. Blíže k tomuto případu HORČICKA et al., *Cizí páni*, s. 160–169.

15 POSUDEK JAROMÍRA SEDLÁČKA (30. BŘEZEN 1928)¹

Civilista prof. JUDr. Jaromír Sedláček (1885–1945), hlásící se k brněnské normativní škole, se vyznačoval širokým tematickým záběrem i rozsáhlou publikační činností.² Celý život se však vracel zejména k problematice vlastnictví a jeho omezení: od první monografie vycházející z normativních pozic (*Vlastnictví a vlastnické právo*, 1919), přes soubor studií (*Pozemková reforma*, 1922) a komentář (*Vlastnické právo*, 1935), až po poslední pojednání psané formou dialogu (*O vlastnictví*, 1945), které bylo (kvůli Sedláčkovu tragickému úmrtí na konci války a poúnorovému odsudku normativistů) zpřístupněno čtenářům až s velkým časovým odstupem.³

V roce 1928 Sedláček vydal dvousvazkový posudek *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého* (do 1. svazku vtělil vlastní posudek, do 2. svazku dokumenty k posudku).⁴ Bližší okolnosti navázání spolupráce nejsou známy, roli hrála zřejmě jak jeho expertní činnost (zvl. posudky ve věci žaloby korunního prince Ruprechta Bavorského u smíšeného rozhodčího československo-německého soudu)⁵, tak publicistická aktivita (zvl. články

¹ SEDLÁČEK, Jaromír. *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého*. Sv. 1–2. Olomouc: nákl. vl., 1928. 153 a 184 s., Resumé, s. 139–146 (posudek je datován v Brně dne 30. března 1928 a byl vtištěn vlastním nákladem v Olomouci jako rukopis); německý strojopisný dobový překlad resumé (13 s.): LI LA, V 143/0059; pozdější německý strojopisný opis (9 s.): LI LA, V 143/0070. Přepsala B. Švejnová, dobový překlad revidoval D. Marhold, úvod a ediční poznámky přeložil Th. Krzenek, edičně připravil O. Horák.

² Bližše: HORÁK, Ondřej. *Brněnská normativní civilistika (postavy – projekty – polemiky)*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, passim.

³ Srov. SEDLÁČEK, Jaromír. *O vlastnictví*. Olomouc: KTP, 2010; SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012 (kromě uvedeného pojednání byla zahrnuta monografie z roku 1919 a komentář z roku 1935).

⁴ Publikace se nachází ve fondech jen několika knihoven (viz NK ČR v Praze, Vědecká knihovna v Olomouci, Knihovna NA v Praze, Knihovna Historického ústavu AV ČR v Brně) a dále v některých archivech (viz NA, f. Státní pozemkový úřad – VS, G IV, kart. 331, inv. č. 42, Fürst Liechtenstein; Archiv MU, f. Jaromír Sedláček; Archiv MZV, f. VI. sekce MZV, kart. 456, inv. č. 1). V důsledku války byla zničena také většina výtisků v držení Lichtenštejnů, měly se zachovat jen dva, z nichž jeden byl zaslán J. Sobičkoví a druhý F. Weyrovi (srov. Archiv MU, f. František Weyr, kart. 5, inv. č. 131, dopis F. Svobody adresovaný F. Weyrovi, 22. září 1947, s. 10).

⁵ Po matce Marii Terezi, rozené arcivévodkyni rakouské, zdědil Ruprecht Bavorský v roce 1919 velkostatek Ivanovice na Hané. K řešení jeho případu, který skončil smírem, bližše: HORČIČKA, Václav et al. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*. Praha: Agentura Pankrác, 2021, s. 34, 46, 52, 74, 79, 88 a 91.

pojednávající o rozsudcích mezinárodních soudů o vyvlastnění cizích státních příslušníků).⁶

Cílem Sedláčkova posudku bylo zodpovězení otázky, jaké bylo právní postavení Lichtenštejnů (a zejména panujícího knížete) po vzniku Československa a jaká omezení z toho pro československé úřady a soudy vyplývala. Konkrétně se jednalo o zásahy do lichtenštejnského vlastnictví v rámci probíhající pozemkové reformy, což byl i bezprostřední podnět k zadání posudku. Sedláček přistoupil k úkolu zodpovědně a devět částí publikace věnoval právnímu rozboru vývoje postavení Lichtenštejnů, a to od valtické smlouvy z roku 1606 až po získání suverénního postavení vrcholícího v průběhu 19. století. Teprve poslední desátá část byla zaměřena na postavení Lichtenštejnů v Československé republice. V posudku autor v hojně míře citoval ukázky z pramenů a odkazoval na právní i historickou literaturu.

V době zpracovávání posudku se panující kníže Jan II. soudil kvůli výpovědi ze zabraného velkostatku Zábřeh: nejprve u okresního soudu v Zábřehu (usnesení z 29. února 1927), dále u krajského soudu v Olomouci (usnesení z 23. prosince 1927) a nakonec u Nejvyššího soudu v Brně (rozhodnutí z 3. února 1928, sp. zn. R II 28/28, Vážný civ. 7751).⁷ Z hlediska československého práva se jednalo zejména o posouzení otázky, zda se na základě recepce podle čl. 2 z. č. 11/1918 Sb. z. a n. (tzv. recepční normy) stal zákon z 12. ledna 1893 č. 15 ř. z., publikující lichtenštejnskou rodinnou smlouvu z 1. srpna 1842, součástí československého právního řádu nebo k jejich recepci nedošlo.⁸

Československé soudy dospěly ve svých rozhodnutích k závěru, že výše uvedené zákon z roku 1893 (a tím i rodinná smlouva z roku 1842) recipovány nebyly a nejsou pro Československo závazné.

Sedláček naopak zastával názor, že zákon č. 15/1893 ř. z. převzat byl a stal se součástí československého právního řádu. Vlastnictví (vrchní, k podstatě) lichtenštejnského majetku neboli bývalého primogeniturního fideikomisu zrušeného zákonem č. 179/1924 Sb., v důsledku recepce říšského zákona náleželo podle Jaromíra Sedláčka vládnoucí dynastii jako korporaci a mělo charakter korunních statků. Panující kníže byl sice také považován za vlastníka (zápis v pozemkových knihách a aktivní legitimace k vindikační žalobě), ovšem za vlastníka dočasného a podmíněného, a to z titulu regenta a hlavy státu.⁹

⁶ Srov. SEDLÁČEK, Jaromír. Pozemková reforma a mezinárodní právo [Die Bodenreform und das internationale Recht]. *Venkov*, 22. března 1927, č. 68, s. 3 (v německém překladu v LI LA, V 013/0002). Článek vyvolal časopiseckou polemiku s Vladimírem Vochočem, blízkým žákem a spolupracovníkem Antonína Hobzy, a také Antonínem Horákem, radou Nejvyššího soudu a později senátním prezidentem. Blíže: HORÁK, úvodní studie č. 1, s. 11–13.

⁷ Srov. VÁŽNÝ, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských*. X. 1928. Praha: V. Tomsa, 1929, s. 171–180 (rozhodoval 1. senát za předsednictví Augustína Popelky, zpravodajem byl Antonín Horák). Blíže: NA, f. Nejvyšší soud, Brno, kart. 395, sign. R II 28/28.

⁸ O významu smlouvy srov. SEDLÁČEK, *Právní posice...*, zvl. s. 93–96.

⁹ Srov. SEDLÁČEK, *Právní posice...*, s. 115–116, 123, 131, 133 a 146.

V dodatku své práce¹⁰ Sedláček reagoval na výše uvedené rozhodnutí Nejvyššího soudu (Vážný civ. 7751). Na základě studia archivních dokumentů dospěl Jaromír Sedláček k názoru, že se zákon č. 15/1893 ř. z. „zcela snáší se suverenitou Československa“ a recepčním zákonu („revoluční proklamaci“) z 28. října 1918 neodporuje. V dodatku také podrobil kritice „zájmovou interpretaci“ Nejvyššího soudu, který dovozoval, že nemohl být zachován „zákon ze dne 12. ledna 1893, jenž podle obsahu svého není vůbec dán v zájmu zdejší, nýbrž čiré v zájmu knížectví Liechtensteinského a jeho dynastie a který by byl československému státu, aspoň jistotně nyní jeho pozemkové reformě, spíše na škodu“.¹¹ V tomto ohledu Sedláček upozornil, že rozhodnutí v sobě spojilo dva různé časové momenty: převrat, kdy se primárním zájmem státu stalo udržení pořádku, a pozdější zákony o pozemkové reformě. Taková interpretace „ex post“ by však umožnila „dovodit vše, co kdo chce, neboť takový zájem není nic objektivního, [...] tedy marxisté mohli dojít k popření soukromého vlastnictví, jini k expropriaci latifundií, odstranění šlechty atd., ale jak vidíme, na štěstí tak zákon tento vykládán nebyl, latifundie expropriovány byly na základě zvláštního zákona, šlechta odstraněna též zvláštním zákonem atp.“¹²

Ve svém dalším rozhodnutí, které se týkalo návrhu Jana II. na odložení exekuce, kterou měl provést Státní pozemkový úřad vyklizením zabraných nemovitostí z velkostatku Plumlov, se Nejvyšší soud (v rozhodnutí z 23. května 1929, sp. zn. R II 152/29, Vážný civ. 8982)¹³ stručně vyjádřil také k názorům J. Sedláčka, jehož pečlivý výklad však nekonvenoval s politickým náhledem. Nejvyšší soud se s jeho argumentací vypořádal jedinou větou s tím, že si „tento dokonalý spis podrží sice vždy svou vědeckou hodnotu pro vnitřní poměry státu Liechtensteinského a jeho dynastie, avšak poznatky jeho nemohou mítí nejmenšího vlivu na obsah čl. pozemnoreformního zákonodárství, jeho výklad a praxi, a to už proto ne, že jak spis sám praví, zakládají se na obsáhlém ‚archivním materiálu‘ Liechtensteinském, tedy na právních dokumentech, které nebyly na čl. území (v býv. rak. říšském zákoníku a čl. sbírce zákonů a nařízení) nikdy publikovány, takže tu žádné právní platnosti nikdy neměly, nemají a mítí nemohou“.¹⁴ Lichtenštejnové sice nebyli v soudních řízeních úspěšní, ale Sedláčkova konstrukce korunních statků měla umožnit poměrně zdařilou dohodu se státními orgány při provádění reformy.¹⁵ Na Sedláčkovy názory se navazovalo také v souvislosti se státními zásahy do majetku Lichtenštejnů po 2. světové válce, zejména při přípravě posudků a připomínek autorů oslovených

¹⁰ Tamtéž, s. 149–153.

¹¹ Op. cit. v pozn. 7, s. 178.

¹² SEDLÁČEK, *Právní posice...*, s. 151.

¹³ Srov. VÁŽNÝ, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských*. XI.a. 1929. Praha: V. Tomsa, 1930, s. 702–707 (rozhodoval 1. senát za předsednictví Jana Bukáčka, zpravodajem byl opět Antonín Horák). V tomto případě okresní soud v Konici usnesením z 18. února 1929 sice lichtenštejnskému návrhu vyhověl, krajský soud v Olomouci ho však usnesením z 15. března 1929 změnil. Blíže: NA, f. Nejvyšší soud, Brno, kart. 398, sign. R II 152/29.

¹⁴ Op. cit. v pozn. 13, s. 706–707.

¹⁵ Blíže: HORČIČKA, Václav. *Lichtenštejnové v Československu*. Praha: Agentura Pankrác, 2014, s. 146.

Františkem Weyrem, kterému tyto práce sloužily jako podklady pro jeho shrnující posudky (blíže viz 2. díl edice).

Dílčí kritické připomínky vypracoval JUDr. František Svoboda, bývalý lichtenštejnský ústřední ředitel v Olomouci. Vyzdvihoval význam tzv. valtické smlouvy (1606), přičemž hájil stanovisko, že charakter korunního statku má celý primogeniturní majetek (nejen bývalý primogeniturní fideikomis).¹⁶ Rozborem korunních a komorních statků v českém právním vývoji přispěl také nejmenovaný právní historik, pravděpodobně František Čáda,¹⁷

Z rozsáhlého Sedláčkova posudku přetiskujeme pouze resumé (s. 139–146), které bylo již v době jeho vypracování přeloženo do němčiny, přičemž připojujeme zejména odkazy na rozbor ve vlastním textu posudku (1. sv.) a dále na dokumenty k posudku (2. sv.).¹⁸

Resumé

I.

I. Knížectví liechtensteinské bylo původně podle organizace testamentu Jana Adama sekundogeniturním fideikomisem rodu knížat z Liechtensteinů, podle narovnání regenta rodu s filipínskou linií z roku 1718 a 1722, pak podle palatinátního

¹⁶ Archiv MU, f. František Weyr, kart. 5, inv. č. 131, dopis (s připomínkami) F. Svobody adresovaný F. Weyrovi, 22. září 1947, 11 s.

¹⁷ Archiv MU, f. František Weyr, kart. 5, inv. č. 141, *Historicko-právní posudek o majetku Liechtensteinském, jako o t. zv. statcích korunních*, bez autora a data (zřejmě 1947), 10 s.

¹⁸ SEDLÁČEK, *Právní posice...*, *Dokumenty k posudku*: Rodinná smlouva valtická (29. září 1606) s českou konfirmací (21. květen 1607), s. 1–28; Císařská konfirmace (30. březen 1607) ke smlouvě valtické, s. 31–33; Rodinná smlouva prostějovská (9. říjen 1606), s. 37–40; Revers knížete Karla z Liechtensteinů (14. září 1607), s. 43–44; Výtah z testamentu knížete Karla z Liechtensteinů (11. září 1623), s. 47–48; Výtah z testamentu knížete Maximiliána z Liechtensteina (29. duben 1641), s. 51–53; Výtah z moravského testamentu knížete Gundakera z Liechtensteinů (22. července 1629), s. 57–58; Výtah z testamentu knížete Hartmana z Liechtensteina (24. prosinec 1672), s. 61–62; Kupní smlouva týkající se Schellenberka (18. leden 1699), s. 65–72; Snešení švábského krajského sněmu (25. listopad 1707), s. 75–76; Kupní smlouva týkající se Vaduzu (22. únor 1712), s. 79–89; Výtah z testamentu Jana Adama Ondřeje (17. červenec 1711), s. 93–94; Přijetí knížete Antonína Floriána za říšského knížete s osobním hlasem (5. prosinec 1712), s. 97–98; Narovnání s filipínskou linií (12. březen 1718), s. 101–109; Palatinátní diplom (23. leden 1719), s. 113–129; Narovnání s filipínskou linií (1. červen 1722), s. 133–148; Říšský sněm schvaluje ustavení knížectví Liechtensteinského s hlasem na říšském sněmu (21. červen 1723), s. 151; Splátka švábského kapitálu (16. červenec 1737), s. 155–157; Oznámení rýnského spolku knížecví Liechtensteinskému (21. říjen 1806), s. 161; Likvidace švábského kapitálu (7. únor 1809), s. 165–166; Stavovské zřízení (8. listopad 1818), s. 169–172; Rozhodnutí nejvyššího soudu č. 5765/1872 a 3939/1873 (29. duben 1873), s. 181–184. Originály listin viz zvl. HAL Wien, f. Urkundensammlung, a Familienarchiv, Sitz und Stimme. Moderní edice některých listin (zejména z let 1699 až 1719) viz ARNEGGER, Katharina (ed.). *Kaufvertrag der Grafschaft Vaduz 1712. Dokumente zum Kaufvorgang zwischen den Grafen von Hohenems und den Fürsten von Liechtenstein*. Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2012, a ARNEGGER, Katharina. *Das Fürstentum Liechtenstein. Session und Votum im Reichsfürstenrat*. Münster: Aschendorff Verlag, 2019 (dále také <https://e-archiv.li/editionHome.aspx?eid=3>).

diplomu z roku 1719 spojen byl tento fideikomis s primogeniturním fideikomisem vjedno. Knížectví mohlo tvořiti proto součást fideikomisu, tedy jmění rodového, poněvadž kníže měl podle zřízení říše německé na tomto knížectví právo vlastnické, jsa chráněn jako vlastník a moha tímto knížectvím disponovati jako vlastník (mohl je zciziti prodejem, darováním, věnem atd., obtížiti hypotékami, služebnostmi, dáti je do ruční zástavy, propachtovati atd.). Příjmy z tohoto knížectví ať byly rázu toho času soukromoprávního (tedy z vlastního majetku knížete), anebo rázu fiskálního, považovány za příjmy knížete. Tyto všechny příjmy bylo zvykem od ronkálského sněmu císaře Bedřicha I. roku [1158] nazývati regály.¹⁹ Regální teorii probrali jsme zevrubně v posudku.²⁰ Ku porozumění sloužij nám názor tehdejší na vlastnictví: Vlastnictví je majetek svěřený jednotlivci Bohem a jednotlivec je Bohu zaň odpověden, vlastnictví má uživati podle zásady: „Miluj svého bližního jako sebe sama.“ Vlastník není neomezeným pánem věci, má-li majetek velký, je povinen se starati o lidi na tomto majetku závislé, z toho povstávají u vlastnictví říšských teritorií vládní povinnosti. Zeměpán je odpověden za řádnou správu své země říši, ale i svým poddaným, neboť tito mohou si proti zeměpánu stěžovati u říšských orgánů. Teprve ideologie liberalismu přišla s naukou, že vlastnictví je neomezeným právním panstvím a tím ovšem musilo by, i kdyby nebylo bývalo roku 1806, dojíti k rozpojení soukromého vlastnictví a vládní moci.

II. Knížectví liechtensteinské neskýtalo dosti příjmů, aby zaručena mohla býti řádná správa v rozsahu moci knížecí a aby mohly býti konány povinnosti vůči říši a vůči stavu knížecímu. Kníže však byl regentem rodu od roku 1718 a palatinátní diplom dotvrzuje, že regent rodu má trvale zůstatí panujícím knížetem a naopak. Tím primogeniturní statky staly se zárukou za vladařské povinnosti panujícího knížete. [139]

III. V roce 1806 rozvazuje se svazek svaté říše římské a knížectví liechtensteinské stává se suverénním státem a jeho panovník suverénem podle mezinárodního práva. Od této chvíle nelze mluvit o tom, že knížectví toto je ve vlastnictví rodu, panovník je orgánem tohoto státu, ale panovník je v té době jediným reprezentantem svého státu, jeho vládní moc je chráněna mezinárodním právem, může svoji vládní moc přenést na jiného. V tomto směru jeví se ještě stát jako majetek panující dynastie, ale ne jako její soukromé vlastnictví, nýbrž (užijeme-li vlastnictví v jeho tradičním významu) jako vlastnictví podle práva mezinárodního. Rodinný fideikomis je však vlastnictvím podle práva soukromého, a tak musí suverénní stát nutně vypadnouti z organizace rodového fideikomisu. Rodinná smlouva z roku 1842 odpovídá tomu zcela, knížectví nepatří do rodinného fideikomisu, ale je v mezinárodně právním vlastnictví rodu. Zavedením konstituce v roce 1862 přestává býti

¹⁹ Latinský výraz *iura regalia* se poprvé objevuje v textu tzv. ronkálské konstituce (*Constitutio de regalibus*, označované také *Lex Regalia*), vydané Fridrichem I. Barbarossou v roce 1158 v souvislosti se sněmem konaným v Roncaglii (nedaleko Piacenzy) ve dnech 11. až 26. listopadu 1158. Přípravou dokumentu byli pověřeni přední boloňští právníci – glosátoři (tzv. *quatuor doctores*) Bulgarus, Martinus Gosia, Jacobus de Boragine and Hugo de Porta Ravennate. Sedláček uváděl nesprávně rok 1184.

²⁰ Blíže: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, s. 31–35.

kníže jediným reprezentantem státu a od roku 1866 přestává i mezinárodní ochrana jeho vlády, tím přestává být knížectví i vlastnictvím panujícího rodu.

IV. Spojení primogeniturního fideikomisu s knížectvím liechtensteinským musíme vysvětlit postupem právních předpisů.²¹

Předně podle valtické smlouvy organizuje se rodinný fideikomis, do něhož patří:

- a) Jméni pojaté do této smlouvy a rozdělené ve tři linie: Karlovu, Maxmiliánovu, Gundakerovu, kteréžto tři linie se spojují v XVIII. stol. zase v jedno;
- b) jmění budoucně nabyté a k rodinnému fideikomisu pojaté. Členové rodu jsou agnátí, tj. mužští potomci tří řečených linií pocházející z řádných manželství uzavřených se souhlasem a vědomím regenta rodu, při čemž není stanovena podmínka rovnorodosti..

Agnátí mají právo:

- a) na sukcesi²² v regentství, dojde-li na ně řada,
- b) na užívání rodinného majetku,
- c) na výživu proti regentství v případě nouze,
- d) v určitých případech na apanáže.

Regent rodu:

- a) vykonává práva patronátní, [140]
- b) předsedá rodinnému soudu,
- c) má nárok na primogeniturní statky,
- d) je poručníkem a opatrovníkem agnátů,
- e) podléhá sám rodinnému soudu, když by jednal proti rodinným smlouvám. Nyní rod i regent jsou jako dynastie a panovník orgány státu a rodinné zákony jsou součástí liechtensteinského práva, takže rodinný soud může zbavit i panovníka trůnu, ač tento je jinak podle ústavy nedotknutelný.

Dále získáním říšského zboží rozmnožen byl nejprve osobní majetek knížete Jana Adama a hodnota říšského knížete byla mimo organizaci rodovou, ale narovnáním z roku 1718 a palatinátním diplomem z roku 1719 byly statky tyto inkorporovány do primogeniturního fideikomisu.

Podle valtické smlouvy, která byla platným právem jak v Německu, tak i u nás, měl celý primogeniturní fideikomis tvořit jediný celek, ať části jeho ležely u nás či v Němcích. Inkorporací říšského zboží do tohoto rodinného jmění splývá zeměpán s regentem rodu.

Regent rodu má podle valtické smlouvy odpovědnost za integritu rodového majetku, tedy též za integritu knížectví liechtensteinského.

Zrušením svaté říše římské stává se knížectví liechtensteinské suverénním státem a kníže orgánem jeho. Nelze tedy mluvit o tom, že knížectví liechtensteinské

²¹ Blíže: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, část I. Organizace rodu podle valtické smlouvy a testamenty sedmnáctého století, s. 9–24; část II. Koupě Schellenbergu a Vaduze, s. 27–40; část III. Jak dosáhnu- to říšského knížectví, s. 43–54; část IV. Spojení říšského knížectví s primogeniturou, s. 57–68.

²² Nástupnictví (lat.).

patří do rodinného fideikomisu. Tím se stalo však pochybným, zda regent rodu a zeměpán ručí dále za jeho integritu a za řádnou vládu svým jměním, které pozůstává povětšinou z příjmů z primogeniturního fideikomisu. Tato otázka byla právě upravena smlouvou z roku 1842, kde pochybnost tato rozřešena byla způsobem kladným.

Důsledkem toho je, že primogeniturního fideikomisu má se dostati regentu rodu jako zeměpánu knížectví liechtensteinského, a pokud je zeměpánem, tedy že fideikomis tento má ráz korunních statků.

Primogeniturní fideikomis však ležel v Rakousku, ale v Rakousku tyto předpisy nebyly právně relevantními, to se tak stalo teprve zákonem z 12. ledna 1893, jímž publikována byla rodinná smlouva z roku 1842. Tím uznán byl kníže Liechtenstein za suverénního panovníka v cizím státě, jemuž jako takovému [141] přísluší nárok na primogeniturní fideikomis, tedy nabývá vlastnictví pod [rezolutivní výminkou]²³, že mu přísluší jen po tu dobu, pokud je knížetem. Když by však kníže části tohoto jmění svémocně zcizil, mohou agnátí zastoupení nejbližším agnátům zcizený statek vindikovati.

Jmění toto stalo se korunním statkem, vedle toho bylo jmění toto rodinným fideikomisem.

V. Převratem zákon ze dne 12. ledna 1893 nepozbyl právní relevance, trvá dále v platnosti, panující kníže má v ČSR nadále stejné postavení, jako měl za Rakouska. Zrušením fideikomisu fideikomisní svazek byl zrušen, ale vlastnost tohoto jmění jako jmění korunního trvá dále; do roku 1924 ochrana fideikomisní obsahovala v sobě též ochranu jmění korunního, nyní zůstala jen ochrana jmění korunního.²⁴ Organizace rodu jako panující dynastie je uznána. Korunní jmění v ČSR není žádoucí imunitou ani exempcí, podléhá jinak obecním zákonům československým, namně předpisům o pozemkové reformě, ale při stanovení náhradového obnosu postupovati jest podle analogie § 9, odst. 2 záborového zákona.²⁵

II.

1. Právní postavení panovníka v knížectví liechtensteinském určeno je předně:²⁶
a) kupními smlouvami o Schellenberg a Vaduz,

²³ Podmínka odkládací (lat.), v tištěné verzi je uvedeno „resolutní výjimkou“, což je zjevná chyba vzniklá při sazbě, jak dokládá také německý dobový překlad.

²⁴ Ke zrušení fideikomisu v Českoslovenku došlo zákonem č. 179/1924 Sb. z. a n., o zrušení svěřství. Blíže: GEORGIEV, Jiří. České fideikomisy v posledních letech své existence. (Poznámky k aspektům archivním a právním). *Paginae historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*, sv. 9, 2001, s. 71–97, zvl. s. 78 a násl.; BEDNARÍKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 72 a násl.

²⁵ V § 9 odst. 2 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabránění velkého majetku pozemkového (záborový zákon), se uvádí: „Při převzetí zabraného majetku jest postupovati tak, aby osoby, pro které na zabraném majetku vážnou práva, jakož i osoby, které mají proti dosavadnímu vlastníku právo z poměru služebního, zaopatřovacího a pachtovního, nebyly zkráceny.“ Gesetz Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes (Beschlagnahmengesetz).

²⁶ Blíže: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, část V. Rýnská konfederace, s. 71–80; část VI. Německý spolek, s. 83–87; část VII. Rodinná smlouva z roku 1842, s. 91–100.

- b) usnesením švábského sněmu z roku 1707 a usnesením říšského sněmu z roku 1712, pokud se netýkají organizace říše mezitím zaniklé,
- c) testamentem knížete Jana Adama,
- d) palatinátním diplomem, čímž došla úplně k platnosti valtická smlouva z roku 1606 a testamenty knížat Karla, Maxmiliána, Gundakera. Valtická smlouva platila také v říši německé, a byla proto již od počátku také součástí zemského práva liechtensteinského, tím také byly v Liechtensteinsku právně relevantními testamenty.

Z těchto právních pramenů pozbylo platnosti to, co souviselo s organizací říše římské. Jinak zůstávají po roce 1806 tyto právní [142] prameny v platnosti jako součást právního řádu Liechtensteinska. Dále určuje organizaci vládní moci v Liechtensteinsku:

- e) rýnská akta z roku 1806,
- f) spolková akta z roku 1815,
- g) stavovská ústava z roku 1818,
- h) rodinná smlouva z roku 1842,
- i) ústavy z roku 1862 a z roku 1921.²⁷

Právní prameny jsou zachovány ústavou z roku 1921 v platnosti, pokud neodporují jejím předpisům.

V tomto směru je připomenouti, že až do roku 1862 byl v knížectví absolutismus, poněkud omezení ústavy, to znamená, že knížecí vůle veřejně závazně projevená byla zákonem. Po roce 1862 omezena byla tato absolutní zákonodárná činnost na několik rodinných záležitostí (určení nástupce, poručenství, zletilost a tím určení, kdo patří k dynastii). Z toho plyne, že tzv. rodinné zákony z doby předústavní platí nadále v Liechtensteinsku, pokud neodporují ústavě, a to pokud nejde o výhradu právě uvedenou jako obecné právo, které je změnitelné jen zákonem, jinak platí jako rodinné statuty.

2. Právní postavení rodu liechtensteinského v Rakousku určeno bylo:²⁸

- a) valtickou smlouvou konfirmovanou králem českým,
- b) testamentem knížete Karla, Maxmiliána, Gundakera, Hartmana,
- c) narovnáním s filipínskou linií, pokud jde o statky v zemích českých,
- d) zákonem z roku 1873 o inkorporaci dalších statků k primogeniturnímu fideikomisu.

Tak postavení rodu liechtensteinského po zrušení říše římské je podvojně jednak podle práva liechtensteinského, jednak podle práva rakouského. Podle práva liechtensteinského je regent panujícím knížetem, ale ne podle práva rakouského, nanejméne podle práva platného v zemích českých, poněvadž zde neplatil palatinátní diplom

²⁷ Ústava Knížectví Lichtenštejnsko z 26. září 1862 (dostupné z: <https://www.verfassungen.eu/lie/verf62-i.htm>); Ústava Knížectví Lichtenštejnsko z 5. října 1921, č. 15/1921 z. z. (dostupné z: <https://www.gesetze.li/chrono/1921015000>).

²⁸ Blíže: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, část VIII. Rod Liechtensteinů v Rakousku, s. 103–108.

z roku 1719. Toto se vyrovnává zákonem ze dne 12. ledna 1893, čímž dosahuje se toho, že i podle rakouského práva regent rodu je nutně i panujícím knížetem.

3. Zákon ze dne 12. ledna 1893 má velmi zajímavou právníc-[143]kou kvalifikaci.²⁹ Publikuje se jím smlouva z roku 1842; v této smlouvě se praví:

- a) že panovník má býti zároveň regentem rodu a regent rodu zároveň panovníkem;
- b) že panovník ručí veškerým svým jměním za integritu knížectví liechtensteinského; výše jsme dovedli, že tím rozuměti jest příjmy, které přísluší panovníkovi jako regentu rodu.

Příjmy regenta rodu jsou dány primogeniturním fideikomisem. Nehledě k fideikomisům zřízeným počátkem XIX. stol., jsou tři fideikomisy uvedené ve valtické smlouvě spojeny v jeden primogeniturní fideikomis, který může ovšem stále vzrůstat (§ 32). Tento primogeniturní fideikomis tvoří korunní statek, neboť příjmy z něho patří regentu rodu. Až do roku 1924 měnilo se jmění korunní podle toho, jak se měnil primogeniturní fideikomis, po této době zůstává pouze korunní jmění, bez fideikomisního svazku. Nějaká věc mohla by býti prohlášena za součást tohoto jmění jen na základě zvláštního československého zákona.

Na druhé straně deleguje rakouský zákon liechtensteinský právní řád, aby pro Rakousko závazně prohlásil, zda nějaká věc přestává býti součástí korunního jmění, či aby tento nexus vůbec zrušil, ale nemůže liechtensteinský zákon kladného obsahu (tedy nexus tento rozšiřující) platným býti v Rakousku, Poněvadž tento poměr nedoznal změny převratem, platí i v čsl. republice.

Do roku 1924 určováno bylo rodinnými statuty, kdo je užitkovým vlastníkem primogeniturního fideikomisu, ale tato rodinná statuta byla vydávána poté jako právo liechtensteinské, poněvadž regent byl zároveň panovníkem v Liechtensteinku, po roce 1924 má tyto statky jen jako panovník v Liechtensteinku, který jest zároveň hlavou panující dynastie.

Z toho plyne toto:

Rodinná smlouva jako liechtensteinský právní předpis delegovala Rakousku právní řád, aby určil, jaké příjmy má míti regent rodu, zákon ze dne 12. ledna 1893 deleguje naopak zase liechtensteinský právní řád, aby určil, kdo je panovníkem a hlavou panující dynastie a jaká je organizace její. Tyto vzájemné delegace musíme míti dobře na mysli, najmě nyní, kdy v československé republice není ani šlechtictví ani fideikomisu. [144]

III.

Je podivný vývoj rodu liechtensteinského. Od zemských pánů moravských, kde Karel z Liechtensteina je odchovancem bratrské školy ivančické, spolužák Karla St. ze Žerotína, zakládá sňatkem s Kateřinou Šemberovou moc rodu, přes knížectví svatě říše římské k suverénnímu knížectví z ruky Napoleonovy, zase vrací se do

²⁹ Blíže: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, část IX. Zákon ze dne 12. ledna 1893 čís. 15 ř. z. a zeměpanské schvalování rodinných zákonů, s. 111–118.

Rakouska, zvláštním zákonem uznává se vnitrostátně jeho suverenita a práva na užívání statků v jeho vlastnosti jako regenta rodu.

Vše dalo se zjistiti jen na základě podrobného studia archivního a celý problém obsahuje dobu 320 let. Staré předpisy modifikovány novějšími, a tak nános ukládal se na nános. Mimo to musíme si býti vědomi, že království české bylo Německu koordinováno, že tedy ze staré doby musíme přesně rozeznávati, co platilo podle českého a co podle německého práva.

Zákon z roku 1893 je zcela singulární. Pátral jsem, zda někde podrobně je upraven poměr cizího panovníka, leč marně. Je singularitou nejen u nás, leč v celé rodině právních předpisů nynějších kulturních národů. Zákonem tímto upravují se poměry, které jinak jsou upravovány jen mezinárodně, ale to nás nesmí svést k tomu, abychom zapomněli na to, že nejde zde o mezinárodní právní předpis, leč o předpis vnitrostátní. Zákon tento mluví o suverénu, jaká práva přísluší suverénu, označuje nám právo mezinárodní, tím tedy tyto předpisy práva mezinárodního stávají se součástí předpisů vnitrostátních.

Zákon tento mluví o rodu panujícím v Liechtensteinsku, tím organizace tohoto rodu je uznána i podle práva vnitrostátního jako panující dynastie ve státě liechtensteinském.

Z posudku podávají se tyto právní zásady:³⁰

1. *Rod knížat Liechtensteinů je v Československu uznán za panující dynastii v knížectví liechtensteinském. Stane-li se člen dynastie československým státním občanem, zůstane nadále členem dynastie.*
2. *Hlava rodu je panovníkem v Liechtensteinsku a je jako suverén uznán v československé republice již samým převratem. Jeho postavení blíže určuje právo liechtensteinské.*
3. *Panovníkovi tomu přísluší všechny prerogativy³¹ podle [145] práva mezinárodního, tedy najmě právo exterritoriality pro jeho osobu, pro jeho družinu a pro jeho rezidenci, nárok na mezinárodní pocty, nezdržuje-li se zde incognito.*
4. *Panujícímu knížeti přísluší exempce fiskální podle § 2 zákona ze dne 15. června 1927, čís. 76 Sb. z. a n., podobně i jeho průvodu, tedy osobám patřícím k osobní službě knížete a členů jeho kabinetní kanceláře.*
5. *Primogeniturní fideikomis byl v československé republice zrušen.*
6. *Bývalý primogeniturní fideikomis je korunním statkem, jehož vlastnictví náleží panujícímu knížeti ne jako soukromníku, ale jako hlavě státu, jde tedy o vlastnictví podmíněné rezolutivní [výminkou].*
7. *Stát liechtensteinský má nárok, aby tyto statky byly zachovány, poněvadž tyto statky garantují jeho neodvislost a integritu, tedy základní výsostní práva státní.*
8. *Jinak podléhají však tyto statky obecnému právu československému, tedy také předpisům o pozemkové reformě, ale poněvadž není v zákonech řešeno, jak*

³⁰ Některé ze shrnujících zásad (2. věta 1. zásady, 2. a 3. zásada) nebyly v tištěné verzi uvedeny kurzívně, pravděpodobně však šlo pouze o chybu sazby.

³¹ Ve významu přednosti či výsady.

naložiti s korunním statkem, musí se postupovati podle analogie § 9 [odst. 2] záborového zákona takovým způsobem, aby právo státu liechtensteinského bylo co nejméně dotčeno, tedy najmě co do rozsahu reformy a co do náhrady.

9. *Tak zvaný švábský kapitál není rodinným jměním panující dynastie, leč patří státu liechtensteinskému.*

15 GUTACHTEN VON JAROMÍR SEDLÁČEK (30. MÄRZ 1928)¹

Der Zivilrechtler Prof. JUDr. Jaromír Sedláček (1885–1945), ein Mitglied der Brünner normativen Schule, zeichnete sich durch ein breites Spektrum an Themen sowie eine umfangreiche Publikationstätigkeit aus.² Sein ganzes Leben lang kehrte er jedoch vor allem mit zur Frage des Eigentums und seiner Begrenzungen zurück: von der ersten, auf normativen Positionen fußenden Monographie (*Vlastnictví a vlastnické právo* [Eigentum und Eigentumsrecht], 1919) über eine Reihe von Studien (*Pozemková reforma* [Die Bodenreform], 1922) und einen Kommentar (*Vlastnické právo* [Das Eigentumsrecht], 1935) bis hin zur letzten, in Dialogform verfassten Abhandlung (*O vlastnictví* [Über das Eigentum], 1945), die (aufgrund des tragischen Todes Sedláčeks bei Kriegsende und der Verurteilung der Normativisten nach dem Februarumsturz 1948) erst mit großem zeitlichen Abstand den Lesern zugänglich gemacht werden konnte.³

In Jahre 1928 veröffentlichte Sedláček ein zweibändiges Gutachten unter dem Titel *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého* [Die Rechtsposition der Fürsten von und zu Liechtensteins nach tschechoslowakischem Recht] (in Band 1 integrierte er seine eigene Studie, in Band 2 die Dokumente zur Studie).⁴ Die Einzelheiten der Zusammenarbeit sind

¹ SEDLÁČEK, Jaromír. *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého* [Die Rechtsposition der Familie der Fürsten von und zu Liechtenstein nach tschechoslowakischem Recht]. Bd. I–II. Olomouc: Selbsverlag, 1928. 156 und 184 S., Resumé, S. 139–146 (das Gutachten ist in Brünn auf den 30. März 1928 datiert und wurde in einer eigenen Auflage in Olmütz als Handschrift herausgegeben); zeitgenössische deutsche maschinenschriftliche Übersetzung des Resumé (13 S.): LI LA, V 143/0059; spätere deutsche maschinenschriftliche Abschrift (9 S.): LI LA, V 143/0070. Übertragen von B. Švejnohová, die zeitgenössische Übersetzung revidierte D. Marhold, die Einleitung und editorischen Anmerkungen übersetzte Th. Krzenek, die Edition besorgte O. Horák.

² Eingehender: HORÁK, Ondřej. *Brněnská normativní civilistika (postavy – projekty – polemiky)* [Die Brünner normative Zivilistik (Persönlichkeiten – Projekte – Polemiken)]. Praha: Wolters Kluwer, 2019, passim.

³ Vgl. SEDLÁČEK, Jaromír. *O vlastnictví* [Über das Eigentum] Olomouc: KTP, 2010; SEDLÁČEK, Jaromír. *Vlastnické právo* [Das Eigentumsrecht] Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012 (neben der erwähnten Abhandlung fanden die Monografie aus dem Jahre 1919 und der Kommentar von 1935 Aufnahme).

⁴ Die Publikation findet sich in den Beständen einiger weniger Bibliotheken (Nationalbibliothek der Tschechischen Republik in Prag, Wissenschaftliche Bibliothek in Olmütz, Bibliothek des Nationalarchivs in Prag, Bibliothek des Historischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik in Brünn) sowie in mehreren Archiven (NA, F. Státní pozemkový úřad – VS, G

nicht bekannt, aber seine gutachterliche Tätigkeit (insbesondere seine Stellungnahmen zur Klage des Kronprinzen Rupprecht von Bayern vor dem tschechoslowakisch-deutschen gemischten Schiedsgericht⁵) und seine publizistische Tätigkeit (insbesondere Artikel über die Urteile internationaler Gerichte zur Enteignung ausländischer Staatsangehöriger) dürften eine Rolle gespielt haben.⁶

Ziel des Sedláček-Gutachtens war die Beantwortung der Frage, welchen rechtlichen Status die Liechtenstein (und insbesondere der regierende Fürst) nach der Gründung der Tschechoslowakei besaßen und welche Einschränkungen sich daraus für die tschechoslowakischen Behörden und Gerichte ergaben. Insbesondere die Eingriffe in liechtensteinisches Eigentum im Rahmen der laufenden Bodenreform bildeten den unmittelbaren Anlass für die Beauftragung des Berichts. Sedláček ging verantwortungsbewusst an die Aufgabe heran und widmete neun Teile der Publikation einer juristischen Analyse der Entwicklung des liechtensteinischen Status vom Vertrag von Feldsberg (Valtice) im Jahr 1606 bis zur Erlangung des souveränen Status, der im Verlaufe des 19. Jahrhunderts seinen Höhepunkt fand. Lediglich der letzte, zehnte Teil befasste sich mit dem Status der Liechtenstein in der Tschechoslowakischen Republik. Der Autor zitiert in seinem Gutachten ausgiebig aus Quellen und verweist auf juristische und historische Literatur.

Zum Zeitpunkt der Erstellung des Gutachtens führte der regierende Fürst Johann II. einen Rechtsstreit über das Zeugnis aus dem beschlagnahmten Großgrundbesitz in Hohenstadt an der March (Zábřeh): zunächst vor dem Bezirksgericht in Hohenstadt an der March (Beschluss vom 29. Februar 1927), dann vor dem Bezirksgericht in Olmütz (Beschluss vom 23. Dezember 1927) und schließlich vor dem Obersten Gericht in Brünn (Entscheidung vom 3. Februar 1928, Az. R II 28/28, *Vážný civ. 7751*).⁷ Aus der Sicht des tschechoslowakischen Rechts ging es vor allem um die Beurteilung der Frage, ob das Gesetz vom 12. Januar 1893, Nr. 15 des Bürgerlichen

---

IV, Kart. 331, Inv.-Nr. 42, Fürst Liechtenstein; Archiv MU, F. Jaromír Sedláček; Archiv MZV, F. VI. sekce MZV, Kart. 456, Inv.-Nr. 1). Im Gefolge des Krieges wurde auch die Mehrzahl der Drucke im Besitz der Liechtenstein vernichtet, lediglich zwei sollen erhalten geblieben sein, von denen ein Exemplar J. Sobička, das andere wiederum F. Weyr zugesandt wurde (vgl. den Brief von F. Svoboda an F. Weyr vom 22. September 1947, S. 10; Archiv MU, F. František Weyr, Kart. 5, Inv.-Nr. 131).

⁵ Von seiner Mutter Maria Theresia, geborene Erzherzogin von Österreich, erbte Rupprecht von Bayern im Jahre 1919 das Großgut Eirwanowitz in der Hanna (Ivanovice na Hané). Zur Lösung seines Falls, der mit einem Vergleich endete, ausführlicher: HORČIČKA, Václav et al. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků* [Fremde Herren auf tschechischem Boden. Die Bodenreform in der Zwischenkriegs-tschechoslowakei auf Gütern ausländischer Staatsangehöriger]. Praha: Agentura Pankrác, 2021, S. 34, 46, 52, 74, 79, 88 und 91.

⁶ Vgl. SEDLÁČEK, Jaromír. *Pozemková reforma a mezinárodní právo* [Die Bodenreform und das internationale Recht]. *Venkov*, 22. März 1927, Nr. 68, S. 3 (in deutscher Übersetzung in LI LA, V 013/0002). Der Artikel löste eine in der Zeitschrift mit Vladimír Vochoč einem Antonín Hobza nahestehenden Schüler und zugleich Mitarbeiter, sowie mit Antonín Horák, Rat am Obersten Gericht und späterer Senatspräsident, aus. Eingehender hierzu: HORÁK, Einleitende Studie Nr. 1, S. 11–13.

⁷ Vgl. VÁŽNÝ, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských* [Entscheidung des Obersten Gerichts der Tschechoslowakischen Republik in Zivilsachen]. X. 1928. Praha: V. Tomsa, 1929, S. 171–180 (hier entschied der 1. Senat unter dem Vorsitz

Gesetzbuches, mit dem der liechtensteinische Familienvertrag vom 1. August 1842 veröffentlicht wurde, aufgrund der Rezeption nach Art. 2 des Gesetzes Nr. 11/1918 Slg. d. G. u. V. (sog. Rezeptionsnormen) Bestandteil der tschechoslowakischen Rechtsordnung wurde oder ob es keine solche Rezeption gab.⁸

Die tschechoslowakischen Gerichte gelangten in ihren Entscheidungen zu dem Schluss, dass das oben genannte Gesetz von 1893 (und damit der Familienvertrag von 1842) nicht rezipiert wurde und für die Tschechoslowakei somit nicht bindend sei.

Sedláček hingegen vertrat die Auffassung, dass das Gesetz Nr. 15/1893 angenommen und Teil der tschechoslowakischen Rechtsordnung wurde. Nach Ansicht von Jaromír Sedláček gehörte das Eigentum am (oberen, genau genommen) liechtensteinischen Vermögen bzw. das durch das Gesetz Nr. 179/1924 Slg. d. G. u. V. abgeschaffte frühere Primogenitur-Fideikommiss infolge der Rezeption des Reichsgesetzes dem Herrscherhaus als Körperschaft und hatte den Charakter von Krongütern. Obwohl der regierende Fürst ebenfalls als Eigentümer galt (Eintragung in die Grundbücher und aktive Klagebefugnis), wurde er aufgrund seines Titels als Regent und Staatsoberhaupt als vorübergehender und bedingter Eigentümer angesehen.⁹

In einem Nachtrag zu seiner Arbeit¹⁰ ging Sedláček auf die oben genannte Entscheidung des Obersten Gerichtshofs ein (Vážný civ. 7751). Auf der Grundlage einer Untersuchung von Archivdokumenten kam Jaromír Sedláček zu dem Schluss, dass das Gesetz Nr. 15/1893 RGBl. „völlig mit der Souveränität der Tschechoslowakei vereinbar“ sei und nicht im Widerspruch zum Aufnahmegesetz („Revolutionsproklamation“) vom 28. Oktober 1918 stehe. In einem Nachtrag kritisierte er auch die „interessengeleitete Auslegung“ des Obersten Gerichtshofs, wonach das „Gesetz vom 12. Januar 1893, das nach seinem Inhalt überhaupt nicht im Interesse des hiesigen Staates, sondern im Interesse des Fürstentums Liechtenstein und seiner Dynastie liegt und das dem tschechoslowakischen Staat, zumindest jetzt bei der Bodenreform, eher schaden würde“, nicht aufrechterhalten werden könne.¹¹ In diesem Zusammenhang wies Sedláček darauf hin, dass die Entscheidung zwei unterschiedliche Zeitpunkte miteinander verbinde: den Umsturz, als das primäre Interesse des Staates in der Aufrechterhaltung der Ordnung bestand, und die späteren Bodenreformgesetze. Eine solche „ex-post“-Interpretation würde jedoch erlauben, „daraus zu schließen, was man wolle, da ein solches Interesse nichts Objektives sei, [...] und so die Marxisten zur Leugnung des Privateigentums hätten kommen können, andere zur Enteignung der Latifundien, zur Beseitigung des Adels usw., aber wie wir sehen, wurde dieses Gesetz glücklicherweise nicht auf diese Weise interpretiert,

---

von Augustín Popelka, Berichterstatter war Antonín Horák). Eingehender: NA, F. Nejvyšší soud, Brno, Kart. 395, Sign. R II 28/28.

⁸ Zur Bedeutung des Vertrages vgl. SEDLÁČEK, *Právní posice...*, v. a. S. 93–96.

⁹ Vgl. SEDLÁČEK, *Právní posice...*, S. 115–116, 123, 131, 133 und 146.

¹⁰ *Ibidem*, S. 149–153.

¹¹ *Op. cit.* in Anm. 7, S. 178.

die Latifundien wurden auf der Grundlage eines Sondergesetzes enteignet, der Adel wurde ebenfalls durch ein Sondergesetz beseitigt usw.“¹²

In seiner nächsten Entscheidung, die den Antrag Johanns II. auf Aufschiebung der Vollstreckung betraf, die vom Staatlichen Bodenamt durch Räumung der beschlagnahmten Liegenschaften aus der Herrschaft Plumenau (Plumlov) durchgeführt werden sollte, ging der Oberste Gerichtshof (in seiner Entscheidung vom 23. Mai 1929, Az. R II 152/29, *Vážný civ.* 8982)¹³ auch kurz auf die Ansichten von J. Sedláček ein, dessen sorgfältige Interpretation sich jedoch nicht mit der politischen Auffassung deckte. Der Oberste Gerichtshof behandelte seine Argumentation in einem einzigen Satz, indem er feststellte, dass „diese vollkommene Schrift immer ihren wissenschaftlichen Wert für die inneren Verhältnisse des liechtensteinischen Staates und seiner Dynastie behalten wird, ihre Erkenntnisse aber nicht den geringsten Einfluss auf den Inhalt der tschechoslowakischen Bodenreformgesetzgebung haben können, deren Auslegung und Praxis, nicht zuletzt deshalb, weil sie, wie es in der Akte selbst heißt, auf dem umfangreichen ‚Archivmaterial‘ Liechtensteins beruht, d. h. auf Rechtsdokumenten, die auf dem tschechoslowakischen Territorium (im ehemaligen österreichischen Reichskodex und in der tschechoslowakischen Gesetzes- und Verordnungssammlung) nie veröffentlicht worden sind, so dass sie hier keine rechtliche Gültigkeit hatten, haben und haben können.“¹⁴ Obwohl die Liechtensteiner im Gerichtsverfahren nicht erfolgreich waren, dürfte Sedláčeks Konstruktion der Krongütern eine relativ erfolgreiche Einigung mit den staatlichen Behörden bei der Umsetzung der Reform ermöglicht haben.¹⁵

Sedláčeks Ansichten wurden auch im Zusammenhang mit den staatlichen Eingriffen in das liechtensteinische Vermögen nach dem Zweiten Weltkrieg aufgegriffen, insbesondere bei der Erstellung der Gutachten und Kommentare der durch František Weyr angesprochenen Autoren, wobei ersterem diese Werke als Grundlage für seine zusammenfassenden Stellungnahmen dienten (eingehender hierzu siehe Band 2 der Ausgabe).

Teilweise kritische Kommentare wurden von JUDr. František Svoboda, ehemaliger liechtensteinischer Zentraldirektor in Olmütz, verfasst. Dieser hob die Bedeutung des sog. Vertrags von Feldsberg (1606) hervor, wobei er die Auffassung verteidigte in dem die Position vertreten wurde, dass das gesamte Primogeniturgut (nicht nur das frühere Primogenitur-Fideikommiss) den Charakter eines Kronguts

¹² SEDLÁČEK, *Právní posice...*, S. 151.

¹³ Vgl. VÁŽNÝ, František (ed.). *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských* [Die Entscheidung des Obersten Gerichts der Tschechoslowakischen Republik in Zivilsachen]. XI.a. 1929. Praha: V. Tomsa, 1930, S. 702–707 (hier entschied der 1. Senat unter dem Vorsitz von Jan Bukáček, Berichterstatter war wiederum Antonín Horák). In diesem Fall entsprach zwar das Bezirksgericht in Konitz/Konice durch sein Urteil vom 18. Februar 1929 dem liechtensteinischen Antrag, das Kreisgericht in Olmütz jedoch lehnte durch sein Urteil vom 15. März 1929 den Antrag ab. Eingehender: NA, F. Nejvyšší soud, Brno, Kart. 398, Sign. R II 152/29.

¹⁴ Op. cit. in Anm. 13, S. 706–707.

¹⁵ Ausführlicher: HORČIČKA, Václav. *Lichtenštejnové v Československu* [Die Liechtenstein in der Tschechoslowakei]. Praha: Agentura Pankrác, 2014, S. 146.

besäße.¹⁶ Ein ungenannter Rechtshistoriker, wahrscheinlich František Čáda, lieferte ebenfalls eine Analyse der Kron- und Kammergüter in der tschechischen Rechtsentwicklung.¹⁷

Aus dem umfangreichem Gutachten Sedláčeks drucken wir nur die Zusammenfassung (S. 139–146) ab, die zum Zeitpunkt der Erstellung bereits ins Deutsche übersetzt war, und fügen insbesondere Hinweise auf die Analyse im Text des Gutachtens (Bd. 1) und auf die das Gutachten begleitenden Dokumente (Bd. 2) hinzu.¹⁸

Resumé

I.

I. Das Fürstentum Liechtenstein war ursprünglich Sekundogenitur-Fideikommiss des Geschlechts der Fürsten von Liechtenstein, und zwar kraft der im Testament des Fürsten Johann Adam angeordneten Organisation; dieses Sekundogenitur-Fideikommiss wurde im Wege Abkommen des Regenten des Hauses mit der Philippinischen Linie aus den Jahren 1718 und 1722, ferner auf Grund des Palatinat-Diploms aus

¹⁶ Archiv MU, F. František Weyr, Kart. 5, Inv.-Nr. 131, Brief (mit Anmerkungen) von F. Svoboda, an F. Weyr adressiert, 22. September 1947, 11 S.

¹⁷ Archiv MU, F. František Weyr, Kart. 5, Inv.-Nr. 141, *Historicko-právní posudek o majetku Liechtensteinském, jako o t. zv. statcích korunních* [Rechtsgeschichtliches Gutachten über das liechtensteinische Eigentum als sog. Krongüter], ohne Autor und Datum (offenkundig 1947), 10 S.

¹⁸ SEDLÁČEK, *Právní posice..., Dokumenty k posudku: Rodinná smlouva valtická* [Dokumente zum Gutachten: Der Familienvertrag von Feldsberg] (29. September 1606) mit tschechischer Konfirmation (21. Mai 1607), S. 1–28; Kaiserliche Konfirmation (30. März 1607) zum Feldsberger Vertrag, S. 31–33; Prossnitzer Familienvertrag (9. Oktober 1606), S. 37–40; Revers des Fürsten Karl von Liechtenstein (14. September 1607), S. 43–44; Auszug aus dem Testament des Fürsten Karl von Liechtenstein (11. September 1623), S. 47–48; Auszug aus dem Testament des Fürsten Maximilian von Liechtenstein (29. April 1641), S. 51–53; Auszug aus dem mährischen Testament des Fürsten Gundaker von Liechtenstein (22. Juli 1629), S. 57–58; Auszug aus dem Testament des Fürsten Hartmann von Liechtenstein (24. Dezember 1672), S. 61–62; Kaufvertrag betreffend Schellenberg (18. Januar 1699), S. 65–72; Beschluss des schwäbischen Kreistags (25. November 1707), S. 75–76; Kaufvertrag, Vaduz betreffend (22. Februar 1712), S. 79–89; Auszug aus dem Testament des Johann Adam Andreas (17. Juli 1711), S. 93–94; Erhebung des Fürsten Anton Florian zum Reichsfürsten mit Virilstimme (5. Dezember 1712), S. 97–98; Vergleich mit der philippinischen Linie (12. März 1718), S. 101–109; Palatinatsdiplom (23. Januar 1719), S. 113–129; Vergleich mit der philippinischen Linie (1. Juli 1722), 133–148; der Reichstag stimmt der Gründung des Fürstentums Liechtenstein mit eigener Stimme auf dem Reichstag zu (21. Juli 1723), S. 151; Rückzahlung des schwäbischen Kapitals (16. Juli 1737), S. 155–157; Mitteilung des Rheinbundes an das Fürstentum Liechtenstein (21. Oktober 1806), S. 161; Liquidierung des schwäbischen Kapitals (7. Februar 1809), 165–166; Ständeordnung (8. November 1818), S. 169–172; Urteil des Obersten Gerichts Nr. 5765/1872 und 3939/1873 (29. April 1873), S. 181–184. Zu den Originalen der Urkunden vgl. besonders HAL Wien, f. Urkundensammlung, und Familienarchiv, Sitz und Stimme. Die moderne Edition einiger Urkunden (insbesondere aus den Jahren 1699 bis 1719) bei ARNEGGER, Katharina (ed.), *Kaufvertrag der Grafschaft Vaduz 1712. Dokumente zum Kaufvorgang zwischen den Grafen von Hohenems und den Fürsten von Liechtenstein*. Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2012, sowie ARNEGGER, Katharina. *Das Fürstentum Liechtenstein. Session und Votum im Reichsfürstenrat*. Münster: Aschendorff Verlag, 2019 (darüber hinaus auch <https://e-archiv.li/editionHome.aspx?eid=3>).

dem Jahre 1719 mit dem Primogenitur-Fideikommiss vereint. Das Fürstentum konnte deshalb einen Bestandteil des Fideikommisses, also einen Teil des Vermögens des Stammes, bilden, weil der Fürst laut Verfassung des Reiches zu diesem Fürstentum das Eigentumsrecht inne hatte, zumal er den Schutz des Eigentümers genoss und mit diesem Fürstentum eigentumsrechtlich verfügen durfte (es stand ihm frei, dasselbe zu veräußern, sei es durch Verkauf, Schenkung, Mitgift oder auf ähnliche Weise, mit Pfandrecht und Dienstbarkeiten zu belasten, als Faustpfand zu versetzen, zu verpachten etc.). Die Revenuen von diesem Fürstentum, obschon derzeit privatrechtlichen (also von des Fürsten Eigenbesitz) oder Fiskalcharakters, wurden damals als Einkommen des Fürsten betrachtet. Man pflegte alle diese Einkünfte seit dem Jahre [1158], bzw. seit der von Friedrich Barbarossa gehaltenen Tagung des Reiches auf den Ronkalischen Feldern Regalien zu nennen.¹⁹ Theoretische Ausführungen darüber, was Regalien sind, enthält das Gutachten.²⁰ Um mich besser verständlich zu machen, verweise ich auf die damals herrschende Auffassung des Eigentumsrechts: Eigentum ist dem Einzelnen von Gott anvertraute Habe; für diese Habe ist er Gott verantwortlich; die Nutzung des Eigentums soll er nach dem Grundsatz „liebe Deinen Nächsten wie Dich selbst“ üben. Somit ist der Eigentümer kein unbeschränkter Herr der Dinge; falls er ein großes Vermögen besitzt, ist er verpflichtet für die von diesem Vermögen abhängigen Menschen Sorge zu tragen; in den Fällen wo es sich um Eigentumsrechte zu den Territorien des Reiches handelte, entwickelten sich daraus die Regierungspflichten. Der Landesfürst war für die pflichtmäßige Verwaltung seines Landes dem Reich verantwortlich, jedoch überdies auch nach seinen Untertanen, denn Letzteren stand es frei gegen den Landesfürsten bei den Organen des Reiches Beschwerde zu erheben. Die Lehre, dass das Eigentum gleiche der unbeschränkten rechtlichen Herrschaft ist, lebte erst durch die Ideologie des Liberalismus auf; demzufolge hätte freilich die Trennung von Privateigentum und Regierungsgewalt auch dann erfolgen müssen, wenn es ein Jahr 1806 nicht gegeben hätte.

II. Die Einkünfte von dem Fürstentum Liechtenstein waren nicht ausreichend, um eine der fürstlichen Herrschaftsgewalt entsprechende Verwaltung und die Erfüllung der Pflichten gegenüber dem Reich und gegenüber dem Fürstenstand zu gewährleisten. Jedoch ab dem Jahr 1718 war der Landesfürst zugleich auch Regent des Hauses, und überdies bekräftigt das Palatinat-Diplom, dass der jeweilige Regent des Hauses stets auch Landesfürst und – vice versa – der jeweilige Landesfürst stets auch Regent des Hauses sein soll. Dadurch treten die Güter der Primogenitur als Garantie für die Herrscherpflichten des Landesfürsten ein. [139]

¹⁹ Der lateinische Terminus *iura regalia* erscheint erstmals in der sog. Konstitution von Roncaglia (*Constitutio de regalibus*, bezeichnet auch als *Lex Regalia*), erlassen durch Friedrich I. Barbarossa im Jahre 1158 im Zusammenhang mit dem Hoftag in Roncaglia (unweit von Piacenza), der vom 11.–26. November 1158 stattfand. Mit der Ausfertigung des Dokuments wurden die führenden Bologneser Rechtsgelehrten – Glossatoren (sog. *quatuor doctores*) Bulgarus, Martinus Gosia, Jacobus de Boragine und Hugo de Porta Ravennate beauftragt. Sedláček nennt fälschlicherweise das Jahr 1184.

²⁰ Eingehender: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, S. 31–35.

III. Im Jahre 1806 lösen sich der Band des Heiligen Römischen Reiches, und das Fürstentum Liechtenstein wird zum souveränen Staat, sein Herrscher zum Souverän gemäß dem Völkerrecht. Von nun an dürfen wir dieses Fürstentum nicht mehr als Eigentum des regierenden Hauses ansehen, der Herrscher ist vielmehr Organ dieses Staates geworden, zu dieser Zeit ist er allerdings noch der alleinige Repräsentant seines Staates, seine Herrschergewalt genießt den Schutz des Völkerrechtes, es steht ihm frei, diese Herrschergewalt auf Andere zu übertragen. In dieser Hinsicht erscheint der Staat allerdings noch als Eigentum der herrschenden Dynastie, nicht aber als ihr privates Eigentum, sondern (falls wir uns des Begriffes „Eigentum“ in seiner traditionellen Bedeutung bedienen wollen) als Eigentum laut dem Völkerrecht. Das Familienfideikommiss ist aber ein vom Privatrecht bestimmtes Eigentum, also kann der souveräne Staat in der Organisation des Fideikommisses des herrschenden Hauses folgerichtig keinen Platz mehr finden. Dieser Lage entspricht der Familienvertrag aus dem Jahre 1842; das Fürstentum gehört nicht dem Familienfideikommiss, sondern ist völkerrechtsmäßiges Eigentum des Hauses. Auf Grund der im Jahre 1862 eingeführten Konstitution hört der Fürst auf alleiniger Repräsentant des Staates zu sein, und ab dem Jahr 1866 erlischt auch der völkerrechtliche Schutz seiner Herrschaft; hiermit hört das Fürstentum auch auf Eigentum des herrschenden Hauses zu sein.

IV. Die Verbindung des Primogenitur-Fideikommisses mit dem Fürstentum Liechtenstein ist durch die nachstehende Folge von Rechtsvorschriften zu erhel-
len.²¹

Zuallererst wird auf Grund des Feldsberger Vertrages ein Familien-Fideikommiss organisiert, in welches gehören:

- a) das in diesen Vertrag aufgenommene und in drei Linien, nämlich die Karlsche, die Maximiliansche, und die Gundakersche, verteilte Vermögen; diese drei Linien vereinigen sich wieder im 18. Jahrhundert;
- b) das zukünftig erworbene und in das Familienfideikommiss zusätzlich aufgenommene Vermögen. Mitglieder des Hauses sind die Agnaten, d. h. diejenigen männlichen Nachkommen der drei genannten Linien, welche rechtmäßigen, mit Wissen und Zustimmung des Regenten des Hauses geschlossenen Ehen entstammen, wobei Ebenbürtigkeit als Bedingung nicht gestellt ist.

Die Agnaten haben Anrecht:

- a) auf Sukzession²² in der Führung des Hauses, falls und sofern sie an der Reihe sind,
- b) auf Fruchtgenuss des Familienvermögens,

²¹ Ausführlicher: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, Teil I. Organizace rodu podle valtické smlouvy a testamenty sedmnáctého století [Die Familienorganisation nach dem Feldsberger Vertrag und die Testamente des 17. Jahrhunderts], S. 9–24; Teil II. Der Kauf von Schellenberg und Vaduz, S. 27–40; Teil III. Wie das Reichsfürstentum zustande kam, S. 43–54; Teil IV. Die Verbindung von Reichsfürstentum und Primogenitur, S. 57–68.

²² Nachfolge (lat.).

- c) auf Unterhalte gegen Leistungen den jeweiligen Regenten, falls sie in Dürftigkeit verfallen,
- d) auf Apanage in gewissen Fällen.

Der Regent („Direktor“) des Hauses:

- a) übt die Patronatsrechte aus, [140]
- b) sitzt dem Familiengerichte vor,
- c) hat Anspruch auf die Güter der Primogenitur,
- d) ist Vormund und Kurator der Agnaten,
- e) unterliegt selbst dem Familiengerichte, falls er gegen die Bestimmungen der Familienverträge verstößt. Derzeit sind Haus und Regent als Dynastie und Herrscher Organe des Staates und die Hausgesetze sind Bestandteil des liechtensteinischen Rechts geworden, sodass das Familiengericht sogar den Herrscher gültig zu entthronen vermag, obwohl er sonst laut Verfassung unantastbar ist.

Ferner wurde durch Erwerb reichsunmittelbarer Güter erstmal das persönliche Vermögen des Fürsten Johann Adam vermehrt, zuweilen die reichsfürstliche Würde auch noch außerhalb der Organisation des Geschlechtes stand, aber durch das Überkommen vom Jahre 1718 und durch das Palatinat-Diplom aus dem Jahre 1719 wurden diese reichsunmittelbaren Güter alsbald in das Primogenitur-Fideikommiss inkorporiert.

Laut dem Feldsberger Vertrag, welcher wie in den Deutschen Landen so auch bei uns gültiges Recht war, sollte das gesamte Primogenitur-Fideikommiss ein einziges Ganzes, bilden obwohl dessen Teile sich bei uns oder in den Deutschen Landen befanden. Durch die Einverleibung der reichsunmittelbaren Güter in dieses Vermögen der Familie verschmilzt der Landesfürst mit dem Regenten („Direktor“) des Hauses.

Der Regent des Hauses trägt laut dem Feldsberger Vertrag die Verantwortung für die Integrität des Familienvermögens, also auch die Verantwortung für die Integrität des Fürstentums Liechtenstein.

Durch die Auflösung des Heiligen Römischen Reiches wird das Fürstentum Liechtenstein zum souveränen Staate und der Fürst (Landesfürst) zu dessen Organ. Es kann also nicht mehr behauptet werden, dass das Fürstentum Liechtenstein dem Familienfideikommiss gehöre. Hierdurch wurde jedoch die Frage strittig, ob der Regent des Hauses und Landesfürst noch weiterhin für die Integrität des Fürstentums und die rechtmäßige Regierung mit seinem Vermögen einzustehen verpflichtet ist, welches Vermögen doch überwiegend aus den Einnahmen von dem Primogenitur-Fideikommiss bestand. Diese Frage wurde eben durch den Vertrag vom Jahre 1842 geregelt, durch welchen Vertrag die oben aufgeworfenen Zweifel in bejahendem Sinne behoben wurden.

Daraus folgt, dass das Primogenitur-Fideikommiss dem Regenten des Hauses als Landesfürsten des Fürstentums Liechtenstein, und nur insofern er die Stelle des Landesfürsten bekleidet, zufallen soll, also dass dieses Fideikommiss den Charakter eines Krongutes trägt.

Des Primogenitur-Fideikommiss lag in Österreich; aber in Österreich waren die oberwähnten Vorschriften nicht rechtlich relevant; rechtlich relevant wurden diese erst durch das Gesetz vom 12. Januar 1893, mit welchem der Familienvertrag aus dem Jahre 1842 publiziert worden ist. Hierdurch wurde der Landesfürst von Liechtenstein als souveräner Herrscher eines fremden Staates anerkannt, welchem als Solchem [141] der Anspruch auf das, Primogenitur-Fideikommiss zusteht; er erwirbt also das Eigentumsrecht unter resolutiver Bedingung²³ dergestalt, dass es ihm solange gebührt, während er Landesfürst ist. Wenn aber der Landesfürst Teile dieses Vermögens eigenmächtig veräußert hat, dann steht es den durch den nächsten Agnaten vertretenen oberwähnten Agnaten frei, das veräußerte Gut zu vindizieren.

Dieses Vermögen ist Krongut geworden, außerdem ist es aber Familienfideikommiss geblieben.

V. Durch den Umsturz hat das Gesetz vom 12. Januar 1893 keineswegs seine rechtliche Relevanz eingebüßt, es besteht in Kraft, der Landesfürst hat in der ČSR auch weiterhin dieselbe Stellung inne, wie er sie in Österreich gehabt hat. Die allgemeine Aufhebung des Fideikommisses in der ČSR löste auch die Bande des liechtensteinischen Primogenitur-Fideikommisses, aber der Krongut-charakter dieses Vermögens dauert an; bis zum Jahre 1924 umfasst der Schutz des Fideikommisses auch den Schutz des Krongutes, von diesem Zeitpunkt an bleibt nur mehr der Schutz des Krongutes bestehen.²⁴ Die Organisation des Geschlechtes wird als herrschende Dynastie anerkannt. Das Krongut bildet in der ČSR keinerlei Immunität, auch keine Exemption; es unterliegt sonst den allgemeinen tschechoslowakischen Gesetzesbestimmungen, insbesondere auch den Vorschriften betreffend die Bodenreform; bei der Festsetzung des Ersatzbetrages ist jedoch per analogiam § 9, Abs. 2 des Beschlagnahmegesetzes in Anwendung zu bringen und laut dieser Analogie vorzugehen.²⁵

²³ Auflösende Bedingung (lat.), in der gedruckten Fassung wird diese als „resolute Ausnahme“ angeführt, was als ein offensichtlicher Fehler beim Satz passierte, wie auch die zeitgenössische deutsche Übersetzung belegt.

²⁴ Zur Aufhebung des Fideikommisses in der Tschechoslowakei kam es durch das Gesetz Nr. 179/1924 Slg. d. G. u. V., über die Aufhebung des Fideikommisses. Eingehender: GEORGIEV, Jiří. *České fideikomisy v posledních letech své existence. (Poznámky k aspektům archivním a právním)* [Die böhmischen Fideikommisses in den letzten Jahren ihres Bestehens. (Anmerkungen zu den archivalischen und rechtlichen Aspekten)]. *Paginae historiae. Sborník Státního ústředního archivu v Praze*, Bd. 9, 2001, S. 71–97, bes. S. 78 ff.; BEDNAŘÍKOVÁ, Barbora. *Svěřenské fondy. Institut pro uchování a převody rodinného majetku* [Fideikommissfonds. Das Institut für die Wahrung und Überführung des Familienbesitzes]. 2. Aufl. Praha: Wolters Kluwer, 2014, S. 72 ff.

²⁵ Im § 9 Abs. 2 des Gesetzes Nr. 215/1919 Slg. d. G. u. V., über die Beschlagnahme des Großgrundbesitzes (Beschlagnahmegesetz), heißt es: „Bei der Übernahme des beschlagnahmten Besitzes ist so vorzugehen, dass die Personen, für welche auf dem beschlagnahmten Besitze Rechte haften, sowie die Personen, die gegen den bisherigen Eigentümer ein Recht aus einem Dienst-, Versorgungs- oder Pachtverhältnisse haben, nicht verkürzt werden.“ *Sammlung der Gesetze und Verordnungen des čechoslovakischen Staates*. Jg. 1919. Prag: Staatsdruckerei, 1919, S. 324.

II.

1. Die rechtliche Stellung des Herrschers in Liechtenstein bestimmen:²⁶

- a) die Kaufverträge bezüglich Schellenberg und Vaduz;
- b) der Beschluss des schwäbischen Kreistages vom Jahre 1707 und der Beschluss des Reichstages vom Jahre 1712, soweit Letztere nicht die inzwischen erloschene Organisation des Reiches behandeln;
- c) das Testament des Fürsten Johann Adam;
- d) das Palatinat-Diplom, mit welchem der Inhalt des Feldsberger Vertrages vom Jahre 1606 zur vollen Geltung gelangt ferner die Testamente der Fürsten Karl, Maximilian und Gundaker. Der Feldsberger Vertrag galt auch im Reich, und zwar daher auch schon von Anfang an Bestandteil des Landesrechtes von Liechtenstein; demzufolge waren in Liechtenstein ebenfalls die Testamente rechtlich relevant. Von diesen Rechtsquellen verloren diejenigen Bestimmungen ihre Gültigkeit, welche mit der Organisation des römischen Reiches zusammenhingen. Ansonsten behalten diese Rechtsquellen [142] nach dem Jahre 1806 ihre Gültigkeit als Bestandteil der liechtensteinischen Rechtsordnung. Ferner bestimmen die Organisation der Regierungsgewalt in Liechtenstein:
  - e) die Rheinakte aus dem Jahre 1806;
  - f) die Bundesakte aus dem Jahre 1815;
  - g) die ständische Verfassung aus dem Jahre 1818;
  - h) der Familienvertrag aus dem Jahre 1842;
  - i) die konstitutionellen Verfassungen aus dem Jahre 1862 und aus dem Jahre 1921.²⁷

Die Gültigkeit der Rechtsquellen wird von der Verfassung aus den Jahre 1921 insofern bewahrt, als diese Rechtsquellen ihrem Inhalte nach zu den Bestimmungen der Verfassung nicht in Widerspruch stehen.

Diesbezüglich sei erwähnt, dass bis zum Jahre 1862 in dem Fürstentum ein durch die Stände einigermaßen eingeschränkter Absolutismus herrschte, das heißt, dass der öffentlich und verbindlich geäußerte landesfürstliche Wille Gesetz war. Nach dem Jahre 1862 wurde diese monokritische Gesetzgebungsart auf die Regelung von gewissen Angelegenheiten der Familie bzw. des Hauses beschränkt (als wie sind: Thron- bzw. Erb- u. Regentenfolge, Vormundschaft, Majorenrität und die damit verbundene Statuierung, wer zur Dynastie gehört). Daraus folgt, dass die sogenannten Hausgesetze aus der Zeit vor der Konstitution auch weiterhin in Liechtenstein geltendes Recht sind, sofern sie nicht mit der Verfassung in Widerspruch stehen, und zwar gelten sie – den eben erwähnten Vorbehalt, nämlich den Widerspruch zur Verfassung, ausgenommen – als allgemeines Recht, welches nur mittels Gesetzes abgeändert werden kann; sonst gelten sie als Familienstatut.

²⁶ Ausführlicher: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, Teil V. Der Rheinbund, S. 71–80; Teil VI. Der Deutsche Bund, S. 83–87; Teil VII. Der Familienvertrag aus dem Jahre 1842, S. 91–100.

²⁷ Verfassung des Fürstenthums Liechtenstein vom 26. September 1862 (zugänglich unter: <https://www.verfassungen.eu/lie/verf62-i.htm>); Verfassung des Fürstentums Liechtenstein vom 5. Oktober 1921, LGBl. 1921 Nr. 15 (zugänglich unter: <https://www.gesetze.li/chrono/1921015000>).

2. Die rechtliche Stellung des Hauses Liechtenstein in Österreich bestimmen:²⁸

- a) der vom böhmischen König konfirmierte Feldsberger Vertrag,
- b) die Testamente der Fürsten Karl, Maximilian, Gundaker und Hartmann,
- c) das Übereinkommen mit der Philippinischen Linie, soweit es die Güter in den böhmischen Ländern tangiert,
- d) das Gesetz vom Jahre 1873 über die Einverleibung weiterer Güter in das Primogenitur-Fideikommiss.

So präsentiert sich nach Auflösung des Heiligen Römischen Reiches die Stellung des Hauses Liechtenstein in zweierlei und unterschiedlichem Licht: einerseits im Lichtkegel des liechtensteinischen Rechts Licht, andererseits im Lichtkegel des österreichischen Rechts. Nach liechtensteinischem Recht ist der jeweilige Regent Landesfürst, keineswegs aber nach österreichischem Recht, namentlich nicht nach dem in den böhmischen Ländern geltenden Recht, weil in Letzteren das Palatinat-Diplom aus dem Jahre 1719 keine gültige Rechtsvorschrift war. Diese Differenz wird mit dem Gesetz vom 12. Januar 1893 beseitigt, wodurch erreicht wird, dass auch laut dem österreichischen Recht der jeweilige Regent des Hauses eo ipso Landesfürst ist.

3. Das Gesetz vom 12. Januar 1893 weist eine sehr interessante juristische [143] Eigenart auf.²⁹ Mit diesem Gesetz wird der Vertrag vom Jahre 1842 kundgemacht; in diesem Vertrag wird bestimmt:

- a) dass der jeweilige Landesfürst zugleich auch Regent des Hauses und der jeweilige Regent des Hauses zugleich auch Landesfürst sein soll;
- b) dass der Landesfürst mit seinem gesamten Vermögen für die Integrität des Fürstentums Liechtenstein einzustehen verpflichtet ist; wir haben oben schon dargelegt, dass hiermit diejenigen Einkünfte zu verstehen sind, welche dem Landesfürsten in seiner Eigenschaft als Regenten des Hauses gebühren.

Die Einkünfte des Regenten des Hauses sind durch den Inhalt des Primogenitur-Fideikommisses gegeben. Abgesehen von den anfangs des 19. Jahrhunderts errichteten Fideikommissen, wurden die in dem Feldsberger Vertrag erwähnten drei Fideikommissen in ein Primogenitur-Fideikommiss wiedervereinigt, welches allerdings dauernd anwachsen durfte (§ 32). Dieses Primogenitur-Fideikommiss bildet ein Krongut, denn der Ertrag gebührt den Regenten des Hauses [dem Landesfürsten]. Bis zum Jahre 1924 veränderte sich das als Krongut figurierende Vermögen je nach den Schwankungen des Primogenitur-Fideikommisses; nach diesem Zeitpunkt besteht dieses Vermögen nur mehr in seiner Eigenschaft als Krongut, ohne die Fideicommiss-Banden. Nur auf Grund eines besonderen tschechoslowakischen Gesetzes könnte eine Sache für einen weiteren Bestandteil dieses Vermögens erklärt werden.

²⁸ Eingehender: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, Teil VIII. Die Familie Liechtenstein in Österreich, S. 103–108.

²⁹ Eingehender: SEDLÁČEK, *Právní posice...*, Teil IX. Das Gesetz vom 12. Januar 1893 Nr. 15 Reichsgesetzbuch und die landesherrliche Verabschiedung der Familiengesetze, S. 111–118.

Andererseits delegiert aber das österreichische (im Rezeptionswege das tschechoslowakische) Gesetz die liechtensteinische Rechtsordnung, verbindlich für Österreich (bzw. für die ČSR), entweder erklären, ob irgendeine Sache Bestandteil des Krongutes zu sein aufhört, oder gar diesen Nexus zur Gänze aufheben zu dürfen; ein liechtensteinisches Gesetz gegenteiligen, nämlich positiven, Inhaltes (d. h. diesen Nexus erweiterndes Gesetz) ist dagegen in Österreich nicht rechtlich relevant. Weil diese Beziehung durch den Umsturz keinerlei Änderung erfahren hat, gilt sie demgemäß auch in der ČSR.

Wer Nutzungseigentümer des Primogenitur-Fideikommisses ist, das wurde bis zum Jahre 1924 mittels der Familienstatuten bestimmt; alsdann wurden diese Familienstatuten als liechtensteinisches Recht promulgiert, weil ja der Regent zugleich auch Landesfürst in Liechtenstein war; nach dem Jahre 1924 eignet aber Letzterer diese Güter lediglich als Landesfürst von Liechtenstein, welcher dabei auch Oberhaupt der regierenden Dynastie ist.

Daraus ergibt sich Folgendes:

Der Familienvertrag als liechtensteinische Rechtsvorschrift delegiert die österreichische Rechtsordnung, zu bestimmen, was für Einkünfte der Regent des Hauses haben soll, das Gesetz vom 12. Januar 1893 dagegen delegiert die liechtensteinische Rechtsordnung, zu bestimmen, wer Landesfürst und Oberhaupt der herrschenden Dynastie – und welche Organisation dieser Dynastie – sein soll. Diese gegenseitigen Delegierungen dürfen wir nicht aus dem Auge lassen, namentlich jetzt, wo es in der ČSR weder Adel noch Fideikommiss gibt. [144]

III.

Gar merkwürdig ist die Entwicklung des Geschlechtes von Liechtenstein. Vom mährischen Landesadel – Karl von Liechtenstein war Zögling der böhmisch-brüderschen Schule in Ivančice [Eibenschütz], Mitschüler Karl des Älteren von Žerotín und legte die Grundsteine zur Macht seines Geschlechtes durch die Heirat mit Katharina Šembera – über die würde reichsunmittelbarer Fürsten des Heiligen Römischen Reiches zum souveränen Fürstentum aus den Händen Napoleons, kehrt diese Entwicklung wieder nach Österreich zurück, woselbst durch ein eigenes Gesetz die Souveränität dieses Fürstentums und die dem Fürsten in seiner Eigenschaft als Regenten des Hauses zustehenden Recht auf Fruchtgenuss der Güter innerstaatlich anerkannt werden. Dies alles konnte nur auf Grund eingehenden Studiums des Archivmaterials festgestellt werden: das gesamte Problem umfasst 320 Jahre. Ältere Vorschriften wurden durch neuere abgeändert, und so schwemmte sich Schicht um Schicht an. Nebstbei wohlgemerkt: das Königreich Böhmen war den Deutschen Landen gegenüber koordiniert; es ist sohin bei Vorschriften aus diesen Zeiten peinlichst zu unterscheiden, was laut dem böhmischen und was laut dem deutschen Recht gegolten hat.

Das Gesetz vom Jahre 1893 steht gänzlich vereinzelt da. Ich suchte vergeblich, ob das Verhältnis seinem fremden Herrscher irgendwo eine ähnliche Regelung erfahren hat. Es muss als Singularität nicht nur bei uns, sondern in der ganzen Gilde

von Rechtsvorschriften der zeitgenössischen Kulturvölker angesprochen werden. Mit diesem Gesetz werden tatsächliche Verhältnisse geregelt, welche ansonsten lediglich der Regelung durch das Völkerrecht unterstehen; dies darf uns aber nicht vergessen lassen, dass es sich hier keineswegs um eine Bestimmung des Völkerrechtes handelt, sondern um eine Vorschrift der innerstaatlichen Rechtsordnung. Das erwähnte Gesetz spricht vom Souverän; welche Rechte einem Souverän zustehen, bestimmt das Völkerrecht; somit wird der Inhalt der diesbezüglichen Völkerrechtsbestimmungen zum Bestandteil der innerstaatlichen Rechtsordnung.

Das erwähnte Gesetz spricht von dem Hause, welches in

Liechtenstein herrscht; hiermit wird die Organisation dieses Geschlechtes auch von der innerstaatlichen Rechtsordnung als herrschende Dynastie im Staate Liechtenstein anerkannt.

Aus dem Gutachten ergeben sich folgende Maximen:³⁰

1. *Das Haus der Fürsten vom Liechtenstein wird in der Tschechoslowakei als regierende Dynastie im Fürstentum Liechtenstein anerkannt. Wenn ein Dynastieangehöriger zum tschechoslowakischen Staatsbürger wird, bleibt er dennoch weiterhin Angehöriger der Dynastie.*
2. *Das Oberhaupt des Geschlechtes ist Herrscher in Liechtenstein; er wird in der tschechoslowakischen Republik als Souverän anerkannt, und zwar kraft des Umsturzes selbst. Seine rechtliche Stellung wird durch das liechtensteinische Recht näher bestimmt.*
3. *Diesem Herrscher gebühren sämtliche Prärogative³¹ laut [145] dem Völkerrecht, somit insbesondere das Recht der Exterritorialität für seine Person, sein Gefolge und seine Residenz, der Anspruch auf jegliche internationale Ehrenbezeugung, sofern er nicht inkognito weilt.*
4. *Dem Herrschenden Fürsten stehen gemäß § 2 des Gesetzes vom 15. Juni 1927 Nr. 76 Slg. d. G. u. V. fiskale Exemptionen zu, ebenso seinem Gefolge, d. h. denjenigen Personen, welche dem Fürsten und seiner Kabinettskanzlei zu privaten Dienstleistungen zugeteilt sind.*
5. *Das Primogenitur-Fideikommiss ist in der ČSR aufgehoben worden.*
6. *Das ehemalige Primogenitur-Fideikommiss ist Krongut; dieses Krongut gehört eigentumsrechtlich dem regierenden Fürsten als solchen, also nicht dem Fürsten als Privatperson, sondern dem Fürsten als Staatsoberhaupt; es handelt sich somit um ein resolutiv-bedingtes Eigentumsrecht.*
7. *Der Staat Liechtenstein hat Anspruch auf Erhaltung dieser Güter, weil diese Güter seine Unabhängigkeit und Integrität, also die fundamentalen Hoheitsrechte des Staates garantieren.*
8. *Im Übrigen unterliegen jedoch diese Güter dem allgemeinen tschechoslowakischen Recht, daher auch den Vorschriften, welche die Bodenreform betreffen;*

³⁰ Einige der zusammenfassenden Grundsätze (2. Satz 1. Prinzip, 2. und 3. Prinzip) wurden in der Druckfassung nicht kursiv wiedergegeben, vermutlich handelte es sich jedoch lediglich um einen Fehler im Satz.

³¹ In der Bedeutung Exklusivität bzw. Privileg.

weil aber in den Gesetzen nicht erörtert wird, wie ein Krongut zu behandeln ist, soll laut Analogie des § 9, 2. Abs. des Beschlagnahmegesetzes auf die Weise vorgegangen werden, dass das Recht des Staates Liechtenstein möglichst wenig tangiert werde; dies gilt insbesondere hinsichtlich des Umfanges der Reform und hinsichtlich des Ersatzes.

9. *Das sogenannte schwäbische Kapital ist nicht Familienbesitz der herrschenden Dynastie, sondern gehört dem Staat Liechtenstein.*

III.

**BIOGRAFIE AUTORŮ
POSUDKŮ /
BIOGRAFIEN VON AUTOREN
DER GUTACHTEN**

Legenda/Legende¹

Rodina: povolání otce v době narození dítěte.

Familie: Beruf des Vaters bei der Geburt des Kindes.

Profese: včetně právní praxe a soukromé docentury.

Beruf: einschließlich der juristischen Praxis und Privatdozentur.

Bibliografie: nejprve je uveden zdroj, který obsahuje neúplný (publikovaný za života) nebo výběrový (publikovaný po smrti) soupis díla, dále v chronologickém pořadí hlavní publikace autora (většinou jeho monografie) a nakonec všechny práce věnované pozemkové reformě.

Bibliographie: zuerst wird die Quelle angegeben, die das unvollständige (zu Lebzeiten publizierte) oder das ausgewählte (nach dem Tode veröffentlichte) Werkverzeichnis enthält, sodann in chronologischer Reihenfolge die wichtigsten Publikationen des Autors (zumeist dessen Monographien) und am Ende sämtliche, der Bodenreform gewidmeten Arbeiten.

Prameny: hlavní archivní fondy (matriky dostupné většinou on-line), dále genealogické sociální sítě a databáze Ancestry, BillionGraves, Geni, GenTeam a MyHeritage.

Quellen: Hauptarchivfonds (Matrikeln größtenteils on-line verfügbar), sowie genealogische soziale Netzwerke und Datenbanken wie Ancestry, BillionGraves, Geni, GenTeam und MyHeritage.

Literatura: sestavena chronologicky, nejprve slovníky a encyklopedie, pak ostatní literatura.

Literatur: chronologisch zusammengestellt, zuerst Wörterbücher und Enzyklopädien, nachfolgend die übrige Literatur.

¹ Redakčně připravili / Redaktionell bearbeitet von Ondřej Horák, Jan Marčík; jazykovou revizi provedli / sprachliche Revision durchgeführt von Thomas Krzenek (J. Auštický, K. Henner, G. Friedrich, K. Kadlec, J. Kapras, J. B. Novák, J. Pekař, M. Stieber, J. Šusta), David Marhold (F. Knoll, E. Loewenfeld, M. Saxl, L. Strisower, F. Wien-Claudi, F. Wilhelm), Lukáš Ryšavý (A. Hobza, J. Hotzel, J. Krčmář, J. Sedláček, E. Svoboda). Za doplňující informace děkujeme zejména / Für weiterführende Informationen danken wir namentlich Martin G. Enne, K. Jurajdová, V. Knoll, P. Nedoma, V. Krásenský und M. Továrek.

Zkratky/Abkürzungen

AHMP: Archiv hlavního města Prahy / Archiv der Hauptstadt Prag; **ANM:** Archiv Národního muzea / Archiv des Nationalmuseums; **č./Nr.:** číslo/Nummer; **ČSAV:** Československá akademie věd / Tschechoslowakische Akademie der Wissenschaften; **f.:** fond/Fond; **FF/PhF:** Filozofická fakulta / Philosophische Fakultät; **fol.:** folio/Folio; **inv. č./Inv.-Nr.:** inventární číslo/Inventarnummer; **IÖG:** Ústav pro rakouský dějepis / Institut für Österreichische Geschichtsforschung; **kart.:** karton/Karton; **matrika N:** matrika narozených/Geburtenbuch; **matrika Z:** matrika zemřelých/Sterbebuch; **MKV/R:** Ministerstvo kultu a vyučování Vídeň / Ministerium für Cultus und Unterricht Wien; **MŠK:** Ministerstvo školství a kultury / Ministerium für Bildung und Kultur; **MU:** Masarykova univerzita / Masaryk-Universität; **MÚA AV ČR:** Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR / Masaryk-Institut und Archiv der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik; **MZA:** Moravský zemský archiv / Mährisches Landesarchiv; **NA:** Národní archiv/Nationalarchiv; **nákl. vl.:** nákladem vlastním/Selbstverlag; **NS:** Národní shromáždění/Nationalversammlung; **NU:** Německá univerzita / Deutsche Universität; **os. f.:** osobní fond/Nachlass; **os. sp.:** osobní spisy / Persönliche Akten; **PrF/JuF:** Právnická fakulta / Juristische Fakultät; **RMU:** Rektorát MU / Rektorat der Masaryk-Universität; **roč./Jg.:** ročník/Jahrgang; **řkt:** římskokatolická církev / Römisch-katholische Kirche; **s./S./p./pag.:** strana/Seite; **sign.:** signatura/Signatur; **SOA:** Státní oblastní archiv / Staatliches Gebietsarchiv; **SOKA:** Státní okresní archiv / Staatliches Gezirksarchiv; **Sp.:** Spalte/sloupec; **sv./Bd.:** svazek/Band; **UK:** Univerzita Karlova / Karls-Universität; **UKo:** Univerzita Komenského / Comenius-Universität; **VUT/TU:** Vysoké učení technické / Technische Universität; **ZS/WS:** zimní semestr/Wintersemester.

Zkratky k literatuře / Abkürzungen zur Literatur

- AČA:** *Almanach České akademie věd a umění*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění; Česká akademie věd a umění; roč. 1–50, 1891–1940.
- AČP:** NAVRÁTIL, Michal (ed.). *Almanach československých právníků. Životopisný slovník čs. právníků, kteří působili v umění, vědě, krásném písemnictví a politice od Karla IV. počínaje až na naše doby*. Praha: nákl. vl., 1930.
- AČPV:** SKŘEJPKOVÁ, Petra, SOUKUP, Ladislav (eds.). *Antologie české právní vědy (2. polovina 19. století až 30. léta století 20.)*. Praha: Univerzita Karlova, 1993.
- AČsPV:** SKŘEJPKOVÁ, Petra (ed.). *Antologie československé právní vědy v meziválečném období v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009.
- BL:** *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*. München: R. Oldenbourg, 1979–dosud.
- BSAČZ:** HOFFMANOVÁ, Jaroslava, PRAŽÁKOVÁ, Jana (eds.). *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha: Libri, 2000.
- BSČZ:** NOVOTNÝ, Jan, VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, MAKARIUSOVÁ, Marie, DOSKOČIL, Zdeněk (eds.). *Biografický slovník českých zemí*. Praha: Libri, 2004–dosud.
- BSSaSM:** MYŠKA, Milan, DOKOUPIL, Lumír (eds.). *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1993–dosud.
- ČB:** KOUTNÍK, Bohuslav (ed.). *Československo. Biografie*. Sv. 1–3. Serie 1–30. Praha: Státní tiskárna, 1936–1941.
- ČČH:** *Český časopis historický*.
- ČsBS:** TOMEŠ, Josef, LÉBLOVÁ, Alena (eds.). *Československý biografický slovník*. Praha: Academia, 1992.
- ČBS:** TOMEŠ, Josef (ed.). *Český biografický slovník 20. století*. Díl 1–3. Praha: Paseka, 1999.
- ČČAVU:** ŠLECHTOVÁ, Alena, LEVORA, Josef. *Členové České akademie věd a umění 1890–1952*. 2., upr. vyd. Praha: Academia, 2004.
- ČsPJDKSN:** KUDĚLKA, Milan, ŠIMEČEK, Zdeněk et al. *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.
- EČPD:** SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír, HORÁK, Ondřej, KOLUMBER, David (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin. XXIII.–XXV. svazek. Biografie právníků A–J, K–Ř, S–Ž*. Plzeň; Ostrava: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk; KEY Publishing, 2022–2024.
- EJ:** SKOLNIK, Fred, BERENBAUM, Michael (eds.). *Encyclopaedia Judaica*. 2nd ed. Vol. 1–22. Detroit: Macmillan Reference USA, Keter Publishing House, 2007.
- KA:** DOLENSKÝ, Antonín (ed.). *Kulturní adresář ČSR. Biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*. Roč. 1. Praha: J. Zeibrdlich, 1934, roč. 2, 1936.

- KBKA:** CHURAŇ, Milan et al. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Díl 1–2. 2., rozš. vyd. Praha: Libri, 1998.
- KPWKWE-T:** JUSTH, Josef (ed.). *Köpfe der Politik, Wirtschaft, Kunst und Wissenschaft in Europa. Tschechoslowakische Republik*. Wien: Neue Freie Presse, 1936.
- KSN:** *Komenského slovník naučný*. Sv. 1–10. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1937–1938.
- LČL:** FORST, Vladimír, OPELÍK, Jiří, MERHAUT, Luboš (eds.). *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Díl 1–4 a dodatky. Praha: Academia, 1985–2008.
- MSN:** *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*. Praha: Československý kompas, 1925–1933.
- MČSE:** KVASIL, Bohumil (ed.). *Malá československá encyklopedie*. Díl 1–6. Praha: Academia, 1984–1987.
- OSN:** *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 1–28. Praha: J. Otto, 1888–1909.
- OSNND:** NĚMEC, Bohumil (ed.). *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*. Díl 1–12. Praha: J. Otto, 1930–1943.
- ÖBL:** *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1957–dosud.
- PDČSD:** KUTNAR, František, MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, 2009.
- PHS:** *Právněhistorické studie*.
- SAC:** *Společenský adresář československý*. Ročník 1930–1931. Praha: J. Zeibrdlich, [1931].
- SČF:** GABRIEL, Jiří (ed.). *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova universita, 1998.
- SVPS:** *Sborník věd právních a státních*.

JOSEF AUŠTĚCKÝ

* 19. 6. 1864 Praha,
† 24. 12. 1930 Praha

Rodina:

Rodiče: Josef Auštěcký (1827–1871), učitel na české reálné škole a Vyšší dívčí škole v Praze, Marie, roz. Vlková.

Sourozenci: Ludmila (1866–1885), Pavel (1868–1887), Václav (* 1871).

Manželka: Isabella, roz. Zdeňková (* 1867), sňatek v kostele sv. Ludmily v Praze (15. 8. 1892).

Děti: Božena (1896–1924), Marie Isabella (* 1898).

Vzdělání:

- české reálné gymnázium v Praze,
- učitelský ústav v Praze.

Profese:

- učitel na měšťanské škole v Praze-Vinohradech,
- ředitel měšťanské a pokračovací dívčí živnostenské školy v Praze-Vinohradech.

Další aktivity:

- člen výboru literárního učitelského sdružení Dědictví Komenského v Praze,
- člen místního odboru pro ošacování chudé školní mládeže v Praze-Vinohradech,
- účetní revizor konviktu pro studující syny a dcery učitelů,
- autor českého překladu knihy *Astronomie* (Praha: J. Otto, 1898) anglického astronoma Normana Lockyera.

Hrob: Hřbitov Olšany, odd. 2, č. 115 (údaj k roku 1930).

* 19. 6. 1864 Prag,
† 24. 12. 1930 Prag

Familie:

Eltern: Josef Auštěcký (1827–1871), Lehrer an der böhmischen Real- und höheren Mädchenschule, Marie, geb. Vlková.

Geschwister: Ludmila (1866–1885), Pavel (1868–1887), Václav (* 1871).

Ehefrau: Isabella, geb. Zdeňková (* 1867), Eheschließung in der Kirche St.-Ludmilla in Prag (15. 8. 1892).

Kinder: Božena (1896–1924), Marie Isabella (* 1898).

Ausbildung:

- böhmisches Realgymnasium in Prag,
- Lehrerinstitut in Prag.

Beruf:

- Lehrer an der städtischen Realschule in Prag-Weinberge,
- Direktor der städtischen und weiterbildenden Mädchenberufsschule in Prag-Weinberge.

Weitere Aktivitäten:

- Mitglied der literarischen Kommission der Lehrervereinigung „Das Erbe des Comenius“ in Prag,
- Mitglied der örtlichen Abteilung zur Förderung armer Schuljugend,
- Rechnungsprüfer des Konvikts für studierende Söhne und Töchter von Lehrern,
- Autor der tschechischen Übersetzung des Buches *Astronomie* (Praha: J. Otto, 1898) des englischen Astronomen Norman Lockyer.

Grabstätte: Wolschaner Friedhof, Sektion 2, Nr. 115 (Angabe für das Jahr 1930).

■ **Bibliografie/Bibliographie:** AUŠTĚCKÝ, J. *Kalendář. Stručný nástin jeho vývoje a uspořádání*, 105 s. (MÚA AV ČR, f. Státní hvězdárna, kart. 156, inv. č. 1534).

■ **Prameny/Quellen:** AHMP, Sbíрка matrik, kostel sv. Štěpána, matrika N (1863–1867), s. 81; NA, f. Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 9, obraz 164; AHMP, Sbíрка matrik, Magistrátní úřadovna Vinohrady, matrika Z (1930–1931), sign. MGVIN Z3, s. 116.

■ **Literatura/Literatur:** Beseda učitelská, 1875, roč. 7, č. 47, s. 568–569; Beseda učitelská, 1880, roč. 12, č. 39, s. 531; Národní osvobození, 1924, roč. 1, č. 130, s. 6.

Jan Marčík

GUSTAV FRIEDRICH

* 4. 6. 1871 Poděbrady,
† 19. 11. 1943 Praha

Rodina:

Rodiče: František Friedrich (* 1840), měšťan, později soudní vykonavatel u okresního soudu v Jindřichově Hradci, Aloisie, roz. Kubková (* 1845).

Sourozenci: František (* 1873), Jana (* 1875), Františka (* 1877).

Manželka: Marie, roz. Pscheidlová (1884–1937), sňatek v kostele sv. Václava na Smíchově (22. 7. 1913).

Děti: –

Vzdělání:

- gymnázium v Jindřichově Hradci,
- od ZS 1890/91 FF UK Praha, promoce 19. 10. 1897,
- 1894–1895 UNI Vídeň,
- 1895–1897 Ústav pro rakouský dějepis ve Vídni.

Profese:

- archivář a inspektor univerzitního archivu v Praze,
- 1919–1941 ředitel Státní archivní školy,
- 1898–1939 FF UK Praha: 22. 12. 1898 habilitace pro pomocné vědy historické, od 1. 4. 1899 suplent na katedře pomocných věd historických, 1904 mimořádný profesor pomocných věd historických, 1909 řádný profesor pomocných věd historických, 1922/23 děkan,
- 1935/36 rektor UK Praha.

* 4. 6. 1871 Podiebrad,
† 19. 11. 1943 Prag

Familie:

Eltern: František Friedrich (* 1840), Bürger, später Gerichtsvollzieher am Bezirksgericht in Neuhaus, Aloisie, geb. Kubková (* 1845).

Geschwister: František (* 1873), Jana (* 1875), Františka (* 1877).

Ehefrau: Marie, geb. Pscheidlová (1884–1937), Eheschließung in der St.-Wenzelskirche in Smichow (22. 7. 1913).

Kinder: –

Ausbildung:

- Gymnasium in Neuhaus,
- seit dem WS 1890/91 PhF UNI Prag, Promotion 19. 10. 1897,
- 1894–1895 UNI Wien,
- 1895–1897 IÖG Wien.

Beruf:

- Archivar und Inspektor des Universitätsarchivs in Prag,
- 1919–1941 Direktor der Staatlichen Archivhochschule,
- 1898–1939 PhF UNI Prag: 22. 12. 1898 Habilitation für historischen Hilfswissenschaften, seit 1. 4. 1899 Supplent am Lehrstuhl für historischen Hilfswissenschaften, 1904 außerordentlicher Professor für historischen Hilfswissenschaften, 1909 ordentlicher Professor für historischen Hilfswissenschaften, 1922/23 Dekan,
- 1935/36 Rektor UNI Prag.

Redakční činnost:

- redaktor ediční řady Sbirka pojednání a rozprav FF UK (od 1923),
- redaktor Časopisu archivní školy (od 1923),
- hlavní redaktor ediční řady Archiv český, 28, 30–37 (1912–1943).

Další aktivity:

- edice (výběr): pověřen přípravou českého diplomatáře (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, 1904–1962); *Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa* (1909); *Tabulae curiae regalis per Bohemiam* (1921–1944),
- člen české expedice ve vatikánských archivech (1897–1898),
- dopisující člen (1904), mimořádný člen (1917), řádný člen (1924) I. třídy České akademie věd a umění,
- mimořádný člen (1905), řádný člen (1917), tajemník I. třídy (1932–1935), vrchní knihovník (1935–1943) Královské české společnosti nauk,
- člen znakové komise pověřené Revolučním národním shromážděním návrhem státních symbolů (1920).

Hrob: Hřbitov Malvazinky, U Smíchovského hřbitova 1, Praha 5, odd. FI, č. 231.

Redaktionstätigkeit:

- Redakteur der Editionsreihe Sbirka pojednání a rozprav FF UK (seit 1923),
- Redakteur der Zeitschrift Časopis archivní školy (seit 1923),
- Chefredakteur der Editionsreihe Archiv český, 28, 30–37 (1912–1943).

Weitere Aktivitäten:

- Quelleneditionen (Auswahl): verantwortlich für die Erstellung der Urkundensammlung zur Geschichte Böhmens – *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (1904–1962); *Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa* (1909); *Tabulae curiae regalis per Bohemiam* (1921–1944),
- Mitglied der tschechischen Expedition zur Erforschung der Vatikanischen Archive (1897–1898),
- korrespondierendes Mitglied (1904), außerordentliches Mitglied (1917), ordentliches Mitglied (1924) der I. Klasse der Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste,
- außerordentliches Mitglied (1905), ordentliches Mitglied (1917), Sekretär der I. Klasse (1932–1935), Chefbibliothekar (1935–1943) der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften,
- Mitglied der Kommission für die Gestaltung der tschechoslowakischen Staatssymbole, beauftragt von der Revolutionären Nationalversammlung (1920).

Grabstätte: Friedhof Malvazinky, U Smíchovského hřbitova 1, Prag 5, Sektion FI, Nr. 231.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** KRATOCHVÍL, M. Soupis prací prof. Dr. Gustava Friedricha. In: *Sborník prací věnovaných prof. dru Gustavu Friedrichovi k šedesátým narozeninám (1871–1931)*. Praha: Historický spolek v Praze, 1931, s. 468–471 (kde neúplný soupis díla / dort das unvollständige Verzeichnis seiner Veröffentlichungen).

Výběr/Auswahl: FRIEDRICH, G. *O kanceláři a listinách markrabí Moravských Vladislava a Přemysla (1198–1239): příspěvek k české diplomatice*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1896. 43 s.; *Učebná kniha paleografie latinské*. Praha: Bursík & Kohout, 1898. 230 s.; *O zakládací listině kapituly litoměřické (prolegomena k české diplomatice I.)*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901. 26 s.; *O zakládací listině města Hodonína*. *Časopis Matice moravské*, 1914, roč. 38, č. 1–2, s. 229–239; *Rukověť křesťanské chronologie*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy, 1934. 338 s.

■ **Prameny/Quellen:** MÚA AV ČR, Gustav Friedrich, os. f., NA, f. MKV/R, sign. C–F, kart. 111; SOA Praha, Sbirka matrik, Poděbrady (řkt), matrika N (1858–1879), Poděbrady 54, fol. 366v–367r; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity, inv. č. 1, s. 486; Archiv UK, f. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, kart. 20, inv. č. 222.

■ **Literatura/Literatur:** AČA 15, 1905, 48–49; OSN 28, 1909, s. 453; MSN 2, 1926, s. 266; OSNND 2/1, 1932, s. 749; KA, 1936, s. 123; KPWKWE-T, 1936, S. 68–69; KSN 4, 1937, s. 370; ČB 1, 1939, s. 541–542; MČSE 2, 1985, s. 526; ČsBS, 1992 (–); KBKA 2, 1998, s. 331; ČBS 1, 1999, s. 344; BSAČZ, 2000, s. 185 (I. Čornejová, J. Pražáková); ČČAVU, 2004, s. 78–79; PDČSD, 2009, s. 580–583; BSČZ 18, 2015, s. 427–428 (I. Hlaváček); EČPD 23, 2022, s. 522–524 (L. Šmídová Malárová).

ŠEBÁNEK, J. Gustav Friedrich. *Časopis Matice moravské*, 1946, roč. 66, s. 186–187; VOJTÍŠEK, V. O Gustavu Friedrichovi. *Archivní časopis*, 1971, roč. 21, č. 2–4, s. 65–88, 158–169, 214–234; FIALA, Z. Sto let od narození Gustava Friedricha (narozen 4. 6. 1871 v Poděbradech, zemřel 18. 11. 1943 v Praze). *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica. Z pomocných věd historických*, 1971, č. 3–4, s. 7–14; ŠEBÁNEK, J. Gustav Friedrich a jeho Kodex (zamyšlení jubilejní). *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university. Řada historická – C*, 1972, roč. 20–21, č. 18–19, s. 129–140; BLÁHOVÁ, M. Státní archivní škola a její učitelé. *Paginae Historiae. Sborník Národního archivu*, 2021, roč. 29/1, s. 17–28; RYANTOVÁ, M. Gustav Friedrich a jeho Učebná kniha paleografie latinské a výuka paleografie v rámci Státní archivní školy. *Ibidem*, s. 155–170; BROŽEK, A. Gustav Friedrich a jeho vexilologické aktivity. *Vexilologie: zpravodaj České vexilologické společnosti*, 2021, č. 201, s. 4055–4062.

Jan Marčík

KAMIL HENNER

* 2. 7. 1861 Plzeň, † 9. 5. 1928
Praha

Rodina:

Rodiče: Jan Henner (1813–1890), okresní kontribuční v Plzni, Anna, roz. Petersová (1820–1894).

Sourozenci: Theodor (* 1848), Anna (* 1854), Emma (* 1857).

Manželka: Marie, roz. Milde (1870–1931), sňatek v kostele sv. Štěpána v Praze (26. 7. 1892).

Děti: Marie, prov. 1. Zátková, 2. Pujmanová (1893–1952), prozaička, publicistka a literární kritička; Kamil (1895–1967), profesor neurologie; Anna, prov. Bartošová (1899–1920).

Vzdělání:

- gymnázium v Plzni a v Českých Budějovicích,
- od ZS 1879/80 PrF UK Praha, promoce 26. 7. 1884,
- 1885–1886 studijní pobyt v Berlíně (semináře Paula Hinschiuse), Göttingenu (semináře Richarda Wilhelma Doveho) a Ženevě.

Profese:

- 1887 praktikant u Českého místodržitelství v Praze,
- 1887–1928 PrF UK Praha: 1887 habilitace pro církevní právo, 1894 mimořádný profesor církevního práva, 1900 řádný profesor církevního práva, 1901/02 a 1907/08 děkan,
- 1888–1894 profesor směnečného a obchodního práva, národního hospodářství a obchodní statistiky na Československé obchodní akademii v Praze,

* 2. 7. 1861 Pilsen, † 9. 5. 1928
Prag

Familie:

Eltern: Jan Henner (1813–1890), Bezirkssammler der Kontributionen in Pilsen, Anna, geb. Petersová (1820–1894).

Geschwister: Theodor (* 1848), Anna (* 1854), Emma (* 1857).

Ehefrau: Marie, geb. Milde (1870–1931), Eheschließung in der St.-Stephans-Kirche in Prag (26. 7. 1892).

Kinder: Marie, verh. 1. Zátková, 2. Pujmanová (1893–1952), Prosaikerin, Publizistin und Literaturkritikerin; Kamil (1895–1967), Professor für Neurologie; Anna, verh. Bartošová (1899–1920).

Ausbildung:

- Gymnasium in Pilsen und in B. Budweis,
- seit dem WS 1879/80 JuF UNI Prag, Promotion 26. 7. 1884,
- 1885–1886 Studienaufenthalt in Berlin (Seminare bei Paul Hinschius), Göttingen (Seminare bei Richard Wilhelm Dove) und Genf.

Beruf:

- 1887 Praktikant bei der Statthaltereie für das Königreich Böhmen,
- 1887–1928 JuF UNI Prag: 1887 Habilitation für Kirchenrecht, 1894 außerordentlicher Professor für Kirchenrecht, 1900 ordentlicher Professor für Kirchenrecht, 1901/02 und 1907/08 Dekan,
- 1888–1894 Hochschulprofessor für Wechselrecht, Handelsrecht, Volkswirtschaft und Wirtschaftsstatistiken an der Tschechoslowakischen Handelsakademie in Prag,

- od 1888 honorovaný docent práva obchodního a směnečného na české vysoké škole technické v Praze,
- 1909–1922 vládní inspektor českých vyšších škol obchodních,
- přednášející právních dějin na Státní archivní škole,
- 1914/15 rektor UK Praha.

Další aktivity:

- dopisující člen (1904), mimořádný člen (1907), řádný člen (1912), předseda (1925–1928) I. třídy České akademie věd a umění,
- předseda správního výboru Hlávkových studentských kolejí (1909–1912),
- mimořádný člen (1918) Královské české společnosti nauk,
- expertní spolupracovník při řešení církevněprávních otázek na Ministerstvu školství a národní osvěty.

Hrob: Vyšehradský hřbitov, K Rotundě, Praha 2, odd. 14ark, č. 29.

- seit 1888 TU Prag: Honorarprofessor für Handels- und Wechselrecht,
- 1909–1922 Staatlicher Inspektor der tschechischen Wirtschaftshochschulen,
- Vorlesungen zu Rechtsgeschichte an der Staatlichen Archivhochschule,
- 1914/15 Rektor UNI Prag.

Weitere Aktivitäten:

- korrespondierendes Mitglied (1904), außerordentliches Mitglied (1907), ordentliches Mitglied (1912), Vorsitzender (1925–1928) der I. Klasse der Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste,
- Vorsitzender des Verwaltungsausschusses der Hlávka-Studentenwohnheime (1909–1912),
- außerordentliches Mitglied (1918) der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften,
- Fachberater für kirchenrechtliche Fragen im Ministerium für Schulwesen und Volkskultur.

Grabstätte: Vyšehrad Friedhof, K Rotundě, Prag 2, Sektion 14ark, Nr. 29.

■ Bibliografie/Bibliographie:

Výběr/Auswahl: HENNER, K. *Beiträge zur Organisation und Kompetenz der päpstlichen Ketzergerichte*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1890. 383 S.; *O rakouských zákonech amortisačních*. Praha: knihkupectví Fr. Řivnáče, 1892. 69 s.; *Kapitola z dějin úroku a lichvy*. Praha: nákl. vl., 1893. 23 s.; *O uherském právu manželském*. Praha: nákl. vl., 1904. 99 s.; *Amortisationsgesetze*. Prag: Selbstverlag, 1904. 14 S.; *Právo církevní*. Praha: Všehrd, 1911. 899 s.; *Uznání islámu v Rakousku*. Praha: nákl. vl., 1912. 13 s.; Několik poznámek ke sporu o privilegium cleri quoad forum criminale v říši římské. *SVPS*, 1913, roč. 13, s. 315–332; *Základy práva kanonického*. Sv. I.–IV. Praha: nákl. vl., 1918–1922; *Poměr státu k církvím*. Praha: Ústřední dělnické nakladatelství, 1920. 39 s.; *Rozluka státu a církve*. Praha: Český čtenář, 1923. 102 s.; *Vývoj poměru státu k církvi*. Praha: Všehrd, 1925. 58 s.

■ **Prameny/Quellen:** MÚA AV ČR, Kamil Henner st., os. f.; SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Plzeň 053 – vnitřní město (řkt), matrika N (1859–1861), fol. 211v–212r; AHMP, f. Soupis pražského obyvatelstva (1830–1910), kart. 89, č. 6; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity (1882–1900), inv. č. 1, s. 24; Archiv UK, f. Právnická fakulta Univerzity Karlovy, kart. 11, inv. č. 97; NA, f. MKV/R, sign. 5 Prag Jus-Professoren A–Z, kart. 129; NA, f. Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 173, obraz 529; AHMP, Sbíрка matrik, kostel sv. archanděla Michaela (řkt), matrika Z (1923–1935), sign. POD Z6, s. 83.

■ **Literatura/Literatur:** OSN 11, 1897, s. 103; AČA 15, 1905, s. 45–46; MSN 3, 1927, s. 138; AČP, 1930, s. 132–133; OSNND 2/2, 1933, s. 1085; KSN 5, 1938, s. 90; BL 1, 1979, s. 595; MČSE 2, 1985, s. 753; ČsBS, 1992, s. 204; AČPV, 1993, s. 91–94 (V. Kindl); ČBS 1, 1999, s. 447; ČČAVU, 2004, s. 97–98; AČsPV, 2009, s. 666–670 (V. Kindl); PDČSD, 2009, s. 601; BSČZ, 2021, s. 481–482 (P. Skřejpková); EČPD 23, 2022, s. 648–650 (V. Kindl).

KAPRAS, J. Kamil Henner. *Právník*, 1928, roč. 67, s. 265–266; BUŠEK, V. Profesor Dr. Kamil Henner, *ibidem*, s. 297–304; *Za profesory Kamilem Hennerem a Karlem Kadlcem. Schůze Právnické Jednoty v Praze konaná dne 21. února 1929 v Karolinu k uctění památky obou zesnulých.* *Právník*, 1929, roč. 68, s. 129–142; HAVRÁNEK, J. (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy*. Sv. III. (1802–1918). Praha: Karolinum, 1997, s. 228; HORÁK, Z. Právnická fakulta Univerzity Karlovy a výuka církevního práva za první Československé republiky. In: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Sv. 1. Praha: Karolinum, 2010, s. 299–318; HÁJEK, J. Kamil Henner. *Akademický bulletin Akademie věd České republiky*, 2011, č. 7–8, s. 31; NOHEL, P. *Výuka církevního práva na teologických a právnických fakultách v Českých zemích v letech 1918–1989*. Praha: Karolinum, 2019. 158 s.

Jan Marčík

ANTONÍN HOBZA

* 6. 1. 1876 Roketnice (dnes Rokytnice nad Rokytnou),
† 6. 9. 1954 Praha

Rodina:

Rodiče: Matěj Hobza, domkář, Františka, roz. Vrtalová.

Manželka: Serafina, roz. Ottová (* 24. 7. 1884), sňatek v kostele sv. Vojtěcha v Praze (29. 4. 1905).

Děti: –

Vzdělání:

- gymnázium v Třebíči,
- od ZS 1896/97 PrF UK Praha, promoce 21. 6. 1902.

Profese:

- 1901–1904 prefekt právnického oddělení Akademie hraběte Straky,
- 1902–1904 soudní praxe,
- 1904–1911 konceptní služba u Zemského výboru království Českého,
- 1907–1946, opět 1948 PrF UK Praha: 1907 habilitace pro církevní právo, 1911 mimořádný profesor církevního práva, 1917 řádný profesor mezinárodního práva,
- 1920–1921 šéf právní sekce ministerstva zahraničních věcí.

Redakční činnost:

- člen redakčního sboru časopisů Česká věda (od 1914) a Naše věda (od 1924).

Další aktivity:

- dopisující člen (1916), mimořádný člen (1932), řádný člen (1946) I. třídy České akademie věd a umění; akademik Československé

* 6. 1. 1876 Roketnitz,
† 6. 9. 1954 Prag

Familie:

Eltern: Matěj Hobza, Häusler, Františka, geb. Vrtalová.

Ehefrau: Serafina, geb. Ottová (* 24. 7. 1884), Eheschließung in der Kirche des hl. Adalbert in Prag (29. 4. 1905).

Děti: –

Ausbildung:

- Gymnasium in Trebitsch,
- seit dem WS 1896/97 JuF UNI Prag, Promotion 21. 6. 1902.

Beruf:

- 1901–1904 Präfekt der Juristenabteilung in der Graf-Straka-Akademie,
- 1902–1904 Gerichtspraxis,
- 1904–1911 Konzeptbeamter beim Landesausschuss des Königreiches Böhmen,
- 1907–1946, wieder 1948 JuF UNI Prag: 1907 Habilitation für Kirchenrecht, 1911 außerordentlicher Professor für Kirchenrecht, 1917 ordentlicher Professor für Völkerrecht,
- 1920–1921 Chef der juristischen Sektion des Ministeriums für auswärtige Angelegenheiten.

Redaktionstätigkeit:

- Mitglied der Redaktion der Zeitschriften Česká věda (seit 1914) und Naše věda (seit 1924).

Weitere Aktivitäten:

- korrespondierendes Mitglied (1916), außerordentliches Mitglied (1932), ordentliches Mitglied (1946) der I. Klasse der

- akademie věd (1952) a zakladatel jejího Kabinetu pro mezinárodní právo,
- předseda československých delegací pro uzavírání smluv o státním občanství a ochraně menšin,
  - zástupce Československé republiky při Smíšeném rozhodčím soudu československo-maďarském a československo-německém,
  - organizátor a čestný předseda V. mezinárodního kongresu pro letecké právo v Praze (1922),
  - mimořádný člen (1922) a řádný člen (1948) Institutu mezinárodního práva,
  - člen Stálého rozhodčího dvora v Haagu,
  - viceprezident Mezinárodního právního komitétu pro letectví.

- Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste; Akademiker der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften (1952) und Gründer ihrer Kabinetts für Völkerrecht,
- Präsident der tschechoslowakischen Delegation für Vertragsabschlüsse betreffend die Staatsbürgerschaft und den Minderheitenschutz,
  - Vertreter der Tschechoslowakischen Republik beim Gemischten tschechoslowakisch-ungarischen und tschechoslowakisch-deutschen Schiedsgericht,
  - Organisator und Ehrenvorsitzender des V. internationalen Kongresses für Flugrecht in Prag (1922),
  - außerordentliches Mitglied (1922) und ordentliches Mitglied (1948) des Instituts für Völkerrecht,
  - Mitglied des Ständigen Schiedshof in Den Haag,
  - Vizepräsident des Internationalen juristischen Komitees für Flugwesen.

Hrob: Hřbitov Olšany, Vinohradská 1835/153, Praha 3, část 006, odd. 6a, č. 58.

Grabstätte: Wolschaner Friedhof, Vinohradská 1835/153, Prag 3, Teil 006, Sektion 6a, Nr. 58.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** ŽOUREK, J. Akademik Antonín Hobza. *Věstník ČSAV*, 1954, roč. 63, č. 9–10, s. 435–436 (kde výběrový soupis díla / dort das ausgewählte Verzeichnis seiner Veröffentlichungen).

Výběr/Auswahl: HOBZA, A. *Podvod při smlouvě manželské dle práva kanonického se zřetelem k církevnímu právu evangelickému a modernímu zákonodárství světskému*. Praha: SVPS, 1906. 88 s.; *Poměr mezi státem a církví: jeho vývoj a přítomný stav*. Praha: A. Hajn a spol., 1909. 95 s., 4. dopl. vyd. 1931. 285 s.; *Autonomie náboženských svazů v moderním státě*. Praha: nákl. vl., 1910. 131 s.; *Právním mezinárodním ku právu světovému. I*. Praha: Všehrd, 1913. 90 s.; *Právo mezinárodní*. Díl 1–2. Praha: Všehrd, 1915 a 1919. 274 s.; *Právo mezinárodní. Válečné právo pozemní*. Praha: nákl. vl., 1923. 61 s.; *Konfesionální otázky v právu mezinárodním. (Zároveň studie o svobodě svědomí a ochraně menšin)*. Praha: Orbis, 1926. 49 s.; spolu s: TUREČEK, J. *Úvod*

do církevního práva. Praha: nákl. vl., 1929. 342 s.; (ed.). *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva*. Praha: nákl. vl., 1931. 517 s.; *Úvod do mezinárodního práva mírového*. Část 1 a 2. Praha: nákl. vl., 1933–1935. 523 s.; *Přehled mezinárodního práva válečného*. *Dodatek: Trestání válečných zločinců*. Praha: Všehrad, 1946. 172 s.

K pozemkové reformě / *Zur Bodenreform*: HOBZA, A. Plaidoirie devant le tribunal Hungaro-Tchécoslovaque (concernant la réforme agraire). *Revue générale de droit international public*, 1929, s. 311–333.

■ **Prameny/Quellen**: MÚA AV ČR, Antonín Hobza, os. f.; MZA, f. Sbírká matrik (E 67), Rokytnice nad Rokytnou (řkt), matrika N (1848–1891), kniha č. 10824, pag. 177; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity (1900–1908), inv. č. 2, s. 698; Archiv UK, f. Právnická fakulta Univerzity Karlovy, kart. 11, inv. č. 100; NA, f. MKV/R, sign. 5 Prag Jus-Professoren A–Z, kart. 129, f. MŠK – osobní, kart. 50; NA, f. Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 185, obraz 578.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečáček. Praha; Pelhřimov: FF UK; MÚA AV ČR, 2017, passim; KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III*. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, zvl. s. 44–48 a 223–226; WEYR, F. *Paměti II. Za republiky (1918–1938)*. Brno: Atlantis, 2001, s. 84–85 a 92–93.

■ **Literatura/Literatur**: OSN 28, 1909, s. 578; AČA 27, 1917, s. 55–56; MSN 3, 1927, s. 227; AČP, 1930, s. 139–140; OSNND 2/2, 1933, s. 1165; KA, 1936, s. 168; ČB 1/2, 1936, [s. 689–691]; KSN 5, 1938, s. 176; BL 1, 1979, S. 640; MČSE 2, 1985, s. 799; ČsBS, 1992, s. 215; AČPV, 1993, s. 243–247/250 (V. Kindl); ČBS 1, 1999, s. 471; ČČAVU, 2004, s. 105; AČsPV, 2009, s. 532–536/543 (V. Kindl); BSČZ 25, 2022, s. 693–694 (J. Kober); EČPD 23, 2022, s. 673–676 (V. Kindl).

SATURNÍK, T., TUREČEK, J., VOCHOČ, V. aj. (eds.). *Pocťa k šedesátým narozeninám univ. prof. dr. Ant. Hobzy*. Praha: Bursík & Kohout, 1936. 183 s.; TUREČEK, J. Antonín Hobza sedmdesátníkem. *Právník*, 1945/46, roč. 84, č. 9, s. 314–316; idem. Univ. prof. JUDr. Antonín Hobza pětasedmdesátníkem. *Právník*, 1951, roč. 90, č. 1, s. 58–59; MRÁZEK, I. Akademik Antonín Hobza †. *Právník*, 1954, roč. 93, č. 8, s. 536–538; ŽOUREK, J. Akademik Antonín Hobza. *Věstník ČSAV*, 1954, roč. 63, č. 9–10, s. 428–436; KOPAL, V. O životě a díle akademika Antonína Hobzy. *Právník*, 1976, roč. 115, č. 5, s. 461–465; POTOČNÝ, M. Antonín Hobza – zakladatel výuky mezinárodního práva. In: *Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1348–1998. Jubilejní sborník*. Praha: PF UK, 1998, s. 203–207; DEJMEK, J. *Diplomacie Československa. Díl II., Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 87–88; Antonín Hobza (140 let). *Právník*, 2016, roč. 155, č. 1, zvl. ŠTURMA, P. Ohlédnutí za životem a internacionalistickým dílem profesora Antonína Hobzy, s. 3–11, a BÍLKOVÁ, V. Antonín Hobza – naivní snilek, nebo opatrný realista?, s. 93–104.

Ondřej Horák, Lukáš Ryšavý, Barbora Švejnhová

Jiří HOETZEL

* 10. 9. 1874 Stanětice (část
obce Zahořany),
† 21. 7. 1961 Praha

Rodina:

Rodiče: Jakub Hecl, domkář, Marie,
roz. Hrušková.

Sourozenci: Jakub (* 1863), Dorothea
(* 1866), Maria (* 1872), Alžběta
(* 1877), prov. Zelenková, Markéta
(* 1879), Josef (* 1883).

Manželka: Anna Alžběta, roz. Pechán-
ková (* 1874), sňatek v Domažlicích
(12. 4. 1902).

Děti: Ferri (* 1903), Jiřina.

Vzdělání:

- gymnázium v Domažlicích,
- od ZS 1896/97 PrF UK Praha, pro-
moce 28. 1. 1901.

Profese:

- praktikant u okresního soudu v Do-
mažlicích, poté u zemského soudu
v Praze,
- 1902 koncipista, později vicesekre-
tář, v zemském výboru Království
českého,
- 1908–1939 PrF UK Praha: 1908
habilitace pro správní vědu a správ-
ní právo, 1912 mimořádný profesor
správní vědy a správního práva,
1918 řádný profesor správní vědy
a správního práva, 1925/26 děkan,
- 1919–1921 přednosta zákonodárné
sekce ministerstva vnitra.

* 10. 9. 1874 Stanetitz (Teil der
Gemeinde Sahorschan),
† 21. 7. 1961 Prag

Familie:

Eltern: Jakub Hecl, Häusler, Marie,
geb. Hrušková.

Geschwister: Jakub (* 1863), Doro-
thea (* 1866), Maria (* 1872), Alžběta
(* 1877), verh. Zelenková, Markéta
(* 1879), Josef (* 1883).

Ehefrau: Anna Alžběta, geb. Pechán-
ková (* 1874), Eheschließung in Taus
(12. 4. 1902).

Kinder: Ferri (* 1903), Jiřina.

Ausbildung:

- Gymnasium in Taus,
- seit dem WS 1896/97 JuF UNI
Prag, Promotion 28. 1. 1901.

Beruf:

- Praktikant am Bezirksgericht in Do-
mažlice, später am Landesgericht in
Prag,
- 1902 Konzipist, später Vize-Sekre-
tär, im Regionalkomitee des König-
reichs Böhmen,
- 1908–1939 JuF UNI Prag: 1908
Habilitation für Verwaltungswis-
senschaften und Verwaltungsrecht,
1912 außerordentlicher Professor
für Verwaltungswissenschaften und
Verwaltungsrecht, 1918 ordentlicher
Professor für Verwaltungswissen-
schaften und Verwaltungsrecht,
1925/26 Dekan,
- 1919–1921 Leiter der Gesetzge-
bungsabteilung des Innenministeri-
ums.

Redakční činnost:

- redaktor časopisu Správní obzor, vydávaného Klubem konceptních úředníků zemského výboru Království českého (1908–1919),
- člen redakce Sborníku věd právních a státních,
- redaktor a autor pětidílného Slovníku veřejného práva československého (1929–1948),
- redaktor sborníku Pocta k šedesátým narozeninám Emila Háchy (1932).

Další aktivity:

- jako přednosta zákonodárné sekce ministerstva vnitra vypracoval návrh ústavní listiny z r. 1920,
- dopisující člen (1916), mimořádný člen (1925), řádný člen (1932) I. třídy České akademie věd a umění,
- člen Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě,
- přidružený člen Institutu international de droit public v Paříži,
- čestný člen Rumunského institutu pro správní vědy,
- dopisující člen Polského institutu pro správní vědy,
- člen Mezinárodního ústavu pro správní vědy ve Varšavě.

Hrob: nezjištěno.

Redaktionstätigkeit:

- Redakteur der Zeitschrift Správní obzor, herausgegeben vom Klub der Wehrbeamten des Regionalkomitees des Königreichs Böhmen (1908–1919),
- Redaktionsmitglied der Zeitschrift Sborník věd právních a státních,
- als Redakteur und Autor war er maßgeblich an der Veröffentlichung des bis heute geschätzten fünfbandigen Wörterbuchs des tschechoslowakischen öffentlichen Rechts beteiligt (1929–1948),
- Redakteur der Festschrift Pocta k šedesátým narozeninám Emila Háchy (1932).

Weitere Aktivitäten:

- als Leiter der Gesetzgebungsabteilung des Innenministeriums erarbeitete er den Entwurf der Verfassungscharta von 1920,
- korrespondierendes Mitglied (1916), außerordentliches Mitglied (1925), ordentliches Mitglied (1932) der 1. Klasse der Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste,
- Mitglied der Šafařík-Gelehrten-gesellschaft in Preßburg,
- Assoziiertes Mitglied des Instituts international de droit public in Paris,
- Ehrenmitglied des Rumänischen Instituts für Verwaltungswissenschaften,
- Korrespondierendes Mitglied des Polnischen Instituts für Verwaltungswissenschaften,
- Mitglied des Internationalen Instituts für Verwaltungswissenschaften in Warschau.

Grabstätte: unbekannt.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** Výběr/*Auswahl*: HOETZEL, J. Právní postavení členů honebního společenstva (studie z honebního zákona českého). *Právník*, 1904, roč. 43, s. 261–280; Povaha práva honebního a služebnost honitby. *Právnícké rozhledy*, 1904, roč. 5, s. 235–240; Náhrada škod od zvěře a honbou způsobených. *Samosprávný obzor*, 1905, roč. 27, č. 3–4, s. 91–98, č. 5–6, s. 139–143; *Nauka o správních aktech. Zároveň studie k pojmu veřejné správy*. Praha: Bursík & Kohout, 1907. 118 s.; *Obnova správního řízení dle práva rakouského*. Praha: nákl. vl., 1909. 60 s.; *Strany v rakouském řízení správním. Příspěvky k poznání správního procesu*. Praha: Klub konceptního úřednictva Zemského výboru Království českého. 230 s.; *Záruky a exekuční prostředky v rakouském právu správním*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1915. 136 s.; Hospodářství okresů a obcí. *Právník*, 1915, roč. 54, s. 810–813, 852–856; *Rakouské řízení správní. Předběžný nástin*. Praha: Všehrd, 1915. 146 s.; *President republiky. Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé*, 1919, roč. 1, s. 53–58, 141–142; *Ústava republiky Československé. Zákony a nařízení z oboru práva ústavního*. Praha: Všehrd, 1920. 230 s.; *Meze nařizovací moci podle československé ústavní listiny. Rozbor nálezu ústavního soudu*. Praha: Orbis, 1923. 18 s.; *Soudní kontroly veřejné správy (se zákony o nejvyšším soudu správním, jeho jednacím řádu, soudu volebním a patentním)*. Praha: Všehrd, 1924. 113 s.; *Ku vzniku ústavní listiny. Několik vzpomínek*. *Právník*, 1928, roč. 67, seš. 18–19, s. 558–563; Zákon ze dne 16. června 1937 č. 164 o nejvyšším správním soudu. Několik poznámek. *Právník*, 1937, roč. 76, seš. 6, s. 333–348; *Vyvlastnění a Nejvyšší správní soud*. *Právník*, 1941, roč. 80, seš. 1, s. 1–11.

■ **Prameny/Quellen:** SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Stanětice (řkt), matrika NOZ (1849–1920), Stanětice 17, fol. 49v–50r; AHMP, f. Soupis pražského obyvatelstva (1830–1910), kart. 101, č. 20; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity, inv. č. 2, s. 628; Archiv UK, f. Právnícká fakulta Univerzity Karlovy, kart. 11, inv. č. 102; NA, f. MKV/R, sign. 5 Prag Jus-Professoren A–Z, kart. 129; NA, f. MŠK – osobní, kart. 51; NA, f. Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 168, obraz 578.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečacký. Praha; Pelhřimov: FF UK; MÚA AV ČR, 2017, s. 233, 247, 323, 455, 460; KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III*. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, passim; WEYR, F. *Paměti I. Za Rakouska (1879–1918). II. Za republiky (1918–1938). III. Za okupace a po ní (1939–1951)*. Brno: Atlantis, 1999, zvl. s. 316–319, 2001, s. 84–85, 92–95, 97–99, 236–237, 2004, s. 98–99, 202–204, 209.

■ **Literatura/Literatur:** OSN 28, 1909, s. 582; AČA 27, 191, s. 54; MSN 3, 1927, s. 233; AČP, 1930, s. 141–142; SAČ, 1931, s. 93; OSNND 2/2, 1933, s. 1171; KA, 1936, s. 169; KSN 5, 1938, s. 186; BL 1, 1979, s. 655; MČSE 2, 1985, s. 804; ČsBS, 1992, s. 217; AČPV, 1993, s. 223–226 (K. Adamová); ČBS 1, 1999, s. 475; ČČA-VU, 2004, s. 105–106; AČsPV, 2009, 429–430/432 (K. Adamová); BSČZ 25, 2022, s. 713–714 (L. Vojáček); EČPD 23, 2022, s. 684–688 (L. Vojáček).

HÁCHA, E. (ed.) *Pocta k šedesátým narozeninám Dr. Jiřího Hoetzla*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského v Bratislavě, 1934. 307 s.; HÁCHA, E. Profesor Jiří Hoetzel šedesátníkem. *Právník*, 1934, roč. 73, seš. 15, s. 486–489; HAVELKA, J. Prof. Dr. Jiří Hoetzel. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1934, roč. 17, č. 4, s. 282–289; JANOVSKEÝ, J. Sedmdesáté narozeniny univ. prof. Dr. Jiřího Hoetzla. *Právník*, 1944, roč. 83, seš. 7, s. 217–223; DOLEŽAL, M. Jiří Hoetzel. *Právo a zákonnost*, 1992, roč. 40, č. 8, s. 495–497; HENDRYCH, D. Jiří Hoetzel. *Právník*, 1994, roč. 133, č. 9–10, s. 893–894; BEČVÁŘ, J., HAVRÁNEK, J., POUSTA, Z. (eds.). *Dějiny Univerzity Karlovy*. Sv. IV. 1918–1990. Praha: Karolinum, 1998, s. 81–82; MIKULE, V. Správní právo v českých zemích (curriculum vitae). In: *Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1348–1998. Jubilejní sborník*. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 1998, s. 84–98; ČECHUROVÁ, J., ŠLEHOFFER, L. a kol. *Ústava 1920. Vývrcholení konstituování československého státu*. Praha: Leges, 2011, passim; SCHELLE, K., TAUCHEN, J. *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích*. Sv. 1–2. Praha: Linde, 2013, passim; VOJÁČEK, L. „Zahozené ústavy“ a jejich záhadní autoři. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2017, roč. 25, č. 1, s. 5–22; PRŮCHA, P. K životu a dílu profesora Jiřího Hoetzela. In: HOETZEL, J. *Československé správní právo: část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. VII–XXXII; KUKLÍK, J. *Příběh československé ústavy 1920. Příprava a přijetí ústavní listiny*. Praha: Karolinum, 2020, passim; VOJÁČEK, L. Jiří Hoetzel (1874–1961). In: *Ústava a ústavní systém meziválečného Československa*. Brno: KEY Publishing, 2020, s. 457–463.

Jan Marčík, Petr Osina

KAREL KADLEC

* 11. 1. 1865 Přebořov,
† 3. 12. 1928 Praha

Rodina:

Rodiče: Jakub Kadlec, sametářský mistr, Anna, roz. Tikalová.

Manželka: Emanuela (Ema), roz. Čechová (* 1867), sňatek v kostele sv. Vojtěcha v Praze (10. 8. 1897).

Děti: Milada (* 1898), Vladimír (* 1905).

Vzdělání:

- gymnázium v Českých Budějovicích,
- od ZS 1884/85 PrF UK Praha, promoce 15. 11. 1889,
- od ZS 1893/94 FF UK Praha.

Profese:

- 1889–1890 praktikant v advokátní kanceláři JUDr. Jana Vašatého,
- od 1890 tajemník Družstva Národního divadla v Praze,
- 1899–1928 PrF UK Praha: 12. 4. 1899 habilitace pro dějiny slovanského práva, 1905 mimořádný profesor slovanských právních dějin, po smrti Bohuslava Riegra (1907) po něm převzal přednášky o dějinách rakouského práva, 1909 řádný profesor slovanských právních dějin, 1911/12 a 1926/27 děkan.

Redakční činnost:

- během studií redaktor Hlasu národa (1886) pod pseudonymem Bohdan Přebořovský,
- spoluredaktor, později samostatný redaktor Sborníku věd právních a státních,

* 11. 1. 1865 Prehorschow,
† 3. 12. 1928 Prag

Familie:

Eltern: Jakub Kadlec, Samtmeister, Anna, geb. Tikalová.

Ehefrau: Emanuela (Ema), geb. Čechová (* 1867), Eheschließung in der St.-Adalbert-Kirche in Prag (10. 8. 1897).

Kinder: Milada (* 1898), Vladimír (* 1905).

Ausbildung:

- Gymnasium in B. Budweis,
- seit dem WS 1884/85 JuF UNI Prag, Promotion 15. 11. 1889,
- seit dem WS 1893/94 PhF UNI Prag.

Beruf:

- 1889–1890 Praktikant in der Anwaltskanzlei JUDr. Jan Vašatý,
- seit 1890 Sekretär der Genossenschaft des Nationaltheaters in Prag,
- 1899–1928 JuF UNI Prag: 12. 4. 1899 Habilitation für die Geschichte des slawischen Rechts, 1905 außerordentlicher Professor für slawische Rechtsgeschichte, nach dem Tod von Bohuslav Rieger (1907) übernahm er die Vorlesungen über die österreichische Rechtsgeschichte, 1909 ordentlicher Professor für slawische Rechtsgeschichte, 1911/12 und 1926/27 Dekan.

Redaktionstätigkeit:

- während des Studiums Redakteur von Hlas národa (1886) unter dem Pseudonym Bohdan Přebořovský,
- Mitredakteur, später Redakteur der Zeitschrift Sborník věd právních a státních,

- člen redakce Ottova slovníku naučného.

Další aktivity:

- mimořádný člen (1902), řádný člen (1927) Královské české společnosti nauk,
- dopisující člen (1903), mimořádný člen (1907), řádný člen (1910), tajemník I. třídy (1912–1920), generální tajemník (1920–1928) České akademie věd a umění,
- signatář Manifestu českých spisovatelů (1917),
- účastnil se příprav návrhů nové ústavy (1917),
- expert na Pařížské mírové konferenci, zejména pro otázky týkající se Podkarpatské Rusi (1919),
- člen Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě (1927),
- člen Ruského archeologického institutu v Cařihradě,
- dopisující člen Srbské královské akademie v Bělehradě, Jihoslovenské akademie věd a umění v Záhřebu, Akademie věd v Krakově, Bulharské akademie věd v Sofii, Ruské akademie věd v Petrohradě, řádný člen Towarzystwa naukowego ve Lvově,
- přisedící Smíšeného rozhodčího soudu československo-maďarského,
- člen výboru Národního muzea,
- člen Svobodných zednářů (lůže Národ, IV. stupně).

- Mitglied der Redaktion des Ottův slovník naučný.

Weitere Aktivitäten:

- außerordentliches Mitglied (1902), ordentliches Mitglied (1927) der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften,
- korrespondierendes Mitglied (1903), außerordentliches Mitglied (1907), ordentliches Mitglied (1910), Sekretär der 1. Klasse (1912–1920), General-Sekretär (1920–1928) der Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste,
- Signatar des Manifests der tschechischen Schriftsteller (1917),
- Beteiligung an der Ausarbeitung der neuen Verfassung (1917),
- als Experte auf der Pariser Friedenskonferenz, insbesondere für Fragen der Karpatenukraine (1919),
- Mitglied der Šafařík-Gelehrten-gesellschaft in Preßburg (1927),
- Mitglied des Russischen Archäologischen Instituts in Konstantinopel,
- korrespondierendes Mitglied der Königlich Serbischen Akademie in Belgrad, der Südslawischen Akademie der Wissenschaften und Künste in Zagreb, der Akademie der Wissenschaften in Krakau, der Bulgarische Akademie der Wissenschaften in Sofia, der Russischen Akademie der Wissenschaften in St. Petersburg, ordentliches Mitglied der Towarzystwo naukowe in Lemberg,
- Beisitzer des Gemischten tschechoslowakisch-ungarischen Schiedsgerichts,
- Ausschussmitglied des Nationalmuseums,
- Mitglied der Freimaurer (Loge Nation, IV. Grad).

Hrob: Hřbitov Olšany, Vinohradská 1835/153, Praha 3, část 006, odd. 9c, č. 3.

Grabstätte: Wolschaner Friedhof, Vinohradská 1835/153, Prag 3, Teil 006, Sektion 9c, Nr. 3.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** SATURNÍK, T. Životní dílo prof. K. Kadlce. Bibliografický přehled, *SVPS*, 1928, roč. 28, s. 323–328 (kde přehled díla / dort das Verzeichnis seiner Veröffentlichungen).

Výběr/*Auswahl*: KADLEC, K. *Rodinný neděl, čili, Zádruha v právu slovanském*. Praha: nákl. vl., 1898. 136 s.; *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902. 309 s.; *Z ústavního vývoje Habsburského mocnářství*. Praha: J. Otto, 1912. 254 s.; *Valaši a Valašské právo v zemích slovanských a uherských*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1916. 528 s.; *Jugoslavia. O bojích jižních Slovanů za státní samostatnost*. Praha: nákladem spolku Jugoslavija, 1919. 245 s.; *Přehled ústavních dějin Moravy*. Praha: Všehrd, 1926. 99 s.; *Dějiny veřejného práva ve střední Evropě*. Praha: nákl. vl., 1928. 514 s.

K pozemkové reformě / *Zur Bodenreform*: KADLEC, K. Agrární reforma v Československu, Rumunsku a Jugoslávii. *SVPS*, 1924, roč. 24, č. 3–4, s. 233–361.

■ **Prameny/Quellen:** MÚA AV ČR, Karel Kadlec, os. f.; SOA Třeboň, Sbirka matrik Jihočeského kraje, Soběslav (řkt), matrika N (1835–1873), kniha č. 39, fol. 71v–72r; AHMP, f. Soupis pražského obyvatelstva (1830–1910), kart. 120, č. 326; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity, inv. č. 1, s. 123; Archiv UK, f. Právnická fakulta Univerzity Karlovy, kart. 11, inv. č. 115; NA, f. MKV/R, sign. 5 Prag Jus-Professoren A–Z, kart. 130.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečacký. Praha; Pelhřimov: FF UK; MÚA AV ČR, 2017, zvl. s. 332–333 a 356–358; KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III*. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, s. 62–66; WEYR, F. *Paměti I. Za Rakouska (1879–1918)*. Brno: Atlantis, 1999, zvl. s. 331–333.

■ **Literatura/Literatur:** OSN 28, 1909, s. 726–727; AČA 21, 1911, 46–48; MSN 3, 1928, s. 849; AČP, 1930, zvl. s. 186–187; OSNND 3/1, 1934, s. 307; KSN 6, 1938, s. 118–119; ŌBL 3, 1962, S. 166; ČsPJDKSN, 1972, s. 214–216 (H. Bulín); MČSE 3, 1986, (–); ČsBS, 1992, (–); AČPV, 1993, s. 37–41/43 (V. Kindl); ČBS 2, 1999, s. 17; ČČAVU, 2004, s. 136–137; AČsPV, 2009, s. 25–29/33 (V. Kindl); PDČSD, 2009, zvl. s. 601–603; EČPD 24, s. 42–45 (V. Kindl).

RAUSCHER, R. *Karel Kadlec: posmrtná vzpomínka*. Zvl. otisk z časopisu Učené Společnosti Šafaříkovy „Bratislava“, roč. 2, č. 4–5. Bratislava: [s. n.], 1928. 7 s.; KAPRAS, J. Karel Kadlec. *Právnik*, 1928, roč. 67, s. 693–698; SATURNÍK, T. Prof. JUDr. Karel Kadlec. *SVPS*, 1928, roč. 28, s. 305–312; KAPRAS, J. Za profesorem Karlem Kadlcem. *Ibidem*, s. 313–322; LAPTĚVA, P. Ruské styky Karla Kadlece.

PHS, 1971, roč. 15, s. 167–183; VYKOUPILOV, L. František Weyr a návrhy československé ústavy z roku 1917. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická – C*, 1993, s. 103–116; BOHÁČEK, J. Karel Kadlec. *Akademický bulletin Akademie věd České republiky*, 2005, č. 1, s. 22; VÁCHA, Z. *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*. Praha: MÚA AV ČR, 2012, *passim*; VOJÁČEK, L. Ohlédnutí za českou právní slavistikou 19. a prvních desetiletí 20. století. *PHS*, 2015, roč. 45 č. 1, s. 96–111.

Ondřej Horák, Jan Marčík

JAN KAPRAS

* 17. 1. 1880 Brno,
† 13. 5. 1947 Nový Bydžov

Rodina:

Rodiče: Jan Nepomuk Kapras (1847–1931), gymnazijní profesor v Brně, Vítězslava (Viktorie), roz. Šuverová (1855–1921).

Sourozenci: –

Manželka: Ludmila, roz. Jedličková (1886–1933), sňatek v kostele sv. Ludmily v Praze (26. 9. 1908).

Děti: Jan (1909–1990), právník, člen odbojové skupiny RG Cihelna, spadající pod odbočku Svazu národní revoluce „Bílá Hora“ v Praze.

Vzdělání:

- gymnázium v Brně,
- od ZS 1898/99 PrF UNI Innsbruck, od ZS 1900/01 PrF UK Praha, promoce 17. 7. 1903
- 1903–1904 UNI Berlín.

Profese:

- knihovník a domácí učitel v rodině Františka Thuna v Děčíně,
- od 1905 PrF UK Praha: 1905 habilitace pro české právní dějiny, později rozšířena o německé právní dějiny, 1910 mimořádný profesor českých právních dějin, 1917 řádný profesor českých právních dějin (později československých právních dějin), 1920/21 a 1937/38 děkan,
- 1931–1935 člen senátu Národního shromáždění, povolán jako náhradník místo zemřelého Viktora Dyka, člen kulturního výboru,

* 17. 1. 1880 Brünn, † 13. 5. 1947
Neu Bidschow

Familie:

Eltern: Jan Nepomuk Kapras (1847–1931), Gymnasialprofessor in Brünn, Vítězslava (Viktorie), geb. Šuverová (1855–1921).

Geschwister: –

Ehefrau: Ludmila, geb. Jedličková (1886–1933), Eheschließung in der Kirche der hl. Ludmilla in Prag (26. 9. 1908).

Kinder: Jan (1909–1990), Jurist, Angehöriger der zum Ableger des Verbands der nationalen Revolution „Weißer Berg“ in Prag gehörenden Widerstandsgruppe RG Cihelna.

Ausbildung:

- Gymnasium in Brünn,
- seit dem WS 1898/99 JuF UNI Innsbruck, seit dem WS 1900/01 JuF UNI Prag, Promotion 17. 7. 1903,
- 1903–1904 UNI Berlin.

Beruf:

- Bibliothekar und Hauslehrer in der Familie Franz Thun in Tetschen,
- seit 1905 JuF UNI Prag: 1905 Habilitation für tschechische Rechtsgeschichte, später um die deutsche Rechtsgeschichte erweitert, 1910 außerordentlicher Professor für tschechische Rechtsgeschichte, 1917 ordentlicher Professor für tschechische Rechtsgeschichte (später für später für Rechtsgeschichte auf dem Gebiete der Tschechoslowakischen Republik), 1920/21 und 1937/38 Dekan,

- 1. 12. 1938 – 19. 1. 1942 ministr školství a národní osvěty ve vládě Rudolfa Berana a v protektorátní vládě gen. Aloise Eliáše.

Redakční činnost:

- redaktor časopisu *Národ* (od 1916),
- iniciátor a zakladatel ediční řady *Práce ze semináře českého práva na Karlově universitě v Praze* (1919–1940),
- vedoucí redaktor časopisu *Česká revue* (1921–1929),
- redaktor *Věstníku ústředního spolku učitelů vysokoškolských* (1924–1929),
- spoluredaktor časopisu *Svobodný zednář* (od 1925),
- spoluredaktor řady *Svatováclavský sborník* (1934–1940).

Další aktivity:

- mimořádný člen (1912), řádný člen (1935) *Královské české společnosti nauk*,
- dopisující člen (1913), mimořádný člen (1924), řádný člen (1932), tajemník (1934–1942) I. třídy *České akademie věd a umění*,
- člen výboru (1915), náměstek starosty (1931), starosta (1933) *Ústřední matice školské*,
- signatář *Manifestu českých spisovatelů* (1917),
- člen *Strany státoprávně pokrokové*, později *Československé národní demokracie*, předseda místní organizace *Královské Vinohrady*

- 1931–1935 Mitglied des Senats der Nationalversammlung, Ersatzmann für den verstorbenen Viktor Dyk, Mitglied des Kulturausschusses,
- 1. 12. 1938 – 19. 1. 1942 – Minister für Schulwesen und Volkskultur in der Regierung Rudolf Berans und der Protektoratsregierung von General Alois Eliáš.

Redaktionstätigkeit:

- Redakteur der Zeitschrift *Národ* (seit 1916),
- Initiator und Begründer der Editionsreihe *Práce ze semináře českého práva na Karlově universitě v Praze* (1919–1940),
- Chefredakteur der Zeitschrift *Česká revue* (1921–1929),
- Redakteur der Zeitschrift *Věstník ústředního spolku učitelů vysokoškolských* (1924–1929),
- Mitredakteur der Zeitschrift *Svobodný zednář* (seit 1925),
- Mitredakteur der Reihe *Svatováclavský sborník* (1934–1940).

Weitere Aktivitäten:

- außerordentliches Mitglied (1912), ordentliches Mitglied (1935) der *Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften*,
- korrespondierendes Mitglied (1913), außerordentliches Mitglied (1924), ordentliches Mitglied (1932), Sekretär (1934–1942) der I. Klasse der *Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste*,
- Ausschussmitglied (1915), Stellvertreter (1931), Vorsitzender (1933) der *Ústřední matice školská*,
- Signatar des Manifests der tschechischen Schriftsteller (1917),

- (1927–1933), člen Ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy (1927–1930), předseda zemského výboru, působil na stranickém soudu; z Československé národní demokracie vystoupil na protest proti spojení s Ligou Jiřího Stříbrného (1935),
- dopisující člen Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften ve Zhořelci (1917),
  - člen československé mírové delegace v Paříži (1919),
  - člen vyrovnávací komise česko-polské (1919), člen delimitační komise pro Hlučínsko (1920),
  - jednatel Spolku vysokoškolských profesorů (1920–1930),
  - člen kuratoria Národního muzea (1934–1935),
  - řádný člen Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě,
  - řádný člen Towarzystwa naukowe ve Lvově,
  - člen Československé národní rady badatelské, předseda právně-historické a právně-filosofické sekce,
  - řádný člen Československé společnosti pro studium menšinových otázek v Praze,
  - člen Svobodných zednářů (lóže Národ, velmistr 33. stupně).
- Mitglied der Staatsrechtlich–fortschrittlichen Partei, später der Tschechoslowakischen Nationaldemokratischen Partei, Vorsitzender der lokalen Organisation Královské Vinohrady (1927–1933), Mitglied der Prager Stadtvertretung (1927–1930), Präsident des Landesausschusses, tätig auch im Parteigericht; verließ die Nationaldemokratische Partei wegen der Fusion mit der Liga-Partei von Jiří Stříbrný (1935),
  - korrespondierendes Mitglied der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften, Görlitz (1917),
  - Mitglied der tschechoslowakischen Friedensdelegation in Paris (1919),
  - Mitglied der Tschechisch-Polnischen Ausgleichskonferenz (1919), Mitglied der Delimitationskommission für das Hultschiner Ländchen (1920),
  - Sekretär des Vereins der Hochschulprofessoren (1920–1930),
  - Kuratoriumsmitglied des Nationalmuseums (1934–1935),
  - ordentliches Mitglied der Šafařík-Gelehrten-gesellschaft in Preßburg,
  - ordentliches Mitglied der Towarzystwo naukowe in Lemberg,
  - Mitglied des Tschechoslowakischen Nationalrats für wissenschaftliche Forschungen, Vorsitzender der rechtshistorischen und rechtsphilosophischen Sektion,
  - ordentliches Mitglied der Tschechoslowakischen Gesellschaft für das Studium von Minderheitenfragen in Prag,
  - Mitglied der Freimaurern (Loge Národ, Großmeister des 33. Grades).

V roce 1947 byl před Národním soudem obžalován z kolaborace a následně osvobozen.

Hrob: Vyšehradský hřbitov, K Rotundě, Praha 2, odd. 12, č. 30.

Im Jahre 1947 wurde er vor dem Nationalgericht der Kollaboration angeklagt und anschließend freigesprochen.

Grabstätte: Vyšehrader Friedhof, K Rotundě, Prag 2, Sektion 12, Nr. 30.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** ČÁDA, F. Přehled literární práce prof. dr. Jana Kaprasa. In: *Sborník prací z dějin práva československého. K padesátým narozeninám profesora Jana Kaprasa jeho žáci*. Sv. 1. Praha: Všehrd, 1930, s. 116–124 (kde neúplný soupis díla / dort das unvollständige Verzeichnis seiner Veröffentlichungen). Výběr/Auswahl: KAPRAS, J. *K dějinám českého zástavního práva*. Praha: SVPS, 1903. 114 s.; *Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému*. Praha: Bursík & Kohout, 1904. 116 s.; *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1908. 85 s.; *Právní dějiny zemí Koruny české*. I–III. Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, 1913–1920; *Český stát a centralisace zemí habsburských*. Praha: Český čtenář, 1918. 64 s.; *Český stát v historickém vývoji a v dnešní podobě dle ustanovení kongresu pařížského. Se 6 mapami*. 3. vyd. Praha: Národ, 1920. 72 s.; *O českém státě za války a po válce. (Soubor článků)*. Praha: Český čtenář, 1925. 244 s.

K pozemkové reformě / *Zur Bodenreform*: KAPRAS, J. Velkostatky a fideikomisy v českém státě. Studie historická. *Právnícké rozhledy*, 1918, roč. 19, s. 32–34, 48–53, 65–72 a 118–123; *Historický základ dnešního československého státu dle mírových smluv. Přednáška konaná dne 22. ledna 1920 v Státovědecké společnosti*. Praha: Státovědecká společnost, 1920. 15 s.

■ **Prameny/Quellen:** ANM, Jan Kapras, os. f.; MZA, Sběrka matrik, Brno, sv. Tomáš (řkt), matrika N (1876–1880), kniha č. 17006, pag. 602; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity, inv. č. 2, s. 749; Archiv UK, f. Právnícká fakulta Univerzity Karlovy, kart. 13, inv. č. 119; NA, f. MKV/R, sign. 5 Prag Jus-Professoren A–Z, kart. 130; NA, f. MŠK – osobní, kart. 72.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečacký. Praha; Pelhřimov: FF UK; MÚA AV ČR, 2017, passim; KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem*. Díl III. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, passim; WEYR, F. *Paměti I. Za Rakouska (1879–1918)*. Brno: Atlantis, 1999, zvl. s. 336–337.

■ **Literatura/Literatur:** OSN 28, 1909, s. 741; AČA 24, 1914, s. 48–50; MSN 3, 1928, s. 908; AČP, 1930, s. 194–197; OSNND 3/1, 1934, s. 380–381; KA, 1936, s. 268; ČB 2/6, 1937, s. 108–113; KSN 6, 1938, s. 173; ÖBL 3, 1965, S. 226; ČsPJDKSN, 1972, s. 219–220 (H. Bulín); BL 2, 1984, S. 103; MČSE 3, 1986, s. 3023; ČsBS, 1992, s. 304; AČPV, 1993, s. 44–47/49 (V. Kindl); BSSaSM 6, 1996, s. 59–61 (M. Myška); KBKA 1, 1998, s. 311–312 (T. Pasák); ČBS 2, 1999, s. 304;

ČČAVU, 2004, s. 141; AČsPV, 2009, s. 34–38/44 (V. Kindl); PDČSD, 2009, zvl. s. 606–609; EČPD 24, s. 82–84 (V. Kindl).

ČÁDA, F. (ed.). *Sborník prací z dějin práva československého. K padesátým narozeninám profesora Jana Kaprasa jeho žáci*. Sv. I. Praha: Věšhrd, 1930. 124 s.;

VANĚČEK, V. Čtvero hlavních prací právního historika. In: *Miscellanea historico-iuridica. Sborník prací o dějinách práva napsaných k oslavě šedesátin JUDra Jana Kaprasa, řádného profesora Karlovy university, jeho přáteli a žáky*. Praha: Seminář čsl. práva na Karlově universitě, 1940. 334 s.;

KINDL, V. Na okraj nedožitého jubilea prof. dr. Jana Kaprase. *PHS*, 1993, č. 33, s. 241–246;

PETRÁŇ, J. Výzva ministra Kaprase studentům 16. listopadu 1939. In: *Magister noster. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc.* Praha: Karolinum, 2005, s. 475–486;

BALÍK, S. Kaprasův právněhistorický seminář a další osudy jeho neaktivnějších účastníků. In: *Pocita Aleši Skřivanovi. Sborník příspěvků jeho žáků k 50. narozeninám*. Praha: nákl. vl., 1994, s. 3–8;

RYANTOVÁ, M. Osobní fond prof. Jana Kaprase v archivu Národního muzea. *Sborník archivních prací*, 1996, roč. 46, č. 2, s. 537–578;

idem. Prof. JUDr. Jan Kapras a jeho působení za okupace. In: *Věda v českých zemích za druhé světové války. Sborník z konference*. Praha: Archiv AV ČR, 1998, s. 251–265;

TOMEŠ, J. O personální kontinuitě prvního a druhého odboje. Životní příběh Jana Kaprasa. In: *Česká společnost za velkých válek 20. století. (Pokus o komparaci)*. Praha: Karolinum, 2003, s. 243–251;

VÁCHA, Z. *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*. Praha: MÚA AV ČR, 2012, passim;

MAŘICA, J. *Od Československé národní demokracie k Národnímu sjednocení*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, passim.

Ondřej Horák, Jan Marčík

FELIX KNOLL

* 24. 2. 1867 Petschau,
† nach 1938, wahrscheinlich
Karlsbad

Familie:

Eltern: JUDr. Alfred Knoll
(1834–1893), Rechtsanwalt in Petschau
(später in Karlsbad) und Politiker,
Christina, geb. Berger.

Ehefrau: Johanna Maria, geb. Fischer
(* 1872), Eheschließung in der evang.
Kirche in Karlsbad (27. 8. 1896).

Kinder: Christiane (* 1897), verh.
Ritter, Wolfgang (* 1899), Robert
(* 1901), Renate (* 1902).

Ausbildung:

- Gymnasium in Komotau und in
Prag (Kleinseite),
- seit dem WS 1886/87 JuF UNI
Prag, Promotion 22. 10. 1890.

Beruf:

- Rechtsanwaltsanwärter bei JUDr.
Ferdinand Fleischner in Karlsbad
(seit 1893),
- Rechtsanwalt in Karlsbad (seit
1898).

Weitere Aktivitäten:

- während der Studienzeit Mitglied
der Lese und Redehalle der deut-
schen Studenten in Prag,
- Vorsitzender der Ortsgruppe des
Bundes der Deutschen in Böhmen.

Grabstätte: unbekannt.

* 24. 2. 1867 Bečov (dnes Bečov
nad Teplou),
† po 1938, patrně Karlovy Vary

Rodina:

Rodiče: JUDr. Alfred Knoll
(1834–1893), advokát v Bečově (poz-
ději v Karlových Varech) a politik,
Christina, roz. Berger.

Manželka: Johanna Maria, roz. Fischer
(* 1872), sňatek v evangelickém kostele
v Karlových Varech (27. 8. 1896).

Děti: Christiane (* 1897), prov. Ritter,
Wolfgang (* 1899), Robert (* 1901),
Renate (* 1902).

Vzdělání:

- gymnázium v Chomutově a v Praze
(Malá Strana),
- od ZS 1886/87 PrF NU Praha, pro-
móce 22. 10. 1890.

Profese:

- advokátní koncipient u JUDr. Fer-
dinanda Fleischnera v Karlových
Varech (od 1893),
- advokát v Karlových Varech (od
1898).

Další aktivity:

- během studií členem Čítárny a před-
náškové síně německých studentů
v Praze,
- předseda místní organizace Svazu
Němců v Čechách.

Hrob: nezjištěno.

■ **Quellen/Prameny:** SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Bečov nad Teplou (řkt), matrika N (1863–1876), Bečov nad Teplou 27, fol. 51v–52r; Archiv UK, f. Matriky NU, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze (1882–1892), inv. č. 1, s. 187.

■ **Literatur/Literatura:** BURACHOVIČ, S. Zámeček v Cihelnách. *Arnika. Přírodou a historií Karlovarského kraje*, 1984, roč. 9, s. 327–328; WEINMANN, J. *Egerländer biografisches Lexikon mit ausgewählten Personen aus dem ehemaligen Reg.-Bez. Eger*. Bd. 1, (A–M). Männedorf/ZH: J. Weinmann, 1985, (–); LIŠKOVÁ, M. Knoll Alfred JUDr. In: *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách 1861–1913*. Praha: Státní ústřední archiv 1994, s. 144–145; HANYKOVÁ, E. Co znamenali Knollové pro Karlovy Vary. *Karlovarské radniční listy*, 2014, č. 5, s. 16–18.

Ondřej Horák, Jan Marčík

JAN KRČMÁŘ

* 27. 7. 1877 Praha,
† 29. 5. 1950 Praha

Rodina:

Rodiče: Jan Krčmář (1845–1924),
adjunkt zemského soudu, později před-
seda zemského soudu v Praze, Josefa,
roz. Ponetzová (* 1857).

Sourozenci: Marie, prov. 1. Sekerová,
2. Hamáčková (1876–1930).

Manželka: Jaromíra (Míla), roz. Pačová
(1887–1957), sňatek 17. 10. 1928.

Děti: –

Vzdělání:

- gymnázium v Žitné ulici v Praze,
- od ZS 1896/97 PrF UK Praha,
promoce 17. 1. 1901 (*sub auspiciis
Imperatoris*).

Profese:

- 1902–1949 PrF UK Praha: 1902 ha-
bilitace pro soukromé právo, 1907
mimořádný profesor soukromého
práva, 1911 řádný profesor soukro-
mého práva, 1916/17 děkan,
- 1904–1907 ředitel univerzitní kan-
celáře,
- 18. 3. 1926 – 12. 10. 1926, 14. 2.
1934 – 23. 1. 1936 ministr školství
a národní osvěty.

Redakční činnost:

- spoluredaktor Sborníku věd práv-
ních a státních (1907–1911),
- redaktor publikace Randův jubilejní
památník (1934).

Další aktivity:

- dopisující člen (1912), mimořádný
člen (1924), řádný člen (1932) I.
třídy České akademie věd a umění,

* 27. 7. 1877 Prag,
† 29. 5. 1950 Prag

Familie:

Eltern: Jan Krčmář (1845–1924),
Landgerichtsadjunkt, später President
des Landgerichts in Prag, Josefa, geb.
Ponetzová (* 1857).

Geschwister: Marie, verh. 1. Sekerová,
2. Hamáčková (1876–1930).

Ehefrau: Jaromíra (Míla), geb. Pačová
(1887–1957), Eheschließung 17. 10.
1928.

Kinder: –

Ausbildung:

- Gymnasium in Žitná-Straße in Prag,
- seit dem WS 1896/97 JuF UNI
Prag, Promotion 17. 1. 1901 (*sub
auspiciis Imperatoris*).

Beruf:

- 1902–1949 JuF UNI Prag: 1902
Habilitation für Privatrecht, 1907
außerordentlicher Professor für Pri-
vatrecht, 1911 ordentlicher Profes-
sor für Privatrecht, 1916/17 Dekan,
- 1904–1907 Direktor der Universi-
tätskanzlei,
- 18. 3. 1926 – 12. 10. 1926, 14. 2.
1934 – 23. 1. 1936 Minister für
Schulwesen und Volkskultur.

Redaktionstätigkeit:

- Mitredakteur der Zeitschrift
Sborník věd právních a státních
(1907–1911),
- Redakteur der Publikation Randův
jubilejní památník (1934).

Weitere Aktivitäten:

- korrespondierendes Mitglied
(1912), außerordentliches Mit-
glied (1924), ordentliches Mitglied

- stálý poradce ministerstva zahraničních věcí a ministerstva financí,
  - člen československé mírové delegace v Paříži (1919),
  - člen a hlavní referent komise pro kodifikaci občanského práva (1920–1936), člen komise pro konečnou úpravu občanského zákoníku (1939),
  - stálý člen československé delegace při Svazu národů v Ženevě (1922–1927),
  - člen Stálého rozhodčího dvora v Haagu,
  - dvakrát zastupoval Československo před Stálým dvorem pro mezinárodní spravedlnost v Haagu (1923, 1931),
  - předseda Společnosti vlasteneckých přátel umění,
  - místopředseda Československé národní rady badatelské,
  - člen Institutu de droit comparé v Bruselu,
  - nositel řádu Polonia Restituta I. třídy, Řádu italské koruny I. třídy, Řádu jugoslávské koruny I. třídy, rakouského Zlatého odznaku s hvězdou.
- (1932) der 1. Klasse der Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste,
  - ständiger Beirat des Ministeriums für auswärtige Angelegenheiten und des Finanzministeriums,
  - Mitglied der tschechoslowakischen Friedensdelegation in Paris (1919),
  - Mitglied und Hauptreferent der Kommission für die Kodifizierung des bürgerlichen Rechts (1920–1936), Mitglied der Kommission für die Fertigstellung des Bürgerlichen Gesetzbuches (1939),
  - ständiges Mitglied der tschechoslowakischen Delegation beim Völkerbund in Genf (1922–1927),
  - Mitglied des Ständigen Schiedshofs in Den Haag,
  - vertrat zweimal die Tschechoslowakische Republik vor dem Ständigen internationalen Gerichtshof in Den Haag (1923, 1931),
  - Präsident der Gesellschaft der patriotischen Kunstfreunde,
  - Vizepräsident des Tschechoslowakischen Nationalrats für wissenschaftliche Forschungen,
  - Mitglied des Instituts de droit comparé in Brüssel,
  - Träger des Ordens Polonia Restituta I. Klasse, des italienischen Krone-Ordens I. Klasse, des jugoslawischen Krone-Ordens I. Klasse, des österreichischen goldenen Abzeichens mit Stern.

Hrob: Vinohradský hřbitov, Vinohradská 294/212, Praha 10, odd. PA-I, č. 208.

Grabstätte: Friedhof Vinohrady, Vinohradská 294/212, Prag 10, Sektion PA-I, Nr. 208.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** PRAŽÁK, J. Soupis literární tvorby profesora JUDra Jana Krčmáře. In: *JUDr. Jan Krčmář. Soubor článků o jeho osobnosti a díle, vydaný u příležitosti 60. narozenin*. Praha: V. Linhart, 1937, s. 253 a násl. (kde neúplný soupis díla / dort das unvollständige Verzeichnis seiner Veröffentlichungen).

Výběr/Auswahl: KRČMÁŘ, J. *O smlouvě námezdní dle práva rakouského se zřetelem ku právu římskému. I, Část úvodní*. Praha: Bursík & Kohout, 1902. 135 s.; *Úvod do mezinárodního práva soukromého. Část I, propedeutická*. Praha: Bursík & Kohout 1906. 304 s.; *Základy Bartolovy a Baldovy teorie mezinárodního práva soukromého*. Praha: Bursík & Kohout, 1910. 224 s.; (ed.). *Všeobecná část občanského zákoníka a právo obligační [všeobecná část, darování, smlouva schovací, půjčka, zápůjčka a zmocnění]. Návrh subkomitétu pro revisi občanského zákoníka pro ČSR*. 3. vyd. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1924; Posudek ve věci thunovského svěření děčinského. *Právník*, 1925, roč. 64, s. 268–277 a 297–311; Zákon a rozhodnutí. *SVPS*, 1932, roč. 32, s. 89–110; *Právo občanské. I–V*. Praha: Wolters Kluwer, 2014 / reprint: *I. Výklady úvodní a část všeobecná*. 4. dopl. vyd. 1946. 253 s.; *II. Práva věcná*. 3. dopl. vyd. 1946. 403 s.; *III. Právo obligační*. 3. dopl. vyd. 1947. 413 s.; *IV. Právo rodinné*. 3. dopl. vyd. 1936. 153 s.; *V. Právo dědické*. 3. dopl. vyd., 1937. 158 s.

K pozemkové reformě / *Zur Bodenreform*: KRČMÁŘ, J. (ed.). *Zákon o zabrání velkého majetku pozemkového ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n. (Zákon rámcový)*. Praha: Bursík & Kohout, 1919. 67 s.; La réforme agraire dans l'État Tchécoslovaque. *La Nation Tchéque*, 1919, roč. 4, č. 21–22, s. 723–731; *Právo občanské. Díl II. Práva věcná*. 3. dopl. vyd. Praha: SVPS, 1946. 403 s.

■ **Prameny/Quellen:** Památní národního písemnictví, Literární archiv, Jan Krčmář, os. f.; ANM, Jan Krčmář, os. f.; AHMP, Sbírká matrik, kostel sv. Jiljí (řkt), matřka N (1875–1880), sign. JIL N19, 106v–107r; Archiv UK, f. Matřky UK, Matřka doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity, inv. č. 2, s. 627; Archiv UK, f. Právníká fakulta Univerzity Karlovy, kart. 13, inv. č. 125; NA, f. MKV/R, sign. 5 Prag Jus-Professoren A–Z, kart. 130; NA, f. MŠK – osobní, kart. 100; NA, f. Policejní ředitelství I, konškrípce, kart. 310, obraz 267, 272, 273.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečac-ký. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze; MÚA AV ČR, 2017; *Paměti. Díl II. Skoro státníkem*. Díl III. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007; WEYR, F. *Paměti I. Za Rakouska (1879–1918). II. Za republiky (1918–1938). III. Za okupace a po ní (1939–1951)*. Brno: Atlantis, 1999, zvl. s. 334–336, 2001, s. 85, 258 a 452, 2004, s. 33 a 36.

■ **Literatura/Literatur:** OSN 28, 1909, s. 818; AČA 23, 1913, s. 47–48; MSN 4, 1929, s. 164; AČP, 1930, zvl. s. 230; SAČ, 1931, s. 138; OSNND 3/2, 1935, s. 836; KA, 1936, s. 268; KPWKWE-T, 1936, S. 135–136; ČB 2/5, 1937, [s. 290–292]; KSN 6, 1938, s. 482; ÖBL 4, 1969, S. 239–240 (D. Kalhous); BL 2, 1984, S. 294; MČSE 3, 1986, s. 592; ČsBS, 1992, s. 363; AČPV, 1993, 137–139/141 (P. Skřejpková); ČBS 2, 1999, s. 171; ČČAVU, 2004, s. 164–165; AČsPV, 2009, s. 253–259/265 (J. Kuklík); EČPD 24, s. 246–250 (J. Kuklík).

zn. -a. Jan Krčmář prezident zemského soudu v Praze v. v. *Právník*, 1924, roč. 63, seš. 9, s. 357–359; *JUDr. Jan Krčmář. Soubor článků o jeho osobnosti a díle, vydáný u příležitosti 60. narozenin*. Praha: V. Linhart, 1937. 257 s.; SVOBODA, E. K 60. narozeninám Prof. Dr. Jana Krčmáře. *Právník*, 1937, roč. 76, seš. 7, s. 436–439; ANDRES, B. K sedmdesátým narozeninám univ. prof. JUDr. Jana Krčmáře. *Právník*, 1947, roč. 86, seš. 5–6, s. 129–136; HRDLIČKA, V. JUDr. Jan Krčmář. *Naše věda*, 1950, roč. 27, s. 309–311; KNAPP, V. Zemřel Jan Krčmář. *Právník*, 1950, roč. 89, s. 281–282; idem. Cesta Emila Svobody a Jana Krčmáře k pravdě. *Právník*, 1951, roč. 90, s. 350–362; ČECHUROVÁ, J., KUKLÍK, J. Nenápadný profesor, který byl snad u všeho – Paměti Jana Krčmáře. In: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha: Národní technické muzeum, 2006, s. 157–166; idem. Paměti Jana Krčmáře. Dosud nevyužitý pramen k dějinám československé státnosti (a zdaleka nejen k nim). In: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918. Sborník příspěvků*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006, s. 782–789; idem. Z utrpení československého generálního komisaře. Prof. Jan Krčmář a Světová výstava v Paříži 1937. In: *Svět historie – historikův svět*. Sborník profesorů Robertu Kvačkoví. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, s. 371–393; ČECHUROVÁ, J., KUKLÍK, J. Příspěvek k životopisu II. In: KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem*. Díl III. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, s. 5–20; ČECHUROVÁ, J. Cestování ve službách československé diplomacie (očima prof. Jana Krčmáře). In: *Historie a cestovní ruch – perspektivní a podnětné spojení. Pocta profesorů Vratislavu Čapkovi k 85. narozeninám*. Praha: Vysoká škola obchodní v Praze, 2008, s. 265–276; KUKLÍK, J. *Profesor Jan Krčmář. Zapomenutá osobnost pražské civilistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze; Pražské sdružení Jednoty českých právníků, 2008. 112 s.; VELEK, L. Převrat prof. Jana Krčmáře. In: *Muži října 1918. Osudy aktérů vzniku republiky československé*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2011, s. 131–143; VÁCHA, Z. *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*. Praha: MÚA AV ČR, 2012, passim; VELEK, L. Příspěvek k životopisu I. In: KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečacký. Praha; Pelhřimov: FF UK; Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2017, s. 11–58; KUKLÍK, J. K 140. výročí narození profesora JUDr. Jana Krčmáře. *Právník*, 2017, roč. 156, č. 7, s. 569–586; HORÁK, O. *Brněnská normativní civilistika (postavy – projekty – polemiky)*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, zvl. s. 33–35.

Ondřej Horák, Lukáš Ryšavý, Barbora Švejnhová

ERWIN HUGO LOEWENFELD

* 18. 6. 1888 Berlin,

† 18. 9. 1979 Cambridge
(England)

Familie:

Eltern: Dr. William (Willy) Samuel Loewenfeld (1851–1931), Rechtsanwalt, später Justizrat und Notar, Clara, geb. Berthold (* 1859).

Geschwister: Herbert Arthur (1890–1915); Gertrud Rosa, verh. Eppenstein (1891–1972); Günther Emanuel Adolf (1895–1984); Margarete Elise Josefine, verh. Beyer (1896–1945).

Ehefrau: Margarete Marie Mathilde Helene Charlotte, geb. Behrisch (* 1895), Eheschließung 24. 3. 1915 in Dresden.

Kinder: Gabriele Clara Gertrud, verh. Weiss (* 1929); Erwin H. Loewenfeld, Jr.

Ausbildung:

- Friedrichswerdersches Gymnasium in Berlin, Fürstliches Gymnasium in Rudolstadt,
- 1907, WS 1908/10 – WS 1910/11 JuF UNI Berlin, 1907/08 UNI Oxford, Promotion 20. 4. 1914 (JuF UNI Breslau),
- LL.B. in London (1944/45).

Beruf:

- Rechtsanwalt und später auch Notar in Berlin,
- Solicitor of the Supreme Court (seit 1946).

Redaktionstätigkeit:

- Mitherausgeber der Edition *Die Beschlagnahme, Liquidation und Freigabe deutschen Vermögens im Auslande*, Teil 1–6 (1924/25–1930),

* 18. 6. 1888 Berlín,

† 18. 9. 1979 Cambridge (Anglie)

Rodina:

Rodiče: Dr. William (Willy) Samuel Loewenfeld (1851–1931), advokát, později justiční rada a notář, Clara, roz. Berthold (* 1859).

Sourozenci: Herbert Arthur (1890–1915); Gertrud Rosa, prov. Eppenstein (1891–1972); Günther Emanuel Adolf (1895–1984); Margarete Elise Josefine, prov. Beyer (1896–1945).

Manželka: Margarete Marie Mathilde Helene Charlotte, roz. Behrisch (* 1895), sňatek 24. 3. 1915 v Drážďanech.

Děti: Gabriele Clara Gertrud, prov. Weiss (* 1929); Erwin H. Loewenfeld, Jr.

Vzdělání:

- Friedrichswerder gymnázium v Berlíně, Knížecí gymnázium v Rudolstadt
- 1907, ZS 1908/10 – ZS 1910/11 PrF UNI Berlín, 1907/08 UNI Oxford, promoce 20. 4. 1914 (PrF UNI Vratislav),
- LL.B. v Londýně (1944/45).

Profese:

- advokát a později také notář v Berlíně,
- Solicitor of the Supreme Court (od 1946).

Redakční činnost:

- spoluvydavatel edice *Die Beschlagnahme, Liquidation und Freigabe deutschen Vermögens im Auslande*, část 1–6 (1924/25–1930),

- Mitredakteur der Zeitschriften: Ostrecht. Monatsschrift für das Recht der osteuropäischen Staaten (1925–1927, Jg. 1–3) und Zeitschrift für Ostrecht (1927–1934, Jg. 1–8).

Weitere Aktivitäten:

- 1939 Emigration nach England, 24. 6. 1947 Verleihung der Staatsbürgerschaft,
- in der Zwischenkriegszeit Rechtsanwalt der Familie Schaumburg-Lippe, Thurn-Taxis und anderer,
- Mitglied der International Law Association (seit 1926), Mitglied des Minderheitenausschusses,
- Mitglied der American Society of International Law (seit 1930),
- korrespondierendes Mitglied (1939) und assoziiertes Mitglied (1943) der Grotius Society,
- Supervisor am Emanuel College, Cambridge,
- Mitglied der JuF UNI Cambridge.

Grabstätte: unbekannt.

- spoluredaktor časopisů Ostrecht. Monatsschrift für das Recht der osteuropäischen Staaten (1925–1927, roč. 1–3) a Zeitschrift für Ostrecht (1927–1934, roč. 1–8).

Další aktivity:

- 1939 emigrace do Anglie, 24. 6. 1947 získal občanství,
- v meziválečném období advokát rodiny Schaumburg-Lippe, Thurn-Taxis a dalších,
- člen International Law Association (od 1926), člen její menšinové komise,
- člen American Society of International Law (od 1930),
- dopisující člen (1939) a přidružený člen (1943) Grotius Society,
- Supervisor Emanuel College, Cambridge,
- člen PrF UNI Cambridge.

Hrob: nezjištěno.

■ **Bibliographie/Bibliografie:** Auswahl/Výběr: LOEWENFELD, E. Der Rechtsschutz der Minoritäten vom der Völkerbunde. *Prager Juristische Zeitschrift*, 1924, Jg. 4, Beilage 4, Sp. 142–148; spolu s: RUKSER, U. Minoritätenschutz. In: *Report of the 33 International Law Association Conference, Stockholm, September 1924*. London: Sweet & Maxwell 1925, pp. 525–530; Die Tagung der International Law Association in Stockholm. *Juristen-Zeitung für das Gebiet der Tschechoslowakischen Republik*, 1925, Jg. 6, Nr. 7, s. 56–58; Bodenreform in den österreichischen Staaten. *Prager Juristische Zeitschrift*, 1925, Jg. 5, Nr. 12, Sp. 352–357; Der Schutz wohlervorbener Rechte im Völkerrecht. *Prager Juristische Zeitschrift*, 1927, Jg. 7, Nr. 2, Sp. 58–60; Das Lausanner Schiedsgerichtsurteil. *Prager Juristische Zeitschrift*, 1928, Jg. 8, Nr. 6, Sp. 221–238; *Der Schutz wohlervorbener Rechte von Ausländern im Völkerrecht und in den Friedensverträgen. Ein Vortrag*. Berlin: Prager, 1928. 16 S.; The Protection of Private Property under the Minorities Protection Treaties. *Transactions of the Grotius Society*, 1930, Vol. 16, Problems of Peace and War, Papers Read before the Society in the Year 1930, pp. 41–56(64); spolu s: ANDRU, V. *Die rechtlichen Grundlagen des ungarisch-rumänischen Optantenstreites*. Berlin: C. Heymann, 1930. 50 S.; Status of Stateless Persons. *Transactions of the*

Grotius Society, 1941, Vol. 27, Problems of Peace and War, Papers Read before the Society in the Year 1941, pp. 59– (104)112; Some Legal Aspects of the Immunity of State Property. *Transactions of the Grotius Society*, 1948, Vol. 34, Problems of Public and Private International Law, Transactions for the Year 1948, pp. 111–126; Nationality and the Right of Protection in International Public Law. *Transactions of the Grotius Society*, 1956, Vol. 42, Problems of Public and Private International Law, Transactions for the Year 1956, pp. 5–22; spolu s: LIPSTEIN, K. Liechtenstein gegen Guatemala. Der Nottebohm-Fall. In: *Gedächtnisschrift Ludwig Marxer. Dr. jur., Dr. rer. pol., Wirklicher Justizrat*. Zürich: Schulthess, 1963, S. 275–325.

■ **Quellen/Prameny:** Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, Inwentarz Akt Uniwersytetu Wrocławskiego 1811–1945, Sign. P97 – Acta betreffend laufende Promotionen, 1914; <https://rukser.de/index.html>; <https://www.myheritage.com>.

■ **Literatur/Literatura:** COOPER, J. *Pride Versus Prejudice. Jewish Doctors and Lawyers in England 1890–1990*. Liverpool: Liverpool University Press, 2003, pp. 245–246; LIPSTEIN, K. Cambridge 1933–2002. In: *Jurists Uprooted. German-Speaking Emigré Lawyers in Twentieth Century Britain*. Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 768; HORČIČKA, V. *Lichtenštejnové v Československu*. Praha: Agentura Pankrác, 2014, zvl. s. 145–148, 187–190 a 200–202; HORČIČKA, V. et al. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků*. Praha: Agentura Pankrác, 2021, passim.

Ondřej Horák

JAN BEDŘICH NOVÁK

* 27. 11. 1872 Orlík,
† 29. 10. 1933 Praha

Rodina:

Rodiče: PhDr. Jan Bohumil Novák (1834–1891), vychovatel v rodině knížete Karla ze Schwarzenbergu, Klotilda, roz. Kruisová (1846–1928).

Manželka: 1. Augustina (Augusta), roz. Štulcová (1874–1928), sňatek v kostele sv. Štěpána v Praze (26. 7. 1899); 2. Zdeňka, roz. Štulcová.

Sourozenci: Karel (* 1871), Bedřich (* 1876), Anna (* 1879), prov. Wukadinovič.

Děti: Jaromír (1901–1980), znám jako Mirko Novák, filozof, muzikolog.

Vzdělání:

- gymnázium v Žitné ulici v Praze,
- od ZS 1890/91 FF UK Praha, studium přerušil pro jednoroční dobrovolnou vojenskou službu (1893),
- od ZS 1894/95 UNI Vídeň (seminář Alfonse Hubera), promoce 31. 3. 1897,
- 1895–1897 Ústav pro rakouský dějepyt ve Vídni.

Profese:

- 1897–1900 Univerzitní knihovna v Praze: adjunkt, později osobní tajemník ředitele dr. Richarda Kukulky,
- 1898–1900 učitel na městské Vyšší dívčí škole, na Městském dívčím gymnáziu Minerva a na obchodní akademii v Praze,
- 1900–1933 Český zemský archiv: adjunkt (1900), vicearchivář

* 27. 11. 1872 Worlik,
† 29. 10. 1933 Prag

Familie:

Eltern: PhDr. Jan Bohumil Novák (1834–1891) Hauslehrer in der fürstlichen Familie Karl von Schwarzenbergs, Klotilda, geb. Kruisová (1846–1928).

Ehefrau: 1. Augustina (Augusta), geb. Štulcová (1874–1928), Eheschließung in der St.-Stephans-Kirche in Prag (26. 7. 1899); 2. Zdeňka, geb. Štulcová.

Geschwister: Karel (* 1871), Bedřich (* 1876), Anna (* 1879), verh. Wukadinovič.

Kinder: Jaromír (1901–1980), bekannt als Mirko Novák, Philosoph, Musikwissenschaftler.

Ausbildung:

- Gymnasium in der Žitná-Straße in Prag,
- seit dem WS 1890/91 PhF UNI Prag, unterbrochen für ein Jahr freiwilligen Wehrdienst (1893),
- seit dem WS 1894/95 UNI Wien (Seminar bei Alfons Huber), Promotion 31. 3. 1897,
- 1895–1897 IÖG Wien.

Beruf:

- 1897–1900 Universitätsbibliothek in Prag: Adjunkt, später persönlicher Sekretär von Dr. Richard Kukulka,
- 1898–1900 Lehrer an der städtischen Höheren Mädchenschule, Mädchengymnasium Minerva und an der Handelsakademie in Prag,
- 1900–1933 Böhmisches Landesarchiv: Adjunkt (1900), Vizearchivar

(1909), titulární archivář (1910), skutečný archivář (1914), ředitel (1916–1933),

- 1920–1927 přednášející paleografie a diplomatiky na Státní archivní škole,
- 1925–1933 ředitel Státního historického ústavu vydavatelského v Praze.

Redakční činnost:

- redaktor Zpráv Českého zemského archivu (Zpráv Zemského archivu Království českého),
- redaktor Věstníku České akademie věd a umění,
- redaktor Časopisu archivní školy,
- redaktor revue Rivista italiana di Praga (spoluredaktor Bindo Chiurlo).

Další aktivity:

- edice (výběr): *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně* (1903); *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, sv. II. – Acta Innocentii VI. (1907); ediční řada zemského archivu *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*,
- výzkumné cesty do archivů ve Vratislavi (1893), Mnichově, Turině, Janově, Udine (1895–1896), studijní pobyt v Oxfordu (1897),
- dopisující člen (1904), mimořádný člen (1916), řádný člen (1919), tajemník I. třídy (1926–1929), generální tajemník (1929–1933) České akademie věd a umění,
- mimořádný člen Královské české společnosti nauk (1907), člen komise k vydávání Archivu českého (1917),

(1909), Titulararchivar (1910), ordentlicher Archivar (1914), Direktor (1916–1933),

- 1920–1927 Vorlesungen zu Paläografie und Diplomatik an der Staatlichen Archivhochschule,
- 1925–1933 Direktor des Staatlichen historischen Instituts für Verlagswesen in Prag.

Redaktionstätigkeit:

- Redakteur der Zeitschrift Zprávy Českého zemského archivu (Zprávy Zemského archivu Království českého),
- Redakteur der Zeitschrift Věstník České akademie věd a umění,
- Redakteur der Zeitschrift Časopis archivní školy,
- Redakteur der Revue Rivista italiana di Praga (Mitredakteur Bindo Chiurlo).

Weitere Aktivitäten:

- Quelleneditionen (Auswahl): *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně* (1903); *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*, Bd. II – Acta Innocentii VI. (1907); Editionsreihe des Böhmisches Landesarchivs *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*,
- Forschungsreisen zu Archiven in Breslau (1893), München, Turin, Genua, Udine (1895–1896), Studienaufenthalt in Oxford (1897),
- korrespondierendes Mitglied (1904), außerordentliches Mitglied (1916), ordentliches Mitglied (1919), Sekretär der 1. Klasse (1926–1929), General-Sekretär (1929–1933) der Tschechische Akademie der Wissenschaften und Künste,

- konzervátor III. sekce Ústřední komise pro výzkum a zachování památek uměleckých a historických ve Vídni pro politické okresy Hořovice, Kladno, Louny, Příbram, Rakovník, Roudnice, Slaný, Smíchov (1909),
- zasloužil se o vznik Archivu národního osvobození při zemském archivu (1919),
- delegát Českého zemského archivu do Stálé komise pro stanovení úředních názvů míst v republice Československé (1920),
- předseda Společnosti archivní školy (Československé archivní společnosti, 1927–1931).
- außerordentliches Mitglied der Königlich böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften (1907), Mitglied des Herausgeberausschusses des „Böhmischen Archivs“ (1917),
- Konservator der III. Sektion der Zentral-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale in Wien für die politischen Bezirke Horschowitz, Kladen, Laun, Przibram, Rakonitz, Raudnitz, Schlan, Smichow (1909),
- beteiligt sich an der Gründung des Archivs der nationalen Befreiung am Böhmischem Landesarchiv (1919),
- Delegierter des Böhmischem Landesarchivs in der Ständigen Kommission für die Festlegung der amtlichen Ortsnamen in der Tschechoslowakischen Republik (1920),
- Präsident der Tschechoslowakische Archivgesellschaft (1927–1931).

Hrob: Malechovice, po zpopelnění uložen v pomníku poblíž usedlosti Žďánek.

Grabstätte: Malechowitz, nach der Einäscherung in ein Denkmal in der Nähe des Gehöfts „Žďánek“ eingefügt.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** JENŠOVSKÝ, B. Soupis prací ředitele dr. Jana B. Nováka. In: *K dějinám československým v období humanismu. Sborník věnovaný J. B. Novákovi k šedesátým narozeninám*. Praha: Československá archivní společnost, 1932, s. 506–512 (kde neúplný soupis díla / dort das unvollständige Verzeichnis seiner Veröffentlichungen).

Výběr/Auswahl: NOVÁK, J. B. Henricus Italicus und Henricus de Isernia. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1899, Jg. 20, S. 253–275; Tak zvaný „Codex epistolaris Primislai Ottocari II.“ *ČČH*, 1903, roč. 9, č. 1, s. 46–69; *Kritika listáře královny Kunhuty*. Praha: nákl. vl., 1906. 31 s.; *Polní maršál Karel kníže ze Schwarzenberka: historický portrét podle rodinné korespondence*. Praha: nákl. vl., 1913. 81 s.; *Ze zápisů posledního „lancknechta“*. Praha: Historický klub, 1925. 23 s.; *Rudolf II. a jeho pád*. Praha: Český zemský výbor, 1935. 552 s.

■ **Prameny/Quellen:** MÚA AV ČR, Jan Bedřich Novák, os. f.; NA, Jan Bedřich Novák, os. f.; SOA Třeboň, Sběrka matrik Jihočeského kraje, Staré Sedlo (řkt), matrika N (1855–1874), kniha č. 10, fol. 297v–298r; NA, f. MŠK – osobní, kart. 157; AHMP, f. Soupis pražského obyvatelstva (1830–1910), kart. 205, č. 28; AHMP, Sběrka matrik, Státní nemocnice Vinohrady, matrika Z (1927–1934), sign. NEMVIN Z1, s. 188.

■ **Literatura/Literatur:** AČA 15, 1905, s. 49; OSN 28, 1909, s. 1002; MSN 5, 1931, s. 224; SAČ, 1931, s. 183; OSNND 4/1, 1936, s. 620; KSN 8, 1938, s. 315; ÖBL 7, 1976, S. 163 (M. Vilímková); MČSE 4, 1986, s. 564; ČsBS, 1992, s. 495; ČBS 2, 1999, s. 462; BSACŽ, 2000, s. 452–453 (H. Klímová); BL 3, 2000, S. 68; ČČAVU, 2004, s. 216–217; PDČSD, 2009, s. 583; EČPD 25, s. 641–643 (J. Marčík).

JENŠOVSKÝ, B. Šedesátka ředitele Dr. Jana Bedřicha Nováka. *Časopis archivní školy*, 1933, roč. 9–10, s. 1–17; VOJTÍŠEK, V. Za Janem Bedřichem Novákem. *Časopis archivní školy*, 1934, roč. 11, s. 1–2; VOJTÍŠEK, V. *Jan Bedřich Novák*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934. 84 s.; JENŠOVSKÝ, B. Dr. Jan Bedřich Novák. Historik, archivář a editor. *Zprávy Českého zemského archivu*, 1939, č. 8, s. 5–39; KOLLMANN, J. Archivář Jan Bedřich Novák. K 100. výročí jeho narození. *Archivní časopis*, 1972, roč. 22, č. 4, s. 196–210; NOVÁKOVÁ, E. *Čtení o Žďánku a jeho obyvatelích. Zkrácená verze žďánecké kroniky*. Sobotka: Středisko městské kultury v Sobotce, 2000, passim; BLÁHOVÁ, M. Státní archivní škola a její učitelé. *Paginae Historiae. Sborník Národního archivu*, 2021, roč. 29, č. 1, s. 17–30.

Jan Marčík

JOSEF PEKAŘ

* 12. 4. 1870 Malý Rohozec,
† 23. 1. 1937 Praha

Rodina:

Rodiče: Josef Pekař (1832–1904), rolník, Františka Anna, roz. Černá (1848–1884), nevlastní matka Marie, roz. Nováková (1856–1923).

Sourozenci: Jaroslav (1871–1892), Marie (1874–1886), Anna (1878–1888), Josefa (1879–1898), Jan (1881–1903), František (1882–1883); nevlastní sourozenci: Marie (* 1886), prov. Brožová, František (1889–1936), Bohumila (* 1896), prov. Černá.

Manželka: –

Děti: –

Vzdělání:

- gymnázium v Mladé Boleslavi,
- od ZS 1888/89 FF UK Praha, promoce 20. 2. 1893,
- od ZS 1892/93 PrF UK, mimořádný student,
- 1894 UNI Erlangen (imatrikulace 8. 1. 1894, seminář Friedricha von Bezolda) a UNI Berlín (imatrikulace 25. 5. 1894, semináře Maxe Lenze a Paula Scheffer-Boichorsta).

Profese:

- 1895 suplující profesor na gymnáziu v Mladé Boleslavi, 1895/96 suplující profesor na gymnáziu v Truhlářské ulici v Praze,
- 1896–1897 prefekt Strakovy akademie,
- 1897–1936 FF UK Praha: 1897 habilitace pro rakouské dějiny, současně suplent rakouských dějin, 1901 mimořádný profesor rakouských dějin, 1905 řádný profesor rakouských

* 12. 4. 1870 Kleinrohosezt,
† 23. 1. 1937 Prag

Familie:

Eltern: Josef Pekař (1832–1904), Bauer, Františka Anna, geb. Černá (1848–1884), Stiefmutter Marie, geb. Nováková (1856–1923).

Geschwister: Jaroslav (1871–1892), Marie (1874–1886), Anna (1878–1888), Josefa (1879–1898), Jan (1881–1903), František (1882–1883); Halbgeschwister: Marie (* 1886), verh. Brožová, František (1889–1936), Bohumila (* 1896), verh. Černá.

Ehefrau: –

Kinder: –

Ausbildung:

- Gymnasium in Jungbunzlau,
- seit dem WS 1888/89 PhF UNI Prag, Promotion 20. 2. 1893,
- seit dem WS 1892/93 JuF UNI Prag, außerordentlicher Student,
- 1894 UNI Erlangen (Immatrikulation 8. 1. 1894, Seminar bei Friedrich von Bezold) und UNI Berlin (Immatrikulation 25. 5. 1894, Seminare bei Max Lenz und Paul Scheffer-Boichorst).

Beruf:

- 1895 Vertretungsprofessor am Gymnasium in Jungbunzlau, 1895/96 Vertretungsprofessor am Gymnasium in der Truhlářská-Straße in Prag,
- 1896–1897 Präfekt der Straka-Akademie,
- 1897–1936 PhF UNI Prag: 1897 Habilitation für österreichische Geschichte, gleichzeitig Supplent der österreichischen Geschichte, 1901 außerordentlicher Professor für

dějin (od 1918 profesor českých dějin, 1909/10 děkan, 1910/11 prodekan,

- 1931/32 rektor, 1932/33 prorektor UK Praha.

Redakční činnost:

- člen redakce Ottova slovníku naučného (od 1893),
- spoluredaktor (vedle J. Golla, 1898–1918), později vedoucí redaktor Českého časopisu historického.

Další aktivity:

- II. examinátor dějepisu (s J. Gollm) ve zkušební komisi pro učitelství na gymnasiích a reálných školách s českým vyučujícím jazykem (1898), později členem zkušební komise pro učitelství na dívčích lyceích (1901),
- dopisující člen (1900), mimořádný člen (1907), řádný člen (1916), předseda (1928–1937) I. třídy České akademie věd a umění,
- mimořádný člen (1901), řádný člen (1931) Královské české společnosti nauk,
- v letech 1904–1937 starosta Historického klubu,
- po abdikaci T. G. Masaryka (1935) odmítl kandidaturu na prezidenta Československé republiky.

Hrob: Hřbitov v Jenišovicích, rodinný hrob.

österreichische Geschichte, 1905 ordentlicher Professor für österreichische Geschichte (seit 1918 Professor für tschechische Geschichte), 1909/10 Dekan, 1910/11 Prodekan,

- 1931/32 Rektor, 1932/33 Prorektor UNI Prag.

Redaktionstätigkeit:

- Redaktionsmitglied des Ottův slovník naučný (seit 1893),
- Mitredakteur (mit J. Goll, 1898–1918), später Chefredakteur der Zeitschrift Český časopis historický.

Weitere Aktivitäten:

- II. Prüfer für Geschichte (mit J. Goll) in der Prüfungskommission für Lehrer an Gymnasien, Realschulen mit tschechischer Unterrichtssprache (1898), später Mitglied der Prüfungskommission für Lehrer an Mädchenlyzeen (1901),
- korrespondierendes Mitglied (1900), außerordentliches Mitglied (1907), ordentliches Mitglied (1916), Vorsitzender der Klasse I) der Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste (1928–1937),
- außerordentliches Mitglied (1901), ordentliches Mitglied (1931) der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften,
- In Jahren 1904–1937 Vorsitzender des Historischen Vereins,
- nach der Abdankung von T. G. Masaryk (1935) lehnte er die angebotene Kandidatur für das Amt des Präsidenten der Tschechoslowakische Republik ab.

Grabstätte: Friedhof in Jenschowitz, Familiengrab.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** KLIK, J. Bibliografie prací Josefa Pekaře. In: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*. II. Praha: Historický klub, 1930, s. 580–612 (kde neúplný soupis díla / dort das unvollständige Verzeichnis seiner Veröffentlichungen).

Výběr/Auswahl: PEKAŘ, J. *Dějiny valdštejnského spiknutí (1630–1634)*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895. 507 s.; *Čechové jako apoštolé barbarství*. Praha: Bursík & Kohout, 1898. 18 s.; *Nejstarší kronika česká. Ku kritice legend o sv. Ludmile, sv. Václavu a sv. Prokopu*. Praha: Bursík & Kohout, 1903. 202 s.; *Kniha o Kostí: kus české historie*. Díl 1–2. Praha: Melantrich, 1909–1911; *Fr. Palacký*. Praha: J. Otto, 1912. 160 s.; *Bílá Hora. Její příčiny a následky*. Praha: Vesmír, 1921. 159 s.; *Světová válka. Stati o jejím vzniku i jejích osudech*. Praha: Vesmír, 1921. 247 s.; *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého*. Praha: Vesmír, 1921. 60 s.; *O vině ve válce*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1924. 35 s.; *Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny*. Praha: nákl. vl., 1929. 61 s.; O Kristiána. *ČČH*, 1931, roč. 37, s. 209–228.

K pozemkové reformě / *Zur Bodenreform*: PEKAŘ, J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha: Vesmír, 1923. 80 s.

■ **Prameny/Quellen:** ANM, Josef Pekař, os. f.; SOA Litoměřice, Sbírká matrik, Jenišovice (řkt), matrika N (1856–1883), inv. č. 3101, fol. 170v–171r; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity, inv. č. 1, s. 262; Archiv UK, f. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, kart. 48, inv. č. 571; NA, f. MKV/R, sign. N–P, kart. 116; NA, f. MŠK – osobní, kart. 169; NA, f. Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 450, obraz 928; AHMP, Sbírká matrik, Smíchov (řkt), matrika Z, sign. SM Z25, s. 248.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečáček. Praha; Pelhřimov: FF UK; MÚA AV ČR, 2017, passim; KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem*. Díl III. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, passim.

■ **Literatura/Literatur:** OSN 28, 1909, s. 1025; AČA 27, 1917, s. 50–52; MSN 5, 1931, s. 592; SAČ, 1931, s. 195; KA, 1936, s. 400; OSNND, 4/2, 1937, s. 963–965; KSN 8, 1938, s. 564–565; ČsPJDKSN, 1972, s. 372–373 (Z. Šimeček); ÖBL 7, 1978, S. 395 (K. Kučera); MČSE 4, 1986, s. 832; ČsBS, 1992, s. 531; KBKA 2, 1998, s. 57–58; SČF, 1998, s. 446–447 (I. Holzbachová); ČBS 2, 1999, s. 542–543; BL 3, 2000, S. 163–164; LČL 3, č. 2, 2000, s. 849–852 (J. Hanzal, E. Taxová); ČČAVU, 2004, s. 229–230; PDČSD, 2009, s. 489–502; EČPD 24, s. 628–629 (M. Kučera).

SLAVÍK, J. *Pekař contra Masaryk. Ke sporu o smysl českých dějin*. Praha: Čin, 1929. 51 s.; HÁJEK, J. O rodu Josefa Pekaře. In: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře*. II. Praha: Historický klub, 1930, s. 563–566; KROFTA, K. *Josef Pekař*. Praha: Historický klub, 1930. 34 s.; JENŠOVSKÝ, B. Prof. Pekař a archivy. *Časopis archivní školy*, 1937–1938, roč. 15–16, s. 399–400; ŠUSTA, J. Památce Josefa Pekaře. *ČČH*, 1937,

roč. 43, s. 237–252; KLIK, J. Josef Pekař a Historický klub. *ibidem*, s. 253–260; HOLINKA, R. (ed.). *O Josefu Pekařovi. Příspěvky k životopisu a dílu*. Praha: Řád, 1937. 369 s.; HOBZEK, J. *Josef Pekař, národní dějepisec*. Praha: Vyšehrad, 1940. 31 s.; HOBZEK, J. (ed.). *Josef Pekař. O jeho mládí, životě a odkazu*. Turnov: Müller a spol., 1941. 110 s.; KALISTA, Z. *Josef Pekař*. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1941. 255 s.; KLIK, J. (ed.). *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*. Praha: Vyšehrad, 1941. 713 s.; HANZAL, J. Josef Pekař a jeho odkaz (ke 120. výročí narození). *ČČH*, 1990, roč. 88, č. 3, s. 317–341; HANZAL, J. *Josef Pekař*. Praha: Mladá fronta, 1992. 51 s.; ČECHURA J., ČECHUROVÁ J. (eds.). *Korespondence Josefa Pekaře a Kamila Krofty*. Praha: Karolinum, 1999. 129 s.; HANZAL, J. *Josef Pekař. Život a dílo*. Praha: Karolinum, 2002. 263 s.; ČECHURA, J., ČECHUROVÁ J. Dialog Josefa Pekaře a Františka Teplého o šlechtě a pozemkové reformě. In: *Pocta profesoru Zdeňku Kárníkovi. Sborník příspěvků k jubilantovým sedmdesátinám*. Praha: Karolinum, 2003, s. 13–22; ČECHURA, J., ČECHUROVÁ, J. (eds.). Korespondence Josefa Pekaře a Františka Teplého. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia*, 2004, roč. 58, č. 1, s. 1–36.

Jan Marčík

MAXIMILIAN SAXL

* 8. 7. 1857 Biela, Böhmisches-Bela
(bei Deutschbrod),
† 25. 10. 1935 Aussig

Familie:

Eltern: August Saxl (1827–1906),
Kaufmann, Marie, geb. Pick.

Geschwister: Malwine (1877–1910).

Ehefrau: Hermine, geb. Friedländer
(1862–1942).

Kinder: Arthur (1885–1886), Irene
(1887–1938), Erich (1890–1962), Kurt
(1894–1976).

Ausbildung:

- JuF UNI Prag,
- seit 1875 JuF UNI Wien, Promotion
18. 7. 1879.

Beruf:

- seit 1885 Rechtsanwalt in Wien.

Weitere Aktivitäten:

- Sachkenner des sog. Privatfürsten-
rechts,
- Besitzer des goldenen Doktordip-
loms der Universität Wien – Erne-
uerung des Doktordiploms nach 50
Jahren seit der Promotion gemäß
dem Beschluss des Akademischen
Senats der Wiener Universität.

Grabstätte: Wiener Zentralfriedhof,
Alter Jüdischer Friedhof (Tor 1),
Gruppe 51, Reihe 12, Nr. 41.

* 8. 7. 1857 Česká Bělá
(u Havlíčkova Brodu),
† 25. 10. 1935 Ústí nad Labem

Rodina:

Rodiče: August Saxl (1827–1906),
obchodník, Marie, roz. Pick.

Sourozenci: Malwine (1877–1910).

Manželka: Hermine, roz. Friedländer
(1862–1942).

Děti: Arthur (1885–1886), Irene
(1887–1938), Erich (1890–1962), Kurt
(1894–1976).

Vzdělání:

- PrF NU Praha,
- od 1875 PrF UNI Vídeň, promoce
18. 7. 1879.

Profese:

- od 1885 advokát ve Vídni.

Další aktivity:

- odborník na oblast tzv. soukromého
knížecího práva,
- držitel zlatého doktorského diplomu
Vídeňské univerzity – z rozhodnutí
akademického senátu Vídeňské
univerzity došlo k „obnovení“ dok-
torského diplomu po 50 letech od
promoce.

Hrob: Vídeňský ústřední hřbitov, Starý
židovský hřbitov (brána 1), skup. 51,
řada 12, č. 41.

■ **Bibliographie/Bibliografie:** Auswahl/Výběr: SAXL, M. *Die Thronberechtigung des aus der im Jahre 1875 abgeschlossenen Ehe weiland Seiner Hoheit des Herzogs Anton Friedrich Günther Elimar von Oldenburg mit dem hochwohlgeborenen Fräulein Natalie Vogel Freiin von Friesenhof am 29. August 1878 entsprossenen Sohnes Alexander und dessen Zugehörigkeit zum Großherzoglich Oldenburgischen Hause. Denkschrift.* Wien: Gerlach & Wiedling, 1904; *Materialien und Gesetz. Eine staatsrechtliche Abhandlung.* Berlin: Prager, 1905, 2. Aufl. 1907; *Streiflichter.*

Zur Duplik des Herrn Professor Schücking. Berlin: Prager, 1905; „*Stiftsadel*“. *Ein Rechtsgutachten.* Berlin: Prager, 1911.

■ **Quellen/Prameny:** Adolph Lehmann's allgemeiner Wohnungs-Anzeiger: nebst Handels u. Gewerbe-Adressbuch für d. k. k. Reichshaupt u. Residenzstadt Wien u. Umgebung; UWA, Rektoratsarchive, Promotions und Sponsionsprotokolle der Universität Wien (1762–1997), sign. M, 32.2–324.

■ **Literatur/Literatura:** ÖBL 10, 1994, S. 7–8 (D. Ströher); EČPD 25, s. 37–38 (O. Horák).

Neues Wiener Tagblatt, 20. 7. 1929, S. 7; *Neue Freie Presse*, 29. 10. 1935, S. 15; 31. 10. 1935, S. 5; SCHÜSZ, E. Dr. Maximilian Saxl †. *Österreichische Anwalts-Zeitung*, 1935, Jg. 12, Nr. 22, S. 423–424.

Ondřej Horák

JAROMÍR SEDLÁČEK

* 2. 9. 1885 Slavkov u Brna,
† 12. 4. 1945 Brno

Rodina:

Rodiče: JUDr. Jan Sedláček (1856–1919), kandidát advokacie ve Slavkově u Brna, později advokát v Uherském Hradišti, Amalie, roz. Kaňáková (1864–1941).

Sourozenci: Konstantin (1890–1970).

Manželka: Marie, roz. Škardová (* 1895), sňatek v kostele Nanebevzetí Panny Marie na Starém Brně (27. 3. 1918).

Děti: Zora (* 1920), prov. Vaňková, Jiřina (* 1923), prov. Nedomová.

Vzdělání:

- gymnázium v Uherském Hradišti,
- od ZS 1904/05 PrF UNI Vídeň a od ZS 1906/07 PrF UK Praha, promoce 18. 6. 1909,
- ZS 1909/10 UNI Berlín (seminář Josefa Kohlera).

Profese:

- 1909–1912 advokátní praxe v Uherském Hradišti a soudní praxe v Praze,
- 1912–1914 úředník Živnostenské banky v Praze, resp. pojišťovny Moldavie,
- 1914–1919 konceptní úředník Moravského zemského výboru (1918 zemský sekretář),
- 1917–1921 česká vysoká škola technická v Brně: 21. 5. 1917 habilitace pro obor občanské, obchodní a směnečné právo, od ZS 1918/19 suplent, 1920 mimořádný profesor věd právních,

* 2. 9. 1885 Austerlitz,
† 12. 4. 1945 Brünn

Familie:

Eltern: JUDr. Jan Sedláček (1856–1919), Rechtsanwaltsanwärter in Austerlitz, später Rechtsanwalt in Ungarisch Hradisch, Amalie, geb. Kaňáková (1864–1941).

Geschwister: Konstantin (1890–1970).

Ehefrau: Marie, geb. Škardová (* 1895), Eheschließung in der Mariä-Himmelfahrts-Kirche in Alt Brünn (27. 3. 1918).

Kinder: Zora (* 1920), verh. Vaňková, Jiřina (* 1923), verh. Nedomová.

Ausbildung:

- Gymnasium in Ungarisch Hradisch,
- seit dem WS 1904/05 JuF UNI Wien und seit dem WS 1906/07 JuF UNI Prag, Promotion 18. 6. 1909,
- WS 1909/10 UNI Berlin (Seminar bei Josef Kohler).

Beruf:

- 1909–1912 Rechtsanwaltspraxis in Ungarisch Hradisch und Gerichtspraxis in Prag,
- 1912–1914 Beamter der Živnostenská-Bank in Prag, bzw. Versicherungsgesellschaft Moldavie,
- 1914–1919 Konzeptbeamter des Mährischen Landesausschusses (1918 Landessekretär),
- 1917–1921 tschechische Technische Hochschule in Brünn: 21. 5. 1917 Habilitation für das Fach Bürgerliches Recht, Handels- und Wechselrecht, seit dem WS 1918/19 Supplent, 1920 außerordentlicher Professor der Rechtswissenschaften,

- 1919–1945 PrF MU Brno: 1920 habilitace pro občanské právo, od ZS 1919/20 suplent, 1921 mimořádný profesor občanského práva, 1924 řádný profesor občanského práva, iniciátor a od 1928 ředitel Ústavu pro občanské právo, 1926/27, 1934/35 děkan.

Redakční činnost:

- iniciátor a redaktor ediční řady Soubor legislativy a judikatury (1921–1936),
- iniciátor a redaktor Revue internationale de la théorie du Droit (1926–1937),
- člen redakčního sboru Slovníku národohospodářského, sociálního a politického (I–III, 1929–1933),
- redaktor revue Zemědělská politika (1933–1935, roč. 32–34),
- s F. Roučkem hlavní redaktor Komentáře k československému obecnému zákoníku občanskému (I–VI, 1935–1937).

Další aktivity:

- člen komise pro zřízení PrF v Brně (1919),
- člen komise pro reformu právnického studia (1925),
- generální tajemník 2. právnického sjezdu v Brně a sekční jednatel jeho I. sekce (1925),
- spoluzakladatel a 1. předseda Společnosti pro mezinárodní právní ochranu mládeže v ČSR (1930),
- náměstek starosty Právnické jednoty moravské (1930–1939),
- zakládající člen Institutu International de Philosophie du Droit et

- 1919–1945 JuF UNI Brunn: 1920 Habilitation für das Fach Bürgerliches Recht, seit dem WS 1919/20 Supplent, 1921 außerordentlicher Professor für Bürgerliches Recht, 1924 ordentlicher Professor für Bürgerliches Recht, Initiator und seit 1928 Direktor des Instituts für Bürgerliches Recht, 1926/27, 1934/35 Dekan.

Redaktionstätigkeit:

- Initiator und Redakteur der Editionsreihe Soubor legislativy a judikatury (1921–1936),
- Initiator und Redakteur der Revue internationale de la théorie du Droit /Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts (1926–1937),
- Mitglied der Redaktion des Slovník národohospodářský, sociální a politický (I–III, 1929–1933),
- Redakteur der Revue Zemědělská politika (1933–1935, roč. 32–34),
- Hauptredakteur (mit F. Rouček) des Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému (I–VI, 1935–1937).

Weitere Aktivitäten:

- Mitglied der Kommission zur Gründung JuF in Brunn (1919),
- Mitglied der Kommission für die Reform des Rechtsstudiums (1925),
- Generalsekretär des 2. Juristentages in Brunn und Sektionsleiter seiner 1. Sektion (1925),
- Mitbegründer und 1. Vorsitzender der Společnost pro mezinárodní právní ochranu mládeže v ČSR (1930),
- stellvertretender Vorsitzender der Právnická jednota moravská (1930–1939),

- de Sociologie juridique v Paříži (1933),
- člen komise pro superrevisi osnovy občanského zákoníku (1935–1936), člen komise pro konečnou úpravu občanského zákoníku (1939),
- člen I. třídy České akademie věd a umění (11. 3. 1947 in memoriam).

- Gründungsmitglied von Institut International de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique v Paříži (1933),
- Mitglied der Kommission für die Superrevision des Bürgerlichen Gesetzbuches (1935–1936), Mitglied der Kommission für die Fertigstellung des Bürgerlichen Gesetzbuches (1939),
- Mitglied der 1. Klasse der Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste (11. 3. 1947 in memoriam).

Tragicky zahynul při spojeneckém (sovětském) náletu na Brno.

Er kam bei einem alliierten (sowjetischen) Luftangriff auf Brünn tragisch ums Leben.

Hrob: Ústřední hřbitov města Brna, Vídeňská 96, skup. 74, č. 105–106.

Grabstätte: Zentralfriedhof der Stadt Brünn, Vídeňská 96, Gruppe 74, Nr. 105–106.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** HORÁK, O. *Brněnská normativní civilistika (postavy – projekty – polemiky)*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 187–192 (kde soupis díla mimo novinovým článkům, kratších příspěvků do hovorů a recenzí / dort das Verzeichnis seiner Veröffentlichungen ohne Zeitungsartikel, kürzere Diskussionsbeiträge und Rezensionen).

Výběr/Auswahl: SEDLÁČEK, J. *O materiálně-právních funkcích pojistky*. Díl I. Praha: Bursík & Kohout, 1911. 166 s. *O smlouvě schovací se zvláštním zřetelem k bankovnímu uschování cenných papírů*. Praha: Bursík & Kohout, 1915. 120 s.; *Zrušení obecního statku a správa obecních pozemků v Čechách a na Moravě*. Brno: Vydavatel. druž. Mor.-slezské Revue, 1919. 22 s.; *Vlastnictví a vlastnické právo. Kritický pokus*. Brno: Barvič & Novotný, 1919. 58 s.; *Obligační právo. [I.] Obecné nauky o právních jednáních obliagačních a o splnění závazků*. Brno: Čsl. akad. spol. „Právník“, 1924. 327 s.; *Obligační právo. II. Speciální ustanovení o jednotlivých typech smluvních*. Brno: Čsl. akad. spol. „Právník“, 1926. 195 s.; *Obligační právo. III. Mimosmluvní závazky, jednatelství a versio in rem – Náhrada škody – Nekalá soutěž*. Brno: Čsl. akad. spol. „Právník“, 1929. 117 s.; *Občanské právo československé. Všeobecné nauky*. Brno: Čsl. akad. spol. „Právník“ v Brně, 1931. 299 s.; spolu s: GERLICH, K. *Idea a práce Společnosti pro mezinárodní právní ochranu mládeže v republice československé v Brně. Výroční zpráva o činnosti za léta 1930 a 1931*. Brno: Společnost pro mezinárodní právní ochranu mládeže v ČSR, 1932.

40 s.; *Nepravé jednatelství a versio in rem. Výklad na §§ 1035–1044 obč. zák. spolu s rozбором praxe nejvyššího soudu*. Brno: Ústav občanského práva při právnické fakultě Masarykovy university v Brně, 1933. 94 s.; *Rodinné právo*. Brno: Čsl. akad. spol. „Právník“, 1934. 221 s.; (ed.). *Vlastnické právo. Komentář k §§ 353–446 všeob. obč. zák. se zřetelem ku právu na Slovensku a Podkarpatské Rusi platnému*. Praha: V. Linhart, 1935. 426 s.; spolu s: ROUČEK, Fr. (eds.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Díl I–VI. Praha: V. Linhart, 1935–1937; *Reforma manželského práva*. Praha: V. Linhart, 1938. 83 s.

K pozemkové reformě / *Zur Bodenreform*: SEDLÁČEK, J. Skromné slovo v příčině socialisace práva vlastnického. *Právník*, 1919, roč. 58, seš. 2, s. 55–57; Civilistické studie k pozemkové reformě. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1921, roč. 4, s. 111–153; Přejímání zabrané půdy státem dle zákona náhradového. *Právník*, 1921, roč. 60, seš. 11 a 12, s. 329–334 a 374–386; Veřejná víra knih pozemkových a zábor velkého majetku pozemkového. *Zemědělská politika*, 1921, roč. 20, č. 5, s. 93–103; *Pozemková reforma. Pět civilistických úvah o zaboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se záborem souvisí*. Brno: Barvič & Novotný, 1922. 294 s.; *Sociální zabezpečení zaměstnanců na zabraném majetku*. Praha: Ústřední svaz čsl. úředníků a zřízců velkostatků v Praze, 1922. 7 s.; Nároky vlastníka souboru velkého majetku pozemkového na zabranou půdu. *Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně*, 1927, roč. 6, s. 107–131; Ochrana památek v pozemkové reformě. *Právník*, 1927, roč. 66, seš. 13, s. 426–428; *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého*. Sv. I–II. Olomouc: nákl. vl., 1928. 152 s. (sv. I. Tištěný posudek; sv. II. Dokumenty k posudku); *Pozemková reforma: Příděl*. In: *Slovník veřejného práva československého*. Sv. III. P–Ř. Brno: Polygraphia; R. M. Rohrer, 1934, s. 368–382.

■ **Prameny/Quellen**: Archiv MU, Jaromír Sedláček, os. f. (B 76); MZA, Sbirka matrik (E 67), Slavkov u Brna (řkt), matrika N (1867–1890), kniha č. 13127, pag. 431; Archiv MU, f. RMU (A1), os. sp. kart. 177/3196; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity, inv. č. 3, s. 1030; Archiv UK, f. PrF UK; Archiv VUT, f. Osobní spisy zaměstnanců (12), kart. S1; MZA, f. Osobní a penzijní spisy II (G 212); NA, f. MŠK – osobní, kart. 202.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem*. Díl III. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, s. 232–241; WEYR, F. *Paměti II. Za republiky (1918–1938). III. Za okupace a po ní (1939–1951)*. Brno: Atlantis, 2001 a 2004, passim.

■ **Literatura/Literatur**: AČP, 1930, s. 388; MSN 6, 1932, s. 496; SAČ, 1931, s. 227; KA, 1936, s. 471; KSN 9, 1938, s. 527; OSNND 5/2, 1939, s. 1070 (-jkt-); MČSE 5, 1987 (-); ČsBS, 1992 (-); AČPV, 1993, s. 154–155/157 (P. Mates); ČBS 3, 1999 (-); ČČAVU, 2004, s. 262; AČsPV, 2009, s. 311–313/316 (P. Mates); EČPD 25, s. 39–40 (O. Horák).

Wiener Fremdenblatt, Beilage Biographischer Spiegel, 11. 4. 1936, S. 6; KUBEŠ, V. Čirá nauka právní a věda soukromého práva. (K padesátinám prof. Dra Jaromíra Sedláčka.) *Časopis pro právní a státní vědu*, 1935, roč. 18, s. 289–299; idem. Univ. prof. dr. Jaromír Sedláček – velká ztráta naší právní vědy. *Právní praxe*, 1944, č. 45, roč. 9, s. 183–185; idem. Osobnost a vědecké dílo Jaromíra Sedláčka. *Právník*, 1945, roč. 84, seš. 4–5 (1–2), s. 174–179 (66–71); idem. Transcendentální filosofie a Jaromír Sedláček. *Právní obzor*, 1946, roč. 29, s. 68–71; idem. Jaromír Sedláček. *Naše věda*, 1946, roč. 24, s. 300–301; idem. Jaromír Sedláček. (Současný příspěvek ke studiu právně-filosofických směrů 20. stol.). *SVPS*, 1946, roč. 44–46, s. 200–204; WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. (eds.). *Brněnská škola právní teorie (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003, s. 19–20 a 421–422 (bibliografie); HORÁK, O. Historik Jaromír Sedláček? Nad vědeckým odkazem významného brněnského civilisty. In: *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006*. Plzeň: A. Čeněk, 2007, s. 163–169; idem. Vladimír Kubeš a Jaromír Sedláček. Ke vztahu žáka a učitele. In: *Proměny evropského právního myšlení. K odkazu profesora Vladimíra Kubeše*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 45–54; VOJÁČEK, L. Brněnská právnická fakulta v meziválečném období let 1919–1939. In: *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1939) a jejich místo ve střední Evropě*. Sv. 1. Praha: Karolinum, 2010, zvl. s. 170–173; HORÁK, O. „Musím Vám říci, že připadám si jako nejmladší dcera Learova.“ Jan Krčmář, Jaromír Sedláček a jedno skrývané napětí meziválečné civilistiky. In: *Polemiky a spory v právní vědě*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010, s. 41–48; idem. Jaromír Sedláček a brněnská normativní škola. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2010, roč. 18, s. 388–394; VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J. *Dějiny Právnické fakulty Masarykovy univerzity. 1919–2019*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, díl 1, zvl. s. 135–140, díl 2, s. 390–392; HORÁK, O. *Brněnská normativní civilistika (postavy – projekty – polemiky)*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, passim.

Ondřej Horák

MILOSLAV STIEBER

*16. 2. 1865 Slaný,
† 14. 2. 1934 Praha

Rodina:

Rodiče: Josef Stieber, obuvnický mistr,
Marie, roz. Jermanová.

Sourozenci: sestra

Manželka: –

Děti: –

Vzdělání:

- piaristické gymnázium ve Slaném,
akademické gymnázium v Praze,
- od ZS 1883/84 PrF UK Praha, pro-
moce 18. 5. 1889.

Profese:

- 1889–1897 advokátní koncipient
u JUDr. Karla Horlivého ve Slaném,
poté v Praze a ve Vídni,
- 1897–1908 advokát ve Slaném,
- 1902–1934 PrF UK Praha: 1902
habilitace pro dějiny německého
práva, 1908 mimořádný profesor
dějin německého práva, 1911 řádný
profesor dějin německého práva, od
ZS 1919/20 dějin veřejného a sou-
kromého práva ve střední Evropě,
1915/16 a 1930/31 děkan.

Další aktivity:

- činný člen Musejního spolku ve
Slaném,
- člen Společnosti Musea království
Českého,
- dopisující člen (1910), mimořádný
člen (1912), řádný člen (1925), ta-
jemník (1929–1934) I. třídy České
akademie věd a umění,

*16. 2. 1865 Schlan,
† 14. 2. 1934 Prag

Familie:

Eltern: Josef Stieber, Schuhmacher-
meister, Marie, geb. Jermanová.

Geschwister: Schwester

Ehefrau: –

Kinder: –

Ausbildung:

- Piaristengymnasium in Schlan,
Akademisches Gymnasium in Prag,
- seit dem WS 1883/84 JuF UNI
Prag, Promotion 18. 5. 1889.

Beruf:

- 1889–1897 Rechtsanwaltsanwärter
bei JUDr. Karel Horlivý in Schlan,
später in Prag und Wien,
- 1897–1908 Rechtsanwalt in Schlan,
- 1902–1934 JuF UNI Prag: 1902
Habilitation für deutsche Rechts-
geschichte, 1908 außerordentlicher
Professor für deutsche Rechtsge-
schichte, 1911 ordentlicher Profes-
sor für deutsche Rechtsgeschichte,
seit dem WS 1919/20 später für
Geschichte des öffentlichen und
privaten Rechts in Mitteleuropa,
1915/16 a 1930/31 Dekan.

Weitere Aktivitäten:

- aktives Mitglied des Museumsver-
bands in Schlan,
- Mitglied der Gesellschaft des Muse-
ums des Königreichs Böhmen,
- korrespondierendes Mitglied
(1910), außerordentliches Mit-
glied (1912), ordentliches Mitglied
(1925), Sekretär (1929–1934)
der 1. Klasse der Tschechischen

- mimořádný člen (1912), řádný člen (1930) Královské české společnosti nauk,
  - člen komise pro sepsání občanského zákoníku, referent subkomitétu pro právo věcné (1920) a člen superrevizní komise,
  - čestný doktor univerzity v Lyonu (1925),
  - řádný člen Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě (1933),
  - člen obecního zastupitelstva ve Slaném, člen sociální komise,
  - člen československé odbočky Mezinárodního leteckého komitétu právnického,
  - člen Československé strany národně socialistické,
  - předsedící Volebního soudu republiky Československé.
- Akademie der Wissenschaften und Künste,
  - außerordentliches Mitglied (1912), ordentliches Mitglied (1930) der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften,
  - Mitglied der Kommission für die Ausarbeitung des Zivilgesetzbuchs, Beauftragter des Unterausschusses für dingliche Rechte (1920) und Mitglied des Prüfungsausschusses,
  - Ehrendoktor UNI Lyon (1925),
  - ordentliches Mitglied der Šafařík-Gelehrten-gesellschaft in Preßburg (1933),
  - Mitglied des Stadtrats in Schlan, Mitglied der Sozialkommission,
  - Mitglied des tschechoslowakischen Zweigs des Ausschusses für internationales Luftverkehrsrecht,
  - Mitglied der Tschechoslowakische National-Sozialistische Partei,
  - Beisitzer des Wahlgerichts der Tschechoslowakischen Republik.

Hrob: Hřbitov ve Slaném.

Grabstätte: Friedhof in Schlan.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** KAPRAS, J. Bibliografie prací Stiebrových. In: *Miloslav Stieber*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934, s. 41–48 (kde soupis díla / dort das Verzeichnis seiner Veröffentlichungen).

Výběr/Auswahl: STIEBER, M. *K vývoji správy. Vliv českých živlů na správu v Dolních a Horních Rakousích a její význam pro rakouský exekuční proces*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901. 206 s.; *Uhražovací kapitál služebností u reálných břemen. Studie z rakouského exekučního řádu*. Praha: Bursík & Kohout, 1902. 85 s.; *Das österreichische Landrecht und die böhmischen Einwirkungen auf die Reformen König Ottokars in Österreich*. Innsbruck: Wanger'schen Universitäts-Buchhandlung, 1905. 154 S.; *České státní smlouvy. Historický nástin. Díl I. Od Přemysla Otakara II. do založení říše Habsburské*. Praha: Bursík & Kohout, 1910. 362 s. [*Böhmische Staatsverträge. Historischer Grundriss. I. Abteilung. Seit Přemysl Ottakar II. bis zur Gründung des habsburschen Reiches*]. Innsbruck: Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1912, 192 S.]; *Vlastníková hypoteka*. Praha: nákl. vl., 1910. 19 s.; *Soud hraničný. Z dějin českého práva*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost

a umění, 1914. 48 s.; *Zhanění a odvolání*. Praha: nákl. vl., 1915. 36 s.; *Němečtí rytíři: dobré zdání*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 1921. 38 s.; *Vývoj a právní povaha vlastnickovy hypotéky*. Praha: nákl. vl., 1922. 247 s.; *Věcné právo. Návrh subkomitétu pro revisi občanského zákoníka pro Československou republiku*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1923. 119 s.; *Dějiny soukromého práva v střední Evropě. Nástin*. 2. vyd. Praha: nákl. vl., 1930. 208 s.; *Dějiny veřejného práva v střední Evropě. Nástin. Kniha I. Právo ústavní*. Praha: nákl. vl., 1931. 160 s.; *Dějiny veřejného práva v střední Evropě. Nástin. Kniha III. Právo trestní*. Praha: nákl. vl., 1933. 114 s.

K pozemkové reformě / *Zur Bodenreform*: STIEBER, M. *Pozemková reforma (s úplným textem záborového zákona)*. Praha: Všehrad, 1919. 42 s.; *Pozemková reforma a cukrovary*. Praha: Spolek cukrovníků, 1921. 16 s.

■ **Prameny/Quellen**: SOA Praha, Sběrka matrik, Slaný (řkt), matrika N (1863–1870), Slaný 36, fol. 110v–111r; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity (1882–1900), inv. č. 1, s. 110; Archiv UK, f. Právnická fakulta Univerzity Karlovy, kart. 18, inv. č. 165; AHMP, Sběrka matrik, kostel Panny Marie, Libeň (řkt), matrika Z (1934–1936), sign. LBŇ Z15, s. 6; AHMP, Sběrka matrik, Smíchov (řkt), matrika Z (1931–1938), s. 108; NA, f. MKV/R, sign. 5 Prag Jus-Professoren A–Z, kart. 132; NA, f. MŠK – osobní, kart. 222.

■ **Literatura/Literatur**: OSN 24, 1906, s. 125; AČA 21, 1911, s. 50–51; AČP, 1930, s. 420–421; MSN 6, 1932, s. 967–968; KSN 10, 1938, s. 120; OSNND 6/1, 1940, s. 377; ČsPJDKSN (–); MČSE 5, 1987, s. 876; ČsBS 1992, s. 661; AČPV, 1993, s. 30–34 (V. Kindl); ČBS 3, 1999, s. 196; ČČAVU, 2004, s. 278; ÖBL 13, 2009, s. 250 (V. Petrbock); AČsPV, 2009, s. 75–79 (V. Kindl); PDČSD, 2009, s. 603–604; EČPD 25, s. 180–183 (V. Kindl).

RAUSCHER, R. Prof. Miloslav Stieber šedesátníkem. *Všehrad*, 1925, roč. 6, č. 5, s. 140–142; KAPRAS, J. *Miloslav Stieber*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934. 48 s.; RAUSCHER, R. *Univ. Prof. Miloslav Stieber. Nekrolog*. Praha: Právník, 1934. 9 s.; ČÁDA, F. Za prof. Miloslavem Stiebrem. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1934, roč. 17, s. 81–84; SATURNÍK, T. Profesor dr. Miloslav Stieber. *SVPS*, 1934, roč. 34, č. 1–2, s. 1–5; FOŘTÍK, F. Naši vynikající rodáci, krajané a pracovníci. *Slánský obzor*, 1934, roč. 42, s. 42; HAVRÁNEK, J. (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy*. Sv. III. 1802–1918. Praha: Karolinum, 1997, s. 227.

Jan Marčík

LEO STRISOWER (LEON STRYZOWER)

* 2. 10. 1857 Brody, Galizien
(heute Ukraine, Gebiet
Lemberg),
† 6. 1. 1931 Klamm am
Semmering (Niederösterreich)

Familie:

Eltern: Rubin Ruben Strisower (* um 1800), Kaufmann, Therese, geb. Bernstein (* um 1826–1876).

Geschwister: Bernhard (1847–1900); Halbgeschwister: Jacob, Abraham Adolf Julius (1827–1877), Theophile, verh. Knepler (1832–1906).

Ehefrau: Therese Anna (Risa), geb. Pollak von Borkenau, verw. Chmelar (1862–1926), Eheschließung 12. 3. 1902.

Kinder: –

Ausbildung:

- Gymnasium in Brody (Lemberg), Akademisches Gymnasium in Wien,
- seit 1874 JuF UNI Wien, Promotion 20. 1. 1880 (*sub auspiciis Imperatoris*).

Beruf:

- 1881–1928 JuF UNI Wien: 1881 Habilitation für Völkerrecht – Vorlesungen über internationales Privatrecht, internationales Straf- und Prozessrecht, Geschichte der Rechtsphilosophie, 1901 außerordentlicher Professor für Internationales Privatrecht, 1903 Vorlesungen zum Völkerrecht, 1908 Dozent, 1909 tit. ordentlicher Professor, 1922 ordentlicher Professor für Völkerrecht, trotz antisemitischer Widerstände an der Fakultät,
- 1886 Advokaturprüfung, Rechtsanwalt in Wien.

* 2. 10. 1857 Brody, Halič (dnes
Ukrajina, Lvovská oblast),
† 6. 1. 1931 Klamm am
Semmering (Dolní Rakousko)

Rodina:

Rodiče: Rubin Ruben Strisower (* kolem 1800), obchodník, Therese, roz. Bernstein (* kolem 1826–1876).

Sourozenci: Bernhard (1847–1900); nevlastní sourozenci: Jacob, Abraham Adolf Julius (1827–1877), Theophile, prov. Knepler (1832–1906).

Manželka: Therese Anna (Risa), roz. Pollak von Borkenau, ovd. Chmelar (1862–1926), sňatek 12. 3. 1902.

Děti: –

Vzdělání:

- gymnázium v Brodech (Lvov), akademické gymnázium ve Vídni,
- od 1874 PrF UNI Vídeň, promoce 20. 1. 1880 (*sub auspiciis Imperatoris*).

Profese:

- 1881–1928 PrF UNI Vídeň: 1881 habilitace pro mezinárodní právo veřejné – přednášky o mezinárodním právu soukromém, mezinárodním právu trestním a procesním, dějiny právní filosofie, 1901 mimořádný profesor pro mezinárodní právo soukromé, 1903 přednášky o mezinárodním právu veřejném, 1908 docent, 1909 tit. řádný profesor, 1922 řádný profesor pro mezinárodní právo veřejné, navzdory antisemitským protestům na fakultě,

Weitere Aktivitäten:

- Assoziiertes Mitglied (1891), ordentliches Mitglied (1908), Präsident (1924) des Instituts de Droit International,
- Mitglied des Komitees, das sich der Restitution von Kunstwerken an die neu entstandenen Staaten des ehemaligen Habsburgerreiches befassete (1918),
- Gutachten über die Souveränität des Fürstentums Liechtenstein und des Fürsten von Liechtenstein (1921),
- Mitglied des Dreierkomitees, das gemäss Staatsvertrag von St. Germain über die Rückgabe von Kunstgegenständen an Italien zu entscheiden hatte (1922),
- Mitglied des Kuratoriums der Haager Akademie für Internationales Recht (1923),
- Vertreter Österreichs in mehreren internationalen Schiedsverfahren,
- Supporter jüdischer Studentorganisationen in Wien,
- Ausarbeitung eines Memorandums zum britischen Weissbuch über Palästina, das dem Völkerbund und dem Ständigen Internationalen Gerichtshof vorgelegt werden sollte (1931).

Grabstätte: Wiener Zentralfriedhof, Alter Jüdischer Friedhof (Tor 1), Gruppe 6, Reihe 1, Nr. 1.

- 1886 advokátní zkoušky, advokát ve Vídni.

Další aktivity:

- přidružený člen (1891), řádný člen (1908), předseda (1924) Institutu de Droit International,
- člen výboru zabývajícího se restitucí uměleckých děl nově vzniklým státům bývalé habsburské říše (1918),
- posudek o suverenitě Lichtenštejnského knížectví a knížete z Lichtenštejna (1921),
- člen výboru tří, který měl dle Smlouvy ze St. Germain rozhodovat o navrácení uměleckých děl do Itálie (1922),
- člen kuratoria Haagské akademie pro mezinárodní právo (1923),
- zástupce Rakouska v mnohých mezinárodních rozhodčích řízeních,
- podporovatel židovských studentských organizací ve Vídni,
- vypracování memoranda k britské Bílé knize o Palestině, které mělo být předloženo Společnosti národů a Stálému dvoru mezinárodní spravedlnosti (1931).

Hrob: Vídeňský ústřední hřbitov, Starý židovský hřbitov (brána 1), skup. 6, řada 1, č. 1.

■ **Bibliographie/Bibliografie:** *Die feierliche Installation des Rectors der Wiener Universität für das Studienjahr 1931/32.* Wien: Selbstverlag der Universität, 1932, S. 28–31 (mit dem ausgewählten Verzeichnis seiner Veröffentlichungen / s výběrovým soupisem díla).

Auswahl/*Výběr*: STRISOWER, L. *Die Donaufrage*. Wien: Hölder, 1884; *Exterritorialität*. Wien: Hölder, 1894; Div. Artikel [Donau, Elbe, Exterritorialität, Kongresse, Konsulargerichtsbarkeit, Konsularverträge, Kontrebande] im *Österreichischen Staatswörterbuch und im Wörterbuch des Völkerrechts*, Wien, 1907; *Internationales Obligationenrecht. Nach den Beschlüssen des Institut de droit international*. Wien: Selbstverlag, 1909; *Die vermögensrechtlichen Massregeln gegen Österreicher in den feindlichen Staaten, ihre internationalrechtliche Wirkung und Zurückweisung*. Wien: Manz, 1915; *Der Krieg und die Völkerrechtsordnung*. Wien: Manz, 1919; *Die Reparationskommission im Verhältnisse zu Österreich*. Wien: Deuticke, 1921; *L'exterritorialité et ses principales applications*. In: *Recueil des cours. Académie de droit international de La Haye*. Paris: Hachette, 1923, S. 231–287.

■ **Quellen/Prameny**: ÖStA/AVA, Unterricht UM Unterrichtsministerium, 1848–1940, Sign. allg. Akten 614.18, PA Strisower (102 Seiten); UAW, Sign. M 32.2-348, Sign. Senat S 304.1259.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečacký. Praha; Pelhřimov: FF UK; MÚA AV ČR, 2017, s. 403; KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III*. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, s. 65–66.

■ **Literatur/Literatura**: ÖBL 13, 2010, S. 405–406 (Th. Olechowski); EJ 19, 2007, p. 258–259.

MÉTALL, R. A. Leo Strisower. *Zeitschrift für öffentliches Recht*, 1931, Jg. 11, S. 1–11; KUNZ, J.-L. In memoriam Leo Strisower. *Revue de Droit International*, 1931, Vol. 7, S. 419–428; VERDROSS, A. Die Bedeutung Leo Strisower's für die Völkerrechtswissenschaft. *Juristische Blätter*, 1931, Bd. 60, S. 25–26; *Die feierliche Installation des Rectors der Wiener Universität für das Studienjahr 1931/32*. Wien: Selbstverlag der Universität, 1932, S. 27–33; ZEMAN, I. Die völkerrechtliche Tätigkeit von Leo Strisower und sein Einfluss auf Hans Kelsen, Alfred Verdross und Hersch Lauterpacht. *Zeitschrift für öffentliches Recht*, 2018, Bd. 73, Hf. 2, S. 373–396; BRAUNEDER, W. *Leseverein und Rechtskultur. Der juridisch-politische Leseverein zu Wien 1840 bis 1990*. Wien: Manz, 1992, S. 311; HUMMER, W. Die österreichische Völkerrechtslehre und ihre Vertreter (seit dem 19. Jahrhundert). In: *Paradigmenwechsel im Völkerrecht zur Jahrtausendwende. Ansichten österreichischer Völkerrechtler zu aktuellen Problemlagen*. Wien: Manz, 2002, S. 354; *Wer einmal war – das jüdische Grosbürgertum Wiens 1800–1939*. Bd. 1. Wien: Amalthea, 2011, Nr. 65963, S. 341; OLECHOWSKI, T., EHS, T., STAUDIGL-CIECHOWICZ, K. *Die Wiener Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät 1918–1938*. Wien: Verlag V&R, 2014, S. 523–526; GAUGUSCH, G. *Wer einmal war. Das jüdische Großbürgertum Wiens 1800–1938*. S–T. Wien: Amalthea Signum Verlag, 2023, S. 4298–4304.

Arthur Brunhart

EMIL SVOBODA

* 2. 10. 1878 Praha,
† 20. 8. 1948 Český Brod

Rodina:

Rodiče: Josef Karel Svoboda (1843–1902), architekt v Praze, Marie Terezie, roz. Šimová (1853–1936).
Sourozenci: Ladislav, Zdeněk, Anna.
Manželka: Viktorie, roz. Koulová (1883–1943), sňatek v Bubenči (18. 10. 1905).
Děti: Zdena (* 1906), prov. Giannini, Emil (1909–1969).

Vzdělání:

- gymnázium v Truhlářské ulici v Praze,
- od ZS 1897/98 PrF UK Praha, promoce 28. 6. 1905.

Profese:

- 1903 soudní práce u zemského soudu v Praze,
- 1903–1913 konceptní úředník Magistrátu hlavního města Prahy (1906 komisař, 1913 sekretář),
- 1910–1921 česká technika v Praze: 1910 habilitace pro rakouské právo soukromé se zvláštním zřetelem na nauku o právu knihovním, 1913 mimořádný profesor věd právních, 1919 řádný profesor věd právních, 1920/21 děkan,
- 1912–1948 PrF UK Praha: 1912 habilitace pro rakouské právo soukromé, 1924 řádný profesor soukromého práva, 1929/30 děkan,
- 1921–1923 PrF UKo Bratislava: řádný profesor soukromého práva.

* 2. 10. 1878 Prag,
† 20. 8. 1948 Böhmisches Brod

Familie:

Eltern: Josef Karel Svoboda (1843–1902), Architekt in Prag, Marie Terezie, geb. Šimová (1853–1936).
Geschwister: Ladislav, Zdeněk, Anna.
Ehefrau: Viktorie, geb. Koulová (1883–1943), Eheschließung in Buben-tsch (18. 10. 1905).
Kinder: Zdena (* 1906), verh. Giannini, Emil (1909–1969).

Ausbildung:

- Gymnasium in Truhlářská-Straße in Prag,
- seit dem WS 1897/98 JuF UNI Prag, Promotion 28. 6. 1905.

Beruf:

- 1903 Gerichtspraxis beim Landgericht in Prag,
- 1903–1913 Konzeptbeamter des Magistrates der Hauptstadt Prag (1906 Kommissar, 1913 Sekretär),
- 1910–1921 TU Prag: 1910 Habilitation für österreichisches Privatrecht mit Schwerpunkt auf der Lehre vom Grundbuchrecht, 1913 außerordentlicher Professor der Rechtswissenschaften, 1919 ordentlicher Professor der Rechtswissenschaften, 1920/21 Dekan,
- 1912–1948 JuF UNI Prag: 1912 Habilitation für österreichisches Privatrecht, 1924 ordentlicher Professor für Privatrecht, 1929/30 Dekan,
- 1921–1923 JuF UNI in Preßburg: ordentlicher Professor für Privatrecht.

Redakční činnost:

- iniciátor a redaktor notářského časopisu České právo (1919–1940, 1–22),
- člen vrchní redakce Masarykova slovníku naučného (1925–1933).

Další aktivity:

- signatář Manifestu českých spisovatelů (1917),
- člen strany státoprávně demokratické,
- člen revolučního a také voleného zastupitelstva obecního zastupitelstva hlavního města Prahy (1918–1921),
- člen komise pro kodifikaci občanského zákoníku (1920–1936), člen komise pro konečnou úpravu občanského zákoníku (1939),
- člen komise pro reformu právníckého studia (1925),
- člen Státního soudu,
- mimořádný člen (1933), řádný člen (1946) I. třídy České akademie věd a umění,
- člen Institutu International de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique Paris (1937),
- člen Slovanského ústavu,
- člen Sociálního ústavu,
- člen Československé národní rady badatelské (1937),
- předseda Společnosti Dostojevského,
- čestný doktor FF UK Praha (1948).

Hrob: pohřben žehem, místo uložení není známo.

Redaktionstätigkeit:

- Initiator und Redakteur der Notarzeitschrift České právo (1919–1940, 1–22),
- Mitglied der Hauptredaktion der Enzyklopädie Masarykův slovník naučný (1925–1933).

Weitere Aktivitäten:

- Signatar des Manifests der tschechischen Schriftsteller (1917),
- Mitglied der staatsrechtlichen demokratischen Partei,
- Mitglied der Revolutions- und auch der gewählten Gemeindevertretung der Hauptstadt Prag (1918–1921),
- Mitglied der Kommission für die Kodifizierung des bürgerlichen Rechts (1920–1936), Mitglied der Kommission für die Fertigstellung des Bürgerlichen Gesetzbuches (1939),
- Mitglied der Kommission für die Reform des Rechtsstudiums (1925),
- Mitglied des Staatsgerichts,
- außerordentliches Mitglied (1933), ordentliches Mitglied (1946) der 1. Klasse der Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste,
- Mitglied des Instituts International de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique Paris (1937),
- Mitglied des Slawischen Instituts,
- Mitglied des Sozialinstituts,
- Mitglied des Tschechoslowakischen Nationalrats für wissenschaftliche Forschungen (1937),
- Vorsitzender der Dostojewski-Gesellschaft,
- Ehrendoktor PhF UNI Prag (1948).

Grabstätte: unbekannt (Feuerbestattung).

■ **Bibliografie/Bibliographie:** PRAŽÁK, J. Soupis právnické literární tvorby univ. prof. Dra Emila Svobody. *Právní praxe*, 1938/39, roč. 3, č. 1, s. 31–33 (kde neúplný soupis díla / *dort das unvollständige Verzeichnis seiner Veröffentlichungen*), a ELIÁŠ, K. Díla Emila Svobody. In: SVOBODA, E. *Poutník za hranice pozitivistických kruhů. Výbor z díla*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. LXX–LXXIV (kde výběrový soupis díla / *dort das ausgewählte Verzeichnis seiner Veröffentlichungen*). Výběr/Auswahl: SVOBODA, E. *O reálním dělení domů v obvodu bývalého pražského Ghetta*. Praha: Lidové družstvo tiskařské a vydavatelské, [1909]. 102 s.; *O právní povaze pražských podjezdů a podloubí*. Praha: nákl. vl., 1910. 21 s.; *Vůle vnitřní a vůle projevená právním činem*. [Díl] I. Praha: nákl. vl., 1911. 112 s.; *Budoucí právo manželské*. [Praha]: Levná knihovna „Národa“, [1919]. 30 s.; *Základní myšlenky demokracie*. Praha: Český čtenář, 1919. 113 s.; *Demokracie a volby*. Praha: Státní nakladatelství, 1920. 29 s.; *Myšlenky o právu, ethice a náboženství*. Praha: Český čtenář, 1920. 200 s., 2. vyd. *Volná myšlenka*, 1925. 205 s.; *Dědické právo*. [Praha]: Vesmír, 1921. 104 s., 2. vyd. 1926. 94 s., 3. vyd. Československý Kompas, 1946. 86 s.; *Rodinné právo*. [Praha]: Vesmír, 1921. 117 s.; *Ethické a sociální základy práva občanského*. Praha: Melantrich, [1922]. 95 s.; (ed.). *Dědické právo. Návrh subkomitétu pro revisi občanského zákoníka pro Československou republiku*. Praha: České právo, 1921. 83 s., 2. vyd. Ministerstvo spravedlnosti, 1924. 84 s., 3. vyd. Ministerstvo obchodu, 1927. 101 s.; *Utopie. Pokrok jest uskutečňování utopií*. Praha: Volná myšlenka, 1922. 250 s., 2. vyd. Fr. Borový, 1929. 249 s.; *Člověk a společnost. Podáváme si ruce na cestě k světlu*. Praha: Volné myšlenky, 1924. 242 s.; *Stezka. Štěstí je v srdci, je-li v něm láska*. Praha: Volná myšlenka, 1924. 195 s.; *Vláda v demokracii*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924. 19 s.; *Žena – člověk. Tři úvahy*. Praha: B. Kočí, 1925. 31 s.; *Demokracie a parlamentarism*. Praha: Svaz národního osvobození, 1926. 13 s.; *Obrany a útoky*. Praha: A. Srdce, 1926. 107 s.; *Demokracie jako názor na život a svět*. Praha: Státní nakladatelství, 1927. 179 s.; *Světla v dálce*. Praha: Volná myšlenka, 1927. 196 s.; *Život a myšlenka. O ideách toho, co jest a co se děje*. Praha: O. Štorch-Marién, 1928. 140 s.; *Právo občanské. Část zvláštní. Právo knihovní*. Praha: Všehrd, 1931. 90 s., 2. vyd. Československý Kompas, 1947. 92 s.; *Věci všední i nevšední*. Praha: Melantrich, 1931. 205 s.; *K svobodě vždy větší a větší*. Praha: Svaz národního osvobození, 1934. 15 s.; *Na vysoké hoře. Kruh myšlenek o lidech, o životě a o světě*. [Praha]: Svaz Národního osvobození, 1934. 166 s.; *Dvojitá láska*. Smíchov: Emporium, 1935. 84 s.; *Rodinné právo československé*. Praha: Vesmír, 1935, 140 s., 2. vyd. Československý Kompas, 1946. 134 s.; *O poručenstvích a opatrovnictvích. Komentář k §§ 187–284*. In: ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. (eds.). *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Díl I. Praha: V. Linhart, 1935, s. 917–1121; *Ideové základy občanského práva*. Praha: Vesmír, 1936. 100 s.; *Osud člověka*. Praha: Volná myšlenka, 1937. 124 s.; *Na zemi*. Praha: Volná myšlenka, 1938. 179 s.; *Výbor prací z práva občanského a z právní filosofie. K šedesátým narozeninám prof. Dr. E. Svobody*. Praha: Melantrich, 1939. 307 s.; *Lidé a skutky*. Praha: E. Fastr, 1945. 158 s., 2. vyd. 1947. 159 s.; *Hledání*. Praha: Za

svobodu, 1946. 245 s.; *Duch socialismu*. Praha: Za svobodu, 1947. 134 s., 2. vyd. 1948. 139 s., 3. vyd. Klub socialistické kultury, 1950. 153 s., 4. vyd. Melantrich, 1950. 153 s.; *Věčná otázka svobody*. Praha: E. Fastr, 1948. 222 s.

K pozemkové reformě / *Zur Bodenreform*: SVOBODA, E. La réforme agraire dans l'État Tchécoslovaque. *La Nation Tchèque*, 1919, roč. 4, č. 21–22, s. 723–731; Zákon o zabrání velkých statků. *České právo*, 1919/20, roč. 1, seš. 2, s. 1–5; Pozemková reforma a vlastnictví. *České právo*, 1919/20, roč. 1, seš. 11, s. 1–4.

■ **Prameny/Quellen**: MÚA AV ČR, Emil Svoboda, os. f.; AHMP, Sbírká matrik, kostel sv. Jakuba (řkt), matrika N (1867–1881), sign. JAK N16, fol. 165v–166r; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity, inv. č. 2, s. 825; Archiv UK, f. Právnická fakulta Univerzity Karlovy, kart. 19, inv. č. 168; NA, f. MKV/R, sign. 5 Prag Jus-Professoren A–Z, kart. 132; NA, f. Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 576, obraz 128.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečáček. Praha; Pelhřimov: FF UK; MÚA AV ČR, 2017, passim; KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III*. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, zvl. s. 225–227 a 241–243; WEYR, F. *Paměti II. Za republiky (1918–1938). III. Za okupace a po ní (1939–1951)*. Brno: Atlantis, 2001, s. 242 a 424, 2004, s. 9 a 29.

■ **Literatura/Literatur**: AČP, 1930, s. 429–430; SAČ, 1931, s. 250; MSN 6, 1932, s. 1104; KA, 1936, s. 521; KSN 10, 1938, s. 190; ČB 3/21, 1939, [s. 182–184]; OSNND 6/1, 1940, s. 621–622 (B. Andres, J. Král); MČSE 5, 1987, s. 972; ČsBS, 1992, s. 673; SČF, 1998, s. 551–552 (H. Pavlincová, H. Waldhauserová); AČPV, 1993, 142–144/146 (P. Skřejpková); ČBS 3, 1999, s. 224; ČČAVU, 2004, s. 286; AČsPV, 2009, s. 317–319/321 (P. Skřejpková); EČPD 25, s. 221–222 (P. Skřejpková).

SOMMER, O. Emil Svoboda. Medaillon k padesátinám. *Právní obzor*, 1928, roč. 11, s. 537–540; ANDRES, B. K šedesátým narozeninám univ. prof. Dr. Emila Svobody. *Právník*, 1938, roč. 77, seš. 8–9, s. 538–541; KRČMÁŘ, J. Profesoru dru Emilu Svobodovi. *České Slovo*, 2. 10. 1938, s. 10; SOMMER, O. Předmluva. In: *Výbor prací z práva občanského a z právní filosofie. K šedesátým narozeninám prof. Dr. E. Svobody*. Praha: Melantrich, 1939, s. 1–2 (obdobně: *Všehrd*, 1939, roč. 20, s. 17); ANDRES, B. et al. Univ. prof. dr. Emil Svoboda zemřel. *Právník*, 1948, roč. 87, č. 8–10, s. 240–245; MACEK, J. Za prof. Emilem Svobodou. *Naše doba*, 1948, roč. 54 s. 471–472; SVOBODA, L. Emil Svoboda. *Naše věda*, 1948/49, roč. 26, s. 272–275; ŠTAJGR, F. Emil Svoboda zemřel dne 20. srpna 1948. *Právní obzor*, 1948, roč. 31, č. 9–10, s. 306–312; LOUŽIL, J. *Filosofické dílo Emila Svobody*. Praha: [Filosofická fakulta University Karlovy], 1949, 119, XXVI s.; KNAPP, V. Cesta Emila Svobody a Jana Krčmáře k pravdě. *Právník*, 1951, roč. 90, s. 350–362; MÁCHA, K. K osmdesátiletí Emila Svobody. *Filosofický časopis*, 1958, roč. 6, č. 4–6, s. 788–789; ĎURČANSKÝ, M. Vědci jako návštěvníci poděbradských lázní v letech 1924–1947. *Vlastivědný zpravodaj Polabí*, 2003–2004,

roč. 37, zvl. s. 158–161; CHODĚJOVSKÝ, J. Emil Svoboda (2. 10. 1878–19. 8. 1948). *Akademický bulletin*, 2003, č. 1, s. 25; ĎURČANSKÝ, M. K personálnímu zajištění výuky na právnických fakultách v prvních letech ČSR: edice dokumentů k jednání o povolání Jaroslava Kallaba do Prahy v letech 1922–1923. *Brno v minulosti a dnes*, 2010, roč. 23, s. 201–239; HORÁK, O. Emanuel Tilsch – učitel a vědec. In: TILSCH, E. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, zvl. s. X–XII; KOBER, J. Emil Svoboda mezi Bratislavou a Prahou – bludní Holanďané a útrapy pražského domácíčka? In: *Metamorfózy práva ve střední Evropě VI. Hledá se Prométheus?* Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2018, s. 45–62; ELIÁŠ, K. Nad životem a dílem Emila Svobody. In: SVOBODA, E. *Poutník za hranice pozitivistických kruhů. Výbor z díla*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. VII–LXXIV; ELIÁŠ, K. Humanista ve službách republiky: k výročí Emila Svobody. *Právník*, 2018, roč. 157, č. 10, s. 826–836; ELIÁŠ, K. General Paradigms of Law as Seen by Emil Svoboda. *Právní obzor*, 2018, roč. 101, special issue, s. 40–59; VOZÁR, J. *Zakladatelia Právnickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava: Veda, 2022, zvl. s. 89–95.

Ondřej Horák, Petr Osina

JOSEF ŠUSTA

* 19. 2. 1874 Třeboň,
† 27. 5. 1945 Praha

Rodina:

Rodiče: Josef Šusta (1835–1914), vrchní správce schwarzenberského panství v Třeboni, Karolína, roz. Körnerová (1848–1935).

Sourozenci: Marie, prov. Radová (* 1878), Františka, prov. Grossová (* 1869), Václav (* 1871), Božena, prov. Sládková (* 1875), Karolína, prov. Mouralová (* 1878), Anna, prov. Halová (* 1878), Jiří (* 1880).

Manželka: Leopoldina, roz. Mouralová (* 1878), sňatek v kostele Panny Marie Sněžné v Praze (31. 8. 1901).

Děti: Jan (* 1902), Helena (* 1907), prov. Vrbová.

Vzdělání:

- reálné gymnázium v Třeboni, vyšší gymnázium v Českých Budějovicích,
- od ZS 1891/92 FF UK Praha, promoce 26. 10. 1898,
- 1893–1895 Ústav pro rakouský dějepyt ve Vídni.

Profese:

- 1900–1939 FF UK Praha: 1900 habilitace pro všeobecné dějiny, 1905 mimořádný profesor všeobecných dějin, 1910 řádný profesor všeobecných dějin, 1916/17 děkan,
- 1901–1905 vyučující dějepisu na Československé akademii obchodní v Praze,
- 15. 9. 1920 – 26. 9. 1921 ministr školství a národní osvěty v úřednické vládě Jana Černého.

* 19. 2. 1874 Wittingau,
† 27. 5. 1945 Prag

Familie:

Eltern: Josef Šusta (1835–1914), oberster Verwalter der Schwarzenberger Herrschaft in Wittingau, Karolína, geb. Körnerová (1848–1935).

Geschwister: Marie, verh. Radová (* 1878), Františka, verh. Grossová (* 1869), Václav (* 1871), Božena, verh. Sládková (* 1875), Karolína, verh. Mouralová (* 1878), Anna, verh. Halová (* 1878), Jiří (* 1880).

Ehefrau: Leopoldina, geb. Mouralová (* 1878), Eheschließung in der Kirche St. Maria im Schnee in Prag (31. 8. 1901).

Kinder: Jan (* 1902), Helena (* 1907), verh. Vrbová.

Ausbildung:

- Realgymnasium in Wittingau, höheres Gymnasium in B. Budweis,
- seit dem WS 1891/92 PhF UNI Prag, Promotion 26. 10. 1898,
- 1893–1895 IÖG Wien.

Beruf:

- 1900–1939 PhF UNI Prag: 1900 Habilitation für allgemeine Geschichte, 1905 außerordentlicher Professor für allgemeine Geschichte, 1910 ordentlicher Professor für allgemeine Geschichte, 1916/17 Dekan,
- 1901–1905 Geschichtslehrer an der Tschechoslowakischen Handelsakademie in Prag,
- 15. 9. 1920 – 26. 9. 1921 Minister für Schulwesen und Volkskultur in

Redakční činnost:

- člen redakčního sboru časopisu Česká věda (od 1914),
- spoluredaktor Českého časopisu historického (1935–1940),
- iniciátor a hlavní redaktor syntézy světových dějin Dějiny lidstva od pravěku k dnešku (od 1936).

Další aktivity:

- zpracoval čtyřsvazkovou edici pramenů k Tridentkému koncilu *Die römische Kurie und das Konzil von Trient unter Pius IV.* (1904–1914),
- dopisující člen (1909), mimořádný člen (1916), řádný člen (1924), prezident (1939–1945) České akademie věd a umění,
- řádný člen (1933) Královské české společnosti nauk,
- člen přípravného výboru československého Penklubu (1925),
- člen předsednictva Svobodné školy politických nauk (1928),
- nositelem řádu Komtura Čestné legie (Commandeur de l'Ordre National de la Légion d'honneur (1934),
- člen Československé národní rady badatelské (1935),
- předseda Československé společnosti historické (1935),
- byl členem skupiny Pátečníků kolem spisovatele Karla Čapka,
- čestný člen Société historique Algérienne (1931) a Towarzystwa historycznego ve Lvově,
- dopisující člen Royal Historical Society v Londýně,

der bürokratischen Regierung von Jan Černý.

Redaktionstätigkeit:

- Mitglied der Redaktion der Zeitschrift Česká věda (seit 1914),
- Mitredakteur der Zeitschrift Český časopis historický (1935–1940),
- Initiator und Chefredakteur der Synthese der Weltgeschichte Dějiny lidstva od pravěku k dnešku (seit 1936).

Weitere Aktivitäten:

- Herausgeber der vierbändigen Quelledition zum Konzil von Trient – *Die römische Kurie und das Konzil von Trient unter Pius IV.* (1904–1914),
- korrespondierendes Mitglied (1909), außerordentliches Mitglied (1916), ordentliches Mitglied (1924), Präsident (1939–1945) der Tschechischen Akademie der Wissenschaften und Künste,
- ordentliches Mitglied (1933) der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften,
- Mitglied des Vorbereitungsausschusses des PEN-Clubs (1925),
- Mitglied des Präsidiums Freie Hochschule für Politikwissenschaft (1928),
- Träger des Komturkreuzes der französischen Ehrenlegion - Commandeur de l'Ordre National de la Légion d'honneur (1934),
- Mitglied des Tschechoslowakischen Nationalrats für wissenschaftliche Forschungen (1935),
- Vorsitzender der Tschechoslowakischen Historischen Gesellschaft (1935),

- člen Commision internationale de coopération intellectuelle (při Společnosti národů),
- člen výboru Českého svazu pro spolupráci s Němci (1939), člen čestného výboru České ligy proti bolševismu (1944), ke vstupu měl být přinucen, větší angažovanost odmítal s odkazem na svůj zdravotní stav; po válce obviněn z kolaborace.
- Mitglied der Gruppe Pátečníci („Die Freitagsrunde“) um den Schriftsteller Karel Čapek,
- Ehrenmitglied der Société historique Algérienne (1931) und der Towarzystwo historyczne in Lemberg,
- korrespondierendes Mitglied der Royal Historical Society in London,
- Mitglied der Commision internationale de coopération intellectuelle (am Völkerbund),
- Ausschussmitglied der Tschechischen Gesellschaft für Zusammenarbeit mit den Deutschen (1939), Mitglied des Ehrenkomitees der Tschechischen Liga gegen den Bolschewismus (1944), er hätte zum Beitritt gezwungen werden sollen, doch verweigerte er mit Hinweis auf seinen Gesundheitszustand ein stärkeres Engagement; nach dem Zweiten Weltkrieg wurde er der Kollaboration beschuldigt.

Spáchal sebevraždu skokem z Hlávko-va mostu do Vltavy.

Er beging Selbstmord, indem er von der Hlávka-Brücke in die Moldau sprang.

Hrob: Hřbitov Šárka, U Matěje, Praha 6, odd. E-1, č. 366.

Grabstätte: Friedhof „Šárka“, U Matěje, Prag 6, Sektion E-1, Nr. 366.

■ **Bibliografie/Bibliographie:** KLIK, J. Bibliografie prací Josefa Šusty. In: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty*. II. Praha: Historický klub, 1934, s. 355–371 (kde neúplný soupis díla / dort das unvollständige Verzeichnis seiner Veröffentlichungen).

Výběr/Auswahl: ŠUSTA, J. *Posledních deset let československé práce dějepisné*. Praha: Historický klub, 1937. 238 s.; *K otázce stáří Žižkova*. Praha: nákl. vl., 1911. 28 s.; *Pius IV. před pontifikátem a na počátku pontifikátu*. Praha: Bursík & Kohout, 1900. 172 s.; *Václav II. a koruna polská. ČČH*, 1915, roč. 21, č. 3, s. 313–346; *Dějiny Evropy v letech 1812–1870*. Díl 1–2/2. Praha: Vesmír, 1922–1923; *Světová politika v letech 1871–1914*. Sv. I–VI. Praha: Vesmír, 1924–1931; *Přemysl Otakar II. a římská koruna v roce 1255*. In: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin*

československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. I. Praha: Historický klub, 1930, s. 119–129; *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*. Praha: Historický klub, 1933. 222 s.

■ **Prameny/Quellen:** NA, Josef Šusta, os. f.; SOA Třeboň, Sbírká matrik Jihočeského kraje, Třeboň (řkt), matrika N (1867–1892), č. 13, fol. 248v–249r; AHMP, f. Soupis pražského obyvatelstva (1830–1910), kart. 273, č. 64; Archiv UK, f. Matriky UK, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity, inv. č. 1, s. 533; NA, f. MKV/R, sign. S–T, kart. 119; NA, f. MŠK – osobní, kart. 242; NA, f. Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 633, obraz 747.

■ **Literatura/Literatur:** OSN 24, 1906, s. 842; AČA 20, 1910, 56–57; KA, 1931, s. 264; MSN 7, 1933, s. 111–112; ČB 3/3, 1936, s. 328–330; KSN 10, 1938, s. 253; OSNND 6/2, 1943, s. 893–895; ČsPJDKSN, 1972, s. 469 (Z. Šimeček); MČSE 6, 1987, s. 88; ČsBS, 1992, s. 722–723; ČBS 3, 1999, s. 326; ČČAVU, 2004, s. 298–299; KBKA 2, 1998, s. 206–207; LČL 4, 2008, s. 814–818 (P. Čornej); PDČSD, 2009, s. 502–512; ÖBL 13, 2012, S. 61 (V. Petrbok).

BLÜML, J. Smrt Josefa Šusty před padesáti lety. *Jihočeský sborník historický*, 1995, roč. 64, s. 168–175; ŠÁMAL, P. Josefa Šusty léta protektorátní. In: *Věda v českých zemích za druhé světové války. Sborník z konference*. Praha: Archiv AV ČR, 1998, s. 69–80; LACH, J. Josef Šusta a Karel Stloukal. Učitel a žák – vzor a pokračovatel? *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica*, 2000, roč. 29, s. 125–142; LACH, J. *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 2001. 181 s.; LACH, J. *Josef Šusta 1874–1945: a history of a life, a life in history*. Olomouc: Monse, 2004. 105 s.; BLÜML, J. *Josef Šusta – Úvahy o dějinách a dějepisectví*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Filozofická fakulta, 2006. 189 s.; HRUBÝ, F., BOROVSÝ, T., LACH, T. (eds.). *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*. Brno: Matice moravská, 2006. 284 s.

Jan Marčík

FRANZ WIEN-CLAUDI

* 6. 4. 1866 Aussig,
† 23. 3. 1942 Prag

Familie:

Eltern: Isak (Ignaz) Wien (1835–1914), Rechtsanwalt, Bertha, geb. Wahle (1844–1907).

Geschwister: Hedwig, verh. Pohl (* 1867), Oskar (* 1870).

Ehefrau: Hildegarde (1869–1919), geb. Claudi, Eheschließung in der Kirche St. Heinrich und Kunigunde in Prag (27. 4. 1901).

Kinder: Hertha (1902–1955), verh. Kalix, Hildegarde (* 1904), Reinhard Karl (1906–1907), Franz (1909–1937), Annemarie (1909–1984).

Ausbildung:

- Gymnasium in der Prager Neustadt,
- seit dem WS 1883/84 JuF UNI Prag, Promotion 2. 5. 1888.

Beruf:

- Rechtsanwalt in Prag,
- Gerichtsdolmetscher für die deutsche Sprache.

Redaktionstätigkeit:

- Initiator und Mitherausgeber der Prager Juristische Zeitschrift (1921).

Weitere Aktivitäten:

- Vorsitzender und Mitglied des Verbandes der deutschen Rechtsanwälte in Böhmen,
- Mitbegründer und Mitglied des Verbandes der deutschen Großgrundbesitzer in der Tschechoslowakei (1919),
- Mitglied des Bundes der tschechischen Großgrundbesitzer,

* 6. 4. 1866 Ústí nad Labem,
† 23. 3. 1942 Praha

Rodina:

Rodiče: Isak (Ignaz) Wien (1835–1914), advokát, Bertha, roz. Wahle (1844–1907).

Sourozenci: Hedwig, prov. Pohl (1867–1942), Oskar (1870–1891).

Manželka: Hildegarde (1869–1919), roz. Claudi, sňatek v kostele sv. Jindřicha a Kunhuty v Praze (27. 4. 1901).

Děti: Hertha (1902–1955), prov. Kalix, Hildegarde (* 1904), Reinhard Karl (1906–1907), Franz (1909–1937), Annemarie (1909–1984).

Vzdělání:

- gymnázium na Novém Městě v Praze,
- od ZS 1883/84 PrF NU Praha, promoce 2. 5. 1888.

Profese:

- advokát v Praze,
- stálý přísežný soudní tlumočnick z řeči německé a naopak.

Redakční činnost:

- iniciátor a spoluvydavatel Prager Juristische Zeitschrift (1921).

Další aktivity:

- předseda a člen Svazu německých advokátů v Čechách,
- spoluzakladatel a člen Svazu německých velkostatkářů v Československu (1919),
- člen Svazu československých velkostatkářů,
- člen Stálého zastoupení Německých právnických dnů v Československu,

- Mitglied der Ständigen Vertretung des Deutschen Juristentages in der Tschechoslowakei,
- Vorsitzender und Mitglied der Deutschen juristischen Gesellschaft in Prag,
- Mitglied der International Law Association,
- Mitglied des Deutschen Vereins für Familienkunde für die Tschechoslowakische Republik,
- Präsident der Deutschen Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag,
- Kommissär für Richteramtprüfungen,
- Träger des Preußischen Kronen-Ordens III. Klasse und des Hessischen Ludwigs-Ordens I. Klasse,
- předseda a člen Německé právnické společnosti v Praze,
- člen International Law Association,
- člen Německého spolku pro genealogii v Československu,
- předseda Německé Akademie pro hudbu a výtvarné umění v Praze,
- komisař pro justiční zkoušky,
- nositel pruského Řádu koruny III. třídy a hesenského Ludvíkova řádu I. třídy.

Grabstätte: Wolschaner Friedhof, Vinohradská 1835/153, Prag 3, Teil 007, Sektion 22, Nr. 137.

Hrob: Hřbitov Olšany, Vinohradská 1835/153, Praha 3, část 007, odd. 22, č. 137.

■ **Bibliographie/Bibliografie:** Auswahl/Výběr: WIEN-CLAUDI, F. Rechtliche Beurteilung der zwischen tschechoslowakischen Staatsbürgern und der Versicherungsgesellschaft „Phönix“ abgeschlossenen sogenannten „Placementsverträge“. *Prager Juristische Zeitschrift*, 1924, Jg. 4, Nr. 2, Sp. 33–39; Zur Auslegung des § 2, Abs. 3 des Fideikommissaufhebungsgesetzes v. 3. Juli 1924, Slg. Nr. 179. *Prager Juristische Zeitschrift*, 1925, Jg. 5, Nr. 4, Sp. 97–99; Entlastung des Verwaltungsgerichtshofes. *Prager Juristische Zeitschrift*, 1927, Jg. 7, Nr. 6, Sp. 265–269; Begründet der in den verschiedenen Verfassungen ausgesprochene Grundsatz der Gleichheit aller vor dem Gesetze durchsetzbares subjektives Recht? In: *Fünfter deutscher Juristentag in der Tschechoslowakei – Verhandlungen*. Reichenberg: Deutsche Juristentag in der Tschechoslowakei 1931, S. 338–350; Reform der Obersten Verwaltungsgerichtsbarkeit und Sicherung des Vollzuges des Erkenntnisses. *Prager Juristische Zeitschrift*, 1935, Jg. 15, Nr. 11, Sp. 357–362.

Zur Bodenreform / *k pozemkové reformě*: WIEN-CLAUDI, F. Zur Auslegung des § 3a des Gesetzes vom 16. April 1919 über die Enteignung des Großgrundbesitzes. *Prager Juristische Zeitschrift*. 1921, Jg. 1, Nr. 9, Sp. 279–292; Das Gesetz über die Aufhebung der Fideikomnisse und der Anspruch nach § 11 des Beschlagnahmegesetzes. *Prager Juristische Zeitschrift*, 1924, Jg. 4, Nr. 10, Sp. 295–297.

■ **Quellen/Prameny:** AHMP, f. Soupis pražského obyvatelstva (1830–1910), kart. 323, č. 380 (Wien-Claudi, František) a 383 (Wien, Ignaz); AHMP, f. Spolkový katastr, kart. SÚA-336 a kart. SÚA-339; Archiv UK, f. Matriky NU v Praze, Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze (1882–1892), inv. č. 1, s. 117; NA, f. Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 695, obraz 345, 351.

KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. L. Velek, A. Velková, M. Klečáček. Praha; Pelhřimov: FF UK; MÚA AV ČR, 2017, s. 314; KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III*. Eds. J. Čechurová, J. Kuklík. Praha; Pelhřimov: FF UK v Praze, 2007, s. 75, 137 a 301 a násl.

■ **Literatur/Literatura:** SAČ, 1931, s. 293; KA, 1934, s. 505; KA, 1936, s. 615; KPWKWE-T, 1936, S. 286; EČPD 25, s. 533–534 (J. Kober).

Ondřej Horák, Jan Marčík, David Marhold

FRANZ WILHELM

* 21. 12. 1870 Glaselsdorf
(bei Zwittau),
† 4. 8. 1942 Gießhübl
(Niederösterreich)

Familie:

Eltern: Anton Wilhelm (1832–1884), Bauer, Rosalia, geb. Schlegl/Schlögl (1834–1873); Stiefmutter Josefa, Witwe nach Johann Wolf, Trauung in 1873.

Vormund: Onkel Josef Wilhelm, Bauer.

Geschwister: Ferdinand (* 1860), Anton (* 1862), Josef (* 1863), Amalia (* 1866), Agnes (* 1867), Antonia († 1873).

Ehefrau: Josefine, geb. Wieser.

Kinder: Dr. Gustav Wilhelm (1908–1995), liecht. fürst. Sammlungsleiter, Archivar, Kabinettsdirektor.

Ausbildung:

- Gymnasium in Mährisch-Trübau, Knabenseminar und Gymnasium in Kremsier,
- seit dem WS 1890/91 PhF UNI Wien, Promotion 19. 3. 1896.

Beruf:

- Hofrat, Ministerialrat des Innenministeriums, Generalstaatsarchivar,
- 1923–1930 Leiter des Hofkammerarchivs,
- 1902–1939 Leiter des Hausarchivs der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein (*extra statum*), von 1929 Betreuer von fürstlich-liechtensteinischen Sammlungen.

Weitere Aktivitäten:

- Redaktion von Mitteilungen des k.k. Archivrates, Archivberichte aus Niederösterreich,

* 21. 12. 1870 Sklené
(u Svitav),
† 4. 8. 1942 Gießhübl
(Dolní Rakousko)

Rodina:

Rodiče: Anton Wilhelm (1832–1884), rolník, Rosalia, roz. Schlegl/Schlögl (1834–1873); nevlastní matka Josefa, vdova po Johannu Wolfovi, sňatek 1873.

Poručník: strýc Josef Wilhelm, rolník.

Sourozenci: Ferdinand (* 1860), Anton (* 1862), Josef (* 1863), Amalia (* 1866), Agnes (* 1867), Antonia († 1873).

Manželka: Josefina, roz. Wieser.

Děti: dr. Gustav Wilhelm (1908–1995), licht. knížecí vedoucí správce sbírek, archivář, ředitel kabinetu.

Vzdělání:

- gymnázium v Moravské Třebové, chlapecký seminář a gymnázium v Kroměříži,
- od ZS 1890/91 FF UNI Vídeň, promoce 19. 3. 1896.

Profese:

- dvorní rada, ministerský rada Ministerstva vnitra, generální státní archivář,
- 1923–1930 vedoucí Dvorního komorního archivu,
- 1902–1939 vedoucí Domácího archivu vládnoucích knížat z a na Lichtenštejnu (*extra statum*), od roku 1929 správce knížecích sbírek.

Další aktivity:

- redakce Mitteilungen des k.k. Archivrates, Archivberichte aus Niederösterreich,

- Ritter des Kaiser Franz-Joseph-Ordens (1918),
- Komtur des Österreichischen Verdienstkreuzes (1932),
- Komtur des Fürstlich Liechtensteinischen Verdienstordens.
- rytíř Řádu Františka Josefa (1918),
- komtur Rakouského záslužného kříže (1932),
- komtur Knížecího záslužného řádu.

Grabstätte: Ortsfriedhof in Gießhübl.

Hrob: hřbitov v Gießhüblu.

■ **Bibliographie/Bibliografie:** Auswahl/Výběr: Neue Quellen zur Geschichte des fürstlich Liechtensteinschen Kunstbesitzes. *Jahrbuch des Kunsthistorischen Instituts*, 1911, Jg. 5, Sp. 87–142; Bericht über kunstgeschichtliche Funde im Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein. *Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes*, 1914, Jg. 8, Beiblatt, Sp. 35–50; Notizen zur schlesischen Kunsttopographie. Aus Aktenstücken des fürstlich Liechtensteinschen Hausarchives. 1. Ein Plan zur Errichtung eines fürstlichen Residenzschlosses in Troppau. 2. Die Mariensäule auf dem Niederring in Troppau. 3. Der Troppauer Maler Dominik Klein. *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichische-Schlesien*, 1914, Jg. 9, S. 116–121; Die Kanzleivermerke der österreichischen Herzogsurkunden. I. Deutung und Wertung der Kanzleivermerke auf den älteren Urkunden der österreichischen Landesfürsten. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1920, Jg. 38, S. 39–63; Johann Lukas von Hildebrandt: seine Persönlichkeit und das Verhältnis zu seinen Bauherren. *Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Stadt Wien*, 1928, Jg. 8, S. 59–73; Bauherr und Architekt des Reitstallgebäudes zu Eisgrub. Ein Beitrag zur Frühzeit Johann Bernhard Fischers von Erlach. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 1930, Jg. 7, S. 224–231.

■ **Quellen/Prameny:** HAL Wien, H 74 (Personalia); SOA Hradec Králové, Sbirka matrik Východočeského kraje, M-29 2389, f. 156, 163; M-29 2391, f. 119; M-29 5875, f. 38, 81; SOkA Svitavy, Sčítání lidu 1869, kart. 331, obec Sklené (Glaselsdorf), dům č. 2; Sčítání lidu 1890, kart. 348, obec Sklené (Glaseldorf), dům č. 2; UAW, Phil. Rigorosenakten, PH RA 956 Wilhelm, Franz.

■ **Literatur/Literatura:** *Programm des k.k. Ober-Gymnasiums zu Kremsier veröffentlicht am Schlusse des Jahres 1890/91*. Kremsier: Selbstverlag, 1891, S. 47; *Schönhengster Zeitung*, 23. 3. 1918, S. 2; *Das Volk*, 3. 3. 1932, S. 4; *Liechtensteiner Volksblatt*, 24. 5. 1978, S. 5; WILHELM, A. Vorwort. *Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein*, 1998, Bd. 95, S. 3.

David Marhold, Arthur Stögmänn

EDIČNÍ POZNÁMKA A ZÁSADY PŘEKladu

Ediční poznámka

Po formální stránce představuje naše edice různorodý soubor českojazyčných a německojazyčných pramenů, který je dochovaný 1. v rukopisných originálech (Auštěcký, Hobza 1, Kapras 1, Pekař 1, dodatek Strisower), 2. ve strojopisných originálech (Saxl, Stieber 1, Strisower), 3. ve strojopisných opisech (Hobza 2, Kadlec, Kapras 2, Krčmář, Novák, Stieber 2, Wien-Claudi et al.), 4. ve strojopisném opisu s rukopisnými revizemi autora (Hobza 3), 5. v českém rukopisném konceptu a německém opisu (Friedrich), a 6. v tištěné podobě (Pekař, Sedláček).

Jako východisko pro editování byl zvolen text, který by měl nejvíce zohledňovat úmysly autora (např. opis Hobzova třetího posudku s rukopisnými revizemi je pro nás cennější než originál). Pokud není výslovně zmíněna nějaká specifická situace (např. edice podle jednoho opisu a paginace podle jiného), za základ edice sloužil vždy text (opis) uvedený na prvním místě.

Překlepy a zjevné chyby byly opraveny, větší zásahy byly dány do hranatých závorek. Došlo ke sjednocení poznámek pod čarou (na začátku poznámky velké písmeno, ukončeno tečkou), resp. citací publikací a jejich označení (příp. doplnění interpunkce pro zvýšení přehlednosti), číslovaných seznamů a zkratk (zvl. Sbírka zákonů a nařízení jako Sb. z. a n.), neuzuální zkratky byly rozepsány. Dělení textu na odstavce odpovídá originálním pramenům. Závorky psané nejčastěji ve formě lomítka byly nahrazeny kulatými závorkami. Paginaci vyznačujeme do obou jazykových verzí podle původního textu, který je uveden jako první (buď český, nebo německý).

Specifika editování českých textů

V zásadě postupujeme podle uzuálních zásad pro vydávání novějších pramenů.¹ Text byl přizpůsoben moderním pravopisným pravidlům (včetně interpunkce), zejména bylo upraveno psaní geminát (exterritorialita, povinnen, suverenita, zákonník), kvantitativní (konkretní, našich, tudíž), přejatých slov (representuje, pozitivní, persekuce, organizace, residence), příslovecných spřežek (do dnes, na dále, na jevo, při čemž, při tom, v zápětí, z pravidla) a zkratk (a pod., a tp., na př., t. j., t. zv.).

Snažíme se však zachovat osobitost autorského stylu, nebyly proto nahrazeny archaické infinitivy -ti, knižní výrazy (arci), přechodníky a jmenné tvary (pochybno).

¹ Srov. ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 2002.

Záměrně byla ponechána také různá označení „Liechtenstein“ či „liechtensteinský“, sjednocujeme ho pouze v rámci jednotlivých pramenů.

Specifika editování německých textů

Do textů autorů německých posudků bylo zasahováno pouze do té míry, aby bylo možné text přenést do přehledné moderní edice pramenů. Týká se to zejména typografických, pravopisných a jiných formálních jevů, z nichž některé mají původ v psaní na stroji. U pravopisných pravidel se vycházelo z dnešních norem, což se dotklo podoby některých slov. Výjimkou je výraz *suverenita* a označení *Československa*, resp. *československý*, které se u jednotlivých autorů lišilo tak výrazně, že bylo rozhodnuto o jejich ponechání v originální podobě dle nejčastějšího užití jednotlivými autory (např. *Souverenetät*; *tschechoslowakisch*, *tschechoslovakisch*, *cechoslovakisch*, *cechoslovakisch*). Bez zvláštního vyznačení byly opraveny zřejmé překlepy. Naopak gramatické zvláštnosti byly ponechány ve své archaické podobě (zejména tzv. dativické -e). V případě názvu publikací bylo snahou držet se co nejvíce originálu pro co případné snazší dohledání pramene.

Pravopisné jevy

- 1) ss/ß: ß tam, kde následuje po dlouhé hlásce či dvojhlásce; ss tam, kde následuje po hlásce krátké;
- 2) přehlásky: doplnění přehlásek (ä/ö/ü) tam, kde bylo pravděpodobně vlivem možností psacího stroje využito alternativ ae/oe/ue (zejm. u velkých písmen);
- 3) c/k; c/z: u slov, která jsou vesměs cizího původu, se při editování použila jejich dnešní forma (např. *exekutiv* namísto *executiv*; *zivilisierte* namísto *civilisierte*; *Judikatur* namísto *Judicatur*);
- 4) složeniny, které se dnes píšou dohromady, nebo naopak zvlášť, editovány dle dnešního jazykového úzu.

Zásady překladu německého originálu do českého jazyka

Zvláštnost užitého německého jazyka se v německých originálech projevuje zejména ve dvou rovinách – jedná se o jazyk užívaný na přelomu minulého a předminulého století a jedná se jazyk právní. Tyto aspekty pronikly snad do všech oblastí jazyka. Záměrem bylo vytvořit pro čtenáře co nejsrozumitelnější překlad, aniž by se opomíjela historická autenticita.

Z pohledu syntaktického představovala problém především neúměrně dlouhá souvětí, mnohdy i v délce celého odstavce. Pokud to bylo vhodné, byly pro lepší přehlednost vloženy namísto čárky středníky; zejména tam, kde se přechází v jinou myšlenku.

Charakter právního jazyka byl zachován. Mnohé názvy právních institutů byly překládány i s pomocí dobového odborného slovníku.² V případě použití ustanovení

² EHLEMANN, František, VOLF, František. *Českoněmecké právnícké názvosloví. Tschechisch-deutsche juristische Terminologie*. Praha: Československý kompas, 1937. 626 s.

právních předpisů byl použit jejich oficiální český překlad, což platí jak pro právní předpisy z období Československé republiky, tak i z období habsburské monarchie.

Přítomný čas byl ponechán vesměs tam, kde se autor vyjadřoval o své přítomnosti. V případě vyjádření minulého děje za použití přítomného času (tzv. historický prézens) byl v překladu naopak užit minulý čas.

REDAKTIONELLE ANMERKUNGEN UND ÜBERSETZUNGSGRUNDSÄTZE

Redaktionelle Anmerkungen

Formal präsentiert unsere Edition eine heterogene Sammlung tschechischer und deutschsprachiger Quellen, die 1. in handschriftlichen Originalen (Auštěcký, Hobza 1, Kapras 1, Pekař 1, Nachtrag Strisower), 2. in maschinenschriftlichen Originalen (Saxl, Stieber 1, Strisower), 3. in maschinenschriftlichen Kopien (Hobza 2, Kadlec, Kapras 2, Krčmář, Novák, Stieber 2, Wien-Claudi et al.), 4. in maschinenschriftlichen Kopien mit handschriftlichen Revisionen durch den Autor (Hobza 3), 5. in tschechischem Manuskriptkonzept und deutscher Kopie (Friedrich), und 6. in gedruckter Form (Pekař, Sedláček) überliefert sind.

Als Ausgangspunkt für die Bearbeitung wurde der Text gewählt, der die Intentionen des Autors am ehesten widerspiegelt (z. B. ist die Kopie des dritten Gutachtens von Hobza mit handschriftlichen Revisionen für uns wertvoller als das Original). Sofern nicht ausdrücklich auf eine bestimmte Situation hingewiesen wird (z. B. Edition nach einer Abschrift und Paginierung nach einer anderen), diente stets der an erster Stelle genannte Text (Abschrift) als Grundlage für die Edition.

Tippfehler und offensichtliche Fehler wurden korrigiert, größere Eingriffe in eckige Klammern gesetzt. Fußnoten wurden vereinheitlicht (am Anfang der Fußnote ein Großbuchstabe, am Ende ein Punkt), oder Zitate von Veröffentlichungen und deren Bezeichnungen (zur besseren Übersichtlichkeit wurden gegebenenfalls Satzzeichen hinzugefügt), nummerierte Listen und Abkürzungen (insbesondere die Sammlung von Gesetzen und Verordnungen als Slg. d. G. u. V.), ungewöhnliche Abkürzungen wurden aufgelöst. Die Gliederung des Textes in Absätze entspricht den Originalquellen. Klammern, die meist in Form eines Schrägstrichs geschrieben sind, wurden durch runde Klammern ersetzt. Die Paginierung richtet sich in beiden Sprachfassungen nach dem zuerst angegebenen Originaltext (entweder Tschechisch oder Deutsch).

Besonderheiten bei der Edition tschechischer Texte

Im Prinzip folgen wir den üblichen Grundsätzen für die Bearbeitung neuerer Quellen.¹ Der Text wurde an die modernen Rechtschreibregeln (einschließlich der

---

¹ Vgl. ŠTOVÍČEK, Ivan u. a. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie* [Grundsätze der Veröffentlichung moderner historischer Quellen vom Beginn des 16. Jahrhunderts bis zur Gegenwart Vorbereitung wissenschaftlicher Editionen von Dokumenten aus

Zeichensetzung) angepasst, insbesondere die Schreibung von Geminaten (exterritorialita – Exterritorialität, povinnen – verpflichtet, suverenita – Souveränität, zákonník – Gesetzbuch), der Quantität (konkretní, našich, tudíž), übernommenen Wörtern (representuje, pozitivní, persekuce, organisace, residence), adverbialen Konjunktionen (do dnes, na dále, na jevo, při čemž, při tom, v zápětí, z pravidla) und Abkürzungen (a pod., a tp., na př., t. j., t. zv.).

Wir versuchen jedoch, den unverwechselbaren Stil des Autors zu bewahren, weshalb archaische Infinitive -ti, buchhafte Ausdrücke (arci), Transitiv- und Nominalformen (pochybno) nicht ersetzt wurden. Auch die verschiedenen Bezeichnungen „Lichtenstein“ oder „lichtensteinský“ wurden bewusst beibehalten; wir haben sie nur innerhalb einzelner Quellen vereinheitlicht.

Besonderheiten bei der Edition deutscher Texte

In die Texte der deutschsprachigen Gutachter wird nur soweit eingegriffen, wie es notwendig ist, um sie in eine übersichtliche, moderne Edition der Quellen zu überführen. Dies betrifft insbesondere typografische, orthografische und andere formale Phänomene, die teilweise auf den Gebrauch von Schreibmaschinen zurückzuführen sind. Die orthografischen Anpassungen folgen den aktuellen Standards, was sich auf die Schreibweise einiger Wörter auswirkte. Ausnahmen bilden Wörter wie *Souveränität* und *Tschechoslowakei* bzw. *tschechoslowakisch*, die von Autor zu Autor so stark unterschieden, dass beschlossen wurde, sie in ihrer ursprünglichen Form beizubehalten, entsprechend der häufigsten Verwendung durch die einzelnen Autoren (z. B. *Souverenetät*; *tschechoslowakisch*, *tschechoslowakisch*, *čechoslovakisch*, *cechoslovakisch*). Offensichtliche Tippfehler werden stillschweigend korrigiert. Grammatikalische Besonderheiten, insbesondere der dativische -e, werden in ihrer archaischen Form belassen. Bei den Titeln der Publikationen wird eine möglichst große Treue zum Original angestrebt, um das Auffinden der Quellen zu vereinfachen.

Rechtschreibphänomene

- 1) ss/ß: Das ß wird nach einem langen Vokal oder Zwielaute verwendet; ss folgt nach einem kurzen Vokal;
- 2) Umlauten: Die Umlaute „ä/ö/ü“ ersetzen die alternativen Schreibweisen „ae/oe/ue“, die wahrscheinlich aufgrund der Einschränkungen durch Schreibmaschinen entstanden (besonders bei Großbuchstaben);
- 3) c/k; c/z: Wörter, die meist fremden Ursprungs sind, wurden in ihrer heutigen Form redigiert (z.B. *exekutiv* statt *executiv*; *zivilisierte* statt *civilisierte*; *Judikatur* statt *Judicatur*);
- 4) Zusammensetzungen, die heute zusammen- oder getrenntgeschrieben werden, folgen dem aktuellen Sprachgebrauch.

---

dem 16. bis 20. Jahrhundert für die Bedürfnisse der Geschichtsschreibung]. Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 2002.

Grundsätze der Übersetzung des deutschen Originals ins Tschechische

Die Besonderheit der in den deutschen Texten gebrauchten Sprache spiegelt sich vor allem auf zwei Ebenen wider – es handelt sich um eine Sprache, die an der Wende des letzten und vorletzten Jahrhunderts geprägt wurde, und es ist eine Rechtssprache. Diese beiden Aspekte beeinflussten sämtliche Bereiche der gebrauchten Sprache. Unser Ziel war es, eine Übersetzung zu erstellen, die dem Leser maximale Verständlichkeit bietet, ohne dabei die historische Authentizität zu vernachlässigen.

Aus syntaktischer Sicht stellen vor allem die unverhältnismäßig langen Sätze ein Problem dar, die oft die Länge eines ganzen Absatzes erreichen. Wo es angebracht ist und um die Klarheit zu verbessern, werden Semikolons anstelle von Kommas verwendet; insbesondere dort, wo ein Übergang zu einem neuen Gedanken stattfindet.

Der charakteristische Stil der Rechtssprache wird beibehalten. Der Großteil der juristischen Begriffe wird mit Hilfe eines zeitgenössischen Fachwörterbuchs übersetzt.² Bei der Verwendung von Rechtsvorschriften wird auf die offizielle tschechische Übersetzung zurückgegriffen, dies gilt sowohl für Dokumente aus der Zeit der Tschechoslowakischen Republik als auch der Habsburger Monarchie.

Das Präsens wird nur an jenen Stellen beibehalten, an denen der Autor seine eigene Gegenwart beschreibt. Für die Darstellung vergangener Ereignisse im Präsens (das sog. historische Präsens) wird in der Übersetzung die Vergangenheitsform verwendet.

---

² EHLEMANN, František, VOLF, František. *Českoněmecké právnícké názvosloví*. [Tschechisch-deutsche juristische Terminologie]. Praha: Československý kompas, 1937. 626 S.

VYBRANÉ PRAMENY A LITERATURA / AUSGEWÄHLTE QUELLEN UND LITERATUR

A) Archivy/Archiven

Archiv hlavního města Prahy (AHMP)

[Archiv der Hauptstadt Prag]

- Sběrka matrik; Soupis pražského obyvatelstva (1830–1910); Spolkový katastr

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha (Archiv KPR)

[Archiv der Kanzlei des Präsidenten der Tschechischen Republik, Prag]

- Kancelář prezidenta republiky

Archiv Masarykovy univerzity, Brno (Archiv MU)

[Archiv der Masaryk-Universität, Brünn]

- A 1 Rektorát MU Brno; B 76 Jaromír Sedláček; B 63 František Weyr

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha (Archiv MZV)

[Archiv des Außenministeriums der Tschechischen Republik]

- Generální sekretariát; Kabinet ministra 1918–1939; VI. sekce MZV 1918–1939

Archiv Národního muzea, Praha (Archiv NM)

[Archiv des Nationalmuseums, Prag]

- Jan Kapras; Jan Krčmář; Josef Pekař

Archiv Poslanecké sněmovny, Praha (Archiv PS)

[Archiv des Abgeordnetenhauses, Prag]

- Revoluční národní shromáždění

Archiv der Universität Wien (UAW)

[Archiv Vídeňské univerzity]

- Studierendenevidenz: Matrikel, Studienkataloge, Nationale (Inskriptionsformulare), Promotionsprotokolle, 1377–1997

Archiv Univerzity Karlovy, Praha (Archiv UK)

[Archiv der Karls-Universität, Prag]

- Matriky Univerzity Karlovy; Filozofická fakulta Univerzity Karlovy; Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Hausarchiv der Regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein, Wien (HAL Wien)

[Domáci archiv vládnoucích knížat z a na Lichtenštejnu, Vídeň]

- Urkundensammlung (U); Familienarchiv (FA); Herrschaften (H)

Liechtensteinisches Landesarchiv, Vaduz (LI LA)

[Lichtenštejnský zemský archiv, Vaduz]

- Landtagsakten (LTA); Regierungsakten 1862–1965 (RE); Sonderfaszikel der Regierung (SF); Verwaltungsakten (V)
- V 002 Gesandtschaft Bern, 1919–1933; V 003 Gesandtschaft Wien 1919–1923; V 013 Botschaft Bern, Folioformat; V 143 Botschaft Bern

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, Praha (MÚA AV ČR)

[Masaryk-Institut und Archiv der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Prag]

- Gustav Friedrich; Kamil Henner; Antonín Hobza; Karel Kadlec; Jan Bedřich Novák; Emil Svoboda

Moravský zemský archiv, Brno (MZA)

[Mährisches Landesarchiv, Brünn]

- E 67 Sbirka matrik; F 29 Ústřední ředitelství statků v ČSR v Kolodějích; F 28 Lichtenštejnské ústřední ředitelství v Olomouci; G 540 František Hrubý

Národní archiv, Praha (NA)

[Nationalarchiv, Prag]

- Ministerstvo spravedlnosti, Ministerstvo zemědělství, Prezidium ministerské rady; Nejvyšší soud, Brno; Nejvyšší správní soud; Policejní ředitelství I, konštruktivce; Státní pozemkový úřad

Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ÖStA)

[Rakouský státní archiv, Vídeň]

- Allgemeines Verwaltungsarchiv, Unterricht UM Unterrichtsministerium, 1848–1940

B) Paměti a edice pramenů / Memoiren und Quelleneditionen

FREY, Stefan, OSPELT, Lukas (eds.). *Wirtschaftskrise, Nationalsozialismus und Krieg. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte 1928 bis 1950*. Vaduz; Zürich: Verlag des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein; Chronos, 2011.

KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl I. (do roku 1918)*. Eds. Luboš Velek, Alice Velková, Martin Klečacký. Praha; Pelhřimov: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy; Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2017.

KRČMÁŘ, Jan. *Paměti. Díl II. Skoro státníkem. Díl III*. Eds. Jana Čechurová a Jan Kuklík. Praha; Pelhřimov: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2007.

OSPELT, Lukas, VOGT, Paul (eds.). *Krieg, Souveränität und Demokratisierung. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte zwischen 1900 und 1930*. Vaduz; Zürich: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2015.

SVOBODA, Emil. *Bylo–nebylo*. Strojopis paměti ve Svobodově fondu v Archivu AV ČR. [1940].

WEYR, František. *Paměti I. Za Rakouska (1879–1918). II. Za republiky (1918–1938). III. Za okupace a po ní (1939–1951)*. Brno: Atlantis, 1999, 2001 a 2004.

C) On-line zdroje / On-line Quellen

ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte [Historické právní a zákonné texty]: <https://alex.onb.ac.at>

Dodis – Diplomatische Dokumente der Schweiz [Diplomatické dokumenty Švýcarska]: <https://www.dodis.ch/de>

Lilex – Gesetzesdatenbank des Fürstentums Liechtenstein [Databáze zákonů Knížectví Lichtenštejnsko]: <https://www.gesetze.li>

Publikationsplattform des Liechtensteinischen Landesarchivs [Publikační platforma Lichtenštejského zemského archivu]: <https://www.e-archiv.li>

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu [Gemeinsame tschechisch-slowakische digitale Parlamentsbibliothek. Dokumente des tschechischen und slowakischen Parlaments]: <https://www.psp.cz/eknih/index.htm>

D) Literatura/Literatur

- BRUNHART, Arthur (ed.). *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte. III. 19. Jahrhundert: Modellfall Liechtenstein*. Zürich: Chronos Verlag, 1999.
- GEIGER, Peter. *Krisenzeit. Liechtenstein in den Dreissigerjahren 1928–1939. I–II*. Vaduz; Zürich: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein; Chronos Verlag, 1997.
- GEIGER, Peter, KNOZ, Tomáš (eds.). *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2013; Lichtenštejnové, Lichtenštejnsko a Československo ve 20. století. *Časopis Matice moravské*, 2013, roč. 132, Supplementum 6.
- GEIGER, Peter, KNOZ, Tomáš (eds.). *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2013; Lichtenštejnové: kontinuity – diskontinuity. *Časopis Matice moravské*, 2013, roč. 132, Supplementum 4.
- GEIGER, Petr, KNOZ, Tomáš et al. *Česko-lichtenštejnské vztahy v dějinách a v současnosti. Souhrnná zpráva Česko-lichtenštejnské komise historiků*. Brno: Matice moravská, 2014; *Liechtensteinisch-tschechische Beziehungen in Geschichte und Gegenwart. Synthesebericht Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission*. Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2014; *Czech-Liechtenstein Relations Past and Present. A Summary Report by the Czech-Liechtenstein Commission of Historians*. English edition. Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2020.
- GOSEWINKEL, Dieter, HOLEC, Roman, ŘEZNÍK, Miloš (eds.). *Eigentumsregime und Eigentumskonflikte im 20. Jahrhundert. Deutschland und die Tschechoslowakei im internationalen Kontext*. Essen: Klartext, 2018.
- HORÁK, Ondřej. *Brněnská normativní civilistika (postavy – projekty – polemiky)* [Die Brüner normative Zivilistik (Persönlichkeiten – Projekte – Polemiken)]. Praha: Wolters Kluwer, 2019.
- HORÁK, Ondřej. *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století* [Die Liechtenstein zwischen Konfiskation und Enteignung. Ein Beitrag zu den Nachkriegseingriffen in den Grundbesitz in der Tschechoslowakei in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts]. Praha: Libri, 2010.
- HORČIČKA, Václav. *Lichtenštejnové v Československu* [Die Liechtenstein in der Tschechoslowakei]. Praha: Agentura Pankrác, 2014.
- HORČIČKA, Václav et al. *Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků* [Fremde Herren auf tschechischem Boden. Die Bodenreform in der Zwischenkriegs-tschechoslowakei auf Gütern ausländischer Staatsangehöriger]. Praha: Agentura Pankrác, 2021.

- HORČIČKA, Václav, RÁKOSNÍK Jakub, ŽUPANIČ Jan. *Šlechta na křižovatce. Lichtenštejnové, Schwarzenbergové a Colloredo-Mannsfeldové v 1. polovině 20. století* [Adel am Scheideweg. Die Liechtenstein, Schwarzenberg und Colloredo-Mansfeld in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts]. Praha: Agentura Pankrác, 2017.
- KAUCKÁ, Kristýna. „*Taková tlačence na jednom dvorečku!*“ aneb První pozemková reforma na velkostaticích Křivoklát, Plasy a Radnice (1918–1938) [„Ein solches Gedränge auf einem derart kleinen Hof!“ oder Die erste Bodenreform auf den Großgrundbesitzungen Pürklitz, Plaß und Radnitz (1918–1938)]. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2018.
- KELLER-GIGER, Susanne, QUADERER-VOGT, Rupert. *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz: Historischer Verein für das Fürstentum Liechtenstein, 2013; *Lichtenštejnsko, české země a Československo. Historie mezinárodních vztahů*. Vaduz: Ministry of Foreign Affairs of the Principality of Lichtenstein, 2015.
- KRAETZL, Franz. *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtensteinsche Güterbesitz, Statistisch-geschichtlich dargestellt*. 8. Aufl. Brünn: Selbstverlag, 1914.
- SEDLÁČEK, Jaromír. *Právní posice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého* [Die Rechtsposition der Familie der Fürsten von und zu Liechtenstein nach tschechoslowakischem Recht]. I–II. Olomouc: nákl. vl., 1928.
- SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír, HORÁK, Ondřej, KOLUMBER, David (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin. Sv. XXIII–XXV. Biografie právníků A–J, K–Ř, S–Ž* [Enzyklopädie der böhmischen Rechtsgeschichte, Bd. XXIII–XXV. Biographien der Juristen A–J, K–Ř, S–Ž]. Plzeň; Ostrava: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk; KEY Publishing s.r.o., 2022–2024.
- VAREKA, Marek, ZÁŘICKÝ, Aleš (eds.). *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmischen Krone*. Ostrava; Vaduz: Ostravská univerzita; Liechtensteinisches Landesmuseum, 2013.

SUMMARY

The Czech-German publication is devoted to the legal status of the Liechtenstein family in interwar Czechoslovakia. It is divided into three parts, including introductory studies, the edition of documents and biographies of their authors. The introductory studies place the issue of the land reform and correction of the defeat on the White Mountain into a broader legal, political and social context; a set of twenty edited documents from 1919 to 1928 sheds light on the legal position of the Liechtenstein family with regard to the interwar land reform; and a set of twenty biographical medallions presents the life and work of the authors of the opinions, memoranda and related texts.

In the introductory studies, O. Horák focused on theoretical and national aspects (including expropriation and the question of compensation and the issue of “unjustly acquired property” under land reform legislation), F. Trauttmansdorff dealt with international legal and diplomatic aspects of the land reform and the Liechtenstein (sovereignty, neutrality and extraterritoriality) and T. Knoz followed the discussion on the battle of White Mountain and the role of Charles of Liechtenstein in historiography at the beginning of the 20th century (T. G. Masaryk, E. Denis, K. Krofta, K. Stloukal, F. Hrubý, J. Pekař, F. Wilhelm).

The edited documents, whose order is based on a combination of thematic, authorial and chronological aspects, include four memoranda (from the Liechtenstein government, May and September 1919; M. Saxl, July 1919; F. Knoll et al. 1925) and sixteen opinions prepared by lawyers at the instigation of the Czechoslovak authorities or the princely family (A. Hobza, March and November 1919; J. Krčmář and E. Svoboda, December 1919; L. Strisower, March 1921; J. Sedláček, March 1928), legal historians (M. Stieber, April and December 1919; J. Kapras, April and December 1919; K. Kadlec of November 1919) and historians and archivists (J. Pekař, April and November 1919; J. Auštický, April 1919; J. B. Novák, November 1919; G. Friedrich 1920).

Formally, it is a diverse collection of Czech and German-language sources, which are preserved in manuscript or typescript originals (7), in typescript copies only (7), in typescript copies with manuscript corrections (2), in Czech manuscript concept and German copy (1) and in printed form (3).

The biographical medallions include both authors whose assessments or analyses were directly related to the Liechtenstein family (J. Auštický, G. Friedrich, A. Hobza, J. Kapras, K. Kadlec, J. Krčmář, J. Pekař, M. Saxl, J. Sedláček, M. Stieber, L. Strisower, E. Svoboda, F. Wilhelm), as well as authors whose opinions concerned the preparation or application of land reform laws, but who had only an indirect connection to the Liechtenstein family (K. Henner, J. Hoetzel, F. Knoll, E. H. Loewenfeld, J. B. Novák, J. Šusta, F. Wien-Claudi).

The issue under study is important not only for the understanding of Czech-Liechtenstein relations after 1918, but also for the legal and political history of the forming Czechoslovakia and for the history of legal thought in Central Europe. It is a story of revolution and intervention in property relations, a discussion of what the state can, should and should no longer do. The opinions reflect not only the mentality of their authors, but in their totality also bring reflection on the role and social responsibility of academic elites at the turning points of Central European history.

RÉSUMÉ

Cette publication tchéco-allemande est consacrée au statut juridique des Liechtensteinois dans la Tchécoslovaquie de l'entre-deux-guerres. Elle est divisée en trois parties reliées entre elles, comprenant des études introductives, l'édition proprement dite des documents et les biographies de leurs auteurs. Les études introductives replacent la question de la réforme agraire et du procès des réparations de la bataille de Montagne Blanche dans un contexte juridique, politique et social plus large ; un ensemble de vingt documents édités entre 1919 et 1928 met en lumière la position juridique de la famille Liechtenstein à l'égard de la réforme agraire de l'entre-deux-guerres ; et un ensemble de vingt médaillons biographiques présente la vie et l'œuvre des auteurs des avis, des mémorandums et des textes apparentés.

Dans le cadre des études introductives, O. Horák s'est focalisé sur les aspects théoriques et nationaux (notamment l'expropriation et la question de l'indemnisation ainsi que la question de la « propriété injustement acquise » dans le cadre de la législation sur la réforme agraire), F. Trauttmansdorff a traité des aspects juridiques et diplomatiques internationaux de la réforme agraire et du Liechtenstein (souveraineté, neutralité et extraterritorialité), et T. Knoz a suivi la discussion sur la bataille de la Montagne Blanche et le rôle de Charles de Liechtenstein dans l'historiographie au début du 20e siècle (T. G. Masaryk, E. Denis, K. Krofta, K. Stloukal, F. Hrubý, J. Pekař, F. Wilhelm).

Les documents édités, dont l'ordre est basé sur une combinaison d'aspects thématiques, d'auteurs et chronologiques, comprennent quatre mémorandums (du gouvernement du Liechtenstein de mai et septembre 1919 ; M. Saxl, juillet 1919 ; F. Knoll et al. 1925) et seize avis préparés par des juristes à l'instigation des autorités tchécoslovaques ou de la famille princière (A. Hobza, mars et novembre 1919 ; J. Krčmář et E. Svoboda, décembre 1919 ; L. Strisower, mars 1921 ; J. Sedláček, mars 1928), des historiens du droit (M. Stieber, avril et décembre 1919 ; J. Kapras, avril et décembre 1919 ; K. Kadlec de novembre 1919) et des historiens et archivistes (J. Pekař, avril et novembre 1919 ; J. Auštěcký, avril 1919 ; J. B. Novák de novembre 1919 ; G. Friedrich de 1920).

Formellement, il s'agit d'une collection variée de sources tchèques et allemandes, conservées sous forme d'originaux manuscrits ou dactylographiés (7), de copies dactylographiées uniquement (7), de copies dactylographiées avec corrections manuscrites (2), d'un concept manuscrit tchèque et d'une copie allemande (1) et d'une version imprimée (3).

Les médaillons biographiques comprennent des auteurs dont les avis ou les analyses étaient directement liés aux Liechtensteinois (J. Auštěcký, G. Friedrich, A. Hobza, J. Kapras, K. Kadlec, J. Krčmář, J. Pekař, M. Saxl, J. Sedláček, M. Stieber,

L. Strisower, E. Svoboda, F. Wilhelm), ainsi que des auteurs dont les avis concernaient la préparation ou l'application des lois de réforme agraire, mais qui n'avaient qu'un lien indirect avec les Liechtensteinois (K. Henner, J. Hoetzel, F. Knoll, E. H. Loewenfeld, J. B. Novák, J. Šusta, F. Wien-Claudi).

La question étudiée est importante non seulement pour la compréhension des relations entre la République tchèque et le Liechtenstein après 1918, mais aussi pour l'histoire juridique et politique de la Tchécoslovaquie naissante et pour l'histoire de la pensée juridique en Europe centrale. Il s'agit d'une histoire de révolution et d'intervention dans les relations de propriété, d'une discussion sur ce que l'État peut, doit et ne doit plus faire. Les avis reflètent non seulement la mentalité de leurs auteurs, mais dans leur ensemble, ils apportent également une réflexion sur le rôle et la responsabilité sociale des élites académiques aux tournants de l'histoire de l'Europe centrale.

JMENNÝ REJSTŘÍK

A

Alexandr I. 308–309, 335
Anzilotti, Dionisio 465–457
Asser, Tobias Michael Carel 465
Audinet, Eugène 466
Auštěcký, Josef 17, 155, 171, 205,
277–230, 507–508

B

von Bar, Ludwig 465
Bartošek, Theodor 10, 229
Bavorský, Ruprecht 475
de Beaumanoir, Philippe 304
Beck, Emil 99, 155, 171, 205, 237, 341,
345, 356, 418
Beck, Johann 280–281, 336
Beneš, Edvard 86, 96, 98, 114, 239, 357
Bilovský, František 11
Binder von Krieglstein, Franz 308
Biňovec, František 19
Bodin, Jean 306
Bogičević, Miloš 417
Bonfils, Henry 417
Borchard, Edwin 461, 466
Brandl, Vincenc 110
Budwiński, Adam 420
Butler, Walter 174

C

Clemenceau, Georges 95, 277, 313, 331–333
Clunet, Édouard 465, 467
Czernin, Otakar 9

D

Denis, Ernest 111–114
z Ditrichštejna, František 159, 227, 230
Duodo, Piero 379
Dvořák, Ladislav František 11

E

Eduard VII. 317
d'Elvert, Christian 110, 207

F

Fáček, Vladimír 15
Falke, Jacob 120
Fauchille, Paul 417
z Felsu, Linhart Colona 112
Ferdinand I. 178, 212, 229
Ferdinand II. 20, 107, 115–117, 125, 157,
159–160, 174–175, 178–182, 211, 341,
378, 381, 385
Ferdinand V. 177
Fischer, Paul Franz 280
von Floret, Engelbrecht 308
František II. (I.) 305, 308
František Ferdinand d'Este 10
František Josef I. 210
Fridrich Barbarossa 479
Friedrich, Gustav 21, 84, 94, 123–124, 155,
171, 206, 237, 341, 345, 356, 377–385,
509–511
Fridrich Vilém III. 308, 335

G

Gabba, Carlo Francesco 465
Gallas, Matyáš 174, 176
Gindely, Antonín 112
Goll, Jaroslav 109, 111–115
Geymüller, Georg Jakob 468, 474
Geymüller, Rudolf Daniel 444, 450
Grey, Edward 280, 336
Grotius, Hugo 4, 156, 311

H

Habsbursko-Lotrinská, Alžběta Klotylda
10
Habsbursko-Lotrinská, Marie Kristina 210

Hämmerle, Robert 280–281
 Heffter, August Wilhelm 317
 Henner, Kamil 11–12, 18, 20, 227, 237,
 377, 512–514
 Hobza, Antonín 32, 34–35, 37, 47, 49,
 55, 57–58, 63–74, 76–77, 79, 186,
 251–267, 283–285, 288–290, 292,
 294–297, 320, 366, 374, 388, 401–402,
 424, 515–517
 Hoetzel, Jiří 34–35, 42, 162, 185, 215,
 518–521
 z Hohenbergu, Arnošt 10
 z Hohenbergu, Maxmilián 10
 von Holtzendorff, Franz 311, 317
 Horáček, Cyril 34
 Horák, Antonín 13, 15, 90
 Hrubant, Jaroslav 123
 Hrubý, František 117–123
 Hye von Glunek, Anton 420

CH

z Chlumu, Vilém Slavata 112, 382
 Chotková, Žofie 10

J

Jiří IV. 309, 335
 Josef II. 230

K

Kadlec, Karel 11–12, 19, 22, 83, 93, 124,
 237, 341–342, 362, 377, 522–525
 Kameníček, František 110
 Kaplan, Viktor 21, 378
 Kapras, Jan 11–12, 17, 19–20, 83, 93, 124,
 155, 171, 205–214, 227–228, 237, 241,
 356, 359, 377, 526–530
 Karel Albrecht Bavorský 177, 206
 Kaufman, Erich 14
 Kinský, Vilém 176, 179
 Klüber, Johann Ludwig 415
 Knoll, Felix 86, 94, 97, 451–474, 531–532
 Komenský, Jan Amos 108, 115, 118–119
 Krčmář, Jan 11–12, 19–22, 83, 91,
 93, 96–97, 205, 210, 237, 355–364,
 377–378, 533–536

Krejčí, Dobroslav 11–12
 Krofta, Kamil 110–111, 114–116
 Kučera, Bohumil 11–12, 15

L

Lammasch, Heinrich 462, 465
 Leopold I. 19, 120, 176, 377, 381, 384
 Leopold II. 177
 Leslie, Walter 174
 z Lichtenštejna, Eduard 86, 93–94, 99,
 101, 277, 303, 313, 331
 z Lichtenštejna, František 212, 277
 z Lichtenštejna, Gundakar 176, 385, 480,
 482
 z Lichtenštejna, Hartman 482
 z Lichtenštejna, Jan I. 302, 306, 308
 z Lichtenštejna, Jan II. 116, 125, 238, 304,
 312, 415, 476
 z Lichtenštejna, Jan Adam Ondřej 176,
 304, 385, 478, 480, 482
 z Lichtenštejna, Josef Jan Adam 304
 z Lichtenštejna, Karel (1569–1627) 3,
 19–21, 23, 93, 107, 110, 114–117,
 119–121, 124–125, 176–177, 182, 205,
 211, 215, 377–386, 480, 482–483
 z Lichtenštejna, Karel (1878–1955) 277,
 330, 342
 z Lichtenštejna, Karel Eusebius 21, 377,
 381, 384–385
 z Lichtenštejna, Marie Terezie 385
 z Lichtenštejna, Maxmilián 480, 482
 von Liszt, Franz 306
 Loewenfeld, Erwin 86, 94, 97, 451, 474,
 537–539
 Lyon-Caen, Charles 465

M

Macek, Josef 11, 16, 345
 Marie Terezie 178, 206
 von Martens, Georg Friedrich 418
 z Martinic, Jaroslav Bořita 112, 346
 von Martitz, Ferdinand 307
 Masaryk, Tomáš Garrigue 108–118, 229
 Matyáš Habsburský 379
 Moser, Johann Jakob 315

Motta, Giuseppe 95, 155, 171, 205, 237,
341, 345, 356

N

Napoleon Bonaparte 278, 302, 305, 307,
309, 415, 483

von Neumann, Leopold 417

Novák, Jan Bedřich 2, 83, 93, 124, 184,
345–348, 356, 362–363, 377–378,
340–343

Novotný, Václav 20

O

Opočenský, Jan 111

P

Palacký, František 109–113, 120

Pekař, Josef 17–20, 22–23, 83, 89, 91,
93, 111–112, 115, 118–120, 123–124,
155, 171–184, 205, 210, 227–228, 237,
341–342, 345–346, 348, 356, 362–363,
377–378, 544–547

Pernštejnská z Lobkovic, Polyxena 112

Peroutka, Ferdinand 8

Petřvaldský, Jan 386

Phillimore, Robert 419

Piccolomini, Ottavio 174, 176

Plason, Adolf 417

von Portia, Ferdinand 312

von Portia, Ludwig 312

Prášek, Justin Václav 172

Pražák, Alois 213

Purlitz, Friedrich 416

R

Rakousko-Těšínský, Albrecht 210

Rakousko-Těšínský, Bedřich 10, 22, 208,
359

Rakousko-Těšínský, Karel Ludvík 208, 210

Rakousko-Toskánský, Hubert Salvator 10

Rakousko-Toskánský, Josef Ferdinand 10

Rakouská-Este Marie Terezie 10, 475

Renault, Louis 462

Rezek, Antonín 112

Roguin, Ernest 465

Rudolf II. 377, 379, 381

Ryt Chlumecký, Peter 110

S

Savage, Henry 464

von Savoyen, Eugen 338

Sasanow, Sergei Dmitrijewitsch 336

Sasko-Kobursko-Gothajský, Filip 338

Saxl, Maximilian 21, 86, 93–94, 102–103,
302–317, 413, 548–549

Sedláček, Jaromír 9, 11–15, 21, 86, 90,
93–94, 102–105, 460, 463, 475–485,
550–554

Schaumburg-Lippe-Nachod, Bedřich 468

Schulze, Hermann 310, 317

Sládek, Josef Václav 110

Slovák, Jindřich 117

ze Smiřic, Albrecht Jan 382–383

ze Smiřic, Jindřich Jiří 382

Sommer, Otakar 21

Stieber, Miloslav 11–12, 17, 19–20, 22,
124, 155–161, 171, 205, 227, 237, 341,
378, 555–557

Stloukal, Karel 116–117, 120

Strisower, Leo 21, 86, 93, 95, 103,
413–422, 558–560

Strozzi, Giacomo 174

Svoboda, Emil 11–12, 20–21, 83, 85, 91,
93, 96, 355–364, 561–365

Svoboda, František 478

Š

Šemberová, Kateřina 483

Šlik, Jáchym Ondřej 112

Šusta, Josef 19, 22, 171, 237, 566–569

T

Těšínský, Fridrich Vilém 206

z Thurnu, Jindřich Matyáš 112

Tieftrunk, Karel 207

Traub, Hugo 117

Trčka z Lípy, Adam Erdman 176, 179

U

Unger, Josef 314

V

z Valdštejna, Adam mladší 173
z Valdštejna, Albrecht 122, 174, 176,
179–180, 206, 212, 361, 380, 382, 384,
386
Vančura, Jindřich 113
de Vattel, Emer 306
Viškovský, Karel 7, 17
Vochoč, Vladimír 13–15, 90
Vondruška, Edvard 22
Vošta, Ladislav 21
Voženílek, Jan 7

W

Wehberg, Hans 465
Westlake, John 419–420

Weyr, František 11, 21, 90, 460, 475, 478
Wien-Claudi, Franz 14, 86, 94, 97,
451–474, 570–572
Wilhelm, Franz 21, 116, 120–123
Wilson, Woodrow 416
Worliczek, Camillo 11
z Württembergu, Vilém 338

Z

Zimmermann, Michail Arturovič 11
Zöpfl, Heinrich 315
Zukal, Josef 207

Ž

ze Žerotína, Karel starší 380, 483
ze Žerotína, Ladislav Velen 386

NAMENSREGISTER

A

Alexander I. 290–291, 324
Anzilotti, Dionisio 440–443
Asser, Tobias Michael Carel 440
Audinet, Eugène 441
Auštěcký, Josef 42–43, 162, 185, 215,
231–235, 507–508

B

von Bar, Ludwig 440
Bartošek, Theodor 33, 234
von Bayern, Rupprecht 487
de Beaumanoir, Philippe 286
Beck, Emil 73, 162, 185, 215, 251, 343,
349, 366, 407
Beck, Johann 272–273, 326
Beneš, Edvard 58, 70, 72, 136, 254, 367
Bilovský, František 34–35
Binder von Kriegelstein, Franz 290
Biňovec, František 46
Bodin, Jean 288
Bogičević, Miloš 406
Bonfils, Henry 406
Borchard, Edwin 435, 441
Brandl, Vincenc 130
Budwiński, Adam 410
Butler, Walter 189

C

Clemenceau, Georges 68, 269, 296,
319–322
Clunet, Édouard 440, 442
Comenius, Johann Amos 127, 136, 141–142
Czernin, Otakar 32

D

Denis, Ernest 131–136
von Dietrichstein, Franz 167–168, 231,
234

Duodo, Piero 389
Dvořák, Ladislav František 34

E

Eduard VII. 301
d'Elvert, Christian 130, 217

F

Fáček, Vladimír 41
Falke, Jacob 144
Fauchille, Paul 406
von Fels, Leonhard Colonna 133
Ferdinand I. 195, 224, 234
Ferdinand II. 46–47, 126, 137–139, 150,
165, 167–169, 189–190, 196–199,
217–218, 222, 344, 389, 392, 397
Ferdinand V. 193
Fischer, Paul Franz 272
von Floret, Engelbrecht 290
Franz II. (I.) 286, 290
Franz Ferdinand d'Este 33
Franz Joseph I. 221
Friedrich Barbarossa 491
Friedrich, Gustav 33, 48, 55, 67, 148–149,
162, 186, 216, 218–219, 251, 343, 349,
366, 387–399, 509–511
Friedrich Wilhelm III. 290, 324

G

Gabba, Carlo Francesco 440
Gallas, Matthias 189, 192
Georg IV. 291, 324
Gindely, Antonín 132
Goll, Jaroslav 129, 131–136
Geymüller, Georg Jakob 444, 450
Geymüller, Rudolf Daniel 444, 450
Grey, Edward 273, 325
Grotius, Hugo 25–26, 164, 293

H

Hämmerle, Robert 273
 Heffter, August Wilhelm 300
 Henner, Kamil 34–35, 44, 47, 232, 252,
 512–514
 Hobza, Antonín 11–12, 18, 20–22, 83,
 85–86, 91–103, 105, 171, 237–250,
 302–304, 306, 308, 310, 312–314, 317,
 332, 356, 362, 377–378, 413–414, 452,
 476, 515–517
 Hoetzel, Jiří 11–12, 17, 155, 171, 205,
 518–521
 von Hohenberg, Ernst 33
 von Hohenberg, Maximilian 33
 von Holtzendorff, Franz 294, 301
 Horáček, Cyril 11
 Horák, Antonín 37, 39, 63
 Hrubant, Jaroslav 148
 Hrubý, František 139–145, 147
 Hye von Glunec, Anton 410

CH

von Chlum, Wilhelm Slavata 132, 394
 Chotek, Sophie 33

J

Joseph II. 235

K

Kadlec, Karel 34–35, 46, 49, 55, 66, 148,
 150, 251, 343–344, 373, 388, 522–525
 Kameníček, František 130
 Kaplan, Viktor 48, 388
 Kapras, Jan 34–35, 42–43, 46, 55, 66,
 148–149, 162, 185, 215–226, 231–232,
 251, 343, 366, 367, 370, 388, 526–530
 Karl Albrecht von Bayern 193, 216
 Kaufman, Erich 39
 Kinský, Wilhelm 189, 192
 Klüber, Johann Ludwig 403
 Knoll, Felix 58, 67, 71, 423–450, 531–532
 von Koburg, Philipp 327–328
 Krčmář, Jan 34–35, 47–49, 55, 57, 63, 66,
 69–71, 215, 220, 251–252, 365–376,
 388, 533–536

Krejčí, Dobroslav 34–36
 Krofta, Kamil 129, 131, 136–138
 Kučera, Bohumil 34, 36, 40

L

Lammasch, Heinrich 436, 440
 Leopold I. 44, 143–144, 192, 388, 392,
 396
 Leopold II. 193
 Leslie, Walter 189
 von Liechtenstein, Eduard 58, 66–67, 73,
 76, 269, 284, 296, 319
 von Liechtenstein, Franz 223, 269
 von Liechtenstein, Gundaker 192, 398,
 492, 495–496
 von Liechtenstein, Hartmann 496
 von Liechtenstein, Johann I. 283, 287, 290
 von Liechtenstein, Johann II. 138–139,
 150, 253, 285, 295, 404, 487
 von Liechtenstein, Johann Adam Andreas
 192, 285, 397, 490, 493, 495
 von Liechtenstein, Josef Johann Adam 285
 von Liechtenstein, Karl (1569–1627)
 24, 45–47, 49, 50–51, 65, 126, 130,
 135–139, 143–146, 149–150, 192, 200,
 222–223, 387–399, 492, 495–497
 von Liechtenstein, Karl (1878–1955) 269,
 340, 344
 von Liechtenstein, Karl Eusebius 48, 388,
 392, 396
 von Liechtenstein, Maria Theresia 397
 von Liechtenstein, Maximilian 492,
 495–496
 von Liszt, Franz 288
 Loewenfeld, Erwin 58, 67, 71, 423, 450,
 537–539
 Lyon-Caen, Charles 440

M

Macek, Josef 34, 42, 350
 Maria Theresia 193, 195, 216, 221, 224
 von Martens, Georg Friedrich 407
 von Martinitz, Jaroslav Bořita 133, 351
 von Martitz, Ferdinand 288
 Masaryk, Tomáš Garrigue 60, 127–141, 234

Matthias von Habsburg 390
 Moser, Johann Jakob 298
 Motta, Giuseppe 68, 162, 185, 216, 251,
 343, 349, 366

N

Napoleon Bonaparte 270, 283, 286, 289,
 291, 403, 497
 von Neumann, Leopold 407
 Novák, Jan Bedřich 47, 55, 66, 148, 202,
 349–353, 366, 373, 375, 388, 340–343
 Novotný, Václav 47

O

Opočenský, Jan 131
 von Österreich, Elizabeth Klothilde 33
 von Österreich, Maria Christina 221
 von Österreich-Teschen, Albrecht 221
 von Österreich-Teschen, Friedrich 33, 49,
 218–219, 370
 von Österreich-Teschen, Karl Ludwig 219,
 221
 von Österreich-Toskana, Hubert Salvator
 33
 von Österreich-Toskana, Joseph Ferdinand
 33
 von Österreich-Este, Maria Theresia 33,
 487

P

Palacký, František 129–135, 144
 Pekař, Josef 43, 44–47, 49, 51, 55,
 62–63, 65–66, 131, 133, 136, 141–144,
 147–149, 162, 185–203, 215, 221,
 231–232, 251–252, 343–344, 349–350,
 353, 366, 373, 375, 388, 544–547
 von Pernstein und Lobkowitz, Polyxena
 133
 Peroutka, Ferdinand 31
 Petřvaldský, Jan 399
 Phillimore, Robert 409
 Piccolomini, Ottavio 189, 192
 Plason, Adolf 407
 von Portia, Ferdinand 295
 von Portia, Ludwig 295

Prášek, Justin Václav 186
 Pražák, Alois 225
 Purlitz, Friedrich 405

R

Renault, Louis 436
 Rezek, Antonín 132
 Roguin, Ernest 440
 Rudolf II. 387, 390, 392
 Ryt Chlumecký, Peter 130

S

von Sachsen-Coburg und Gotha, Philipp
 328
 Savage, Henry 438–439
 von Savoyen, Eugen 328
 Sasanow, Sergei Dmitrijewitsch 326
 Saxl, Maximilian 48, 58, 66–67, 77,
 283–301, 401, 548–549
 Sedláček, Jaromír 32, 34–40, 58, 63,
 66–67, 77, 78, 80, 486–499, 550–554
 Schaumburg-Lippe-Nachod, Friedrich 443
 Schlick, Joachim Andreas 133
 Schulze, Hermann 293, 300
 Sládek, Josef Václav 131
 Slovák, Jindřich 139
 von Smřic, Albrecht Jan 393
 von Smřic, Heinrich Georg 393–394
 Sommer, Otakar 48
 Stieber, Miloslav 34–35, 42–43, 46–47, 49,
 148–149, 162–169, 185–186, 215, 231,
 251, 343, 388, 555–557
 Stloukal, Karel 137–140, 144
 Strisower, Leo 48, 58, 66, 68, 77, 401–412,
 558–560
 Strozzi, Giacomo 189
 Svoboda, Emil 34–35, 55, 57, 63, 66,
 69, –21, 83, 85, 91, 93, 96, 365–376,
 561–565
 Svoboda, František 489

Š

Šemberová, Kateřina 497
 Šusta, Josef 46, 49, 185, 251, 566–569

T

von Teschen, Friedrich Wilhelm 217
von Thurn, Heinrich Matthias 133
Tieftrunk, Karel 217
Traub, Hugo 139
Trčka von Lípa, Adam Erdman 189, 192,
196

U

Unger, Joseph 297

V

Vančura, Jindřich 134
de Vattel, Emer 288
Viškovský, Karel 29, 43
Vochoč, Vladimír 37–40, 63
Vondruška, Edvard 49
Vošta, Ladislav 48
Voženílek, Jan 29

W

von Wallenstein, Adam der Jüngere 188

von Wallenstein, Albrecht 147, 189, 192,
195–197, 216, 224, 393–395, 398,
Wehberg, Hans 440
Westlake, John 409
Weyr, František 34, 38, 48, 63, 489
Wien-Claudi, Franz 39, 58, 67, 71,
423–450, 570–572
Wilhelm, Franz 48, 138–139, 144–148
Wilson, Woodrow 405
Worliczek, Camillo 34
von Württemberg, Wilhelm 328

Z

Zimmermann, Michail Arturovič 34
Zöpfl, Heinrich 298
Zukal, Josef 217

Ž

von Žerotín, Karl der Ältere 390, 497
von Žerotín, Ladislaus Velen 399

Lichtenštejnové v Československu a jejich právní postavení (1918–1938)

Edice posudků a memorand

Die Liechtenstein in der Tschechoslowakei und ihr rechtlicher Status (1918–1938)

Edition von Gutachten und Memoranden

Ondřej Horák, Ferdinand Trauttmansdorff et al.

Vydává Wolters Kluwer ČR
U Nákladového nádraží 10, 130 00 Praha 3,
v roce 2024 jako svou 5045. publikaci.
Vydání první
Stran 612

Tisk Sowa Sp. z o. o., ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno, Polsko

Obsah této publikace naleznete také v ASPI.

www.wolterskluwer.cz
e-mail: obchod@wolterskluwer.cz
tel. 246 040 400